

FUNDACIÓ NOGUERA
Textos i Documents

Costums de Tortosa

*edició crítica a cura de
Jesús Massip i Fonollosa*

Barcelona, 1996

C O S T U M S D E T O R T O S A .

FUNDACIÓ NOGUERA

Col·lecció Textos i Documents

FUNDACIÓ NOGUERA

Textos i Documents, 32

Costums de Tortosa

Edició crítica a cura de
JESÚS MASSIP I FONOLLOSA

Amb la col·laboració de
C. DUARTE I A. MASSIP

Pròleg del
Doctor JOSEP M. FONT I RIUS

BARCELONA, 1996

©

Edita: Pagès Editors

C/. Bobalà, 4 - 25004 Lleida

1.ª Edició: octubre 1996

ISBN: 84-7935-325-2

Dipòsit legal: T-225-96

Impress a: GRAFICUR IMPREMTA, S. L.

C/. Alcanyís, 36 - baixos - Tortosa

Primera edició digital: març de 2023

ISBN (pdf): 978-84-1303-463-8

Conversió digital: Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

És amb satisfacció que arribem al moment de donar les gràcies a tots els que han fet possible un resultat que en moltes ocasions semblava inabastable, i ens feia dubtar de l'arribada a bon port. Primer per l'excessiva durada de la preparació editorial que va començar a allargassar-se quan, amb les galerades ja a punt, a partir dels textos coneguts, va aparèixer un nou manuscrit, insistentment perseguit durant anys i trobat finalment quan ja havíem desistit de poder-lo utilitzar i el suposàvem desaparegut.

Al treball de recomposició textual, es van afegir les múltiples dificultats sorgides amb el sistema informàtic, que ha fet finalment de la meva filla i tenaç col.laboradora, Àngels, la peça imprescindible en una matèria amb la qual en principi no comptava: la pròpia composició i correcció del text imprès. Hauríem d'afegir encara altres perturbacions de caràcter divers, produïdes pel fet de voler fer l'edició a Tortosa, en un ambient pròxim que ens permetés estar més atents al treball, i que finalment no n'han perjudicat el resultat final però sí el temps d'execució.

He d'agrair a Lluís Montagut que (essent jo Director de l'Arxiu, i ell el meu únic col.laborador) em va ajudar en la primera fase de lectura i acarament de galerades. A la meva dona M. Cinta Bonet, que amb els seus coneixements, m'ha ajudat en la correcció d'impremta dels textos definitius.

Però he d'agrair bàsicament la col.laboració de Carles Duarte i Àngels Massip, primer en la transcripció del text de 1272, després en l'estudi lingüístic. I encara a Àngels Massip, de més a més, la cura filològica de l'edició.

Una altra vegada he d'agrair també al doctor Font i Rius el seu suport benevolent que palesa en el pròleg de l'edició.

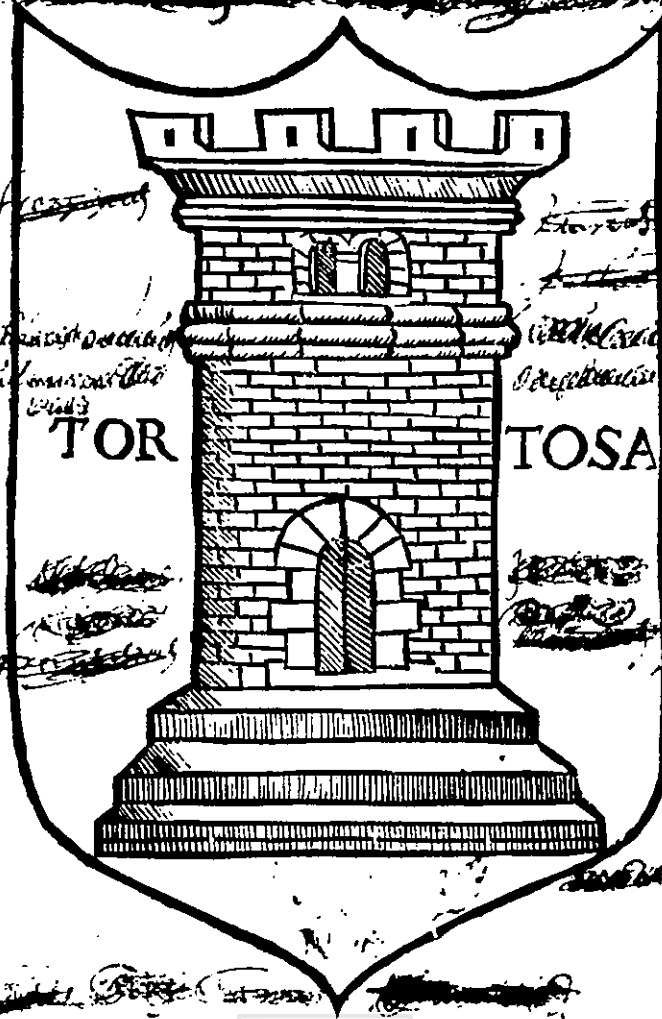
Finalment el meu agraïment a la Fundació Noguera, sense la qual aquesta edició no hauria estat possible.

- Portada de la primera edició de Costums de Tortosa. Xilografia. Tortosa 1539. Arnaud Guillem de Montpesat (Exemplar de l'Arxiu Històric de Tortosa).

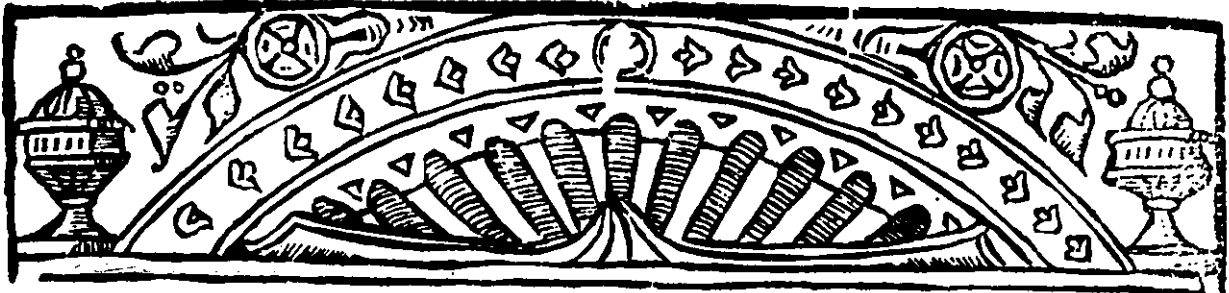

- Contraportada del mateix exemplar. Xilografia: Judici Final.

Libre de les Costums generals
scrites de la insigne ciutat de Tortosa: ab algũs
pũuilegis: cõfirmacions esẽtẽcies sabentas
pera la administracio de Justicia. Noua
ment imprimides be e seclmẽt: ab los
originals archiuats cõprouades.

M. D. XXXIX

✠ **Diligite iusticiam omnes qui iudicatis terrā : et**

indiciam . Quis enim mensura mens fueritis remittetur vobis .

oculi vestri cernat equitate : ut de vultu atrimini verū p̄deat

✠

PRÒLEG

Novament he d'encarar-me amb el venerable codi *Costums de Tortosa*, un dels textos jurídics catalans de més categoria històrica, el més assenyalat, sens dubte, en el cercle dels drets locals o municipals del nostre país i segurament també el que abastà una més extensa aplicació territorial com en conclou Jesús Massip en l'edició que prologuem. En aquests darrers decennis, en efecte, m'ha abellit d'aproximar-me al codi tortosí i especialment a les seves arrels i precedents en diverses ocasions, per mor de jornades d'estudiosos o de col·laboracions literàries. Per això avui em plau encapçalar aquesta edició crítica del seu text amb unes lletres potser un xic apressades, que de manera simbòlica vinguin a rubricar aquesta meva vinculació a l'estudi i recerca de l'antic dret de Tortosa.

El meu contacte i familiaritat amb les fonts del dret tortosí ve de molt lluny i es remunta als escorcolls iniciats fa una pila d'anys en els arxius de la ciutat de l'Ebre i també en el de la Corona d'Aragó, a Barcelona. La meua orientació inicial es dirigia llavors vers la recollida de textos per al corpus de Cartes de població i franquícia de Catalunya, que anava preparant des de feia temps, i no cal oblidar el paper rellevant que hi tenien les cartes de poblament de la ciutat i comarca de Tortosa. Però ben aviat no pogué resistir la temptació d'endinsar-me en els privilegis i altres textos relatius als precedents i gestació del futur codi de *Costums*, que em sortien, quasi sense cercar-los en la rebusca pels calaixos i gavetes dels arxius. El resultat d'aquestes recerques parcials i provisòries cristal·litzaria d'antuvi en un discurs acadèmic pronunciat ací a Tortosa mateix entorn al que podríem anomenar com història externa de la formació de *Costums de Tortosa* (1973). Pocs anys després hi retornava amb una comunicació congressista (també amb seu ací a Tortosa) sobre les primeres redaccions escrites d'usos i costums de Tortosa. Descobríem, el que semblava una mena d'esborrany o projecte exhibit pels Templers i els ciutadans, al calor de les enconades lluites mantingudes entre ambdues parts de cara a la fixació escrita del dret tingut com a propi (1979).

I fou una gran satisfacció advertir, per aquells anys, com l'amic Jesús Massip, arxiver tortosí, prosseguia i ampliava aquelles recerques heurístiques amb el propòsit decidit d'esclarir fins on fos possible de manera definitiva, la problemàtica plantejada per la formació, fonts, influències, codicologia, etc., del codi tortosí. Els fruits de la seva tasca benemèrita ens els anava oferint

a través d'aportacions particulars en publicacions diverses i en alguna comunicació assembleística, fins a quallar, de manera assaonada en un respectable volum que m'abellí de prologar (1984). Es tracta d'un estudi ampli i comprensiu de tot el procés de gestació de *Costums de Tortosa*, i que havia constituït la seva tesi del Doctorat en Dret per la Universitat de Barcelona. Decididament, allí es mostrava de manera ben patent que Jesús Massip, en la seva triple condició de jurista, tortosí i arxiver era la persona destinada a emprendre el coronament d'aquells esforços d'uns i altres: l'edició crítica del *Llibre de les Costums de Tortosa*.

Massip tenia a la seva disposició, per aquesta comesa, el ric dipòsit de l'Arxiu de la Ciutat, a banda dels testimonis trobadissos en altres arxius locals i regionals. Comptava també, no cal dir-ho, amb una apreciable tradició erudita, representada per les aportacions antigues i més recents de nombrosos autors que de manera més o menys centrada s'havien referit al nostre codi: Oliver, Foguet, Danvila, Permanyer, Cots i Gorchs, Honori i Arcadi Garcia, Iglesia, Cerdá, etc., i jo mateix en diverses seus i ocasions.

Per a l'arrodoniment de la seva empresa, Massip tenia a les mans, sobretot, els diferents manuscrits coneguts dels *Costums* custodiats a l'arxiu municipal de Tortosa: l'anomenat *Consuetines (A)*, i el *Costums (B)*, amb la base dels quals i amb la vista posada en l'edició prínceps de 1539, es preparava a bastir l'edició definitiva. Tanmateix, tot just iniciada l'àrdua labor, sorgí impensadament, com per art d'encanteri, un altre manuscrit, que es donava per perdut recuperat en la Biblioteca March mallorquina, l'anomenat del Marquès de la Roca, (ara C.) També ací, ben incidentalment vaig mediar jo per fer arribar al nostre amic el coneixement i utilització del tal manuscrit. I ho celebro de debó, perquè aquest nou còdex després de l'atenta anàlisi que en féu Massip, resultà contenir la versió més completa de *Costums*, la més apropada a la rebuda com a oficial, des que passà a la impremta a mig segle XVI. Si aquesta troballa venia a complicar la tasca empresa per Massip, representava en canvi un indubtable perfeccionament de l'edició que resoldria de passada no poques de les dificultats i incerteses sorgides del coteig dels dos manuscrits fins llavors coneguts.

I ací tenim, en el present volum, el feliç resultat d'aquesta ímproba labor que s'imposà Jesús Massip, agullonat per la noble ambició d'oferir un text el més acabat i perfecte possible de l'insigne codi tortosí. Perllongades vigílies ha hagut d'esmerçar en la confrontació de les diverses versions (les dels manuscrits, però també les d'aquella decisiva Sentència arbitral de 1277, que havia de preparar la redacció final del codi), en relacionar uns i altres, en cercar les solucions més adients per omplir els buits i mancances puntuals, en arbitrar criteris d'interpretació textual, etc. No cal entrar, ara, en detalls impropis d'aquest lloc. La mera repassada visual de l'obra posa ben de manifest l'encert de les orientacions seguides en l'establiment del text, que permeten parangonar fàcilment les dues versions fonamentals: la que podem considerar com a preparatòria, i la definitiva, i advertir com es féu el trànsit d'una a l'altra a mercè dels pronunciaments de l'esmentada Sentència de 1277, curiosament anotada a peu de plana línia per línia. La introducció amb què s'encapçala el volum explica, de manera convincent, (després d'uns oportuns capítols sobre el context històric general, així com sobre l'accidentada trajectòria seguida per la formació del codi amb totes les seves incidències), les raons que inclinaren l'autor a optar per la solució escollida. Segueixen les conclusions que recullen, bàsicament, les

formulades en aquell cabdal estudi de 1984, i remata l'estudi introductor i amb una detallada descripció codicològica dels manuscrits i una repassada a les edicions.

Comptem ja, finalment, amb una bona edició crítica de *Costums de Tortosa*, tan de temps projectada i tan de temps esperada. I a fe que feia bona falta a historiadors i a juristes, i també a afeccionats als valors culturals del país, exhaurides de fa molt de temps les velles edicions d'Oliver i Foguet, sobretot la d'aquell, que constituïa una mena de versió vulgata del codi tortosí. I no cal dir de l'edició prínceps de 1539, avui una raresa bibliogràfica, semblantment a la facsimilar de *Consuetudines* de 1972, ambdues a integrar en l'àmbit restret de la bibliofília.

Per això em sembla escaient a tall de cloenda d'aquestes planes prologals, esbossar unes breus consideracions sobre les característiques internes i la significació general del nostre codi en la història jurídica medieval, ja no sols tortosina, o catalana, sinó fins i tot hispànica i occidental.

Ja hem apuntat al principi el paper destacat de *Costums de Tortosa* entre les redaccions de dret municipal de Catalunya, i podríem afegir de les terres hispàniques. A part la primacia cronològica entre els textos jurídics escrits originàriament en català, es distingeix dintre d'ells per l'extensió del seu contingut. Com és sabut, s'estructura aquest en nou grans llibres a imitació del codi de Justinià -ací subdividits en rúbriques i costums- comprensius del dret públic i organització ciutadana, del dret processal, del dret penal i del dret privat, aquest amb notòria amplitud. I encara cal afegir uns capítols addicionals de dret marítim, pouats en el nucli primitiu dels *Costums de Mar* barcelonins conservats per escrit per primera vegada a *Costums de Tortosa*, que hi afegix l'especial configuració dels seus ports marítimo-fluvials (Port Fangós, el Grau, i, la Riba de Rec). És destaca així mateix per la seva perfecció tècnica (reflex, ben segur, de la preparació d'aquells dos juristes Tamarit i Gil, autors de la primera versió *Consuetudines* de 1272), i sobretot per representar un exponent vistós del dret de la recepció romano-canònica, que en el tombant del segle XIII s'imposava arreu dels països occidentals. Ara bé, tot i aquesta inspiració bàsica en l'anomenat *dret comú*, no oblida acollir els costums més arrelats en la vida tortosina, bona part d'ells tributaris del dret tradicional català, forjat en les terres de la Catalunya Vella, d'on procediria el gruix de la nova població tortosina. Com ha assenyalat justament un acreditat autor, en la compilació de Tortosa pot advertir-s'hi una fusió harmònica d'ambdós elements: el dret peculiar i el dret comú. Ben sovint, sota una externitat romanista, es recullen modalitats i aspectes del dret local o regional. La inspiració romana és ben palesa sobretot en la regulació de les obligacions i contractes; l'element autòcton ho és principalment en la de família i successions.

I dintre del dret general de Catalunya s'han pogut marcar específiques singularitats tortosines. Assenyalem, per exemple, una particularitat en la renúncia a l'acció rescissòria per lesió, la validesa de testament sense institució d'hereu, la possibilitat del llegatari de prendre possessió del llegat per ell mateix si tota l'herència estava distribuïda en llegats (conseqüència de l'anterior), la privació de la quarta marital a la vídua ja gratificada amb una donació nupcial, i sobretot l'*agermanament* o pacte de *mig per mig*, com a comunitat plena de béns entre els esposos en l'ordenació del règim econòmic del matrimoni. I bé, la força i arrelament d'aquestes figures institucionals s'ha corroborat fins als nostres dies amb la seva integració, primer en la Compilació del dret civil especial de Catalunya, de 1960, i ara de poc en el nou Codi de

successions aprovat pel Parlament català l'any 1991. Hauria estat desitjable d'integrar encara en els al·ludits textos d'altres aspectes ben particulars del dret tortosí com ara, en successions, la llègítima que es regula a Barcelona segons dret romà, antejustinianeu i s'estableix en la quarta part dels béns, mentre que Costums de Tortosa (6.4.22) l'estableix segons Justinià en el terç -si són quatre o menys de quatre fills- i en la meitat -si són cinc o més de cinc-. Pel que fa a servituds urbanes de llums i vistes (Costums de Tortosa 3.11.1 i següents) a Tortosa no es poden establir sinó per contracte o acte de darrera voluntat; no es poden adquirir per tant per usucapió i com a conseqüència no es poden extingir per prescripció.

El principi de la plenitud de l'ordenament jurídic estava previst en el codi tortosí, amb l'establiment d'un ordre de prelació de fonts, en virtut del qual en defecte dels seus propis preceptes, calia recórrer a aquells capítols dels *Usatges de Barcelona* vigents tradicionalment a Tortosa (exclosos els d'índole feudal), i en darrer terme al dret comú (romà-canònic). Per això s'ha pogut dir que aquesta darrera formació jurídica entrava triomfalment a Tortosa per partida doble: en l'entranya dels propis *Costums* i, a més, com a dret supletori del seu ordenament conjunt. Amb el temps es precisà per l'autoritat sobirana que en defecte dels *Costums* s'apliquessin a Tortosa les *Constitucions de Catalunya* (és a dir, el dret general del Principat) abans d'acudir al dret canònic i civil (Pragmàtica de Pere III, en 1380).

Ja és hora de cloure aquestes planes proemials, i ho faig amb la recança d'acomiar-me una vegada més d'aquest col·loqui jurídic tortosí en què em sento tan a pler, però a l'ensem amb la satisfacció de participar de faisó ben modesta en aquesta sortida a la llum de la tan anhelada edició del venerable *Costums de Tortosa*. Perquè no dubteu que aquesta celebració serà assenyalada en el futur com una fita memorable en la història jurídica catalana.

J. Ma. Font i Rius
*Catedràtic Emèrit d'Història del Dret
de la Universitat de Barcelona*

INTRODUCCIÓ

1. EL MARC HISTÒRIC

Tortosa, capital del bisbat que porta el seu nom, és una vella ciutat que domina la vall inferior de l'Ebre. Centre del territori ilercavó, en mantenia les fites fins a 1960: les del bisbat que s'estén per la plana de Castelló, en aquelles dates fins a Almenara. Nascuda sobre el pas del riu, a la creu dels camins que, per mar i per terra, centraven el territori que, anys a venir, seria la corona catalano-aragonesa. Ibèrica primer, romana després, és municipi amb Cèsar, colònia amb Octavi i porta els títols de Municipia Hiberia Julia (com consta al numerari, juntament amb la designació ibèrica d'Ilercavònia fins a la darrera moneda local encunyada sota Tiberi): el nom romà de la ciutat és Dertosa. Vinculada a la tribu Galèria té un notable lapidari que ens dóna notícia de l'existència de magistrats (edils i duumvirs) i sacerdots (sevirs augustals); i ens parla de la importància d'un comerç que ret culte a Mercuri i a Hèrcules.

Hem dit que Tortosa naix sobre el pas de l'Ebre, per defensar-lo des de la Suda, amb el propi riu com a fossat de cara al sud i l'esquena emmurallada de cara al nord. Una missió en tot cas ben constant a través dels segles. S'ha dit però que no tenim ben documentat el pont d'aquest pas malgrat l'evidència itinerària que la via Augusta fa una bona marrada per passar el riu per Tortosa, cosa que certament no faria si no fos per trobar l'únic pont de la zona, i així va ser fins ben entrat el segle XX. Però s'ha dit també que no existia pont fins a finals del segle XIII entre altres raons perquè Costums de Tortosa no en parla, i això no és cert¹. Tortosa és el pont i el port, l'encreuament tan en l'ordre logístic i estratègic com en l'econòmic.

Els visigots ens deixaran el testimoni d'una ciutat cosmopolita, tot i la decadència de l'època, en la famosa làpida trilingüe (segle VI), sota la qual una noia jueva és soterrada i recordada en les tres llengües cultes de la mediterrània no àrab (hebreu, grec i llatí).

En el primer quart del segle VIIIè, els àrabs en fan el centre d'un nazar i d'un regne taifal després, de forta tradició artística cultural i jurídica (noms com Abu-Bakr, el Tortosí, en seran paradigmàtics). Els omeies seguiran el traçat de la muralla antiga amb quatre portes ferrisses, faran les drassanes, quatre termes i una mesquita de cinc naus (bastida el 955).

1. Costums de Tortosa (1.1.2) parla literalment del "cap del pont" i el posa com una fita prou coneguda, i prou inamovible històricament com per considerar-la fixa. A més a més, però, ens trobem a l'Arxiu Històric de Tortosa amb un document anterior, on consta que l'any 1247 la ciutat fa cessió dels drets, per trenta anys, d'un pont de fusta -"ligneus de barchis"- que faran uns particulars amb una amplada de 20 pams (4'5 mts. més o menys). Si Costums no en parla més és potser perquè al límit dels trenta anys encara segueix en mans de particulars. Això no lleva l'evidència que els romans ja en tenien. També els àrabs segons testimonia Zurita, sempre ben documentat, en parlar de la conquesta de Tortosa per Ramon Berenguer IV: "Esta asentada aquella ciudad de la otra parte del río... y púsose el cerco de ésta y de la otra parte... y cerraron el paso de la puente que estaba armada sobre barcas..." (*Anales de la Corona de Aragón* volumen I pag. 211). Altra cosa podria ser en temps visigòtics de gran decadència per a tota Europa ni que Tortosa sembli haver-la superat més o menys bé, temps que d'altra banda no arriba a dos cents anys, dins d'una tan llarga història que assoleix els vint segles. El que no és tan clar és la localització del pont, que sempre s'ha considerat com la del pont de barques (després, de la Cinta). Una nota manuscrita a l'edició de Costums de 1539 el situa al baixador davant l'església de Sant Jaume: "pons per tempore non erat situs in loco in quo nunc est, nam positus erat in porta per qua descenditur ad flumen Iberi que stat prope ecclesiam sancti Jacobi" (Costums de Tortosa, foli 1v. AMT). MASSIP J. "La Gestació de Costums de Tortosa". Tortosa 1983 pp. 47 ss. i notes 117 i 125.

Lluís el Piadós havia intentat ja la presa de Tortosa, però la ciutat no seria conquerida fins que el papa Eugeni III concedí el privilegi de croada. Van acudir-hi Ramon Berenguer IV, Guillem Ramon de Montcada, Guillem de Montpeller, l'armada de Gènova i la cavalleria del Temple. S'iniciava així una etapa històrica, però no podem parlar, sense més, d'un progrés significatiu; de fet tant en l'ordre agrícola com en el terreny industrial o intel·lectual, la Tortosa àrab havia assolit un notable nivell. Gràcies a l'explotació de la fusta tenien una de les indústries més antigues de la regió, la construcció de naus (el pi rojal tenia fama d'incorruptible i la fama el portà als enteixinats de la mesquita de Còrdova). S'explotaven les salines deltaïques; el comerç era pròsper. Arribava la data clau: 1148.

El comte de Barcelona es titularà marquès de Tortosa i planificarà amb la Carta de Població una nova administració pública. La ciutat comença una etapa d'expansió política, econòmica i urbana gràcies a l'àmplia liberalitat del comte, que fa l'aliança amb la naixent burgesia. El call jueu, dins el clos emmurallat de la drassana antiga, vedarà el creixement cap al nord i la ciutat començarà a créixer per primera vegada cap al sud, saltant la muralla romana del Vall; així es farà l'eixample medieval que en dues etapes arribarà fins al Coll de Sant Joan.

Una comunitat humana formada per tres ètnies que ja conviuen i que conviuran encara per molt temps amb més o menys alts i baixos. Pel que fa als cristians i jueus, fins i tot en alguns casos en peu d'igualtat, si atenem els textos més antics de Costums.

Quan Ramon Berenguer IV pren la ciutat de Tortosa, estableix la ciutadania sobre el territori que va del Coll de Balaguer a Ulldecona i de la Roca Folletera a la mar. Retrobem, d'un costat, la fita mil·lenària del Coll de Balaguer, entre cossetans i ilercaons; ni Ulldecona, però, ni la Roca Folletera no són més que límits circumstancials, que expressen la realitat de fet al moment de la conquesta i res més. El límit d'Ulldecona es mantindrà tant de temps (quasi un segle) que es podrà perpetuar quan Jaume I crea el regne de València. El fet que la reconquesta no depassi el riu Sénia al segle XII, farà que, per primera vegada en la ja llarga història del territori, quedi desdibuixat l'àmbit d'influència del seu cap, Tortosa, que, almenys en el terreny polític, no tornarà a depassar Ulldecona; una altra cosa serà en el terreny eclesiàstic, més conservador, i prou poderós com per fer-se respectar pel propi rei Jaume I. La mort prematura de Ramon Berenguer IV i les noves directrius de son fill Alfons, sota la orientació aragonesa i dels ordes militars, dificultaran també el recobrament de la jurisdicció més amunt de la Roca Folletera.

Jaume I decidia l'abril de 1225, a Tortosa, anar contra els sarraïns de València, i la conquesta es féu amb la notable participació dels tortosins: de l'Església de Tortosa en la mesura que anava a recuperar la seva antiga diòcesi (que mantindrà fins a l'any 1960), i dels ciutadans, que es quedarien com a pobladors, amb 247 cases a la capital. Abans, però, els tortosins serien majoritaris entre els 1.000 pobladors que es quedaren a Borriana, un dels quals, Pere Ramon, hi instal·lava un taller tèxtil. I a Castelló s'establien 73 mariners de Tortosa.²

Això vol dir, al nostre entendre, que és perfectament coherent la hipòtesi que el dret de Costums de Tortosa fos pensat per a un territori extens que la conquesta posava de nou sobre la geografia política: l'antiga diòcesi, "el regne (àrab) de Tortosa", com diuen els documents contemporanis³. D'altra manera es fa difícil pensar en un cos de dret tan ample per a un territori com en definitiva fou el d'aplicació de Costums de Tortosa més o menys les actuals comarques del Baix Ebre i Montsià, amb

2. Vegeu VICENS VIVES J. *Història de España y América*. Vol. II (pp. 35, 36, 55 ss.)

3. L'any 1097 Ramon Berenguer III fa donació al Monestir i abat de Sant Cugat, mig segle abans de la conquesta i encara ben presents a la zona els àrabs, de "...omnes decimam ...usaticis ...reditibus ...exierint seu exire debuerint de omni Regno Tortuosae ...que antiquitus habuerunt et nunc habuent...".

Però l'any 1155 en confirmar Adrià IV a l'església de Tortosa les seves possessions, parla de nou dels delmes i primícies "ut episcopalis Sedis Dertusae habeat... omnes terminos sui Episcopatus sicut melius umquam aliquis Rex tempore Sarracenorum Regnum Dertusae possedit vel possidere debuit". (MASSIP J. "La Gestació..." pp. 38 ss.).

l'extensió pel nord fins a Flix. Si Costums de Tortosa no estava estructurat com a cos jurídic entorn de 1240, no era fàcil que arribés a formar un corpus tan extens per a un territori tan dràsticament reduït poc després. És lògic també que si Costums s'estructura des de la conquesta (1148) per formar un cos entorn de 1240, guardi un silenci tan estrany sobre l'àmbit territorial de la jurisdicció: abans era impropedent parlar d'un territori majoritàriament en mans àrabs; després no era polític parlar d'un territori que pretenien aragonesos i catalans i que Jaume I incorporaria al nou regne de València per evitar més qüestions.

*Ramon Berenguer IV s'havia trobat en la inflexió històrica de voler implantar un nou règim amb el suport de la burgesia. És el pas del món romànic al gòtic, de l'estructura rural del país a l'estructura urbana. Era això realment el que empenia el comte de Barcelona en donar carta de població a Tortosa. És la novíssima orientació d'un sobirà que tracta d'enfortir la monarquia amb la nova classe: són els burgesos els qui creixen, i el rei el qui els dona els elements per fer-ho, salvada sempre la seva obediència. I la burgesia n'és tan conscient que s'oposarà aferrissadament a qualsevol canvi en el plantejament; quan Alfons, fill de Berenguer, convertirà el Temple en el senyor major, els ciutadans no ho acabaran d'acceptar mai, i l'any 1294, el Temple haurà de tornar el senyoriu a la casa comtal de Barcelona. D'aquí la gran importància de mantenir les exempcions de lleuda, de questia, de força, de tolta, d'host i calçada. Al costat dels poderosos, una munió de menors: botiguers, menestrals, pagesos i professionals, que lògicament no sempre estan d'acord amb les directrius dels majors i que seran, en bona part, els autors de les solucions vàlides com Costums de Tortosa, amb el suport del rei. Cada vegada que cal moure el poble, trobarem aquests ciutadans mitjans i menuts posant el pes del seu nombre ja que no el del seu poder, a favor dels interessos de la majoria. Com sempre passa, però, una minoria dirigida per gent de tant prestigi com els Jordà, definidors de costums davant la cort, (o els Carbó, Pinyol, Garidell), anava possiblement a la recerca de privilegis personals i a la constitució d'una oligarquia de poder econòmic i prestigi social, i els trobarem oposats, en un moment donat, a una posició majoritària, per exemple, en el fet de l'escripturació de Costums de Tortosa.*⁴

*Quan Ramon Berenguer IV, en la carta pobla de 1149, ho dona tot als ciutadans de Tortosa, reservant-se només el novè del peix i de la sal, està trametent un missatge de llibertats inèdites fins a aquell moment, que farà després extensiu a Lleida i, successivament, a Mallorca i a València.*⁵

El fet que el sobirà afegeixi immediatament al seu títol de Comte de Barcelona el de Marquès de Tortosa (i l'any següent el de Marquès de Lleida) no és gratuït, està en la línia que Ramon Berenguer IV vol remarcar: és el mateix sobirà, però en la governació de les terres de frontera vol canviar alguna cosa, i ell ho dirà amb el llenguatge que els senyors feudals millor haurien d'entendre.

Sigui com sigui, els ciutadans de Tortosa s'han considerat sempre molt privilegiats i així ho fa constar Despuig en els Col·loquis quan conta l'anècdota: "Graciosament dia lo coronel Joan d'Aldana, natural d'esta ciutat, que Tortosa tenia privilegi per a fer vilans"; reticència d'un militar davant la situació privilegiada d'un mer ciutadà. O més endavant, en parlar de la carència de noblesa autòctona: "los hòmens principals aquí en Tortosa, tenim diners, som mercaders: com no en tenim som ciutadans".

A Tortosa hi haurà Consolat de Mar, i s'encunyan florins com a les primeres ciutats de la Corona.

4. Vegeu MASSIP J. "Notes per a la història..." VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Barcelona 1962.

Ens referirem en aquelles notes al document número 31 del calaix de Privilegis III (AMT) i a la relació final "Remembrança de hominibus que venerint ad Portam castri cum armis et muniti..." dues relacions de 29 homes la primera (els que no volen que els costums es posin per escrit) i de 84 la segona (els que volen que es posin per escrit).

Una primera aproximació al contingut del document ens permetia intentar datar-lo i detectar algunes variants que mostraven l'evolució de Costums.

Vegeu també FONT I RIUS J. Ma. "Las redacciones iniciales...". Tortosa, 1979, en relació al mateix document i a un altre de molt similar que es conserva a ACA.

5. FONT I RIUS J. Ma. "La Comarca de Tortosa a raíz de la Reconquista cristiana" dins *Cuadernos de Historia de España*, Buenos Aires, 1953 (pp. 104-128)

El port de Tortosa posarà preu al blat de les llotges de la Mediterrània i la sal de Tortosa arribarà a Sicília i Nàpols. Aliada amb Perpinyà, València, Mallorca, Girona i Barcelona, crearà una “defensió de la mar” amb galeres armades contra la pirateria, documentada a l’arxiu de la ciutat a mitjan segle XV.

A Tortosa hi ha una indústria tèxtil florent i, l’any 1457, es fabrica aquí i la ciutat el compra “una artelàcia o torn de filar que fila tant com tres dones”.

A partir del segle XIII trobem documentada una explotació salinera (existent ja de temps molt anteriors a la conquesta) que prendrà forta embranzida en començar el segle XV, de la mà dels Oliver, detenedors ja d’un capital que els permet la construcció d’un canal de navegació per al transport de la sal. Es bastiran torres de defensa al delta, tant de part de la ciutat com dels particulars a fi i efecte de vigilar les costes: comença d’aquesta manera la colonització de les terres més baixes.

No és menys cert, però, que l’estructura administrativa i jurídica de la universitat passa pels professionals i representants d’un poble de més àmplia base. En tot cas van generalment units quan caldrà fer front a la senyoria.

2. LA POBLACIÓ DEL TERRITORI A PARTIR DE RAMON BERENGUER IV

Per a l'estudi de la repoblació a les comarques de l'Ebre, difícilment podríem afegir alguna cosa a la decisiva aportació de Font i Rius culminada en el corpus de Cartes de Població de Catalunya. ¹

Conquerida Tortosa i poblada (l'any 1149), el territori on s'estableix la nova administració (Roca Folletera-Mar, Coll de Balaguer-Ulldecona) és el territori estrictament sobre el qual es provaran les noves lleis, Costums de Tortosa, anunci d'un Estat menys feudal i, per tant, més modern, segons el pla del primer sobirà. El banc de proves però, és aspre i difícil de reduir a poblament i conreu.

Són tres les onades de poblament: La primera al segle XIII, als contraforts muntanyencs de la dreta i de l'esquerra de l'Ebre ("ports de Tortosa deçà i dellà del riu"), encastellats i suposadament segurs. Una segona onada a les ribes del riu en raó de l'aprofitament dels regatges que es consolidarà entre el XVII i el XIX. I encara una tercera al delta, que s'oficialitza ja als nostres dies.

Després de la conquesta de Tortosa (1148) hem d'esperar més de mig segle per veure una inicial activitat repobladora (que tardarà encara un altre segle a consolidar-se). Sant Jordi d'Alfama (1201), per carta del rei Pere I, és una població sense èxit. L'any 1287 sembla que, sobre la costa a la cala de l'Ametlla (o a alguna cala veïna), s'intentava fer una torre que el rei desautoritza per perillosa, sotmesa com està la costa a les incursions sarraïnes, es tracta de la Torre de Salim, de la qual no tenim cap més notícia. L'any 1294, per iniciativa de Jaume II, es poblà la Font del Perelló, dins dels límits de Sant Jordi d'Alfama, que no havia tingut cap eficàcia repobladora. I haurem d'arribar al segle XIX perquè prosperi una segregació costera del Perelló, l'Ametlla de Mar el 1891.

Una altra població de primers del XIII, Fullola, s'intentarà dues vegades en vuit anys (1208 i 1216), totes dues fetes per Ramon de Montcada, per bé que a favor de pobladors diferents. Finalment, després d'una vida llarga i precària, es reincorporà a Tortosa l'any 1863; situada Fullola en un lloc desert, mal comunicada, víctima propícia de rapacitats i bandolerismes, els seus darrers pobladors vindran a refugiar-se al barri pagès de Remolins, que els donava seguretat encara que haguessin de fer algun llarg desplaçament de temporada pels conreus i collites. A la mateixa banda esquerra del riu, es produeix ja al segle XII un assentament a Costumà, i un altre a Cardó i Sellent al segle XIII. Ni la primera ni la segona població arribaran a prosperar, a totes dues succeirà la de Benifallet a la riba del riu i lluny dels agres de Cardó.

Passa el mateix a la banda dreta amb Paüls, que serà donada pel rei Alfons I l'any 1168 (a fur de Saragossa), però que no serà poblada fins al segle següent per Despuig, l'any 1293 (quasi com el Perelló). I prop d'allí, entrant als ports, Carles (que apareix unida a Paüls en la donació del rei Pere l'any 1205) i que serà poblada per Sentmenat l'any 1237, amb una carta que és un calc sobre la de Tortosa. Carles acabarà ajuntant-se amb Alfara al segle XVI, segons sembla de resultes d'una epidèmia que castigarà fortament la població. Així naixeria Alfara de Carles.

Entre 1232 i 1252 (preparatiu i conquesta posterior del regne de València per Jaume I) es poblen La Sénia, Mas de Barberans; Vallcanera i Catinell, Refalgarí, (que desapareixeran absorbits per La Sénia); Carrascal, (que ho serà pel Mas de Barberans). Sempre la precarietat davant la dificultat del poblament de muntanya en un Port especialment abrupte. Dificultats de comunicació i conreu, pobresa de mitjans, reduiran cada vegada més els habitatges a la proximitat del riu Ebre.

Quin era el producte d'aquestes terres? En les mateixes cartes de població (segles XII-XIII) trobem majoritàriament la sembradura de blats, ordis, civades, sègols; i també vinya, raïm; llegum (Sénia, Refalgarí); espart (Sant Jordi d'Alfama); canem, lli i pebre (Vallcanera, Carrascal) bestiar, vaques, egües, ases, ovelles, cabres, abelles (Aldea); deveses i pastures (Ferreginals); carbó i ferro (Carles); oli. En la població dels jueus de Tortosa (1149) Berenguer IV els dona, fora de les drassanes, 4 honors sense casa: dos a Tivenys, una que fa 30 quintars de verema, 6 cànters d'oli i 6 quintars de figues, l'altra 30

1. FONT RIUS J. Ma. *Cartas de Población y Franquicia de Cataluña II*. Madrid-Barcelona, 1983 (pp. 49 i ss.).

quintars de raïm i 3 quintars d'oli; una altra a Aldover de 2 quintarades de sembradura i un altra a Xerta de 20 "alcolas" (gerres) d'oli i 3 quarteres i mitja de sembradura -ben poc oli, tot i la gran importància que per a la societat jueva te l'oli d'oliva-.

En tot cas, poca població i difícilment arrelada. Només la llarga i aferrissada lluita de l'home sobre l'adversa gleba ha pogut portar finalment una certa viabilitat a la humanització de les terres catalanes de l'Ebre.

Observem finalment (dins de la diversitat de formes de població que ja Font i Rius estableix al seu corpus de Cartes de Població) un matís tortosí que introduiríem com hipòtesi de treball: quan es tracta d'una concessió agrària per a "explotar i llaurar" es fa a costum de Barcelona (règim feudal entre senyor i vasall); per exemple, Ramon de Montcada en donar Cardó i Sellent. Però quan la carta es fa per a "poblar" a més a més d'"explotar" es fa a costum de Tortosa, és a dir, amb les noves franqueses i llibertats que la monarquia vol introduir a partir de la conquesta de les terres de Tortosa i Lleida, per exemple el mateix Montcada en poblar Fullola, Refalgarí o Vallcanera, o el rei en fer-ho amb Sant Jordi d'Alfama i amb El Perelló després, o el bisbe de Tortosa en poblar Mas de Barberans i el Carrascal, sigui quin sigui el senyor i la data (els esmentats exemples ho són entre 1201 i 1294). Excepció única, Amposta, que queda com un illot enmig del territori, poblada a fur de Barcelona (ja tardanament i també per dos vegades 1280/1286), però que en l'abundant documentació posterior es comportarà com la resta del territori poblat a costum de Tortosa.² I això no s'explica, com algú podria pensar, pel fet d'estar Amposta dins la jurisdicció de l'Orde de l'Hospital; hi estava Ulldecona i la seva Comanda i tant Ulldecona com els pobles que en depenen es poblen a costum de Tortosa. Contràriament ocorre que a partir de 1280 Amposta passa a l'íntegra jurisdicció reial quan el dret del territori era ja ben certament Costums de Tortosa (que estaven quallant a València com a Furs d'indubitable promoció dels sobirans) i no obstant això és poblada a fur de Barcelona.

Vegem aquella primera onada de població feta a costum de Tortosa: Hem fet dos grups, les poblacions que depenen directament de la carta de la ciutat i les que ho fan a través de la carta d'Ulldecona (poblada expressament a ús i costum de Tortosa):

TORTOSA 1149

ULLDECONA 1222/1274

SANT JORDI D'ALFAMA 1201/1202

LA SÈNIA 1232/1252

FULLOLA 1208/1216

ALCANAR 1239/1252

FONT DE L'AMETLLA 1227 (a la vessant del Montsià)

AVENCALLES 1257 (Les Ventalles)

VILAR DE STA. MARIA 1235 (Mas de Barberans)

FERREGINALS 1274/1283

VALLCANERA 1238

GODALL 1153/1238

VALLMESQUITA 1238 (La Galera-Godall)

REFALGARÍ 1242

PUNTA DE LA RÀPITA 1251

CARRASCAL 1252

PERELLÓ 1294

2. Ja el doctor Font i Rius adverteix com Pere el Cerimoniós, l'any 1365 declarava el lloc i castell d'Amposta "dins el termes de la ciutat de Tortosa". Afegia que Amposta tenia dos senyors: l'alodial (corresponent a la ciutat de Tortosa) i l'útil del qual és titular el propi senyor del castell. Per això les ordenacions urbanes, "establiments", es donen des de Tortosa com per a tot el territori.

FONT i RIUS Josep M^a. *Las Cartas de Población y Franquicia...* Presentación Bibliográfica p. 785

Vegem ara les onades succesives de consolidació o nova població entre el segle XVI i el XIX:

BENIFALLET, Costumà (donació de Ramon Berenguer IV). Cardó i Sellent (R. de Montcada) 1207.
ALDOVER, (consta l'existència del lloc el 1149 en donar una finca Ramon Berenguer IV als jueus).
TIVENYS, (consta també l'existència del lloc a la mateixa carta que Aldover).
XERTA, (consta l'existència el 1149 com els anteriors). Segregada de Tortosa per concòrdia de 1628.
SANTA BÀRBARA, dins l'àmbit de La Galera, es segrega l'any 1836.
ROQUETES, (1149-62, pot ser Conterra al "Pla dels Genovesos"). Segregada de Tortosa el 1850.
L'AMETLLA DE MAR, (1287, pot ser la Torre de Salim que el rei veta). En la documentació del XVI figura com a Cala de l' Ametlla i Vergeret. Segregada del Perelló el 1891.

I finalment les del segle XX:

DELTEBRE, segregada de Tortosa el 20-5-1977. Agrupació dels antics La Caba i Jesús i Maria.
SANT JAUME D'ENVEJA, segregada de Tortosa el 23-6-1978.
CAMARLES, (1150, donació del castell a Guillem Sunyer). Segregada de Tortosa el 1979.
L'ALDEA, (1149, donada per Ramon Berenguer IV a Bell-lloc. 1258, hi ha una població per moros. 1304, passa a dependre de Benifassà. Repoblada el segle XVII després de l'expulsió dels moriscs). Segregada de Tortosa el 21-4-1983.
L'AMPOLLA, segregada del Perelló el 1990.

Així entenem que es poden explicar les tres onades de poblament, la primera medieval, la segona a les ribes del riu per raó de l'aprofitament dels regatges (es consolidarà entre el XVII i el XIX). La darrera amb el reconeixement, una mica tardà al nostre segle i temps actuals, de les poblacions del delta, coincidint amb el creixement i riquesa econòmica de l'arrossar i l'horta sanejats. I són aquestes tardanes segregacions una de les proves més evidents que Tortosa, com hem repetit moltes vegades, no és bàsicament un municipi sinó un territori que prendrà el nom de vegueria, departament o corregiment, segons els temps i l'administració central de què depengui. Haurà d'arribar la divisió provincial del segle passat per provocar la confusió de municipi i territori i amb un aparell jurídic - administratiu (Costums de Tortosa) excessiu i ambigu, tots els pobles del territori que no havien crescut prou per tenir municipi propi, quedaran inclosos dins del municipi de Tortosa (i encara dos, l'Ametlla i l'Ampolla, de la part del Perelló) com a barris inconcebibles, a vint quilòmetres de distància alguns d'ells. Si s'hagués respectat el contingut territorial de Tortosa a l'hora de fer les províncies no s'hauria arribat tan tard a les necessàries autonomies municipals que la lògica hauria fet evidents molt abans, tot i la precarietat dels mitjans per a la manutenció dels municipis fins a ben avançada la meitat del nostre segle.³

3. Vegeu MASSIP J. *El Montsià* (cap. 3) Caixa d'Estalvis de Catalunya, (Barcelona, 1982). I *L'Economia del Baix Ebre*. Vol II (cap. 7) dins de la mateixa col·lecció (Barcelona, 1985).

3. LA FORMACIÓ DE “COSTUMS DE TORTOSA”

Quan el 30 de novembre de l'any 1149, Ramon Berenguer IV donava a Tortosa carta de població, establia les bases d'una nova administració no feudal, o menys feudal¹, que repetiria a Lleida un any després. El 3 d'agost de 1147, un any abans de la conquesta de la ciutat, establia ja el senyoriu de Montcada, que trobarem compartit amb el Temple a partir de 1181. Però és a la carta de 1149 on hi ha la primera referència a costums “secundum mores bonos et consuetudines quas subterius vobis dedi et scribi feci”, és a dir, costums que s'expressen a continuació i per escrit.

La ciutat, l'any 1149, es divideix en tres parts: un terç del rei, un terç dels genovesos i un terç de Montcada. L'any 1153 el rei compra la part dels genovesos i es queda amb dos terços fins al 1181, en què Alfons, el fill de Ramon Berenguer IV, donarà la seva part al Temple, que quedarà així amb dos terços, mentre Montcada en té un, encara que Montcada mantindrà el seu deganat en el senyoriu, amb el suport de la ciutadania, i amb l'amarga queixa dels templers, que al·leguen ser el senyor major. Senyoriu compartit que pot ser una de les claus de l'èxit dels ciutadans, que donarien suport al senyor més favorable als seus interessos.

Els templers, en adquirir el senyoriu, anteposen les seves firmes a la del comte, com si la Carta de Població l'acabessin de donar ells en un intent anacrònic i, cosa que és més greu, canviant entre altres coses el “subterius” del sobirà (a continuació) per un “superius”, (abans), referit per tant a les donacions i exempcions anteriors, però no als veritables costums subsegüents, que tractaran de menys-tenir². Vet aquí l'origen del plet de Costums de Tortosa, costums escrits en una part (ni que sigui emblemàtica) des de la mateixa carta de l'any 1149, ampliat i aclarit per sentències i privilegis reals, codificats en última instància amb l'acord de les parts, l'any 1272, però vigents i utilitzats en la cort de Tortosa pels ciutadans des del mateix any 1149, amb l'oposició de la senyoria, o almenys d'un dels dos senyors, quan la senyoria se sent afectada pel costum.

Pensem que un dels punts més importants és la jurisdicció que la Carta de Població atribueix novament a un tribunal pluripersonal i mixt de senyors i ciutadans: “cort i prohoms”. Una expressió dual en la qual “cort” és la senyoria, representada en judici per dos batlles, el de Montcada i el del Temple, fins al 1294 (representació reduïda a partir d'aquesta data al batlle del rei en recuperar la monarquia la integritat senyorial), a més a més del veguer (lloc de senyor tinent com els batlles, en representació del rei), supervisors i executors de les sentències. Sentències dictades, però, pels jutges, ciutadans elegits pel veguer entre els “prohoms”, en nombre almenys de dos, a càrrec dels quals va tot el judici fins a donar-ne la sentència en presència del veguer. Veguer i batlles que, fent son ofici, “en re no's deuen entremetre més que escolten”. (Costums 1.3.13).

El procediment judicial és tan explícit que arriba a establir, quan els jutges siguin en nombre parell, el vot decisiu del veguer en cas d'empat; però si són en nombre imparell, és la major part dels jutges qui determina, encara que el veguer se sumi a la menor part. (Costums 7.4.4).

Els batlles entren com a executors i substituïts de l'ofici del veguer, en defecte d'ell, i per l'ordre establert en el costum 1.3.13 que anteposa el de Montcada al del Temple; només en defecte d'aquest últim actuaran com a substituïts els ciutadans; posteriorment, encara hi cap el recurs final al rei.

L'any 1199 ens dona ja una notícia del problema sobre la competència judicial plantejat davant el rei Pere el Catòlic; competència que els ciutadans s'atribueixen en exclusiva, amb la lògica oposició senyorial. I la sentència distingeix els plets entre ciutadans (que són de competència normal i es resoldran

1. La carta pobla de Tortosa porta 66 anys d'avantatge (en el fet de ser pactada amb el sobirà) a la de Joan el Sense Terra per a Anglaterra, ho constatem ni que només sigui per indicar el començament del “pactisme”, clau de la política de la monarquia catalana.

2. Vegeu MASSIP J.: *La gestació...* pp. 56 i ss., pel que fa a la divisió de la ciutat. I “La Carta de Població del Territori de Tortosa, i el Temple”, pel que fa al significat de Costums.

pel juí de cort i prohoms), dels plets entre senyoria i ciutat, per als quals es nomenaran jutges especials. Establirà encara les jurisdiccions no comunes, eclesiàstica i senyorial, per als seus assumptes interns, i fins i tot els casos específics de determinats particulars (els fills de notables sarraïns, alguns de la vella família reial àrab).

*La qüestió no quedava prou ben resolta i l'any 1228 Jaume I feia una nova interpretació, de la sentència del seu pare a favor dels ciutadans: establint que els jutges especials es nomenarien de comú acord (i no pels senyors, com ells pretenien) i encara només en els plets entre la senyoria i la universitat de Tortosa, deixant tota la resta al juí de cort i prohoms. Una actitud impensable en aquells temps i amb tan gelosos senyors.*³

*L'any 1241 els senyors, no contents, faran que es torni sobre el tema, i la sentència de Flix -donada pel bisbe de Lleida, Ramon de Siscar- restringirà la jurisdicció ciutadana, reservant les qüestions criminals greus a la senyoria i deixant al juí de cort i prohoms les qüestions civils i les criminals menors*⁴. És a la sentència de Flix, on queda ja molt clara l'existència de costums en renunciar les parts a dret civil i canònic i a Costums de Tortosa, costums ja escrits a més a més en aquella data, si els senyors han d'aprovar, com diu la sentència, "totes lurs franqueses, costums e donacions, les quals per donació de príncep o per prescripció longa, entro ací han aüt e tengut".

*Des de 1261 trobem documentació referida a la mediació pontifícia sobre la qüestió ja clarament oberta entre senyoria i ciutadans, i encomanada pel papa al bisbe de Saragossa;*⁵ *no obstant això, el desembre de 1263 s'intentava l'avinença, mitjançant àrbitres, que serà finalment la fórmula adoptada per resoldre el plet a partir de 1272.*

Què estava passant?: Els ciutadans tenen la carta de Ramon Berenguer IV que els dona uns costums base de l'especial configuració jurídica i administrativa del territori de Tortosa, i que havia de marcar un nou sistema de govern a la Catalunya Nova, i a Mallorca i a València després. Cal tenir en compte que la carta no es redueix a la comunitat urbana estricta, sinó a l'àmbit territorial de Tortosa -en aquell moment reduït a l'espai conquerit entre Roca Folletera i la mar, i Coll de Balaguer i Ulldecona-. Àmbit territorial que no exclou el futur territori de conquesta dins l'antic bisbat de Tortosa (encara regne àrab), com ho prova la donació per poblar Benifassà, "terme de Tortosa" l'any 1208. Tenen també els ciutadans una confirmació de les llibertats i immunitats de Ramon Berenguer IV, feta pel papa Honori l'any 1219. Tenen sobretot una cúria on exercir públicament la seva jurisdicció, amb els prohoms que actuen enfront de la pretensió excoent de la senyoria, de tal manera que no es pot fer res sense ells i seran finalment ells qui donen sentència, certament en presència del veguer, sense ell però, si no vol consentir en la sentència donada, o no vol presenciari-ne la publicació; i el veguer o els batlles senyorials l'executaran una vegada ferma. (Costums 7.2.12).

Els ciutadans arrencaran cada vegada més espais a la jurisdicció senyorial de manera que la reduiran finalment i exclusiva als assumptes interns dels senyors amb els seus; ampliaran el juí de cort i prohoms des de 1149 a 1228, amb el suport de la monarquia (com proven les sentències de 1199 i 1228), que fa també que el tribunal de la cort actuï dins la ciutat, i no dalt a la Suda; així es fa evident que la seu ordinària del poder judicial és la de la ciutadania i no la de la senyoria. (Vegeu nota 3).

3. MASSIP J.: "Els òrgans de l'administració...". Saragossa, 1980.

4. FONT I RIUS J. Ma.: "El procés de formació de les Costums de Tortosa" (pp. 155-178). Barcelona, 1973.

5. Al cataix de *Castellania II* núm. 48 hi ha un pergami (en molt mal estat) dat a Viterbo el 15 d'octubre de 1261, amb la comissió del papa al bisbe de Saragossa per decidir en les qüestions sorgides entre Tortosa i el Temple. Semblava que no havia tingut massa eficàcia la comissió pontifícia, donat que el 23 de desembre de l'any 1263 s'intenta un arbitratge entre els ciutadans i el Temple (AMT *Privilegis II* núm. 20); però al mateix AMT (*Castellania II* núm 22) trobem el trasllat d'una apel·lació feta per la ciutat a la sentència interlocutòria (no definitiva, per tant) que el bisbe de Saragossa havia donat en la qüestió entre Tortosa i el Temple, per raó dels costums. En un estat molt deficient permet veure que fa referència a temes molt puntuals: banys, carnisseries, poblat de Lluaneres... El document porta data 21 d'octubre de 1263 segons el catàleg antic, i signatura del notari Pere Tamarit.

Això dóna tanta força als ciutadans del territori de Tortosa que caldrà establir amb la senyoria, bé i per escrit, tots els costums, cosa que es farà entre 1240 i 1277. Primer amb l'oposició de molts ciutadans que no volen renunciar als usos no escrits o no volen deixar l'última instància a la senyoria, després amb el consens de tots, ciutadans i senyors, que hauran d'esperar fins al 1277 per acordar un cos de costums definitiu. Entretant, però, els plets de la cort de Tortosa s'han de resoldre des de 1149 amb les normes i el tribunal escripturats en la carta; cort i prohoms, senyors i ciutadans tiren endavant més o menys acordadament, amb més o menys entrebancs i dificultats, que es resolen per sentències reials i per la praxi curial.

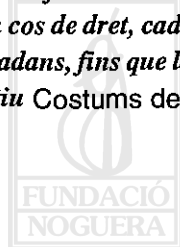
És en aquest context de praxi continuada com s'han de veure els memorials ⁶ que recullen costums conflictius, com el de 1262, o documents com la carta de la paeria de 1275 que s'avançarà a la sentència definitiva en un aspecte que no podia esperar per més temps: elecció dels jutges per als afers penals de les inquisicions.

Seguim, però, la cronologia. Els ciutadans han aconseguit obrir una fissura entre els dos senyors donant prioritat a Montcada sobre el Temple, com a senyor principal, i certament, si no en extensió ho és en profunditat: és el degà del senyoriu. L'any 1263 trobarem una sentència arbitral en qüestions entre ambdós senyors. Paral·lelament, el Temple acudirà al papat contra els ciutadans, i és en el context d'aquest doble front on, en definitiva, els senyors perdran la batalla, perquè Montcada farà costat a la pretensió ciutadana, atès que els ciutadans li fan costat en justa reciprocitat.

L'any 1272, de nou junts els dos senyors, serà signada la composició de Josà, que estableix finalment l'escripturació de tots els costums pels ciutadans i la submissió del codi resultant, per expurgar-lo, a la senyoria. El mateix dia, però, se signarà la submissió de la qüestió a tres àrbitres (un jurista per la senyoria, un altre per la ciutat i el bisbe de Tortosa com a diriment), amb la qual cosa s'arrenca a la senyoria, en última instància, el dret de revisar el resultat codificat. Un canvi sobtat certament difícil d'explicar sense la connivència de Montcada. Però caldrà encara arribar a 1275 perquè quedi tot definitivament a la "fe dels àrbitres", i això ocorre, significativament, quan un Montcada (Pere) ocupa la preceptoria del Temple.

El mateix any 1275 se signarà la Carta de la Paeria, davant la necessitat processal de tenir uns jutges per als nou casos de la inquisició, per als quals el veguer triarà, d'entre setze electes (quatre per parròquia), un per parròquia (quatre en total), que es denominaran paers i que actuaran en els fets d'inquisició i en els de coltell tret; la seva sentència serà inapel·lable. Mentrestant, s'havia arribat a una entesa; els ciutadans acceptaven certes imposicions senyorials (la reprovació del costum "antiga", per exemple) i els senyors, certes imposicions ciutadanes; fins i tot de vegades arriben a un pacte explícit "de consensu parcium" com consta a la sentència de 1277 per al costum 1.1.15 en un tema, els banys, que ja figurava en la sentència interlocutòria del bisbe de Saragossa, l'any 1263. La resta queda a la fe dels àrbitres des del 12 de novembre de 1275, i així s'arribarà a la sentència del 15 de maig de 1277.

La llarga història de Costums de Tortosa comença, per tant, amb la Carta de Població, on s'escriuen deu "fori" (segons l'expressió del P. Risco), i té unes fites singulars: 1181 (privilegis d'Alfons el Cast sobre la lleuda); 1199 (sentència de Pere el Catòlic sobre la jurisdicció); 1228 (sentència de Jaume I aclarint la del seu pare); 1233 (privilegis de Jaume I per l'ajuda a la presa de Borriana); 1241 (sentència de Flix); 1272 (composició de Josà de cara a codificar un text definitiu); 1275 (carta de la paeria sobre inquisicions i coltells trets). Així es perfila un cos de dret, cada vegada més complex, no acceptat abans de 1272 per la senyoria, utilitzat però pels ciutadans, fins que la sentència de 1277 tanca el procés posant d'acord les parts i donant vida al codi definitiu Costums de Tortosa.

6. Vegeu FONT i RIUS J. Ma.: "Las redacciones iniciales...", pp. 15 a 61, (Tortosa 1979). Vegeu també MASSIP J. "Notes per a la Història...", pp. 215-223, (Barcelona, 1962).

A Lleida havia passat una cosa semblant, com diu Pilar Loscertales: “...en el libro primero se insertaron la carta de población de 1150 y los privilegios reales... concedidos posteriormente a la ciudad; en el libro segundo se recogieron las costumbres que ya habían sido fijadas por escrito y las ordenanzas y bandos de las autoridades municipales...” És l’etapa de Guillem Botet datada a 1228. Per a Tortosa seria el cos de sentències i privilegis reials, encapçalat per la Carta de Població (1149), i que havia d’estar escrit per aportar-lo al bisbe de la sentència de Flix de 1241; cronològicament, per tant, són compilacions prou contemporànies, i el contingut seria també parell. “...Y en el libro tercero se incluyeron la redacción del derecho consuetudinario que venia rigiendo en Lérida y que hasta entonces no había sido fijado por escrito y algunas disposiciones finales sobre la aplicación del derecho romano y las leyes godas”⁷. Però aquest tercer llibre, el text de Lleida el tanca “temporibus Thomasi de Sancto Clemente”, i Tomàs de Santcliment moriria en l’última dècada del XIII quan Costums de Tortosa estaven també ben codificades (amb una rúbrica d’Usatges, i romanitzades decididament) des de 1277. Són, per tant, dos textos prou paral·lels ni que el contingut no sigui finalment comparable, gràcies a que, mentre a Lleida el text és mera compilació feta pels cònsols, a Tortosa és objecte d’una redacció més tècnica i afinada, per donar satisfacció a les parts i cloure, en definitiva, les llargues discussions i transaccions entre senyors i ciutadans.

Al mateix temps, però, existiran costums no escrits que els ciutadans al·legaran, en la dècada dels 1260, davant la cort, i que tractaran de mantenir en la primera redacció coneguda de “Consuetudines”, encara que finalment seran reprovats pels àrbitres, com correspon a una etapa estrictament codificadora, i exclusiva, per tant, respecte a qualsevol ús no escrit⁸. Costums escrits i no escrits que seran posteriorment confirmats pels reis, almenys a partir del segle XIV, depassada l’aferrissada lluita entre senyors i ciutadans que dura fins a finals del segle XIII. L’any 1277 els costums quedaven tots escrits com volia la senyoria, pactats, emmotllats definitivament en el codi que neix de la sentència arbitral. Encara l’any 1279 s’afegeix un costum referit a l’homicidi que retorna a la pena corporal la pena pecuniària de la Carta de la Paeria (1275), i eximeix, expressament, l’homicidi en defensa pròpia. Costum datat (per evitar la retroactivitat) i consensuat, com estava previst en la promulgació del codi i en particular per les inquisicions en la Composició de Jossà (1272). La data no significa, per tant, la data del text com alguns han interpretat, sinó exclusivament la data d’inclusió del costum 1.1.14, que no figurava en la sentència de 1277.

L’any 1294 els templers, reconeixent en definitiva el fracàs senyorial, tornaven Tortosa a mans del rei, canviant el seu senyoriu per llocs menys conflictius. (Peníscola, Benicarló, Vinaròs entre altres): és el “concanvi”, el procés havia acabat.

7. Vegeu LOSCERTALES P.: *Costumbres de Lérida*, pàg. 8 i ss.

8. El manuscrit A (1272) porta un costum (després de 4.11.40), que desapareix en les versions successives i que estableix, en cas de dubte, la prova del costum dubtós, per simple i plana paraula dels ciutadans, sense jurament “car la costum pus provada és així... com si era dret escrit o lig escrita”. (Vegeu MASSIP J. *La gestació...* pp. 223 ss.)

4. LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE 15-V-1277

Centrem-nos ara en les últimes actuacions que conduiran a la sentència definitiva. Caldrà que passin gairebé cinc anys des de la Composició de Josà i encara la sentència, segons el pròleg de 1277, no semblarà prou clara; els costums hauran quedat “longues e escules e duptoses en molts locs”, i va ser necessari donar poder als mateixos àrbitres per deixar definitivament acabat el llarg treball.

Veiem, doncs, com s'arriba a un acord. L'edició de 1539 porta com a prefaci la referència a l'arbitratge que apareix també —molt mutilada— encapçalant el manuscrit B que denominem “Costums”:

“Com en la ciutat de Tortosa fossen moltes costums meses en escrit¹ per los ciutadans, de les quals aquels ciutadans deyen que devien usar, la senyoria a eys açò contrastant, fo feyt compromés... los quals (àrbitres) aprovassen aqueles costums que ls parrien bones e reprovassen aqueles que contenen peccat... La qual cosa feyta per éls e ajudada, fo semblant a la senyoria e als ciutadans que les costums romanguessen encara massa longues e escules... donaren poder altra vegada a aquels meseys àrbitres, que eys les dites costums poguessen noveylament adobar, mudar e abreviar...”

Pel pròleg, doncs, sabem que l'encàrrec es compleix en dos parts perfectament distintes, segons tal document: la primera perquè “reprovassen aquelles (costums) que contenen pecat e enbargarien justícia”, la segona i definitiva per a “adobar, mudar e abreviar” ja que els costums “romanguessen encara massa longues e escules”. La veritat és que no trobem cap altre rastre documental del doble arbitratge (sí, com veurem, de dos moments dins del mateix arbitratge) però és cert, segons això, que hem de trobar i trobem, compulsant el manuscrit A, dos models de modificacions:

1. Modificacions de fons: les reprovacions referides especialment a competència dels veguer i batlles, ciutadans i prohoms (sempre la qüestió de la judicatura en primer lloc) i la reducció dels excessos en la pretensió ciutadana. Afecten bàsicament als llibres primer i segon. Del primer, en particular, les rúbriques DE L'ORDENAMENT DE LA CIUTAT, DE LA USANÇA DE LA CORT, DEL QUINT I DE LES PENES.

2. Les supressions o aclariments perquè resultaven encara massa llargues i obscures. Poden reduir-se a quatre grups:

a) Mera supressió per repetició errònia del copista o per ser supèrflua.

b) Paràgrafs llatins innecessaris o dificultosos, ja sigui perquè el seu contingut va recollit dins Costums i no són per tant més que un reforçament formal del que ja queda dit, ja sigui perquè volen esborrar les restes del llatí del text originari (per exemple, 6.5.5) que, d'altra banda, resulta obscur o difícil per al poble, per a qui es fan les lleis.²

c) La supressió de paràgrafs o mots reiteratius que poden reforçar l'expressió, però que res afegeixen al contingut.

d) La supressió de raonaments que justifiquen el perquè del costum (de vegades són el que en diem principis generals del dret) però que en un text acceptat sobren ja, perquè no cal justificar el que és pactat.

Les modificacions de fons (és a dir les que segons el manuscrit B, contenen pecat i impedeixen justícia) apareixen en el cos de la Sentència de 15 de maig de 1277. No, però, les altres que, de fet, es fan, sense oficialitzar-ne la referència.

Tant el pergamí del calaix de Privilegis II, núm. 53 com el paper del de Diversorum, núm. 214, no porten més calendari que el de 15-V-1277, data de la sentència donada al palau episcopal, escrita i llegida

1. El subratllat *moltes* és nostre, vol dir no *totes* com volia la senyoria i aconseguí, finalment, amb l'arbitratge. D'això es tractava, no que no hi hagués costums escrits sinó que n'hi havia de no escrits. Vegeu MASSIP J. op.cit. especialment per a la sentència arbitral de 1277, pàgines 104 i ss. i pp 379-383.

2. El llarg paràgraf llatí final de 6.5.5 és suprimit íntegrament i s'anota al peu, tal com apareix en les versions posteriors, “*hoc est compendiosa*”, o en les edicions, a partir de la de 1539 “la sobredita costum és de compendiosa substitució”.

per manament dels àrbitres pel notari Sebastià de Manso i que afirma que la sentència és acceptada “incontinent” per les parts. No en coneixem cap altra còpia a l'arxiu municipal de Tortosa, ni tampoc cap altra sentència. Cal acceptar, per tant, que no es tracta de dos arbitratges, sinó de dos moments del mateix arbitratge.

El pergami que conté la sentència porta un resum del procés, encapçalant-la, i ressenya fins a vint-i-una actuacions abans de la sentència, començant pel compromís (novembre de 1272) i seguint amb ratificacions, nomenament de procuradors, pacte de substitució d'àrbitres, etc. Destaquem el lliurament de Costums per part dels ciutadans el 23 d'agost de 1273, la senyoria disposava de quatre mesos per indicar les raons de “pecat”, o “injustícia”, que hi trobessin; a l'octubre del mateix any, però, es produeix un altercat poc explicable: Els ciutadans protesten (2-X-1273) per si “... in consuetudinibus oblati, sit aliqua consuetudo vel consuetudines appositae vel apposite ipsis inscientibus, et ignorantibus ipsa consuetudo vel consuetudines sint ac si date vel oblatae non fuissent...” El Temple i Montcada, que havien demanat el trasllat de Costums per examinar-lo, contesten que tal pretensió no és admissible “... cum ipsi tempus habuerint per arbitros assignatum... infra quod tempus debuerunt eas diligenter examinare...” Qui pot afegir res a Costums ignorant-ho els ciutadans? El cert és, però, que dins el cos de la sentència subsegüent, se'ns adverteix com en data 6 de febrer de 1274, la senyoria havia reprovat el costum “Antiga...” de la primera rúbrica del codi. El costum “Antiga”, que no apareix més que al text “Consuetudines” (1272) es refereix a la possessió de carrers i places, el text del manuscrit A, establia que tal possessió era a profit dels ciutadans, el text definitiu dirà a profit de la senyoria i dels ciutadans.

En definitiva però, la protesta dels ciutadans no és tant pel perill de la modificació —que acceptaran finalment— com per expressar la seva radical oposició a la manipulació del text de forma unilateral. Per la composició de Josà, havien pactat que Costums es lliuraria a la senyoria per reprovar els reprovables segons un criteri jurídic, però també segons un criteri moral (contenir “pecat”); i encara que ho havien pogut adobar el mateix dia amb la submissió als àrbitres, no estaven tranquils.

Finalment, després d'aportacions documentals noves, canvis d'àrbitres, protestes, rèpliques i dúplics... arribaren a la conclusió que havia de tranquil·litzar els ciutadans, la que sempre havien desitjat: evitar la intervenció de la senyoria en la decisió arbitral ni que fos per via indirecta, donat el seu poder i la manifesta aversió del Temple a cedir en cap dels punts que considerava propis. L'actuació transcrita a la sentència de 1277, porta data 12-XI-1275:

“Postea eadem die partes habita deliberatione volentes... negocium in brevi finem laudabiliter forciatur renunciaverunt productioni testium, salva utriusque parte productione instrumentorum... et comiserunt fidei arbitratorum approbationem consuetudinum quas cives dederunt scriptas que non continent peccatum et non impediunt iusticiam et reprobationem consuetudinum continentium peccatum et impediendum iusticiam...”

Quin havia estat el paper dels àrbitres fins aquell moment? Pressionats per una senyoria encara reticent i per uns ciutadans temerosos, anaven retardant, gràcies als incidents i rèpliques d'uns i altres, la sentència i laude final mentre es resolien amb les parts els aspectes més conflictius. Finalment tot queda a la fe dels àrbitres.

A partir d'aquí, l'arbitratge es farà més fluid.

És ben notable que el mateix any 1275 en què tant avança el procés de l'arbitratge, coincideix amb la regència d'un Pere de Montcada com a preceptor del Temple. Això sembla confirmar el paper decisiu i favorable als ciutadans de la família Montcada, que, quin dubte hi ha, havia acabat portant al Temple al reconeixement final del seu senyoriu preferent sobre Tortosa, amb el suport dels ciutadans que reconeixen Montcada com el primer dels seus senyors (efectivament el més antic encara que no el de major participació) a canvi d'una posició més matisada respecte als drets de la universitat i a les llibertats dels propis ciutadans, que el Temple amb la seva actitud intransigent feia més conflictiva.

Tot i que la sentència resulta molt extensa, és poc gratificant entrar en el detall perquè els costums només queden indicats per les paraules inicials, limitant-se a dir “approbant” o “reproband arbitri”

en la major part dels casos, afegint les variants quan n'hi ha, i comprovem que el text, si no comptava amb el suport del manuscrit sobre el qual es dona l'arbitratge, resultaria moltes vegades fosc, o, pitjor encara, inidentificable, perquè s'expressa amb frases truncades per tota referència. Afortunadament tenim el manuscrit A que, si bé no és materialment el manuscrit base dels àrbitres, sí que en té el contingut textual, amb les excepcions que veurem en el seu lloc, i que el fan inconfusible, ja que l'utilitzat pels àrbitres comença per estar materialment escrit en paper i no en pergamí com el manuscrit A.

En aquest sentit per tant (quant al seu valor textual) la sentència, donada en llatí sobre un text català que només és citat en frases o paraules inicials de costum o de rúbrica (i entrant dins el cos del costum, quan es tracta de precisar o modificar puntualment), no té la importància documental dels manuscrits conservats. Ens servirà certament per fer deduccions, respecte de la forma en què es porta a terme l'arbitratge. Només la comparació amb el manuscrit A ens permet detectar, ja que el podem seguir costum per costum, les variants més importants (quan no van explícites a la sentència) i una sistemàtica supressió, en cap cas explicitada a la sentència, de llargs paràgrafs llatins, la font dels quals cal buscar en alguna recensió justiniànea.

D'altra banda una comparació amb Furs de València, ens porta a la conclusió que els paràgrafs llatins no procedeixen del text antic de Fori, en el qual molts no hi figuren, i els que hi figuren, que també n'hi ha, no van en forma idèntica.³

A més a més, però, tant al manuscrit A com a la sentència el text va dividit en nou llibres i aquests en rúbriques, quan la divisió de Furs és en rúbriques y més avant en dos llibres. Rúbriques que en tot cas van numerades a Furs correlativament, cosa que no passa a Costums de Tortosa on, ni als manuscrits A, B i C, ni a la sentència —que cita rúbriques i costums per les paraules inicials—, ni a l'edició de 1539, hi ha més divisió numerada correlativament que la de llibres, els nou llibres que més avant adoptarà també València per als Furs definitius, i cal esperar la moderna edició d'Oliver per trobar la numeració correlativa de rúbriques i costums.

La sentència arbitral de 1277 va dividida, com acabem de dir, en nou llibres, separats per l'"explicit" i l'"incipit" corresponents. Les rúbriques no van numerades i s'indiquen per les paraules inicials. També els costums van indicats per les paraules inicials, però porten, a més a més, un número que de vegades és correspon dins la rúbrica, i d'altres vegades no, perquè és el correlatiu del quadern en paper dels costums que els àrbitres tenen davant: cada quadern comença amb el número 1, hi ha quaranta quaderns, això fa que sigui impossible de seguir una numeració confusa perquè no és sistemàtica. Ho fem notar no obstant, perquè ens dona notícia del fet que ja en el moment de la sentència es veia la dificultat d'identificació dels costums per les paraules inicials, i s'intentava numerar-los quan encara no es pensava en numerar les rúbriques, sempre més fàcilment identificables.⁴

El cos de costums ha quedat dividit finalment en 9 llibres, 142 Rúbriques i 1.350 costums. Rúbriques i costums no van numerats fins a l'edició d'Oliver, que és la que hem adoptat finalment amb una notació de tres xifres (la primera per al llibre, la segona per a la rúbrica i la tercera per al costum).

3. Vegeu *Costums de Tortosa. Estudis 1979 UNED Tortosa 1979*, especialment IGLESIAS, A.: "Las Costums de Tortosa y los Fori/Furs de Valencia" (pp. 121-286). GARCIA, A.: "La Concordancia de Costums de Tortosa i Furs de Valencia" (pp. 289-325) i MASSIP, J.: "La gestació dels codis de 1272 a 1279" (pp. 65 a 115).

4. Als anys 70 vam conèixer un fragment de Furs: 38 folis en regular estat de conservació de 300 x 210 mm. Procedien d'una fàbrica de paper de La Sénia i els va recollir mossèn Vinya que n'era rector. Li vaig recomanar d'encuadernar-los, donada la seva significació. I així es conserva actualment a l'Arxiu Capitular de Tortosa, (mort mossèn Vinya l'any 1982).

El fragment comença a l'actual llibre VI Rúbrica 1, però numera només les rúbriques de I fins a XXIII (comprèn els llibres VI, VII i començament del VIII actual) cosa que vol dir que es correspon a la divisió antiga en dos llibres el segon dels quals començava justament amb la rúbrica primera del llibre sisè actual. Pel lloc on s'ha trobat, és quasi amb tota seguretat procedent de Benifassà i correspon cronològicament al segle XIV, abans d'introduir el codi valencià la divisió en nou llibres (que a Tortosa és ja la dels manuscrits del segle XIII). Des d'aquesta perspectiva difícilment es pot afirmar la precedència del text de Furs sobre el de Costums de Tortosa (Vegeu MASSIP, J.: *La gestació de Costums de Tortosa*, pp. 25 i ss.)

El llibre primer amb 13 rúbriques comprèn: Rúbrica 1 (22 costums), Rúbrica 2 (5 costums), Rúbrica 3 (18 costums), Rúbrica 4 (15 costums), Rúbrica 5 (16 costums), Rúbrica 6 (14 costums), Rúbrica 7 (4 costums), Rúbrica 8 (3 costums), Rúbrica 9 (5 costums), Rúbrica 10 (1 costum), Rúbrica 11 (3 costums), Rúbrica 12 (4 costums), i Rúbrica 13 (1 costum).

El llibre segon, amb 18 rúbriques: Rúbrica 1 (4 costums), Rúbrica 2 (4 costums), Rúbrica 3 (2 costums), Rúbrica 4 (22 costums), Rúbrica 5 (9 costums), Rúbrica 6 (2 costums), Rúbrica 7 (4 costums), Rúbrica 8 (7 costums), Rúbrica 9 (16 costums), Rúbrica 10 (2 costums), Rúbrica 11 (12 costums), Rúbrica 12 (6 costums), Rúbrica 13 (4 costums), Rúbrica 14 (12 costums), Rúbrica 15 (3 costums), Rúbrica 16 (11 costums), Rúbrica 17 (8 costums), Rúbrica 18 (11 costums).

El llibre tercer amb 16 rúbriques: Rúbrica 1 (36 costums), Rúbrica 2 (1 costum), Rúbrica 3 (2 costums), Rúbrica 4 (6 costums), Rúbrica 5 (2 costums), Rúbrica 6 (5 costums), Rúbrica 7 (6 costums), Rúbrica 8 (8 costums), Rúbrica 9 (17 costums), Rúbrica 10 (4 costums), Rúbrica 11 (31 costums), Rúbrica 12 (10 costums), Rúbrica 13 (15 costums), Rúbrica 14 (1 costum), Rúbrica 15 (2 costums), Rúbrica 16 (6 costums).

El llibre quart amb 26 rúbriques: Rúbrica 1 (4 costums), Rúbrica 2 (13 costums), Rúbrica 3 (1 costum), Rúbrica 4 (2 costums), Rúbrica 5 (4 costums), Rúbrica 6 (11 costums), Rúbrica 7 (9 costums), Rúbrica 8 (6 costums), Rúbrica 9 (4 costums), Rúbrica 10 (6 costums), Rúbrica 11 (41 costums), Rúbrica 12 (3 costums), Rúbrica 13 (4 costums), Rúbrica 14 (3 costums), Rúbrica 15 (8 costums), Rúbrica 16 (2 costums), Rúbrica 17 (15 costums), Rúbrica 18 (13 costums), Rúbrica 19 (11 costums), Rúbrica 20 (6 costums), Rúbrica 21 (30 costums), Rúbrica 22 (7 costums), Rúbrica 23 (4 costums), Rúbrica 24 (2 costums), Rúbrica 25 (15 costums), Rúbrica 26 (33 costums).

El llibre cinquè amb 7 rúbriques: Rúbrica 1 (21 costums), Rúbrica 2 (6 costums), Rúbrica 3 (6 costums), Rúbrica 4 (4 costums), Rúbrica 5 (24 costums), Rúbrica 6 (23 costums), Rúbrica 7 (12 costums).

El llibre sisè amb 11 rúbriques: Rúbrica 1 (19 costums), Rúbrica 2 (7 costums), Rúbrica 3 (5 costums), Rúbrica 4 (34 costums), Rúbrica 5 (6 costums), Rúbrica 6 (8 costums), Rúbrica 7 (4 costums), Rúbrica 8 (7 costums), Rúbrica 9 (19 costums), Rúbrica 10 (3 costums), Rúbrica 11 (3 costums).

El llibre setè amb 10 rúbriques: Rúbrica 1 (10 costums), Rúbrica 2 (13 costums), Rúbrica 3 (10 costums), Rúbrica 4 (7 costums), Rúbrica 5 (1 costum), Rúbrica 6 (3 costums), Rúbrica 7 (20 costums), Rúbrica 8 (2 costums), Rúbrica 9 (4 costums), Rúbrica 10 (3 costums).

El llibre vuitè amb 11 rúbriques: Rúbrica 1 (14 costums), Rúbrica 2 (2 costums), Rúbrica 3 (1 costum), Rúbrica 4 (1 costum), Rúbrica 5 (22 costums), Rúbrica 6 (10 costums), Rúbrica 7 (10 costums), Rúbrica 8 (19 costums), Rúbrica 9 (5 costums), Rúbrica 10 (3 costums), Rúbrica 11 (18 costums).

El llibre novè amb 30 rúbriques: Rúbrica 1 (18 costums), Rúbrica 2 (9 costums), Rúbrica 3 (8 costums), Rúbrica 4 (12 costums), Rúbrica 5 (8 costums), Rúbrica 6 (3 costums), Rúbrica 7 (11 costums), Rúbrica 8 (1 costum), Rúbrica 9 (11 costums), Rúbrica 10 (11 costums), Rúbrica 11 (3 costums), Rúbrica 12 (1 costum), Rúbrica 13 (5 costums), Rúbrica 14 (6 costums), Rúbrica 15 (25 costums), Rúbrica 16 (8 costums), Rúbrica 17 (4 costums), Rúbrica 18 (13 costums), Rúbrica 19 (2 costums), Rúbrica 20 (5 costums), Rúbrica 21 (8 costums), Rúbrica 22 (17 costums), Rúbrica 23 (18 costums), Rúbrica 24 (7 costums), Rúbrica 25 (22 costums), Rúbrica 26 (2 costums), Rúbrica 27 (44 costums), Rúbrica 28 (4 costums), Rúbrica 29 (15 costums), Rúbrica 30 (1 costum).

En primer lloc, de la simple observació de l'espai que ocupa cada llibre en la sentència, en surt un resultat confirmatori del divers tractament donat segons que les matèries fossin d'interès públic -afectant directament la senyoria, per tant-, o d'interès privat. Si prenem per base, com a unitat, el llibre primer, veurem que la sentència hi dedica 95 línies. Al llibre segon (aproximadament igual a 2/3 del primer), 42 línies. Al tercer (aproximadament igual al segon), 36 línies. Al quart (més extens que el primer), 24 línies. Al cinquè (amb una extensió aproximada de 1/2 del primer), 5 línies. Al sisè (d'extensió semblant al cinquè), 16 línies. Al setè (d'extensió igual a una meitat del primer), 22 línies. Al vuitè semblant al setè), 15 línies i al novè (de doble extensió que el primer), 64 línies. És per tant, i de bon tros, el llibre primer el més detalladament i prolixament analitzat i debatut. Després el nombre de línies que la sentència dedica a cada llibre va en disminució fins arribar a les 5 línies del llibre cinquè, extrem produït pel fet d'aprovar-se per rúbriques senceres i no costum per costum.

Hem distingit dues classes de modificacions: Les modificacions de fons i les supressions o aclariments posteriors. Hem dit que les primeres són reflectides en la sentència, però no les segones.

Ara podem afegir respecte a les primeres, que es pot intentar deduir-ne l'autoria, i fins i tot una certa cronologia:

Qüestions de fons: a) Reprovacions fetes per la senyoria: La sentència de 1277 ens en documenta al menys una: En data 6-II-1274 la senyoria reprova el primer costum "Antiga..." Això passa als 14 mesos de la composició de Josà, i malgrat haver-se pactat el mateix dia la submissió a àrbitres; la senyoria en ús de les facultats que li donava la composició, reprova el primer costum del Llibre, amb la viva protesta dels ciutadans.

b) Textos consensuats: Paral·lelament als àrbitres, les parts tracten d'arribar a un pacte en els punts més conflictius, ja que els ciutadans no accepten la reprovació senyorial. I així s'expressa almenys una vegada en la sentència, on per al costum 1.1.15 dirà expressament "approbant de consensu parciūm".

c) Textos aprovats pels àrbitres: A partir del 12 de novembre de 1275, tot quedarà comissionat definitivament a la fe dels àrbitres. Tot gira entorn d'aquesta data en la qual es dona nou poder als àrbitres i es deixa a la seva fe la conclusió del cas.

Les parts més conflictives s'havien discutit amb detall i acordat finalment, acceptant els ciutadans determinades reprovacions de la senyoria i consentint la senyoria determinades pretensions dels ciutadans.

Quedava però, la segona classe de modificacions: les supressions o aclariments per ser massa llargues i obscures. Aquestes les trobem i constatem al text, però no a la sentència: comparant el manuscrit A i l'edició de 1539 les variants es detecten, però no en tenim cap rastre documental.

Un altre aspecte que destacarem a través de les notes, es l'intent dels àrbitres de laïcitzar una normativa molt empeltada encara de termes de significació moral o religiosa, ni que això pugui semblar sorprenent, si tenim en compte l'època i el fet que un dels àrbitres era el propi bisbe de Tortosa. Pensàvem en un primer moment que el text podia afectar gent de diversa religió, i calia neutralitzar-lo a fi de que ningú en quedés exclós, però després constatarem que es feien amb el mateix tarannà laic quan els costums no afectaven sinó a cristians. (Exemples els costums 1.3.1; 1.4.2; 2.8.6; 3.9.9; 3.10.2; 6.1.13; referències religioses que desapareixen sense que els àrbitres en diguin res).

I encara altres supressions, com son algunes dites populars impertinents en un text jurídic (per exemple 1.6.4; 2.13.4; 4.10.6; 7.8.1; 9.1.12). O expressions de sentiments com l'amor, poc pertinents (2.11.5).

És d'ençà de 1275, doncs, quan es produeix l'acceleració de l'arbitratge, però no és segur que alguns dels últims retocs no es facin molt tardanament.

La mateixa pressa resoldrà també a favor dels ciutadans un altre entrebanc: els Usatges. No faran allò que els àrbitres havien demanat, posar per escrit els usatges que no acostumaven d'usar: serà suficient escriure els usatges que sí que acostumaven usar, que s'afegiran com una nova rúbrica a Costums i quedaran com a dret supletori (si hem de creure l'ordre establert al pròleg de la sentència

pels propis àrbitres), o com a costums pròpiament dits, si hem de creure el resultat final en el qual els usatges són la rúbrica 9.29 del codi ja des del primer manuscrit.

Variants no substantives, però que poden ser un senyal del suposat segon arbitrage o, cosa que sembla més segur segons la nostra opinió, d'una segona passada sobre el text (aclarint-lo i concretant-lo) dins el mateix arbitratge a partir de 1275, pactades ja les parts substancials, deixant a la fe dels àrbitres tota la resta.

5. CONCLUSIONS

No podem sinó confirmar les conclusions que ja exposàvem l'any 1982 i que segueixen essent vàlides¹. En destaquem bàsicament:

1.- Els Costums naixen amb la carta de Població de 1149 que cita expressament "consuetudines quas subterius vobis dedi et scribi feci". A partir d'aquí evolucionen i creixen amb privilegis i sentències reials 1181, 1199, 1228, 1233 etc.

2.- Prova de l'evolució de Costums són les variants que ens permeten intentar una cronologia:

a) Dels costums referits a la jurisdicció i a la cort en trobem quatre versions: la de la Carta de Població de 1149, la de la sentència de 1199; la versió de Jaume I en la sentència de 1228; i la de la sentència de Flix de 1241 (recollida a 1.1.9).

b) El costum de "coltell tret" que apareix a la carta de 1149 i passa per les modificacions del memorial de 1262, del manuscrit "Consuetudines" de 1272, de la carta de la paeria de 1275, del manuscrit "Costums" de 1277 i encara de la versió definitiva de 1539 (en tots els casos 1.1.13).

c) El costum referit a trobes (6.1.3) que apareix en la carta de 1149 i passa per les modificacions de Jaume I (1243), i la posterior, que roman ja invariable des dels manuscrits i a les edicions (1272-1539) que pren forma definitiva, per tant, quan el Xúquer es converteix en frontera inferior². Això vol dir que el costum que queda com a definitiu s'escriu entorn de 1243. Les dades límits de l'origen del costum són 1148 (per a la frontera del Sénia), 1238 (per a la del Guadalaviar) i 1243 (per a la el Xúquer). El costum estava escrit poc després de 1243 perquè la frontera tornava a ésser depassada als dos o tres anys, i en copiar-la sense posar-hi esment passa el sedàs de 1272 i queda enquistat als codis successius.

d) El costum 9.19.2 referit a lleudes, exceptua Lleida i Saragossa perquè tenen tarifa pròpia, i si la redacció de Costums de què parteix el text del ms. A fos posterior a 1252 citaria també València que s'acorda amb Tortosa en tal data³.

Per tant, la data 1272, acceptada com a origen de Costums, no és sinó la del primer manuscrit conservat, la de l'inici de l'etapa final codificadora acordada entre senyoria i ciutadans. Entorn de 1240 existia ja un manuscrit, un cos efectivament i formalment usat en la praxi curial ciutadana (no reconegut finalment, però, per la senyoria).

3.- Costums de Tortosa resulta excessiu per al territori actual reduït al de la carta de població, límit de la conquesta de Ramon Berenguer IV: Es preparava pensant en el territori a conquerir fins al límit antic (encara bisbat de Tortosa fins a 1960). La creació del regne de València per Jaume I dins d'aquell territori, canvia el propòsit, no tant, però, com perquè no es realitzi amb un text parell Furs de València; i així s'explica la gran extensió de Costums i l'evolució paral·lela d'ambdós textos a partir d'una acció innovadora, que Tortosa inaugura l'any 1149 i València l'any 1239, cap a una legislació no feudal i burgesa.

4.- Pel que fa a Furs coneixem la data de la versió catalana de Fori (1262) amb el text dividit en dos llibres, mentre Costums va sempre dividit en 9 llibres des de 1272, divisió que València tardarà quasi dos segles a incorporar. Finalment, Costums de Tortosa duu una rúbrica de costums de Mar des del primer exemplar conegut (1272) i València no introduirà la costum de Mar fins a 1283.

1. MASSIP, J.: *La gestació...*, pp. 253 i ss.

2. El costum procedeix d'Usatges de Barcelona, (usatge 116) el trobem a Constitucions de Catalunya i es refereix a la troba de sarraïns fugitius establint un premi segons es trobi el sarraï abans del Llobregat entre el Llobregat i el Francolí, o mes avall del Francolí. L'any 1149 s'incorpora a la carta de Població de Tortosa i s'estableix entre Tarragona, (Francolí), i l'Ebre (es paga 1 morabatí); o entre l'Ebre i Ulldecona (2 morabatins). De 1149 a 1238 la frontera seguirà essent el riu Sénia. Quan s'arriba però al Guadalaviar s'estableix la nova frontera com consta en una carta del rei Jaume que fixa: 1 morabatí per trobes de l'Ebre al Sénia i 2 morabatins del Sénia al Guadalaviar. Finalment Costums de Tortosa (6.1.3) ja no parlen de sarraïns, sinó simplement de captius fugitius i fixen en mig morabatí la troba del serf fins al riu Sénia i en dos morabatins del Sénia al Xúquer (i així queda definitivament escrit fins ara a Costums de Tortosa).

MASSIP, J., *La Gestació...* pp. 226 i ss.

3. Vegeu AMT *Calaix de València núm. 3* i de *Privilegis II núm. 42* que transcriuen al pacte entre Jaume I el Temple i Montcada per la lleuda dels homes de València, per a mercaderies en trànsit per Tortosa. (Dat a València el 3 de març de 1252).

6 ELS MANUSCRITS DE “COSTUMS DE TORTOSA”

*Si partim del testimoni d'Oliver, que al segle passat s'ocupava extensament de Costums de Tortosa, l'any 1860 va conèixer, encara, dos manuscrits en mans privades, tot i que s'havia perdut l'oficial, el Llibre de la Cadena.*¹

*Però Oliver no va parlar del manuscrit de l'Arxiu Històric Municipal de Tortosa, perquè en aquell moment era desconegut: és el manuscrit A. Ell mateix, anys després, dóna compte d'haver enllestit l'edició de Costums sense haver vist el manuscrit que Teodor González li comunicava haver trobat.*²

Hi ha encara un segon manuscrit B a l'Arxiu Històric Municipal de Tortosa; és, però, incomplet. Conté el text de Costums de Tortosa en la redacció més pròxima a la definitiva que, segons el nostre coneixement, va ser també un exemplar desconegut, fins que l'any 1940 Font i Rius tractà d'esclarir-ne el contingut i la data.

No considerarem l'opinió, que ens semblava errònia (i així s'ha confirmat), respecte del Llibre de la Cadena, que Bayerri suposava en mans dels León i que Oliver va dir que s'havia destruït i que només en quedava el testimoni d'uns fulls recremats en mans de l'advocat Josep Roch.

6.1. EL MANUSCRIT A: CONSUETUDINES DERTUSE (AMT)

El manuscrit A (datat el 28 de novembre de 1272) apareix a l'Arxiu Municipal de Tortosa —després de segles d'oblit— en temps de Teodor González, quan Oliver tenia ja enllestida l'edició de Costums.

La primera vegada, però, que el mateix arxiu en dóna notícia, és l'any 1382, quan el clavari anota la compra d'un llibre “apellat Costums de Tortosa”.

La versió textual que conté el manuscrit A respon a l'encàrrec que la ciutat fa als notaris Pere de Tamarit i Pere Gil en compliment dels termes de la composició de Josà, pels quals els ciutadans es

1. “El ejemplar auténtico y original.... se conservó en el Archivo Municipal de Tortosa, bajo el nombre de Libro de la Cadena... hasta el mes de julio de 1854, en que los revolucionarios... lo arrojaron a la plaza pública... Todavía logramos ver en el año 1860... varias hojas salvadas de la hoguera... en manos del antiguo abogado... D. José Roch que guardaba... aquellas hojas carbonizadas... juntamente con un ejemplar de letra gótica del siglo XIV en vitela, con tapas de madera, que perteneció a una de las antiguas familias de Tortosa...” Poques planes més avant parla d'un altre manuscrit: “El más notable... es el que posee. D. José Juez Sarmiento y Oriol, Marqués de la Roca... pertenece a la segunda mitad del siglo XIV y presenta algunas variantes... comparado con la edición de 1539...”. OLIVER, B.: *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, Madrid 1876 Vol 1 (pp. 133 ss.)

2. “Segun los datos que ha tenido la bondad de remitirnos aquella Autoridad el Codice que ha encontrado consta de 293 folios en pergamino de 47 cms. de largo por 22 de ancho... El ser tan reciente el hallazgo de este codice y la circunstancia de hallarse casi terminada la impresión del presente volumen, han sido causa de que no hayamos podido ocuparnos de su contenido...”. OLIVER op. cit. T.IV (foli XXI nota 1).

Al llibre d'Actes Municipals en data 24-VII-1880 al foli 24 v. consta “Con satisfacción quedó enterada la Corporación de la manifestación hecha por la presidencia de que la Secretaría buscando antecedentes antiguos relativos a la casa Lonja, había encontrado el Libro de las Costumbres escritas de la Ciudad compiladas por los notarios D. Pedro Tamarit y D. Pedro Gil...”

comprometien a posar tots els costums per escrit. La composició porta data 16 de novembre de 1272 i el manuscrit 28 del mateix mes i any. A la capçalera del primer foli diu en llatí: “En nom de nostre senyor Jesucrit amén. Aquests són els Costums de la ciutat de Tortosa compilats per Pere de Tamarit i Pere Gil, notaris de la dita ciutat, el 28 de novembre de 1272, any de l’Encarnació del senyor”.

Els notaris Tamarit i Gil, els trobem efectivament en activitat en la documentació tortosina del temps.³

És evident que el codi no es pogué redactar en el curt espai que va des de la data de la composició de Josà a la de l’encapçalament del codi: dotze dies; però tampoc no es prendrien el treball de posar el text en un tan costós manuscrit mesos després, quan la senyoria reprova ja determinats costums. És cert també que ni el manuscrit és l’utilitzat per donar la sentència, ni el contingut es correspon amb el de la sentència, tot i ser l’únic que conté el costum “Antiga”, perquè hi ha dues diferències ben notables: al manuscrit A apareixen els Usatges (tota l’última rúbrica), que no figuraven al manuscrit base de la sentència de 1277. Contràriament, a la sentència —i per tant al manuscrit en el qual es basa— hi ha el sagrament dels jueus, que no figura al manuscrit A. Si tenim en compte que l’encàrrec arbitral comportava la compilació d’Usatges (rúbrica 9.29), sembla que el manuscrit A’ (és a dir el de paper, utilitzat pels àrbitres) hauria de ser anterior al manuscrit A (el conservat en pergami), donat que A’ no porta tal rúbrica, i sí que la porta A. D’altra banda, el fet que A’ porti la rúbrica 9.30 (el jurament dels jueus) i A no la porti, no és especialment significatiu, ja que, en el cos de costums (4.11.38), el manuscrit A fa referència al jurament de les malediccions, (i al bací amb aigua, i a la candela, referència aquesta última que s’anularà a partir de la sentència de 1277). I això no obstant, la pregunta que ens fem és la mateixa que ens fèiem en abordar per primera vegada el manuscrit, ¿què significa aquest text datat el 1272 i amb materials, l’escripturació d’alguns dels quals podem afirmar que remunta a 1240-1245?

Dos pròlegs l’encapçalen: el primer és la “Memòria antiga trobada en lo principi dels originals Costums” (segons l’edició de 1539 que el reproduïx). En aquest pròleg, d’antiga ascendència, es parla ja del “llibre” com d’un cos estructurat, “segons que dintre en aquest llibre és contingut”. El pròleg tracta de justificar l’existència dels tals costums com un premi a la col·laboració ciutadana amb els seus reis, en primer lloc en la conquesta de la ciutat, en segon lloc i, sobretot, per l’ajuda prestada als reis en la conquesta i conservació dels regnes de Mallorca i València. I afirma el pròleg que de la dita “presó ençà” (1149 si és la de la ciutat, 1230-1239 si es tracta de la presa de Mallorca i València) han tingut i posseït tals costums, francament i lliure. El segon pròleg —fet expressament per Tamarit i Gil— ve a continuació, amb capital vermella, per començar el paràgraf; justifica el text que se’n segueix elaborat pels dos notaris. És un pròleg circumstancial que després de la sentència de 1277 ja no es reproduirà i se’n farà un de nou per a les noves circumstàncies de l’arbitratge.

Diríem que el manuscrit A és fet materialment (és a dir copiat del seu antecedent perdut) entre 1272 i 1275. Certament la data que encapçala és la de 1272; dins el cos del text apareix la mateixa data (9.5.7) referida a la Composició de Josà, i citant-la com origen dels “X capítols” únics en què és lícit fer inquisició a Tortosa. En arribar però a la rúbrica d’Inquisicions (9.25), ens trobem que els “X” capítols, quedaran en “VIII” al text del manuscrit A, en “IX” al del manuscrit C. Diferències que fan dubitativa fins i tot la rubricació, que només a partir del manuscrit C serà “de inquisitione novem casibus paciarie”. El text que segueix incorre en contradiccions amb la pròpia Carta de la Paeria: parla del nomenament de 2 jutges pel veguer (9.25.15) quan la carta de la Paeria els fixa en 4, elegits pel veguer entre 16 electes (4 per parròquia). Això, que porta conseqüències en la praxi curial, vol dir, pel que aquí interessa, que el text està adaptant-se a la nova norma (la Carta de la Paeria de data 12 de maig de 1275) i en algun

3. Tamarit apareix ja a la dècada dels 40, el 13 de febrer de 1247, en un document en què la ciutat fa donació del pont per 30 anys a nou persones que en rebran els emoluments i l’hauran de conservar (AMT Calaix de Comú l núm. 19). Signen com a notaris molts dels documents relacionats amb els costums: recordem, per a Tamarit, el núm. 8 dels transcrits en el nostre La gestació de Costums de Tortosa, document que fa referència a un poder per sotmetre a arbitratge el plet entre ciutat i Temple, ja en data 23 desembre 1263, o el document núm. 9 del mateix llibre, de data 14 de maig de 1263, i que és una sentència arbitral entre Montcada i el Temple, que tenen diferències sobre l’exercici del seu senyoriu.

MASSIP, J.: La Gestació de Costums de Tortosa. Pàg. 233 i nota 117.

punt queda encara discordant per la pressa en acabar-lo: Efectivament el text és escrit justament sobre el plec 28 (únic que no porta reclam i pot estar certament afegit en substitució de l'original); ocupa els folis 274 al 280. Ho anotem perquè ens sembla ben significatiu. Encara més, la rúbrica 9.26, manifestament incompleta en totes les versions (anuncia les penes dels nou capítols precedents, i en tracta només el primer) va com a final de text de la 9.25, en negre, per tant, i sense separació. I encara, els costums referits a testimonis de cristians, jueus o sarraïns, en causes entre ells (4.11.27 i 28 i 29), que a partir de la Carta de la Paeria són tractats diversament de com ho fa Usatge, van al manuscrit A fora del seu lloc, després del costum 37, i queden en contradicció amb l'usatge recollit a 9.29.10 que es transcriu sense adaptar-lo a la Carta de la Paeria.

El text, que conté els mateixos costums i en el mateix ordre que el resultant de la sentència de 1277, hem vist, d'altra banda, que no podia confondre's amb el manuscrit A' (l'utilitzat pels àrbitres) ni materialment (aquell era en paper), ni pel seu contigut. La seva antiguitat és palesa:

a) Perquè conté el costum "Antiga", que és reprovat ja per la senyoria el 1274. O per la referència al "Fisc", tant en 7.10 com en molts altres llocs, on després serà substituïda per "Senyoria".

b) Perquè inclou, amb igualtat de determinats drets, els jueus entre els habitants de Tortosa "així jueus com cristians", cosa que no passarà després de 1277. Per exemple 1.1.15, 4.11.1. En tot cas, la fórmula de jurament del jueus que ens arriba a través del manuscrit C i de l'edició de 1539, no és tampoc l'establerta a Girona el 26 de febrer de 1242.⁴

c) Perquè conté textos datables abans de 1245, posteriorment superflus. És el cas de 6.1.3 en relació a trobes, en què es posa el límit del Xúquer, límit ultrapassat a partir de 1243.

Finalment, es copia d'un manuscrit anterior, pels errors i omissions de lletres i fins i tot de paràgrafs o les paraules il·legibles o de lectura defectuosa que confonen el copista. Són numerosos els exemples: Al foli 3 hi ha un "por... so" il·legible que serà rectificat al marge "porxo o anvan". Al costum 1.1.7 diu "caria" per "carn" i encara textos incomplets com 6.1.11, 6.9.10, 7.3.3, entre molts d'altres, majoritàriament casos típics d'homoioteleuton.

Descripció Física

El més antic dels manuscrits, conegut com a "Consuetudines Dertuse", que denominem manuscrit A és un gran volum de 300 folis, en pergami gruixut, i mides 460 x 320 mil·límetres. Va ser refinat en relligar-lo però no afectà més que una mica a certes notes marginals i a la numeració de folis original a peu de plana, sense que deixi de llegir-se. El formen trenta plecs quinterns, cada full acarat carn-carn i pèl-pèl, de manera que comença a cara carn (blanca i sense porus) i el centre del plec es pèl (més fosc i amb porus), ben ordenats en tot el codi. La foliació original a peu de plana, feta a tinta, segueix l'ordre alfabètic, de manera que el primer quintern és: primer foli a, segon a2, i segueix a3, a4 i a5; el foli 6 és a tots els quinterns +, i no porten signatura els quatre restants que queden identificats pels quatre primers dels quals són continuació material, en total deu folis. En arribar al quintern z segueix aa, bb, fins a gg. Al final de cada plec hi va el reclam amb les lletres o paraula inicial del següent quintern, excepte el que fa 28.

La lletra, gòtica librària, d'una sola mà i regular, és feta amb tinta marró. Els calderons són majoritàriament vermells, n'hi ha algun de verd i, passada la primera meitat del codi, també algun de morat. Rúbriques i llibres són vermells, com correspon. Inicials i caplletres són de, almenys, dues mans, que denuncien també alguna diferència de temps; algun plec no ha arribat a tenir caplletres, inicials i

4. El Jurament de Girona (que és l'Usatge 171), apareix a AMT (Comú II núm. 52) en una còpia en pergami molt deficient. (Datada al catàleg 26-II-1242).

Els documents d'AMT Comú III núsms. 19 i 43 i el de *Diversorum* I núm. 19, es refereixen al sagrament dels jueus i a les malediccions segons Costums de Tortosa, però no en transcriuen la fórmula, llarga i fàcilment verificable al text de Costums, que ja en la data dels referits documents (22 de febrer de 1297) era promulgat, amb el comú acord de senyoria i ciutadans.

rúbriques (aquestes, majoritàriament suplides en cursiva). El plec 18 porta les caplletres més diferenciades amb els colors vermell i ocre, filigranes més complexes i esfilagarsats al marge. Els colors majoritaris dels altres plecs són vermell i morat, i també verd a tot el primer plec, a les filigranes i als folis 47 i 48. Falten: inicials, caplletres, calderons i rúbriques, especialment als plecs 7è. i 8è. (folis 61 en avant). La caplletra més destacada és la primera del foli inicial, única al llibre, tant per la seva complexió de disseny com pels colors que, ni que siguin iguals a la resta, s'utilitzen amb un criteri arcaïtzant. Destaquem també dins del plec 18, la que inicia el llibre sisè, especialment ben dibuixada, (foli 171 v.) i amb més esfilagarsats. Les caplletres van sovint indicades al marge en tinta marró, d'època i molt petites, segurament fetes pel mateix escriptor del text, sempre que és possible al marge interior, de forma que en fer la relligadura queden dins del cosit i desapareixen. De vegades el dibuixant s'equivoca, la marginal indicativa ens permet una correcció segura.

Un esquema general per plecs seria el següent:

1. a.- folis 1 al 10. La caplletra del foli primer, única en tot el manuscrit, és la més arcaïtzant. No apareixen mai ni zoomorfs ni motius vegetals clars, en tot cas molt esquematitzats, els vegetals. En aquesta caplletra els motius vegetals són més evidents i omplen íntegrament el traç acolorit. En avant, caplletres i inicials, ni que portin filigranes i esfilagarsats, ho faran amb motius no figuratius. Inicials, caplletres i calderons acolorits en vermell i morat. (A més a més les filigranes en verd). Falta l'incipit del primer llibre i la primera rúbrica. Reclam: TOT
2. b.- folis 11 al 20. Inicials en vermell i morat. Rúbriques i calderons vermells. Reclam: QUE SÓN.
3. c.- folis 21 al 30. Acolorit igual que l'anterior. Reclam (ena-)XI.
4. d.- folis 31 al 40. Acolorit com el plec anterior. Reclam: HOM.
5. e.- folis 41 al 50. Acolorit com el plec anterior. Falta la rúbrica 1.7 (foli 42). Al foli 46 recte "Explicit liber primus. Incipit II". Al foli 47, que porta una inicial en verd, i al 48, filigranes i esfilagarsats, com al primer plec, inclouen el color verd a més del vermell i morat. Reclam: (me-) LORAR.
6. f.- folis 51 a 60. Acolorit igual (al foli 55 una inicial verd-fosc). Falten rúbriques 2. 6, i, 2.7 suplides en cursiva posterior. (Foli 55 v.). Reclam: (pro-) CURADOR.
7. g.- folis 61 a 70. A tot el plec falten inicials calderons i rúbriques (aquestes suplides posteriorment en cursiva). Reclam: (o-) STALER.
8. h.- folis 71 a 80 falten a tot el plec inicials calderons i rúbriques, suplides aquestes en cursiva, excepte les inicials del foli 71 recte i el 80 vers, acolorides en vermell, i les filigranes, en ocre. Al foli 73 v. falta també l'explicit del llibre segon i l'incipit del tercer (suplits en cursiva). Reclam: EN VIÀGIE.
9. i.- folis 81 a 90. Acolorit en vermell i morat. Excepte al foli 86 v. amb una caplletra en verd i les següents, amb les filigranes en ocre, verd i morat. Reclam LES.
10. k.- folis 91 a 100. Acolorit igual a l'anterior. Falta la rúbrica 14 del llibre tercer (foli 100 v.) Reclam: A FET.
11. l.— folis 101 a 110. Acolorit igual. Al foli 102 recte: "Explicit liber III. Incipit liber IIII". Al foli 106 v. falta la rúbrica 4.6 Reclam: SE'N.
12. m.- folis 111 a 120. Acolorit igual. Al foli 114 falta la rúbrica 4.11. Reclam: AFFERMA.
13. n.- folis 121 a 130. Acolorit igual. Al foli 129 la rúbrica 4.18 suplida en cursiva, fora del seu lloc. Reclam: AQUESTA.
14. o.- folis 131 a 140 Acolorit igual que els plecs anteriors Reclam: DE LES.
15. p.- folis 141 a 150 Acolorit igual. Foli 149 v. "Incipit liber quintus". Reclam: (resti-)TUIR.
16. q.- folis 151 a 160 Acolorit igual. Reclam (le-)VAR.
17. r.- folis 161 a 170. Acolorit igual. Reclam. ENGAN.
18. s.- folis 171 a 180. Caplletres i inicials en vermell i ocre, amb més filigranes i esfilagarsats, fins a la meitat del plec, després en vermell i morat; al final (foli 180 v.) torna l'ocre. Al foli 171 v. "Explicit liber V Incipit liber VI". Falta la rúbrica 6.3, suplida en cursiva (foli 175 v.). Reclam: (ma-)RE.
19. t.- folis 181 a 190. Acolorit vermell i morat. Reclam: (testa-)DOR.
20. v.- folis 191 a 200. Falten a tot el plec inicials i rúbriques (excepte la rúbrica 6.10 del foli 194 v.). La resta de rúbriques suplides en cursiu. Falta també l'incipit del llibre 7 (foli 196 v.) El foli 192 v. comença (9 línies) amb un canvi de lletra. Reclam LES VOLEN.

21. x.- folis 201 a 210. Acolorit vermell i morat. Falta la rúbrica 7.6 (Foli 206v.), suplida en cursiva. Reclam SON.

22. y.- folis 211 a 220. Acolorit com els anteriors. Falta la rúbrica 7.8. (Foli 211 v.), suplida en cursiva. Foli 213 “explicit liber VII, incipit liber VIII”. Reclam AIA D’ALCUN.

23. z.- folis 221 a 230. Acolorit igual. Reclam (es-)CARN.

24. aa.- folis 231 a 240. Acolorit igual. Foli 234 “Explicit liber VIII incipit liber IX”. Reclam VIO- LENTES.

25. bb.- folis 241 a 250. Acolorit igual. falta la rúbrica 9.7. (Foli 242 v.) Reclam QUINTAR.

26. cc.- folis 251 a 260. Acolorit igual. Reclam (lliura-)MENT.

27. dd.- folis 261 a 270. Acolorit igual. Falta la rúbrica 9.19 (foli 264). Reclam DE PEDRA.

28. ee.- folis 271 a 280. Acolorit igual. Falten les rúbriques 9.22 (foli 271), 9.23 (foli 272) i, 9.26 (foli 280). Però la rúbrica 9.26 apareix, en negre, com a final del costum anterior. No hi ha reclam.

29. ff.- folis 281 a 290. Acolorit igual. Reclam LEYN.

30. gg.- folis 291 a 300. Acolorit igual. El foli 300 blanc. Falta la rúbrica 9.28 (foli 295), suplida en cursiva.

Afegiríem encara que alguna de les lletres de color morat, per ser poc destre el dibuixant, o per la textura de la pròpia tinta menys ben feta, apareix amb el color corregut (folis 131 i 132 v., 165, 166 v. 292 v. i 294 v.).

El reglat per fer la caixa d’escriptura és fet a ploma, divideix el foli en dues columnes de 325/330 mms. per 90/93 mms., amb un intercolumni de 21/23 mms. i, en conseqüència, grans marges. Cada columna es divideix en 27 interliniats d’uns 11/12 mms. Hi van 28 línies per columna, excepte a l’últim plec on solen ser 27; una línia més o menys pot fer variar, per tant, la caixa d’escriptura pel fet que sempre sol començar l’escriptura damunt del primer liniament, però especialment a l’últim plec —en tot més incorrecte— comença l’escriptura dins el primer interliniat.

Finalment hi ha notes i correccions marginals, la majoria d’època, principalment per subsanar errors o omissions del copista, que notarem en el seu lloc.

El manuscrit sembla enquadrat al s. XIV per la nota del Clavari de 1382, i podem atribuir el treball a G. de Montrós: El Clavari anota a 20 de juny “dóna al discret en Miquel Fanena notari per preu dels quals d’ell compra de llicència dels dits honrats procuradors, un libre appellat Costums de Tortosa, escrit en pergamins, vint-i-cinc florins d’or d’Aragó...” i a continuació “Item dona an G. de Montrós qui mes en les cubertes del dit llibre de les Costums X (deu) claus de lautó, per ço que no s consumasen les cubertes, e engrudà les dites cubertes” La relligadura en pell vermella i gofrats en fred, porta efectivament 10 grans claus de llautó. I les cobertes s’uneixen al manuscrit amb dos bifolis de pergami, (un davant i un altre darrera): un foli enganxat a la fusta de la coberta i l’altre lliure, o de guarda, abans del foli 1 i després del 300 del manuscrit, amb la cara carn encolada a la fusta per un costat i la cara pèl vista per dins. Així, finalment, queda el manuscrit amb 299 folis escrits i 1 de blanc (numerats), i 2 de guarda (no numerats).

6.2. EL MANUSCRIT B: COSTUMS (AMT)

Es tracta d’un manuscrit en paper i cursiu. Pot ser el que la ciutat comprà l’any 1405 a Jaume de Pont, i el que el catàleg descriu (Comú I, 113), com “costums de Tortosa molt velles, escrites de lletra de mà antiga”. És incomplet, per mutilació de la part final, i a més falten també alguns folis intermedis. Els finals de llibre solen quedar separats del llibre següent per folis en blanc, només en una ocasió queda un foli intermedi totalment blanc en incloure el costum datat 1279 en mig del plec. La primera impressió en veure amb un cert deteniment el manuscrit, és que ens trobem davant d’una adaptació d’un text més antic al de la Sentència de 1277. Ratllats i interliniats redueixen el manuscrit a la forma definitiva, ja a partir del pròleg, en molt mal estat de conservació, on s’afegeix un interliniat que no comprèn però el manament: “manants a les parts sots la pena damunt dita, que ells usen d’estes costumes e no d’altres”,

si no acorden senyoria i ciutat un altra cosa, i això situa el manuscrit en un moment d'elaboració de la forma definitiva. Fins i tot fa pensar en un manuscrit de treball dels àrbitres, i no obstant això, hi trobem el costum afegit l'any 1279 (1.1.14) si bé materialment afegit en un doble full, cosit al mig del plec deixant tot un foli blanc. Finalment, hem d'optar per acceptar que es tracta d'un altra versió, ni la del 1272 ni la de 1277 després de la sentència, per bé que s'hi adapta.

Com el manuscrit A sembla un text de praxis jurídica, amb alguna nota marginal de referència (1.5.7 es remet a 7.1.3 i viceversa).

Però si, d'una banda, ratllats i interliniats porten sovint el text a la forma definitiva (1.1.13 per exemple), d'altra banda trobem ratllats que seran text vàlid (per exemple 1.4.6, 1.5.2, 5.1.13, 6.1.2).

Hi ha encara un altre capítol de divergències entre el text dels manuscrits A, B, i la sentència de 1277 (2.9.12 o 4.11.28, per exemple, on cada text és diferent de l'altre).

Finalment els afegits al text A que encara tenen tres variants: a) Afegits que es mantenen (1.4.10) b) Afegits que no connecten amb la sentència de 1277 ni apareixen a les edicions posteriors, exclusius per tant del manuscrit B (1.5.3) c) Afegits que no apareixen al manuscrit A (com la frase llatina de 8.7) però que s'incorporaran a les edicions (tot i que els textos llatins s'havien suprimit sistemàticament).

Volem remarcar l'aparició de la rúbrica (certament ratllada) del llibre primer entre la 12 i la 13 RÚBRICA DE RESCRIT DE REY O DE PRÍncep. D'on surt aquesta insòlita rúbrica?

Una altra redacció encara? Al nostre entendre —i després d'aquesta experiència— com més manuscrits de Costums trobéssim, més variants tindríem. Potser en definitiva no en trobem d'altres, perquè, per evitar confusions, es degueren eliminar sistemàticament els manuscrits no oficials, una vegada arribats a un acord senyoria i ciutadans.⁵

Descripció Física

El segon manuscrit de l'Arxiu Històric de Tortosa, el que en diem manuscrit B, o "Costums" és un volum en quart en paper de 245 x 155 mil·límetres; la lletra és contemporània de l'arbitratge. La coberta de pergami reaprofitat és molt mutilada i també el primer foli. A partir del foli 183 la mutilació és progressiva i afecta cada vegada més el text fins al foli 197, pràcticament inexistent, que acabaria el costum 8.8.10. La numeració de folis és feta a llapis modernament. En conjunt són 26 plecs de paper, alguns incomplets, altres recomposats, segons l'esquema que donem a continuació, amb indicació dels reclams, que ens certifiquen, quan hi són, la composició original del llibre. Els plecs són en general quaterns. Falten 7 folis intermedis en els quaderns que indiquem a continuació.

1.- Quatern (recomposat com a tern): falten dos folis entre els actuals 1 i 2; hi ha dos folis interpolats al mig del plec, el 3 escrit i el 4 blanc (que porten el costum datat 1279). El plec acaba al foli 5, però, d'origen, continuava amb el 6 del proper plec (falten dos folis després del 6 que serien els corresponents als que falten entre 1 i 2) per completar quatern amb els actuals 1, 2, 5, 6. Al cap del foli 3 hi va una nota poc legible: "... Contra els... establiments", el peu repeteix les inicials de l'última línia: (cava-) "lers d'en". És el foli interpolat.

2.- Quatern, recomposat amb el foli 6, comprèn del foli 6 al 13. Reclam: ALTRES QUE MAZ (-modines). Al foli 7, al peu: "L'ausent" (el costum es refereix a l'abandó de béns). Al foli 13 v., a més del reclam, hi va la indicació "Primi libri".

3.- Quatern, folis 14 al 21 al cap del foli 19 "Hic et ref(er)it (1.5.7) en VII llibre el començament" (7.1.3). Al foli 21 v. "Primi libri" i reclam: SOBRE BÉNS SI·LS HA.

4.- Quatern, folis 22 al 29 al cap del foli 22 l'indicatiu I (ratllat IIII) al peu "Primi Libri" Al 29 v. hi

5. Vegeu en tot cas MASSIP, J.: "La Gestació de Costums de Tortosa", 1983.

ha la rúbrica ratllada: RÚBRICA DE RESCRIT DE REY O DE PRÍNCEP i al peu “Explicit liber primus incipit liber secundus”.

5.- Quatern, folis 31 al 38. Recomposat amb un doble full inicial; el foli 30, en blanc, porta dues vegades la indicació “secundus liber” i, al peu de plana, el reclam que correspon al final del p̄lec. El foli 31 és l’inicial del llibre segon, porta al cap “Incipit liber secundus”, i centrat a la plana l’indicatiu II, que es repetirà en els folis successius. El foli 38 v. porta la indicació “secundus liber” i el reclam POT LO VER SENYOR.

6.- Quatern, folis 39 al 46 al peu del foli 39 “secundus liber”. Foli 41 v. repeteix les inicials de la darrera línia “alcú farà nego (-ci)”. Al peu del foli 46 v. “Secundus liber” i reclam: FENEX ENCARA COMPROMÍS.

7.- Quatern, folis 47 al 54 al peu del foli 47 “secundus liber”. Foli 50 v. “Explicit liber secundus et incipit tercius”. La resta del quatern en blanc, el folio 54 v. “secundus liber” i al peu “explicit liber secundus et incipit tercius”.

8.- Quatern, folis 55 al 62. Foli 55 encapçala “Incipit liber III” i centrat a la plana l’indicatiu III, que continuarà als folis següents. Foli 62 v. la indicació “Liber III” i el reclam SENT THOMAS.

9.- Quatern, folis 63 al 70. Al cap del foli 63 “III liber”, al peu i ratllat “Les companyies legues qui estan ab la senyoria(?)... són tenguts de fer dret”. Foli 70 v. “III liber” i el reclam NULLYA SERVITUT.

10.- Quatern, folis 71 al 78. Al cap del foli 71 “III liber”. Foli 78 v. l’indicatiu “III liber” i el reclam EAQUEST BESTIAR O BÈSTIES.

11.- Quatern, folis 79 al 86. Al cap del foli 79 “III liber”. Foli 86 recte “Explicit liber III”, la resta del foli i el vers, blanc.

12.- Quatern, recomposat com a tern, folis 87 al 92. Falta el foli inicial del llibre quart. A partir del foli 87, centrat al cap de foli l’indicatiu “IIII”. El foli 91 porta només quatre línies, la resta en blanc i el 92 és blanc i mutilat.

13.- Quatern, folis 93 al 100. Al peu del foli 93 “IIII liber”. Al vers: “ref(er) it altra... na (quadern?) VIII libre” (és el costum 4.7.6 i es remet a 8.6.6.). Foli 100 v. l’indicatiu “IIII liber” i el reclam E LES TRES PRODUCCIONS.

14.- Quatern, folis 101 al 108. Al peu del foli 101 “IIII liber”. Al peu del foli 105 (indicant el costum 4.17.15) una gran creu. Foli 108 v. indicatiu “IIII liber”; no porta reclam.

15.- Quatern, folis 109 al 116. Foli 116 v. reclam ÉS TENGUT AL SENYOR.

16.- Quatern, folis 117 al 124. Foli 124 v. “Explicit liber IIII”; no porta reclam.

17.- Quatern, folis 125 al 132. Al cap del foli 125 “Incipit liber V” i a partir d’aquí, centrat al foli, l’indicatiu V. Foli 132 reclam: O DE SOS HEREUS.

18.- Quatern, folis 133 al 140, que porta el reclam: ALTRES BÉNS TOTZ QUE AJA.

19.- Tern, folis 141 al 146. Al cap del foli 141 “V liber”, el llibre cinquè s’acaba al recte del foli 146 “Explicit liber V”, al vers es repeteix “V liber”; la resta blanc.

20.- Quatern, folis 147 al 154. Al cap del foli 147 “Explicit liber V et incipit VI”. Al centre, l’indicatiu VI que seguirà als folis següents. Al peu “VI liber”. Foli 154 v. el reclam ALTRES GERMANS O HEREUS.

21.- Quatern, folis 155 al 162. Al peu del foli 155 “VI liber”. Foli 162 v. reclam D’AQUEL MATRIMONI ÇO ÉS D’AQUEL MARIT.

22.- Tern, recomposat duern, folis 163 al 166. Falta un foli després del 163, i el seu corresponent després del 165. El foli 166 acaba el llibre i ho indica: “Explicit liber VI et incipit septimus”.

23.- Quatern, folis 167 al 174. Encapçala el foli 167 “Explicit liber VI et incipit VII”. Centrat al foli, l’indicatiu VII que continuarà als folis successius. Al marge (7.1.3) “ref(er) it al primer libre del quint e de les penes” (1.5.7). Foli 174 v. el reclam: LA SENTÈNCIA ÉS.

24.- Quatern, folis 175 al 182. Al cap del foli 175 “VII liber” El foli 181 porta una sola línia de text i l’“Explicit liber VII”; la resta del foli i el 182 blancs.

25.- Quatern, folis 183 al 190. Al cap del foli 183 “Incipit liber VIII” ; a partir d’aquí la mutilació

dels folis afecta ja el text. Al foli següent i successius, centrat al cap "VIII". No es pot veure si hi havia reclam.

26.- Quatern, folis 191 al 197. Ja molt mutilats i falta el 198 per completar el quatern, que queda marcat pel cosit entre els folis 194 i 195.

La relligadura, en pell vermella, de mides 252 x 155 mms. és feta l'any 1944, diríem que a conseqüència de la carta de Font i Rius que, datada el 9 de maig de 1940, vam posar a la contracoberta del llibre per il·lustrar-ne l'història: El Dr. Font l'identifica com un text del XIII-XIV que no és el Tamarit i Gil ni el de la Cadena. Però, pel que diu, no ha rebut contestació al seu requeriment anterior demanant dades a E. Bayerri, que es limita a fer-lo enquadrar, perquè tampoc no sap què dir-ne. Excepte les notes manuscrites de Bayerri, la relligadura no porta cap retolació ni al lloc ni a la coberta.

En relligar el manuscrit, es posaren tres fulls de guarda davant i altres tres darrera (aquests en blanc). El primer full de guarda porta el següent text de mà d'E. Bayerri.

"Redacción de las Costums de Tortosa hecha el año 1279 resumiendo la de los notarios tortosinos Pedro de Tamarit y Pedro Gil, concluida el año 1272". I al final del foli: "Encuadración moderna a cargo de Baldomero Beltran, hijo, el año 1944 (mes de mayo). Costó la encuadración 132 ptas."

Entre la primera i la segona guarda hem posat la carta del Dr. Font i Rius que acabem de mencionar. A la tercer guarda amb llapis vermell hem posat la signatura "COMÚ I núm. 113" corresponent a l'exemplar del catàleg de 1574 que el descriu com a "Costums de Tortosa, molt velles, escrites de lletra de mà antiga".

Encara dins del cos del manuscrit, hi ha altres textos molt breus i aliens al text i dates del codi, que apareixen normalment als folis en blanc, que separen llibres, i que mostren l'ús incorrecte que es féu del manuscrit i el poc apreci que se li ha tingut.

El primer text adventici, sobre el que resta de la coberta original de pergami, amb tinta i lletra d'E. Bayerri: "Costums de Tortosa.- 1279", data errònia com hem constatat en altres ocasions. A sota (després d'intentar netejar-la superficialment) es pot llegir encara en lletra d'època: "Libre..." i alguna lletra inidentificable "ne..."

Foli 14, al peu del recte: "... Sanxo Garcia item (?) feu aquir..."

Foli 30 v. "non sunt legale sényer (?)"

Foli 51, al cap: "Fas vos saber sényer", al vers: En Dº Garcia divendres et Agustí (?) Quardenal e. l dit loch de Tortosa"

Foli 52, al cap: "Item rebí d'en Gº Domingo per lo cambi... libriis"... "Item rebí..."

Foli 53, al cap: "Prec-vos, sényer, que.m debes a mi la mia ploma, que la'm doneu, si.s plau". Al vers: "al molt amat lo senyor en Bn. Quexal"

Foli 54: "Item rebí d'en Bnt Garriga Vs." "Item rebí d.en Domingo Pallarés... VII s." Al vers: "Al molt amat e honrat en bn. Vicent".

Foli 86 v. "faç-vos saber... fas vos a saber sényer"

Foli 92.- "qu.sta letra a feta en bn. de mora (?) "aquesta"

Foli 97, al cap: "iste liber és d.en..."

Foli 170, al cap: "Ipsa jure"

Foli 172 v., al marge: "Quo quoniam"

Es tracta d'un exemplar en lletra cursiva de mans diverses. És fet a línia tirada i la caixa d'escriptura va a entre 170/200 mms. d'altura i 110/130 mms. d'amplada.

6.3. EL MANUSCRIT C: (BIBLIOTECA MARCH)

En la recerca dels manuscrits coneguts al segle passat, vam arribar infructuosament a Sevilla, on es perdia la pista del manuscrit del Marquès de la Roca, citat per Oliver, (el que denominem manuscrit C). El manuscrit, vinculat als León, hereus del Marquès de la Roca, va anar a parar a mans dels marquesos d'Almunia; finalment ha aparegut a la Biblioteca March de Mallorca, on l'hem trobat amb l'ajut

inestimable del doctor Font i Rius. Els March el van adquirir, segons ens informa el Director de la Biblioteca Senyor Roldan, que finalment ha trobat la factura de compra, l'any 1964⁶. Això confirma la nostra hipòtesi que al març de l'any 1973, ens portava a adreçar-nos als León de Sevilla, perquè creïem que podien tenir informació del manuscrit que havia estat a la residència dels León de La Granadella, de Tortosa, pel que sembla, almenys fins a la guerra de 1936.

Descripció Física

El més modern dels manuscrits segle XIV, (abans però de 1370), que denominem C és escrit amb lletra gòtica librària d'una sola mà, regular i en tinta negra. Les inicials i caplletres, en tinta vermella i blava (els colors invertits, si la lletra és vermella, les filigranes blaves, i a la inversa) i filigranes amb esfilagarsats que alguna vegada són també morats.

El manuscrit en pergamí fi, medeix 341/3 x 235/6 mm. Els folis van escrits a dues columnes, i rúbriques vermelles. D'un total de 142 folis numerats, costums n'ocupen 120 i l'índex, per llibres i rúbriques, fins al 122 v. Del 123 en avant són les "extravagants". Hi ha 21 folis facsimilats.⁷

Els pergamins van plegats en quinterns i porten reclams al foli final de cada quintern (és a dir, cada 10 folis) excepte els facsímils, o algun dels refets.

Per conservar la numeració original (al cap del foli dalt en xifres romanes, i baix en xifres aràbigues) hem numerat O un foli inicial, on va retolat el llibre, foli que sembla més imitat que facsimilat. Fora numeració van dos bifolis de guarda amb la cara carn dins, un davant i un darrera. Els folis facsimilats són: foli 1; 61 al 70 bis (onze folis); i 82 al 89 bis (nou folis) (donem bis als folis facsimilats perquè existeixen el 71 i 90 originals). Falten els folis 134 i 136. Els folis facsimilats els hem numerat en llaipsis seguint la numeració aràbiga. El foli 9 és restaurat al marge.

Vegem la composició del volum:

-Bifoli de guarda (el primer foli enganxat a la coberta, el segon porta la notació D-4-13 que és la mateixa del teixell: "Armario D Tabla... (4) Núm. 13".

-Segueix un foli afegit, sobre la cara pèl porta l'Ex-Libris: escut d'armes amb corona marquesal sustentat per dues àguiles, una a cada banda; no es correspon al dels Marquesos de la Roca, lògicament ha de ser el dels Almúnia-León, últims tenidors del manuscrit; el lema, amb una cinta al peu de l'escut, diu: "Vostra virtud de mos merits lo guardó". Baix de tot una tarja amb la llegenda "Ex-Libris: Antonio Almúnia de Pròxita y de León", i encara una data manuscrita: "9 agosto 1934". Un retall de periòdic, encolat i arrancat després, deixa veure que es referia a l'exemplar de costums i el destaca com a exemplar únic de gran valor.⁸

1er. quintern.- Refet amb un bifoli que hem numerat O (la portada fora de plec) i I, que completa el quintern (folis 1 al 10).

El foli 0 s'enganxa sobre les restes de l'original del foli 1, deixant veure encara traces de la caplletra, prou ben imitada actualment. Porta la retolació "Libre de les Costums Generals escrites de la insigne ciutat de Tortosa" i l'escut de la ciutat quadrilong, amb el castell partint el nom de la ciutat TOR-TOSA, retolació i escut recorden la portada de l'edició impresa el 1539. Al revers i amb la titulació "Prefatio"

6. Va ser comprat a André-Hipola (Decoración muebles y antigüedades Serrano 16, Madrid), per Bartomeu March l'11 de març de 1964. El text de la factura diu: "Un libro manuscrito 1.370 "Costumbres de Tortosa" proviene de la colección del Excmo. Sr. Marqués de Almunia (Este libro de generación en generación ha venido pasando de nobles a nobles de Tortosa)". El seu preu 200.000 pts.

7. Pel que fa al manuscrit C, vegeu MASSIP, J.: "Un Manuscrit de Costums de Tortosa retrobat a Mallorca" *Revista de Llengua i Dret* núm. 7 (pp. 61-68) juny de 1986.

8. Les restes del retall de premsa es poden llegir en part: EI (Libro)O DE C(ostums de Tortosa)... / comp)ILADA... /S EN 12(72?) / O TIPO DE... /ALGUNAS DE S(us costumbres? esta)N AÚN EN / (vigo)R EN ESTA COM(pilación) EJEMPLAR / (Úni)CO EN EL MUNDO (valorado) EN VARIOS / (mill)ONES DE PESETAS... POR SU IM / (por)TANCIA JURÍDICA Y (valo)R HISTÓRICO / y (l)INGÜÍSTICO.- CIFRA.

va el que a l'edició prínceps es retola com a "Memòria antiga trobada en lo principi dels originals Costums". El foli 1 es facsímil. A partir del foli 2 i fins al 10 són originals. Al foli 10 v. el reclam: NO ES. Al cap del foli des del primer i centrat, al recte, I (primer) i al vers L (liber), notació que es repetirà als folis i llibres successius.

2.- Quintern: (folis 11 al 20) numeració original com tota la resta, feta excepció dels facsímils. Al foli 15 va l'"Explicít liber primus Incipit Liber secundus" i per tant canvia al cap del foli recte l'indicatiu del llibre que serà en endavant II. El reclam va en cursiva A QUI ÉS. Les rúbriques en cursiva: Foli 14 v. (1.11, 1.12) foli 18 (2.6, 2.7, 2.8).

3.- Quintern (folis 21 al 30). Foli 24 v. "Explicít liber secundus. Incipit liber tercius". A partir del següent, centrat al cap del recte, III. Rúbriques en cursiva foli 27: (3.3 i 3.4). No hi ha reclam.

4.- Quintern (folis 31 al 40). AL foli 36 v. "Explicít liber III Incipit IIII". A partir del foli següent centrat al cap del foli IIII. Reclam EN COMANDA.

5.- Quintern (folis 41 a 50) Foli 46 v. rúbrica cursiva (4.18). Reclam (hò-)MENS.

6.- Quintern (folis 51 al 60) Foli 55 v. "Explicít liber IIII Incipit V". A partir del següent centrat al foli recte V. Reclam: VOLENTAT.

7.- Facsímil (folis 61 al 70 bis): pergami més gruixut. Bifolis amb la cara pèl al centre: Folis 61-62, 63-64, 65-66, 67-68, 69-70, 70 bis un foli afegit al quintern. Al foli 65 v. "Explicít liber quintus. Incipit liber sextus" i a partir del foli següent canvi el número del cap del foli VI

8.- Quintern (folis 71 a 80) Al final del foli 75 "Explicít liber sextus. Incipit septimus". És errònia la rubricació de la primera rúbrica del llibre setè corregida a peu de plana en cursiu. Al foli 78 v. falta l'espai i la rúbrica (7.6) corregit cursiu al peu del foli. Reclam FORÇAT.

9.- Facsímil (folis 81 al 90): Foli 81 original. Al peu del foli "Explicít liber VIIus. Incipit VIIIus". Centrat al cap del foli VIII. (Als folis següents, facsímils de pergami més gruixut, diu erròniament IX). Bifolis amb la cara carn al centre: Folis 82-83, 84-85, 86-87, 88-89, 89 bis. foli solt. Foli 90 original porta el reclam SE VOLEN El mateix foli 90 al recte "Explicít liber octavus. Incipit liber IXus."

10.- Quintern (folis 91 a 100) A partir del foli 91 centrat al foli IX (als versos L com fins ara). Al foli 100 v. reclam DE QUANTES.

11.- Quintern (folis 101 a 110). Al foli 110 v. reclam A AMUNT.

12.- Quatern (folis 111 a 118). Al foli 111 falta espai i rúbrica (9.26). Al foli 118 v. reclam (mo-)RES SUOS (porta al centre la cara carn).

13.- Quintern (folis 119 a 128). Al foli 120 v. a més de l'indicatiu de llibre L (centrat a la primera columna) porta el del número IX (a la segona columna), és el final del text. Al foli 121, encapçala centrat "Rúbrica", i és l'índex de rúbriques i llibres, amb el foliat corresponent cursiu afegit posteriorment. Al foli 123 comencen els textos extravagants amb els consells de R. Besaldú. Reclam DEVIA FER.

14.- Refet tern. (folis 129 a 135). Falta el foli 134. A partir de la segona columna del foli 133 v. canvia el tipus de lletra. Al foli 135 v. es torna a copiar el document del foli 133 (Sentència del rei Pere I-1-1199). Falta un foli (el 136).

15.- Tern (Folis 137 a 142). Al foli 139 v., amb la Carta Populationis Dertuse, torna a canviar la lletra, (cada vegada més petita), que al foli 141 v. es farà cursiva. El darrer document porta data 1408.

-Segueix un foli en blanc afegit.

- Un bifoli el segon foli blanc enganxat a la coberta amb la signatura 103-II-10, que és l'actual.

Relligadura moderna de pell amb ferros en fred i 4 tanques (dos de frontals i dos als caps) de metall amb un escudet cisellat i corona marquesal. Porta també 10 claus metàl·lics. Les mides del volum relligat 360 x 240 mms.

El reglat per la caixa de plana és fet en tinta (mina de plom als folis facsímil). La caixa de plana fa 240 x 165 mms. a dues columnes i la columna fa entre 74 i 77 mms. d'amplada amb un intercolumnni de 12/15 mms. Porta majoritàriament 40 línies per columna, al començament 41 (tot el primer plec) i algun foli només 39. L'interliniat és de 6 mms. La numeració de costums aràbiga s'ha afegit tardanament, en cursiva, al marge. No hi ha numeració de rúbriques, i per seguir-les, s'ha retolat tardanament

el cap del foli en cursiu amb la rubricació corresponent. Els pergamins van acarats carn-carn i pèl-pèl (deixant al centre del plec el pèl).

Abunden les notes marginals, almenys de tres èpoques i escrites en català, llatí i castellà (aquestes són les més modernes i n'hi ha molt poques). Quan el text és català es tracta, sempre que ho hem comprovat, de correccions al text original o d'afegits, per error o omissió del copista. (Foli 14 i 14 v. per exemple). Quan el text és llatí podem parlar de glosses dels juristes que l'utilitzaren en la praxi curial (foli 10 per exemple) i encara hem de distingir les més antigues (amb lletra librària de la textura del propi text) d'altres de més modernes. De les notes marginals, en destaquem alguna per nota a peu de plana, però són en general merament indicatives per trobar millor el text en la praxi jurídica:

De vegades es tracta de simples notes d'atenció (acompanyades del signe d'atenció, pot ser una mà amb l'índex estès, foli 4v. o 8v.). Del primer llibre, per exemple, 1.4.5. "De scripturis civitatis"; 1.4.7 "De salario scriva"; 1.4.10 "De sigillo civitatis". Del llibre segon: 2.1.1. "de scripturas scrites de sa mà"; 2.4.18 "Hebdomedarium" (que fa referència al compte de 5 setmanes per un mes). Del llibre tercer: 3.5.2 "Feries"; o 3.11.21 "De arboribus"; 6.9.1 "Que si lo testador lexa cosa strana creent esser sua no val lo legat". Alguna va més enllà de la mera indicació 4.26.12, per exemple, "De expensis litis: Capitulum est", aclareix que després del calderó s'inicià un nou costum que s'havia deixat de destacar.

Tant el relligat com les tanques són modernes, probablement de la mateixa època en què es facsimilaren els folis que faltaven, i que, tot i que les qualifiquem de modernes, volem dir potser del segle XVIII- XIX, ja que apareix alguna de les notes en llatí sobre els folis facsímils (exemple foli 61 v. i 69).

Això ens porta de nou a insistir en el facsimilat dels 21 folis perduts. L'any 1984 parlàvem de la primera plana d'un manuscrit reproduïda en l'exemplar de Costums (edició de R. Foguet) de la biblioteca de F. Mestre⁹ i l'atribuïem al manuscrit del Marquès de la Roca, que acabem de retrobar a Mallorca: el foli núm. I es correspon, tant en el disseny com en el contingut, línia per línia al reproduït en la biblioteca Mestre; original avui perdut. Un foli tant idèntic com el facsímil (foli I de l'exemplar C) no es pot fer si no es té a mà aquell original, perquè exceptuant que, al cap del foli del reproduït per Mestre, apareix un "CON" (Consuetudines) que en el facsímil del codi C no hi és, la reproducció facsímil afecta, no solament el format i dibuix de les caplletres, sinó que es fa línia per línia, i la identitat resulta tan fidel com pot ser una reproducció no fotogràfica, varien només algun senyal d'abreviatura, o alguna lletra mal interpretada. Es podria tractar de l'exemplar D que Oliver assenyala com a pertanyent a "una de las antiguas familias de Tortosa" i que ell va veure en mans de l'advocat J. Roch; Mestre el podria reproduir encara a finals del segle passat. Però no es tracta tampoc del que va tenir Ramon Foguet a mà per fer la seva edició, donades les diferències detectades, poques però precises, entre el text de Foguet, referit sovint a un C.M. (còdex manuscrit), i el text del manuscrit C, idèntic (com veiem pel foli reproduït per Mestre), amb el D o encara amb un altre d'igual.¹⁰

La diferència més important, però, la trobem al final en les extravagants. Efectivament, el manuscrit C divergeix en les extravagants de l'edició oficial de 1539. A més de relacionar els sis documents que

9. MASSIP, J. op. cit., pp. 229 i ss.: "Recentment hem tingut ocasió de prendre contacte amb la biblioteca de Francesc Mestre, on ens va cridar l'atenció un volum de Costums de l'edició de Ramon Foguet; en tornar el primer full ens va sorprendre trobar reproduït un foli d'un manuscrit de Costums... És l'encapçalament del text i ens permet per tant assegurar que es tracta... del text posterior a 1277... el pròleg i el començament de la rúbrica primera, costum primera i part de la segona... amb variants tan notables que donen lloc a una nova família textual diversa de les versions conegudes... Per començar diu "En nom de Déu" en comptes de "En nom de Jesucrist"...

10. FOGUET, Ramon, Costums de Tortosa (1878-81). Ja a les guardes dels fascicles en què es presentava la publicació deia: "Texto catalán auténtico enriquecido con las variantes de códices anteriores al siglo XV". I al cos del text cita reiteradament variants amb la notació "Código Manuscrito" o simplement "C.M."

En tot cas les diferències senyalades per R. Foguet ("defalimient"/ "defeniment", potser la més important), no apareixen ni al manuscrit C ni al foli reproduït en l'exemplar de la biblioteca Mestre, manuscrit D (vegeu MASSIP J., op. cit., ps. 229 i seg.).

citava Oliver ¹¹, hem de fer notar: el fet que la carta de la Població figuri com a “Carta de l’Acapte”, en versió catalana (amb tres usatges al final 1,2, i 3 i l’inici del 4). Falten dos folis com ja hem dit (el 134 i el 136) que no podem reconstruir. Però ja el foli 133 acusa un canvi de lletra que serà més acusat al 138 v. Un nou canvi al 139 amb la “Carta Populationis Dertuse” (aquesta vegada en versió original llatina). Tornarà a canviar, empetitint el tipus de lletra, al 140 v. amb la “Carta Populationis Ville Ulldecone”, per passar a ser cursiva al 141v. amb la sentència sobre jurisdicció de 1408.

A part de l’interès documental de les noves extravagants que relacionem a continuació, ens sembla molt important per datar el manuscrit la cronologia d’aquestes, i de les que falten, sempre respecte de l’edició de 1539.

Extravagants de l’edició de 1539:

1. Butlla del Papa Honori (1219).
2. Pragmàtica del rei Pere sobre l’ordre d’observació de Costums (1380).
3. Confirmació general de privilegis (infant Pere de Portugal) (1464).
4. Carta de la Població de Tortosa (1148).
5. Composició de Gallart de Josà (1272).
6. Sentència de Flix (1241).
7. Carta de la Paeria (1275).
8. Consell de M.R. de Besuldo (1275(?)).
9. Carta dels braçatges (1384).
10. Consell de M.R. de Besuldo.

D’aquests deu textos extravagants, trobem a faltar en el manuscrit C els núms. 2, 3 i 9, tots ells posteriors a 1380. Trobem, per contra, tots els altres anteriors a 1276. Al manuscrit C-on van en un altre ordre- apareixen noves extravagants:

- La carta de confirmació de la Composició de Josà per Fra Arnau de Castellnou (foli 125). ¹²
- L’Ordenament del vintè de l’escrivà (foli 127) (1275).
- L’establiment dels hòmens estranys d’aquells que-ls deuen (foli 128 v).
- La carta de l’Acapte (versió catalana de la Carta Pobla amb dos usatges finals) (foli 132).
- La Sentència del rei Pere (foli 133 v.) (1199). ¹³
- La carta del rei Pere sobre delmes i primícies (1199).
- La sentència i executòria de G. de Palou (foli 137, 138 v.). La lletra ha sofert ja una variació i no és la del manuscrit original (1370).
- Carta populationis ville Ulldecone (foli 141 v. 142), afegida en cursiva (trasllat de 1408).
- Sentència B. d’Almenara sobre jurisdicció (foli 141 v. 142), afegida en cursiva (trasllat de 1408).

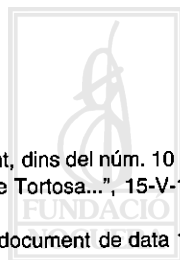
Observem també aquí, com els textos introduïts al final del manuscrit a partir de 1370, són de lletra diferent, fins que acaben en cursiva en arribar el 1408.

Això ens permet la datació del manuscrit C, que situariem dins la primera meitat del segle XIV, amb textos afegits des de 1370.

11. OLIVER, B., op. cit., tom I, p. 137 l ss.

12. MASSIP, J., op. cit., p. 337, transcriu el document, dins del núm. 10 (apartat 4), “Sentència arbitral i definitiva que resol el plet entre ciutadans i senyors sobre les Costums de Tortosa...”, 15-V-1277.

13. MASSIP, J., op. cit., ps. 310 i seg., transcriu el document de data 1-1-1199 amb el núm. 4.

Ens sembla també important a partir del manuscrit C disposar d'una nova versió de la Carta Pobla, tant en l'original llatí (que respon a la versió templària, segons la nostra interpretació),¹⁴ com en la versió catalana (que tradueix “davall” on en llatí diu “superius” i, per tant, s'atén a la versió comtal).

Cal destacar també la presència en el manuscrit, de la carta de població d'Ulledecona (efectivament depenent de Tortosa) que confirma la nostra hipòtesi que totes les poblacions que d'Ulledecona depenen són poblades també a Costum de Tortosa, ho digui o no expressament, i d'aquí la introducció per a Ulledecona i la seva zona de la carta, com a extravagant de Costums.

Aquesta és una primera aproximació al manuscrit que hem pogut retrobar a Mallorca després de tant temps de recerca infructuosa. L'incorporem, certament, a l'edició crítica, a la qual, si no aporta grans variants haurà aportat el convenciment que, pels costums fixats a partir de 1277 (amb l'afegit d'un costum a 1279), hi ha almenys dues fonts textuais: l'oficial a partir de 1539, seguida en totes les edicions, i la dels codis manuscrits en relació amb el manuscrit C, que parteixen d'una versió més moderna i acurada que l'altra, en introduir la variant del batlle del rei en substitució dels batlles de la senyoria. Això ja havia d'haver-se esmenat a partir de 1294 però l'esmena, sorprenentment, va quedar fora de les versions oficials, per haver partit la primera de les edicions d'un manuscrit més antic, amb tota probabilitat l'origen del de “la Cadena”, irremissiblement perdut des de la revolució de 1854.

Així doncs, la situació respecte a mitjans del segle passat és la següent: S'ha perdut definitivament un manuscrit: F (el llibre de La Cadena). Se n'han trobat dos de nous (els que denominem A i B de l'Arxiu Històric Municipal de Tortosa). N'hem trobat un altre dels que Oliver coneixia l'any 1860 (el ms. C, del Marquès de la Roca). Caldria intentar la recerca del manuscrit D de Josep Roch, advocat de Tortosa. Tenim, a més, dos folis solts: l'un a l'Arxiu Històric Municipal de Tortosa, l'altre a la Biblioteca de Catalunya¹⁵. Si comparem els manuscrits, ens trobem amb un manuscrit realment únic: A, el text del qual és anterior a l'arbitratge de 1277. Un text molt arcaic i divers del de Costums posterior. El manuscrit B, que s'adapta als costums pactats per l'arbitratge de 1277 i al resultat de la sentència, però que, per adaptar-s'hi, ha d'introduir interliniats i suprimir text. És, per tant, una altra redacció. El manuscrit C, del Marquès de la Roca, avui a la Biblioteca March de Mallorca. Si comparem el manuscrit C amb l'únic foli que coneixem del D i amb el dos folis solts de Tortosa i Barcelona, observarem que coincideixen bàsicament amb l'edició prínceps i en conseqüència amb l'edició oficial. Es tracta, per tant, a partir del manuscrit C d'uns costums definitius, fosssilitzats per imperi de la llei.

Però observem també que, per als costums definitius, hi ha dues fonts perfectament distingibles: L'edició de 1539 (de la qual depenen Oliver i Foguet bàsicament), que a la seva vegada procedeix d'un manuscrit divers dels coneguts. Citem només el detall que a les edicions com als manuscrits A i B es parla sempre dels Batlles del Temple i de Montcada des de l'edició prínceps, en la versió del manuscrit C es parla del batlle del senyor rei (fol. 105). És el costum 9.20.1, però hauria de ser en tot el text si tenim en conte que des de 1294 en virtut del canvi, el Temple i Montcada cedeixen el senyoriu al rei i no hi ha més batlle que el batlle reial. El fet no queda recollit més que una sola vegada al manuscrit C, i ni les edicions corregeixen l'evident arcaisme.

14. MASSIP, J. op. cit., ps. 75 i seg. En rebre els templers la ciutat de Tortosa de mans del fill de Ramon Berenguer IV, manipularan la carta de població, anteposant les seves signatures a la del comte-rei, com si fossen ells qui acabessin de donar la carta, amb un evident anacronisme. Però també manipularan el contingut en parlar dels costums com a “antecedents” “*quas superius vobis dedi et scribi feci*” i no com a conseqüents “*Subterius vobis dedi et scribi feci*”, és a dir, a continuació. Amb això pretenen desdibuixar el contingut real dels costums subsegüents (expressament posats a l'última part de la carta), carregant l'accent sobre les donacions i exempcions anteriors, com si això fossin els únics costums a considerar, tot jugant amb l'ambigüitat del terme “costum” que tant pot dir taxes, càrregues, etc., com lleis.

Vegeu també MASSIP, J.: “*La Carta de Població del Territori...*” Montblanc 1985.

15. MASSIP, J. op. cit., ps. 232 i seg.: “Hem trobat, un foli solt, en vitela, (segles XIV-XV) a l'Arxiu Municipal, que no pertany però al “Llibre de la Cadena” ja que evidència haver estat utilitzat en alguna relligadura antiga, pels forats del cosit; el text és del llibre 6, rúbriques 9, 10 i 11 i llibre 7, rúbrica 1. D'època i format idèntics a un altre foli de la Biblioteca de Catalunya que conté les rúbriques 9 i 10 del llibre 7 i la 1 del llibre 8...”.

Hauríem encara d'afegir un manuscrit E que Foguet utilitzà i que notava C.M. (Codice Manuscrit) amb variants segons ell "anteriores al siglo XV" però que és de la família del C en allò que podem comprovar.

Si considerem que des de 1149 hi ha un nucli de costums inicial dins la Carta de Població al qual s'afegiran les normes que la praxis jurídica anirà perfilant per al funcionament del tribunal pluri-personal previst (Cort i prohoms), abans de la Sentència de Flix hi ha d'haver almenys un cos de recopilació de privilegis reials, sentències etc., que seria l'arquetip perdut [0] i del qual procedirien els subarquetips, també perduts que denominem [X] i [Y], que donaran lloc a la seva vegada a les famílies que depenen de A per un costat i de B per l'altre, tots dos conservats.

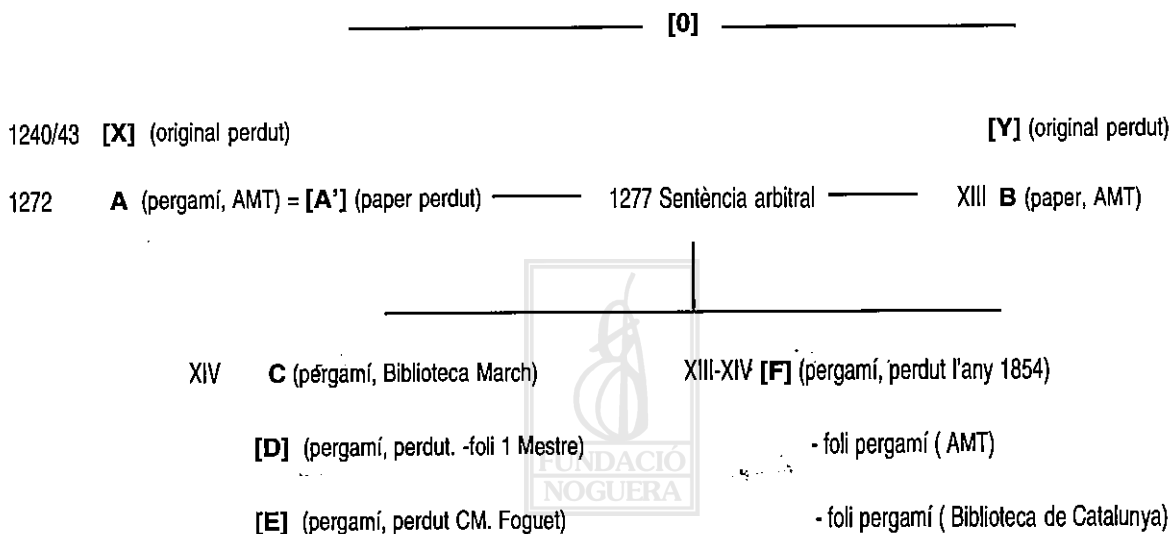
A partir de la sentència arbitral de 1277 (que depèn directament de A), es perfilen dues branques diverses ben definides: la de C (que comença "En nom de Déu. Amén" i porta una col·lecció de textos extravagants diversa a les edicions, o es refereix en un moment donat a l'únic batlle del rei), i la de F denominat Llibre e la Cadena (també perdut) que comença, "En nom de Jesucrist. Amén" amb un corpus de "extravagants" distint com acabem de dir, mantenint en el text els dos batlles del Temple i Montcada, text, per tant, que ha de ser anterior al retorn de la senyoria al rei l'any 1294, data del concavi. I és d'aquesta última família de qui depenen totes les edicions fins avui (menys la facsímil de 1272 del manuscrit A.) La interdependència dels textos també es posa de manifest: Per exemple 2.15.3 porta una repetició fins a Oliver, a través de l'edició de 1539: "transacció, demanda o defensió, axí com d'abans s'havia ans que aquesta...", que en el text C és encara reduplicada, cosa que entronca C amb el Llibre de la Cadena a través d'un model comú.

O el costums 2.16.9 on apareix un "per" del tot sobrer. Que passa a les edicions i que també està en el text C referit als àrbitres "per tots ensemps deuen ésser presents al pronunciar..."

I en 3.1.1, on hi ha variants que trobem només a les edicions però no als manuscrits A, B i C, que coincideixen: "peremptòries o no peremptòries, e examinar los testimonis... E els jutges deuen donar e pronunciar la sentència..."; si bé el manuscrit C abreuja testimonis, "ts" (abreviatura que podria donar lloc al "tro" de les edicions) i du marginats els altres subrallats que assenyalen. Queda només el manuscrit F (el Llibre e la Cadena) com a únic responsable possible de l'origen de les variants de les edicions, encara que no és verificable i que fan que el text editat quedi en: "... peremptòries, e examinar-los tro e... la sentència..."

Heus aquí l'esquema resultant del que acabem d'exposar:

MANUSCRITS:

EDICIONS:

- 1 - 1539 (J. Amic)
- 2 - 1876-81 (B. Oliver)
- 3 - 1878-81 (R. Foguet; incompleta)
- 4 - 1912-18 (Foguet Marsal)
- 5 - 1956-58 (versió castellana F.J. Gas incompleta)
- 6 - 1972 manuscrit **A** (J. Massip; facsímil)
- 7 - 1996 manuscrits **A, B, C, D** i **sentència. 1277** (J. Massip. Edició crítica).

1. *Libre de les costums generals scrites de la insigne ciutat de Tortosa ab alguns privilegis confirmacions e sentències fahents per a la administració de Justicia. Novament imprimides, be e feelment ab sis originals archivats comprobades* Tortosa 1539 (Estampat per Mestre Arnau Guillem de Montpesat. A cura de Micer Johan AMIC doctor en dret. Primer dia de febrer de 1539 (portada i tres folis inicials no numerats, amb el Prefatio, Taula i Memòria Antiga, i 120 folis numerats romans).

2. *Historia del derecho en Cataluña Mallorca y Valencia. Código de las Costumbres de Tortosa.* Bienvenido OLIVER. (4 vol) Madrid 1876-81.

3. *Llibre de les Costums Escrites de la ciudad de Tortosa* Ramon FOGUET Barcelona 1878 (480 pp.)

4. *Código de las Costumbres escritas de Tortosa* comenzada por Ramon FOGUET completada por José FOGUET (Tortosa 1912) (530 pp. portada i 12 pp. fora numeració 124 d'Introducció numerades romans).

5. *Libro de las Costumbres Generales Escritas de la Insigne Ciudad de Tortosa* F. J. GAS CARPIO (392 pp.) La Voz DEL BAJO EBRO TORTOSA 1956-58.

Exhaurides pràcticament les cinc primeres edicions, està en curs una reimpressió en offset de la d'Oliver (Centre de Lectura de Terres de l'Ebre Biblioteca Ebreca, Tortosa 1996).

6. *Consuetudines Dertosae* Edició Facsimil Jesús MASSIP. Instituto de Estudios "Ramon Berenguer IV" Barcelona 1972 (10 pp. inicials no numerades, 299 folis no numerats).

7. *Costums de Tortosa* Edició Crítica. Jesús MASSIP. Fundació Noguera, Barcelona 1996.

7. LES EDICIONS

7.1. L'EDICIÓ DE JOAN AMIC (1539)

L'edició de 1539 s'ha tingut sempre com a edició prínceps, si bé el mateix títol del llibre fa pensar en una edició anterior: El fet és que, a part de la menció "novament imprimides", certament ben explícita en el titular, no tenim cap altra notícia ni sabem que es conservi cap exemplar d'aquesta edició anterior que suposa l'afirmació esmentada.

Segons el síndic D. Fernández, que l'any 1876 informa sobre la reedició de Costums, se'n coneixien en aquell moment 6 o 7 exemplars.

Font i Rius en dona relació de 8 exemplars coneguts l'any 1972, que actualment es pot ampliar fins a 13 entre ells, l'adquirit per l'arxiu municipal de Tortosa.¹

*El format d'aquesta edició de 1539 és de 315 x 210 mms. La impressió amb lletra gòtica i amb gravats va a dos columnes com els còdexs manuscrits, excepte el "Prefatio", la "Memòria antiga", fora de paginació, i la "Fe d'errades", al foli 120 i 120v, que van a línia tirada. La portada, a dos tintes, porta a l'anvers, centrades, les armes de la ciutat sobre un escut quadrilong, el camper ocupat íntegrament per la torre, que porta a banda i banda el nom de TORTOSA partit TOR-TOSA. Dalt, la retolació en vermell "Libre de les Costums Generals Scrites de la insigne Ciutat de Tortosa ab alguns privilegis, confirmacions e sentències fahents per a la administració de justícia. Novament imprimides, bé e feelment, ab sos originals archivats comprovades". I a sota la data MDXXXIX, també en vermell. Tot enmarcat amb una orla de grotesc aprofitant altres orles, amb quatre figures de sants a les cantonades sota capelletes: Les dos de dalt amb bàcul, una masculina, llegint el llibre que porta a la mà (pot ser Sant Nicolau?), l'altra femenina, segurament santa Clara. Els dos dels angles inferiors en actitud orant, el de la dreta amb bàcul i les sigles PP (Sant Gregori papa?), el de l'esquerra sense bàcul, segurament Sant Domènec. El revers de la portada és també un gravat que representa el judici final amb el Crist en Majestat que porta, a la dreta, una tija de tres lliris i, a l'esquerra, una espasa; voltat de la mandorla i amb els peus sobre l'orbe. El flanquegen a la dreta un grup de dones (la primera la Verge Maria, de dos més se'n veuen els caps, són les Maries, i encara dues corones surten en darrer terme). A l'esquerra un grup d'homes (el primer Sant Joan, seguit de dos barbats, i encara, al darrera, tres corones més, diríem que és un apostolat). Dos àngels al peu, un a cada costat, amb llargues trompetes, anuncien el judici final sobre el riu que a cada riba hi porta una fortificació, i dues naus sobre l'aigua, navegant amb veles desplegadas, tot disposat simètricament. Sota la terra i en primer terme, quatre tombes de les quals emergeixen quatre figures en actitud orant (dues de masculines i dues de femenines). El paisatge al·ludeix a la ciutat de Tortosa sobre les ribes de l'Ebre. Emmarca la representació icònica una llegenda: **DILIGITE IUSTICIAM OMNES QUI IUDICATIS TERRAM: ET / OCULI VESTRI CERNANT EQUITATEM: UT DE VULTU ALTISSIMI VESTRUM PENDEAT / JUDICIUM: QUA ENIM MENSURA MENSIS FUERITIS REMETIETUR VOBIS /;** traduïda diu: "Estimeu la justícia tots els qui judiqueu a la terra, i que els vostres ulls discernixin l'equitat perquè el vostre judici depengui de la faç de l'altíssim. Ja que en aquella mesura en què perdonareu, sereu medits".*

¹ FONT I RIUS. J. M., "El procés de formació..." pàg. 178, nota 63.

L'exemplar de la Biblioteca de Catalunya procedent de la particular de Bayerri, com ho testifica el segell, porta una nota indicativa d'haver estat adquirit l'any 1924 del marmessor d'en Manuel M. Queralt.

Dels dos exemplars de Tortosa, un, el de Manuel Beguer Pinyol, és avui en mans del seu fill. De l'exemplar de Beguer en coneixem la procedència pel testimoni del propi Beguer, que el va rebre dels Viñes, propietaris de Cardó, obsequiant-lo en ocasió de la seva publicació: "El valle de Cardó" (1948). Ell mateix ens va dir que en quedava un altre exemplar a mans dels Viñes.

Quant als nous exemplars que coneixem en aquest moment, un és a la Biblioteca del Col·legi Notarial de Barcelona. Un altre és a Vinaròs, a la biblioteca del Sr. J. Antoni Gómez Sanjuan. Un tercer a Oxford a mans de la família Joan Gili. I finalment l'exemplar adquirit l'abril de 1973 per l'Arxiu Municipal de Tortosa.

Vegeu també pel que fa a les edicions, MASSIP, J.: *La Gestació...* (pp. 245 a 249).

L'orla, que sembla composada, no feta exprofés, porta dues figures entre la decoració, una de les quals és un àguila i l'altra un home alat, que no admeten interpretació al·legòrica.

A la base, una franja de "putti" amb elements pagans (corn de l'abundància, plates de fruites) i un personatge central a qui es dirigeixen els menuts oferents, una espècie de divinitat dionisiaca amb cames de cabra. Hi ha també, assimètricament, en aquesta part baixa, una màscara i un tros d'una altra, completant el fris inferior. Per dalt tanca el gravat una petxina com fent capella, la flanquegen dues copes, i elements florals que completen l'orla.

Les inicials de Llibre porten una figura que al Llibre primer i segon (totes dos una E) és un jurista (pel birret i el paper que porta a la mà), que tornarà a encapçalar en un altra forma el llibre novè. La inicial del llibre tercer diríem, pel tocat, que és un mercader, divers del següent, el llibre quart, que porta un capell amb ala i l'identificaríem amb un cavaller. El Llibre cinquè va encapçalat per una lletra sense figura (només amb motius vegetals). Els sisè i vuitè (amb la mateixa inicial L), un eclesiàstic amb birret i hàbit, i el Llibre setè, encara, un altre eclesiàstic diferent.

Les rúbriques s'inicien amb caplletres més petites i de motius generalment vegetals. i els costums van amb majúscules de traç sense ornamentació.

No hi ha més numeració que la de Llibres i folis, (els folis romana).

Tanca el text l'escut del monarca (Carles I) entre dos faixes de grotesc.

Si bé l'edició va datada l'any 1539 (tant a la portada com al colofó), la impressió va ser feta l'any 1538, com consta al Clavari de la ciutat (20-XII-1538) on es posa en data "... a 20 dies del dit mes i any pague a M. Arnau Guillem, stampador, XVIII lliures per lo treball d'estampar les Costums" (el 18 de febrer següent cobra encara 18 lliures i 18 sous més "a ell degudes a compliment dels treballs ha sostenguts en stampar CXXII Costums de la present Ciutat..."). Nota que ens permet de saber que el tiratge fou de 122 exemplars. El fet que després de quatre cents cinquanta anys se'n conservi al menys un 10%, és ben il·lustratiu.

Podem encara afegir que, per la data de la "Confirmatio generalis omnium privilegiorum, libertatum, concessionum, gratiarum, usuum et consuetudinum civitati Dertuse..." feta en temps del Conestable de Portugal, 1464, es pot deduir que el còdex original d'aquesta edició era de finals del segle XV, no massa anterior, per tant, a l'edició mateixa.

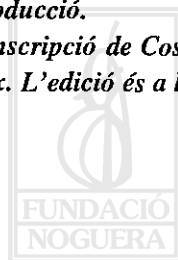
7.2. L'EDICIÓ DE BENVINGUT OLIVER (1876-1881)

El 14 de maig de 1876, Oliver es dirigeix a l'Ajuntament de Tortosa, adjuntant els prospectes de la seva obra "Història del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia" perquè "puedan formar una idea del libro y contribuir a su publicación si lo juzgan conveniente". En l'escrit, Oliver anuncia la seva decisió de no publicar el text de Costums ja que la corporació projecta fer-ho. Afortunadament, acabarà per no renunciar a la publicació del Llibre de les Costums que constituirà el volum IV de la seva extensa obra.

Anuncia també haver traduït els Costums al castellà, llàstima que no s'hagi trobat tal traducció, no publicada en aquella ocasió.

Del IV volum, el text de Costums, en va fer dues tirades apart: una de 50 exemplars numerats "con una reproducció cromo-foto-litogràfica de la portada de la edició del año MDXXXIX" i una altra de vuitanta exemplars amb la mateixa reproducció.

El text que utilitza Oliver per a la transcripció de Costums és el de l'edició de 1539, de la qual en posseeix un exemplar, com diu ell mateix. L'edició és a línia tirada i el format 235 x 160 mms.

7.3. L'EDICIÓ DE RAMON FOGUET (1878-1881)

Vegem ara l'edició de Ramon Foguet de 1878. Un llarg informe del síndic Daniel Fernández, recollit a les actes municipals de setembre de 1875² ens parla de la necessitat de la reimpressió de Costums per la raresa de l'edició de 1539.

Ramon Foguet començarà l'edició amb molta dignitat tipogràfica i gran format (320 x 227 mm.). A dues columnes (versió original i traducció castellana). Fa sempre referència a un còdex manuscrit, citat per notes a peu de plana, (que Josep Foguet repetirà en la seva edició). Si hem de creure a Oliver, en realitat, l'edició de l'Ajuntament (la de Ramon Foguet) feia una reproducció, fins i tot amb els capricis i l'anarquia ortogràfica de l'original, de l'edició de 1539, però hi detecta unes variants que no sap a què atribuir si no és que hi hagi dues edicions de Costums al segle XVI. Sigui com sigui l'edició de Ramon Foguet respon a l'acord municipal de 23-IX-1875, com a resultat de l'esmentada proposició del síndic D. Fernández que és acceptada, i es nomena una comissió integrada per Sinesi Sabater, Antoni Oliveres (batlle) i el mateix Daniel Fernández (regidor), associant-hi els lletrats Ramon Foguet, Joan Balaguer, Diego Amigo de Ibero i Clemente Escardó.

El 6 de novembre de 1876 s'autoritza R. Foguet per elegir impremta i començar per quaderns l'edició de l'obra. Encara el 30 de juliol de 1881 s'acorda continuar la impressió i l'any 1883, Ramon Foguet reclamava l'import de l'edició, compromès per l'ajuntament.

A més a més del "Códice Manuscrito" que Ramon Foguet cita reiteradament amb les inicials C.M., trobem a faltar també un apèndix anunciat ja a la primera rúbrica per nota, "el Catálogo alfabético de D. José Piñol Gil de Federich que publicamos por apéndice" i, que, en no acabar-se l'edició, no arribà a veure la llum. Procedia de l'arxiu familiar de D. Joaquín Piñol Nabàs, que li facilitava molts altres documents i llibres per al seu estudi. Llàstima que Josep Foguet no completés amb els apèndixs l'edició de Ramon Foguet.

Segons el peu de portada l'obra s'havia començat a imprimir a 1878. Les guardes dels quaderns 5è, 6è, 7è i 8è, porten data de 1880 i el 10è i últim, que finalitzava la rúbrica IV del Llibre IX, pàgina 480, de l'edició, porta la data de 1881. Aquí quedava interromput aquell brillant intent de reimpressió oficial de Costums després de passats 340 anys de la primera edició coneguda.

7.4. L'EDICIÓ DE JOSEP FOGUET MARSAL (1912-18)

Josep Foguet, en el Pròleg de l'edició de Costums de Tortosa de 1912, diu respecte a la seva edició. "De los pocos ejemplares del original, se ha tenido a la vista el que ofrece más garantía de autenticidad y exactitud, conocido por el Llibre de la Cadena que se conserva, o debe conservarse, en el archivo de nuestro Municipio". L'expressió és poc feliç; ni especifica si són o no exemplars manuscrits, ni és conseqüent sinó ben contradictòria: mal pot tenir a la vista un exemplar que no sap del cert si es conserva o no a l'Arxiu. El que passa és que Josep Foguet no fa més que reproduir el text i les notes de Ramon Foguet, cosa que comprovem confrontant les edicions d'un i l'altre, que coincideixen absolutament, tant en el text com en les notes. A'ambdós, fins a la rúbrica 4 del llibre novè, inclusivament, on quedava interrompuda l'edició de Ramon Foguet; a partir d'aquí Josep Foguet es limita a reproduir el text de les Costums, incapaç de posar les notes referides al "Códice Manuscrito" que ell desconeix.

Amb el peu de la Impremta Querol (Tortosa) i data de 1912, apareix l'edició de Josep Foguet amb un format de 235 x 160 mms. i mitjans tipogràfics molt pobres i amb errades de traducció i transcripció

2. ACTES MUNICIPALS. ACTA DE 23 DE SETEMBRE DE 1875 (Foli. 215 i 216):

"... impreso en esta ciudad en 1539 forma un volumen en folio de 260 páginas (en realitat 248) 120 folis numerats, i 4 fora text). De la edició manuscrita en pergamino hecha en tiempo del obispo A. de Jardi solo queda un ejemplar bastante deteriorado que adquirió un sabio anticuario por una gruesa suma... De la edición de 1530 (sic.) solo restan seis o siete ejemplares cuidadosamente guardados por algún letrado... propongo... se sirva nombrar una comisión... para proceder en el modo y forma que esa impresión deba hacerse en la más breve plazo posible... Tortosa 20 de setiembre de 1875.

notables, segurament no totes degudes a l'original de Ramon Foguet, atesa la cura amb que s'havia fet aquella edició. Va també a dues columnes (versió original i traducció castellana).

Malgrat la data 1912, hem d'assenyalar que en un escrit de 12-VI-1919 dirigit a l'Alcalde per la comissió de cultura es diu que: "... Comensada pel Dr. En Ramon Foguet... i continuada, completada i acabada per... En Josep Foguet Marsal, l'any mil noucents divuit...". Això suposa que la vertadera data, és a dir la d'acabament de la impressió, seria aquesta de 1918, cosa que denuncia la precarietat dels mitjans emprats en una edició que costa sis anys de fer.

7.5. LA VERSIÓ CASTELLANA DE FRANCESC J. GAS CARPIO (1956-58)

Com a separata del setmanari "Bajo Ebro" i durant els anys 1956, 57, i 58, va sortir una traducció de Costums al castellà, a càrrec del lletrat Francesc J. Gas Carpio que va arribar fins al llibre VI rúbrica IV, inclusivament. Amb un format de 210 x 142 mm. porta una introducció, a més a més de notes, exègesi i concordàncies a final de rúbrica, molt interessant no solament des del punt de vista de la praxi jurídica, a la qual va especialment destinada, sinó també des del punt de vista històric. Llàstima que es tracti, una vegada més, d'una edició incompleta. Confiem que no es perdran els materials que quedaren inèdits en especial la "Tabla de concordancias", "el índice alfabético de materias" i els "dos gráficos de la Ciudad del siglo XIII... y de finales del XIV" que s'anuncien a la introducció. La publicació acaba a la plana 392 (6.4.34).

7.6. L'EDICIÓ FACSIMIL DEL CONSUETUDINES (1972)

En arribar la commemoració centenària de "Consuetudines Dertusae", es va pensar primer en fer una celebració acadèmica.

Amb tot, vivíem temps difícils, i només vam aconseguir interessar els polítics del moment en l'edició del manuscrit de 1272. Amb un format reduït a 253 x 170 mms. i una sola tinta.

I així es va optar per una edició del text objecte de la commemoració, se'n feu càrrec l'Institut d'Estudis Ramon Berenguer IV de la Diputació de Tarragona i es va imprimir als tallers Casamajó de Barcelona. Si s'optà per l'edició facsimilar va ser en virtut de la facilitat que ens donava el fet de comptar amb els microfilms realitzats per a la Universitat de Los Angeles, Califòrnia, l'any 1964, dels quals es podien treure els fotolits. Així l'operació guanyava en rapidesa i economia.

Encapçala l'edició una justificació del director de l'Arxiu Municipal; escrita en català per respecte al text del "Consuetudines" i al país; va haver de ser publicada en doble versió —català- castellà— per les circumstàncies del moment.

La pressa ens va obligar a no repetir cap microfilm i no va quedar tan bé com era de desitjar: algunes planes del final són dificultoses de lectura, cosa que no passava amb l'original, i calia repetir-ne el microfilm; però, tal com es pretenia, a finals de novembre s'acabava l'edició i es podia commemorar així el setè centenari del "Consuetudines" i de la composició de Josà.

8. EL PLA DE LA NOSTRA EDICIÓ

El pla de la nostra edició sofrí variacions d'última hora, quan havíem fet bona part del treball amb els manuscrits A i B, en haver trobat un nou manuscrit, el C, després d'una recerca de molts anys, i perduda quasi tota esperança, el vam poder retrobar el Nadal de 1985.

Així doncs, acaràrem a dues columnes el text de l'exemplar A en cursiu, i el text definitiu (manuscrits B-C) en rodó.

Per arribar al text definitiu, hem emprat majoritàriament el manuscrit C, però, donat que falten vint folis que estan facsimilats, hem utilitzat alternativament el manuscrit B fins on és possible, segons aquest esquema:

Prefatio (primer pròleg) (Edició pp. 1) foli 0. Facsímil C

Pròleg del text arbitral, i costums 1.1.1, i 1.1.2 (Edició pp.2 a 5), foli 1. Manuscrit D.

Costum 1.1.3 (Edició pp. 5 a 7) foli 1v. Facsímil C.

1.1.4 a 5.4.4 (Edició pp. 7 a 282), folis 2 al 60v. Original C.

5.5.1 a 6.5.6 (Edició pp. 283 a 319), folis 136v. a 158v. Original B.

6.6.1 a 8.1.11 (Edició pp. 320 a 374), folis 71 al 81. Original C.

8.1.12 a 8.7.10 (Edició pp. 374 a 393), folis 184 a 195. Original B.

8.8.1 a 8.11.10 (Edició pp. 394 a 406), folis 87 a 89 bis v. Facsímil C.

8.11.11 en avant (Edició pp. 406 a 550), folis 90 a 141. Original C.

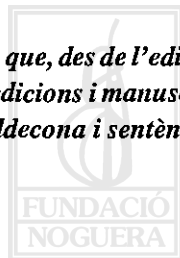
Això ens ha permès de no utilitzar més enllà de cinc folis totalment facsimilats i que hem resseguït amb l'edició de 1539, encara que, dels originals del manuscrit C, alguns paràgrafs estan parcialment esborrats pel temps i repassats per damunt, de manera que de no comptar en cas de dubte amb el manuscrit B o amb l'edició prínceps, hauria estat difícil, finalment, establir-ne perfectament el text.¹

Pel que fa al text hem d'advertir: El text del manuscrit A, primera columna (cursiu), en haver estat expurgat àmpliament pels àrbitres, no té una correspondència total amb el text definitiu adoptat com a resultat final de l'arbitratge de 1277, segona columna (rodó). Això fa que —sobretot en el llibre primer— hi hagi llacunes de correspondència; que a partir del llibre segon es faran menys freqüents, ja que disminueix la conflictivitat del text. El gran avantatge és que sí que es corresponen el nombre de costums i rúbriques, cosa que ens permet fer-ne un seguiment exhaustiu. El costum 1.1.14, introduït l'any 1279, figura a la segona columna i no a la primera, donat que el manuscrit A és de data anterior.

La sentència arbitral de 1277, donada pels àrbitres R. de Besalú, D. de Terol i el Bisbe diriment Arnau de Jardí, que es troba a AMT en dos documents: el Privilegis II núm. 53 (pergamí) i el Diversorum núm. 214 (paper) la transcrivim íntegrament amb negretes, a peu de plana, de manera que es poden cotejar simultàniament en la mateixa lectura els textos dels manuscrits A (cursiu) B-C (rodó), i el de la sentència arbitral que els unifica.

Quan els textos no es corresponen, hem fet a línia tirada (cursiva si el text és del manuscrit A i rodona si és dels B-C) els costums sense correspondència o les reprovacions dels àrbitres. Hem deixat, però, espais blancs a la columna corresponent quan la variant és menys extensa o ens convenia destacar la no correspondència de part del costum.

Hem fet un "Apèndix" amb els documents que, des de l'edició de 1539, es denominen "Extravagants" i en el qual hem recollit els textos comuns a edicions i manuscrit C, afegint els particulars del manuscrit C: carta de l'Acapte, carta de població d'Ulldecona i sentència del rei Pere sobre la jurisdicció. En tot

1. Es tracta de paràgrafs compresos en 16 folis del manuscrit C: 32v., 34, 46v., 50v., 51, 54v., 56v., 57, 60v., 71, 72, 74v., 75, 76v., 77, i 103.

cas, n'hem alterat l'ordre per relacionar les matèries: A la versió catalana de la carta pobla de Tortosa, segueix la versió llatina i la carta de població d'Ulldecona, base per a l'estudi del poblament a costum de Tortosa, del sud del territori. A continuació, hem posat per ordre cronològic els documents que es relacionen directament amb els procés de formació de Costums. No hem inclòs, però, els llargs consells de R. de Besuldo referits a la praxi anterior a la sentència arbitral, i que si bé són un testimoni important de la vigència de Costums abans de 1277, perden interès una vegada fixat el text definitiu. Tampoc no hem donat els textos posteriors (la pragmàtica del rei Pere, 1380, la confirmatòria de Pere de Portugal, 1464, o la carta dels Braçatges, 1384), textos, d'altra banda, ja editats des de 1539.

Hem afegit finalment un índex analític que ajudarà a la localització de matèries dins Costums de Tortosa.

Tots els documents citats (indicant el calaix) es corresponen a l'Arxiu Històric Municipal de Tortosa, uséssim o no les sigles AMT.

De vegades s'ha qüestionat la vigència real de Costums de Tortosa en el seu temps. Passaria com en les Partides d'Alfons el Savi a Castella, que no van ser vigents (i encara com dret supletori) fins al seu nét. No cal dir que ens sembla fora de dubte tal vigor, donat l'origen distint d'ambdós codis, tot i que el contingut significa en tots dos la recepció del dret romà: Mentre les Partides són un text àulic elaborat dins la cort del Savi i no són objecte de discussió, Costums és un text de praxis revisat per experts juristes i fet d'encàrrec dels ciutadans, a requeriment de la senyoria; àmpliament discutit, que consti, almenys durant quasi mig segle. Per això hem tingut interès en introduir dins les notes, els processos i altres causes de AMT on trobem al·legats costums ja des del segle XIII, així com algunes notes marginals dels manuscrits que mostren haver estat usats i fins als nostres dies, en la vida jurídica ciutadana.

Jesús Massip i Fonollosa
Director Honorari de l'Arxiu Municipal
de Tortosa

BIBLIOGRAFIA

- BARRERO, Ana M.: "Las Costumbres de Lérida, Horta y Miravet", *AHDE*, vol. XLIV, pàgs. 485-536. Madrid, 1974.
- BARRERO, Ana M.: "Recensión crítica al "Proces de formació..." de Font i Rius" *AHDE* vol XLIII, pàgs. 547-50. Madrid, 1973.
- BATLLORI, M. "La cultura catalana-aragonesa durant la dinastia de Barcelona" *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Barcelona 1962 (pp. 328 a 407).
- BASTARDAS, Joan: *Usatges de Barcelona*. El Codi a mitjan segle XII, *Fundació Noguera*. Barcelona 1984.
- BAYERRI, Enrique: *Los códices medievales de la Catedral de Tortosa*. Porter Libros. Barcelona 1962.
- BAYERRI, Enrique: *Historia de Tortosa y su Comarca*, 9 volums. Tortosa, 1933-89.
- CARRERAS CANDI, Francesc: "L'Aljama dels juheus de Tortosa". *Memòria de la BRABLB*, IX fasc. 3. Barcelona 1928.
- CARRERAS CANDI, Francesc: "Idea de l'avenç urbà de Catalunya al segle XV", *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (1923)*. València, 1924.
- CERDÀ RUIZ-FUNES, Joaquín: "La inquisició en las Costums de Tortosa". Dins de *Costums de Tortosa. Estudis* (pp. 379-406) *UNED*, Tortosa, 1979.
- COLON Germà, GARCÍA Arcadi.: *Llibre del Consolat de Mar*, 4 Volums. *Fundació Noguera*. Barcelona 1981-1984
- COLON Germà, GARCÍA Arcadi.: *Furs de València*, Vol. I al VI. (1970-94) Editorial Barcino Barcelona
- COSTUMS DE TORTOSA. ESTUDIS. *Centre Associat de la UNED*. Tortosa, 1979.
- COTS I GORCHS, Jaume: "Les Consuetudines Civitatis Dertusae" *RJC*. vol. XLI abril-desembre 1935, Barcelona (pp. 179-209, 297-313, i 419-458).
- CUVILLIER, Jean-Pierre: "La noblesse catalane et les commerce des blés aragonais au debut du XIV e siècle (1316-1318)". *Mélanges de la Casa de Velázquez*, vol. VI (pp. 113-130), París, 1970.
- CHABÀS, Roque: *Génesis de Derecho Foral de València*. València, 1902.
- DANVILA, M.: *Estudios críticos acerca de los orígenes y vicisitudes de la legislación escrita del antiguo reino de València*. Madrid, 1905.
- DESPUIG, Cristòfol: *Los Col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Edició facsimil de la de Fidel Fita, (Barcelona, 1877). (Tortosa 1975).
- FOGUET, Ramon: *Derecho catalán. Instituciones civiles de Tortosa*, Barcelona, 1892.
- FONT I RIUS, Josep M.: "Costums de Tortosa", *NEJS*, vol. V, pp. 902-906. Barcelona, 1953.
- FONT I RIUS, Josep M.: "La Comarca de Tortosa a raíz de la reconquista cristiana. Notas sobre su fisonomía político-social". *Cuadernos de Història de España*. Vol. XIX, 1953 (pp. 104-128). *Facultad de Filosofía y Letras*, Buenos Aires.
- FONT I RIUS, Josep M.: "Franquicias urbanas medievales en la Cataluña Vieja", *BRABLB* XXIX (pp. 17-46). Barcelona, 1961-62.
- FONT I RIUS, Josep M.: "Génesis y manifestacions inciales del régimen municipal en Cataluña". *Miscellanea Barcinonensia*. Any VI, núm. XVI (pp. 67-91). Ajuntament de Barcelona, 1967.

- FONT I RIUS, Josep M.: Chartes de peuplement et de franchises de la Catalogne. (Repports et resemblances avec les chartes du Midi de la France). *FHLMR. Faculté des Lettres et Sciences Humaines* (pp. 103-109). Montpellier, 1967.
- FONT I RIUS, Josep M.: "Notas sobre algunas cartas pueblas de la región oriental aragonesa". *Instituto Nacional e Estudios Jurídicos AHDE* (pp. 699-766). Madrid, 1971.
- FONT I RIUS, Josep M.: "El procés de formació de les Costums de Tortosa". *RIJC*. núm. 1, pp. 155-178. Barcelona, 1973.
- FONT I RIUS, Josep M.: *Jaume I i la municipalitat de Barcelona* UDB. Discurs inaugural del Curs 1977-78. Barcelona, 1977.
- FONT I RIUS, Josep M.: "Las redacciones iniciales de Usos y Costumbres de Tortosa". Dins de *Costums de Tortosa. Estudis* (pp. 15-61). UNED. Tortosa, 1979.
- FONT I RIUS, Josep M.: *Las cartas de Poblacion y Franquicia de Cataluña*. CSIC Madrid-Barcelona 1969-83.
- FONT I RIUS, Josep M.: *Estudis sobre els drets i Institucions Locals en la Catalunya Medieval*. Publicacions de la Universitat de Barcelona. Barcelona 1985.
- GARCÍA GALLO, Alfonso: *Manual de historia del derecho español*. 2 vols. Madrid, 1959.
- GARCÍA, Arcadi: "La concordança de les Costums de Tortosa i els Furs de València". Dins de *Costums de Tortosa. Estudis* (pp. 287-352). UNED. Tortosa, 1979.
- GARCÍA, Honorí: "Los Fueros de Valencia y la Costum de Tortosa". *BSCC*. XIV, 1933 (pp. 326-332).
- GAS MAÑA, J.: *Constitución tortosina y resumen de Cortes Catalanas*. Madrid, 1908.
- GUICHARD, Pierre: "Le peuplement de la region de Valence aux deux premiers siècles de la domination musulmane". Dins de *Mélanges de la Casa de Velázquez*, t. V, 1969 (pp. 103-158), París, 1969.
- HINOJOSA, Eduardo de: *Historia general del derecho español*, Madrid, 1925.
- HINOJOSA, Eduardo de: "La admisión del derecho romano en Cataluña". *BRABLB*, t. V, (pp. 209-221) gener-març, 1910.
- IGLESIA FERREIRÓS, Aquilino: "Las Costums de Tortosa y los Fori/Furs de Valencia". Dins de *Costums de Tortosa. Estudis* (pàgs. 119-286). UNED. Tortosa, 1979.
- LALINDE ABADÍA, Jesús: *La jurisdicción real inferior en Cataluña (Corts, Veguers, Batlles), Ajuntament de Barcelona*, 1966.
- LALINDE ABADÍA, Jesús: *El Curia o Cort una magistratura medieval mediterránea*. Instituto de Historia Medieval de España. Anuario de Estudios Medievales. (Vol. 4-1967, pp. 169-297). Barcelona, 1967.
- LALINDE ABADÍA, Jesús: *Derecho histórico español*, Ariel. Esplugues de Llobregat, 1974.
- LALINDE ABADÍA, Jesús: "El ordenamiento interno de la Corona de Aragón en la época de Jaime I". Dins de *Jaime I y su época* (pp. 169-211), *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Instituto Fernando el Católico. Saragossa, 1979.
- LOSCERTALES, Pilar: *Costumbres de Lerida*. UB Facultad de Derecho, Barcelona 1946.
- MASSIP, J.: "El manuscrito de les Costums de Tortosa". Revista *La Zuda*, núm. 35 (pp. 690-708), Tortosa, 1959.
- MASSIP, J.: "Les redaccions de les Costums de Tortosa", V. *Assemblea d'estudis comarcals*, Tortosa, 1961 (inèdit).
- MASSIP, J.: "Notes per a la història del dret al territori de Tortosa". *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Vol. III (pp. 215-223). Barcelona, 1962.
- MASSIP, J.: "La mutilació del territori tortosí a partir de la reconquesta". Curs Ramon Berenguer IV (VIII

- centenari de la seva mort (1962-63), pp. 75-79 del *Boletín del Centro Comarcal Leridano*. Barcelona, març 1964.
- MASSIP, J.: "El passat". *Serra d'Or (La Regió de l'Ebre)*, setembre 1965. Any VII, núm. 9 (pp. 28 i ss.).
- MASSIP, J.: "La sal de Tortosa a la Mediterrània del segle XV". *IX Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Nàpols, Societ  Napoli di Storia Patria*. Napoli, 1982.
- MASSIP, J.: "Capítols de la defensa de les mars i de les mercaderies (1439-1448)", Tortosa, 1974, (Inèdit).
- MASSIP, J.: "La gestació dels Codis de 1272 i 1279". Dins de *Costums de Tortosa. Estudis* (pp. 63-115), UNED, Tortosa, 1979.
- MASSIP, J.: "El territori de Tortosa". Dins de *Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya* (pp. 273-78). Barcelona, 1980.
- MASSIP, J.: "Els òrgans de l'administració de justícia a Tortosa des de la carta de població a les Costums". *X Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Comunicacions I i II (pp. 461-473). Institut Fernando el Católico. Saragossa, 1980.
- MASSIP, J.: "L'Arxiu Municipal de Tortosa". *L'Avenç*. Revista d'Història núm. 46, febrer de 1982, 2  epoca.
- MASSIP, J.: *El Montsià*. (Capítol 3: "Els antecedents històrics". Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1982.
- MASSIP, J. : *L'Economia del Baix Ebre*. Capítol 7, vol. II: "L'organització del territori". Barcelona : Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1985.
- MASSIP, J.: *La Gestació de Costums de Tortosa. Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre*, Tortosa, 1984.
- MASSIP, J.: "La documentació de les franqueses i llibertats dels ciutadans de Tortosa en el regne de Sicília", *XI Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Palerm, 1984 (pp. 321-338).
- MASSIP, J.: "Les Constitucions de Catalunya a l'Arxiu de la ciutat de Tortosa". *Revista de Llengua i Dret* núm. 4 novembre de 1984. *Escola d'Administració Pública de la generalitat de Catalunya* (pp. 125-134).
- MASSIP, J.: "La Carta de Població del territori de Tortosa i el Temple". *Primeres Jornades sobre els Ordes religiós-militars als Països Catalans* Montblanc 1985. (Actes pp. 43-53) Diputació de Tarragona 1994.
- MASSIP, J.: "Les Costums de Mar de Tortosa". *Revista de Llengua i Dret* núm. 6 desembre 1985. *Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya* (pp. 27-37).
- MASSIP, J.: "Un manuscrit de les Costums de Tortosa trobat a Mallorca". *Revista de Llengua i Dret* núm. 7 juny de 1986. *Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya* (pp. 61-68).
- MASSIP, J.: *El Catàleg de l'Arxiu Territorial de Tortosa de 1574*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1987
- MASSIP, J.: "La relació entre Costums de Tortosa i Furs de València". *Revista de Catalunya* núm. 19 maig 1988 (pp. 58-70).
- MASSIP, J.: "Els Notaris a Costums de Tortosa". Dins *Estudis sobre la Institució Notarial a Catalunya en honor de Ramon Noguera*. Barcelona, 1988 (pp. 51-60).
- MASSIP, J.: "Les Franqueses dels ciutadans de Tortosa al regne de Mallorca". Dins *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Palma de Mallorca, 1989 (pp- 125-135).
- MASSIP, J.: "L'Arxiu Històric Comarcal de Tortosa", *Guia d'Arxius Històrics de Catalunya, 3*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989 (pp. 233-272)
- MASSIP, J.: "La documentació sarda de l'Arxiu Històric de Tortosa" *XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Sicília, 1990 (pp.600-620)
- MASSIP, J.: "La innovació de l'administració de justícia entre la conquesta de Tortosa i la població de Vinaròs (1148-12419)". Ponència al *III Congrés d'Història del Maestrat*. Vinaròs 1991 (inèdit).
- MASSIP, J.: "Els Costums de Tortosa". Dins *Documents Jurídics de la Història de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia*. Barcelona 1992. (pp. 135 a 148).

- MIRET I SANS, Joaquim: "La carta de franquicias otorgada por el Conde de Barcelona a los judíos de Tortosa". *Homenaje a D. Francisco Codera* (pp. 199-205). Saragossa, 1984.
- O'OCALLAGHAN, Ramon: *Anales de Tortosa. Vols. I, II, III*, Tortosa, 1886.
- OLIVER, Bienvenido: *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*. (IV volums), Madrid, 1876-1879).
- PAGAROLAS, L.: *La Comanda del Temple de Tortosa: Primer Període (1148-1213)*. Institut d'Estudis Tortosenses, Tortosa, 1984.
- SÁNCHEZ, Galo: "Nota bibliográfica sobre Costums de Tortosa", *AHDE*. III any, 1926 (pp. 583).
- SÁNCHEZ, Galo: *Curso de historia del derecho*. Instituto Editorial Reus. Madrid, 1945.
- VALLS I TABERNER, F.: *Historia de Catalunya*. (2 vols. 3ª Edició). Barcelona 1972.
- VALLS I TABERNER, F.: *Los Usatges de Barcelona. Estudio comentario y edición bilingüe del texto*. Promociones Publicaciones Universitarias de Barcelona. Barcelona 1984.
- VICENS VIVES, Jaume: *Historia de España y América*. 5 vol. Editorial Vicens Vives. Barcelona, 1961.
- ZURITA, Jerónimo: *Anales de la Corona de Aragón*, 8 vol. A cura d'Àngel Canellas López. CSIC. Institución Fernando el Católico. Saragossa, 1967-1977.

LA LLENGUA DEL MANUSCRIT *CONSUETUDINES DERTUSE* *

1. CONSIDERACIONS GENERALS

Abans de res recordarem que la llengua analitzada correspon a un text elaborat a mitjan segle XIII¹, el qual hem d'arreglar amb altres documents cabdals d'aquesta època de la història de la llengua catalana, com ara l'obra lul·liana o les *Vides de Sants Rosselloneses*.²

És a dir, es tracta d'una obra produïda en un moment en què comencen a aparèixer manuscrits en català d'unes dimensions molt considerables i en què hi ha un notable afermament de la prosa catalana, amb un evident enriquiment del lèxic culte i de la sintaxi.

Hom ha atribuït en aquest procés de consolidació una funció cabdal a Ramon Llull³. No negarem pas aquest protagonisme a Ramon Llull com a model de prosa literària, però creiem que l'hem de matisar per la importància de les dades obtingudes del nostre manuscrit, especialment en el vessant lèxic.

Certament el cabal de vocabulari jurídic és fonamental en aquest manuscrit, però no hi és gens menyspreable el component lèxic referit a altres matèries, com ara noms de productes comercials, denominacions d'animals, etc. Aquesta constatació, però, no ens pot fer oblidar les vacil·lacions que hi apareixen des del punt de vista fonètic i de la representació gràfica dels sons (posem per cas: *disapte*—10r. 14a— i *disabte* —10r, 17a—; *casses* —75v, 27a— i *cases*; *raon* —9r, 18b— i *raó* —15r, 22b—); des del punt de vista morfològic (per exemple: *trer* —3r, 25a— i *traure* —2r, 19-20b, *caer* 90v, 15b— i *caure* —2r, 12-b, etc), des del punt de vista sintàctic -tot i l'evident progrés que representa aquest text per la varietat de recursos que s'hi utilitzen en relació amb documents anteriors- (amb construccions poc reeixides: "e oltra aqueles ores e aquels dies, cort no s'i deu tenir ne val ren que s'i faça, oltra aqueles ores assignades" —12v, 1-5b— o bé "En nuyl altre cas lo veguer ne el saig no és creegut sens testimonis, sinó e.ls cases desús ditz, et e.ls altres capítols és creegut lo veguer que segexen aenant après d'aquest") i des del punt de vista lèxic (per exemple: *usufruit* —85r, 9a—, *ususdefruit* —85v, 15b—, *ususfruit* —86r, 12a—, *ususdefruitz* —86r, 16-17a— i *usudelsfruitz* —86v, 6-7a— dins només dos folis).

El manuscrit, (datat 1272), és d'una extensió ben respectable, 300 folis, i, contràriament que succeeix en altres codis jurídics (com els *Usatges de Barcelona* o els *Furs de València*), el text català no és una traducció d'una versió prèvia en llatí, ans tenim indicis prou sòlids que l'escrivà va copiar aquest manuscrit d'un altre manuscrit anterior redactat també en català⁴. Altrament no es podrien comprendre diversos tipus d'errades que

* Agraïxo als professors Joan Veny, Jesús Massip i Àlex Alsina i a la professora M. Àngels Massip els seus comentaris sobre aquest text.

1. Veg. Jesús MASSIP, *La Gestació de Costums de Tortosa*. Tortosa 1984, pp. 225 ss, i aquí mateix *Introducció* p. XXII 5. *Conclusions*.

2. Veg., per exemple, Carles DUARTE i MONTSERRAT i M. Àngels MASSIP i BONET, *Síntesi d'història de la llengua catalana*, Barcelona 1991, pàg. 57-78.

3. Veg. per exemple, Josep M. NADAL i Modest PRATS, *Història de la llengua catalana*, vol 1. Barcelona (ed. 62) 1982, pag. 301-306.

4. Veg. Jesús MASSIP *La Gestació...* (pàg. 256) i aquí mateix *Introducció*, pàg. XXV 6.1. *El manuscrit A*.

hi veiem: repeticions d'un mateix fragment -basti com a exemple el que trobem al foli 31v, amb una nota marginal "vacat" i una nota al peu de la pàgina "usque rasere"-, salts, -de vegades esmenats amb la transcripció al marge del text que hi falta; n'hi ha de més curts, com el que descobrim al foli 19r "la venda de... val e és ferma", o ,més llargs, com el que es transcriu en nota marginal al foli 23r, etc. L'existència d'una redacció anterior queda corroborada també per la presència en el ms. del costum de troba de captiu aplicat a unes fronteres superades clarament l'any 1272.⁵

Aquestes mateixes errades ens fan pensar en l'escrivà -potser d'origen aragonès o castellà- com a possible responsable de la sorprenent presència de castellanismes o aragonesismes en el manuscrit⁶. Sobta trobar en un text d'aquestes característiques i que reproduceix en general un català (el ms. l'anomena *pla* o *romanç*: "en plan o en romans diran" —55v, 16b—) plenament genuí i propi de l'època certes formes -això sí, clarament excepcionals- d'origen castellà o aragonès. Es tracta, per exemple, de diftongacions del tipus *manifest* -és el cas més freqüent:— 32r, 26b; 76v, 28a-1b; 83v, 14-15a—; 98r, 5-6b —, *vinient* —9v, 22-23b—, *cirvientes* —54r, 7a—, o de formes com *companyero* —95r, 8-9a—; *companyó* en totes les fonts posteriors -potser ús afectiu degut a l'abundància que hi ha hagut sempre d'aragonesos en el baix Ebre, etc.

Un altre aspecte interessant al qual convé de referir-se dins d'aquestes consideracions generals és el de la possibilitat de trobar trets dialectals dins del text⁷. No cal dir que considerem arriscat de fer formulacions gaire contundents en aquest camp, però ens sembla justificat de parlar de comportaments lingüístics del manuscrit que en l'època del document contrastaven amb els que es produïen en altres zones del domini lingüístic.

En aquest sentit, podem proposar tres trets concrets: 1) la desafricació de ç, palesa de manera indiscutible en el nostre manuscrit per les nombroses confusions amb la representació gràfica de /s/ i de /sl/, i que encara no s'havia estès a les zones occidentals de Catalunya i septentrionals del País Valencià; 2) la uflitització d'arabismes peculiars o de presència predominant en els territoris més arabitzats, com ara *alcarayula* —258v, 12b—, *almàrtech* —250v, 12-13b—, *maquila* —256r, 3 i 4a— o *mosquet* —250r, 21a—, mots que no trobem documentats en textos de la Catalunya Vella i que, en canvi, apareixen en el manuscrit i sovint són habituals en documents valencians coetanis; 3) la presència de certes formes característiques dels parlars occidentals, com ara *mentira* —56v, 14a— o *plapa* —262r, 3b—.

Per acabar aquestes consideracions de caràcter general, esmentarem el recurs dins del manuscrit a fórmules orals fixades⁸. En conjunt, la varietat lingüística usada dins del manuscrit s'ajusta a un marc escrit i a un contingut nocional tècnic de tipus jurídic. Això no obstant apareixen transcripcions de fórmules previstes per a la seva expressió oral, circumstància que acreix l'interès de l'obra, la qual probablement és, entre els codis jurídics de l'època, el que forneix un ventall més ampli de fórmules orals⁹.

És veritat que aquests segments no corresponen a una parla espontània perquè el mateix codi, en referir-se a una d'aquestes fórmules, estableix que "aquella forma deven dir e seguir sens tot minvament e creixement, que no y deu ésser fet ne dit" —20r, 13-22a— i perquè en alguns casos s'empren recursos generalitzadors de l'ordre de "aital" o "aitant" (per exemple: "vós siatz testimoni que aytal hom se clama d'él" —10r, 24b— o "deven-li dir: "què i trobes?" e él deu dir "aitant y trop" —18r, 2a—). Tanmateix són una font preciosa per al coneixement de l'expressió oral de caràcter formal de l'època i, a més, ens ofereixen una exemplificació utilíssima dels tractaments personals (tot i que la relació es produeix generalment de "jo" -p. ex.: 14r, 19a— a "vós" -referit a una sola persona com a tractament de respecte: 16r, 24-25a—, també hi trobem casos de "nós" -subjecte plural de primera persona: 16r, 5-7a—, de "tu" -p. ex.: 17v, 24b— i de "vosaltres" o "vós altres" -p. ex.: 21v, 10-15a). A més, s'hi transcriuen de vegades veritables diàlegs: "...as

5. Veg. Jesús MASSIP *La Gestació...*, pàg. 226 i 254 i aquí mateix *Introducció*, pàg. XXII 5. *Conclusions* (2c) i nota 2).

6. Veg. Carles DUARTE i MONTSERRAT, "Notes sobre el Llibre de les Costums". dins *Revista de Llengua i Dret*, núm 6, pàg. 23-25.

7. Veg. Carles DUARTE i MONTSERRAT, "Notes sobre trets dialectals en el Llibre de les Costums de Tortosa (ms. de 1272)", dins *Caplletra*, núm. 2, pàg. 19-26.

Pel que fa a les característiques del tortosí actual, remeto al lector al valuós treball de M. Àngels MASSIP i BONET, *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Diputació de Tarragona, 1989.

8. Veg. Carles DUARTE i MONTSERRAT, "Dues notes sobre el Llibre de les Costums de Tortosa (ms. de 1272)" dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*/IX. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit* 3, Barcelona 1985. pàg. 45-54.

9. 10r, 23-26b; 11v, 2-5a; 14r, 19a; 16r, 5-7a i 24-25a; 17r, 17-18a, 25-27a, 6-9b i 12-14b; 17v, 13-14b i 24-28b; 18r, 1a, 2a, 5a, 11-13a, 18-19a, 21a, 23-25a, 1-8b i 11b; 19v, 27a-9b i 11-12b; 20v, 13-17b; 21v, 10-15a, 17a, 24a i 1-4b; 24r, 18-28b, 32r, 25-26b; 35r, 25-28b; 57v, 16b; 28v, 11-12b; 60r, 12-13b; 70v, 1-2a; 71v, 3-5b; 72r, 25-28b; 73r, 13-14b i 14-15b; 78r, 27a-3b; 103v, 5-10b; 105r, 21-22a; 109r, 8-9a; 170r, 5-13a; 179r, 10-16b; 179v, 7-8a i 18-25b; 181v, 7-13a; 184r, 9-14b; 190v, 11-20b; 191r, 28b-191v, 1a; 191v, 20-23a i 7b; 192v, 13-15a i 5-12b; 196v, 3-6b; 203v, 9-12b i 13b-14b; 207v, 9a; 218r, 19-21a; 232v, 21-23b; 235r, 5a; 241v, 20-21a i 28a-4b; 254v, 26-27a i 28a-2b; 279v, 15-16b.

correguda aquesta penyora?"¹⁰ e, si diu "hoc", deven dir "quantz dies la as correguda?" e, si él respon e sia ver: "tres dies e plus", deven-li dir: "què i trobes?" e él deu dir: "aytant y trop..." (notem-hi l'ús de la interrogació directa -recurs infreqüent en l'expressió de caràcter jurídic-, del tractament de "tu" i de l'adverbi afirmatiu *hoc*).

2. NOTES SOBRE QÜESTIONS GRÀFIQUES

Hem volgut reservar un espai dins d'aquest estudi als aspectes gràfics, tot i que de vegades es fa difícil de destriar de manera absoluta el tractament de qüestions gràfiques i fonètiques. Per això hi ha alguns punts de tipus gràfic als quals ens referirem en la descripció fonètica.

En el nostre manuscrit observem que l'africada alveolar a fi de mot es representa constantment per *-tz*, llevat de casos aïllats en què es representa per *-ts*. Hi constatem també una certa vacil·lació en la representació de /nʃ/, que generalment s'escriu *yn* (per exemple: *meynscapte* —70r, 2b—, *seynor* —70v, 13a—, *leyn* —70r, 6b—, *peynora* —51r, 20a—, etc.), però que també apareix representat en ocasions per *ny* (per exemple: *menysvalensa* —70r, 3b—, *penyora* —17v, 24a—, etc), per *in* (així: *meins* —70r, 4b—), per *nn* (així: *sennor* —5r, 13-14b), per *gn* (així: *segnor* —70v, 16a—) i pot ser fins i tot per *n* (així: *gins* "giny", cas en què com diu Coromines al DECat¹⁰ "no és fàcil veure si hi ha llavors mera grafia imperfecta (o ja hi intervenen, com més tard, factors dissimilatoris i de fonètica sintàctica)").

Així mateix, hi ha una freqüent vacil·lació en la representació gràfica de /s/ per la desafricació del so representat abans per ç (i fins i tot hi ha algun cas de vacil·lació en la representació gràfica de /z/, com hem vist en les consideracions generals en parlar de *casses/cases*).

Existeixen també algunes vacil·lacions en la representació gràfica de /kw/ i /k/ i de /gw/ i /g/ (per exemple: *quanals* —94r, 13b—, *calsevol* —22v, 24b— /*qualsevol* —7v, 24a—, *caresma* —7v, 15a—, *cartea* —45v, 7a— /*quarter* —45v, 10a—; *gastat* —68r, 11a— / *guasten* —85v, 28b—, *guaaynar* —32r, 11a— / *gaanyat* —52v, 11a—, *gaarden* —47r, 25a—, *garencia* —98v, 12-13a—. Quant a la labiodental /v/, es transcriu habitualment amb *u*, tot i que hi ha algun cas de *v* en posició inicial (p. ex.: *vestadura* —44v, 7a) i un de *b* (així: *bermela* —44v, 1-2a—, aragonesisme? -trobem *bermeylla*, *bermellya* i *bermelya* en documents notariais aragonesos medievals-, indicatiu d'una incipient bilabització?). L'oclusiva /k/ en posició final la trobem normalment representada per *-ch*: *pach* —52v, 3b i 9b—, *càrrrech* —90r, 13b—, etc. (també en alguns casos en posició medial: *franchea* —48r, 9b—).

Afegim-hi la representació gràfica en *-t* de mots com *sort* "sord" —76r, 21a—, o *vert* —44v, 1a— i l'absència de *e* en casos de pròtesis vocàliques del tipus *sperar* —92v, 12a—.

Pel que fa a la grafia del representant de *J*, *DI* i *G^e*, és generalment *i* en posició inicial davant de *a* (p. ex.: *iàcenes* —2, 11b—, *ianglat* —56r, 21a—, *iaquir* —39v, 11b—, etc.) o (p. ex.: *iornada* —79v, 3-4a—, *ioven* —84r, 11-12b—, etc.) i *u* (p. ex.: *ieus* —44v, 5a—, *iuyar* 5r, 21b—, *iutges* 15r, 22a—), tot i que, sobretot davant de *o* i de *u*, trobem certs casos amb *j* (així: *jo* —10r, 25b—, *joch* —101r, 7b—, *jueus* —4r, 20b—, *juy* —2r, 23b—, etc.). En posició inicial davant de *e* i *i* hi ha un predomini de la grafia *g* (p. ex.: *general* —5v, 22b—, *gens* —1v, 12b—, *gingebre* —264r, 14a—, *gint* —70v, 2a—, *gin* —96r, 11a—, *girofle* —264v, 16a—, *gitar* —99r, 20a—), però hi ha certes formes amb *i* o *j* davant de *e* (així: *iener* —3v, 4b—, *jent* —7r, 9b— i *jerres* —250v, 28b—, i *ierres* —251r, 19b—). En posició medial és molt freqüent la grafia *gi* (p. ex.: *vàgia* —60r, 3b—, *pledegiar* —28v, 16-17b—, *vengiança* —43v, 19b—, *iúgies* —28v, 5a—, *gréugie* —282v, 15a—, *viàgie* —289r, 9b—, etc.), però també hi trobem *g* davant de *e* i, menys sovint, de *a* (així: *pledegen* —28v, 15-16b—, *segel* —28v, 9b—, *agen* —52v, 11b—, *migana* —95v, 8b—) i *i*, *j* i fins i tot *y* davant de *a* o de *u* (p. ex.: *aia* —50r, 3a o 225v, 14b—, *eniúria* —95v, 13-14b— *aya* —92r, 20b).

El so palatal procedent de *L*- inicial llatina, es representa sempre per *l* (així: *laces* —96r, 10a—, *laurar* —85r, 4b—, *leuda* —264r, 27b—, *leyalment* —170r, 23-24b—, *libres* —26v, 18a—, *logader* —23r, 2b—, *luyn* —93v, 13b—, etc.). En posició medial trobem, per a la transcripció del so procedent de *LI* o *CL* intervocàliques i de *LL*, quatre grafies diferents: *l*, *ll* -només en posició medial-, *ly* i *yl*. No es produeix la distinció

10. Veg. JOAN COROMINES, *Diccionari etimològic*, Vol IV, Barcelona 1984, s. v. *geni*.

11. MANUEL ALVAR, *Estudios sobre el dialecto aragonés*, II, Zaragoza 1978, pàg. 150.

que en altres fonts medievals¹² trobem entre les formes procedents de *LI* o *CL* intervocàliques (que s'hi transcriuen amb *yl* o *ly*) i les procedents de *LL* (que no s'hi transcriuen mai amb *yl* o *ly* i, en canvi, es representen normalment per *l*). Així en el manuscrit trobem, al costat, d'una banda, de formes com *payla* -96v, 4-5b-, *taylor* —54r, 24-25b—, i de l'altra, de formes com *porcel* —268r, 22b— o *ella* —68v, 15a—, sovint *ela*, un seguit de casos que trenquen aquest principi de distinció, com *vermel* —15r, 12a— i *muller* —29v, 16b—, també *muler* —150r, 24a—, provinents de *CL* i *LI*, o *cavayl* —43v, 4-5a—, i *polys* —268r, 22-23b—, procedents de *LL*.

Finalment recollim dins d'aquestes notes sobre aspectes gràfics una referència a la grafia *ch* -en lloc de *x* o de la *tx* que trobem a *pretatxat* —20v, 17b— o a *tatxarà* —79r, 6b—, ambdós del llatí *taxar* i pronunciats antigament amb /ʃ/ -en posició medial en el mot *orchica* —250v, 19a i 258r, 27b—, ¹³que té potser un caràcter castellanitzant malgrat l'origen mossàrab del mot en català, i a la presència d'alguna ultracorrecció gràfica com *aura* "hora" ("aura nona" —12v, 17a—, indicatiu en to cas de l'obertura de la *o*).

3. ASPECTES FONÈTICS

3.1 Contraccions

Una primera qüestió que volem assenyalar és l'existència de nombroses contraccions. D'una banda, hi ha les contraccions amb l'article (o el pronom àton) *lo/el*¹⁴. L'article presenta a banda de les contraccions amb altres partícules, altres contraccions, que comentarem més a fons en la morfologia, del tipus *s'endeman* —81v, 11a—, *s'esgleya* —5v, 7b—, *l'escrivan* —178r, 5a—, *l'actor* —81v, 26-27b—, *l'offici* —245r, 23b, *l'esposa*, —156r, 14a—, *l'esgleya* —156r, 16a—. Pel que fa a la preposició *de*, presenta també contraccions de l'ordre de: *d'aquí* —17r, 20b—, o *d'ordi* —250v, 2b—, etc. Recollim a continuació altres contraccions entre partícules: *es* = *e* + *es* —12r, 6b—, *nen* = *ne* + *en* —14v, 8b—, *nes* = *ne* + *es* —5v, 12a—, (també *n'és* = *ne* + *és* —14v, 2a—), *non* = *no* + *en* —14v, 5b—, *nos* = *no* + *es* —14v, 18b—, *os* = *o* + *es* —9r, 8b, *quen* = *que* + *en* —14v, 17b i 5v, 10a—, *ques* = *que* + *es* —6r, 6b—, *quis* = *qui* + *es* —5v, 7b— i *sis* = *si* + *es* —7v, 15a—; fins i tot *aquí* = *aquí* + *es* —6v, 17a— i *sobrequesta* = *sobre* + *aquesta* —90v, 13a—. Afegim-hi encara altres contraccions aïllades com *an* = *a* + *en* art. personal —130r, 11a—, *questia* = *que* + *estia* —12r, 2a—, *maneral* = *manera* + *el* —10r, 27b—, etc. Finalment esmentarem l'existència d'algun cas de síncope com *pròmens* —101r, 22b—; de fet *prohòmens* és la forma general-.

3.2. Vocalisme

Una primera observació que ens sobta pel que fa al vocalisme és la utilització de la grafia *a* per a la representació d'un so corresponent a *e* o *ç*. Certament que aquesta confusió gràfica en un text medieval pertanyent a la zona oriental ens podria portar a una interpretació de l'existència de reducció vocàlica de *a* i *e* a [e] en posició àtona. En canvi, en una zona integrada dins del territori del parlar occidental aquesta hipòtesi no es pot plantejar i cal cercar el suport d'una influència gràfica llatina¹⁵ (p. ex.: a *latánias* —81v, 22a—) o una interferència de l'aragonés o del castellà (per exemple potser a *las* —97v, 12b i 86v, 18b—), que ja hem comprovat en altres aspectes del manuscrit. Ara bé, hi ha alguns casos en què és possible que a la grafia *a* representi un fonema /a/, com ara *torra* —28v, 11b—; on la *a* pot correspondre a /a/ com a conseqüència

12. Joan COROMINES, "Història de la confusió de dues parelles de consonants antigues: ç i ss; yl i ll", dins *Entre dos llenguatges*, vol. I, Barcelona 1976, pàg. 13-51, i cf. també Carles DUARTE i MONTSERRAT i Àlex ALSINA i KEITH, *Gramàtica històrica del Català*, vol. I, Barcelona 1984, pàg. 182 i ss.

13. Veg. Joan COROMINES. *Diccionari etimològic*, vol. VI, Barcelona 1986, s. v. *orxella*.

14. *del* —102r, 27b— i *dels* —17v, 13a— o *al* —130r, 6a— i *als* —7v, 18b—, però també *quel* = *que* + *el* —97r, 16a—, *quels* = *que* + *els* —30r, 2a—, *quil* = *qui* + *el* —6r, 3b— *quils* = *qui* + *els* —8v, 9b—, *ol* = *o* + *el* —33r, 17a—, *ols* = *o* + *els* —16v, 13a—, *sil* = *si* + *el* —39r, 24a—, *sils* = *si* + *els* —11v, 24a—, *nel* = *ne* conj. + *el* —114r, 3b—, *nels* = *ne* conj. + *els* —7v, 28a—, *nol* = *no* + *el* —6v, 19a—, i -menys generals- *el* = *e* + *el* —17v, 12b—, *el* = *en* + *el* —70r, 6b—, *els* = *e* + *els* —8r, 24a, i *els* = *en* + *els* —9r, 25a—.

15. Cf. Josep MORAN i OCERINJAUREGI, *El Capbreu de Castellbisbal*, Barcelona (EUB) 1984, pag. 27 i 32, en què es constata un fet semblant en un ms. de la fi del segle XII.

del gènere femení del mot—¹⁶, *enamistat* —69v, 9a, per influència del primitiu *amistat*— o en oposició inicial del mot com a *ascondir*, 71v, 11a; però *escondir*, 71v, 4-5b— o *anantar*, —67v, 25a; però *enantar*, 10r, 20a—.

També en relació amb les vocals *a* i *e* hem d'esmentar el cas de *sent* i *senta*, variant de *sant* i *santa*. En el manuscrit apareixen les dues formes, però és més freqüent *sent* davant del nom del sant i *sant* davant del mot *evangeli* i en posició final absoluta. Així, en el foli 81, en un context en què trobem aquest mot sovint, hi ha 23 casos de *sen* (sempre sense *-t*), 8 casos de *senta* i 2 casos de *sant* (“*sant Vicent*” —81r, 8b— i “per honor de déu e dels *santz*” —81v, 21a—). S’arriba a l’extrem d’escriure amb *-ent* —81v, 10a— *Omnium Sentorum* (*Sanctorum*). Doncs bé, aquest tancament de la *a* no pot ser pas només gràfic en una posició tònica i, a més, en trobem força testimonis en altres textos, sobretot —però no tan sols: freqüent a les *Vides de Sants Rosselloneses*— occidentals. Es tracta d’un procés, afavorit potser per la pronúncia proclítica, d’evolució de *sanctus* cap a *saint*, d’on *seint* i després *sent*¹⁷.

Tinguem en compte, encara, que en el manuscrit documentem una alternança entre *e/i* procedents d’*act*, com era previsible en un text d’aquest període, en què *ei* mantenia la seva vitalitat tot i que l’evolució cap a *e* s’anava estenent¹⁸. Així: *feit* —1v, 8a; 2r, 16a; 12v, 28b; 49r, 16b; etc.— i *fet* —11r, 20b; 12v, 26b; 21r, 19b; 45v, 21a; etc.— (fixem-nos que trobem les dues formes en una mateixa frase: “els *fetz* crimosos de , què a *él* seran *feytz* clams” —12v—: no cal dir que *feit*, a més del seu ús com a participi en aquest exemple, és sovint també la forma adoptada pel al substantiu), *pleit* —1v, 9a; 1v, 3b; 2r, 20b; 31r, 10a; etc.— i *plet* —23r, 12b; 26v, 2b; 42v, 10a; etc.— (tornem en aquest cas a trobar les dues formes en una mateixa frase: “si el *plet* serà menat en la Cort, jasia so que dret no.n sia fermat, mes que.l *pleyt* sia pledegat o menat en guisa e en manera que.l *plet* sia comensat per resposta del demanat” —31r—). Quant a la forma *peyra* —44v, 2b—, que localitzem en el manuscrit al costat de la forma general *pedra*, potser es tracta d’un cas d’occitanisme (però no en podem estar segurs pel nombre important de topònims que inclouen aquesta forma: *Turó de la Peira*, etc.). També podria ser occitanisme —tot i que potser hi hagué alguna influència auxiliar com indica Joan Coromines —*cominal* -99r, 2b—.

Constatem en el manuscrit, encara pel que fa a *e*, una vacil·lació entre *e/i* en mots del tipus *determenar* —40r, 5 i 7b— *Ideterminar* —5v, 2-3a—, en què la *i* comporta un tractament culte que contrasta amb la *e*, de tractament hereditari, i l’ús de *redon* —28r, 27b; 44r, 27b; 44v, 19-20a; etc.—, forma general en català medieval i resultat d’una dissimilació en llatí vulgar, que posteriorment esdevingué *rodó* en bona part dels parlars orientals per assimilació respecte de la *o* tònica.

Finalment, quant a les vocals posteriors, destaquem-ne d’una banda la vacil·lació *o/u* en posició tònica. Hi trobem algun cas que només pot ser interpretable per la influència gràfica del llatí, com és ara *subre* prep. -49r, 15b —. Més difícil d’explicar sembla la forma *escosa* —70r, 12a—, que trobem al costat de la solució general *escusa* —70r, 11a—, amb la *u* procedent de *u* llatina, que al capdavall potser també no és més que un *lapsus calami*.

En posició àtona, com sabem, hi ha en català una reducció de /o/ i /o/ a /u/ que caracteritza gairebé el conjunt del dialecte oriental (llevat de l’illa de Mallorca, sense reducció; però sí que hi ha reducció a Sóller) i que és força posterior a la de /a/ i /e/ i /e/ a /e/. Ara bé, hi ha uns casos de tancament en la síl·laba anterior en una /u/ o una /i/, seguida d’una consonant labial o en hiatus amb /a/ que són anteriors a la reducció general en oriental i que, a més, s’entenen pel conjunt del domini lingüístic.¹⁹

No ens ha de sobtar, doncs, de trobar força testimonis de l’esmentat tancament en un dels contextos enunciats: *uberta* —90r, 2-3a—, *culitz* —86v, 9a—, *custom* —48r, 16b—, *mugut* —, 39v, 9v—, *subirana* —44r, 22b—, *ubertes* —28r, 19a—, etc., sovint amb una vacil·lació entre aquesta grafia i la grafia en *o* (per exemple: *costumes* —1v, 27-28b—, o *obertes* —28r, 28a—). Afegim-hi el cas de “no *u* sab” —24v, 14a— o “si no *u* faya” —9v, 4b—, explicable pel contacte amb una vocal *o*, i el cas, menys clar, de *sus* possessiu —5r, 22b—, potser per influència gràfica del llatí o del castellà. El cas de la vacil·lació *pobil* —59v, 6b— / *pubil*

16. De fet aquesta explicació queda corroborada per l’extensió dialectal que té avui aquesta terminació en bona part del dialecte occidental.

17. Veg., per exemple, Joan COROMINES, “Tractament de la *a* tònica”, dins *Entre dos llenguatges*, vol. 1, Barcelona 1976, pàg. 88-89.

18. Cf., però, el tractament general en *-ei* si la vocal llatina precedent és *a* en l’obra de Jacme d’AGRAMUNT (s. XIV): Joan VENY i CLAR, *Regiment de preservació de pestilència de Jacme d’Agramont (s. XIV)* Tarragona (Diputació Provincial) 1971.

19. Veg., p. ex., Carles DUARTE i MONTSERRAT i ÀLEX ALSINA i KEITH, *op. cit.*, vol. I., pàg. 127-128.

—59v, 12a—, en què l'evolució hereditària és *u* (provinent de *u* llatina), permet una explicació com a ultracorrecció d'una assimilació inexistente en aquest cas de *o* a *u*, però cal tenir en compte que la forma en *o* és força general a l'Edat Mitjana i encara mantinguda en certs parlars i en onomàstica.

3.3 Consonantisme

En un text refet el darrer terç del segle XIII (veg. nota 1) hem d'esperar una confirmació de l'ensordiment de les obstruents finals. I efectivament constatem una aplicació general d'aquest procés d'ensordiment: *sort* —75r, 18b; 76r, 21a—, *enbarch* —261r, 7-8b—, etc.

Com ja hem avançat en parlar de trets dialectals, Tortosa forma part del nucli més primerenc de desafricació de ζ^{20} . El nombre d'exemples de confusió gràfica és aclaparador; *cirvent* —51r, 28a-1b—, *fermansa* —22r, 25b—, *forsa* —91v, 25b—, *sendra* —54r, 10b—, *so* 'ço' —64r, 26b—, *cassar* —4v, 21b—, *comensat* —30v, 25a—, etc. També hem constatat la confusió entre els representants de *Li* i de *CL* i els de *LL*, com demostren grafies del tipus *muller* —29v, 16b—.

Esmentem també l'ús general en el manuscrit de formes de l'ordre de *reebut* —51r, 7b—, *veín* —13v, 28a—, *raó* —15r, 22b—, *sordea* —176r, 16a—, etc., les quals palesen, sobretot per la manca gairebé absoluta de formes *vezín* o *sordesa* (tot i que trobem algun cas de *recebre* —15r, 24a—, etc.), la desaparició del so consonàntic procedent de *C^v* i de *Tl*. En posició final tenim ja les terminacions en *-u* a *preu* —106v, 11b—, *cre* —81r, 19b (procedent de *crou*)—, etc.

En el manuscrit hi ha molt casos de conservació *-n* final. De fet és la solució gràfica predominat i hi ha mots dels quals no hem trobat cap exemple amb elisió de *-n*²¹.

El manteniment de la *n* esdevé norma sense excepció en les terminacions plurals del tipus *hòmens* —4r, 24a— i *àsens* —97v, 17a—. Trobem, doncs, un comportament força conservador en canvis desenvolupats en el primer cas en el segle IX i en el cas de les terminacions de plural esmentades d'una manera força estesa en català en el segle XII. Ara bé, aquesta darrera elisió de *n* en les terminacions de plural no es va produir aleshores a tot el domini lingüístic i el territori tortosí és avui encara un dels que conserven aquesta *n*.

A continuació tractarem de dos contextos de caiguda *-en* algun cas només aparent- de *t*: en posició final després de *n* i en el grups consonàntics *-rts*, *-lts* i *nts* també en posició final.

Al segle XI ja documentem l'elisió de *t* en el segon grup de casos i en el primer quan el mot següent comença en consonant, però la generalització del primer cas en posició final absoluta o en posició final de mot davant de mot començat en vocal no es produeix *-i* només en una part del domini lingüístic- fins a la fi de l'Edat Mitjana.

Així, l'aparent norma de caiguda de *-t* en posició final rere *-n* no és pas real, car en realitat els testimonis que en trobem (fora dels de *sen* 'sant' integrats o derivats del subgrup de *nt* davant de mot iniciat amb consonant: en el foli 81 trobem 23 casos de *sen*, dels quals només dos són davant de nom començat en vocal) corresponen a gerundis (per exemple: *havén* —66r, 16b—, *dién* —51v, 9b—, *usan* —85v, 26b—, *conoxén* —60r, 22a—, *veén* —60r, 22a—, etc.). El miratge, doncs, és clar, car els gerundis de totes les conjugacions acaben en català medieval en *-n* com a resultat fonètic regular del llatí *-NDO*, tot i que es va produint una certa extensió en el gerundi de la grafia *-nt* (per exemple *havent* —66r, 20b—) del participi de present com a conseqüència d'una progressiva confusió.

En canvi, sí que són testimonis reals d'elisió de *t* els inclosos dins del segon grup de contextos, que apareixen adesiara en el manuscrit: *viandans* —92r, 14a—, *gens* 'gents' —96r, 14a—, *mors* 'morts' —98r, 7b—, *pars* —91v, 15b; 55r, 14b—, *mols* —24r, 27b; 88r, 7b; 101r, 10b—, etc. Esmenten també la simplificació en algun cas de la terminació *-sts* de plural en *-ts*: a *aquetz* —98v, 15a; 133r, 17b—.

Per acabar aquestes notes sobre consonantisme —en la nostra exposició sobre morfologia i formació de mots tractarem en algun cas d'altres qüestions de fonètica—, ens referirem a l'elisió de *-r* en posició final o precedint una *s* final.

20. Veg. Joan COROMINES, *op. cit.* a la nota 12 i Carles DUARTE i Àlex ALSINA, *op. cit.* vol I, pàg. 201-202.

21. Així: *baston* —9v, 16b; 15, 8a; 38r, 3b— / *bastó* —14r, 25b—, *bén* —2r, 28a; 23v, 9b; 36r, 12a—, *bon* —54r, 19b—, *ciutadan* —11r, 24, 25b—, *cosín* —235v, 8a—, *joven* —84v, 11-12b—, *man* —9b, 24a; 18r, 17b; 29r, 6a; 44v, 1b—, *matín* —12v, 12a—, *mission* —12r, 6b— / *messió* —94v, 9-10a—, *molín* —37v, 9b; 99v, 18-19a—, *orden* —77r, 5a—, *preson* —241v, 6a—, *raon* —7v, 7b; 9r, 18b; 31v, 19a; 45r, 8a— / *raó* —20r, 11b—, *sarraín* —37v, 8a; 44r, 24a—, *termen* —3r, 19-20a; 6r, 26b; 22v, 19b i 23b; 23r, 14a; 100r, 3b—, *veín* —13v, 28a; 24v, 22a; 29r, 11 i 12a; 95r, 10b—.

En aquest punt hi ha una certa divergència d'interpretacions sobre la cronologia d'aquests canvis. Així, Badia i Russell-Gebbett opinen que el fenomen d'elisió de *r* final s'inicia en el context *-rs*, pel fet que en valencià s'ha produït aquesta segona elisió però no la primera. En canvi de la documentació aportada per Rasico sembla deduir-se més aviat l'evolució en sentit contrari, des de la posició final absoluta al context *-rs*.

A hores d'ara en tortosí la *r* no es pronuncia en cap de les dues posicions, però en el manuscrit sembla que trobem reflectida més aviat la situació actual del parlar de la franja central del País Valencià, és a dir, manteniment en posició final absoluta però elisió en el grup final *-rs*, la qual cosa ens indicaria que, si més no en tortosí, la cronologia segueix la successió d'etapes propugnada per Badia²².

4. QÜESTIONS MORFOLÒGIQUES

4.1. Morfologia flexiva nominal

Hi ha algun rastre en el manuscrit de l'antiga flexió llatina de casos. Concretament trobem la forma *déus* —9v, 20a; 50v, 6a—, amb valor de subjecte i amb terminació *-s* procedent del nominatiu i com a cas recte, al costat de *déu* —1v, 1a— com a cas oblic, i hi ha també una alternança *re* —15r, 17b— i *ren* —8r, 19a; 9v, 5b; 24v, 27b; 31r, 28a; 37r, 2a; 51v, 10b— / *res* —9v, 5b, 42r, 12a— 9v, 5b; 42r, 12a—, en què, aparentment, les dues primeres formes, com a provinents de l'acusatiu llatí REM, actuarien amb caràcter general com a cas oblic i la darrera, procedent del nominatiu llatí RES, quedaria reservada a l'ús, com a cas recte, de subjecte. La distribució de *re/ren/res* no s'ajusta pas a aquest esquema i aquesta situació es complica, a més, per la diversitat de les seves funcions, des de la de substantiu a la d'adverbi passant pel seu ús pronominal; així “*ren* qu'él faça no val *res*” —18v; 5b—, “que ls seus béns valen gran *res* més que els béns del pubil” —42r, 12a—, “no y vol estar ne y tornaria per *ren*” —51v, 10b—, etc.

Pel que fa al gènere dels substantius i adjectius, els femenins es formen en singular en *-a* i en plural en *-es* (la terminació *-es* és molt antiga en català i queda degudament documentada en el nostre manuscrit; les terminacions en *-as* han de ser motivades per la influència gràfica del llatí o del castellà, com ja hem explicat en parlar dels aspectes gràfics).

Pel que fa al plural dels masculins, es forma habitualment amb *s* (de vegades es representa per *z*, sobre tot en el grup final *-tz*).

Recordem el caràcter normal en el manuscrit dels plurals en *-ns* tan en mots acabats en vocal final tònica, seguida o no de *n* (per exemple *raó* o *raon*), cas en què aquest comportament és pràcticament general avui en català (excepte en septentrional) com en mots acabats en vocal final àtona seguida o no de *n* del tipus *joven*, cas en què tant en el manuscrit com en gran part encara avui en tortosí aquesta terminació és la normal. Hi ha alguns casos de terminació *-ós* procedents de *-ó* que probablement són només errors d'escriura (potser hi falta el traç de l'abreviatura), car tan sols tindrien justificació en un text septentrional (així *compaynós* —88v, 6a— o *albellós* —86v, 16-17b—, però també *albellons* —86v, 28a; hi ha també vacil·lació entre *albeló* —86v, 24b—, amb un signe de puntuació a continuació que en una interpretació forçada es podria considerar un signe d'abreviatura de *n-*, i *albelon* —86v, 15b—; tinguem present, però, que es tracta d'un mot d'etimologia aràbiga en *u*).

22. Fornim-ne alguns exemples: *posar* —21r, 17b—, *venir* —10r, 20b—, *refer* —31r, 13b—, *veger* 'veguer' —33r, 21b—, *senyor* —58r, 3b— i així com a comportament absolutament constant (en terminacions d'infinitiu, sífixos *-dor*, *-er*, etc.), però hi ha algunes excepcions aïllades, amb caiguda —si més no gràfica— de la *r*: *acorre* infinitiu —20v, 27a—, potser com a variant procedent de CURR(E)-RE o fruit de la concurrència abans i després de la vocal *e* de dues vibrants (tanmateix en algun cas *acórrer* —18r, 25a—), i *mesurà* infinitiu —45v, 6a, davant de vocal— (però la forma habitual, també davant de vocal, és *mesurar* —7r, 1-2a; 45v, 8a, 11a, 16a; etc.).

En contrast amb aquestes dades, l'exemplificació de la caiguda de *r* és molt abundant en el grup *-rs* final, sobretot en el grup *-ers*; així: *ves* preposició —92r, 28b; 94r, 20a—, *devés* preposició —49r, 4a; 101v, 20a; 105v, 24b—, *obrés* adjectiu —54r, 8a—, *argentés* —238v, 23a—, *ferrés* —50v, 3a—, *çapatés* —50v, 3-4a—, *cavalés* —7r, 13b—, *parsoners* —100r, 21a— (encara que també *carnicers* —50v, 1-2a—, *fusters* —50v, 21b—, *mercaders* —263v—, 4b—). En canvi, en la terminació *-ors*, la *r* és clarament predominant: *executors* —183v, 7a—, *marmassors* —178r, 28b—, *prestadors* —101v, 8a—; tanmateix també alguns casos en *-ós*, com *aministradós* —133r, 17-18b—.

23. Veg. Carles DUARTE i Àlex ALSINA, *op. cit.* Volum II (1986) pàg. 28-35

Quant als plurals masculins de substantius o adjectius acabats en *s*, hi constatem una certa vacil·lació entre *-es* i *-os*, aquesta darrera terminació en procés d'extensió.²³ Així: *cases* m. —6r, 8a; 45v, 27b—, *preses* adjectiu (diners) —235v, 18a— / *masos* —108r, 19b— (però *masas* a 252r, 17-18b) *criminosos* —40r, 4b—, *presos* m. —12r, 23b—, etc.

Remetem per als plurals de *-or* i *-er* al que hem expressat en referir-nos a la caiguda de *r* en posició final o davant de *s* de plural en posició final.

4.2. L'article definit

En aquest manuscrit l'article definit és el procedent del llatif ILLE, però hi trobem alguns casos de l'article provinent de IPSE. En el segle XII es produeix el procés d'extensió en els documents de l'article procedent de ILLE i la progressiva reculada de l'article procedent de IPSE, fins aleshores general -amb un caràcter més popular que ILLE i amb una antiga extensió geogràfica predominantment oriental (ILLE sembla que tenia una implantació més gran al bisbat d'Urgell que als territoris orientals)- i que a partir del segle XII comença d'ésser marginal en la documentació escrita, potser per la confusió amb el possessiu i potser també per influència de l'adopció de l'article ILLE per la Cancilleria Reial, d'acord amb els models occità i francès.

En un text escrit de contingut jurídic i d'una zona d'extensió occidental era previsible la situació constatada en aquest punt. Esmentem, però, els casos de l'article procedent de IPSE que hem localitzat dins del manuscrit: "*s'esgleya*" —5v, 7b—, "*s'endeman*" —87v, IIa, forma fossilitzada i mantinguda encara avui en comarques en què no té vitalitat l'article procedent de IPSE—, *es cap* —237r, 18a—.

Pel que fa a l'article provinent de ILLE, diguem que presenta les formes següents: *lo*, *l* (en parlar de les contraccions ja ens hem referit a les nombroses formacions possibles del tipus: *del*, *al*, *quel*, *quil*, *ol*, *sil*, *nel*, *nol* i *el* -representant *e + el* o *en + el*), *el*; *los*, *ls*, *els*; *la*; *les* (la forma *las* que trobem en algun cas deu ser per influència gràfica d'una altra llengua). Aquesta relació contrasta amb la dels esquemes fornits per Joan Veny en *Els parlars catalans*²⁴ i per Badia-Moll en el seu estudi sobre *La llengua de Ramon Llull*²⁵. I el contrast es produeix per l'aparició de la forma *el* (i *els*), que, encara que és usual avui en valencià i en català oriental -excepte a les Balears (en que l'article procedent de ILLE conviu amb el procedent de IPSE, que hi és habitual)-, no ho és en tortosí i sobta en un text medieval tan primerenc, tot i que Russell-Gebbet també recull testimonis de *el* o *els* en una carta al bisbe de Tarragona del primer treç del segle XIII i en un fragment de la *Crònica* de Bernat Desclot i que també hem trobat algun cas de *el* en un text temàticament i històricament tan vinculat al nostre com els *Furs de València*²⁶ ("si-l deutor haurà pagat l'haver o el deute que devie a son creedor")²⁷. Afegim-hi que Kniazzezh-Neugaard també constaten algunes formes de *el* a les *Vides de Sants Rosselloneses*.²⁸

Els casos d'aparició de la forma *el* són nombrosos en el manuscrit i sempre rere vocal -trobem també *l* o *lo* rere vocal, però no *el* rere consonant-. Potser es tracta, al capdavant, d'una representació gràfica -a fi de destriar gràficament (una consonant sola no complia satisfactòriament aquesta comesa i és habitual en textos medievals l'aglutinació gràfica d'una consonant aïllada amb el mot precedent o següent) dos mots diferents (l'anterior i l'article)- d'un so que en una pronúncia normal no es produiria però que devia aparèixer com a conseqüència d'una pronúncia que volgués destriar les diverses unitats del segment- insistim en el fet que *el* apareix sempre rere vocal-, més que no pas d'una transcripció d'una forma amb vocal efectiva, tot i que evidentment el procés que ens assenyalen aquestes formes reproduceix el seguit per generar les formes masculines de l'article en català oriental -excepte les Balears- i en valencià. En tot cas, no ens volem estar de destacar l'altenança de les diverses formes d'un mateix article en un mateix context: "si *lo* principal ne la fermança no an coses movens" —39r, 3b— (també *lo* a l'ed. Oliver)²⁹ / "si-*l* principal no és present" —39r, 24a— (també a l'ed. Oliver) / "si *el* principal no a coses movens" —39r, 27a— (també a l'ed. Oliver).

24. Veg. Jaon VENY i CLAR, *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia*. Palma de Mallorca, (Ed. Moll) 1982, pàg. 149

25. Antoni M. BADIA i MARGARIT i Francesc de B. MOLL., "La llengua de Ramon Llull", dins Ramon LLULL, *Obres essencials*, vol. II, Barcelona (ed. Selecta) 1960, pàg. 1321.

26. Veg. Jesús MASSIP, "La relació entre Costums de Tortosa i Furs de València". *Revista de Catalunya* núm 19, maig de 1988, (pp. 58-70).

27. Germà COLON i Arcadi GARCIA, *Furs de València*, vol II, Barcelona (Ed. Barcino) 1974, pàg. 128.

28. Charlotte S. MANEIKIS KNIAZZEH i Edward J. NEUGAARD, *Vides de Sants Rosselloneses*, vol. I, Barcelona 1977, pàg. 12-13.

29. B. OLIVER, *Historia del Derecho de Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las Costumbres de Tortosa*. vol. IV, Madrid 1881.

En un altre sentit, considerem interessant de remarcar també el fet que sovint no s'elideix la /a/ de l'article femení davant vocal, sobre tot /u/ i /i/, vocals davant de les quals avui tampoc no s'acostuma de produir l'esmentada elisió en tortosí. Afegim que davant del mot *un* la forma general d'article és *la* -per exemple: 52v, 2b-

Fornim tot seguit una tria dels testimonis localitzats de les diverses formes de l'article definit procedent de ILLE:

lo: a) rere consonant i davant consonant: "En nuyl altre cas *lo* veguer" —16r, 8b—,
"pledegiar denant *lo* bisbe" —82r, 10a—

b) rere vocal i davant de consonant: "que *lo* veguer" —16r, 3a—, "si *lo* principal" —39r, 3b—

c) davant vocal: "*Lo* usufructuari" —86r, 14b—

l masculí: a) rere vocal: "*al* clamant" —15v, 9v—, "del seynor" —31r, 7b—,
"si-*l* principal" —39r, 24a—

b) davant vocal: "*l* escrivan" —178r, 5a—, "*l* actor" —81v, 26-27b—,
"a *l* offici pertayn" —245r, 23b—, "de *l* usufructuari" —86v, 22a—

el: rere vocal: "oltra *el* manament assí fet" —59v, 2a—, "lo seynor o *el* júgie" —81v, 11b—,
"lo veguer ne *el* saig" —16r, 9b—, "e *el* sagrament fet" —46v, 26a—

los: a) rere vocal: "vendre *los* béns" —16r, 17b—, "si *los* seynors o les dones" —52r, 5a—
b) rere consonant: "per *los* ciutadans" —82r, 12b—, "pledegiar *los* pletz" —81v, 4b—

ls: rere vocal: "*als* mortz" —81v, 12a—, "si-*ls* parsoners" —283v, 12a—, "dels creadors" —16r, 19b—

els: rere vocal: "e *els* jueus ne los sarrayns" —44v, 27a—, "si los catius o *els* servus" —49r, 8b—

la: a) davant de consonant: "*la* Cort" —82r, 18a—, "*la* soldada" —51v, 8b—

b) davant vocal: "*la* execucion" —82r, 17 i 20b—, "*la* universitat" —8r, 13b—,
"*la* usansa" —282v, 9b—, "*la* esposa" —156r, 8a—, "*la* inquisició" —279v, 13a—,
"*la* heretat" —82v, 13a—

l femení: davant vocal: "*l* esposa" —156r, 14a—, "*l* esgleya" —156r, 16a—

les: "a *les* parts" —16r, 4b—, "*les* serventes" —52r, 7a—, "*les* cartes" —146r, 20a—

Afegim-hi un comentari sobre una combinació gràfica especialment interessant: "per paraula-*n* als júgies" —75r, 12a—. Aquesta *-n* final evidentment no pot procedir de la terminació *-m* llatina d'acusatiu, elidida ja en l'època clàssica. És possible que es tracti d'un testimoni primerenc de la utilització de la preposició *en* introduint un complement indirecte per evitar la imprecisió que generaria la presència directa de *als* rere *paraula* amb la confusió fonètica consegüent de les dues *aa* en *a* i la indeterminació de la funció sintàctica del component introduït. Així doncs, *en* esdevingut *n* compliria, si la nostra hipòtesi fos encertada en aquest cas, una doble funció: *sintàctica* d'assegurar la identificació preposicional del complement introduït i *fonètica* de suport entre dues vocals que formarien un hiatus o que es fondrien.

Quant a l'article personal, *en*, *n*, *na*, diguem que el trobem com a tractament personal i habitual (al costat de *-i* en algun cas combinat amb *senyor*, de to més solemne i respectuós), fins i tot davant de noms comuns referits a càrrecs: "*en* veguer, aital hom se clama de mi" —21v, 17a; destaquem-ne l'ús freqüent, en vocatiu—³⁰

4.3. Pronoms i adjectius

Els pronoms personals tòpics que hem localitzat en el nostre manuscrit són: *jo* —14r, 19a—, *tu* —105r-21a—, *ella* —18r, 7b—; *nós* —16r, 7a—, *vós* —16r, 25a—, *vosaltres* —21v, 14a— i *si* —4r, 23a—.

Els pronoms personals àtons de 3a. persona es formen pel mateix procediment que els articles (dels aspectes de combinació, en parlarem dins la sintaxi) procedents del llatí ILLE, excepte *li* —18r, 3b— i *se* —10r, 25b—. Quant a les altres persones, fornim al continuació les formes localitzades: *me* —19v, 8b—, *m* —17r, 26a—, *vos*, rere consonant, —24r-22b—, i *us*, rere vocal, —11v, 4a—.

30. Fornim-ne alguns exemples: "lo molt alt et noble et honrat *en* Ramon Berenguer" —1r, 11a—, "al molt noble seynor *en* Jacme" —1r, 28b—, "les cases d'*en* Thomas Garidel e *en* Guillem Lorica" —3v, 3-4a—, "de *n*'Arnau Rocher" —3v, 9b—, "de *n*'Arnalda" —3v, 13a—, "e el censal de *na* Barberana" —3v, 19a—, etc.

Altres pronoms àtons: *ho* —24r, 23b—, esdevingut *u rere o*: “no *u*” —9v, 4b—; *hi* —38r, 13a— i, en alguns casos, *hic* —21v, 14a—, escrit sovint *yg* —18v, 3b i 137r, 14a—; *ne* —60r, 20b—, *en* —11v, 2a— *in* —11v, 3a—.

Com a indefinits esmentem *tothom* —53v, 20b, escrit separat—, *hom* —97v, 12b, recordem que en aquest manuscrit *hom*, a més de pronom, és el singular de la forma *hòmens*, 10r, 24b—, *algun/a* —24r, 9a—, *nengun/a* —4v, 22a— i *negun/a* —24r, 24b—, *altre* —52r, 23a— i *altrui* —6r, 20a—, *als* —5r, 12b—, i *al* —53r, 6b—, *meteix* —95r, 1a—, *aital* —19v, 27a—, *qualque* ‘qualsevol’ —59r, 16b—, *qualsevol* —22v, 24b—, *quals se vul* —7v, 24a—, *quals se vula* —58r, 24b—, *qual és se vol* —23r, 7-8a—, *ambdós* —146r, 14b, escrit amb *md*—, *ambdui* —17v, 14b, escrit *abdui*, i 157r, 8a, escrit *amdui*— i *ambdues* —55r, 13b, escrit amb *md*—, *null/a* —37r, 11b—, *cascun/a* —24r, 28b—, *tot* —28r, 15a—, *tuit* —35r, 26b—, etc.

Com a demostratius esmentem *aquest/a* —95v, 6a, també hi ha algun cas en què trobem *est/a*: 64r, 5a, *aquell/a* —24r, 27b—; *açò* —17r, 9b, escrit sovint *assò*, 22r, 15b—, *ço* —101r, 4a, escrit generalment *so*, *allò* —95r, 1a—, etc.

Pel que fa als relatius, hi trobem les mateixes formes que en català actual: *qui*, més estès en català antic —29r, 10a i 23b amb antecedent personal, i 95 r, 25a també amb antecedent no personal—, *article + qual*, ben usual en el manuscrit —29r, 26a; 56r, 25a—, *que* —201v, 9a; 105v, 11b—, *què* tònic precedit de preposició —*ab què*: 51r, 2b; *per què*; 52r, 8-9a—. Recordem l’ús com a forma general del *qual* com a interrogatiu —18r, 5a: “*qual és lo comprador?*”—.

Els possessius tòncics són els següents: *meu/s* —95v, 3a / *mia/es* —95r, 15 i 16b—, *seu/s* —17r, 23b— / *sua/es* —112v, 6a—, *nostre/a/s* —31v, 26b—, *vostre/a/s* —24r, 23b—, *llur/s* —24r, 17 i 18a—. Recordem que en algun cas apareixen amb un ús pronominal del tipus “menjarà del *seu*” —52r, 10b— o “que a él ne als *seus* remanga” —19r, 7b—. Les formes àtones localitzades són: *mon* —95v, 25a—, *ton* —98r, 24a—, *son* —35v, 12b—, *sos* —8r, 21a, en un cas *sus*: 5r, 22b—, *sa* —101v, 12b—, *ses* —22r, 10b—. Com era previsible en un text de les característiques del nostre manuscrit, pràcticament no hi trobem formes de segona persona i només apareixen casos aïllats de primera persona.

Pel que fa als numerals, n’hi ha poques formes perquè sovint són representats per xifres romanes: *un* —17r, 28a—, *dos* —22r, 14a— i *dues* —76r, 26b—, *tres* —52r, 25a—, *quatre* —53r, 17a—; *primer* —274v, 12b—, *segon* —22r, 19b—, *terç* —escrit sovint *terz*: 22v, 7a—, *quart* —275r, 14a—, *quint* —275r, 21a—, *deem* ‘desè’ —142r, 22b—.

Per acabar aquest apartat esmentarem algunes formes de quantitius: *molt* —101r, 10b—, *aitant* —18r, 2a—, *bastant* —37v, 25a—, *suficient* —25r, 12b—.

4.4. Partícules

En aquest apartat tractarem dels adverbis i de les preposicions.

Ens aturarem en primer lloc a examinar les formes *adverbials* que s’usen en el manuscrit. I començarem referint-nos als *adverbis de temps*.

Per expressar la idea d’anterioritat trobem en el manuscrit formes com *abans* —57v, 24b—, o *ans* —70v, 22b—.

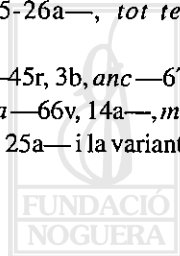
La posterioritat, la trobem indicada amb formes com ara *après* —60v, 23a—, *depús* —8r, 8a—, *depux* —9v, 11a—, *pus* —6r, 19b— i *puix* —10r, 6b—.

Per expressar la noció d’immediatesa destaquem les formes *en continent* —247v, 12-13a—, *de continent* —247v, 20b—, *lleu* —107v, 17a—, *tantost* —57v, 25b—, *sobte* ‘immediatament’ —10v, 20b—.

En la indicació de la noció d’universalitat de temps esmentem les múltiples formacions del tipus *tota hora* —148r, 6a—; *totes hores* —60v, 25-26a—, *tot temps* —8r, 6a—, *tota via* —54r, 21a—, *totes vegades* —55v, 4-5a—.

En la negació temporal esmentem *jamés* —45r, 3b, *anc* —67v, 20b— o *null temps* —54v, 3b—.

Afegim-hi, a més, altres formes com *encara* —66v, 14a—, *mentre* —57v, 19-20b— i *dementre* —2r, 18b— o *lladoncs* —51r, 16b— i *quan* —139v, 17b o 35v, 25a— i la variant *con*, amb valor temporal, de *com* —22v, 20a—.

Pel que fa als *adverbis de lloc*, ja ens hem referit al pronom feble *hi* (amb la variant *hic*). Esmentem, a més, d'entrada l'adverbi *on*, sol o en diverses funcions i combinacions (com ara *on se vullés*)—70r, 27a; 93v, 21-22b; 85v, 2b; etc.—³¹.

Quant als *adverbis de manera*, constitueixen un grup nombrós i independent els formats, a partir d'adjectius femenins, amb la terminació *-ment*. Es tracta d'un tipus de formació ben habitual en el manuscrit —per exemple: *clarament*—78v, 2b—, *llealment*—54v, 27a—, etc. i en què no és pas estrany de trobar la terminació *-ment* separada gràficament del primer component de l'adverbi, com si persistís una consciència de l'antic caràcter autònom de *-ment* en aquestes formacions —per exemple: *evidentment*—55v, 22b—. Pel que fa a la successió de dos adverbis en *-ment*, la tractarem en l'apartat de formació de mots. Hi ha algun cas de forma llatinitzant de terminació adverbial de manera, com ara *tàcite*—107v, 17b— (al costat de *tàcitament*—107v, 24b—)³².

Entre els *adverbis de quantitat* usats en el manuscrit esmentem: *molt*—1r, 2a—; *quant*—*tot quant*: 48r, 27a—; *aitant*—135v, 1b—, *aitant com*—140v, 24a—; *més*—22r, 14a— (esmentem la construcció “los més júgies” —205r, 21b—), amb algun cas de *màs*—22r, 18a—, *de més en més*—24v, 6a—; *de tot en tot*—10v, 18a—; *menys*—53r, 17-18a; és freqüent l'ús de *menys de* amb valor de ‘sense’—; *pus*—55r, 19b—, *plus*—52v, 28a—; *atressí*—59r, 3a—; *encara*—69r, 21b—; *oltra*—52r, 5b—; *gens*—23v, 20a—; *quaix*—130r, 14 i 15a—; *tan solament*—6r, 5a—; etc.

Com a *adverbis d'afirmació i de negació* hi apareixen: *hoc*, adverbi afirmatiu de caràcter general, d'ús freqüent en la transcripció de diàlegs—60r, 4a; 17v, 25b; etc.— i *sí*—70v, 3a—, amb un matís modal acostat a *així*, i *no*—140v, 1, 3 i 4b i pertot—, sovint trobem la forma de *non* però generalment la *n* final correspon al pronom feble *en*: “Tot hom estray qui vol ésser veyn de Tortosa se pot fer veyn de qual que part o de qual no més que loc se sia, sens servi e donació, que *no* n'és tengut de fer ne de donar a nul hom” 29r, 10a, *encara* que hi ha algun cas que no sembla que admeti aquesta descomposició: “null hom, sennor ne altre, *non* pot pendre hom en Tortosa ni en sos térmens, sinó tant solament lo veguer ab juy dels ciutadans” —6r, 3a—.

Pel que fa a les *preposicions*, ens limitarem a presentar les que apareixen en el manuscrit, amb la indicació de la forma que hi prenen, i deixarem per a la sintaxi el comentari sobre altres aspectes de llur ús³³.

4.5. *El verb*

Començarem la descripció de la morfologia verbal per les *formes impersonals*. Pel que fa a l'infinitiu, destaquem d'entrada la presència de les formes hereditàries del tipus *caer*—90v, 15b—, *asseer*—93v, 27b—, *trer*—3r, 25a— i *retreer*—75r, 11a—, *veer*—90v, 16a—, etc., provinents de formes en /d/ fricativa. Això no obstant hi conviuen ja les formes analògiques *caure*—2r, 12b—, *veure*—73v, 19a—, *traure*—2r, 19-20b—, etc., en què s'adopta la /l/ de *caus*, *veu*, etc.

31. Trobem diverses famílies d'adverbis de lloc amb funcions contrastives entre els seus membres: *ací*—74r, 3b— /*aquí*—96r, 7b— /*allí*—88r, 2a— i *lla*—70r, 27a—; *aquèn*—61v, 18b—; *llaïns*—92v, 17a—, *dins*—8v, 13a—, *dintre*—30v, 9a— /*defora*—31r, 20a— o *deforas*—60r, 2b—; *sus*—3r, 13a—, *desús*—71r, 9a— /*dejús*—258r, 18a—, també *enjús*—14v, 21b—; *ençà*—1v, 6a— i *deçà*—9r, 3a— /*dellà*—9r, 3a—; *lluny*—80r, 22a— /*prop*—87v, 28a—; *damunt*—58r, 6a— /*avall*—5r, 15b—, i *davall*—25r, 17b—; *sobre*—12r, 15-16a— /*sots*—135v, 27a—; *davant*—2r, 18a— i *aenant*—45v, 17a—, *enant*—56v, 18b—, *denant*—5r, 26a— i algun cas de *delant*—73r, 5a— /*enrere*—57v, 6-7b—, *entorn*—92v, 26b— i *en aviron*—92r, 27b—, *demig*—100r, 10a— i *enmig*—9v, 25a—.

32. Altres formes modals de l'adverbi són: *com*—43v, 26v—, generalment en la combinació *així com*, amb les dues partícules seguides —per exemple; 18r, 2b— o, en alguns casos, amb altres formes intercalades —per exemple; 4r, 20.21b—, i també en altres combinacions del tipus *aitant com*—34, 10a— o *com a*—82v, 6 i 7a—; *així*—75r, 3a— sovint *enaixí*—18r, 11a— i també *sí 'així'*—156r, 22a—; *ensem*—69v, 13a— i *a les vegades*—101r, 9-10b—; *bén*—70v, 2a— i *aitan bén*—52r, 26b—; *gint*—8v, 23a—.

33. Hi trobem les formes següents: *a*—per exemple 71r, 5a; parem esment en la contracció *an = a + en* article personal: “En Pasqual devia *an* Guillem una quantitat”, 130r, 11a—, *en*—79r, 14b—, *amb*—amb una alternança entre *ab*: 51r, 22a (davant vocal); 51r, 1a (davant vocal); 55r, 11a (davant consonant); 51v, 3b (davant consonant); 139v, 21a (davant vocal) i normalment sempre *ab* en la construcció *ab que* ‘sempre que’: 21v, 27b i *passim*; i *amb*: 51r, 22a (davant vocal); 51v, 4b i 11b (davant vocal); 60r, 20a (davant vocal)—, *de*—86r, 11b (davant vocal); 60r, 20a (davant vocal)—, *de*—86r, 11b, amb una tendència clara a l'apostrofació davant de vocal, per exemple 87r, 4b, però amb algunes excepcions, potser sobre to davant de *u*—, *per*—55r, 10b—, *entre*—50r, 15b—, i *entre*—50r, 13b—, *contra*—181r, 11b—, *dins*—4r, 15a, en algun cas escrita *dintz*: 1r, 7b-8b— i *dintre*—92v, 25b—, *sens*—forma absolutament general: 93r, 4a i pertot— i algun cas de *senes*—26r, 10a—, *menys de 'sense'*—75r, 7a—, *tro*—72r, 24a—, *entró*—100r, 1-2a—, *segons*—43r, 24b—, *vers*—92r, 28b—, *devers*—49r, 4a—, *llevat*—22v, 21a—, *salvant*—52r, 5a—, *salvu*—86r, 10b—, *exceptat*—55r, 26b, *malgrat (de)*—21r, 14a; 50v, 20a; cf. *mal son grat*, 92v, 1v—, *sobre*—63r, 27-28b—, *sols*—32v, 23b—, *oltra*—30r, 8b—, etc. Afegim-hi algunes locucions prepositives: *en lloc de*—72v, 23-24b—, *per raó de*—59r, 1-2a—, *per nom de*—61v, 19a—, *per boca de*—73v, 6b—, *no constraçant*—52v, 15-16a—, *enmig de*—25v, 4-5a—, etc.

En parlar del consonantisme ja hem esmentat el manteniment general de la *-r* final d'infinitiu (amb algun cas especial com del d'*acorre* infinitiu, pot ser de CURR(E)RE).

En relació amb les formes de participi, esmentem la vacil·lació *fet/feyt* ja recollida i les formes antigues *cregut* 'crescut' —94r, 20a, general a Ramon Llull o a les *Vides de Sants Rosselloneses*—, *llest* 'llegit' —55r, 19a; 74v, 19 i 22b—, *complit* —65r, 5b i 6b—, *establit* —71r, 1b—, *rot* —84r, 19a—, *caüt* —22r, 7a—, *contengut* —26r, 5a—, etc. Hi constatem, doncs la presència dels antics participis forts (com *llest*) i dels participis en *-üt*, que viuran un lent procés de substitució per les formes en *-gut*.

Pel que fa al gerundi, és general la terminació en *-n*, procedent de la terminació llatina de gerundi *-ndo*, i hi ha alguns casos en *-nt*, fruit de la progressiva confusió amb el participi del present (*usan* —85v, 26b—, *dién* —51v, 9b—, *defenent* —1v, 8a—, *sabent* —55v, 17a—, etc.).

Començarem l'examen de les formes personals per les del present d'indicatiu.

Abans, però, hem de recordar que el caràcter normatiu i impersonal del manuscrit, lògic en una recopilació legislativa, fa que l'ús de la primera o de la segona persona del singular i del plural sigui molt limitat. Hi ha *-ja* ens hi hem referit alguns casos de transcripció de fórmules orals, àdhuc diàlegs, i fins i tot algun fragment, molt breu (vegeu el foli 95), redactat en primera persona. Tot plegat, però, ben poca cosa. Això fa que inevitablement disposem de menys informació sobre les formes de la primera i segona persona del singular i del plural i, doncs, que hàgim fet un esforç per aplegar-ne el màxim de casos.

La primera persona del singular del present d'indicatiu manca en general, pel que fa a la primera conjugació, de desinència, excepte en terminacions amb un grup consonàntic complex que exigeix una vocal de suport, *-e*, amb un paral·lelisme absolut amb el comportament de les formes no verbals: *trop* —18r, 2a—, *man* —241v, 28a—, *alién* —95r, 27a—, *oblig* —218r, 19a—, *do* —170r, 5a— (però també *don* —129v, 13a—), *lex* —191v, 7v—; però *compre* —95r, 15a i 20b— *condampne* —203v, 13b—, *assigne* —17r, 12b—. Afegim-hi, encara pel que fa a la primera conjugació, el cas dels verbs en *-iar*, en què trobem *-ii*: *denunciü* —241v, 20a—. ³⁴

En la segona conjugació trobem terminacions consonàntiques del tipus: *ven* 'venc' —95r, 27a i 3b—, *pux* —95r, 7b—, *vull* —72r, 27b, *absolv* —109r, 8-9a—, etc. Afegim-hi les formes del verbs *haver* *-he*: 95r, 27b—, *ésser* *-són*: 32r, 25b— i *fer* *-faç*: 95r, 27b—.

De la tercera conjugació esmentem les formes *retenc* —17r, 18a— i *penet* 'penedeixo' —233r, 5a— i la terminació en *-esc* dels incoatius: *establesch* —179v, 18-19b—, *substituesch* —179v, 24-25b—.

De la segona persona del singular del present d'indicatiu ens limitem a recollir *as* —17v, 24b, *fas* —105r, 21a— i *trobés* —18r, 1a—, amb la terminació *-s*, de segona persona del singular.

La tercera persona del singular del present d'indicatiu de la primera conjugació duu generalment la terminació *-a*.³⁵ A les altres dues conjugacions no hi ha desinència vocàlica.³⁶ Destaquem-ne dos grups, els acabats en [w]: *cau* —57v, 17b—, *deu* —18r, 2a—, *diu* —18r, 13a—, *mon* —188r, 25a—, ..., i els incoatius de la tercera: *deffenex* —71v, 19-20a—, *establex* —71r, 13-14a—, *partex* —193v, 25b—, *posseeix* —83r, 27a— (escrit *posseix* a 83v, 23b), *servex* —54r, 9a—...

La primera persona del plural del present d'indicatiu es caracteritza per la terminació *-m* precedida de la vocal tamàtica de cada conjugació: *citam* —16r, 7a—, *condempnam* —78r, 28a—, *demanam* —19v, 4-5b—, *pugiam* —20v, 15b— / *absolvem* —78r, 1b— / *deïn* —17r, 7b—, etc.

La segona persona del plural del present d'indicatiu s'usa amb la terminació *-ts* pròpia de l'època i que fins més tard no esdevingué *-u*: *avetz* —20v, 15b i 24r, 19b—, *sotz* —79r, 3b—, etc.

La tercera persona del plural del present d'indicatiu adopta la terminació *-en* (com sabem, pel que fa a la *a* de la primera conjugació, es realitzava [e] seguida d'una consonant), *basten* —194r, 11a—, *clamen* —24v, 28b—, *guasten* —85v, 28b— / *pertanyen* —144v, 8a—, *poden* —50r, 20b—, *volen* —203r, 25b— (esmentem, a més, les formes irregulars: *són* —72v, 12a— i *fan* —50r, 28b—; les formes *caen* —96r, 18-19a— i *seen* —57v, 21b—, que posteriorment afegiren [w] per la tendència a uniformar els paradigmes, i,

34. Charlotte S. MANEIKIS i Edward J. NEUGAARD, *op. cit.*, vol. I, pàg. 31-32.

35. *alberga* —71r, 25a—, *assigna* —17r, 26a—, *calla* —57v, 17b—, *clama* —21v, 17-18a—, *comença* —241v, 26b—, *compra* —95r, 22b—, *confessa* —95v, 18-19b—, *determina* —71v, 20a—, *dóna* —95v, 17b—, *espera* —71r, 27a—, *troba* —18r, 3a—, etc. (afegim-hi *està* —139vm 17a—, amb *-à*).

36. *met* —188r, 25a—, *pot* —71v, 3b—, *reeb* —53v, 3b—, *reman* —19v, 7b—, *ret* —226r, 2a—, *sab* —24v, 11a—, *tany* —52v, 4b—, *vol* —71v, 3b—.

encara, les formes *deven*—144v, 8a—, que, per la mateixa raó que acabem d'adduir en el cas de *caen*, esdevingueren posteriorment *deuen*, etc.) / *moren*—96r, 19a— i les terminacions incoatives *destroexen*—85v, 28b—, *servegen*—54r, 6a— i també *contradexen*—60r, 7b— (la conjugació de *contradir* com a incoatiu és usual en textos medievals i més modernament).

Pel que fa al *pretèrit perfect d'indicatiu*, hi trobem la distinció entre *perfets forts* (p. ex.: *dix, hac, volc*, etc., amb l'accent al radical) i *perfets febles* (p. ex.: *nasqué, partí*, etc., amb l'accent a la vocal temàtica).

De la *primera persona del singular* fornim els exemples següents: *trobé*—18r, 1b; la terminació en [e] accentuada era la regular de la primera persona del singular del perfet en el verbs de la primera conjugació —, *dix* i *fiu*—18r, 3b—.

En la *tercera persona del singular* trobem força casos de perfet fort, fora dels quals hi ha la terminació en -à, -é o -í, segons la conjugació: *guaaynà*—229v, 8b— / *hac*—229v, 1b i 7b—, *mes*—229v, 6b—, *pres*—229v, 4b—, *volch*—66v, 18 i 19b—, *fo*—64r, 3a—, *nasqué*—173v, 17-18a—, *reebé*—229v, 4b—, *sabé*—24v, 23a—, *vencé*—229v, 9b—, *vené*—229v, 27a i 16b— / *parí*—173v, 17a—, *partí*—24v, 20a—.

Com a formes de *tercera persona del plural* esmentem: *contradixeren*—229v, 19-20b—, *feren*—55r, 28b— i *foren*—229v, 23a—.

En el *pretèrit imperfet d'indicatiu*, fora de les formes irregulars (com *era*—58r, 13b— i *eren*—58r, 12b—), constatem la distribució general entre la terminació -ava per la primera conjugació i la terminació -ia per a la segona i la tercera. De la grafia -y— deduïm que encara no s'havia produït el desplaçament de l'accent a la vocal radical en formes com *faya, deyen o cayen*. Pel que fa a la *tercera persona del singular* citem *cessava*—54r, 13-14a—³⁷. De la *tercera persona del plural* recollim: *cremaven*—139v, 18a— / *cayen*—139v, 18a—, *devien*—95r, 26a—, *sabien*—55v, 1-2a— / *destruïen*—139v, 19-20a— i *deyen*—55v, 20b—.

En relació amb el *futur d'indicatiu*, que, com sabem, presenta uniformitat en les terminacions en totes les conjugacions, cal assenyalar que hi ha algun cas de vacil·lació en la interpretació d'alguna, atesa la confusió gràfica entre certes formes del futur i del *passat irreal* derivat del *plusquamperfet d'indicatiu* del llatí clàssic i l'aparició en contextos ambivalents com ara oracions condicionals, com a *negara*—95v, 24b—. Com a exemples de la *primera persona del singular* assenyalem *daré*—17r, 14b—, *faré*—105r, 22a—. De la *tercera persona del singular* citem: *afermarà*—51r, 21a—.³⁸ De la *segona persona del plural* recollim: *juraretz*—73r, 13-14b—, *pagaretz*—24r, 25b— / *podretz*—24r, 24b—. De la *tercera persona del plural* esmentem: *afolaran*—96r, 24a—.³⁹

Pel que fa al *condicional*, sense punts problemàtics, ens limitem a aplegar-ne els casos següents de la *tercera persona del singular*: *acordaria*—69v, 25a—.⁴⁰

Farem tot seguit l'examen de les formes de *subjuntiu*. I començarem a fer-ho pel *present*.

La *tercera persona del singular* del present de subjuntiu ens ofereix una alternança de tres terminacions. En la primera conjugació hi ha, com en indicatiu, una doble solució: absència de desinència / -e en terminacions

37. *errava*—55v, 21b—, *mostrava*—95v, 16a—, *obrava*—241v, 28b; 242r, 1a—, *provava*—94v, 22a— / *aparia*—13v, 14b—, *faya*—54v, 12b—, *havia*—53v, 8b—, *podia*—94v, 27b—, *sabia*—135r, 28a—, *tanyia*—229v, 3b—, *valia*—193v, 17a—, *volia*—21v, 12a— / *eixia*—94v, 28b—, *moría*—193v, 26a—, *partia*—50v, 22-23a—, *tenia*—70v, 23b—, *venia*—54v, 11-12b—.

38. *certificarà*—135r, 5a—, *menjarà*—52r, 15b—, *mesclarà*—162r, 5a—, *negarà*—95v, 24b—, *pagarà*—52v, 3-4b— / *beurà*—52r, 16b—, *aurà*—95v, 22b—, *metrà*—52r, 17a—, *pendrà*—162r, 5a—, *sabrà*—55v, 27-28a—, *serà*—52r, 18b—, *taynerà*—53r, 24b—, *volrà*—53r, 16b— / *dirà*—70r, 28b—, *falrà*—51r, 26a—, *irà*—64v, 14a—, *soferrà*—135r, 10a—, *sostendrà*—135r, 9-10a— i *vendrà*—54v, 13b—.

39. *darán*—51v, 4-5a—, *volran*—52r, 12b— / *auran*—51v, 9a—, *cauran*—135r, 17a—, *perdran*—70v, 4-5a—, *volran*—96r, 27a— / *avendran*—50r, 18-19b—, *hixeran*—81r, 16a— i *partiran*—51r, 9a—.

40. *contrastaria*—94v, 21-22a—, *gardaria*—70v, 26b—, *tornaria*—51v, 10b— / *auria*—50v, 22a—, *faria*—95v, 4a—, *podria*—69v, 25a— i *valria*—70r, 26-27a—.

amb un grup consonàntic complex que exigeix una vocal de suport (hem trobat un cas en què es produeix una vacil·lació en el manuscrit: *plant*—86r, 21b— / *plante*—86r, 26-27b).⁴¹ A la segona⁴² i la tercera conjugació la terminació és -a.⁴³

De la primera persona del plural esmentem la forma *escondescam*—71v, 4-5b— i de la segona persona del plural les formes *digatz*—17r, 7b— i *fassatz*—241v, 1b—.

La terminació de la tercera persona del plural -en es comuna a les tres conjugacions.⁴⁴

Pel que fa al *passat de subjuntiu*, cal recordar, abans que res, el procés de confluència amb aquest temps verbal de les formes provinents del plusquamperfet d'indicatiu llatí, esdevingut *passat irreal*⁴⁵ i amb un valor d'acció potencial. En parlar del futur indicatiu ja hem indicat que l'absència d'accent gràfic provoca que existeixi algun dubte sobre la interpretació d'una forma com a passat irreal o com a futur d'indicatiu. Apleguem tot seguit diferents testimonis del passat irreal en el nostre manuscrit: *negara*—95v, 24b—, *pogra*—83v, 2b—, *prengera*—94v, 25-26a—.

Quant a les formes pròpies del passat de subjuntiu, esmentem-ne les següents. De la tercera persona del singular: primera conjugació: *anàs*—24v, 21a—, *liuràs*—70v, 25b—, *menàs*—50r, 9a—, *obràs*—54r, 14a—, *pagàs*—54v, 12b—, *passàs*—54v, 17a—, *tardàs*—58r, 15-16b— / segona conjugació: *fes*—70v, 24b—, *fos*—54r, 16a— (és la forma general però hi ha algun cas de *fossa*—58r, 14a—), *agés*—50v, 18b—, *perdés*—70v, 23b—, *pogés*—58r, 16b—, *valgés*—55r, 15b—, *volgés*—94v, 23-24b— / tercera conjugació: en -es: *digés*—70v, 21b—, *isqués*—94v, 26b—, *tengés*—94v, 25b—; en -ís (incoatiu): *partís*—50v, 25a—, *restituís*—193v, 26-27a—, *servís*—50r, 14a—.

Finalment pel que fa a l'*imperatiu*, documentem només exemples de segona persona del plural.

La terminació corresponent és en *tz*, però hi ha un cas de -t, potser conservació intacta de la terminació llatina -te o potser senzillament reducció fonètica: *comprat-vos*—18r, 18a—.

Us presentem a continuació les formes d'*imperatiu* localitzades en el manuscrit: *agenolatz*—73r, 15b, *comprat*—18r, 18a—, *datz*—19v, 11b—, *gardatz*—70v, 1a—, *juratz*—73r, 15b—, *manatz*—16r, 5a—; *ajatz*—20v, 14b—, *feitz*—16r, 5a— (però també *fetz*—18r, 23a— i *feiz*—18r, 11a i 11b), *siatz*—58v, 11-12b—, *vegiatz*—21v, 10a—; *ojatz*—35r, 25b—etc.

5. NOTES SINTÀCTIQUES

Sense pretendre, ni de bon tros, de fer una presentació sistemàtica de les qüestions sintàctiques més rellevants dins del manuscrit, considerem d'utilitat recollir aquestes notes breus sobre aspectes dels usos de les conjuncions, de les preposicions, del verb, dels clítics i dels relatius.

41. Comencem oferint testimonis de formes de la primera conjugació sense desinència: *acab*—54r, 3b—, *alberch*—71r, 21b—, *arrabàs*—242r, 19a—, *assegur*—23v, 2-3b—, *bast*—19v, 6b—, *bateg*—173v, 21a—, *comens*—76v, 6b—, *devayl*—55r, 17a—, *don*—64r, 25a—, *hedefich*—215r, 14b—, *escús*—80r, 22b—, *estalon*—89v, 13b—, *jur*—72r, 28b—, *man*—79v, 25a—, *nomén*—21v, 5b—, *pac*—140r, 23a—, *pig*—89v, 13b—, *pigior*—86r, 12b—, *procur*—162r, 22a—, *toc*—242r, 19a—, *torn*—86r, 14a—. Esmentem a part el grup de formes corresponents a infinitiu en -var, en què la ves vocalitza en -r. *cau'cavi'*—242r, 19a—, *leu'llevi'*—237v, 28b—, o *prou 'provi'*—72r, 27b—. Pel que fa a exemples de terminació en -e, en fem els següents: *aministre*—162r, 21-22a—, *assigne*—21v, 6b—, *compre*—19r, 3-4b—, *enante*—76v, 8-9b—, *erre*—84v, 17a—, *laure*—215r, 13b—, *liure*—64r, 25a, *mescle*—161v, 11b—, *obre*—215r, 13b—, *parle*—61r, 25b—, *repte*—56v, 10b—, *sembre*—215r, 12b—. Un cas a part és la forma *vàgia*—77r, 25b—, que, tot i que integrada en el verb *anar* de la primera conjugació, procedeix del verb llatí *vadere*, de la tercera conjugació llatina.

42. Pel que fa a la segona conjugació recollim aquestes formes: *aparega*—50r, 18-19a—, *fassa*—60r, 16b—, *aja*—24v, 23a—, *càgia*—90v, 7a—, *meta*—161v, 10-11b—, *nasca*—245r, 6a—, *plàcia*—162r, 3b—, *prenga*—161v, 7b—, *pusca*—51r, 24b—, *remanga*—19r, 8b—, *respona*—245r, 27-28a—, *reta*—225v, 28b—, *sàpia*—77r, 27b—, *sia*—21v, 5b— (alternant amb *sigà*—32r, 18b—), *tanga*—52v, 6b—, *traga*—35v, 20b—, *trameta*—60r, 11b—, *vègia*—87v, 17a—, *vena 'vengui'*—71r, 17b—, *vulla*—55v, 2b—.

43. De la tercera conjugació reproduïm, incorporant-hi els casos amb increment d'incoatiu, les formes següents: *diga*—56v, 15a—, *isca*—50v, 27-28b—, *muyra*—61r, 2a—, *retenga*—225v, 27-28b—, *tenga*—162r, 23a— (alternant amb *tinga*—18r, 28a), *venga*—58v, 13b—, i els incoatiu: *posseescha*—83r, 22a—, *restituesca*—140r, 26-27a—.

44. *cobren*—51v, 28b—, *demanen*—56v, 19a—, *estien*—51v, 6a—, *paguen*—154r, 8b—, *parlen*—60r, 20a—, *tomen*—51v, 13b—, *usen*—56v, 17a / *facen*—50r, 21b—, *agen*—52v, 11b—, *pusquen*—50v, 28b— (i *puxen*—100r, 3a—), *remangen*—149r, 3a—, *sien*—94v, 17a—, *vègien*—60r, 19-20a— / *digen*—56v, 18a—, *esquen*—81r, 19a—, *retengen*—149r, 8a—, *tengen*—52r, 2a—, *vengen*—81r, 18-19a—, i els incoatiu: *parteschen*—100r, 3a—, *segesquen*—69r, 1b— i *sevesquen*—51v, 14b—.

45. Vegeu Carles DUARTE i Àlex ALSINA, op. cit. vol. II (1986), pàg. 105.

5.1. Conjuncions

En el nostre manuscrit constatem un progrés sintàctic evident, malgrat la persistència d'algunes inseguretats i reiteracions, en relació amb els textos catalans (incloent-hi els fragments catalans en textos llatins) més arcaics, en els quals, com sabem (de fet, es tracta d'un fenomen compartit per les altres llengües romàniques en aquesta fase inicial), predominava la parataxi (o juxtaposició gramatical) sobre la hipotaxi (o subordinació).⁴⁶

En el *Llibre de les Costums de Tortosa* observem ja un retrobament dels usos hipotàctics, amb una certa riquesa de conjuncions (en alguns casos formades sobre adverbis) i una notable extensió de l'ús del subjuntiu, ben freqüent en el manuscrit, que ens situa en el mateix moment evolutiu de la prosa lul·liana.

Una conjunció fonamental en el català medieval fou la partícula *que*, en la qual, a més de la funció de nexa anunciatiu de subordinació (sense que compleixi cap funció dintre de la proposició completiva que introdueix; per exemple, en el manuscrit, 24r, 14a), s'acumulen funcions consecutives, finals, causals (per exemple, en el manuscrit 46r, 1b, i passim), sovint integrant-se en locucions conjuntives, com *per ço que*, *ab que*, etc.

• Pel que fa a les *conjuncions copulatives*, trobem en el manuscrit: *e* —1r, 4b; en algun cas amb l'escriptura llatinitzant *et*: 41r, 10a—, *ne* —81r, 3, 5, 8, 10, 11 i 12b; en algun cas *ni*; 81r, 7b—.

Com a *conjunció disjuntiva*: *o* —13v, 6 i 8a—. Com a *conjuncions adversatives*: *emperò* —52v, 11-12b, *però* —22r, 12a—, *mas* —28r, 24-25b—, *sinó* —56v, 1b— i *ans* —44v, 26b—.

Entre les *conjuncions causals*, recollim *car*; una de les conjuncions més freqüents en el manuscrit —161r, 8b i passim—, *per ço com*, inequívocament causal —2v, 23a; 10v, 21a; 44r, 16a; 56r, 4a; etc.— i *pus* amb valor causal —22r, 23a—.

Entre les *conjuncions consecutivo-it-latives*, esmentem *on* —47r, 1b— i *doncs*, que apareix generalment en la locució *si doncs (...) no* —131v, 4b— (en algun cas *si donques* —131r, 3b—). Com a *conjuncions continuatives* assenyalem: *encara* —4r, 18b—, *atressí* —43v, 3a— i potser *no per ço menys* —86r, 8b i 97r, 13b—.

Quant a les *conjuncions finals* esmentem *per ço que*, inequívocament final —43v, 9a; 64r, 26b; 134v, 25b; etc.— i *perquè* —25v, 16a—.

Com a *conjuncions condicionals*, recollim *si*, una de les conjuncions més freqüents en el manuscrit —160r, 5a i passim—, de vegades en la locució *si doncs (...) no* —69v, 20a— i la formació *ab que* 'sempre que', també usual —17r, 17b—, d'un clar matís condicional.

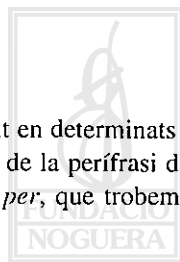
Entre les *conjuncions concessives* destaca clarament *jassia*, en la construcció *jassia so que*, molt general en el manuscrit —23v, 3a; 34v, 23-24a; 55r, 20b; etc.—, però hi ha altres formacions concessives com ara *per + adjectiu + que + verb* en subjuntiu (així "per savi que sia" —45v, 24-25b—), *no contrastant* —40r, 1a, *si bé* —86r, 5b— i algun cas de *si que* —per exemple 60v, 3b—.

Com a *conjuncions modals*, esmentem *com*, generalment en la combinació *així com* —35v, 21a— (apareix sovint també en la locució conjuntiva causal, *per ço com* ja esmentada) i *segons que*, també usual —1r, 7b—.

Per acabar recollim algunes de les *conjuncions o locucions conjuntives temporals* del manuscrit; *quan* —35v, 25a— i *con* —42v, 25b—, *mentre que* —46r, 3a— i *mentre* —23r, 4-5a—, *dementre que* —2r, 18b— i *dementre* —48v, 27b—, *en continent que* —5v, 12-13b— i *de continent com* —11v, 9a—, *abans que* —49r, 11b— i *ans que* —40r, 26-27a—, *aprés que* —7r, 27-28a—, *pus que* —37r, 9a— i *pus* —6r, 19b—, *tro que* —12v, 16a—, *tota ora que* —27v, 25a— i *totes ores que* —6v, 17b—.

5.2. Preposicions

La preposició *a* s'utilitza en el manuscrit en determinats contextos i amb certs valors en què modernament s'empra una altra preposició. És el cas de la perífrasi d'obligació *haver a* —75r, 11a— o el valor de destinació, avui expressat generalment amb *per*, que trobem en casos com "li liurarà leny *a* navegar o a

46. Vegeu, per exemple, Antoni M. BADIA i MARGARIT. "Els orígens de la frase catalana", dins de la *La llengua catalana ahir i avui*, Barcelona (Curial Edicions Catalanes) 1973, pàg. 11-28.

gaynar” —71r, 25 i 26a— o “li deu donar la cera *a* segielar les letres tant solament” —26v, 14b—. Tinguem en compte, encara, la vacil·lació o alternança en casos com “e pusca forsar lo demanat *de* respondre o *a* respondre sobre certa cosa” —43r, 28a—.

Pel que fa a la introducció de l'objecte directe, en el manuscrit constatem com a norma l'absència de preposició, fins i tot davant d'un pronom personal tònic: “él podria veer los altres e. ls altres no a él” —93r, 6-8b—. Ara bé, hi ha un seguit d'exemples d'aparició en el manuscrit de la preposició *a* introduint l'objecte directe: “deu servir *a* son senyor” —52r, 11b—. “servir *a* tothom” —6v, 26b—, “ajudaren *al* molt noble senyor en Jacme” —1r, 27b—.

Generalment es tracta de verbs que en llatí es contruïen amb un complement datiu i, doncs, aquest ús s'ha d'explicar com a fruit d'una influència llatina.

En el manuscrit observem diversos casos de la construcció, freqüent en català medieval, preposició (*per*, *de*, *en* *a*) + sintagma nominal (complement directe de l'infinitiu) + *a* + infinitiu (de verb transitiu), com ara “per algun deute a pagar” —32v, 3 i 4a—. ⁴⁷

Per expressar un valor temporal davant d'infinitiu trobem usades tant la contracció *al* o *a l'* (per exemple: “Totz enseme deven ésser presentz *al* pronunciar de la sentència” —69v, 14-15a—, “*a l'*entrar” —87v, 9b—) com la preposició *en* (“lo senyor, *en* donar aquela franchea, volrà alcuna condició posar” —48r, 27b).

Recordem, a més, que *en* apareix sovint davant d'infinitiu sense valor temporal “si plet n'és *en* demanar o *en* defendre” —59v, 6-7b— o “són enteses en dues coses: *en* fer e no fer —47v, 5a—).

Esmement, encara, la utilització de la preposició *de* en construccions del tipus “moltes *de* vegades” —48r, 14-15b—.

5.3. Verb

En relació amb el verb, cal assenyalar l'ús habitual de l'infinitiu amb valor de substantiu i precedit d'article “*l'*escriure” —28r, 20b—, “*lo* segelar” —28r, 22b—, “*del* cassar” —5r, 14a—, “*del* calçar” —54r, 27-28a—. “*del* demanar” —62r, 7a—, “*el* derrocar o *l'*adobar” —92r, 11b—.

Ja hem comentat, en referir-nos a l'ús de les preposicions, l'alternança entre *al* i *en* precedint infinitius amb valor temporal.

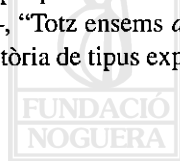
Pel que fa a les formes de participi, tot i que la solució normal és la concordança amb els substantiu de tots els participis de passat en formes compostes, hi ha algun cas de vacil·lació: “si a preses diners, deu tornar diners; si a pres altres coses, deu-les-li tomar en aquela valor que eren” —51r, 11b i 13b—. Afegim-hi l'ús indicant ‘un cop’, després de: “o en la transacció no era contengut que, *pagada* la pena, la transacció no valgés” —55r, 17b—, “deu fer la carta e, la carta *feita*, lo veger e-ls jutges deven-la fermar”—18r, 14b— i passim.

Assenyalem la presència freqüent en el manuscrit de gerundis en construccions del tipus “e li serà pagada o liurada, él no *sabent* la errada que aurà feta” —55v, 17a— o “tot ladre o robador, herégie, sodomita, robador d'ortz o de viynes o de camps o de bestiar o d'altres coses, *feén* aquel crim, pot hom pendre franchament e quítia” —43r, 6b—.

És general la passiva pronominal en el manuscrit, en algun cas amb complement agent introduït amb *per* (així: s'estableixen e-s fan e-s deven fer en la ciutat per lo balle del Temple” —35r, 1-3a—), però també hi ha diversos casos de passiva forta amb *ésser* (per exemple: “transacció no pot ésser feta” —55r, 26a— o “si ban y serà posat per los senyors” —8v, 7b—).

Com a expressions verbals d'obligació general en el manuscrit assenyalem *haver a* (així: “e si fermansa no a, o no la volrà donar, *a a* fermar sobre sos béns, si'ls a” —22r, 26b—, “ren que *ajen* a fer” —51r, 3-4a, “e si apelació n'és feta e els júgies de la apelació volen saber lo procés del principal *an a* retre la sentència” —75, 11a—) i *deure* (per exemple: “del temps que *deu* servir falrà alcuna part” —51r, 26a—, “*deu* pagar aquela pena que i serà posada” —54v, 14b—, “Totz ensems *deven* ésser presentz” —69v, 13-14a—).

Esmement, encara, a la fórmula introductòria de tipus explicatiu *ço és* (per exemple: 7r, 9b), sovint *ço és saber* (per exemple: 35r, 13-14a).

47. Vegeu Joan BASTARDAS, “Sobre la construcció medieval ‘per sarraïns a preïcar’”, *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. I, Barcelona (Curial Edicions Catalanes) 1979, pàg. 39-58.

5.4. Els clítics

Considerem interessant de fer un comentari sobre la col·locació dels pronoms febles respecte al verb en el manuscrit estudiat. Abans, però, recordem que hi és freqüent l'aparició de combinacions de dos pronoms precedint o seguint la forma verbal, com ara *lo-hi* —79v, 25a—, *la-hi* —17v, 26a—, *n'hi* —13r, 28b—, *li'n* —72v, 27a—, *la'n* —88r, 23b—, *lo'n* —19r, 18b—, *els en* —26v, 18b—, *se'n* —30v, 9a—, i *les-li* —51r, 13.14b—.

Pel que fa a la posició dels clítics s'hi observen unes regles d'aplicació força constants:

1. Posposició general del clíctic: a) quan el grup format pel verb i pel clíctic inicia l'oració, b) en el cas dels imperatius, c) en el cas dels infinitius, d) quan el verb va precedit d'una oració subordinada adverbial, sovint condicional en el nostre manuscrit, i e) en alguns casos rere conjuncions coordinatives.⁴⁸

2. Anteposició en altres casos.⁴⁹

5.5. Els relatius

Pel que fa als relatius, recordem com a formes bàsiques *que*, *qui* i *el/la qual*, a les quals cal afegir les combinacions amb preposicions.

Troblem la forma *qui* generalment amb funció de subjecte i amb antecedent personal, masculí o genèric o no explícit (hi ha algun cas, com veurem, d'antecedent femení -"la part" 'persona part en un judici'- rere preposició)⁵⁰.

Quant a la forma *que*, presenta una més gran varietat de funcions i antecedents. Així, *que* amb funció de subjecte i amb antecedent masculí personal ("tot hom estrayn *que* sia deutor o fermança" —33r, 19b—, "lo balle del Temple e de Moncada *que* sien en la Cort presens" —35r, 4a—) o no personal ("los fruitz *que* són en los camps o en les viynes" —85r, 23a—). *Que* amb funció de subjecte i amb antecedent femení, personal ("alò metex és entès de les mares e de les àvies, *que* deven dar fermances covinentz" —42r, 22a—) o no personal ("confessió *que* sia feta en juy" —206v, 6b—). *Que* també amb funció de complement directe, amb antecedent masculí i femení, personal o no personal:

"los sarrayns *que* amen[en] o aporten los corsaris e venen en encant" —244r, 17a—;

"de cosa movent, *que* hom pusca moure o que per si metexa se pusca moure" —30v, 10b—;

"fil o fila, catiu o cativa, covinensa *que* sobre-ls béns o dels béns de son pare o de lur seynor fassen" —50r, 3b—;

"emenar lo mal *que* aurà fet" —97r, 5a—.

Que apareix també diverses vegades complint funcions circumstancials, com a l'exemple següent: "tota obligació *que* dona que aja marit s'oblic deutora principal" —109v, 12b—.

Recollim tot seguit diversos casos de *que* precedit de preposició, amb funcions circumstancials: "servirà lo temps *a què-s* serà affermat" —51r, 17b—; "si lo demanat no *a de què* pagar" —11v, 20b—; "el preu *per què* la venda és feta" —27r, 23b—; "transacció en pus no c'estén, jasia so que sia posada general, sinó en aquela cosa especial *sobre què* serà feta" —55r, 22b—.

48. Exemples: "deven dir a l'escrivà: *feiz-li* la carta" —18r, 11b—; "deven dir al veger enaxí: en veguer, *fetz-ho* saber" —18r, 23a—; "e diu: *agenolatz-vos*" —73r, 14b—; "si clams ne són feytz d'alcunes males feytes, *pot-lo* pendre et *deu-lo* amenar en la plaça" —5v, 3b i 4b—, "si ren ne sobra, *deu-o* hom posar en taula" —24v, 28b—; "si-l veguer no u vol fer, *fa-o* lo bayle de Moncada" —5v, 19a—; "si a pres altres coses, *deu-les-litornar*" 51r, 13-14b—; "e creedor vendrà a la un e *dirà-li* que-l pach" —52v, 3b—.

49. Exemples: "serà alcun hom en la cort que *i* prometrà plus" —20v, 8b—; "lo dia primer que *li* manarà que sia en la Cort" —11v, 21b—; "per manament que *li'n* sia fet" —60v, 7a—, "que-l veger *lo* yman al sayg" —79v, 25a—; "que-l veger, en ajuda d'aquels, que *ni* faça intrar dels altres" —13r, 28b—.

50. Exemples: "car sens *els qui* deven jugar Cort tenir no s'i pot" —12v, 28a—, "deu ésser liurada e otorgada e jugiada a *aquel qui* plus y prometa" —20v, 5a—; "és ciutadan tot altre hom *qui* en la ciutat o en sos térmens aurà estat o habitat per X anys o plus" —30r, 12a—; "so és saber als peus dels prohòmens *quiseen* e-ls banchs sobiran" —44v, 8b—; "és tengut de tot aytant de don com lo catiu o el servu *qui* lo dan aurà donat o fet" —97r, 17b—.

Reproduïm a continuació diversos exemples de *qui* precedit de preposició, amb funcions d'indirecte o circumstancial: "ab cor e ab volentat que-s pos ab la part *a qui* aurà forfet" —43v, 3b— "lo seynor *ab qui-s* serà avengut" 49r, 5a—; "aqui *a qui* o *contra qui* aquestes paraules seran dites" —36v, 19a—; "Aqueles coses que-ls advocatz, presentment les parts *de qui* seran advocatz..." —55v, 14b—, "jasia so que sia conjunta persona d'aquel *per qui* vol demanar" —57v, 4a—.

Afegim-hi, encara, *quis-s qui*: "deu cobrar la dita peynora *qui-s qui* la tenga ne la poseesca" —18v, 12a—.

Finalment, pel que fa a la forma *article + qual*, la documentem sovint complint funcions adjectivals i precedint el substantiu corresponent (per exemple: “*lo qual dia*” —9v, 19b—, “*lo qual sacrament*” —46r, 14b—, etc.) Però la trobem també amb funcions pronominals, de subjecte o, generalment, de complement directe:

“*la qual és contra déu e contra hòmens*” —56r, 25b—, amb un aparent valor genèric del tipus “*la qual cosa*”⁵¹.

6. QÜESTIONS LÈXIQUES

En aquest apartat de qüestions lèxiques tractarem d'aspectes relacionats amb la formació de mots, de grups etimològics, de toponímia i antroponímia i de l'aparició freqüent de parells de sinònims units per conjunció.

6.1. Formació de mots

Quant a la *prefixació*, us oferim aquest recull de formes:

A-

Testimonis: *acórrer* —20v, 27a—, *afermar* —51r, 21a—, *afranquir* —48v, 3b—, *allongar* —10v, 28a—, *asseer* —93v, 27b—, *assegurar* —23v, 2-3b—, *avenir-se* —50r, 18-19a—, etc. Hi veiem un grup de formes de verbalització d'adjectius (*afermar*; *afranquir*; *allongar*; *assegurar*) amb el valor de ‘fer tornar’ i un altre grup de casos derivats de verbs ja existents amb l'addició de valors específics (*acórrer*; *asseer*; *avenir-se*). Recordem la vacil·lació entre *-a* i la forma culta *ad-* en mots com *avocat* —80r, 3a— i *advocat* —80r, 10a— i *aversari* —68r, 7b— i *adversari* —66r, 1b—.

CO I CON-

La forma general és *com-* o *con-* segons el context fonètic: *comprometre* —68r, 3-4a—, *confermar* —66r, 4b—, *confraria* —50r, 24b—, etc. Assenyalem, a més, el cas de *conàrbitre* —69v, 7b—. Hi ha algun cas de vacil·lació entre *con-* i *co-*: *convinença* —49r, 23b— i *covinença* —53v, 27a— (també *reconvenir* —77v, 28b— i *recovenir* —77v, 24a—).

Pel que fa a *co-* esmentem la forma *cohereu* —98r, 18a—.

CONTRA-

Prefix poc habitual en el manuscrit: *contradir* —60v, 7b—, *contrafet* —27v, 27a—.

DE-

Generalment anteposat a formes verbals: *defallir* —36r, 3a—, *delliurar* —5v, 17b—, *departir* —2v, 6a—. Destaquem-ne la presència en formacions adverbials del tipus: *demig* —100r, 10a—, *depués* —8r, 8a—, *depuix* —9v, 11a—, *defora* —31r, 20a—, *dessús* —71r, 9a—.

DES-

El trobem, amb valor negatiu, en formacions de substantius.⁵²

51. “leer és e poder a tot hom de defendre çà possessió, *la qual* leyalment ten e posseex” —213r, 11b—; “exceptades alcunes escriptures que davayl són escrites, *les quals* deu escriure per lo preu que en escriptura d'eles és posat” —25r, 18b—; “letres de la Cort (...), *les quals* deven ésser manades fer per juy dels ciutadans” —27v, 12b—; “si alcun fa missions necessàries en fil famíllas, *les quals* lo pare no podria denegar per nula guisa” —103r, 4b—.

Reproduïm a continuació alguns testimonis de *article + qual* precedit de preposició:

“deu fer les cartes de les tutories e de les curacions, *de les quals* deu pendre per cascuna carta VI diners e no plus” —27r, 5b—;

“enaxí són XC dies, *dins los quals* l'inventari deu ésser acabat” —186r, 14b—;

“deven dir e manifestar la volentat e l'ordenament del defunt e el dia *en lo quallo* testador ordena la sua voluntat” —178r, 2a—;

“no és tengut de nomenar la acció *per la qual* demana” —43r, 18a—.

52. (per exemple: *desamor* —74r, 1-2a—, *desgrat* —80r, 12a—, *deshonor* —47v, 13-14a—, *desplaer* —88r, 23a—) i verbals (per exemple: *desemparar* amb doble prefix —56r, 5-6b—, *desfer* —51r, 7a—, *desflorar* —237r, 1a—, *desobligar* —107v, 22a—, *despoderar* —66r, 12a—).

EN I EM-

És un prefix d'ús freqüent en el manuscrit, generalment en formacions verbals.⁵³

ENTRE-

En casos aïllats com *entredit* —32r, 10a—, i *entremetre* —12v, 23-24b—.

ES-. EX- i E-

Prefix poc usual en el manuscrit, fins i tot amb la forma hereditària *es-* (*esguardar* —72v, 13b—, *esdevenir* —38v, 13b—; *excomunicat* —76r, 9-10b—; *emancipar* —65v, 11b—).

IN-

Prefix negatiu de caràcter culte que trobem en formes aïllades en el manuscrit: *injustícia* —254r, 6-7a—.

OLTRA-

En el cas del mot *oltramar* —79r, 16b—.

PRE-

D'ús poc freqüent i en formacions cultes: *prejudicar* —53v, 19a— i *prejudici* —86v, 11b—. Destaquem-ne els casos de *pretaxat* 'pretaxat, prefixat' —20v, 17b— i de *preposar* —64v, 17b—.

PRO-

En formacions cultes del tipus: *procurar* —61v, 22b— o *prometre* —31r, 11b—. De formació i valor diferent (de *prou* 'profit') són els casos de: *profemma* —12v, 21a— i *prohom* —42r, 12b—.

RE-

És un dels prefixos d'aparició més freqüent en el manuscrit: *recobrar* —67v, 24a—, *recollir* —86v, 16a—, *reconèixer* —49v, 13-14b—, *recontar* —62v, 20.21a—, *refer* —89v, 27b—, *remoure* —56v, 14b—, *retardar* —74v, 3b—, *retenir* —1v, 1-2a—. Destaquem-ne el cas del mot *recreent* en el context: "car no tayn a ladre que-s defena per so car offici d'òvol hom e de *recreent* usa" —96v, 20a—. Esmentem també les combinacions del tipus *reconvenir* —77v, 28b— i *recovenir* —77v, 24a—.

SOBRE-

El trobem en el substantiu *sobrepús* —53r, 6-7b— i també en l'adjectiu *sobredit* —57v, 8a— (aprofitem per recordar altres formacions adjectivals com *dessusdit* —1v, 3-4b—, *davantdit* —2r, 18a— o *damuntdit* —3r, 10b—).

SOS-

En el cas de *sostraure* —56v, 4-5a—.

SUB-

En formes com ara *subdelegar* —77r, 16-17a—.

Pel que fa a la *sufixació*, hi constatem un seguit de trets caracteritzadors: a) vacil·lació, en algun cas, entre *tat*, *-itat*, *-edat* i *etat*. b) ús general dels sufixos nominalitzadors de verbs *-ment*, sobretot, i *-ció*, c) aparició freqüent del sufix *-dor* indicatiu d'agent, d) notable extensió de la terminació adverbial de manera *-ment*, e) utilització en un seguit de formes del sufix *-atge* per indicar 'impost corresponent a', f) escassíssima presència de sufixos augmentatius o diminutius. Repassem, però, un per un i per ordre alfabètic, els sufixos més habituals:

-À

En mot com ara *crestià* —45r, 15a—, *ciutadà* —57r, 16a— o *forà* —5r, 25b—.

-AL

En mots com *veïnal* —9r, 4b—, *sagramental* —9v, 17b—.

-ANÇA, V. -NÇA

-ANT

En formes provinents del participi de present actiu en llatí. Per exemple: *bastant* —159r, 17b—, *clamant* —10r, 28a-1b—.

53. (per exemple: *encarir* —51r, 3a—, *encercar* —77r, 5a—, *encloure* —96r, 6a—, *enfranquir* —48r, 17-18b—, *ennovar* —46r, 6-7a—, *enrequir* —68r, 10a—, *entànyer* —53v, 14a—), però també en diverses partícules com *enjús* —3r, 14b—, *enlloc* —52r, 24b—, *entró* —100r, 1-2a).

-ARI

En casos limitats com *secretari*—25v, 8b—.

-ÀS

En el cas de *tiragassar*—238v, 26b—.

-ATGE

Indicatiu d'impost en mots com *beuratge* —4r, 27b—, *carnatge* —4r, 26b—, *herbatge* —4r, 26-27b—, *mesuratge* —4r, 25-26b—, *passatge* —4r, 12-13a—, *peatge* —4r, 24-25b—. Afegim-hi *braçatge*, també indicant 'quantitat de diners', però referit al lloguer d'un bracer. Altres formes amb la terminació *-atge* però amb valors diferents són: *bovalatge* 'pasturatge de bous' —8v, 6a—, *estatge* 'sojorn, residència' —30r, 27a—, *usatge* 'costum de dret' —4r, 13b—, *veïnatge* —29r, 25-26a—.

-BLE

Apareix en mots com *allenegable* —25r, 6b—, *amigable* —1v, 4-5b—, *favorable* —78v, 18-19a—, o *raonable* —15r, 22-23b— i en alguna forma d'aparició excepcional com *anable* —101r, 5b—.

-CIÓ I -IÓ

És un dels sufixos d'ús més freqüent en el manuscrit. Té funcions de nominalització de verbs.⁵⁴

Hi ha algun cas en què trobem alternança entre els sufixos *-ció* i *-ment*, com a *corrupció* —99v, 13-14b— i *corrupiment* —99v, 16-17b— (el primer com a forma culta i el segon com a formació pròpia, no manlleuada del llatí).

Afegim-hi com a testimonis de la terminació *-ió* i amb sense alteració de la consonant anterior:

Confessió —41r, 4b—, *defensió* —9r, 25-26a—, *possessió* —4r, 11b—, *promessió* —9v, 7a—.

-DA

En certs casos de nominalitzacions verbals com *errada* —55v, 4a— o *partida* —4v, 8b—.

-DER, V. -ER

-DOR I -OR

Presenten aquesta terminació les formes procedents de *-tōre* (amb valor actiu) i *tōriu* (amb valor instrumental i locatiu). Cf. -TORI.

Com a testimonis del valor d'agent aplicat a persones esmentem: *comprador* —49v, 5b—, *corredor* —20r, 9a—, *curador* —27r, 11b—, *defenedor* —42v, 27b—, *demanador* —9v, 12-13b—, *pescador* —50v, 14b—, *robador* —43r, 4b—, *venedor* —50v, 7b—, etc.

Com a exemples de la funció indicativa de lloc recollim: *eixidor* —91r, 24a—, *entrador* —91r, 23-24a—, *obrador* —71r, 20-21a—, etc.

Afegim-hi encara *esdevenidor* —55r, 28a-1b—.

-DURA I -TURA

En casos aïllats com *vestedura* —36r, 19a—, *escriptura* —46r, 13a—, *forfetura* —44r, 6a—, etc.

-È

Com a terminació d'ordinals i partitius: *quarentè* —4v, 13a—.

-EA, -ESA I -ÍCIA

La terminació *-ícia* apareix en formacions cultes com *justícia* —6v, 21a—. De les altres dues formes *-ea* és la general en el manuscrit: *clarea* —78v, 6b—, *franquea* —63v, 23a—, *lletgea* —86v, 18-19b—, *malea* —92v, 21b—, *mudea* —176r, 16-17a—, *sordea* —176r, 16a—, etc.

-EDAT, V. -ETAT

-ENÇA, V. -NÇA

-ENT

Com *-ant*, en formes que provenen del participi de present actiu en llatí. Per exemple: *ascendent* —47r, 11b—, *descendent* —47r, 11b—, *servent* —6v, 9b—, *tenent* —2v, 7-8b— i *tinent* —14v, 15a—.

-ENY

En el cas de *suquereny* —264v, 8a— (derivat del mot *sucre*).

54. Exemples: *absolució* —27r, 26-27a—, *acusació* —57v, 14-15a—, *afrontació* —43r, 24a—, *alienació* —8r, 27-28b—, *al·legació* —56v, 16a—, *administració* —9r, 16-17b—, *citació* —12r, 17a—, *condemnació* —27r, 27a—, *conspiració* —50r, 26b—, *creació* —14r, 27a—, *curació* —27r, 5b—, *demonstració* —45v, 7b—, *denunciació* —49v, 6b—, *donació* —4v, 15b—, *obligació* —24r, 18a—, *observació* —41r, 14b—, *peregrinació* —78v, 5a—, *procuració* —16r, 5b—, *pronunciació* —5v, 9a—, *protestació* —15v, 17-18 a—, *reconvençió* —42r, 24-25b—, *renunciació* —50r, 6-7a—, *subhastació* —27v, 4a—, etc.

-ER

Sufix molt estès en el manuscrit com a indicador d'agent d'ofici.⁵⁵

Afegim-hi, amb valor diferent, *dreturer* —46r, 24b—.

-ERIA, V. -IA

-ESC

En mots aïllats com *parentesc* —9v, 5-6a—.

-ET

Sufix diminutiu d'aparició molt aïllada: *cedoleta* —27v, 22-23b i 25b— i *pedretes* —241v, 17-18a—. En general hi ha una escassa utilització en el manuscrit de sufixos augmentatius o diminutius, explicable pel caràcter tècnic i de vegades abstracte d'una bona part del vocabulari que hi apareix.

-ETAT, -EDAT, -IDAT, -ITAT i -TAT

Pel que fa a aquest sufix nominalitzador d'adjectius, presenta una complexa distribució de variants, que no ens entretindrem ara a descriure.⁵⁶ Destaquem, però, l'existència d'una alternança de terminacions en una mateixa paraula: *segurtat* —23v, 5b— / *seguritat* —77v, 4a—, *quantitat* —18v, 26b— / *quantidat* —18v, 28b—.⁵⁷

-FIC(AR)

En casos com *damnificar* —65v, 2-3a—.

-Í, -INA

Destaquem l'ús d'aquest sufix en el manuscrit per a la formació de mots amb el significat de 'pell de': *boquines* —250v, 1a—, *moltonines* —250v, 7a—.

-IA tònic

Trobem aquest sufix tònic en diverses combinacions. D'una banda, sol, en nominalitzacions d'adjectius: *falsia* —239r, 25a—, *lletgia* —49v, 15a—, *malaltia* —59v, 15-16b—. D'altra banda en terminacions *-era* i *-oria*. Pel que fa a *-eria* indica 'ofici, lloc on es realitza un ofici': *corretgeria* —71r, 23a—.⁵⁸ Quant a *-oria*, indicatiu de 'funció social', recordem *senyoria* —12v, 6b— i *tutoria* —14r, 27a—.

-IA àton

Aquesta terminació sufixal àtona només en formacions cultes: *diligència* —26r, 26b—, *residència* —30r, 28a—.

-ÍCIA, V. -EA

-IDAT, -ITAT, V. -ETAT

-INA, V. -Í

-IÓ, V. -I

-IÓ, V. -CIÓ

-ITUD

Esmentem el cas de *servitud* —4r, 13b—.

-IU

En formes aïllades com *afermativa* —79r, 14-15a— o *negativa* —79r, 14a—.

-MENT I

Terminació sufixal extraordinàriament estesa i productiva en el nostre manuscrit, com succeeix en general a l'època (per exemple molt freqüent en els textos lul·lians), per a la nominalització de verbs.⁵⁹

55. *carnisser* —50v, 1-2a—, *ferrer* —50v, 21b—, *fuster* —50v, 3a—, *lleuder* —264r, 26a—, *llogader* —23r, 2b—, *mercader* —264r, 22b—, *sapater* —50v, 3-4a—, *usurer* —57r, 3a—, etc.

56. Vegeu Carles DUARTE i Àlex ALSINA, *op. cit.*, vol. III (1986), pàg. 91-93.

57. Fornim-ne a continuació altres exemples: *claredat* —114r, 8a—, *fermetat* —55r, 14a—, *heretat* —98r, 17a—, *egualtat* —50r, 12a—, *feeltat* —26v, 17-18a—, *lleialtat* —2r, 13-14a— i *lleeltat* —56v, 11-12a—, *voluntat* —4v, 25b— i *volentat* —1r, 23b—.

58. *draperia* —71r, 21a—, *hostaleria* —71r, 24a—, *pellisseria* —71r, 24a—, *sabateria* —71r, 23a—, *vegueria* —9r, 17b—. Afegim-hi: *cavalleria* —7r, 20-21b—, *mercaderia* —71r, 22a— i *roberia* —9r, 17b—.

59. Fornim-ne alguns exemples: *allargament* —80v, 2b—, *allongament* —80v, 17a—, *amonestament* —51r, 8a—, *començament* —38v, 21b—, *consentiment* —76r, 3b—, *creiximent* —20r, 21a—, *damnificament* —67v, 13-14b—, *defalliment* —5v, 16a—, *emparament* —33r, 27a—, *enteniment* —1v, 25-26a—, *fermament* —18v, 23-24b—, *millorament* —91v, 24-25a—, *minvament* —20r, 20a—, *naframent* —9r, 20-21a—, *ordenament* —2v, 21-22a—, *retiment* —19r, 8-9a—, *vedament* —9r, 19a—, etc.

-MENT 2

Terminació adverbialitzadora d'adjectius força general en el manuscrit, de vegades amb una separació gràfica entre l'adjectiu i la terminació.⁶⁰

Pel que fa a l'aparició successiva de dues formes adverbials amb *-ment*, hi ha una vacil·lació entre l'ús de les dues paraules amb la terminació *-ment* (per exemple "falsament ne enganablement": 100r, 26-28a, o 58r, 8 i 9 b) i l'absència de la terminació *-ment* en la darrera forma (per exemple "francament e quítia": 39r, 26-27b, o 63r, 11b).

-NÇA

Sufix, en *-ança* o en *-ença*, usat com a nominalitzador verbal d'ús menys general que *-ment* o *-ció*.⁶¹

-ÓS

Sufix adjectivador de presència sovintejada en textos medievals, entre els quals no és excepció el nostre manuscrit, sense, però, que s'hi arribi a usar tan extensament com en els textos lul·lians.⁶²

-TAT, V. -ETAT

-TORI

En adjectius cultes de caràcter jurídic com *prohibitori* —215v, 22b—, *retentori* —215v, 23b— o *restitutori* —216r, 21-22a—.

-TURA, V. -DURA

La *composició* és un recurs d'aplicació limitada en el nostre manuscrit, tot i que hi trobem formes d'un interès notable: *aygaduit* —91v, 14a i 17-18a—.⁶³

6.2. Grups etimològics

Deixant de banda el lèxic hereditari, ens interessa d'examinar amb detall la presència de llatinismes, de germanismes i d'arabismes dins del manuscrit.

El codi analitzat té un contingut clarament jurídic i, a més, es tracta d'una obra essencial en el procés de recepció del dret català del dret comú romà, que genera una progressiva implantació de llatinismes, manllevats de les fonts clàssiques llatines, i un també progressiu decandiment de l'ús de determinats germanismes jurídics relacionats amb el món feudal (per exemple: *aliscara* i *guerpir*).

Constatem, doncs, en el manuscrit, una presència poc important de germanismes, encara que al costat d'alguns d'aparició aïllada o infreqüent —com ara *jaquir*: 73r, 19b i 28b— n'hi ha d'altres de molt usuals: *alou* —4r, 15b—, *ban* —34r, 26b; 8b, 10 i 11b—, *bare* —36v, 17a—, *honta* —13r, 6b—, *saig* —9v, 17b—. En canvi, el nombre de llatinismes és molt elevat (en alguns casos primeres datacions en català).⁶⁴

En relació amb els arabismes cal dir que en el conjunt del manuscrit es troben poc sovint, perquè són escassos els mots d'origen àrab de contingut jurídic i administratiu que s'hi incorporen.⁶⁵

Això no obstant, hi ha alguns fragments del manuscrit clafits d'arabismes. Es tracta de les parts dedicades a matèries comercials, en les quals apareixen noms de mesures, de monedes, d'aliments, de productes químics, etc. En aquests camps semàntics la proporció de mots d'origen àrab és alta. Aquest fenomen, que pot ser

60. Us en presentem alguns testimonis: *abundadament* —2r, 26a—, *civilment* —58v, 8a—, *clarament* —78v, 2b—, *complidament* —51v, 14-15b—, *criminalment* —57v, 15-16a—, *diligentment* —78v, 21a—, *egualment* —98r, 4b—, *enganablement* —100r, 27-28a—, *entregament* —98r, 26-27b—, *evidentment* —55v, 22b—, *falsament* —100r, 26-27a—, *justament* —63r, 1b—, *llealment* —54v, 27a—, *manualment* —51v, 19b—, *personalment* —54r, 10-11a—, *tàcitament* —107v, 24b—.

61. En recollim a continuació alguns casos: *avinença* —1v, 4b—, *coneixença* —38v, 16b—, *covinença* —48r, 13-14b—, *fermança* —6v, 13-14b—, *trigança* —52r, 8a—, *usanaça* —2v, 28a—, *vengiança* —2v, 28a—.

62. Exemples: *criminos* —12v, 26-27b—, *dampnós* —93v, 16-17b—, *famós* —47v, 12-13a—, *fraudolós* —79r, 4b—, *furios* —76r, 20a—, *profitós* —2r, 11a—, *religiós* —8r, 1a—, etc.

63. *lloctinent* —15v, 3b— i *lloctenent* —6r, 14-15a—, *malafeta* —43v, 22a— i *malafeita* —43v, 26a—, *malfetor* —43r, 9b— i *mafeitor* —41v, 18-19a—, *manllevar* —13v, 4b—, *menyscapte* —70r, 2b—, *menysvalensa* —70r, 3b—, *usufruit* (i variants i derivats: *ususdefruit*, *ususdefruit*, *ususfruit*, *usudelsfruit*, *usufructu*, *usufructuan*) —85r, 9a i en general folis 85 i 86—, etc.

64. *autenticar* —15r, 20-21a—, *exacció* —29r, 20a—, *fisc* —25r, 12-13a—, *pecuniari* —30r, 5b—, *transacció* —45v, 23a—: *absolució* —27r, 26-27a—, *actor* —33r, 23b—, *calúmnia* —46r, 22b—, *confiscar* —40r, 17-18a—, *còpia* —26v, 22b—, *diligència* —26r, 26b—, *domicell* —33r, 6b—, *estipulació* —31r, 21b—, *fèria* —34r, 18a—, *ignorància* —45v, 26b—, *instància* —41r, 13b—, *judicial* —13v, 25a—, *maquinació* —46v, 20a—, *menció* —48v, 7b—, *negligent* —26r, 16b—, *obligació* —24r, 18a—, *peremptori* —15v, 23b—, *pignoratici* —30v, 7a—, *revocar* —7r, 12a—, *satlsdar* —42r, 5b—, *subscripció* —28v, 28b— etc.

65. Vegeu Carles DUARTE i MONTSERRAT, "Notes sobre trets dialectals..." dins de *Caplletra*, núm. 2, pàg. 19-26.

enunciat amb caràcter general dins de l'època, té un reflex especialment intens en el codi examinat pel fet de correspondre a un territori pregonament arabitzat com Tortosa i en un període tan pròxim a l'època de dominació musulmana. Així, doncs, hi observem, com ja hem assenyalat a l'inici d'aquest text, l'ús d'arabismes que coetàniament semblen inusuals a la Catalunya Vella i que, en canvi, sovint tornem a trobar en textos valencians (com ara: *alcarayula*—258v, 12b—, *aldifara*—44v, 11a—, *asoch*—3r, 17b—, *almàrtch*—250v, 12-13b—, *jässena*—2v, 11b—, *maquila*—256r, 3 i 4a—, *màrfega*—16v, 25a—, *mosquet*—250r, 21a—, etc.

Hi ha altres arabismes vinculats o no a activitats comercials. Podem esmentar: *alcaid* 'cap de la comunitat sarraïna'—171v, 22b—, *alcavot* 'proxeneta'—49v, 4a—. ⁶⁶

Finalment, recordem que, com ja hem indicat a les consideracions generals a l'inici d'aquest text, hi ha algunes formes d'origen aragonès o castellà dins del manuscrit (per exemple *companyero*—95r, 8-9a— o *cirviante*—54r, 7a—, etc.), però també n'hi ha de possible procedència mossàrab, com *sapata*—154v, 12b— o *sapater*—50v, 3-4a— i d'origen hebreu com *call*—3r, 21b—.

6.3. Notes onomàstiques

Considerem interessant d'incloure dins de les qüestions lèxiques aquestes notes sobre noms propis. En un text de caràcter normatiu és previsible que hi hagi una presència escassa de topònims i antropònims. Tanmateix trobem en el manuscrit referències diverses a ciutadans de Tortosa o a festivitats i a noms geogràfics, sobretot de la rodalia de Tortosa.

Quant als *antropònims*, són abundants. ⁶⁷

Com podem observar, es tracta, excepte el cas de comtes, reis o senyors, de noms de ciutadans de Tortosa. Aquests noms, corresponents a membres de la comunicat cristiana, ens permeten de constatar l'heterogeneïtat de la població tortosina de l'època (hi veiem per exemple *Gili*, *Garidel*, *Lorica*, *Lopiz*, *Calatayú*, *Belido*, *Renaldi*, *Sanxo*, etc.). Destaquem-ne, a més, la utilització de topònims com a cognoms.

Hi ha alguns noms de persones que es refereixen a *autors de fonts jurídiques* de l'obra: *Diví Adrian*—53v, 11a—, o *Azó*—68r, 23a—.

Un grup també rellevant de noms propis és el de *sants* i altres figures venerades per motius religiosos. ⁶⁸

66. *Aldifara*—44v, 11a—, *alfàndec*—3r, 7a—, *alforria* 'afranquiment d'esclau'—48r, 8-9b—, *aljuba*—44v, 25a—, *assotar*—279v, 14-15b—, *jässena* 'biga'—2v, 11b—, *nora* 'sínia'—252v, 2a—, *tàvega* 'presó'—11r, 16a—. Entre els arabismes que apareixen en textos comercials recordem alguns dels quals es refereixen a *MESURES* (com *almud*—256v, 12a—, *arrova*—259r, 2-3a—, *cafis*—258r, 1-2a—, *maquila*—256r, 3a—), a *MONEDES* (*masmodina*—27v, 18a—, *morabetí*—47r, 24b—, etc), a *ALIMENTS* (arròs—250v, 15a—, *atzebib*—256v, 9b—, *sucre*—250r, 23a—, *albudeca*—266r, 16-17a—, etc), a *ATUELLS* (*cadaf*—256r, 2a—, *gera*—250v, 28b—, etc), a *PRODUCTES QUÍMICS* (*cofol* 'alcofol'—251r, 7a—, *alquitrà*—258v, 7b—, *laca*—264v, 17a—, *sosa*—251r, 8a—, etc.).

67. *Pere de Tamarit*—2r, 5a—, *Pere Gil*—2r, 19a— i *Pere Gili*—2r, 6a—, *Ramon Berenguer*—1r, 11-12a—, *Jacme* 'Jaume I'—1r, 28b—, *Arnau de Castelnou*—1v, 11-12a—, *Ramon de Moncada*—1v, 1-2b—, *Ariol*—3r, 15b—, *Guillem de Vernet*—3r, 19-20b—, *Thomàs Garidel*—3v, 3-4a—, *Guillem Lorica*—3v, 4a—, *Bernat de n'Alax*—3v, 5-6b—, *B. Grynó*—3v, 7a—, *Gili Adobador*—3v, 8a—, *Johan Gili*—3v, 8-9a—, *Nicholau de Prades*—3v, 9a—, *Flovid*—3v, 10a—, *Roger*—3v, 12a, *Johan Lopiz*—3v, 12-13a—, *Amalda*—3v, 13a—, *Talam*—3v, 13-14a—, *B. Marquès*—3v, 12-13a—, *Pere Solsona*—3v, 16a—, *Martín d'Osca*—3v, 16-17a—, *Pere d'en Guiu*—3v, 17a, A, *Dezcastel*—3v, 18a—, *Guillem Guerer*—3v, 19a—, *Barberana Dezpug*—3v, 20a—, *Ponz Sarte*—3v, 20-21a—, *Sanxo Cortina*—3v, 21a—, *B de Frexenet*—3v, 22a—, *Guillem d'Eude*—3v, 27a i 3v, 11b—, *R. Dezcoyl*—3v, 1-2b—, *Belenguer Andreu*—3v, 2b—, *Pere Domingo*—3v, 3b—, *Belenguer Pol*—3v, 3-4b—, *Johan Jener*—3v, 4b—, *Pere Centeles*—3v, 5-6b—, *Pere Dezbruil*—3v, 7b—, *Pere Domingo Dezcoyl*—3v, 7-8b—, *Pere Martín*—3v, 8b—, *Miches de Calatayú*—3v, 8-9b—, *Amáu Rocher*—3v, 9-10b—, *Johan de Fontanes*—3v, 10b—, *Pere Crexel*—3v, 12-13b—, *Pere d'Albi*—3v, 13b—, *Pere Perpignan*—3v, 13-14b—, *Belido*—3v, 14b—, *Arnau Dezpont*—3v, 14-15b—, *Guillem Goda*—3v, 15b—, *Nadal*—3v, 16b—, *Bisbal*—3v, 16b—, *Quexal*—3v, 22b—, *Mallorques*—3v, 27b—, *Renaldi*—3v, 27-28b—, *Pere Loricha*—3v, 28b—, *B. Carbó*—4r, 1a—, *Barberana Dezpug*—4r, 2a—, *Pere Albert*—4r, 6a—, *Vidal Ortolà*—4r, 6a, A, *Çesmoles*—4r, 2a—, *Benlenguer de Solsona*—4r, 10b—, *Guillemi Ortolà*—4r, 6a—, *Guillemi de Monterano*—28r, 14a—, etc.

68. *Jesucrist*—1r, 20a—, *sancta Maria*—1r, 25-26a— (però *senta Maria*—81r, 9b—), *sen Nicolau*—3r, 24b i 81v, 6-7a—, *sen Johan*—3v, 18b—, *sant Vicent*—81r, 8b—, *sen Pere*—81r, 11b o 26b—, *sen Macià*—81r, 12b—, *sen Jordi*—81r, 15b—, *sen March avangelista*—81r, 16b—, (apòstols) *Felipi e Jacobi*—81r, 18b— (recollim també els casos especials de *Simonis e Juda*—81v, 9a— i de *senta Creu de maig*—81r, 19b—, o *senta Creu de setembre*—81v, 5a—), *sen Bernabè*—81r, 24b—, *sen Johan Baptista*—81r, 25b—, *sen Paul*—81r, 26b—, *senta Margarida*—81r, 27b—, *senta Maria Magdalena*—81r, 28b-81v, 1a—, *sen Jacme*—81v, 1a, *sen Salvador*—81v, 2a—, *sen Lorens*—81v, 3a—, *sen Agustí*—81v, 3-4a—, *sen Bartolomeu*—81v, 4a—, *sen Matheu*—81v, 6a—, *sen Michel*—81v, 7a—, *sen Franchesch*—81v, 7-8a—, *sen Luch*—81v, 8a—, *sen Martín*—81v, 13a—, *sen Bres*—81v, 13-14a—, *senta Catarina*—81v, 14-15a—, *sen Andreu*—81v, 15a—, *sen Climent*—81v, 16a—, *senta Lúcia*—81v, 17-18a—, *sen Thomàs*—81v, 18a—, etc.

Pel que fa al *topònims*, com ja hem vist n'hi ha un grup important que apareix dintre dels antropònims: *Moncada*—1v, 1-2b—, *Solsona*—3v, 16a—, *Osca*—3v, 8-9b—, *Perpinan*—3v, 13-14b—, *Albi* —3v, 13b—, etc.

D'altra banda, a més dels noms comuns del lloc de la ciutat (per exemple: *carrera*, *casa*, *plaça*, etc.), hi ha algun cas digne d'esment com *alfàndech*—3r, 7a—, *assoch*—3r, 17b— o *cal juych* 'call jueu'—3r, 23-24b— o, ja nom propi, *espital de la Grassa*—3v, 14a—, *Çuda* 'castell de Tortosa'—5v, 20b—, *Port Fangós* 'port de Tortosa'—287v, 8b i 228v, 3-4b— etc.

Hi ha, a més, uns topònims que designen rius, com *Ebre*—3r, 5b— o *Cúcquer*—172r, 22a—, ... Altres topònims designen nuclis de població.⁶⁹

Esmentem finalment el cas dels topònims referits a realitats territorials superiors com ara *Mayorca*—1r, 20-21—, *València* (com a regne)—1r, 21b—, *Aragon*—1v, 1a—, *Cataluyna*—1v, 13a—, *Espayna*—281v, 19b—, *Castella*—264b, 12a—, *França*—265v, 25b— o *Borgoyna*—250r, 13-14b—.

6.4. La "variatio synonymica"

Tant Jules Marouzeau, pel que fa al llatí jurídic, com Germà Colon, en analitzar la llengua dels *Furs de València*, es refereixen a l'aparició sovintejada de formes sinonímiques.⁷⁰

En realitat aquest recurs és ben antic en llenguatge jurídic i l'hem de situar dins de l'objectiu d'assegurar la màxima comprensió, precisió i seguretat del text, perquè no hi hagi dubte sobre el sentit amb què s'utilitzen les paraules.

Al manuscrit la utilització de successions de sinònims units per una conjunció copulativa o disjuntiva és certament habitual, fins i tot un procediment general de redacció (observem, per exemple, aquesta triple successió de parells de sinònims: "alcuna cosa e-l dit libel *anadirà* o *crexerà* o *traurà* o *minvarà* o *emenarà* o *corrigerà*"—42v, 15-17a). Així "*adob* o *reparament*"—89r, 12-13b—, "*franch* e *quiti* e *alforre*"—173v, 23-24a—, "*francament* e *quítiament* e *deliure*"—4v, 21-22a—, "*solament* o *fonament*"—93v, 25-26b—, "*assotat* o *corregat*"—57r, 20-21a—, "*fil adoptiu* o *arrogat*"—190r, 28b—, "*los ditz béns tendran* e *posseyran*"—40v, 7 i 8a—, etc.

7. NÒTULES SEMÀNTIQUES

En el manuscrit examinat constatem l'ús d'una llengua que presenta fets semàntics paral·lels als altres textos coetanis i no correspon a les pretensions d'aquest treball dur a terme un estudi sistemàtic del conjunt del text. Això fa que no ens aturem ara a analitzar i a descriure l'estructura dels diferents camps nociònals que actuen en el codi. Esmentem-ne com a força importants: els habitants de Tortosa: *-ciudadà, habitador, veí, home estrany*, etc., les autoritats públiques i els càrrecs administratius *-batlle, saig, veguer*, etc.- els impostos *-beuratge, tolta*, etc.-, els termes judicials *-jutge, testimoni, advocat, procurador, actor, defenedor*, etc.-, els termes de dret civil *-hereu, testament*, etc.-, els termes d'oficis *-ferrer, fuster, pescador*, etc.-, els termes de monedes *-diner, lliura, sou, masmodina, morabatí*, etc.-, els termes de productes comercials *-pebre, comí, laca, argent, alum*, etc.-, etc.

Com hem dit suara, en el manuscrit documentem fets semàntics habituals de l'època. Creiem, tanmateix, útil assenyalar comportaments com els següents:

-l'ús del mot *alt* substantivat amb el significat 'alçària': "que les cases de son veyn torn en aquel carrega-

69. *Tortosa*—1r, 7-8a— (també en la forma llatina *Dertusa*—28r, 4-5a—), *Barcelona*—2r, 26b—, *Roma*—1v, 11a—, *Casp*—3r, 27b—, *Vif[m]pessol*—3r, 11-12b—, *Bitem*—3r, 14b—, *Amposta*—5r, 15b—, *Flix*—5v, 5a—, *Uldecona*—172r, 21a—, *Lérida*—250r, 19b; 263r, 20b; 265v, 13a; etc.—, *Çaragossa*—266r, 5b—, etc. Sovint apareixen noms de poblacions referits a productes o relacions comercials: *Alacant*—265v, 18a—, *Alap*—265v, 25a—, *Arràs*—263r, 15a—, *Avinyó*—265v, 12a—, *Bruides*—263r, 8b—, *Cambray*—263r, 12b—, *Dénia*—265v, 22a—, *Gant*—263r, 22a—, *Gènova*—265v, 14a—, *Màleca*—265v, 20a—, *Narbona*—250r, 11b—, *Pisa*—264r, 15a—, *Tunis*—294v, 9b—, etc.

70. Vegeu Jules MAROUZEAU, *Quelques aspects de la formation du latin littéraire*, París (Klincksieck) 1949, pàg. 93-124, i Germà COLON i Arcadi GARCIA, *Furs de València*, vol. I, Barcelona (Barcino) 1970, pàg. 62-63.

ment e d'aquel *alt* e en aquel estament que d'abans eren" —89v, 17b— (recordem, per exemple, l'ús substantivat del mot *alegre* amb el significat equivalent a 'alegria');

-l'ús del mot *poc* amb significat de 'petit', propi del català medieval: "tot vexel, gran *opoch*, que vàgia per mar" —70r, 25b—;

-l'ús del mot *fila* amb el significat de 'biga': "aqueles biges, jàcenes o *files* o cabirons" —95v, 5b—;

-l'ús del mot *espai* amb valor temporal: "a IX meses d'*espay*" —79r, 17b—;

-l'ús del mot *privada* (adjectiu de *cambrà privada* substantivat) com a eufemisme per latrina —87v, 17a—;

-l'ús del mot *esguardar* amb el significat de 'pertocar': "Nul hom no és punit per sacrament fals ne per perjuri, car aquela pena a Déu *s'esgarda* e no a hòmens" —72v, 13b—;

-l'ús de *menys de* amb el significat de 'sense': "aytant val ab cartes com *menys de* cartes, si-s pot provar leyalment que feta sia" —98v, 5-6a—;

-l'ús del mot *segle* amb el significat de 'el món, considerat com a lloc on viuen els humans; lloc indeterminat': "si és hom que vàgia vagant per lo *cegle*, que no li sàpia hom cert loch on estia" —77r, 26b—;

-l'ús dels mots *pla* i *romanç* per referir-se a la llengua catalana: "e en *plan* o en *romans* diran" —55v, 16b—;⁷¹

-l'ús del mot *moviment* amb el significat 'impuls, voluntat': "pot per si metex e per son *moviment* enterrogar e demanar les partz per so que clarea de veritat ne pusca trer" —78v, 3-4b—;

-l'ús del mot *allongar* amb el significat de 'diferir': "si el demanador, ans que la Cort sia tenguda aquel dia que manat li serà, se posarà ab la part de tot en tot o n'aurà alcun *alongament* d'aquel dia (...) e lo demanat prova per lo demanador o per altre sol un testimoni que lo demanador l'*alonga*" —10v, 19a i 28a—;

-finalment, mereix un comentari especial l'ús del mot *blanc* amb el significat de 'gent pobra' en el context següent: "En lo qual comú, après que ordenat ç'és per los ciutadans com se deven levar, e segons la quantitat de l'aver que deven o an mester per alguns affés de la ciutat, deven pagar totz los ciutadans e ls habitador[s] de Tortosa e de son termen de tot cant han seent e movent per sou e per liura, sens tot contradiment. Item los *blancs*, so és la gent pobra, deven pagar segons que ls ciutadans ordenen o volen ordenar, sens contrast" —7r, 9b—. Després d'examinar acuradament⁷² les diverses hipòtesis explicatives d'aquesta aplicació singular del mot *blanc* a) que es tractés d'un *lapsus calami* per *franc*, b) que aquest ús tingui com a antecedent i fonament l'existència de la moneda coneguda com a *blanca*, c) que es tractés d'un col·lectiu, com els *sufís*, identificat per la seva imatge externa blanca, d) que es referís als *cistercens*, anomenats "monjos blancs"), cal bandejar totes les que acabem d'assenyalar i sembla preferible considerar com a més raonable que el mot *blanc* prengui aquest sentit en el manuscrit dels llibres de repartiment dels diversos impostos del comú entre els veïns, en els quals els noms dels veïns que no porten aspa davant del nom -és a dir, que queden amb un espai en blanc- i no porten annexa la quantitat que els pertoca corresponen normalment (hi ha algun cas limitat de nobles, que no han de pagar) als pobres (com hi consta mitjançant el mot *pobre* o *franc*).

Carles Duarte i Monserrat
Director de la Revista de LLengua i Dret
de l'Escola d'Administració Pública de la
Generalitat de Catalunya

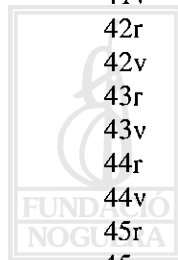

71. La forma *romanç* es també la que s'utilitza quan el rei mana traduir els *Furs de València* en català. Veg. Germà COLON, *El español y el catalán, juntos y en contraste*. Barcelona (Ariel) 1989, pàg. 23 i ss.

72. Vegeu Carles DUARTE i MONTSERRAT, "Dues notes sobre el Llibre de les Costums de Tortosa (ms. de 1272)", dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/XI. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit* 3, Barcelona (Publicacions de l'Abadia de Montserrat) 1985, pàg. 49-54.

CORRESPONDÈNCIA FOLIAT: MANUSCRIT A I EDICIÓ CRÍTICA

Ms. A	Edició	Ms. A	Ms. A	Edició	Ms. A
Foli	Pàg./Línia	Mots finals	Foli	Pàg./Línia	Mots finals
1r	1,34	<i>per la gràcia</i>	24r	35,37	<i>cascun dels cree-</i>
1v	2,16	<i>que la dita uni-</i>	24v	36,31	<i>hom possar</i>
2r	3,12	<i>costumes ne.ls</i>	25r	37,19	<i>les unes partz con</i>
2v	5,4	<i>poden fer en</i>	25v	38,24	<i>enaxí ço és saber:</i>
3r	6,17	<i>La terça plaça en</i>	26r	39,22	<i>l'escrivà de</i>
3v	7,12	<i>Pere Loricha e del</i>	26v	40,17	<i>si.n volran</i>
4r	8,6	<i>pusca ésser</i>	27r	41,7	<i>que jugien la</i>
4v	9,9	<i>feyta en los es-</i>	27v	41,42	<i>és saber una</i>
5r	10,8	<i>la Çuda</i>	28r	42,28	<i>sens tot servii.</i>
5v	11,10	<i>per so com ba-</i>	28v	43,17	<i>l'escrivà no.n</i>
6r	13,3	<i>Tortosa. E totz</i>	29r	44,21	<i>a l'hom estrayn</i>
6v	14,5	<i>que no.n són ten-</i>	29v	45,6	<i>totes les franquees</i>
7r	15,2	<i>altres tenguen</i>	30r	46,18	<i>pot demanar e</i>
7v	15,38	<i>clèregues o de</i>	30v	47,21	<i>per justícia. Ena-</i>
8r	16,29	<i>minvament que fos</i>	31r	48,6	<i>acció ne demanda</i>
8v	18,1	<i>ne estretes</i>	31v	48,35	<i>la cort de Tortosa</i>
9r	19,10	<i>són escritz e en</i>	32r	49,30	<i>al veguer sotz pe-</i>
9v	20,9	<i>axí com dit és.</i>	32v	50,19	<i>fet clams al ve-</i>
10r	21,7	<i>veguer o aquels</i>	33r	50,41	<i>dia de cort o no de</i>
10v	21,22	<i>e recomtar</i>	33v	51,13	<i>ciutadan de</i>
11r	22,25	<i>ciutadan deu</i>	34r	51,30	<i>que sia fet</i>
11v	23,20	<i>d'altra enjúria que</i>	34v	52,18	<i>la ciutat de Torto-</i>
12r	24,10	<i>que seran pre-</i>	35r	53,11	<i>segons que l'esta-</i>
12v	24,30	<i>él dels altres</i>	35v	53,36	<i>deu fer lo</i>
13r	25,21	<i>intrar dels altres</i>	36r	54,26	<i>aquela posa</i>
13v	26,7	<i>alberchs d'aquels</i>	36v	55,19	<i>ciutadans e no l'a-</i>
14r	27,3	<i>él faça aquel</i>	37r	56,12	<i>sarrayns d'alcun</i>
14v	27,24	<i>del demanador.</i>	37v	57,6	<i>no y tramet, cau</i>
15r	28,15	<i>pot anar</i>	38r	58,16	<i>d'alcun ciutadan</i>
15v	29,11	<i>aquesta ma-</i>	38v	59,24	<i>comensament del plet</i>
16r	30,4	<i>juhy dels ciu-</i>	39r	60,20	<i>ses coses e ab ses</i>
16v	30,18	<i>per nulla res a ves-</i>	39v	61,2	<i>tro aja lo plet co-</i>
17r	30,34	<i>saig e per juhii</i>	40r	61,37	<i>de Tortosa, ne</i>
17v	31,1	<i>tres dies e plus</i>	40v	62,29	<i>aquesta no ferma</i>
18r	31,18	<i>creedor farà com-</i>	41r	63,25	<i>la propietat tant</i>
18v	31,33	<i>son creedor</i>	41v	64,15	<i>en la cort per</i>
19r	31,49	<i>de continent sens</i>	42r	66,5	<i>sempre enans</i>
19v	32,11	<i>que u faça axí</i>	42v	67,8	<i>o cuiden aver</i>
20r	32,26	<i>doncs aquí de man-</i>	43r	68,18	<i>nullus par-</i>
20v	32,42	<i>peynores movens</i>	43v	69,21	<i>que.n tractarà po-</i>
21r	33,5	<i>són absents</i>	44r	70,23	<i>e no deu</i>
21v	33,20	<i>liurar ne ven-</i>	44v	72,12	<i>tantost com és bate-</i>
22r	33,37	<i>deu jurar que</i>	45r	74,9	<i>sinó de so que</i>
22v	33,53	<i>ne assignat</i>	45v	75,24	<i>totz dies s'esdevén.</i>
23r	34,19	<i>a coneguda</i>	46r	78,10	<i>o actes, o es-</i>
23v	35,2	<i>deu tornar e liu-</i>	46v	79,4	<i>negades</i>

Ms. A	Edició	Ms. A	Ms. A	Edició	Ms. A
Foli	Pàg./Línia	Mots finals	Foli	Pàg./Línia	Mots finals
47r	80,25	<i>a dia e ora</i>	72r	128,33	<i>enant e jur» o</i>
47v	81,19	<i>no a demanada</i>	72v	129,26	<i>d'altre d'alcu-</i>
48r	82,15	<i>condició posar</i>	73r	130,28	<i>per so menys</i>
48v	83,13	<i>o servu o</i>	73v	132,9	<i>altra dirà</i>
49r	84,7	<i>altre que</i>	74r	132,41	<i>qui serà ab-</i>
49v	84,29	<i>deutor.</i>	74v	133,29	<i>que denant</i>
50r	85,30	<i>ne.s fan, ne</i>	75r	134,26	<i>plet de son</i>
50v	86,27	<i>se pusquen me-</i>	75v	135,27	<i>fil familias</i>
51r	87,27	<i>los serventz e les cir-</i>	76r	136,19	<i>dilatòries e peremp-</i>
51v	88,10	<i>soldada e cobren</i>	76v	137,19	<i>per dret.</i>
52r	88,44	<i>lur servii.</i>	77r	138,19	<i>ne fassa son</i>
52v	89,25	<i>a aquest</i>	77v	139,5	<i>que.s clam</i>
53r	90,13	<i>li'n taysn per nom-</i>	78r	139,38	<i>en tal manera</i>
53v	91,13	<i>de plúgia o de</i>	78v	141,4	<i>acusare</i>
54r	93,2	<i>incerta nec-</i>	79r	143,12	<i>a passar, son-</i>
54v	94,1	<i>covinenses</i>	79v	143,29	<i>la demanda.</i>
55r	94,35	<i>qui feren</i>	80r	144,31	<i>e.l plet.</i>
55v	96,16	<i>ne ree-</i>	80v	146,8	<i>se'n volrà anar</i>
56r	97,11	<i>ab lo que e.l</i>	81r	147,4	<i>Maria Mag-</i>
56v	98,15	<i>ne.ls vula</i>	81v	148,15	<i>sentència.Alò</i>
57r	99,16	<i>e ladoncs</i>	82r	150,5	<i>hom no és ten-</i>
57v	100,17	<i>altre defene-</i>	82v	151,7	<i>posseydor que res-</i>
58r	101,3	<i>lo plet, és ten-</i>	83r	152,16	<i>e.l ne metrà</i>
58v	101,37	<i>a la reconven-</i>	83v	153,14	<i>XXX ayns poc o</i>
59r	102,24	<i>per él és fet.</i>	84r	154,11	<i>so és saber:</i>
59v	103,18	<i>prohòmens a qui</i>	84v	155,13	<i>deu-la redre</i>
60r	104,4	<i>al quart grau,</i>	85r	155,44	<i>altres coses.</i>
60v	104,35	<i>feta per pro-</i>	85v	156,31	<i>destroexen.</i>
61r	105,34	<i>ne forsar.</i>	86r	157,20	<i>usufructuari pot</i>
61v	107,5	<i>persona dema-</i>	86v	158,18	<i>que u pot fer</i>
62r	108,9	<i>son pare, si u</i>	87r	159,20	<i>si los veyns</i>
62v	109,3	<i>los fa, a obli-</i>	87v	160,15	<i>o despe-</i>
63r	109,37	<i>especial covi-</i>	88r	160,47	<i>és dit per</i>
63v	110,25	<i>ça alforria</i>	88v	161,31	<i>que I no i</i>
64r	111,31	<i>la fermansa.</i>	89r	162,16	<i>paretz</i>
64v	113,3	<i>enganatz per</i>	89v	162,48	<i>ne.l ne pot</i>
65r	114,6	<i>curadors,</i>	90r	163,25	<i>cases d'al-</i>
65v	115,3	<i>animi non</i>	90v	164,2	<i>d'aque-</i>
66r	115,32	<i>que.l sagra-</i>	91r	164,31	<i>no.s n'avén</i>
66v	116,33	<i>en dues</i>	91v	165,11	<i>ne els ve-</i>
67r	118,15	<i>infligat.</i>	92r	165,40	<i>les cases de</i>
67v	119,15	<i>cambi o al-</i>	92v	166,23	<i>pusquen car-</i>
68r	120,22	<i>femna sia</i>	93r	167,7	<i>E cascun</i>
68v	121,26	<i>axí de confessi-</i>	93v	167,36	<i>arbres de</i>
69r	122,15	<i>Si cert</i>	94r	168,14	<i>la part</i>
69v	123,6	<i>e sia pre-</i>	94v	168,42	<i>culpa</i>
70r	124,27	<i>si dirà als mer-</i>	95r	169,28	<i>que no</i>
70v	125,24	<i>çe pert, l'o-</i>	95v	171,6	<i>condemp-</i>
71r	126,10	<i>espera a aver.</i>	96r	172,8	<i>de l'abelar.</i>
71v	128,1	<i>Alò metex és e</i>	96v	172,38	<i>del catiu</i>

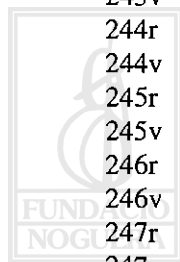

Ms. A	Edició	Ms. A	Ms. A	Edició	Ms. A
Foli	Pàg./Línia	Mots finals	Foli	Pàg./Línia	Mots finals
97r	173,27	<i>d'aytant com</i>	121v	216,24	<i>qual ora</i>
97v	174,13	<i>Mas si</i>	122r	217,6	<i>algun sarrayn</i>
98r	175,25	<i>li deu ésser do-</i>	122v	219,6	<i>levades les missi-</i>
98v	176,22	<i>E deu</i>	123r	219,35	<i>reffer e de</i>
99r	177,5	<i>comuna,</i>	123v	221,19	<i>provar que aja</i>
99v	177,37	<i>Mas</i>	124r	222,9	<i>demanar aquella</i>
100r	178,22	<i>seynals.</i>	124v	223,28	<i>jasia so</i>
100v	180,6	<i>contra aquel qui</i>	125r	224,27	<i>d'aquí enant</i>
101r	181,13	<i>que.s cuit que.l</i>	125v	225,24	<i>el logre,</i>
101v	182,9	<i>peynora en</i>	126r	226,20	<i>est quod</i>
102r	183,10	<i>no li pach,</i>	126v	227,15	<i>deu aemprar</i>
102v	185,16	<i>ordi o altre</i>	127r	227,46	<i>e enaxí</i>
103r	186,12	<i>raon d'él,</i>	127v	228,30	<i>que la y</i>
103v	187,3	<i><e> cosa</i>	128r	229,13	<i>esplet sia</i>
104r	187,33	<i>demanat en</i>	128v	230,13	<i>no n'és ten-</i>
104v	188,21	<i>qui demana.</i>	129r	231,9	<i>estrayna bès-</i>
105r	189,22	<i>solament, que</i>	129v	231,37	<i>contra la volen-</i>
105v	190,29	<i>e el deutor</i>	130r	232,25	<i>bèsties o altres</i>
106r	191,28	<i>deu ésser con-</i>	130v	233,11	<i>en pletz és</i>
106v	192,30	<i>e no fa</i>	131r	234,8	<i>tàcitament</i>
107r	193,26	<i>que totz</i>	131v	235,7	<i>que sia es-</i>
107v	194,10	<i>per lo de-</i>	132r	236,6	<i>en les coses</i>
108r	194,32	<i>lo sey-</i>	132v	237,15	<i>comú de la ciu-</i>
108v	195,14	<i>fermes axí com</i>	133r	238,17	<i>pare aquels</i>
109r	196,26	<i>in integrum.</i>	133v	239,5	<i>el reech</i>
109v	197,22	<i>sien mortz</i>	134r	239,36	<i>d'aquela cosa a</i>
110r	198,3	<i>part del</i>	134v	240,24	<i>scientment</i>
110v	199,17	<i>ne d'èls no</i>	135r	241,11	<i>segesquen</i>
111r	200,14	<i>poder de son</i>	135v	241,42	<i>sia feta no</i>
111v	201,6	<i>deute en lo</i>	136r	242,27	<i>possessions rema-</i>
112r	202,1	<i>renunciem, los es-</i>	136v	243,14	<i>membres con dels</i>
112v	203,19	<i>adversa</i>	137r	243,46	<i>reman de-</i>
113r	204,19	<i>testament</i>	137v	244,31	<i>les partz.</i>
113v	205,1	<i>saber los acu-</i>	138r	246,7	<i>no valen ne són</i>
114r	206,23	<i>dir lur tes-</i>	138v	247,11	<i>poden los</i>
114v	207,17	<i>que les per-</i>	139r	248,21	<i>a pagar.</i>
115r	207,45	<i>en son tes-</i>	139v	249,28	<i>que i</i>
115v	208,20	<i>II testimo-</i>	140r	250,10	<i>Emperò,</i>
116r	209,3	<i>del principal</i>	140v	250,43	<i>volrà exir</i>
116v	209,33	<i>derreres volentatz</i>	141r	251,25	<i>del conductor,</i>
117r	210,21	<i>letres al júgie</i>	141v	253,4	<i>la sua cosa</i>
117v	211,8	<i>exceptat</i>	142r	254,5	<i>mazmodines</i>
118r	211,31	<i>deu-li ésser</i>	142v	254,37	<i>tres ayns pa-</i>
118v	212,10	<i>primera vega-</i>	143r	255,23	<i>volrà donar</i>
119r	213,12	<i>fer aquel</i>	143v	256,5	<i>donar ferman-</i>
119v	214,4	<i>demana per</i>	144r	256,39	<i>Mol-</i>
120r	212,27	<i>sarrayn contra</i>	144v	257,22	<i>persona en qui</i>
	(Vegeu nota 10, pàgina 212)		145r	258,4	<i>per testamentz</i>
120v	215,13	<i>si aquel que</i>	145v	258,36	<i>pendre son lo-</i>
121r	215,40	<i>és tenguda</i>	146r	259,21	<i>la ten, sens</i>
			146v	260,7	<i>serà posat</i>

Ms. A	Edició	Ms. A	Ms. A	Edició	Ms. A
Foli	Pàg./Línia	Mots finals	Foli	Pàg./Línia	Mots finals
147r	260,38	<i>aquela cosa que</i>	172v	300,19	<i>lur plet,</i>
147v	261,23	<i>en assò no a</i>	173r	301,8	<i>o d'altre, a-</i>
148r	262,1	<i>seynor</i>	173v	301,37	<i>sarrayna,</i>
148v	262,33	<i>e establít</i>	174r	302,26	<i>enaxí.n deu pa-</i>
149r	263,21	<i>ne feta</i>	174v	303,27	<i>fil familias</i>
149v	265,4	<i>escrex a la mu-</i>	175r	304,23	<i>vol pendre.</i>
150r	265,34	<i>remanen</i>	175v	305,7	<i>ayns que aja,</i>
150v	266,22	<i>tengut de resti-</i>	176r	306,1	<i>destruix, que</i>
151r	267,10	<i>s'esdevén que</i>	176v	306,30	<i>són escrites,</i>
151v	267,41	<i>pendre ma-</i>	177r	307,19	<i>institució, qual</i>
152r	268,24	<i>pres, ne par-</i>	177v	308,17	<i>volentat e l'or-</i>
152v	269,6	<i>matrimoni</i>	178r	309,10	<i>marmassors no</i>
153r	269,37	<i>l'exovar sia pa-</i>	178v	309,41	<i>del defunt.</i>
153v	270,17	<i>que ella</i>	179r	310,24	<i>sia en son</i>
154r	270,48	<i>axí ben de</i>	179v	311,17	<i>o aquela</i>
154v	271,32	<i>ne les ríchees</i>	180r	312,1	<i>contrait o</i>
155r	272,10	<i>ela totz</i>	180v	312,29	<i>ne la ma-</i>
155v	272,41	<i>en la fas</i>	181r	313,13	<i>que conpli-</i>
156r	273,24	<i>so que ela</i>	181v	313,44	<i>que.ls tes-</i>
156v	274,8	<i>per mort o</i>	182r	314,27	<i>e ab ayn</i>
157r	274,40	<i>ren que man-</i>	182v	315,7	<i>lexar alcuna</i>
157v	275,17	<i>les vestedu-</i>	183r	315,35	<i>del testador</i>
158r	276,6	<i>ssegones</i>	183v	317,5	<i>privat.</i>
158v	277,2	<i>leyalment</i>	184r	318,6	<i>etcètera, o del</i>
159r	277,33	<i>la muler ab</i>	184v	318,36	<i>don que.l</i>
159v	278,11	<i>d'aitant</i>	185r	319,12	<i>l'ereu con-</i>
160r	279,19	<i>moren ab-</i>	185v	320,18	<i>si no.s vol.</i>
160v	280,15	<i>pot ela le-</i>	186r	321,21	<i>és entés</i>
161r	281,21	<i>tot lo</i>	186v	322,4	<i>de conti-</i>
161v	282,18	<i>remanent</i>	187r	323,21	<i>sia hereu</i>
162r	283,9	<i>les cartes de</i>	187v	324,24	<i>o d'eret-</i>
162v	284,3	<i>donades en</i>	188r	325,18	<i>o no usen</i>
163r	284,34	<i>són totz los</i>	188v	326,2	<i>ascendens</i>
163v	285,19	<i>que fassa</i>	189r	326,35	<i>maridada,</i>
164r	286,3	<i>no contrastant</i>	189v	327,20	<i>un a l'altre</i>
164v	286,33	<i>e tengudes.</i>	190r	328,5	<i>o arrogant,</i>
165r	287,20	<i>allega pobrea</i>	190v	329,24	<i>per lo testa-</i>
165v	288,2	<i>y venga.</i>	191r	330,19	<i>lex I catiu</i>
166r	288,33	<i>e serà con-</i>	191v	330,50	<i>o quarterada,</i>
166v	289,18	<i>fetes en fas</i>	192r	331,30	<i>és tengut ne</i>
167r	290,19	<i>e enans</i>	192v	332,17	<i>lo doble</i>
167v	291,13	<i>sobredites tro</i>	193r	333,10	<i>perir o.s</i>
168r	292,2	<i>fer enven-</i>	193v	333,39	<i>lo davandit</i>
168v	292,33	<i>les escuses.</i>	194r	334,16	<i>obligat al</i>
169r	293,18	<i>tutela o cu-</i>	194v	335,22	<i>collaterals, so</i>
169v	294,6	<i>pubils o</i>	195r	336,19	<i>grau és, dels</i>
170r	295,10	<i>que aja</i>	195v	336,37	<i>troba hom,</i>
170v	296,13	<i>bona fe e sens</i>	196r	338,13	<i>fil mayor</i>
171r	296,43	<i>adultz que</i>	196v	340,4	<i>ayns contínua-</i>
171v	299,1	<i>troben aquí lo</i>	197r	341,7	<i>defenedor vol</i>
172r	299,31	<i>enblades les</i>	197v	341,39	<i>ciutadans,</i>

Ms. A	Edició	Ms. A	Ms. A	Edició	Ms. A
Foli	Pàg./Línia	Mots finals	Foli	Pàg./Línia	Mots finals
198r	342,29	<i>XXX ayns</i>	223v	391,10	<i>creedor de dir de</i>
198v	343,14	<i>d'aquestz so-</i>	224r	392,9	<i>so que.l deutor</i>
199r	344,10	<i>lo libre sa-</i>	224v	392,38	<i>és que.n sien</i>
199v	345,7	<i>real. Mas</i>	225r	393,29	<i>destrets que</i>
200r	345,36	<i>demanador de</i>	225v	394,24	<i>que reta la</i>
200v	346,22	<i>Mas si no</i>	226r	395,27	<i>acció no a</i>
201r	347,13	<i>les cartes.</i>	226v	396,16	<i>lo compra-</i>
201v	348,16	<i>asigna lo</i>	227r	396,49	<i>a clams</i>
202r	349,4	<i>dégia fer dret,</i>	227v	397,30	<i>çe fan en</i>
202v	350,20	<i>demanador,</i>	228r	398,10	<i>l'enfant en-</i>
203r	351,15	<i>batle del</i>	228v	398,39	<i>e obligatz.</i>
203v	352,3	<i>cosa jugiada.</i>	229r	399,26	<i>e desobligat</i>
204r	352,34	<i>cosa que d'abans</i>	229v	400,4	<i>salvetat, qui</i>
204v	353,24	<i>exceptione rey</i>	230r	401,3	<i>n'aja agutz,</i>
205r	354,33	<i>amb él, val</i>	230v	402,2	<i>e gran es-</i>
205v	356,9	<i>serà provat</i>	231r	403,21	<i>per aquela</i>
206r	357,8	<i>per raon de falçes</i>	231v	404,23	<i>és feta en</i>
206v	358,15	<i>que si alcun</i>	232r	405,22	<i>que la cosa aquela</i>
207r	360,6	<i>dos ciutadans</i>	232v	406,9	<i>revocar e desfer</i>
207v	361,2	<i>donada no a</i>	233r	406,38	<i>francament</i>
208r	362,1	<i>no.s pot</i>	233v	407,25	<i>o justa</i>
208v	363,5	<i>aventura</i>	234r	409,5	<i>pot ne deu.</i>
209r	363,37	<i>avia condempnat</i>	234v	410,5	<i>deu ésser feta,</i>
209v	364,26	<i>a son dret.</i>	235r	410,37	<i>clar pot ésser.</i>
210r	365,6	<i>deu enan-</i>	235v	411,34	<i>testament o con-</i>
210v	365,41	<i>sentències que</i>	236r	412,21	<i>volrà menar-lo,</i>
211r	366,12	<i>a la sinago-</i>	236v	414,3	<i>femna ver-</i>
211v	367,28	<i>e aquest</i>	237r	415,2	<i>d'él o està</i>
212r	369,15	<i>hom nula for-</i>	237v	415,32	<i>del lit, ela</i>
212v	371,2	<i>son deutor</i>	238r	416,16	<i>totes, e el col-</i>
213r	372,13	<i>e aquel qui</i>	238v	417,29	<i>tenir les me-</i>
213v	373,25	<i>mas ha ça de-</i>	239r	419,10	<i>renegat, o altres</i>
214r	374,20	<i>aquels in-</i>	239v	420,15	<i>dites parau-</i>
214v	375,12	<i>aquel qui.l</i>	240r	421,8	<i>les mulers,</i>
215r	376,25	<i>enaxí obrades</i>	240v	422,9	<i>presumpcions</i>
215v	378,4	<i>nom d'aquel</i>	241r	423,25	<i>seccundo.</i>
216r	378,38	<i>en aquel temps</i>	241v	424,24	<i>aquel qui obra-</i>
216v	380,8	<i>ésser forsat e</i>	242r	425,22	<i>loc no a.</i>
217r	381,6	<i>obligades, si.l</i>	242v	427,1	<i>l'encant dels</i>
217v	381,37	<i>la obliga-</i>	243r	427,31	<i>calces, e sabates</i>
218r	382,27	<i>aja feta carta.</i>	243v	428,28	<i>de reffer e</i>
218v	383,14	<i>fassa per juy</i>	244r	429,16	<i>repropi, mor-</i>
219r	383,45	<i>préset sia fet.</i>	244v	430,16	<i>ne contra</i>
219v	384,27	<i>contrastant la dita</i>	245r	431,14	<i>e deu servir</i>
220r	385,9	<i>agés estat con-</i>	245v	432,15	<i>contrahens e dels ple-</i>
220v	385,39	<i>veyn de Tortosa</i>	246r	433,14	<i>l'spay que</i>
221r	387,2	<i>fermançes.</i>	246v	433,45	<i>nul loch ne per</i>
221v	387,33	<i>aquel deute</i>	247r	434,26	<i>ne fermar la</i>
222r	388,30	<i>diu que</i>	247v	435,23	<i>que us plàcia.</i>
222v	389,18	<i>so és aquela</i>	248r	436,17	<i>corredura, sens tot</i>
223r	390,4	<i>aquel prin-</i>	248v	437,9	<i>demanar.</i>

Ms. A	Edició	Ms. A	Ms. A	Edició	Ms. A
Foli	Pàg./Línia	Mots finals	Foli	Pàg./Línia	Mots finals
249r	438,1	<i>deven plus de-</i>	274v	488,3	<i>feta a fem-</i>
249v	438,34	<i>noscades, e de nous</i>	275r	489,1	<i>esvayment</i>
250r	439,36	<i>roudor, I diner.</i>	275v	489,30	<i>malefici sia</i>
250v	440,33	<i>toynina, I diner.</i>	276r	490,11	<i>criminal.</i>
251r	441,30	<i>saques o de</i>	276v	491,1	<i>júgies, fet</i>
251v	442,20	<i>aquesta custuma</i>	277r	491,32	<i>ciutadans que en la</i>
252r	445,9	<i>neguna</i>	277v	492,25	<i>an acostumat</i>
252v	446,14	<i>los bayns en</i>	278r	493,9	<i>deu dir</i>
253r	447,3	<i>que no deven.</i>	278v	493,42	<i>de Tortosa</i>
253v	447,33	<i>y són ne y</i>	279r	494,28	<i>és certa, e de-</i>
254r	448,28	<i>pena V sous,</i>	279v	495,11	<i>tot nuu, en bra-</i>
254v	449,17	<i>de la ciutat l'altra</i>	280r	496,7	<i>franca per-</i>
255r	450,7	<i>tant és que.s</i>	280v	497,20	<i>que sia ja en tal</i>
255v	451,12	<i>libres meins tersa.</i>	281r	498,16	<i>pot-lo me-</i>
256r	452,17	<i>fincada, que</i>	281v	498,45	<i>sens tota pena,</i>
256v	452,48	<i>ren pesar,</i>	282r	499,28	<i>don, so és</i>
257r	453,31	<i>de forment és</i>	282v	500,8	<i>de la nau o</i>
257v	454,19	<i>donen XXIII</i>	283r	500,39	<i>deven ésser</i>
258r	455,19	<i>Dàtils.</i>	283v	501,25	<i>primer viàgie fet</i>
258v	455,47	<i>VIII arrovas</i>	284r	502,11	<i>que no sia</i>
259r	457,26	<i>ventres de les</i>	284v	502,42	<i>és tornat del</i>
259v	458,23	<i>si és primal,</i>	285r	503,30	<i>seynor del leyn no.l</i>
260r	459,5	<i>en sa honor,</i>	285v	504,11	<i>tengut e obligat</i>
260v	460,17	<i>venda o al liura-</i>	286r	504,43	<i>pogessen bay-</i>
261r	461,11	<i>com n'àgia</i>	286v	505,30	<i>leyn, e.l deu</i>
261v	462,5	<i>natura dels</i>	287r	506,14	<i>deven pagar</i>
262r	462,35	<i>sens minva</i>	287v	506,45	<i>leyn o els mer-</i>
262v	463,30	<i>jasia so que</i>	288r	507,29	<i>intrat e.l Grau</i>
263r	464,25	<i>vermeyl, V sous.</i>	288v	508,10	<i>les barques,</i>
263v	465,13	<i>obrar leyalment.</i>	289r	508,40	<i>metre son aver,</i>
264r	466,31	<i>e no plus.</i>	289v	509,17	<i>seynor del leyn</i>
264v	467,48	<i>Egua, XII diners.</i>	290r	509,46	<i>que.l segesca</i>
265r	468,43	<i>salada III diners.</i>	290v	510,24	<i>Lo seynor del</i>
265v	469,39	<i>pesa e no</i>	291r	511,6	<i>o poch, si los</i>
266r	471,10	<i>establiment, e</i>	291v	511,35	<i>primerament so que.n</i>
266v	472,13	<i>crida per tota</i>	292r	512,18	<i>meyns de mígia</i>
267r	473,2	<i>la ciutat és, e qui</i>	292v	512,44	<i>de temps o per</i>
267v	474,9	<i>bèsties feres,</i>	293r	513,28	<i>del leyn pendran</i>
268r	475,2	<i>coses de què</i>	293v	514,12	<i>del leyn no n'</i>
268v	475,32	<i>la una part</i>	294r	514,40	<i>mercader a a pagar</i>
269r	476,15	<i>plantació o per sem-</i>	294v	515,26	<i>si.s vol, e</i>
269v	476,48	<i>béns d'aquest</i>	295r	517,2	<i>part Pascha,</i>
270r	477,32	<i>francs hòmens</i>	295v	518,6	<i>demanda ne quèstió</i>
270v	478,16	<i>ribes, e ponts</i>	296r	518,37	<i>leyns o barches</i>
271r	479,25	<i>bonorum, obli-</i>	296v	520,17	<i>militem et cum</i>
271v	480,29	<i>tamen potest</i>	297r	521,21	<i>si non erit miles</i>
272r	482,12	<i>videntur consen-</i>	297v	522,11	<i>solidos decem;</i>
272v	484,11	<i>accusacions no deu</i>	298r	523,10	<i>quod si probaverint</i>
273r	485,7	<i>ne contra</i>	298v	524,6	<i>Quod si illum</i>
273v	486,4	<i>d'aquén fassa ac-</i>	299r	524,28	<i>d'altra moneda.</i>
274r	487,3	<i>refrenament e</i>			

CRITERIS DE L'EDICIÓ

Criteris per a la transcripció del text

La columna dreta, tot i mantenir la fidelitat a l'original, ha estat tractada intentant de fer-la més legible pel lector modern: així, doncs, per exemple, restituïm entre parèntesis angulars les lletres que fan més fàcil la lectura del text (<í> en els gerundis, <í> en els infinitius), cosa que no fem a la columna esquerra, on mantenim la forma tal com apareix en el manuscrit. Això afecta també alguns casos de separació de mots (vegeu-ne apartat corresponent, més avall) i d'accentuació (*entegra* en ms. A, *éntegra* en la columna dreta).

Grafia:

Respectem la grafia dels manuscrits respectius:

-Conservem les *ss* i les *ff* en tots els casos, malgrat que, com sabem, en alguns casos representen majúscules (no, però, en casos com *deffenir*, *sofferà*, etc.).

-Normalitzem les *i/j* i les *u/v*.

-No normalitzem la grafia del llatí.

Abreviatures:

Les resollem sense marcar-ho especialment. Només en cas de dubte, en parlem per nota.

El cas puntual de l'abreviatura de *com*, el resollem sempre *com*, tot i que en el text alterna amb *con*, i quan està escrit sense abreviar, deixem la forma que surt.

Errates:

Hem corregit les errates evidents tot i fent-ho constar a peu de plana en els casos més destacables.

Separació de mots:

Sempre separem d'acord amb la normativa moderna:

-normalitzem l'ús dels apòstrofs

-assenyalem amb un punt volat les aglutinacions *e-l* (*e el*, *en el*) i altres casos com *si-l* (*si el*), *no-s* (*no es*), *qu-e-l* (*que en el*)...

- En la columna esquerra deixem separats alguns mots, actualment aglutinats, perquè considerem que és interessant de veure que en aquell moment encara no eren percebuts com un únic mot (*qual se vol*, per exemple, que podem trobar amb un pronom intercalat: *cal él se vol*).

-En la columna dreta, sempre separem d'acord amb la normativa actual, exceptuant els casos dels elements locatius o temporals no usuals en la llengua actual, que deixem tal com surten en cada cas (per ex. *enaprés* pàg 231, línea 21).

Accents i dièresis:

Pel que fa a l'ús del accents i les dièresis, d'acord amb la normativa moderna. En el cas de les *e*, respectem l'accentuació d'acord amb la fonètica occidental medieval i actual (participis amb *-és -permés, ofés, entés...*; *conéixer, regonéixer*;). Deixem sempre, però, *què* (relatiu, interrogatiu).

- Accentuem sempre
él pronom personal
là adverbí
més adverbí (*mes*: substantiu, forma verbal de *metre*, conjunció)

Majúscules:

Fem servir les majúscules només quan és realment necessari:

-Noms propis. Topònims i antropònims.

-*Déu* (i *Senyor*)

-Noms de textos legals particulars (*Usatges de Barcelona, Costums de Tortosa, Sentència de Flix, Composició de Josà ...*)

Presentació tipogràfica:

Els elements que apareixen marginats en els manuscrits, els introduïm entre parèntesis quadrats []. Si afegim alguna lletra o algun mot que manca en el manuscrit perquè altrament el text seria incompreensible, ho fem entre parèntesis angulars < >. Si corregim una forma (en la segona columna), ho indiquem per nota.

Quan cal eliminar algun element perquè sobra, ho marquem entre parèntesis ().

Numerem les línies de cada pàgina de cinc en cinc per tal de poder referir-nos-hi.

Les xifres i els números els deixem com apareixen al manuscrit.

Els fragments que representen un discurs directe van entre cometes a la columna esquerra i en majúscules a la columna dreta.

Els fragments en llatí van sempre en negreta (negreta cursiva a la columna esquerra i negreta rodona a la dreta).

ÍNDEX GENERAL

PRÒLEG.....	I
-------------	---

INTRODUCCIÓ

1 El marc històric.....	V
2 La població del territori a partir de Ramon Berenguer IV.....	IX
3 La formació de "Costums de Tortosa".....	XII
4 La sentència arbitral de 15-V-1277.....	XVI
5 Conclusions.....	XXII
6 Els manuscrits de "Costums de Tortosa".....	XXIII
7 Les edicions.....	XXXVIII
8 El pla de la nostra edició.....	XLII
Bibliografia.....	XLV

LA LLENGUA DEL MANUSCRIT "*CONSUETUDINES DERTUSE*".

1 Consideracions generals.....	XLIX
2 Notes sobre qüestions gràfiques.....	LI
3 Aspectes fonètics.....	LII
4 Qüestions morfològiques.....	LV
5 Notes sintàctiques.....	LXII
6 Qüestions lèxiques.....	LXVI
7 Nòtules semàntiques.....	LXXII

CORRESPONDÈNCIA FOLIAT: MANUSCRIT A I EDICIÓ CRÍTICA.....	LXXV
---	------

CRITERIS D'EDICIÓ.....	LXXXI
------------------------	-------

PREFATIO.....	1
---------------	---

COSTUMS DE TORTOSA.....	4
-------------------------	---

APÈNDIXS.....	529
---------------	-----

ÍNDEXS.....	551
-------------	-----

- Primer Foli del manuscrit A de Costums de Tortosa. 1272 (Exemplar de l'Arxiu Històric de Tortosa).

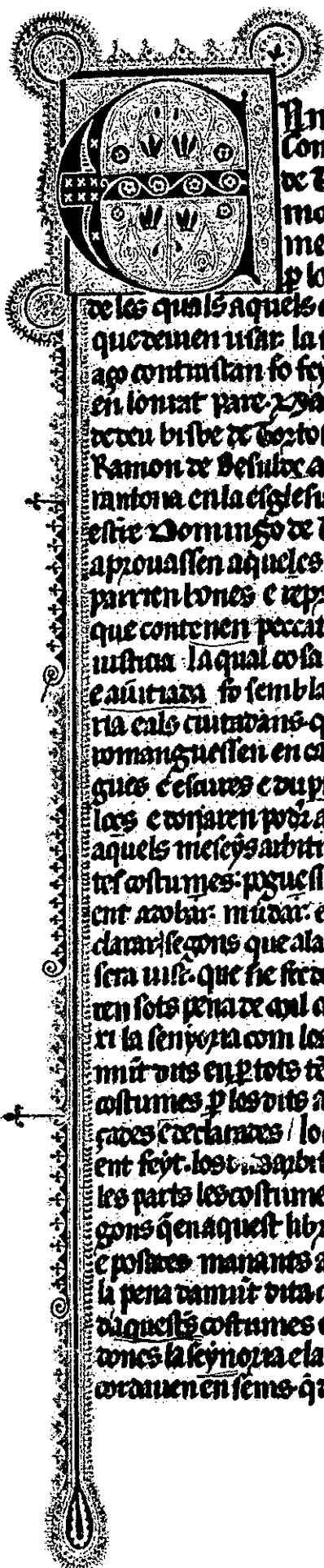

- Primer Foli del manuscrit D. Segle XIV (Exemplar avui perdut).

In noie dñi nri ihu. xpi. amē. h
sūt s'uetudines dñeise ciuitati
opilate. p. Petru d'amarro. i. p. m.
egich notarios eidē ciuitatis. r. d. h. c.
ii. l. r. l. s. d. q. u. a. n. o. d. n. i. c. e. i. i. c. a. m. a. r. r. o. i. t.

Que la fo la cl. q. c.
ut de torto. h. ii.
sa de mans de
sarrayns per
lo molt alt et noble
et honorat en. Ramon le
tenguer comte de bar
celona. çoes assaber. ii.
hal. de gener. Anno do
mini. q. c. xl. viij.
et fo per el tornada a
mans de ans e alafe
catolica. la diuina gra
ministrat. p. ço que aq
lo nom de ihu. xpi. fos
exalçat e p. tots tps
onrat e seruit a hono
del primeramet e de la
beneita gliosa scia ma
ria mare del e de tota
la cort celestial. e a pro
fit de les animes e dels
cors de tots ans. e spe

cialment daqis q' de la
dita ciutat foren ne se
ran habitads. lo q' dit
comte vna franques e li
bertatz e costumes als
habitadors de tortosa e de
los termes. segons q' diu
ts enaqt hbre es conten
gut. e p. los successors
seus son apuades e confer
mates. e encara p. benign
tat dels dits successors
per los mits els seruis
dels dits habitadors q' la
ciutat de tortosa contra
los enemics de la creu sal
uaria e obtingueren. e
no tant solament salua
ren e obtingueren. anz
encara lo regne de may
orca e de ualencia baro
nialment plur. p. mou
ment e uolentat ayaue
apre. e e conqueru. e a
quels p. sos e conqit. ane
ssi la diuina gra espiat.
auidat. al molt noble se
ñor en Jacme. p. la gra

Con nom de deu. a. Com en la ciutat de Tortosa fossen moltes costumés meses en escrit p los ciutadans de les quals aquels ciutadan deye que deuen usar la senyoria a eylls ago contrastan fo feyt cõpromes en l'onat pare. 2. Darnau plaga de deu bisbe de Tortosa en aquest Ramon de Besubx artache de tantona en la esglesia de leyra. e on este Domingo de Terol. los q̄ls aprouassen aquelles costumés q̄ls parrien bones e reppouassẽ aq̄les que contenen peccat. e en burgaric iusticia. la qual cosa feyta p eylls. e auitada fo semblant ala senyoria e als ciutadans que les costumés w manguessen en cara ma ssa longues e clares e duptoses en molts loes e conaren podi alta negada a aquels mesleys arbitres q̄ eylls les ontes costumés. p̄guessen noueclament acobar. mudar. e abreuuar. e de clarar segons que ala lur discreccio sera iust. que he ferdor. Q̄promise ten sots pena de q̄ul q̄zabatins a ri la senyoria com los ciutadans a m̄it dits en p̄ tots tẽps. usar daq̄les costumés p los dits arbitres en q̄e fades e declarades / lo qual declarament feyt. los dits arbitres donaren a les parts les costumés declarades segons q̄ en aquest libre son escrites. e posades manants a les parts sots la pena amunt dita que eylls usen daquests costumés e no daltres. Si tones la senyoria e la ciutat. nosi a cordauen en sems q̄ daltres usassen

Es asabz que en la ciutat e el terme de tortosa tots los feits acie efer determinats segons les estatutis en aquest libre escrites e en defayliment de les costumés. p los usatges de barcelona. en aquest libre escrites e en defayliment de tota q̄ p̄riet co Rubrica de lo venamier de la ciutat de tortosa.

Los murs les torres. los uayls. los barbicanes de la ciutat son adefalument d̄ la senyoria e de ls ciutadans. Enegun no pot aqui hedificar ne portes ne alta obra fer. p que la fortalea de la ciutat sen pua m̄ruar. En pero aq̄ls qui han les cases que tenẽ ab los murs p̄denen aq̄ls murs metre cabrons e canes e fermar aq̄s eular de les torres e del mur. e fer puades. enari que la fortalea de la ciutat no sen m̄ruie. En los uals m̄en les barbicanes no pot nequ m̄ten hedificar. mai p̄den ne tier fermes si m̄ ha.

Totes les carreres de la ciutat e de tot lo t̄me son aprofit eacom mal us de senyoria. e ciutadans. e de totes altres gentis. En les carreres de la ciutat pot cascu en la frontera de son albert posar taules. estolons. o pilars pedons o grans efer en uans tro altur de la carren. e obrir p̄tals enari p̄ que paquests coses ne p̄neguria daqueles lo comunal us de les carreris no s̄e embargat ne p̄ il ne pua efer a aq̄ls q̄ passara de nit ne de dia p los carrers de la ciutat o de fora lo qual embare s̄ h̄res o h̄ sera daq̄a amant s̄en leuat p lo negre p los ciutadans. e si los ciutadans no uolien acofer e manats una negada p lo negre lo negre ofage p si elx e si lueguer requesit

COSTUMS DE TORTOSA

PREFATIO

1 *In nomine domini nostri Jhesuxristi amen.*
Haec sunt consuetudines Dertuse civitatis
compilate per Petrum de Tamarito et Petrum
Egidii notarios eiusdem civitatis videlicet IIII
5 *kalendas decembris anno dominice in incar-*
nationis MCCLXXII.

Presa fo la ciutat de Tortosa de mans de
sarrayns per lo molt alt et noble et [h]onrrat en
Ramon Berenguer comte de Barcelona, ço és a
10 *ssaber III kalendas de gener anno domini*
MCXLVIII, et fo per él tornada a mans de xres-
tians e a la fe catòlica, la divinal gràcia minis-
trant, per ço que aquí lo nom de Jhesuxrist fos
exalçat e per totz temps onrrat e servit a honor
15 *d'él primerament e de la beneita gloriosa*
sancta Maria mare d'él e de tota la cort celes-
tial e a profit de les ànimes e dels cors de totz
xrestians e specialment d'aquels qui de la dita
ciutat foren ne seran habitants. Lo qual dit
20 *comte donà franquees e libertatz e costumes*
als habitants de Tortosa e de sos térmens,
segons que dintz en aquest libre és contengut e
per los successors seus són aprovades e con-
firmades. E encara per benignitat dels ditz
25 *successors, per los mèritz e-ls serviis dels ditz*
habitadors qui la ciutat de Tortosa contra los
enemics de la creu salvaren e obtengueren, e no
tant solament salvaren e obtengueren, anz
encara lo regne de Mayorca e de València ba-
30 *ronilment per lur propri moviment e volentat*
aydaren a pendre e conquerir, e aquels presos
e conquestz atressí la divinal gràcia espirant,
ajudaren al molt noble seynnor en Jacme per la
gràcia <de> Déu rey d'Aragon a retenir, con-
35 *servar e defendre. Les quals costumes e fran-*

Presa fo la ciutat de Tortosa de mans de sarraïns per lo molt alt e noble e honrat en Ramon Berenguer compte de Barcelona, ço és a saber III kalendas de gener anno domini MCXLVIII, e fo per eyl tornada a mans de crestians e a la fe catòlica, la divinal gràcia ministrant, per ço que aquí lo nom de Jesucrist fos exaltat e per tots temps honrat e servit, a honor d'eyl primerament e de la beneyta gloriosa sancta Maria mare d'eyl e de tota la cort celestial, e a profit de les ànimes e dels cors de tots xristians e especialment d'aqueyls qui de la dita ciutat foren ne seran habitants. Lo qual dit comte donà franqueses e libertats e costumes als habitants de Tortosa e de sos térmens, segons que dintre en aquest libre és contengut, e per los successors seus són aprovades e confirmades. E encara per benignitat dels dits successors, per los mèrits e-ls servicis dels dits habitants, que la ciutat de Tortosa contra los enemichs de la creu salvaren e obtengueren, e no tant solament salvaren e obtengueren, ans encara lo regne de Mayorca e de València baronilment per lur propri moviment e volentat ayudaren a pendre e conquerir, e aqueyls presos e conquests, atressí, la divinal gràcia espirant, ayudaren al molt noble senyor en Jacme per la gràcia de Déu rey d'Aragó a redemir, conservar e defendre. Les quals costumes e franqueses, los dits ciutadans e habita-

1 *quees los ditz ciudatans e habitants de la dita
presó ensà franchament e deliura an tengudes
e en pau posseïdes.¹*

dors de la dita presa ençà, franchament e deliura, han tengudes e-n pau posseïdes. **Laus Deo.**

5 *Con fos pleyt longament estat en la cort de Roma per ffrare Arnau de Castelnou, Maestre en Aragon
e en Cataluyña, e per los frares de la cavaleria del Temple demanant de la una part, e els ciudatans de
la ciutat de Tortosa defenent de l'altra; demanavan lo dit Maestre e els frares que les costumes de Tortosa
fossen meses en escrit, e moltes d'altres coses segons que e-l lur libel era contengut, on per so con lo
trebayl donà a éls enteniment, la divinal gràcia obrant, fo feta entre-l dit Maestre e els frares del Temple
e ensems ab lo noble en Ramon de Moncada e los ditz ciudatans de Tortosa sobre-l pleyt desús dit avinença
10 e amigable composicion; los ditz ciudatans esgardant la humanal fragilitat volgueren que so que per
éls fos feyt fos a perpetual memòria ferm e estable, e encara gardaren que per so que éls farien les gens
estraynes, els ciudatans e-ls habitants de la ciutat de Tortosa e de totz sos térmens visquesen honestament
e que enjúrria ne mal los uns als altres no se fessen, e axí lo pobre com lo rich pogués aver e
consequir son dret egualment, e cobrar cascun so que seu és. Sobre les quals coses la universitat, ajustat
15 e convocat consel general en la claustra de la seu de Tortosa així com és custuma, veén la utilitat e
el profit de totz e de sengles que si les costumes eren escrites que la dita universitat seria per totz temps
en bon estament e que les gens mils podrien viure segurament e en pau, la dita universitat pregà en
Pere de Tamarit e en Pere Gili, notaris e ciudatans de Tortosa, que éls les costumes de la ciutat de Tortosa...²
antigament és estada tro açí governada e d'aquí enant pus profitosament, nostre senyor Jhesuxrist
20 volent, serà governada, fiant de lur fe e de lur leytat e de lur sciència, la qual moltes vegades e en moltz
feytz per la dita universitat era estada conprovada. E els davan ditz Pere de Tamarit e Pere Gil volentz
ésser obedientz a les pregueries de la dita universitat de tot lur poder, levades les mans al cel
sobr-açò la gràcia de sant espirit e el nom de Jhesuxrist apellat, qui dóna totes coses abundadament e
non in perpat³ e és començament e fin de tot bén e per él és aiüta la via e vertut; les dites Costumes segons
25 que a enant en aquest libre és ordenat escrisqueren e a loable acabament e bona fin aportaren a perpetual
remenbrament, con la memòria dels hòmens sia aleneglable e febla e inclina a oblidar totes coses, e so
que és comanat a escrit pus forçament és retengut e no pot caure en oblit. **Quia omnium habere
memoriam e in nullo penitus peccare sive devinare, potius est divinitatis quam humanitatis.***

30 En nom de Déu amén. Com en la ciutat de Tortosa fossen moltes costumes meses en escrit per los
ciudatans, de les quals aquels ciudatans deyen que devien usar, la senyoria a eyls açò contrastant, fo feyt
compromés en l'onrat pare n'Arnau per la gràcia de Déu bisbe de Tortosa, e en maestre Ramon de
Besulde, artiache de Tarantona en la església de Leyda, e maestre Domingo de Terol, los quals aprovassen
aqueles custumes qu-els parrien bones, e reprovassen aqueles que contenen peccat, e enbargarien justícia.
La qual cosa feyta per eyls e ajudjada, fo semblant a la seynoria e als ciudatans que les costumes ro-
35 manguessen encara massa longues e escuras e duptoses en molts locs, e donaren poder altra vegada a
aquels meseys àrbitres, que eyls les dites costumes poguessen noveylament adobar, mudar e abreviar e
declarar, segons que a la lur discreció serà vist que sie feedor. E promeseren sots pena de mil moraba-

1. Després del primer pròleg que constitueix la "Memòria antiga trobada en lo principi dels originals costums" de l'edició de 1539 (el "Prefatio" del manuscrit C) comença un nou pròleg justificatiu de la compilació dels notaris Tamarit i Gil, que no apareixerà en cap altra redacció posterior. Es tracta d'un pròleg circumstancial, fet per donar compliment a la Composició de Josà, que exigia un redactat que servís de base als àrbitres. I, no obstant això, no és materialment aquest manuscrit A el que utilitzaren els àrbitres: així es dedueix del document de *Comú I, núm 9*, (15-VIII-1273) on s'especifica que la ciutat entrega Costums en un manuscrit de quaranta quaderns de paper.

2. El manuscrit és còpia d'un altre anterior: hi ha lapsus com aquest en què falta alguna cosa perquè la frase tingui sentit. Això es tornarà a produir com veurem en notes successives, equivocant el mot *caria* per *cam*" (1.1.17) *vils* per "civils" (1.1.10) etc. o deixant paràgrafs que se supleixen al marge. Vegeu per exemple nota 2 de la rúbrica 1 i nota 13 de la rúbrica 4 del mateix llibre primer.

3. La lectura correcta ens sembla que hauria de ser "in perpart" (del llatí *perparce* 'escassament', en contraposició a *abundadament*).

1 tins ⁴, axí la seynoria com los ciutadans damunt dits, en per tots temps usar d'aqueles costums per los
dits àrbitres endreçades i declarades. Lo qual declarament feyt, los dits àrbitres donaren a les parts les
costums declarades, segons que en aquest libre són escrites e posades, manants a les parts sots la pena
damunt dita, que eyls usen d'aquestes costums e no d'altres; si doncs la seynoria e la ciutat no s'i
5 acordaven ensems que d'altres usassen.

10 *Per les quals Costumes dementre que basten
deven ésser defenitz primerament e determinatz
e acabatz totz los pleytz de la ciutat de Tortosa
e de totz sos térmens per juy e per sentència dels
ciutadans, e, là on les Custumes no basten, per
los Usàgies de Barcelona que en aquest libre
són escritz. E là on les dites Costumes ne ls
Usàgies sobreditz no basten, los pleytz totz
sobreditz deuen ésser defenitz e determinatz per
15 dret civil, so és per les ligs, e enaxí podrà ésser
departit la cosa equal de la cosa no equal, e el
dret del tort, e cascun podrà reebre gaardon de
so que aurà servit sive bonum fuit sive malum.⁵*

E és a saber, que en la ciutat e e-l terme de
Tortosa tots los feits deuen ésser determenats
segons les costums en aquest libre escrites; e
en defayliment de les Costumes, per los Usatges
de Barcelona en aquest libre escrits; e en de-
fayliment de tot açò per dret comú.⁶

4. La Composició de Josà (16-XI-1272) establia la submissió als àrbitres sots pena de 2000 auris alfonsins. Quan a la vista dels resultats les parts consideren que "les Costumes romanguessen encara massa longues e escuras e duptoses", (al nostre entendre el 12 de novembre de 1275) i donen nou poder als àrbitres per "adobar, mudar e abreviar... a lur discreció", estableixen una nova penalització de 1000 morabetins, i arribarem així a 1277, quan es dona la sentència definitiva (vegeu J. MASSIP, *La gestació...* (pp. 104 i ss.).

Paeria i Veguer II, núm. 58: (fol. 35v procés del segle XIV) transcriu aquest pròleg amb alguna lleugera variant: per exemple, *Taraçona* per *Tarantona*, que no apareix enlloc més. És el pròleg del text arbitral i definitiu.

5. **Ultimum paragrafum prologui qui incipit:** "Per les quals costums et cetera" **approbamus hoc modo, quod per consuetudines per nos approbatas, mutatas, additas, correctas et declaratas negocia et cause in civitatis Dertuse et eius terminis terminentur et decidantur et in earum defectu per Usathicos Barchinonenses in hoc libro scriptos, quibus omnibus deficientibus serventur iura comunia prout in compositione facta super hoc inter dominacionem et cives continetur.**

La sentència de 1277 començarà amb una referència al final del pròleg: "Per les quals costums...", i els àrbitres estableixen que s'entenguin tals costums, com aquells per ells aprovats, canviats, afegits, corregits i declarats.

La sentència respectarà, quant a l'aplicació de les lleis, l'ordre de prelación establert en el manuscrit A: 1) Costums de Tortosa. 2) Usatges. 3) Dret comú. Amb això s'alterava substancialment la sentència de Flix que l'any 1241 posava en primer lloc Usatges de Barcelona i en segon lloc Costums de Tortosa. Encara més, finalment no es feia el que els àrbitres havien demanat: establir quins eren els usatges que no tenien per costum usar, per deixar tota la resta vigents, sinó que converteixen en una rúbrica més de Costums un total de 14 usatges que constitueixen la rúbrica 29 del Llibre 9. Així es mantindrà anys a venir quan Pere III per pragmàtica de 23-II-1380 establirà que en defecte de Costums de Tortosa s'observin en primer lloc Constitucions de Catalunya.

6. Donem en aquesta nota el pròleg tal i com el vam reproduir a J. MASSIP, *La gestació...*, pp.384-385, pròleg que posa en evidència, tot i el seu mal estat de conservació, les variants introduïdes al ms. B per fer-ne la versió definitiva, segurament entre la Sentència de 1277 i l'afegit del costum 1.1.14 l'any 1279:

"En nom de Jesucrist, (Amen. Com en la Ciutat de Tortosa fossen)/ moltes costums meses en (escrit per los Ciutadans, de les quals/ aquels Ciutadans deyen que devien usar la (Senyoria a ells aço con-)/ tratan, fo feyt compromes en l'onrat pare n'(Arnau per la gracia de Deu)/ Bisbe de Tortosa e en Maestre R. de Besul(do Artiache de)/ Tarrancona en la Esglea de Leyda e Maestre (Domingo de)/ Terol los quals aprovassen aquelles costums (que'ls parrien)/ bones e reprovassen aquelles que contenguessen pecc(at e enbarga-)/ rien iusticia. La qual cosa feyta per ells e juig(ada fo semblant) a la senyoria e als ciutadans que les (costums romanguessen enca-)/ ra massa longues e escuras e dub(toses en molts locs e do-)/ naren poder altra vegada a aquells messe(is arbitres, que ells les)/ dites costums poguessen novellament (adobar mudar e abrev-)/ iar e declarar segons que a la lur discreció sera vis(t que sie)/ feedor. E promesseren [sots pena de mil morabatins] axi la Senyoria com los Ciut(adans damunt)/ dits en per tots temps usar d'aquelles costums per (los dits arbi-)/ tres endreçades [e declarades. Lo qual declarament feyt, los dits arbitres (donaren a les parts// les costums declarades) segons que en aquest libre son escrites (e posades, manants a les parts sots la pena damunt dita, que ells usen d'estes costums e no d'altres; si doncs la Senyoria e la Ciutat no s'i acordaven ensems que d'altres usassen.)] aixi com dessus dit:/ Es a saber que en la Ciutat e el term(e de Tortosa)/ tots los feyts deuen esser determenats (segons les costums en)/ aquest libre escrites e en (defalliment de les costums) per los Usatges (de Barcelona en aquest libre escrits; e en defalliment de tot aço per Dret Comu).".

[...] = interliniat. (...) = deteriorat. El subratllat que apareix en l'edició de 1539, no cap en l'espai que ocupen els interliniats del manuscrit; per tant, podem afirmar que aquest text s'afegí encara posteriorment.

- PER AL TEXT DEL PRÒLEG ARBITRAL (QUE COMENÇA A LA LÍNIA 28 DE LA PÀGINA 2) I FINS A 1.1.2. UTILITZEM EL FOLI DEL MS. D.

LLIBRE PRIMER

RÚBRICA 1

DE L'ORDENAMENT DE LA CIUTAT DE TORTOSA

1 *Dit és desús dels térmens de la ciutat de Tortosa: en aquest capítol és l'ordenament de la dita ciutat e, per so con los murs contenen totz los alberchs e les carreres e les places e les altres coses dintre si, primament són ordenades les costumes e les usances dels murs e de les torres e de les barbicanes e dels vals.*¹

5 *Antiga costuma e totz temps contínuament usada és e aprovada que tot ciutadan o habitant de Tortosa pot fer e-ls murs e en les torres tenentz ab los murs e en les barbicanes e e-ls*
10 *vayls, cases, porxos, finestres e metre ses jàcenes e sos cabirons e sos archs, e fer privades e portes, e qual que cosa a son propri ús serà, sens enbargament d'alcuna persona, e encara vendre e alienar tot so que aquí farà així con la*
15 *sua pròpia cosa, sens enbargament e contrarietat d'alcuna persona, e traure fem e altres coses dels ditz vals a lur propri ús, axí com de cosa que és de no nengun.*

1.1.1 Los murs, les torres, los vayls, les barbicanes de la ciutat són a defeniment de la seynoria e dels ciutadans. E negú no pot aquí hedificar, ne portes ne altra obra fer, per què la fortalea de la ciutat s'en puxa mirvar. Emperò aquells qui han les cases que-s tenen ab los murs, poden en aquells murs metre cabirons, e jàcenes, e fermar arcs, e usar de les torres e del mur, e fer privades en axí que la fortalea de la ciutat no se'n mirve. En los vals, ni en les barbicanes no pot negú ni deu hedificar, mas poden-ne trex fems, si n'i ha.

1. Al marge, "Prima consuetudo". En el manuscrit A continuarà posant-se aquesta anotació marginal fins a la costum sisena. **Rúbrica dels térmens de la ciutat de Tortosa.** Ad primam consuetudinem que incipit: "Antiga Costume et cetera" dicunt arbitri quod cum muri, turres, valli et barbachane civitatis sint ad comunem omnium tuicionem tam dominacionis quam civium, nullus possit ibi hedificare vel portas facere itaque protectio seu tuiclo civitatis debilitetur in aliquo seu minvatur. Dicunt inde quod omnes habentes contiguas domos muri civitatis possint inmittere tigna in muris et firmare archus et uti turribus et muro et privatas in eis facere tali modo quod fortitudo civitatis non debilitetur. Item dicunt quod in vallis et in barbachanis cives vel aliquis alius non possint a modo idest ab anno domini millesimo ducentesimo septuagesimo tercio, octavo idus febroarii quo reprobaciones consuetudinum civitatis date fuerunt ex parte dominacionis et mandatum per arbitros ut civibus copia de ipsis daretur, construere domos vel aliqua alia facere propterque fortitudo civitatis minuatur. Possint tamen de vallis et barbachanis abstrahere fimum. Et hoc modo approbant eam alias reprobant eam. Són abundants les modificacions en tota la rúbrica primera, i diríem que tenen el seu origen en els quaderns de reprovació de la Senyoria (presentats als àrbitres el sis de febrer de 1274).

Quant al primer costum les modificacions consisteixen, bàsicament en l'ús comú a senyoria i ciutadans, de murs, valls, torres, etc., contra la pretensió ciutadana d'ús propi dels ciutadans, limitat ara en no poder edificar res que minve la fortalesa de la ciutat.

És el costum que comença "Antiga", començament que no figurarà en cap altre manuscrit. Observem que els àrbitres citen els costums per les paraules inicials, ja que no van numerats, encara que ho intenten.

1 *Item que usen e an totz temps acostumat*
contínuament que an les carreres de la ciutat e
de tot lo termen a lur propis usus francament
e deliure e ingènuu. E poden fer en les dites
5 *carreres taules a lurs portes e a lurs cases e*
estalons o pilars e pedriços e graes covinens, e
obrir portals aytant com lur frontera sia, e alò
metex s'és en l'alfàndech e per tot lo termen de
10 *Tortosa. Sobre les carreres cascun pot exir en*
l'àer aytant com sa frontera sia lo ters de la
carrera, a fer aquí cases e taulatz axí e-l seu
propri com en l'àer tro sus al cel, enaxí que-l
[porxo ² o anvan] que pus alt y serà tenga e
s'estena tro al ters de la carrera.

1.1.2 Totes les carreres de la ciutat, e de tot lo terme són a profit e a cominal ús de seynoria, e de ciutadans, e de totes altres gents. E en les carreres de la ciutat pot cascú en la frontera de son alberc posar taules, estolons, o pilars, pedriços o graes. E fer envans tro el terç de la carrera e obrir portals, enaxí però que per aquestes coses ne per neguna d'aqueles, lo comunal ús de les carreres no sie embargat, ne perill ne puxa ésser a aquels qui passaran de nit ne de dia per los carrers de la ciutat o de fora, lo qual embarc si hi és, o hi serà d'aquí a avant, sic-nlevat per lo veger e per los ciutadans. E si los ciutadans no volien açò fer, demanats una vegada per lo veguer, lo veguer o façe per si elyx. E si-l veguer, request una vegada per los ciutadans, no volie açò fer, los ciutadans o façen per si. E totes les taules e-ls pedriços e les graes que són ne seran del cantó del carrer estret de sent Nicholau tro al cantó de les cases que foren d'en Tomàs Garidel, e del cap del pont tro a la carniceria, ajen tan solament d'amplària dos palms e mig. Esters, les taules dels cambiadors ajen tres palms d'ample tan solament. E açò eleyx, sia d'altres coses que en los carrers feessen embarch³.

15 *En les places de la universitat de la ciutat de*
Tortosa e dels altres locs del termen e dins lo
termen pot cascun metre e posar moles, fusta,
cércols, e leyns, naus, galees e barches e altre
navili, e molins de naus o del pont fer e trer de
20 *l'ayga e metre en aqueles e fer alí e d'aqueles*
e en aqueles tota cosa que a propri ús dels ciu-
dadans o habitants o del ciutadan o habitador
fer volrà o li pertayn de fer; e alò metex pot fer

1.1.3 Totes les places de la ciutat són a comunal ús de la senyoria e dels ciutadans, e dels habitants, enaxí que poden aquí posar lurs fustes e moles, e fer leyns e altres coses, en tal manera que aquí no puxèn fer cases ni altre hedifici per que-l comunal ús se'n puxe enbargar.

2. En el manuscrit A "por (espai en blanc)... so" i, al marge, en lletra contemporània del text va el que donem com a transcripció: "porxo o anvan".

3. Secundam que incipit: "Item que usen et cetera", approbant huius modi salvo quod comunis usus viarum non impediatur nec periculum imineatur transeuntibus de nocte vel de die quod impedimentum si est vel fuerit vel in latitudine vel in altitudine viarum vel alicuius vie in civitatis vel extra, illud removeatur simul per vicarium et cives. Et si cives in curia requisiti noluerint vel neclexerint interesse, removeatur per vicarium. Et si vicarius requisitus noluerit vel neclexerit interesse, fiat per cives tantum alium impediretur comunis utilitas et sic contineret peccatum et in hoc casum reprobant eam. Et quia arbitri vident ad oculum impedimentum quod est propter amplitudinem tabularum ab illo vico stricto ultra domum Guillelmi de Montblanch per quem voluit se homo ad ecclesiam Sancti Nicholai usque ad cantonem superiorem domorum que quondam fuerunt Thomasi Garidelli et a capite pontis usque ad carniceriam, dicunt quod tabule facte vel faciende infra iam dictos terminos nec extendantur in via nisi per duos palmos et dimidium tamen. Exceptis tabulis camporum seu numulariorum que possint habere tantum tres palmos in latum. Et idem dicunt de aliis que possent in viis impedimentum prestare.

La sentència, pel que fa al costum 1.1.2, limitarà els possibles impediments tant d'amplada, que puguin dificultar el trànsit. I, encara, del carrer de Sant Nicolau fins a les cases de Tomàs Garidell, i des del cap del pont fins a la carnisseria, limitarà l'amplada de taules, pedrissos i grades a dos pams i mig; excepcionalment, les taules dels canviadors a tres pams. Deixem constància aquí d'una curiosa nota referida al pont, que apareix a l'edició de 1539, al marge d'aquest costum: "Pons per tempore non erat situs in loco in quo nunc est; nam positus erat in porta per que descenditur ad flumen Iberi que stat prope ecclesiam sancti Jacobi" (MASSIP, J: *La Gestació...*, nota 125). Ens sorprèn perquè és l'única referència que hem trobat a la ubicació del pont més amunt del Palau Episcopal, lloc on suposem que hi havia l'antic moll.

El conflicte senyoria-ciutadans, té aquí un vigor molt expressiu: Tot el que és comú (com a cosa "que és de no nengun") els ciutadans ho tenen a "lurs propis usos francament, e deliure". En el futur s'establirà a comú ús de la senyoria i dels ciutadans.

— A PARTIR DE 1.1.3 I FINS A 5.4.4, EL TEXT EN RODÓ TORNA A SER DEL MS. C.

1 per tota la ribera del flum d'Ebre, per tot lo
termen de Tortosa e per tota la ribera de la mar
e dels estayns e de les altres aygues dols o sa-
lades del termen de Tortosa. Les places damun
5 dites són aquestes.

Primerament a Vipessol, així com departex
del mur de la ciutat e de la carrera per què van
a Bitem en jus tro a l'ort de n'Ariol e al flum
d'Ebre.

10 La segona plaça és de la porta de l'assoch
tro al mur de la ciutat que és denant les cases
d'en Guillem de Vernet, e del mur de la ciutat
e del cal juhic tro al flum d'Ebre. E encara en
les paretz o mur del cal juych e de sen Nicholau
15 e del mur de la ciutat posar fusta e canes enaxí
que aquí-s sofrà, e estia, de Casp o d'altra.

La terça plaça en l'alfandech axí con és del
portal de la ciutat que-s ten ab les cases d'en
Thomàs Garidel e en Guillem Loriga tro a les
20 cases d'en Bernat de n'Alax, e de les cases d'en
Guillem Loriga, e d'en B. Griynó, e d'en Gili
adobador, e d'en Johan Gili, e d'en Nicholau
de Prades, e d'en Flovià e el forn d'en Thomàs
Garidel, e les cases del fil d'en Roger e d'en
25 Johan Lopiz e de n'Arnalda e d'en Talarn, e
l'espital de la Grassa, tro a les cases d'en B.
Marqués, e d'en Pere Solsona, e d'en Martín
d'Osca, e d'en Pere d'en Guiu, e de n'A. Dez-
castel, e d'en Guillem Guerer, e e-l censal de na
30 Barberana Dezpug, e d'en Ponz Sartre e d'en
Sanxo Cortina e d'en B. de Frexenet.

La quarta plaça de la univesitat e dels ciu-
tadans de Tortosa és axí com tayla lo carrer que
travessa de l'espital de la Grassa⁴ que-s ten ab
35 les cases d'en G. Deude e va ves lo forn de
Moncada tro a les cases que foren d'en
R. Dezcoyl e d'en Belenguer Andreu, e d'en
Pere Domingo, e d'en Belenguer Pol, e d'en
Johan Jener, axí con va del forn d'en Pere
40 Centeles e de les cases d'en Pere Dezbruil, e
d'en Pere Domingo Dezcoyl, e d'en Pere Mar-
tín, e d'en Michel de Calatayú, e de n'Arnau
Rocher e d'en Johan de Fontanes, e d'en Gui-
llem Deude tro a les cases de la muler d'en

Les plaçes damunt dites són aquestes:

Primerament a Vinpeçol, axí com departeyx
del mur de la ciutat e de la carrera ensus que va
a Bitem, tro a l'ort de n'Oriol, e al flum d'Ebre.

La segona plaça és de la porta de l'Assoch,
tro al mur de la ciutat, que és denant les cases
d'en G. de Vernet e del mur de la ciutat e del cal
juhich tro al flum d'Ebre. E encara, en les parets
o mur del cal juhich e de sent Nicholau e del mur
de la ciutat, puxen posar fusta e canes, enaxí que
aquí-ls sofrà, e estia de Casp o d'altra.

La terça plaça és en l'alfandech, axí com és
del portal de la ciutat que-s té ab les cases d'en
Tomàs Garidel, e en G. Loriga, tro a les cases
d'en Bernat de na Alayx, e de les cases d'en G.
Loriga, e d'en Griynó, e d'en Gili adobador, e
d'en Joan Gili e d'en Nicholau Prades, e d'en
Fluvià, e el forn d'en Tomàs Garidel, e les cases
del fiyl d'en Roger e d'en Joan Lopis, e de na
Arnalda, e d'en Talarn, e l'espital de la Grassa,
tro a les cases d'en Bernat Marches, e d'en P.
Solsona, e d'en Martín d'Oscha, e d'en P. d'en
Guiu, e de n'A. Descasteyl, e d'en G. Guerer,
e-l sensal de na Barberana Deçpug, e en Ponç
Sastre, e d'en Sancho Cortina e d'en Bn. de
Frexenet.

La quarta plaça es axí com taylle lo carrer que
travessa de l'espital de la Grassa que-s té amb
les cases d'en G. Daudé e va ves lo forn de
Muncada, tro a les cases que foren d'en R.
Deçcoyl, e d'en Berenguer Andreu, e d'en P.
Domingo, e d'en Berenguer Pol, e d'en Joan
Giner, axí com va del forn d'en P. de Centeyles,
e de les cases d'en P. Deçbruyll, e d'en P. Do-
mingo Deçcoyl, e d'en P. Martí, e d'en Michel
de Calatayup, de n'A. Roquer, e d'en Joan de
Fontanes, e d'en G. Deude, tro a les cases de na
Fontanes, e d'en P. Crexel, e d'en P. d'Albi, e
d'en Pepenyà, e d'en Beylido, e de n'A. Deç-

4. Terciam que incipit: "En les places et cetera", approbant hoc modo quod cives possunt uti plateis comunibus et aliis in ipsa consuetudine contentis. Ita quod non possint ibi construere domos nec facere aliud propter quod comunis usus aliorum impediatur vel dampnum alicui inferatur, salvo iure quod competit ecclesie Dertuse super illa magna platea que est ante Hospitale de la Grassa pro eo quia ut dicunt fuit ibi ciminterium et multa corpora christianorum fuerunt ibi sepulta.

Els àrbitres salven el dret que té l'església de Tortosa a la plaça gran que hi ha davant l'Hospital de la Grassa, donat que va ser cementiri i hi ha molts cristians sepultats. D'altra banda insistiran, i així constarà als manuscrits B i C, que no es construeixi res a les places que pugui impedir-ne l'ús comunal. Pel que fa al nom de l'Hospital de la Grassa, caldria relacionar-lo amb l'homònim del monestir benedictí d'occitània Santa Maria de La Grassa (Carcassés). Vegeu *Batllia II, núm. 16* i *Comú III, núm 73*, que transcriuen en part 1.1.3 en una causa contra els jueus del call de Tortosa que al·leguen el comunal ús de les places.

1 Fontanes e d'en Pere Crexel, e d'en Pere d'Albi, e d'en Pere Perpignan, e d'en Belido, e de n'Arnau Dezpont, e d'en Guillem Goda, e d'en Nadal e d'en Bisbal.

5 La quinta plaça és axí com va del coy de sen Johan tro a les cases dels frares menors, e axí com va de la carrera de sen Johan e de les paretz dels frares menors tro a les paretz de la honor d'en Quexal, e ven ferir a les paretz dels frares dels catius e torna a la carrera de sen Johan.

10 La VI plaça és axí com tala de les cases de na Malorques, e d'en Renaldi, e d'en Pere Loricha e del censal d'en B. Carbó tro a la ort de na Barberana Dezpug, e axí com tala del flum d'Ebre tro a les paretz de la vynna del bisbe e de l'ort del prior, e d'en Pere Albert, e d'en Vidal Ortolà, e del coral del Temple, e del censal dels malautes e de l'artiaque, e de les cases de n'A. Çesmoles, e d'en Benlenguer de Solsona.

pont e d'en G. Goda, e d'en Nadal, e d'en Bisbal.

La quinta plaça és axí com va del col de sent Juan, tro a les cases dels frares menors, e axí com va de la carrera de sent Juan, e de les paretz dels frares menors, tro a les paretz de la honor d'en Quexal, e ve ferir a les paretz dels frares dels catius, e torna a la carrera de sen Juan.

La sexta plaça és axí com tayla de les cases de na Malorques, e d'en Renaldi, e d'en P. Loriga, e del sensal d'en Bernat Carbó, tro a l'ort de na Barberana Dezpug, e axí com tayla del flum d'Ebre, tro a les paretz de la vinya del bisbe, e de l'ort del prior, e d'en P. Arbert, e d'en Vidal Ortolà, e del corral del Temple, e del sensal dels malaltes e de l'artiache, e de les cases de n'A. Cesmoles, e d'en Berenguer de Solsona.

Item an los ditz ciutadans e habitadós totz los passages de l'ayga d'Ebre francs, quitis e deliures, axí com són en la ciutat e dins los térmens de la ciutat de Tortosa, e tot ço que dels ditz passages y sca o deu exir és del comú de la ciutat axí com lur cosa pròpria, e en aquels passages nul ciutadan o habitador de Tortosa ne de son termen no paga ren per passage de si ne de les sues coses. Los hòmens estrayns paguen el passage: hom de peu una mealla e cavalcan ab son troter e ab sa bèstia I diner tan solament per la primera entrada e per la exida, si de la ciutat no exirà que vâgie en altre loch, mas si en altre loch irà e tornarà, per los passages davanditz paga axí com fa a l'entrada.⁵

30 Preteera esterz. An los ciutadans e habitadors de Tortosa en la ciutat e en los térmens e cases e casals, mases e ortz e viynes e camps e totes altres honors e possessions franques e quities e deliures sens tota servitut e usàgie, que no·n són tengutz de fer en persones ne en dinés, e per franch alou, exceptatz aquels qui u tenen a cens o a part per altres.⁶

1.1.4 Han los ciutadans e habitadors de Tortosa en la ciutat e en los térmens, cases e casals, mases e ortz, e viynes e camps, e totes altres honors e possessions, franques e quities e deliures e sens tota servitut, levat ferma de dret, si hom se clamarà d'eyls, que no són tengutz de fer en persones ne en diners, e per franc alou, exceptats aquels qui o tenen a sens per altre o a certa part.

Són encara los ciutadans e los habitadors de la ciutat e del termen de Tortosa, axí jueus com

1.1.5 Són encara los ciutadans e ls habitadors de la ciutat e del terme de Tortosa crestians, francs e

5. Quartam que incipit: "Han los dits ciutadans et cetera", dicunt arbitri quod per istam consuetudinem non acrescat nec decrescat alicui aliquid nec in possessione nec in proprietatis set utraque pars possideat prout possidebat tempore quo partes in nos compromiserunt, salva utriusque parti questione proprietatis.

El costum (que va marginat com a IV), encara que els àrbitres diuen que cada part matingui el que tenia en temps del compromís i, per tant, que res no canviï, serà suprimit en les futures versions (en conseqüència, el marginat V passarà, a ser quart). El mateix advertiment trobarem a 9.7.3, però allí es mantindrà el costum amb l'advertiment. (Vegeu nota 2 (9.7.3), pàg. 427).

6. Quintam que incipit: "Preteera esters an los Ciutadans et cetera", approbant juxta tenorem instrumenti populacionis, si tamen apparuerint alia instrumenta singularia servetur prout in els continetur allas si fieret contra pacta contineret peccatum.

L'aproven els àrbitres sempre segons la carta de població; si apareixen però altres instruments documentals particulars, s'han d'atendre els pactes. Però s'afegeix al text "Levat ferma de dret", sense que els àrbitres en diguin res.

Coronatges, núm 53 (foli 13) Transcriu el costum 1.1.4, amb una notable variant, on el ms. A diu: "a cens o a part" i a partir del ms. C "a cens per altre o a certa part", apareix aquí una variant: "a sens per altre o a terça part" que no trobarem en cap altre lloc. Comú III, 6 i 36 donaran la versió "certa part" com les edicions.

1 *xrestians, franchs, quitis e deliures d'ost, de*
cavalgada, d'encalz, de cenes, de questa, de
toltes, de forces, de leudes, de peàgies, d'a-
5 *captes, de pes e de mesuràgie, de carnàgie,*
d'erbàgie, de beuràgie e de tota altra cosa que
servitut pusca ésser nomenada, que no-n són
tengutz de fer a rey ne a regina, ne a lurs fils,
ne a hereus d'èls, ne al Temple, ne al lignàgie
10 *de Moncada, ne a nul veguer de Tortosa, ne a*
lurs hereus o successors, exceptat lo quarenté
de la fusta del pin serrada e de la pegunta del
port de Tortosa, e no d'altre loch, que donen
aquels qui la yfan per vendre e no altres, lo qual
15 *quarentén donen de fusta blanca de XX palms*
e no d'altra, jasia ço que sien limdars o doblers
o de meliz gran o poca fusta. ⁷

La franquea per la costum de Tortosa que an
los ciutadans e ls habitants de Tortosa e de sos
térmens s'estén encara en açò que francament
20 *e quítiamment e deliure poden adur e fer les terres*
hermes a nova cultura totz o sengles per lur
pròpria auctoritat sens servii, que no-n són
tengutz de fer ne dar a nula persona. E d'a-
questes coses que a novel laurament auran
25 *aduites ne feytes ne aportades, poden vendre e*
alienar francament ab lur covinent frontera de
la terra herma, ço és I pera gitadora d'una li-
bra, e fer totes lurs volentatz de tot o de partida,
sens tot servii e contrast, axí com de lur cosa
30 *pròpria, ab les carreres que a aquels laura-*
mentz novels auran feytes e ab totes lurs intra-
des e exides e affrontacions, axí com si per
contrait de venda o de donacion o d'altra cosa

quitis e deliures d'ost, de cavalcada, d'encalz,
de cenes, de questa, de toltes, de forces, de leu-
des, de peatges, d'acaptés, de pes, e de mesur-
ratge,

que no són tenguts de fer a rey, ne a Temple,
ne a liynatge de Muncada, ne a lurs successors,
ne a neguna altra pressona, levat lo quarenté que
deuen donar a la seynoria de la fusta del pi
serrada, e de la pegunta del port de Tortosa, e no
d'altre loc; e deuen pagar aquest quarenté
aquels qui la fan per vendre, e no altre hom, lo
qual quarenté se done de fusta blanca de XX
palms, e no de neguna altra fusta gran ne poca.

1.1.6 Han los ciutadans e ls habitants de la ciutat
e del terme franquea que les terres ermes poden
cultivar e laurar sens embarch e sens servii, que
no són tenguts a negú de fer.

E poden vendre e alienar ab frontera de la
terra herma d'una peyra gitadora d'una liura, e
fer d'aquén, totes lurs volentats en tot o en
partida, ab entrades e ab exides, e ab afronta-
cions.

7. **Sextam que incipit:** "Són encara los ciutadans et cetera", **approbant, excepto eo quod ibi ponitur de ludels. Et excepto quod ibi dicitur** "e de tota altra cosa que servitut pusca ésser nomenada".

El costum marginat VI —que en endavant serà cinquè— serà modificat per la sentència arbitral de 1277 en el sentit d'excloure els jueus (equiparats als cristians en la versió transcrita). Suprimirà també la generalització "e de tota altra cosa que servitut pusca ésser nomenada".

Coronatges núm. 53 (foli 13v) i *Host II núm. 22* transcriuen el costum 1.1.5 en la forma del manuscrit A referida a rei "ni a regina ni a sos fills ni a hereus d'ells". *Host i Cavalcada I núm. 2* (folis 10v i 11) transcriu la forma del ms. A. Però cita també un altre text en la forma dels ms. B i C.

El mateix es repeteix en un altre procés *Host I núm. 31* (folis 43-44) que dóna les dues versions.

Privilegis III núm. 31 (de data pròxima a 1262) ja expressa l'oposició de la senyoria al punt final sobre el quarenté de la fusta perquè "nollunt dare de mellize nec de ligno quod habeat a XX palmis ultra". I ho justifiquen en virtut de la sentència de Flix.

Host i Cavalcada I, núm. 17 i 20 i *Host II, núm. 8* al·leguen també en procés sobre host el costum 1.1.5 en la forma definitiva del ms. C, així com *Comú IV, núm. 163* (foli 1v), *Procurador Real núm. 21* (foli 16v), *Privilegis I, núm. 57* (folis 14-18). *Privilegis IV, núm. 37* (foli 17), *Paeria i Veguer II, núm. 14* (foli 3v).

Host I, núm. 27 (foli 30v i 36v). Al·lega que el costum antic comprenia cristians i jueus. Així com rei i reina i llurs fills i hereus. I afegeix encara que abans de 1181 (data de donació del rei Alfons al Temple) havien posseït quieta i pacíficament amb els Montcada. "**Pacifica et quleta et sine aliqua contradicltione dictorum templariorum**".

1 *las avien aüdes. Exceptatz alguns locs dels
quals són ja feytes antigament donacions per
príncep.*⁸

5 *An encara costum e franquea de cassar, de
pescar en mar e estayns e en ayga dolç e salada,
e de navejar e de sal a ffer en tot lo termen de
Tortosa a lur pròpria voluntat a fer sens en-
bargament de nula persona, donant tant sola-
ment de la sal que serà feyta en los estayns, e del
10 peix que serà pres en los estayns, la novena.
E en aquestz estayns no deu hom pescar, sinó
de sen Michel entró a Pasca, si doncs algun
ciutadan aquén no-n pasava o s'anava de por-
tar que aquí pogués pescar o fer pescar aytant
15 com él ne cels que ab él serien n'aurien obs
mentre aquí fossen, e aportar a lurs alberchs
sens novena e altra part que no-n són tengutz de
dar. Del cassar no són tengutz de donar novena,
ne hom no pot cassar dins honor d'altre
20 laurador.*^{8bis}

25 *Dels leynams e de les pedres, e de les herbes,
e de les pastures, e de les arenes, e de forn de
calz a ffer, e de les ayges, e de forns de rajoles
o aljeps, axí a sos obs com a obs d'altre, o a
vendre o a donar, e de totes les altres coses que
dintre el termen de Tortosa són, poden, fan a lur
pròpria voluntat e usen sens enbargament e
contrarietat de nula persona e sens tot serviï,
que no-n són tengutz de fer, axí en muntz com
30 en plans, exceptatz los lauratz e el quarentén de
la fusta e de la pregunta, axí com desús dit. En
los quals lauratz per ayges ne per ren que i sia
no y pusca intrar sens volentat del seynor de la
honor laurada, ne per honor laurada a ayga ne
35 a als no poden intrar sens volentat del sennor,
exceptades les honors que són d'Amposta a
avayl, que poden intrar e exir si sembrada no
és.*⁹

Exceptats los lochs de què ja antigament són
estades feytes donacions per príncep.

1.1.7 Han encara franquea de caçar, de pescar en
mar e estayns, en aygua dolç e en salada, e de
navejar, e de sal a fer, en tot lo terme de Tortosa
sens embargament de neguna pressona, però
deuen donar tan solament de la sal que serà feyta
en los estayns e del pex que serà pres en los
estayns, la novena. E en aquestz estayns no deu
hom pescar, sinó de sent Miquel tro a Pasqua,
si doncs algun ciutadà aquén no passava, o s'a-
nava de portar, lo qual pogués aquí pescar o fer
pescar, aytant com eyl o cels qui ab eyl serien
n'aurien ops, mentre aquí fossen, e aportar a
lurs alberchs, sens novena o altra part que no-n
són tenguts de dar. Del caçar no són tenguts de
donar novena; ne hom no pot caçar dins honor
d'altre, laurada.

1.1.8 Dels leynams, e de les pedres, e de les erbes,
e de les pastures, e de les arenes, e del forn de
calç a fer, e de les aygües, e de forns de rajoles,
teules o algepç, e axí a sos obs, con a ops d'altre,
o a vendre o a donar, e de totes les altres coses
que dins lo terme de Tortosa són, fan a lur prò-
pria voluntat, e usen sens enbargament e con-
trarietat de tota pressona, e sens tot serviï que
no-n són tenguts de fer axí en monts com en
plans, exceptats los laurats, e-i quarenté de la
fusta e de la pregunta, axí com desús és dit. En
los quals laurats, per aygües ne per re que y sia,
no y puxa entrar sens volentat del senyor de la
honor laurada,

exceptades les honors que són d'Amposta a
avayl, en les quals poden entrar, si sembrada no
és.

8. Els àrbitres passen del costum "Són encara los Ciutadans..." (1.1.5) a "Octavam que incipit: "An encara costum..." (1.1.7) Fan omisió, per tant, de 1.1.6 que ens sembla molt important pel que fa a la propietat de la terra i a la manera d'adquirir-la, i que el manuscrit C donarà per aprovada (no és verificable al manuscrit B) Tot i que hi ha un claudator de separació, devien entendre que formava part del costum anterior.

Privilegis I, núm. 54 (foli 6) en dóna la redacció segons C i la traducció castellana.

8bis. **Octavam que incipit:** "An encara costum et cetera", **approbant.**

En les versions posteriors, (manuscrit C) el final del costum canviarà el sentit jurídic en posar la paraula "laurada" per laurador, donant, pel que sembla, el dret a caçar en heretat aliena erma. Podria ser un simple error del manuscrit A, ja que el costum següent (1.1.8) aclareix que es pot entrar per tot el terme per fer llenya, pedra, arena, etc. "exceptatz los laurats", i precisa encara que, d'Amposta avall, s'exceptuen només els sembrats.

Batllia III, núm. 78 (foli 25v), *Comú IV, núm. 163* (foli 1), *Salines, núm. 10* (foli 3v), que al·leguen el costum, ho fan en la versió del manuscrit C confirmada en altres costums (per exemple 9.16.8). Es pot tractar d'una evolució del costum a formes més obertes i permissives. Vegeu també, pel que fa a la caça, 9.16.6 i 9.16.7.

9. **Nonam que incipit:** "Dels lenyams e de les pedres et cetera", **approbant.** *Privilegis I, núm. 54* (foli 4v) en dóna la versió C i la traducció castellana.

1 *Los ditz ciutadans e-ls habitants de Tortosa e totz aquels qui són di-n-tz lo termen an totz los juyis e tota juridiccion que pertaynen a juyar en Tortosa, y en sus térmens, axí els civils com els*
5 *criminals, exceptatz aqueles demandes que-s deven fermar en la Çuda denant la porta forana de s'esgleya de sen Johan e pledegiar fora-l portal de la Çuda on estava en Monnegre, los quals pleytz se deven determinar e defenir e*
10 *jugiar segons que en la carta de Flix és contegut.* ¹⁰

An encara los ditz ciutadans de Tortosa totes les appellacions, e cognicions, dels feytz e pronuntiacions de sentències de totz pleytz que-n Tortosa ne en sos térmens se menen ne-s deven menar de xrestians e de jueus. ¹¹

15 *Item an los ciutadans de Tortosa exsecucion e-ls feytz criminals [ci]vils; e-n defalimient que-l veguer no u vula fer, e-ls criminals e-ls civils si-l*
20 *veguer no u vol fer, fa-o lo bayle de Montcada, e, si aquel no u vol fer, lo baytle del Temple o el comanador, que u deu fer o fer fer en los civils, e, si totz aquestz no u volen fer, fan-o los ciutadans e u deven e u poden fer.* ¹²

25 *Lo veguer no pot ne deu pendre nul hom sens clamador, però si clams ne són feytz d'alcunes malesfeytes, pot-lo pendre et deu-lo amenar en la plaça denant los ciutadans e deu dir lo clam e nomenar qui-s n'és clamat, e deu recontar tot lo feyt, e dir «què ne a fer», e tot so que-ls ciutadans per juy li diran que-n faça, axí de preson e d'estar en cal preson com d'absolucion, en*
30

1.1.9 Los ciutadans e-ls habitants de la ciutat de Tortosa e del terme han los juhüis en la ciutat e el terme ensems ab lo veguer, en pleyts civils e criminals, enterloquòries e en diffinitives sentències en los pleyts principals, e en les appellacions; exceptats los feytz dels quals deu hom fermar de dret,

e menar los pleyts en la Çuda, segons que en la sentència de Flix és contengut.

1.1.10 Lo veguer de Tortosa ha exsecució en los feytz criminals e civils; e en defalimient del veguer, lo batle de Muntcada ha la dita esecució; e en defalimient del batle de Muntcada, ha-la lo batle del Temple o-l comanador; e en defalimient de tots aquestz desús nomenats, los ciutadans han la dita exsecució en los dits feytz.

1.1.11 Lo veguer pot pendre tot hom de qui hom se clam per raó de malefici per sa pròpria auctoritat; e sens clamador no-n pot pendre negú, si doncs no avie feyt malefici públicament e manifesta, los quals pot pendre per sa pròpria auctoritat; e deu amenar aquels que pendrà, en la plaça, denant los ciutadans, e deu-los demanar: QUE-N FAREM?, e ço que-ls ciutadans diran

10. Decimam que incipit: "Los dits ciutadans et cetera", approbant, **excepto quod cives iudicent simul cum vicario ut in instrumentis et compositionibus dominacionis et civium continetur. Et excepto si dominacio causam habeat cum iudeis vel iudeo. Et quia in multis consuetudinibus in quibus fit mencio de iudiciis dicitur cives iudicent vel iudicio civium fiat vel verba similia nec fit in eis mencio de vicario dicunt arbitri quod licet tales consuetudines simpliciter approbant, non intendunt per hoc derogare vicario nec excludere eum a iudiciis, immo dicunt ut non obstante tali approbacione intersit dandis iudiciis in casibus in quibus interesse debet vel per longum usum vel instrumenta compositionum que sunt inter dominacionem et cives.**

La sentència arbitral precisarà que els judicis són conjuntament dels ciutadans amb el veguer, afegint que s'ha d'entendre sempre així, ho digui o no el text en costums successius. Es perfilla la jurisdicció única (salvant, certament, la senyorial) i excepció feta dels casos que "per longum usum vel instrumenta compositionum" són pactats entre senyors i ciutadans.

Host i cavalcada I, núm. 31 cita parcialment 1.1.9 en parlar de la jurisdicció dels ciutadans (amb el veguer) referint-se explícitament als judicis civils i criminals i al mer i mixt imperi.

11. Undecimam que incipit: "An encara los dits ciutadans et cetera", approbant **luxta de terminacionem positam in consuetudine precedenti.**

Tot i que és aprovat pels àrbitres, el costum desapareix en les versions posteriors, possiblement per generalitzar al màxim, evitant la referència als jueus (que tampoc no es fa en el costum anterior, tot i que la sentència exclou en particular les causes entre senyors i jueus).

12. Duodecimam que incipit: "Item an los ciutadans de Tortosa et cetera", approbant **In eo casu videlicet cum vicarius et balulus de Montcada et balulus Templi et comendator negligentes fuerint tam in execucione criminalium quam civilium.**

Coronatges núm. 53 (foli 13v) la dóna íntegrament en la versió del manuscrit C). *Batllia I, núm. 93* especifica els recursos següents: en negligència de Veguer requerit de fer justícia, recurs al batlle d'aquella mateixa ciutat (ja no parla del Temple o de Montcada, sinó del batlle reial), subsegüentment el recurs als procuradors de la dita ciutat i finalment, si els dits procuradors són trobats negligents, deu ésser fet recurs al senyor rei pel mateix costum. Amb la qual cosa s'introdueix el recurs al rei (a finals del segle XIV vegeu 1.3.13).

1 *continent que deu fer sens contrast, que no y deu
metre ne fer, e si-l contrari faya en la absolució,
los ciutadans poden-lo absolvre e deliurar.
E aquel que serà demanat no és tengut que per
5 aqueles malesfeytes torn en la Çuda ne faça ren
per lo veguer.* ¹³

*Totz temps fo general custum e és que nul
hom, seynor ne altre, no pot reptar negun que
a nula batayla, de peu, ne de caval, ne de ferre
10 calt, ne a ayga calda o freda la port, per so com
batala no a en Tortosa ne yfo, ne en sos térmens.*

*Ne nul hom, sennor ne altre, no-n pot pendre
hom en Tortosa ni en sos térmens, sinó tant
solament lo veguer ab juy dels ciutadans axí
15 com dit és, exceptatz als cuns cases que són
contengutz en aquela rúbrica que diu CALS
PERSONES E CALS COSES POT HOM PENDRE
PER SA PRÒPIA AUCTORITAT E SENS JUY que
an-enant trobaretz escriptes.* ¹⁴

20 *Encara, seynós ne lur lochtenent, per si ne
per altre, no poden acusar civil ni criminal nul
hom jueu ni xrestian en Tortosa ne en sos tér-
mens e encara que nula demanda per fetz al-
truys civils ne criminals no-n poden fer, sinó tan
25 solament del coltel e de la lança e d'espaa
contra altres tertz, que poden demanar, segons
que en la carta del comte és contengut.*

*Ab aquest tremprament que si aquel contra
qui serà treyt coltel, espaa e lança se'n clamarà
30 al veguer, que és electió de sennors que u poden
posar en fe d'aquels qui-l coltel o la lança o
l'espaa trauran, ab sacrament que-n faça que
no l'a treyt, e és absolt, o que u proven e que-s
seguesca el pleyt de absolvre o de condempnar
35 per juy dels ciutadans.*

E, si la part no se'n clamarà al veguer, no és

per juhí que se'n dege fer, que eyl o faça sens
contrast. E aquels qui seran preses per clam de
negú, lo veguer deu nomenar lo clamador als
ciutadans.

1.1.12 En la ciutat de Tortosa ne e-l terme, no són
batayles, ne deuen ésser arramides, ni feytes per
senyor ni per altre, ne purgació d'aygua freda
ne calda, ne de ferre calt, no s'i faça.

Ne negun hom, senyor ne altre, no deu pendre
altra persona, levat lo veguer, exceptat si lo ve-
guer era negligent, e exceptats los cases excep-
tats en la RÚBRICA: QUALS PRESSONES O
QUALS COSES.

1.1.13 Si alcú trau contra altre colteyl o espaa o
lança, pac per pena LX sous; e quan serà sen-
tenciat, si-l condempnat no vol o no pot pagar
la dita pena, perda lo puyndret.

E si la senyoria no podie provar o no volie
menar la demanda damunt dita, lo demanat sie
absolt.

E és a saber que si aquel contra qui serà treyt
colteyl, lança o espaa, se'n clamarà al veguer, la
senyoria, si-s vol, pot dar sacrament a aquel de
qui los clams són feyts.

Mas si clamador no y aurà, la senyoria no-n

13. Terciamdecimam que incipit: "Lo veguer no pot et cetera", approbant exceptis casibus in ultima compositione dominacionis contentis in quibus observetur ipsa compositio ibi ubi dicit: "Item concesserunt quod notorie et publice delinquentes et cetera".

L'excessiva limitació del costum "Lo veguer no pot pendre" serà modificada també pels àrbitres d'acord amb la composició de Josà, que dona al veguer la possibilitat de prendre per sa pròpia autoritat als notoris i públics delinqüents (que també tindran un clamador nomenat pel Veguer).

14. Quartamdecimam que incipit: "Tots temps fo et cetera", approbant salvo quod vicarius potest capere sine iudicio delinquentes publice et notorie ut in compositione proximo allegata continetur. Et etiam alios de quibus sibi querimonia facta est, ut supra in proxime consuetudine continetur. Et vicario negligente potest hoc facere Raymundus de Montecatano vel eius bajulus. Et eo negligente, Templum vel bajulus eius.

El costum 1.1.12 insisteix en la facultat exclusiva del veguer per capturar els notoris i públics delinqüents i en l'actuació subsidiària dels batlles de Montcada i del Temple en defecte del veguer; exceptuant el que diu 1.8 sobre captura de delinqüents en flagrant delict.

Però el ms. B introdueix interliniat: "exceptat si el veguer era negligent" en comptes de "així com dit és" del ms. A (que apareix ratllat en B). I així passarà al manuscrit C i a les edicions.

1 *tengut de fer sacrament, mas los seynós poden*
menar la demanda e, si u proven, deven aver los
LX ssous o el demanat deu perdre lo puyn quan
sentenciat serà, si no a de què pagar o no vol
5 *pagar per juy e per sentència dels ciutadans. E*
si no poden provar o no u volran provar, pus la
demanda serà començada e el pleyt contestat
deu ésser lo demanat absolt, per juy e per sen-
tència dels ciutadans, e no és tengut de fer
10 *sacrament ne de ren a ffer.* ¹⁵

pot dar sacrament, ni no és tengut que o escondesca.

1.1.14

És costuma e ordenament perpetual en la ciutat de Tortosa e en son terme d'aquest dia enant, ço és a saber, IX kalendas junii anno domini MCCLXX nono, que és estat atorgat e loat e confirmat per lo seynor honrat frare P. de Muncada, maestre de la cavayleria del Temple en Aragó e en Cataluyna, e tenent loc de maestre en tota Espayna, e per los altres frares del Temple, e pel noble en R. de Muncada, e tota la universitat de Tortosa, que tot hom e tota fembra qui ociurà altre en la ciutat o en qualque loc del terme de Tortosa públicament, sie pres e condempnat e liurat a mort. E qui amagadament o farà, encercada e sabuda la veritat per lo veger e pels paers, sia jutjat e liurat a mort, si doncs aquel o aquela qui auria feyt l'omehiï en algun cas dels sobredits, no podia provar soficientment que ho agués feyt en defeniment de son cors. En aquesta costuma no s'entenen los frares del Temple, ne ls fiyls dels cavalers, ne ls cavalers, ne ls fiyls dels cavalers d'en R. de Muncada. Mas los fiyls de cavalers del Temple, si fayen homey en algun cas, segons que dit és, els cavalers e ls fiyls de cavalers d'en R. de Muncada sien jutjats e ponits, segons que deuen ésser punits aytals homeyers per los Usatges de Barcelona, ceyls qui seran del Temple, pel Temple, e ceyls d'en R. de Muncada per eyl meteyx. E jassia açò que la pena pecuniària que era posada en la Carta de la Paeria dels homeiïs, sia mudada per esta costuma en pena corporal, en totes les altres coses la dita Carta romanga en sa força e en sa virtut. D'aquest ordenament e d'aquesta costuma, sien exceptats jueus e sarayns, los quals sien emenats si hom los ociu, segons que és estat acostumat tro al dia d'uy en Tortosa. ¹⁶

15. **Quintam declinam que inclpit: "Encara senyors ne lur loch et cetera" reprobant in eo quod dicitur quod dominacio si fiat sibi iniuria non possit per se vel per alium acusare malefactores criminaliter vel civiliter cum in hoc peccatum contineat et impedit iusticiam. Quantum vero ad omnia alia approbant eam.**

Els àrbitres la reprovaran en part pel fet que limita tan dràsticament les possibilitats d'acusació per part de la senyoria.

Una carta reial de data 2-1-1368 commuta a l'insolvent la pena de pèrdua del puyn per pena d'açots (AMT, *Cartes Reials* núm. 9).

Una de les més vistoses variants del ms. B apareix en aquest costum, en la qual el text és més prolix (i certament innecessari) sobretot en l'enumeració d'armes diverses. El text apareix ratllat i interliniat per reduir-lo a la redacció definitiva: "Si algú trau contra altre coltell o espaa o lança (o costaler o serra... o penat o segovià o falçó o apla o bordó o misericòrdia ... o balesta) pag per pena LX solidos (e sie-n feyt ço que diu la carta de la paeria sobre feyt del coltell); e quan serà sentenciat, si-l condempnat no vol o no pot pagar la dita pena, perde lo puyn [dret], e si la senyoria no podie provar o no volie menar la demanda damont dita, lo demanat... absolt. (E atresí sia absolt si pot provar que en deffensió de si sie treyt. [Et és a ssaber que si aquel contra qui serà tret coltell, lança o espaa se'n clamarà al veguer, la senyoria pot dar sacrament a aquel de qué los clams són fets. Mas] si clamador no y aurà (d'aquestes coses) la senyoria no-n pot dar sacrament [ni] a aquel (quan sie reptat) [no és tengut] que o escondesca". Aquest costum ens permet de rastrejar l'evolució del text des de la Carta Pobla (Vegeu MASSIP, J.: *La gestació...* pp. 403 i ss.)

16. Aquest costum no apareix en el manuscrit A ni en la sentència, perquè és de data posterior (24 de maig de 1279). Va datat d'acord amb la no retroactivitat establerta a 1.1.1.1, irretroactivitat també prevista a la Composició de Jossà per a les inquisicions (segons anota el ms. C).

Batllia III, núm. 52 (foli 6v) exclou jueus i sarraïns d'aquesta pena per homicidi, tal com ja ho estaven en la Carta de la Paeria i s'atendran a la normativa que els és pròpia.

Privilegis III, núm. 31 (en l'època de l'arbitratge papal 1262) ja anota que els ciutadans usen "de tres o quatre anys ençà" (segons la senyoria, per eludir el pagament dels 60 sous) l'excepció de qui trau coltell en defeniment de son cors referit a 1.1.13, excepció que serà finalment recollida a 1.1.14 (l'any 1279) exclusivament per al cas de mort. El ms. C, per nota marginal, aclareix, respecte de 1.1.13, que la treta del coltell s'ha d'entendre "menaçan o hereixen ...sic ut exponitur in Carta Populacionis Civitatis".

Sobre com s'ha afegit al ms. B el costum 1.1.14, vegeu MASSIP, J.: *La Gestació...*, p. 239.

Al ms. B apareix ratllat "ne ls fills de cavallers" en la frase "En aquesta costum no s'entenen los frares del Temple ne ls fiyls de cavallers ne ls cavallers, ne ls fills de cavallers d'en R. de Moncada...", cosa que fa la lectura més clara.

1 *Los bayns de Tortosa e de son terme són e deuen ésser dels ciutadans e de la universitat de Tortosa. E totz ciutadans e habitadós, axí sarrayns, jueus com xrestians, se deuen en aquels baynar. E qual que cosa o diners d'aquén isquen és ordenat per los ditz ciutadans de metre en obra o en reffection dels murs de la ciutat de Tortosa. E és a ssaber que cascun ciutadan ab son sirvent o cascuna ciutadana ab sa serventa cativa o altra servicial e ab son enfant poc, si l'a, se baynen per l meala, la qual és donada a aquel qui ten los bayns per los ciutadans e per la universitat. Atrassí paga meala tota persona qui aquí-s bayn, jasia so que no-y men servicial o no-l vula menar.*¹⁷

10 *En nul loc dins los térmens de Tortosa justícia corporal no-s deu fer, sinó en la ciutat de Tortosa e per sentència de ciutadans de tot malefici que sia feyt en Tortosa ni en sos térmens o en altre loc, si dins los térmens era lo malfeytor pres.*¹⁸

25 *La custum de Tortosa és aquesta que tot hom estrayn que aport forment, farina, ordi ne altre blat, ne carn ne altres coses de mengeries vives o mortes o altres, perquè en Tortosa se despenen ne-s dégien despendre, que no sia peynorat, marquat ne embargat per sennor ne per altre, ans és guiat e defés per los seynós e per los ciutadans, si doncs deutor e malfeytor principal o fermança no era.*

30 *Lo vin no s'entén en la custum desús dita.*¹⁹

Totes ores que-ls ciutadans se vulen, o mester los sia, poden fer comú o comuns e d'aquels fer tota lur volentat, e poden covidar tot hom que-s

17. **Sextamdecimam** que incipit: "Los banys de Tortosa et cetera", **approbant de consensu parcium.**

És l'únic costum que apareix a la sentència aprovat per consentiment de les parts. Ho fem notar perquè, fins ara, sembla que prevalia el criteri de la senyoria (expressat en uns quaderns de reprovació presentats al febrer de 1274). Criteri que havia aixecat, ja, la protesta dels ciutadans el 2 d'octubre de 1273. (Vegeu J. MASSIP: *La gestació...*, pp. 105-116).

18. **Decimamseptimam** que incipit: "En null loch dins los térmens et cetera", **approbant salvís composicionibus.**

Cal notar que les versions B i C afegeixen que l'única presó és la de la Suda, cosa que ens retrotrau a la discussió existent mig segle abans quan els ciutadans aconseguen de Jaume I que la justícia es fés a la Cort de la ciutat i no a la Suda (sentència 30-IV-1228. Vegeu MASSIP J. *La Gestació...* Tortosa 1983 Document núm. 5). Ara queda clar que la seu judicial és la Cort, i la presó la Suda. Així ho recull *Privilegis IV*, núm. 36 (foli 24).

19. **Decimamoctavam** que incipit: "La custum de Tortosa et cetera", **approbant salvo quod observetur in vino quod de allisvittualibus observatur alias contineret peccatum.**

Els àrbitres aproven el costum equiparant el vi a les altres vitualles, així apareixerà modificat als manuscrits B i C.

1 vulen per lo comú o per si metex, sens contrast
de nula persona, ne a nul hom no-n són tengutz
per deute, e poden donar e servir a tot hom
que-ls plàcia sens contrast de nul hom, e que
5 no-n són tengutz a nul hom. E los comunés es-
tablitz per los ciutadans poden totz los altres
ciutadans peynorar per lur pròpria auctoritat,
e forçar dins casa e fora casa e vendre e alienar
totes les peynores segons que él ab los altres
10 ciutadans ordenaran o volran ordenar e totes
les vendes que d'aquén se faran són fermes e
estables per totz temps, que no-s poden revocar.
E, si per aventura aquels prohòmens comuners
que per los altres ciutadans seran eletz al comú
15 a levar no volran o no podran peynorar alguns
dels ciutadans, dels altres ciutadans aytants
com éls ne volran apelar o y volran anar, o serà
ordenat per los altres ciutadans que y vagen que
van là e que-l peynoren e que-ls poden peynorar
20 per lur pròpria auctoritat sens tot contrast e
enbarch de nul hom seynor ne altre.²⁰

En lo qual comú après que ordenat ç'és per
los ciutadans com se deven levar e segons la
quantitat de l'aver que deven o an mester per
25 alguns affés de la ciutat deven pagar totz los
ciutadans e-ls habitants de Tortosa e de son
termen de tot cant han seent e movent per sou
e per liura sens tot contradiment.

Item los blancs, so és la jent pobra, deven
30 pagar segons que-ls ciutadans ordenen o volen
ordenar sens tot contrast.²¹

Item los cavalés són tengutz e deven pagar de
totes coses seens que compren de xrestians o de
1.1.19 jueus o de sarrayns e de totes altres coses seens,
35 sí que sien honors o altres possessions que ajen
en Tortosa ne en sos térmens, exceptades ca-
valeries antigues si negun les a ne les ten, que,
d'aqueles, no-n són tengutz de pagar en comú
ne de nules coses movens o semovens.

20. Decimamnonam que incipit: "Totes hores que els ciutadans et cetera", **approbant.**

Vicesimam que incipit: "En lo qual comú et cetera", **approbant quo ad christianos habitatores et vicinos.** El costum l'aprovaran els àrbitres referit als cristians de manera expressa. **Vicesimam primam que incipit:** "Item los blancs ço és la gent et cetera", **approbant, dummodo racionabiliter fiat, alias contineret peccatum et in hoc casu approbant eam.**

21. Pel que fa als blancs (és a dir, els pobres), la sentència afegirà que hauran de pagar en forma que resulti raonable, així ho recolliran el manuscrits B i C.

Tant aquest com l'anterior costum, en la redacció definitiva quedaran incorporats a 1.1.18.

Privilegis IV, núm 36 (foli 24) i *Privilegis IV, núm. 37* (foli 17-18), transcriuen el costum en la forma definitiva, tant pel que fa als "cristians" com pel que fa als "pobres" (vegeu també 5.7.5 quant a la pobresa).

22 *Imposicions 123* (foli 3-4). Aclareix el significat de "cavalleries antigues" L'expressió: "exceptades cavalleries antigues", no es refereix a cavallers antics "sinó que és títol que depenia dels feus: Com són castellans, carlans i altres semblants y lo que en dit costum se digué, fou que les cavalleries antigas en las que venessen o comprassen no se aguessen de pagar drets de aquellas com és de veure de aquellas paraules... exceptades cavalleries antigas car de aquellas no són tenguts de pagar..."

tot hom que-s vulen per lo comú, o per si meteys, sens constrastr de tota pressona, e a nuul hom no són tenguts per deute, e poden donar e servir a tot hom que-ls plàcia, sens contrast de tot hom, e que no són tenguts a nuul hom. E los comuners establitz per los ciutadans, poden tots los altres ciutadans forçar dins casa e fora casa, e peynorar per lur pròpria auctoritat, e vendre e alienar totes les peynores, segons qu-éls ab los altres ordenaran; e totes les vendes que d'aquén se faran són fermes per tots temps que no-s poden revocar. E si per aventura aquels comuners qui seran eletz al comú a levar, no volran o no poran peynorar alguns dels ciutadans, aquels qui no volran pagar lo comú, los altres ciutadans con eyls ne volran appeylar, deuen anar ab éls e ajudar a fer aquesta peynora; la qual poden fer per lur pròpria auctoritat, sens tot contrast e embarch de tot hom, senyor o altre.

En lo qual comú que serà establitz e ordenat a levar, deuen pagar tots los ciutadans e-ls habitants crestians de Tortosa e de son terme, de tot quant han, seent e movent, per sou e per liura, sens tot contradiment.

La gent pobra deu pagar en lo comú sens tot contrast, segons que-ls ciutadans ordenaran, enaxí però que-s façe ab raó.

Los cavalers són tenguts de pagar en comú, per sou e per liura de totes coses seents que ajen ne compren de crestians, o de jueus, o de sarrayns, en la ciutat de Tortosa ne en sos térmens, tinguen-los eyls, o altres per eyls, exceptades cavalleries antigues²², car d'aqueles no són tenguts de pagar en comú, ne de nuyles coses movens o semovens.

1 Mas de totes altres honors, cases e altres possessions que ajen ne tenguen o altres tenguen per éls són tengutz e obligatz de pagar lo comú per sou e per liura segons que valen.

5 E segons lo comú ordenat e la quantitat que auran o an mester els ne pot hom peynorar, axí com los altres ciutadans, sens contradiment d'éls e de nenguna persona, sí que sien éls a l'ordenament, sí que no y sien, però poques vegades y són. E no és hom tengut que-ls hi apel
10 ne-ls hi deman, mas si ésser hi volen, poden-hi ésser si-s volen, quant a l'ordenament del comú, con ho<m> vol saber què deu la ciutat o què a mester ne quanta quantitat d'aver an mester los
15 ciutadans de què fazen comú. En los altres ordenamentz de la ciutat no són ne deven ésser ne y deven ésser apelatz ne demanatz,
e sien quals se vulen, però si hom los i vol demanar ne apelar, poden-o ffer, e són tengutz
20 de venir si hom los i demana ne-ls hi a mester e de defendre la ciutat de tot lur poder.²³

Item jueus e sarrayns són tengutz e obligatz e deven pagar el comú que-ls ciutadans fan o an mester de fer per qual que raon a éls plàcia
25 que-ls fassen de totes coses seens, honors o cases o altres possessions que ajen en Tortosa ne en sos térmens ne tenguen ne posseesquen, o altres per éls, que sien estades de xrestians e a éls sien pervengudes per títol de compra o per
30 qual que us plàcia altre títol. E-ls ne pot hom peynorar e les peynores vendre axí com als altres ciutadans sens tot contrast.²⁴

De totes honors o altres possessions que pervenguen per qual que us plàcia raon als
35 ciutadans o habitants de Tortosa e de son termen o a tot altre hom, jasia so que no sia habitador de Tortosa, sí que sien estades de cavalers o de cléregues o de quals que-us plàcia religiosos e sien estades franques de comú tro
40 vénen en lur poder, tantost com en lur poder vénen, són tengutz e obligatz per totz temps d'aquí enant e deven pagar lo comú. Éls e tot hom a qui depús seran vengudes en poder dels

Per lo qual comú a pagar los pot hom peynorar, axí com los altres ciutadans, sens tot contradiment d'eyls e de tota altra persona, sí que sien eyls a l'ordenament, sí que no y sien. E no és hom tengut que-ls hi appeyl, ne-ls hi deman, mas si ésser-hi volen, poden-hi ésser, tan solament quant a l'ordenament del comú, con hom vol saber què deu la ciutat, ne quanta quantitat d'aver han mester los ciutadans de què façen comú. En los altres ordenaments de la ciutat, quals se vuylen, no són ne y deuen ésser, appelats ni demanats.

1.1.20 Jueus e sarayns deuen pagar en lo comú que-ls ciutadans fan, de totes coses seents, honors o cases, o altres possessions que ajen en Tortosa, ne en sos térmens, sie que les tinguen e les posseesquen eyls o altres per eyls, que sien estades de crestians, e a eyls sien pervengudes per compra o per altra raó. E pot-los hom peynorar, e les peynores vendre axí com als altres ciutadans, sens tot contrast.

1.1.21 De totes honors o altres possessions que pervenguen als ciutadans o habitants de Tortosa o de son terme, e a tot altre hom, jassia ço que no sia habitador de Tortosa, sí que sien estades de cavaylers, o de clergues, o de religiosos, e sien estades franques de comú tro que véngien en lur poder, tantost con en lur poder vénen, són tengutz de pagar en comú.

23. Vicesimam secundam que incipit: "Item los cavallers et cetera", approbant excepto ultimo verso ubi dicit "et són-hi tengutz de venir et etcera" quem versum usque ad finem reprobant omnino.

A partir de "e sien quals se vulen..." fins al final del costum "de tot lur poder", és suprimit, i això sembla que relleva els cavallers de tota obligació de defensar la ciutat. Així ho reflecteixen els manuscrits B i C.

24. Vicesimam terciam que incipit: "Item juheus e sarrahins et cetera", approbant.

1 ciutadans o habitants de Tortosa o de son
termen pervengen nul temps ²⁵,

5 sí que sia clérigue o religiós o qual que us plàcia lech o ordenat, si per aventura en poder d' éls vendrà
per compra o per altre títol, jasia so que-ls clergues ne-ls religiosos ne nul hom ordenat no yc dégia
conprar ne aver ren seent ne per lexa ne per nul altre títol.

10 Per ordenar la ciutat e sos térmens, e per so
que-ls malfeytós que mal fan o agréugien, los
ciutadans e-ls habitants de Tortosa e de sos
15 térmens en persones ne en coses sien punitz e
encara per fer e per ordenar totes altres coses
que sien a profit e a utilitat de la ciutat de
Tortosa e de son termen, los ditz ciutadans po-
den establir e eléger, e ab sacrament e sens
20 sacrament, dos o tres o més, aytans com [a] éls
plau ne volen, dels prohòmens de la ciutat affer
e a ordenar e a procurar e aministrar segons
que manat per los altres los serà ne volran que
façen, sens enbarch e contradiment de nula
25 persona. Poden encara comprar a la universi-
tat cases, camps e vynes e honors, e totes altres
coses que a éls sia semblant ne vigiares que sia
honor e profit a la universitat.

30 Minvar de franchea ne d'altres coses no la
poden, la dita universitat, ne els béns del comú
alienar, en don ne en minva del comú ne de la
franchea o libertat dels ciutadans ne habita-
dors de Tortosa ne de son termen no poden ne
deven, car si o fayen, so que fer no deven, aquela
venda o alienació o minvament que fos feyt de
35 la franchea o libertat ne d'altres coses no val
res ne pot valer ans [és] tot així con si feyt no
era. *Ipsa iure.* ²⁶

1.1.22 Per ço que malfeytors sien punits, e encara
per fer o per ordenar totes altres coses que sien
a profit de la ciutat de Tortosa e de son terme,
los ciutadans poden establir e eléger ab sagra-
ment e sens sacrament dos o tres o més, o aytans
com eyls vulen, dels prohòmens de la ciutat, a
fer e a ordenar e a procurar e aministrar, segons
que manat los serà per los altres, ne volran que-s
façe, sens tot embarc e contradiment de tota
persona, en ço que toc a la universitat, e no sia
prejudici de la seynoria, salvan totes les cos-
tumes que parlen d'establiments. Poden encara
comprar a la universitat, cases, camps e vynes
e honors, e totes altres coses que a eyls sia sem-
blant, que sia honor e profit a la universitat.

Mirvar de franchea, ne d'altres coses no la
poden, la universitat, ne los béns del comú alie-
nar, en don ne en mirva del comú ne de la fran-
chea o libertat dels ciutadans, ne dels altres del
terme, car si ho fayen, no val res, ans és tot axí
com si feyt no era.

25. *Vicesimam quartam* que incipit: "De totes honors et cetera", approbant quantum ad primam partem, quantum vero ad ultimam partem ubi dicit "Sí que sie clergue o religiós et cetera" usque ad finem reprobant eam, cum hoc non inveniant prohibitum in instrumento populacionis.

La sentència arbitral reprova el costum des de "sí que sie clergue..." fins al final, prenent per base la carta de població que no diu que els clergues no puguin tenir béns immobles. En canvi, el costum 4.26.29, farà la mateixa prohibició per als censals, que es poden vendre a tothom menys a cavaller, hòmens religiosos, esglésies i clergues; i aquest costum es mantindrà en els manuscrits B i C. També 9.9.8 exclou clergues i cavallers de tenir béns "seents" (vegeu nota 4 de la *Rúbrica 9, llibre 9*, pàg. 434).

26. *Vicesimam quintam* que incipit: "per ordenar la ciutat et cetera", approbant quo ad primam partem in hiis que tantummodo tangunt universitatem. Ita quod per hoc nullatenus derogetur allis consuetudinibus que locuntur de stabillimentis faciendis in civitate Dertuse. Quantum vero ad secundam partem, et quantum ad ultimam approbant eam, salvo iure quod competit dominacioni per instrumentum populacionis.

Els àrbitres aproven el costum sempre que no derogui els costums sobre establiments, i salvant les competències que la senyoria té des de la carta de població. La referència a la Carta de Població (per allò que atany a la senyoria) només apareix en el ms. B, i, posteriorment, s'hi fa a sobre una taxadura.

El manuscrit C assenyala a peu de plana "Electio procuratorum civitatis", per subratllar el costum. Al marge remarca la referència que fan els àrbitres als "establiments", afegint, però, "e tota crida". Finalment subratlla la referència a la Carta Poble, que ja fa la sentència arbitral, però que no queda explicitada en el redactat del Costum.

Privilegis IV, núm. 36 (foli 25), transcriu el costum.

RÚBRICA 2

DE LES PASTURES E DEL BOVATGE DE LA CIUTAT DE TORTOSA

1 *Rúbrica de les pastures e del bovalatge de la ciutat de Tortosa.*

5 *Tot lo bestiar dels ciutadans o habitants de Tortosa e de sos térmens, pot jaure e estar e pasturar franchament e quítia, dins los térmens de la ciutat, e pasturar e beure tro als lauratz, e usar. Sens carnàgie e herbàgie e tota servitut, que no n'és tengut de fer ne de donar a alcuna persona.*

10 *E, si tala farà en alcunes honós, lo seynor de la honor e tot altre hom que u veyà serà creegut ab sacrament de l'intrament, sí que pac la tala e pac lo ban que y serà establít, la qual tala per juy dels ciutadans van veer dos prohòmens o*
15 *tres o més, si les partz so acorden, de més de tres, e so que aquels conexeran e jugiaran, si clams ne són feytz al veguer, deu pagar lo demanat de la tala al demandador sens contrast e deu, oltra alò, pagar lo quint a la cort.*

20 *E si ban y serà posat per los seynors e per los ciutadans, fet lo sacrament d'aquel qui ls y aurà trobatz, deu pagar aquel ban aquí posat, del qual ban an los seynors lo tertz, e el seynor de la honor lo tertz, e el trobador l'altre tertz*
25 *romanent.*¹

30 *Seynors ne cavalers, cléregues ne religiós, ne altres persones no poden fer vedatz en alcun loc dintre el termen de Tortosa als ciutadans ni als hòmens de Tortosa ni de sos térmens, mas poden aver bovalages covinentz e aquels que ls ciutadans s'acorden ne ls parega bons ne covinentz.*²

Les carreres antigues per les quals va hom a les heretatz o a altres locs no deven ésser closes

1.2.1 *Tot lo bestiar dels ciutadans o dels habitants de Tortosa o de sos térmens, pot jaure e estar e pasturar franchament e quítia, dins los térmens de la ciutat, e pasturar tro als laurats e usar.*

E, si tala farà en alcunes honors, lo seynor de la honor, e tot altre hom qui ho vega, serà creegut ab sacrament de l'entrament, sí que pac la tala e pac lo ban que hi serà establít; la qual tala per juhí dels ciutadans, vagen veer dos o tres prohòmens o més, si les parts s'i acorden, de més de tres, e ço que aquels conexeran e jutgaran, si clams ne són feytz al veger, deu pagar lo demanat de la tala al demandador sens contrast, e pux deu oltra alò, pagar lo quint a la cort.

E si ban hi serà posat per los seynors e per los ciutadans, feyt lo sacrament d'aquel qui l'i aurà trobat, deu pagar aquel ban aquí posat; del qual ban, han los seynors lo terç, e l seynor de la honor lo terç, e l trobador l'altre terç romanent.

1.2.2. *Seynors ne cavaylers, clergues ne religiosos, ne altres persones, no poden fer vedats en alcun loch dins e l terme de Tortosa als ciutadans ne als hòmens de Tortosa; mas poden aver bovalages covinents, e aquels que ls ciutadans s'acorden ne ls parega bons ne covinents.*

1.2.3 *Les carreres antigues per les quals va hom a les heretats o als altres locs, no deuen ésser*

1. RÚBRICA DE LES PASTURES et cetera: Vicesimam sextam que incipit "Tot lo bestiar et cetera", approbant.
Al ms. A hi ha variants ("pasturar e beure... e usar sens carnàgie e herbàgie...") que no passen als manuscrits posteriors.

2. Vicesimam septimam que incipit "Senyors ne cavallers et cetera", approbant.

1 *ne estretes ne pigyorades per nul hom. Però en*
les muntaynes de Tortosa, axí deçà el flum com
delà, si alcun hom aurà carrera que pas per
5 *honor d'altre o de son termenat, aquel de qui és*
la honor pot mudar aquela carrera, ab que la
don covinent per lo seu termen. ³

En les riberes de les ayges, e-ls plans e en les
muntaynes e e-ls torrentz e e-ls altres locs del
termen de Tortosa pot hom draps lavar, cane-
10 *jar, secar, fem posar, arena o grava o terra, e*
d'aquén cavar e portar, e fusta posar, caltz e
aljeptz fer, francament e quítia, sens vedament
de nul hom. Enaxí enperò sens dan e naframent
de les honors que aquén són e sens enbarga-
15 *ment e dan dels passantz que aquén passaran*
o deu passar. E poden fer [pexeres] ⁴ e-ls flums
e e-ls torrentz a defension de lurs honors. Però
ab aquest temprament que-ls leyns ne les bar-
ques que van a amunt ne avayl, nul dampnage
20 *no-n pusquen pendre ne aver.*

Totes les carreres generals e veynals ⁵, axí
dintz com defora, els abeuradors e totes altres
coses que sien generals o veynals, s'adoben, e-s
reparen, es melloren o-s muden o-s destroexen
25 *per lo veguer e per los ciutadans de Tortosa e*
per juy dels ditz ciutadans totes ores que obs y
sia, ne mester ne necessari y és. ⁶

closes ne estretes ni peyorades per nuyl hom.
Però en les muntaynes de Tortosa, axí deçà lo
flum con deylà, si alcun hom aurà carrera que
pas per honor d'altre o de son termenat, aquel
de qui és la honor pot mudar aquella carrera, ab
que la don convinentment per son terme.

1.2.4 En les riberes de les aygues, e-ls plans, e en
les muntaynes, e e-ls torrens, e e-ls altres locs del
terme de Tortosa, pot hom draps lavar, canejar,
secar, fems posar, arena o grava o terra d'aquén
cavar, e fusta posar, e portar calç, e algeps fer,
francament e quítia, sens vedament de tot hom.
Enaxí enperò sens dan e lesió de les honors que
aquén són, e sens embargament e dan dels pas-
sans qui aquén passaran. E poden fer pexeres
e-ls flums e e-ls torrens a defensió de lurs hon-
ors. Però ab aquest temprament, que-ls leyns
ne les barques que van amunt ne a avayl, nuyl
dampnatge non pusquen pendre ne aver.

1.2.5 Totes les carreres generals veynals, axí dins
com defora, e-ls abeuradors, s'adoben, e-s re-
paren, e-s myloren, o-s muden, o-s destrues-
quen, quan obs serà, per lo veger e per los ciu-
tadans.

3. Vicesimam octavam que incipit "Les carreres et cetera", approbant.

On el text del manuscrit A diu que les carreres "... no deuen esser closes, ne estretes ni *pigyorades*", al ms. C i a les edicions diu erròniament "*peynorades*": vol dir que no puguin ser '*pitjorades*' i no '*empenyorades*'. Al ms. B no és verificable.

4. Vicesimam nonam que incipit "En les riberes et cetera", approbant. Interliniat (corregint "*poxens*") "*peixeres*".

5. Tricesimam que incipit. "Totes les carreres et cetera", **approbant.** "Totes les carreres generals..." (al marge en idèntica lletra: "e veynals") Distingeix, per tant, les generals de les veïnals cosa que no passarà als manuscrits successius.

Foguet (edició Costums 1878) en aquest costum cita el *Llibre del Pastoret* que ja no pot comprovar per estar "*sumament destrozado*". Efectivament hem recollit fragments d'un manuscrit retolat Pastoret, amb indicacions de fonts, coves, lligallers, etc., uns establiments sobre lligallos, i una còpia que vam treure del llibre d'actes municipals (acta de 2 de maig de 1861 fols 375 a 429) on es reproduïxen els establiments de 1618, entre altres, per tal de intentar refer el *Llibre del Pastoret*, del qual pel que sembla s'ha perdut l'exemplar que hi havia a Cantavella. El mes antic dels documents que hem recopilat es una visura dels lligallos feta l'any 1548 (fins i tot algun document molt fragmentari del segle XV).

6. Tot i que és aprovada pels àrbitres, al manuscrit C desapareixerà la frase final "*de Tortosa e per juy dels ditz ciutadans totes ores que obs y sia, ne mester ne necessari y és*" (al manuscrit B no és verificable).

RÚBRICA 3

DE LA USANÇA DE LA CORT DE TORTOSA

1 *Rúbrica de la usança de la Cort de Tortosa.*

Lo veguer o son delegat jura que, en la sua aministració de la vegueria, tenrà e guardarà raon e justícia a totz hòmens, xrestians, jueus, e a sarrayns o a cascunes persones quals que sien o de qual que loc sien o seran que ajen pleyt en Tortosa ne en son termen, segons les Custumes de Tortosa mentre basten, e, en defalimient d'eles, segons los Usàgies de Barcelona que en aquest libre son escritz e en defalimientz de les Costumes e d'els Usàgies davanditz segons dret.

E en aquel sacrament que farà, deu jurar que sens tot oy, gran amor, temor, parentesch, veynàgie, ne per aver don, servii o promession d'alcun o d'alcuns que per nom d'aquels que el pleyt auran, no-n pendrà per si ne per altre ans de la fin del pleyt o depux, o ans que sia satisfet o pagat al demanador, ne no elegerà júgies per volentat, e que tenrà secret dels pleytz, e que tota cosa que faça, farà a bona fe e sens tota machinació e engan, e que observarà en totes coses les Custumes de Tortosa, ço és saber en los pleytz, si Déus li ajudarà e aquestz santz quatre evvangelis denant él posatz e tocatz corporalment de la sua pròpria man.

E aquest sacrament se fa e-s deu fer enmig la cort e a dia de cort e que cort se tenga.

1.3.1 Lo veguer o son delegat jura que, en la sua amministració de la vegueria, tenrà e guardarà raó e justícia a tots hòmens, crestians e jueus e sarrayns, e a cascunes persones de qualque loc sien, que ajen pleyt en Tortosa ne en son terme.

E en aquel sacrament que farà, deu jurar que sens tot oy, gràcia, amor, temor, parentesch, veinatge, ne per aver do, servii o per promessió d'algú o d'alguns, que per nom d'aqueyls que, denant él, pleyt auran, no pendrà per si ne per altre ans de la fi del pleyt o depux, o ans que sie satisfeyt o pagat al demanador, ne no elegerà jutges per volentat, e que tenrà secret dels pleyts, e que tota cosa que faça, farà a bona fe, e sens tota machinació e engan, e observarà les Costumes de Tortosa, si Déus li ajudarà e aquestz quatre evangelis, denant eyl posats, e tocats corporalment de la sua pròpria mà.

E aquest sacrament se fa en la cort en presència dels ciutadans. E deu-li esclarir lo sacrament lo batle de Muncada. E el veguer deu esclarir lo sacrament als saygs en aquel loc meseyx, denant los ciutadans, que bé e leyalment usen de lur offici' .

1. RÚBRICA DE LA USANÇA DE LA CORT: *Primam secundl quaterni que incipit: "Lo veguer e son delegat et cetera", approbant.*

Tot i que el costum és aprovat íntegrament, el manuscrit C suprimirà la referència a l'ordre d'aplicació de les lleis (Costums, Usatges, Dret Comú), realment supèrflua: (Vegeu el final del proleg (pàg. 3)).

Al final del costum s'afegirà la prestació del jurament del veguer i del saig, amb la indicació de qui el pren.

El manuscrit C porta una nota marginal "*Non vicarium esse tenue religiois ut hic*". Com ja fem notar en altres punts de la Sentència, aquesta actitud laica ve dels àrbitres, tot i que el diriment és un bisbe, els quals tracten de suprimir les referències religioses, cosa que, en el moment de l'arbitratge, podria significar un intent de no interferir en les altres religions presents -islamisme i judaisme-, però que en temps posteriors al ms. C, quan es posa la nota, no ens sembla que pugui tenir més significat que el laïcisme que hem apuntat al començament.

1 *En totes les coses que-l veguer fa ne pot fer en Tortosa ne en sos térmens, deu fer per juy dels ciutadans de Tortosa, per ço com totz los juys són dels ciutadans, e, si no u faya, ren qu-él faça no val res, e és axí com si ren no avia feyt, e de continent sens tot enbargament e contrast és tornada e deu tornar e-l primer estament. Exceptat que, si-l veguer és estant en la cort o defora, algun hom xrestian o jueu o sarrayn se*
5 *clamarà a él d'altre xrestian o jueu de feytz civils, que pot e deu demanar o fer manar per lo sayg o per altre portant lo baston del sayg o el libre sacramental de la cort que sia a la cort aytal dia, lo qual dia li deu assignar lo primer dia de cort, so és que si és dicmenge que lo y man a diluns primer vinient (sic), si festa no y a o, si és diluns, atressí que y sia aquel metex dia, si ans d'ora de cort a tenir o dementre la cort se ten lo y manarà o lo y farà manar a altre axí com dit és. E açò metex s'[antén] del dimercres*
10 *e del disabte. E no deu manar a negun que sia dimercres a cort si el diluns és mig e és dia que hom pusca tenir cort, car si u fa, aquel manament no val ren ne-n cau en pena aquel a qui serà manat. Exceptat que si jueu se clama de crestià, o xrestiana, de jueu, que après lo dimercres li pot manar, pus que clams n'aurà vistz, que y sia lo diluns, jasia açò que-l disapte sia e-l mig e sia dia de cort al xrestià mas no al jueu; però aytan és festa al xrestià com al jueu lo disabte que la l se clam d'altre, car per si ne procurador pleyt*
15 *de xrestian e de jueu en aquel dia no-s pot enantar ne y pot hom ren fer, e sia qualsevol demanat.* ²

Lo veguer o el sag, en qual que manament fassen de venir a cort, deu dir e nomenar: «aytal hom se clama de vós, siatz aytal dia a la cort», e si no li nomena lo nom del clamant, no val
20 *aquel manament ne cau en pena neguna aquel a qui hom aurà feyt lo manament. E si per aventura aquel o aquella qui-s clamarà se serà ja clamat d'alcun, e puix se clamarà d'altra cosa d'aquel metex, si el veguer o el sayg o qual que-l*
25 *manament li faça no diu al demanat: «aital hom se clama de vós de clams novels», no val lo manament ne-n cau en pena lo demanat, car entén-se per la primera demanda de què a fer-mat. E de pleyt fermat no cau negun en pena de*
30 *LX sous, si bén no és a la cort, jasia so que manament li'n sia feyt que i sia.*

E si el demanat, ans que la cort sia tenguda aquel dia que manat li serà, se posarà ab la part de tot en tot o n'aurà alcun alongament d'aquel
35 *dia e no serà a la cort, e lo veguer o el batle de Moncada, per ço com no sabrà que posat se sia ab la part, vol fer demanda contra aquel demanat de LX sous, e lo demanat prova per lo demanador o per altre, sol un testimoni, que lo*
40 *demanador l'alonga o que se'n posa ab él, no val aquel manament, ne li'n poden demanar pena nenguna.*

1.3.2 *Lo veguer o els saygs, de qualque manament façen de venir a cort, deu dir e nomenar: AYTAL HOM SE CLAMA DE VÓS, SIATS AYTAL DIA, O AYTAL HORA A LA CORT; e si no li nomenarà lo nom del clamador, no val aquel manament ne cau en neguna pena aquel a qui hom aurà feyt lo manament. E si per aventura aquel qui-s clamarà se serà ja clamat d'algú, e puyx se clamarà d'altra cosa d'aquel meseyx, si-l veguer o el sayg de qualque manament li faça no diu al demanat: AYTAL HOM SE CLAMA DE VÓS DE CLAMS NOVEYLS, no val lo manament ne cau en pena lo demanat, car entén-se per la primera demanda de què ha fermat. E de pleyt fermat de nou no cau negú en pena de LX sous.*

E si-l demanat, ans que la cort sia tenguda aquel dia que manat li serà, se posarà ab la part, o n'aurà alongament alcun d'aquel dia e no serà a la cort, e lo veguer o el batle de Muntcada, per ço con no sabran que posat se sia ab la part, vol fer demanda de LX sous contra aquel demanat, e lo demanat prov per lo demanador o per altre, sol un testimoni, que lo demanador la alonga o que se'n posa ab él, no val aquel manament, ne l'en poden demanar pena neguna. E açò eleyx s'és dels juhiis dats en la cort de tot dia. ³

2. **Secundam que incipit:** "En totes les coses et cetera", **approbant, salvís composicionibus et sentència de Flix. Et salvo quod citaciones non fient in civitate Dertuse nisi per nuncium iuratum.**

El costum "En totes les coses...", tot i ésser aprovat pels àrbitres, salvades les composicions i la sentència de Flix, desapareixerà en les versions posteriors. En tot cas no fou suprimit expressament en la sentència arbitral, sinó en la segona passada sobre el text, de la qual no hi ha cap constància exceptuant la declaració feta al pròleg que recull l'edició prínceps.

3. **Terciam que incipit:** "Lo veguer o el sayg et cetera", **approbant.**

Aprovat pels àrbitres sense reserves, hi ha un segon paràgraf, referit a avenença entre les parts (que es prova per un sol testimoni), que en el ms. A apareix abans de 1.3.4. El portem aquí per respectar l'ordre del ms. C i de les edicions, i deixem punts suspensius en el text a línia tirada i en el lloc que ans ocupava el paràgraf desplaçat.

1 *Lo manament sobredit de venir a la cort que*
fa lo veguer, o fa fer axí com dit és: deu fer ab
un testimoni, o ab dos, e deu-los dir: «vós siatz
5 *testimoni que aytal hom se clama d'él, vós ojatx*
que jo li man que sia a la cort», e si d'altra
manera-l fa no val.

1.3.3 Lo manament que fa lo veguer o-l sayg de
venir a la cort no val si-l veguer e el sayg no han
feyt lo sagrament en la cort denant los ciuta-
dans.

E quan auran jurat, són creeguts de mana-
ments e de citacions, sens altre testimoni.

E és creegut ' lo veguer o aquels qui-l manament faran axí com dit és, ab un sol testimoni aytan bén
com si n'i avia dos o més, ab que-l testimoni o testimonis sien de bona fama e diguen que éls veeren aquel
10 *manament fer axí com dit és, mas si no u proven per un testimoni o per dos no val aquel manament, e*
aquels testimoni o testimonis són-ne creegutz per plana paraula e sens tot sagrament (...) E aquel
demanador o el testimoni deven n-ésser creegutz per plana paraula e sens sagrament, que no n'és tengut
lo demanat pus que posat se sea o serà alongat que-n venga denant lo veguer.

Idem est in iudiciis datis iusticia. Item per
neguna de les presons de la Çuda nula cosa als
15 *presonés no deu ésser demanada ne presa, ne*
éls no-n són tengutz de ren a donar ne a servir;
però los presoners deven ésser gardatz en tal
guisa que no se'n pusquen anar ne exir sens
sentència.

1.3.4 Per neguna de les presons de la Çuda nuyla
cosa no deu ésser demanada als presoners ne
presa, ne éls no són tenguts de res a donar ne a
servir; però los preses deuen ésser guardats en
tal guisa, que no se'n puxen anar ne exir sens
sentència.⁵

20 *Item en los criminals feytz sobte que-ls clams són posatz denant lo veguer, lo veguer pot pendre*
l'encolpat del crim on que-l trop e aquel pres deu-lo menar en la plaça denant los ciutadans dintre la
ciutat, e deu dir lo clam e el nom d'aquel qui-s n'és clamat, e recomtar tot axí a él serà demostrat e clamat
e, el feyt recomtat, deu-los demanar què n'a a fer, e tot ço que-ls ciutadans per juy li diran, que-n deu
25 *fer e no plus ne meyns; si li diran que-n prena fermança, prenga-la, e si la part la li ofer o la y presenta*
per persones sufficiens, deu-la pendre, e axí no deu pujar en la Çuda, o l'absolva si li serà jugiat per
*los ditz ciutadans, o-l meta en aquela preson que-ls ciutadans li jugiaran.*⁶

Car en la Çuda a tres presons: So és saber la
tàvega, en què met hom aquels qui deven ésser
jugatz a mort o truncació o tament o pèrdoa

1.3.5 En la Çuda ha tres presons: Ço és a saber la
tàvega en què met hom aquels que deuen ésser
jutgats a mort, o a truncació, o a taylament o

4. **Quartam que incipit:** "Lo manament sobredit et cetera" reprobant quantum ad primam partem. Et dicunt quod soli vicario vel nuncio iurato credatur super citationibus sine aliquo teste. Quantum vero ad ultimam partem approbant. Ita quod semper fiat sacramentum per illum qui producitur in testem ut peccatum et fraus evitetur alias reprobant eam. Et intelligunt arbitri illum nuncium fore iuratum et si ut dictum est esse credendum qui in presencia vicarii et civium iuraverit in curia quod officium suum bene et fideliter exequatur alias sibi non credatur.

El costum és reprovat pels àrbitres: no cal cap testimoni per a la credibilitat del manament del veguer i basta el jurament solemne fet a la cort en pendre possessió. Finalment, ningú no serà cregut per sa plana paraula, com deixava entendre el costum.

El primer punt i seguit del costum: "E és creegut lo veguer..." va interliniat al manuscrit A per corregir *tengut*.

5. **Quintam que incipit:** "Item per nenguna de les presons et cetera", approbant.

Els àrbitres aproven el costum sense cap reserva. A partir del manuscrit C desapareixerà la frase llatina que precedia el costum *Idem est in iudiciis datis iusticia*. (No és verificable en B).

6. **Sextam que incipit:** "Item en los criminals fets et cetera", approbant secundum determinacionem tercie consuetudinis noni libri que incipit "Qui acusar vol". Et est sub rubrica "quals persones poden acusar".

El costum "Item en los criminals feytz", l'aproven els àrbitres en referència a la 9.1.3 que estableix que l'acusador es sotmeti a pena de tallió si no prospera l'acusació. En la versió definitiva ja a partir del manuscrit C serà simplement suprimit, i restarà el paràgraf següent "En la Çuda a tres presons..." com a costum 1.3.5.

1 de membre. La segona presó és sobre la tàvega, en què deven ésser e estar aquels crimonosos qui per coltel tret, o per comanda, o per altres crims o enjúries, deven ésser punitz en diners.

5 La terça presó és per tot lo castel dintre les portes de la Çuda, la qual presó és feta en aquesta matèria ⁷: que si alcun deurà deute a alcuna persona, e aquel a qui serà degut lo deute se'n clamarà a la cort, e el veguer aurà elet júgie a la demanda, e el dit júgie aurà donat

10 per juy al demanat que per tot dia se'n pos amb él o-n ferm dret o se'n pug a la Çuda, lo deutor, si no se'n posa amb él o no-n ferma dret, deu-se'n pugiar en la Çuda e aquí deu estar e anar

15 per tota la Çuda, tro al primer dia de cort que venga. E si no u fa una d'aquestes tres coses, és tengut de pagar a la cort LX sous.

Item e si alcun se clamarà d'altre de comanda, deu ésser citat axí com desús és dit de fetz

20 civils, que sia a la cort a dia de cort e ora de cort e, a demanda del demanador e a clams, lo veguer deu eléger un ciutadan d'aquels que són en la cort e deu-li dir: «oitz los clams denant aquel ciutadan, datz-li'n juy», lo qual ciutadan

25 deu dir al demanat mentre la cort se ten: «vos en posatz ab lo demanador o-n fermatz dret o us en pugiatz en la Çuda». Lo qual demanat dementre la cort se ten se deu posar ab lo demanador o-n deu fermar de dret.

30 E, si d'aquestes dues coses no fa la una, de continent com la cort se partèx, per si metèx sens sag e sens veget, si és hom que sia bastant a la demanda, se'n deu pujar en la Çuda. E si no u fa, deu donar a la cort per justícia LX sous.

35 E con és en la Çuda, lo veguer deu-lo metre dins clau sobre la casa de la tàvega, e deu aquí estar, si fermança endemig no dóna, tro a dia de cort que respona.

40 E si atorga la comanda, lo veguer, per juy dels prohòmens, deu pendre e vendre tantz dels béns seus, movens si-ls troba, si no seents, de continent, sens peynora de X dies e sens altre

pèrdoa de membre. La segona presó és sobre la tàvega, en què deuen ésser e estar aquels crimonosos qui per colteyl treyt, o per comanda, o per altres crims o injúries, deuen ésser punitz en diners. La terça presó és per tot lo casteyl dintre les portes de la Çuda, la qual presó és feyta en esta manera: que si alcú deurà deute a alguna persona, e aquel a qui serà degut lo deute se clamarà a la cort, e lo veguer aurà elet jutge a la demanda, e-l dit jutge aurà donat per juhii al demanat, que per tot dia se'n pos ab eyl, o-n ferm de dret o se'n pug a la Çuda, lo deutor, si no-s posa ab eyl o no-n ferma de dret, deu-se'n pujar en la Çuda, e aquí deu estar e anar per tota la Çuda, tro al primer dia de cort que venga. E si no fa una d'aquestes tres coses, és tengut de pagar a la cort LX sous.

1.3.6 Si alcú se clamarà d'altre de comanda, deu ésser citat axí com desús és dit de feyts civils; e deu-li ésser donat juhii per aquels ciutadans ⁸ que-l veguer hi assignarà, en aytal manera, mentre la cort se té: VOS EN POSATS AB LO DEMANADOR, O-N FERMATS DRET, O US EN PUJATS EN LA ÇUDA. Lo qual axí demanat, mentre la cort se té, se deu posar ab lo demanador o-n deu fermar de dret.

E si d'aquestes dues coses no fa la una, de continent con la cort se parteyx, per si meteyx sens sayg e sens veguer, si és hom que sie bastant a la demanda, se'n deu pujar a la Çuda. E si no ho fa, deu donar a la cort per justícia LX sous. E can és en la Çuda, lo veguer deu-lo metre dins clau sobre la casa de la tàvega, e deu aquí estar si fermança no dóna, tro al dia de cort que respona.

E si atorga la comanda, lo veguer, per juhii dels prohòmens, deu pendre e vendre tantz dels béns seus movens si-ls troba, si no seents, de continent e sens altre alongament, tro lo dema-

7. Lapsus per manera, com podem comprovar al manuscrit C. Al manuscrit B no és verificable.

8. Septimam que incipit: "Item si alcú se clamarà et cetera", approbant salvís composicionibus. Els àrbitres l'aproven, salvades les composicions, i, en conseqüència, s'adaptarà fent referència a la intervenció del Veguer amb els ciutadans (i no amb un sol ciutadà, com diu el text A, i es corregeix indègudament al text C).

1 *alongament, tro lo demanador sia pagat de la comanda atorgada, e lo demanador en persona⁹ deu ésser absolt.*

5 *Mas si no a de què pagar, pus atorch la comanda, o no la atorga, mas no dóna fermança per persona bastant, deu tornar en aquela preson, tant pus la aja atorgada, tro lo demanador sia pagat. E si no la atorga, atressí deu tornar en aquella preson tro lo pleyt sia fenit de tot en tot. Mas deu venir a la cort o ésser amenat totz*
10 *los dies que sien dies de cort e hom tenga cort, e menar son pleyt, e si serà vençut, deu estar en la preson tro lo demanador sia pagat o l'absolva d'aquela preson.*

15 *Mas si lo demanat no a de què pagar, lo dia primer que li manarà que sia en la cort, e totz los altres dies que detga ésser en la cort, si doncs fermança bastant no dóna, lo veguer o el seu sayg, tolt lo coltel tant solament a él, sens*
20 *ligament de mans e d'altra enjúria que no li sia feyt, lo deu pugiar o fer pugiar en la Çuda, e qu'estia aquí e segesca son dret, axí com dit és.*

25 *Açò és entés aitan bén en les femnes com en los hòmens, exceptat que la preson d'eles és dintre la primera porta de la Çuda, en casa del porter que aquí està, mas que sia ben gardada dins en la casa, e sots clau.*

30 *E si alcun o alguna se clamarà d'altre d'enjúria, que sia peccuniària, deu-se seguir en totes coses axí com de la comanda en lo sobredit proximan paragraf, si la citació li serà feta que sia en la cort, [e l'juy donat en la cort]. E encara plus oltra açò sobredit, que si la enjúria serà grant que munt a gran quantitat la emena, que*
35 *li deu tolre el coltel e comanar a alcun dels ciutadans tro lo pleyt sia fenit. E si no a de què pagar la emena e no darà fermança sufficient o no la podrà donar, lo coltel tolt, deu-lo pendre e ligar ses mans, e ab les mans ligades, pujar en*
40 *la Çuda, e a dia de cort atressí ab les mans ligades, [avallar en la cort e dintz la cort axí estar. E si-l tornen en la Çuda, atressí ab les mans ligades], tro sia dintre la preson sobredita.*

nador sia pagat de la comanda atorgada e lo demanat en presència deu ésser absolt.

Mas si no ha de què pagar, pus atorc la comanda, o no la atorga, mas no dóna fermança per persona bastant, deu tornar en aquela presó, [tant] pus que la aja atorgada, tro lo demanador sie pagat. [E si no la atorgue, atresí deu tornar en aquella presó, tro lo pleit sia fenit de tot. Mas deu venir a la cort, o ésser amenat tots dies que sien dies de cort, e hom tenga cort, e menar son pleit, e si serà vençut, deu estar en la presó tro lo demanador sia pagat]¹⁰, o l'absolva d'aquela presó.

Mas si lo demanat no ha de què pagar, lo dia primer que hom li manarà que sia en la cort, e tots los altres dies que deja ésser en la cort, si doncs fermança bastant no dóna, lo veguer o el seu sayg, tolt lo colteyl tan solament a eyl, sens ligament de mans e d'altra injúria que no li sia feyta, lo deu fer pujar en la Çuda, e que estia aquí, e que seguesca son dret, axí con dit es.

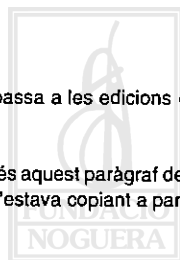
E açò és entés aytambé en les fembres con e-ls hòmens, exceptat que la presó d'eles és dintre la primera porta de la Çuda, en la casa del porter qui aquí està, mas sia bé guardada dins en la casa, e sots clau.

E si algun se clamarà d'altre de injúria que sia peccuniària, deu-se seguir en totes coses axí com [de la comanda]¹¹ en lo sobredit pruyxma paràgraf, si la citació li serà feyta que sia en la cort, e el juhiï donat en la cort. Encara pus oltra açò sobredit, que si la injúria serà gran que munt a gran quantitat la emena, que li deu tolre lo colteyl, e comanar a algú dels ciutadans tro lo pleyt sia fenit. E si no ha de què pagar la emena e no darà fermança sufficient, o no la porà donar, lo colteyl tolt, deu-lo pendre e ligar ses mans, e ab les mans ligades, pujar a la Çuda; e a dia de cort atressí ab les mans ligades, avayllar en la cort, e dins cort axí estar. E si-l tornen en la Çuda, atressí ab les mans ligades, tro sia dins la presó sobredita.

9. Al manuscrit C "e lo demanat en presència". I així passa a les edicions (manuscrit B no verificable). Entenem que és un error evident del ms. A.

10. Un cas típic, entre molts d'altres, d'homoioteuton és aquest paràgraf del ms. C, que indica clarament el salt del copista de *pagat* a *pagat*. Quan això ocorre al ms. A, ens testimonia que s'estava copiant a partir d'un text anterior. És el cas que es dóna aquí mateix, al final de la primera columna.

11. *Comanda*, interliniada al manuscrit C corregint *demanda*. Al ms. A: "Avallar en la cort dintz la cort així estar. E si-l tomen en la Çuda atressí ab les mans ligades", interliniat en lletra cursiva.

1 Totes aquestes presons sobredites se deven fer e-s fan per juy dels ditz ciutadans, e si contra era fet,
no val ren que feyt y sia, ans devala e deu devalar de la Çuda, e con ne són devalatz, deven-se novelament
los clams fer, e per juy deven-li tornar, si fermança sufficient no donen, e si clams novelament per la part
5 d'abans ne sia feyt ne-n caen en justícia, e açò entén-se axí en jueus com en xrestians tot açò sobredit.

*E tota ora que-ls presos donen fermança
sufficient, jasia so que no sia dia de cort, deven
devalar de la Çuda e no y deven ésser detengutz
per veguer ne per altre.*

E tota hora que-ls preses donen fermança
sufficient, jassia ço que no sia dia de cort, deuen
devaylar de la Çuda, e no y deuen ésser deten-
guts per veguer ne per altre.

10 Los presoners que seran preses o detengutz
en la Çuda per qual que raon, deu devalar lo
veguer totz dies que cort se tenga per lo veguer
e per los prohòmens per menar o enantar son
pleyt. ¹²

1.3.7 Los presoners qui seran preses en la Çuda per
qualque raó, deu devaylar lo veguer tots dies
que cort se tenga per lo veguer e per los prohò-
mens per menar e enantar lur pleyt.

Ço és a saber, tots dies que no sien feriat. Car
tots dies que feriat no sien, se deu tenir cort del
matí tro al vespre e retre dret.

15 Ço és saber lo diluns e el dimecres e el disabte, car en aquels tres dies se ten cort tant solament en
la ciutat de Tortosa, ço és saber, en carnal, del matí tro que comença a sonar l'esquela de migdia a
missa major en la seu de senta Maria, e, en caresma, tro que comença a ssonar lo seyn gros a aura nona,
si doncs festa colent no ya, o els prohòmens no eren afaenatz per alcun feyt de la ciutat o per mort d'alcun
20 prohò o profemna o per lurs fils o per nocés atressí d'aquels, o per eximent del rey e de la regina, o
de lurs fils, o del maestre del Temple, o d'alcun príncep, als quals los prohòmens volguessen a exir o
fessen onrrament. Car sens els qui deven jugar cort tenir no s'i pot, e oltra aqueles ores e aquels dies
cort no s'i deu tenir ne val ren que s'i faça oltra aqueles ores assignades e, si per aventura lo veguer
e la seynoria en aqueles dies tendrien cort, ren que s'i faça no val, juy ne als, ne negun a qui sia feyt
manament que i sia, a aquels dies, e no y és, no li nou en ren ne-n cau en pena de LX sous. Atressí, si-l
25 veguer ans d'aqueles ores que són assignades que tenga cort, per alcun affer o machinació, se levarà
de la cort, no cau en pena neguna qui sia feyt manament, jasia so que no y venga, car ja són ores certes
tro a quant se deu tenir cort.

30 *E per so com desús és dit de maleficis de què fetz los clams lo veguer se deu e pot entremetre, avem
a parlar assí del poder del veguer, cal és ne com se deu é l menar e-ls fetz crimosos de què a él seran
feytz clams, com él dels altres no-s pusca entremetre, sinó d'aquels de què li seran feytz clams. ¹³*

12. Octavam que incipit: "Los presoners el cetera", reprobant quia per eam iusticia impeditur et loco eius servetur decetero ius comune videlicet quod omni die non feriat a mane usque ad vesperam teneatur curia et ius reddatur.

La reproveu els àrbitres perquè basta el dret comú per saber que en tots els dies no feriat es té cort, i, en conseqüència queda suprimida a partir de "Ço és saber lo dilluns e el dimecres...".

13. Nonam que incipit: "El per ço com dessús és dit et cetera", reprobant quia per eam impeditur iusticia et loco eius servitur jus comune videlicet quod vicarius intret simul cum civibus. Et quia mora in talibus periculosa est, dicunt quod vicarius semel tamen requirat vicinos vel cives quos in illo vico presentes invenerit. Et si illi incontionenti intrare noluerint vel neclexerint intret vicarius cum quibus voluerit. Extrahat malefactorem si eum poterit invenire ne maleficia remaneant impunita.

El costum "E per so com desús és dit...", el reproveu els àrbitres perquè impedeix justícia i, en el seu lloc, basta el dret comú. I, com és perillosa la demora, el veguer podrà entrar amb els veïns del carrer o, si es neguen, amb qui vulgui i treure'n el malefactor, per tal que els crims no restin impunes.

De totes aquestes modificacions en resultarà el nou costum 1.3.8 ben diferent del primitiu del manuscrit A.

Privilegis III, núm. 31 (circa 1262) ja fa referència a un costum —evidentment qüestionat per la senyoria— en què s'establia que "veguer ni batlle ni saig no gosara entrar... per trer aquel malfeytor..." (Naturalment els àrbitres ho reprovaran per tal que els crims no quedin impunes).

1 *És a ssaber que és general franchea e costum*
dels ciutadans de Tortosa que si algun aurà
algun crim feyt e-s n'entrarà en casa o en al-
5 *berch d'algun ciutadan o habitador de Tortosa*
o de sos térmens, lo veguer ne son sayg no y deu
entrar ne traure aquel d'aquén, mas deu dir als
veyns o als altres ciutadans que aquí seran que
intren aquí e que-n traguen lo criminós que aquí
trobaran sens lesió e mal de l'alberch.

10 *E si per aventura aquels veyns o ciutadans que aquí seran, a dos o a tres que él o aurà dit, no y intraran*
o no y volran entrar per aquels motz metex diga-o a altres dos o tres, e si no y intraran, o no y volran
intrar¹⁴ [atressí fadic-se'n en altres dos o tres, e si no y entraran o no y volen entrar] fetes les tres fadiges,
él pot-hi entrar, sens lesió e mal que no faça en l'alberch, e aquel trer d'aquí si-l troba, que nul hom no
15 *li'n gos, en aquela ora ne pux, forfer, car si les tres fadiges no fa axí com dit és, e él les tres fadiges*
no feytes o son sayg aquí intraran, de mal ne d'onta que aquí prena per nul hom que aquí sia, axí en
l'alberch com defora que no li'n són tengutz. E els ciutadans que intraran en l'alberch són creegutz per
plana paraula si l'auran trobat o no, car pus alguns dels ciutadans que intraran y seran intratz e diran
que no-l troben, lo veguer ne son sayg no y deu intrar, mas si los ciutadans lo troben, aquel criminós,
20 *aquí deven-lo'n trer e liurar al veger, e el veguer pus lo tendrà, que l'amén en plaça e que-n faça per*
juy dels ciutadans axí com dels altres criminosos sobreditz. E si per aventura aquels ciutadans, trobat
aquel criminós, no-l ne podran trer, que-l veguer en ajuda d'aquels que n'i faça intrar dels altres
ciutadans tans que-l ne pusquen trer, los quals ciutadans pus lo troben lo'n deven trer.

Item de tot hom qui abandon sos béns en la
cort o defora, a clams e a demanda d'algun per
25 *deute o per comanda, de continent lo veguer per*
juy dels ciutadans deu anar enant a son alberch,
e en totz locs que aquel abandonador aurà béns,
e ab l'escrivà de la cort ensems, a l'alberch
d'aquel o d'altre on aquel aurà béns. E aquí deu
30 *dir a dos o a tres ciutadans que intren aquí, e*
él e l'escrivà o el sayg deven estar defora, e els
ciutadans deven nomenar totes les coses que
aquí trobaran d'aquel, e veure e dir a l'escrivan
que les escriva, les quals totes coses escrites,
35 *deven tancar la porta los ciutadans d'aquel o*
mudar les coses e metre en poder d'algun veyn
d'aquel loc que sia bastant, si l'alberch de l'a-
bandonador serà tomorós (sic). Però lo veguer
pot-les dar a manlevar a sufficient e bastant
40 *manlevador, tro que-s venen.*

Les quals coses si són movens deu vendre per
juy dels ciutadans en lo primer dicmenge o festa
colén qui venguen publicalment, feyt saber al
deutor si vol pagar o no, e pagar al creedor de
45 *ço que n'ixirà tro sia pagat.*

E lo seent deu fer vendre a coneguda dels
ciutadans que seran en la cort e per juy d'éls,

1.3.8 Si algun aurà algun crim feyt, e-s n'entrarà en casa o en alberc seu o d'algú ciutadà o habitador de Tortosa, o de sos térmens, lo veguer require una vegada tan solament los veïns o ls ciutadans, los quals trobarà en aquel carrer, que entren ab eyl. E si sempre no volen entrar ab eyl o l meynspreen, deu-hi entrar lo veguer ab ceyls que-s volrà, e traguen lo malfeytor si l'i trobe, per tal que ls maleficis no romanguen impunits.

1.3.9 De tot hom qui abandon sos béns en la cort o defora, a clams o a demanda d'algun, per deute o per comanda, de continent lo veguer per juhiï dels ciutadans deu anar aenant ab l'escrivà de la cort ensems, a l'alberc d'aquel o d'altre, o en tots locs on aquel aurà béns. E aquí deu dir als ciutadans que y entren ab él e ab l'escrivà; e si no y volen entrar, entre-y eyl ab l'escrivà e ab ceyls que-s volrà. E si-l veguer request per los ciutadans no y vol entrar entren-[hi] los ciutadans ab l'escrivà, e sien escrites totes les coses que hom trobarà en tots locs d'aquel abandonador, e sien comanades là on tenran per bon e per segur. E poden-se dar a manlevar aqueles coses.

Les quals coses si són movents, deuen-se vendre per juhiï dels ciutadans en lo primer dicmenge o festa colent que vinga, públicament, feyt saber al deutor si vol pagar o no, e pagar al creedor de ço que n'ixirà tro sia pagat.

E lo seent deu fer vendre a coneguda dels ciutadans qui seran en la cort, per tems covi-

14. "Atressí fadic-se'n en altres dos o tres, e si no y entraran o no y volen entrar", al marge del ms. A, en lletra cursiva i amb un senyal de crida entre *volran intrar* i *fetes*). El mateix ítem 31 de *Privilegis III núm 31* que citem en la nota anterior, contempla l'entrada de dos veïns, i això en la dècada anterior a l'escripturació del codi de 1272.

1 per temps covinent, e no deven guardar si les
coses se venen per poch preu o per gran, mas
que faça la venda per lo preu que offert li serà,
pus que no-n trop plus, la qual venda és ferma
5 e estable axí com si lo deutor la avia feyta de
grat e per son preu complit.

Emperò lo veguer e son sayg ne l'escrivà en l'alberch o alberchs d'aquels qui abandonaran no deven
entrar, si doncs tres fadiges no avia dels veyns o dels ciutadans, axí com dels alberchs en què-s meten
o reculen los crimosos, axí com en lo capítol aquel és contengut d'aver aqueles tres fadiges. Mas
10 aqueles tres fadiges aütes, pot aquí entrar él e son escrivà e son sayg, e fer escriure totes les coses, sens
lesió e dan de l'alberch.

E cant que la venda de les coses seens sia
jugiada de fer, per juy d'aquels qui la jugiaran,
lo veguer deu fer saber al deutor si i vol acorre
15 e, s-i vol acorre e diu: «jo y acorreré», los júgies
deven-li assignar dia que aja pagatz son cree-
dor, e si no u a, que vala venda que serà jugiada.

Item és cert que de les cartes judicials que-s
fan en la cort, axí de vendes, de sentències,
20 tutories e creations¹⁶ com d'altres cartes, e
d'aqueles cartes o treslats que an obs auctoritat
de la cort, que-l veguer de cascuna pot pendre
XII diners e no plus, e cascun júgie que en
aquela auctoritat serà elet e fermarà, altres XII
25 dinés.

Saigs francs e quitis deu tenir lo veguer a
servi de la cort, que sien franchs e no servus,
qui façen totz los manamentz de la cort dins la
ciutat, sens tot preu e servi, que no-n deven
30 aver, o-ls deu él fer sens tot servi, que hom no
li n'és tengut de fer. Mas si defora la ciutat ne-
gun lo volrà trametre, deu-se'n posar amb él
per preu covinent.

ment; e no deuen guardar si les coses se venen
per poc preu, o per gran, mas que-s faça la venda
per lo preu que offert hi serà, pus que no y trop
plus; la qual venda és ferma axí com si lo deutor
la avie feyta de grat e per son preu complit.

E quan que la venda de les coses seents sie
jutjada de fer, lo veguer deu fer saber al deutor
si hi vol acórrer, e si diu que acórrer hi vule, los
jutges deuen-li assignar dia que age pagat son
creedor dins X dies, e si no o fa, que-s fasçe e
que vayle la venda que serà jutjada.¹⁵

1.3.10 És cert que de les cartes judicials que-s fan en
la cort, axí de vendes, de sentències, tudories e
curacions com d'altres cartes, e d'aqueles cartes
o translats que an obs auctoritat de la cort, que-l
veguer [deu] de cascuna pendre XII diners e no
pus; e cascun jutge qui aquela auctoritat serà
elet a fermar, altres XII diners.

1.3.11 Lo veguer deu tenir los saygs francs e quitis
a servi de la cort, e sien francs e no servus, e que
façen tots los manaments de la cort, sens tot preu
e servi, que no-n deuen aver, o-ls deu él fer sens
tot servi que hom no li n'és tengut de fer. Mas
si defora la ciutat negun lo volrà trametre, deu-
se'n posar ab eyl per preu covinent.

15. Decimam que incipit: "Item de tot hom et cetera", approbant hoc adlecto quod in omni casu vicarius et scriptor intrent domum ad videndum et scribendum omnes res que sunt in domo ne fraus fiat alias contineret peccatum et impediret iusticiam et nisi sic fiat reproband eam.

Els àrbitres l'aproven amb la condició que l'escrivà i el veguer entrin i vegin i escriguin tot el que hi ha en la casa per evitar tot frau. Per tal de complir aquesta condició, en els manuscrits B i C, se suprimirà el paràgraf que va des de "Emperò lo veguer e son sayg" fins a "sens lesió e dan de l'alberch".

Per precisar la forma d'entrar s'afegirà als manuscrits B i C:

- 1.- L'entrament el faran; veguer, escrivà, i ciutadans requerits, o uns altres si els requerits es neguen.
- 2.- Els ciutadans amb l'escrivà si el veguer es nega.
- 3.- Per recórrer la venda, s'assigna al deutor termini de 10 dies.

16. Undecimam que incipit: "Item és cert cetera", approbant.

Error en "creations", que serà suplit en els manuscrits posteriors per "curacions" (però no en la edició prínceps que el portarà fins a la d'Oliver).

A partir del manuscrit C el potestatiu "pot pendre XII diners" es converteix en imperatiu "deu pendre".

1 *Però si-l clamador no-l volrà que-l sayg y vàgia ne que faça aquel manament, e él metex o son misàgie, que sia franca persona, vol portar lo bastó de la cort, aquel que porta-l sayg can fa los manaments de la cort, [lo veger deu-li fer liurar lo bastó aquel de la cort] ab que él faça aquel manament sens tot loger e serviï, que hom no li n'és tengut de donar, exceptat tan solament un dinèr que don al sayg per loguer*
5 *o serviï del baston. E axí val aitant aquel manament com és feyt com si lo veguer o el sayg lo faya, o l'avia feyt, enaxí enperò que-l manament sia feyt delant un testimoni o dos que i sien elet o eletz per aquel que-l manament fa o farà, lo baston tinent o mostran, e són-ne creegutz lo testimoni o els testimonis per plana paraula e sens sacrament. E atressí aquel qui fa lo manament no és tengut de fer sacrament, que basta-li que él e lo testimoni o testimonis que aquí seran eletz o diguen per plana paraula. Però lo sayg ne nul*
10 *altre hom qui baston de la cort port o dégya portar si doncs lo bastó de la cort no porta manifest e en guisa que aquel a qui farà lo manament lo pusca veure, si veure vol, no-n poden fer manament de venir a cort ne citar, e si u fan, no val lo manament, ne n'és tengut de venir a cort ne-n cau en pena* ¹⁷.

Atressí lo saig no pot fer manament ne citar nuyl hom que venga a cort, si doncs manament
15 *no n'a del veguer. Car nul manament que él faça si doncs lo veguer no lo y mana, no val ren n'és hom tengut que-n venga a cort ne denant lo veguer, si no-s vol, de tota demanda que [pug] de II sous en amunt. Car de dos sous o de II sous enjús lo saig tinent lo bastó de la cort pot fer dret, axí com lo veguer pot de les altres dem*
20 *mandes, e destreny tota via. Emperò per juhü dels ciutadans e per aquest dret a ffer no deu pendre nul serviï del demanador. Mas si lo demanat és vençut de la demanda, pot-ne pendre*
25 *lo quint per justícia del demanat axí com lo veguer pot de les demandes que sotz poder d'él se demanen; la qual justícia és d'aquel saig.*

30 *Lo qual baston del saig deu ésser de III seynals, ço és a ssaber: primerament el cap sobiran, negre e blanc, e enmig, vermèl ab neules groges; et el jusan cap, blanc ab ales blaves.*

Per ço con dura cosa és et leya de vendre justícia, la qual francament e quítia se fa e-s deu
35 *fer per lo veguer et per los ciutadans, és custodia provada, manifesta e autenticada que-l veguer ne los jutges que per lo veguer sean eletz en los pleitz no deven recebre serviï de les parts ne promessió que per justícia sie feita o no feita*
40 *o retardada, ne fer ne dir nulla machinació per què serviï los sia feit, promés ne donat. E si alcuna promessió o machinació serà feita per éls o per alguns per éls, que serviï los sia donat ne promés, no val, ne acció ne demanda no an*

Atressí lo sayg no pot fer manament ne citar nuyl hom que vengua a cort, si doncs manament no n'ha del veguer. Car si-l veguer no-l li a manat, no val re manament que-l sayg face, ne n'és hom tengut de venir a cort ne denant lo veguer, si no-s vol, de tota demanda que pug de II sous a amunt. Car de II sous o de II sous enjós, lo sayg de la cort pot fer drèt, axí com lo veguer pot fer de les altres demandes, e destréyner tota via. Emperò per juhü dels ciutadans e per aquest dret a fer, no deu pendre nuul serviï del demanador. Mas si lo demanat és vençut de la demanda, pot-ne pendre lo quint per justícia del demanat, axí com lo veguer pot de les demandes que sotz poder d'eyl se demanen; la qual justícia és d'aquel sayg.

Lo baston del sayg deu ésser de tres seynals, ço és saber: primerament el cap sobirà, negre e blanc, e enmig, vermèl ab neules grogues; e el jusà cap, blanc ab ales blaves.

Lo veguer ne los jutges qui per lo veguer seran eletz en los pleitz no deuen reebre serviï de les parts, ne promessió per què justícia sia feyta o no feyta, o retardada, ne fer ne dir nulla machinació per què serviï los sia feyt, promés ne donat. E si alguna promessió o machinació serà feyta per eyls o per alguns per eyls, que serviï los sia dat ne promés, no val; ne acció ne demanda no han contra aquels qui o agen pro-

17. Duodecimam qui incipit: "Saigs franchs et cetera", *approbant usque ad finem*.

Malgrat que el costum s'aprova íntegrament, el manuscrit A porta un llarg paràgraf —que va des de "però, si-l clamador..." fins a "ne n'és tengut de venir a cort ne-n cau en pena"— que no apareix en B i C—, paràgraf que permetia a persona que no fos el saig, si portava el bastó de la cort i pagava al saig per lloguer del bastó un diner, fer el manament del saig. Tals substituïts eren creguts amb testimonis per sa plana paraula sobre el manament fet.

1 *contra aquels qui ho ajen promés per si ne per
altres, ne-ls en són tengutz de respondre, ans és
tot axí com si res no-ls era estat promés ne-ls ne
poden metre en pleit ne en demanda. Immo ipso
5 iure non valet quicquid actum fuit super pre-
missis.*¹⁸

*Feent son offici e son deute lo veguer, los
batles de re no-s deven entremetre, mas que
escolten.*

10 *Mas si lo veguer no volrà fer o usar son
officiü, ne fer dret als clamaters, sens alcuna raó
que no serà justa e raonable, el clamant se serà
fadigat e-l veguer per tres vegades, enaxí que
no-l volrà escoltar ne son dret segir, les tres
15 fadiges feites, lo clamant pot anar al batle de
Moncada e dir a él que li faça segir e conplir son
dret. E lo batle de Moncada deu dir e protestar
al veguer: «fetz segir son dret a aquest cla-
mant», e açò dit a él, si lo veguer de continent
20 no li fa segir son dret o no u vol fer, lo dit batle
de Moncada deu fer e conplir en totes coses ço
que-l veguer devia fer ne conplir.*

*E si per aventura lo dit batle de Moncada açò
no volia fer ne conplir al clamant ço que dit és
25 e lo veguer deuria conplir, feites tres protes-
tacions a él per lo clamador, axí com dit és de-
sús al veguer, lo dit clamador deu e pot anar al
batle del Temple dient et protestant a él com
s'és fadigat al veguer e el batle de Moncada, on
30 demana que per él en fadiga dels altres, ço és
del veguer e del batle de Moncada, li sia feyt
compliment de dret. Lo qual batle del Temple
o el comanador o son loctinent [deu dir e manar
al batle de Moncada de continent fasa compli-
35 ment de dret al clamant. E si de continent feyt
lo manament per él al batle de Moncada no farà
seguir son dret al clamat, lo dit batle del Temple
o-l comanador o son loctinent]¹⁹ de mantinent
feita la protestació e lo manament al batle de
40 Moncada si cessarà que no faça o no vulla fer
dret al clamant, él deu fer e conplir dret al
clamant, e fer tot ço que-l veguer podia fer o*

més, per si ne per altres, ne-ls en són tenguts de
respondre, ans és tot axí com si res no-ls era estat
promés.

1.3.13 *Feén son offici e son deute lo veguer, los
batles de re no-s deuen entremetre, mas que es-
colten.*

*Mas si-l veguer no volrà fer o usar [de] son
offici, ne fer dret als clamans, sens alguna raó
que no serà justa e raonable, [e] el clamater se
serà fadigat en lo veguer per tres vegades, enaxí
que no-l volrà escoltar ne son dret seguir, les tres
fadiges feytes, lo clamant pot anar al batle de
Muncada, e dir a eyl que li faça seguir e conplir
son dret. E lo batle de Muncada deu dir al ve-
guer: FETS SEGUIR SON DRET A AQUEST CLA-
MANT, e açò dit a él, si lo veguer de continent no
li fa seguir son dret, o no o vol fer, lo dit batle
de Muncada deu fer e conplir ço que-l veguer
devia fer e conplir.*

*E si per aventura lo dit batle de Muncada açò
no volrà fer al clamant, que dit és que lo veguer
devia [fer e] conplir, feytes tres protestacions
a eyl per lo clamador, axí com dit és desús al
veguer, lo dit clamador deu e pot anar al batle
del Temple, dién e protestan a eyl com s'és
fadigat en lo veguer e en lo batle de Muncada,
on demana que per eyl, en fadiga dels altres, ço
és del veguer e del batle de Muncada, li sia feyt
compliment de dret. Lo qual batle del Temple,
o-l comanador, o son loctinent deu dir e manar
al batle de Muncada que de continent faça
compliment de dret al clamant. E si de conti-
nent, feyt lo manament per él al batle de Munc-
cada, no farà seguir son dret al clamant, lo dit
batle del Temple o-l comanador o son loctinent,
feyta la protestació e-l manament al batle de
Muncada, si cessarà que no faça o no vulla fer
dret al clamant, él deu fer conplir dret al cla-
mant e fer tot ço que-l veguer podia fer e-l pleyt,*

18. *Terciamdecimam que incipit: Per ço com dura cosa et cetera*, **approbant**.

Tot i que és aprovada pels àrbitres, se suprimirà la referència moralitzant "Per ço con dura cosa és et leya de vendre justícia..." amb què comença el costum, i el final des de "ne-ls ne poden metre en pleit ne en demanda. Immo ipso iure non valet quicquid actum fuit super premissis".

19. Des de "deu dir e manar el batle de Moncada" fins a "o-l comanador o son loctinent", marginat. Novament ens trobem davant d'un cas típic d'homoioteleuton en què incorre el copista del manuscrit A.

1 *devia fer e-l pleit, si hom en él no-s fos fadigat, per juhü e per sentència tota ora dels ciutadans de Tortosa.* ²⁰

5 *És creegut lo veguer sens testimonis en certz casos, so és a ssaber, con cita lo demanat de ço que dret és fermat per tres citacions, e alò metex s'és del saig, con o ffa per manament del veguer. Car la quarta citació és peremptòria e fa-s per juhü dels ciutadans que sien en la cort e a dia de cort e hi seran eleitz per lo veguer. La qual quarta ²¹ citació se fa en aquesta manera que a demanda del clamant aquels ciutadans que lo veguer en alò aurà eleitz o hordenatz, que dien al veguer: «manatz o feitz manar al demanat que sia a la cort, car nós lo citam la quarta citació e peremptori (sic)». La qual quarta citació, lo dit veguer deu fer denant un testimoni o dos, los quals él hi elega, e diga a éls que-n sien testimonis, e deu eléger tals testimonis que pusca aver a dia de cort denant los jutges per él eletz, car si testimoni no i ha en la quarta citació que, si obs hi és, que-u diga denant los jutges: «no val» e el testimoni és-ne creegut per plana paraula.*

25 *Lo segon cas és, que-l veguer és creegut si-l veguer diu: «aital hom s'és clamat de vós», en aquest cas, si dubte és, lo veguer n'és creegut per plana paraula.*

30 *Lo terz cas és, que si algun, denant lo veguer sens carta, establirà procurador contra altre, a demanar o a deffendre, e serà dupte a les parts de la procuració, que-l veguer o diga, que n'és creegut per plana paraula.*

35 *En nuyl altre cas lo veguer ne el saig no és creegut sens testimonis, sinó e-ls casos desús ditz, e en els altres capítols és creegut lo veguer que segexen aenant après d'aquest.* ²²

si hom en eyl no-s fos fadigat, per juhü e per sentència tota hora dels ciutadans de Tortosa.

1.3.14 *És creegut lo veguer sens testimonis en certs cases, ço és a saber, quant cita lo demanat de ço que dret és fermat per tres citacions; e allò meteyx s'és del sayg, quan o fa per manament del veguer. Car la quarta citació és peremptòria e fa-s per juhü dels ciutadans qui seran en la cort, e hi seran elets per lo veguer. La qual quarta citació se fa en aquesta manera, que a demanda del clamant aquels ciutadans que lo veguer en allò aurà elets, que dien al veguer: MANATS O FETS MANAR AL DEMANAT QUE SIA A LA CORT, CAR NOS LO CITAM [PER LA] QUARTA CITACIÓ E PEREMPTÒRIA. La qual quarta citació, lo dit veguer pot fer o fer fer pel sayg e cascú és-ne creegut per sa simple paraula, per ço car són jurats.*

Lo segon cas és, que-l veguer és creegut si diu: AYTAL HOM SE CLAMA DE VÓS.

Lo terç cas és, que si algun, denant lo veger sens carta, establirà procurador [contra] altre a demanar o a defendre, si-l veguer o diu, que n'és creegut.

20. **Quartamdecimam que incipit:** "Faent son offici et cetera", **approbant.**

Vegeu nota (12) Rúbrica primera on citem *Batlia I, núm. 93* per la novetat que suposa el recurs final al rei, no establert en Costums, innovació datable al segle XIV.

Privilegis III, 31 (circa 1262), en l'enunciat 33 "costum és de Tortosa que-l veguer no pot fer res ni desfer sinó així com los hòmens de Tortosa volen", ja mostra la voluntat dels ciutadans de controlar tot el poder judicial, voluntat d'alguna manera expressada a l'inici del costum aprovat finalment pels àrbitres.

21. *Quarta interliniat, corregint carta.*

22. **Super quintadecima que incipit:** "És cregut lo veguer et cetera", **dicunt arbitri quod super citacionibus omnibus credatur sagioni iurato, vacario vero cum sit iuratus credatur eciam super aliis in ipsa consuetudine contentis. Alicui vero testi non credatur sine iuramento.**

El costum és aclarit pels àrbitres, dient que, sobre citacions, el saig i el veguer són creguts sense jurament (han fet jurament davant la cort i els prohoms en prendre el càrrec (1.3.1.). Els altres testimonis no són creguts sense jurament.

1 Com dit sia desús²³ com sse deven pendre e escriure e vendre los béns d'aquels qui abandonen lurs
béns a clams dels creadors en la cort de Tortosa e a demanda dels creadors, per ço que sien pagatz, que
demanen los béns de lurs deutors que-ls sien liuratz, jasié ço que no abandonen los deutors mas donen
penyora que no serà bastant, lo veguer per juhü dels ciutadans, emperò que-l juhü sia donat a dia e a
5 ora de cort e que-s tenga cort, pot e deu pendre tanz dels béns dels ditz deutors, on que-ls trop, tro sia
a compliment del deute demanat; enaxí, emperò, que-ls troba fora de l'alberch que-l deutor que él los
prenga e-ls liure al creador, mas si dins l'alberch seran les coses, deu-hi fer entrar los veyns o-ls ciutadans
que prengen e tragen tantes de coses d'aquel alberch que sien compliment del deute. Emperò si totes
les coses que són en l'alberch no bastaran al deute, jasié ço que no basten, si lo deutor o vol defendre
10 per si o per altre son procurador pot dir e deffendre son lit, ço és a ssaber ab màrfega e ab cócera, capçal
e dos lençols e un cobertor o flaçada, e ses armes de son cors de deffensió, e sa caxa buida, e vianda d'un
an si la ha dins son alberch en farina o em blat, ço és a ssaber tro a un kafís de forment o d'ordi o de
farina o de mil, que aquestes coses no li deu hom tochar ne pendre, jasié ço que les altres no basten, mas,
aquestes levades, totes les altres deven ésser liurades al creador e venudes per juhü e la paga fer. Mas
15 si los veyns no i volen intrar a trer totes aqueles coses, aquestes tan solament exceptades, aüdes e feites
tres fadiges en los ciutadans, lo veger i pot intrar e trer les dites coses. Alò metex és de les femnes scers
(sic) d'armes, per ço com femnes no deven aver armes, e si les (han), deven ésser liurades e venudes axí
com les altres coses. Atressí és costuma que per nulla res a vestars ne a ligars de femnes ne d'òmens no-ls
deu hom tocar ne pendre per molz que n'ayen, jassie ço que que d'aquestz qui abonden e no an de què
20 pagar e donen penyora, aquesta custuma sia axí.

És custuma d'aquels que an bé de què pagar, e an moltes d'altres coses, que poden donar e assignar
penyores bastantz, deven-la donar bastant a la demanada si-ns volen de seens o de movens, mas
si la assignarà seent al creador, pot dir e salvar assí: «jo la us... (sic) semovent e retenc la movent»,
e pot-la demanar que li sia liurada e assignada movent de continent, e si per aventura lo deutor no
25 la volrà assignar, deu venir denant lo veger a dia e ora de cort e dir: «aital hom m'assigna penyora
seent e jo ret i clam movent», e-l veger deu dir a un dels ciutadans que seran en la cort o a dos, oït
lo corredor: «què n'e a ffer?», e lo ciutadan o els ciutadans que seran en la cort e seran en alò per
lo veguer elitz a jutges, deven dir: «nós vos deïm per sentència que digatz al deutor que li liure penyora
movent e bastant» e, açò dit per lo veger al deutor, de continent deu dir lo deutor: «jo li assigne
30 aital penyora movent e que sià bastant, que si no jo la y daré», e enaxí és electió del deutor, que pot
assignar qu-él penyora.s vol ab que sia movent e bastant. Mas si açò no vol dir lo deutor al veger ne fer,
d'aquí enant qual que-s penyora movent lo creador mostrarà al veger d'aquel deutor seu de qui-s serà
clamat, lo veger on que la trop, defora l'alberch del deutor o d'altre alberch, la deu e la pot pendre e
liurar al creador per si o per son saig, e per juhü dels ciutadans fer vendre, feita fadiga al deutor si
35 hi vol acórrer e pagar al creador sens tot contrast. Mas si serà en l'alberch del deutor o d'altre, lo veger
no i deu entrar ne sos saiges, ne nul hom de sa sennoria, mas deu-hi fer entrar dels ciutadans, si no i volien
entrar, feites tres fadiges en éls, axí com ja damunt és dit en los intrar dels alberchs, pot-hi intrar o fer
intrar son saig e trer aquela penyora bastant e liurar a son creador e vendre axí com dit és.

Emperò e-l començament con lo creador se clama de son deutor, lo deutor li assignarà penyora seent
40 o movent a sson creador, jasié ço que no sia bastant, e lo creador no-s retindrà penyora movent, o no
demanarà si li dóna movent que la i don bastant, e-s calarà, e so passarà simplement que no i dirà ren;
deu tenir aquela penyora assí assignada per X dies e deu-la fer córrer per tres dies, que no pot demanar
altra penyora seent ne movent a sson deutor tro açò sia feït e passat e per cert que-l veger e aquels que
seran en la cort o sàpien per lo corredor, enaxí que-l creador deu aver aquí en la cort lo corredor que
45 diga: «aitant y trop», e-l comprador atressí que diga: «jo y do aitant», e abdui que s'avingen del preu,
e açò deven dir lo corredor e-l comprador a demanda dels ciutadans que seran eletz per jutges e assignatz
per lo veger, car si o deyen en altra guisa si no a demanda dels jutges no val ren que digen ni facen.

Los quals jutges deven dir al corredor: «as correguda aquesta penyora?», e si diu: «hoc», deven dir:

23. Sextamdecimam que incipit: "Com dit sia dessús et cetera", reprobant quia continet peccatum; impedit iusticiam et servetur loco eius ius comune.

Des del costum "Com dit sia desús...", inclusivament, reprovat pels àrbitres, la sentència passa del foli 16 al foli 23 del ms. A, on, segons el text arbitral, acaba el quadem segon del manuscrit de Costums que utilitzen els àrbitres per començar el quadem tercer amb el costum "Primam terci quaterni...". Les penyores tomen a considerar-se al llibre 8, rúbrica 5. En tot cas, es tracta d'un llarg lapsus inexplicat. És tot un prolix procediment per aplicar el que és previst a 1.3.9 amb una dilatada casuística.

1 «quantz dies la as correguda?», e si él respon e sia ver: «tres dies e plus», deven-li dir: «què i trobes?»,
e él deu dir: «aitant y trop», ço és aquel preu que i troba e, dit lo preu, los jutges deven demanar: «qual
és lo comprador?», e el corredor deu-los assignar, lo qual comprador assignat e que sia present en la
cort a dia e a ora de cort e que cort se tenga, los ditz jutges deven dir al veger enaxí: «en veger, fetz-ho
5 saber al deutor, e deitz-li si hi vol acórrer», e si diu que no, lo veger al primer dia de cort, dia e ora de
cort e que cort se tenga, los ditz jutges deven dir e demanar al comprador: «comprat vós aquesta cosa
e datz-hi aquest preu?», e él deu dir e respondre als jutges: «hoc», e fet lo respost: «hoc donar», los jutges
deven dir al veger enaxí: «en veger, fetz-ho saber al deutor e deitz-li si hi vol accórrer», e si diu que no,
lo veger al primer dia de cort e ora de cort e que cort se tinga, a demanda del creador, deu dir als jutges:
10 «jo trobe aital hom e axí com vós avfetz jutyat dix-li e fiu-li saber si volia acórrer a aital peynora que
avia assignada a sson creador, que corregut ha tot son temps e dóna-y hom aitant, e él respòs que no
i volia acórrer», e en aquest cas és creegut lo veger, e-ls jutges, açò oït, deven dir a l'escrivà: «feiz-li
la carta». Lo qual escrivà, sens tot embarch e contrast, deu fer la carta e, la carta feita, lo veger e-ls jutges
deven-la fermar e fer lur senyal de lur pròpria man, si escriuen, e si no escriuen, l'escrivà deu-hi fer lur
15 senyal, e el seu atressí, e la carta axí fermada deu-la liurar al comprador, enaxí emperò que-l creador
pac lo veger e-ls jutges per lur fermament, a cascun XII dinés, e el comprador pac la carta a l'escrivà,
ço és a ssaber XII dinés.

Et si per aventura lo creador farà comprar la dita peynora o del seu serà conprada per machinació
que él n'aurà feta o-n farà, per so com a la vegada no-n troben los creadós altres compradors a les
20 peynores a éls donades e assignades en la cort, lo dit deutor per lo qual la dita peynora serà venuda,
dins un an e un dia pot e deu cobrar la dita peynora qui-s qui la tenga ne la poseesca, pagant aquela
quantitat per què serà venuda com él la donà peynora e so que costà de fermar e d'escriure, enaxí que
nul contrast no li deu ésser fet ne la y poden ne deven defendre, e enaxí lo veger e els ciutadans deven
destréyner aquel qui la peynora tenga que la reta, com él fo destret al liurar. Atressí s'esdevén a la vegada
25 que-l creador a qui serà donada peynora per son deute per clams que n'aurà fetz al veger, que no trobarà
comprador per so com él serà tan feble e serà poder estrayn e no yg aurà amics ne privatz que per si
metexs o per éls vulen conprar e els serà assignada peynora e no y trobaran nul preu, que ladoncs lo
veger, per juy dels ciutadans, que li daran al creador a albiri e a conexença dels ciutadans qui seran eletz
a juges en aquella cosa, feta estimació tantes de coses de son deutor en paga de son deute que basten al
30 deute, axí de movens com de seens, e feta la tradició d'aqueles coses al creador en paga e en estimació
de son deute per juy dels ciutadans axí com dit és, és custuma que-l deutor dins un ayn e un dia pot cobrar
totes aquestes coses que seran donades en paga e en estimació d'aquela quantitat, ab que él primerament
pac la dita quantitat son creador o a sos hereus e so que la carta costarà de fermar e d'escriure del veger
e dels júgies e de l'escrivan, axí com de l'altra peynora sobredita, sens tot contrast, que no li deu ésser
35 fet ne donat.

E és a ssaber que aquest retiment d'aquestes coses sobredites e de la peynora és per aquesta raon car
moltes vegades s'esdevén que-ls creadós venen les peynores deutors e les prenen en paga a estimació
e arbiri de juges per molt meyns que no valen, e per so és aquesta custuma; mas passat l'ayn e-l dia si
los deutors no auran pagatz lur creadors de tot lur deute, la venda de les peynores e de les coses que-ls
40 creadors auran reebudes a estimació de júgies val aitant com si lo deutor de grat e de volentat l'avia
feta e per son preu o per més, que nul temps no-s pot ne deu revocar. Emperò si lo creador farà la venda
a altre, so és que él no la conpre ne la fassa conprar a nengun en guisa que a él remanga, ne y fassa
machinació neguna que a él ne als seus remanga, la venda de... (sic) val e és ferma aitan bén com si lo
deutor de grat e de volentat la avia feta e per tot son preu o per més, que nul temps per él ne per los seus
45 ne per altre no-s pot revocar, jasia so que menyns (sic) que no val sia feta, e d'assò lo creador si per
aventura lo deutor o sos hereus lo'n metien en demanda és-ne creegut ab son sacrament tan solament
que-n fassa que él no la ha feta comprar ne a feta neguna altra machinació per ço que a él ne a ssos hereus
romanga. E de totes aquestès coses lo veger per juy dels ciutadans deu metre en possessió los conpradós
de continent sens tot serviï, que no li'n deu ésser donat ne promés e si li serà promés e-n farà demanda,
50 lo prometedor no li n'és tengut de pagar ren ne deu ésser destret per él ne per altre.

Mas si per aventura lo deutor e-l començament, con lo creador se clamarà d'él, no li darà peynora
bastant sí qui sia movent o seent enaxí que lo creador so passarà plan e simplement que no li deman
peynora bastant, lo veger, cridada e correguda aquela peynora que li serà assignada, e venuda a

1 demanda del creador, deu fer venir lo deutor a la cort a dia e ora de cort e que cort se tenga e deu dir
als júgies aquels qui seran eletz en la venda de la primera peynora o a altres dels ciutadans que seran
en la cort los quals él elega en júgies en aquella cosa: «aital hom donà peynora a aital a demanda del
creedor, e no la i donà bastant, e és venuda e no baste al deute, lo deutor present en la cort, e demana'm
5 que li faça donar peynora bastant que bast al compliment de ço que reman de son deute; digatz-me què
n'e a ffer?». Los quals ciutadans eletz en júgies deven dir al deutor: «datz-li peynora bastant», e si lo
creedor la demana movent e lo deutor la ha movent, deven-li dir que la i don movent bastant, e si no la
a movent, que la i don de seent bastant, e si per aventura lo deutor calarà o no la i vorà (sic) donar ne
assignar per malea o per altra raon, deven dir al veguer que on que la trob que liure o la faça liurar al
10 dit creador ab que sia defora l'alberch del deutor o d'altre alberch, car si dedins alberch del deutor o
d'altre serà, lo veguer que u faça axí com damunt és dit de l'entrar dels alberchs e de liurar les peynores
que són dins alberchs o estàgies. La qual peynora de continent lo creador per manament del vegeu deu
liurar a un dels corredors de la ciutat e deu-la fer cridar per tres dies; lo dit creador deu aver lo corredor
e el comprador a la cort e el corredor e el comprador e vegeu e els júgies per él eletz en assò, deven-se
15 aver e seguir en aquesta peynora axí com és dit e contengut en la peynora desús dita en totes coses, e
aquela forma deven dir e seguir sens tot minvament e creximent, que no y deu ésser fet ne dit.

Emperò és custuma que si per aventura con aquestes peynores són donades o assignades per lo vegeu
o per lo deutor, que'l corredor les aurà cridades sos tres dies e aurà trobat lo comprador e aurà dit e
nomnat lo preu, en la cort a dia e ora de cort e que cort se tenga, e el veguer ab los júgies seran en acort
20 que la atorgen al comprador per juy dels juges, que serà alcun hom en la cort que i prometrà plus en
aquela peynora, lo vegeu e els juges an a cessar en aquella saó d'aquel atorgament, que no'l façen al
comprador ne al creador, e los juges an a dir e a manar al corredor que crit per tota la ciutat la dita
peynora tro al primer dia que venga de cort, e al dia que cort se tenga, e sia ora de cort, lo dit creador
e el corredor e el comprador deven ésser en la cort, et fet saber al deutor si y vol acorre e respost agut
25 d'él que no y vol acorre, segons que desús és dit e contengut deven jugar la peynora al comprador per
aquel preu que i aurà promés, e és ferma, si doncs aquí de mantinent appairà altre que més y don o y
prometa, car en aquest dia se deu fer la venda, e deu ésser liurada e atorgada e jugada a aquel qui plus
y prometa en aquel estant, car d'aquel dia enant no-s deu cridar ne alongar, que la venda no-s fasça e
és ferma e estable, que no-s pot revocar per nul hom, però que sia seguit segons que desús és dit, que'l
30 creador no la retenga ne faça machinació que a él remanga, car en aquest cas a loc lu (sic) custuma d'ayn
e dia desús escrita.

Però en aquestes peynores a loc que és custuma que con la peynora és cridada per lo corredor axí
com desús és dit, e és venguda a la venda, e és jugiat al vegeu per los ciutadans eletz júgies en aquella
venda, que faça a ssaber al deutor si y vol acorre, e lo vegeu aurà dit al deutor si y vol acorre e lo deutor
35 dirà e responderà al vegeu que hoc acorre. Lo vegeu de continent deu dir e manar a aquel deutor que sia
en la cort lo primer dia que venga de cort que sia dia de cort e ora e que cort se tenga, e el deutor deu
dir a demanda del creador als juges que vol acorre a aquella peynora, e los júgies de continent deven-li
dir: «d'açí tro a X dies y ajatz acorregut, e si acorregut no i avetz, jugiam la venda al comprador per lo
preu pretaxat», e si dins aquels X dies no y a acorregut, que aja pagat lo creador de son deute, o que
40 se'n sia amb él posat, la venda és ferma e estable, axí com si lo deutor la avia feta de grat e de volentat,
e no-s pot revocar, exceptada la custuma de l'ayn e-l dia segons que desús és declarat. Item és custuma
que totes les peynores movens que són assignades en la cort de Tortosa o [defora] per clams que per
los creadors dins la cort seran fetz de lur deutors de continent o quant que quant los creadors dins la
cort se vulen dins los X dies o depux que-ls deven ésser liurades sens tot alongament, e si los deutors no
45 les volen liurar, lo vegeu per juy dels ciutadans que seran en la cort deu-les fer liurar als creadors malgrat
dels deutors, exceptades bótes les quals sien tan grans que no pusquen exir de les cases on són sens desfer,
les quals no-s deven liurar ne desfer tro sien venudes, per so que meyns ne valrien, mas, la venda feta,
deven ésser liurades al comprador e él que les desfaça a ssa guisa.

E si per aventura les bótes seran de tal hom o de tal femna que'l creador ne el comprador per aqueles
50 bótes a reebre no y gosaran intrar ne les gosaran desfer dins aqueles cases, lo vegeu per juy dels
ciutadans deu anar a aquel alberch e deu menar là hòmens bastaixs o altres a mession del creador qui
desfassen aqueles bótes, e él estan (sic) present, deu-les fer trer d'aqueles cases e fer portar là on lo
comprador se vula; après que juy serà donat a alcun ciutadan de la ciutat per clams que alcun creador

1 farà d'él que per tot dia que-n ferm dret, o se'n pos ab lo creador o ab son procurador o se'n pug en la Çuda; lo posar és <en>és axí que se'n pos ab lo creador de fet o que lo dit deutor deu donar, liurar e assignar a son creador o al procurador del creador la peynora, e no a altra persona, si doncs lo creador o son procurador qui per él clamat se sia per alguns affers o per alguna machinació no eren absents, e en aquest cas si són absents ves lo vespre deu anar a l'alberch d'aquel qui clamat se serà d'él, e deu demanar si és aquí aquel qui d'él s'és clamat, e si-l troba, deu-li assignar la peynora, e si no y és, deu eléger e menar al dit alberch dos testimonis, als quals deu dir: «vosaltres vegiatz e siatz testimonis com jo som vengut assí, e volia donar peynora a aytal hom qui s'era clamat de mi, e no yg és ne-l pux trobar», e açò fet deu venir delant lo veger e dir a él: «en veger, aital hom se clama de mi, e no és a son alberch ne-l pux trobar, volia-li dar peynora e per ço con no-l trop, en defaliment d'él, assigne a vós per él e en nom d'él aital peynora», la qual peynora assignada al veger en aquest cas és solt lo juy, que no val, ne él no n'és tengut d'als, e és a ssaber que si per aventura lo deutor dirà: «jo us assigne un olivar o viyna que he en la muntayna o bótes o bóta qu-e en casa», jasia so que no nomén lo loc on és l'olivar, ne assigne nomenadament aital bóta, pus que ver és que él ha honor en la muntayna, o bótes en casa, que no-n cau en pena, e val aitant com si deya lo loc nomenadament e ab qui-s ten, e la bóta o les bótes d'aitantz carterz que estan en aital loc de l'alberch, car al creador pertayn que li deman lo loc e los térmens, e ab qui-s ten, e si ho demana, lo deutor lo y deu dir e nomnar, atressí s'és de les honors del plan o en qual que loc se sien.

Atressí lo deutor pot assignar honor, cases e coses movens per peynora de X dies a son creador, jasia so que no sien sues e sien d'altres, ab que aquels de qui són, en cridar, liurar ne vendre ne en neguna exsecució que d'aquén se dégia fer no enbargen ne meten contrast, car si o fayen aquel o aquels qui la peynora aurien assignada o liurada, serien caütz e són en los LX sous del juy donat sobredit, car tot hom deu dar e assignar peynores sues o d'altres que sien meyns d'enbarch e de contrast. Però lo deutor pot donar una peynora a un creador o a dos o a tres o a més, ab que la peynora vala tant com fa la demanda que totz aquels li faran, e si no a màs, aquela peynora a totz quantz creadors ha, la pot donar e assignar, jasia so que la peynora aquella no vala aquella quantitat que li serà demanada, pus él no ha més peynores. E per ço com avem parlat de la peynora dels X dies, és mester que declarem quals peynores deu hom pendre d'aquels qui no volen assignar especial peynora.

Primerament és custuma que diners no són peynora, que paga seria, mas totes altres coses de les quals, mentre lo deutor aja moltes coses, no li deu hom tocar sa cavalgadura, ne sa cativa o sa serva si la ha, ne a bous d'arada, ne a ces cases on él personalment fa son estàgie, que primerament deven totes les altres coses [ésser preses e venudes ans que aquestes en defalliment de les altres co<ses>] deven aquestes ésser preses e liurades al creador e venudes, assò exceptat que-l deutor no deu exir de les cases on fa son estàgie, tro sien venudes e liurades al conprador.

Lo segon capítol de juy de tot dia és aquest que-n ferm dret, lo qual fermar és entés en tres maneres: la primera és que-n ferm dret, per fermanssa sufficient, si la ha, e si fermanssa no a o no la volrà donar, a a fermar sobre sos béns si-ls a, e si no-ls ha, deu jurar que no a fermança que donar ne béns sobre què pusca fermar, e que estarà a dies e ores, e que seguirà so que jugiat li serà segons que dret vol e requer.

Lo terz capítol s'entén així que si lo deutor ab son creador no-s posa o no-n fermarà dret per tot dia axí com dit és, deu-se'n pugiar en la Çuda e aquí estar tro al primer dia que venga de cort e sia dia de cort e que cort se tenga, e pot anar per tot lo castel a sa volentat, e estar en qual que loc del castel se vula, e aquel dia de cort avalar, e deu jurar si atorga la demanda, qu-él pagarà con o aja o Déus lo y darà, levat son mengiar e son vestir, e si no la atorga, la demanda, que estarà a dies e ores e seguirà so que per dret jugiat li serà, e ab que fassa un d'aquels tres capítols: que don peynora o se'n pos amb él o que-n ferm dret ab fermança o sobre sos béns o que se'n pug en la Çuda axí com desús és dit no-n cau en pena de LX sous ne d'altra e e-l muntar ne e-l devalar de la Çuda axí com dit és, lo veger en ren no-l deu agreugiar en persona ne en coses. Con desús sia dit de les peynores de X dies com se deven donar e pendre, e que se'n dégia seguir. Segex-sse per conseqüén que en aquest paragraf sia declarat de les peynores que hom dóna per comanda e per deutes que són degutz en què no ha enprés ne assignat termen de paga, com desús sia dit de les peynores que són donades e assignades per deutes que són degutz e pagar al termen, cal se vol poc o gran.

Car peynora que hom dóna per comanda o per deute que hom dégia en què no sia posat termen ne assignat de paga, con lo demanador ne fa clams, que-l demanat li deu assignar peynora soficient de

1 comanda mentre la cort se ten e del deute si-s vol lo demanat de continent o per tot dia cal él se vol, com
lo juy de la cort segons que la cort a acostumat e desús és contengut hy és donat a clams del demanador.
La qual peynora sí que sia donada per la comanda o per lo deute que no a termen assignat, de continent
5 se deu donar al corredor e cridar per los tres dies primers vinentz, en los quals tres dies és contengut
e nombrat lo dia que la peynora-s dóna, e-n totes les altres coses se deu seguir so que-s segex en la peynora
dels X dies [exceptatz que aquestz X dies] en què lo demanador deu tenir la peynora, que en comanda
ne en deute que no aja termen que no són reebutz ne esperatz. Alò metex és entés de hom logader que
loga sa persona o sa bèstia o ses coses, e demanda son loger o son brassàgie, con lo demanat atorga
10 lo loger o el brassàgie, que li'n deu ésser assignada e donada peynora axí com de comanda en totes coses.
E si no atorga lo dit loger o brassàgie, deven pledegiair totz dies e menar lur plet axí a dia que no-s ten
cort com a dia que cort se ten sens tota excusa, que aquí no pot ésser posada per lo demanat.

15 Si alguna peynora d'aquestes sobredites o
alcunes coses atressí d'aquels qui abandonen
se vendran per juy e per sentència dels ciuta-
dans de Tortosa, e lo demanat no aurà altres
coses sinó aquestes que per juy se vendran, los
diners que d'aquela peynora o coses exiran, per
sentència dels ciutadans, se deven posar en una
taula e a coneguda d'èls e per sentència que-s
20 deu pagar a-quel que primer e melior dret aurà,
jasia so que un dels creadors migans o derrés
ajen portat a-cabament d'aquela peynora o
d'aqueles coses a vendre.

25 Mas si per aventura un dels creadors migans
o derrés se clamaran d'alcun hom o femna e lo
demanat los assignarà peynora, e lo dit creador
menarà la dita peynora a exsecució de vendre
e, la peynora venuda, vendran los primers
creadors e volran e demanaran que éls d'aquel
30 preu sien pagatz e satisfetz per so com éls pri-
mers e an melior dret, jens per tot so, si bèn són
primers e an melior dret, ren d'aquel preu no-ls
deu ésser donat ne deliurat tro totz los altres
béns del dit demanat sien venutz. Ans lo dit preu
35 deu ésser donat e liurat a aquel creador qui
aqueles coses o peynora aurà venudes o fetes
vendre, enaxí emperò que assegur en poder del
veger als altres creadors per bones e planes e
sufficienz segurtatz que si los béns d'aquel
40 demanat no bastaran e y aurà altre creador que
primer e mils y sia que él, que él, en bèn e en pau
e sens tot contrast, tornarà los diners e-ls metrà
en una taula en guisa e en manera que el cree-
dor primer los pusca pendre e aver sens tot
45 contrast.

E axí açò fet e assegurat, lo dit preu deu-li
ésser deliurat e que-l tenga si-s vol tro totz los
béns del demanat sien venutz e alienatz, per
aquesta raon que diu dret que *vigilantibus e*
50 *non dormientibus iura subveniunt.*

Mas emperò totz los béns del demanat venutz
e alienatz, si no basten als creadors, lo dit preu

1.3.15 Si alguna peynora d'aquels qui abandonen se
vendrà per juhii e per sentència dels ciutadans,
e lo demanat no aurà altres coses, sinó aquestes
que per juhii se vendran, los diners que d'aquela
peynora exiran, per sentència dels ciutadans se
deuen posar en una taula, e a coneguda d'èls
deu-se pagar aquel qui primer e meylor dret
aurà, jassia ço que un dels creadors mijans o
derrers ajen portat a acabament d'aquela pey-
nora o d'aqueles coses a vendre.

Mas si per aventura un dels creadors mijans
o derrers se clamará d'algun hom, e lo demanat
li assignarà peynora, e lo dit creador menarà la
dita peynora a exsecució de vendre, e la dita
peynora venuda, venran los primers creadors e
demanaran que eyls d'aquel preu sien pagats,
per ço cor éls són primers, jens per tot açò, si
bé-s són primers e an meylor dret, re d'aquel
preu no-ls deu ésser donat ne deliurat tro tots los
altres béns del dit demanat sien venutz, ans lo
dit preu deu ésser donat e liurat a aquel creador
qui aqueles coses [o peynora] aurà venudes o
feytes vendre, enaxí emperò que assegur en po-
der del veguer als altres creadors per bones e
sufficiens segurtats que si-ls béns d'aquel de-
manat no bastaran e y aurà altre creador qui
primer e mils hi sia que eyl, que eyl, en bé e en
pau e sens tot contrast, tornarà los diners e-ls
metrà en una taula en guisa e en manera que-l
creador primer los puxa pendre e aver sens tot
contrast.

E axí açò fet e assegurat, lo dit preu deu-li
ésser deliurat e que-l tenga si-s vol tro tots los
béns del demanat sien venutz.

Mas emperò, tots los béns del demanat ve-
nuts, si no basten als creadors, lo dit preu d'a-

1 d'aquela peynora o d'aqueles coses, de continent deu tornar e liurar a aquel creador o creadors que primers sien que él e ajen melor dret per juy dels ciutadans.

5 *Item*²⁵ si algun hom a moltz creadors e per aventura algun d'aquels creadors o alguns se clamaran d'él e volran que·ls seus béns sien venutz e seran dels migans o dels derrés creadors, e vendran los primers creadors e diran e protestaran que no volen que aquels béns sien venutz, al·legan e dién que totz aquels béns no basten als lurs deutes, e no volen que lur obligació o peynora sia venuda tro éls sien pagatz, o altres moltes raons que dir s'i poden, no pot
10 ne deu cessar que totz aquels béns no sien venutz e alienatz públicament per juy e per sentència dels ciutadans e lo preu deu ésser posat en una taula, e qui primer e melor serà e·ls béns que sia primer pagat d'aquel preu d'aqueles coses. Les quals coses sobredites deven ésser
15 venudes e alienades per juy dels ciutadans de Tortosa.

25 *És entés d'aquels qui abandonen lurs béns a lurs creadors o dien que no an de què pagar, que si·l creador diu que no·ls sab ren, e que sia ver axí com él o diu segons son sién, per paor de perjuri del demanat, que lo dit demanat, si son actor se vol, per juy e per sentència dels ciutadans, deu jurar enaxí com los júgies en alò
30 eletz lo declaran, so és saber los júgies li deven dir: «vós juraretz que no avetz de què pagar tot lo deute ne partida d'aquel; e con Déus vos o [darà], levat vostre menjar e vostre vestir, ne vós o podretz aver per neguna raon, que·n pagaretz vostre creador o vostres creadors, si mols són aquels qui se'n clamen». E cascun dels creadors pot aver aquest sacrament de son deutor o de sos deutors, d'aquest qui abandonen o dien que no an de què pagen segons la
40 forma sobredita, de més en més un sacrament, tro que sia pagat de tot son deute.*

quela peynora, de continent deu tornar e liurar a aquel creador o creadors qui primers sien que eyl e agen meylor dret per juhí. ²⁴

1.3.16 Si algun hom a molts creadors, e per aventura alguns d'aquels creadors se clamaran d'eyl, e volran que·ls seus béns [sien venutz], e seran dels migans o dels derers creadors, e venran los primers creadors e diran e protestaran que no volen que aquels béns sien venutz, que tots aquels béns no basten als lurs deutes, o no volen que lur obligació o peynora sia venuda tro eyls sien pagats, no pot ne·s deu cessar que tots aquels béns no sien venutz públicament per juhí, e lo preu deu ésser posat en una taula, e qui primer e meylor serà e·ls béns, que sia primer pagat d'aquel preu d'aqueles coses. Les quals coses sobredites deuen ésser venudes e alienades per juhí.

1.3.17 *És entés d'aquels qui abandonen lurs béns a lurs creadors o dien que no han de què pagar, que si·l creador diu que no·ls sap re, e que sia ver axí com él o diu segons son cient, per paor de perjuri del demanat, que lo dit demanat, si son actor se vol, per juhí deu jurar axí com los jutges en aylò eletz li declararan, ço és saber, los jutges li deuen dir: VÓS JURATS QUE NO AVETS DE QUÈ PAGAR LO DEUTE NE PARTIDA D'AQUEL; E QUAN DÉUS VOS HO DARÀ, LEVAT VOSTRE MENJAR E VOSTRE VESTIR, NE VÓS O PORETS AVER PER NEGUNA RAÓ, QUE·N PAGARETS VOSTRE CREADOR O VOSTRES CREADORS, SI MOLTS SÓN AQUELS QUI SE'N CLAMEN. E cascú dels creadors pot aver aquest sacrament de son deutor. Atressí, cascun creador pot aver de son deutor o de sos deutors, d'aquests qui abandonen o dien que no han de què paguen, segons la forma sobredita, de més en més un sacrament, tro que sia pagat de tot son deute.* ²⁶

24. *Primam tercii quaterni que incipit: "Si alcuna penyora et cetera", approbant ita quod in eo quod tangit de iudicis, serventur composiciones facte inter dominacionem et cives.*

El costum és aprovat, fent constar que en allò referent als judicis serveixen les composicions entre senyors i ciutadans.

25. *Secundam que incipit: "Si alcun home et cetera", approbant eo modo quo proxime superiorem.*

En el començament del costum: "Item", expuntuat i, per tant, suprimit en les futures versions B i C. Encara que no sempre ho anotem, això passa sovint (1.1.4; 1.6.12; 1.6.13; 1.7.4; 1.9.4; 2.9.6; 2.9.7; 2.9.8; 2.9.11; 3.6.3...) En no estar numerats els costums, els "item" són un motiu més per confondre per ser justament els inicials de costum que citen els àrbitres.

26. *Terciam que incipit: "És entés et cetera", approbant salvis composicionibus.*

1 *Si alcun deutor amagadament se partirà de Tortosa, que no sab hom on s'és, mort ne viu, ne on s'és anat o per aventura serà mort, mas no u sab hom on s'és, e vendran los creedors*
5 *d'aquel dién e mostran e protestan que aquel hom s'és absentat, e no saben si s'és mort ne viu, ne loc on se sia él com se partí d'aquí no dién a negun que anàs en viàgie ne en nul loc, ne veyn que él aja no sabén son ardit ne sabén que s'és fet,*

10 *lo veger de continent ab dos o ab tres prohòmens, per juy è per sentència dels ciutadans, deu anar a l'alberch d'aquel enaxí absentat, e deu fer escriure totz los béns seens e movens*
15 *d'aquel, e totz los deutes que li són degutz, e totz aquels deutes que él deu, e fer cridar per la ciutat si és nul hom a qui aital hom, que hom no sab on s'és, deu ren, que dins X dies que aparega. E los X dies pasatz pus hom no sab on s'és,*
20 *ne u pot hom saber, per juy e per sentència dels ciutadans deven-se vendre públicament totz los seus béns.*

E tota venda que se'n faça és ferma e estable, axí com si aquel absent la avia feta de grat e de
25 *voluntat e per son just preu, que nul temps no-s pot revocar per aquel ne per nula altra persona. E venutz totz los béns e alienatz, e deven fer pagar tots los creedors, si basta lo preu d'aquels béns, e si no basta, deven fer pagar los*
30 *primers creedors, e si ren ne sobra deu-o hom possar en una taula.*

E si dins un ayn e un dia aparex él o parent seu que verament sia son parent e pus pruxme, que-ls sia donat e deliurat tot ço que sobra, e si
35 *no aparex nul parent e ven sa muler, deu ésser deliurat e donat a ssa muler. E si no a muler ne parent qui dins aquel temps sobredit venga que sia deliurat e donat al fisch, si doncs él testament no avia fet. Car si hom troba que testament*
40 *aja fet, deu-se seguir lo testament en totes coses, mentre que basten los seus béns e els creedors sien pagatz de tot lur deute. E si aqueles sobres pervendran al fisch, e nul temps aparia*
45 *parent d'aquel, lo fisch de continent deu-lo-y retre e deliurar sens tot contrast e embarch.*

1.3.18 *Si algun deutor amagadament se partirà de Tortosa que no sap hom on s'és, mort ne viu, e per aventura serà mort, mas no ho sap hom que u sia, e venran los creedors d'aquel dién e mostran que aquel hom és absentat e no saben si s'és mort ne viu, ne loc on sia,*

lo veger de continent ab dos o ab tres prohòmens, per juhiï, deu anar a l'alberch d'aquel, e deu fer escriure tots los béns seents e movens d'aquel, e tots los deutes que li són deguts, e tots aquels deutes que eyl deu, e fer cridar per la ciutat si és nul hom a qui aital hom, que hom no sap hon s'és, dege res, que dins X dies que aparega. E los X dies passats, pus no pot hom saber on s'és, per juhiï deuen-se vendre públicament tots los seus béns.

E tota venda que se'n faça és ferma axí com si aquel absent la avia feyta de grat, e per son just preu, que per nuyls temps no-s pot revocar per aquel ne per altra persona. E venutz tots los béns e alienats, deuen-se pagar tots los creedors, si basta lo preu d'aquels béns, e si no basta, deuen-se pagar los primers creedors que són ab carta ²⁷, e si re ne sobra, deu-o hom posar en una taula.

E si dins un an e un dia apareyx eyl o parent seu que verament sia son parent e pus pruyxme, que-ls sia donat e deliurat tot ço que sobra; e si no apareyx nul parent e ve sa muyler, deu ésser donat e deliurat a sa muyler. E si no ha muyler ne parent que dins lo dit temps venga, que sia donat e deliurat a la senyoria, si doncs él testament no avia feyt. Car si hom troba que testament aja feyt, deu-se seguir lo testament en totes coses, mentre que basten los seus béns e els creedors sien pagats de tots lurs deutes. E si aqueles sobres pervendran al fisc, e algun temps apparrà parent d'aquel, lo fisc en continent deu-lo-y rendre e deliurar sens tot contrast e embarch.

27. Quartam que incipit: "Si alcun deutor et cetera", **approbant, salvis compositionibus.**

A partir del manuscrit B es fa una precisió en donar preferència de cobrament als primers acreedors: "qui són ab carta". Comú IV núm. 28 (foli 26 v.) transcriu íntegrament el costum en la forma definitiva en un procés sobre béns vacants.

RÚBRICA 4

DE L'OFFICI DE L'ESCRIVÀ DE LA CORT

1 *Rúbrica de l'offici de l'escrivà.*

Per ço con en juy covén que aja pública persona, so és a ssaber escrivan, per lo qual l'escriptures que s'i deven fer estien en memòria de hòmens, con lo cor dels hòmens sien elenegables e en un estament estar no poden, covén que après de l'offici del veguer sia aquel de l'escrivà.

10 *Lo qual escrivan lo veguer deu aver bon et leal e sufficient a ffer totes l'escriptures que per la cort o per raon de la cort se fassen francament e quítia exceptades algunes escriptures que davayl són escrites, les quals deu escriure per lo preu que en escriptura d'eles és posat, e no-n deu reebre plus.*

20 *Lo qual escrivà qui per temps serà en la cort, en comensament, con deu començar son offici d'escriure les escriptures de la cort o que per raon de la cort sien, axí de les unes partz con de les altres, se deven o covén a escriure a... e ora de cort e, davant totz aquels que seran en la cort, enmig de la cort deu jurar, tocat<s> ab sa pròpria man los santz quatre evvangelis e per juy dels ciutadans, que él bèn e lealment se men en son offici, e per raon de son offici que no prenga nul serviï ne neguna altra cosa ne promessió, sinó so que deval és taxat e escrit; ne faça neguna machinació per què alguna cosa a él ne a altre per él ne pusca venir; ne don favor, ajuda ne patrocini a neguna de les partz sinó de ço que és de son offici; que-n don treslat, o les sentències con per los juges dels pletz li serà manat e dit. E que no mostre l'escriptures del libre a nul hom, sinó tant solament al veguer, e als júgies a totz ensems o ab l'un dels júgies, aquels qui seran júgies eletz del fet.*

1.4.1 Per ço con en juhii cové que aja pública persona, ço és escrivà, per lo qual les escriptures que s'i deuen fer estien en memòria, covén que après de l'offici del veguer sia aquel de l'escrivà.

Lo qual escrivà, lo veguer deu aver bo e leyal e sufficient a fer totes les escriptures que per la cort o per raó de la cort se façen francament e quítia, exceptades algunes escriptures, que d'avayl són escrites, que deu escriure per lo preu que en la escriptura d'eyl és posat, e no deu reebre plus. ¹

1.4.2 Lo qual escrivà qui per temps serà en la cort, en començament, quan deu començar son offici d'escriure les escriptures de la cort o que per raó de la cort sien, axí de les unes parts com de les altres, se deuen escriure e, davant tots aquels qui seran en la cort, deu jurar, tocats ab sa pròpria mà los santz IIII Evangelis per juhii ², que él bé e leyalment se men en son offici, e per raó de son offici que él no prenga nuyl serviï, ne nuyla altra cosa ne promessió, sinó ço que davayl és tatxat e escrit; ne faça alcuna machinació per què alguna cosa a él ne a altre per eyl ne pusca venir; ne do favor, ajuda ne patrocini a neguna de les parts de ço que és de son offici; que-n do translat de les sentències quan per los jutges dels pleyts li serà manat ne dit, o per lo veguer. E que no mostre les escriptures del libre a nuyl hom, sinó tan solament al veguer, e als jutges, e a tots ensems o ab alguns dels jutges, aquels qui seran jutges eletz del feyt.

1. RÚBRICA DE L'OFFICI DEL SCRIVÀ: Quintam que incipit "Per ço com en juhí et cetera", approbant.

2. El ms. B dirà "per juí dels ciutadans i del veguer que aquí seran", text ratllat després perquè ja es diu al principi que els judicis són sempre del veguer i dels ciutadans i, per tant, no cal repetir-ho.

1 *en lo qual seran júgies e no los altres e fetz ...*

5 *E ço qu-e-l libre escriurà ne farà per son officii que ab vera veritat o ffaça e u escriva, e que serà secretari e tendrà secret de tot ço que per la cort ne per raon de son officii se faça. Si Déus li ajud e aquestz santz evvangelis denant él posatz e tocatz d'él corporalment.*

E ço que-l libre escriurà ne farà per son officii, que ab vera veritat o faça e u escriva, e que tenrà secret de tot ço que per la cort ne per raó de son officii se faça.

10 E si de ço que escrit serà e-l libre de la cort seran donats translats a les parts, e duptarà hom d'aquels translats, sie mostrat lo libre de la cort en presència del veguer e dels ciutadans, e sien comprovats los translats ab l'original.

15 Atressí, si del procés dels jutges o de ço que denant eyls serà enantat, hom duptarà, deu ésser mostrat lo libre, con a jutges no dege hom creure sobre procés sinó aytant con mostraran per leals documents. Emperò los batles de la seynoria, e-l veguer en presència dels ciutadans qui seran en la cort, poden tota vegada veer en lo libre, clams, citacions, juhüis de tot dia, ferma de dret, o sentències donades, e altres coses semblants, per tal que la senyoria no puxe ésser enganada en son dret. ³

20 *Lo dit escrivà deu escriure e-l libre de la cort los clams e totes les demandes que la un contra l'atre volrà posar ne demanar, e, en la fin dels clams, en los quals juy serà donat per tot dia o mentre la cort se tenga per los ciutadans, so és a ssaber que se'n pos amb él o-n ferm dret o-n pug en la Çuda, deu escriure lo nom del júgie enaxí, ço és saber: «dóna-li juy aytal o aytal».*
25 *E per ço com aquest juy porta pena de LX sous, si alcun no obeirà la una d'aqueles coses qu-e-l juy són contengudes, és a ssaber que, si aquest juy no és escrit, no cau en pena lo demanat.*

1.4.3 Lo dit escrivà deu escriure e-l libre de la cort los clams e totes les demandes que la un contra l'atre volrà posar ne demanar, e, en la fi dels clams, en los quals juhüi serà donat «per tot dia», o mentre la cort se tenga per los ciutadans, ço és saber, que se'n pos ab eyl o ferm dret o puyg a la Çuda, deu escriure lo nom del jutge enaxí, ço és a saber: DÓNA-LI JUHÜI AYTAL O AYTAL. E per ço con aquest juhüi porta pena de LX sous, si algú no obeirà una d'aqueles coses que e-l juhüi són contengudes, e és a saber que, si aquest juhüi no és escrit, no cau en pena lo demanat.

30 *Atressí lo demanador pot, si-s vol, posar la demanda sua senes escrit o ab escrit. Emperò si meins d'escrit posarà negun sa demanda e y serà donat juy, l'escrivà deu escriure e-l libre de la cort enaxí: «talís cumque de tali, dedit iudicium talís». E si açò no escriu, no val ren lo juy ne-n cau en pena lo demanat, jasia ço*
35 *que-l demanat no segescha neguna d'aqueles*

Atressí, lo demanador pot, si-s vol, posar la demanda sua sens escrit o ab escrit. Emperò si meyns d'escrit posarà negú sa demanda e hi serà donat juhüi, l'escrivà deu-ho escriure e-l libre de la cort. E si açò no escriu, no val res lo juhüi ne-n cau en pena lo demanat, jasia ço que-l demanat no seguesca neguna d'aqueles tres coses damunt dites, per tot dia que pos sa demanda en

3. Sextam que incipit "Lo qual scrivà et cetera", approbant, salvo quod si de hiis que scripta sunt in libro data fuerit copia partibus, si de ipsis transumptibus dubitari contigerit exhibeatur liber curie in presencia vicarii et civium, ut transumpta cum originali comprobentur. Similiter si de processu iudicum vel actitatis coram eo dubitari contingat, debet exhiberi liber cum iudicibus, non sit credendum super processu nisi quatenus hostenderint per legitima documenta, salvo eciam quod baiuli dominacionis et vicarius in presencia civium in curia existencium possint videre in libro querimonias, citaciones, iudicia de toto die firmam iuris et sentencias latas. Et si qua alia sunt similia ne possit defraudari dominacio in iure suo.

El costum aprovat pels àrbitres queda condicionat per: 1) Si es dóna trasllat a les parts del llibre de la cort, que es pugui mostrar l'original, en presència del veguer i dels ciutadans, per comprovar tal trasllat. 2) Si es dubta del jutge del procés també es mostrarà el llibre de la cort. 3) Els batlles i el veguer tenen lliure accés al llibre de la cort en presència dels ciutadans. També aquí, a partir del manuscrit B i C, se suprimeix la referència religiosa, no pertinent en un text jurídic.

1 *tres coses qu-e-l juy se dien, e lo demanador a*
espay per tot dia que pos sa demanda en escrit,
però tal ora, que la part adversa pusca aver
5 *treslat de la demanda contra él feita e acort de*
fermar dret, o de dar peynora, o d'abandonar,
o de pugiar en la Çuda de dia. Car si lo dema-
nador no posarà son libel o sa demanda de tal
hora que lo demanat ne pusca aver treslat ab
10 *què s'acort, jasia so que juy y sia donat, lo de-*
manat no cau en pena dels LX sous ne aquella
demanda quant a aquel dia no li nou ren, sinó
axí com si hom d'él no s'era clamat. Però lo
demanat deu tenir a pprob l'escrivà de la Cort
15 *per ço que·n pusca aver treslat. Car si era ne-*
gligent, que no·l tengés a pprob, que agés aquel
libel, si lo demanador l'avia posat e liurat a
l'escrivà en ora covinent, o no·n fermava dret,
o no se'n posava ab lo demanador, o no se'n
20 *pugiava en la Çuda, pagaria LX sous e seria*
caüt e-l juy donat. E de la dita diligència deu
ésser creegut lo demanat ab lo testimoni de
l'escrivà de la cort per plana paraula e sens
sagrament. ⁴

25 *El libre de la cort deu aver l'escrivà e-l deu*
fer del seu propri e tenir en son poder tro lex
aquel officiü o aquela escrivania, e ladoncs con
lexarà aquela escrivania o per aventura la-i
30 *tolran, deu lexar lo libre a serviü de la cort. E·ls-*
crivans qui depux après d'aquel seran, tengen
aquel libre o libres antiches, e no mostren
aquels ne aquels que éls faran, sinó segons la
forma que desús és escrita e posada, ne treslat
a ninguna persona no·n donen, ne mostren
35 *aquels libres, si doncs no u fan per juy dels*
ciutadans.

L'escrivàn de la cort deu escriure e-l libre,
après que·l sagrament aurà fet, axí com dit és,
los clams e els libels, excepcions e posicions, ab
totes lur respostes, fermançes, lo dit dels testi-

escrit, però tal hora, que la part adversa ne puxa aver traslat de la demanda contra eyl feta e acort de fermar dret, o de dar peynora, o d'abandonar sos béns, o de pugiar en la Çuda de dia. Car si lo demanador no posarà son libeyl o sa demanda de tal hora que lo demanat ne puxa aver traslat ab què s'acort^{3bis}, jassie ço que juhii hi sie donat, lo demanat no cau en pena dels LX sous, ne aquela demanda quant a aquel dia no li nou re, sinó axí com si hom d'eyl no s'ere clamat. Però lo demanat deu tenir a prop l'escrivà de la cort, per ço que·n puxa aver traslat. Car si ere negligent que no·l tingué a prop que agués aquel libeyl, si lo demanat l'avie posat e liurat a l'escrivà en hora covinent, e no·n fermava dret o no se'n posava ab lo demanador o no se'n pujava en la Çuda, pagarie LX sous e serie caüt e-l juhí donat. E de la dita diligència deu ésser creegut lo demanat ab lo testimoni de l'escrivà de la cort.

1.4.4. Lo libre de la cort deu aver l'escrivà e-l deu fer del seu propri e tenir en son poder tro leyx aquel offici, e ladoncs quan lexarà aquela escrivania, deu lexar lo libre a serviü de la cort. E·ls escrivans, qui despuys après aquel seran, tinguen aquel libre o libres antics, e no mostren aquel ni aquels que eyls faran, sinó segons la forma que desús és escrita e posada, ni traslat a ninguna persona no·n donen, ne mostren aquels libres, si doncs no o fan per juhii dels ciutadans e del veguer. ⁵

1.4.5 L'escrivà de la cort deu escriure e-l libre après que·l sagrament aurà feyt, axí com dit és, los clams e·ls libels, excepcions, posicions, ab totes lur respostes, fermançes, lo dit dels tes-

^{3bis}. "Ab que s'acord" que C transcriu correctament, com A i B, passa a ser a l'edició prínceps "ab aques acord" i a l'edició d'Oliver "ab aquest acord".

4. **Septimam que incipit** "Lo dit scrivà et cetera", **approbant**. Una vegada més, i encara que la sentència no ho diu, se suprimeix —al final del costum—, en els manuscrits B i C, la frase que fa referència a la credibilitat "per plana paraula i sens sagrament".

Al primer paràgraf falta "per tot dia" al manuscrit C.

El ms. C remet per nota marginal a 1.3.5 ("En la Çuda ha tres presons").

5. **Octavam que incipit** "El libre de la cort et cetera", **approbant, salvís composicionibus**. El costum és aprovat, salvades les composicions, cosa que suposa la introducció, en els manuscrits B i C, del veguer en el judici dels ciutadans.

1 *monis e totes altres escriptures que a plet per-*
taynen, e es stablimens e bandimens, e publicar
los testimonis con dels júgies li sia manat, e
5 *letres que·ls ciutadans ab lo veger ensems tra-*
metran per algun fet de la ciutat, sens tot serviï
e preu que a él no·n deu ésser fet, promés ne
donat. Exceptat de les letres que la ciutat per si
metexa tramet, que li deu donar la cera a se-
gielar les letres tant solament.

10 *Mas si algun treslat del libre serà tret a de-*
manda de les parts, e·ls en serà feta còpia per ju
dels ciutadans, axí «com» dit és desús, de la
còpia del libel e de la resposta deu aver II di-
15 *ners; e de còpia o treslat de cascun testimoni,*
per grant o per poch que sie, un diner; e de còpia
o treslat de IIII posicions, I diner. E assò és en
eleccion d'aquels qui pledégien si·n volran
treslat o no, car, si·n volen treslat, deven pagar
axí con dit és; e, si no·n volen treslat, no·n són
20 *tengutz que li'n donen ren. E pus publicatz són*
los testimonis... ne el procés del plet, si no·s vol
o no·l ne pagen, axí com dit és e escrita la ta-
xació sobredita.

25 *Les sentències deu escriure l'escrivan de la*
cort en pública forma e en pergamín si les partz
les volran, e deu pendre, per son trebayl o per
la escriptura de pública forma, XII diners e no
plus. E en les sentències deu ésser contengut:
30 *lo nom del veguer e dels júgies qui la sentència*
pronunciaran, e el nom de les partz, e el libel e
la resposta e totes les altres coses que dret y
mana posar, e la absolució o la condempnació,
e el loc, e·l dia e l'an, e el nom de l'escrivà,
segons que·n tota carta pública se posa.

35 *Atrassí deu fer les cartes de les tutories e de*
les curacions, de les quals deu pendre per cas-
cuna carta VI diners e no plus; e sien en pública
forma, ab lo nom del veguer e dels ciutadans
que les auran jugiades e el nom del tutor o del
40 *curador e dels pubils o adultz, e les obligacions*
dels béns dels tutors e dels curadors, e de les
fermances, s'y seran donades pro re pupilli
salvam fore.

6. Nonam que incipit "L'escrivà de la cort et cetera", **approbant**.

7. Decimam que incipit "Mas si algun et cetera", **approbant**.

Al manuscrit B ratllen el paràgraf: "E açò és en elecció..." fins a "...no són tengutz que l'en donen re".

8. Undecimam que incipit "Les sentències et cetera", **approbant**. En els manuscrits B i C, apareixerà traduïda la frase final "pro re pupilli salvam fore".

timonis e totes altres escriptures que a pleyt pertaynen, e establiments e bandiments, e públicament de los testimonis quan per los jutges li sie manat, e letres que·ls ciutadans ab lo veguer ensemps trametran per algun feyt de la ciutat, sens tot serviï e preu que a eyl no·n deu ésser feyt, promés ne donat. Exceptat de les letres de la ciutat que per si metexa tramet, que li deu donar la cera a sagelar les letres tan solament. ⁶

1.4.6 Mas si algun traslat del llibre serà treyt a demanda de les parts, e·ls en serà feyta còpia per juhiï, axí com és dit desús, de la còpia del libre e de la resposta deu aver dos diners; e de còpia o traslat de cascun testimoni per gran o per poch que sie, I diner; e de còpia o traslat de IIII posicions, I diner. E açò és en electió d'aquels que pledegen si·n volran traslat o no, car, si·n volen traslat, deuen pagar axí com dit és; e si no·n volen traslat, no són tengutz que l'en donen re ⁷. E pus publicats són los testimonis, l'escrivà no és tengut depuys a negú que·ls liga altra vegada los testimonis ni·l proces del pleyt, si no·s vol o no·l ne paguen, axí com dit és.

1.4.7 L'escrivà de la cort deu escriure les sentències en pública forma en pergamí e si les parts les volran, deu pendre, per son trebayl o per la escriptura de pública forma, XII diners e no plus. E en les sentències deu ésser contengut lo nom del veguer e dels jutges qui la sentència pronunciaran, e·l nom de les parts, e·l libeyl, e la resposta, e totes les altres coses que dret hi mane posar, e la absolutió, e la condempnació, e·l loc, e·l dia e l'an, e·l nom de l'escrivà, segons que en tota carta pública se posa.

Atrassí deu fer les cartes de les tudories e de les curacions, de les quals deu pendre per cascuna carta VI diners e no pus; e sien en pública forma, ab lo nom del veguer e dels ciutadans qui les auran jutgades, e el nom del tudor e del curador, e dels pubils o adults, e les obligacions dels béns dels tudors e dels curadors, e de les fermances, s'i seran donades per salvar les coses dels pubils. ⁸

1 *Les cartes de les vendes judicials que seran fetes per dret del creador en la cort, deven contenir assò en si: lo nom del creador que ven, e la quantitat del deute per què ven, e el preu per*
5 *què la venda és feta, e la cosa que ven seent e o movent, e, si és seent, les affrontacions, e nom del veguer e dels júgies que júgien la venda, e la auctoritat d'èls, e el nom d'aquel deutor per qui la cosa-s ven, e la subastació públicament*
10 *feta per lo corredor, e la fadiga del deutor -enaxí que per tres vegades él citat, e que verament o sia, e no y volch acorre-; e, encara, que la cosa és liurada a aquel que pus y donava, e el dret dels júgies aquí posat -sens obligació*
15 *alcuna que en la carta no sia escrita-, ab dia e ab an, e el nom de l'escrivà, axí com desús és dit.*

E si la venda serà feta a masmodines, que tota via e tota ora, en aquesta venda e en totes les
20 *altres que abans ⁹ sien fetes en Tortosa, s'entenen ésser fetes a mazmodines contrafetes, si doncs entr-èls mencion d'altres mazmodines no era feta, car tota ora que hom nomena ne parla de mazmodina, s'entén contrafeta, si doncs*
25 *specialment e nomenada no fan mencion d'altres mazmodines.*

De la qual carta deu pendre l'escrivà per cascuna carta XII diners e no plus, e el veguer e cascuns dels juges atressí XII diners per les
30 *subscripcions que y fan, si saben escriure, o l'escrivan feén la subscrition en nom d'èls.*

E si per aventura algun enpetrarà letres de la cort per sos fetz propis o per altres fetz, les quals deven ésser manades fer per juy dels ciutadans de Tortosa, segons la forma sobredita,
35 *so és saber per lo veguer e els ciutadans, e deven ésser encloses les letres dintre dos segels, e de les letres deu-se partir una cedoleta que va defora sobre la un dels segels, en la qual cedoleta*
40 *deu ésser escrit lo nom d'aquels a qui van, e el loc on van; e en la un segel a figura, so és saber una gran creu que ten tot lo segel, e entorn de la creu són aytals letres: «sigillum milicie templi in Dertusa» per les ores del segel; e en*
45 *l'altre segel a una figura d'escut, e en la part sobirana de l'escut, a figura de neules, que són VI, tres de cada part, e en la part jusana de*

1.4.8 *Les cartes de les vendes judicials que seran feytes per dret del creador en la cort, deuen contenir açò en si: lo nom del creador qui ven, e la quantitat del deute per què ven, e-l preu per què la venda és feyta, e la cosa que ven, seent o movent, e, si és seent, les afrontacions, e-l nom del veguer e dels jutges qui jutgen la venda e la auctoritat d'eyls, e-l nom del deutor per qui la cosa aquela se ven, e la subastació públicament feyta per lo corredor, e la fadiga del deutor -enaixí que per tres vegades eyl citat, e que verament o sie e no y volc acórrer-; e, encara, que la cosa és liurada a aquel qui pus hi donava, e-l decret dels jutges aquí posats -sens obligació alguna que en la carta no sia escrita-, ab dia e ab an, e-l nom de l'escrivà, axí com desús és dit.*

E si la venda serà feyta a mazmodines, que tota via o tota hora, en aquesta venda e en totes les altres que a mazmodines sien feytes en Tortosa, s'entenen ésser feytes a mazmodines contrafeytes, si doncs entre eyls menció d'altres mazmodines no ere feyta, car tota hora que hom nomena ne parla de mazmodina, s'entén de contrafeyta, si doncs especialment e nomenada no fan menció d'altres mazmodines.

*De la qual carta deu pendre l'escrivà per cascuna carta, XII diners e no pus, e-l veguer e cascun dels jutges XII diners per les subscripcions que hi fan, si saben escriure, o l'escrivà feén la subscrició en nom d'èls.*¹⁰

1.4.9 *E si per aventura algú enpetrarà letres per sos feyts propis o per altres feyts, les quals deuen ésser manades fer per juhií, segons la forma sobredita, ço és a saber per lo veguer e-ls ciutadans, e deuen ésser les letres dins dos segels, e de les letres deu-se parer una cèdula, que va defora sobre la un dels segels, en la qual cèdula deu ésser escrit lo nom d'aquels a qui van, e-l loc on van; e en la un segel a figura, ço és a saber una gran creu que té tot lo segel, e entorn del segeyl són aytals letres: **Sigillum milicie Templi in Dertusa**, per les hores del segeyl; e en l'altre segeyl ha una figura d'escut, e en la part sobirana de l'escut, ha figura de neules, que son VI, tres¹¹ de cada part, e en la part jusana de l'escut, ha figura d'ala, lo qual segeyl és avi-*

9. Abans, error del copista del manuscrit A per a maz ('a mazmodines').

10. Duocedimam que incipit "Les cartes et cetera", approbant.

11. "Tres (neules) de cada part" com diuen els ms. A i B, quedarà esborrat al ms. C, i en Oliver apareix erròniament "troç de cada part".

1 l'escut, a una figura d'ala, lo qual segel avironat d'aytals letres: «**sigillum Guillelmi de Montechatano**». E totes letres que de la cort ysquen deven ésser segelades d'aquels segels,
5 e per juy dels ciutadans ésser fetes, axí closes com ubertes, com ab segel pendent. E tota via deu ésser posat en eles enaxí: «del veguer e dels pròmens de Tortosa» o enaxí: «**viris vel viro de tali loco, vicarius et probi homines Dertuse salutem et cetera**», de les quals letres closes o obertes ab segel pendent, que per algun fet que
10 assò seguirà, ç'agen a ffer, deu pendre l'escrivà, per son salari o per son loger e per la cera, IIII diners e no plus, ne no li'n deu hom donar plus ne li n'és tengut de plus.

Mas e si seran ab segel pendent de veynàgie que algun les vula aver o portar ab si per so que aja la franchea dels altres ciutadans, e per juy
15 dels ciutadans, en pergamín e ab los segels sobreditz, en les quals tota via deven ésser contegutz lo veger e els ciutadans. De les quals letres ab segel pendent de veynàgie, deu aver e pendre l'escrivà per l'escriure, e per lo pergamín, e per corda, e per cera, e per lo segelar, XII
20 diners e no plus, ne hom no li n'és tengut de donar, mas tant solament ab XII diners deven ésser liurades a cel qui les vol que li sien fetes ne donades, e sens tot servii.

Atrassí, que-l veger ne els júgies no-n deven
30 pendre ne reebre ne·ls n'és hom tengut de donar car lo veger ne els júgies no deven pendre de nula escriptura negun salari ne negun servii, ne nul hom no li n'és tengut de servii negun a fer ne a donar, ne u deven demanar que·ls sia fet ne
35 donat en nula guisa sinó tant solament de cartes públiques e sentències judicials; de les quals deven pendre e poden pendre, segons la taxació sobredita per lur sotzscripció, XII diners lo veger e els júgies cascun, e si escriure no sab lo
40 veger o els júgies, l'escrivà deu fer lo lur seynal la y qual so és saber « **«*signum*» +*talis vicarii qui hoc laudo approbo e firmo e auctoritatem meam interpono in talis iudicis qui hoc firmo e autem meam presto***».

ronat d'aytals letres: **Sigillum Guillelmi de Montechatano**. E totes letres que de cort isquen, deuen ésser segelades d'aquests segeyls, e per juhü ésser feytes, axí closes com ubertes, com ab segeyl pendent. E tota via deu ésser posat en eyles enaxí: «Del veguer e dels prohòmens de Tortosa», e enaxí: «**Viris vel viro de tali loco, vicarius et probi homines Dertuse, salutem**», etcètera, de les quals letres closes o ubertes ab segeyl pendent, que per algun feyt que açò s'enquirà, s'agen a fer, deu pendre l'escrivà, per son salari e per son loger e per la cera, VI diners e no pus.

Mas si seran ab segeyl pendent de veinatge que algú les vule aver e port ab si per ço que age la franquea dels altres ciutadans, deuen ésser feytes segons la forma sobredita per lo veguer, e per juhü, e en pergamí e ab los segels sobredits, en les quals tota via deuen ésser contenguts lo veguer e·ls ciutadans. De les letres ab segeyl pendent de veinatge, deu aver e pendre l'escrivà per l'escriure, e per lo pergamí, e per corda, e per cera, e per lo segeylar, XII diners e no pus, e deuen ésser deliurats a çel qui les aurà feytes fer, sens tot servii.

Atrassí, que-l veguer ne·ls jutges no-n deuen pendre re car lo veguer ne·ls jutges no deuen pendre de nuyla escriptura negun salari ne negun servii,

sinó tan solament de cartes judicials públiques e sentències, de les quals deuen pendre segons la taxatió sobredita.¹²

12. Terciamdecimam que incipit "E si per aventura alcun et cetera", **approbant, salvo quod pro litteris que includuntur sub duobus sigillis habeat scriptor sex denarios pro labore et pro cera alias contineret peccatum nisi competenter satisfieret ei de labore.**

Els àrbitres l'aprovaran, posant el preu de sis diners pel treball i la cera (en comptes de quatre), i així apareixerà als manuscrits B i C.

D'altra banda, als manuscrits B i C —i sense que la sentència en faci cap referència— ja no es contempla el cas que el veguer o els jutges no sàpiguen signar.

1 *E si per aventura los ciutadans per alguns
affers de la ciutat volran fer ne trametre letres,
lo dit escrivà de la cort les deu fer e escriure
5 sens tot servii e sens tot preu, si-ls ciutadans
volran que él l'escriva. E deven-se segelar ab
lo segel de la ciutat, en lo qual segel a una figura
de torra e és avironada d'aytals letres.*¹³

10 *En totz los pletz que en la cort se menen o-s
pledegen, se poden pledegiar e menar ab actes
e sens actes, escriptures o sens escriptures, si
les partz se volran enaxí, que no-n són tengutz
que l'escriven ne les fassen escriure, si no-s
15 volen, e si per aventura actes o escriptures e les
partz ne volran treslat, e taxació alcuna sobre
aquestes actes o escriptures no és posada ne
taxada.*¹⁵

*L'escrivà no-n deu pendre plus, sinó aitant
com tatxat li serà per los juges del plet del dit
treslat.*

20 *L(es) escriptures que són escrites en lo libre
de la cort per man de l'escrivan jurat de la cort,
són creegudes en totz fetz axí com carta pública.*

*Tot hom estray qui vol ésser veyn de Tortosa
se pot fer veyn de qual que part o de qual que
loc se sia, sens servii e donació, que no n'és
tengut de fer ne de donar a nul hom, seynor ne
altre, e sens tot contrast que hom no li'n pot fer
ne deu, ne nula exacció per aquesta raon, ne
embarch, seynor ne altre fer no li pot ne dema-*

1.4.10 E si per aventura los ciutadans per alguns feyts de la ciutat volran trametre letres, lo dit escrivà de la cort les deu fer sens tot servii e sens tot preu, si-ls ciutadans volran que eyl les escriva. E deuen-se segeyllar ab lo segeyl de la ciutat, lo qual segeyl ha una figura de torre, e és avironada d'aytals letres, ço és a saber: **Sigillum Universitatis Dertuse**, e ha en la forma del segeyl una torre ab IIII merlets, e una porta, e dues finestres.

1.4.11 Tots los pleyts que en la cort se menen e-s pledegen, se deuen pledejar e menar ab actes e ab escriptions, si pleyt és oltra soma de II morabatins. Mas si és de II morabatins¹⁴ awayl, pot-se menar sens escriptures.

E l'escrivà no deu pendre pus, sinó aytant com taxat li serà per los jutges del pleyt, del dit translat.

1.4.12 Les escriptures qui són escrites en lo libre de la cort per mà de l'escrivà jurat de la cort, són creegudes en tots feyts, axí com carta pública.¹⁶

1.4.13 Tot hom estrayn qui vol ésser veí de Tortosa, se pot fer veí de qualque part o de qualque loc se sia, sens servii e donació, que no n'és tengut de fer ne donar a nuyl hom, seynor ne altre, e sens tot contrast que hom no l'en pot fer; enaxí però que él do bones fermaçes o peynores, que açò no fa en frau de seynoria,¹⁷ per tolre leudes,

13. Quartamdecimam que incipit "E si per aventura los et cetera", approbant.

El text del manuscrit A és clarament incomplet. Podem completar-lo segons els manuscrits B i C: "Sigillum Universitatis Dertuse, e a en la forma del segell una torre ab IIII merlets e una porta e dues finestres". Prova, una vegada més, que el manuscrit A copia d'un manuscrit anterior i deixa llacunes.

14. La quantia és objecte d'una errada salvada en l'edició de 1539: on diu "oltra soma de II morabatins o més avall" s'ha "d'ajustar" (després de II morabatins) "Mas si és de II morabatins" i així queda: "oltra soma de II morabatins. Mas si és de dos morabatins o més avall...". És el que diuen exactament el text B i l'edició d'Oliver. El text C diu "oltra soma de II morabatins o més. Mas si és de II morabatins avall...". És el que diu l'edició de Foguet. De fet sobra "o més" en ambdues versions i així ho deixem. Ho fem constar com a indicatiu de la procedència de les edicions de manuscrits diversos.

15. Quintamdecimam que incipit "En tots los pleyts et cetera", approbant, in modicis causis que non excedunt valorem duorum aureorum. In aliis causis que excedunt dictam sumam fiant acta et scripture, alias reprobant eam quia impediretur iusticia.

El costum és modificat pels àrbitres: només es podrà tramitar sense escriptures la causa que no excedeixi de dos auris de valor (en els manuscrits B i C, dos morabatins).

El ms. C, per nota marginal, posa 1.4.11 en relació amb 7.2.8 "...acordat consuetudo que incipit: "en les demandes...". De la mateixa manera, 1.4.12 està relacionat amb 7.2.9.

16. Sextamdecimam que incipit "Les escriptures et cetera", approbant.

17. Decimam septimam que incipit "Tothom strany et cetera", dummodo satisfidet ydonee quod in fraudem iuris dominacionis

- 1 nar, exceptat I diner que deu posar e-l libre
sagramental con volrà jurar lo veynàgie, lo
qual diner és del saygs de la cort. E après que
aurà fet lo sagrament, si vol que sia escrit son
5 nom e-l libre de la cort, deu donar I diner a
l'escrivan de la cort, e lo dit escrivan deu l'es-
criure e-l libre de la cort, ab los altres veyns que
ic són vengutz estrayns. E, si serà dubte ne
contrast del veynàgie d'aquel o d'aquels, deu
10 mostrar lo libre e el loch on serà escrit lo nom
d'aquel veyn, sens tot servii e loger, que no-n
deu pendre ne aver, ne no li n'és hom tengut de
donar d'aquel diner enfora que n'aurà pres con
l'escrivà escric son nom e-l libre.
- 15 Lo dit hom estrayn deu fer lo sagrament e-l
mig de la cort, e a dia e ora de cort, pública-
ment, denant totz aquels qui en la cort seran,
per juy e per sentència dels ciutadans que en la
cort seran.
- 20 En aquesta forma deu dir lo júgie que-l sa-
grament escarirà a l'hom estrayn qui volrà és-
ser veyn de Tortosa: «amic, de nula cosa que
vós ajatz feta ne dita tro en aquest dia, ne hom
aja feita a vós, la seynoria ne la ciutat no us
25 aidaria, mas d'aquí avant vos valran e us ai-
daran axí com als altres veyns». E sobr-açò deu
dir lo ciutadan qui serà júgie a aquel sagrament
a pendre: «amic, ajenolatz-vos aquí», e él aje-
nolat, deu-li escarir lo sagrament: «vós, amic,
30 juraretz que faretz vostre major estàgie en
Tortosa a ffeeltat de la senyoria e dels ciuta-
dans de Tortosa». Lo qual sagrament escarit,
deu atorgar aquel hom que «hoc», e posar la
man drete sobre quatre evvangelis que estan e-l
35 peyron e-l mig de la cort. E de continent, lo
sagrament fet, a e usa e deu aver e usar totes les
franquees e les libertatz dels altres ciutadans de
Tortosa, sens tot embargament e contrast de nul
hom. Et si aquest sagrament a pendre, nul hom
40 seynor ne altre contrastar volria, los ditz ciu-
tadans que són en la cort no poden ne deven
cesar, que-l sagrament no prenen per nul hom.
Lo qual sagrament pres, és franch e liure, axí
com los altres ciutadans.
- 45 Encara, tot hom estrayn qui venga en Tor-
tosa e pren aquí muller, fila d'alcun ciutadan
o abitador o alcuna ciutadana de Tortosa o de

o altres drets de seynoria. E deu posar I diner en
lo libre sagramental quan volrà jurar lo vey-
natge, lo qual diner és dels saygs de la cort. E
après que aurà feyt lo sagrament, si vol que sia
escrit son nom e-l libre de la cort, deu donar a
l'escrivà de la cort I diner, e lo dit escrivà deu-lo
escriure e-l libre de la cort, ab los altres veïns
que hic són vengutz estrayns. E si serà dupte e
contrast del veinatge d'aquel o d'aquels, deu
mostrar lo libre e-l loc on serà escrit lo nom
d'aquel veí, sens tot servii e loguer, que no-n deu
pendre d'aquel diner enfora, que n'aurà pres
quan l'escrivà mes en escrit son nom e-l libre.

Lo dit hom estrayn deu fer lo sagrament en
la cort, e a dia e a hora de cort, públicament,
denant tots aquels qui en la cort seran, per juhí
d'eyls.

En aquesta forma deu dir lo jutge qui-l sa-
grament esclarirà a l'hom estrayn qui volrà és-
ser veí de Tortosa: AMICH, DE NUYLA COSA QUE
VÓS AJATS FEYTA NE DITA TRO EN AQUEST DIA,
NE HOM AJA FEYTA A VÓS, LA SEYNORIA NE LA
CIUTAT NO US N'AJUDARIA, MAS D'AQUÍ A
ENANT VOS N'AJUDARAN E US EN DEFFEN-
DRAN ¹⁸, AXÍ COM ALTRES VEÏNS. E sobr-açò
deu dir lo ciutatadà qui serà jutge a aquel sa-
grament a pendre: AMIC, AGENOLAT-VOS AQUÍ,
e eyl agenolat, deu-li esclarir lo sagrament: VÓS,
AMIC, JURARETS QUE FARETS VOSTRE ESTATGE
MAJORENTORTOSA A FEELTAT DE LA SEYNORIA
E DELS CIUTADANS DE TORTOSA. Lo qual sa-
grament esclarit, deu atorgar aquel hom que
HOC, e posar la man drete sobre ls IIII evangelis
qui estan e-l peyró en la cort. E encontinent lo
sagrament feyt, a e usa, e deu aver e usar totes
franquesses e les libertats dels altres ciutadans
de Tortosa, sens tot embargament e contrast de
tot hom. E si aquest sagrament a pendre, algun
hom seynor o altre contrastar volia, los ditz
ciutadans qui són en la cort no poden ne deuen
cessar que-l sagrament no prenen per nuyl hom.
Lo qual sagrament pres, és franc e liure, axí com
los altres ciutadans.

Encara, tot hom estrayn qui venga en Tortosa
e pren aquí muller, fila d'algun ciutada o ha-
bitador, o alguna ciutadana de Tortosa o de sos

hoc non faciat, alias nisi satisdet, ut dictum est, reprobant eam quia continet peccatum sed ab illo verso usque ad finem approbant eam simpliciter. Els àrbitres hi afegiran que no es faci amb frau dels drets de la senyoria, i així apareixerà als manuscrits B i C.

18. El manuscrit C introdueix la forma "us en defendran" en comptes de "us valran" dels manuscrits A i B.

1 *sos térmens e, la muler presa, farà son estatge*
en Tortosa o en sos térmens és agut e tengut per
veyn de Tortosa, axí com los altres ciutadans e
5 *habitadors de Tortosa, sens sacrament, que no*
li'n cal fer ne n'és tengut de fer, e a e pot usar
de totes les franquees de la ciutat e de totes les
libertatz que·ls ciutadans de Tortosa usen sens
serviï e sens loger, que no n'és tengut de fer ni
10 *de donar, sinó axí com los altres ciutadans de*
Tortosa.

Item ciutadan és dit qui és nat dintre en
Tortosa o en sos térmens. Atressí és dit e és
ciutadan tot altre hom qui en la ciutat o en sos
15 *térmens aurà estat o habitat per X anys o plus.*
E aquestes tres maneres de ciutadans no són
tengutz de fer lo sacrament del veynàgie, lo
qual deven los hòmens estrayns qui volen ésser
veyns de Tortosa.

Habitador és dit tot hom qui ab cor e ab
20 *volentat ab son alberch se'n ven estar en*
Tor[to]sa o en sos térmens e fa aquí lur major
estatge e lur major residència.

térmens e, la mulyer presa, farà son estatge en
Tortosa, o en sos térmens, és agut e tengut per
veïn de Tortosa, e és axí com los altres ciutadans
o habitadors de Tortosa, sens sacrament que no
li cal fer ne n'és tengut de fer; e ha, e pot usar
de totes les franquees de la ciutat, e de totes les
libertats que·ls ciutadans de Tortosa usen, sens
serviï e sens loguer, que no n'és tengut de fer ne
de donar, sinó axí com los altres ciutadans de
Tortosa.

1.4.14 Ciutadà és dit qui es nat en Tortosa o en sos
térmens. Atressí és dit e és ciutadà tot altre hom
qui en la ciutat o en sos termes aurà estat o ha-
bitat per X anys o pus. E aquestes tres maneres
de ciutadans no són tenguts de fer «lo sacrament
de» veïnatge, lo qual deuen fer los hòmens es-
trayns qui volen ésser veïns de Tortosa. ¹⁹

1.4.15 Habitador és dit tot hom qui ab cor e ab vo-
lentat, ab son alberch, se'n ve estar en Tortosa,
o en sos termes, e fan aquí lur major estatge e
lur major residència. ²⁰

19. Decimam octavam que incipit "Item ciutadà es dit et cetera", approbant.
El manuscrit C, en parlar del veïnatge, omet "lo sacrament de" que figura als manuscrits A i B.

20. Decimam nonam que incipit "Habitador és dit et cetera", approbant.

RÚBRICA 5

DEL QUINT E DE LES PENES QUE SÓN JUTGADES PER LOS CIUTADANS DE TORTOSA D'AQUELS QUI SÓN DAMPNATS PER ALCUNS

1 *Rúbrica del quint e de les penes que són jugiades per los ciutadans de la ciutat de Tortosa d'aquels qui són demanatz per alcuns.*

5 *En los fetz civils e pecuniaris que algun serà condempnat en acció personal per juy dels ciutadans en la cort de Tortosa, oltra la sort o el cabal del demanador que primerament se deu pagar, deu pagar lo condempnat a la cort, per justícia, la quinta part de la condempnatió, primerament pagat lo demanador. E assò és per*
10 *so com despeses en nul plet o de nul plet no-s pagen en la cort de Tortosa.*

Mas si per aventura lo deutor serà tant carregat de deutes o no bastarà a la condempnació de son demanador, la cort no pot demanar ne
15 *deu la justícia tro lo demanador sia pagat de tota sa demanda. E feta la paga al demanador, enaprés la seynoria pot demanar e aver la sua justícia, so és saber lo quint del demanat, si a*
20 *de què, e si no li troben de què, poden aver un sacrament que no a de què.*

E si algun serà condempnat en acció real o pignoraticia que sia cosa seent, nula justícia no se'n paga ne se'n dóna, ne la'n poden demanar.

25 *Mas enperò si la demanda serà d'alcuna cosa seent e lo demanat se'n posarà ab lo demanador ab moneda, so és saber, que lo demanat don alcuna quantitat de moneda al demanador per so que aquela demanda sia absoluta e defenida, d'aquela suma o quantitat de mo-*
30 *nedada que-l demanat darà d'aquela demanda, jasia so que sentència no y sia donada, però*

1.5.1 En los feyts civils e pecuniaris que algun serà condempnat en acció personal per sentència, oltra la sort o el cabal del demanador qui primerament se deu pagar, deu pagar lo condempnat a la cort, per justícia, la quinta part de la condempnació, però primerament pagat lo demanador. ¹

Mas si per aventura lo deutor serà tant carregat de deutes o no bastarà a la condempnació de son demanador, la cort no pot demanar ne deu la sua justícia tro lo demanador sia pagat de tota sa demanda. E feyta la paga al demanador, en après la seynoria pot demanar e aver la sua justícia, ço és a saber, lo quint del demanat, si ha de què, ² «e si no li troben de què, poden-ne aver sacrament que no ha de què».

E si algú serà condempnat en acció real que, si ha cosa seent, nuyla justícia no se'n paga ne se'n dóna, ne la'n poden demanar.

Mas enperò si la demanda serà d'alguna cosa seent e lo demanat se'n posarà ab lo demanador ab moneda, ço és a saber, que lo demanat do alguna quantitat de moneda al demanador, per ço que aquella demanda sia absoluta e defenida, d'aquela suma o quantitat de moneda que-l demanat darà d'aquela demanda, jassia ço que sentència no hi sia donada però que-n sia fermat

1. Al primer paràgraf, el "juy dels ciutadans en la cort de Tortosa" de la redacció A, passarà a ser la "sentència", en tot cas donada pels ciutadans, cosa que no altera el costum si bé implícitament el completa en no fer esment exprés dels ciutadans (i per tant "segons les composicions", implicant al veguer amb els ciutadans).

També els manuscrits B i C suprimiran la frase final del paràgraf "e assò és per so com despeses en nul plet o de nul plet no-s pagen en la cort de Tortosa".

Al final del primer paràgraf, els manuscrits A i B diuen correctament "primerament pagat lo demanador". Tant el manuscrit C com l'edició d'Oliver diuen erròniament "deutor", error que es repeteix al document del calaix de *Privilegis IV, núm. 37* (foli 18) que transcriu el costum.

2. Al final del segon paràgraf falta només a C: "e si no li troben de què, poden-ne aver sacrament que no ha de què".

1 *que-n sia fermat dret o pledegiat, si el plet sia
comensat per resposta del demanat, oltra
aquela soma o quantitat, deu donar la quinta
part per justícia a la cort; so és saber, si-l de-
5 demanat darà o pagarà al demanador V sous,
oltra aquels V sous, deu dar a la cort XII diners
per justícia. E enaxí segex-se per poca o per
gran quantitat qual que sia.*³

10 *Item si alcun serà condempnat per sentència
en acció «real»⁴ o pignoraticia de cosa movent
que hom pusca moure o que per si metexa se
pusca moure, restituïda la cosa o el preu d'a-
quela al demanador, lo demanat deu pagar a la
15 cort per justícia la quinta part; so és saber, si
lo demanat paga al demanador C sous, deu
donar, oltra aquels C sous, XX sous a la cort.
E si restituirà aquela cosa, de la estimació que
aquela cosa valrà, deu donar e pagar a la cort
per justícia la quinta part; enaxí si aquella cosa
20 val XX sous, oltra la cosa que aurà lo demana-
dor, deu aver la cort IIII sous per justícia. Enaxí
en grans coses com en poques.*

25 *Aquela metexa justícia deu aver la cort d'a-
questes coses damundites, si-n serà dret fermat,
jasia so que sentència no y sia donada, o si el
plet serà menat en la cort, jasia so que dret no-n
sia fermat, mas que-l pleyt sia pledegiat o menat
en guisa e en manera que-l plet sia comensat per
re<sp>osta del demanat, que atorch e nech la
30 demanda. Car de nula demanda de plet civil, sí
que sia de diners o de coses movens o que per
si metexes se mouen, per clams ne per demandes
que-n sien fetes en la cort ne defora, -si dret no
n'és fermat en poder del veger, o el plet no s'és
35 menat en guisa que plet y sia comensat. axí com
dit és-, no se'n dóna justícia, ne el veger no la
pot demanar, ne li n'és hom tengut de donar ren
per justícia, ne per als.*

*Item en nul cas despeses ne greuges ne mesions ne don que les partz ajen fetes ne sofertes per los pletz
no júgia la cort de Tortosa, ne accion ne demanda en nul loch la una part contra l'altre no-n pot aver
ne moure.*

3. **RÚBRICA DEL QUINT DE LES PENES** et cetera: **vicesimam que incipit** "Los feyts civils et cetera", **approbant salvís
composicionibus.**

Els àrbitres aproven el costum 1.5.1 "salvades les composicions". És aquí on cal situar les variants assenyalades en les notes 1
i 2, que reiterades al llarg del text volen restablir l'equilibri entre la pretensió dels ciutadans i la reticència de la senyoria.

Vicesimam primam que incipit "Et si alcun serà et cetera", **approbant.** El costum (referent a cosa seent) queda integrat en 1.5.1.

4. En el manuscrit A falta l'adjectiu *real*; el suplim amb la lectura dels manuscrits B i C "acció real".

5. **Vicesimam secundam que incipit** "Item si alcun serà et cetera", **approbant.**

El ms. B suprimeix la frase que reapareixerà després "en guisa e en manera que el pleyt sia comensat per resposta del demanat".
Els manuscrits B i C suprimeixen la frase final "ne li n'és hom tengut de donar ren per justícia ne per als".

dret o pledejat, si el pleyt sia començat per
resposta del demanat, oltra aquela suma o
quantitat, deu donar la quinta part per justícia a
la cort; ço és a saber, si-l demanat darà o pagarà
al demanador V sous, oltra aquels V sous, deu
dar a la cort XII diners de justícia. E-n axí-s
segueyx per poca o per gran quantitat que sia.

1.5.2 Si algú serà condempnat per sentència en
acció real de cosa movent que hom puxa moure
o per si metexa se puxa moure, restituïda la cosa
o el preu d'aquela al demanador, lo demanat deu
pagar a la cort per justícia, la quinta part; ço és
a saber, si lo demanat paga al demanador C
sous, deu donar oltra aquels C sous, XX sous a
la cort. E si restituirà aquella cosa, de la estima-
ció que aquella cosa valrà, deu donar e pagar a
la cort per justícia la quinta part; enaxí sí aquella
cosa val XX sous, oltra la cosa que aurà lo de-
manador, deu aver la cort IIII sous per justícia.
E axí en grans coses com en poques.

Aquela metexa justícia deu aver la cort d'a-
questes coses damundites, si-n serà dret fermat,
jasia ço que sentència no y sie donada, o si el
pleyt serà menat en la cort, jasia ço que dret no-n
sie fermat, mas que-l pleyt sie pledegat o menat
en guisa e en manera que-l pleyt sia començat
per resposta del demanat⁵, que atorc o nec la
demanda. Car de nuyla demanda de pleyt civil,
sí que sia de diners o de coses movens o que per
si metexes se mouen, per clams ne per deman-
des que sien feytes en la cort ne defora, -si dret
no n'és fermat en poder del veguer, o el pleyt no
és menat en guisa que pleyt hi sia començat, axí
com dit és-, no se'n dóna justícia, ne el veguer
no la'n pot demanar.

1 *Item jasia so que en cartes públiques de deutes sia promés de la una part a l'altra, per covinença especial, de refer don, gréugies e mesions que-l creedor sofra per recobrar son deute oltra el termen, e sia contengut en les cartes, e que-n sia creegut per sa plana paraula e sens sacrament, e encara que sia fermat entr-éls per ferma estipulació, la cort de Tortosa aquestes messions, dons e greuges, jasia so que-l deutor*
5 *o els deutors assò ajen promés ab sacrament o fermat per fermances, no júgia ne mana pagar ne pot destréyner, ne acció ne demanda no se'n pot moure entr-éls, e si ufa, no val, ne li n'és tengut de respondre en aquesta cort ne en altra. Alò metex s'és en deutes que sien degutz senes cartes.* ⁶

10 *És enperò a entendre que si per aventura algun s'obligarà per altre deutor o fermaça, e per raon d'aquesta obligació o fermaça li'n covendrà a ffer messions o despeses en colpa del deutor que no vula acorre al deute a pagar, aquel per qui-s serà obligat deutor o fermaça, deu-li refer aqueles mesions e aqueles despeses*
15 *que per raon d'aquela obligació aurà fetes raonables. Jasia so que al creedor no-n sia hom tengut de refer axí com dit és.* ⁷

20 *Mas si per aventura aquel que per altre se serà obligat deutor o fermansa, no serà en la terra ne en loch on lo pusca convenir e clamar d'él, e lo creedor volrà cobrar son deute d'aquel qui per altre li serà obligat deutor o fermansa* ⁸ *e se'n clamarà en la cort, e lo veger lo destreynerà que pach son creedor, e per juy dels*
25 *ciutadans, e aquest manlevarà aquel deute a logre o a usura ab que u fassa ab auctoritat del veger e per juy dels ciutadans, de dos o de tres d'aquels qui en la cort seran, lo dit deutor o deutors aquels per qui aquels se seran obligatz*
30 *deutors o fermanses, deven pagar aquel logre o aqueles usures per què aquels se seran obligatz deutors o fermanses, jasia so que nul altre cas usures ne logre en la nostra cort no-s júgien*
35 *ne sien destretes de pagar, car la cort de Tortosa nules usures ne nul logre no júgia ne destreyne a pagar, sinó en aquest cas.*

1.5.3 Si per aventura algú s'obligarà per altre deutor o fermaça, e per raó d'aquesta obligació o fermaça l'en convenrà a fer messions en colpa del deutor, que no vuyla acórrer al deute a pagar, aquel per qui serà obligat deutor o fermaça, deu-li refer aqueles messions, que per raó d'aquela obligació aurà feytes raonables.

Mas si per aventura aquel qui per altre se serà obligat deutor o fermaça, no serà en la terra ne en loc on lo pusca convenir e clamar d'eyl, e lo creedor volrà cobrar son deute d'aquel qui per altre serà obligat deutor o fermaça, se'n clamarà en la cort, e lo veger destreynerà que pach son creedor, e per sentència, e aquest manlevarà aquest deute a logre, ab que u faça ab auctoritat ⁹ del veger e per juhii dels ciutadans, de dos o de tres d'aquels qui en la cort seran, lo dit deutor o deutors aquels per qui aquels se seran obligats deutors o fermances, deuen pagar aquel logre per qui aquels se seran obligats deutors o fermances, jassie ço que en nuyl altre cas usures ne logre en la cort de Tortosa no-s jutgen ne sien destretes de pagar, car la dita cort nuyles usures ne nuyl logre no jutge ne destreyne a pagar, sinó en aquest cas.

6. Vicesimam tercliam que incipit "Item en null cas et cetera", reprobant quia continet peccatum et loco eius servetur lus comune. Primam quarti quaterni que incipit "Item ja sia ço et cetera" reprobant quia continet peccatum et tam in creditoribus quam in fidelussoribus serventur pacta et convenciones et iura comunia.

Vegeu 3.6.1 on s'estableix la competència del Bisbe pel que fa a usures.

Els àrbitres les reprovaran ambdues perquè contenen pecat i, en el seu lloc, serveix el dret comú.

7. Tot i la reprovació del costum "Item ja sia ço et cetera"..., els manuscrits B i C consideraran com a costum 1.5.3 el text a partir del paràgraf "Si per aventura..."

La frase "jassia ço que al creedor non sia hom tengut de reffer axí com dit és..." del manuscrit A, apareix ratllada a B i desapareix en els manuscrits i edicions posteriors.

8. Aquí comença una repetició del fragment anterior (des de "no serà..." fins a "fermansa"), esmenada al manuscrit A posant-hi *vacat* (ociós) interliniat a l'inici i al final del paràgraf, tot aquest ratllat amb una creu, i amb una crida a peu de plana "usque rasere".

L'assertyalem com error del copista detectat ja d'antic.

9. Al manuscrit B, marginat "[de la Cort e] del Veguer..."; no apareixerà en les versions posteriors. Al final del costum, un afegit contemporani diu, només al ms. C: "ut extra de fidelus pervenit".

1 *Item si alcun serà condempnat en acció ad*
exibendum o en metre en possessió causa rey
servande, vel pro mensura debiti, vel maleficii
5 *declarati, o en possessió de la cosa demanada,*
o en alcun entredit, so és a ssaber, de guaaynar
o de retenir o de cobrar alcuna possessió o de
qual que us plàcia entredit, nula justícia no-n
deu donar ne pagar, ne li deu ésser demanada.
10 *E, si li serà demanada, no y és tengut de res-*
pondre ne-l ne poden forçar. ¹⁰

Item si alcun serà manat, per clams d'alcun,
que sia a la cort per lo veger o per lo sayg,
enperò que-l sayg n'àgia manament del veger,
e sia fet lo manament ab aquela sollempnitat
15 *que [és] contengut in superiori RÚBRICA DE LA*
USANÇA DE LA CORT, si contumàs serà que ve-
nir no y vula mentre la cort se tenga, deu pagar
LX sous a la cort per sentència e per juy dels
ciutadans. E assò és entés del primer manament
20 *que li sia fet per clams d'alcun, car de totz altres*
manamentz que a aquel sien fetz sobre aquela
cosa o demanda e n'àgia dret fermat o plet
comensat, si bèn no y és, jasia so que manament
li'n sia fet, no-n cau en pena de LX sous ne
25 *d'altra.*

Emperò si alcun vendrà a la cort al primer manament que a <é>l serà fet e que tenga aquí cort e siga
en la cort, o vendrà en la cort ans que-l veger sia fora les portes de la cort, jasia so que la cort sia partida,
no cau en pena dels LX sous, ne és tengut que diga al veger: «jo són assí, qui-s clama de mi?»

30 *E és manifiesta cosa que si alcun deutor*
s'obligarà al veguer sots pena de la justícia, la
qual justícia és lo quin segons que desús és dit
e escrit, per alcun deute a pagar a son creador
a dia cert o a temps cert, e lo dit deute a son
creedor no pagarà a aquel dia cert o temps cert,
35 *e lo creador vendrà denant lo veger e-s clamarà*

1.5.4 Si algú serà condampnat a demostrar alcunes coses, o serà jutgat que-l demanador sia mes en possessió, **causa rei servande, vel pro mensura debiti, vel maleficii declarati**, o en possessió de la cosa demanada, o en algun entredit, ço és a saber, de guaaynar o de retenir o de cobrar alguna possessió o de qualque us plàcia entredit, nuyla justícia no deu hom donar ne pagar, ne li deu ne pot ésser demanada.

1.5.5. Si algú serà manat personalment que, per clams d'algú, sia a la cort per lo veguer o per lo sayg, emperò que-l sayg n'aja manament del veguer,

si contumax serà que venir no vuyla mentre la cort se tenga, deu pagar LX sous a la cort per sentència. E açò és entés del primer manament que li sie feyt per clams d'algú; car de tots altres manaments que a aquel sien feyts sobre aquella cosa o demanda, o venga dret fermar o pleyt començar, si bé no y és, jassia ço que manament li'n sia feyt, no cau en pena de LX sous, deu ésser però condempnat a l'adversari en les despeses, si citat no comparrà al dia e a la hora assignada. ¹¹

1.5.6. És manifesta cosa que si algun deutor s'obligarà al veguer sots pena de la justícia, la qual justícia és lo quint, segons que desús és dit e escrit, per algun deute a pagar a son creador a dia cert o a temps cert, e lo dit deute a son creador no pagarà a aquel dia cert o a temps cert, e lo creador venrà davant lo veguer e-s clamarà

10. **Secundam que incipit** "Item si alcun serà et cetera", **approbant**. Tot i ser aprovat introdueix alguna variació, com la final, on suprimeix "e si li serà demanada no hi és tingut de respondre ne-l ne poden forçar".

Al començament del costum, el ms. B (com el ms. A) deixava en llatí: "en accio ad exhibendum o en metre...", ratllat després i interliniat, per reduir el text al del ms. C.

11. **Terciam que incipit** Item si alcú et cetera", **approbant ut preterquam in primo mandato non cadat quis in penam sexaginta solidorum sed alias iuxta ius comune si non comparuerit diebus assignatis et hora competentis condempnetur adversario in expensis alias contineret peccatum et impediret iusticiam. Ultimam versum et omnia alia que incipit** "Emperò si alcun venrà et cetera" usque ad finem reprobant omnino.

Els àrbitres reprovaran l'últim paràgraf "Emperò si algun vendrà..." i precisen que només es cau en pena de 60 sous en el primer manament i, en els successius, es pagaran les costes. Es suprimeix la referència a les solemnitats de la rúbrica 1.3.1 quant al manament que el saig té del veguer, que apareix als ms. A i B, si bé en el segon ratllat des de "e sia fet lo manament" fins a "RÚBRICA SOBIRANA DE LA USANÇA DE LA CORT".

1 a él o li manifestarà que aquel deutor seu no l'a
pagat de tot o de quantitat alcuna que remanga,
lo veger pot demanar la sua justícia de tot lo
deute, si tot reman a pagar. E, si tot no reman
5 a pagar, enaxí que-l deutor o alcun per él n'a
pagada alcuna quantitat que reman a pagar,
pot demanar e aver la justícia, so és saber lo
quint, oltra la sort de [so] que reman a pagar
e no plus, car lo veger no a demanda en aquest
10 cas de demanar justícia, sinó de so que reman
a pagar.¹².

a eyl, e li manifestarà que aquel deutor seu no
l'a pagat de tot o de quantitat alguna que ro-
manga, lo veguer pot demanar la sua justícia
damunt dita de tot lo deute, si tot roman a pagar.
Mas si-l deutor o algú per eyl, n'a pagada alguna
quantitat e roman-ne altra quantitat, d'aquela
quantitat que roman a pagar, pot demanar e aver
la justícia damunt dita, oltra la sort de ço que
roman a pagar e no pus, car lo veguer no ha
demanda en aquest cas de demanar justícia, sinó
de ço que roman a pagar.

E el creador és tornat e torna en sa demanda novelament axí com si anc no se'n fos clamat ne a él no-s
fos obligat sotz aquela pena, ja fos so que d'abans se'n fos clamat e n'agés aüta peynora de X dies, e
la peynora agés corregut III dies o plus, e se'n fos feta venda e exsecució de la peynora de liurar o de
15 dia assignat de liurar, car tot axí és com si anc no se'n fos clamat ne n'agés feta demanda, e lo veger
ne la seynoria no poden demanar aquella justícia si clams no li són fetz per lo creador o per son pro-
curador. Mas, lo clams fetz, poden demanar la justícia axí com desús és dit e contengut.
Enperò si aquest qui-s serà obligat sotz pena de la justícia al veger se posarà ab son creador dins aquel
temps en què-s serà obligat o depux, ans que-l creador n'àgia fet clams al veger, axí d'alongament gran
20 o poch com de paga, lo veger ne la seynoria no li poden fer demanda d'aquela justícia, e lo demanador
torna novelament en sa demanda de son deute o de so que reman a pagar, axí com si anc nul temps no
se'n fos clamat, o el deutor no se'n fos anc de res al veger obligat; e de tot assò és creegut lo creador
per sa plana paraula. Emperò si-l creador per malea o per altra raó negava aquella posa o se'n clamava
al veger, lo deutor o-l prometedor, ab un testimoni que aja qui assò diga al veger e als juges, ne són
25 creegutz per lur plana paraula e sens sacrament, que-l deutor ne-l testimoni no-n deven fer, e axí és absolt
lo deutor o el prometedor, que no cau en la dita justícia.

Item nul emparament no-s fa en la ciutat de
Tortosa ne en sos térrnens a nul ciutadan ne
habitador de Tortosa ne de sos térmens, si
30 doncs de la ciutat o de sos térmens no s'exia per
mudar son domicili o son estàgie en altra terra,
o no és tan pobre que no aja mas aqueles coses
que valen aitant com farà la demanda que hom
li farà de quantitat d'aver o d'altres coses.
35 E aquest emparament se fa a demanda del
creedor o del demanador per juy dels ciuta-
dans, e en coses movens o en diners, per so que-l
demanador pusca aver e conseguir son dret.¹³

1.5.7 Nuyl emparament no-s fa en la ciutat de
Tortosa ne en sos térmens a nuyl ciutadà ne
habitador de Tortosa ne de sos térmens, si doncs
de la ciutat e de sos termes no s'exia per mudar
son domicili e son estatge en altra terra, o no és
tant pobre que no aga mas aqueles coses que
vaylen axí aytant com farà la demanda que hom
li farà de quantitat d'aver o d'altres coses. E
aquest emparament se fa a demanda del creador
o del demanador per juhií, e en coses movens
o en diners, per ço que-l demanador pusca aver
e conseguir son dret.

40 A tot hom estrayn que sia deutor o fermança o malfetor pot emparar lo veger per juy dels ciutadans
de Tortosa, a demanda de l'actor, totes aqueles coses que li trop tro a compliment de la demanda que
li és feta, e aquest juy pot-se donar dins cort e fora cort, a dia de cort o no de cort, si vol sien fetes o....
(sic), car el veger nul emparament ne nula altra cosa no pot fer sens juy dels ciutadans. Emperò si per
aventura lo dit hom estrayn no aurà coses que hom li pusca emparar, personalment, a demanda de l'actor,

12. Quartam que incipit "Es manifesta cosa et cetera", approbant usque ad illum locum ubi dicit "El creador és tornat e torna en sa demanda novelament et cetera" quem versum et omnia alia que ab inde secuntur usque ad finem reprobant.
Els àrbitres l'aproven fins al paràgraf "e el creador és tornat e torna en sa demanda..." i així ho reflectiran els manuscrits B i C.

13. Quintam que incipit "Item null emparament et cetera", approbant salvís composicionibus.

Sextam que incipit "A tot hom strany et cetera" reprobant quia continet peccatum. Et in loco eius servetur ius comune.
Efectivament, en els manuscrits B i C, queda suprimit el text a partir de "A tot hom estrayn" fins al final.

1 per juy dels ciutadans, deu ésser tengut e pres per lo veger, sens mans ligades, de plet civil, e sens tolta
de son coltel, e deu-lo pujar en la Çuda e estar aquí en aqueles presons que·ls ciutadans de Tortosa deven
estar, si doncs no vol jurar d'estar a dies e ores al manament del juge e de la cort. Emperò, si és deutor
o fermansa, deu aquí estar e al primer dia que hom tenga cort, al qual dia lo veger lo deu amenar a la
5 cort axí com lo pugjà e, per juy dels ciutadans, deu jurar, si atorga el deute, que no a aquí de què pagar,
e con o aja o Déus lo don a gaaynar, que pagarà son actor, levat son mengiar e son vestir, e, fet aquest
sagrament, deu ésser de continent absolt de la preson per sentència dels ciutadans, mas no de la demanda.
E si no atorgarà la demanda que hom li fa, atressí deu lo veger, lo primer dia de cort que venga e hom
tenga cort, avalar a la cort, e, per juy dels ciutadans, deu jurar que menarà son plet e estarà a dies e
10 a ores e seguirà la sentència axí com dret sia, lo qual sagrament fet, deu ésser absolt de la presó, mas
no de la demanda, e deu-li lo demanador menar son plet totz dies axí a altres dies com a dia de cort, tro
tot lo plet sia fenit, e açò segex con lo ciutadan se clama de l'estrain. Mas si l'estrain se clamarà del
ciutadan, l'estrain deu menar son plet e ça demanda axí com si él era ciutadan de Tortosa, car, per
demanda de l'estrain, lo ciutadan no deu perdre ne pert sa franchea ne ça custuma.

15 E si per aventura demanda serà de dos estrayns, so és a ssaber que l'estrain se clamarà d'altre estrain
o reconvendran de demandes civils, lo veger per juy dels ciutadans, a demanda de l'estrayns, deu
emparar tantes de coses del demanat que valen la demanda, e les coses emparades que totz dies dins cort
e defora cort, e axí a dies que no tengen cort com a dies que tengen cort, ab que feries sollempnes no
sien, que menen lur plet e deffenesquen per sentència. Emperò si coses no an que hom les pusca emparar
20 que valen aitant com la demanda, de continent juren que estaran a dies e ores e seguiran e menaran lur
plet tro a la fin, e aquest sagrament deu fer lo demanat tant solament, e atressí lo deu fer lo demanador,
si és reconvegut per lo demanat, e, fetz los sagramens, no deven ésser detengutz en lurs persones, mas
quant a preson de lurs persones deven ésser absoltz.

Atressí de fet d'enjúries deven pugiar per juy dels ciutadans en la Çuda e estar en aqueles presons
25 que·ls ciutadans estan o deven estar, segons lo malefici que auran fet e segons lo juy que i serà donat.
Mas si per aventura con lo veger volrà emparar los béns dels estrayns per les coses demanades e·l dit
estrain volrà dar o darà fermança sufficient de la demanda al veger, lo veger la deu pendre e, la fermança
oferta o presa, lo dit estrain deu jurar ne ésser detengut ne pres, ne deu pugiar en la Çuda, ne li deven
ésser emparatz sos béns ne ses coses.

30 Tot emparament que sia fet a hom estrain o a ciutadan deu ésser absolt a aquell a qui és fet
l'emparament, ab que don fermança sufficient que farà dret a son clamant de la demanda que
li fa. *Ipsa iure.*

35 Mas si·s clamarà en acció real, so és saber,
que alcun hom fassa demanda a altre de cosa
movent o que per si elexa·s mova, jasia so que
don fermança sufficient que·n farà dret e li sia
absolta, axí com dit és, deu mostrar aquella cosa
40 que li serà emparada al veger e als júgies; e els
júgies que fassen escriure totz los seynals a una
part que nomenarà lo demanador... deven fer
escriure a l'escrivan de la cort totz los seynals
d'aquela cosa e la cosa, e tenir secret. E lo de-
45 manat jasia so que él tenga la cosa e li sia liu-
rada per la fermança que aurà donada, deu
tenir la cosa aquella en tal guisa que, totes ores

1.5.8 Tot emparament que [sie] feyt a demanda
d'algú¹⁴, sí que sie feyt a hom estrain o a ciu-
tadà, deu ésser absolt a aquell a qui és feyt
l'emparament, ab que do fermança soficient que
farà dret a son clamant de la demanda que li fa.
Mas si·s clamarà en acció real, ço és a saber, que
algun hom faça demanda a altre de cosa movent
o semovent, jassia ço que do fermança soficient
que li sia absoluta, axí com dit és, que farà dret,
deu mostrar aquella cosa que li serà emparada al
veguer e als jutges; e·ls jutges que facen escriure
tots los senyals a una part que nomenarà lo de-
manador, e d'altra part amagadament, que no y
sia lo demanador, deuen fer escriure a l'escrivà
de la cort tots los seynals d'aquela cosa e la cosa,
e tenir secret. E lo demanat, jassie ço que él
tenga la cosa e li sia liurada per la fermança que
aurà donada, deu tenir la cosa aquella en tal guisa

14. Septimam que incipit "Tot emparament et cetera", approbant.

Aquí es produeix una variant en excloure (sense que consti a la sentència arbitral) l'emparament "d'ofici" (donat que es redueix a l'embarquement fet "a demanda d'algú").

Al manuscrit B, apareix una nota encapçalant la plana de referència al "VII libre e·l començament", on es reprèn la referència "al primer libre DEL QUINT E DE LES PENES".

1 *que-ls júgies ab lo veger emsems la vulen veer,*
la pusquen veer tro que-l plet sia fenit, per tal
que lo demanador pusca aver e conseguir son
dret; e assò és entés con lo seynor de la cosa o
5 *el posseydor darà aquela fermansa.*

Car si per aventura moltes persones faran
demanda en una cosa, jasia so que la un dels
demanadors vula dar fermansa, per sufficient
que sia, que él ne farà dret als altres e que hom
10 *li liure aquela cosa..., no li deu ésser liurada,*
mas deu estar emparada tro cascun aja mostrat
son dret e sa demanda; e con alò sia vist per lo
veger e els júgies, per sentència dels ciutadans
qui aquí seran eletz per júgies, la dita cosa sia
15 *liurada a aquel o aquels qui mellor dret auran*
en la dita cosa.

Totz los bans e-ls establiments que-s fan ne-s
deven fer en la ciutat de Tortosa ne en sos tér-
mens, s'establexen e-s fan e-s deven fer en la
20 *ciutat per lo batle del Temple e de Moncada,*
que sien en la cort presens, e per los ciutadans;
e poden posar e metre qual que pena éls se
vulen, ab que totz ensems s'acorden en alò a
ffer, so és <›saber, los batles sobreditz e els
25 *ciutadans axí com costumats és. Car si totz en-*
sems no s'acorden e l'una part d'aquestes tres
ne fayl, so és saber lo batle del Temple e de
Moncada o els ciutadans, ren que faça bans
e-stablimentz no val ren ne-s deu seguir, ne nul
30 *hom no n'és tengut d'obeir ne y és obligat en*
ren. E és lo batle del Temple una d'aquestes tres
pars, e la segona, lo batle de Moncada o aquels
que per él y seran, e la terça part és los ciuta-
dans.

35 *Les penes qu-e-ls bans sobredits ne en los*
establimentz són ne seran posades se partexen
axí: so és saber, que-l ters n'a la seynoria e
l'altre ters n'a la comú de la ciutat e el terz lo
trobador o l'acusador. Exceptat los bans de les
40 *honors, con són establitz, que-l ters pren lo*
seynor de la honor e l'altre ters la seynoria e-l
romanent terz lo trobador o l'acusador.

45 *Los quals bans e establimentz se segexen e-s*
deven seguir segons que són e seran posats e
escritz e-l libre de la cort e en aquest libre.

15. Octavam que incipit "Tots los bans et cetera", **aprobant**.

Potser cal notar en relació a 9.20.1 que, en parlar dels establiments, aquí es mencionen els batlles en primer lloc, i al llibre novè es mencionen els ciutadans prèviament.

que, totes hores que-ls jutges ab lo veguer en-
semps la vuylen veer, la pusquen veer tro que-l
pleyt sia fenit, per tal que lo demanador puxa
aver e conseguir son dret; e açò és entés car lo
senyor de la cosa o el posseïdor darà aquela
fermança.

Car si per aventura moltes persones faran
demanda en una cosa, jasia ço que un dels de-
manadors vuyla dar fermança, per sufficient
que sia, que eyl ne farà dret als altres e que
<hom> li liure aquela cosa, no li deu ésser presa
aquela fermança, ne la cosa no li deu ésser liu-
rada, mas deu estar emparada tro cascú aja
mostrat son dret e sa demanda; e can aylò sia vist
per lo veguer e-ls jutges, per sentència dels ciu-
tadans que aquí seran eletz jutges per lo veguer,
la dita cosa sia liurada a aquel o a aquels qui
meylor dret auran en eylla.

1.5.9 Tots los bans e-ls establiments que-s fan ne
deuen fer en la ciutat de Tortosa ne en sos tér-
mens, s'establexen e-s fan e-s deuen fer per lo
batle del Temple e de Muncada, que sien en la
cort presents, e per los ciutadans; e poden posar
e metre qualque pena eyls se vuylen, ab que tots
ensemps s'acorden en aylò a fer, ço és a saber,
los batles sobreditz, e-ls ciutadans. Car si tots
ensemps no s'acorden, e la una part d'aquestes
tres ne fal, ren que s'i faça no val, ne-s deu
seguir, ne n'és tengut nuyl hom d'obeir ne y és
obligat en re. E és lo batle del Temple la una
d'aquestes tres parts, e la segona, lo batle de
Muncada o aquels qui per eyl hi seran, e l'altra
part és los ciutadans.¹⁵

1.5.10 Les penes que en los bans sobredits ne en los
establiments són ne seran posades, se partexen
axí: ço es a saber, que-l terç n'a la seynoria, e
l'altre terç n'a lo comú de la ciutat, e lo terç lo
trobador o l'acusador. Exceptats los bans de
les honors, con hi són establitz, que-l terç pren
lo seynor de la honor e l'altre terç la seynoria e-l
romanent terç lo trobador o l'acusador.

Los quals bans e establiments se seguxen e-s
deuen seguir segons que són e seran posats e
escrits e-l libre de la cort, e en aquest libre.

1 *E negun ban ne establiment no val d'un ayn a enant, si doncs espressat no és e escrit que vala e s'estena plus, e ladoncs val tro a son termen posat.*¹⁶

5 *Cridar se deven los bans e-l-stablimentz per juy dels ciutadans en aquesta forma que un dels ciutadans deu dir, a manament dels altres ciutadans, al corredor o als corredors: «crida enaxí: «ara ojatz tuit per manament de la seynoria e dels prohòmens de la ciutat», e segons que l'establiment e el ban serà fet ne establít, deu-lo-y declarar e dir que enaxí o crit, e els corredors deven-o axí cridar per tota la ciutat, car si axí no u crida no val ren, e poden los ciutadans vedar als corredors si en altra guisa o volien cridar per dita ne per manament de seynor ne d'altre.*

10 *E és a ssaber atressí que nul ban ne nul establiment no val ren si cridat no és, ne hom no és tengut que-l seguezca ne-n cau en pena que posada y sia, exceptat aquel ban e establiment que és fet en la claustra, apelat e convocat consel públicament en la claustra, axí com és custuma, car aquestz axí fetz no-ls cal cridar.*

15 *En aquesta metexa forma se criden e-s deven cridar los bandimens can són fetz per juy dels ciutadans e per dita que fassen los ciutadans als corredors.*

30 *Si alcun traurà contra altre irascén o menassan coltel o espaa o lansa, deu pagar LX sous a la seynoria o perda la man dreta là on leyalment sia provat lo trayment del coltel o de l'espaa o de la lansa, per sentència dels ciutadans que seran eletz en assò júgies. Si doncs no provava aquel qui-n serà demanat per la seynoria que son cors defenenet o agés fet o l'altre qui ab él aurà aüta la barayla l'àgia primer tret, e si assò pot provar, no és tengut de pagar LX sous a la seynoria, ne és obligat a neguna pena a éls, ne és tengut negun qui traga aquest lignàgie d'armes de fer sagrament que no l'a tret, si doncs aquel contra qui l'a tret no-s n'era clamat. Car ladoncs si clams ne són fetz, si la seynoria no y vol provar e diu que u posa e u met en sa fe, deu fer lo sagrament que no l'a tret, mas, si la seynoria diu que u provarà e defalex en provació, lo demanat depux no-n deu fer sagrament e los júgies deven-lo absolvre o condempnar per lur sentència segons que a éls serà just que sia faedor, la qual excepció de son cors defenenet pot posar tota via que-s vula ans de sentència e après e a les apelacions e aitan bén se segex aquesta*
40 *excepció en totz altres feytz e contraytz.*¹⁸

16. Nonam que incipit "Les penes et cetera", **approbant.**

17. **Decimam que incipit** "Cridar se deuen et cetera", **approbant.** Segons el "Catálogo Alfabético de Privilegios" (de J. Piñol i Gil de Federich) que R. Foguet anunciava com apèndix de la seva edició de Costums que va quedar inacabada, el Consell General (de tots els caps de casa) es reunia tots els anys pel juliol al claustre de la Seu, i els seus acords s'havien de fer efectius per tot el mes d'agost. Però no es reunia sense que abans ho fés el Consell de Vintiquatrena, que prepara i aporta els capítols que han d'anar a Consell General.

18. **Undecimam que incipit** "Si alcun traurà et cetera", **approbant salvis compositionibus.**

Els àrbitres l'aproven, salvant les composicions, tot i això el costum no passarà a les redaccions B i C. Possiblement perquè es considera reiteratiu (vegeu també 1.5.16).

En la Carta de la Paheria (15 de maig de 1275) s'exculpa el "coltell tret" en defensa pròpia.

El fet que desaparegui el costum de 1272, i que a 1275 es tracti del mateix cas de coltell tret en defensa pròpia, potser té un rerafons:

E negun ban ne establiment no val d'un an aenant, si doncs espressament no és escrit que vayle e s'entena pus, e ladoncs val tro a son terme posat.

1.5.11 *Cridar se deuen los bans e-ls establimentz per juhií dels ciutadans e del veguer en aquesta forma, que un dels ciutadans deu dir, a manament dels altres ciutadans, al corredor o als corredors: CRIDA ENAXÍ, ARA OGATS TUIT PER MANAMENT DE LA SEYNORIA E DELS PROHÒMENS DE LA CIUTAT, e segons que l'establiment e el ban serà feyt ne establít, deu-lo declarar e dir que enaxí o crit, e-ls corredors deuen-ho cridar per tota la ciutat; car si axí no o crida no val re, e poden los ciutadans vedar als corredors si en altra guisa o volen cridar, per dita ne per manament de seynor, ne d'altre.*

E és a saber atressí que nuuy l ban ne nuyl establiment no val re si cridat no és, ne hom no és tengut que-l seguezca ne-n cau en pena, que posada hi sie, exceptat aquel ban e establiment que és feyt en la claustra, appeyllat conseyl públicament en la claustra, axí com és costum, car aquestz axí feytz no-ls cal cridar.

En aquesta metexa forma se criden e-s deuen cridar los bandimens, quan són feytz per juhií dels ciutadans, e per dita que-n facen los ciutadans als corredors.¹⁷

1 *Negun no deu ésser pres per quint que dègia dar a la seynoria, ne detengut en nul loch, ne li'n deven ... emparades ne preses vestedures, armes, ne lit ab son aparelament, axí com dit és,*
5 *ne ses sàvenes, ne ses joyes, ne vianda d'un ayn, segons que és contengut en la demanda del principal en lo títol DE LA USANSA DE LA CORT. Però si la seynoria se vol, e el demanat no a altres coses sinó aquestes sobredites, pot demanar que jur que no a de què pagar, e per juy dels ciutadans deu jurar que, levades aqueles coses sobredites, no a de què pagar, e con o aja o Déus lo y don, que, levat son menjar e son vestir, que u darà a éls tro sien pagatz.*

15 *Si alcun fa a altre enjúria en qual que manera sia, se'n pot posar ab aquel a qui aurà feta la enjúria e el mal ans que se'n sia clamat a la cort, sens tota pena, que no n'és tengut a seynor ne a altre. Mas si clamat se'n serà, ans que posat se'n sia ab la part, la seynoria pot demanar la justícia, so és saber, lo qu[i]nt, axí com ja és dit. E si depús clamat se'n serà, ne serà feta posa e n'exiran diners, és elecció de la seynoria que pot demanar sa justícia -segons que diners seran donatz ne exiran, que la part prenga per aquela posa-, o pot menar son plet de tota la justícia que-ls tayneria, segons los clams que seran fetz e segons que-n provarà d'aquels clams, aver ça justícia, per juy e per sentència dels ciutadans que en aquel plet seran eletz per lo veger. O si no-l volen menar, poden pendre sacrament d'aquel qui serà encolpat d'aquela enjúria, per juy dels ciutadans, que él no u a fet, lo qual sacrament fet, deu ésser absolt per sentència d'aquels júgies d'aquela demanda.*

1.5.12 *Negú no deu ésser pres per quint que deja dar a la seynoria, ne detengut en nuyl loc, ne l'en deuen ésser emparades ne preses vestedures, armes, ne lit ab son appareylament, axí com dit és, ne ses sàvenes, ne ses joyes, ne vianda d'un an, segons que és contengut en la demanda del principal en lo títol DE LA USANÇA DE LA CORT. Però si la seynoria se vol, e el demanat no ha altres coses sinó aquestes sobredites, pot demanar que jur que no ha de què pagar, e per juhii deu jurar que, levades aqueles coses sobredites, no ha de què pagar, e quan ho aja e Déus lo li do, que, levat son menjar e son vestir, que-n darà a éls tro sien pagats. Salves les compositions. ¹⁹*

1.5.13 *Si algú fa a altre injúria en qualque manera sie, se'n pot posar ab aquel a qui aurà feyta la injúria e el mal ans que se'n sie clamat a la cort, sens tota pena que no n'és tengut al seynor ni a altre. Mas si clamat se'n serà ans que posat se'n sia ab la part, la seynoria pot demanar la justícia, ço és a saber, lo quint, axí com ja és dit. E si depús clamat se'n serà, ne serà feyta posa e n'exiran diners, és elecció de la seynoria que pot demanar sa justícia -segons que diners ne seran donats ne n'exiran, que la part prenga per aquela cosa-, o pot menar son pleyt de tota la justícia que-ls taynerà, segons los clams que seran feyts e segons que-n provarà d'aquels clams aver la justícia, per juhii e per sentència dels ciutadans que en aquel pleyt seran eletz per lo veguer. E si no-l volen menar, poden pendre sacrament d'aquel qui serà encolpat d'aquela injúria, per juhii dels ciutadans, que eyl no o ha feyt, lo qual sacrament feyt, deu ésser absolt per sentència d'aquels jutges d'aquela demanda. Salves les compositions. ²⁰*

Item. Si alcun crida o cridarà a altre cugús o bare o renegat, si de continent aquel a qui o contra qui aquestes paraules seran dites, ferrà, nafrarà o ociurà o coltel contra aquel traurà o-l requerrà, en nula

el dret dels paers a participar de la pena de 60 sous atribuïda a la senyoria, tal com especificarà la Carta de Paeria, vençuda la llarga oposició senyorial.

No obstant això la qüestió ve de lluny: ja cap a l'any 1260 la senyoria refusa com a innovació inadmissible ("feta de tres o quatre anys ençà") l'exculpació del coltell tret en defensa pròpia. (*Privilegis III, núms. 31*). Però els ciutadans insisteixen amb èxit a partir de 1275.

Semblantment passa amb la pèrdua del puny dret; quedarà exclosa ja des de 1272 pel costum 1.5.16, si bé la qüestió encara no devia estar del tot clara l'any 1368, donat que trobem una carta reial que tracta de la penalització del cas (vegeu nota (15) *Rúbrica primera*, i nota (20) *Rúbrica 3*).

19. **Duodecimam que incipit "Negú no deu et cetera", approbant salvis compositionibus.**

20. **Terciamdecimam que incipit "Si alcun fa et cetera", approbant salvis compositionibus.**
Salvetat que, certament, introdueixen els manuscrits B i C.

1 pena no cau de coltel tret ne d'altre, ne n'és tengut en ren a seynor ne a la part ne a altre, per so com aqueles coses que leyalment són fetes ne dites nula pena no merexen. ²¹

Item si alcun menassa a altre, e aquel menassat vendrà a la cort e fermarà en poder del veger que de tot tort que li tenga o él se vula clamar d'él li farà compliment de dret, e él no-l ne volrà pendre ans tractarà que li forfassa, e dada la fermansa a demanda del veger, que deu dir als ciutadans, lo fet recontat: «què n'e a ffer?», los ciutadans qui en assò seran eletz per júgies responen e deven dir e respondre al veger que él que vàgia al menassador o que-l fassa venir denant los ciutadans que són eletz per júgies en aquest fet, e deven dir: «amic, aytal hom a ffermat dret que tot so que tort vos tenga ne vós vos vulatz clamar d'él, que us en farà compliment de dret. D'aquí enant fem-vos saber que és en garda e en comanda de la seynoria e dels ciutadans e no l'agreugietz ne li forfassatz en ren metro (sic) fassatz fer, car si d'aquí enant él prenía mal, vós o auríetz fet o fet fer, e vós ne seríetz demanat». E calque pena la seynoria e los ciutadans y volran metre o establir a clams del menassat pus que li serà forfet, deu pagar lo menassador oltra lo don que-l menassat aurà sofer[t], que li deu ésser restituït..., de la qual pena deu aver lo ters la cort e l'altre ters lo comú de la ciutat e l'altre ters deu aver aquel qui dan aurà pres, oltra el dan que sofert aurà, que li deu ésser emenat e restituït. Lo qual juy sobredit que fassen saber al menassador los ciutadans que seran eletz per lo veger en assò poden donar dins cort e fora cort, e a dia de cort e de no cort, per so car si aquest juy o sentència se lagiava, podria-se'n seguir dan e mal. L'establiment de la pena desús dita no-s pot fer ne val si doncs los batles del Temple e els ciutadans no u consentien, car si aquestz poders no

1.5.14 Si algun menaça a altre, e aquel menaçat vendrà a la cort e demanarà al veger e als ciutadans que-l façen assegurar d'aytal qui l'ha menaçat o li a posats aguayts, o per alguna certa raó diu qu-él a en sospita que en sa persona o en coses sues lo vuyle aontar o fer mal, pus que-l menaçat covinentment aje fermat que estarà a dret en poder de la cort o en poder del bisbe -si eyl ne devie conéxer per raó de la cosa de que-l menaçador se clamarie d'eyl o per raó de la persona del dit menaçat-, sobre tots clams e demandes, les quals contra eyl fer ne posar volgués lo dit menaçador. Lo veger e-ls ciutadans deuen forçar lo menaçador que assegur lo menaçat qui ha fermat d'estar a dret, que nuyl tems, per si ne per altre, no aont lo menaçat ne li faça mal en persona ne en coses. E a açò façen-lo obligar sots tal pena o manera, que-l menaçat ne pusque ésser segur. E si per aventura aquel, per manament del veger e dels ciutadans, no-l volrà assegurar, sie forçat de pujar en la Çuda, e estia tant aquí pres, sots clau o en cadenes, tro aje feyt lo dit assegurament. E si per aventura lo veger en aquestes coses ere negligènt, complesquen los ciutadans la sua negligència, pus que eyls una vegada l'agen demanat. E si-ls ciutadans eren negligens, lo veger, pus que una vegada los aje demanats en la cort, per si totes les coses damunt dites en seguesque. E si per aventura lo veger e-ls ciutadans eren negligens, pus que una vegada per la seynoria ne seran demanats, complesquen los seynors la negligència d'eyls. En altra guisa perir sie justícia en la ciutat de Tortosa, e-ls menors serien a tort trebaylats e agreugats per los majors. ²²

21. Quartam decimam que incipit "Si alcun crida et cetera", reprobant quia impedit iusticiam et loco eius servetur ius comune.

Els àrbitres reproveu el costum (que desapareix, per tant, en els manuscrits B i C) perquè impedeix justícia: hom no es pot prendre la justícia per pròpia mà.

22. Quintamdecimam que incipit "Item si alcú menaça et cetera", reprobant sicut iacet. Et ut iusticia melius et liberius valeat exerceri in civitate Dertuse, et ut precludatur via volentibus sumere vindictam, dicunt arbitri quod quandocumque contigerit aliquem venire ad curiam et petere a vicario et civibus quod faciant eum assecurari a tali qui ei minatus est vel posuit ei insidias vel ex aliqua certa causa dicit eum habere suspectum quod in persona vel rebus velit eum offendere ex quo iste talis ydonee firmaverit stare iuri in posse curie vel in posse episcopi si racione rey vel persone ad eum forssitan spectet cognicio super omnibus querimoniis et demandis quas contra eum proponere voluerit ille a quo petit se assecurari, vicarius et cives compellant talem ut assecuret illum qui firmavit stare iuri quod nunquam per se vel per alium offendat eum in persona vel rebus et ad hoc faciant eum obligari sub tali pena vel modo quod petens huiusmodi assecuramentum possit esse securus. Et si forte ille ad mandatum vicarii et civium noluerit eum assecurare compellatur ascendere ad Çutam et esse ibi captus sub clavi vel in catenis quousque prestiterit dictum assecuramentum. Et si forte vicarius in hiis esset negligens dicunt quod ex quo

1 *s'acorden ensems e en una volentat, nul establiment no-s pot fer ne ban ne pena posar en neguna cosa, ne neguna crida fer.*

5 *Item de nula justícia no paga hom justícia a la cort per molt que-s men lo plet ne dur, jasia so que sentència o sentències en lo dit plet sien donades, e d'aquén sia dret fermat o no fermat, ne de LX sous de coltel tret, ne dels LX sous de manament de cort, ne de juy de tot dia.*

10 *Item nulla justícia no paga hom de ferides ne d'enjúries que sien fetes per xrestian a jueu ne a sarrayn que catiu no sia o-n-estat de libertat, per so com la seynoria tan tost con se clama de negun lo jueu ne aquels sarrayns d'alcun xrestian que aja ferit o nafrat o feta altra enjúria pot demanar e demana tota la emena que per aqueles ferides o nafres o enjúries se deu pagar, e és tota lur pròpria, mas, si lo jueu o el sarrayn no se'n clamen ne n'an clams fet, la seynoria nula acció ne demanda no a ne pot ne deu aver*
15 *contra xrestian e si l'an fa ipso iure és nula.* ²⁴

Si demanda serà feta contra alcun de coltel tret, que aja tret contra altre, e lo demanat, de la demanda que la seynoria farà contra él de coltel tret, darà fermansa que-n fassa dret, jasia
20 *so que li sia provat contra que-l coltel aja tret, e-n sia condempnat per sentència, pus lo veguer a presa fermansa del coltel tret, sí que sia bastant o no bastant, lo demanat no pot ne deu perdre lo puyn, mas an acció contra la fermansa, e los seus béns de LX sous, los quals deu pagar sens plet e contrast. Alò metex ç'és e és entés de lansa o d'espaa que alcun contra altre traga irascén ne menassan.*

1.5.15 De nuyla justícia no paga hom justícia a la cort per molt que-s men lo plet ne dur, jassia ço que sentència o sentències en lo dit plet sien donades, e d'aquén sie dret fermat o no fermat, ne de LX sous de colteyl treyt, ne dels LX sous de manament de cort, ne de juhii de tot dia. ²³

1.5.16 Si demanda serà feyta contra algú de colteyl treit, que aje treyt contra altre, e lo demanat, de la demanda que la seynoria farà contra eyl de colteyl treyt, darà fermança que-n façe dret, jassie ço que li sie provat contra qu-él colteyl aje treyt, e-n sia condempnat per sentència, pus lo veguer ha fermança presa del colteyl treyt, sí que sia bastant o no bastant, lo demanat no deu ne pot perdre lo puyn, mas han acció contra la fermança, e los seus béns de LX sous, los quals deu pagar sens tot plet e contrast. Alò meteyx s'és e és de la lança entés e de l'espaa. ²⁵

cives eum super hoc semel requisierint suppleant cives negligenciam eius. Et si cives negligentes fuerint vicarius ex quo semel in curia eos requisierit per se predicta omnia exequatur. Et si forte vicarius et cives negligentes essent ex quo semel per dominacionem requisiti fuerint eorum negligenciam per dominos supleatur, alias in civitatibus Dertuse deperiret iusticia et minores a maioribus vexarentur injuste et sic contineret peccatum.

Els àrbitres la repreven tal i com va escrita. Introdueixen la fermança en dret per qui sofreix l'amenaça, en poder del Bisbe (per les coses o persones que corresponen a la seva jurisdicció). I estableixen que siguin el Veguer i els ciutadans els qui compet-leixin el que ha fet l'amenaça a assegurar el dany, de manera que, negligent el veguer, els ciutadans puguin actuar sols; i, negligents els ciutadans, ho pugui fer el veguer sol; negligents veguer i ciutadans, els senyors supleixen aquella negligència.

23. **Sextam decimam que incipit "Item de nulla justícia et cetera", approbant.**

24. **Decimamseptimam que incipit "Si nulla justícia et cetera, reprobant quia continet peccatum impeditur per eam et loco eius servetur ius comune.**

Efectivament reprovada pels àrbitres, desapareix dels manuscrits posteriors.

25. **Octavamdecimam que incipit "Si demanda et cetera", approbant.**

Vegeu 1.1.13 (nota 15). Aquí es torna a parlar del coltell tret, excloent en definitiva la pèrdua del puny, i mantenint l'acció, pels 60 sous, sobre els béns del condemnat. (Vegeu MASSIP J.: *La Gestació...*, Apèndix III pàg. 403 i ss., on féiem el seguiment del costum de coltell tret des de la Carta de la Població).

1 *Les dones que no van a forn, ne a molín de farina, ne a mercat, an aquest onrrament que-l veger ne
el sayg no li manen que vengen a cort ne y trameten procurador, mas, si alcun hom o femna se clama
d'eles, que veger per juy e per sentència dels ciutadans que i deu trametre dos prohòmens qui de part
d'él li digen e li manen que sia a la cort que aital hom o aitals se clamen d'ela o que i trametrà son
5 procurador, e aquest manament val aitant com si-l faya el veger ab I testimoni o ab dos, e si aquest
manament li és fet enaxí e ela no y ven o no y tramet, cau en pena de LX sous, axí com si el veger o el
sayg lo y avien fet. Però lo veger, con per lo demanador li és demanat, e deu fer aquest manament a dia
e ora de cort e que cort se tenga, deu dir e protestar als prohòmens que són en la cort: «aytal hom se
clama d'aital dona, deys-me què n'e a ffer», e els prohòmens aquels o la I d'aquels deven-li dir:
10 «trametz-hi dos prohòmens en l'alberch, que li manen de part de vós que aital dia que ven que serà a
cort que ela que sia a la cort o y trametrà son procurador que fassa dret a aytal hom qui clama d'ela»,
e aquel manament no li deven dir que aquel dia que éls li fan lo manament que ela que i sia ne son
procurador, mas lo primer dia a enant que cort se tenga, e el manament axí fet, si per ela no és observat,
deu pagar a la seynoria LX sous axí bén com si lo veger lo y avia fet, e aquestz prohòmens no deven portar
15 lo baston de la cort, ne el libre, e són-ne creegutz per lur plana paraula e sens sacrament.²⁶*

26. *Decimamnonam* que incipit "Les dones et cetera", reprobant quia per eam iusticia impeditur et retardatur. Els àrbitres la reproveu perquè retardaria la justícia. I així no apareixerà en els manuscrits B i C, que, després de 1.5.16, passen ja a la rúbrica 6.

RÚBRICA 6

DE LA USANÇA DE LES FERMANCES QUE SÓN DADES AL VEGUER QUAN HA VISTS CLAMS PER SENTÈNCIA DELS CIUTADANS

1 *Rúbrica de la usança de les fermances que són dades al veguer com a vist clams per sentència dels ciutadans.*

5 *En totes maneres que hom assegura o ferma dret en la ciutat de Tortosa ne en sos térmens, primerament ferma dret per fermances. E en defalimient de fermances o de fermansa, que no n'aja, ferma sobre béns, si·ls ha, e si no a béns o coses bastants, ferma dret ab sacrament, lo*
10 *qual fa e deu fer per sentència dels ciutadans.*

Enaxí que estia a dies e ores mentre que·l plet durarà e seguirà la sentència o sentències que per juy dels ciutadans li seran donades, axí com dret o vol ne u requer.

15 *Tot hom estrayn qui·s clamarà d'alcun ciutadan o habitador de Tortosa ne de sos térmens, ans que son clam sia escoltat ne reebut, deu fermar dret, segons que desús és contengut e·l primer paràgraf; e encara plus, que prenga*
20 *dret e que·l fassa, si aquel de qui él se clamarà, lo recovendrà o·s clamarà d'él. Mas si l'hom estray menassa o peynora, tot ciutadà pot dir al veger que·n reebre (sic) fermansa, e el veger deu·la demanar e pendre; e si donar no la vol,*
25 *deu·lo pujar en la Çuda e deu estar tant aquí, tro aja donada la fermansa o fet lo sacrament.*

1.6.1 En totes maneres que hom assegura o ferma dret en la ciutat de Tortosa o en sos térmens, primerament ferma dret per fermances. E en defalimient de fermances o de fermaça, que no ha, aja ferma sobre béns, si·ls ha, e si no ha béns o coses bastants, ferma dret ab sacrament, lo qual fa e deu fer per sentència dels ciutadans e del veguer.

Enaxí que deu jurar que no ha ne troba fermaça, ne ha béns en la ciutat ne e·l terme de Tortosa, per què ferm.

E que estia a dies e a hores mentre que·l pleyt durarà, e seguirà la sentència o sentències que per juhiï dels ciutadans e del veguer li seran donades, axí com dret o vol ne ho requer. ¹

1.6.2 Tot hom estrayn qui·s clamarà d'algun ciutadà o habitador de Tortosa o de sos térmens ans que son clam sia escoltat ne reebut, deu fermar dret, segons que desús és contengut e·l primer paràgraf; e encara pus, prenga dret e que·l faça, si aquel de qui eyl se clamarà, lo recovendrà. Mas si l'om estrayn menaça a peynorar, tot ciutadà pot dir al veguer que·n reebe fermaça, e el veguer deu·la demanar e pendre; e si donar no la vol, deu·lo pugar en la Çuda, e deu estar tant aquí, tro aja donada la fermaça o feyt lo sacrament. ²

1. RÚBRICA DE LES USANCES DE LES FERMANÇES. Vicesimam que incipit "En totes maneres et cetera" approbant, salvo quod ille qui prestat sacramentum standi iuri, addat ad formam iuramenti quod ipse non potest cavere per fideiussores seu fideiussorem nec habet in civitate vel terminis Dertuse, sub quorum obligacione posset firmare.

Els àrbitres l'aproven, salvat que els afectats han de jurar que no han trobat fermaça ni tenen béns en la ciutat ni en el terme de Tortosa. I així ho modifiquen els manuscrits B i C.

2. Vicesimamprimam que incipit "Tot hom strany et cetera" approbant.

El ms. C anota al marge "concordat "si algun hom estrayn ...De Juhiiis".

És a dir, que concorda amb 3.1.28.

1 Tal fermansa deu ésser reebuda en tot plet
qual que-s sia, que pusca pagar tota la demanda
o cosa que li sia jugada, e lo quint a la cort per
justícia. E sia tal persona la fermansa que
5 pusca ésser destreta per la cort de tot assò a
pagar, sens alcun privilegi que no pusca alegar
ne posar, ne sia menor de XXV anys, per so com
podria demanar restitució. E assò és entés en
10 los hòmens tan solament e no en les femnes, per
lo benefici que-l Senat Consult Veleyan los dó-
na, que fermansa que fassa la femna no val ne
n'és tenguda, exceptatz aquels VI cases en los
cals dret vol que sien tengudes, si s'i obligen.

15 *Esdevén-se a la vegada que la cort pren meys
bastant fermansa que la demanda no és, per no
conexensa de les gens o per so com a la vegada
en tal loc se cuyda hom que aja bacons que no
y són les cordes*⁴.

20 *On per so tota hora que la cort conega, e-l
comensament o e-l mig o en la fin del plet, que
menys bastant la a presa, per juye per sentència
dels ciutadans deu-la demanar e deu-la-s fer
donar bastant. Alò metex és entés si la fermansa
e-l comensament del plet és bastant e, menat lo
25 plet, esdevén pobre, que la cort per juy e per
sentència dels ciutadans que la pot demanar, e
que la-s fassa donar bastant.*

30 *Per gran o per poca que sia la demanda, la
fermansa d'alò és tenguda e del quint per jus-
tícia, e no de plus. E tota fermança que bastant
sia a la demanda e al quint de justícia, lo ve-
ger no la pot recusar. E si serà dubte que sia bas-
tant, a-s a veure e a conéxer per sentència dels
ciutadans.*

35 *Totes les fermançes que a la cort són donades
ne per lo veger preses, són tengudes axí com lo
principal, e emenar lo plet per si o per sos
procuradors, e pagar la cosa jugada, e lo quint*

1.6.3 Tal fermança deu ésser reebuda en tot pleyt
qualque sia, que pusca pagar tota la demanda o
cosa que li sia jutgada, e lo quint a la cort per
justícia. E sia tal persona la fermança, que pusca
ésser destreta per la cort de tot açò a pagar, sens
algun privilegi que no pusca alegar ne posar, ne
sia menor de XXV ans, per ço car porie demanar
restitució. E açò és entés en los hòmens tan
solament e no en les fembres, per lo benefici de
Velleyà, lo qual los dóna que fermança que faça
la fembra no val ne n'és tenguda; exceptats
aquels cases en los quals dret vol³ que sien
tengudes, si s'i obliguen. Dels quals és la un, si
renuncia a Velleyà.

1.6.4 *Esdevén-se a la vegada que la cort pren
meyns bastant fermança que la demanda no és,
per la no conexença de les gents.*

Emperò tota hora que la cort conega, e-l
començament o e-l mig o en la fin del pleyt, que
meyns bastant la ha presa, per sentència dels
ciutadans deu-la demanar e deu-la-s fer donar
bastant. Alò meteyx és entés si la fermança e-l
començament del pleyt és bastant e, menant lo
pleyt, esdevé pobre, que la cort per juhii que la
pot demanar, e que la-s faça donar bastant.

1.6.5 *Per gran o per poca que sie la demanda, la
fermança d'alò és tenguda e del quint per jus-
tícia, e no de pus. E tota fermança que bastant
sia a la demanda e al quint de la justícia, lo ve-
guer no la pot recusar. E si serà dupte que sia
bastant, ha-s a veure e a conéxer per sentència
dels ciutadans.*⁵

1.6.6 *Totes fermançes que a la cort són donades ne
per lo veguer preses, són tengudes axí com lo
principal, e menar lo pleyt per si o per sos pro-
curadors, e pagar la cosa jutjada, e lo quint per*

3. Vicesimam secundam que incipit "Tal fermança et cetera", *approbant hoc salvo quod mulier non solum teneatur in sex casibus ex fideiussione sed in omnibus casibus expressis in iure, alias multi ignorantes consuetudinem deciperentur et sic esset peccatum.*

Els àrbitres excepcionen la no vàlidesa de la fermança de la dona, estenent l'excepció a tots els casos establerts en dret i no exclusivament als sis establerts en el text del manuscrit A.

Erròniament el manuscrit C repeteix "no val" (en lloc de vol), deixant la frase incompleta i mancada de sentit.

4. Vicesimam terciam que incipit "Esdevén-se et cetera", *approbant salvis compositionibus.*

Aprovat, salvades les composicions; deixa de mencionar "la sentència dels ciutadans" en el juí, donat que sempre el juí és de cort i prohoms o ciutadans i no dels ciutadans sols o solament de la cort senyorial. Cal fer esment de la frase suprimida als manuscrits B i C: "com a la vegada, en tal loc, se cuyda hom que aja bacons que no y són les cordes" dita popular impertinent en un text jurídic.

5. Vicesimam quartam que incipit "Per gran et cetera", *approbant salvis compositionibus.*

1 per justícia, si-l principal no és present, o si és present e no vol menar lo plet. E si el principal no a coses movens, deven-se pendre les movens de la fermansa, ans que hom venga al seen[t] del principal. E si lo principal ne la fermansa no an coses movens, deven pendre e vendre les coses seentz del principal, si present és, e si present no és, aqueles de la fermansa, atressí si present és. Mas si amduy són absents, deven anar les coses del principal primeres.

10 E és a saber que primerament se prenen e-venen les coses movens e, après d'aqueles, si no basten, les coses seens. E si totes aquestes no basten, los deutes que-ls són degutz e les obligacions. E en après que pot anar contra los posseydors qui d'aquels auran ren aiüt per don o per compra o per altra raon.

20 Tot ciutadan o habitador de Tortosa e de sos térmens pot anar francament e quítia en tot loch que-s vulla, ab ses coses e ab ses mercaderies que no n'és tengut de donar fermansa, ne tengut a nul hom, si doncs ban no y era establí, que ladoncs auria hom a enantar contra él, segons que-l ban sia establí o son creador no l'enbarga enaxí que él no agés tantes de coses meys d'aqueles que porta, que bastassen al creador.

30 Si alcun hom se clama d'altre, e aquel de qui hom se clama d'altre és sobre viàgie, ab que don fermansa bastant al veger que d'aquela demanda de què hom se clama d'él farà dret al torn del viàgie, ab que con darà la fermansa diga e protest: "jo són en viàgie", ab que con darà la fermansa e que sia ver que u sia; "ve-us assí fermansa que al torn del viàgie faré dret" pot anar en son viàgie que no és tengut de menar lo plet, sinó dementre yc sia, ne és tengut que y les procurador. Mas aytant com él estia en la ciutat aparelan en son viàgie és tengut de menar son plet per si o per son procurador tro que se'n mova, que no se'n pot excusar, mas, pus mugut se'n sia, no és tengut de manar lo plet ne jaquir procurador, jasia so que-l plet sia comensat, e per mol[t] que estia e-l viàgie ren no pot hom enantar contra él ne els seus béns. Però si los claims són d'enjúries o de crims, jasia so que les penes sien peccuniars, per yvascament⁸ que se'n moga ne ysca de la ciutat, si demanat li serà, és tengut de respondre e de comensar lo

justícia, si-l principal no és present, o si és present e no vol menar lo plet. E si-l principal no ha coses movens, deuen-se vendre los movens de la fermansa, ans que hom venga al seent del principal. E si lo principal ne la fermansa no han coses movens, deuen pendre e vendre les coses seents del principal, si present és, e si present no és, aqueles de la fermansa, atressí si present és. Mas si abdosos són absents, deuen anar les coses del principal primeres.

E és a saber que primerament se prenen e-venen les coses movens e, après d'aqueles, si no basten, les coses seents. E si totes aquestes no basten, los deutes que són degutz e les obligacions. E en après, que pot anar contra los posseïdors qui d'aquels, béns auran o per do o per compra o per altra raó, los quals foren obligats o eren alienats pus lo plet fo començat.⁶

1.6.7 Tot ciutadà o habitador de Tortosa e de sos térmens pot anar francament e quítia en tot loch que-s vulla, ab ses coses e ab ses mercaderies que no n'és tengut de donar fermansa, ne és tengut a nul hom, si doncs ban no y era establí, que ladoncs auria hom a enantar contra eyl, segons que-e-l ban seria establí, o son creador no l'enbarga enaxí que eyl no agués tantes de coses meys d'aqueles que porta, que basten al creador.

Açò salvu que no port a terra de sarraïns, armes, ne mercaderies vedades en dret.⁷

6. Vicesimam quintam que incipit "Totes les fermances et cetera", approbant hoc salvo quod finis consuetudinis ubi dicit "En après que pot anar contra los posseydors et cetera" intelligatur de bonis ante litem ypothecatis vel alienatis lite pendente alias contineret peccatum. Unde nisi sic intelligatur reprobant quod in dicto verso continetur.

Aprovat pels àrbitres, limitaran el costum als béns hipotecats "ante litem" o alienats una vegada començat el plet. El manuscrit B dirà "los quals eren obligats o si foren alienats pus lo plet fos començat". El si apareix expuntuat i desapareix, per tant, en les redaccions posteriors. El manuscrit C canvia el verb de lloc "foren obligats o eren alienats" En tot cas s'abandona la distinció de la sentència i, tant l'obligació com l'alineació, es remetien a dates posteriors al començament del plet.

7. Vicesimam sextam que incipit "Tot ciutadà et cetera", approbant salvo quod ad terram sarraçenorum non portent merces prohibitas in iure, alias contineret peccatum. Unde quantum ad res tales reprobant eam.

L'aproven, afegint que no porten armes ni mercaderies prohibides a terra de sarraïns. Així constarà en els manuscrits B i C.

8. Lapsus per ivasosament 'ràpidament', adequat al sentit de la frase.

1 plet, e la resposta feta donan la fermansa, pot-se'n anar axí com desús és dit, mas si no vol respondre
al plet, deu ésser detengut en persona tro aja lo plet comensat no contrastan fermansa que don ne aja
donada.⁹

5 *Item. Si algun serà acusat a mort o a trun-*
cació o tament de membre, o serà demanat que
estia a talion per qual que enjúria que aja feta,
nula fermansa d'aquel no deu ésser presa ne
reebuda, mas que deu ésser detengut perso-
10 *nalment e, segons que jutjat serà per los ciu-*
dadans, estar en la preson e en aquela preson
*que li serà jugiada.*¹⁰

Si per algun crim béns d'alcuna persona
seran confiscatz, so és que vengen a la seynoria
o y deuran venir per qual que raon, primera-
15 *ment, ans que a éls pervenga se pagan d'aquels*
béns la muler e totz los creedors d'aquel qui
aquel crimen aurà fet. E si per aventura los ditz
béns eren vengutz a la seynoria ans que la muler
ne els creedors fossen pagatz, éls, so és saber
20 *la muler e els creedors, an acció contra la sey-*
noría, axí com la avian contra los ditz crimi-
nosos e lur béns. La qual acció se deu deter-
menar en la cort de la ciutat de Tortosa axí com
s'i determenen les qüestions que són entre-ls
25 *ciudadans, jasia so que la seynoria los tenga e-ls*
aja presos. Però la seynoria nul temps en los
ditz béns no-s deu metre ne mesclar en nula
guisa tro la muler e totz los creedors sien pa-
gatz, e la muller e totz los creedors satisfetz e
30 *pagatz, lo sobrepús en aquel cas pux deven éls*
pendre, e entró la muler e totz los creedors sien
pagatz, dos o tres ciudadans deven tenir totz
aquels béns. E tot assò se deu fer e determenar
per juy e per sentència dels ciudadans. Car la
35 *seynoria aquestes coses ne altres que d'altre*
sien no poden aver ne reeb[r]e sens sentència
dels ciudadans de Tortosa, ne seynoria no-n
gaaynen.

Alò metex és entés que la muler o els creedors
40 *poden aver acció e demanda si la seynoria ven*
béns estrayns axí com a seus o com a estrayns,
contra aquels qui los ditz béns tendran e pos-
seyran, o por (sic) engan o lexaran a poseyr, o
contra la seynoria qual que éls, la muler e els
45 *creedors, se vulen. E tot assò se deu fer e de-*

1.6.8 Si algú sera acusat a mort o a truncació o a
taylament de membre, o serà demanat que estia
a talió per qualque injúria que aje feyta, nuyla
fermança d'aquel no deu ésser presa ne reebu-
da; mas que deu ésser detengut personalment,
e, segons que jutjat serà per sentència, estar en
la presó, e en aquella presó que li serà jutjada.

1.6.9 Si per algun crim béns d'alguna persona
venran a la senyoria o i deuran venir per qualque
raó, primerament, ans que a eyls pervenga, se
pac d'aquels béns la muyler e tots los creedors
d'aquel qui aquel crim aurà feyt. E si per aven-
tura los dits béns eren vengutz a la seynoria ans
que la muyler ne-ls creedors fossen pagats, eyls,
ço és a saber, la muyler e els creedors, han acció
contra la seynoria, axí com la avien contra los
dits béns dels crimosos. La qual acció se deu
determenar en la cort de la ciutat de Tortosa, axí
com se determenen les qüestions que són en-
tre-ls ciudadans, jassie ço que la seynoria los
tenga e-ls aja preses. Però la seynoria nul
temps en los dits béns no-s deu metre ne mesclar
en nuyla guisa tro la muyler e tots los creedors
sien pagats, e la muyler e tots los creedors sa-
tisfeyts e pagats, lo sobrepús en aquel cas depux
deuen els pendre, e tro la muyler e tots los
creedors sien pagats, dos o tres ciudadans deuen
tenir tots aquels béns. E tot açò se deu fer e
determenar per juhí e per sentència dels ciu-
dadans e del veguer. Car la seynoria aquestes
coses ne altres que d'altre sien, no pot aver ne
reebre sens sentència dels ciudadans e del ve-
guer de Tortosa, ne seynoria no-n guaynen.

Alò meteyx és entés que la muyler e els cre-
dors poden aver acció o demanda si la seynoria
ven béns estrayns axí com a seus o con a es-
trayns, contra [aquells qui] los dits béns tenran
o posseyan, o per engan o lexaran a posseir, o
contra la seynoria, qual que eyls, la muyler e els
creedors, se vuylen. E tot açò se deu fer e de-

9. Vicesimam septimam que incipit "Si alcun hom se clama et cetera", reprobant qui iusticia impeditur per eam et loco eius sevetur ius comune.

Reprobat pels àrbitres, desapareix a partir dels manuscrits B i C.

10. Vicesimam octavam que incipit "Si alcun serà et cetera", approbant.

1 *termenar per juy e per sentència dels ciutadans*
de Tortosa, si qüestió ne demanda nul temps per
aquesta raon serà moguda, que la seynoria
ne·ls altres no se'n poden defendre ne escusar;
5 *car la seynoria, con pren aytals béns per sa*
pròpria auctoritat, no·n pot ne·n deu ésser sey-
nor, si doncs no u ha per sentència dels ciuta-
dans. E si contra assò desúsdit era fet, los
creedors e·ls clamadors an acció real o per-
10 *sonal contra los tenidors e·ls posseydors dels*
ditz béns.

Item, en oy d'aquels qui no volen comparar
a juy e ç'amagen, e alcun qui d'aquel·s se clam
serà mes en possessió, per juy dels ciutadans,
15 *dels béns demanatz, o en possessió dels seus*
béns, causa rey servande vel pro mensura de-
biti vel malefici declarati, si dintre un an après
que·l demanador serà mes en possessió rey pe-
tite causa rey servande vel pro mensura debiti
20 *vel malefici declarati, vendrà lo demanat e*
volrà estar a dret e enantar en son fet, e dema-
narà que la possessió li sia liurada, oyt no deu
ésser ne escoltat, ne la possessió de les dites
coses no li deu ésser retuda, tro aja donada
25 *fermansa sufficient que estia entró a fin del plet*
a dies e ores a él assignades, segons que en la
cort a él seran jugiades per los ciutadans. E,
dada la fermança, deu cobrar sa possessió, car
en tal cosa com aquesta no ferma hom sobre
30 *béns, ne ab sacrament.*

E si per aventura la'n passarà, que aquel qui
s'amaga no aparrà e que don la fermança so-
bredita, ladoncs lo demanador és fet ver pos-
seydor, com per sentència dels ciutadans lo
35 *demanador és mes en la possessió, axí com dit*
és.

Et aquesta absència o amagement és entés
d'aquel qui s'amaga en tal guisa e s'absenta
que·l clamador ne el veger ne altre no·l poden
40 *trobar, e él per cert serà en la ciutat o en sos*
térmen, car los altres que són defora la ciutat

termenar per juhii e per sentència dels ciutadans de Tortosa, si qüestió ne demanda nul temps per aquesta raó serà moguda, que la seynoria ne·ls altres no se'n poden defendre ne escusar; car la seynoria, quan pren aytals béns per sa pròpria auctoritat, ne pot ne deu ésser senyor, si doncs no [ho] ha per sentència dels ciutadans e del veguer. E si contra açò desús dit era feyt, los creedors e·ls clamadors han acció real o personal contra los tenidors e·ls posseïdors dels ditz béns. Levats crims d'eretgia o de lesa magestat. ¹¹

1.6.10 En hoy d'aquels qui no volen comparar al juhii e s'amaguen, e algú que d'aquels se clam serà mes en possessió, per sentència, dels béns demanats, o en possessió dels seus béns, **causa rei servande, vel pro mensura debiti, vel maleficii declarati**, si dins un an après que·l demanador serà mes en possessió de la cosa demanada¹², **causa rei servande, vel pro mensuram debiti, vel maleficii declarati**, venrà lo demanat, e volrà estar a dret e enantar en son dret, e demanarà que la possessió li sia liurada, oït non deu ésser ne escoltat, ne la possessió de les dites coses no li deu ésser retuda, tro aja donada fermança soficient que estia tro en la fi del pleyt a dies e a hores a eyl assignades, segons que en la cort a eyl seran assignades. Dada la fermança, deu cobrar la possessió, car en tal cosa com aquesta no ferma hom sobre béns, ne ab sacrament.

E si per aventura la'n passarà, que aquel qui s'amaga no aparrà, e que do la fermança sobredita, ladoncs lo demanador és feyt ver posseïdor, con per sentència lo demanador és mes en la possessió, axí com dit és.

11. *Vicesimam nonam que incipit "Si per alcun crim et cetera", approbant preterquam in criminibus lese magestatis et hereses in quibus servetur ius comune.*

Aprovat pels àrbitres, llevat del cas de crim d'heretgia i de lesa majestat, excepció que s'afegirà al final del costum a partir dels manuscrits B i C.

Comú IV, núm. 28 (foli 20) el transcriu amb alguna petita variant ("lots els altres acreedors", en, comptes "de tots els acreedors", o "acció i demanda contra la senyoria" en comptes de "acció contra la senyoria").

Vegeu 7.10.2 i 7.10.3.

12. En el primer paràgraf del costum 1.6.10, el ms. B copiava en llatí com el ms. A "possessio rey petite...", ratllat i interliniat després: "possessió de la cosa demanada", tal i com apareixerà en els textos successius.

1 e sos térmens no és entés que ç'amagen ne
s'abcenten, ne atressí no és entés que negun
s'amach ne s'absent jasia so que-l veger o el
demanador no-l troben, pus los altres hòmens
5 qui són en la ciutat lo troben o-l poden trobar.

Aquesta possessió sobredita se liura tota ora
e-s júgia ans del plet comensat o depux,
car après de plet comensat, si és clar al júgie
per confessió de la part, o per testimonis o per
10 cartes, pot-hi donar sentència e menar la
sentència a exsecució.

E si clar no és al júgie e éls, lo reus present
e l'actor absent, los júgies dintre tres anys
après que-l plet serà comensat poden e deven
15 absoldre lo demanat de la instància e de la ob-
servació del juy, mas no de la demanda.

Et si per aventura serà l'actor present e el
reus absent, enaxí que sentència donar no s'i
pusca, lo dit clamador deu ésser mes possessió
20 dels béns axí com dit és desús. E en qual que
guia o manera e serà mes en possessió, e serà
fet ver posseydor, axí com dit és, si l'altra part
do en so, és a ssaber lo demanat, no deu ésser
oyt sobre la possessió mas sobre la propietat
25 tant solament.

Fernances se donen de demanda que sia feta 1.6.11
en juy per tot dia sia donat, axí com ja és dit en
la RÚBRICA DE LA USANÇA DE LA CORT, e del
coltel tret, e d'enjúries fetes a alguns, so és
30 saber d'enjúries que clams sien fetes al veger,
e del coltel tret ab clam[s] e meyns de clams, axí
com és tengut en la RÚBRICA DE LA USANÇA DE
LA CORT.

Car de coltel tret e de tot fet criminal o en-
35 júria, de matinent, pus que clams ne són fetes
al veger, on que trob lo malfeytor, aquí metex
li pot demanar fermança e la y deu donar, e no-s
deu partir del veger tro li aja donada fermança
sufficient, e per persona, e no sobre béns ne per
40 sacrament. E si diu que no a fermança, lo veger
deu-lo amenar en la plaça dins la ciutat denant
los ciutadans, e deu-ne fer lo veger d'aquel,
segons que los ciutadans que él en aquel loc
elegerà a júgies li diran per juy e per sentència.

Aquesta possessió sobredita se liura tota hora
e-s jutja ans del pleyt començat o depuyx, car
après del pleyt començat, si és clar al jutge o per
confessió de la part, o per testimonis o per car-
tes, pot-hi donar sentència e menar la sentència
a exsecució.

E si per aventura serà l'actor present e-l de-
manat absent, enaxí que sentència donar no s'i
puxa, lo dit clamador deu ésser mes en posses-
sió dels béns, axí com dit es desús. E en qualque
guisa o manera serà mes en possessió e serà ver
posseïdor feyt, axí com dit és, si l'altra part ve,
ço és saber lo demanat, no deu ésser oït sobre
la possessió mas sobre la propietat tan sola-
ment. ¹³

Fernances se donen de demanda que sia
feyta en juhiü per tot dia sia donat, axí com ja és
dit en la RÚBRICA DE LA USANÇA DE LA CORT,
e del colteyl treyt, e d'enjúries feytes que clams
sien feyts al veguer, e del colteyl treyt ab clams
e meyns de clams, axí com és contegut en la
RÚBRICA DE LA USANÇA DE LA CORT.

Car de colteyl o de tot feyt criminal o injúria,
de matinent, pus que clams ne són feyts al ve-
guer, on que trop lo malfeytor, aquí meteyx li
pot demanar fermança, e la li deu donar, e no-s
deu partir del veguer tro li age dada fermança
soficient, e per persona, e no sobre béns ne per
sagrament. E si diu que no ha fermança, lo ve-
guer <deu>-lo amenar en la plaça dins la ciutat,
denant los ciutadans, e deu-ne fer lo veguer
d'aquel, segons que los ciutadans que eyl en
aquel loc él elegerà a jutjes, li diran per sentèn-

13. Tricesimam que incipit "Item en oy d'aquells et cetera", approbant salvís composicionibus. Et salvo quod idem iuris servetur in absentibus quod in presentibus alias impeditur iusticia per eam.

Els àrbitres l'aproven, salvades les composicions, de tal manera que serveixi tant per a absents com per a presents.

Això fa que entre els paràgrafs actuals segon i tercer desaparegui tot un paràgraf ("Et aquesta absència o amagament...") i encara un altre entre els actuals tercer i quant ("e si clar no és el jutge...").

1 *Aquesta plassa és entesa dels Arcs del Bisbe tro al canton primer d'en Tomàs Garidel.*

5 *Item, si alcun volrà defendre o defén altre en juy sens manament, que no li'n serà fet, so és que aquel de qui és lo plet no l'aja fet procurador ab carta o denant lo veger, deu donar fermansa, si li serà demanda. La qual fermansa contén tres coses en si, so és saber: que defena lo demanat; la segona cosa que pac o fassa pagar so que jugiat li serà per sentència dels ciutadans de Tortosa; la terça cosa que nul engan no y fassa. Exceptat que si alcun serà manat per lo veger, a clams d'alcun que sia en la cort, que <sens> manament a defendre pot*
15 *hom ésser en la cort per lo demanat, e oyr lo juy de tot dia, o dementre la cort se ten, que no és tengut de donar la fermansa sobredita. Per so com hy a pena de LX sous que auria a pagar aquel demanat qui auria aït lo manament que*
20 *fos a la cort... aurà fet.*

25 *Item. Tutor testamentari, ne tutor que·ls seus béns valen gran res més que·ls béns del púbil, no és tengut de donar fermansa, rem pupilli salvam fore. Totz los altres tutors, exceptat pare o avi, e totz aquels que són en la línia ascendenc o pugiant, deven dar fermañes covinentz, rem pupilli salvam fore. Alò metex és entés de les mares e de les àvies que deven dar fermañes covinentz rem pupilli salvam fore,*
30 *per so com no an lurs fils en lur poder, com sia regla de dret que nula femna, mare ne àvia, no an lurs fils en lur poder, si doncs los pares o·ls avis d'aquels que en lur poder són no les auran establides tutrius, car ladoncs no són tengudes*
35 *de satisdar ne de donar fermañça.*

Nul hom que estia e us en la cort offic de júgie o d'avocat, lo veger no·l deu ne·l pot

cia. Aquesta plaça és entesa dels Archs del Bisbe tro al cantó primer d'en Tomàs Garideyl. ¹⁴

1.6.12 Si algú defén altre en juhiï sens manament, que no l'en sia feyt, ço és que aquel de qui és lo pleyt no l'aja feyt procurador ab carta o denant lo veguer, deu donar fermañça, si li serà demanada. La qual fermañça contén tres coses en si, ço és a saber: que defena lo demanat; la segona cosa que pac o faça pagar ço que jutjat li serà per sentència; la terça cosa que nuyl engan no y faça. Exceptat que si algú serà manat per lo veguer, a clams d'algú que sia en la cort, que sens manament a defendre pot hom ésser en la cort per lo demanat, e oir lo juhiï de tot dia, o dementre la cort se té, que no és tengut de donar la fermañça sobredita. Per ço com hi ha pena de LX sous que auria a pagar aquel demanat qui auria agut lo manament que fos a la cort, si no avia per ferm ço que aquel qui per eyl se serà ofert en la cort, aurà feyt. ¹⁵

1.6.13 Tudor testamentari, ne tudor que·ls seus béns vaylen gran re més que·ls béns del publiyl, no és tengut de donar fermañça, **rem pupilli salvam fore**. Tots los altres tutors, exceptat pare o avi, e tots aquels que són en la línia ascendent o pujant, deuen dar fermañes covinentz, **rem pupilli salvam fore**. Aylò meteyx és entés de les mares e de les àvies que deuen dar fermañes covinentz, **rem pupilli salvam fore**, per ço com no han lurs fiyls en lur poder, com sia regla de dret que nuyla fembra mare ne àvia no han lurs fiyls en lur poder, si doncs los pares o·ls avis d'aquels que en lur poder són, no les auran establides totrius, car ladoncs no són tengudes de satisdar, ne de donar fermañça. ¹⁶

1.6.14 Nuyl hom que estia e us en la cort offic de jutge o d'avocat, lo veguer no·l deu ne·l pot

14. Tricesimam primam que incipit "Fermañes et cetera", **approbant**. Tricesimam secundam que incipit "Car del cotell et cetera", **approbant**. Els dos seran un sol costum en els textos posteriors

15. Tricesimam terciam que incipit "Si alcú volrà et cetera", **approbant**. Els manuscrits B i C intercalen al final la frase: "Si no avia per ferm ço que aquel qui per ell se serà ofert en la cort". I en el punt immediatament anterior *sens* perquè la frase "sens manament a defendre"... prengui el seu sentit. El ms. C porta una nota marginal: "Reb lo juh!".

16. Tricesimam quartam que incipit "Tutor testamentari et cetera", **approbant**.

1 *pendre en fermança per nul plet ne per nula*
cosa, si doncs lo dit prohoms no o diu especial-
ment al veguer que-l prenga en aquela fermança
e que sia ben a vist al veguer que él la vol fer, que
5 *ladoncs no-l pot recusar.*

pendre en fermança, per nuyl pleyt ne per nuyla
cosa, si doncs lo dit prohoms no diu especialment
al veguer que-l prenga en aquella fermança, e que
<sia> ben a vist al veguer que eyl la vol fer, que
ladoncs no-l pot recusar.¹⁷

17. *Tricesimam quintam que incipit* “Null hom que stia et cetera”, *approbant.*

Els manuscrits A i B diuen: “que *sia* ben a vist al veguer que ell la vol fer...”; el verb copulatiu no apareix al manuscrit C.

RÚBRICA 7
DE QUERIMONIA NON MUTANDA ÇO ÉS QUE HOM NO
PUXA MUDAR SON PLEYT

1 *Qui primerament se clama a la cort, primerament deu ésser menat son plet, si doncs reconvençió sempre contra él no era feta, ans del plet comensat o après de plet comensat, sempre*
5 *enans que el júgie, el plet comensat, en ren enante, e ladoncs la demanda e la reconvençió, tot emsems, se deven menar e determinar e pronunciar.*

10 *Item. Si alcun se vendrà denant júgie e-s clamarà de son avversari, pot anadir a son plet o en son libel, o traure o menar tro al començament del plet, so és que-l plet se dégia començar. E si per aventura alguna cosa e-l dit libel anadirà o creixerà o traurà o minvarà o*
15 *emenarà o corrigerà, per quantes vegades él assò farà o una d'aquestes coses sòbre-l dit libel o clams, deu aver novel juy de tot dia o dementre la cort se tenga, si tal és lo clam, e lo fermament que per açò fet avia és solt e tot lo plet és tornat*
20 *axí com si anc no-n se'n fos clamat ne d'aquén dret agés fermat.*

25 *Car après plet començat nul anadiment, ne minvament ne corregiment e-l dit libel no-s deu ne y pot ésser fet. Mas sobr-aquel los júgies deven enantar e dar lur sentència, jasia so que l'actor no vula menar son plet, ne portar a acabament, si lo demanat lo vol menar e portar a sentència, per so com diga dret que ans de començament de plet negun ne pot ne deu ésser*
30 *forsat que men son plet, jasia so que aja donat e offert son libel e sa demanda.*

1.7.1 Qui primerament se clamarà a la cort, primerament deu ésser menat són pleyt, si doncs reconventió sempre contra eyl no era feyta, ans de pleyt començat o après del pleyt començat, sempre enans que-l jutge en re enante; e la demanda e la reconventió, tot ensems se deuen menar e determenar. ¹

1.7.2 Si algú se clamarà de son avversari e aurà donada sa demanda, pot anadir a son libel, o traure o metre tro al començament del pleyt, ço és, enans que resposta sia feyta.

Car après pleyt començat nuyl anadiment ni mirvament, ne corregiment e-l dit libeyl no-s deu ne y pot ésser feyt.

1. RUBRICA DE QUERIMONIA NON MUTANDA et cetera Primam quinti quaterni que incipit "Qui primerament et cetera", approbant.

2. Secundam que incipit "Si alcun venrà et cetera", approbant hoc salvo quod firma iuris semper teneat et actor non possit desistere a causa invito reo postquam libellus ei fuerit oblatus alias iusticia impediretur.

Els àrbitres l'aproven. Remarquen, però, que l'actor no podrà desistir de la demanda contra la voluntat del demandat, una vegada presentat el libel.

1 *Mas, lo plet comensat, axí l'actor com lo demanat pot e deu ésser forsat de menar son plet tro sia defenit e determenat per sentència.*

5 *Lo júgies del principal plet deu conéxer de la reconvenció, si feta y serà, e no altre.*

Item. Con plet és comensat sobre real acció, l'actor ne el defenedor lo dret que an en la dita cosa o cuiden aver, no-l poden vendre ne alienar tro sentència y sia donada, o si plet apelat serà, tro tot lo plet sia defenit e determenat. E si per aventura contra assò és fet, la venda ne alienació no val, e és axí com si venda ne alienació no y era feta. E aquel qui contra assò farà és tengut a la part de donar aquella pena que dret y dóna, so és saber, que pert lo dret que en la cosa avia o cuydava aver.

Item. Si alcun se clama denant júgie no és tengut de nomenar la acció per la qual demana, mas deu posar lo fet e la quantitat de so que demana, o altres coses mobles o seens que demana; e si és seent, deu-hi posar les affrontacions e el loc on és, per so que-l júgie certa sentència pusca donar, e pusca forsar lo demanat de respondre o a respondre sobre certa cosa.

Mas, lo libeyl donat, axí l'actor com lo demanat pot e deu ésser forçat de menar lo pleyt tro sia diffinit per sentència.

Lo jutge del principal pleyt deu conéxer de la reconvenció, si feyta hi serà. ²

1.7.3 Quan pleyt és començat sobre real acció, l'actor ne el defenedor, lo dret que han en la dita cosa o cuyden aver, no-l poden vendre ne alienar tro sentència hi sia donada, e si appeylat serà, tro tot lo pleyt sia diffinit e determenat. E si per aventura contra açò és feyt, la venda ne la alienació no val, e és axí com si venda ne alienació no era feyta. E aquel qui contra açò farà, és tengut a la part de donar aquella pena que dret hi dóna, ço és a saber, que pert lo dret que en la cosa avia o cuydava aver. ³

1.7.4 Si algú se clama denant jutge, no és tengut de nomenar la acció per la qual demana mas deu-i posar lo feyt e la quantitat de ço que demana o altres coses mobles o seens que demana; e si és seent, deu-hi posar les affrontacions e el loc on és, per ço que-l jutge certa sentència pusque donar, e pusque forçar lo demanat de respondre sobre certa cosa. ⁴

3. Terciam que incipit "Com pleyt és començat et cetera", **approbant.**

4. Quartam que incipit "Si alcú se clama et cetera", **approbant.**

RÚBRICA 8

QUALS PERSONES E QUALS COSES POT HOM PENDRE PER SA PRÒPRIA AUCTORITAT E SENS JUHIÏ

1 *Rúbrica quals persones e quals cosses pot hom pendre per sa pròpia autoritat e sens juy.*

5 *Tot ladre o robador, herégie, sodomita, robador d'ortz o de viynes o de camps o de bestians o d'altres coses, feén aquel crim, pot hom pendre francament e quítia ab armes e sens armes per sa pròpia autoritat, de nit o de dia, e cobra la sua cosa. E si per aventura s'esdevenia que aquels desús ditz a la preson se defenien, e nafres o mecidi d'èls çe faya o prenien en la preson a fer, lo prenedor o els prenedors de nula pena civil ni criminal no-n són tengutz ne-n caen.*

15 *Però si ladre és, cobrada la sua cosa, deu-lo redre a la cort, segonts que en la Carta de la Població és contengut. Cum dicat lex quod melius est in tempus concurrere quam post exitum vindicare denuo, nullus parcat militi cui obviare celo oporteat ut latroni.*

20 *Atréssí pot hom pendre per sa pròpia autoritat cavayl, e tota cavall[ga]dura, e tota bèstia grossa e menuda, e tota au de caça que vàgia exerada, e que la tinga manifesta, per so que son seynor la pusca cobrar, e no la deu vendre, ne alienar, ne tondre, ne amagar, ne tolre ren que ab si port. E si per aventura la venia ne la alienava o la tenia o la amagava o li tolia ren que ab si portàs, lo seynor de qui aquestes coses o cosa serien pot-lo'n demanar si-s vol per ladronici.*

1.8.1 Tot ladre o robador, eretge, sodomita, robador d'orts o de viynes o de camps o de bestians o d'altres coses, feén aquel crim, pot hom pendre fracament e quítia ab armes e sens armes per sa pròpia auctoritat, de nit e de dia, e cobrar la sua cosa. E si per aventura s'esdevenia que aquests desús ditz a la presó se defenien, o nafres o homicidi d'aquels se faya o prenien en la presó a fer, lo prenedor o ls prenedors de nuyla pena civil ne criminal no-n són tenguts.

Pero si ladre és, cobrada la sua cosa, deu-lo retre a la cort, segons que en la Carta de la Població és contengut. ¹

1.8.2 Atréssí pot hom pendre per sa pròpia autoritat cavayl, e tota cavalcadura, e tota bèstia grossa e menuda, e tota au de caça que vage exarrada, e que la tingua manifesta, per ço que son seynor la pusca cobrar, e no la deu vendre, ne alienar, ne condre, ne amagar, ne tolre re que ab si port. E si per aventura la venia ne la alienava, o la tenie, o la amagava, o li toylia re que ab si portàs, lo seynor d'aquestes coses pot-lo'n demanar si-s vol per ladronici. ²

1. RÚBRICA QUALS PERSONES E QUALS COSES POT HOM PENDRE et cetera: Quintam que incipit "Tot ladre et cetera", **approbant.**

El costum 9.11.1 fa referència a la rúbrica 1.8 en parlar dels guiatges i diu que aquell costum deu entendre's segons aquest. Tot i que els àrbitres l'aproven, desapareixerà el paràgraf final llatí que tanca el costum en el manuscrit A.

2. Sextam que incipit: "Atréssí pot hom et cetera", **approbant.**

1 *Si alcun hom a feyta alcuna mala feta en*
ciutat de Tortosa o en sos térmens, e per regart
de la seynoria e d'aquels a qui aurà feta aquela
mala feita que no-l prenen o no-n prengen ven-
5 *giansa, lexaà la ciutat, e depux volrà intrar en*
la ciutat ab cor e ab volentat que-s pos ab la part
a qui aurà forfeit, un ciutadan de la ciutat lo pot
assegurar tres dies en la ciutat o en sos térmens.

E dins aquels tres dies poden e deven tractar
10 *de posa; e pot estar en la ciutat o en sos térmens*
sens regart de la seynoria, que no-l ne deu
destréyner, ne embargar, ne pendre, ne retenir,
ne embargar en coses ne en presona (sic), ne la
part adversa d'él no-s pot clamar, ne deu ne pot
15 *pendre vengiança, ne en re embargar dins*
aquels tres dies. Enaxí enperò que aquel qui
aquel assegurament farà ne darà, deu dir e
denun<ciar>, ans que aquel malfeytor sia en la
ciutat, al veger e als batles de la seynoria e a la
20 *part adversa com él l'a-segurat e que-n tractarà*
posa.

E si dins aquest tres dies se podran posar in
dei nomine, *si no, sens tot embargament, segu-*
rament se'n pot e se'n deu tornar e anar, e atresí
25 *venir, e sens tota forfeitura que no li sia feta en*
presona (sic) ne en coses.

Aquesta gràcia li pot fer al malfetor un dels
ciutadans tan solament per cascun an una ve-
gada, e no és entés que pus I li a fet aquest
30 *assegurament, que cascun dels altres ciutadans*
lo y pusquen fer en aquella venguda, per so com
tantz serien los asseguramentz si en totz s'en-
tenia que jamés la part adversa no podria aver
ne conseguir son dret.

1.8.3 *Si algun hom a feyta alguna mala feyta en la*
ciutat de Tortosa o en sos termes, e per reguart
de la seynoria e d'aquels a qui aurà feyta la mala
feyta lexaà la ciutat, <e depuix volrà entrar en
la ciutat> ³, ab cor e ab volentat que-s pos ab la
part a qui aurà forfeit, un ciutadà de la ciutat lo
pot assegurar tres dies en la ciutat o en sos ter-
mes, una vegada l'an, si doncs no és bandejat,
o no ha feyta cosa per què deja fermar en la
Çuda. ⁴ E pus un ciutadà l'aurà guiat una ve-
gada l'an, no pot ésser guiat dins aquel an per
negun altre.

E dins aquels tres dies poden e deuen tractar
de posa; e pot estar en la ciutat o en sos termes
sens reguart de la seynoria, que no-l deu des-
tréyner, ne embargar, ne pendre, ne retenir en
coses ne en persona, ne la part adversa d'eyl
no-s pot clamar, ne deu ne pot pendre venjança,
ne en re embargar dins aquels tres dies. Enaxí
emperò que aquel qui aquel asegurament farà ne
dirà, deu dir e denunciar, ans que aquel mal-
feytor sia en la ciutat, al veguer e als batles de
la seynoria e a la part adversa, con eyl l'a ase-
gurat e que-n tractara posa.

E si dins aquests tres dies se poran posar, si
no, sens tot embargament, segurament se'n pot
e se'n deu tornar e anar, e atressí venir, e sens
tota forfeitura que no li sia feyta en persona ne
en ses coses.

3. Al manuscrit C falta la frase "e depuix volrà entrar en la ciutat" perquè el text tingui sentit; la restituïm d'acord amb als altres manuscrits.

4. Septimam que incipit "Si alcú ha feyta et cetera", approbant dummodo iste malefactor non bannitus nec tale crimmen comiserit pro quo teneatur firmare ius in Çuta et quod tantum semel in anno fiat el ista gracia et ab uno cive tantum et ultra in illo anno, alias impediretur iusticia per eam. Et sic in eo casu reprobant eam.

Els àrbitres aprovaran el costum 1.8.3 a condició que el malfactor no sigui un bandejat ni un reu de tal crim per què degui fermar en la Suda. Un ciutadà només pot fer l'assegurament una vegada a l'any.

RÚBRICA 9

QUE JUEU NE SARRAY NO AJA SERVU CRISTIÀ

1 *Rúbrica que jueu ne sarrayn no aja servu xrestian.*

5 *Jueu o sarrayn no aja servu crestian ne crestiana, ne·l poden ne·l deven comprar, ne per nul títol ne per nula raon aver no·l poden.*

10 *Jueu ne sarrayn no poden ne deven aver no-drices crestianes; ne deven obrar públicament en la ciutat ne e·l termen de Tortosa, a dies de festes ne a dicmèngies, mas dintre lurs cases poden obrar si·s volen; ne deven tenir lurs obradors ubertz, ne lurs tenes parades. Et si faran contra, deven perdre totes les coses que seran trobades en aquels obradors ne tenes. La qual pena o coses se deven ésser partides e·s partexen ²... los altres bans, so és saber que la seynoria n'àgia·l ters, e lo comú l'altre ters, e l'acusador l'altre ters remanent.*

20 *Item és custuma antiga e per totz temps observada que·ls jueus la subirana vestedura deven portar tal que cobra totes les altres vestedures, e deu ésser feta axí com a capa de clerges que porten en cort, redona tota e closa ab caperon, e no deu ésser listada, ne vert, ne bermela, mas d'altre drap, ab que sia plan, e as·sò·ls és donat per so que sien conegutz que sien jueus, e a differèntia de xrestians, car nul altra*

1.9.1 *Jueu ne sarrahí no aja servu cristià ne crestiana, n·el poden n·el deuen comprar, ne per nuyl títol ne per nuylla raó aver no·l poden. ¹*

1.9.2 *Jueu ne sarray no poden ne deuen aver no-drices crestianes; ne deuen obrar públicament en la ciutat ne en lo terme de Tortosa, a dies de festes ne a dicmenges; ne deuen tenir lurs obradors uberts, ne lurs tenes parades. E si faran contra, deuen perdre totes lurs coses que seran trobades en aquels obradors ne tenes. La qual pena o coses deuen ésser partides e·s partexen, segons que·s partexen los altres bans; ço és a saber, que la seynoria n'age lo terç, e·l comú l'altre terç, e l'acusador l'altre terç romanent. ³*

1.9.3 *Los juheus, la sobirana vestedura deuen portar tal que cobra totes les altres vestedures, e deu ésser feyta axí com capa de clergues que porten en cor, redona tota e closa ab caperó, e no deu ésser listada, ne vert, ne vermeyla, mes d'altre drap, ab que sia pla, car nuylla altra vestedura que sia sobirana sobre totes les altres no deuen portar, sinó aytal com desús és dit.*

1. RÚBRICA QUE JUHEU NISARRAHÍ NO HAIA SERVU CHRISTIÀ: Octavam que incipit "juheu e sarrahí et cetera", **approbant.**

2. La frase no té sentit si no la completem (com fan els manuscrits B i C) d'aquesta manera "e·s partexen *segons que·s partexen* los altres bans...".

3. Nonam que incipit "juheu ne sarrahí et cetera", **approbant.**

1 *vestedura que sia sobirana sobre totes les altres no deven portar, sinó aytal com desús és dit.*

5 *Les juyes deven portar aldifara sobre totes les altres vestedures, axí com fan les sarraynes, e no deven ligar sàvana ne vestir vestedures xrestianesques. Alò metex ç'és de les sarraynes.*

10 *Item los sarrayns deven portar los cabels toltz en redon, e deven portar barba larga, e dels cabels no-s deven tolre a ús ne a custuma de xrestian, e la sobirana vestedura lur deu ésser aljuba o almexia, si doncs no anaven laurar o obrar.*

15 *E els jueus ne los sarrayns no deven portar en lur man anel d'aur ne nenguna peyra preciosa.*

Sarrayns e jueus en la cort de Tortosa deven seer als peus dels xrestians e no en altre loch, so és saber als peus dels prohòmens qui seen e·ls banchs sobirans.

Les juïes deuen portar aldifara sobre totes les altres vestedures, axí com fan les sarraïnes, e no deuen ligar sàvena ne vestir vestedures crestianesques. Aylò meteyx s'és de sarraïnes. ⁴

1.9.4 Los sarraïns deuen portar los cabeyls toltz en redon, e deuen portar barba larga, e dels cabeyls no-s deuen tolre a ús ne a costum de crestià, e la sobirana vestedura lur deu ésser aljuba o almexia, si doncs no anaven obrar.

Ne·ls jueus ne·ls sarraïns no deuen portar en lur mà aneyl d'aur ne neguna pera preciosa. ⁵

1.9.5 Sarraïns e jueus en la cort de Tortosa deuen siure als peus dels crestians e no en altre loc; ço és saber, als peus dels prohòmens qui seen e·ls bancs sobirans. ⁶

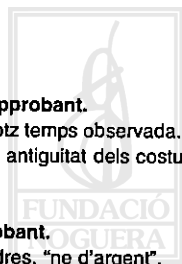
4. Decimam que incipit "Item és costuma et cetera", approbant.

Observem la formulació "Item és costuma antiga e per totz temps observada...", (la qual desapareixerà en les versions futures des dels manuscrits B i C) i això dóna peu a sostenir una gran antiguitat dels costums, que tenen en aquest manuscrit la seva redacció penúltima.

5. Undecimam que incipit "Sarraïns et cetera", approbant.

El manuscrit B afegeix a la prohibició de l'or i de les pedres, "ne d'argent".

6. Duodecimam que incipit "Sarraïns et cetera", approbant.

RÚBRICA 10

DELS JUHEUS O CATIUS SARRAYNS E DELS SERVUS QUI FUGEN E VAN A LES ESGLEYES

1 *Rúbrica dels jueus o catius sarrayns e dels servus que fugen e van a les esgleyes.*

5 *Si alcun sarrayn catiu irà a l'esgleya e dirà que-s vol batejar, no deu ésser reebut al bap-tisme, ne el bap-tisme no li deu ésser donat, ans deu ésser gitat de l'esglea e liurat a son seynor qual que ora él intre en la dita esgleya de tot l'ayn, si doncs no u fa enaxí que en la festa de Nadal o de Pasca o de Siquagesma que i intre, 10 car en aquestes tresfestes, si hi entrarà e-s volrà batejar, que no-n deu ésser gitat, ans li deu ésser donat lo bap-tisme, e tantost com és bategiat deu ésser liurat e redut a son seynor.*

15 *E son seynor no-l deu ne pot tenir en major preson, sinó axí com d'abans faya con era sarrayn, ne en ren no li deu ésser pigiorada sa condició com que melorada per raon del cres-tianisme, jasia so que malgrat de son seynor se sia batejat. Si doncs lo dit bategiat no u faya de 20 tal guisa depux, e que fos cert, que la condició li agés a pigiorar.*

25 *E sí que-s fassa crestià ab volentat de son seynor o sens ça volentat, tota ora és entés que reman servu e catiu de son seynor; si doncs lo seynor de grat e de volentat a batejar o abans o depux, no li darà franchea ab carta o meyns de carta, car ladoncs és entés que és franc e a conseguida franchea.*

1.10.1 Si algun saray catiu irà a la esgleya qual dia-s volrà de l'an, e dirà que-s vol batejar, deu estar en la esgleya per tres dies, e si està en aquela volentat de reebre lo bap-tisme, deu ésser ba-tejat, sens que no li pot negú fer algun contrast

ans li deu ésser donat lo bap-tisme; e tantost con és batejat, deu ésser liurat e redut a son seynor.

E son seynor no-l deu ne pot tenir en major presó, sinó axí com d'abans faya con era sarraí, ne no li deu ésser pijorada sa condició com que meylorada per raó del crestianisme, jassia ço que malgrat de son seynor se sia batejat. Si doncs lo dit batejat no ho faïa de tal guisa de-puyx, e que fos cert, que la conditió li agués a pejorar.

E sí que-s faça crestià ab volentat de son seynor o sens sa volentat, tota hora és entés que roman servu e catiu de son seynor; si doncs lo seynor de grat e de volentat al batejar o abans o depuyx, no li darà franquea ab carta o meyns de carta, car ladoncs és entés que és franc, e ha conseguida franquea.

1 *Exceptatz los catius sarrayns e les catives*
dels jueus que, tantost com són fetz crestians,
són franchs e deliures de tota servitut, e jamés
no deven tornar en poder dels jueus ne d'altres,
5 *però són tengutz de pagar e de donar a lur*
seynor, tantost com lo babtisme an reebut, XII
sous e demig tan solament, e no plus. E aquestz
catius o catives dels jueus poden tot l'an intrar
en l'esgleya e reebre lo babtisme, que no-n de-
10 *ven ésser gitatz ne rebugiatz de donar lo bab-*
tisme ne contrastar.

Exceptats los catius sarrains e les catives dels jueus que, tantost batejats com són feyts crestians, són francs e deliures de tota servitut, e jamés no deuen tornar en poder dels jueus ne d'altres, però són tenguts de pagar e de donar a lur senyor, tantost con lo babtisme han reebut, XII sous e mig tan solament, e no pus. ¹

1. RÚBRICA DE JUHEUS O CATIUS SARRAHĪNS et cetera. Terciamdecimam que incipit "Si alcun sarrahi", approbant hoc salvo quod quolibet tempore sarraceni e clam captivi cuiuscumque fuerint, ad ecclesiam venientes si babtismum humiliter peclerint et per tres dies existentes in ecclesia in eadem voluntate persisterint, babtizentur, contradiccione aliqua non obstante. Et quantum ad hunc articulum eam reprobant quia continet peccatum.

Els àrbitres aprovaran el costum a condició que el captiu sarrai pugui demanar bateig no únicament en tres festes a l'any sinó qualsevol dia de l'any, entrant a una església i persistint en la voluntat de batejar-se durant tres dies. El paràgraf final del costum, referit només a captius dels jueus, en millorar la sentència el tracte donat als sarrains i equiparar-los als jueus, resultarà superflu i per això desapareixerà en les versions posteriors. La butlla d'Inocenci IV (1256 segons el "Catálogo Alfabético" de J. Piñol citat per R. Foguet a la seva edició de Costums) havia establert les tres festes (Nadal, Pasqua i Pentecosta) en què els *servs* sarrains podien demanar bateig. Vint anys després els àrbitres liberalitzen el costum redactat primitivament d'acord amb la butlla pontificia.

Vegeu també 6.1.11 que exigeix que es faci sense perjudi del senyor i 4.22.3 pel que fa a la pertanyença d'un esclau a diversos senyors.

RÚBRICA 11 DE CONSTITUCIONS

1 *Rúbrica de constitucions.*

5 *Constitucions que sien fetes de novel, tota ora s'entenen e-s deven entendre als fetz esdevenidors, e no als passatz, si doncs en eles no era contengut que algun o alguns dels fetz passatz s'i entenessen.*

Si algun hom aportarà letres de príncep o d'altra persona, no deu en als ne és cregut, sinó de so que les letres contenen.

10 *Una costum, una moneda de lig e de pes e de figura, una cana e una goa, I carter, un cànter de mesurà oli, I cadaf, una màquila, e mija màquila, una cartea de calç e d'algeps a mesurar, una barcela, un almut, I cafiz de blat, una*
15 *quartera de sal mesurar, una unça, I march, una libra, una arrova, I quintal, un pes, una mesura és en la ciutat de Tortosa e per tot lo termen de Tortosa. Exceptat que mesurar e el*
20 *pesar se fa segons que aenant, dins aquest libre, és espresat.*

1.11.1 Constitucions que sien feytes de noveyl, tota hora s'entenen e-s deuen entendre als feyts esdevenidors, e no als passats, si doncs en eyls no era contengut, que algú o alguns dels feyts passats s'i entenessen. ¹

1.11.2 Si algun hom aportarà letres de príncep o d'altra presona, no deu en als ne és cregut, sinó de ço que les letres contendran. ²

1.11.3 Una costum, una moneda de lig de pes e de figura, una cana e una goa, un quarter, un cànter de mesurar oli, un cadaf, una màquila, e mija màquila, una quartera de calç e d'algepç a mesurar, una barcela, un almut, un cafiz de blat, una quartera de sal a mesurar, una unça, un march, una liura, una arrova, un quintal, un pes, una mesura, és en la ciutat de Tortosa [e per tot son terme]. Exceptat que·l mesurar e·l pesar se fa segons que aenant, dins aquest Libre, és espresat. ³

1. RÚBRICA DE CONSTITUCIONS: Quartamdeclmam que incipit "Constitucions et cetera", **aprobant**.

2. Quintam declmam que incipit "Si algun hom et cetera", **aprobant**.

3. Sextamdeclmam que incipit "Una costum et cetera", **aprobant**.

Pel que respecta al costum 1.11.3, cal remarcar que, per certificar la rectitud del pes, el capparó o marc de Tortosa portarà el segell reial segons estableix una lletra del rei Pere de 1382 (*Diversorum* núm. 112. I *Privilegis* IV, núm. 12 i 19).

RÚBRICA 12
DE IGNORÀNCIA DE FEYT E DE DRET E DE
FALSA DEMONSTRATIONE

- 1 *Rúbrica d'ignorància de fet e de dret.*
Error de fet, ans que.l plet sia fenit per sen- 1.12.1 *Error de feyt ans que.l pleyt sia fenit per*
tència o per sacrament o per transacció, a nul *sentència o per sacrament o per transacció,*
hom no nou ne deu noure. E si per aventura lo *a nuyl hom no nou ne deu noure, provada la*
5 *dit plet era fenit axí com dit és, jamés per* *error¹. E si per aventura lo dit pleyt era finit axí*
aquesta error no.s pot retractar. *com dit és, jamés per aquesta error no.s pot*
retractar.
- Error de dret a persona menor de XXV ans* 1.12.2 *Error de dret a persona menor de XXV ans no*
no nou, ne restitució no li cal demanar, per so *nou, ne restitució no li cal demanar, per ço con*
com estant en la menor edat, lur dret reman sens *estant en la menor edat, lur dret roman sens*
10 *naframent.* *naframent.²*
- Falça demostració a nul hom no nou. So és* 1.12.3 *Falsa demostració a nuyl hom no nou. Ço és*
que si un hom contra altre mou plet, e d'alcunes *que si un hom contra altre mou pleyt, e d'algunes*
coses él responderà que.s cuydarà que sien d'a- *coses él responderà que.s cuydarà que sien d'a-*
queles que li demanen e no u són, e serà cert, *queles que li demanaven e no o són, e serà*
15 *o u provarà per testimonis sufficientment que* *cert, o o provarà per testimonis sufficientment*
no u són, que.s enaxí atorgat aja no li nou ren. *que no o són, que qui enaxí atorgat aja, no li nou*
re.³
- A tot hom major de XXV annos nou error de* 1.12.4 *A tot hom major de XXV ans nou error de*
dret, sinó en aquels cases que dret són espres- *dret, sinó en aquels cases que en dret són es-*
satz. *pressats.⁴*
- 20 *Per so com dret sia cosa defenida e deter-*
menada, e tot hom lò pot saber si.s vol. Mas tot
hom per savi que sia podria falir e errar en
ignorància de fets per moltz cases e novels que
totz dies s'esdevén.

1. **RÚBRICA DE IGNORÀNCIA DE FEYT: Decimamseptimam que incipit "Error de feyt et cetera", approbant.**
Tot i que la sentència l'aprova sense cap puntualització, els manuscrits B i C afegeixen "provada la error".

2. **Decimammoctavam que incipit "Error de dret et cetera", approbant.**

3. **Decimamnonam que incipit "Falsa demostració et cetera", approbant.**

4. **Vicesimam que incipit "A tot hom et cetera", approbant.**

Al manuscrit C apareix un "no" (interliniat): "A tothom major de 25 anys *no* nou" que canvia totalment el sentit i que ens sembla erroni. En finalitzar aquesta rúbrica, al ms. B apareix una tatzadura on hi havia la rubricació **DE RESCRIT DE REI O DE PRÍNCIP**, que no es troba ni al ms. A ni a cap altre. Això vol dir que tenen a la vista un text divers dels coneguts (vegeu MASSIP, J.: *La Gestació...*, p. 242).

RÚBRICA 13
QUE PENDENT E DURANT LO PLEYT QUE NEGUNA COSA
NO Y SIA ENNOVADA

1 *Rúbrica que pendent e duran lo plet que ne-
guna cosa no y sia ennovada.*

5 *Mentre que l plet principal dura, o apelació,
per nula raon, nula cosa no y és ne y deu ésser
ennovada, e, si u és, ren que fet s'i sia no val
ren. Ipso iure.¹*

1.13.1 Mentre que l pleyt principal dura, o appella-
tió, per nuyla raó, nuyla cosa no y és ne y deu
ésser ennovada; e si o és, re que feyt s'i sia no
val re.

1. RÚBRICA QUE PENDENT E DURANT LO PLET et cetera: Vicesimam primam que incipit: "mentre que l pleyt et cetera", approbant.

LLIBRE SEGON

RÚBRICA 1

DE MOSTRAR EN JUHIÏ ESCRIPTURES PÚBLIQUES O COMUNES O PRIVADES

1 *Explicit liber primus. Incipit Secundus.*
Rúbrica de mostrar scriptures públiques o
comunes en juy, o privades.

5 *Scriptures públiques són dites cartes públiques o actes fetes denant juges o àrbitres per notari públic.*

Scriptures comunes són dites libres d'obrador, e de leyn, o de barches, o de comtes.

10 *Privades són dites aqueles scriptures que cascun escriu a obs de si, e contra si.*

Doncs, qui provar volrà alguna cosa en juy, l'actor, so és lo demanador, deu provar per cartes o per testimonis, o per scriptures públiques, que dret ne raon no vol que les cartes de son aversari, so és del demanat, l'actor deman que li sien mostrades en juy ne-n prov son enteniment, car ab les sues armes covén que vensa e no ab aqueles del demanat per so com l'actor no provant, lo demanat, ab I sacrament que
20 *fassa segons que jugiat li serà per los júgies,*

2.1.1 *Scriptures públiques són dites aqueles que-s fan per escrivà públic ab dos testimonis o plus, o actes de juges o d'àrbitres, que sien escrites per escrivà públic o denant dues persones, axí com dret vol.*

Scriptures comunes són dites libres d'obrador, o de leyn, o de barques, o de comte.

Privades són dites aqueles que cascú escriu a prou de si, e contra si.

E és a saber, que per les escriptures públiques pot cada una de les [parts] provar son enteniment. Les comunes damunt dites proven contra aquel qui les té tan solament. Les privades proven contra aquel qui les ha escrites de sa mà'.

1. EXPLICIT LIBER PRIMUS. INCIPIT SECUNDUS. RÚBRICA DE MOSTRAR SCRIPTURES: Vicesimam secundam que incipit "scriptures públiques et cetera", approbant.

Malgrat que els àrbitres aprovaran el costum sense esmenes, en les versions posteriors apareixerà en forma diversa: exigint dos testimonis o més per a les escriptures públiques tal "com dret vol" i establint que les públiques proven segons s'aporten; les comunes només contra qui les té i les privades contra qui les ha escrit "de sa mà".

1 *deu ésser absolt aquel sacrament fet, lo qual
sacrament deu fer si lo demanador se vol, jasia
so que per él no y sia ren provat, ne y aja donatz
testimonis, o donatz e ren proven, e aquest
5 sacrament se fa tota via per custuma de Tortosa
en loc del sacrament de calúmpnia.*

*No és novela cosa, ans és justa e dreturera,
que si el demanat a provar son enteniment vol
que-n juy sien mostrades cartes públiques o
10 actes o escriptures comunes o privades de son
actor, que u pot fer, e li deven ésser demostra-
des e-n deu ésser destret l'actor que les mostre,
per so que la veritat del fet se pusca mostrar e
els júgies drete sentència e leal pusquen donar.*

15 *Si alcun deutor pagarà son deute a son
creedor e podrà provar que pagat l'àgia, e son
creedor o atorgarà, la cort per sentència dels
ciutadans deu destréyner lo dit creador que reta
la carta que d'aquén serà feta; e si diu que no
20 la a, deu e-s costum que fassa sacrament que no
la a ne no a feta nula machinació per què aver
no la pusca, ne sap on s'és e, si aver nul temps
la pot, ne a les sues mans vendrà, que sancera
e entregra que la reta al deutor. E, el sacrament
25 fet, que li fassa carta d'absolució d'aquela
cosa.*

*Tot treslat que sia mostrat en juy no deu ésser
creegut, jasia so que subscripcions hy aja d'es-
crivans, si doncs no serà autenticat per la cort,
30 car ladoncs val aitant com la carta original de
què serà tret, ab que sia treslatat per persona
pública, e fermat per lo veger e dos júgies.*

*Però si alcun treslat de cartes públiques,
d'actes, d'escriptures comunes, públiques o
35 privades seran donatz a la part, de les quals és
plet per juy e per sentència d'aquels júgies qui
en aquel plet seran eletz, aquels atressí són
creegutz dementre aquel plet dur sobre que les
originals seran tretz o mostratz, ab que sien fetz
40 per man pública.*

Item és a saber, que-l demanat no deu ésser
destret de mostrar a l'actor ses cartes, ni l'actor
al demanat, si doncs no eren comunes, aquel qui
les ha no avia d'eyles usat, o no usava en aquel
pleyt contra aquel qui les demana, car en cascú
d'aquests cases deu ésser destret de mostrar
eyles en juhii, e de donar translats a son avversari,
e no en negun altre cas. ²

2.1.2 Si algun deutor aurà pagat son creador, e
provarà que pagat l'aja, o son creador o ator-
garà, la cort per sentència dels ciutadans deu
destréyner lo dit creador que reta la carta d'a-
quel deute; e si diu que no la ha, deu fer sagra-
ment que no la ha ni ha feyta machinació per què
aver no la pusca, ne sap on és e, si aver nul
temps la pot, que la retrà al deutor. E el sagra-
ment feyt, deu-li fer carta d'absolució d'aquela
cosa. ³

2.1.3 Translat que sia mostrat en juhii no deu ésser
creegut, jassia ço que subscriptions hi aja d'es-
crivans, si doncs no serà autenticat per la cort,
car ladoncs val aytant con la carta original de
què serà treyt, ab que sia treslatat per persona
pública, e fermat per lo veger e dos jutjes.

Mas si algun translat de cartes públiques,
d'actes, d'escriptures comunes públiques o
privades, de les quals és pleyt, serà donat [a la
part] per juhii e per sentència dels jutges d'aquel
pleyt, ni val ni és creegut, ans deu hom recórrer
als origenals, o a les actes dels jutjes; car lo
translat dels origenals qui és en les actes, és
creegut axí com escriptura pública. ⁴

2. Vicesimam terciam que incipit: "No és novela et cetera", **approbant.**

Encara que aprovat pels àrbitres, aquest costum apareixerà en les redaccions posteriors com a paràgraf afegit al costum anterior en forma diversa de l'original, el qual comprenia escriptures públiques comunes o privades, i ara es refereix només a les comunes i, amb certes condicions, a les altres.

3. Vicesimam quartam que incipit: "Si alcun deutor et cetera", **approbant.**

4. Vicesimam quintam que incipit: "Tot translat et cetera", **approbant.** **Usque ibi** "Però si alcun translat et cetera". **Ex tunc vero approbant quod sequitur dummodo translatum inveniatur in actis iudicum, alias non nisi exhibeantur originale.**

Els àrbitres l'aprovaran sense modificació fins a "Però si alcun translat...". El que segueix s'aprova de manera que l'escriptura original es transcriu en les actes del judici, en cas de no fer-ho així, s'han de mostrar els originals.

1 *Totes cartes se reparen e-s deven reparar per*
juy e per sentència dels ciutadans ab lo veger
ensems segons que dret vol, si són perdudes,
destruydes, roses, negades o cremades, si
5 *doncs l'escrivan qui fetes les aurà no les podia*
reparar, que fossen prejudicials q altre.

Car totes les altres que no són prejudicials
pot lo notari públic que fetes les aurà pot re-
parar e refer per sa pròpia auctoritat, no
10 *emperò mudada forma de la primera que serà*
perduda.

E les prejudicials e les altres de què los escri-
vans qui fetes les auran no seran presens o
seran mortz, se reparen e-s deven reparar per
15 *juy e per sentència, segons que desús és dit.*

2.1.4 Totes cartes prejudicials se deuen reparar per
juhiï dels ciutadans ab lo veguer ensems, si són
perdudes, destruïdes, roses, negades ⁵, crema-
des.

Mas si no són prejudicials, lo notari públic
qui feytes les aurà, les pot reparar per sa pròpia
auctoritat, no emperò mudada forma de la pri-
mera que serà perduda.

E les prejudicials e les altres de què los es-
crivans que feytes les auran no seran presents o
seran mortz, se deuen reparar per juhiï e per
sentència, segons que desús és dit.

5. **Vicesimam sextam que incipit "Totes cartes et cetera", approbant.**

On els manuscrits A i B diuen *negades* en parlar de la restauració de cartes perdudes, el manuscrit C i les edicions diuen *menjades* que al nostre entendre és una reiteració ja que abans parla de *roses* (és a dir 'rosegades' o 'menjades'). Per tant la forma correcta és *negades*, és a dir, 'destruïdes per l'aigua'.

D'altra banda el costum es redacta de manera més aclaridora per distingir les cartes perjudicials (que es refan sempre per juí) de les no perjudicials (que les refà el propi notari i en defecte d'ell, per juí, com les perjudicials).

RÚBRICA 2

D'AQUELS QUI SERAN APPELLATS EN JUHIÏ PER SOS FILLS EMANCIPATS O DE LIBERTS E DELS FILLS DELS LIBERTS

1 *Rúbrica d'aquels qui seran apelatz en juy per
sos fils amancipatz o de libertz <e> dels fils del
libertz.*

5 *Certa cosa és e manifesta que cal que servii
homfassa que segons lo servii que hom que àgia
gaardon e, si per aventura se'n seguia lo con-
trari, que és contra dret e contra raó, que-n deu
aver pena aquel qui-l servii aja rebut.* 2.2.1

10 *On per so com a la vegada s'esdevén que-l
seynor o la dona dóna franchea sens servii o
reeson a son catiu o a son servu, aquel qui la
dita franchea aurà reebuda, o sos fils, no deven
apelar en juy lo dit padró ne padrona, ne lurs
fils ne negiuns de la línea ascendent o desen-
15 dent ne lurs hereus, jasia so que sien estrayns,
ne-l pare ne la mare dels ditz padrons o padro-
nes, ne la muler del padron, sens vènia dema-
nada e obtenguda del veger e dels júgies que en
alò seran eletz, e si o faya deu pagar a aquel
20 d'aquels sobreditz que-n juy apelará sens vènia
assí donada e obtenguda sobre ls clams que-n
volrà fer o preposar L morabatins. La qual vè-
nia deu ésser donada per <sentència> dels ciu-
tadans, car en altra manera no va[l]ria ren e
25 dins la cort e a dia e ora de cort e que cort se
tenga.*

30 *Car les obres dels ditz affranquitz que són
apelatz libertz són enteses en dues coses: en fer
e no fer. En fer, so és saber que li deven fer tota
honor, en seguir-lo, en acompaynar-lo e en tota
cosa que li torn a onrament. En no fer, que no-l
deu apelar en juy, ne contra él posar acció ne
excepció famosa, ne fer nula desonor.*

35 *Car s'esdevendria a la vegada que él podria
fer tals coses que son seynor o sa dona qui la
dita franchea li auria donada lo podrien tornar
en servitut axí com de primer s'era.*

Certa cosa és que si alcú dóna franquea sens reenchó a son servu, aquel qui la dita franquea aurà reebuda, o sos fills, no deuen appeylar en juhiï lo dit padró, ne padrona, ne lurs fiyls, ni neguns de la línea ascendent, o descendent, ne lurs hereus, jassia ço que sien estrayns, ne la muler del padró, sens venia demanada e obtenguda del veger e dels jutges qui en aylò seran eletz, e si o faya deu pagar a aquel d'aquels sobredits que en juhiï appeyllará sens vènia a si donada e obtenguda, L morabatins.

Car les obres dels liberts són enteses en dues coses: en fer e en no fer. En fer, ço és a saber: que li deuen fer tota honor e en seguir-lo e en acompaynar-lo e en tota cosa que li torn a honrament. En no fer, que no-l deu appeylar en juhiï ne contra eyl posar acció ne excepció famosa ne fer nuyla desonor.

1. RÚBRICA D'AQUELLS QUE SERAN APPELLATS EN JUHIÏ PER SOS FILLS et cetera: Vicesimam septimam que incipit "Certa cosa és et cetera", approbant, salvis compositionibus.

L'adaptació del costum a les composicions sembla reduir-se a eliminar la referència a la sentència "donada pels ciutadans" com

1 *Nul servu no pot son seynor o sos seynors o ses dones en juy apelar, per so com entre seynor ne servu nula acció no nax. Exceptat que si lo servu deya que és franch, que ladonz, deu e pot*
5 *son seynor apelar en juy, e deu ésser oyt e seguit son dret, e ladoncs a persona d'estar en juy, sens vènia e pena alcuna.*

10 *Atressí si lo servu deya que era franch e lo seynor demanava que-l servu fos tornat de servitut, que u pot fer, e lo servu se'n pot defendre e menar son plet sens tota pena.* ²

15 *Tot fil o fila que sia en poder de son pare no pot apelar son pare ne alcun que sia en la lígnea ascendent en juy per nenguna raon, si no és de castrense pe<c>culio vel quasi, per so com entre pare e fil o fil o pare estant en so<n> poder, nula acció no nax ne y pot ésser.* ³

20 *Si alcun fil amancipat o fila clamar se vol de son pare o d'alcun que sia en la linera ascendent per qual que raon no deu son pare apelar en juy, si doncs abans no a demanada e obtenguda vènia del veger e dels júgies axí com desús dit e-l paràgraf dels servus, e si o fa, cau en pena de L morabatins, que deu donar e pagar a son pare o aquels de qui-s clam de la línea ascendent. Item est de matre, so és saber que alò s'entén de la mare que fa del pare en aquest prusman paràgraf.* ⁴

25 *Fil que és en poder de son pare o amancipat no pot son pare ne sa mare en juy apelar <ne> negun d'aquels que són en línea ascendent ne y és oyt poc ne molt, si acció famosa contra éls posa, so és de qual que crim e furt, roberia e enjúries e altres coses semblantz a-questes.*

30 *Alò metex és entés que és dit e-ls paràgrafs dessús en totes coses de servu que fos enfranchit per la universitat de Tortosa, si per aventura avia servus, e-ls e dóna franchea de grat sens servii o reensó.*

2.2.2 *Nuyl servu no pot son seynor appeylar en juhü, per çò car entre seynor e servu nuyla acció no y nayx. Exceptat que si lo servu deya que és franc, que ladoncs pot son seynor appeylar en juhü, e deu ésser oït e seguit son dret, e ladoncs ha persona d'estar en juhü, sens vènia e pena alcuna.*

Atressí, si lo servu deya que era franc, e lo seynor demanava que lo servu fos tornat en servitut, que o pot fer, e lo servu se'n pot defendre e menar son pleyt sens tota pena.

2.2.3 *Fil o fiyla que sia en poder de son pare no pot appeylar son pare ne alcú que sia en la línea ascendent en juhü per neguna raó, si no és de castrensi pecculio vel quasi. Per ço car entre pare e fiyl, o fiyl e pare, estant en son poder, nuylla acció no nayx ne y pot ésser.*

2.2.4 *Fiyl emancipat no pot proposar contra son pare o contra sa mare, o contra alcú qui sia en la línea ascendent acció famosa, ço és de qual-que crim, furt, roberia, e injúries e altres coses semblants a aquestes, ab vènia e sens vènia, la qual en aquest cas no li deu ésser donada.*

En aylò meteyx se deu entendre dels liberts, als quals és donada franquea de grat sens reençó.

Más si per altra raó los volia appeylar en juhü, pot-ho fer, demanada vènia e obtenguda del veguer e dels jutges. E si per aventura açò faia sens vènia, deu pagar L morabatins a aquel de qui-s serà clamat. ⁵

diu el text A, que es reiterativa i realment pactada. Hi ha un altre aspecte, certament conflictiu: la possibilitat de retorn a la servitud inicial, que es contempla al final del costum en la versió A, i desapareix en les posteriors redaccions.

2. **Vicesimam octavam** que incipit: "Null serv no pot et cetera", **approbant**.

3. **Vicesimam nonam** que incipit: "Tot fill o filla et cetera", **approbant**.

4. **Tricesima** que incipit: "Si alcun fill et cetera", **approbant**.

Tot i que el costum és aprovat, desapareix en les redaccions posteriors, que no contemplaran l'apelació del fill emancipat (ni la vènia preceptiva segons aquest costum).

5. **Tricesimam primam** que incipit: "Fill que és en poder et cetera", **approbant**.

És aprovat pels àrbitres i, no obstant això, apareix amb variants:

- No es refereix més que als fills emancipats (els que són en poder de son pare es consideren en 2.2.3).
- Exclou expressament la vènia en l'**actio famosa**.
- S'inclouen tots els liberts enfranquits (mentre que el manuscrit A reduïa el costum als enfranquits per la universitat de Tortosa).
- El manuscrit B afegeix a peu de plana la referència als liberts enfranquits: "E alò metex se deu entendre dels libertz als quals és donada franquea de grat sens reençó". Després la referència quedarà, constituint el segon paràgraf del costum.

RÚBRICA 3

DE CONVINENÇES FEYTES ENTRE SEYNOR E SERVUS SOBRE ALFÒRRIA

1 *Rúbrica de pactis initis inter dominos e ser-
vos super libertate e statu libertatis, so és de
convinenses fetes entre seynors e servus sobre
franchea e alffòria e estat de franchea.*

5 *Dret vol e quer que-n libertatz a donar aja
major favor que-n negunes altres coses, e per so
com convinences ce fan moltes de vegades entre
seynor e son servu és costum de Tortosa que tot
10 hom pot enfranchir son servu e gitar de son
poder sens tota servitut en testament o en cartes
e sens cartes ab paraules o per qual que raon
lo seynor se vula, si la franchea vol donar o fer
a son catiu o a son servu.¹*

15 *Mas si per aventura lo seynor, en donar
aquela franchea, volrà alcuna condició posar
o retenir de servii d'él la persona del catiu o de
diners o altra cosa qual se vula, pòt-o fer e y pot
establir qual que cosa él se vula, e, passat lo
20 termen que ab él se posarà, o la convinensa, o
feta la paga segons que entr-éls serà convengut
et enprés, és franch lo dit catiu o servu ipso iure.
Mas entretant, ans que las convinenses sien
conplides e-ls enprenimens passatz, són ditz e
apelatz los ditz catius o servus que són en estat
25 de libertat o estat de franchea.*

*Exceptat, però, que si li és donada pura
franchea, so és que la franchea lo seynor li aja
donada sens servii e sens reesó alcuna, e lo dit
servu o catiu morrà sens fils, e fils o files no a,
30 morrà sens testament, totz cantz que béns lo dit
catiu o servu aurà, jasia so que la franchea li
sia donada, són d'aquel seynor qui l'aurà
afranquit o de sos fils.*

35 *Et si per aventura no aurà fils o files e farà
testament, e en aquel testament menció no farà*

2.3.1 Costum és de Tortosa que tot hom pot en-
franchir son servu en testament, en cartes, o
sens cartes.

Mas si per aventura lo seynor en donar aquela
franchea, volrà [alcuna] condició posar o retenir
servii de la persona del catiu, de diners o altra
cosa qual se vuyla, pot-ho fer e, passat lo ter-
me² que ab eyl se posarà o la covinença, e feyta
la paga segons que entre eyls serà convengut o
emprés, és franc lo dit catiu «o serv»³ sens tot
altre embargament. [Mas] entretant, ans que les
covinençes sien complides e-ls enprenimens
passatz, són dits e appeylats los dits catius o
servus qui són en estat de libertat.

E és a saber, que si li és donada pura franchea
sens reençó, «e lo dit libert morrà sens fills»⁴ e
sens testament, tots quants béns lo dit libert aurà
són del senyor qui l'aurà afranquit, o de sos
fiyls.

E si per aventura no aurà fiy[ls o fill]es e farà
testament, e en aquel testament menció no farà

1. RUBRICA DE PACTIS INITIS: Tricesimam secundam que inclpit: "Dret vol e quer et cetera", **approbant**.

2. Potser la variant més important és que on els manuscrits A i B diuen correctament "e passat lo terme", C (si bé ho corregeix) diu, com les edicions, " e posat lo terme".

3. Dins el mateix paràgraf "lo dit catiu o serv" dels manuscrits A i B, a partir de C serà "lo dit catiu e serà" amb la qual cosa perd sentit el text.

4. Només el manuscrit C, per error, deixa de consignar en el començament del tercer paràgraf: "e lo dit libert morrà sens fills".

1 de son padró, enaxí que si les alguna cosa, lo padron ven e deu aver la successió de totz los béns, axí com si fos parén e fos oblidat e romp lo dit testament.

5 Mas si alguna cosa li lexa, lo padron pot demanar, e deu aver compliment de legítima de totz los béns del dit servu o catiu, e no en diners, mas deu aver lo terç de totz los béns que-l dit servu o serva o libertz auran en temps de lur mort.

10 Alò meteyx és e és entés de la padrona que del padron.

Dementre lo catiu o la cativa, o servu o serva dégia ren de la reensó per què serà taylat ab son seynor, tota via reman-lo la seynoria devés lo seynor ab qui-s serà avengut, enaxí que él e totz los seus béns són e remanen obligatz devés lo seynor, que catiu o cativa, servu o serva de si ne de ren que ajen no poden donar ne servir a nul hom sens volentat d'aquel seynor.

20 E tota via en él e en totz los seus béns és mils e primer que nul hom. Seynoria de Tortosa ne nul hom no poden destréyner ne forçar los ditz catius o servus que fassen ren per éls ne digen, ne an en éls nula servitut ne seynoria no ha, ne contra éls no poden ren demanar, dementre ren degen al seynor per raon de la franchea que-ls donà.

30 Atressí si serà enprés entr-éls que-ls pac a cert temps e no u farà, per sa pròpia auctoritat, e sens veger e cort, los pot vendre e alienar, e pendre e retenir tot lo preu que d'éls aurà o pot aver.

35 Atresí c'és de totes altres covinences que entr-éls són enpreses, si los catius o els servus no les atenen.

40 Emperò si-l dit servu o catiu mor abans que les covinences aja ateses a son seynor, totz los seus béns són del seynor que li donà la franchea.

Quals que covinences sobre la libertat sien feytes entre-ls seynors e-ls catius o servus són fermes per totz temps.

de son padró, enaxí que li lex alguna cosa, lo padró deu haver la successió de tots los béns, e és «romput»⁵ lo dit testament.

Mas si alguna cosa li lexa, lo padró pot demanar e deu aver compliment de la legítima de tots los béns del dit libert, e no en diners, mas deu aver lo terç de tots los béns que-l dit libert aurà en temps de sa mort.

Aylò meteyx és e és entés de la padrona que del padró.

2.3.2 Dementre lo catiu o la cativa deja re de la reencó, tota via roman la seynoria devés lo seynor ab qui-s serà avengut, enaxí que eyl e tots los seus béns són e romanen obligatz devés lo seynor, que-l catiu o cativa de si ni de ren que ajen no poden donar ne servir a nuyl hom sens volentat d'aquel seynor.

E tota via en eyl e en tots los seus béns és mils e primer que nuyl hom. E seynoria de Tortosa no pot destréyner ne forçar los ditz catius o servus que facen re per eyls, dementre que re degen al seynor per raó de la franchea qu-els donà.

E açò entenem, com lo servu laguia la pagua per pobrea que aja e no per defraudar la senyoria de Tortosa e-l seu dret.⁶

Atressí, si serà emprès entre eyls que-l pac a cert temps, e no u farà, per sa pròpia auctoritat e sens veguer e cort, los pot vendre e alienar e retenir tot lo preu que d'eyls aurà.

Atressí, s'és de totes altres covinences que entre eyls són enpreses, si los catius no les atenen.

Emperò si-l dit catiu mor abans que les covinences aja ateses a son seynor, tots los béns del dit catiu són del seynor qui li donà la franchea.

Quals que covinences sobre la libertat sien feytes entre-l seynor, e-ls catius o servus, són fermes per tots temps.

5. Només el manuscrit C diu *rumpit* on B i les edicions diuen *romput*, i així ho corregim. Tots perden el "ven e" del manuscrit A previ a "deu haver la successió... e és romput" perquè certament és innecessari el verb "venir".

6. Tricesimam tercliam que incipit: "Dementre lo catiu et cetera", *approbant dummodo aliquid non fiat in fraudem iuris dominacionis*.

Aprovat pels àrbitres de manera que no sigui en frau de la senyoria. I així s'ampliarà el text en les versions successives per aclarir que el retard de la paga sigui per pobresa i no per defraudar la senyoria.

RÚBRICA 4 DE COVINENCES

1 *Rubrica de pactis, so és de covinenses. Pactum est duorum vel plurium consensus in idem alteri ab altero dandum vel faciendum.*

5 *Convinenses que sien fetes contra bones custumes e contra dret e nula guisa no valen, so és a saber que si algun hom farà covinensa a altre que li darà C o CC sous, o plus o meys, si li matarà un hom o femna o li serà alcavot o farà por él alcuna legiesa, aytal covinensa no val,*

10 *ne oyda no deu ésser.*
Enaxí que aquel qui promet los diners per aytals coses a ffer, jasia'so que·ls fassen e que·s segesquen, lo prometedor dels diners no és tengut ne obligat que·ls pac, si datz no·ls ha, ne
15 *aquel qui prometa a ffer les legies, si a presos los diners e les legiees no aportarà a-cabament o no les farà, jasia so que no u fassa no és tengut de retre ren que pres n'àgia, ne demanda alcuna contra él no·n deu ésser feta, e si u és, no*
20 *val.*

Si algun ven a altre camp o viyna o cases o altres coses, e sos creadors se clamen d'aquels compradors, als ditz creadors responen axí com ferà lo venedor qui deutor era, e fet lo clam per lo dit creador, e serà plet comensat ab lo dit comprador, sens denunció, que no·n serà al venedor, ne nul clam per lo dit creador no serà fet del venedor. E moguda la demanda e la resposta a él feta per lo comprador enaxí que·l plet
25 *ysia comensat, lo dit creador, lo plet comensat, reconexén que mal plet a menat, e o no volrà menar d'aquí avant la demanda contra lo comprador e·s volrà tornar a son deutor e moure contra él ça demanda, e menar plet, no u pot fer, ne deu, ne val demanda que ·n mova, ne·n vula moure. Car presumpció és de dret que tacite li aja feta covinença que jamés no li deman aquel deute, pus él se volc abans clamar del comprador que no·n fo de son deutor.* ²

30 *Nula raon no vol que si algun renuncia a qual que plet que aja mogut contra altre, que depux se pusca tornar a aquel plet ne menar, per so car aquela renunciació és axí com si covinensa*

2.4.1 *Covinences que sien feytes contra bones custumes e contra dret, en nuyla guisa no valen, ço és a saber, que si algun hom farà covinença a altre que li donarà C o CC sous, o pus o meyns, si li matarà un hom o femna, o li serà alcavot, o farà per eyl alcuna legea, aytal covinença no val.*

Enaxí que aquel qui promet los diners per aytals coses a fer, jassia que·s façen, no és tengut ni obligat que·ls pac, si dats no·ls li a, ni aquel qui prometrà a fer les legees, si ha preses los diners e les legees no farà, no és tengut de retre res que pres n'aja, ne demanda alcuna contra eyl no deu ésser feyta, e si ho és, no val. ¹

2.4.2 *Nuyla raó no vol que si alcú renuncia a qual que pleyt que aga mogut contra altre, que depuyx se pusca tornar a aquel pleyt ni menar; per ço car aquela renunciació és axí com si*

1. RÚBRICA DE PACTIS ÇO ÉS DE COVINENÇES. Tricesimam quartam que incipit: "Covinences et cetera", approbant.

2. Tricesimam quintam que incipit: "Si algun ven a altre et cetera", reprobant, et loco eius servetur ius comune. El costum, reprovat pels àrbitres, no apareix en les versions posteriors.

- 1 *li avia feta que jamés aquel plet no menàs, so és per aquella acció que moguda aurà.*
- 5 *Covinensa que a bona fe és feta, jasi-assò que escriptura d'aquela no aparega ne y sia feta, si per altres proves lo fet se pot provar o per confessió de la part és observada e obtenguda. Exceptat fet de censal o de part de què sien fetes donacions axí d'onors com de cases o d'altres coses que sien donades a cens o a part, que no valen si escriptures no y són fetes per man pública.*
- 10 *Fil o fila, catiu o cativa, servu o serva, covinensa que sobre-ls béns o dels béns de son pare o de lur seynor fassen que fos noedora al pare o al seynor, nula ren no val.*
- 15 *Per so com la condició de lur pare o de lur seynor poden melorar e no en ren afolar ne pigiorar.*
- 20 *Convinences que sien fetes enfre deutors, que les demandes que contra éls se fa o-s de fer, qu-entr-éls que sien partides e cascun que sia tengutz a respondre al creador segons que-n entr-éls se n'avendran; lo dret del creador en nula guisa no poden minvar, ne ren que éls entr-éls facen nul perjudici no fa al creador.*
- 25 *Nula confraria ne nuls sacramentz ne nules conspiracions, en la ciutat de Tortosa ne en sos térmens, no són ne-s fan, ne deven ésser ne fer en carnicers, pescadors, muntaners, fusters, ferrés, pelicers, çapatés, ne altres menestrals, ne corredors, ne altres hòmens. E si-s fan, ço que Déus no vula, los ciutadans les poden desfer e destruir senpre que-s volen per lur pròpia auctoritat. E nul sacrament que i sia fet ne ren*
- 30 *li avia feyta, que jamés aquel pleyt no menàs, ço és per aquella acció que moguda aurà.*³
- 2.4.3 *Dret e equaltat vol que en qualque feyt se sia o contrast, la derrera covinença val[rà].*⁴
- 2.4.4 *Covinença que a bona fe és feyta, jassia ço que escriptura d'aquela no aparega ne y sia feyta, si per altres proves lo feyt se pot provar o per confessió de la part observada e obtenguda. Exceptat donacions, axí d'onors com de cases com d'altres coses que sien donades a sens o a part, que no valen si escriptures no y són feytes per man pública.*⁵
- 2.4.5 *Covinença que fiyl o servu faça del béns de son pare o de son seynor, no pot noure en res al pare o al seynor, si doncs no u avien feyt per manament d'eyls.*⁶
- 2.4.6 *Per convinences que sien feytes entre-ls deutors, lo dret del creador no-s muda ni-s minva en res.*⁷
- 2.4.7 *Nuyla confraria ni nuyls sacraments ni nuyls conspiracions, en la ciutat de Tortosa ni en sos térmens, no són ni deuen ésser en carnicers, pescadors, muntaners, fusters, ferrers, pilicers, sabaters, ni altres menestrals, ni corredors, ni altres hòmens. E si-s fan, ço que Déu no vuyle, lo veguer e-ls ciutadans les deuen, sens tot alongament, desfer e destruir. E és a saber que aquels qui vénen contra aytals sacramens o*

3. Tricesimam sextam que incipit: "Nulla rahó no vol et cetera", **approbant.**

4. Tricesimam septimam que incipit: "Dret e equaltat et cetera", **approbant.**

5. Tricesimam octavam que incipit: "Covinença que a bona fe et cetera", **approbant.**

6. Tricesimam nonam que incipit: "Fill o filla et cetera", **approbant nisi haberent speciale mandatum.**
Aprovat pels àrbitres exceptuant el cas que actuïn per manament del seynor o pare. I així passa a les versions posteriors.

7. **Quadragesimam** que incipit: "Covinences que sien et cetera", **approbant.** Tot i que els àrbitres l'aproven sense esmenes es modificarà en les versions successives de manera que l'expressió sigui indubitable respecte al dret de l'acreador.

1 *que nprés y sia no val ne deu valer, ne negun*
que l'aja fet no n'és tengut en ren, ne nul temps
no-n deu ne-n pot ésser blasmat ne acusat, ne sa
persona no-n vals meyns en ren que d'aquí
5 *enant agés a fer ne a dir en testimoni ne en als,*
si bén malgrat d'aquels a qui el sagrament o
l'enpreniment auria fet se partia d'éls e de lur
familiaritat, ne seynoria ne nul hom pus él d'a-
lò-s partís no-l ne pot demanar ne acusar ne
10 *aportar en neguna pena.*

Mercaders no poden ne deven fer covinences
ne ligamentz alguns enfr-éls, de fer compres o
vides que s'aïnen ne s'enprenen per què les
coses que volen conprar valen menys al vene-
15 *dor, ne aqueles que éls venen valen a éls més e*
els compradors ne valen menys e n'àngien
major preu a donar.

Alò metex que avem dit dels mercaders, és
entés e-ls pescadors e e-ls carnicers e en totz los
20 *altres officis de la ciutat, axí teners com altres,*
e en totz los altres menestrals, és entés axí com
dels mercaders, dels menestrals axí com són
ferrés, fusters, picaperés, pelicers ne negun
altre menestral de qual que manera sia, ne nul
25 *ortolan, ne altre hom de son offici no deu fer*
enpreniment ne sagrament ne nula conspiració
on n'isca don <e> éls se pusquen melorar, ne
aquels qui ab éls an obrar se'n pusquen pigio-
rar ne encarir ren que ajen a fer.

30 *E si o fan, no val ren e la un no és tengut a*
l'altre. E si o fan, los ciutadans o poden desfer
o destruir, e si amonestament dels ciutadans
se'n partiran, no-n caen en nula pena.

35 *Nula covinensa, ne contrayt, ne testament, ne*
nula altra cosa feta per engan, o per força o per
paor que contenga paor de mort o cruciament
o turment de cors, jasia so que ab sagrament o

enpreniments, no-n caen en infàmia, ni en ne-
guna altra pena, jassia ço que u facen contra
volentat dels altres. ⁸

2.4.8 Mercaders no poden ni deuen fer covinences
ne ligaments alguns entre eyls de fer compres o
vides que s'aonen ni s'enprenen per què
aqueles coses que volen comprar valen meyns
al venedor, ne aqueles que eyls venen valen a
eyls més, e als compradors meyns. ⁹

2.4.9 Aylò meteyx que avem dit dels mercaders, és
entés e-ls pescadors e e-ls carnicers e en tots los
altres <officis> de la ciutat, axí teners com altres
e en tots los menestrals, axí ferrers, fusters, pi-
caperés, pelicers com altres, ço és que ortolans
o altres hòmens de lur offici no deuen fer en-
preniment ni sagrament on éls se pusquen me-
ylorar, ni aquels qui d'eyls han a comprar o ab
eyls han a obrar, se'n pusquen pijorar.

E si o fan, deu-se desfer a destruir, per lo
veguer e per los ciutadans. E negú no és tengut
d'observar aytals enpreniments, sagraments
ni-n cau en infàmia, ni en altra pena. ¹⁰

8. *Quadragesimam primam que incipit: "Nulla confraria et cetera", approbant, et qula talia manipolla in consuetudine et in iure sunt prohibita si sunt in civitate vel fiant imposterum rumpantur per vicarium et cives.*

Els àrbitres l'aproven, però donada la il·legalitat de tals pactes, exclouran la infàmia o qualsevol altra pena per incompliment, i el veguer (amb els ciutadans) són obligats a desfer tals pactes. No únicament *poden* (com deia la versió A) sinó que *deuen*.

9. *Quadragesimam secundam que incipit: "Mercaders no poden et cetera", approbant.*

10. *Quadragesimam terciam que incipit "Alò meteyx et cetera", approbant, dummodo reprobentur et destruantur per vicarium et cives.*

Els àrbitres aproven el costum introduint el veguer (amb els ciutadans) en l'acció de desfer o destruir la confraria. El ms. C deixa de consignar, per error, "altres officis de la ciutat" en l'enumeració inicial dels officis.

1 *ab vot sia promés o atorgat o en altra manera
no val ne deu valer ipso iure.*¹¹

5 *Item si alcun hom ç'afermarà ab altre per
estar amb él, a an o altre temps cert, per sol-
dada, e ans que-l temps sia passat, ço és que del
temps que deu servir, falrrà alcuna part del dit
temps que no serà complit per lo dit cirvent, e
el dit servent çe partirà d'aquel sennor ab què-s
10 serà afermat, sens volentat d'él, tot quant a
servit a perdut, que-l seynor no li n'és tengut de
donar ren.*

15 *E si per aventura lo dit servent a reebut del
seynor ren de la soldada ne vestirs ne altra
cosa, tot o deu tornar a son seynor, sens tota
minva.*

*Si a preses diners, deu tornar diners. Si a pres
altres coses, deu-les-li tornar en aquela valor
que eren con les pres, o el preu que ladoncs
valien.*

20 *Mas si servirà lo temps a què-s serà affermat,
lo seynor de continent lo deu pagar sens nul
contrast e sens peynora de X dies, que no li'n
pot ne deu donar, e si la y darà, de continent per
juy dels ciutadans se deu vendre axí com pusca
25 e deu ésser pagat lo servent.*

30 *Alò metex és entés del seynor e de la dona ab
qui estan los serventz e les cirventes, que si
abans que l'an o e-l temps en què-ls auran af-
fermatz sia posat poc o molt, los gitaran d'éls
o-ls daran comiat, que no volen que amb éls
estien, que tota la soldada de l'an o del temps
e totz los vestirs e les altres coses que-ls auran
promeses, de continent lo comiat donat o el
35 gitament fet, los deven pagar del tot, sens tota
minva que no-ls en deu ésser feta.*

40 *Emperò si ab volentat de cascun se partiran
que-l seynor o la dona o volran, e lo servent o
la serventa atressí o volran, deven comtar per
raon del temps que serà posat e deurà venir, e,
fet lo comte, que deven ésser pagatz segons que
auran servit, sens tot alongament.*

Si alcun hom s'aferma ab altre per estar ab
eyl, a an o altre temps cert, per soldada, e ans
que-l temps sia passat, se partirà d'aquel seynor
sens volentat d'eyl, tot quant ha servit ha perdut,
que-l seynor no li n'és tengut de donar re.

E si per aventura lo dit servent ha reebut del
seynor re de la soldada ni vestirs ni altra cosa,
tot o deu tornar a son seynor, sens tota minva.

Si ha preses diners deu tornar diners. Si ha
preses altres coses, deu-les-li tornar en aquella
valor que eren quan les pres, o el preu que la-
doncs valien.

Emperò, si-l seynor no vel cobrar ço que pa-
gat li a, ans vol que li servesca tro al temps que
li a promés, lo veguer per juhí dels ciutadans li
deu liurar lo dit servent per complir lo temps que
promés li avia.¹²

Mas si servirà lo temps que promés li avia de
servir, de continent li deu pagar sens nuyl con-
trast e sens peynora de X dies que no li'n pot
donar, e si li u darà, de continent per juhí del
veguer e dels ciutadans se deu vendre axí com
pusca e deu ésser pagat lo servent.

Aylò meteyx és entés e-ls seynors ab qui es-
tan los servents, que, si abans que l'an o-l temps
emprés sia passat, lo gitaran d'eyls, tota la sol-
dada de l'an o del temps e tots los vestirs e les
altres coses que-ls auran promeses, de continent
lo comiat donat o-l gitament feyt, los deuen pa-
gar del tot, sens tota minva.

Mas si ab volentat de cascú se partiran, deuen
ésser pagats segons lo temps que auran servit,
sens tot alongament.

11. **Quadragesimam quartam que incipit:** "Nulla covinença et cetera", **approbant.**

"Nula covinensa..." és l'inici del costum 2.4.10, segons la sentència, però aquest paràgraf no apareix en els manuscrits B i C, que comencen el costum "Si alcun hom ç'afermarà..." (al paràgraf següent).

12. Finalment el quart paràgraf introdueix, ja des del manuscrit B, l'opció del senyor per obligar al servent al compliment de la totalitat del temps convingut si no vol cobrar cap retorn, paràgraf que resumeix les opcions del senyor i que permet d'eliminar el llarg paràgraf subsegüent "Mas si per aventura...".

1 *E, si a més pres que no li tany de so que promés li serà estat, deu-o de continent tornar.*

E si-l servent ha més pres que, segons lo temps, no li tany, deu-ho de continent tornar.

5 *Mas si per aventura, com moltes vegades s'esdevén, lo servent o la serventa se seran affermatz ab los seynors e-ls auran promés que estaran amb éls o y auran ja estat I mes, o més o meyns, e lo dit servent o serventa per alcuna raon s'exirà de son seynor o de sa dona dién que no y vol estar, ne y tornaria per ren amb éls, e lo seynor o la dona volran e demanaran que tornen amb éls e que estien e servesquen lur temps complidament, e éls no u volran fer, e els ditz seynors o dones se'n clamaran, que per juy e per sentència dels ciutadans lo veger manualment deu pendre o fer pendre los ditz serventz o serventes e liurar a aquels seynors o dones e que-ls servesquen tot lo temps que auran promés complidament, si assò*
10 *volran pendre los seynors ne les dones. Car elecció és d'éls que-s retengen la soldada e cobren so que donat auran, axí com desús és dit, o tengen los servens e les serventes tro ajen complit lur temps.*

15 *Salvant tota ora que si los seynors o les dones, o els cerventz o les serventes an justes raons o excepcions per què no ajen a atendre so que desús és dit, que les pusquen posar e se'n pusquen ajudar e valer, si veres són, enaxí que de continent e sens alongament sien posades e determenades.*

Salvant tota hora que si los servents e-ls seynors an justes raons o excepcions per què no ajen a atendre, ço que desús és dit, que les pusquen posar e se'n pusquen ajudar e valer, si veres [són] enaxí, e que de continent e sens alongament sien posades e determenades.

20 *Si alcun hom o femna se metrà ab altre per servir o per estar ab él o d'anar ab él en viàgie, e del loger o de la soldada o d'altres coses se metrà en cosiment, que él que li don, fet lo servii per aquel e reebut per altre, deu ésser pagat a conexas de dos o de tres bons barons, esguardada la persona e lo servii que aurà fet, sens*
25 *tota trigança e alongament.*

2.4.11 *Si algun hom se metrà ab altre per servir o per estar ab eyl, o d'anar ab eyl en viatge, e del loguer e de la soldada o d'altres coses, se metrà a cosiment, que eyl que li'n do, feyt lo servii per aquel, o reebut per altre, deu ésser pagat a conexença de dos o de tres bons barons, esguardada la persona e lo servii que aurà feyt, sens tota trigança e alongament.*

E és a ssaber que tot servent e tota serventa que colga les festes, si s'afermarà a ayn, deu servir tot l'ayn e I mes oltra per benediccions.

E és a saber, que tot servent o tota serventa que colga les festes, si s'aferma a an, deu servir tot l'an e un mes oltra per benediccions.

30 *E si per aventura lo servent o la serventa dins lo temps a què se fermarà serà malalte, e estant malalte, menjarà del seu, cobrada la sanitat, deu servir a son seynor après d'aquel temps que-s serà afermat, aytantz de dies o de temps*
35 *com aurà falit.*

E si per aventura lo servent o la serventa dins lo temps a què s'afermarà serà malalte, e estant malalte, menjarà del seu, cobrada la sanitat, deu servir a son seynor après d'aquel temps que él serà afermat, aytants dels dies o del temps con aurà faylit.

40 *Mas si menjarà e beurrà de so de son seynor o de sa dona, passat lo temps a què-s serà afermat, deu servir a son seynor per so que aurà falit la dobla. Exceptatz los mariners, que jasia so que que sien malaltes e colgen les festes com ne són en loc, o per aventura morran e-l vi[à]gie, que deven aver tot lur loger aitan ben com si eren sans e avien fet e-l viàgie tot lur servii.¹³*

Mas si [menjarà] e beurrà de ço de son seynor o de sa dona, passat lo temps a que-s serà afermat, deu servir a son seynor per ço que aurà faylit la dobla. Exceptats los mariners, que jasia ço que sien malaltes e colgen les festes con ne són [en loch], o per aventura morran e-l viatge, que deuen aver tot lur loguer aytanbé com si eren sans e avien feyt e-l viatge tot lur servii.

13. Quadragesimam quintam que incipit: "Si alcun hom et cetera", approbant.

1 Atressí, dels corsaris que van a part, és entés
que jasia so que sien malaltes e seguiran el
viàgie o-l volran seguir, o per aventura, pus
seran mogutz del grau, per malaltia o por (sic)
5 batalla morran, que deven aver lur part entre-
grament e sens tota minva de tot so qu-e-l viàgie
serà gaaynat ne pres. E poden-la demanar sos
hereus o sos successors, e complit lo viàgie los
ditz mariners són escàpols e soltz, no contras-
10 tant si bén són estatz malaltes e-l dit viàgie.

Si lo creador ret la carta de son deute al
deutor, presumpció és que li sia absolv (sic) lo
deute o la peynora que li era degut o obligat en
aquela carta, e tàcite, li fa convinensa que
15 l'absolv e que jamés no li fassa demanda d'a-
quel deute.

Item si alcun creador és que aya dos o tres deutors o plus, cascun per lo tot obligat, e creador vendrà
a la un e dirà-li que-l pach e aquel li pagarà aquela part que li tayn, meytat o ters o qual que part li'n
20 li'n pac ren tro que-s sia clamat dels altres e agen de què pagar, emperò si-s clamarà dels altres e juraran
que no an de què pagar, fet lo sacrament, pot venir a aquest que-l pac e és tengut de pagar, o si per
aventura totz los altres seran absentz, que no sien en Tortosa ne en sos térmens, atresí pot tornar a aquest
que-l pac e és-li'n tengut de pagar tot so que reman a pagar del deute. E si aquest qui aurà pagada aquela
part serà en la ciutat e en sos térmens, e un dels altres deutors serà atresí en la ciutat, pot demanar a
25 aquest qui aquella sua part aurà pagada del remanent del deute (sic) tant qu-entre so que a pagat e so
que demanarà, sia la meytat, e a l'altre l'altra meytat, enaxí que no pot tornar a aquel qui aquel ters avia
pagat, si doncs aquel altre no era fet pobre e agés jurat que no agés de què pagar, car ladoncs pot demanar
aquel del tot, fet lo sacrament d'aquel, sens tota excepció que per aquella raon no y pot ésser posada e,
si u és, no val ren.¹⁴

30 Item. Si per aventura tres o quatre deutors o
plus o meyns seran obligatz a alcun creador,
cascun per lo tot, e auran renunciat a benifeit
de partem accio e nove constitucioni, e totz
aquest deutors seran presentz, so és que seran
35 en la ciutat o en sos térmens, no-s pot clamar de
negun de tot lo deute, mas pot-se clamar e deu
de cascun per la sua part segons noure de per-
sones que seran los deutors. E si per aventura
se clamarà de la un de tot lo deute, deu-li donar
40 peynora d'aytant com serà la sua part, que no
n'és d'al tengut e, del sobrepús, si aurà oyt lo

2.4.12 Atressí, dels corsaris qui van a part, és entés
que jassia ço que sien malaltes e seguiran el
viatge o-l volran seguir, o per aventura, pus
seran moguts del grau, per malaltia o per ba-
rayla¹⁴ morran, que deuen aver lur part éntrega-
ment, e sens tota minva de tot ço qu-e-l viatge
serà guaynat ne pres. E poden-la demanar sos
hereus o sos successors, complit lo viatge.

2.4.13 Si lo creador ret la carta de son deute al deu-
tor, presumpció és que li sia absolt lo deute o la
peynora que li ere degut e obligat en la carta, e
és axí com si li faïa covinença que jamés no li
faça demanda d'aquel deute.¹⁵

2.4.14 Com deutors s'obliguen al creador, cascun
per lo tot, e renuncien a benefici de partida
actió, e a Noveyla Constitució, és en volentat
del creador de clamar [de qual] se vol de tot lo
deute aquel deu-li ésser condemnat en tot,
segons les covinençes. Mas si-ls deutors no han
renunciat, segons que desús és dit, lo creador
no-s pot clamar de negun dels deutors, sinó de
la sua part, si-ls altres deutors són en Tortosa o
en son terme, e an de què pagar; car si són ab-
sents o presents e no han de què pagar, aquel qui
és present e ha de què pagar és tengut per lo tot.

14. No apareix en la sentència de manera explícita el costum 2.4.12, perquè en el manuscrit A formava part del costum anterior. Dins el costum 2.4.12, els manuscrits B i C (i per tant les edicions) diuen *barayla* on el manuscrit A diu *batalla* correctament.

15. Primam sexti quaterni que incipit: "Lo creador et cetera", approbant.

16. Secundam que incipit: "Item si alcun creador et cetera", reprobant quia continet peccatum et serventur convenciones. Els àrbitres reproveu el costum "Item si alcun creador..." perquè conté pecat i ja serveixen els pactes.

1 *juy de tot dia, pot fermar dret que de ren no n'és*
tengut ne-n cau en justícia ne en neguna pena.
Mas si per aventura con lo creador se clamarà
5 *d'un d'aquels deutors de tot lo deute, e lo dit*
deutor, denant aquel qui lo volrà donar lo juy
de tot dia, dirà e posarà que él no és tengut, sinó
del terz o del quart, com segons que persones
seran obligades en aquel deute, lo dit júgie ne
li deu ne pot donar aquel juy de tot dia, sinó en
10 *aquela part que li'n taynerà per noure de per-*
sones, e si del sobrepús li dóna juy ne sentència
no val aquel juy, sinó en aytant com és aquela
part que li'n tain per nombre de persones ne
n'és tengut de fermar dret, ne-n cau en pena de
15 *LX sous, ne d'altra, ne si-n ferma o no-n ferma*
no-n cau en pena lo demanat.

Item. Alò metex és entés de les fermances con
són obligatz cascun per lo tot jasia so que ajen
renunciat epistole diví Adrian, que és entés dels
20 *deutors sobreditz, que no-n són tengutz sinó per*
la part que·ls entayn segons nombre de per-
sones. ¹⁷

Item, covinensa que és feta entre hereus o
successors de deutor, no perjudica ne tol son
25 *dret al creador, que no pusca demanar a cascun*
sa part del deute segons que part ha en la he-
retat si-s vol o demanar a quada un per lo tot.

Per so con en cartes de covinenses, de vendes
o d'altres contraitz se posen a la vegada pa-
30 *raules escuras, a enteniment d'aquel qui reeb*
la cosa e a profit, és e deu ésser enterpredada
e no a enteniment d'aquel qui la cosa liura.

E ço que és dit en los deutors, ha loc en les fermances, servada distinció si han renunciat a Epístola de Diví Adrià o no.

2.4.15 *Item, covinença que és feyta entre hereus o*
successors del deutor, no perjudica ne tol son
dret al creador, que no pusca demanar a cascú
sa part del deute, segons que part ha en la he-
retat, o si·ls béns són obligats al creador, lo
creedor pot demanar tot lo deute si-s vol, a cada
u dels posseydors, mentre·ls béns que eyl posse-
ix basten. ¹⁸

2.4.16 *Si en cartes de covinences, de vendes o d'al-*
tres contracts se posen paraules escuras, deuen
ésser entrepretades segons l'enteniment d'a-
quel que reeb la cosa, e no a enteniment d'aquel
qui la cosa liura. ¹⁹

17. **Terclam que incipit:** "Si per aventura et cetera", **reprobant quia continet peccatum et serventur convenciones.**

Quartam que incipit: "Item allò matex et cetera", **reprobant quia continet peccatum et serventur convenciones.**

Reprovades ambdues per la mateixa raó, formaran en el futur un sol costum 2.4.14. Però el tema serà tractat diferentment en les versions posteriors: a) Si els deutors solidaris renuncien a la Nova Constitució o al benefici de separar la seva part, és elecció de l'acreeador demanar a cada un pel total. b) Si no hi renuncien, l'acreeador només podrà demanar a cada un per la part que li correspongui, sempre que els altres deutors siguin a Tortosa i tinguin de què pagar, perquè, en cas contrari, l'acreeador podrà demanar pel total al que sigui present si té de què pagar.

El mateix tractament tindran les fermances segons que es renunciï o no a l'epístola Diví Adrià.

18. **Quintam que incipit:** "Item covinença que és et cetera", **approbant excepto eo quod dicitur in finem ubi dicit** "o demanar a cada un per lo tot et cetera", **in quo reprobant eam nisi bona essent ypothecata quia alias contineret peccatum.**

L'aprovaran els àrbitres però només es podrà demanar per la totalitat a cada un si els béns són hipotecats. Finalment quedarà en "si·ls béns són obligats" i afegiran que "els béns que ell posseïx basten". Una nota marginal del ms. C indica que el costum és "contra jura XII Tabularum".

19. **Sextam que incipit** "Per ço com en cartes et cetera", **approbant.**

1 Per aquesta raon que, con él aquel contrayt faya, avia la cosa devés si e podia declarar aquella paraula o paraules, e clàusura escura que aquí és posada.

5 Item. Si alguna covinensa és feta entr-alcuns d'alguna cosa, tota condició o covinensa que-s fassa al liurament d'aquella cosa deu ésser observada, ferma e tenguda.

10 Tot hom que s'aferm a estar ab altre a un mes e a ffer faenes, deven servir V setmanes per I mes, sí que fassen faenes o no faenes, pus que no reman per él que no fassa, mas reman per fortuna de temps, o de fret, o de plúgia, o de vent, e el seynor deu-li fer tota ora sos obs e
15 pagar son loger, passat lo temps, axí bén si no fa com si fa, pus no reman per él.

20 En la muyntayna servegen los cirvientes (sic) als muntaners XXIII dies obrés per un mes, enaxí que él servex XXIII dies que personalment cascun dia obre, que si per plúgia, ne per neu, ne per altre cas d'aventura cessava, que no servís e obràs per tots aquels XXIII dies, ja fos
25 so que estant en la muytayna passàs I mes o dos plus que no obrasen per temps de fret, o de neu, o de plúgia, o per altre cas d'aventura, tota via deu complir XXIII dies faeners, en los quals per tot cascun dia obre.

30 Però sí que obre o no obre estant en la muytayna, lo seynor li deu fer sos obs de menjar e del calçar d'espart, que no li n'és tengut de menar ne restituir ren, mas tant solament que li acap de servir los XXIII dies après que-l fret o aquelt temps, en què no pogren ren fer, és passat.

35 Los muytaners deven fer la pregunta bona e ben cuyta e leyal, sens mescla de terra e de sendra, e no y deu aver nula sutzura; mas tota via la deven vendre e liurar que sia sola pregunta sens costeres de terra, ne de sendra, ne d'altra

2.4.17 Si alguna covinença és feyta entre alguns d'alguna cosa, tota condició o covinença que-s faça al liurament d'aquella cosa deu ésser observada e ferma tenguda, amb que no sia leja o impossíbil.²⁰

2.4.18 Aquels qui s'afermen a estar ab altres a un mes e a fer faenes, deuen servir V setmanes per un mes, sí que facen faenes o no, pus que no roman per eyls, mas roman per fortuna de temps, o de fret, o de pluja, o de vents, e el senyor deu-los fer tota hora lur obs e pagar lur loguer, passat lo temps, axí bé si fan com si no fan, pus no roman per eyls.

2.4.19 En la muntayna servexen los servents als muntaners XX e III dies obre-~~r~~s per un mes, enaixí que eyl serveyx XXIII dies que personalment cascun dia obre, que si per pluja, ni per neu, ni per altre cas d'aventura cessava, que no servís e obràs per tots aquels XXIII dies, ja fos
ço que estant en la muntanya passàs un mes o dos o plus que no obrassen per temps de fret, o de neu, o de pluja, o per altre cas d'aventura, tota via deu complir XXIII dies faeners, en los quals per tot cascun dia obre.

Però sí que obre estant en la muntanya o no, lo seynor li deu fer sos obs de menjar e de calçar d'espart, que no li n'és tengut d'esmenar res ni de restituir re, mas tan solament que li acap de servir los XXIII dies après aquel fret o aquel temps, en què no pogren res fer, és passat.

E açò s'entén d'aquels servents qui seran certificats d'aquesta costuma e-l temps que s'afermen.²¹

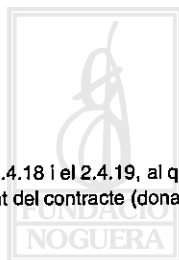
2.4.20 Los muntaners deuen fer la pregunta bona e ben cuyta e leyal, sen-~~s~~ mescla de terra e de cendra, e no y deu aver nuyla sutzura; mas tota via la deuen vendre e liurar que sia sola pregunta sens costeres de terra, ni de cendra, ne d'altra

20. Septimam que incipit: "Si alcuna covinença et cetera", approbant nisi condicio impossibilis sit vel turpis. Serà aprovada exceptuant el cas que la condició sigui impossible o immoral.

21. Octavam que incipit: "Tot hom qui s'aferm et cetera", approbant, dummodo ille qui locat operas suas cercioretur de predictis tempore conducconis, alias contineret peccatum in quo reprobant eam.

1	<i>mescla, ne crassa; e los hostalers són-ne tengutz que la pesen, si·ls compradors o volen.</i>		<i>mescla, ne craça; e los hostalers són-ne tenguts que la pesen, si·ls compradors o volen.</i>
5	<i>L'alquitrán, atressí, deven fer bon e leal e·l deven vendre nèdeu e sens tota mescla de terra, ne d'aygua, ne d'altra cosa.</i>	2.4.21	<i>L'alquitrà, atressí, deuen fer bo e leyal, e·l deu vendre sens tota mescla de terra, ni d'aygua, ni d'altra cosa.</i>
	<i>La fusta serrada deven fer bona e leyal e taylor de luna.</i>	2.4.22	<i>La fusta serrada deuen fer bona e leyal, e taylor de luna.</i> ²²

Els àrbitres l'aproven. Comprèn el costum 2.4.18 i el 2.4.19, al qual fan referència els àrbitres quan precisen que els servents han de ser informats d'aquest costum en el moment del contracte (donat que no cobraran els dies no treballats si bé són a càrrec de l'amo les despeses de manutenció).

22. Nonam que incipit: "Los muntaners et cetera", **approbant**. Decimam que incipit: "L'alquitrán et cetera" **approbant**. Undecimam que incipit: "La fusta serrada et cetera", **approbant**.

RÚBRICA 5

DE TRANSACCIONS E DE COMPOSITIONS

1 *Rúbrica de transaccions et de composicions.*

Transacció fit de re dubia et lite incerta necdum finita aliquid dato vel retento vel promisso vel remisso non gratuita paccio.

5 *Sanguinis metuens de crimine penam transigere si placeat, non transigat ullus adulter. In reliquis nulli liceat nisi crimine falsi. Dat censura tamen nova mecho iure levamen. ¹*

10 *Procurador no pot fer transacció e nula cosa si no a libera aministració, o no li serà especialment manat en la procuració que u pusca fer, o no és establí in rem suam, so és establí procurador axí com en la sua cosa pròpria.*

E si una d'aquestes tres coses sobredites ha, pot fer transacció o posa, e no en altra forma.

15 *Totes altres coses axí de pletz con d'altres coses lealment finides e posades per transacció, per rescrit de rey ne de nula altra persona, no poden resuscitar, ne nul temps tornar e-l primer estament, mas la transacció a forsa per totz temps.*

20 *Si alcuna cosa o covinenses seran posades en transacció e y serà posada pena e promesa per estipulació que, si negun contra alò venia ne faya, que pagàs aquella pena, si contra vendrà, deu pagar aquella pena que i serà posada ab que sia promesa per estipulació a la part.*

25 *Transacció feta a bona fe en nula manera no-s pot trencar, jasia so que, feta la transacció, depux se troben cartes per què aquel fet se pogrà examinar e determenar.*

30 *Aquela metexa forsa a transacció que ha cosa jutjada o fenida.*

2.5.1 Procurador no pot fer transacció si no ha libera aministració, o no li serà especialment manat en la procuració, o no és establí axí com en la cosa sua pròpria.

E si una d'aquestes coses sobredites ha, pot fer transacció e posa, e no «en» altra forma.

O altres coses leyalment fenides e posades per transacció, per escrit de rey ne de nuylla persona, no-s poden suscitar, ne nuyll temps tornar en primer estament, más la transacció a força per tots temps.

2.5.2 Si alcuna cosa o covinençes seran posades en transacció, e hi serà posada pena e promesa per estipulació que si negú contra aylò venia ne faïa, que pagàs aquella pena, la part que contravindrà deu pagar aquella pena, si doncs no y era posada en frau d'usures. ²

2.5.3 Transacció feyta a bona fe, en nuylla manera no-s pot trencar, jasia ço que, feyta la transacció, depuyx se troben cartes per què aquel feyt se pogrà examinar e determenar.

Aquesta metexa forsa ha transacció que ha cosa jutjada o fenida.

1. RÚBRICA DE TRANSACCIONS E DE COMPOSITIONS: *Approbant arbitri consuetudines positivas sub hac rubrica...*
Els àrbitres aprovaran la rúbrica íntegrament, però també aquí desapareixeran les expressions llatines inicials.

2. ... *salvo quod inteligunt quartam consuetudinem que incipit "Si alcuna cosa et cetera" debere observari, nisi pena sit aposita in fraudem usurarum.*

En el costum 2.5.2 introdueixen una variant: que la pena convinguda no sigui en frau d'usures i així ho fixaran, efectivament, els manuscrits B i C.

- 1 *Transacció que sia feta o altres covinenses per falces cartes o testimonis sobre algunes coses, se deu desfer e retractar.*
- 5 *Mas si sobre moltes coses serà feta transacció o altres covinenses, e alguna d'aqueles y aurà que sia feta per falces cartes o per falces testimonis, aquela tant solament se deu retractar que ab falces cartes o ab falces testimonis serà feta, e totes les altres remanen en lur fermetat. E no-s poden revocar ne trencar.*
- 10 *De tot plet o cosa que devayl de testament o n'isca, ans que-l testament sia vist ne lest, ne les paraules del testament sien enteses ³, transacció no-s pot fer e, si feta és, no val. E pot-se revocar e desfer.*
- 15 *Item, de alimentz transacció no pot ésser feta sens auctoritat de júgies, so és saber, d'alimentz esdevenidors, car dels passatz bén se pot fer.*
- 20 *Item. Pare de béns de son fil que no sia en son poder lo fil transacció neguna no-n pot fer e, si o fa, ipso jure no val ren.*
- 25 *Item. Si pena serà posada en alguna transacció e serà promesa per firma estipulació, e serà pagada, no reman que la transacció ferma no sia e no remanga, si doncs amdues les parts no s'avenien que la transacció no valgés o en la transacció no era contengut que, pagada la pena, la transacció no valgés.*
- 30 *Item, transacció en pus no c'estén, jasia so que sia posada general, sinó en aquella cosa especial sobre què serà feta. Mas si la demanda és general, (e) la transacció general s'estén a totes coses, exceptades aqueles coses que són en altruy poder, de les quals aquels qui feren la transacció res no-n sabien, ne-n feren mensió, ne-n cogitaren.*
- 35
- 2.5.4 Transacció o altra covinença que sia feyta per falses cartes o testimonis sobre algunes coses, se deu desfer e retractar.
Más si sobre moltes coses serà feyta transacció o altres covinençes, e alguna d'aqueles i aurà que serà feyta per falses cartes o per falses testimonis, deu-se retractar quant a aquella que ab falses cartes o ab falses testimonis serà feyta, e totes les altres remanen en lur fermetat.
- 2.5.5 De pleyt e de cosa que devayl de testament o n'isca, ans que-l testament si vist ni lest, ne les paraules del testament sien enteses, transacció no-s pot fer e, si feyta hi és, no val.
- 2.5.6 Transacció no pot ésser feita d'aliments sens auctoritat de jutges, ço és a saber, d'alimentz esdevenidors, car dels passats ben se pot fer.
- 2.5.7 Pare, de béns de fyl que no sia en son poder, transacció neguna no pot fer e, si ho fa, no val re, si doncs no n'avía manament. ⁴
- 2.5.8 Si pena serà posada en alguna transacció e promesa per estipulació, e serà pagada, no roman que la transacció ⁵ ferma no sia, si doncs abdues les parts no s'avenien que la transacció no valgés o en la transacció no era contengut que, pagada la pena, la transacció no valgés.
- 2.5.9 Transacció en pus no s'estén, jassia ço que sia posada general, sinó en aquella cosa special sobre què serà feyta. Más si la demanda és general, la transacció general s'estén a totes coses, exceptades aqueles coses que són en altruy poder, de les quals aquels qui feeren la transacció res no sabien, ne-n faïen menció, ne-n cogitaren.

3. Esmenem "sien totes" per "sien enteses" (2.5.5), d'acord amb els manuscrits B i C. Amb seguretat es tracta d'una lectura deficient del copista del manuscrit. A.

4. *Intelligunt etiam quod dicitur in decima consuetudine que incipit: "item pare de béns et cetera" habere locum, nisi pater haberet mandatum transigendi.*

Els àrbitres introduïxen una variant: que el pare pugui actuar si té manament per fer-ho, i així ho introduïran les redaccions B i C.

5. El manuscrit C acaba el costum aquí. Posteriorment s'afegeix en l'espai en blanc tota la resta. També a les edicions el text queda incomplet: manca "ferma no sia, si doncs abdues les parts no s'avenien que la transacció..." cosa que vol dir que parteixen d'un original parell al manuscrit C.

RÚBRICA 6 DE ERRADA DE COMPTE

1 *Rúbrica de errada de compte.*

5 *Errada de comte totes vegades se pot emenar, e retractar lo comte, e tornar a comte, si doncs aquela errada no és defenida per pactum de no petendo, o per transacció que i sia feta, o per sentència que i sia donada.*

10 *Si per aventura per errada de comte serà promés a alcun alguna cosa, la qual no li era deguda, e li serà pagada o liurada, él no sabent la errada que aurà feta¹, la promessió deu ésser revocada e retractada axí com si anc no fos feta, e aquel qui la cosa o paga aurà reebuda, deu-la tornar e redre, e tornar altra vegada al comte.*

15 *Si doncs aquel que avia feta la promesa o feta la paga o la cosa donada no sabrà la errada, car ladoncs pus él o sabia, no par errada, ans par que lo y vulla donar, e que lo aja donat, e ladoncs no-s pot ne deu revocar.*

2.6.1 *Errada de comte totes vegades se pot emenar, e retractar lo comte, e tornar a comte, si doncs aquela errada no ere diffinida per convença expressa, o per transacció, o per sentència que hi sia donada.*

2.6.2 *Si per aventura per errada de comte serà promesa alguna cosa a alcú, la qual no li era deguda, o li serà pagada o liurada, la promessió deu ésser revocada e retractada, axí com [si] hanc no fos feyta, e aquel qui la cosa aurà reebuda, deu-la tornar e retre, e tornar altra vegada al comte.*

Si doncs aquel qui avia feyta la promessió o la cosa donada no sabia la errada; car ladoncs, pus eyl o sabia, no par errada, ans par que lo y aga donat, e ladoncs no-s pot revocar.

1. RÚBRICA DE ERRADA DE COMPTE: *Approbant arbitri quod ponitur sub hac rúbrica.*
Aprovada íntegrament pels àrbitres, només es rectifica una reiteració en A i en el segon costum: “él no sabent la errada que haurà feta”, que es desenvolupa al segon paràgraf i és, per tant, supèrflua.

RÚBRICA 7 DELS ADVOCATS

1 *Rúbrica de advocats.*

5 *Postulare sive advocare est desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iuri dictioni pre est exponere vel alterius desideria contradicere.*

10 *Aqueles coses que·ls advocats presentment les partz de qui seran advocatz o lurs procuradors e consentent, e en pla o en romans diran e preposaran en plet denant lo júgie axí són preses com si les partz o lurs procuradors o deyen, però si errava lo advocat, e mostrava evidentment que agés errat, dins tres dies pot revocar la sua error.*

15 *Los advocatz per lur salari no deven pendre certa part del plet d'aquela cosa que·s pledégia, ne reebre promissió per si ne per altre que, après que·l plet fos passat, d'aquela cosa agés ne li fos donada certa part, per so con la sua fama se'n podria naffrar; ne deven ésser testimoniis ne júgies ne escrivans en aquel fet o plet, per so com en juy advocat no y deu ésser sinó una persona sola.*

25 *Advocatz corteses e gint allegans deven ésser, e no escarnidors no baraladors ne menassadors, car lur fama se'n podria minvar e júgie del juy los podria gitar e, segons dret, punir, per so com en juy tot hom y deu ésser assegurat e son dret oyt e no menassat ne janglat ne escarnit, car per aytals coses molt hom ne pert son dret e·s torba o per paor no demana son dret, la qual és contra Déu e contra hòmens, ne nul plet desesperat no deu emparar ne advocar, ne contra dret nula cosa allegar. Ans si en comensament lo plet li sembla bon e e·s mig del plet li sembla àvol, lo deu desemparrar sens neguna pena, que no·n deu aver, ne clams d'él no·s deuen ne·s poden fer, e si n'a pres salari, deu-lo restituir e redre. ¹*

1. RÚBRICA D'ADVOCATS *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rúbrica.*

Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament pels àrbitres, els manuscrits B i C prescindiran d'un llarg paràgraf del costum 2.7.3 ("Advocats corteses...").

2. L'expressió "en pla o en romanç diran" sembla indicativa que la llengua oral en la pràctica forense era la llatina.

1 *Deu ésser cathòlic, so és crestian, no vedat*
ne apòstota, no erègie, ne deu ésser jueu ne
sarrayn, ne hom d'altra sexta ³ ne femna, ne
5 *menor de XVIII anys, ne deu estar preverica-*
dor, so que diga un e fassa als, ne prenga salari
de dues pars, ne pus avengut se serà ab-quel per
qui demanarà o defendrà que d'aquí enant no
10 *li don ja-n-plus, ne-n prenga plus, ne convinensa*
nenguna no-n reebre que plus li'n sia donat,
sinó axí com promés li és.

Mas ab lo que e-l comensament ab él se serà
avengut li deu menar son plet tro sentència de-
fenitiva y sia donada.

15 *Ne deu sostraure son dret a l'altra part ne testimonis, ne deu subornar los testimonis que són de la*
sua part, car per aitals coses la veritat e el dret se perex, ans, ab gran temprament e ab gran leeltat, deven
alegar sola veritat, e no y deven mentir ne dar consel que mentira s'i diga, ne falces raons ne allegacions
ne dretz ne cavillacions no usen ne digen, ne dilacions no demanen sí aqueles que leyalment fan al plet.

20 *Item, en la cort de Tortosa pot tot hom avocar*
que avocar sàpia, clérege o lech qual se vol,
jasia so que sia en sacris e aja benefeyt e cura
d'ànimes, ab que prevere no sia, o hom religiós,
car aquels no y són oïtz, sinó en lurs fetz propnis
o per les lurs esgleyes, o pr lur monestirs, e ab
actoritat de lur major.

2.7.4 *Item, en la cort de Tortosa pot hom avocar qui*
avocar sàpia, clergue e lec qual se vol, jasia ço
que sia en sacres órden e aja benefeyts e cura
d'ànimes, ab que prevere no sia, o hom religiós;
car aquels no y són oyts sinó en lurs feyts prop-
pris, o per lurs esgleyes, o per lurs monestirs, e
per auctoritat de lur major.

3. Evidentment, *secta*.

Introdueixen, però, una variant més notable, l'edat, que en el manuscrit A s'estableix en 18 anys, en les versions B i C en 28 anys i a partir de l'edició prínceps, en 25.

4. El text C introdueix *altra* ("ab la *altra* part"), un *altra* del tot impertinent i erroni, que suprimim.

RÚBRICA 8

DE QUALS COSES ÉS DONADA INFÀMIA A HÒMENS

1 *Sequitur de quals coses és dada infàmia als hòmens.*

5 *Si alcun hom serà mes en tàvega ne en feres, ne en nula altra preson per juy o sens juy per alcuna malafeta de què hom lo repte o l'ajen en suspita, infamis per ren d'assò que desús és dit.*

Si alcun és remogut d'alcun offici públich per juy dels ciutadans reman e és infamis d'aquí enant.

10 *Deutors qui abandonen lurs béns a lurs creedors, jassia so que totz lurs béns se venen per aquela raon, no són ne remanen infamis.*

15 *Negun qui s'abtenga dels béns paternals ne maternals, jassia so que no-n prenga neguns ne-ls vula pendre, no són ne remanen infamis.*

Tot usurer públich o privat e aquels qui prenen usures d'usures infames són e remanen ipso iure.

20 *Dones viuves qui prenen marit dins l'ayn que lur marit serà mort no són ne remanen infames. Per so com son Paul diga nubat in Xristo.¹*

25 *Infames són aquels e remanen qui són condempnatz per juy e per sentència dels ciutadans, so és saber en furt o ladronici, roberia, homicidi e en ferides o n'altre crim semblant a aquest, o serà assotat o corregut per la ciutat o croat o debelitat d'alcun de sos membres per sentència, e encara si en aquesta ciutat o en altra ciutat o loc negun per aquest crims o alcun d'aquest era condempnat per sentència són e remanen infames, pus que sentència y a donada contra él d'on sia condempnat, qui pena post demiset culpa perhennis erit.*

2.8.1 Si alcun hom serà mes en tàvega o en ferres o en altra presó per juhüi o sens juhüi, per alcuna mala feyta de què hom lo repte o l'ajen en suspita, **infamis** no és, ni roman **infamis** per res de ço que desús és dit.

2.8.2 Si alcú és remogut d'alcun offici públich per juhüi, roman e és **infamis** d'aquí enant.

2.8.3 Deutors qui abandonaran lurs béns a lurs creedors, jassia ço que tots lurs béns se venen, per aquela raó no són ni romanen **infamis**.

2.8.4 Si alcú s'abstè dels béns paternals o maternals que no-ls vuyla pendre gens, per açò no és ni roman **infamis**.

2.8.5 Tot usurer públich o privat qui prena usures d'usurés, és **infamis**.

2.8.6 Dones viuves qui prenen marit dins l'an que lur marit serà mort, no són ni romanen **infamis**.

2.8.7 **Infamis** són, qui són condempnats per sentència en furt o en ladronici, roberia, homicida, o en ferides, o en altre crim semblant a aquests, o serà açotat o corregut per la ciutat o croat, o debilitat d'alcú de sos membres per sentència; e pus que són condempnats per sentència, axí com dit és, són e romanen **infamis**, jassia ço que á la vegada hom los perdó la pena que-ls és jutjada.

1. RÚBRICA DE QUALS COSES ÉS DONADA INFÀMIA A HOMES: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.** Aprobada íntegrament pels àrbitres, en endavant se suprimirà alguna reiteració i la frase "per so com son Paul diga nubat in Xristo", reflexió moralitzant impròpia d'un text jurídic i innecessària. El costum 2.8.5, per interpretació errònia d'una abreviatura dels manuscrits B1C diu a les edicions "provat" on ha de dir "privat", canviant certament el sentit del costum que deixa de ser extensiu a l'usurer.

RÚBRICA 9 DE PROCURADORS

1 *Rúbrica dels procuradors.*

Procurator est qui gratuito aliena negotia mandato domini administrat.

5 *En dues guises són fetz procuradors, so és saber o a pletz o a negociïs.*

Aquels qui són fetz a pletz o és cert que els són establitz ab carta pública o denant lo veger, dels quals procuradors que són establitz denant lo veger és lo veger creegut per ça plana paraula si la part adversa dubta o u vol saber. ¹

10 *Si són de la par de l'actor e són establitz axí com desús és dit no és tengut de donar fermança de rato scilicet rem ratam dominum habiturum.*

15 *O no és establitz procurador ab carta ne denant lo veger e ladoncs no és reebut ab fermança, ne meis de fermança, jasia so que sia conjunta persona d'aquel per qui vol demanar, car nula persona per conjunta que sia no és reebuda sens una d'aquestes dues coses sobre-*

20 *dites sens manament.*
Aquela fermetat metex a procurador que establitz en actes com si n'era feta carta pública.

25 *En criminals pletz que sien demanatz per accusació o defeses criminalment no y pot ésser establitz procurador. ²*

30 *Defenedor és dit aquel que sens manament defén o vol defendre alcun en plet e pot tot hom defenedor ésser, sinó aquels a qui és vedat en dret, e aquest defenedor no és tengut de donar alcuna fermança lo primer dia que són fetz los clams, mas pot oyr lo juy de tot dia, e deu-lo*

2.9.1 En dues guises són feyts procuradors; ço és a saber, o a pleyts, o a negocis.

Aquels qui són feyts a pleyts deuen ésser establitz ab carta pública, o davant lo veguer.

Si són de part de l'actor e [si] són establitz, axí com desús és dit, no és tengut de donar fermança que-l seynor aja per ferma la cosa.

E si no és establitz procurador ab carta o denant lo veguer, ladoncs no és reebut ab fermança, ne meyns de fermança, jassia ço que sia conjunta persona d'aquel per qui vol demanar, car nuy la persona, per conjunta que sia, no és reebuda sens una d'aquestes dues coses sobre-

dites.
Aquela fermetat metexa ha procurador qui és establitz en actes, con si n'era feyta carta pública.

2.9.2 En criminals pleyts que sien demanatz per accusació o defeses criminalment no y pot ésser establitz procurador.

2.9.3 Defenedor és dit aquel que sens manament defén o vol defendre alcun en plet; e pot tot hom defenedor ésser, sinó aquels a qui és vedat en dret; e aquest defenedor no és tengut de donar alcuna fermança lo primer dia que són feyts los clams, mas pot hoir lo juy de tot dia, e deu-lo

1. RÚBRICA DELS PROCURADORS: Tricesimam sextam que incipit: "En dues guises et cetera" approbant.
Aprovada pels àrbitres, quedarà finalment amb alguna variant: eliminació de les frases llatines i no menció de la credibilitat per plana paraula del veguer en el cas de procuradors establerts davant del veguer.

2. Tricesimam septimam que incipit: "En criminals et cetera" approbant.

1 *seguir o fer seguir a aquel per qui él serà en la*
cort segons qu-e-l juy és donat, e segexen los
altres a qui juy de tot dia és donat, e segons la
forma que i a escrita a enrere e-l paràgraf del
5 *juy tot dia.*

E, si no u fa, cau en LX sous aquel a qui el
veger a manat que sia en la cort per clams
d'alcun, ab que sia primer manament que sia a
cort; lo qual defenedor se deu presentar al ve-
10 *ger en la cort, e deu-li dir: «jo yc són per aital*
hom». E si no u diu e cala, cau aquel a qui serà
manat en LX sous; e deu dir mentre lo veger e-ls
prohòmens seen en la cort e cort no sia partida;
los quals LX sous deu pagar que no-l ne pot hom
15 *forsar abans sinó tan tost com li serà jugiat per*
los ciutadans. E si per aventura lo dit defenedor
o altre defenedor, con lo plet sia fermat dret,
volrà enantar el plet o-s volrà posar a defendre,
deu donar fermansa si manament no a cert,
20 *segons que damunt és contengut en aquel pa-*
ràgraf "en dues guises pot hom establir pro-
curador",

si li és demanada per la part adversa, e deu-
la donar al veger, fermansa sufficient; la qual
25 *fermansa contén tres coses, so és saber: de*
iudicato solvendo, de dolo non comittendo e
que contínuament menarà lo plet a acabament.

Procurador o defenedor no pot establir pro-
curador ans de plet comensat, e tota ora, ans de
30 *plet comensat, lo seynor del plet pot lo dit pro-*
curador o defenedor revocar. Mas si lo dit plet
és comensat, és fet seynor del plet e pot establir
altre procurador, lo qual procurador o defene-
35 *dor, o son substitut, no pot ésser revocat per lo*
ver seynor del plet, si doncs lo procurador o el
defenedor primers de grat e de volentat d'él
renunciar no y volran ab volentat del ver sey-
nor, car sens volentat d'él renunciar no y po-
den,

40 *o no seran en sospita vera, o menant lo plet*
no eren fetz enemichs, o en altre loc no era per
sotz fetz o per altruyts per què-l plet no eren fetz
enemichs se'n tardàs e él ésser no y pogés o no
volgés, o n-altres coses que dret y dóna; car
45 *ladoncs pot lo ver seynor en aquest cases re-*
vocar lo procurador o defenedor, o lurs sub-
stitutz, e pot menar son plet per si o per altres
procuradors quals se vula.

3. **Tricesimam octavam que incipit: "Defenedor et cetera", approbant, licet, sit superflua.**
Els àrbitres l'aproven, (encara que és supèrflua) i passarà a les versions B i C.

4. **Tricesimam nonam que incipit: "Procurador o defenedor et cetera", approbant.** El ms. C interlinia dues vegades "al contestar" com aclariment del moment en què el procurador pot delegar la procuració en un substitut. Aclariment que no passa a les edicions, per innecessari i contradictori.

seguir e fer seguir a aquel qui per eyl serà en la cort.

E si no u fa, cau en [pena de] LX sous a aquel a qui el veguer ha manat que sia en la cort per clams d'alcú, ab que sia primer manament que sia a cort; lo qual defenedor se deu presentar en la cort, al veguer e deu-li dir: JO HINC SÓ PER AYTAL HOM. E si no u diu e cala, cau aquel a qui serà manat en [la pena de] LX sous; e deu-ho dir mentre lo veguer e-ls prohòmens seen en la cort, [e que la] cort no sia partida; los quals LX sous deu pagar con li serà jutjat per los ciutadans. E si per aventura lo dit defenedor o altre defenedor, com del pleyt sia fermat dret, volrà enantar el pleyt, o-s volrà posar a defendre, deu donar al veguer fermança sofficiant,

si li és demanada per la part adversa; la qual fermança contén tres coses; ço és a saber: que pagarà ço en què serà condempnat, e no farà e-l pleyt falsia ne egan, e contínuament menarà lo pleyt a acabament.³

2.9.4 Procurador o defenedor no pot establir procurador ans de pleyt començat, e tota hora ans del pleyt començat⁴, lo seynor del pleyt pot lo dit procurador o defenedor revocar. Mas si lo dit pleyt és començat⁴, és feyt seynor del pleyt e pot establir altre procurador, lo qual procurador o defenedor, o són substituït, no pot ésser revocat per lo ver seynor del pleyt, si doncs no y consenten.

e no seran en sospita vera, o menan lo pleyt no eren feyts enemichs, o en altre loc no era per sos feyts o per altruyts perquè-l pleyt se'n tardàs e eyl ésser no y pogués o no volgués, o en altre cases que dret hi dóna; car ladoncs, lo ver seynor pot revocar lo procurador o defenedor, o lurs substituïts, e pot menar son pleyt per si o per altres procuradors quals se vulya.

1 *Procurador pot ésser establert a l'ora, a l dia, a l temps e a tot lo plet. E si a tot lo plet, és*
5 *tengut, pus lo plet a encetat, de menar tro a sentència diffinitiva, e encara apelar, si neces-*
sari y serà.

Lo qual procurador o defenedor pot ésser establert en tot plet civil o en tot plet criminal si civilment és demanat, e peccuniarment pot respondre a libel, a posicions e a totes altres
10 *coses que al plet sien necessàries, axí com lo seynor fer podria si present fossa, si lo seynor del plet no és en Tortosa ne en sos térmens; car, si en Tortosa o en sos térmens és, ladoncs lo principal és tengut de respondre al libel, e a les*
15 *posicions.*

Pot ésser establert a l cosa si lo libel no contén plus, e, si plus contén lo libel d'na cosa, és tengut de tot aitant com lo libel contén.

20 *Item pot ésser establert en moltes coses, sí que aja a pledegiar ab una persona o ab moltes, sí d'una cosa, sí de moltes e diverses e ab diverses persones.*

E si per aventura lo dit procurador o defenedor serà establert a l'ora, o a l dia, o a l temps, en la finada de cascun d'aquest, per sentència dels ciutadans, pot-li dir lo vegeer al dit procurador o defenedor: «vós o el principal siatz a la cort aital dia»; so és, lo primer dia que venga de cort, e el procurador o el principal
25 *deven-y ésser, e són-ne tengutz que i sien. E si no y són, pot-se enantar el plet axí com si éls y eren, e és ferm e estable tot can s'i fa ne s'i enanta, axí com si éls y eren presens.*
30

Item si procurador d'alcun volrà fer demanda, e la part adversa lo volrà reconvenir, és-li
35 *tengut de respondre per aquel qui demana; e si no u vol fer ne vol respondre a la reconvenció que hom li vol fer per raon d'aquel per qui demana, atressí és-li a él negada acció o sa demana, que no li deu hom respondre e el vegeer*
40 *ne la cort no poden destréyner lo demanat que respona a la demanda, pus lo procurador no vol respondre a la reconvenció, ans si n'a dada fermansa deu ésser absolta. E ren qu-e-l plet sia*
45 *enatat cau de tota sa forsa.*

Item (a) si alcun és acusat d'alcun crim públic o privat e serà establert procurador d'alcun,

2.9.5 *Procurador pot ésser establert a una hora, o a un dia, o a un temps o a tot lo pleyt. Si a tot lo pleyt és establert, és tengut, pus lo pleyt ha començat, de menar tro a sentència diffinitiva e encara apeyllar, si necessari hi serà.*

Lo qual procurador o defenedor pot ésser establert en tot pleyt civilment demanat, e pot respondre a libeyl, e a positions, e a totes altres coses que al pleyt sien necessàries,

si lo seynor no és en Tortosa ni en sos térmens; car si en Tortosa o en sos térmens és, és tengut de respondre al libeyl, e a les positions.

Pot ésser establert a una cosa o a moltes, sí que aja a pledejar ab una persona o ab moltes.

E si per aventura lo dit procurador serà establert a una hora, o a un dia, o [a un] temps, en la finada de cascuns d'aquests, per sentència del ciutadans, pot-li dir lo vegeer al dit procurador o defenedor: [MANAT] VÓS O EL PRINCIPAL SIATS A CORT AYTAL DIA; ço és, lo primer dia que venga de cort, o el procurador o el principal deuen-hi ésser, e són-ne tengutz que y sien. E si no y són, pot-se enantar el pleyt axí com si éls hi eren, e és ferm e estable quant s'i fa ne s'i enanta, axí com si eyls hi eren presens. ⁵

2.9.6 *Si procurador d'algun farà demanda, e la part adversa lo volrà reconvenir per raó d'aquel per qui eyl demana, lo procurador és tengut de respondre a la reconvenció, e [de] defendre a aquel per qui demana; e si fer no o vol, lo vegeer ne la cort no deuen destréyner lo demanat que enant el pleyt contra él començat, ne deuen hoir aquel procurador en sa demanda, ans lo demanat deu ésser absolt de la instància del juhiï, e la fermaça deu ésser absolta.* ⁶

2.9.7 *Si alcun és acusat d'alcun crim públic o privat, e serà establert procurador d'alcun, e li serà*

5. Quadragesimam que incipit: "Procurador pot ésser et cetera", **approbant.**

6. Quadragesimam primam que incipit "Si procurador et cetera", **approbant.**

1 e li serà excepció posada del dit crim, no deu ésser oyt entró aja purgada la sua innocència. La qual excepció deu ésser provada, si jugiat li serà per los ciutadans, dins XV dies; <e si dins
5 XV dies> no és provada, no val ren, ne li nou, e pot menar son plet. ⁷

Item. Si alcuna fembra defendrà son marit o altra persona, e serà condempnada en la cosa demanda, ren no val ne sentència que i sia donada no ten, ne-s pot menar ne deu, a exsecució. Car fembra no pot ne deu ésser procuradora sinó per son pare o per sa mare, si altres persones aquels no an qui per éls demanen o defenen. Quia virile officium est suscipere alienam defensionem e ultra sexum muliebre esse constant. ⁸

Qual que cosa fassa lo procurador, oltra el manament que fet li és, no val, ne nou a aquel qui l'a establhit en nula cosa. Si doncs no és establhit axí com en la sua cosa pròpria, o aja plen poder de demanar o de defendre, e libera ⁹ e general aministració, car en aquest dos cases nou a aquel qui l'a enaxí establhit procurador so que per él és fet.

25 Però en lo cas sobiran, si a fet contra e oltra el manament a ssi fet, és-ne tengut a aquel qui l'aurà establhit e-n pot ésser demanat.

30 Cavaler, per pare, ne per mare, ne per muler, ne per nula altra persona, no pot ne deu ésser procurador ne defenedor. ¹⁰

35 Tutors o curadors e-l plet del pubil o de l'adolocent, enans de plet commensat, no poden ne deven establhir procuradors. Mas los pubils o-ls adultz, ab auctoritat de lur tutor o de lur curador e ab decret del veger e dels ciutadans que en alò seran eletz per júgies, poden establhir procurador o procuradores.

40 Tutor o curador, après de plet comensat sobre-ls béns del pubil o de l'adult, poden establhir procurador.

excepció posada del dit crim, no deu ésser oït entró aja purgada la sua innocència. La qual excepció deu ésser provada dins XV dies; e si dins XV dies no ere provada, no val re, ne li nou, e pot menar son plet.

2.9.8 Si alcuna fembra defendrà son marit o altra persona, e serà condempnada en la cosa demanada, res no val e sentència que hi [sie] donada no té, ne-s pot menar, ni deu aver exsecució. Car fembra no pot ne deu ésser procuradora sinó per son pare o per sa mare, si altres persones aquels no han qui per eyls demanen o defenen.

2.9.9 Qual que cosa faça el procurador, oltra el manament que feyt li és, no val, ne nou a aquel qui l'a establhit en nuyla cosa. Si doncs no és establhit axí com en la seua cosa pròpria, o aja plen poder de demanar o de defendre, e libera e general amministració, car en aquests dos cases no val a aquel qui l'a axí establhit procurador ço que per eyl és [enaxí] feyt.

Pus en lo cas sobirà, si a feyt contra e oltra el manament a si feyt, e és-ne tengut a aquel qui l'aurà establhit e-n pot ésser demanat.

Cavaler, per pare, [ni per mare], ni per mulyer, ni per nuyla altra persona, no pot ni deu ésser procurador ni defenedor.

2.9.10 Tutors o curadors del pleyt del pubil o de l'adolescent, enans del pleyt començat, no poden ni deuen establhir procuradors. Mas els pubils o els adults, ab auctoritat de lur tutor o de lur curador e ab decret del veguer e dels ciutadans qui en aylò seran eletz per jutges, poden establhir procurador o procuradors.

Tutor o curador, après del pleyt començat, sobre els béns dels pubils o dels adults, poden establhir procurador.

7. *Quadragesimam secundam que incipit:* Si alcun és acusat et cetera", *approbant.* Suplim al tex A "e si dins XV dies" evident error del copista.

8. *Quadragesimam terciam que incipit:* Si alcuna fembra et cetera", *approbant.* Com en tantes altres ocasions es suprimeix el text llatí "Quia virile officium est..." i no es tradueix perquè es tracta d'una sentència merament asseverativa.

9. *Quadragesimam quartam que incipit:* "Qualque cosa et cetera", *approbant.* Corregim l'error del manuscrit A *libel* per *libera* que fa perdre el sentit a la frase "libera e general administració", correcta des dels manuscrits B i C.

10. *Quadragesimam quintam que incipit:* "Cavaller et cetera", *approbant ex quo est consuetudo, sed lex loquitur de militibus armate milicie.*

La sentència aprova el text "perquè és costum i ho diu la llei de la cavalleria"; i quedarà inclosa en 2.9.9.

1 *Exceptades les dones que no van a forn, ne*
a molín de blat o a mercat, que aquestes aytals,
con són tutrius de lurs fils, ans de plet comensat
5 *poden stablir procurador o procuradors sobre*
béns de pobils, si plet n'és, en demanar o en
defendre.

Car en aquestes s'entén per so com no són
tengudes de venir a cort, e lo veger és tengut
d'anar a eles, e els júgies, si per alguns affers
10 *de testimonis o d'altres les an obs.* ¹¹

Item si alcun hom, per malaltia que aja, o
alcuna dona, per raon de son onrament o de
malaltia, no poden los hòmens venir a la cort,
o les dones no y volen venir e y trameten lurs
15 *procuradors per demanar o per defendre, e la*
part adversa no u creurà e serà en dubte, lo
veger sens tot servii e loger, deu anar denant éls
o y deu trametre ll prohòmens a qui digen ca
(sic) si volen que aquels qui per éls volen de-
20 *manar o defendre sien lurs procuradors, e si*
responen que hoc, deven ésser rebutz a pro-
curadors e lo veger, tot sol s'y va, o aquels d'os
prohòmens són-ne creegutz per plana paraula
e sens sacrament.

25 *Item.* ¹³ *Si alcun hom serà malalte e alcun hom altre se clamarà d'él e lo malalte c'escusarà per la*
malaltia que no pot venir a la cort, e no y volrà trametre procurador, lo veger per juy dels ciutadans deu
trametre a aquel malalte dos prohòmens que-l végien e parlen amb él, e végien lo malalte. E si veen e
conoxen que malaltia sia longa o breu, deven venir a la cort aquels dos prohòmens e deven dir al veger
e als júgies si és longa o breu, e si és breu deu ésser sperat per VIII dies que no és tengut de venir a cort
30 *si està dins casa, que no vàgia deforas, ne li deu ésser manat que sia <a> cort ne que i trameta dins aquels*
VIII dies. E si la malaltia és longa, lo veger deu-hi trametre altres dos prohòmens, o aquels, que li digen
per manament del veger que trameta son procurador a la cort: «que aytal hom se clama de vós», e és
tengut de trametre procurador e u deu fer, e aquel manament, ab que axí-s fassa, val aytant com si-l faya
lo veger o el sag, e porta pena de LX sous, e aquels dos prohòmens són-ne creegutz per plana paraula
35 *e sens tot sacrament.*

Exceptades les dones que no van a forn, ne a
molí de blat, [ni] a mercat, que aquestes aytals,
com són tutrius de lurs fyls, ans de pleyt co-
mençat poden establir procurador o procura-
dors sobre ls béns del pubils, si pleyt n'és, en
demanar e en defendre.

2.9.11 Si algun hom o alguna dona, per «malaltia» o
per altra raó no poden o no volen venir a la cort,
e y trameten lurs procuradors per demanar o per
defendre, e la part adversa no u creurà e serà en
dupte, los procuradors no deuen ésser reebuts a
demanar, si no proven lo manament per carta
pública o en altra manera bastant, ni a defendre,
si no satisfava fermança en aquella manera que
dit és desús en la costum que comença “defe-
nedor és dit”, etcètera. ¹²

11. **Quadragesimam sextam que incipit:** “Tudors e curadors et cetera”, **approbant, excepto quod in fine dicitur** “Per ço no són tenguts de venir et cetera” **usque ad finem, in quo reprobant eam.**

Els àrbitres reproveu només el final del costum, des de “car en aquestes s'entén per so com...”, i així quedarà en les versions posteriors.

El ms. C, per nota a peu de plana, estableix la concordància amb 5.6 (Rúbrica de Tutors).

12. **Quadragesimam septimam que incipit:** “Si alcun hom et cetera”, **reprobant eam quia impeditur iusticia et persone predictae teneantur constituere procuratorem, cum publico instrumento vel alio legitimo modo.**

El costum serà reprovat, ja que els homes o dones referits poden trametre procuradors constituïts en forma legal. I amb aquesta innovació figurarà en les versions B i C. El costum a què fa referència la frase final, és el 2.9.3.

Notem que on la versió A diu correctament “per malaltia” i la B “per malaltia”, passa a dir des de la versió C “per malaltia” cosa que pot induir a error, tot i que en l'àmbit lingüístic tortosí es diu encara “malaltia” per fer referència al mal endanyat encara que no a la malaltia.

13. **Quadragesimam octavam que incipit:** “Si alcun hom serà et cetera”, **reprobant quia impeditur iusticia. Et loco eius servetur ius comune.**

El costum és reprovat pels àrbitres perquè impedeix justícia: com que existeix la forma de presentar-se per procurador, ningú no es pot negar a tenir-ne.

1 *Atressí, nul hom qui perda sa muler, ne femna que perda son marit, ne nul hom ne nula femna que perda son pruxme que li sia acostat entró al quart grau, lo veger, per clams de nul*
 5 *hom, no li deu manar que sia a cort, sí que sia plet comensat, enfre IX dies que una d'aqueles persones sobredites sien mortes. Ne per manament que li'n sia fet dins aquels IX dies primers vinentz no és tengut que i venga ne y trameta*
 10 *procurador. E si manament li n'és fet, no val ne-n cau en neguna pena si no y ven, ne en ren contra él no pot hom enantar, e si ufa no val ren, ne a él o a ela no nou ren, e és axí tot so que s'i fassa dins aquels IX dies, si no-s fa ab volentat*
 15 *d'él com si ren no y era fet ne enantat.*

*Item, procurador pot ésser establí ans de plet comensat e après plet comensat. E ans de plet comensat, pot ésser revocat totes ores que-l seynor del plet se vula, e pot-lo menar per si o establir altre procurador.*¹⁵

20 *Mort lo seynor del plet, lo procurador pot menar lo plet que li és comanat ans de plet comensat e après de plet comensat, si-ls hereus del mort no y contradexen o la part adversa, ans de plet comensat, exceptió no li posava que la cosa és entrega e és fenit lo manament per la*
 25 *mort del manador, car ans del plet comensat és dit que la cosa és entrega. E pus-él és mort lo manament no val, pus plet no y a comensat, car si plet y avia comensat, sens contrast que neguna de les pars no li pot fer, pot e deu tot lo plet*
 30 *aportar a sentència diffinitiva e, si mester y era, pot-se apelar, e deu.*

35 *Sinó tan solament en aqueles coses sobredites e en aqueles que dret vol que pot e deu ésser revocat. Emperò qual que cosa sia feta per procurador après plet comensat, sí que muyra, sí que sia revocat, és ferma e estable.*¹⁶

Si procurador guaynarà o guayna aquela cosa que demanda ne pledégia, o el preu d'a-

2.9.12 *Atressí, hom qui perda sa muyler, o femna que perda son marit, o hom o femna que perda son pare o sa mare, o fyl o frare o altre parent que li sia acostat e-l segon o e-l terç grau, lo veguer, per clams de nuyl hom, no li deu manar que sia a cort enfre IX dies que una d'aqueles persones sobredites sien mortes, sí que y aga pleyt començat o no. Ni per manament que li'n sia feyt dins aquels IX dies primers vinentz, no és tengut que y venga, ne y trameta procurador. E si manament li n'és feyt, no val e és en totes coses axí com si feyt no era.*¹⁴

2.9.13 *Mort lo seynor del pleyt, lo procurador pot menar lo pleyt que li és comanat ans del pleyt començat o après del pleyt començat, si-ls hereus del mort no y contradexen o la part adversa, ans del pleyt començat, excepció no li posava que la cosa és éntegra, e és fenit lo manament per la mort del manador, car ans del pleyt començat és dit que la cosa és éntegra. Pus eyl és mort lo manament no val, pus pleyt no y ha començat, car si pleyt hi avia començat, sens contrast que neguna de les parts no li pot fer, pot lo pleyt aportar a sentència diffinitiva e, si mester serà, porà s'apeylar e deu.*

2.9.14 *Si procurador guaynarà o guayna aquela cosa que demana ne pledeja, o el preu d'aquela e*

14. *Quadragesimam nonam que incipit: "Atressí null hom et cetera", approbant eam quantum ad coniuges, patrem, matrem, et filios legitimos, quo ad alios reprobant eam quia Impeditur iusticia.*

L'aproven els àrbitres quant a cònjuge, pare, mare i fills legítims i el reproven quant als altres parents. En les versions B i C s'admetrà fins al segon o tercer grau (i esmenta expressament el germà o altre parent, que la sentència no contempla).

15. *Quinquagesimam que incipit: "Item procurador et cetera", approbant, licet sit superflua.*
 S'aprova el costum "encara que és superflu", però no apareixerà en les versions B i C.

16. *Quinquagesimam primam que incipit: "Mort lo seynor et cetera", approbant.*
 Tot i ésser aprovat pels àrbitres, en el manuscrit B i C perdrà el darrer paràgraf.

1 *quela e altres coses que yxen d'aquela, so és*
fruitz, o loger o rendes, e moltes d'altres coses
que a la vegada yxen d'aquela, tot o deu resti-
5 *tuir e emenar al seynor qui l'a establhit procura-*
rador.

Item, procurador qui és establhit a negocis o
a fetz aministrar, pot establir e substituir altre
procurador o procuradors cant se vol e totes
10 *ores que-s vula; e aquels atressí revocar totes*
ores que-s vula. Mas res d'aquels béns en què
serà establhit procurador a aministrar, no pot ne
deu vendre ne alienar si doncs especial mana-
ment <no li és fet; e si especial manament> ¹⁸ li
15 *n'és fet, e ven o aliena neguna cosa d'aqueles,*
pot obligar per evicció totz los béns d'aquel
qui-l manament li aurà fetz.

Mas dels seus béns propis no és tengut
d'obligar nengun ne jasia so que él fassa la
venda, si specialment no y és enprés e declarat,
20 *no és entés que él oblich ne dégia obligar sons*
béns propis.

Lo maestre del Temple, ne el comanador, ne
negun frare del Temple, ne son loctinent, batle
ne altre, ne en Ramon de Moncada ne son batle,
25 *ne el veger, ne nula persona <tinent loc de se-*
nyoria, procuradors no poden ésser de neguna
persona> ¹⁹, ne nula favor, patrocini o ajuda a
nenguna de les pars no poden ne deven donar,
ne a nenguna no-n deven mostrar per aquela
30 *raon minassem fervorem. Et si o fayen, ren que*
éls y digen ne y fassen no val ren, ne mentre éls
y parlen, nul hom no és tengut que i parle ne y
respona, si no-s vol, ne-l ne pot hom destréyner
ne forsar.

altres coses que ixen d'aqueles, ço és fruitz, o
loger o rendes, o moltes d'altres coses que a la
vegada ixen d'aquela, tot ho deu restituir e
emenar al seynor que l'ha establhit procura-
dor. ¹⁷

2.9.15 Procurador qui és establhit a negocis o a feyts
aministrar, pot establir e substituir altre
procurador o procuradors cant se vol e totes
hores que-s vuyla; aquels atressí revocar totes
hores que-s vuyla. Mas res d'aquels béns en què
serà establhit procurador «a» aministrar, no pot
ne vendre ne alienar si doncs especial manament
no li és feyt; e si especial manament li n'és feyt,
e ven o aliena negun d'aquels, pot obligar per
evicció tots los béns d'aquel qui manament li
aurà feyt.

Mas los seus béns propis no és tengut
d'obligar, ne és entés que los oblic, si espres-
sament no u deia.

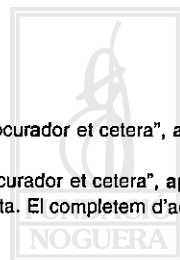
2.9.16 Lo maestre del Temple, ne el comanador, ne
negun frare del Temple, ne son loctinent, batle
ni altre, ni en Ramon de Muntcada ni son batle,
ne el veger, ne nuylla persona tinent [loch] de
seynoria, procuradors no poden ésser de neguna
persona, ni nuylla favor, patrocini ni ajuda a
neguna de les parts no poden ne deuen donar, ne
a negú no deuen mostrar per alcuna raó menaces
ne favor. E si o faien,

mentre eyls hi parlen, nuyll hom no és tengut
que y parle ne y respona, si no-s vol, ne-l ne pot
hom destréyner ni forçar.

17. *Quinquagesimam secundam que incipit: "Si procurador et cetera", approbant.*

18. *Quinquagesimam terciam que incipit: "Item procurador et cetera", approbant.*
El text del manuscrit A és incomplet per error del copista. El completem d'acord amb els manuscrits B i C "no li és fet e si especial manament..."

19. *Quinquagesimam quartam que incipit: "Lo maestre et cetera", approbant.*
També aquí el text del manuscrit A és incomplet i el completem d'acord amb els mauscrits B i C. "tinent loc de senyoria procuradors no poden ésser de neguna persona..."

RÚBRICA 10

QUE NUYL HOM NO PUSCA DONAR LES SUES DEMANDES A PUS PODERÓS DE SI EN OFFICIS O EN SEYNORIA

1 *Rúbrica que nul «hom» no pusqua donar les
sues demandes «a pús poderós de si»*

5 *Accions que nengú aja, si les dóna o les
transporta en pus poderós de si per raon de
ofici, so és en seynor, o en batle, o en veger, o n
altra persona que poden a hom agreujar per
raon del poder o del ofici que ten per qual que
raon, çes accions e ces demandes de tot en tot
pert aquel qui les dóna e aquel qui les pren.*

2.10.1 Accions que negú aja, si les dóna o les trans-
porta en pus poderós de si d'ofici, ço és en
seynor, en batle, o en veguer, o en altra persona
que pusca hom agreujar per raó del poder e de
l'ofici que té per qualque raó, ses accions de tot
en tot pert aquel qui les dóna e aquel qui les pren.

10 *Car seynor batle, veger, ne altra presona que ofici tenga de jugar o destréyner no pot ésser procurador
ne demanador per nom d'altre, ne deu reebre demanda aquel poderós en nula manera d'altre, per so
que pusca agreugiar altra persona ne donar don, que diu la regla del dret aperte enim voracitas videtur
esse creditorum qui alios accionum suarum redimunt exactores. ¹*

15 *Con algun dóna o vol donar a seynoria o a
batle o a veger la meitat de la cosa que demana
o de l'accions que a, o més de la meitat, o alguna
part, per so que mils sia defetz per éls e ajudat
en can demanda, la donacció aquela, o venda,
o cessió o altre cal que us vulatz contrayt^t o
20 *machinació feta entr-éls sobre la dita cosa, no
val, ne acció ne demanda per lo dit seynor, ba-
yle o veger, contra lo donador no n pot ésser
feta ne demanda ne acció d'aquén no naix ne n
pot nàxer.**

2.10.2 Con algun dóna a batle o a veguer la meytat
de la cosa que demana o de les accions que ha
o alguna part, per ço que mils sia defés per eyls
e ajudat per eyl en sa demanda, la donatió aque-
la, o venda, o altre qual que us vuylats contrayt
o machinació feyta entre eyls sobre la dita cosa,
no val, ne acció ni demanda per lo dit seynor,
batle o veguer, contra lo donador no pot ésser
feyta ne acció d'aquén no nayx ni n pot néxer.

1. RUBRICA QUE NULL HOM NO PUSCHA DONAR LES SUES DEMANDES et cetera: Approbant arbitri quod ponitur sub hac rúbrica.

Tot que la rúbrica és aprovada íntegrament, en els manuscrits B i C i en les edicions es prescindeix d'un llarg paràgraf justificatiu del costum primer.

RÚBRICA 11

SEQUITUR DE NEGOCIIS GESTIS

1 **Rubrica de negociis gestis.**

Differència és entre procuradors e aquels qui fan o procuran los fetz altruyls, car procurador és dit aquel qui és per manament a él fet et negotiorum gestorum és aquel qui ministra altruyls fetz senz manament.¹

5 *On si alguna persona demana deute que sia degut a altre e él reebrà, e aquel creador de qui aquel deute era e li era degut o a per ferm, so que aquel qui presos los aurà a fet, ha acció e demanda contra él del demanar e de cobrar aquels diners que aquel aurà reebutz de son deutor.*

10 *Mas <si> ² per ferm no u ha, no a acció ne demanda contra aquel qui·ls ha reebutz e presos de son deutor, mas acció e demanda contra son deutor qui·l deute li devia, axí com d'abans ç'avia. Ratihabicio retro trahitur et mandato comparantur.*

15 *Item. Si alcun farà lo negociis o fetz d'altre profitosament e en les coses que profitoses sien a aquel de qui són, ha acció e demanda contra aquel de qui són les coses, de la mesió e de la despesa que feta aurà en aqueles coses. Mas si les coses al seynor d'eles no eren profitoses, neguna acció ne demanda no a contra él.*

20 *Item. Si mare, avi o àvia qui no aja fils o nétz en poder, fa alguns alimentz en fils o en nétz, sens protestació que no·n fassa con fa los aliments, los fils de la mare o els nétz a l'avi que no·ls ha poder o a l'àvia qui aquels alimentz aurà fetz, no són tengutz de reffer ne de emenar, per so com és semblant que u aja fet per pietat*

2.11.1 Si alguna persona, sens manament, demana deute que sia degut a altre e·l reep, e aquel creador a qui el deute aquel era degut o ha per ferm, [ha acció e demanda contra el demanador de cobrar e demanar] ^{1bis} aquels diners que él ha reebutz de son deutor.

Mas si per ferm no u ha, no ha acció ni demanda contra eyl, mas contra son deutor qui·l deute li devia, axí con d'abans s'avia.

2.11.2 Si algú farà los negociis d'altre profitosament, ha acció e demanda contra

aquel de qui són les coses, de la mesió e de la despesa que feyta aurà. Mas si les coses al seynor d'eyles no eren profitoses, neguna acció ni demanda no ha contra eyl.

2.11.3 Si mare o avi o àvia que no aja fyls o néts en poder, fa alguns aliments en fyls o en néts, sens protestació que no faça con fa los aliments, los fyls o els néts

no són tegutz de refer ne d'emmanar a éls los aliments, per ço com és semblant qu·éls o ajen

1. RUBRICA DE NEGOCIIS GESTIS: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.**

En les versions B i C fallarà el paràgraf inicial que distingeix entre "procurador" i "gestor", tot i que la rúbrica havia estat aprovada íntegrament.

1bis. El text C margina el que falta del text A: "ço que aquell qui presos los haurà, ha fet...". Les edicions simplifiquen i deixen només a partir de "ha acció i demanda...", cosa que és més intel·ligible: se suposa que allò que té per ferm, és justament el que ha fet el subjecte contra el qual es dirigeix.

2. Afegim *si*, d'acord amb els manuscrits B i C, per completar el sentir de la frase.

1 e que-ls o volch donar; exceptat si tutors no eren, car ladoncs, con són tutrius o tutors s'entén, que-ls infantz del lur ajen despés e menjat.

5 *Item. Si fil estant en poder de son pare paga nul deute que-n son pare dégia, lo pare no li n'és tengut de ren, ne acció nul temps d'alò no a.*

10 *Item. Si és fil emancipat, si paga alguna cosa o aministra alguns béns de son pare, si u fa per raon e per enteniment que i lo y don (sic), nula acció d'assò entr-éls no naix ne pot d'aquí enant néxer.*

15 *Mas si no u fa per raon e ab enteniment de donar, ha acció e demanda contra lo pare e els seus béns, sí que aquela cosa aurà mesa e despesa en coses que sien profitoses a son pare, car si no u eren, acció ne demanda no-n pot fer ne deu contra lo pare.*

20 *Ço que hom despén en sa muler entró a la mort d'ela, lo marit nula demanda no-n pot ne deu fer contra los ereus o els successors d'ela. Que a la amor que li a aguda e a o deu recontar.³*

25 *Si per paternal amor negun nodrex sos fi-lastres, o paga per doctrina d'éls a lurs maestres soldada, o yfa alcunes missions en éls, nula acció ne demanda contra éls per aquella raon no a, ne y pot ne deu aver. Si doncs con él aqueles coses fa, no fa protestació que él aqueles coses volia cobrar e vol, car ladoncs a acció e pot demanar aqueles coses que <aurà> despeses, si són estades mes<es>⁴ a profit d'aquels fillastres.*

35 *Si alcun fa negociis o fetz d'alcuns, o la persona de qui són los negociis manarà o pregarà que-ls fassa, en so que despés aurà e-ls ditz negociis, a dues accions contra aquels per qui los negociis aurà fetz; so és saber, la una que a nom *negotiorum gestorum*, e aquesta s'entén con són fetz profitosament, e l'altra a nom *acció mandati*, e aquesta deu seguir les fins del manament e no plus.*

feyt per pietat e qu-éls o volgren donar; exceptat si tutors no eren, car ladoncs, can són tutors o tutrius o curadors, s'entén que-ls infans del lur ajen despés e menjat.

2.11.4 Si fyl estan en poder de son pare paga nuyl deute que son pare dega, lo pare no li n'és tengut de re, ne acció nuyl temps no ha.

Si és fyl emancipat e paga alguna cosa o aministra alguns béns de son pare, si u fa per raó e per enteniment que lo y do, nuyla acció entr-eyls no nayx ni pot d'aquí enant néxer.

Mas si no u fa per raó e ab enteniment de donar, ha acció e demanda contra lo pare e els seus béns, si que aquella cosa aurà mesa e despesa en coses que sien profitoses a son pare; car si no u eren, acció ne demanda no pot fer ne deu contra lo pare.

2.11.5 De ço que-l marit despén en sa muyler tro a la mort d'eyla, nuyla demanda ne pot ne deu fer contra-ls hereus o els successors d'eyla.

2.11.6 Si a paternal amor negú nodrex sos fiylastres, o paga per doctrina d'éls a lurs maestres soldada, o fa alcunes messions en eyls, acció ne demanda contra eyls per aquella raó no ha ni pot aver. Si doncs com aqueles messions fa, fa protestació que les volrà cobrar, car ladoncs ha acció e pot demanar aqueles coses que aurà despeses, si són estades mes a profit d'aquels fiylastres.

2.11.7 Si alcú fa negocis o feyts d'altres per manament o per precis d'eyl, en ço que despés aurà e-ls ditz negocis, ha dues accions contra aquels qui per los negocis aurà feyts; ço és a saber, la una que ha nom *negociorum gestorum*, e aquesta s'entén con són feyts profitosament, e l'altra ha nom *acció mandati*, e aquesta deu seguir les fins del manament e no pus.

3. Al final de 2.11.5, apareix en el ms. A una expressió sentimental impròpia d'un text jurídic, que desapareix en els textos posteriors.

4. Al final de 2.11.6 afegim *aurà* per completar la lectura, d'acord amb els manuscrits B i C i a continuació : corregim *meses* de *mes* en el manuscrit A, d'acord amb els manuscrits B i C.

- 1 *Si alcun faran negociïis d'aquel qui serà absent, jasia so que él absent no u sàpia, si profitosament los fa, a obligat lo seynor dels negociïis, e a acció negotiorum gestorum contra*
5 *él, e deu-li retre comte de les coses que despeses y aurà e reebudes n'aurà, e pagatz les despeses d'aquels negociïis.*
- Si alcuna cosa li'n sobra, fetes aqueles despeses, tot o deu retre al seynor dels ditz negociïis. Car axí con aquel qui fa los negociïis a obligat lo seynor e <a> acció contra él de ço que mes y a, atressí lo negotiorum gestorum és*
10 *tengut de redre comte al seynor e de retre tot so que li sobra, fetes aqueles missions que són profitoses al seynor, e és obligat. E d'aquest fet aital yxen dues accions: dreta et contrària; la dreta que pertayn al seynor e la contrària que pertayn al negotiorum gestorum.*
- 20 *Si alcun despén pus que no deu e ls negociïis altruyls, plus no-n deu cobrar sinó solament so que justament e profitosa y aurà despés.*
- Si alcun paga per altre, él no sabent o no volent, de la obligació lo deliura.*
25 *Mas negun estrayn deute no pot demanar sens volentat del seynor a qui és degut lo deute. Per aquesta raon con la condició d'altre pot hom melorar e no pigiorar.*
- Qui per nom d'altre paga del seu deute que aquel altre dégia, és-li tengut e obligat de restituir tot so que n'aurà pagat per él.*
30 *Si doncs aquel deutor no-s pot o-s podria defendre a son creador o aquel qui per él o a pagat per alcuna raon que él no era ne és tengut d'aquel deute a pagar.*
- 35 *Negun no és tengut ne pot ésser forsat d'aquels qui fan negociïis d'altres de reebre cas d'aventura sobre ssi, si doncs especial covenensa entr-éls no n'era feta e enpresa.*
- 2.11.8 *Si algú farà negocis d'aquel qui serà absent, jassia ço que l'absent no u sàpia, <si> profitosament <los> ⁵ fa, ha obligat lo seynor dels negocis, e ha acció negotiorum gestorum contra eyl, e deu-li retre comte de les coses que despeses aurà e rebudes n'aurà.*
- E si alguna cosa li'n sobra, feytes aqueles despeses, tot o deu retre al seynor dels ditz negocis. Car axí com aquel qui fa los negocis ha obligat lo seynor, e ha acció contra él de ço que mes hi a, atressí lo negotiorum gestorum és tengut de retre comte al seynor, e de retre tot ço que li sobra, feytes aqueles missions que són profitoses al seynor, e és obligat. Ed' aquest feyt aital ixen dues accions: dreta e contrària; la dreta que pertayn al seynor ⁶ e la contrària qui pertayn al negotiorum gestorum.
- 2.11.9 *Si algú despén més que no deu en negocis altruyls, pus no deu cobrar sinó solament ço que justament e profitosa hi aurà despés.*
- 2.11.10 *Si alcú paga per altre, eyl no sabent o no volent, de la obligació lo desliura.*
Mas negun estrayn deute no pot demanar sens volentat del seynor a qui és degut lo deute.
- 2.11.11 *Si alcú per nom d'altre paga deute que aquel degués, <aquel> és-li tengut e obligat de restituir tot ço que aurà pagat per eyl.*
Si doncs aquel deutor no-s pot defendre per alcuna raó que eyl no era tengut d'aquel deute a pagar a son creador.
- 2.11.12 [Aquels qui fan negocis d'altres no són tenguts de cas d'aventura, si donchs special covenença no era entre éls empresa.] ⁷

5. En començar el costum 2.11.8, el ms. C diu "profitosament *no u fa*" en comptes de "profitosament *los fa*", error evident, que corregim.

6. Al final del costum 2.11.8 el manuscrit B afegeix interliniat després de "que pertayn al seynor": "*e és obligat*". Ens sembla contradictori donat que és una acció i no una obligació. I efectivament no apareix en les versions posteriors.

7. El ms. C no tenia el costum 2.11.12, que apareix afegit posteriorment al marge superior.

RÚBRICA 12

D'AQUELES COSES QE ALCÚ FARÀ PER FORÇA O PER PAOR ¹

1 *Metus est instantis vel futuri periculi causa mentis trepidacio. ¹*

Con les coses que són fetes per paor de mort o per turment de cors, no deven ne an nula fermetat, e la paor deu ésser tal que pogés caure en fort hom e no temorós. On per aquesta raon, si per una d'aquestes dues coses sobredites serà feta venda o donació o nul altre contract, nula fermetat no deu aver que demanar no u pusca aquel a qui la forsa o la paor serà feta venda e revocar e tornar e-l primer estament. Si doncs après d'aquesta forsa o d'aquesta paor con serà en sa franquea e sa natural libertat no u confirmava e que u agés per ferm, so que fet avia con la forsa o la paor li faya hom.

2.12.1 Les coses que són feytes per paor de mort o per turment de cors, no deuen aver ne an nuyla fermetat, e la paor deu ésser tal que pogués caure en fort hom e no temerós. On si per una d'aquestes coses sobredites serà feyta [venda] o donació o nul altre contract, nuyla fermetat no deu aver que demanar no u pusca aquel a qui la força o la paor serà feyta, e revocar e tornar e-l primer estament. Si doncs après aquesta força o d'aquesta paor, com serà en sa franquea e en sa natural libertat, no u confirmava e que u agués per ferm, ço que feyt avia con la força o la paor li faya hom.

19 *Quinque autem sunt genera; vis, scilicet est vis compulsiva, per quam compellitur quis ad it faciendum quod non faceret si esset liberi arbitrii, et ex hac oritur accio quod metus causa, sicut est in superiori causa. Est vis expulsiva, que inducit interdictum unde vi. Est vis ablativa et hoc inducit vi bonorum raptorum, et est in rebus mobilibus. Est vis turbativa que inducit uti possidetis in rebus soli, set in rebus mobilibus interdictum utrobi, cum duo se possidere contendunt. Est vis inquietativa que inducit uti possidetis interdictum, quod aut clam, ut si quis a me prohibitus vel putans se prohibendum, quid in meo faciat sive ius faciendi habuerit sive non.*

25 *Si alcun per paor de mort o per turment de cors o per temor de menasses capitals, so és que, si per aventura ten cartes de ça alforria, e li menassa que les li destrua e que tornarà en servitut el qui franch és e ja fo servu, e per paor de qual se vol d'una d'estas tres coses sobredites li farà carta de donatió, transacció, stipulació o d'altre contract de obligació, ren no val tot so que fet aurà. E con aja provat que axí sia fet, deu-ne ésser absolt per sentència, si demanda n'és feta e u vol revocar.*

2.12.2 Si alcú per paor de mort o per turment de cors, o per temor de menaças capitals, ço és que, si per aventura té cartes de sa alforria, e li menaça que les li destruyrà, e que tornarà en servitut el qui franc és e ja fo servur, e per paor de qual se vol d'una d'aquestes tres coses sobredites li farà carta de donació, transacció, stipulació, o altre contract d'obligació, re no val tot ço que feyt aurà. E con aja provat que axí sia feyt, deu-ne ésser absolt per sentència, si demanda n'és feyta e u vol revocar.

1. RUBRICA DE AQUELLES COSES QUE ALCUN FARÀ PER FORÇA O PER PAOR. *Approbant arbitri consuetudines positas sub hec rúbrica.*

En els manuscrits B i C desapareixeran totes les expressions llatines procedents majoritàriament de la Summa de Azzone. (Vegeu IGLESIAS A. "Las Costums de Tortosa y los Fori..." Tortosa, 1979).

1 *Acció quod metus causa és personal, jassia so que la cosa-n deman hom.*

5 *Vendes, donaccions, ne transaccions, ne nuls altres contraitz que són fetes per forssa, nula valor no deven aver ne an.*

10 *Si alcuna cosa serà promesa per alcun per forssa o per paor, axí com dit és, que don o liure alcuna cosa e après de la forssa o de la paor a él feta, e aquel qui la forssa aurà presa o la paor serà feta, de grat e per sa pròpria voluntat o*
15 *pagarà tot so que aurà promés o partida, acció ne demanda no a per què cobrar o pusca per les raons sobredites. Per so com par que i lo i aja donat de grat e no per forssa ne per paor. Si doncs con faya aquela paga d'aquela promessa aquela forssa metexa e aquela paor no li fayen que abans li avien feta.*

20 *L'hereu d'aquel qui alcuna cosa aurà aguda per forssa o per paor que aja feta a altre, no n'és tengut sinó d'aytant com a él ne pervendrà de so que d'altre aurà agut per forssa o per paor.*

25 *Si alcun és pres e, per forssa o per paor, prometa donar alcuna cosa a alcun qui aquela forssa o paor li fassa, e per so que mils o atena ne darà fermança a él que lo y don, ne él ne la fermança no-n són tengutz en ren que u atenen, ne acció que contra els per aquesta raon se'n pusca posar, no val.*

E si sacrament ne vot ne altra seguretat n'an feta que atenen, so que an promés no val, ans de tot deven ésser absoltz lo prometedor e la fermança.

2.12.3 *Accio quod metus causa és personal, jassia ço que la cosa deman hom.*

Vendes, donacions, ni transaccions, ne nuyls altres contrayts que són feyts per força, nuyla valor no deuen aver ni han.

2.12.4 *Si alcú per força o per paor prometrà alcuna cosa, e depuyx*

de grat e per sa pròpria volentat o pagarà, ço que aurà promés o partida, acció ni demanda no ha per què cobrar o pusca.

Si doncs com o faya aquela força metexa e aquela paor no li fayen que d'abans li avien feyta.

2.12.5 *L'ereu d'aquel qui aylena cosa aurà haïda per força o per paor que aja feyta a altre, no és tengut sinó d'aytant com a eyl ne pervendrà de ço que d'altre aurà aüt per força o per paor.*

2.12.6 *Si alcú és pres e, per força o per paor, 4 prometrà donar alcuna cosa a alcú, e per ço que mils o atena ne darà fermança, ni él ni la fermança no són tenguts en re que u atenen, ne acció que contra eyls per aquesta raó se puxa posar, no val.*

E si sacrament ni vot ni altra seguretat n'an feyta que atenen, ço que auran promés no val, ans de tot deuen ésser absoltz lo prometedor e la fermança.

RÚBRICA 13 DE MAL ENGAN

- 1 *Engayn és estimat en la qualitat del fet e no en quantitat del preu.* 2.13.1 Engan és estimat en la qualitat del feyt e no en quantitat del preu.
- 5 *Si alcun se n'irà a alguna persona e li dirà que prest a altre alguna cosa, e li diga que aquel qui préstet reebrà sia ric e manent, e él sia pobre, e aquel a qui aquestes paraules seran dites, creent que aquel sia ric e manent, li prestarà alguna cosa, con él en altra guisa lo préstet no feés, jasia so que aquel qui aquesta suggestió* 2.13.2 *Si algun se n'irà a alguna persona, e li dirà que prest a altre alguna cosa, e li diga que, aquel qui-l prest reebrà sia rich e manent,*
- 10 *aurà feta no y aja profit ne dan, és tengut lo suggestor de menar e de restituir al creador, per l'engan e per fals consel, tot so que per aquella raon lo creador aurà prestat. Ideo que non idoneum pro idoneo verum pro falso laudavint.* e li prestarà alguna cosa, com él en altra guisa lo prest no feés, jassia ço que aquel qui aquesta suggestió aurà feyta no y aja profit ni dan, és tengut lo suggestor d'emmenar e de restituir al creador, per l'engan e per lo fals conseyl, tot ço que per aquella raó lo creador aurà prestat.
- 15 *Si alcun se clama d'alcun e diu que l'a enganat, deu espacificar l'engan e dir la cosa en què l'a enganat, per so com lo demanador si no, espacificava l'engan e la cosa en què l'avia enganat, no par que sia enganat en res, ne li'n deu ésser tengut lo demanat.* 2.13.3 *Si alcú se clama d'alcú e diu que l'ha enganat, deu espacificar l'engan e dir la cosa en què l'ha enganat, per ço car si-l demanador no espacificava l'engan e la cosa en què l'avia enganat, no par que sia enganat en res, ne li'n deu ésser tengut lo demanat.*
- 20 *Acció d'engan és personal e nul hom preposar no la pot que altra acció aja, e deu ésser provada si demanda n'és feta pus clarament que no és lo sol en ora de migdia ¹, e aquesta acció no-s dóna ne la pot hom aver contra nul hom per nula cosa que y vayla menys de dos morabetins.* 2.13.4 *Acció d'engan és personal, e nuyl hom preposar no la pot qui altra acció aja, e deu ésser provada clarament;*
- 25 *que no és lo sol en ora de migdia ¹, e aquesta acció no-s dóna contra nuyl hom per nuylla cosa que vaylla meyns de dos morabatins.* e aquesta acció no-s dóna contra nuyl hom per nuylla cosa que vaylla meyns de dos morabatins.

1. RÚBRICA DE MAL O ENGANY: *Approbant arbitrí consuetudines positas sub hac rubrica.*
Se suprimeixen també les expressions llatines, o dites impertinents en un text jurídic com "pus clarament que no és el sol en ora de migdia".

RÚBRICA 14

DE RESTITUCIÓ DELS MENORS

1 *Rúbrica de restitució dels menors.*

Los menors se restituexen can són enganatz per engan de lur adversari o per leugieria o feblea de sen de si metexs, e aquesta restitució no-s dóna per forsa de acció, mas per ofici de júgie, e és subsidiària e-s dóna ladoncs com él nula demanda en manera de acció no pot fer ne moure contra son adversari.

10 *E aquesta-s dóna per ofici de júgie e no per dret comú, e-s fa axí en contraytz com en sentències, appellacions e en totes altres coses¹ que menor és enganat.*

15 *Aquesta restitució se fa axí per la persona del menor con de son tutor o de son curador o d'en son procurador, si sentència serà donada contra éls, e o faran e-ls altres contraytz en què sien enganatz. E aquesta restitució se fa e-s pot fer tro a XXVIII anys d'aqueles coses que-l menor és enganat dintre la etat de XXV ayns; so és saber, dins la etat de XXV ayns li deu ésser feta e-s fa, e après la etat passada de XXV ayns, dins 20 IIII ayns, e axí són enteses los XXVIII ayns.²*

Etat complida és tro a XXV ayns complitz.

25 *E con hom parla de etat e no espresa de qual, és entesa con XXV ayns són complitz e no d'altra.*

Menors de XXV ayns tot don que ajen soffert en la menoretat, con lealment sia provat lo dan aver soffert, deu ésser restituït per sentència.

30 *Fil famílias estant dintre la menor edat, si fa fermansa simplament, per negun no n'és ne-n reman obligat.*

2.14.1 Los menors se restituexen con són enganats per engan de lur adversari o per leugieria o feblea de sen de si meteys; e aquesta restitució per ofici se dóna, ladoncs con eyl nuyla demanda en manera d'acció no-n pot fer ne moure contra son adversari.

E dóna-s per ofici de jutge axí en contrastes com en sentència, en appellacions e en tots altres cases en què menor és enganat.

Aquesta restitució se fa axí per la persona del menor com de son tutor o de son curador, si sentència serà donada contra eyls, o faran e-ls altres contracts en què sien enganats. E aquesta restitució se fa e-s pot fer tro a XX e IX anys d'aqueles coses que-l menor és enganat dintre la edat de XXV ans; ço és a saber, dins la edat de XX e V ans li deu ésser feyta e-s fa, e après la etat passada de XX e V ans, dins IIII ans, axí com són enteses los XX e IX ans.

Etat complida és tro a XX e V ans complits.

E con hom parla de etat e no n'és empresa de qual, és entesa con XX e V ans són complits e no d'altra.

2.14.2 Fiyl famílias estant dintre la menor edat, si fa fermança simplament, fermança per negú no n'és ne-n roman obligat.

1. RÚBRICA DE RESTITUCIONS DE MENORS: Vicesimam primam que incipit: "Los menors et cetera", **approbant**.

Esmenem totes on el manuscrit A transcriu *tortz*: "*tortz altres coses*"; en els manuscrits B i C: "*tots altres cases*", en les edicions "*tots altres casos*".

2. On el text A diu 28 anys, els manuscrits B i C diuen 29, perquè, efectivament, 25 anys complits més 4, fan 29, i l'error és del manuscrit A. (Els manuscrits B i C coincideixen amb el *Còdex Justinià*. D'altra banda, a *Furs* seran 20 anys i la restitució dins dels dos anys següents).

1 *Si la fa per son pare, estant en son poder, e no és hereu d'aquel pare seu, no és ne-n reman obligat.* ³

Si la fa per son pare, estant en son poder, e no és [hereu] d'aquel pare seu, no és ni-n roman obligat.

5 *Menors, no tant solament en aqueles coses que per si meteix fan, ans en aqueles que fan lurs tutors, curadors, o procuradors presentz, si enganatz són ne dampnificatz, deven ésser restituitz.* ⁴

2.14.3 Menors, no tan solament en aqueles coses que per si meteyxs fan, ans en aqueles que fan lurs tudors, o curadors, o procuradors presents, si enganats són ne dampnificats, deuen ésser restituits.

10 *Adultz sive adolescentes si an curador general tro a XXV ayns, qual que cosa meys d'éls fassen nula valor no a ab sacrament ne meyns de sacrament, si és feta a dan d'éls. Mas si és feta a profit, val, car adult qui curador general ha és comparat a furiós o ha hom qui no a bon seyn. Mas si o fa ab consel e ab auctoritat de son curador e y serà fet sacrament per lo adult, val tot so que fa, e és ferm, per so com de mal consel, o de mala amministració, o de mala auctoritat, és tengut e obligat lo curador e totz los seus béns a adult si lo y dóna ne u consent, per so com en aquest cas derrer l'adult davandit no-s pot restituïr*
15 *contra son sacrament, pus ab auctoritat de son curador o fa.* ⁵

Toitz los contractz que són fetz per los adultz, e ab sacrament los fan e-ls fermen, que curadors no ajen, valen e són fermes axí com si-ls avien fetz que fossen majors de XXV ayns.

2.14.4 Tots los contractz qui són feyts per los adults, sí que ajen curador o no, si ab sacrament los fan o-ls fermen, valen e són fermes axí com si-ls avien feyts que fossen majors de XXV ans. E en aquest cas, jasia ço que sien enganats, no poden demanar restitució contra lur sacrament. Mas si feeren lo contract, ab conseyl e ab volentat de lur curador, lo lur curador e tots los seus béns són obligats als adults, axí com per mala amministració o per mala auctoritat. ⁶

20 *Si lo pare fa donació als fils seus emancipatz e, enaprés aquesta donació feta, farà donació a altre de so que dat aurà a sos fils, no val aquesta donació que fa de so de què ja a feta donació a sos fils, ne a sos fils no tol ni minva*
25 *ren de la donació que-ls avia feta, ans los fils poden demanar e cobrar aquela cosa de tot hom qui la aja ne la tenga de què a éls per lo pare fo feta donació.*

2.14.5 Si lo pare fa donació als fylys seus emancipats e, en aprés aquesta donació feyta, farà donació a altre de ço que dat aurà a sos fylys, no val aquesta donació,

ans los fylys poden demanar e cobrar aquela cosa de tot hom que la aja ne la tenga. ⁷

3. Vicesimam secundam que incipit: "Fill familias et cetera", **approbant.**

4. Vicesimam tercliam que incipit: "Menors et cetera", **approbant.**

5. Vicesimam quartam que incipit: "Adults sive adoloscents et cetera", **reprobant in hiis que adultus sive adolescens facit cum iuramento quia in hoc continet peccatum. In allis approbant eam.**

Els àrbitres el reproveu quant als actes fets amb jurament. Això no obstant els manuscrits B i C eliminen el costum menys en la part no reprovada, que inclouen en el costum següent.

6. Quintamdecimam que incipit: "Tots los contractes et cetera", **approbant.**

En aquest costum, els manuscrits B i C posaran "sí que ajen curador o no", modificant el que deia el manuscrit A "que curadors no ajen". A més a més, afegiran, al final, que els menors fins 25 anys no poden demanar restitució contra el seu jurament, però que el curador s'obliga, per mala administració, si ha donat el seu consentiment, com s'expressava en el costum anterior, ara suprimit.

7. Sextamdecimam que incipit: "Si-l pare et cetera", **approbant.**
Vegeu 3.8.2 (nota 2 p. 152).

1 *In criminibus quidem etatis suffragio minores non iuvantur, et enim malorum mores infirmitas animi non excusat.* 2.14.6

5 *Ço és que si negun major de X anys e mig, si fa alcun malefici, la menor edat no l'escusa ne-l defén que no-n sia tengut de respondre e de fer emena axí com deu; e mena e deu menar son plet si demanda contra él n'és feta, ab son tutor o ab son curador, o ab son pare si l'a e és en son poder; e si-l pare és despoderat, don poder a alcun qui sia ab él en dit juy, e és ferm so que s'i fa.*

15 *Prescriptio neguna no corre en menoredat, jasia cosa que prescriptio corregés e no fos acabada a aquels de qui los menors són hereuz o successors o u an per altra raon. Car la prescriptio dins la menoredat tota ora cala e no córret.* 2.14.7

20 *Aquels qui són enganatz en la menoredat per leueria o per fleblea de sen de si metex o per engan de lur adversari, con aurà XXV anys conplitz, aquela cosa en què seran enganatz confermaran o la auran per ferm ab certa sciència, d'aquí enant, la confirmació feta, la restitució no poden ne deven demanar que-ls sia feta ne són restituïtz.* ¹⁰ 2.14.8

Tot fet de restitució se pot demanar per aquel qui aurà lo dan pres o per son procurador. ¹¹ 2.14.9

30 *Qual que contrait adult fassa havén curador e ab sacrament, si-l curador no y consent, ipso iure non valet. Mas si l'adult, no avent curador, farà negun contrait, val lo contrait, mas pot-se'n restituir si és enganat en nula cosa axí com desús és dit. Mas si-l farà ab sacrament, restituir no se'n pot, per so car és presumptió de dret que-l sacrament lo representa que és de perfecta etat e no pot venir contra son sacrament en aquest cas.* ¹²

8. **Declinam septimam que incipit:** "In criminibus et cetera", **approbant.** Aprovada pels àrbitres, a les versions B i C se suprimirà la frase llatina inicial.

Es correspon a *Furs* 2.13.5 amb la diferència que en *Furs* l'excusa és per als menors de set anys i s'especifica que no són excusats els menors de vint anys.

9. **Octavam declinam incipit:** "Prescriptio neguna et cetera", **approbant in pupillis et in adultis reprobant eam quia contineret peccatum.**

Els àrbitres l'aprovaran a condició que el menor no depassí l'edat pupillar; així es precisarà en els manuscrits B i C (14/12 anys segons 5.7.9).

10. **Decimam nonam que incipit:** "Aquells qui són et cetera", **approbant.**

11. **Vicesimam que incipit:** "Tot lo feyt et cetera", **approbant.**

12. **Vicesimam primam que incipit:** "Qual que contrait et cetera", **reprobant quo ad primum dictum quia continet peccatum, in aliis approbant eam.**

El costum "Qual que contrait..." serà, en part, reprovat pels àrbitres, però desapareixerà íntegrament en les versions posteriors, ja que l'obligació contreta amb jurament ja havia estat tractada en costums anteriors.

1 Si menor de XXV anys prestarà o creurà a
 altre menor de XXV anys son aver, en nula guisa
 lo menor qui l'aver aurà reebut no n'és tengut
 ne-n reman obligat, sinó en tres cases. Lo pri-
 5 mer és: si d'aquel aver serà fet pus rich. Lo
 segon és: si tendrà encara aquel aver, que no
 sia despés. Lo ters és: si alcuna cosa ab aquel
 aver aurà comprada. Car en lo primer cas és
 10 tengut a restituir d'aitant com se'n serà mello-
 rat e fet pus rich e no en als ne en plus. En lo
 segon cas és tengut de tot aquel aver a restituir,
 pus no és depés ne gastat. En lo ters cas és
 15 tengut de restituir aquela cosa que aurà com-
 prada ab aquel aver que de l'altre aurà reebut,
 o el preu que aquela cosa costarà. E assò és
 d'aquest ters cas en elecció d'aquel qui deu fer
 la restitució.

Menor enganat en venda que aja feta a altre,
 si per juy e per sentència serà manada restituir
 20 la cosa que serà venuda per lo menor, e al men-
 or atressí serà manat o jugiat per sentència
 que él que restituesca aquel preu que n'aurà
 reebut, e él lo dit preu redre no volrà, ne aquela
 cosa recobrar, d'aquí enant nula restitució no
 25 pot ne deu aver d'aquela cosa; per so com, si
 enganat era, lo júgie lo volch restituir e él no
 volch pendre la restitució, com no volch pagar
 lo preu.

Restitució sobre una cosa nult temps no pot
 30 ésser demanada, sinó una vegada, exceptat
 que pot ésser demanada restitució a apelar, si
 lo temps de la apellació era posat.

Vènia se departex en dues guises: la primera
 35 dels fils estant en poder de pare o amancipatz
 o libertz, con se volen clamar de lurs pares o de
 lurs mares e dels altres ascendentz o de lurs
 padrons segons que aquest libre és contengut,
 que no u poden fer sens pena, ans que vènia ajen
 demanada e per sentència obtenguda.

2.14.10 Si menor de XX e V ans prestarà o creurà a
 altre menor de XX e V ans son aver, en nuyla
 guisa lo menor qui l'aver aurà reebut no n'és
 tengut ni-n roman obligat, sinó en tres cases. Lo
 primer és: si d'aquel aver aurà feyt pus rich. Lo
 segon és: si tendrà encara aquel aver, que no sia
 despés. Lo terç és: si alcuna cosa ab aquel aurà
 comprada. Car en lo primer cas és tengut a res-
 tituir aytant com serà milorat e feyt pus rich e
 no en als ne en plus. En lo segon cas és tengut de
 tot aquel aver a restituir, pus no és despés ne
 gastat. En lo terç cas és tengut de restituir aquela
 cosa que aurà comprada ab aquel aver que de
 l'altre aurà reebut, o el preu que aquella cosa
 costarà. E açò és en aquest terç cas en elecció
 d'aquel qui deu fer la restitució.¹³

2.14.11 Menor enganat en venda que aja feyta a altre,
 si per juhii o per sentència serà manada restituir
 la cosa que serà venuda per lo menor, e al menor
 atressí serà manat o jutjat per sentència que eyl
 que restituesca aquel preu que n'aurà reebut, e
 lo dit preu redre no volrà, ne aquela cosa re-
 cobrar, d'aquí enant nuyla restitució no deu ni
 pot aver d'aquela cosa; per ço car, si enganat
 era, lo jutge lo volch restituir e eyl no¹⁴ volch
 pendre la restitució, com «no» volch pagar lo
 preu.

Restitució sobre una cosa nuyl temps no pot
 ésser demanada sinó una vegada. Exceptat que
 pot ésser demanada restitució e apeyllar si lo
 temps de la appeyllació era passat.

13. Vicesimam secundam que incipit: "Si menor de vint e cinch anys et cetera", **approbant**.

A les versions B i C, el costum comença "Si major de 25 anys...", malgrat que tant al manuscrit A com a la Sentència de 1277 hi diu "Si menor...". Es tracta d'un error que passarà a les edicions, a través de l'edició prínceps.

14. Vicesimam terciam que incipit: "Menor enganat et cetera", **approbant**.

Suprimim o en el text "no o volch pendre la restitució", error evident que passa a les edicions. A continuació, suprimim no (que hi és en el text A i no en els successius) i que ens sembla un error evident dels manuscrits B i C que passa a les edicions: "com no volch pagar lo preu".

1 *La segona vènia és que si alcun hom mascle*
que aja XX ayns o alcuna femna a XVIII ans, e
volran ministrar lurs béns sens curador, que
5 *qual que cosa per éls sia feta en quals que us*
plàcia negocis, juys o fetz, sia ferma e estable,
ladoncs com la vènia auran demanada e ob-
tenguda per juy e per sentència dels ciutadans,
que pusquen ministrar lurs béns sens curadors.
10 *Jasia so que no aministren lurs coses tan bén*
com deurién, si-s vol, en aquels contrastz o juys,
sagrament no y sia fet, o que i sia fet, per be-
nefici de restitució negun d'aquels contrastz o
*juys no-s pot ne deu retractar ne revocar.*¹⁵

Si alcun hom mascle qui aja XX ans o alguna femna que aja XVIII ans, volran ministrar lurs béns sens curador, que qual que cosa per eys sia feyta en quals que ls plàcia negocis, juhiis o feyts, sia ferma o estable, ladoncs com vènia auran demanada e obtenguda per juhi e per sentència, que pusquen ministrar lurs béns sens curadors. Jassia ço que no aministren lurs coses tam bé com deurién, si-s vol, en aquels contrastz o juhiis, sagrament no y sia feyt, o que y sia feyt, per benefici de restitució negun d'aquests contrastz o juhiis no-s pot ni-s deu restituir ni tomar.

15. Vicesimam quartam que incipit: "Vènia se departeix et cetera", **approbant salvis compositionibus.**
Els àrbitres l'aproven salvades les composicions.
En les versions posteriors desapareixerà la primera vènia i la menció exclusiva als ciutadans en la sentència, com reiteradament es pacta.

RÚBRICA 15

SI TUDOR O CURADOR SERÀ E·LS FEYTS DELS MENORS

1 *Rúbrica si tudors o curadors seran en feyt de menors.*

5 *No tant solament en aqueles coses que·ls menors per si metex fan, ans en aqueles coses que fan lurs tutors o curadors, si enganatz y són, jasia la cosa que lurs tutors o lurs curadors sien a éls obligatz de mala aministració e ajen acció personal contra éls, ladoncs com leyalment serà provat l'engan que·ls menors ajen pres, de continent se deu retractar e de tot en tot revocar l'engan que·ls menors auran pres.*

10 *En so que éls auran fet o lurs tutors o lurs curadors, ipso iure, que no·ls cal demanar restitutió. Ne nimia subtilitas minoribus dampnum infligat.*

És custuma que totes aqueles coses que seran fetes per los menors de XXV ayns, presens lurs tutors o lurs curadors, o absens, o no consintens, en juy o defora juy, si los ditz menors o lurs procuradors provaran que són enganatz en les dites coses, con leyalment sia provat l'engan, deu e és revocat ipso iure, sens tot benefici de restitutione in integrum.¹

20 *Leer és e poder dels menors en aqueles coses que lurs tutors auran fetes, o lurs curadors, en què los ditz menors seran enganatz, de demanar benefici de restitució contra aquel qui les dites coses ten, e recobrar aqueles, o de demanar e anantar contra lurs tutors o lurs curadors de mala aministració enaxí que una demanda no fa perjuy a l'altra; enperò si él cobra la cosa sens pigorament², no a acció contra son tutor*

2.15.1 No tan solament en aqueles coses que menors per si meteyxs fan, ans en aqueles coses que fan lurs tutors o curadors, si enganats hi són, jassia cosa que lurs tutors o lurs curadors sien a eyls obligats de mala aministració e ajen acció personal contra eyls, si doncs com leyalment serà provat l'engan que·ls menors ajen pres, de continent se deu retractar e de tot en tot revocar l'engan que·ls menors auran pres.

2.15.2 Leer és e poder dels menors en aqueles coses que lurs tudors auran feytes, o lurs curadors, en què los menors seran enganats de demanar benefici de restitució contra aquel qui les dites coses té, e recobrar aqueles o demanar, e enantar contra lurs tutors e lurs curadors de mala aministració, enaxí que la una demanda no fa perjuhí a l'altra; però si eyl cobra la cosa, no ha acció contra son tudor o son curador,

1. RÚBRICA SI TUDOR O CURADOR SERÀ EN FEYT DE MENORS et cetera, approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament pels àrbitres, en els manuscrits B i C falta el costum "És custuma que..." segurament per reiteratiu i considerat superflu.

2. Per error del copista el manuscrit A diu *pignorament* on ha de dir *pijorament*. Ho corregim.

1 *o son curador, ne pot demanda moure contra
éls, pus la cosa se seria pigiorada en poder
d'aquel qui la cosa auria comprada o per altre
títol la tenia o la posseya.*

5 *Per so con menor retracta totes coses en què
és dampnificat, con lo dampnificament leyal-
ment a provat per benefici de restitucione in
integrum, totes les coses o demandes o accions
de la part adversa tornen en lo primer estament
10 que anc foren, so és que, si menor aurà feta
alcuna transacció o altra cosa en què sia en-
ganat, deu ésser restituït de l'engan, e son ad-
versari a tota sa acció, demanda o defensió, axí
com d'abans s'avia ans que aquesta transac-
15 ció, cambi o altra cosa agés feta, que atressí
com lo menor de l'altre presa avia se restituex
en l'engan, l'altre torna en tot aquel dret que
d'abans avia.*

20 *E si neguna cosa per aquesta raon lo menor
de l'altre presa avia, deu-la restituir, jasia so
que él no se'n fos enrequit e melorat o u agés
despés o gastat.*

sinó aytant com la cosa serà pijorada en poder
d'aquel qui la cosa auria comprada, o per altre
títol la tenia o la posseïa.

2.15.3 Per ço car menor retracta totes coses en què
és dampnificat, com lo dampnificament leyal-
ment ha provat per benefici de restitució, totes
les coses o demandes o accions de la part ad-
versa tornen en lo primer estament que anc
foren, ço és que, si menor aurà feyta transacció
o altra cosa en què sia enganat, deu ésser resti-
tuït de l'engan, e son adversari ha tota sa acció,
o demanda, o defensió, axí com d'abans s'avia,
ans que aquesta transacció, cambi o altra cosa
agués feyta, que atressí com lo menor se resti-
tueyx en l'engan, l'altre torna en tot aquel dret
que d'abans avia.

E si neguna cosa per aquesta raó lo menor
de l'altre presa avia, deu-la restituir, jasia ço que
eyl no se'n fos enrequit ni mylorat o u agués
despés o gastat.

RÚBRICA 16 DE ÀRBITRES

1 Rubrica de arbitris.

Arbitriam est trinus actus personarum super civili questione in iudicio contendencium, scilicet actor ad intencionem ad amplificandam causam. Reus ad extenuacionem ad causam dimiuendam a**l**biam arbiter laborare debet ad investigandam veritatem vel secundum Azonem diffinitur arbitrium
5 hoc modo arbitrium est causa in dicendo iure voluntarie posita cum certarum personarum interposicione scilicet arbitri actoris et rey.¹

10 Si compromís és fet entre alcunes persones e en certes persones a sutz certa pena, e la una de les pars ad instància e demanda de son avversari per los àrbitres serà citat per tres vegades, e comparar denant los àrbitres no volrà al dia assignat e a la ora e al loch per los àrbitres o àrbitre, és tengut e obligat de pagar la pena entr'èls establida, e en aquela és caüt, per
15 so com no volc obeir lo manament de l'àrbitre o dels àrbitres. E los ditz tres manamentz o citacions s'entenen en aquesta forma: que les tres citacions o manamentz sien fetz l'après d'altre e sobre aquela cosa que seran assignades.

20 Compromís se fa e-s deu fer en poder de hom mascle e no de femna, jasia la cosa que la femna sia posada en gran dignitat, o aja seynoria o no seynoria d'aquels que comprometen o-s volen comprometre; e jasia so atressí que aja seynoria d'aqueles coses de què-s comprometen per
25 aquesta raon com femna no pot ésser júgie, àrbitre, advocada ne procuradora en nuls fetz, sinó en certz cases que pot ésser procuradora, axí com és contengut en lo capítol dels procu-

2.16.1 Si compromés és feyt entre alcunes persones e en certes persones sots certa pena, e la una de les parts a instància e a demanda de son adversari per los àrbitres serà citat per tres vegades, e comparar davant los àrbitres no volrà al dia assignat e a la hora e al loc per los àrbitres o àrbitre, és tengut e obligat de pagar la pena entre eyls establida, e en aquella és caüt, per ço car no volc obeir lo manament de l'àrbitre, o dels àrbitres. E los ditz tres manaments o citacions s'entenen en aquesta forma: que les tres citacions o manaments sien feyts una après d'altra e sobre aquella que seran assignades.

2.16.2 Compromés se fa e-s deu fer en poder d'om mascle e no de femna, jassia ço que la femna sia posada en gran dignitat, e aja seynoria o no seynoria d'aquels qui-s [com]prometen o-s volen comprometre; e jassia ço que aja seynoria d'aqueles coses en què-s comprometen, per aquesta raó car femna no pot ésser jutge, àrbitre, avocada ni procuradora en nuyls feyts, sinó en certs cases que pot ésser procuradora, axí com és contengut en lo capítol dels procuradors, e

1. RÚBRICA DE ÀRBITRES: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica, salvo...

La rúbrica 16 és aprovada íntegrament; els manuscrits B i C suprimiran, però, el llarg paràgraf llatí en què es fa referència a Azzone (+1230). Aquesta citació del manuscrit A, posa de manifest que els notaris Tamarit i Gil coneixien i usaven la *Summa* del glossador en dates molt pròximes a l'activitat del jurista.

1 *radors, e sentència que per ella sia donada no val, ne ren que denant ela sia fet ne pledegiat.*

Sentència d'arbitres on pena és posada, tota ora pot ésser retractada e revocada, e tornar tot
5 *lo fet e-l primer estament, enaxí, emperò, que aquel qui la sentència no volrà seguir e la volrà revocar, pac primerament la pena a la part que la sentència volrà seguir e no revocar.*

Compromís que és fet sens pena, si sentència
10 *per los arbitres hi és donada, e dintre X dies la una part a l'altra o als arbitres no demostrarà o no denunciarà que aquella sentència no vol seguir, ans la revoca e la retracta, passatz e fenitz los X dies après que serà donada, passa*
15 *en cosa jugiada e no-s pot revocar ne retractar, e d'aytal sentència nax acció, demanda, excepció e defensió.*

Mas si dins X dies, la una part dirà a l'altra o als arbitres, que él no vol seguir aquella sentència, ans la retracta e vol que no vala, nula
20 *valor ne nula fernetat la dita sentència no a ne pot aver, ne acció ne excepció d'ela nul temps no nayx ne pot néxer.*

Mas si per aventura lo pley aquel vendrà
25 *denant júgie ordinari, qual que cosa en tot lo procés del plet, axí de confessions, testimonis e excepcions com de totes altres coses, denant los arbitres serà fet, val e és ferm, axí com si era fet en la cort o denant júgie ordinari, e no-s pot*
30 *revocar.*

E los ditz arbitres són-ne creegutz per plana paraula, e axí com los júgies de la cort, e les actes valen axí com carta pública. ²

Arbitres poden assignar a les pars dia, ora
35 *e loch en qual que loch éls se vulen ne-ls plàcia dins la ciutat. E poden menar e entendre sobre-ls pletz e pronunciar e fer totes coses que al plet ne al procés del plet pertaynen, axí bèn a dia que hom no tenga cort com a dia que hom*
40 *tenga cort, si doncs no és dia feriat; car ren que-n dia feriat se fassa en cort ne defora cort, ren no val, ne les pars no són tengudes que u segesquen.*

E poden assignar a les pars qual que ora del
45 *dia a éls plàcia assignar.*

sentència que per eyla sia donada no val, ne re que denant eyla sia feyt ne pledeyat.

2.16.3 *Sentència d'arbitres on pena és posada, tota hora pot ésser retractada e revocada, e tornar tot lo feyt en lo primer estament; enaxí, emperò, que aquel qui la sentència no volrà seguir e la volrà revocar, pac primerament la pena a la part que la sentència volrà seguir.*

2.16.4 *Compromés que és feyt sens pena, si sentència per los arbitres hi és donada, e dintre X dies la una part a l'altra o a aquels arbitres no demostrarà o no denunciarà que aquella sentència no vol seguir, ans la revoca e la retracta, passatz e fenitz los X dies après que serà donada, passa en cosa jutjada e no-s pot revocar ni retractar, e d'aytal sentència nayx acció, demanda, excepció, o defensió.*

Mas si dins X dies, la una part dirà a l'altra o als arbitres, que eyl no vol seguir aquella sentència, ans la retracta e vol que no vayla ni aja valor ne nuyla fernetat, la dita sentència no a ne pot aver, ne acció ne excepció d'eyla nul temps no nayx ne pot néxer.

Mas si per aventura lo pleyt aquel vendrà denant jutge ordenari, qual que cosa en tot lo procés del pleyt, axí de confessions testimonis e excepcions com de totes altres coses, denant los arbitres serà feyta, val e és ferma, axí com si era feyta en la cort e denant jutge ordenari, e no-s pot revocar.

2.16.5 *Arbitres poden assignar a les parts dia, hora e loch en qual que loc éls se vuylen ni-ls plàcia dins la ciutat. E poden menar e entendre sobre-ls pleyts, e pronunciar e fer totes coses que a pleyt ni a procés de pleyt pertayn, axí ben a dia que hom no tenga cort, com a dia que hom tengua cort, si doncs no es dia feriat; car re que en dia feriat se faça en cort ni defora cort, re no val, ni les parts no són tegudes que u segesquen.*

E poden assignar a les parts qual hora del dia a eyls plàcia assignar.

2. ... Salvo quod dicunt supra quintam consuetudinem que incipit "Compromís, que és feyt et cetera" quod simplici verbo arbitrum vel iudicum non credatur quia contineret peccatum. Et sic quantum ad hac reprobant eam.

Els arbitres, que aproven tota la rúbrica, reproveu, pel que fa al costum 2.16.4, la part final, referida al fet que els arbitres siguin creguts per plana paraula així com els jutges. El ms. C anota al marge de 2.16.4 "acta facta cum arbitro valent in iudicio ordinario",

- 1 *Menor de XXV ans, ne júgie ne àrbitre no deu ne pot ésser. E si reebrà juy ne per arbitri ren que <en> poder d'él sia fet no val.*
- 2.16.6 Menor de XX e V ans, jutge ni àrbitre no pot ni deu ésser. E si reebrà juhii ni arbitre, re que en poder d'él sia feyt no val.
- 5 *Pot hom fer compromís e-s pot hom comprometre en una persona, e en II, e en tres, e en plus, però, si mor la una d'aqueles persones ans que la sentència sia donada en què seran compromeses, lo compromís és fenit, però tot quant s'és fet e enantat e-l plet, val aitant com si era fet denant júgie ordinari. Feneix encara compromís si cert dia és posat que-l plet sia deffenit per sentència, si no u és que sia fenit lo compromís; però val tot quant per éls ç'és enantat ne fet, axí com si era fet denant júgie ordinari.*
- 2.16.7 Pot hom fer compromés e-s pot hom comprometre en una persona, o en dues, o en tres, o en pus; però si mor la una d'aqueles persones, ans que sentència sia donada, en què-s seran compromeses, lo compromés és finit; però tot quant s'és feyt ni s'és enantat e-l pleyt, val aytant com si era feyt davant jutge ordinari. Feneyx encara compromés si cert dia és posat que-l pleyt sia difinit per sentència, e si no u és, que sia finit lo compromés; però val tot quant per eyls s'és enantat ne feyt, e axí com si era feyt denant jutge ordenari.
- 15 *Si cert dia en compromís no a posat, la instància ne la jurisdicció dels àrbitres o compromissaris per trespasament de nul temps no és fenida, tro sentència hi és donada, si doncs los àrbitres o compromissaris no eren revocatz per enamistat capital o per altres cases.*
- 2.16.8 Si cert dia en compromés no serà posat, la instància ni la jurisdicció dels àrbitres e compromissaris per trespasament de nuyl temps no és finida, tro sentència hi és donada, si doncs los àrbitres o compromissaris no eren revocats per enemistat capital o per altres cases.
- 25 *Si dos o tres àrbitres, o pus, seran eletz en algun fet, totz ensems deven ésser presentz al pronunciar de la sentència, car si totz no y són presentz, la sentència que fos donada que nengun dels àrbires no y fos present, no val, ne pot ne deu valer, si doncs en lo compromés no era contengut que si totz non eren presents o no s'acordaven ensems en la sentència, que so que la major part ç'acordaria, que valgés la sentència, car ladoncs val jasia so que no sien totz los àrbitres presentz o no ç'acorden, pus la major part ç'acorda e donen lur sentència.*
- 2.16.9 Si dos o tres àrbitres, o pus, seran eletz en alguns pleyts o feyts, tots ensems deuen ésser presents al pronunciar de la sentència, car si tots no y són presents, la sentència que y fos donada no val, ne pot ne deu valer, si doncs en lo compromés no era contengut, que si tots no eren presents o no s'acordaven ensems en la sentència, que ço que la major part s'acordaria, que valgués la sentència; car ladoncs val jassia ço que no sien tots los àrbitres presens o no s'acorden, pus la major part s'acorda e donen lur sentència.
- 35 *Con los àrbitres sien d'estret dret, negun àrbitre no pot donar son loc a son conàrbitre en ren, ne e-l procés del plet, si doncs en lo compromés no és contengut.*
- 2.16.10 Con los àrbitres sien d'estret dret, negun àrbitre no pot donar son loc a son coàrbitre en re, ni en procés del pleyt, si doncs no era contengut en lo compromés.³
- 40 *Si per aventura los àrbitres en què en lo compromís no serà enprés que la major part pusca pronunciar, algun dels àrbitres no s'acordarà ab los altres o no volrà ésser present con los altres volran enantar el plet o volran*
- 2.16.11 Si per aventura algun dels àrbitres, com en lo compromés no serà enprés que la major part pusca pronunciar, no s'acordarà ab los altres o no volrà ésser present com los àrbitres volran enantar el pleyt o volran pronunciar la sentèn-

3. El manuscrit C, al marge de 2.16.10, relaciona el costum amb 4.11 (Rúbrica de testibus). El manuscrit B és responsable d'un error que passa a C i a les edicions: la paraula final de 2.16.10 que es *procés* ha de ser "*compromés*" com al manuscrit A, i així ho rectificuem.

1 *pronunciar la sentència, a demanda e a clams*
d'aquella part que volrà menar son plet, lo ve-
ger, per sentència e per juy dels ciutadans, pot
e deu peynorar e destréyner aquel àrbitre que
5 *no volrà enantar al plet que sia a plet, e enante,*
e sia present a la sentència a pronunciar, e
d'aytant peynorar com sia la demanda denant
éls feta, axí com fan los júgies que per él són
eletz e-ls pletz de la cort; los quals pot peynorar
10 *e destréyner, pus són eletz per él en la cort, si*
doncs lo júgie o els júgies per él eletz justa e
raonable escusa no an, car si justa escosa an,
no deven ésser júgies.

cia, a demanda e a clams d'aquella part que volrà
menar son pleyt, lo veguer, per sentència e per
juhii dels ciutadans, pot e deu peynorar e des-
tréyner aquel àrbitre qui no volrà enantar el
pleyt que sia e-l pleyt, e enantat, e sia present a
la sentència a pronunciar, e d'aytant peynorar
com sia la demanda denant eyls feyta, axí com
fan los jutges qui per éls són elets e-ls pleyts de
la cort; los quals pot peynorar e destréyner, pus
són elets per eyl en la cort, si doncs lo jutge o
els jutges per eyl elets justa e raonable escusa
no han, car si justa escusa han, no deuen ésser
jutges.

RÚBRICA 17

DE NAUXERS, DE TAVERNERS E D'OSTALERS

1 *Rúbrica de nauzers e de taverners e d'ostalers.*

5 *Nauzers, so és saber, seynors de leyn, si alguna cosa reeben dins lur leyn, mercaders o altres coses, deven-la guardar e fer salva al seynor de la cosa, e deven-la-i redre e restituir. E si-s pert ne c'afola per son fet o per colpa d'él, o de sos mariners, o de son leyn, deu restituir lo preu al mercader e emenar axí com valdria*
10 *aquela cosa là on él la porta, o retre la cosa si-l mercader se vol, e emenar tot lo meynscapte o la menysvalensa de la cosa que valrà meins que no s'era si fos aital com lo mercader l'a mes e-l leyn. Encara per aquela manera metexa són*
15 *tengutz de restituir e d'emenar totes aqueles coses que-s posen en les riberes de les ayges, si per éls o lur escrivà, nauzer o procurador lur seran reebudes, si doncs cas d'aventura no y venia, al qual éls no pogesen contrastar. Los*
20 *quals cases són IIII, so és saber: naufrag, ruïna, foch e corriment d'enemichs que aquí vengessen córrer, car en aquest IIII cases, pus éls no y pogessen contrastar, no-n són tengutz.*

25 *Leyn és dit e entés tot vexel gran o poch que vàgia per mar, o per ayga dols o salada.*

30 *Nauzer, so és seynor de leyn, si dirà als mercaders: «gardatz vostres coses ben e gint», e éls li responen que sí faran, e alguna d'aqueles coses e totes se perdran e ç'afolaran, no n'és tengut lo dit seynor de leyn, ne contra él per aquela raon no se'n pot fer demanda.*

35 *Si alcun mal se fa en leyn, so és en les mercaderies o en los avers que i són, les quals aja reebudes lo seynor del leyn o son escrivà o son procurador, e són II o III e plus los segnors del leyn o son escrivà, cascun és tengut de restituir*

2.17.1 *Nauzers, ço és a saber, seynors de leyns, si alguna cosa reeben dins lur leyn, mercaderies o altres coses, deuen-la guardar e fer salva al seynor de la cosa, e deuen-la-y retre e restituir. E si-s pert ni si s'afoyla per son feyt o per sa colpa d'eyl, o de sos mariners, o de son leyn, deu restituir lo preu al mercader, e esmenar axí com valria aquela cosa là on eyl la porta, o retre la cosa si-l mercader se vol, e emenar tot lo meynscapte, e la meynsfalença de la cosa que valrà meyns que no se era si fos aital com lo mercader l'a mes en lo leyn. Encara per aquela manera metexa són teguts de restituir e d'emmenar totes aqueles coses que posen en les riberes de les aygües o de la mar, si per eyls o lur escrivà, naucher o procurador lur seran reebudes, si doncs cas d'aventura no y venia, al qual eyls no poguessen contrastar. Los quals IIII cases són, ço és a saber: naufrag, ruïna, foc, o corriment d'enemics que aquí venguessen córrer, car en aquests IIII cases, pus eyls no y poguessen contrastar, no-n són teguts.*

Leyn és dit e entés tot vexel gran o poc qui vaja per mar o per aygua dolça o salada.

2.17.2 *Nauzer, ço és seynor de leyn, si dirà als mercaders: GUARDATS VOSTRES COSES BÉ E GINT, e éls responen que sí faran, e alguna d'aqueles coses o totes se perden o s'afoylaran, no n'és tengut lo dit seynor del leyn, ni contra eyl per aquella raó no se'n pot fer demanda.*

2.17.3 *Si alcun mal se fa en leyn, ço és en les mercaderies o en los avers que hi són, les quals aja reebudes lo seynor del leyn o son escrivà o son procurador, e són dos o tres o pus lo seynors del leyn, cascú és tengut de restituir aquella cosa*

1 *aquela cosa perduda o afolada segons que part ha o aurà e-l leyn.*

perduda o afoylada, segons que part ha o aurà e-l leyn.

5 *Hostalers e taverners, si alcuna cosa serà mesa en lur hostel, o en lur taverna, o defora a la porta, e éls la reebran en lur garda, si-s pert, o per colpa d'éls o de lurs missages se destrueix o ç'afola, són-ne tengutz als seynors de la cosa de restituir e de emenar.*

2.17.4 *Hostalers o taverners, si alcuna [cosa] serà mesa en son ostal, o en lur taverna, o defora a la porta, e elys la reebran en lur guarda, si-s pert, o per colpa d'eyls o de lurs missatges se destroeyx o s'afola, són-ne tengutz al senyor de la cosa de restituir e d'emmenar.*

10 *Si per aventura alcun hoste qui pos abs l'ostaler e y jaga o y sia vengut per raon de posar aquí, si alcuna cosa hi pert per ladronici o per altra raon, jasia so que l'ostaler no u aja pres en sa comanda ne en ça garda, tant leyalment sia provat que l'oste mes aquela cosa en l'ostal, deu ésser emenada aquela cosa a aquel oste, o el preu que valrà, per lo davandit hostaler, jasia so que l'ostaler no sia present o sia present.*

Si per aventura alcun hoste qui pos ab l'ostaler e y jaga e y sia vengut per raó de posar aquí, si alcuna cosa hi pert per ladronici o per altra raó, jassia ço que l'ostaler no u aja pres en sa comanda ne en sa guar[da], com leyalment sia provat que l'oste mes aquella cosa en l'ostal, deu ésser emmenada aquella cosa a aquel hoste, o el preu que valrà, per lo davant dit ostaler, jassia ço que l'ostaler sia present o no present.

20 *Però si l'ostaler pot provar que él digés a aquella persona qui la cosa aja perduda, ans que la perdés, que, si tenia alcuna cosa que fes a guardar, que li la liuràs, que él la gardaria, e él, assò dit, no la ic volch liurar, e la cosa depux çe pert, l'ostaler de ren no li n'és tengut de fer emena ne restitució.*

Però si l'ostaler pot provar que eyl digués a aquella persona que la cosa aja perduda, ans que les perdés, que, si tenia alcuna cosa que feés a guardar, que la li liuràs, que eyl la guardaria, e él, açò dit, no la li volc liurar, e la cosa depuyx se pert, l'ostaler de res no li n'és tengut de fer emena ni restitució.

30 *Pare o seynor, si manarà a son fil o a son servu que li men leyn o tinga hostaleria o taverna, si nul hom y pert ren, axí com desús en los altres capítols és dit, és tengut lo pare e el seynor d'emenar e de fer restitució.*

2.17.5 *Pare o seynor, si manara a son fyl o a son servu que li men leyn o tinga hostaleria o taverna, si nuyl hom hi pert re, axí com desús en los altres capítols és dit, és tengut lo pare e el seynor d'emenar e de fer restitució.*

35 *Si alcun posa o estableix alcuna persona franca o serva a usar e a ffer çes mercaderies, so és en comprar draps e en vendre, o en forment, ordi, vin, e oli, o quals que altres coses, o en tenir obrador de draperia, cambi, o altra mercaderia, o altre obrador de çabateria, corregeria o peliceria, hostaleria o taverna, o li liurarà leyn a navegar, o a gaynar, o nauligiar, si nul contrait serà fet ab éls en aquestes coses, aquel qui l'aurà establít n'és obligat, e totes sues coses, a aquels ab qui los contraitz seran fetz.*

2.17.6 *Si alcú posa a estableyx alcuna persona franca o serva a usar e a fer ses mercaderies, ço és en comprar draps o en vendre, o en forment, ordi, vi, o oli, o quals que altres coses, o en tenir obrador de draperia, cambi, o altra mercaderia, o altre obrador de çabateria, corregeria, peylliceria, hostaleria o taverna, o li liurarà leyn a navegar, si nuyl contrayt serà feyt ab eyls en aquestes coses, aquel qui l'aurà establít n'és obligat, e totes les sues coses, a aquels ab qui los contrayts seran feyts.*

45 *E alò metex ç'és si en aquestes coses pèrdoas i faya o que no valgessen lo preu, que aytan bèn són obligatz e tengutz aquels qui aqueles persones auran establides en aqueles coses*

E en aylò meteyx s'és si en aquestes coses pèrdoas s'i faïa o que no valguessen lo preu, que aytanbé són obligats e tenguts aquels qui aqueles persones auran establides en aqueles coses

1	<i>sobredites a usar e a fer, axí com en lo sobiran capítol és contengut.</i>
<i>Accio naute, caupone et stabularii transitoria non est contra heredes.¹</i>		<i>sobredites a usar e a fer, axí com en lo sobiran capítol és contegut.</i>
Aquesta acció que·s dóna, axí com dit és, contra nauzers, taverners, hostalers, no·s dóna contra lurs hereus.
5	<i>Nul hom qui vena son vin de ça colita o de venema que compre, no és dit taverner.</i>	2.17.7	<i>Nuyl hom qui vena son vi de sa cuylita, o de venema que compre, no és dit taverner.</i>
10	<i>Ne nul hom qui alberch sos amics o sos privatz en son alberch no és dit hostaler; car aquel és dit hostaler qui axí bén alberga no privat com privat, e per diners que n'espera a aver.</i>	2.17.8	<i>Nuyl hom qui alberch sos amichs o sos privatz en son alberch no és dit hostaler; car aquel és dit hostaler qui axí bé albergue no privats com privats, e per diners que n'espera a aver.</i>

1. RÚBRICA DE NAUTXERS, DE TAVERNERS E DE HOSTALERS: *Approbant arbitri consuetudines positas sub, hac rubrica.*
La rúbrica és aprovada íntegrament. La frase final llatina de 2.17.6 és traduïda en els manuscrits B i C: "Aquesta actió que·s dóna, axí com dit és, contra nauzers, taverners e hostalers no·s dóna contra lurs hereus".

RÚBRICA 18 DE SAGRAMENS

- 1 *Rúbrica de sacramentz.*
En la ciutat de Tortosa ne en sos térmens 2.18.1 *En la ciutat de Tortosa se deu fer sacrament*
sagrament de calúmpnia no-s fa ne-s deu ne pot *de calúmpnia en tot pleyt civil o criminal.*
fer.
- 5 *Per aquesta raon que, si aquel qui fa la demanda, no pot o no vol provar son enteniment, jasia so que*
nuls testimonis no y sien donatz ne preses, lo demanat a a jurar e a-scondir la demanda tot enaxí com
feta serà que no és vera segons que el fet serà per sentència dels ciutadans, e aquest sacrament és ne-
cessari con per sentència és donat, e no-s pot refferre de par a part per so com aquest sacrament deffenex
e determena tot lo plet, e aquest sacrament és donat en loc de paga. ¹
- 10 *Con alguns pledegen d'alcuna cosa, e el de-* 2.18.2 *Con alguns pledegen d'alcuna cosa, e el de-*
manador, no volén provar son enteniment, pus *manador no vol provar son enteniment, pus*
que-l plet és comensat, que la resposta serà feta *que-l pleyt és començat, lo demanador pot dir*
per lo demanat, e negarà la demanda, lo de- *si-s vol: NO VUYL RE PROVAR, VAJA ENANT, E*
manador pot dir e fa si-s vol: «no y vul ren *ESCONDESCA-M'O PER LO SAGRAMENT,*
15 *provar, vàgia enant, e escondesca-m'o ab sa-*
grament», lo demanat, per sentència dels ciu-
tadans que li an a escarir, lo sacrament deu
jurar e escondir la demanda que no és vera,
segons que-l júgie lo y escarirà.
20 *Emperò si-l demanat, ans que jur, vol tornar*
o refferre lo sacrament al demanador e que-l
pagarà, lo demanador és tengut de fer lo sa-
grament, si la paga vol, enaxí, per sentència
dels ciutadans, que la demanda és vera axí com
25 *l'a posada. Lo qual sacrament fet, lo demanat*
és tengut de X dies de fer la paga, e en aquestz
sagramentz de part a part donatz no a ne pot
ésser apelació, jasia so que en aquel que donat
és per júgie, se pusca hom apelat e ç'apel.

e lo demanat deu jurar e escondir la demanda
que no és vera, segons que-l jutge li o escarirà.
Emperò si-l demanat, ans que jur, vol tornar
o reférrer lo sacrament al demanador e que li
pagarà la demanda, és tengut de fer lo sagra-
ment, si la paga vol, enaxí que la demanda és
vera axí com la ha posada. Lo qual sacrament
feyt, lo demanat és tengut dins X dies de fer la
paga; e en aquest sacrament de part a part donat
no ha ni pot ésser appeylació, jasia ço que en
aquel que donat és per jutge, se puscha hom
appeylar.

1. RÚBRICA DE SAGRAMENTS: Quartam que incipit: "En la ciutat et cetera", reprobant in eo quod dicit non iurandum de calumpnia quia impedit iusticiam, in aliis approbant eam.

Els àrbitres reprovaran el costum perquè impedeix justícia en dir que no es fa ni es pot fer jurament de calúmpnia; i, efectivament, en els manuscrits B i C, es farà obligatori el sacrament de calúmpnia, i se suprimeix tota la resta del redactat, que a més de no ser clar, no passa de ser un raonament justificatiu del costum reprovat.

1 *Alò metex és e deu ésser con lo demanat dóna lo sacrament a l'actor, que l'actor lo y pot referre, segons que és contengut damunt en lo paràgraf de l'actor.*

5 *Si sacrament és jugiat per sentència a alcun, o és dat de part a part, e aquel a qui hom deu jurar e fer lo sacrament, lo y lexa o lo y perdona, tot aytant val com si jurat avia, e jamás d'aquela cosa no pot ne deu ésser moguda demanda.*

10 *Emperò si lo dit sacrament serà jugiat per júgie o donat de part a part, si la part qui deu fer lo sacrament, e li serà donat que·l fassa e·l dégia fer, demanarà a cort a aquel sacrament a ffer, deu-li ésser atorgat e consentit tro al primer dia de cort que venga, al qual dia deu venir e fer lo sacrament, o pagar si de paga és, o absolvre de la demanda si absolutori és; si no, lo júgie pot enantar contra él segons que dret vol e requer.*

20 *Sagrament que és donat de part a part, si aquel a qui és donat no·l vol fer o no·l vol tornar o referre a l'altra part, o serà donat per júgie, e aquel a qui serà jugiat o donat no·l volrà fer, és aüt e tengut per confés, e lo júgie pot enantar contra él axí com a confés.*

30 *Si alcun mourà demanda contra altre, o posarà alcuna excepció peremptòria, e per lo demanat serà negat, e li serà jugiat que prou, e sobr-assò aquel volrà provar son enteniment e diu aquel que·l provarà, e aquel contra qui volran dar los testimonis dirà: «él diu que provarà e que darà testimonis; no vul que u prou, mas vàgia enant e jur» o él, so és aquel qui vol dar los testimonis, que él jur so que entén a provar.*

35 *E él diu que provarà e que no vol jurar, pus que la part vol que él jur, a a jurar e a ffer lo sacrament per sentència dels ciutadans, e no li*

E alò meteyx és e deu ésser con lo demanat dóna sacrament a l'actor, que l'actor lo y pot referre, segons que és contengut denant en lo paràgraf de l'actor. ²

2.18.3 Si sacrament és jutjat per sentència a alcú, o és donat de part a part, e aquel a qui hom deu jurar e fer lo sacrament, lo y lexa o lo y perdona, tot aytant val com si jurat avia, e jamás d'aquela cosa no pot ni deu ésser moguda demanda.

Emperò, si lo dit sacrament serà jutgat per jutge o donat de part a part, si la part que deu fer lo sacrament demana a cort a aquel sacrament a fer, deu-li ésser atorgat e consentit tro al primer dia de cort que venga, al qual dia deu venir a fer lo sacrament, o pagar si de pagar és, o absolvre la demanda, si absolutòria és; si no, lo jutge deu enantar contra eyl segons que dret vol e requer. ³

2.18.4 Si sacrament és donat de part a part, e aquel a qui és donat no vol fer, o no vol tornar o refer a l'altra part, o serà donat per jutge, e aquel a qui serà donat o jutgat no·l volrà fer, és haüt e tengut per confés, e lo jutge pot enantar contra eyl, axí com contra confés. ⁴

2.18.5 Si alcú mourà demanda contra altre, o posarà alcuna excepció peremptòria, e per lo demanat serà negat, e li serà jutgat que prou, e sobr-açò aquel volrà provar son enteniment, e aquel contra qui volrà les testimonis dirà: NO VUYL QUE U PROU, MAS VAJA ENANT E JUR QUE LA DEMANDA O LA EXCEPCIÓ ÉS VERA, AXÍ COM EYL LA HA POSADA.

E él diu que provarà que no vol jurar, pus que la part vol que eyl jur, a a jurar e a fer lo sacrament, e no li deuen ésser rebuts testimonis. ⁵

2. Quintam que incipit: "Com alguns, pledejen et cetera", **approbant.**

3. Sextam que incipit: "Si sacrament és jutgat et cetera", **approbant.**

4. Septimam que incipit "Sacrament que és et cetera", **approbant.**

5. Octavam que incipit: "Si alcun mourà et cetera", **approbant.**

Tot i que els àrbitres aproven aquests costums sense cap reserva, en les redaccions posteriors es produiran reduccions de reiteracions ("per sentència dels ciutadans") o aclariments ja innecessaris en un text preceptiu.

1 *deven ésser reebutz testimonis; per so que més
val que I jur que moltz.*

5 *Si dos creadors són, e la un darà lo sagra-
ment al deutor seu, nou aquel sagrament a
aqueu creador qui-l sagrament li aurà donat e
nonou ren a l'altre creador, si doncs é l no l'avia
fet procurador.*

10 *Si dos deutors són d'una cosa, e a la I serà
donat sagrament, de tot no li val sinó aitant com
la sua part és, car é l no deliura los altres, sinó
tant solament si metex, e d'aquela part que li'n
tayn.*

15 *Tota ajuda que-l deutor principal ha ne pot
aver ne deu contra son creador, tota aquela ha
e pot e deu aver la fermansa, si contra é l és
moguda ne feta demanda, si doncs lo deutor per
qui é l és fermansa no era persona privilegiada.*

20 *Nul hom no és punit per sagrament fals ne per
perjuri, car aquela pena a Déu s'esgarda, e no
ha hòmens.*

*Ius iurandi contempta religio satis Deum habet ultorem nam sufficit pena periurii quam a Deo
expectat.*

25 *Si a alcun xrestian serà jugiat de fer sagrament, aquel a qui serà jugiat que-l fassa, pot aver altra persona
que sia xrestia que-l fassa en loch d'él, é l present serà, atorgant que sobre la sua ànima lo fassa per alguna
cosa que li sia deu. ¹⁰*

30 *Si alcun hom se clamarà d'altre d'alcuna
cosa e, el plet comensat, lo demanat negarà la
demanda contra é l feta, e lo demanador dirà
delant lo júgie: «vàgia enant e jur», e lo dema-
nat se mourà de son loch, e serà al loch, e aje-*

2.18.6 *Si dos creadors són, e la un darà lo sagrament
al deutor seu, nou aquel sagrament a aquel
creador qui sagrament li aurà donat e no re
a l'altre creador, si doncs eyl no l'avia feyt
procurador. ⁶*

2.18.7 *Si dos deutors són d'una cosa, e a la un serà
donat sagrament, de tot no li val sinó aytant com
la sua part és, car eyl no deliura los altres sinó
tan solament si meteyx, e d'aquela part que li'n
tayn. ⁷*

2.18.8 *Tota ajuda que-l deutor principal ha ni pot
aver contra son creador, tota aquela ha e deu
aver la fermança, si contra eyl és moguda ne
feyta demanda, si doncs lo deutor per qui és
feyta fermança no era persona privilegiada. ⁸*

2.18.9 *Nuyl hom no és punit per sagrament fals ni
per perjuri, car aquela pena a Déu se guarda, e
no a hòmens.*

*En aquesta costuma no entenem aquels qui
fan fals testimoni, ni aquels qui juren a la sey-
noría per alcun feyt, car aquests ayals deuen
ésser punits com serà cert que ajen feyt fals
sagrament o que-s sien perjurats. ⁹*

2.18.10 *Si alcun hom se clamarà d'altre per alguna
cosa e, el pleyt començat, lo demanat negarà la
demanda contra eyl feyta, e lo demanador dirà
denant lo jutje: VAGE ENANT E JUR, e lo demanat
se mourà de son loc, e serà al loc, e agenoylat*

6. Nonam que incipit: "Si dos creadors et cetera", approbant.

7. Decimam que incipit: "Si dos deutors et cetera", approbant.

8. Undecimam que incipit: "Tota ajuda et cetera", approbant.

9. Duodecimam que incipit: "Null hom no és et cetera", approbant preterquam in teste qui falso degeravit qui si convictus fuerit puniatur.

Els àrbitres excepcionaran els que fan fals testimoni, que hauran de ser punits una vegada convictes. I així s'afegirà en els manuscrits B i C que, a més a més, introduiran un altre cas no contemplat pels àrbitres: el jurament fet a la senyoria.

10. Terciam decimam que incipit: "Si alcun christià et cetera", reprobant quia deperit veritas et iusticia impeditur.

El costum és reprovat pels àrbitres i, efectivament, desapareix en els manuscrits posteriors.

1 nolat per fer lo sacrament, e ans que-l júgie
 escaresca ne diga al demanat que fassa aquel
 sacrament, pot retractar lo demanador e dir
 que no vol aquel sacrament pendre e que pro-
 5 varà son enteniment, e sobr-assò deu-se levar
 lo demanat, que no fassa aquel sacrament, ne
 n'és tengut que-l fassa; mas lo demanador pot
 e deu provar son enteniment e sobr-assò deu-se
 10 levar lo demanat si-s vol. E provat son enteni-
 ment o no provat, la demanda los júgies deven
 per sentència condempnar o absolve lo dema-
 nat segons que a éls serà vist; e sí que prou o no
 prou lo demanador o mig prou, lo demanat no
 és tengut que d'aquí enant per aquela demanda
 15 fassa sacrament, car basta-li pus li leva, <e> él
 vol-o fer, e lo demandor lo rebúgia que d'aquí
 enant no-l fassa.

Emperò pus lo júgie aurà reebut en si l'es-
 cariment del sacrament e dirà: «amic, vós ju-
 20 raretz», e diu: «agelonatz-vos et juratz», lo de-
 mandor no u pot retractar ne recusar que-l
 sacrament no-s fassa, si doncs él no lo y vol
 jaquir, que d'aquí enant lo demanador en
 aquella cosa no pot dar testimonis, ne ren pro-
 25 var, e-l demanat deu fer lo sacrament e és (sic)
 deu ésser absolt per sentència. E si per aventura
 lo demanador no volrà pendre aquel sacrament
 o-l jaquirà, no per <so> meyns deu ésser lo de-
 manat per sentència del júgie absolt.

30 Procurador no és tengut d'escondir ne de fer
 sacrament d'aquela cosa en què serà procu-
 rador, per so com en qual que cas se sia deu
 jurar la part e no lo procurador.

35 Con xrestian deu fer sacrament per demanda que jueu fa contra él, deu-lo fer en la cort denant lo veger,
 e els ciutadans. Mas lo jueu deu exir defora la cort e estar tro que-l sacrament sia fet, car dementre lo
 jueu hi és no-l deu fer es (sic), ne el jueu no deu veure fer aquel sacrament. *Idem in sarracenis.* ¹³

per fer lo sacrament, ans que-l jutge esclaresca
 ni diga al demanat que faça aquel sacrament,
 pot retractar lo demanador e dir que no vol aquel
 sacrament pendre e que provarà son enteni-
 ment, e sobr-açò deu-se levar lo demanat que no
 faça lo sacrament, ni n'és tengut que-l faça; mas
 lo demanador pot e deu provar son enteniment
 si-s vol. E provat son enteniment o no provat, los
 jutges per sentència deuen condempnar e ab-
 solve lo demanat, segons que a eyls serà vist;
 e sí que prou o no prou lo demanador o mig prou,
 lo demanat no és tengut <que> d'aquí enant per
 aquela demanda faça sacrament, car basta-li
 pus se leva, e-l volc fer, e lo demanador lo re-
 buja, que d'aquí avant no-l faça.

Emperò pus lo jutge aurà reebut en si l'es-
 clariment del sacrament e diu: AGENOYLAT-
 VOS E JURATS, lo demanador no pot recusar ne
 retractar que-l sacrament no-s faça, si doncs eyl
 no-l volia jaquir; d'aquí enant lo demanador
 en aquella cosa no pot dar testimonis, ni re pro-
 var ¹¹, e el demanat deu [fer] sacrament e deu
 ésser absolt per sentència. E si per aventura lo
 demanador no volrà pendre lo sacrament e-l
 jaquirà, no per ço menys deu ésser lo demanat
 per sentència del jutge absolt.

2.18.11 Procurador no és tengut d'escondir ni de fer
 sacrament d'aquela cosa en què serà procura-
 dor, per ço car en qual que cas se sia deu jurar
 la part e no lo procurador. ¹²

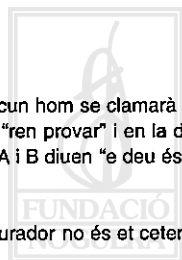
11. Quartamdecimam que incipit: "Si alcun hom se clamarà et cetera", **approbant.**

En el costum 2.18.10, on en la versió A diu "ren provar" i en la dels manuscrits B i C "re provar" dirà, erròniament, a partir d'Oliver "reprovar". A continuació on els manuscrits A i B diuen "e deu ésser absolt" a partir del manuscrit C i a les edicions diu erròniament "o deu ésser absolt". Ho corregim.

12. Quintamdecimam que incipit: "Procurador no és et cetera", **approbant.**

13. Sextamdecimam que incipit: "Com christià et cetera", **reprobant eo quia iudicia claudicare non debent.**

"Con xrestian...", és costum a part i el reproven. Efectivament, en els manuscrits B i C no apareix aquest costum certament vexatori per a jueus i garrains.

LLIBRE TERCER

RÚBRICA 1 DE JUDICIIS

1 *Explicit liber secundus incipit tercius.*
«Rubrica» de iudiciis.

5 *Aprés que-ls clams són fetz al veger de quals que coses que sien dels pletz civils, o de crims en civils, tendatz o demanatz, e la persona demanada, après que dret aurà fermat, aurà aüitz tres manamentz del veger o del sayg per manament del veger, e lo quart manament a él fet peremptori que sia pronunciat per boca de*
10 *júgie, al veger que-l fassa que li sia fet ab I testimoni o ab II, que-n són creegutz sens sacrament.*¹

Lo veger deu eléger en aquel plet II juges dels ciutadans de Tortosa o plus que aquel dia sien

3.1.1 *Aprés que-ls clams son feyts al veguer de quals que coses sien de pleyts civils o criminals, lo veguer reebuda ferma de dret del demanat, asigne-li dia a comparar; e si no ve, sie citat a sa casa per lo sayg, lo qual sobre açò sia creegut, car és jurat. E si no venrà al dia e a la hora a eyl assignada per lo veguer o per lo sayg, sie condempnat per cascuna citació o assignació de dia o de hora en les despeses a son adversari, exceptada la primera citació en la qual ja és establida certa pena, ço és saber de LX sous. E si, pus que peremptòriament per lo veguer o per lo sayg², serà citat a sa casa per manament dels jutges, no comparrà, enant hom contra eyl segons dret.*

El veguer deu eléger en aquel pleyt dos jutges dels ciutadans de Tortosa que aquel dia sien en

1. EXPLICIT LIBER SECUNDUS. INCIPIT TERCIUS DE IUDICIIS: Decimam septimam que incipit: "Aprés que-ls clams et cetera", reprobant eam quod ad primam partem usque ibi ubi dicit "Lo veguer deu eléger et cetera". Et ad hoc ut iusticia liberius valeat exerceri dicunt quod vicarius recipiendus firmam rei et assignet ei diem ad comparendum. Et ex tunc citetur ad domum per sagionem iuratum cui super hoc credatur. Et si non venerit ad diem et horam assignatam sibi per vicarium vel sagionem condempnetur pro quibuslibet contumacia adversario in expensis. Excepta prima citacione, in qua iam certa pena statuta est scilicet sexaginta solidos et ex quo mandato iudicum peremptorie citatus fuerit ad domum per vicarium vel sagionem si non comparuerit procedatur contra eum secundum ius comune. In aliis approbant eam.

Els àrbitres reprovaran la primera part del costum fins on diu "Lo veguer deu eléger". És la part que fa referència a les citacions, que no necessiten testimoni, ja que la primera citació la farà el veguer, i la segona el saig —que és jurat—. Si no s'atén la citació, es condemna en costes, llevat de la primera citació que porta pena de seixanta sous. Quant al primer manament, s'afegeix finalment, tot i que els àrbitres no en facin esment, que es pot fer del matí per al vespre o del vespre per a l'endemà, sense caure en pena de seixanta sous si el demandat hi acut.

2. És la citació peremptòria, "pel veguer o pel saig" segons la Sentència. El text va al manuscrit B interlínat. El manuscrit C diu erròniament "per lo veguer e per lo saig" i així passa a les edicions.

1 e estien en la cort. E aquels júgies deven exam-
inar tot lo plet e fer respondre al libel, e a les
possessions, e a les excepcions dilatòries e pe-
remptòries, si per les partz són posades, a en-
5 terrogacions, si alcuna cosa mou lo júgie es-
clarir los sacramentz dels testimonis qu-e-lz
pletz per les partz seran amenatz e protestaz,
dién als testimonis que axí bén per la una part
com per altra dirà veritat, e que per amor, ne
10 per desamor, per temor, per oy, ne per mala
volentat, ne per servii que pres ne esper aver ne
li'n sià promés, no celarà veritat ne y mesclarà
falsia, ans per sol Déu dirà veritat, e reebre el
dit d'éls, e fer escriure a l'escrivan de la cort,
15 e fer publicar los testimonis, e dir al veger,
pronuncian algunes citacions, si a ffer si an,
peremptòries o no peremptòries, e examinar los
testimonis e la conclusió de les partz, e colir tot
lo fet, present tota ora lo veger sens que no y deu
20 parlar ne pronunciar.

E els júgies deven donar e pronunciar la
sentència, no segons lur consciència ne vista ne
saber, mas segons que les pars allegaran davant
éls et provaran, primerament, segons les
25 custumes de Tortosa, e là on no bastaran per los
Usages de Barcelona que assí són escritz, e là
on les custumes ne-ls usàgies no basten, segons
leys e dret civil, car covineht cosa és e conson-
nant a dret que júgie don sentència segons
30 aqueles coses que denant él seran leyalment
provades de so qu-e-l libel és contengut.

Item, les sentències deffinitives o enterlo-
cutòries presens amdues les pars se deven don-
nar per los ditz júgies, si doncs la una citada
35 peremptòriament no era contumàs, que la-
doncs los ditz juges, present lo veger e estant,
poden e deven, o procuradors d'aquels, la sen-
tència donar e pronunciar en contumàcia de la
part absent, que serà citada peremptòriament
40 e no volrà apparer. De la qual sentència, aquel
qui serà absén pronuntian la sentència no-s pot
apelar e passa en cosa jugiada. Con la absència
del contumax complex la presència de Déu, e

2bis. A partir d'una abreviatura de C (ts. per *testimonis*), es produeix un error en les edicions que transcriuen *tro* i enfosqueixen el text.

3. Cal notar que tant el manuscrit B com el C (si bé interliniat a C) mantenien com A, en contraposició al silenci del veger, que els "jutges deuen parlar e pronunciar", frase que ha estat suprimida en les edicions i que fa ambigua la no intervenció del veger i la atribució del pronunciament als jutges.

4. El manuscrit B acaba el costum 3.1.1 abans del paràgraf final actual. És a dir sense introduir el que els àrbitres decideixen després de reprovar en part el costum. El paràgraf "E és entés que el primer manament..." apareixerà interliniat a l'espai blanc del final del costum i encara una línia al peu de plana. L'afegit és, però, de lletra contemporània o poc posterior al text.

El paràgraf que establia l'ordre de preferència: (costums, usatges, dret comú), se suprimeix, ja que l'ordre està preceptuat amb caràcter general des del pròleg.

la cort. E aquels jutges deuen examinar tot lo plet e fer respondre al libel, e a les posicions, e a les excepcions dilatòries e peremptòries, si per les parts són posades, e a enterrogacions, si alguna cosa mou lo jutge esclarir los sacramens dels testimonis qui e-ls pleyts per les parts seran amenats o protestats, dien<tr> als testimonis que axí bé per la una part com per l'altra dirà veritat, e que per amor, ne per desamor, per temor, per hoy, ne [per] malavolentat, ne per servii que pres n'age ne n'espera aver ni li'n sia promés, no celarà veritat ne y mesclarà falsia, ans per sol Déu diran veritat e reebre el dit d'eyls, e fer escriure a l'escrivà de la cort, e fer publicar los testimonis, e dir al veguer, pronuncian<tr> algunes citacions, si a fer s'i han, peremptòries, [o no peremptòries] e examinar los testimonis ^{2bis} e la conclusió de les parts, e colir tot lo feyt, present tota hora lo veguer sens que no y deu parlar ni pronunciar.

[E els jutges deuen parlar e pronunciar] ³ la sentència, no segons lur consciència ne vista ne saber, mas segons que les parts allegaran davant eyls e provaran ⁴. E és entés que-l primer manament se deu fer al demanat personalment, si doncs maliciosament no s'amagava; el manament pot-li ésser feyt al matí, ço és que sia aquel dia a la cort, o al vespre que y sia l'endemà, e no cau en pena de LX sous si dins aquel dia ve a la cort, qual que hora, ab que vengua tal hora que covinentment puscha hom enantar en ço per què és citat.

3.1.2 Les sentències difinitives o enterloquòries, present<tr>s abdues les parts se deuen donar, si doncs la una peremptòriament citada no era contumaç, que ladoncs [los jutges], present lo veguer, deuen la sentència donar e pronunciar

en contumàcia de la part absent que serà citada peremptòriament, e no volran comparar. De la qual sentència, aquel qui serà absent no-s pot apeylar, e passa en cosa jutjada. Car la absència del contumaç complex la presència de

1 *assò-s fa, si clar és, perquè sentència s'i pusca donar. **Judicium est actus trium personarum scilicet actoris iudicis rey.***

5 *És certa cosa con l'actor o son procurador, o altre hom que clam se pusca, so és tutor o curador, se clama d'altre, si-s vol que la demanda sia justa o no justa, en lo primer clam e de continent se dóna aquest juy per l dels ciutadans que en assò serà elet per lo veger: «per*
10 *oy tot dia vos en posatz ab él o-n fermatz dret o us en pugiatz en la Çuda». E en continent aquest juy se deu escriure e-l libre de la cort, car si escrit no era, no val ren lo juy ne porta nula pena. Lo qual juy per nula guisa no-s tarda ne-s*
15 *deu retardar, si doncs la part de qui hom se clama no dirà si-s clama ab carta o meyns de carta, la qual cosa lo demanador a a dir que ab carta o meyns de carta. E si diu que meyns de carta, lo dit juy no-s deu retardar que no sia*
20 *donat. E si diu ab carta, a-la a mostrar ans que-l juy s'i don ne s'i pusca donar. E ja nul temps, pus diu que ab carta, aquest juy no-s deu ne-s pot donar tro aja mostrada la carta, e que sia lesta denant la part adversa o son procurador. E si*
25 *ans que la carta sia mostrada ne lesta s'i dóna juy, ren no val ne porta pena neguna, e és axí com si dat no era.*

30 *Los júgies són creegutz de totz lo procés dels pletz que denant els seran menatz ne pledegiaz sens escrit, per lur plana paraula, axí com si actes y avia fetes per man pública.*

Alò metex és de totes les sentències que són donades meyns d'escriptura. E si apelació n'és feta e els júgies de la apelació volen saber lo

5. Octavam decimam que incipit: "Item les sentències et cetera", **approbant.**

6. Decimam nonam que incipit: "És certa cosa et cetera", **approbant, hoc ajecto quod si actor dicat se habere instrumentum et incontinenti non exhibeat non citetur reus ex tunc ad querimoniam actoris quousque in curia exhibuerit vicario instrumentum ut maliciis obvietur.** Els àrbitres afegeixen que si l'actor diu que té carta i no la presenta, no es pot citar l'altra part fins que el veguer pugui mostrar la carta a la cort.

7. Vicesimam que incipit: "Los jutges et cetera", **approbant in modicis causis videlicet usque ad duos aureos. In causis que exedunt duos aureos reprobant eam et servetur ius comune alias deperiret iusticia.**

Els àrbitres l'aproven en aquelles causes que no excedeixin de dos auris (dos morabetins en els manuscrits B i C).

En el manuscrit A, el costum 3.1.5 està integrat en el 3.1.4 i per això els àrbitres no en fan menció.

Déu, e açò fa, si clar és, perquè sentència s'i pusca donar. ⁵

3.1.3 *És certa cosa con l'actor o son procurador, o altre hom qui clamar se pusca, ço és tutor o curador, se clama d'altre, si-s vol que la demanda sia justa [o no justa], en lo primer clam e de continent se dóna aquest juhii per un dels ciutadans qui en açò serà elet per lo veguer: PER HUY TOT DIA VOS EN POSATS AB EYL, O-N FERMATS DE DRET O US EN PUJATS EN LA ÇUDA. E en continent aquest juhii se deu escriure e-l libre de la cort, car si escrit no era, no val re lo juhii. Lo qual juhii per nuyla guisa no-s deu retardar, si doncs la part de què hom se clama, no diu si-s clama ab carta o meyns de carta, [la qual cosa lo demanador ha a dir que ab carta o meyns de carta]. E si diu que meyns de carta, lo dit juhii no-s deu retardar que no sia donat. E si diu que ab carta, ha-la a mostrar ans que lo juhii se do. E ja nuyl temps, si diu ab carta, aquest juhii no-s deu donar tro aje mostrada la carta, e que sia lesta denant la part adversa o son procurador. E si ans que la carta sia mostrada ne lesta s'i dóna juhii, re no val ne porta pena neguna, e és axí com si dat no era.*

E si ha dit que ab carta, e no la ha mostrada, e se'n va e pux torna altra vegada e-s clama, no deu la part ésser citada tro al veguer aje la carta mostrada en la cort. ⁶

3.1.4 *Los jutges són creeguts de tots los procés dels pleyts que denant eyls seran menatz ne pledejatz sens escrit, per lur plana paraula, axí com si actes hi avia feytes per mà pública, si la qüestió no és oltra dos morabatins, que si és oltra dos morabatins no-n són creeguts sens pública escriptura de re que feyt ajen. ⁷*

3.1.5 *Alò metex és de totes les sentències que són donades meyns d'escriptura. E si appeyatió n'és feyta e els jutges de la appellatió volen*

1. *procés del principal, an a rétrer la sentència per paraula-n als júgies de la apellació, e són-ne creegutz per plana paraula e sens tot sacrament.*
5. *Atressí, si altra apellació o apellacions seran fetes, los júgies de la apellació deven rétrer la sentència e tot lo processes del plet als altres júgies, e són-ne creegutz per plana paraula e sens sacrament.*
10. *E si-n serà feta escriptura, e alcuna cosa o coses plus serà enantat e-l procés del plet o en les sentències que no serà escrit, atressí ne són creegutz los júgies per plana paraula e sens sacrament.*
15. *Atressí si alcuna cosa serà dita o pronunciada o establida en la cort e-n serà contesa, e les pars o aquels a qui deurà noure o valer, o trastaran (sic) e no y atorgaran, los prohòmens que seran en la cort si-n són demanatz, ne són creegutz, per plana paraula e sens sacrament, de tot so que-n diran.*
20. *Vedat és a aquel, so és saber, a mut, a sort qui sia sort de tot en tot, a orat, a furiós, a menor de XXV anys, a infamis que contra él sia pronunciat per sentència, d'alcun malefici que aja fet, a servu, a femna, e a pare que no sia júgie e-l plet de son fil, e a fil que no sia júgie e-l plet de son pare. Ne nul hom no pot ésser júgie en la sua cosa, ne en aquela cosa de què espera a aver profit o dan. E ren que per éls sia enantat ne sentenciat no val ipso iure.*
25. *e-l plet de son fil, e a fil que no sia júgie e-l plet de son pare. Ne nul hom no pot ésser júgie en la sua cosa, ne en aquella cosa de què espera a aver profit o dan. E ren que per éls sia enantat ne sentenciat no val ipso iure.*
30. *Sentència que sia donada en persona d'alcun servu no val, so és que él personalment en plet no pot estar ne deu ésser reebut a demanar ne*
- saber lo procés del principal, <los jutges del principal> an a retre ⁸ la sentència per paraula als jutges de la apellació, e són-ne creeguts per plana paraula, e sens tot sacrament.
- 3.1.6. *Atressí, si altra apellació o apellacions seran feytes, los jutges de la apellació deuen retre la sentència e tot lo procés del plet als altres jutges, e són-ne creeguts per plana paraula e sens sacrament.* ⁹
- 3.1.7. *E si-n serà feyta escriptura, e alguna cosa o coses, pus serà enantat e-l procés del plet o en les sentències que no serà escrit, atressí ne són creeguts los jutges per plana paraula e sens sacrament.*
- 3.1.8. *Tots aquels a qui no és vedat poden ésser jutges.*
- 3.1.9. *Vedat és a mut, a sort de tot en tot, o orat o a furiós, e a menor de XXV ans, a infamis que contra eyll sia pronunciat per sentència, d'algú malefici que aja feyt, a servu, e a fembra, e a pare que no sia jutge e-l plet de son fyl, e a fyl que no sia jutge e-l plet de son pare. Ne nul hom no pot ésser jutge en la sua cosa, ne negú que per raó justa e posada en dret ne porà hom gitar, ne en aquella cosa de què espera aver profit o don. E re que per eyls sia enantat ne sentenciat no val.*
- 3.1.10. *Sentència que sia donada en persona d'algun servu no val, ço és que eyl personalment en plet no pot estar ne deu ésser reebut a demanar*

8. Al manuscrit A i al manuscrit B *rètrer*; al manuscrit C, *recordar*; a les edicions, *recontar*.

El manuscrit B introdueix aquí una referència que no és enlloc més als "jutges del principal" (que són els qui han de recordar o recontar o retre la sentència al jutge de l'apel·lació). I així ho rectificarem perquè sigui intel·ligible el text.

9. *Vicesimam primam que incipit: "Atressí et cetera", ad istam dicunt arbitri idem quod in proxima superiori.*

Els àrbitres apliquen el mateix criteri quantitatiu que en els costums precedents, però la modificació no passarà de forma explícita als manuscrits B i C, ni en aquest costum ni en el següent, que en el manuscrit A queda incorporat a 3.1.6. La plana paraula, sense expressió de quantia, resta en tot cas com a fórmula de credibilitat dels jutges. L'últim paràgraf del costum (suprimit en els manuscrits B i C), feia extensiva la credibilitat per plana paraula als prohoms "prohòmens que seran en la cort". Això ens porta a l'any 1262 aproximadament quan Pere Jordà declarava a la cort per sa plana paraula el que era costum de Tortosa (A. M. T, *Catala de privilegis III, n° 31*) (vegeu també nota 23 a 4.11.40 pàg. 217). (Vegeu MASSIP, J. (1962): "Notes per a la història del dret al territori de Tortosa", pàg. 222.

10. *Vicesimam secundam que incipit: "Tots aquells et cetera", approbant, hoc ajecto ut quellbet parclium possit recusare iudicem vel iudices suspectos sibi ex causa racionabili et expressa in iure.*

1 a defendre, per so com no a persona d'estar en juy, exceptatz en aquestz cases dejús escritz que pot estar en juy:

5 Lo primer és, si él està en servitut e-s vol clamar que no deu ésser detengut en servitut con él sia e dégia ésser franch.

10 Lo segon cas és, si él és en estat de franquea e altre lo demana a servitut, que <sia> son servu. Car en aquest dos casses pot e deu estar en juy, e demanar o defendre sa franchea, e és ferm ço <que> fa.¹¹

Item, pot estar en juy en demanar alimentz si per aventura per alcun li seran lexatz en testament, o en codicils, o en altra manera.

15 Item si él poseex alguna cosa per son seynor, e alcun li turba sa possessió, que él en juy que la pot e deu deffendre e, si-n serà gitat, que la pot e deu demanar e cobrar en juy. E-nul altre cas servu no pot estar en juy, sinó en aquestz desús ditz, si doncs no era per malefici que agués fet.

25 Fil familias, sens auctoritat de son pare, en juy no pot estar, si doncs en plet de castrense peculii vel quasi que volgés demanar, que la-doncs sens auctoritat de son pare pot estar en juy, ab que sia de perfeta etat com si.

30 Si lo fil familias vol pledegiar de son peculi adventiciï, so és de béns que li sien lexatz o donatz, o vengutz per alguna altra raon, e el pare vol menar lo plet, pot-o fer, ab que u fassa ab volentat del fil.

35 E si el fil familias vol pledegiar per son peculi adventiciï, e son <pare>¹² no u vol ne li vol donar auctoritat, ne él no vol menar lo plet, lo veguer, a demanda del fil familias, per juy dels ciutadans, deu e pot forssar lo pare que li don auctoritat e que sia amb él e-l plet e e-l juy.

ne a defendre, per ço car no ha persona d'estar en juhii, exceptats en aquests cases dejús escrits que pot estar en juhii.

Lo primer és, si eyl està en servitut e-s vol clamar que no deu ésser detengut en servitut com eyl sia e deja ésser franc.

Lo segon cas és, si eyl és estat de franquea e altre lo demana a servitut, que sia son servu. Car en aquests dos cases pot e deu estar en juhii, e demanar e defendre sa franquea, e és ferm ço que fa.

Item, pot estar en juhii en demanar aliments si per aventura per algun li seran lexats en testaments, o en codicils, o en altra manera.

Item, si eyl poseyx alguna cosa per son seynor, e algú li torba sa possessió, que eyl en juhii la pot e deu defendre e, si-n serà gitat, que la pot demanar e cobrar en juhii. En nuyl altre cas servu no pot estar en juhii, sinó en aquests desús dits, si doncs no era per malefici que agués feyt.

3.1.11 Fil familias, sens auctoritat de son pare, en juhii no pot estar, si doncs en pleyt no era de castrense peculii vel quasi, que volgués demanar, que ladoncs sens auctoritat de son pare pot estar en juhii, ab que sia de perfecta edat.

3.1.12 Si lo fiyl familias vol pledejar per son pecculi adventiciï, ço és de béns que li sien lexats o donats, o venguts per alguna altra raó, e el pare vol menar lo pleyt, pot-o fer, ab que o faça ab volentat del fiyl.

3.1.13 E si el fiyl familias vol pledejar per son peculi adventiciï, e son pare no o vol ne li vol donar auctoritat, ne eyl no vol menar lo pleyt, lo veguer a demanda del fiyl familias, per juhii dels ciutadans, deu e pot forçar lo pare que li do auctoritat e que sia ab eyl e-l pleyt e e-l juhii.

3.1.14 Mas si algú se clamara d'aytal fiyl per crim que aurà feyt, és tengut de respondre.¹³

Els àrbitres l'aprovaran, amb la precisió que cada part pot recusar el jutge o jutges suspectes amb causa racional i expressa en dret, cosa que quedarà recollida en 3.1.9 (que en el manuscrit A forma part del mateix costum).

11. Restituïm en el costum 3.1.10 les paraules *sia* i *que* que manquen al manuscrit A segons els altres manuscrits. Vicesimam terciam que incipit: "Sentència que sie donada et cetera", **approbant**.

12. Restituïm també en el costum 3.1.13 el mot *pare* que falta en el text A.

13. Vicesimam quartam que incipit: "Fill familias et cetera", **approbant**, **exceptis causis criminalibus in quibus teneatur se defendere licet agere non debeat sine auctoritate**.

Els àrbitres l'aprovaran, exceptuant les causes criminals en què el fill s'hagi de defensar: en aquest cas el fill no necessita el

- 1 *Furiós, mut, ne orat, ne sort de tot en tot sort, ne mente captus, ne menor de XXV anys meys de tutor o son curador, si doncs aquest menor no avia enpetrada, axí com ja és dit, vènia, en*
5 *juy per si metexs no poden ne deven estar.*
- 3.1.15 Furiós, mut, ne orat, ne sort de tot en tot, ne **mente captus**, ne menor de XXV anys meys de tutor o son curador, si doncs aquest menor no avia enpetrada, axí com ja és dit, vènia, en juhii no poden ne deuen estar.
- Atressí môngie o altra persona reglar, sens consentiment de son prior, o de son abat, o de son major.*
- 3.1.16 Atressí monge o altra persona reglar, sens consentiment de son prior, o de son abat, o de son major.
- 10 *Tutor o curador acusatz de sospita de mala aministració de tutoria, en juy no poden ne deven estar.*
- 3.1.17 Tudor o curador accusats de sospita de mala amministració de tutoria, en juhii no poden ne deuen estar.
- Item, excomunicat en juy no pot estar.*
- 3.1.18 Item, excomunicat en juhii no pot estar, si doncs no defenia.¹⁴
- Totes les altres persones poden estar en juy e y deven ésser reebutz.*
- 3.1.18 Totes les altres persones poden estar en juhii, e y deuen ésser reebutz.
- 15 *Instància de juy dura tro a... anys après que l plet és comensat; de tres anys a enant, si excepció n'i a posada, la instància és fenida e torna el plet e l primer estament, axí com si anc no fos comensat, però aquest feniment d'aquest instància deu ésser jugiat per sentència dels ciutadans.¹⁵*
- 3.1.19 Dues maneres són de excepcions, ço és a saber, dilatòries e peremptòries.
- 20 *Les dilatòries se departexen en dues guises, so és saber, que les unes són declinatòries de juy e les altres són dilatòries de paga, so és que alongen plet o paga. Les quals dues se posen ans de plet comensat, car depús plet és comensat no-s poden posar.*
- 3.1.20 Les dilatòries se partexen en dues guises, ço és a saber, que les unes són declinatòries de juhii, e les altres són dilatòries de paga, ço és que alonguen pleyt o paga. Les quals dues se posen ans de pleyt començat, car depús pleyt és començat no-s poden posar.
- 25 *Les peremptòries se posen totes après plet comensat, exceptades tres, que-s posen ans de plet comensat e après plet comensat e són dites anormiales (sic), que no seguexen la regla de les altres, les quals tres excepcions són aquestes: res finita, transacta sive iudicata.¹⁶*
- 3.1.21 Les peremptòries se posen totes après de pleyt començat, exceptades tres que-s posen ans de pleyt començat e après pleyt començat e són dites anormales, que no seguexen la regla de les altres. Les quals tres excepcions són aquestes: **res finita, transacta, sive iudicata.**

consentiment patern. Així es recollirà, en 3.1.14, constituint un nou costum a partir dels texts B i C. Costum que efectivament no existeix al manuscrit A.

Pel que fa als costums 3.1.12 i 3.1.13, en la redacció A, van compresos dins 3.1.11.

14. **Vicesimam quintam que incipit: "Furiós, mut et cetera", approbant in omnibus preterquam in excomunicato qui non possit agere, defendere tamen se tenetur.**

El costum 3.1.15 és aprovat pels àrbitres (comprèn el 16, 17 i 18). Els excomunicats (3.1.18), com els altres, no poden accionar, però sí defensar-se en judici; així ho introduiran els manuscrits B i C.

15. **Vicesimam sextam que incipit: "Instància de juy et cetera", reprobamus eam quia iusticia impeditur et retardatur per eam.** Efectivament suprimit en els manuscrits B i C.

16. **Vicesimam septimam que incipit: "Dues maneres et cetera", approbant.**

Aquest costum comprèn en la sentència 3.1.20 i 3.1.21. A remarcar la nota marginal del manuscrit C que estableix penalització tant per peremptòries com per dilatòries si es posen després de plet començat, però no nul·litat com podia despendre's del text del costum: "Les quals dues se posen ans de pleyt començat. E qui les posa après de pleyt començat deu pagar 1 libra d'or" (Vegeu també 9.1.16).

1 *Apertissimi iuris est licere litigatoribus iudices antequam lis incoetur recusare.* ¹⁷

5 *Clara cosa és e manifesta (sic) que tot hom pot recusar júgie si sospitós li és, per qual que raon, sobte en comensament de plet, ans que-l júgie sobre plet comens a enantar ne a pronunciar alguna cosa, car depús él enante ab consentiment de les partz, o e-l plet él pronuncïres, per paciència (sic) de les parts, que éls o*
10 *soffren, d'aquí enant no-l poden ne deven recusar.*

Alò metex s'és de la una part a l'altra, si per aventura alguna raon y avia per què pogés la una part a l'altra recusar.

15 *Pus que-l júgie, àrbitre o assessor serà rebut per les pars, no pot ésser recusat per éls, si doncs si alguns certz cases d'enamistances o d'altres no y venien per què recusat degés ésser per dret.*

20 *Offici de júgie és ample, enaxí que deu totes coses que al plet pertaynen diligentment encerqar, e la orden del plet bèn e diligentment secudir e determinar, e loc segur e covinent a les pars assignar, e les excepcions dilatòries e*
25 *peremptòries per enterlocutòria defenir, e tot lo negoci per difinitiva sentència deternenar e defenir.*

Júgie delegat de júgie ordinariï no-n pot subdelegar altre.

30 *Mas si és delegat de príncep, pot altre subdelegar a tot lo plet o a partida. E si per aven-*

3.1.22 Clara [cosa] és e manifesta, que tot hom pot recusar jutge si sospitós li és, per qual que raó, sopte e-l començament del pleyt ans que-l jutge sobre el pleyt començ a enantar ne a pronunciar alguna cosa; car depús eyl enante ab consentiment de les parts, o e-l pleyt eyl pronuncie re, per paciència de les parts qu-éls ho soferen, d'aquí enant no-l deuen ne poden recusar, si noveylament no sabia cosa per què recusar-lo pogués. ¹⁸

3.1.23 Aylò meteyx s'és de la una part a l'altra, si per aventura alguna raó hi avia per què pogués la una part a l'altra recusar.

3.1.24 Pus que-l jutge, àrbitre o assessor serà rebut per les parts, no pot ésser recusat per eyls, si doncs algunes certes coses d'enamistances o d'altres raons no y venien depuyx per què recusat degués ésser per dret. ¹⁹

3.1.25 Offici de jutge és ample, enaxí que deu totes coses que al pleyt pertaynen diligentment encerqar, e la orde del pleyt bé e diligentment fer e deternenar, e loc segur e covinent a les parts assignar, e les excepcions dilatòries e peremptòries per enterlocutòria diffinir, e tot lo negoci per difinitiva sentència deternenar e diffinir. ²⁰

3.1.26 Jutge delegat de jutge ordinari no pot subdelegar a altre. ²¹

3.1.27 Mas si és delegat de príncep, pot altre subdelegar a tot lo pleyt, e a partida. E si per aven-

17. *Vicesimam octavam* que incipit: "Apertissimi et cetera", **approbant**.

Aprovat pels àrbitres no apareixerà en les versions posteriors ja que s'expurguen posteriorment els paràgrafs o expressions llatines.

18. *Vicesimam nonam* que incipit: "Clara cosa és et cetera", **approbant nisi causa suspicionis de novo postea perveniat ad eum**.

Els àrbitres precisen que, tot i començat el plet, es podrà recusar el jutge si apareixia nova causa de recusació; així ho afegiran els manuscrits B i C.

Aquest costum comprèn 3.1.23 en el text de la sentència.

19. *Tricesimam* que incipit: "Pus que-l jutge et cetera", **approbant addito quod dixerunt in proximo superiori**.

Els àrbitres l'aprovaran amb la mateixa condició que el costum anterior i així ho recolliran els manuscrits B i C.

20. *Tricesimam primam* que incipit: "Offici de jutge et cetera", **approbant**.

21. *Tricesimam secundam* que incipit: "Jutge delegat et cetera", **approbant**.

El costum 3.1.27 queda inclòs en 3.1.26 en la sentència arbitral.

1 tura tot lo plet li subdelega, e e-l dit plet darà
sentència diffinitiva e d'aquela serà feta appe-
lació, deu-se hom apelar al príncep e no al de-
legat. Mas si alcuna cosa lo delegat se retendrà
5 en la delegació, deu-se hom apelar al delegat
e no al príncep.

Si algun hom estrayn, a clams d'altre, serà 3.1.28
apelat o citat per lo veger o per son sayg, deu
venir denant lo <veguer> ²², e si allega son pri-
vilegi que farà dret en poder de son júgie, per
10 sentència dels ciutadans deu ésser determenat
aquel privilegi si-l deu aver o no. Car en alguns
cases certz és hom tengut de pledegiar denant
e en poder d'altruy júgie, so és saber per raon
15 de contrayt, si l'a fet en aquel loch, o per raon
de malefici que fassa en aquest loc, o si promés
a son creador que-l pagará en Tortosa, o si és
hom que vàgia vagant per lo cegle que no li
sàpia hom cert loch on estia ne fassa son major
20 estàgie. Car en tot altre cas l'om estrayn fa dret
en poder de son júgie, donant securitat prime-
rament al veger per fermansa, si la ha, e si no,
sobre coses, e si no a coses, per sacrament, e
que-s n'irà fer dret en poder de son júgie, segon
25 lo temps que per sentència dels ciutadans li serà
assignat, que él que serà là e farà dret; exceptat
de coses movens o que per si metex se movent
en Tortosa seran trobades, que aquí és tengut
de fer dret.

30 Si algun clerge o hom altre religiós o hom
estrayn o sarrayn se clamarà d'altre al veger,
e aquel de qui-s clamarà lo vol o-l recovendrà
atressí en poder del veger, és tengut de res-
pondre de la reconvenció en poder dels júgies
35 que en aquel plet seran eletz per lo veger, e de
fermar dret, e de seguir tot lo plet tro sia acabat.
E si no u vol fer, no deu ne pot de la sua demanda
ésser escoltat ne reebut a demanar.

40 Negun no consent en nul hom que sia son
júgie, jasia so que deman trelat del libel ne de-
man que-l libel sia declarat, que él no puscha
posar contra aquel júgie tot so que hom contra
júgie sospitós puscha hom posar.

tura tot lo pleyt li subdelegará, e e-l dit pleyt
darà sentència diffinitiva e d'aquela serà feyta
appellatió, deu-se hom appeylar al príncep e no
al delegat. Mas si alguna cosa lo delegat se
retendrà en la delegació, deu-se hom appeylar
al delegat e no al príncep.

3.1.28 Si algun hom estrayn, a clams d'altre, serà
appeyllat o citat per lo veguer o per son sayg,
deu venir denant lo veguer, e si allega son pri-
vilegi que farà dret en poder de son jutge, per
sentència deu ésser determenat aquel privilegi
si-l deu aver o no. Car [en] alguns cases certs és
hom tengut de pledejar denant e en poder d'al-
truy jutge, ço és saber per raó de contrayt, si
l'ha feyt en aquest loc, o per raó de malefici que
faça en aquest loc, o si promés a son creador
que-l pagaria a Tortosa, o si hom és que vage
vagant per lo segle que no li sàpia hom cert loc
on estia ne faça son major estatge. Car en tot
altre cas hom estrayn fa dret en poder de son
jutge, donant seguretat primerament al veguer
per fermaça, si la ha, e si no, sobre coses, e si
no ha coses, per sacrament, e que-s n'irà per fer
dret en poder de son jutge, segons lo temps que
per sentència li serà assignat, que eyl que serà là
e farà dret; exceptat de coses movens o que per
si metexes se mouen que en Tortosa seran tro-
bades, que aquí és tengut de fer dret.

3.1.29 Si algun clerge o hom altre religiós o hom
estrayn o saray se clamarà d'altre al veguer, e
aquel [de] qui-s clamarà lo recovendrà atressí en
poder del veguer, és tengut de respondre de la
reconvenció en poder dels jutges qui en aquel
pleyt seran eletz per lo veguer, e de fermar dret,
e de seguir tot lo pleyt tro sia acabat. E si no ho
vol fer, no deu ne pot de la sua demanda ésser
escoltat ne reebut a demanar. ²³

3.1.30 Negú no consent en nuyl hom que sia son
jutge, jassia açò que deman translat de libeyl ne
deman que libeyl li sia declarat, que eyl no
pusca posar contra aquel jutge tot ço que hom
contra jutge sospitós pusca posar. ²⁴

22. Tricesimam terciam que incipit: "Si alcun hom strany et cetera", approbant.
Suplim veguer, d'acord amb els manuscrits B i C.

23. Tricesimam quartam que incipit: "Si alcun clerge et cetera", approbant.

24. Tricesimam quintam que incipit: "Nengú no consent et cetera", approbant.

1 Si alcun hom estrayn se clamarà de veyn de la
ciutat, ans que sia reebut a demanar, deu donar
fermansa que prena dret, e que estarà a dies e a
5 ores e seguirà so que jugat li serà, segons que dret
vol e requer. E si hom lo reconvé que s clam d'él
que farà dret, e si no a fermansa sobre coses (no
a), si les ha, e si fermansa ne coses no a, deu jurar
que no a fermansa que pusca donar en aquel plet,
ne coses assí sobre què pusca fermar, e que pen-
10 drà dret e-l farà si hom lo reconvé, e que estarà
a dies e a ores, e seguirà so que li serà jugat,
segons que dret vol. E aquest sacrament, fer o
fermar axí com desús dit, deu fer per sentència
dels ciutadans.

15 Si alcun se defén per son procurador, en la
cort, o en poder d'arbitres, o-n altre loch, de
clams que d'él sien fetz per alguna persona, la
sentència, sí que sia absolutòria o condempna-
tòria, deu ésser donada sobre-l procurador e
20 sobre-l seynor del plet, enaxí: «nós, aytals jú-
gies, condempnam o absolvem vós aytal, pro-
curatorio nomine, e aytal de qui vós sutz pro-
curador»²⁶.

25 Car si axí no-s faya, sentència que i fos do-
nada no val ne pot valer, que tota via lo pro-
curador e el seynor del plet ensems deven ésser
absoltz o condempnatz.

En qual que plet se sia, eleg e deu eléger dos
ciutadans o plus, e no meyns, lo veger, lo plet
30 comensat. E si per aventura s'esdevenia que I
dels júgies, o per malea o per altra cosa, no
volgés ésser al plet ne enantar, o-s desará, lo
veger per sentència dels ciutadans lo-n deu
forsar e destréyner, peynorant él o éls per pey-
nones tinentz que valen aytant com fa la de-
35 manda. Mas si per aventura él assò per malea
no faya, mas serà enbargat per los seus fetz o
per altruyts, en tal manera que ésser no y pusca,
e assò que sia manifest a la cort, o serà malalte
40 de longa maltia (sic) o serà en algun larc viàgie
o peregrinació larga, lo veger, per sentència
dels ciutadans, deu e pot-n'i eléger altre o al-
tres, lo qual ab lo primer que reman e-l juy deu
e pot determenar e defenir tot lo plet.

3.1.31 Si algun hom estrayn se clamarà de veín de
la ciutat, ans que sia reebut a demanar, deu do-
nar fermaça que prena dret, e que estia a dies
e a hores, e seguirà ço que jutgat li serà, segons
que dret vol e requer. E si hom lo reconvé, que s
clam d'eyl, que farà dret, e si no a fermaça
sobre coses, si les ha, e si fermaçes ne coses no
ha, deu jurar que no ha fermaça que pusca do-
nar en aquel pleyt, ne coses ací sobre què pusca
fermar, e que pendrà dret e-l farà si hom lo re-
convén, e que estarà a dies e a hores, e que
seguirà ço que li serà jutgat, segons que dret vol.
E aquest sacrament feyt, o ferma, axí com desús
és dit, deu fer per sentència.²⁵

3.1.32 Si algun se defén per son procurador, en la
cort, en poder d'arbitres o en altre loc, de clams
que d'eyl sien feyts per alguna persona, la sen-
tència, sí que sia absolutòria o condempnatòria,
deu ésser donada sobre-l procurador e sobre-l
seynor del pleyt, enaxí: NÓS AYTALS JUTGES
CONDEMPNAM VÓS AYTAL, PROCURATORIO
NOMINE, E AYTAL DE QUI VÓS SOTS PROCU-
RADOR.

3.1.33 En qual que pleyt se sia, eleg e deu eléger dos
ciutadans e no meyns lo veguer. E lo pleyt
començat, si per aventura s'esdevenia que la un
dels jutges o per malea o per altra cosa, no
volgués ésser al pleyt, ne enantar, o-s desará, lo
veguer per sentència lo-n deu forçar e destréi-
ner, peynorar eyl o eyls per peynores tinentz qui
vaylen aytant com fa la demanda. Mas si per
aventura eyl açò no faya per malea, mas serà
enbargat per los seus feyts o per altruyts, en tal
manera que ésser no y pusca, e açò que sia ma-
nifest a la cort, o serà malalte de longa ma-
laltia, o serà en algun lonc viatge o peregrina-
ció longa, lo veguer, per sentència, deu e
pot-n'i eléger altre, lo qual ab lo primer qui
roman e-l juhü deu e pot determenar e diffinir
tot lo pleyt.²⁷

25. Tricesimam sextam que incipit: "Si algun hom et cetera", approbant. El manuscrit C per nota el relaciona amb 1.6.2.

26. Tricesimam septimam que incipit: "Si alcun se defén et cetera", approbant eam usque ubi dicitur quod si aliter fieret sententiam non valeret, in quo reprobant eam.

Els arbitres l'aprovaran fins a "car, si axí no-s faya...", paràgraf final que és innecessari per entendre el costum. I, efectivament, els manuscrit B i C el suprimeixen.

- 1 *Nul hom no deu ne pot aver en júgie aquel qu-él demanarà que sia júgie, ne aquel a qui serà donat o promés alcun servii perquè a él ne sia favorable en ren.*
- 5 *Covén que·ls júgies diligentment enquiren la qualitat del fet, e cascuna de les partz, sobre·sso que al plet pertayn, sovén demanar si vol ren dir. E qual que ora lo júgie per alcuna egualtat se mourà, si a él no és clar lo plet, perquè clarament pusca <donar> sentència, pot per si metex e per son moviment enterrogar e demanar les partz per so que clarea de veritat ne pusca trer e certa sentència pusca donar e·l dit plet.*
- 15 *Ans del plet comensat e après plet comensat pot hom enantar ab la I dels júgies que sia ab lo veger en tot lo procés del plet, a testimonis a pendre con en totes altres coses, exceptades sentències, sí que sien enterlocutòries o defenitives, o en resposta del plet, en les quals covén que sien amdosos los júgies o plus, si plus n'i a eletz presentz, car si totz no y eren, les sentències no valrien ren, e serien axí com si donades no eren.*
- 3.1.34 Nuyl hom no deu ne pot aver en jutge aquel que eyl demanarà que sia jutge, ne aquel a qui serà donat o promés algun servii perquè a eyl ne sia favorable en re. ²⁸
- 3.1.35 Cové que·ls jutges diligentment enquiren la qualitat del feyt, e cascuna de les parts, sobre açò que al pleyt pertayn, sovén demanar si vol re dir. O qualque hora lo jutge per alguna egualtat se mourà, si a eyl no és clar lo pleyt perquè clarament pusca sentenciar, pot per si meteyx e per son moviment demanar les parts per ço que veritat ne pusca trer e certa sentència pusca donar en lo dit pleyt. ²⁹
- 3.1.36 Ans de pleyt començat e après de pleyt començat pot hom enantar ab la un dels jutges que sia ab lo veger en tot lo procés del pleyt a testimonis a pendre e en totes altres coses, exceptades sentències, sí que sien interloquòries o diffinitives, o resposta del pleyt; en les quals cové que sien abdosos los jutges, car si tots no y eren, no valrien re, e serien axí com si donades no eren. ³⁰

27. Tricesimam octavam que incipit: "En qualque pleyt et cetera", **approbant**.

28. Tricesimam nonam que incipit: "Nul hom no deu et cetera", **approbant**.

29. Quadagesimam que incipit: "Covén que·ls jutges et cetera", **approbant**.

30. Qudragesimam primam que incipit: "Ans de pleyt començat et cetera", **approbant**. El manuscrit C per nota relaciona aquest

RÚBRICA 2
QUE NEGÚ PER FORÇA NO SIA TENGUT DE DEMANAR NE D'ACUSAR
A ALTRE ANTE LITEM CONTESTATAM

1 *Rúbrica que negú per força no sia tengut de donar (sic) ne d'acusar altre ante litem contestatam.*

Invitus agere vel accusare nemo agitur.

5 *Negun no pot ne deu ésser forsat que fassa demanda contra altre ne l'acús ans de plet comensat; mas après plet comensat deu ésser forsat, si la part adversa o vol, e deu venir a sentència.*

3.2.1 *Negú no pot ne deu ésser forçat que faça demanda contra altre ne l'acús ans de pleyt començat; mas après pleyt començat deu ésser forçat, si la part adversa o vol, e deu venir a sentència. ¹*

1. RUBRICA QUE NEGÚ PER FORÇA et cetera: Quadragesimam secundam que incipit: "Negú no pot et cetera", approbant.

RÚBRICA 3

DE COMENSAMENT DE PLEYT

- 1 *Rúbrica de començament de pleyt.*
Lo plet és comensat con lo demanat respon per manament del júgie per negativa o per afirmativa.
- 5 *Si alcun a paor que la cosa que él ten li sia demanada per alcun hom, e él, per frau e per engan que a él no sia demanada aquela cosa ne plet contra él no-n sia mogut, la vendrà o la alienarà a altre, per so que-l demanador la perdés o no la pogés aver, sens major trebayl que d'él no auria, si lo seynor d'aquela cosa o son procurador la demana, e prova l'engan desús dit, deu e pot lo dit fraudolós ésser condempnat en aytant de preu com lo júgie tatxará e lo demanador jurarà que la cosa valia.*
- 3.3.1 Lo pleyt és començat quan lo demanat respon per manament del jutge per negativa o per afirmativa. ¹
- 3.3.2 Si algú ha paor que la cosa que eyl té li sia demanada per algun hom, e eyl, per frau e per engan que a eyl no sie demanada aquela cosa ne pleyt contra eyl no sia menat, la vendrà o la alienarà a altre, per ço que-l demanador la perdés o no la pogués aver, sens major trebayl que d'eyl no auria, [si] lo seynor d'aquela cosa la demana o son procurador, e prova l'engan desús dit, lo dit fraudulós deu ésser condempnat en aytant de preu com lo jutge taxará e lo demanador jurarà que la cosa valia. ²

1. RUBRICA DE COMENÇAMENT DE PLEYT et cetera: *Quadragesimam terciam que incipit: "Lo pleyt és començat et cetera"*, approbant.

2. *Quadragesimam quartam que incipit: "Si algun ha pahor et cetera"*, approbant.

RÚBRICA 4 DE DILACIONES

1 *Rúbrica de dilacions et d'allongaments e de feries o de dies que hom no deu pledejar.*

5 *Si dilacions són demanades¹ sobre alcun plet per alcuna de les partz en donar testimonis o cartes, si diu que són en oltramar, a IX meses d'espay, e oltra sobr-aquela cosa pus dilacions no pot aver. Si les demana en altre loch on mar aja a passar, són-li donades al torn o al sabut del primer leyn que y vàgia, e plus dilacions*
10 *sobr-aquel fet aver no pot ne deu.*

15 *Si seran demanades en altre loc on mar no aja a passar, són-li donades a albiri de júgie, so és saber, que-l júgie deu comtar les jornades d'anar e de venir, e aqueles li deu donar, e deu-li assignar III o IIII dies d'estar en aquel loc on los testimonis deu donar, si doncs festes no y devien venir, que ladoncs les deu donar lo júgie a son albiri, e que l'arbiri sia covinent.*

3.4.1 Si dilacions són donades sobre algun pleyt per alguna de les parts en donar testimonis o cartes, si diu que són en oltramar, ha IX meses d'espay, e oltra sobre aquella cosa pus dilacions no pot aver. Si les demana en altre loc on mar aja a passar, són-li donades al torn o al sabut del primer leyn que y vaga, e pus dilacions sobre aquel [feit] aver no deu.

Si seran demanades en altre loc on mar no ajen a passar, són-li donades a albiri de jutge, ço és a saber, que-l jutge deu comtar les jornades d'anar e de venir, e aqueles li deu donar, e deu-li assignar tres o IIII dies d'estar en aquel loc on los testimonis deu donar, si doncs festes no y devien venir, que ladoncs les [deu] donar lo jutge a son albir, e que l'albir sia covinent.

20 *Con lo primer manament és fet per lo veguer a alcun per demanda d'altre, e él serà vengut en la cort e aurà fermat dret d'aquela demanda, pus que dret aurà fermat, pot-se abstenir, que no serà a la cort per aquela demanda tro tres manamentz li sien fetz per lo veger o per lo sayg, però que-l veger lo y man al sayg. E encara tro al quart manament li sia fet, lo qual quart manament deu ésser pronunciat per boca de júgie al veger que-l fassa o-l fassa fer ab I testimoni. Lo qual testimoni deu venir a la cort si lo demanat no ve a la cort a aquel dia d'aquel quart manament, que diga que él li fo present con aquel quart manament fet a aquel dia que li*
25 *serà fet que i sia, deu-hi ésser per si o per son procurador. E si no y és, deu ésser peynorat per peynores tinentz que sien fetes a él, si les ha, e, si no les ha, a la fermansa, si les ha, d'aitant con val la demanda que feta li serà; e deu ésser liurada a la part tro que-l plet sia fenit, que la tenga, si la demanda és pecuniari, e si seent, deu ésser lo demanador mes en possessió de la cosa demanada causa rei servande, e aquesta dilació ha cascun per so que pusquen aver deliberació sobre la demanda.²*

1. RÚBRICA DE DILACIONES: *Quadragesimam quintam que incipit: "Si dilaciones et cetera", aprobant.*
(3.4.1) *Demanades: als manuscrits B i C donades, com a les edicions.*

2. *Quadragesimam sextam que incipit: "Com lo primer et cetera", qua reprobant quia impeditur iusticia et loco eius servetur ius comune.*

Aquest costum, el reprovien els àrbitres perquè impedeix justícia i basta el dret comú. En conseqüència, doncs, desapareix en els manuscrits B i C.

1 *Si alcun hom a plet ab la seynoria e, per si no pot aver advocat que-l raon contra la seynoria, la seynoria-n deu pregar un d'aquels que són o usen en la cort, qual que la part vula, diligentment, e enaxí que li prometen a aquel advocat que per aquel raonar nul desgrat ne mala volentat no li n'aja, ans lo n'amaran més.*

10 *Nul hom que no aja advocat ne-l trobarà en Tortosa, o lo y trobarà e de continent no-l podrà aver, deu aver dilacions a albiri de júgie, segons que-ls advocatz són luyn o prop.*

15 *E si per aventura aurà advocat, mas serà en viàgie breu, o aurà malaltia breu de VIII dies tro a XV dies, deu-li ésser assignada aquela dilació d'aquels VIII o XV dies, mas d'aquesta assignació aenant, si bén l'avocat venia d'aquel viàgie e tornava en altre, o per maltia (sic) que cregés e s'alongàs, o el viàgie s'alongàs, d'aquí enant altra dilació no li deu ésser donada, mas ab aquel, o ab altre, o meyns d'avocat, deu enantar.*

25 *Tot hom que aja breu malaltia no és tengut de venir a cort tro sia garit, car si longa malaltia avia, deu-hi trametre procurador ab qui sia enantat el plet.*

Aquel enperò qui aurà breu malaltia, si li serà manat que sia a cort, deu-hi trametre alcun hom qui l'escús que él no y pot venir, o femna, si hom no pot aver.

30 *En qual que forma nula dilació sia e aja loch, nul enantament no pot ne-s deu fer e-l plet.*

Qui per d'ça muler, o son marit, o pare, o d'aquels qui són en la línea de pugiant o davallant, o son parent tro al quart grau, no són tengutz de venir a la cort dins IX dies que éls sàpien que mort sia, jasia so que manament li'n sia fet, ne-n cau en neguna pena si no y ven. ⁶

3. Quadregesimam septimam que incipit: "Si alcun hom et cetera", approbant.

Ens sembla important destacar que es tracta de nomenar advocat d'ofici per als qui pledegen contra la senyoria i no en troben: la senyoria en nomenarà un dels de la cort amb la promesa de no tenir-li cap animadversió.

4. Quadregesimam octavam que incipit: "Null hom que no aja et cetera", approbant. Ita quod qui petit hulusmodi dilacionem luret si pars adversa hoc petierit quod non petit eam maliclose.

Aprovada pels àrbitres, hi afegeixen que, si la part adversa ho demana, la part que demana la dilació ha de jurar que no ho fa per malícia. Així ho recolliran els manuscrits B i C.

Una altra variant que no apareix però més que al manuscrit B és la taxadura reiterada sobre "tro a XV dies" a les dues línies de 3.4.3 on trobem aquest terme, amb la qual cosa es reduiria, per tant, la dilació per malaltia només a 8 dies.

5. Quadregesimam nonam que incipit: "Tot hom que aja et cetera", approbant.

6. Quinquagesimam que incipit: "Qui pert sa muler et cetera", reprobant quia est superflua.
Els àrbitres el reproveixen per superflu, i desapareixerà en els manuscrits posteriors.

3.4.2 *Si algun hom a pleyt ab la seynoria e, per si no pot aver advocat que-l raon contra la seynoria, la seynoria deu pregar un d'aquels qui són e usen en la cort, qual que la part vuyla, diligentment, e enaxí que li prometen a aquel advocat que per aquel raonar nuyl desgrat ne mala volentat no le n'ajen, ans lo n'amaran més.* ³

3.4.3 *Nuyl hom que no aja advocat, ne-l trobarà en Tortosa o lo y trobarà e de continent no-l podrà aver, deu aver dilacions a albiri del jutge, segons que-ls advocats son luyn o prop, si jura que no ho fa per malea, a demanda de la part.* ⁴

E si per aventura aurà advocat, mas serà en viatge breu, o aurà malaltia breu de VIII dies tro a XV dies, deu-li ésser assignada aquella dilació d'aquels VIII o XV dies, mas d'aquesta assignació aenant, si bé l'avocat venia d'aquel viatge o tornava en altre, o per malaltia que creegués e s'alongàs, o el viatge s'alongàs, d'aquí enant altra dilació no li deu ésser donada, mas ab aquel, o ab altre, o meyns d'avocat, deu enantar.

3.4.4 *Tot hom qui aja breu malaltia no és tengut de venir a la cort tro sia guarit, car si longa malaltia avia, deu-hi trametre procurador ab que sia enantat lo plet.*

Aquel, emperò, qui aurà breu malaltia, si li serà manat que sia a cort, deu-hi trametre algun hom qui l'escús que eyl no y pot venir, o fembra, si hom no pot aver.

En qual que forma dilació sia dada, nuyl enantament no-s pot n-és deu fer e-l plet. ⁵

- 1 *Aprés que sentència diffinitiva és donada de què hom no s'apel o no-s pusca apelar, a X dies d'alongament, que no és tengut ne-l pot hom destréyner de fer paga alcuna tro los X dies són passatz.*⁷
- 5 *Si alcun hom estrayn a plet ab alcun ciutadan e no a advocat ne-l pot trobar, la cort e los prohòmens li donen e li'n fan donar ab que él los pach.*
- 10 *Veger, per ssa pròpria auctoritat, nul alar-gament no pot fer ne donar, ne nula dilació.*
- 3.4.5 *Si algun hom estrayn ha pleyt ab algun ciu-tadà e no ha avocat ne-l pot trobar, la cort e los prohòmens l'en donen e l'en fan donar, ab que él lo pac.*⁸
- 3.4.6 *Veguer, per sa pròpria auctoritat, nuyl alon-gament no pot [fer] ne donar, ne nuyla dilació.*⁹

7. **Quinquagesimam primam que incipit:** "Aprés que sentència et cetera", **approbant.**
Aprovat pels àrbitres, s'integrarà en les versions posteriors al costum 3.4.4.

8. **Quinquagesimam secundam que incipit:** "Si alcun hom strany et cetera", **approbant.**

9. **Quinquagesimam terciam que incipit:** "Veguer per sa pròpia et cetera", **approbant.**

RÚBRICA 5 DE FÉRIES QUE HOM NO TÉ CORT

1 *Rúbrica de feries que hom no té cort.*

Feries són en la ciutat de Tortosa e en sos 3.5.1
térmen tot lo mes de juyn e de setembre.

Feries són en la ciutat de Tortosa e en sos
térmen tot lo mes de juyn e de setembre.

Però en aquestes feries enante hom en aquels
cases en los quals dret vol que puxa hom enan-
tar.¹

5 *Que hom no és tengut de pledegiar, ne el veger en ren que enantat se sia d'abans no pot enantar, ne*
exsecucion fer, ne hom no li és tengut de venir denant, si no-s vol, ne nul hom no és tengut de menar plet
comensat o no comensat, si no-s vol. Exceptatz malefics e enjúrries, sobre-ls quals pot pendre les persones
e aturar e pendre fermances, mas no los pletz menar, sinó tant solament si aquel qui lo malefici aurà
10 *a dia que hom no ten cort com a dia que hom ten cort, e val so que enantat, e negar o atorgar, serà axí*
com si era a dia de cort e que fos ora de cort e que-s tenga cort. Item són feries que no ten cort ne la pot
tenir si-ls prohòmens hixeran per fer honor al rey o la regina o a lurs fils que vengen en Tortosa o
n'esquen, o al maestre del Temple o altre baron o prelat, o tenen consel o qual que prohom fassa nesses
15 *de son fil o de ça fila, als quals los prohòmens volen fer honor que i sien, o alcun hom bon o dona o lurs*
fils moran en Tortosa, als quals los prohòmens conegan que-ls fassen honor.

20 *En Tortosa ne en sos térmen no-s ten cort en*
negun dicmenge de l'ayn, ne de VII dies ans de
Nadal tro part Aparici, ni el dia de Sant Vicent,
ne en les IIII festes de Senta Maria, ne en la festa
de la cadira de Sen Pere, ne el dia de Sen Macià,
ne el dia de Rams tro passat lo diméngie de les
oytaves de Pasca, ne el dia de Sen Jordi, ne de
Sen March avangelista, ne el dia dels apòstols
25 *Felipi e Jacobi, ne de Senta Creu de maig, ne*
el dia de la Assensió, ne de la vespra de Cin-
quagesma tro passat lo diméngie de les oytaves,

3.5.2 En Tortosa ne en sos térmen no-s té cort en
negun dicmenge de l'an, ne de la vigília de
Nadal tro l'endemà de la Circumcisió, ne el dia
d'Aparici, ne el dia de Sent Vicent, ne en les IIII
festes de Senta Maria, ne en la festa de la kadira
de Sent Pere, ne el dia de Sent Mathia, ne el dia
de Rams tro passat lo dicmenge de les uytaves
de Pascha, ne el dia de Sent Jordi, ne de Sent
March evangelista, ne el dia dels apòstols Phi-
lipi e Jacobi, ne de Senta «Creu» de mayg, ne el
dia de la Ascensió, ne de la vespra de cinqua-

1. RUBRICA DE FÉRIES: Quinquagesimam quartam que incipit: "Feries són en la ciutat et cetera", reprobant eam in omnibus preterquam in feriis duorum mensium que dantur gracia messium et vindemiarum. Et in istis etiam feriis dicunt arbitri quod procedatur eis non obstantibus per vicarium et cives ad eo que ius comune concedit ne pereat iusticia.

Els àrbitres el reproven; en els mesos de sega i verema (juny i setembre) també es podrà procedir judicialment. I així es rectificarà als manuscrits B i C.

Privilegis III 31 (Item 17) tracta de dies feriat i dies en què es pretén fer justícia. Ho assenyalen perquè ens trobem en la dècada anterior al text A, dins la llarga pugna entre senyors i ciutadans.

- 1 *ne el dia de Sen Bernabé, ne de Sen Johan Babtista, ne de Sen Pere, ne de Sen Paul, ne el dia de Senta Margarita, ne de Senta Maria Magdalena, ne de Sen Jacme, ne de Sen Salvador, ne de Sen Lorens, ne de Sen Augustí, ne de Sen Bertolomeu, ne de Senta Creu de setembre, ne de Sen Matheu, ne de Sen Michel, ne de Sen Francesch, ne de Sen Luch, ne de Simonis e Judà, ne el dia de Omnium Sentor, ne s'endemà en què hom fa honrament als morts, ne de Sen Martín, ne de Sen Bres, ne de Senta Catarina, ne de Sen Andreu, ne de Sen Climent, ne de Sen Nicolau, ne de Senta Lúcia, ne de Sen Thomàs.*
- 15 *Totz aquestz dies són feriatz, que no ten hom cort, per honor de Déu e dels santz.*
Item, en les latánias de mag, ne'n altre dia que processó se fa en la ciutat o defora les çeu de Senta Maria, cort no-s ten en Tortosa, per so
- 20 *com los prohòmens van a la processó.*

gèsima tro al dimecres primer vinent, ne el dia de Sent Barnabeu, ne de Sent Jouan Babtista, ne de Sent Pere e de Sent Paul, ne de Sencta Margarita, ne de Senta Maria Magdalena, ne de Sent Jacme, ne de Sent Salvador, ne de Sent Lorenç, ne de Sent Augustí, ne de Sent Bertolomeu, ne de Sencta Creu de setembre, ne de Sent Matheu, ne de Sent Miquel, ne de Sent Francesch, ne de Sent Luch, ne de Simonis e Jude, ne el dia d'Omnia Sentorum, ne l'endemà que hom fa honrament als morts, ne de Sent Martí, ne de Sent Breç, ne de Sent Climent, ne de Sencta Katherina, ne de Sent Andreu, ne de Sent Nicholau, ne de Sencta Lúcia, ne de Sent Thomàs.

Tots aquests dies són feriatz que no té hom cort, per honor de Déu e dels sents.

Item, en les letanias de mag ne altre dia que professó se faça en la ciutat o defora la seu de Sencta Maria, cort no-s té en Tortosa, per ço car los prohòmens van a la professó. ²

2. Quinquagèsimam quintam que incipit: "En Tortosa et cetera", approbant. Ita quod ferie indicte ab honorem Natalis Domini no durent nisi a vigilia ipsius festi usque ad Circumcisionem Domini inclusive. Circa festum vero Pentecostes durent a vigilia inclusive usque d sequentem diem mercurii exclusive.

És aprovat pels àrbitres amb modificacions: els set dies abans de Nadal queden reduïts a la vigília, i el termini es porta fins a l'endemà de la Circumcissió. El termini que va des de la vespra de quinquagèsima fins "passat lo diméngie de les oytaves" quedarà reduït a des de la vespra de quinquagèsima fins al "dimecres primer vinent".

RÚBRICA 6

DE PODER E DE JURISDICCIO DELS JUTGES, E DE LÀ ON SE DEUEN PLEDEJAR LOS PLEYTS, E EL LOC ON DEU ÉSSER LA CORT, AXÍ EN CRIMINALS FEYTS COM EN CIVILS

1 *Rúbrica de poder e de jurisdicció de júgies e e de la cort on se deven pledegiar los pletz e el loc on deu ésser la cort axí en criminals fetz com en civils actor forum rey sequi debet.*

5 *Si alcun hom se vol clamar o-s clama d'altre, a a demanar e posar ça demanda denant lo seynor o el júgie d'aquel contra qui-s fa la demanda. Exceptatz aquestz cases que ja a enrere són escritz e posatz. Idem est tam in criminalibus quam in civilibus. ¹*

10 *Con alcun per son engan o per ça maestria fa pledegiar aquel de qui-s clama, e no denant lo seu júgie mas denant altre júgie qui no és júgie del demanat, e li fa plet comensar e enantar en son plet, si excepció li serà posada per lo demanat, l'actor o demanador deu perdre ça demanda per sentència.*

15 *Alò metex c'és el demanat, si él per ca maestria o per son engan fa pledegiar lo demanador denant júgie que no sia seu. Exceptat d'usures, que poden pledegiar en poder del bisbe*

20 *si-s volen, so és que si-l demanador demana usures, que pot anar e pledegiar denant lo bisbe si-s vol lo demanat.*

25 *Les compaynes leges e hòmens lechs que estan ab los clerges o ab hòmens religiosos o ab cavalers, en Tortosa ne en sos térmens, són tengutz de fer dret en la cort de Tortosa.*

3.6.1 Quan algú per son engan o per sa maestria fa pledejar aquel de qui-s clama, e no denant lo seu jutge mas denant altre jutge qui no és jutge del demanat, e li fa pleyt començar e enantar en son pleyt, si excepció li serà posada per lo demanat, l'actor o demanador deu perdre sa demanda per sentència.

Aylò meteyx és del demanat, si eyl per sa maestria o per son engan fa pledejar lo demanador denant jutge que no sia seu. Exceptat d'usures, que-s deuen demanar en poder del bisbe. ²

3.6.2 Les compaynes legues e hòmens lechs qui estan ab los clergues e ab hòmens religiosos o ab cavalers, en Tortosa o en sos térmens, són tenguts de fer dret en la cort de Tortosa.

1. RUBRICA DE PODER E DE JURISDICCIO DE JUTGES: Quinquagesimam sextam que incipit: "Si alcun hom et cetera", quia propter suam obscuritatem est capciosa sic et impediret iusticiam reprobant eam et servetur ius comune. El costum és reprovat perquè és obscur i capciós, i serveix el dret comú.

2. Quinquagesimam septimam que incipit: "Com alcun per son engan et cetera", approbant. Tot i ser aprovat, en Bi C desapareixerà el paràgraf final que destaca la voluntarietat d'acudir al bisbe en plet d'usures, i la voluntarietat es transforma en obligatorietat: "poden pledegiar" és substituït per "deuen demanar".

Salves les compositions, e salv que en les compaynes del bisbe e dels canonges sia observada la sentència del rey en Pere. ³

- 1 *Item tot cavaler que estia en Tortosa ne en sos térmens és tengut de pledegiar e de fer dret en la cort de la ciutat de Tortosa si nul hom ce clama d'él.* 3.6.3 Tot cavayler que estia en Tortosa ne en sos térmens, és tengut de pledejar e de fer dret en la cort de la ciutat de Tortosa, si nuyl hom se clama d'eyls. Salves les compositions. ⁴
- 5 *Jueus de demandes que fassa la I contra l'altre, o contra xrestians, o xrestians contra éls, fan e deven fer dret en la cort de Tortosa e per juy dels ciutadans.* 3.6.4 Jueus de demandes que faça la un contra l'altre, o contra crestià, crestians contra eyls, fan e deuen fer dret en la cort de Tortosa. Levats los pleyts que la seynoria mou contra eyls. ⁵
- 10 *Consentiment de privades persones no poden donar jurisdicció ne fer júgie a aquel qui «no ha» ⁶ jurisdicció. E si ren per aquel era jugiat ren no val, ne pot ne deu valer.* 3.6.5 Consentiment de privades persones no poden donar jurisdicció ne fer jutge aquel qui no ha jurisdicció. E si re per aquel era jutgat no val re.

15 *Per los ciutadans de Tortosa çe conxen totz los pleytz e-s determenen e-s defenexen axí en criminals com en civils, e si la exsecució lo veger no faya o no volia fer en fetz criminals los ciutadans fan la exsecució.* ⁷

3. **Príam secundi quaterni:** "Les Companyes legues et cetera", **approbant eam salvís instrumentis et composicionibus factis inter dominacionem et cives, quantum vero ad laycos qui sunt de familia domini Episcopi et ecclesie canonicorum servetur sententia domini Regis Petri bone memorie que lata fuit inter dominacionem et cives Dertuse.**

Aprovat pels àrbitres "salvades les composicions" i la sentència del rei en Pere (1-1-1199), pel que fa a companyies de bisbe i canonges, el quals faran dret davant l'església i no davant la cort. (Això suposa per part de l'església, l'acceptació d'una certa reducció del privilegi del rei Pere, ja que ara es redueix als familiars del bisbe i canonges el que en la sentència del Rei Pere era extensiu als familiars de tot el clergat). El canvi de clergues per bisbe i canonges es fa explícit a partir del manuscrit B que l'introdueix amb una taxadura sobre la referència genèrica a "la carta del Rei Pere".

4. **Secundam que incipit:** "Tot cavaller et cetera", **approbant salvís composicionibus.**

Els àrbitres l'aproven, salvades les composicions, i així es farà constar en els manuscrits B i C.

5. **Tercliam que incipit:** "Juheus et cetera", **approbant preterquam in causis quas dominacio moverit contra eos.**

Els àrbitres excepcionen els plets que la senyoria mou contra jueus i així es farà constar en les versions posteriors.

6. **Quartam que incipit:** "Consentiment et cetera", **approbant.**

Completem el manuscrit A amb *no ha*, d'acord amb els manuscrits B i C.

7. **Quintam que incipit:** "Per los ciutadans et cetera", **approbant, dummodo fiat sicut dixerunt super duodecima consuetudine primi quaterni que incipit "Item an los ciutadans de Tortosa et cetera".**

L'aproven els àrbitres remetent al costum "duodecima primi quaterni", és a dir, 1.1.10, que estableix l'ordre d'execució: el veguer, en primer lloc; en defecte d'ell per aquest ordre, el batlle de Montcada, el del Temple o el comanador del Temple i, finalment, els ciutadans. Però el costum desapareixerà en els manuscrits posteriors, perquè és realment superflu per repetitiu.

RÚBRICA 7

DE PETITIONE HEREDITATIS

1 **Rúbrica de petitione hereditatis.** ¹

Légia cosa és e sens raó que negun sia forssat de nomenar ne de dir per quin títol posseesca la cosa que él ten ne posseex. E per aquesta raon nul hom no és tengut ne pot ne deu ésser forssat qu-él nomén n-él diga son títol per què posseeix. Exceptatz dos cases, so és saber que si nengun posseeix axí com ha hereu o com a possessor o successor.

10 **Con hom parla de heretat és entés totz los béns del defunt.**

Si alcun posseeix heretat d'alcun defunt a bona fe, e la heretat aquela aurà a altre a redre e restituir per sentència, per clams que d'él aurà fetz, la dita heretat no és tengut ne-l ne pot hom destréyner que la redra ne la restituesca a aquel a qui li serà jutgat, tro aquel li aja restituit e pagat totz los deutes e les lexes que per aquela heretat aurà pagat, ne les messions ne les altres cosses que él ac a donar e a despendre raonablement per la dita o en la davandita heretat.

Successor o posseydor és dit aquel qui posseix totz los béns del deffunt sens testament a bona fe. On si aytal posseydor paga nula cosa per los dits béns e, a clams d'alcun, él ha a restituir aquels béns per sentència, enans que él aquels béns restituesca, li deu ésser pagat e restituit tot so que él aurà pagat ne donat raonablement per aquels béns, per aquel qui los ditz béns deu cobrar.

3.7.1 Légia cosa és e sens raó que negun sia forçat de nomenar ne de dir per quiyn títol posseesca cosa que eyl té e posseex. E per aquesta raó nuyl hom no és tengut ne pot ésser forçat qu-él nomén ne diga son títol per què posseyx. Exceptats dos cases, ço és a saber: que si negú posseex béns de defuns com ha hereu, que ho a a dir que-Is posseex axí com a hereu o com a posseydor o successor.

3.7.2 Quan hom parla de heretat és entés tots los béns del defunt.

3.7.3 Si algú posseyx heretat d'algú defunt a bona fe, e la heretat aquela aurà a altre a redre e a restituir per sentència, per clams que d'eyl aurà feyts, la dita heretat no és tengut ne-l ne deu hom destréyner que la reda ne la restituesca a aquel a qui li serà jutgat, tro aquel li aja restituit e pagat tots los deutes e les lexes que per aquela heretat aurà pagats, ne les messions ne les altres coses que eyl ac a donar ne a despendre raonablement per la dita o en la davandita honor.

3.7.4 Successor o posseydor és dit aquel qui posseix tots los béns del defunt sens testament. On si aytal posseïdor paga nuyla cosa per los dits béns e, [a] clams d'algú, eyl ha a restituir aquels béns per sentència, enans que eyl aquels béns restituesca, li deu ésser pagat e restituit tot ço que eyl aurà pagat ne donat raonablement per aquels béns, per aquel qui los dits béns deu recobrar.

1. RUBRICA DE PETITIONE HEREDITATIS et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.**

No veiem cap variant notable. Al final del primer costum es perfila la redacció del manuscrit A "si nengun posseix com a hereu o com a possessor o successor" que en les redaccions posteriors dirà. "Si negú posseex *béns de difunts* com a hereu *que ho ha de dir qu-els posseex* axi com a hereu o com a posseïdor o succesor".

1 *Posseïdor qui posseïx los béns del defunt a*
bona fe, si alcun hom li demanarà aquels béns
dién que mellor dret hi a que él, e plet serà
5 *contestat entr-éls, so és que-l demanador farà*
demanda racione petitionis hereditatis, e sen-
tència serà donada contra aquel posseïdor que
restituesca la heretat, qual que cosa o quals que
béns en poder del dit posseïdor seran vengutz,
10 *ne vendran, ne aurà reebutz depús lo plet serà*
comensat tro en la fin del plet, totz los deu res-
tituir e deliurar a aquel qui l'aurà vençut e li
seran jugiatz per sentència. Car aquesta natura
és de petitione hereditatis, que axí bén deu
15 *restituir aquestz com aquels que seran conten-*
gutz e demanatz e-l libel e jugiatz.

Si alcun, axí com a posseïdor o a successor
d'alcun defunt, demanarà los deutes del defuntz
o alguns béns que altre tenga o posseesca, los
deutors ne aquels contra qui vol fer demanda,
20 *no li són tengutz de respondre tro que·ls aja*
mostrat lo títol com posseïx él ne és successor,
si assò li serà posat per excepció.

3.7.5 Posseïdor qui posseïx los béns del defunt a bona fe, si algun hom li demanarà aquels béns dién que meylor dret hi ha que eyl, o pleyt serà contestat entre eyls, ço que-l demanador farà demanda, e sentència serà donada contra aquel posseïdor que restituesca la heretat, qual que cosa o quals que béns en poder del dit posseïdor seran vengutz, ne venran, ne aurà reebutz depuyx lo pleyt serà començat tro en la [fi] del pleyt, tots los deu restituir e deliurar a aquel qui aurà vençut e li seran jutgats per sentència. Car aquesta natura és **de petitione hereditatis**, que axí bé deu restituir aquestes com aqueles qui seran contenguts e demanats e-l libeyl e jutgats.

3.7.6 Si algú, axí com a posseïdor o a successor d'algun defunt, demanarà los deutes del defunt o alguns béns que altre tenga o posseesca, los deutors ne aquels contra qui vol fer demanda, no li són tenguts de respondre tro que·ls aja mostrat lo títol com posseïx eyl ne és successor, si açò li serà posat per [ex]cepció.

RÚBRICA 8
DE REI VENDICATIONE, ÇO ÉS, COM POT HOM COBRAR
LA SUA COSA QUE ALTRE TÉ

1 *Rúbrica de rey vendicatione, so és com pot
hom trobar la sua cosa que altre tén. ¹*

5 *Ordinària cosa és e dreturera que si coses
moventz són demanades, primerament que de-
ven ésser demanades que sien mostrades **ad**
exibendum, so és en públic, e en après que hom
se clam de la possessió, e si no la pot gaaynar,
deu-se clamar de la propietat.*

10 *Alò metex s'és que si és cosa seent, que pri-
merament se deu hom clamar de la possessió e,
si no la pot gaaynar, que deman la propietat.*

15 *Si alcun ven o dóna o aliena son camp o ssa
viyna a alcun, e no-l li liura ne-l ne met en
possessió, e depux aquel camp metex o viyna o
altra cosa vendrà o darà o alienarà a altre, e-l
ne metrà en possessió o lo y liurarà, aquel a qui
primerament aquella cosa serà venuda o dona-
da o alienada jamás d'aquel qui la dita cosa
tendrà que derer aurà comprat o li serà donada
20 o alienada, no la pot cobrar ne demanar, ne li
n'és tengut de respondre, ne rey vendicacione
contra él no pot moure.*

25 *Certa cosa és e manifesta: tot posseïdor de
mala fe que totz los fruytz que d'aquela cosa
aurà aüitz ne reebutz, ne altre pogés d'aquela
cosa reebre, si diligentment ne pensava o-ls
recolia, deu restituir e redre ab la cosa que li
serà demanada con per sentència li serà jugiat
que reta la cosa aquela. Car en la sentència,
30 con se dóna, s'entenen totz aquels fruitz, jasia
so que per aquel qui-ls aurà reebutz o-ls pogra
aver reebutz, sien gastatz o despeses.*

3.8.1 Ordenària cosa és «e» dreturera que si coses
movens són demanades, primerament deuen
ésser demanades que sien mostrades en públic
e en après que hom se clam de la possessió, e si
no la pot guanyar deu-se clamar de la propietat.

Alò meteyx s'és que si és cosa seent, que
primerament se deu hom clamar de la possessió
e, si no la pot guanyar, que deman la propietat.

3.8.2 Si algú ven o dóna o aliena son camp o sa
vyna a algú, e no li liura ne-l met en possessió,
e depuyx aquel camp o aquela viyna o altra cosa
vendrà o darà o alienarà a altre, e-l ne metrà en
possessió o lo y liurarà, aquel a qui primerament
aquela cosa serà venuda o donada o alienada

no la pot cobrar ne demanar ne l'en és tengut
de respondre.

Levada donatió que sia feyta de pare a fiyl. ²

3.8.3 Certa cosa és e manifesta, [a] tot posseïdor
de mala fe que tots los fruytz que d'aquela cosa
aurà aüits ne reebuts, ne altre pogués d'aquela
cosa reebre, si diligentment ne pensava o-ls
recolia, deu restituir e retre ab la cosa que li serà
demanada quan per sentència li serà jutgat que
reta la cosa aquela. Car en la sentència, can se
dóna, s'entenen tots aquels fruytz, jassia ço que
per aqueyl qui-ls aurà reebuts o-ls pogra aver
reebuts, sien guastats.

1. RUBRICA DE REI VENDICATIONE: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica...

2. ...excepto que dicunt consuetudinem secundam que incipit: "Si alcun ven et cetera" non habere locum in donacione facta filio a patre allas contradiceret huc vicesima sexta consuetudo octavi quaterni.

Els àrbitres aproven el costum 3.8.2, exceptuant les donacions fetes de pare a fill perquè entrarien en contradicció amb altres costums (2.14.5, 8.11.13, per exemple).

- 1 *Posseydor de bona fe no ret los fruitz preses ne despeses, ne n'és tengut de restituir, mas és* 3.8.4 *Posseydor de bona fe no ret los fruyts preses*
tengutz de restituir aquels que no són despeses *ne despeses, ne n'és tengut de restituir, mas és*
e estan enquara, après que plet serà comensat *tengut de restituir aquels que no són despeses e*
5 *e que podrien ésser reebutz.* *estan encara. Après que·l pleyt serà començat*
en acció de rei vendicatione, és tengut de res-
tituir aquels qui no són despeses, e que-s des-
pendran pus que·l pleyt fo començat e que po-
*rien ésser reebutz.*³
Car, per contestacion de plet, d'aquí enant
és fet tot hom posseydor de mala fe, e si pert la
*cosa tot axí deu perdre totz aquestz fruytz.*⁴
Car, per contestació de pleyt, d'aquí enant és
feyt tot hom posseïdor de mala fe, e si pert la
cosa tot axí deu perdre tots aquests fruyts.
- 10 *Seynoría nul hom d'alcuna cosa no pot aver* 3.8.5 *Seynoría nuyl hom d'alguna cosa no pot aver*
jasia so que la posseesca, si just títol no n'ha. *jassia ço que la possesca, si just títol no*
*ha.*⁵
- 15 *Car⁶ alcun posseix alcuna cosa e dins XXX* 3.8.6 *Car algú posseex alguna cosa e dins XXX ans*
ayns d'aquela cosa contra él serà mogut plet, *d'aquela cosa contra eyl serà mogut pleyt, e*
e duran lo plet passaran plus de XXX ayns poc *duran lo pleyt passaran pus de XXX ans poc o*
o molt, e aquel qui posseyrà la cosa allegarà *molt, e aquel qui posseyrà la cosa allegarà pres-*
15 *prescriptió de XXX anyns, de la dita prescripció* *cripció de XXX ans, de la dita prescripció deu*
deu l hom levar aytant de temps com serà aquel *hom levar aytant de tems com serà aquel qui*
que serà del dia que-s comensà lo plet per ci- *serà del dia que començà lo pleyt per citació que*
tació que vengés a la cort tro als ditz XXX ayns; *vengués a la cort tro als dits XXX ans; car lo*
car lo temps que durant lo plet passa, no ajuda *temps que durant lo pleyt passa, no ajudà en re*
20 *en ren a la prescripció, ans la torna a a enrere* *a la prescripció, ans la torna a enrere que del dia*
que del dia enant que·l plet se comensa, a no- *enant que·l pleyt se començe, ha noveylament*
velament a comensar, si·l plet no-s mena ne ven *a començar, si·l pleyt no-s mena ne ve a sen-*
a sentència; que d'aquel dia enant ... car la *tència; que d'aquel dia a enant comença lo pri-*
prescriptió és rota aquela primera e no val ren. *mer an e ha a anar tro a XXX ans d'aquel dia*
enant, car la prescripció és rota a la primera, e
no val re.
- 25 *Prescriptió, axí en personal com en real, és* 3.8.7 *Prescriptió, axí en personal com en real, és*
en Tortosa [per] espay de XXX ayns. E no tant *en Tortosa per espay de XXX ans. E no tan*
solament li ajuda lo temps que alcun a posseyt, *solament li ajuda lo temps que algú ha posseyt,*
ans o fa lo temps d'aquels de qui él o a aït, *ans o fa lo temps d'aquels de qui eyl o ha agut,*
aitant com éls auran posseyt abans que él. *aytant com eyls auran posseyt abans que eyl.*
- 30 *Jasia so que aquel qui posseix coses es-* 3.8.8 *Jassie ço que aquel qui posseix coses es-*
traynes les tinga sens justa raon, no les deu *traynes les tenga sens justa raó, no les deu per-*
perdre sinó per sentència, ladoncs com lo de- *dre sinó per sentència, ladoncs com lo dema-*
manador o aja provat leyalment que a él per- *nador o aja provat leyalment que a eyl perta-*

3. El costum 3.8.4 introdueix també des del manuscrit B que després de plet començat "en acció de reivindicacione, és tengut de restituir aquels qui no són despeses e que es despendran pus que·l pleyt fo començat".

4. Al final corregim: *fruyts* (en el manuscrit A *servitz*) d'acord amb els manuscrits B i C.

5. El manuscrit C anota al marge "concordat... De Adquirendo Dominio" (És a dir 9.21).

6. "Car alcun": Així a tots els manuscrits i fins a les edicions. Sembla que s'hi hauria de suplir un *si* darrera del *car* o bé intepretar *can* ('quan').

RÚBRICA 9

DE USU FRUCTU, ÇO ÉS, D'AQUELS QUE HAN DE REEBRE FRUYTS D'AQUELA COSA E NO HAN DRET EN LA PROPRIETAT

1 *Rúbrica de usu fructu, so és d'aquels que an dret en reebre fructu d'aquela cosa e no an dret en la propietat.*¹

5 *Qui sembra a bona fe en estrayn camp, los fruitz que d'aquén reeb duran la bona fe, són del sembrador. Mas sempre que él sab que-l dit camp no sia seu e que és d'altre, totz los fruitz que-n tén ne que-n reebrà deu restituir al seynor del camp, levatz primerament les despeses necessàries que seran fetes en aquel camp. Car en tres maneres són dites despeses, so és saber: necessàries, útils e voluptàries.*

10 *Les necessàries són aqueles que, si fetes no y eren, la cosa ne ^{1bis} seria peridura o-s n'afolaria.*

15 *Les útils són aqueles per què la cosa és feta melor, jassia so que si fetes no y eren, la cosa no seria peridura ne-n vendria a peril.*

20 *Les voluptàries són aqueles que són fetes a delit e no a profit.*

Si alcun demana alcuna cosa e serà cert de la cosa que él demana, jassia so que erre el nom, aquela error nou.

25 *Con alcun demana alcuna cosa, deu assignar e posar en ça demanda, «aital cosa deman», o tota o partida.*

E si demana cosa que estia en pes, deu dir seynaladament lo pes e lo semblant de la cosa e los seynals.

30 *Si demana aqueles coses que en si contenen e demanen e requeren mesura, deu significar la cosa que demana, e la mesura d'on és.*

3.9.1 Qui sembra a bona fe estrayn camp, los fruyts que d'aquén reep durant la bona fe, són del sembrador. Mas sempre que eyl sap que-l dit camp no sia seu e és d'altre, tots los fruyts que-n té ne que-n reebrà deu restituir al seynor del camp, levades primerament les despeses necessàries que seran feytes en aquel camp. Car en tres maneres són dites despeses, ço és a saber: necessàries e útils e volentàries.

Les necessàries són aqueles que, si feytes no y eren, la cosa periria e s'afoylaria.

Les útils són aqueles per [què] la cosa és feyta meylor; jassia ço que si feytes no y eren, la cosa no seria peridora ne-n vendria a peril.

Les volentàries són aqueles que són feytes a delit e no a profit.

3.9.2 Si algú demana alguna cosa e serà cert de la cosa que eyl demana, jassia ço que erre el nom, aquela error no nou.²

3.9.3 Quan algú demana alguna cosa, deu assignar e posar en sa demanda, AYTAL COSA DEMAN, o tota o partida.

E si demanara cosa que estia en pes, deu dir seynaladament lo pes e lo semblant de la cosa e sos seynals.

Si demana aqueles coses que en si contenen mesura, deu significar la cosa que demane, e la mesura d'on és.

1. RÚBRICA DE USUFRUCTU: *Approbant arbltri consuetudines positas sub hac rubrica.*

1bis. Corregim al ms. A "ne seria" on diu "no seria" que té el sentit contrari al que vol el text.

2. Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament pels àrbitres, el final de 3.9.2 és totalment alterat en els manuscrits B i C, ja que diu "aquela error no nou", tal com passarà a les edicions, mentre que A diu "aquela error nou".

1 *Qui demana vestedures, deu dir lo nom de les vestedures, e la color, e sos seynals. E si demana home o femna, deu dir lo nom e la heretat, si és infant, o adolescent, o joven, o veyl. E, si no*
5 *sab lo nom, deu dir: «aital hom que aital hom posseix» o «aital, qui fo nat d'aytal femna».*

E si demana cosa seent, deu dir en ça demanda les affrontacions e ab qui-s tén.

Con restitucion se fa de qual que cosa, aquel
10 *qui la posseix no la deu retre peyorada, ans mentre la posseesca la deu laurar axí com bon laurador deu fer. E si no la ret milorada, no la deu redre pigiorada, mas deu-la redre e restituir en aquella valor que era con la reebé. Car*
15 *si pigiorada la i retia o era pigiorada, és tengut al seynor de restituir aquel pigiorament e de reffer. E assò s'entén en aquels a qui és donat o lextat o venut usufruit d'onors.*

Estrayna fusta que hom meta en obra de ses
20 *cases, o de leyns, o de barches, o d'altres obres, lo seynor de la fusta no pot demanar aquella fusta que li sia restituïda, mas pot demanar lo preu que valia quare precium loco rey succedit o, si-s vol, pot demanar accione furti contra*
25 *eum.*³

Los fruyts que són en los camps o en les viynes o en altres locs, enans que sien toltz de los arbres caütz ne cegatz ne talatz, part són dels camps o de les viynes o dels altres locs.

30 *Laurador qui tenga alcuna cosa a laurar per altre, si per aventura alcun demana la propietat a aquel per qui lo laurador la ten, e la guaaynarà per sentència o per altra raon, los dretz del laurador quant als fruyts que i són, axí*
35 *con era covinensa entr-él e aquel qui la y donà a laurar, no-s poden perdre al laurador, ans li són salvus tota via.*

40 *Si alcun pren, per sa pròpria auctoritat, casa o cases d'altre que aja per successió o per altra raon, con assò leyalment serà provat, deu retre a aquel de qui la casa és tot lo loguer que n'a pres o que pendre pogrà si logar la volgés, ab tot lo don e peyorament que les cases auran pres en paretz o-n altres coses.*

Qui demana vestedures, deu dir lo nom de les vestedures, e la color, e sos seynals. E si demana hom o fembra, deu dir lo nom e la edat, si és infant, o adolescent, o jove, o veyl. E si no sap lo nom, deu dir: AYTAL HOM [QUE AYTAL] POSSEYX, O AYTAL HOM QUI FO NAT D'AYTAL FEMBRA.

E si demana cosa seent, deu dir en sa demanda les affrontacions [e] ab qui-s té.

Quan restitució se fa de qual que cosa, aquel qui la posseix no la deu retre peyorada, ans mentre la posseesca la deu laurar axí com [hom] laurador deu fer. E si no la ret meylorada, no la deu retre peyorada, mas deu-la retre e restituir en aquella valor que era quan la reebé. Car si peyorada la y retia, és tengut al seynor de restituir aquel peyorament e de refer. E açò s'entén en aquels a qui és donat o lextat o venut usufruit d'onors.

3.9.4 Estrayna fusta que hom meta en obra de ses cases, de leyns o de barques, o d'altres obres, lo seynor de la fusta no pot demanar aquella fusta que li sia restituïda, mas pot demanar lo preu que valia o, si-s vol, pot-la demanar per furt.

3.9.5 Los fruyts que són en los camps o en les viynes o en altres locs, enans que sien toltz dels arbres caüts o segats ne taylats, part són dels camps o de les viynes o dels altres locs.

3.9.6 Laurador qui tenga alguna cosa a laurar per altre, si per aventura algú demana la propietat a aquel per qui lo laurador la té, e la guaaynarà per sentència o per altra raó, los drets del laurador quant als fruyts que y són, axí com era covinença entre eyl e aquel qui lo y donà a laurar, no-s poden perdre al laurador, ans li són salvus tota via.

3.9.7 Si algú pren, per sa pròpria auctoritat, casa o cases d'altre que aja per successió o per altra raó, can açò leyalment serà provat, deu retre a aquel, de qui la cosa és tot lo loguer que n'ha pres o que pendre-n pogrà si logar-lo volgués, ab tot lo don e peyorament que les cases auran pres en parets o en altres coses.

3. També el final de 3.9.4 suprimirà la sentència llatina "quare precium loco rey succedit" i traduirà "accione furti contra eum".

- 1 *Si alcun alcuna <cosa> ⁴ seent o movent comprarà a bona fe, o aurà per altre just títol d'aquel qui no és ver seynor, creent que él sia ver seynor, e si per aventura pert la possessió per*
5 *alcuna raon, pot-la demanar e cobrar de tot hom qui la posseesca, exceptat del ver seynor, de qui no la pot cobrar, sinó V cases, los quals són en dret posatz.*
- Home, so és sarrayn o sarrayna o altre servu*
10 *o serva, no són enteses que sien en fruitz, éls ne ren que de lur cors ysca,*
per so com Déus nostre seynor no volc que fossen enteses en fruitz com totz los fruitz fossen fetz a servii e a ús de home. ⁵
- 15 *Fruits són ditz totes aqueles coses que yxen del bestiar de cascun, gros o menut. On si lo cavayl o guarayn, tor o mardans, o bochs, o verres d'alcun enpreynen les egües, vaches, oveyles, cabres o trúgies d'altre, ço que d'aquest enprenamentz hix, és tot del seynor qui és seynor de les coses femenines, sens alcuna part que no y a aquel qui és seynor de les coses masculines.*
- Ususdefruit s'establex en camps, en cases,*
25 *olivars o viynes o en altres honors, en servus e en bestiars e en totes altres <coses> ⁷, exceptades aqueles que usen se consumen o-s poden consumir, e les usan, so és saber: vin, oli, forment e peccúnia, vestedures, e draps de lit, o d'altres*
30 *que aquels usan per si metex se consumen, e-s guasten, e-s destroexen.*
Però si en aquestes coses era establít ususdefruit, aquel a qui aquel ususdefruit serien lexatz en testament o en codecil, o serien establitz, deu assegurar a aquel a qui deu donar
35 *la propietat, tot aytant de preu com valen aquestes coses que eles usan se poden consumir, tant tost com lo ususfruit sia fenit, que él aquel preu que les coses seran estimades torn e redra al seynor de la propietat.*
40 *Establex-se ususdefruitz en testamentz, codicils e en derrera volentat, e per estipulacions o promessions.*
- 3.9.8 *Si algú alguna cosa seent o movent comprarà a bona fe, o u aurà per altre just títol d'aquel qui no és ver seynor, creent que eyl sia ver seynor, e si per aventura pert la possessió per alguna raó, pot-la demanar e cobrar de tot hom qui la posseesca, exceptat del ver seynor, de qui no la pot cobrar sinó en V cases, los quals en dret són posats.*
- 3.9.9 *Hòmens, ço és saray o sarayna, altre servu o serva, no són enteses que sien en fruits, ne eyls né re que de lur cors isca.*
- 3.9.10 *Fruyts són dits totes aqueles coses que ixen de bestiar de cascú, gros o menut. On si lo cavayl o guaran, tor, mardans, o bocs, o verres d'alcú ⁶ enpreynen les egües, vaques, oveyles, cabres, o truges d'altre, ço que d'aquests enpreynaments ix, és tot del seynor qui és seynor de les coses femenines, sens alcuna part que no y ha aquel qui és seynor de les coses masculines.*
- 3.9.11 *Ususdefruyts s'estableyx en camps, encases, olivars o viynes o altres honors, en servus e en bestiars e en totes altres coses, exceptades aqueles que usan se consumen, o-s poden consumir, eyls usan, ço és saber: <vi>, oli, forment, peccúnia, vestedures, e draps de lit o d'altres que d'aquels usan per si meteyxs se consumen, e-s guasten, e-s destroexen.*
Però si en aquestes coses era establít usdefruit, aquel a qui aquels ususdefruyts serien lexats en testament o en condicil, o serien establits, deu assegurar aquel a qui deu tornar la propietat, tot aytan de preu com valen aquestes coses que eyls usan se poden consumir, tantost com l'usufruit sia fenit, que eyl aquel preu [per] què les coses seran estimades torn e reta al seynor de la propietat.
Establex-se usdefruyts en testamens, codicils o en derrera volentat, o per estipulacions o promessions.

4. Suplim cosa al manuscrit A, d'acord amb els manuscrits B i C.

5. Tot i que la rúbrica s'aprova íntegrament, desapareix en 3.9.9 la referència religiosa final "per so com Déus nostre seynor no volc que fossen enteses en fruytz...".

6. A 3.9.10, un error del text B fins a les edicions canvia *d* en *o*. Ho corregim per tomar el text a la seva forma intel·ligible.

7. (3.9.11) Suplim coses al manuscrit A, d'acord amb els manuscrits B i C.

- 1 *Con usudefruit és establert en alcuna cosa, enans que a l'usufructuari sia liurada aquela cosa, deu donar bona fermança que él laure bèn*
 5 *aquela cosa a arbitració de bons hòmens e que no pigior ne la afoyl en ren, e, si u faya, que u restituís al seynor de la propietat.*
- Si bèn usufructuari posseeix la cosa en què serà establert lo usufruit, no per so meyns lo seynor de la propietat pot obligar aquela cosa,*
 10 *assò salvu que la condició de usufructuari no se'n pigior en ren, ne se'n pot ne deu pigiorar.*
- Lo usufructuari és tengut que, si algun cep, figuera, olivera o altre arbre se morrà en aquel loch on a él serà establert usudefruit, que él, en*
 15 *loch d'aquels, que n'i meta e n'i plant d'altres. Però los secs⁸ o els mortz o arrancatz per cas d'aventura, són seus e-n pot fer ça volentat, mas él és tengut que en loch d'aquels ne plante e n'i meta altres.*
- 20 *Lo usufructuari pot e deu fer melor la condició de la propietat, e no pigior, ne la deu afolar.*
- Con algun fa son testament o sa derrera volentat e lexa lo usudefruit a alcuna persona, e él mor ans que·ls fruitz sien culitz, jassia*
 25 *so que·ls fruitz sien madurs o colidors, al dit fructuari pertaynen, si-s tenen en les viynes, camps o arbres.*
- 30 *Si l'usufructuari mor enans que·ls fruitz aja recolitz en son alberch o en altre loch on él lo aja volgut posar defora les honors, pertaynen al seynor de la propietat o a sos hereus, e no als hereus de l'usufructuari.*
- Fenex usudefruitz per mort de l'usufructuari e per moltes altres maneres que en dret són contengudes.*
 35
- 3.9.12 Quan usdefruyt és establert en alguna cosa, enans que a l'usufructuari sia liurada aquela cosa, deu donar fermança que eyl laure bé aquella cosa a arbitració de bons hòmens, e que no la peyor ne la afol en re, e si ho faia que o restituís al seynor de la propietat.
- 3.9.13 Si bé usufructuari posseix la cosa en què l'usufructuari serà establert, no per ço meyns lo seynor de la propietat pot obligar aquella cosa; açò salvu, que la condició de l'usufructuari no se'n peyor en re, ne se'n pot ne deu peyorar.
- 3.9.14 Lo usufructuari és tengut que, si algun cep, figuera, olivera, o altre arbre se morrà en aquel loch on serà establert usos de fruyts, que eyl en loch d'aquels, que n'i meta e n'i plant d'altres. Però les feses o els morts o arrancats per cas d'aventura, són seus, e-n pot fer sa volentat, mas él és tengut que en loch d'aquels ne plante e n'i meta d'altres.
- 3.9.15 Lo usufructuari pot e deu fer mylor la condició de la propietat, e no peyor, ne la deu afoylar.
- 3.9.16 Quan algú fa son testament e sa derrera volentat, e lexa los usufruyts [a alguna persona e él mor ans que·ls fruits] sien coyllits, jassia ço que·ls fruyts sien madurs o colidors, al dit fructuari pertaynen, si-s tenen en les viynes, camps o arbres.
 Si l'usufructuari mor ans que·ls fruits aja recolits en son alberch o en altre loch on eyl los aja [volguts] posar defora les honors, pertaynen al seynor de la propietat o [a] sos hereus, e no als hereus de l'usufructuari.
- 3.9.17 Feneyx usdefruyts per mort del usufructuari e per moltes altres maneres que en dret són contengudes.

8. Secs del manuscrit A és feses als manuscrits B i C i a les edicions.

RÚBRICA 10

DE CLAVEGUERES E D'ALBEYLONS E D'ESTREMERES E D'AYGÜES DE CANALS

1 *Rúbrica de clavegeres e d'albelons e d'estremeres e de aygües de canals.* ¹

5 *Tot hom pot fer claveguera o estremera en son alberch, en qual que loch él se vula, a ssa pròpria volentat. Encara fer albeló a ssa pròpria messió per la carrera pública, de sots terra, tro al rech o a la barbacana o al val, qual li plàcia, ab <que> perjudici no fassa en alberchs ne en cases de sos veyns o d'aquels a qui pertaynen los arberchs e les cases.*

Mundar se deven les estremeres e los albellós e les clavegueres, car per las pudors e per les legees solen venir moltes vegades pestelències e moltz mals del cel. ²

15 *Si per aventura alcun volrà girar ça estremera, o son albeló, o ça claveguera, a aquel albelon o claveguera que serà feta en la carrera, francament e deliura que u pot fer sens tot enbargament, enaxí emperò que pach ça part de la messió a aquel qui la dita claveguera aurà feta fer, e enans que ren y fassa, ne la y gir, e pusca milorar e no pigiorar.*

25 *Les aygües dels terratz que del cel y vénen, pot cascun a ssa pròpria volentat girar que vinguen caure en la carrera, ab que per lo seu o fassa e no per ren de negun; per so car cascun pot fer a ssa pròpria volentat so que-s vol en les carreres, ab que-s gart que no fassa perjudici a negun, ne atressí que les carreres no-n valen meyns.*

3.10.1 *Tot hom pot fer claveguera o estremera en son alberc, en qual que loc se vuyla, a sa pròpria volentat. E encara fer albeyló ab sa pròpria messió per la carrera pública, de sots terra, tro al rec o a la barbacana o al vayl, qual que li plàcia, ab que perjudici no faça en alberchs ne en cases de sos veïns o d'aquels a qui pertaynen los alberchs, o les cases.*

3.10.2 *Mondar se deuen les estremeres e los albeyllons e les clavegueres, car per les legees solen venir moltes vegades pestilències e molts mals.*

3.10.3 *Si per aventura algú volrà girar sa estremera, o son albeyló, o sa claveguera, a aquel albeyló o claveguera que serà feyta en la carrera, francament e deliura que o pot fer sens tot enbargament, enaxí emperò que pac la part de la messió a aquel qui la dita claveguera aurà feyta fer, e enans que res s'i faça, ne la y gir, e pusca meylorar e no pejorar.*

3.10.4 *Les aygües dels terratz que del cel hi vénen, pot cascú a sa pròpria volentat girar que vinguen caure en la carrera, ab que per lo seu o faça e no per re de negú; per ço car cascú pot fer a sa pròpria volentat ço que-s vol en les carreres, ab que-s quart que no faça perjudici a negú, ne atressí que les carreres no-n vaylen meyns.*

1. RÚBRICA DE CLAVEGUERES et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.** Com en altres ocasions els àrbitres aproven la rúbrica sencera.

2. Es llimen algunes expressions (se suprimeix *pudors*) i s'eviten referències religioses ("*mals del cel*").

RÚBRICA 11

DE SERVITUTS E DE PARETS, E D'ALTRES COSES

1 *Rúbrica de servitut d'ayges e de paretz e d'altres coses.*¹

Servitutz c'establexen en derrerres volentatz, e per convinençes.

5 *On si algun hedifica prop d'alcunes cases, e les púgia tan alt que la lum tolga a les altres cases, so és saber, d'alcuns foratz o finestres que sien en les paretz que són entre les unes cases e les altres, demanda alguna contra aquel*
10 *qui de novel hedifica no-s deu ne-s pot moure per l'altre, e si u fa no val; si doncs no provava leyalment que la servitut hi fos establida, axí com desús és dit, en derrerres volentatz o per convinençes; per so con finestres ne foratz no*
15 *deu nul hom fer en perjudici d'altre, si doncs no u fa en carreres, perquè n'àgia lum, o devés lo cel en son terrat.*

Si foratz són fetz o finestres en los avans que són sobre les carreres, en los costatz dels avans,
20 *si los veyns d'aquels avans volen atressí obrar e exir ab avan sobre les carreres, aquel o aquels qui aquel foratz o finestres hi auran fetes, deven-los tancar e cloure, sens tot contrast e embargament, tan tost com lo veyn volrà obrar,*
25 *que assí no val, ne deu valer ne pot, nuls temps, per lonc ne per grant que sia que ic don prescripció, car no és cosa conivent ne raonable que nul hom per aytals foratz ne finestres végia les privades de son veyn ne de ça veyna.*

30 *Ayguia que nasca o venga en camp ne en honor d'alcun, negun en aquel camp ne en aquella honor no deu entrar ne exir per usar ne per pendre d'aquella ayga sens volentat e consentiment d'aquel de qui és lo camp o la honor on*
35 *aquella ayga és.*

3.11.1 Servituts s'establexen en derrerres volentats, e per covinençes.

On si algú edifica prop d'algunes cases, [e les puja tan alt que la lum tolgue a les altres cases], ço és a saber, d'alguns forats o finestres [que sien] en les parets que són entre les unes cases e les altres, demanda alguna contra aquel qui hediffica de noveyl no-s deu ne-s pot moure per altre, e si o fa no val; si doncs no provava leyalment que la servitut hi fos establida, axí com desús és dit, en derrerres volentats o per convinençes; per ço car finestres ne forats no deu nuyl hom fer en perjudi d'altre, si doncs no ho fa en carreres, perquè no y ha lum, o devés lo cel en son terrat.

3.11.2 Si forats són feyts o finestres en los envans que són sobre les carreres, en los costats dels envans, si los veïns d'aquels envans volen atressí obrar e exir ab envan sobre les carreres, aquel o aquels qui aquels forats o finestres hi auran feyts, deuen-les tancar e cloure, sens tot contrast e enbargament, tan tost com lo veí volrà obrar, que así no val nuyl temps, per lonc ne per gran que sia que hic do prescripció, car no és cosa covinent que nuyl hom per aytals forats ne finestres vege les privades de son veí.

3.11.3 Aygua que nasca o venga en camp ne en honor d'algú, negú en aquel camp ne en aquella honor no deu entrar ne exir per usar ne per pendre d'aquella aygua sens volentat e consentiment d'aquel de qui és lo camp o la honor on aquella aygua és.

1. RÚBRICA DE SERVITUT D'AYGÜES et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.**

La rúbrica és aprovada íntegrament. Tot i així es produeixen supressions en els manuscrits B i C que no alteren el contingut del costum. Es tracta de reforçaments o reiteracions, o de les consabudes expressions llatines.

1 *Mas tan tost con aquela ayga és fora d'aquel
camp o d'aquela honor, tot hom ne pot pendre
e usar d'aquela ayga, ab que no fassa prejudici
a altre camp o honor d'altre, a l'entrar ne a
5 exir, sens contrast e embargament d'altra per-
sona, sí que·l seynor del camp o de la honor on
l'ayga naix o ven, no y pot ne y deu fer contrast
ne embargament.*

*Si alcunes cases deven servitut a altres o
10 plasa, enaxí que pus alt no deven pugiar sinó
aytant con aqueles qui primeres y són fetes, la
novela obra, so és aytant com pus alt aurà obrat
e bastit contra la servitut, aquel qui la obra
novela aurà feta o feta fer, ab çes pròpies mis-
15 sions o despeses la deu desfer e destruir e alí no
pot ne deu aturar aquela obra que contra la
servitut aquí establida serà feta ne obrada.*

*Mas a nul hom no és vedat ne li pot ésser
vedat que les sues cases o plassa no pug si-s vol
20 tro al cel, sen contrast de nul hom, si doncs
servitut no devien, axí com desús és dit.*

*Per camp, viyna, olivar o altra honor que
servitut no dégia, nul hom, contra volentat de
son seynor e sens consentiment d'él, no deu
25 anar ne passar, ne entrar ne exir, ne fer aquí
neguna cosa que al seynor torn ne sia enug ne
gréugie ne desplaer.*

*Per carrera pública pot hom anar e venir ab
ses bèsties e ab totes ces coses, totes ores e per
30 quantes vegades hom se vula, e fer ço que li
plàcia, ab que la carrera no vala meyns ne
contrari sia als anadors e venidors ne embarc,
sens tot contrast e embargament de nula per-
sona.*

35 *Jasia so que mols hòmens meten lur blatz e
lurs fru^{tz} a batre e a secar en estraynes eres e
en estraynes honors, e per deportar aquí entren
e isquen e estien e que yfassen lur volentat e lurs
delitz, jens per tot alò servitut no y a ne-n guay-
40 na.*

*Alò metex c'és si alcun fa versar aiges de son
alberch o de son terrat en plaça d'altre, o y obra
portal e y fassa portes, jasia so que per lonc
temps assò ús ne fassa, no y a ne-n pot aver
45 possessió ne la'n guayna, ne nula servitut. Car
servitut en nul loc no és ne pot ne deu ésser, si
doncs establida no y és, axí com desús és dit per*

Mas tantost con aquela aygua és fora del
<camp> o d'aquela honor, tot hom ne pot pendre
e usar d'aquela aygua, ab que no faça prejudici
a altre camp o a honor d'altre, a l'entrar ne a
l'exir, sens contrast ne embargament d'altra
persona, sí que·l seynor del camp o de la honor
on l'aygua [nax] o ve, no y pot ne y deu fer
contrast ne embargament.

3.11.4 Si algunes cases deuen servitut a altres o
plaça, enaxí que pus alt no deuen pujar sinó
aytant com aqueles qui primeres hi són feytes,
la noveyla obra, ço és aytant com pus alt aurà
obrat e bastit contra la servitut, a aquel qui la
obra noveyla aurà feyta, ab ses pròpies mes-
sions la deu desfer e destruir, e aylí no pot aturar
aquela obra que contra la servitut aquí establida
serà feyta.

Mas a nuyl hom no és vedat que les sues cases
no puyg si-s vol tro al cel, sens contrast de nuyl
hom, si doncs servitut no devien, axí com desús
és dit.

3.11.5 Per camp, viyna o olivar o per altra honor que
servitut no deja, nuyl hom, contra volentat de
son seynor e sens consentiment d'eyl, no deu
anar ne passar, ne entrar ne exir, ne fer aquí
neguna cosa que al seynor torn ne sia enuyg.

Per carrera pública pot hom anar e venir ab
ses bèsties e ab ses coses, totes hores que-s vu-
yla, e fer tot ço que li plàcia, ab que la carrera
no-n vayle meyns ne contrari sia a anadors ne a
venidors ne embarc, sens tot contrast e embar-
gament de nuyla persona.

Jasia ço que mols hòmens meten lurs blats
e lurs fruyts a batre ² e a secar en estraynes eres
e en estraynes honors, e portar aquí, entren e
isquen e que y estien e que y façen lur volentat
e lurs delits, jens per tot aylò servitut no y ha ne
y guayna.

Aylò meteyx s'és si algú fa versar aygües de
son alberc o de son terrat en plaça d'altre, o y
obra portal e y faça portes, jasia ço que per lonc
temps açò ús ne faça, no y ha ne y pot aver
possessió, ne la'n guayna, ne nuyla servitut. Car
servitut en nuyl loc no és, si doncs establida no
y és, axí com desús és dit.

2. Notem a 3.11.5 l'error a partir del manuscrit B i fins a les edicions de "ab altre" per "a batre", que canvia totalment el sentit real. Ho corregim.

1 *testamentz o per condicils o dereres volentatz
o per stipulacions.*³

5 *Plaça que sia de dos o de plus, si la un dels
compaynós yvol hedificar cases e l'altre li veda
que no u fassa, hedificar no y pot ne y deu fer
ren, car en cosa comuna, a forssa del conpaynó,
l'altre hedificar no y pot, ne y deu fer nul cosa.*

10 *Item, ne servitut la un contra volentat de
l'altre no y pot posar ne deu, e si u fa, no val ren
ne nou a l'altre.*

15 *Si alcun hom dóna servitut a altre per son
camp o per sa vyna o per ça honor, e no li as-
signarà per qual loch que li don carrera on
pusca entrar o exir o que-n pusca passar aiga,
tot lo camp, viyna o altra honor li és obligat, tro
que él li don e li assigne covinent carrera per
on pusca entrar o exir o passar aquela aiga; que
no pot vedar que no pas o fassa passar aquela
ayga per qual loch él çe vula.*

20 *Con servitut és establida en alcuna cosa, e
aquel no la usarà o no la volrà usar o no podrà,
tota via qual que temps él ne vula usar, o pot fer
e u deu fer, sens tot contrast, que nul temps per
lonc que sia ne nula prescripció no li nou ne li
25 pot noure.*

30 *Tota paret que és entre les cases de dos veyns
o de plus, per natural raon és comuna. E enaxí
que deu servitut a les unes cases e a les altres,
e cascun pot-hi metre çes jàcenes o sos cabirons
o ços permòdols e carregar, sens vedament que
I no i pot fer a l'altre. Si doncs la I aqueles
paretz no avia fetes, él o son antecessor, del seu
propri, car ladoncs ne en cargar ne jàcenes
metre, ne cabirons ne permòdols metre, tro que
35 aja pagada la meitat o ça part, no pot. Mas si
vol pagar o paga la meitat o ça part de les
despeses o messions que costaran, sens con-
trast e vedament que l'altre no li'n pot fer ne
deu, pot cargar e bastir e hedificar, e ces jàce-
40 nes, cabirons o permòdols metre, e altres coses
raonables fer.*

45 *Però si alcun d'aquels veyns de qui serà la
paret comuna volia afoclar, derrocar o destruir,
o adobar la dita paret, sens volentat d'aquel
veyn qui aurà part en la paret, no u pot fer ne
deu.*

3.11.6 *Plaça que sia de dos o de pus, si la un dels
compaynons hi vol hedificar cases e l'altre li
veda que no o faça, hedificar no y pot ne y deu
fer re, car en cosa comuna, a força del com-
paynó, l'altre hedificar no y pot, ne y deu fer
neguna cosa.*

*Item, ne servitut la un contra volentat de
l'altre no y pot posar ne deu, e si o fa, ja no val
re ne nou a l'altre.*

3.11.7 *Si algun hom dóna servitut a altre per son
camp o per sa viyna o per sa honor, que li don
carrera on pusca entrar o exir o que-n pusca
passar aygua e no li assignarà per qual loc, tot
lo camp viyna o altra honor li és obligat, tro que
eyl li do e li assigne covinent carrera per on
pusca entrar e exir o passar aquella aygua; que
no pot vedar que no pas o faça passar aquella
aygua per qual que loc él se vuytle.*

3.11.8 *Quan servitut és establida en aquela cosa, e
aquel no la usarà o no la volrà usar o no porà,
tota via qual que temps él ne vuyla usar, o pot
fer, sens tot contrast, que nuyl temps per lonc
que sia ne nuyla prescripció no li nou ne li pot
noure.*

3.11.9 *Tota paret que és entre les cases de dos veïns
o de pus, per natural raó és comuna. E enaxí que
deu servitut a les unes cases e a les altres, e cascú
pot-hi metre ses jàcenes e sos cabirons o sos
permòdols e carregar, sens vedament que la un
no pot fer a l'altre. Si doncs la un aqueles parets
no avia feytes, él o son an«te»cessor, del seu
propri, car ladoncs ne jàcenes metre ne carre-
gar, ne cabirons ne permòdols metre, tro aja
pagada la meytat o sa part, no pot. Mas si vol
pagar o paga la meytat, o sa part de les despeses
o messions que costaran, sens tot contrast e ve-
dament que l'altre no li'n pot fer ne deu, pot
carregar e bastir e edificar, e ses jàcenes o ca-
birons o permòdols metre, e altres coses raona-
bles fer.*

*Però si alguns dels veïns de qui serà la pa-
ret comuna volia afoylar, derrocar o destruir,
o adobar la dita paret, sens volentat d'aquel
vey que y aurà part en la paret, no ho pot fer
ne deu.*

3. Notem també (3.11.5) la supressió final dels modes d'establir servituds, per reiteratius i innecessaris (per testament, per darrera voluntat, o per conveni).

1 Mas si la adoba o la vol adobar o reparar,
feta la fadiga en la part, si y vol metre ça part,
e si diu que no, pot-la adobar e reparar sens dan
de la paret. Mas l'altre, si no-s vol, no és tengut
5 que i pac ne y meta part ne ren, ne-l ne pot hom
forsar ne deu, si doncs la paret no era tan àvol
e tan frèvol que sens aquel adob o reparament
no-s pogés soffrir e minaretur ruina, car la-
doncs en aquest cas y deu metre ça part, e-l ne
10 deu hom e pot forsar e destréyner de pagar ça
part.

Si algunes paretz seran miganes entre cases
d'alcuns, e la I volrà obrar sobre aqueles pa-
retz, que volrà pus alt pujar o volrà fer soler o
15 altra obra, e li serà semblant que si él obrava
sobre aqueles paretz que aquí seran e hedifi-
cava, que les paretz aquela obra que él vol fer
sobre aqueles no la podrien soffrir per lo càr-
rech que y sia major, si les paretz són tals e tan
20 fortz que bén e gint poden soffrir lo càrrech que
tenen desús, si aquel vol obrar o la I d'èls, e
l'altre en aquella obra no vol e no volrà ren
metre, ans dirà que no vol obrar o no a de què,
gart-se aquel qui obrarà que, si carrega sobre
25 aqueles paretz, que u fassa en guisa que lez
paretz no-n valen meyns, ne a l'altre ne venga
dan.

Car si él, altre contrastan, aquí obrava sobre
aqueles paretz, auria a refer e a restituir tot lo
30 dan e el mal a l'altre. Mas si les paretz són tals
que no pusquen soffrir desús obra novela ne
aquel bastiment que él hi fa o y vol fer, mas bén
soffrierien aquel que ja tenen e sofrèn, aquel qui
vol obrar, pot derrocar e destruir aqueles pa-
35 retz miganes, sens contrast e embargament de
l'altre.

Enaxí emperò que sens dan e nafframent de
les altres cases o fassa; e encara que ab ça
pròpria missiõ pig e estalon les cases de son
40 veyn e, la obra feta, que les cases de son veyn
torn en aquel carregament e d'aquel alt e en
aquel estament que d'abans eren, sens tot min-
vament de servitut e sens tot affollament, e sens
tota missiõ e despesa de l'altre.

Les paretz e tot assò desús dit (que) fa e deu
fer que l'altre si no-s vol no li n'és tengut de ren
a dar, a reffer ne a restituir nul temps, ne-l ne
pot hom ne deu forssar, e encara deu-li tornar
la cuberta o cubertes ab ça pròpria missiõ, que
50 sien fermes e segures, e en aquel estat que d'a-
bans eren ans que él les dites paretz derrocàs
ne destruí.

E si obrarà pus alt que d'abans no eren, e
aquel qui les paretz migianes aurà amb él

Mas si la adoba o la vol adobar o reparar,
feyta la fadiga en la part, si hi vol metre sa part,
e si diu que no, pot-la adobar e reparar sens don
de la part. Mas l'altre, si no-s vol, no és tengut
que y pac ne y meta part ne re, si doncs la paret
no era tant àvol e tan frèvol que sens aquel adop
o reparament no-s pogués sofrir, car ladoncs en
aquest cas hi deu metre sa part, e-l ne deu hom
e pot forçar.

3.11.10 Si algunes paretz seran mijanes entre cases
d'alguns, e la un volrà obrar sobre aqueles pa-
rets, que volrà pus alt pujar o volrà fer soler o
altra obra, e li serà semblant que si eyl obrava
sobre aqueles paretz que aquí seran e edificava,
que les paretz aquella obra que eyl vol fer sobre
aqueles no la porien soffrir per lo càrrech que seria
major, si les paretz són tals e tan forts que bé e
gint poden soffrir lo càrrech que tenen desús, si
aquel vol obrar o la un d'aquels, e l'altre en
aquella obra no volrà re metre, ans dirà que no
vol obrar o no ha de què, quart-se aquel qui
obrarà que, si carregua sobre aqueles paretz, que
o faça en guisa que les paretz no-n vaylen
meyns, ne a l'tre ne vengua don.

Car si eyl, l'altre contrastant, aquí obrava
sobre aqueles paretz, auria a refer e a restituir tot
lo dan e el mal a l'altre. Mas si les paretz són tals
que no pusquen soffrir desús obra noveyla ne
aquel bastiment que eyl hi faça o y vol fer, mas
bé soferien aquel que ja tenen e soferen, aquel
qui vol obrar, pot derrocar e destruir aqueles
paretz mijanes, sens contrast e embargament de
l'altre.

En axí emperò que eyl sens don e nafframent
de les altres cases o faça; e encara que ab sa
pròpia messiõ piyg e estalon les cases de son veí
e, la obra feyta, que les cases de son veí torn en
aquel carregament e d'aquel alt e en aquel es-
tament que d'abans eren, sens tot mirvament de
servitut e sens tot afoylament, e sens tota messiõ
de l'altre.

Les paretz e tot açò que desús és dit, deu fer
que l'altre [si] no-s vol, no li n'és tengut de res
a restituir,

e encara deu-li tornar la cuberta o cubertes ab
sa pròpria messiõ, que sien fermes e segures, e
en aquel estat que d'abans eren ans que eyl les
dites paretz derrocàs ne destruy.

E si obra pus alt que d'abans no eren, e aquel
qui les paretz mijanes aurà ab eyl aenant volrà

1 aenant volrà obrar e cargar en alò que serà pus
alt obrat que d'abans no era, en aitant com pus
alt serà, si obrar ni cargar y vol, ans que y
careg, deu pagar ça part a aquel qui la obra
5 aurà feta o a-quel de qui seran les cases con él
volrà obrar; e entró que pagat aja ça part, no
y pot ne y deu cargar, obrar, ne bastir, ne ren
fer.

10 E feta la paga, si él la vol pendre, e si no la
volia pendre, que la y posàs en loch segur, taula
o altre on per él estegés e la pogés pendre, tota
via que él se volgés, sens tot contrast d'altre,
malgrat d'él pot aquí cargar, bastir jàcenes,
15 permòdols o cabirons metre, que no lo y pot
hom ne deu vedar.

Si les paretz que són entre les unes cases e les
altres, són tals que la cuberta e el càrrech que
desús los està, bé no pusquen sofrir, ans a
coneguda dels veyns són regardosos e estan en
20 paor que-s cuyt hom que dégien caure, e la I
volrà aqueles calçar e adobar o reffer si mester
és, o derrocar e pux reffer, e l'altre no u vol o
no y vol ren metre, pot e deu ésser forsat que y
meta ça part, vula o no, si la part ne fa demanda.

25 Si paretz o cases d'alcun o cuberta de cases
o murs de la ciutat **minantur ruina**, so és que
volen caure o estan en reech de caure, a coneguda
d'uns e d'altres; aquel qui «a» temor que
càgia, ven e deu venir a la cort, e aquí mostrar
30 com aqueles paretz, cases o cuberta o murs
minantur ruina, e que seria gran dan d'él e
d'altres. E sobre-questa mostra, lo veger e tres
o IIII dels ciutadans o plus deven anar là, e veer
e gardar aquela cosa. E vista aquella cosa, si
35 conoxen que fassa a derrocar o refer, calçar o
adobar, per juy dels ciutadans sobredits segons
que éls lo y jugiaran, sens contrast e alonga-
ment e dins aquel temps que éls li assignaran,
que no se'n pot apelar, ne en aquest cas no ven
40 apelació. E no per so meyns, pus aquel lo y
aurà denunciat que-ls deroch, si ver és, que
fassen a derrocar e no u volrà fer, és tengut de
tot lo mal que farien si cayen.

Si és mur de la ciutat, com sia vist al veger e
45 als ciutadans que seran en la cort e iran aquella
cosa veer, con éls o ajen vist que **minantur
ruina**, so és que par que dégien caer, per sen-
tència dels ciutadans, aquel qui fa la demanda
que sien derrocatz, deu-ne fer derrocar aytant
50 com éls li jugiaran que-n sia derrocat e no plus.
E deu-los derrocar ab sa pròpria messió, mas
no és tengut de reffer.

obrar o carregar en aylò qui serà pus alt obrat
que d'abans no era, en aytant com pus alt serà,
si obrar ne carregar hi vol, ans que y carrec, deu
pagar sa part a aquel qui la obra aurà feyta o a
aquel de qui seran les cases; e entró que pagada
aje sa part, no y pot ne y deu carregar.

E feyta la paga, si eyl la vol pendre, e si no la
volia pendre, que la li posàs en loc segur, en
taula o en altre loc on per eyl estigués e la pogués
pendre, tota via que eyl se volgués, sens tot
contrast d'altre, malgrat d'eyl pot aquí carregar,
bastir jàcenes, permòdols o cabirons metre, que
no lo y pot hom ne deu vedar.

3.11.11 Si les parets que són entre les unes cases e les
altres, són tals que la cuberta e el càrrec que
desús los està, bé no pusquen sofrir, ans a
coneguda dels veïns són regardoses e estan en
paor que-s cuyg hom que degen caure, e la un
volrà aqueles calçar e adobar o refer si mester
és, o derrocar e puyx refer, e l'altre no u vol o
no y vol re metre, pot e deu ésser forçat que y
meta sa part, vuyla o no, si la part ne fa demanda.

3.11.12 Si les parets o cases d'algú o cuberta de cases
o murs de la ciutat, volen caure o estan en reec
de caure, a coneguda d'uns e d'altres, aquel qui
ha temor que caia, deu venir a la cort, e aquí
mostrar com aqueles parets cases o cuberta o
murs **minantur ruinam**, e que seria gran don
d'eyl e d'altres. E sobre aquesta mostra, lo ve-
guer o tres o IIII dels ciutadans o pus deuen anar
là, e veer e guardar aquela cosa. «E vista aquella
cosa», si conexen que faça a derrocar o a des-
truir, o a refer o a calçar, aquel de qui la cosa és,
ab sa pròpia messió, deu aquella derrocar, e
refer, calçar o adobar per juhii, e dins aquel
temps que éls li assignaran, que no se'n pot
appeylar ni en aquest cas no ve appeylació. E no
per ço meyns, pus aquel lo y aurà demanat
que-ls derroc, si ver és, que façen a derrocar e
no [o] vuyla fer, és tengut de «tot lo» mal que
farien si caien.

Si és mur de la ciutat, quan sia vist al veguer
e als ciutadans qui seran en la cort e iran aquella
cosa veer, quan eyls o ajen vist que par que dejen
caer, per sentència dels ciutadans, aquel qui fa
la demanda que sien derrocats, deu-ne fer en-
derrocar aytant com eyls li jutgaran que-n sie
derrocat e no pus. E deu-los derrocar ab sa prò-
pria messió, mas no n'és tengut de refer.

1 Si vynes o camps o altres honors seran avironades d'altres honors, e el seynor d'aqueles
 vynes, camps o altres honors no podrà exir ni
 5 entrar a aqueles vynes, cams o honors sinó per
 honor d'altres, e aqueles li contrastaran que
 no-ls lexen ne entrar ne exir aquí per les lurs
 honors, a demanda d'aquel a qui serà vedat
 l'entrar e l'exir, lo veger, ab dos o ab III dels
 ciutadans o ab plus, deven anar là e, la cosa
 10 vista e gardada, per juy d'éls, deven-li assignar
 carrera o loc covinent per on pusquen entrar e
 exir. Emperò là on meyns de dan e de mal sia
 d'aquels de qui són les honors per què deu ésser
 aquella carrera e aquel entrador e exidor.
 15 Mas si per aventura aquel qui aurà aquella
 honor a la qual no pusca entrar ne exir sinó per
 honor d'altre, e él per aventura, o son antecessor,
 en aquel loc avia honor, e la aurà venuda
 e aurà retengut aquel loc, e no s'aurà retenguda
 20 carrera per on pusca entrar ne exir a aquella sua
 honor, jamés per honor dels altres veyns ne
 d'aquel a qui aurà venut, no pusca intrar ne
 exir, si doncs amb éls no-s n'avén per compra
 o per altra raon.
 25 Atressí, si alcun volrà arrabassar, laurar o
 fer viyna o altra honor en alcùn loc, con moltes
 vegades c'esdevén en les muyntaynes o en les
 garriches, al qual arrabassar o laurar él no
 pusca entrar ne exir sinó per honor o per gar-
 30 riga d'altre, jamés aquí no pusca entrar ne exir
 aquí, si doncs no se'n posa o no-s n'avén per
 compra o per altra raon ab lo seynor de la honor
 o de la garriga. Car no par ver que nul hom
 aitals coses dégia fer a profit de si e a dan d'al-
 35 tre.⁴

Con alcun a servitut de menar ayga per camp
 o honor d'altre a rregar lo seu camp o sa honor,
 deu aver carrera prop de la riba d'aquel
 aygaduit tro aquel loc d'on aquel ayga ix.

40 E si per aventura aquella céquia o aquel ay-
 gaduit convendrà a escurar o a escombrar, deu
 posar ço que d'aquella céquia o aygaduit
 traurà o escurarà per les ores d'aquella céquia
 o aygaduit, e fer tot mellorament en aquella cé-
 45 quia o aygaduit que fer y vorà (sic), e totes ores
 que fer o vula que u pusca mellorar e fer.

Item, si a servitut tant solament de poar ayga
 en pou o en font de son veyn, deu aver carrera
 prop aquel ayga, on pusca entrar e exir a
 50 l'ayga a poar. E si per aventura li era contras-

3.11.13 Si viynes o camps o altres honors seran avironades d'altres honors, e el seynor d'aqueles
 viynes camps e altres honors no porà exir ne
 entrar a aqueles si «nó» per honors d'altres, e
 aquels li contrastaran que no-l lexen entrar ne
 exir aquí per lurs honors, a demanda d'aquel a
 qui serà vedat l'entrar o l'exir, lo veguer, ab dos
 o ab tres dels ciutadans o ab pus, deuen anar là
 e, la cosa vista e guardada, per juhii d'eyls,
 deuen-li assignar carrera e loc covinent per on
 pusca entrar e exir. Emperò là on meyns de don
 e de mal sia d'aquels de qui són les honors per
 què deu ésser aquella carrera e aquel entrador e
 aquel exidor.

Mas si per aventura aquel qui aurà aquella
 honor a la qual no pusca entrar ne exir sinó per
 honor d'altre, e eyl per aventura, o son antecessor,
 en aquel loc avia honor, e la aurà venuda,
 e aurà retengut aquel loc, e no s'aurà retenguda
 carrera per on pusca entrar ne exir en aquella
 honor, jamés per aquella honor dels altres veïns
 ne d'aquels a qui aurà venut, no pusca entrar ne
 exir, si doncs ab eyl no-s n'avé per compra o per
 altra raó.

Atressí, si algú volrà arabaçar, laurar, o fer
 viyna o altra honor en algun loc, com moltes
 vegades s'esdevé en les muntaynes e en les
 guarrigues, al qual arabaçar o laurar eyl no
 pusca [entrar] ne exir sinó per honor o per guar-
 rigua d'altre, jamés aquí no pusca entrar ne exir,
 si doncs no se'n posa o no-s n'avé per compra
 o per altra raó ab lo seynor de la honor o de la
 guarrigua.

3.11.14 Quan algú ha servitut de menar aygua per
 camp o honor d'altre a regar lo seu camp o sa
 honor, deu aver carrera prop de la riba d'aquel
 aygaduyt tro a aquel loc d'on aquella aygua ix.

E si per aventura aquella céquia o aquel ay-
 gaduyt covendrà a escurar o a escombrar, deu
 posar ço que d'aquella céquia o aygaduyt traurà
 o escurarà per les «vores» d'aquella céquia o
 aygaduyt, e fer tot miylorament en aquella cé-
 quia o aygaduyt que fer hi volrà, e totes hores
 que fer o vuyla, que o pusca miylorar e fer.

E si ha servitut tan solament de puar aygua en
 pou o en font de son veí, deu aver carrera prop
 aquella aigua on pusca entrar e exir a l'aygua o
 puar. E si per aventura li era contrastat, lo ve-

4. La frase final de 3.11.13 justificativa "Car no par ver..." desapareix en les versions posteriors, tant a B i C com a les edicions.

1 *tat, lo veger ab dos o ab tres prohòmens deu là*
anar e, per sentència d'aquels ciutadans qui là
iran, deven-la-y assignar là on éls conexeran
que mils sia a les pars; e que jamés no li sia
5 *contrastada, que en qual que manera contrast*
sia d'aytals servitutz, per sentència dels ciu-
tadans ab lo veger ensems, se deven determe-
nar, destruir e reparar, adobar e melorar.

10 *Con carreres públiques són afolades per*
forsa de plúgies o d'ayges de rius o de flums,
enaxí que·ls anadors ne els venidors sens peril
o dan no·n poden passar, anar ne venir, los
veyns de qui és aquela frontera afollada deven
15 *aquela carrera adobar e reparar en tal manera*
que·ls anadors e·ls venidors sens dan e peril lur
o de lurs coses pusquen passar, anar o venir.
E si no u fan o no u volen fer, los venidors e·ls
anadors o viandans, per lur pròpria auctoritat
e sens tot contrast que hom no·ls en pot fer,
20 *poden anar e venir per la honor d'aquels de qui*
aquela frontera serà, là on mils e pus segura-
ment pusquen passar, anar ne venir, però deven
gardar que u fassen con mèyns de don sia, pus
éls poden segurament e sens peril anar ne venir
25 *ne passar.*

30 *Jasia so que servitutz nul hom no pusca aver*
ne dégien ésser si doncs establides no són o per
testamentz o derrerres volentatz, o per covinen-
ces, és a ssaber que, si algun passa per XXX
ayns per camp o per honor d'algun o men sa
ayga per regar son camp o sa honor, él o sa
conpayna pacíficament e sens contrast d'altre,
lo seynor d'aquel camp o honor, sabent e con-
sentén e no contrastan ne enbargan, après de
35 *XXX ayns pasats, no li pot vedar ne contrastar,*
que no y aya servitut, e d'aquí enant que sens
tot contrast que no·n pusca usar.

40 *Qui hedifica o bastex o construex cases latz*
a latz de les cases o de plaça de son veyn, d'a-
quela part ves les cases de son veyn, no y deu
fer ne obrir finestres ne foratz en les paretz, ne
e·ls terratz⁵, per què en les cases de son veyn se
pusca ren veer ne gardar.

45 *Con sia desús dit que si cases d'algun veyn*
minantur ruinam, so és que si les dites cases
volen caure e que sien en rech⁶ de caure, e que
sia ver e clar enaxí que a les cases de son veyn,

guer ab dos o ab tres prohòmens deu là anar e,
per sentència d'aquels ciutadans que là iran,
deuen-la-y assignar là on éls conexeran que
myls sia a les parts; e que jamés no li sia con-
trastada, que en qual que manera contrast sia
d'aytals servitutz, per sentència dels ciutadans
ab lo veger ensems, se deuen determinar,
destruir, e reparar, e adobar, e meylorar.

3.11.15 Quan carreres públiques son affoylades per
força de plujes o d'aigües de vals o de flums,
enaxí que·ls anadors ne·ls venidors sens periyl
o don no poden passar, anar ne venir, los veïns
de qui és aquella frontera afoylada deuen aquela
carrera adobar e reparar en tal manera que·ls
anadors e·ls venidors sens don e periyl lur o de
lurs coses pusquen passar, anar o venir. E si no
ho fan, los anadors e·ls venidors, o·ls viandants,
per lur pròpia auctoritat e sens tot contrast que
hom no·ls hi pot fer, poden anar e venir per la
honor d'aquels [de] qui aquela <frontera> serà,
là on mils e pus segurament pusquen passar,
anar ne venir, però deuen guardar que o façen
con meyns de don sia, pus eyls poden segura-
ment e sens periyl anar ne venir ne passar.

3.11.16 Jassia ço que servitut nuyl hom no pusca aver
ne dega ésser, si doncs establides no són,

és a saber, que si algú passa per XXX ans per
camp o per honor d'altre o·n men sa aygua per
reguar son camp o sa honor, eyl o sa compayna
pacíficament e sens contrast d'altre, lo seynor
d'aquel camp o honor, sabent consentent e no
contrastant ne embargant, après de XXX ans
passats, no li pot vedar ne contrastar que no y
aja servitut, e d'aquí enant que sens contrast que
no·n pusca usar.

3.11.17 Qui hedifica o basteyx o constroeyx cases
lats a lats de les cases o de plaça de son veí,
d'aquela part ves les cases de son veí, no y deu
fer ne obrir finestres ne forats per què en les
cases de son veí se pusca re veer ne guardar.

3.11.18 Com sia desús dit que si cases d'algun veí
volen caure e que sien en reec de caure, e que
sia ver enaxí que a les cases de son veí, si aque-
les cases cayen, poguessen don donar e a les

5. La referència dels manuscrits A i B "en les parets ne e·ls terrats" desapareix a partir del manuscrit C (3.11.17).

6. *Rech*: hem d'entendre *reech* ('risc'), forma que és la que apareix als manuscrits B i C (3.11.18).

1 *si aqueles cases cayen, pogén-se dan donar e a*
les coses que són layns, és electió d'aquel qui
spera aquest don a pendre e aver que li deman
fermansa, que si per caure d'aqueles cases a él
5 *ne venia dan, que lo y emenàs tot e, si dar no la*
y volia, que anàs al veger e que se'n clam. E per
sentència dels ciutadans covén que-l demanat
don fermansa, mal son grat, al demanador, que
si don venia al demanador que lo y emén e lo y
10 *refassa, o que derroch la paret o cuberta o alò*
que vol caure e don pot donar; e assò és electió
del demanador, qual que-n vula demanar: o la
fermansa, o el derrocar, o l'adobar, si adobar
se pot e lo demanat ha de què u pusca adobar.

15 *Que sobr-assò que el demanador deman s'a*
a donar la sentència de continent, la cosa vista
e gardada per lo veger e els júgies, sens alon-
gament e contrast, e la deven fer seguir sens tota
malea que no s'i pusca fer.

20 *Con alcun fa o bastex cases, e fa les paretz*
dintre lo seu solar, los veyns que li són entorn
ne en aviron no poden ne deven dir que pusquen
cargar nul temps en aqueles paretz, ne ren
bastir, ne en aqueles ren no podèn usar sens
25 *volentat e consentiment d'aquel qui les a fetes*
o fetes fer, o de sos hereus, com aqueles paretz
són dites migianes, que mig per mig són asse-
gudes, bastides e construïdes e-ls solar d'am-
dosos los veyns.

30 *Con alcun hedifica ses cases e ces paretz*
davan son veyn, e passa carrera entre aqueles
cases que él hedifica e les cases de son veyn,
sens vedament e contrast, que nengun no li'n
deu ne pot fer, pot bastir e hedificar e cons-
35 *truir çes cases e ses paretz aytant al com se vol*
ves lo cel.

E en aqueles paretz fer finestres pot aytantes
com se vol, e quantes vegades se vol, que obren
devés la carrera, però no y pot fer foratz⁸ per
40 *què él pusca ren veer en casa dels veyns qui*
denant li estan, con per aytals foratz él podria
veer los altres e-ls altres no él.

Arbres que són plantatz en les honors d'al-
cuns e fan hombra en honor de son veyn, per la
45 *qual ombra, los arbres e l'esplet de la honor de*
veyn per la ombra⁹ valen meyns e li és damp-

coses que són laïns, és elecció d'aquel qui es-
pera aquest don a pendre e a aver que li deman
fermança, que si per caure d'aqueles cases a eyl
ne venia don, que lo y emenàs tot e, si dar no la
y volia, que anàs al veguer e que se'n clam. E
per sentència cové que-l demanat do fermança,
mal son grat, al demanador, que si don venia al
demanador que lo y emén e lo y refaça, o que
derroc la paret o cuberta e aylò que volrà caure
e don pot donar⁷; e açò és elecció del demana-
dor, qual que-n vuyla demanar, o la fermança,
o el derrocar, o l'adobar, si adobar se pot e lo
demanat ha de què o pusca adobar.

Que sobr-açò que-l demanador deman s'a «a»
adobar la sentència de continent, la cosa vista
e gardada per lo veguer e-ls jutges, sens alon-
gament e contrast, e la deuen fer seguir sens tota
malea que no s'i pusca fer.

3.11.19 *Quan algú fa o basteyx cases, e fa les paretz*
dins lo seu solar, los veïns que li són entorn no
poden ne deuen dir que pusquen carregar nul
temps en aqueles paretz, ne re bastir ne en aque-
les re no poden usar sens volentat e sens con-
sentiment d'aquel qui les ha feytes, car aqueles
paretz no són ne poden dir que sien «mijanes,
per» ço car aqueles paretz són dites mijanes que
mig per mig són asegedes, bastides e construï-
des e-l solar d'abdosos los veïns.

3.11.20 *Quan algú hedifica ses cases e ses paretz da-*
vant son veí, e passa carrera entre aqueles cases
que eyl hedifica e les cases de son veí, sens ve-
dament e contrast, que negú no l'en deu ne-n pot
fer, pot bastir, hedificar e construir ses cases e
ses paretz aytan alt com se vol ves lo cel.

E en aqueles paretz fer finestres pot, aytantes
com se vol e quantes vegades se vol, que obren
devés la carrera, però no y pot fer forats fer.

3.11.21 *Arbres que són plantatz en les honors d'al-*
guns e fan ombra en honor de son veí, per la qual
ombra, los arbres e l'esplet de la honor de son
veí valen meyns e li és dampnosa; o aquels ar-

7. La redacció A (3.11.18) "vol caure e don pot donar" ens sembla l'única correcta: en comptes de fer referència al perill o dany, en els manuscrits B i C s'introdueix erròniament, i passa a les edicions, "deu e pot demanar". Ho corregim.

8. El final de 3.11.20 es fa taxatiu: no pot fer forats, pugui o no veure la casa del veí, o inversament.

9. Tampoc "l'ombra" al començament de 3.11.21, ha de ser la causa del menys valor.

1 *nosa; o aquels arbres hi an estat pacíficament
XXX anys o plus, o no y an estat XXX anys.*

*Si hi an estat XXX anys complidament o pus,
d'aquels arbres, rames, ne rayls, ne altres coses
5 no deven ésser, ne poden, remogudes, ne toltes,
ne talades per los veyns d'aquel loch ne per
altres. E cascun, per colir fruit d'aquels arbres,
sens pena e tot contrast dels altres veyns de qui
són les honors, poden entrar e exir en la honor
10 de son veyn totes hores que aquels fruitz són
collidors e fan a colir, mas no en altra saon sens
volentat de son seynor. E no tan solament los
seynors d'aquels arbres per colir los fruitz y
poden entrar e exir, e collir aquels fruitz, ans
15 aquels a qui-ls auran venutz e lurs conpaynes;
e els misàgies dels uns e dels altres y poden
entrar e exir con temps ne saon sia d'aquels
fruitz a collir.*

*Mas, si los arbres no auran aquí estat per
20 XXX anys, los veyns d'aquels arbres, les rames
que pèngien devés la sua honor e les rayls que
dins la sua honor íntrent, per sentència dels
ciudadans ab lo veger ensems, poden, si-s volen,
taylor, tolre e arrancar, sens contrast e con-
25 tradiment d'aquels de qui són los arbres. E con
aquels arbres se planten, pot contrastar lo veyn
que no-ls planten sinó VIII palms dins lo seu, e
luyn de la honor de son veyn; i si-ls hy planten,
él contrastan o no contrastan, per sentència
30 dels ciudadans ab lo veger ensems, arencar ¹⁰.*

*Exceptat en los ortz, en què poden plantar lurs
arbres on se'n vules dintre en l'ort.*

*Emperò si algun fa en son alou, prop de la
honor de son veyn, e el solament o fonament on
35 les paretz se deven asseer a rayls d'alcuns ar-
bres de la honor de son veyn, aqueles rayls po-
den arrancar e talar qui fassen embarch ne
contrast a aquels fonamentz.*

*Alò metex s'és si les cases eren ja fetes e les
40 rayls dels arbres de son veyn crexien tant que
les coses li foradassen o li traucassen o li vol-
gessen traucar, aqueles rayls pot lo seynor de
les cases taylor e trencar, aytant con dins lo seu
ne trob que nosa ne dan li fassen.*

*Emperò si-ls arbres de son veyn, per antics
45 que sien, crexen o són cregutz ves la honor de
son veyn, que contrasten que la honor de son
veyn, aquela qui dejús aquels arbres és, no-s
pusca laurar a bous aquela que ab bous se*

bres hi an estat pacíficament XXX ans o pus, o
no y han estat XXX ans.

Si y an estat XXX ans complidament o pus,
d'aquels arbres, rames, ne raïus, ne altres coses
no deuen ésser, ne poden, remogudes, ne toltes,
ne taylades per los veyns d'aquel loc ne per
altres. E quascú pot cuylir d'aquels arbres, sens
pena e tot contrast dels altres veïns de qui són
les honors; e poden entrar e exir en la honor de
son veí totes hores que aquels fruitz són coli-
dors e fan a coyilir, mas no en altra saó, sens
volentat de son seynor. E no tan solament los
seynors d'aquels arbres per cuylir los fruitz hi
poden entrar e exir e cuylir aquels fruitz, ans
aquels a qui-ls auran venutz e lurs conpaynes.

Mas los arbres que no auran aquí estan per
XXX ans, los veïns d'aquels arbres, les rames
que pèngen devés la sua honor e les rayls que
dins la sua honor entren, per sentència poden,
si-s volen, taylor e arrencar, sens contrast d'a-
quels de qui són los arbres. E quan aquels arbres
se planten, pot contrastar lo veí que no-ls plan-
ten sinó a VIII palms dins lo seu, e luyn de la
honor de son veí; e si-ls hi planten, eyls con-
trastants o no, per sentència poden-los taylor e
arrencar.

Exceptats los ortz, en què poden plantar lurs
arbres on se vuylen dins l'ort.

Emperò si algú fa cases en son alou, prop de
la honor de son veí, e el solament e el fonament
on les parets se deuen aseer ha rayls d'alguns
arbres de la honor de son veí, aqueles rayls po-
den arrencar e taylor, que no facen embarc a
aquels fonaments.

Aylò meteyx s'és si les cases eren ja feytes
e les rayls dels arbres de son veí crexien tant que
les cases li foradassen o li volguessen traucar,
aqueles rayls pot lo seynor de les cases taylor e
trencar, aytant com dins lo seu ne trop que nosa
ni don li facen.

Emperò si-ls arbres de son veí, per antics que
sien, crexen tant o son cregutz ves la honor de
son veí, que contrasten que la honor de son veí,
aquela que dejús aquels arbres és, no pusca
laurar ab bous aquela que ab bous se laura, o ab

10. Els manuscrits B i C suprimeixen per dos vegades dins el mateix paràgraf la frase "dels ciudadans ab lo veger ensems" (perquè és supèrflua: les sentències es pronuncien sempre pels ciudadans juntament amb el veguer). Afegeixen, en canvi "poden-los taylor e" (arrencar) per completar el sentit de la frase.

1 *laura, o ab hòmens aquela que ab hòmens çe*
laura, poden e deven tantes d'aqueles rames e
les rayls taylar e tolre, que-ls bous e-ls hòmens
5 *pusquen aquí entrar, e anar e laurar sens en-*
barch e contrast; e asò s'entén en la terra del
pan e no en les altres honors.

Les quanals dels terratz per què l'ayga de les
plúgies ven a les carreres, pot cascun fer tan
grans si-s vol que l'ayga de les plúgies que per
10 *éls vendrà o caurà, s'irà e-l mig de la carrera,*
e no plus a enant, e en guisa que no fassa mal
ne dan als veyns d'aquela carrera.

Si algun ha cases sobre carreres o sobre
vayls, pagant la part en la messió de les paretz
15 *de sos veyns, a càrrech en aqueles paretz, e*
negun no-s pot escusar per la costum sobirana
en aquest títol posada; que si fa en lo seu propri
paretz, que son veyn, pagant çà part de la
20 *messió que costaran, no y carech e no y pusca*
carregar, per so con aquest és special cas.

Tota ora és presumpció que les paretz miga-
nes que són entre veyn e veyn sien migianes, e
que cascun que y pot carregar totes ores que-s
vulla, si doncs aquel qui contrastaria no pro-
25 *vava leyalment que fossen e-l seu sòl, o que él*
o sos antesessors les agessen obrades.

Si font o pou és en honor d'algun e, d'aquela
font o pou, camps o honors d'altres se'n regen,
e s'esdevén per aventura que la font o el pou
30 *secha, e està enaxí sech per XXX anys o plus, si*
d'aquí enant, aquel temps passat, lo pou o la font
torna en aquel estament que d'abans era, que
y nasca ayga, aquel qui aquesta servitut avia de
regar son camp o çà honor, torna e és en aquel
35 *primer estament en què era con l'ayga tornà a*
«secar»¹¹, que no pert possessió ne e-ren no-s
minva son dret per lo temps d'aquel seca-
ment¹² d'aquela ayga. Car, ja fos so que él
40 *pendre ne regar volgés d'aquela ayga, e dins*
son cor tengés que-n prengera, si n'isqués, no
u podia fer per so com gens no exia e no era
culpa sua.

Alò metex ç'és en totes altres servitutz que
axí són perdudes e depux són restaurades e
45 *tornades.*

hòmens aquela que ab hòmens se laura, poden e deuen totes aqueles rames e les rayls taylar, que-ls bous e-ls hòmens pusquen aquí entrar, anar e laurar sens embarc; e açò s'entén en la terra del pa e no en les altres honors.

3.11.22 *Les canals dels terratz per què l'aigua de les*
plujes ve a les carreres, pot cascú fer tan grans
si-s vol que l'aygua de les plujes que per eyles
vendrà o caurà, s'irà en mig de la carrera, e no
pus aenant, e en guisa que no faça mal ne don
als veïns d'aquela carrera.

3.11.23 *Si algú ha cases sobre carreres o sobre vayls,*
pagan la part en la messió de les paretz de sos
veïns, ha càrrech en aqueles paretz, e negú no-s
pot escusar per la costum sobirana en aquest
títol posada; que si fa en lo seu propri paretz, que
son veí, pagan sa part en la messió que costaran,
no y carrec e no y pusca carregar, per ço car
aquest és especial cas de ço que és obrat en l'aer.

3.11.24 *Tota hora és presumpció que les paretz mi-*
janes que són entre veí e vey sien mijanes, e que
cascú que y pot carregar totes hores que-s vuyle,
si doncs aquel qui contrastarie no provava le-
yalment que fossen e-l seu sòl, o que eyl o sos
an<te>cessors les aguessen obrades.

3.11.25 *Si font o pou és en honor d'algú e aquela font*
o pou, camps o honors d'altres se'n reguen, e
s'esdevé per aventura que la font o-l pou seca,
e està en axí sec per XXX ans o pus, si d'aquí
enant, aquel temps passat, lo pou o la font torna
en aquel estament que d'abans era, que y nasca
aygua, aquel qui aquesta servitut avia de regar
son camp o sa honor, torna e és en aquel primer
estament con era quan la aygua tornà a secar,
que no-n pert possessió ne en re no-s mirva son
dret per lo temps d'aquel secament d'aquela
aygua. Car ja fos ço que eyl pendre ne regar
volgués d'aquela aygua, e dins son cor tingués
que-n prenguera, si n'i agués, no o podia fer per
ço car gens no n'exia e no era culpa sua.

Aylò meteyx s'és en totes altres servitutz que axí són perdudes e depuyx són restaurades e tornades.

11. *secar*: al manuscrit A diu *cercar*. Corregim *secar*, d'acord amb els manuscrits B i C (3.11.25).

12. *secament*: corregim de *sagrament* en el manuscrit A, d'acord amb els manuscrits B i C.

- 1 *En cosa comuna que sia de dos o de plus, a fforça de sos conpayneros, negun dels altres no pot ne deu metre ne posar alcuna servitut.*
- 5 *Si les cases de mon veyn deven servitut a les mies, e jo compre aqueles cases qui deven aquela servitut, axí de continent són franchises d'aquela servitut com si anc servitut no deguessen ne agesen deguda tantost con a mi són liurades.*
- 10 *E si per aventura jo aqueles cases davandites, qui d'abans aquela servitut devien, a altre ven ne alién, no feta mensió d'aquela servitut, que jo aquí la'm retench, és entés e és ver que jo aqueles ven franchises e quíties e sens tota servitut, que d'aquí enant jo en aqueles no e ne pux demanar.*
- 15 *Car en les mies coses no par ver que les unes dégien servitut a les altres, con totes sien mies.*¹³
- 20 *Alò metex ç'és e és entés de totes altres honors e possessions.*
- Si les mies cases o les mies honors deven servitut a les cases o honors de mon veyn, e jo d'él, d'aqueles cases o honors, compre una partida gran o poca, o él compra de mi, mas no toc la servitut que d'abans y era, reman entegra e sancera, e-s deu axí com d'abans se devia.*
- 25 *Si jo fas covinensa a mon veyn que no fassa pou en les mies cases o en les mies honors, per so que l meu pou que faria no sech les venes del pou de mon veyn, val aquesta covinensa e aquesta pacció e aquesta servitut axí feta e posada.*
- 30 *Ayga que devayl de riu, o de font, o de flum públic, deu ésser partida segons les honors e la quantitat d'eles a rregar, si doncs alcun no mostrava que él hi agés melor dret que-ls altres.*
- 35 *Però aquel ayga deven menar e deu ésser menada sens enjúria de sos veyns.*
- 40 *Si en alcuna partida de la paret que és mijana entre les mies cases e de mon veyn, són meses n-edificades jàccenes o cabirons, o files, o alcuna cobertura que parega perpetual, de la*
- 3.11.26 *En cosa comuna que sia de dos o de pus, a força de sos conpaynons, negú dels altres no pot ne deu metre ne posar alguna servitut.*
- 3.11.27 *Si les cases de mon veí deuen servitut a les mies, e yo compre aqueles cases que deuen aquela servitut, axí de continent són franchises d'aquela servitut com si anc no deguessen ne aguessen servitut deguda tantost com a mi són liurades.*
- E si per aventura jo aqueles cases davant dites, que d'abans aquella servitut devien, a altre ven ne alien, no feyta menció d'aquela servitut, que yo aquí la'm retenc, és entés e és ver que jo aqueles ven franchises e quíties e sens tota servitut, que d'aquí enant yo en aqueles no he ne puyx demanar.*
- Aylò meteyx s'és e és entés de totes altres honors e possessions.*
- 3.11.28 *Si les mies cases o les mies honors deuen servitut a les cases o honors de mon veí, e yo d'eyl, d'aqueles cases o honors, compre una partida gran o poca, o eyl compre de mi, mas no toc la servitut que d'abans hi era, roman entegra e sancera, e-s deu axí com d'abans se devia.*
- 3.11.29 *Si jo faç covinença a mon veí que no faça pou en les mies cases o en les mies honors, per ço que el meu pou que faria no sec les venes del pou de mon vey, val aquesta covinença e aquesta pacció e aquesta servitut axí feyta e posada.*
- 3.11.30 *Aygua que devayl de riu, o de font, o de flum públic, deu ésser partida segons les honors e la quantitat d'eyles a reguar, si doncs algú no mostrava que eyl hi agués mylor dret que-ls altres.*
- Però aquela aygua deuen menar e deu ésser menada sens enjúria de sos veyns.*
- 3.11.31 *Si en alguna partida de la paret que és mijana entre les mies cases e de mon veí, són meses n-edicades jàccenes ni cabirons, o fyles, o alguna coberta que parega perpetual, de la mia part o*

13. (3.11.27): En les redaccions B i C es suprimeix al final el raonament "car en les mies coses no par ver que les unes dégien servitu' a les altres, con totes sien mies", efectivament innecessari.

1 *mia part o de la sua, en igual d'aqueles biges, jàcens, o files, o cabirons, o coberta, o permòdols de lonc en lonch de la paret, és presumpció que és migana, e cascun que i pot cargar.*

de la sua, en igual d'aqueles bigues, jàcenes o files, o cabirons, o cuberta, o permòdols de lonc en lonc de la paret, és presumpció que és mijana, e casquí que y pot carregar.

RÚBRICA 12
**DE DAMPNO DATO, ET DE FURTIS RAPINIS ET INJURIIS,
ET DE SERVO CORRUPTO**

1 **Rubrica de dampno dato e de furtis e rapinis e injuriis e servo corrupto.**

Largament ¹ és dita enjúria totes aqueles coses que no són fetes justament. On si algun per injúria dóna don a altre, e lo y atorga o confessa en juy, deu ésser condemnat tan solament en lo dan que dat li aurà, ne aurà fet.

Mas si en juy aquesta cosa negarà, après del plet comensat, e lo don donat li serà provat que él o a fet o fet fer, deu ésser condemnat en doble ab la cosa, so és que u deu emenar aytant com val la cosa, e donar atrestant.

Alò metex ç'és si algun per enjúria enclou bestiar d'altre, e-l fa morir de fam o-l matarà.

15 **Qui para piges, cepons, laces o altres gins per pendre bèsties o aus feres, en honors o en locs públics² on les gens solen passar o bestiar, e aquí bestiar o bèsties masedes que sien de domèstica natura e no fera, caen e y moren, és tengut d'aqueles a emenar e a restituir so que valran a lur seynor.**

E si per aventura no y morien, mas s'i afo- laran, deu emenar al seynor tot so que meyns ne valran. Aquestes emenes deu fer e-n deu ésser forsats que fassa, si doncs no aurà fet cridar per la ciutat públicament que tot hom que-s gart d'aytal loch, que piges y a parades, o altres gins que aquí sien paratz.

30 **Car pus la crida a feta fer, de mal o don que negun y prena ne son bestiar, no n'és de ren tengut, ne de fer emena ninguna.**

3.12.1 Largament és dita enjúria totes aqueles coses que no són feytes justament. On si algú per injúria dóna don a altre, e lo y atorga o confessa en juhií, deu ésser condemnat tan solament en lo don que dat li aurà, ne aurà feyt.

Mas si en juhií aquesta cosa negarà, après del pleyt començat, e lo don donat li serà provat que eyl o a feyt o feyt fer, deu ésser condemnat e-l doble.

Aylò meteyx s'és si algú per injúria enclou bestiar d'altre, e-l fa morir de fam.

3.12.2 **Qui para piges, cepons, laços o altres gins per pendre bèsties o aus feres, en honors on les gents solen passar ab bestiar, e aquí bestiar o bèsties masedes que sien de domèstica natura, caen e y moren, és tengut d'aqueles a emenar a lur seynor.**

E si per aventura no y morien, mas s'i affo- ylaran, deu emenar al seynor tot ço que meyns ne valran. Aquestes emenes deu fer, si doncs no u aurà feyt cridar per la ciutat públicament que tot hom que-s guart d'aytal loc, que piges hi a parades, o altres gins que aquí sien parats.

1. RUBRICA DE DAMPNO DATO et cetera: Undecimam que incipit: "Larguament és et cetera". **Approbant.**

Largament: A l'inici del primer costum, Cargament al manuscrit A, amb la C ratllada i corregida al marge per L.

2. Duodecimam que incipit: "Qui para piges et cetera", **approbant preterquam de locis publicis in quibus talia non debent fieri et in hoc reprobant eam.**

Els àrbitres l'aproven exceptuant els llocs públics. I, efectivament, els manuscrits B i C suprimeixen la menció als llocs públics. També eliminaran la frase final referida a la exempció de responsabilitat, una vegada feta crida, tot i que els àrbitres no en fan cap menció.

- 1 *Colomers negun no trench, ne abelars atressí, ne prengen los coloms ab retz ne ab lasses ne ab negun altre gin, ne les abeles dels abelars d'alcun encloure en carabasses ne en negun altre vexel, en son loc propri ne en estrayn, jasia so que fera natura sien, e qui contra assò fa, és tengut del don a refer al seynor del colomer o de l'abelar.*
- 5
- 10 *Don que és donat per enjúria o per colpa en qual que cosa, deu ésser restituït al seynor de qui aquella cosa és per lo malfeytor.*
- Negun no pot dir que aquel sia tengut de colpa qui en continent e en defension de si çe véngia.*⁵
- 15 *Ladre pres en ladronici, tot hom lo pot matar sens pena si él se defén ab armes con hom lo vol pendre, o ab altres coses.*
- Car no tayn a ladre que-s defena, per so car offici d'àvol hom e de recreent usa.*
- 20 *Tot hom és escusat de colpa qui per forsa que altre li fassa, o per forsa de vent fa dan a altre. E res que culpa caret in dapnum vocari non convenit.*
- 25 *Qui fa alcuna fòvia en loc públic o y fa paretz de peres mal compasades e mal fermades o payla o espines y posarà per raon de cremar e y metrà foch, e d'aquel foch sortirà altre foch o espines per què-s cremaran blatz, vynes o arbres d'altres, o altra cosa, és tengut de restituir e d'emenar lo don que dat aurà al seynor d'aquela cosa en què-l dan serà donat.*
- 30 *Alò metex és si metrà foch en loch que no sia públich e darà don a algun, per so con él en aquest cases no-s pot escusar que no sia colpa ampla, la qual és comparada a engayn.*
- 35 *Si catiu o servu d'alcun fa dan a algun en persona o en coses, lo seynor no sabent, o si u sabia e vedar no u podrà, lo seynor del catiu o del servu no és tengut de pus sinó de liurar lo*
- 3.12.3 *Colomers negú no trenc, ne abeylars atressí, ne prenguen los coloms ab rets ne ab laces ne ab negun altre gyn, ne les abeyles dels abeylars d'algú encloure en carabaces ne en negun altre vexel, en son loc propi ne en estrayn, jasia ço que fera natura sien, e qui contra açò fa, és tengut del don a refer al seynor del colomer o de l'abeylar. Sobre açò sie punit segons dret.*³
- 3.12.4 *Don que és donat per injúria o per colpa en qualque cosa, deu ésser restituït al seynor de qui aquella cosa és per lo malfeytor.*⁴
- 3.12.5 *Negú no pot dir que aquel sie tengut [de colpa] qui-s defén.*
- 3.12.6 *Ladre pres en ladronici, tot hom lo pot matar sens pena si el se defén ab armes quan hom lo vol pendre, o ab altres coses.*
- 3.12.7 *Tot hom és escusat de colpa qui per força que altri li faça, o per força de vent [fa mal] a altre.*
- 3.12.8 *Qui fa alguna fovea en loc públic o si fa paretz de peres mal composades o mal fermades o payla o espines hi posarà per raó de cremar o y metrà foc, e d'aquel foc sortirà altre foc o espines, per que-s cremaran blats vynes o arbres d'altres, o altra cosa, és tengut de restituir e d'esmenar lo dan que dat aurà al seynor d'aquela cosa en què-l don serà donat.*
- Aylò meteyx «és» si metrà foc en loc que no sia públic e darà don a altre, per ço car eyl en aquests cases no-s pot escusar que no sia en colpa ampla, la qual és comparada a engan.*
- 3.12.9 *Si catiu o servu d'algú fa don a algú en persona o en coses, lo seynor no sabent, o si u sabia e vedar no o podia, lo seynor del catiu o del servu no és tengut de pus sinó de liurar lo catiu o el*

3. Terciamdecimam que incipit: "Colomers et cetera", approbant. Ita quod nichilominus ultra hoc puniatur ut iura requirunt alias iusticia deperiret et maleficia remanerent impunita.

Els àrbitres l'aproven afegint que tothom sigui punit segons dret. I així es recull als ms. B i C.

4. Quartamdecimam que incipit: "Don que és donat et cetera", approbant.

5. Quintamdecimam que incipit: "Nengú no pot", approbant, ut possit quis se defendere set non vindicare et quantum ad hoc reprobant eam. Et ex loco in antea approbant consuetudines que secuntur usque ad finem rubricæ.

Els àrbitres l'aproven quant a la defensa però la reprovem quant a la venjança. I per això els manuscrits B i C suprimeixen la referència a la venjança.

La resta de la rúbrica és aprovada fins al final, si bé en els manuscrits posteriors s'expurguen les frases llatines o els finals justificatius o explicatius del costum.

1 *catiu o el servu qui dan aurà donat o emenar lo mal que aurà fet qual se vol a aquel qui dan aurà pres, jasia so que més sia lo don que no val aquel catiu o servu.*

5 *Si-l catiu o servu desús dit darà dan segons que dit és, lo seynor sabén, e u podia vedar e no u veda, en tot lo dan que-l catiu o el servu auran fet ne donat, és tengut de restituir e d'emenar a aquel qui-l dan aurà pres, e d'assò no-s pot escusar, si bé-s vol donar lo catiu o el servu per lo dan.*

10 *Mas si lo dit catiu o servu serà alienat ans que-l plet sia comensat, e serà passat en poder del seynor novel, lo dit seynor novel no és tengut de pus del dan del catiu o el servu dat aurà, sinó tant solament que don e liure lo catiu o el servu per lo dan o noxa **quia noxa caput sequitur est noxa**, so és noxa aquel qui dan a donat, est nò-xia la malafeta que és donada.*

20 *Item no per so meyns aquel qui lo servu o catiu aurà venut és tengut de tot aytant de don com lo catiu o el servu qui lo dan aurà donat o fet valrà meyns, que no farà lo don que aurà donat, que per so com él aurà venut, él sabent lo malefici que aurà fet e no l'aurà vedat com él fer o pogés, és tengut de restituir lo don e d'emenar a aquel qui l'aurà pres d'aytant com serà plus que el catiu o el servu no val. Car la venda aquela o la alienació par e és presumpció que per engan la a feta. E engan ne frau a negun no deu ne pot valer ne aidar.*

35 *Dues natures són de bèsties, so és saber domèstica e fera; les domèstiches són aqueles so és saber: cavals e egües o rossins, bous e vacas, muls i mules, oveles e moltons, cabres e bocs, àsens e someres, porcs e trúgies, de les quals és axí, que fan nul mal o donen dan, que-l seynor d'eles deu emenar e restituir lo don que auran fet o donat a aquel qui aurà pres, o deu eles donar per la seynoria, so és per malafeta que auran feta o donada. E assò és en elecció del seynor d'aquestes bèsties, que d'als no és tengut.*

40 *Natura fera és, so és saber, ceros ⁷, leons, orssos, porcs salvàgies, e àsens, e bocs salvà-*

servu qui don aurà donat, o emenant lo don que aurà feyt qual se vol a aquel qui don aurà pres; jassia ço que més sia lo don que no val aquel catiu o servu.

Si catiu desús dit darà don segons que dit és, lo seynor sabent, e u podia vedar e no o veda, en tot lo don que-l catiu o el servu aurà feyt és tengut de restituir a aquel qui don aurà pres, e de çò no-s pot escusar, si bé-s vol donar lo catiu o el servu per lo don.

Mas si-l catiu o servu serà alienat ans que-l pleyt sia començat, e serà passat en poder del seynor noveyl, lo dit seynor noveyl no és tengut de pus del dan que-l catiu o servu dat aurà, sinó tan solament que do e liure lo catiu o el servu per lo don.

Item, no per ço meyns aquel qui lo servu o catiu aurà venut, és tengut de tot aytant de don com lo catiu o el servu qui lo dan aurà donat o feyt valrà meyns, que no farà lo don que aurà donat, que per ço car eyl l'aurà venut, él sabent lo malefici que aurà feyt e no l'aurà vedat con eyl fer-o pogués, és tengut de restituir lo don e d'emenar a aquel qui aurà pres d'aytant com serà pus que-l catiu o el servu no val. Car la venda aquela o la alienació par e és presumpció que per engan la ha feyta. ⁶

3.12.10 *Dues natures són de bèsties, ço és saber: domèstica e fera. Les domèstiques són aqueles, ço és saber: cavayls, egües, o rocins, bous e vacas, muls e mules, oveyles e moltons, cabres e bocs, àsens e someres, porcs e truges. De les quals és axí, que si fan nuyl mal o donen don, que-l seynor d'eyles deu emenar e restituir lo don que auran feyt a aquel qui l'aurà pres, o deu eyles donar per la mala feyta que auran feyta. E açò és en elecció del seynor d'aquestes bèsties, que d'als no és tengut.*

Natura fera és, ço és a saber, cervos, leons, orses, porcs salvatges, e àsens, e bocs salvatges,

6. Detectem un error al final del costum 3.12.9, als manuscrits B i C, on diu "pot e és presumpció que per engan l'ha feta" ha de dir, com al text A, "par e és presumpció..."

7. Ceros: manuscrit B també, ceros, forma encara viva en balear per 'cérvol'; al manuscrit C, cervos.

El manuscrit B repeteix un bocs que lògicament serà suprimit després, però que en el manuscrit A era *lops*.

1 gies, e lops, e guineus, e totes altres bèsties de
què hom no pot fer folch que hom pusca guardar.
E aquestes si hom las nodrex en lochs públics
estans ligades aquí, si nul mal fan en presones
5 (sic), lo seynor d'aqueles bèsties deu ésser
condepnat a albiri de júgie, segons lo mal que
auran fet. Per so car **liben corpus non recipit
estimationem.**

10 Si faran mal en coses, lo seynor d'aqueles
bèsties deu ésser condempnat en doble a resti-
tuir e emenar de so que les coses valran al
seynor d'aqueles coses.

15 Mas si per aventura las bèstias escaparan
d'aquela preson e fugiran, e en aquel fugent
faran mal, lo seynor de les bèsties de mal que
fassen, no-n són tengutz de ren a restituir ne a
menar que fassen en aquella fuita, per so con tan
tost com fugen los seynors d'aqueles perden la
seynoria.

e guineus e totes altres bèsties de què hom no pot
fer folc que hom pusca guardar. E aquestes, si
hom les nodrex en lo[c]s públics esta[nt]s liga-
des aquí, si nuyl mal fan en presones, lo seynor
d'aqueles bèsties deu ésser condempnat a al-
biri⁸ de jutge, segons lo mal que auran feyt.

Si faran mal en coses, lo seynor d'aqueles
bèsties deu ésser condempnat en doble a resti-
tuir e emenar de ço que les coses valran al sey-
nor d'aqueles coses.

Mas si per aventura dels locs bèsties escapa-
ran d'aquela presó e fugiran, e en aquel fugent
faran mal, lo seynor de les bèsties del mal que
façen no són tenguts, ne de re que facen en
aquela fuyta, per ço car tantost com fugen, los
seynors d'aqueles perden la seynoria.

8. També el manuscrit B dona una precisió final en la condemna que quedarà "a albiri de jutge" però que deia: "Condepnat en doble a restituir e a emenar (fragment que ha estat ratllat per sobre) a albiri de jutge".

RÚBRICA 13
DE PARTITIÓ DE HEREUS E D'ALTRES PERSONES,
ET FINIUM REGUNDORUM

1 *Rúbrica de partitió d'ereus e d'altres per-
sones et finium regundarum.*¹

5 *Tot hom pot demanar en juy ça part de la
heretat en què és stablit hereu a son cohereu;
si doncs sobre la particion no és donada la
sentència, o entr-éls transacció no n'és feta.*

10 *Los béns que són comuns entre tu e ton
frare, per succession d'eretat de pare o de
mare, o d'altres persones, sens embargament
e contrast que la I contra l'altre no y pot fer
ne deu, deven ésser partitz devisos entr-éls e
él egualment.*

15 *Certa cosa és e manifesta que-ls béns del
pare e de la mare mors entestatz, los fils e les
files d'éls los deven partir per egual part, si
doncs alcun d'aquels fils o files no avia ja tant
pres e aüt dels béns del pare e de la mare que
valgessen la part a él pertaynent, car ladoncs
20 *auria la sua part a tornar en comú, si part volia
d'aquels béns, car si no la y volia tornar, no li
deu hom d'aquels béns donar part, ne la y pot
demanar ne deu.**

25 *Però si compliment de part no avia, pot de-
manar lo compliment entregament de la sua
part que li pertayn, e li deu ésser donat e liurat
tro a compliment de la sua part.*

*Partició que sia feta entre alguns, aytant val
ab cartes con meyns de cartes, si-s pot provar
leyalment que feta sia.*

30 *Con alcun o alguns hereus són fetz ab tes-
tament o ab entestat, so és que succeeexen o
deven succeeir sens testament, e la un d'a-
questz hereus o successors o plus tendran e*

3.13.1 Tot hom pot demanar en juhü sa part de la heretat en què és establít hereu a son cohereu; si doncs sobre la partició no és ja donada sentència, o entr-eyls transacció no és feyta.

3.13.2 Los béns que són comuns entre tu e ton frare, per successió d'eretat de pare o de mare, o d'altres persones, sens embargament e contrast que la un contra l'altre no y pot fer ne deu, deuen ésser partits entre tu e él egualment.

3.13.3 Certa cosa és que-ls béns del pare e de la [mare] morts entestats, los fiyls e les fiyles d'eyls los se deuen partir per egual part, si doncs algun d'aquels fiyls o fiyles no avia ja tant pres e aguts dels béns del pare e de la mare que valgessen la part a eyl pertaynent, car ladoncs auria a tornar la sua part en comú, si part volia d'aquels béns, car si no la y volia tornar, no li deu hom donar d'aquels béns part, ne la y pot demanar.

Però si compliment de part no avia, pot demanar lo compliment de la sua part que li pertayn.

3.13.4 Partició que sia feyta entre alguns, aytant val ab cartes com meyns de cartes, si-s pot provar leyalment que feyta sia.

3.13.5 Quan algú hereu o hereus són feyts ab testament o ab entestat, e la un d'aquests hereus o successors o pus tenran o posseiran tota la heretat o la major partida o alguna part, o serà algú

1. RÚBRICA DE PARTICIONS DE HEREUS: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *posseyran tota heretat o la major partida o al-*
cuna part, e serà alcun o alguns d'aquels hereus
o successors, que no-n tendrà jens, o-n tendran
partida, mas no tanta con a éls ne pertayn, e
5 *deixanaran la part a éls pertaynen a lurs cohe-*
reus, e obtendran o guaynaran lur part, aytant
com los en pertayn de lurs cohereus, ... auran
reebutz frutz d'aquela heretat, pocs o moltz, e
10 *la sentència no serà donada sinó sobre la part*
de la heretat, ... jasia so que dels frutz no sia
estat plet ne demanda.

Partició o partició que sia feta entre cohe-
reus, la un a l'altre no és tengut de evicció ne
de garençia, si doncs no n'és feta convinensa
15 *entr-éls, o aquela cosa altre en juí no li tolia, car*
ladoncs ne són tengutz per lur part.

Con és contesa entre cohereus o successors
de les cartes de la heretat, qui les deu tenir, com
caçcun diga e les volria tenir, costum és que
20 *aquel qui major part a en la heretat, que aquel*
les deu tenir, mas deu-ne dar treslat als altres,
si-l ne volen, autenticatz o altres. E deu-los as-
segurar que si les originals nul temps avien obs
en demanar o en defendre, que él que les traga,
25 *e que-n pusquen usar en demanar o en defendre*
lur dret.

Mas si les cartes són de locs triatz, e d'aquels
locs vendran a part dels altres, totes aqueles
cartes que a aquels locs pertaynen deven ésser
30 *donades e liurades al posseydor d'aquels locs*
triatz.

Però si totz són establitz hereus, o són suc-
cessors de la heretat per igual part, e no-s po-
den avenir qui d'éls les tenga, deven gitar sortz
35 *entr-éls qui les deu tenir, o les deven comanar*
a l prohom qui per éls totz les tenga. E no per
so meyns cascun n'àgia treslat, si-l ne vol, e
usar dels originals en juy, si mester li serà.

40 *Alò metex ç'és d'altres cartes que sien co-*
minals entre altres persones.

Feta una vegada partició o particions entre
cohereus o altres persones, retractar no-s pot
ne-s deu, si doncs entr-éls no-s n'avenian que-s
retractàs la partició, o tan gran engan manifest
45 *no y avia, per què-s degés retractar, al qual no*
agessen renunciat.

Però si per aventura algunes coses romanen
a partir de la heretat, no per so menys valgés la
partió de so que partit fos que no-s pogés re-

o alguns d'aquels hereus o successors, que no-n
tenran gens, o-n tenran partida mas no-n tenran
tanta com a eyls ne pertayn, e demanaran la part
a eyls pertaynent a lurs cohereus, e obtenran e
guaynaran lur part, aytant com los en pertayn de
lurs cohereus, e los dits cohereus, auran reebuts
fruyts d'aquela heretat, pocs o molts, e la sen-
tència no serà donada sinó sobre la part de la
heretat, no per ço meyns deuen aver lur part dels
fruyts aytal con los tays de la heretat, jassia ço
que dels fruyts no sia estat plet ne demanda.

3.13.6 *Parció o partició que sie feyta entre cohereus,*
la un a l'altre no són tenguts de evicció ne de
garençia, si doncs no és feyta convinença entre
eyls, o aquella cosa altre juhií no li tollia, car
ladoncs ne són tenguts per lur part.

3.13.7 *Quan és contesa entre cohereus o successors*
de les cartes de la heretat, qui les deu tenir,
costum és que aquel qui major part ha en la
heretat les deu tenir, mas deu-ne dar treslat als
altres si-ls ne volen, autenticats o altres. E deu-
los assegurar que si les originals nul temps
avien obs en demanar o en defendre, que eyl que
les traga, e que-n pusquen usar en demanar e en
defendre lur dret.

Mas si les cartes són de locs triats, e d'aquels
locs venran a part dels altres, totes aqueles
cartes que, a aquels locs pertaynen deuen ésser
liurades al posseïdor d'aquels locs triats.

Però si tots són establits hereus, o són suc-
cessors de la heretat per igual part, e no-s poden
avenir qui d'eyls les tenga, deuen gitar sorts
entr-eyls qui les deu tenir, o les deuen comanar
a un prohom qui per eyls tots les tenga. E no per
ço meyns cascun d'eyls n'aja treslat, si-l ne
vol, e pot usar de les originals en juhií, si mester
li serà.

Aylò meteyx s'és d'altres cartes que sien
cominals entre altres persones.

3.13.8 *Feyta una vegada partició entre cohereus e*
altres persones, retractar no-s pot, si doncs
entr-eyls no-s n'avenien que-s retractàs, o tan
manifest engan no y avia, per què-s degués
retractar, al qual no haguesen renunciat.

Però si per aventura algunes coses romanen
a partir de la heretat, no per ço meyns valgués
la partició de ço que partit fos que no-s pogués

1 tractar, axí com dit és. Mas sobre so que és ne reman a partir sia entr-éls feta partició, la qual feta, no-s pot ne-s deu retractar, sinó axí com desús dit és.

5 En companynia ne en neguna cosa comuna, axí en heretat con en altres coses, nul hom no y pot ne y deu ésser detengut, forsats no pot ésser-ne destret que sia en companynia ab los altres, ne en comunitat. Mas simplement entr-és
10 (sic) no volen partir, per sentència dels ciutadans ab lo veger ensems deven partir, e deven ésser forsats e destretz de fer partió entr-éls.

Alcunes coses que són comunes entre alguns, si profitosament partir no-s poden, axí com és
15 forn, bayns, molín de nau e de terra, leyns, barques, catiu o cativa, serv o serva, honor poca, o casa o cases, et moltes d'altres coses que partir no-s poden meyns de dampnàgie de la cosa, o de la una part o d'ambdues les parts a
20 la vegada, deven-se encantar entr-éls, e aquel qui plus y darà, aquel deu aver la cosa, donant e pagant a cascun la part del preu que li pertayn pou (sic) ².

Vestedures fetes, enaps d'argent o d'altres,
25 arbres, pedres precioses o altres, servitutz, carreres, muls, cavals, aus, castels, bótes, cups ³, camps o viynes, que a la vegada no-s poden partir profitosament sens dan e corrupció de la cosa, o qual que altra cosa que partir
30 no-s pusca sens corrupiment de la cosa.

Covinensa que sia feta entre alguns sobre cosa o coses que ajen comunes, so és saber, que fassen covinense que nul temps de la cosa o coses no fassen partió, e que totz temps o ajen
35 e u tengen en comú, aytal covinensa no val; ne pot valer, ne deu.

Mas si serà feta covinensa entró a cert temps que no parteschen o no puxen partir aquella cosa o coses comunes, aquella covinensa val tro
40 aquel cert temps, que no-s pot ne-s deu partir, si doncs entr-éls no-s n'avenien.

Però en aquest demig, cascun pot vendre a altre la sua part, mas lo comprador a a observar

retractar, axí com dit és. Mas sobre ço que és ne roman a partir, sia entre eyls feyta partició, la qual feyta, no-s pot retractar, sinó axí com desús és dit.

3.13.9 En companynia ne en neguna cosa comuna, axí en heretat com en altres coses, nuyl hom no y pot ne y deu ésser detengut a força, ne pot ésser forçat que sia en companynia ab los altres, ne en comunitat. Mas si simplement entr-eyls no volen partir, per sentència deuen partir, e deuen ésser [forçats] de fer partició entr-eyls.

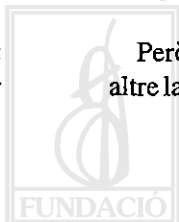
3.13.10 Algunes coses que són comunes entre alguns, si profitosament partir no-s poden, axí com és forn, bayns, molí de nau e de terra, leyns, barques, catiu, o cativa, honor poca, casa o cases, e moltes d'altres coses que partir no-s poden meyns de dampnatge de la cosa, o de la una part o d'abdues les parts a la vegada, deuen-se encantar entre eyls, e aquel qui pus hi darà, aquel deu aver la cosa, donant e pagant a cascú la part del preu que li pertayn.

Vestedures feytes, anaps d'argent o d'altres, arbres, peres precioses o altres, servituts, carreres, muls, cavayls, aus, casteyls, bótes, cups, camps e viynes que a la vegada no-s poden partir profitosament sens don e corrupció de la cosa, o qual que altra cosa que partir no-s pusca sens corrupiment de la cosa.

3.13.11 Covinença que sia feyta entre alguns sobre coses que ajen comunes, ço és saber, que façen covinença que nuyl temps d'aqueles coses no facen par[ti]ció, e que tots temps o ajen e o tenguen en comú, aytal covinença no val.

Mas si serà feyta covinença entró a cert temps que no partesquen aqueles coses comunes, aquella covinença val tro a aquel cert temps, que no-s pot partir si doncs entr-eyls no-s n'avenien.

Però en aquest demig, cascú pot vendre a altre la sua part, mas lo comprador ha a observar

2. Al manuscrit A (3.13.10), el paràgraf acaba amb "que li pertayn pou". Com això sembla no tenir sentit, els textos posteriors B i C suprimeixen pou. Diríem que el pou, fora de lloc, havia d'anar especificat entre les coses que poden ser comunes, i que es va afegir al final. Al paràgraf immediat següent, arbres dels manuscrits, és substituït a les edicions per arneses.

3. Dins el mateix paràgraf corregim el manuscrit A ciprés i posem cups d'acord amb la lectura dels manuscrits B i C.

1 *la covinensa que-s n'és feta de no partir tro
aquel cert temps, que no pot forçar ne deu
l'altre.*

5 *Cosa que sia comuna entre alguns, la un dels
parsonés o plus poden forçar los altres que
vengen ab éls a partió, sens contrast que no y
poden fer.*

10 *Tot hom qui falsament ne enganablement,
sens volentat e consentiment de son veyn, ar-
rancarà fites o altres térmens que sien ficatz,
posatz ne establitz, assignatz ne atorgatz
entr-éls, en honors ne en altres lochs, deu pagar
a la part altra L morabetins alfoncins. E la terra
que per sa pròpria auctoritat aurà presa deu
15 restituir e menar sens tota minva e alongament
a aquel de qui la terra aurà presa ne emblada.*

20 *Térmens ne fites no deven ésser remogutz
sens presència e volentat d'aquels de qui són les
honors, car negun, absent l'altre ne per sa
pròpria volentat, no deu posar ne ficar, re-
moure ne arrencar térmens, ne fites, ne marges,
ne altres seynals.*

25 *Les sobredites acions e demandes se pres-
criven per espay de XXX ayns cum sint mixte;
on si alcuna cosa és comuna e per XXX ayns
estarà en comú pacíficament, de XXX ayns a
enant los uns no poden forçar los altres que
vengen d'aquela cosa a partió, ans ha a estar
en comú, si doncs entr-éls no s'avenien que-n
30 vengessen a partió.*

la covinença que-s n'és feyta de no partir tro
a aquel cert temps, que no-n pot forçar l'altre.

3.13.12 Cosa que sia comuna entre alguns, la un dels
parçoners o pus poden forçar los altres que
venguen ab eyls a partió, sens contrast que no
y <poden> fer.

3.13.13 Tot hom qui falsament ne enganablement,
sens volentat e consentiment de son vey, arren-
carà fites ne altres térmens que sien ficats, po-
sats ne establits, assignats ne atorgats entr-éls,
en honors ne en altres lochs, deu pagar a la part
altra L morabatins alfonsins. E la terra que per
sa pròpria auctoritat aurà presa, deu restituir e
emenar sens tota mirva e alongament a aquel de
qui la terra aurà presa ne emblada.

3.13.14 Térmens ne fites no deuen ésser posats ne
ficats entre honors d'alguns veyns, ne si són
posats ne ficats, no-n deuen ésser remoguts sens
presència e volentat d'aquels de qui són les ho-
nors, car negú, absent l'altre ne per sa pròpria
volentat, no deu posar ne ficar, remoure ne ar-
rencar, térmens, ne fites, ne marges, ne altres
seynals. E qui contra neguna d'aquestes coses
farà, pac a l'altra part L morabatins. ⁴

3.13.15 Les sobredites actions o demandes se pres-
criuen per espay de XXX ans; on si alguna cosa
és comuna e per XXX ans estarà en comú pa-
cíficament, de XXX ans aenant los uns no po-
den forçar los altres que venguen d'aquela cosa
a partió, ans ha a estar en comú, si doncs en-
tr-eyls no-s n'avenien que venguessen a partió.

4. Salvo quod dicunt super penultima consuetudine que incipit: "Térmens ne fites et cetera" quod ille qui propria auctoritate fites de novo posuerit puniatur eadem pena quod iuxta consuetudine proximam precedentem puniatur et "velles antigues".

Els àrbitres estableixen que el qui torna a posar les fites per si mateix sigui punit amb la mateixa pena que estableix el costum anterior "et velles antigues". Segons una nota marginal del manuscrit C, el terme a emprar seria "terminos antiquos", referit a reposar les fites al seu lloc original.

RÚBRICA 14

D'AQUELLS QUI SERAN COMPAYNONS D'AQUEL METEYX PLEYT ¹

1 *Negotiū o plet que sia comú, so és que sien dos*
demanadors d'una cosa o plus, si sobre la de-
manda d'aquela cosa totz ensems los demana-
5 *tadors auran comensat plet, depux e la una par-*
tida dels demanadors serà absent e l'altra pre-
sentz, la partida que serà present pot menar lo
plet e portar a acabament, jasia so que no aja
manament de la partida absent, emperò él do-
10 *nat, con volrà enantar, fermansa sufficient rem-*
ratam dominum habiturum, so és fermansa
sufficient, que la partida absent o aurà per
ferm.

E si los defenedors són dos o plus, e totz
ensems auran contestat o comensat lo plet e en
15 *aprés, con lo plet sia comensat, la una partida*
serà absent, l'altra partida que serà present,
sens manament, pot menar lo plet e portar a
acabament, emperò ela donant fermansa covi-
20 *nent o sufficient con volrà enantar de pagar ço*
que jugiat li serà.

3.14.1 *Negoci o pleyt que sia comú, ço és que sien*
dos demanadors d'una cosa o pus, si sobre la
demanda d'aquela cosa tots ensems los dema-
nadors auran començat pleyt, e depuyx la una
partida dels demanadors serà absent e l'altra
present, la partida que serà present pot menar lo
pleyt e menar a acabament, jassia ço que no aja
manament de la partida absent, emperò el«a»
donant can volrà enantar, fermança sufficient,
que la partida absent o aurà per ferm.

E si los defenedors són dos o pus, e tots en-
sems auran començat e contestat lo pleyt e en
aprés, can lo pleyt sia començat, la una partida
serà absent, l'altra partida que serà present, sens
manament, pot menar lo pleyt e portar a acaba-
ment, emperò eya donant fermança sufficient
quan volrà enantar de pagar ço que jutjat li serà.

1. RÚBRICA D'AQUELLS QUI SERAN COMPAYNONS: *Approbant arbitri quod ponitur sub hac rubrica.*

RÚBRICA 15
AD EXIBENDUM, ÇO ÉS D'AQUELES COSES MOBLES QUE SÓN
DEMANADES QUE SIEN MOSTRADES

1 *Rúbrica ad exhibendum, so és d'aqueles co-*
ses mobles que són demanades que sien mos-
trades. ¹

5 *Acció o demanda ad exhibendum se dóna tant*
solament contra aquel qui posseex aquela cosa
o contra aquel qui a fet frau o engan perquè no
posseesca aquella cosa que és demanada, o a fet
perquè no pusca ésser mostrada.

10 *Acció o demanda ad exhibendum no és dona-*
da sinó a aquel qui diu que la cosa és sua; és
donada tant solament en coses movens o que
per si metéxes se mouen, e no en coses seens.

15 *On si algun demana que alguna cosa sia*
mostrada denant júgie, deu preposar denant lo
júgie que él aquella cosa que demana que sia
mostrada per neguna altra raon no la demana,
sinó per so com és sua e mils ne puscha con-
seguir e aver son dret, e jassia so que sia e dégia
ésser mostrada al júgie, no deu ésser mostrada
20 *a la part del demanador.*

Però aquesta acció axí's pot demanar per
procurador com lo principal, per so com és
preàmbula denant totes les altres accions, so és
que és denant anable a totes altres demandes.

3.15.1 Acció o demanda de coses que sien mostra-
des, se dóna tan solament contra aquel qui
posseeyx aquella cosa o contra aquel qui ha feyt
frau o engan que no posseesca aquella cosa que
és demanada, o ha feyt perquè no pusca ésser
mostrada.

3.15.2 Acció o demanda que-s fa de coses que sien
mostrades, no és donada sinó a aquel qui diu que
la cosa és sua, e en coses movents o que per si
metexes se mouen, e no en coses seents.

On si algú demana que alguna cosa li sia
mostrada denant jutge, deu proposar que aquella
cosa no demana, sinó per ço car és sua e mils ne
pusca conseguir son dret, e jassia ço que sia e
deja ésser mostrada al jutge, no deu ésser mos-
trada a la part del demanador.

E pot demanar per procurador.

RÚBRICA 16

DE JUGADORS E D'AQUELS QUI PRESTEN A JOC SOBRE PEYNORES E SENS PEYNORES

1 *Rúbrica de jugadors, d'aquels qui presten a joch sobre peynores e sens peynores.*¹

5 *Per so con a les vegades moltz mals se segesquen e sien seguits per jochs de daus e d'altres jocs, axí en persones con en despulamentz de béns, és costum general en la ciutat de Tortosa que nul jugador que guayn alcuna cosa sobre peynores, les dites peynores deven ésser restituïdes a la part si se'n clamarà per juy dels pròmens de Tortosa, enaxí que nenguna demanda d'aquén enant no-n pot fer.*

10 *Item si-l dit jugador guaynarà als cuns diners en fe de l'altre que-s cuít que-l dégia pagar, nula acció ne nula obligació entr-és (sic) no és ne pusca ésser.*

15 *Encara que demanda-n fassa, no deu ésser oït ne-n pot fer demanda, que cassa és e vana.*

20 *Dels prestadors que als sobreditz jocs prestaran és entés alò metex que dit és desús del jugador, enaxí que deu retre les peynores a aquel a qui aurà prestat, o a tot hom que per él deman, sens diner que no li sia hom tengut de retre, ne peynora, ne acció, ne demanda devés lo prestador no romanga, e que no y pusca fer*
25 *maestria ne machinació que la peynora o peynores no retrà, ne sacrament, si fet, ne pena <promesa>² per aquel qui metrà la peynora, que no-n fassa demanda, que no vala. E alò metex és el jugador que aurà guaynat, les quals totes*
30 *coses desús dites se determenen e-s júgien pels prohòmens e-ls ciutadans de Tortosa.*

Fermança que sia dada per aquel qui perdrà al joch al jugador qui guaynarà, de so que sobre sa fe li creurà de so que li guaynarà, ne atresí

3.16.1 *Per ço car a les vegades molts mals se se guexen e-s sien seguits per jocs de daus e d'altres jocs, axí en persones com en despuyament de béns, és costum en la ciutat de Tortosa que nuyl jugador que guayn alguna cosa sobre peynores, les peynores deuen ésser restituïdes a la part si se'n clamarà per juhiï, enaxí que neguna demanda d'aquí enant no pot fer.*

Item, si el dit jugador guaynarà alguns diners en fe de l'altre que-s cuyt que-l dege pagar, nulya acció ne nuyla obligació entr-eyls no és ne pusca ésser.

3.16.2 *Dels prestadors qui al sobreditz joc prestaran, és entés aylò meteyx que dit és desús dels jugadors, enaxí que deu retre les peynores a aquel qui aurà prestat, o a tot hom qui per eyl o deman, sens diner que no li'n sia hom tengut de retre, ne peynora, ne acció, <ne> demanda devés lo prestador no romanga, e que no y pusca fer maestria o machinació que la peynora o peynores no reta, ni sacrament, si feyt n'era, ne pena promesa per aquel qui metrà la peynora, que no-n faça demanda, que no vayla. E açò meteyx és al jugador qui aurà guaynat, les quals totes*
coses desús dites se determenen e-s jutgen per los ciutadans de Tortosa.

3.16.3 *Fermança que serà donada per aquel qui perdrà a joc al jugador qui guaynarà, de ço que sobre sa fe li creurà de ço que li guaynarà, ne*

1. RÚBRICA DE JUGADORS. *Approbant arbitri consue-tudines positas* sub hac rubrica. En les versions posteriors es perd el final de 3.16.1 expressiu de la radical il·legalitat del joc.

2. Promesa: corregim de *ionesa* al manuscrit A, d'acord amb les versions posteriors (3.16.2).

1 *al prestador qui al joch prestarà, no vala, ne de
ren en què s'oblig la fermansa al jugador ne al
prestador no li'n sia tengut de pagar ne de donar. Ne-n pusca ésser forsada ne destreta per
5 cort³ ne per altre.*

*Et si hom pot provar que al prestador de so
que prestarà li sia peynora mesa, jasia so que
él, o per venda, o per peynora, o per altra ma-
nera, la dita peynora en altre transportarà, per
10 so con «ell»⁴ assò fa per frau o per engayn, que
aquei de qui és la peynora o la i aurà mesa no
la pusca cobrar, o si la podia cobrar, aurian a
aver major trebal. No per so meyns lo dit pres-
tador deu e pot ésser forsat de retre la peynora
15 o el preu que valrà o vayla, sens tota paga que
no li deu ésser feta de so que i aurà prestat, ne
compensació neguna no li'n deu ésser feta ne
presa per lo demanador.*

20 *De jugador a jugador no és feta restitució ne
emena.*

*Aquels són ditz e enteses jugadors que pus
usen de joch que d'altres coses.*

25 *Fil familias ne s'èrvu, pubil ne adolescent que
sien en poder de tutor ne de curador, si perden
diners o altres coses a joch, lo pare o el seynor,
lo tutor o el curador, poden e deven tot so que
perdut y auran, demanar e cobrar sens tot
contrast e excepció que no-ls y pot ésser posada.*

30 *Diners que són prestatz a joch, nula acció ne
demanda no és ne reman devés lo prestador, ne
jamés demanda no-n pot fer ne moure.*

atressí al prestador qui al joc prestarà, no vayla,
ne de re en què s'oblig la fermança al jugador
ne al prestador no l'en sia tengut de pagar ne de
donar re.

E si hom pot provar que al prestador de ço que
prestarà li sia peynora mesa, jassia ço que eyl,
o per venda, o per peynora, o per altra manera,
la dita peynora en altre transportarà, per ço car
eyl aço [fa] per frau o per engan, que aquei de
qui és la peynora o la y aurà mesa no [la] pusca
cobrar, o si la podia cobrar, auria-n a aver major
trebayl. No per ço meyns lo dit prestador deu
ésser forçat de retre la peynora o el preu que
valrà o valia, sens tota paga que no li deu ésser
feyta de ço que y aurà prestat, ne composició
neguna no li'n deu ésser feyta ne presa per lo
demanador.

3.16.4 De jugador a jugador no és feyta restitució
neguna ne emena.

Aquels són ditz e enteses jugadors qui més
usen de joc que d'altres coses.

3.16.5 Fiy l familias ne servu, pubil ne adolescent
qui sien en poder de tudor ne de curador, si
perden diners o altres coses a joc, lo pare o el
seynor, lo tutor o el curador, poden e deuen tot
ço que perdut hi auran, demanar e cobrar sens
tot contrast e excepció que no-ls hi pot ésser
posada.

3.16.6 Diners que són prestats a joc, nuyla acció ne
demanda no és ne roman devés lo prestador, ne
jamés demanda no pot [fer] ne moure.

3. La frase "ne-n pusca ésser forsada ne destreta per cort ne per altre" no passarà als manuscrit B i C ni a les edicions posteriors. Destaquem el fet que és l'única vegada en el text de Costums que cort podria referir-se a una persona (i no a un col·lectiu) com establia el Dr. Lalinde per a Lleida (LALINDE ABADÍA, Jesús: *El Curia o Cort una magistratura medieval mediterrània*. Anuario de Estudios Medievales, 4, Barcelona 1967). Per a més informació sobre el sentit no personal de cort a Tortosa vegeu. J. MASSIP: *La gestació de Costums de Tortosa* (Tortosa 1984) pp. 85 i ss.

4. Ell: corregim en el manuscrit A de en, d'acord amb els manuscrits B i C.

LLIBRE QUART

RÚBRICA 1

SI CERTUM PETATUR, ÇO ÉS SI ALCUNA COSA CERTA SERÀ DEMANADA

1 *Explicit liber III. Incipit liber IIII. Rúbrica
si certum petatur, so és, si alcuna cosa certa
serà demanada.*¹

5 *Hereus de pare o de mare o d'altres persones,
o successors, deven pagar tot lo deute
d'aquels de qui són hereus o succesors per sou
e per liura, segons que part auran o deven haver
de la heretat.*

10 *Negun deutor no-s pot excusar del deute que
deu a algun que no li pach, jasia so que so que
foch, o enemics, o ladres o altres mals hòmens,
o ruïna, o naufrag, o altre cas d'aventura li aja
toltz totz sos béns ne-l n'aja despulat.*

15 *Certum potes és con algun fa demanda con-
tra altre de diners, o de forment, o d'altres
coses, e él fa demanda de certa cosa, so és con
lo demanador fa certa demanda de certa cosa,*

4.1.1 Hereus de pare o de mare o d'altres persones,
o successors, deuen pagar tot lo deute d'aquels
de qui són hereus o successors per sou e per
liura, segons que part auran o deuen aver de la
heretat.

4.1.2 Negun deutor no-s pot excusar del deute que
deu a algú que no-l li pach, jassia ço que foc²,
enemics, o ladres o altres mals hòmens, o ruïna,
o naufrag, o altre cas d'aventura li ajen toltz tots
sos béns ne-ls n'agen despuylats.

4.1.3 Certa cosa demana qui fa demanda contra
altre de diners, o de forment, o d'altres coses, o

1. EXPLICIT LIBER TERCIVS. INCIPIT QUARTVS. RUBRICA SI CERTVM PETATUR: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

2. A partir de l'edició prínceps es produeix un error que arriba als nostres dies en llegir "sos enemics" en lloc de "foc, enemics..." error que rectificuem.

El manuscrit C per nota marginal assenyala la concordança amb 2.17.1 i encara: "hec consuetudine videtur... casu fortuiti... compren... et enumerari".

1 *so és, con lo demanador que li serà deguda e deu-se posar per què raon demana; en altra raon, la demanda no val.*

5 *Los escrivans, a instància de jueus ne sarrayns, nul sacrament no fassen fer als crestians, ne-l reeben, ne-l meten ne-l posen en les cartes dels deutes, jasia so quels crestians aquel sacrament vulen fer e y vengen de grat e de volentat.*

de certa cosa que li serà deguda, e deu posar per qual raó demana; en altra manera la demanda no val.

4.1.4 Los escrivans, a instància dels jueus ne dels sarrayns, nul sacrament no facen fer als crestians, n-el reeben, n-el meten en les cartes dels deutes, jassia ço que ls crestians aquel sacrament vuylen fer e y venguen de grat e de volentat.

RÚBRICA 2

DE CONDITIO INDEBITI, ÇO ÉS SIALCUN DEUTE SERÀ PAGAT E NO SERÀ DEGUT O JA L'AVIA PAGAT ¹

1 *Rubrica de conditione indebiti. so és si al-
cun deute serà pagat e no era degut o ja l'havia
pagat. Item de conditione ob turpem causam.*

5 *Condicio indebiti a aquel qui paga o liura
alcuna cosa a altre que no li devia, e creya que
la y degés, o si la y avia deguda e la y avia
pagada e creya que la y devia, e él lo paga altra
vegada. E per aquesta condició, que és per-
sonal, pot cobrar aquella cosa que aurà pagada,
10 la qual él no devia.*

*Mas si la cosa él no devia e scientment la
paga, par que u aja volgut donar, e jamés per
aquesta condició ne per altra no la pot demanar
ne cobrar.*

15 *Si alcun és obligat a altre a donar o a pagar
frument, ordi o altre blat, vin, oli o altres coses,
en cert loch o a cert temps, e no-l pagarà axí com
promés li a, en tant deu ésser condemnat a la
part a qui deu aquella cosa, si en aquel loch o
20 en aquel temps lo creador se'n serà clamat, con
valia aquella cosa en aquel loch e-n aquel temps.*

*Mas si en aquella obligació cert loch o cert
temps no y és posat ne assignat, en tant deu ésser
condemnat com la cosa val en aquel loch en
25 què-s clama, e-n pot aver compliment de dret.*

*Emperò si serà posat en aquella obligació
cert loch o cert temps, o no y serà posat, e el
creedor se clamarà del deutor e pagar no-l
volrà, lo deutor deu ésser condemnat de pagar
30 al creador en aytant com la cosa més valrà del
dia en què-s serà clamat tro a la sentència.*

*Si alcun fa missions necessàries en fil famí-
lias, les quals lo pare no podria denegar per
nula guisa que no les fés per la paterna pietat,*

4.2.1 **Condicio indebiti** [ha] aquel qui paga o liura
alguna cosa a altre que no li devia, e creya que
la y degués, o si la y avia deguda e la y avia
pagada e creya que la y devia, e eyl lo paga altra
vegada. E per aquesta condició, que és personal,
pot cobrar aquella cosa que aurà pagada, la qual
eyl no devia.

Mas si la cosa eyl [no] devia e scientment la
paga, par que u aja volgut donar, e jamés per
aquesta condició ne per altra no la pot demanar
ne cobrar.

4.2.2 Si alcú és obligat a altre a donar o a pagar
forment, ordi o altre blat, vin, oli o altres coses,
en cert loc o a cert temps, e no-l paga axí com
promés li ha, en tant deu ésser condemnat a la
part a qui deu aquella cosa, si en aquel loc o en
aquel temps lo creador se'n serà clamat, con
valrà aquella cosa en aquel loc o en aquel temps.

Mas si en aquella obligació cert loc o cert
temps no és posat ne assignat, en tant deu ésser
condemnat com la cosa val [en aquel loc o
temps] en què-s clama, e-n pot aver compliment
de dret.

Emperò si serà posat en aquella obligació cert
loc o cert temps, o no y serà posat, e el creador
se clamarà del deutor e pagar no volrà, lo deutor
deu ésser condemnat de pagar lo creador en
aytant com la cosa més valrà del dia en què-s
serà clamat tro a la sentència.

4.2.3 Si alcú fa missions necessàries en fiyl qui és
en poder de pare, les quals lo pare no podria
denegar per nuyla guisa que no les feés per la

1. RUBRICA DE CONDITIO INDEBITI: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.*
Una nota a peu de plana del manuscrit C estableix la relació amb 4.21.

1 *si present era lo dit pare, deu ésser condempnat de restituir e de rrefer aqueles messions a aquel qui les dites messions <aurà feytes>.*²

paternal pietat, si present era lo dit pare, deu ésser condempnat de restituir e de refer aqueles messions a aquel qui les dites messions aurà feytes.

5 *Certa cosa és que tot hom pot cobrar lexes o fideycomís que per error de fet aurà donat e pagat, con él aqueles lexes o fideicomís aquel, no degés ne li fossen lexades.*

4.2.4 *Certa cosa és que tot hom pot cobrar lexes o fideicomís que per error de feyt aurà donat e pagat, com eyl aqueles lexes o fideicomís aquel, no degué ne li fossen lexades.*

10 *Qual cosa és pagada per raon de testament o liurada a altre, si aquel testament en aprés apparex fals, o rot, o irritum, tot ço que seguit ç'és, donat ne pagat per aquel testament o per raon d'él, pot ésser demanat e cobrat per lo donador qui açò aurà donat o pagat, o per son hereu.*

4.2.5 *Qualque cosa és pagada per raó de testament o liurada a altre, si aquel testament appareyx fals, o rot, [o] irritum, tot ço que seguit s'és, donat ne pagat per aquel testament o per raó d'eyl, pot ésser demanat e recobrat per lo demanador qui açò aurà donat o pagat, o per son hereu.*

15 *E deu tornar en lo primer estament que d'abans era.*

20 *Con alcun fa a altre carte d'alcuna obligatió creent que él degés aquela cosa en què s'obliga, com en veritat él no la ydégia, per aquesta acció o condició sobredita, la pot cobrar sens alcuna paga, que no li n'és tengut de fer per aquela raon.*

4.2.6 *Con alcú fa a altre carta d'alguna obligatió creent que eyl degué aquella cosa en què s'obliga, com en veritat eyl no la y dega, [per aquesta acció o condició sobredita], la pot cobrar sens alguna paga que no li n'és tengut per aquela raó de fer.*

Mas si per aventura scientment la carta li féu, per aquesta acció cobrar no la pot.

Mas si per aventura [él] scientment la carta li féu, per aquesta acció cobrar no la pot.

25 *Si alcun deurà alcuna cosa a altre pagar a cert temps, e él, ans que aquel temps sia vengut, pagarà son creador, él aquesta cosa cobrar no pot ne deu, jasia so que ans del termen la aja pagada.*

4.2.7 *Si alcú deurà alcuna cosa a altre pagar a cert temps, e eyl, ans que aquel temps sia vengut, pagarà son creador, eyl aquesta [cosa] cobrar no deu, jassia ço que ans del terme la aja pagada.*

30 *Car par que pagar volc ans de termen e no pot dir: «jo us devia a cert temps, lo qual encara no és vengut e e-us pagat abans, retetz-m'o, que jo us o pagaré a-quel termini», perquè no u pot demanar per aquesta condició.*

35 *Con pubil, sens auctoritat de son tutor, reeb d'altre alcuna cosa causa mutui, e d'aquela cosa serà fet pus rich, e aprés que serà exit de poder del tutor e serà adolocent, nometer³ curador pagarà aquel deute, no-l pot demanar ne cobrar no la pot per aquesta acció o con-*

4.2.8 *Con pubil, sens auctoritat de son tutor, reeb d'altre préstet, e d'aquela cosa serà feyt pus ric, e aprés que serà exit de poder del tutor e serà adolocent, el curador pagarà aquel deute, no-l pot demanar,*

2. aurà feytes: ho afegim a la versió A per completar el sentit de la frase, d'acord amb el manuscrit C (en B no és verificable).

3. (4.2.8): *nometer* = *lo metex*, per semblança gràfica. En els manuscrits B i C el mot queda suprimit i la lectura no perd sentit. El manuscrit B deixa l'espai perquè el copista no entén *nometer*.

1 *dicció, jasia so que civilment no fos obligat en aquesta cosa e u fos naturalment.*

Per so com és egualtat <e> cosa és e natural raon que nul hom no-s deu enrequir am dan d'altre, I nemo debet locuplectari cum aliena iactura.

15 *Con deute és degut a alguna persona, e aquel qui-l pagarà per son nom propi e no per lo deutor, com él fos ab lo deutor ensems con lo préstet se fo, mas no s'i obligà, creent que yfois obligat con él no u fos, pot e deu aquella cosa que aurà pagada demanar e cobrar per aquesta acció o condició.*

15 *Con pubil o foriós sens auctoritat de son curador, o aqueles altres pesones a qui és vedada anministració, pagaran a algun alguna cosa, pot demanar e cobrar aquella cosa per aquesta acció o condició.*

20 *Esdevén-se a vegades que hom compra d'altre la sua cosa metexa; on és raon que si jo lo preu e pagat a altre per la mia cosa metexa, que-l deg cobrar, e si-l n'e feta carta de deute, que la deg cobrar, sens tot contrast, per aquesta acció o condició; jasia so que aquel que m'o venia sabés que fos mia o no.*

30 *Moltes vegades ç'esdevén que alguns demanen deutes que són pagats o ab cartes o sens cartes, e la part demanada posa contra lo demanador exceptció que és pagat o que li n'a feta absolució. Com aquesta exceptció leyalment és provada e demanda serà feta, los júgies per la part deven condempnar lo demanador qui aquel frau fa al demanat en lo doble de la quantitat per él demanada; con engayn e frau deven noure a aquel qui-l fa, e no valer ne aidar en ren.*

40 *Fil familias que reeb préstet d'algun, so és saber **mutuum**, e él aquel deute paga dels béns del pare, lo dit pare pot aquesta cosa pagada demanar e cobrar. Però si-l pare no-n fa demanda mentre que viu, e aquel fil és fet hereu d'aquel pare, jamás no deu ne pot fer demanda d'aquela cosa. Ne la pot ne deu cobrar.*

jassia ço que eyl civilment no fos obligat en aquesta cosa e u fos naturalment.

4.2.9 Con deute és degut a alguna persona, e aquel qui-l pagarà per son nom propi e no per lo deutor, com eyl fos ab lo deutor ensems can lo préstet se féu, mas [no] s'i obligà, creent que y fos obligat con eyl no u fos, pot aquella cosa que aurà pagada demanar e cobrar per aquesta acció.

4.2.10 Con pubil o furiós sens auctoritat de son tudor, o adolescent qui a curador, sens auctoritat de son ⁴ curador, o aqueles altres persones a qui és vedada aministració, pagaran a algú alguna cosa, pot demanar e cobrar aquella per aquesta acció.

4.2.11 Esdevén-se a vegades que hom compra [d'altre] la sua cosa metexa; on es raó que si ja lo preu he pagat a altre per la mia cosa metexa, que-ls deyg cobrar, e si li n'e feyta carta de deute, que la deyg cobrar, sens tot contrast, per aquesta acció, jassia ço que aquel qui m'o venia sabés que fos mia o no.

4.2.12 Moltes vegades s'esdevén que alguns demanen deutes que són pagats, o ab cartes o sens cartes, e la part demanada posa contra lo demanador excepció que n'és pagat o que li n'ha feyta absolutió. Com aquesta excepció leyalment és provada e demanda-n serà feyta per la part, los jutges deuen condempnar lo demanador qui aquel frau fa al demanat en doble de la quantitat per eyl demanada; com engan e frau deuen noure a aquel qui-l fa, e no valer ne aydar en re.

4.2.13 Fiyl qui és en poder de pare e reeb préstet d'algun, e eyl aquel deute paga dels [béns del] pare, lo dit pare pot aquesta cosa pagada demanar e cobrar. Però si-l pare no fa demanda mentre que viu, e aquel fiyl és feyt ereu del pare, jamás no deu ne pot fer demanda d'aquela cosa.

4. (4.2.10): El manuscrit B (encara que ho ratllen per sobre) afegeix un text que fa distinció entre: *pubill* i *furiós* (que tenen *tudor*) i *adolescent* (que té *curador*). El text passarà a C i a les edicions: "...pubill o furiós sens autoritat de son *tudor*, o dolescent, qui a *curador*, sens autoritat de son curador..."

RÚBRICA 3

DE CONDITIO OB TURPEM CAUSAM

1 **De condicione ob turpem causam.**
In pari causam turpitudinis melior est con-
dicio possidentis.¹

5 *So és a dir que si nul hom promet a altre que li darà alguna quantitat de diners o de coses que li mat o òcia² una persona, o la y onte, o li trench³ monestirs o altres coses, o fassa algun mal, jasia so que aquel segesca e atena la promesa del mal a fer e que aja fet, no a acció ne demanda contra aquel qui la promesa ha feta dels diners o de les altres coses. Ne per aquesta condició no·ls pot ne·ls deu aver.*

15 *Mas si per aventura aquels diners o aqueles coses que per aquel mal a ffer seran promeses, seran pagatz o donatz, atressí, aquel qui·ls aurà donatz o pagatz, o fetz donar ne pagar no·ls pot ne·ls deu demanar ne cobrar, ne acció ne demanda contra él no·n pot fer. E si u fa no val, per so con la condició és légia e sutza e tol tota acció e demanda, e és melor la condició d'aquel qui possedex que no és d'aquel qui demana.*

20 *Alò metex ç'és si alcun prometrà al júgie ren perquè don falsa sentència, o si alcun prometrà ren alguna femna que jaga ab él o ab altre o que li sia alcavota o que fassa alguna legea o çutzura o altra mala feta, e tota ora que dels uns sia feta demanda contra los altres, poden-se'n defendre per excepció que per mal o per légia cosa fo promés o donat; e la un contra l'altre no pot fer demanda con aquel qui la cosa tenga*
30 *aja melor condició que aquel qui demana.*

4.3.1 Si hom promet a altre [que li darà] alguna quantitat de diners que li mat o li òcia una persona, o la y aonte, o li trench monestirs o altres coses, o faça algun mal, jassia ço que aquel segesca e atena la promesa del mal a fer e aquel aja feyt, no ha acció ne demanda contra aquel qui la promesa li a feyta dels diners o de les altres coses.

Mas si per aventura aquels diners o aqueles coses que per aquel mal [a fer] seran promeses, seran pagats, atressí, aquel qui·ls aurà pagats o fets pagar no·ls pot demanar ne cobrar, ne demanda contra eyl no·n pot fer.

Aylò meteyx s'és si alcú prometrà a jutge re perquè do falsa sentència, o si alcú prometrà re a alguna femna que jaga ab eyl o ab altre o que li sia alcavota o que faça alguna legea o sutzura o altra mala feyta, tota hora que dels uns sia feyta demanda contra los altres, poden-se'n defendre per excepció que per mal o per leja cosa fos promés o donat; e la un contra l'altre no·n pot fer demanda com⁴ aquel qui la cosa tenga aja mylor condició que aquel qui demana.

1. RUBRICA DE CONDITIO OB TURPEM CAUSAM. Approbant arbitri quod ponitur sub hac rúbrica.

2. òcia: corregim el text A de dúcia, d'acord amb el manuscrit B (òcia) i el manuscrit C (li òcia).

3. trench: corregim el text A de teeno, d'acord amb els manuscrits B i C.

4. com: al manuscrit B i a les edicions contra. Error evident, indicatiu que les edicions no depenen de la família del manuscrit C.

RÚBRICA 4

DE CONDITIONE OB CAUSAM DATORUM, ÇO ÉS D'ALCUNA COVINENÇA SI ÉS FEYTA ENAXÍ, SI TU FAS AÇÒ, JO·T DARÉ AÇÒ O FARÉ AÇÒ

1 *Rubrica de conditione ob causam <datum> so és d'alcuna convinensa si és feta enaxí, si tu fas assò, jo·t daré assò o ffaré assò. ¹*

5 *Con alcun promet a altre de fer alguna cosa justa o honesta e la complex de fer, pot demanar per aquesta acció o condició so tot que promés li n'és.*

10 *E si per aventura él, aquella cosa que auria promesa de fer, no conplia, e demanava que la promesa a él feta, que li fos atesa e conplida, lo prometedor se'n pot defendre per excepció de la promesa o de la cosa no seeuda ne conplida.*

15 *Si doncs no romàs per él o per defaliment d'él, que no·s conplí ne venc a acabament, car ladoncs pus per él romàs e no per aquel qui u havia promés de fer e de conplir, és tengut de tot so que per aquella cosa avia promés de donar e de pagar. E el prometedor de la cosa a ffer, a demanda tota entrega e acció, que u pot demanar e deu-li ésser donat e pagat.*

Aquesta condició ob causam a loc en IIII contraitz tan solament, que no an nom. Lo primer és: do ut des. Secundus: do ut facias. Tercius: facio ut facias. Quartus: facio ut des.

4.4.1 Con algú promet a altre de fer alguna cosa justa o honesta e complex de fer, pot demanar per aquesta acció o condició tot ço que promés li n'és.

E si per aventura eyl, aquella cosa que auria promesa de fer, no conplia, e demanava que la promesa a eyl feyta, que li fos atesa e conplida, lo prometedor se'n pot defendre per excepció de la promesa o de la cosa no secuta ne conplida.

Si doncs no romàs per eyl o per defaliment d'eyl, que no·s conplí ne venc a acabament, car ladoncs pus per eyl romàs e no per aquel qui u avia promés de fer e de conplir, és tengut de tot ço que per aquella cosa avia promés de donar e de pagar. E el prometedor de la cosa a fer, ha demanda tota éntegra e acció, que u pot demanar e deu-li ésser donat e pagat.

4.4.2 Aquesta condició ob causam ha loc en IIII contrayts tan solament, que no an nom. Lo primer és: do ut des. Secundus: do ut facias. Tercius: facio ut facias. Quartus: facio ut des.

1. RÚBRICA DE CONDITIONE OB CAUSAM DATORUM: *Approbant arbitri quod ponitur sub hac rubrica.* Completam la rubricació afegint *datorum*, d'acord amb el manuscrit C. (En el manuscrit B apareix igual com en el manuscrit A).

RÚBRICA 5

DE CONDITIO FURTIVA ET EX LEGE

1 *Rubrica de conditione furtiva et ex lege.*¹

Con mols an emblada una cosa, cascun per lo tot és obligat a aquela cosa a retre, e és elecció d'aquel a qui la cosa serà emblada que la deman a qual se vol. Mas però con de la un la a cobrada, totz los altres són deliures, que d'aquela cosa contra els no-n pot ésser feta demanda, e si u és, no val.

Mas la acció de ladronici, jasia so que la cosa sia cobrada, reman contra cascun dels ladres, si hom los en vol fer demanda: e aquesta és personal, e la sobirana de la cosa emblada a cobrar, és real.

Qui contracta la cosa estrayna, so és que no és sua, contra volentat del seynor de qui la cosa és, furt fa e ladronici. Però ab quest trempament si ver fa ab cor e ab volentat d'embrar o de retenir aquela cosa.

Per so con furt és dit aquel que ab cor e ab volentat d'embrar o de retenir la cosa aquela çe fa, en altra forma furt ne ladronici no-s fa sinó en aquesta.²

E per aquesta acció o condició se pot cobrar aquela cosa, o per reyvendicatió, si-s vol lo demanador.

Pagada³ la quantitat deguda ab carta al creedor, si la carta reman devés lo creedor o en son poder, la carta aquela és eneficax que no val ren e a perduda tota ça forsa, e el deutor per aquesta condició o acció lo pot demanar al creedor que sia reduda e restituïda sens tot contrast, e deu-o fer e-l ne deu hom forsar e pot. E tot hom tot simplament pot-ne fer demanda,

1. RUBRICA DE CONDITIO FURTIVA: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.*

2. Tot i que els àrbitres aproven la rúbrica sense excepcions, els manuscrits B i C eliminen tot el paràgraf definidor de furt.: "Per so con furt és dit..."

3. El manuscrit A: *Lagada per Pagada*, evident error del qui dibuixa les caplletres.

4.5.1 Con molts an emblada una cosa, cascú per lo tot és obligat a aquela cosa a retre, e és electió d'aquel a qui la cosa serà emblada, que la deman a qualsevol. Mas per ço com de la un la ha cobrada, tots los altres són deliurats d'aquela cosa, e contra eyls no-n pot ésser feyta demanda, e si u és, no val.

Mas la acció del ladronici, jassia ço que la cosa sia cobrada, roman contra cascun dels ladres, si hom los en vol demanda fer: e aquesta és personal, e la sobirana de la cosa emblada a cobrar, és real.

4.5.2 Qui contracta nuylla cosa estrayna contra volentat del seynor de qui la cosa és, furt fa e ladronici. Però ab aquest temprament si u fa ab cor e ab volentat d'emblar e de retenir la cosa.

E per aquesta acció se pot cobrar aquella cosa, o per reyvendicatió.

4.5.3 Pagada la quantitat deguda ab carta al creedor, si la carta roman devés lo creedor, no val re e ha perduda tota sa força, e el deutor per aquesta condició la pot demanar al creedor e deu-li ésser retuda.

1 *atressí que no li cal posar neguna, acció sinó*
tan solament com él degés aitant de deute ab
carta, e la aja pagada, demana la carta que li
sia reduda o a él restituït lo dan que a él ne
5 *podria esdevenir con la carta reman en su po-*
der, e de continent deu-li ésser retuda⁴. Emperò
si la ha ne és en loch que redre la y pusca.

Car si no la a, deu jurar sobre quatre evan-
gelis que no la a, ne sab on c'és, ne a fet ne
10 *machinat perquè no la aja, ne frau a profit de*
si, ne a dan d'él; e deu-li prometre que nul
temps ven a mans d'él ne en poder, que la y
retrà, e deu-li fer carta d'absolució, e deu-la él
pagar.

15 *Si alcun deu a altre vi, oli, forment, o altre*
blat, o coses semblans a aquestes, o diners, o
aur, o argent, o altre metal, draps, venema o
altres coses movens o que per si metex se mo-
20 *ven, e li aurà promés que a cert temps les don*
o les pach, e fer no u volrà e lo creador se'n
clamarà, depús clamat se'n serà, si lo dema-
nador o posarà en son libel, deu ésser con-
dempnat en aytant con valia la cosa en aquel
25 *temps que l'a promés a pagar al creador. Si dia*
o cert temps no y a posat, sia condempnat en
aitant con val aquela cosa lo dia que-n farà
clams. Si estimació entr-éls de la cosa és feta,
deu ésser condempnat en aquela estimació.

Emperò si la ha o és en loc que retre la pusca.

Car si no la ha, deu jurar sobre IIII evangelis que no la ha, ne sap on s'és, ne ha feyt ne machinat perquè no la aja, ne frau a profit de si, ne a dan d'eyl; e deu-li prometre que si nuyl temps ve a man d'eyl ne en poder, que la y retrà, e deu-li fer carta d'absolució, e deu-la eyl pagar.

4.5.4 Si alcú deu a altre vi, oli, o forment, o altre blat, o coses semblants, o diners, o aur, o argent, o altre metayl, draps, venema o altres coses movens o que per si metexes se mouen, e li aurà promés que a cert temps les don o les pach, e fer no u volia o lo creador se'n clamava, depús que clamat se'n serà, si lo demanador [ho] posarà en son libeyl, deu ésser condempnat en aytant com valia la cosa en aquel temps. [Mas si temps] no y ha posat, sia condampnat en aytan com val aquela cosa lo dia que-n farà clams. Si estimació entr-eyls de la cosa és feyta, deu ésser condempnat en aquela estimació.

4 El costum 4.5.3 perd el segon paràgraf perquè s'entén que és merament corroboratiu del primer.

RÚBRICA 6 DE OBLIGATIONS E D' ACTIONS

1 *Peynores*² que són obligades a alcun o-s venen per pròpria auctoritat del creedor, so és, si en la carta serà dit o contengut que lo deutor o els deutors diran en la carta al creedor que dels béns per él o per éls obligatz lega a él vendre o enpeynorar per sa pròpria auctoritat, tantz tro que de tot lo deute sia a él plenerament pagat e enaxí venda serà feta d'aquels béns per lo creedor, val e a establilitat aquela venda, que no-s pot revocar, feta fadiga per lo creedor al deutor, si y vol acorre, e él no y vol acorre ne y vol pagar.

15 *On-s venen per auctoritat de cort ab aquela sollempnitat que ja denant dita és en lo títol de les peynores que-s donen en la cort, la qual sollempnitat, sí que-s fassa per lo creedor, sí que-s fassa per la cort, en les vendes totes deu ésser observada e enaxí la venda val e és ferma.*

20 *On si per aventura lo creedor per sa pròpria auctoritat fa la ven<da>, o la fa ab <la> cort³ e, aquels béns venutz, lo preu no basta a la suma del deute, no per so menys de so que reman a pagar, reman acció o demanda al creedor contra son deutor personal tro sia pagat de tot son deute. E si per aventura la venda d'aquels béns que seran venutz serà feta per plus que no és lo deute, tot lo sobrepús deu ésser donat, pagat e restituït al deutor, sens tot contrast.*

30 *Si alcun privat o privatz a altre privat obliga si metex, e no fa menció que oblics sos béns, no és entés que-ls béns sien obligatz, si doncs especial menció no fa en la obligació que él obliga sos béns.*

35 *Privatz són ditz totz aquels qui nula seynoria no an sobre hòmens.*

4.6.1 *Peynores que són obligades a alcú o-s venen per pròpria auctoritat del creedor, ço és, si en la carta serà dit o contengut que lo deutor o els deutors diran en la carta al creedor que dels béns per eyl o per eyls obligats aja a eyl*

plenerament pagat, e enaxí venda serà feyta d'aquels béns per lo creedor, val e ha establiment aquela venda que no-s pot revocar, feyta fadiga per lo creedor al deutor, si hi vol acórrer, e eyl no y vol acórrer ne vol pagar.

O-s venen per auctoritat de cort ab aquela solemnitat que ja denant dita és e-l títol de les peynores que-s donen en la cort, la qual solemnitat, <si que-s fassa per lo creedor>, sí que-s faça per la cort, en les vendes totes deu ésser observada e enaxí la venda val e és ferma.

E si per aventura lo creedor per sa pròpria auctoritat la venda, o la fa ab la cort e, aquels béns venutz, lo preu no basta a la suma del deute, no per ço meyns de ço que reman a pagar, roman acció o demanda al creedor contra son deutor personal tro sia pagat de tot son deute. E si per aventura la venda d'aquels béns que seran venutz se serà feyta per pus que no és lo deute, tot lo sobrepús deu ésser donat e pagat e restituït al deutor, sens tot contrast.

4.6.2 *Si alcú privat o privatz d'altre privat obliga si meteyx, e no fa menció que oblics sos béns, no és entés que-ls seus béns sien obligats, si doncs no fa menció especial en la obligació que eyl obliga sos béns.*

Privatz són ditz totz aquels qui nuyla seynoria no han sobre hòmens.

1. RÚBRICA DE LES OBLIGATIONS et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.**

2. *Peynores*: A l'original, *Seynores*. Error evident del qui posa les caplletres.

3. Els ategits *ven<da>* i *<la>* al text A, els fem per completar el sentit, d'acord amb els manuscrits B i C.

1 So és que aquels són privatz qui no són seynors.

5 Tutor o curador que o és donat en testament o per júgie, los seus béns, per mala aministració, *tacite*, so és calentiument, són obligatz als pubils o als adolocentz, jasia so que carta no fassa que·ls oblichs, ne mensió neguna meys de carta, per so con d'assò és privilegi dels menors que tant tost con lo tutor o curador és donat en
10 testament o per júgie, sobte los seus béns són *tacite* obligatz als menors,

15 jasia so que ministre o no ministre los ditz béns. Si doncs lo tutor o el curador dins L dies justa e raonable escusatió no avia posada, e que li fos reebuda per júgie, que él se pogés excusar que no fos tutor o curador. Car ladoncs él ne els seus béns no són obligatz als menors.

20 Tot hom que s'oblich a fisch ⁴ per qual que contraitz o per qual que us plàcia raon, él e totz los seus béns li són obligatz *tacite*, jasia so que e·l dit contrayt mensió de la obligació dels béns no·n sia feta. En tota obligació que fisch aja en béns d'alcun que muler aja, la muler e el fisch són en la obligació sens cartes que d'aquén no
25 sien fetes a la muler ne al fisch, que van per eguals passes e són primers que totz los altres creedors qui són meyns de cartes.

30 Mas si cartes d'aquén són fetes, aquel és primer e a melor dret qui primer és de temps, e en les cartes és feta e nomnada la obligació dels béns axí altres creedors con la muler o el fisch.

Axí con e·l comensament [con] alcun s'obliga, ans de la obligació, a franc poder e franca volentat que·s pot obligar si·s vol o no, so és que aitan leu e aitan bén se pot estar que no s'oblich com se pot e·s vol obligar, enaxí pus obligat s'és a alcun, no·s pot desobligar sens vol[entat] e consentiment d'aquel a qui s'és obligat.

Primerament se deu hom clamar dels principals e de les fermances o dels manadors o dels prometedors, d'alcuna cosa a pagar, ans que hom pusca venir ne convenir ne demanar als posseydors o tenidors dels béns, d'aquel deutor qui principalment deurà aquel deute.

4.6.3 Tutor o curador qui serà o és donat en testament o per jutge, los seus béns, per mala amministració, cayladament són obligats als pubils o als adolescents, jassia ço que carta no faça que·ls oblic, ne menció neguna meyns de carta,

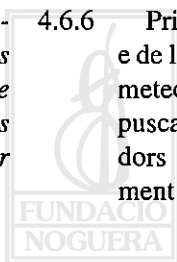
jassia ço que ministre o no ministre los ditz béns. Si doncs lo tudor o el curador dins L dies justa e raonable escusació no avia posada, e que li fos reebuda per jutge, que él se pogués excusar que no fos tutor o curador.

4.6.4 Tot hom que s'oblic a seynor per qualque contrayt, o per qual que raó, eyl e tots los seus béns, li són obligats *tacite*, jassie ço que e·l dit contrayt menció de la obligatió dels béns no sia feyta. En tota obligatió que seynor aja en béns d'alcú que muyler aja, la muyler e·l seynor o els fiyls són en la obligació sens cartes que d'aquén no sien feytes a la muyler ne al seynor, que van per eguals passes e són primers que tots los altres creedors qui són meyns de cartes.

Mas si cartes són d'aquén feytes, aquel és primer e ha meylor dret qui primer és de temps, e en les cartes és feyta e nomenada la obligatió dels béns axí als altres creedors com la muyler o·l seynor.

4.6.5 Axí com en comensament com algú s'obliga, ans de la obligació, ha franc poder e franca volentat que·s pot obligar si·s vol o no, ço és que aytan leu e aytambé se pot estar que no s'oblic com se pot e·s vol obligar, enaxí pus obligat s'és a alcú, no·s pot desobligar sens volentat e consentiment d'aquel a qui s'és obligat.

4.6.6 Primerament se deu clamar de les principals e de les fermances o dels manadors, o dels prometedors, d'alcuna cosa a pagar, ans que hom pusca venir ne demanar als posseïdors o tenidors dels béns, d'aquel deutor qui principalment deurà aquel deute.

4. Encara que la rúbrica serà aprovada íntegrament pels àrbitres, trobem supressions o variacions com ara *fisch*, que serà canviat per *senyor*, modernitzant l'expressió textual, (canvi que es repetirà en tota la rúbrica 10 del llibre setè).

- 1 *Obligatz són tacite als maritz los béns d'a-* 4.6.7 *Obligats són tacite als marits los béns d'a-*
quels qui-ls prometen a donar o a pagar los *quels qui prometen a donar o a pagar los exo-*
exovars. *vars.*
5 *Alò metex c'és que-ls béns dels maritz són*
obligatz a les mulers tacite per lurs exovars e
per lo crex, e per totz los béns parafernals que
d'ela o per ela prenguen o ajen preses.
per lo creyx, e per tots los béns parafernals que
d'eyla o per eyla prenguen o agen preses.
- 10 *Los béns del defunt són tàcitament obligatz* 4.6.8 *Los béns del defunt són tàcitament obligats*
als legataris o als fideïcomissarys per les lexes *als legataris o als fideïcomissaris per les lexes*
o per lo fideïcomís que per lo defunt lexat los *o per lo fideïcomís que per lo defunt lexat li serà.*
serà.
- 15 *E-l comú de la universitat de Tortosa són obligades totes les heretatz tàcitament que són e-l termen*
de Tortosa ne en la ciutat, aitan Bén aqueles que-ls cavalers an franchises per donació de príncep e en po-
der dels cavalers són franchises e dementre éls les tenen; tan tost con vénen en poder dels ciutadans,
15 *aqueles e totes altres heretatz que en lur poder vénen, sí que sien estades dels seynors, sí de clerges o*
de religiosos o d'altres hòmens, e totes les altres coses que en aquestes heretatz ne en les sobredites
heretatz, són obligades al comú de la ciutat a pagar totes aqueles coses que sien, ne dégien, ne poden
ésser a serviï del comú de la universitat. ⁵
- 20 *Les cases e totes les honors que-s tenen a* 4.6.9 *Les cases e totes les honors que-s tenen a*
loger o a part e a cens per alcun, totes aqueles *loguer o a sens o a part per alcun, totes aqueles*
coses sues met alí que él per lo loguer o per lo *coses sues que per eyl met aylí per lo loguer o*
cens o per la part que-l seynor d'aquestes coses *per lo sens, o per la part del seynor d'aquestes*
25 *o honors deu pendre, són al seynor obligades* *cases o honors deu pendre, són al seynor obli-*
tàcitament; e y és mils lo seynor que nul altre *gades tàcitament; e y és miyls lo seynor que*
hom, dementre aqueles coses són en les cases, *nuyl altre, dementre aqueles coses són en les*
o en les honors, o e-ls masos; mas si són tretes *sues cases, o en les honors, o els mases; mas si-*
ans que per lo seynor sien emparades o deten- *són treytes ans que per lo seynor sien emparades*
gudes, és primer aquel en aqueles qui primer y *o detengudes, és primer aqueyl en aqueles qui*
30 *és de temps.* *primer hi és de temps.*
Alò metex ç'és en leyn o en barca, per raon
del nòlit, e per lo dit loger, cens, part o nòlit, lo
seynor, per sa pròpria auctoritat, pot pendre o
35 *peynorar o retenir tans d'aquels béns qui són*
dins, que complidament basten al loger, cens,
part e nòlit, sens veget e altre hom.
Aylò meteyx s'és en leyn o en barcha, per raó
del nòlit, e per lo dit loguer, sens, part o nòlit,
lo seynor per sa pròpria auctoritat pot pendre o
peynorar o retenir tants d'aquels béns que són
dins, que complidament basten al loguer, sens,
part e nòlit, sens veget e altre hom.
- 40 *Lo pare o la mare que passa a segones núp-* 4.6.10 *Lo pare o la mare que passa a segones núp-*
ties, per restituir als fils totz los béns que a éls *cies, per restituir als fiyls tots los béns que ha*
són pervengutz o deven pervenir per raon del *eyls són pervenguts o deuen pervenir per raó del*
pare o de la mare mort, totz los béns del viu, so *pare o de la mare mort, tots los béns del viu són*
40 *és d'aquel que serà viu, són obligatz als fils* *obligats als fiyls tàcitament, per raó d'aquels*
tàcitament, per raon d'aquels béns dels fils, per *béns dels fiyls, per fer a eyls restitució e paga.*
fer a éls restitució e paga.
- 45 *Si alcun per son deutor, après que la obliga-* 4.6.11 *Si alcú per son deutor, après que la obligació*
ció serà feta, reebrà altra persona en fermansa *serà feyta, reebrà altra persona en fermaça o en*
o en principal deutor o donador, o-n pendrà *principal deutor o donador, o-n pendrà peynora*
45 *peynora per lo dit deute, o a la quantitat deguda* *per lo dit deute, o la quantitat deguda creixerà o*

5. El costum "E-l comú de la universitat..." desapareixerà en les versions B i C malgrat l'aprovació íntegra de la rúbrica pels àrbitres.

1 creixerà o·n minvarà, so és que si deu C sous e
encara depux la emprarà que li'n prest L sous
o pus, o d'aques C sous li pagarà la meytat o
5 plus o meyns, o condició o dia de pagarà s'i
mudarà o altre temps y posarà o, si n'a presa
carta per aquel deute, depux altra carta de
deute ne pendrà d'aquel deute o del crex en-
sems, o de la minva, o altres deutors o dona-
10 dors, pagadors o fermançes ne pendrà, jens per
tot assò no·s tol ne·s muda la obligatió primera,
ans reman ferma e stable, tro tot aquel deute sia
pagat.

E atressí les segones obligations o terçes o
més són fermes axí com la primera, e stables,
15 si doncs entre·l creador e el deutor no era dit e
emprés que fos solta la primera.

So és que el creador, prenén aquel pagador,
deutor, o donador, dirà al deutor: «jo us absolv
d'aquel deute».

mirvarà, ço és que si deu C sous,

li pagarà la meytat o pus o meyns, o condició
o dia de paga s'i mudarà, o altre temps hi posarà
o, si n'ha presa carta per aquel deute, depuyx
altra carta de deute ne pendrà d'aquel deute, o
del creyx ensemps, o de la mirva ⁶, o altres
deutors, o donadors ⁷ pagadors de fermançes ne
pendrà, gens per tot açò no·s toy l ne·s muda la
obligatió primera, ans roman ferma e estable,
tro tot aquel deute sia pagat.

E atressí, les segones obligations o terces o
més són fermes axí com la primera, e estables,
si doncs entre·l creador e el deutor no era dit e
emprés que fos solta la primera.

6. Al manuscrit B, interliniat: "ço és que si deu C sols ne pagarà la meytat". Reiteració i innecessària que desapareix en les versions posteriors.

7. En el manuscrit C "demanadors", error evident que corregim per "donadors".

RÚBRICA 7

NE LA MULER PER LO MARIT, NE LO MARIT PER LA MULER, NE LA MARE PER LO FIL SIEN DEMANATS

1 *Rúbrica que la muller per lo marit ne-l marit per la muller ne la mare per lo fil no sien demanatz.*¹

5 *Con los maritz s'obligen meyns de lurs mullers, los creadors, contra lurs mullers, nula cosa per occasion ne per raon dels maritz, per los creadors dels maritz, no-ls pot ne deu ésser demanada.*

10 *Però si lo marit fa alcun contrait en lo qual s'oblig la muller ensems ab lo marit ab carta, e cascun per lo tot, e amdui que sien principals, lo creador con serà passat primerament per lo marit e per totz los seus béns, pot tornar sobre la muller e sobre totz los seus béns, e la pot*
15 *convenir e clamar d'ela e dels seus béns e cobrar tot son deute aitant con ne remandrà a pagar,*

venutz e alienatz totz los béns del marit, jassia so que ela no fassa sacrament en la obligació
20 *ne aja renunciat a benifeit de Vellya², enaxí que ela de nul dret no-s pot aidar que no aja a pagar, si doncs menor no és de XXV ayns e que no aja jurada la carta. Ladoncs se pot escusar, que no n'és tenguda de pagar ren, jassia so que aja*
25 *firmada la carta e que sia obligada deutora principal, que restituir se pot in integrum.*

Mas si jura la carta con fa aquela obligació, val la obligació, e no-s pot revocar ne venir
30 *contra son sacrament ne-n pot demanar restitució, e si u fa, no val.*

Assò damunt és dit e-ntés de les dones que an exovar triat ab lurs maritz.

Les dones no són tengudes de venir a cort ne-ls deu ne pot ésser fet manament que vengen

4.7.1 Con los marits s'obliguen meyns de lurs mullers, los creadors contra les mullers no han demanda.

Però si el marit fa algun contrait en lo qual s'oblig la muller ensems ab lo marit ab carta, e cascú per lo tot, e abduy que sien principals, lo creador con serà passat primerament per lo marit e per tots los seus béns, pot tornar sobre la muller e sobre tots los seus béns,

venutz e alienats tots los béns del marit, jassia ço que eyla no faça sacrament en la obligació ne aja renunciat a benifeit de Vellya, enaxí que eyla de nul dret no-s pot aydar que no aja a pagar, si doncs menor no és de XX e V ayns e que no aja jurada la carta. Car ladoncs, si menor és e no ha jurada la carta, se pot escusar, que no és tenguda de pagar re, jassia ço que aja firmada la carta e que s'i sia obligada deutora principal, que restituir se pot **in integrum**.

Mas si jura la carta com fa aquela obligació, val la obligació, e no-s pot revocar ne venir contra son sacrament ne-n pot demanar restitució.

Açò damunt dit és entés de les dones qui an exovar triat ab lurs marits.

Les dones no són tengudes de venir a cort, ne-ls deu ne pot ésser feyt manament que ven-

1. RÚBRICA QUE LA MULLER PER LO MARIT et cetera: **Approbant consuetudines positivas sub hac rubrica...**

2. vellya: Ha de dir velleyà, segons el text del manuscrit B i C. El mot fa referència al "senatus consultus" de l'emperador Velleià.

1 a la cort, per nul contrait que ensems ab los maritz ajen fetz, sí que-ls maritz sien presens e ajen de què pagar o sí que sien absens en lurs viàgies; jasia so que ajen fermades les cartes.

5 En tota obligatió que les dones se obligen ensems ab lurs maritz e en totz contraitz per si metexs o per altres, pus que sien obligatz deutors principals, val la obligació en què eles s'obligen principals ab lurs maritz sens sagrament e sens renunciació de Vellya; si doncs menor no és de XXV ayns, car si menor és e no jura, pot-se restituir e, si jura, no-s pot restituir.

15 Tota obligació que dona que aja marit s'oblic deutora principal, e que aja béns parafernals o no aja marit, ab que sien majors de XXV ayns, val la obligació, e és tenguda de pagar.

Mas si a marit e no a béns parafernals, no la pot hom destréyner ne forçar, ne ela ne son marit, que de so que el marit ten d'ela. De son exovar o de son crex sia jamés pagat lo creador tro que ela o son marit sien mortz, car ladoncs lo creador pot cobrar d'ela o de sos hereus tot son deute.

25 E si per aventura la dona ans que prena marit s'obligarà deutora principal per si o per altre a altre, e depux ela darà tot so que ha a son marit, e lo creador vendrà a son temps que demanarà son deute, ela ne son marit no-s poden excusar que no ajen a pagar aquel deute de so que ela aurà aportat e donat a son marit; si doncs ela menor de XXV ayns no és, e que no aja jurada la carta.

35 Totes les dones que per si metexes tenen mercaderies o usen de comprar ne de vendre, axí con teneres, flequeres o revedores o altres, són detengudes de complir e d'atendre so que faran axí con si heren hòmens, o axí con los hòmens són tenguts.

40 Les dones, si fan malefetes ne enjúries a altres, són tengudes de venir a la cort per si o per lurs procuradors e de fer dret e de complir a la part.

45 De nula obligació que-l fil sia tengut, de la mare no se'n pot hom clamar, ne ela en ren no n'és tenguda ne obligada.

Si los maritz que an ab lurs mulers so que an mig per mig, si lo marit s'obliga per si metex o ab la muler e no per altre, de comú de totz los

guen a la cort, per nuyl contrayt que ensems ab lo marit ajen feyts, sí que-ls marits sien presens e ajen de què pagar o sí que sien absents en lurs viatges; jassia ço que ajen fermades les cartes.

Tota obligació que dona que aja marit s'oblic deutora principal, e que aja béns parafernals o no aja marit, ab que sia major de XX e V ans, val la obligació, e és tenguda de pagar.

Mas si ha marit e no ha béns parafernals, no la pot hom destréyner ne forçar, ne eylla ne son marit, que de ço que el marit ten d'eylla. De son exovar o de son escreyx sia jamés pagat lo creador tro que eylla o son marit sien mortz, car ladoncs lo creador pot cobrar d'eylla o de sos hereus tot son deute.

E si per aventura la dona ans que prena marit s'obligarà deutora principal per si o per altre a altre

que demanarà son deute, eylla ne son marit no-s poden excusar que no ajen a pagar aquel deute de ço que eylla aurà aportat e donat a son marit; si doncs eylla menor de XX e V ans no és, e que no aja jurada la carta.

4.7.2 Totes les dones <que> per si metexes tenen mercaderies o usen de comprar ne de vendre, axí com teneres, flequeres o revedores o altres, són tengudes de complir e d'atendre ço que faran axí com si eren hòmens.

4.7.3 Les dones, si fan males feytes ne enjúries a altres, són tengudes de venir a la cort per si o per lurs procuradors e de fer dret e de complir a la part.

4.7.4 De nuyla obligació que-l fiyl sia tengut, de la mare no se'n pot hom clamar, ne eylla en re no és tenguda ne obligada.

4.7.5 Si los marits ço que an ab lurs mulers, ço que an mig per mig, si lo marit s'obliga per si metex o ab la mulyer e no per altre, de comú de

- 1 *béns que an se deven pagar los creadors. Mas si lo marit per altre s'obliga, de ren de la part de la dona no se'n deu pagar de la part del marit.*
- 5 *Fermansa que femna fassa, nula valor no a, ne-n pot ne-n deu ésser forsada ne destreita de ren a pagar, ne n'és tenguda en ren.*
- 10 *Per colpa ne per mal ne per enjúria que el marit fassa, la muler ne els seus béns no-n són tengutz ne obligatz en nula manera.*
- Lo marit no és tengut ne obligat per ren que la muler fassa; si doncs no era fermansa per ela, o no era fet son hereu o son successor. Idem est de uxore.*
- 15 *La muler, vivent lo marit, no és tenguda de respondre per los béns del marit a nul hom, si doncs no u faya per sa pròpria volentat, e ladoncs ren que ela fassa no fa nul perjudici al marit.*
- tots los béns que han se deuen pagar los creadors. Mas si lo marit per altre s'obliga, de re de la part de la dona no se'n deu pagar, mas tot se deu pagar de la part del marit.
- 4.7.6 *Fermança que fembra faça, nuyla valor no ha, ne-n pot aver ne-n deu ésser forçada ne destreta de re a pagar ni n'és tenguda en re. Si doncs algun d'aquels cases, en los quals dret vol que-s puxen obligar per altre, no y avia.*³
- 4.7.7 *Per colpa ne per mal ne per enjúria que el marit faça, la muyler ne-ls seus béns no són tengutz ne obligatz en nuyla manera.*
- 4.7.8 *Lo marit no és tengut ne obligat per re que la muyler faça; si doncs no era fermansa per eylla, o no era feyt son hereu o son successor.*⁴
- 4.7.9 *La muyler, vivent lo marit, no és tenguda de respondre per los béns del marit a nuyl hom, si doncs no u faia per sa pròpia volentat, e ladoncs re que eylla faça no fa nuyl perjudici al marit.*

3. ... *excepto quod dicunt reducendum ad ius comune quod dicitur in sexta consuetudine que incipit: "Fermança et cetera" quia licet sit regulare ut muller que fidelussit luvetur Velleyano fallit tamen in casibus a iure exceptis, allas multi deciperentur et sic contineret peccatum.*

Els àrbitres acorden que el costum es redueixi a dret comú, i per això apareixerà en B i C un paràgraf final en el qual s'estableix la responsabilitat de la dona en els casos assenyalats pel dret: "si doncs alguns d'aquels cases en los quals dret vol que es puxen obligar per altre, no hi havia".

(Vegeu, també 8.6.6) El manuscrit B anota: "Refer altra que va en VIII libre" com efectivament es farà.

4. En suprimir la frase llatina "*Idem est de uxore*" deixen de contemplar la paritat en el cas de la dona respecte del marit, i això és una omissió que modifica substancialment el costum. Si bé el costum següent contempla el cas, però només en vida del marit.

RÚBRICA 8

QUE FIYL PER LO PARE, NE LO PARE PER LO FIYL EMANCIPAT, NE LIBERT PER LO PADRÓ, NO SIA DEMANAT

1 *Rúbrica que·l fil per lo pare, ne el pare per lo fil emancipat, ni·l libert per lo padró no sya demanat. ¹*

5 *Fil emancipat, si fa contrait ab alcun o fa alcun malefici o neguna altra cosa, lo pare per assò en nula cosa no n'és obligat ne tengut, si doncs per él fermansa o deutor principal no s'obligava.*

10 *Item, si fil familias fa nul contrait sens volentat del pare, lo pare en ren no n'és tengut ne obligat.*

Si fil familias o emancipatz fan nengun contrait en nom del pare, lo pare en ren no n'és tengut ne obligat, si doncs él consentit no y a.

15 *Item, de contrait de seynor o de padró, lo servus ne els libertz no poden ne deven ésser convengutz, ne d'éls no se'n poden clamar.*

20 *Tot hom e tota femna és emancipat de son pare tan tost com ab consentiment del pare lo fil pren muler o la fila pren marit; o si el pare, ans que fassen matrimoni o depux, si la'n fet, mas no ab sa volentat, los fa carta de emancipació e de franchesa.*

25 *Si alcun hom és deutor a altre, e altre hom és deutor a aquel deutor, e aquel deutor primer dóna en paga a son creedor aquel seu deutor d'aquela quantitat que li devia, lo creedor no a acció ne demanda contra aquel segon deutor per aquel donamén o atorgament; si doncs*
30 *aquel deutor a son creedor no dóna tot son dret e tota sa acció e ça demanda que ha contra son deutor.*

4.8.1 *Fiy l emancipat, si fa contrayt o algun malefici o neguna altra cosa, lo pare per açò en nuyla cosa no és obligat ne tengut, si doncs per eyl fermança o deutor principal no s'obligava.*

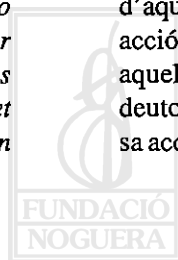
Item, si fiyl familias fa nuyl contrayt sens volentat del pare, lo pare en re no n'és tengut ni obligat.

4.8.2 *Si fiyl familias o emancipats fan negun contrayt en nom del pare, lo pare en re no n'és tengut ne obligat, si doncs eyl consentit no y ha.*

4.8.3 *Item, de contrayt de seynor o de patró, los servus ne els liberts no-n poden ne-n deuen ésser convenguts, ne d'eyl no se'n poden clamar.*

4.8.4 *Tot hom e tota femna és emancipat de son pare tantost com ab consentiment del pare lo fiyl pren muyler, o la fila pren marit; o si el pare, ans que façen matrimoni o depuys, si l'an feyt, mas no ab sa volentat, los fa carta de emancipació e de franquea.*

4.8.5 *Si algun és deutor a altre, e l'altre hom és deutor a aquel deutor, e aquel deutor primer dóna en paga a son creedor aquel seu deutor d'aquela quantitat que li devia, lo creedor no ha acció ne demanda contra aquel segon deutor per aquel donament o atorgament; si doncs aquel deutor a son creedor no dóna tot son dret e tota sa acció e sa demanda que ha contra son deutor.*

1. RÚBRICA QUE·L FILL PER LO PARE et cetera: Approbant arbitri consuetudines sub hac rúbrica

1 *Si a fil familias seran prestatz diners o bé*
serà fet préstet de diners, lo dit fil familias
d'aquel préstet a pagar no és tengut ne obligat,
ne ans de la mort de son pare ne après la mort,
5 *nul temps, ne-l ne deu hom ne pot forçar ne*
destréyner. E aquesta exceptió que no n'és ten-
gut, deu hom se pot posar ans de plet comensat
e après de plet comensat e ans de sentència e
après sentència e tota ora ans que la paga sia
10 *feta. E d'aytal contrait com és aquest, lo fil*
familias nul temps no n'és tengut, sinó en
aquestz cases davayl escritz e nomnatz.

So és saber, primerament: si él dix e aferma
al creedor que él era fora de poder de son pare
15 *e assò no sabia lo creedor que fos en poder de*
son pare.

Item, lo segon cas: si él aquest préstet, lo
pare consentén e dién que-l reebés, lo fil fami-
lias lo reebé.

20 *Lo ters cas: si aquel préstet mes en profit de*
son pare o dels béns del pare, jasia so que él
aquest préstet per aquesta raon no agés reebut,
o si paga d'aquest préstet deutes de son pare,
o si e-maridar de fila de son pare aquest préstet
25 *aurà mes, la qual fila, lo pare no-s pogés es-*
cusar que no la maridàs e no la agés a maridar.

Lo quart cas és: si con lo fil familias és exit
de poder de sòn pare e començça aquel préstet
a pagar, que depux és tengut de tot lo remanent
30 *a pagar.*

Quint cas és: si lo pare per aquel préstet
obliga peynora sua, mas no és de pus tengut
sinó aitant con la peynora val.

35 *Lo VI cas: si depús que serà exit de poder de*
son pare sens malea e sens error referma aquel
préstet ab carta al creedor.

Lo VII cas és: si fil familias se fa cavaler e
reebrà préstet, que n'és tengut de pagar e-l ne
deu hom e pot forçar.

40 *Lo VIII cas és: si fil familias reebrà préstet*
e el pare aurà aquel préstet per ferm sive ra-
tum.

4.8.6 *Si a fiyl familias seran prestats diners, lo dit*
fiyl familias d'aquel préstet a pagar no és tengut
ne obligat, ne ans de la mort de son pare ne après
la mort, nuyl temps no-l ne deu hom ne pot
forçar. E aquesta excepció se pot posar ans de
pleyt començat e après de pleyt començat e
après sentència e tota hora ans que la paga sia
feyta. E d'aytal contrayt com és aquest, lo fiyl
familias nuyl temps non és tengut, sinó en
aquests cases davayl «escrits».

*Ço és a saber, primerament*²: *si él dix e*
ferma al creedor que eyl era fora de poder de son
pare e açò no sabia lo creedor que fos en poder
de son pare.

Item, lo segon cas: si eyl en aquest préstet, lo
pare consent.

Lo terç cas: si aquel préstet mes en profit de
son pare o dels béns del pare, jassia ço que eyl
aquest préstet per aquesta raó no agués reebut,
o si paga d'aquest préstet deutes de son pare, o
si en maridar de sa fiyla de son pare aquest
préstet avia mes, la qual fiyla, lo pare no-s po-
gués escusar que no la agués a maridar.

Lo quart cas és: si com lo fiyl familias és exit
de son pare, e comença aquel préstet a pagar,
que depuys és tengut de tot lo romanent a pagar.

Lo quint cas és: si lo pare per aquel préstet
*obliga peynora sua, mas no és de pus*³ *tengut*
sinó aytant com la peynora val.

Lo VI cas és: si depús que serà exit de poder
de son pare, sens malea e sens error referma
aquel préstet ab carta al creedor.

Lo VII cas és: si fiyl familias se fa cavayler
e reebrà préstet, que n'és tengut de pagar e-l ne
deu hom e pot forçar.

Lo VIII cas és: si fiyl familias reebrà préstet
e el pare aurà aquel préstet per ferm.

2. Suplim al manuscrit C l'error per omisió del copista "escrits. Ço és a saber primerament".

3. *De pus* ('de més') és en les edicions *depuyx* ('després').

RÚBRICA 9

DE PECCUNIA CONSTITUTA, ÇO ÉS D'AQUELS QUE S'OBLIGUEN PER ALTRE

1 *Rubrica de peccunia constituta, so és d'a-*
quels que s'obliguen per altre. ¹

5 *Si per alcuna persona és deute degut e sens*
manament alcun, per sa pròpria auctoritat, se
volrà obligar en aquest deute a pagar, lo cree-
dor pot demanar lo deute en lo qual aquel, per
sa pròpria auctoritat, s'és obligat, e aquesta
demanda e acció passa als hereus del creador
e contra los hereus del deutor que s'és obligat.

10 *Tot hom se pot establir deutor o pagador per*
altre, si-s vol sia present aquel per qui s'esta-
blex, si-s vol absent, o-n sia pagat o forçat aquel
per qui ç'estableix; e pot pagar lo deute a força
d'aquel per qui-l deu, e no per so meyns lo ver
15 *deutor, jassia so que-l l'altre s'i oblich per él,*
reman obligat e tengut tro lo deute sia pagat per
si o per aquel qui s'i serà obligat, o entró que-n
sia absolt per lo creador.

20 *Totes coses, camps, vynes, olivars e totes*
altres coses seens o movens poden ésser con-
vertides e tornades en peccunia constituta on
en aqueles renunciacions que-ls escrivans posen
o meten en les cartes, renuncians omni ex-
cepccioni non numerate peccunie et doli, se
25 *poden e deven metre en les cartes, en aquesta*
forma, quals que coses o quals que contraitz
sien, sí que sien coses seens e o movens que
poden metre aquesta renunciatió sobredita.
Enaxí emperò que la part, a demanda de l'es-
30 *crivà, respona e diga que hi renuntia.*

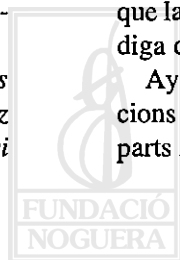
Alò metex s'és en totes altres renunciacions
que-s posen e-s meten en les cartes, que les partz
y deven renunciar a demanda de l'escrivà; e si

4.9.1 Si per alcuna persona és deute degut, sens manament alcú, per sa pròpria auctoritat, se volrà obligar en aquest deute a pagar, lo creador pot demanar lo deute en lo qual aquel, per sa pròpria auctoritat, s'és obligat, e aquesta demanda e acció passa als hereus del creador e contra los hereus del deutor qui s'és obligat.

4.9.2 Tot hom se pot establir deutor o pagador per altre, si-s vol sia present aquel per qui s'estableix, si-s vol absent, o-n sia pagat o forçat aquel per qui s'estableix; e pot pagar lo deute a força d'aquel per qui-l deu, e no per ço meyns lo ver deutor, jassia ço que l'altre s'oblic per eyl, roman obligat e tengut tro lo deute sia pagat per si o per aquel qui s'i serà obligat, o entró que-n sia absolt per lo creador.

4.9.3 Camps, viynes, olivars, e totes altres coses seents e movens poden ésser convertides e tornades en pecunia constituta, o en aqueles renunciacions que-ls escrivans posen e meten en les cartes, renuncians omni excepcioni non numerate peccunie et doli, se poden e deuen metre en les cartes, en aquesta forma, quals que coses o quals que contrayts sien, sí que sien coses seents o movens, que poden metre aquesta renunciatió sobredita. Enaxí emperò que la [part], a demanda de l'escrivà, respona e diga que y renuncia.

Aylò meteyx s'és en totes altres renunciacions que-s posen e-s meten en les cartes, que les parts hi deuen renunciar a demanda de l'escrivà.

1. RUBRICA DE PECCUNIA CONSTITUTA et cetera: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *les partz no y renunciën, los escrivans aqueles renuntiacions no y deven ne y poden metre.*

Que no és bela cosa que nul hom perda son dret sens renuntiació sua.

5 *Ús e custuma general és que tot hom se pot obligar ab carta pública deutor a altre, jassia so que el creador sia present, absent, per so con l'escrivà en qui poder se fa la carta tota via ten loc del creador.*

10 *Alò metex és en vendes e en donacions e en altres contraytz, exceptades estipulacions que requeren e demanen presència de les partz; car en aquestes estipulacions o covinences, si les partz no són presens, ren que s'i prometa no val*
15 *ren.*

và; e si les parts no y renunciën, los escrivans aqueles renunciacions no y deuen ne y poden metre.²

4.9.4 *Ús e costuma general és que tot hom se pot obligar ab carta pública deutor a altre, jassia ço que·l creador sia present o absent, per ço com l'escrivà en qui poder se fa la carta tota via té loc del creador.*

Aylò meteyx és en vendes e en donacions e en altres contrayts, exceptades estipulacions que requeren e demanen presència de les parts; car en aquestes estipulacions o covinences, si les parts no són presens, re que s'i prometa no val re.

2. (4.9.3): perd la frase final justificativa que no es pot perdre un dret al qual no s'ha renunciat.

RÚBRICA 10

DE PROVES, SEU DE PROBATIONIBUS

1 *Rúbrica de proves e de testimonis.* ¹

5 *En la ciutat de Tortosa prova hom totz fetz o totz contratz, per tres coses: per confessió de son avversari, o per testimonis, o per cartes públiques.*

Per testimonis, so és saber, per dos o per plus.

10 *Per cartes, so és saber, públiques, o per testamentz o condicils o altres derrerres volentatz en què aja dos testimonis o plus e l'escrivà.*

15 *E-ls testamentz poden ésser testimonis los marmassors o els secutors dels testamentz, si presentz són con los testamentz çe fan, e no per so meyns si bén són testimonis, poden ésser marmassors; e encara poden ésser legataris o fideïcomissaris singulars.*

20 *Les possessions que alcun diu que a él pertaynen e les demana en juy, si negat li serà per la part adversa, aquel que demana çe deu esforçar que provar son enteniment, car si no u podia provar, la seynoria de la cosa reman ab aquel qui la posseix. Que nengun no deu desigiar ne pot que sia donada necessitat de provar al defenedor; car natural cosa és que negació dretament provar no-s pot.*

Seynoria de propietat no tan solament se prova ab cartes o ab testamentz o derrerres volentatz, que enans o fa e u pot fer ab testimonis o ab altres cosses. ²

30 *Remenbrança de deutes que sien en poder d'alcun, si per aventura fan per aquel en qui poder són, nula fermetat per si metexa no pot aver.*

4.10.1 *En la ciutat de Tortosa prova hom tots feyts e tots contrayts, per tres coses: per confessió de son adversari, o per testimonis, o per cartes públiques.*

Per testimonis, ço és a saber, per dos o per plus.

Per cartes: ço és a saber, públiques, o per testamentz o condicils o altres derrerres volentatz en què aja dos o tres testimonis o plus e l'escrivà.

E-ls testamentz poden ésser testimonis los marmessors o els exsecutors dels testamentz, si presents són con los testamentz se fan, e no per ço meyns si ben són testimonis, poden ésser marmessors; e encara poden ésser legataris, o fideïcomissaris singulars.

4.10.2 *Les possessions que algun diu que a eyl pertaynen e les demana en juhü, si negat li serà per la part adversa, aquel qui demana se deu esforçar que prou son enteniment, car si no ho podia provar, la seynoria de la cosa roman ab aquel qui la posseix. Que negú no deu desigiar ne pot que sia donada necessitat de provar al defenedor; car natural cosa és que negació dretament provar no-s pot.*

4.10.3 *Remenbrança de deutes que sien en poder d'alcú, si per aventura fan per aquel en qui poder són, nuylla fermetat per si metexa no pot aver.*

1. RÚBRICA DE PROVES et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica...**

2. Tot i haver estat aprovada la rúbrica pels àrbitres, el paràgraf "Seynoria de propietat..." (que admet qualsevol mitjà de prova per la propietat) no apareixerà en els manuscrits B i C.

1 *Alò metex ç'és si era feta contra aquel en qui poder serà trobada, si donques él ab ça pròpria man no la avia feta; car ladoncs val, si doncs no provava que-l deute fos pagat.*

5 *Emperò si serà trobat escrit per pròpria man d'alcun qu'él dégia ren a aquel en qui poder serà la menbrança, aquela menbrança és creeguda, si doncs no prova que pagat o aja.*

10 *Si alcun en son testament o en ça derrera volentat diu e fa menció que alcun hom li deu alguna quantitat de diners, o tindrà en comanda de alcunes coses, si la part adversa o nega, ab aquel testament o derrera volentat provar no-s pot.*

15 *Item, si per aventura en testament o n' derrera volentat alcun fa confessió, e diu que hom li deu alguna soma de diners o d'altres coses, o que u tenen d'él en comanda ... plus o més que él no diu ne nomena en son testament o derrera*
20 *volentat, no nou aquela confessió a son hereu, que no pusca demanar aquel plus o més, si doncs lo testador en aquel testament o derrera volentat no jurava que aquel deute o aquella comanda no era plus; car ladoncs, si-s jurava,*
25 *auria's a seguir la volentat del testador que no és plus, ne-n pot hom plus demanar.*

30 *Mas si lo testador en son testament o derrera volentat o en codicils dirà e confessarà si deu re a alcun hom, o tenir en comanda alcuna quantitat de diners o d'altres coses, val aytal confessió e és ferma, si doncs no-s podia provar que él per error o per don de sos hereus o avia dit o confessat.*

35 *Totes ores són dades provacions o proves a aquels qui affermen o dien alcuna cosa que pertayn a éls, o deven pertàyner, o dien que-ls és deguda o-ls deu ésser deguda.*

40 *Com aquel qui nega no li deu ésser donat ne cargat que prov si doncs él per sa pròpria volentat no volia provar o no-s cargava la carga de provar. Semper enim bonus probandi incumbit affirmanti e non neganti.*

Aylò meteyx s'és si serà feyta contra aquel en qui poder serà trobada, si doncs eyl ab sa pròpria mà no la avia feyta; car ladoncs val, si doncs no provava que aquel deute fos pagat.

Emperò si serà trobat escrit per pròpria mà d'alcun que eyl deja ren a aquel en qui poder serà la membrança, aquela membrança és creeguda, si doncs no prova que pagat o aja.

4.10.4 *Si alcú en son testament o en sa derrera volentat diu e fa menció que algun hom li deu alguna quantitat de diners, o tindrà en comanda d'eyl algunes coses, si la part adversa o nega, ab aquel testament o derrera volentat provar no-s pot.*

Item, si per aventura en testament o derrera volentat alcú fa confessió, e diu que hom li deu alguna soma de diners o d'altres coses, o que u tenen d'eyl en comanda, e en veritat li deurà hom més o tindrà en comanda plus o meyns que eyl no diu ne nomena en son testament o derrera volentat, no nou aquela confessió a son hereu, que no pusca demanar aquel plus o meyns, si doncs lo testador en aquel testament o derrera volentat no jurava que aquel deute o aquella comanda no era plus; car ladoncs, si jurava, aurà-s a seguir la volentat del testador que no és plus, ne-n pot hom plus demanar.

Mas si lo testador en son testament o derrera volentat, o en codicils dirà e confessarà si deu re a alcú, o tenir en comanda alcuna quantitat de diners o d'altres coses, val aytal confessió e és ferma, si doncs no podia provar que eyl per error o per don de sos hereus o avia dit e confessat.

4.10.5 *Totes hores són dades provacions o proves a aquels qui affermen o dien alcuna cosa que pertayn a eyls o deu pertàyner, o dien que-ls és deguda.*

Com aquel qui nega no li deu ésser donat ne carregat que prov, si doncs eyl per sa pròpria³ volentat no volia provar o no-s cargava la carga de provar.

3. (4.10.5) : El manuscrit B interlinia: "auctoritat ho volentat...", afegit que no apareixerà en els textos successius, per ser, certament, supertlu.

- 1 *Certa cosa és que deven saber los acusadors que tals coses deven adur en acusació que clarament se pusquen provar per bons testimonis o per bones cartes*
- 5 *que sien plus clares que no és nula luu o nula clardat.*⁴
E els testimonis que en acusació són amenatz per fer testimoni deven ésser majors de XX ayns e no menors, e d'entrega fama deven ésser.
- 4.10.6 *Certa cosa és que deuen saber los acusadors que tals coses deuen adur en acusació que clarament se pusquen provar per bons testimonis o per bones cartes.*
- E els testimonis que en acusació són amenats per fer testimoni deuen ésser majors de XX ans e no menors, e d'éntegra fama deuen ésser.*

4. (4.10.6): Una vegada més s'elimina una expressió imprecident en un text jurídic.

RÚBRICA 11 DE TESTIBUS ¹

- 1 *Con negun deu fer testimoni en alcun fet, primerament deu jurar a manament del júgie, tocatz los sens evvangelis ab sa pròpria man, presens les partz o la una absent per contumàcia, que dirà veritat de so que an vist ne oït e de fama, si mester és, e que per amor ne per desamor, ne per servü no celarà veritat, ne y alevàrà mensóngia, e que servü no li n'és dat ne promés n-él n'espera aver per aquel testimoni a ffer, e que per sol Déu dirà veritat, si Déus li ajud e aquest santz IIII evvangelis denant él posatz e tocatz ab sa pròpria man.*
- 5
- 10
- 15
- 20
- 25
- 30
- 4.11.1 Con negú deu fer testimoni en algun feyt, primerament deu jurar a manament del jutge, tocats los sens Evangelis ab sa pròpria mà, presents les parts o la una absent per contumàcia, que dirà veritat de ço que ha vist ne oït e de fama, si mester és, e que per amor ne per desamor, ne per servü no celarà veritat, ne y alevàrà mençongia, e que servü no li n'és dat ne promés n-él n'espera a aver per aquel testimoni a fer, e que per sol Déu dirà veritat, si Deús li ajud e aquests sentz IIII Evangelis denant eyl posats e tocats ab sa pròpria mà.
- 4.11.2 Nuyl hom no pot ne deu fer testimoni en la sua cosa pròpria, ne en re de que sia parçoner, ne en re atressí de què pogués aver profit.
- 4.11.3 A prou del seu seynor ne a don, no pot [fer] testimoni servu ne libert; mas pot ésser demanat lo servu en son feyt propi, si alguna mala feyta ha feyta, o enjúria a alcú tan solament.
- 4.11.4 Testimonis, apartadament denant los jutges deuen dir lur testimoni, e no denant ne presentz les partz, ne en públic; e deu-los ésser manat per los júgies con an dit lur testimoni, e-s deuen partir dels júgies que so que an dit que sia secret e que a nul hom no-n parlen.
- 4.11.5 Con los testimonis se prenen, los jutges deuen demanar a la part qui-ls testimonis dóna o amena si-n [vol] plus donar, e si diu que hoc, deu[en]-li assignar dia. E a la derrera producció, los jutges ² deuen demanar a la part si-n vol plus donar. E si diu que no, deu renunciar a testimonis; la qual renunciació se deu escriure e-l

1. (... usque ad viginti quinque que incipit: "Senyors batles et cetera" salvo...) La Sentència no menciona expressament la RÚBRICA 11, DE TESTIBUS, ja que després d'aprovar la rúbrica 10 afegeix, sense discontinuïtat, que aprova fins al costum "Senyors e batles...", el qual costum és el reprovat després de 4.11.24.

2. En el ms. C, una nota marginal en vermell adverteix "pahers in illo processo criminali ut dictum est", és a dir, que els jutges, en causes penals, són els paers.

1 *libre de la cort. E, feta la renunciatió, los júgies
deven manar a l'escrivan que publich los ditz
dels testimonis e, aquels publicatz, deven ma-
nar a l'escrivan que don treslat a les partz si-l
5 ne volen, e deu-los assignar dia a disputar. La
qual publicació dels testimonis se deu fer en la
cort, e presentz totz aquels que en la cort són,
e presentz les partz, o la una present e l'altra
per contumàcia absent. E si volrà dir contra los
10 ditz dels testimonis o contra les persones e els
ditz, que u pot fer, e per los júgies deven-li ésser
assignades ses produccions a provar so que diu
e afferma, e segons los fetz de què encolpa, les
persones dels testimonis. E les raons de què
15 encolpa los testimonis deven ésser tals, que eles
provades a él, puxen valer e aidar, e que les
persones, per so que él provarà contra eles,
pusquen ésser gitades d'aquel testimoni. Car si
les raons o so que él posarà contra les persones
20 dels testimonis no eren tals que, eles provades,
fossen gitades del testimoni, no-ls deven ésser
reebudes, ne sobr-aqueles preses testimonis;
car dret ne raon no vol que hom prov so que, alò
provat, no valgés ren.*

25 *Los júgies qui reeben los testimonis, deven-
los demanar sobr-aquel feyt en què seran tretz
per testimonis, e no sobr-altre sinó sobr-aquel de
què és plet. Car si lo testimoni diu sinó sobre so
en què és tret, no val ne deu ésser escrit, ne ren
30 que diga ultra so de què és la demanda, no nou
al demanat ne val ne profita al demanador.*

*Deven demanar los júgies encara los testi-
monis de temps, de loc, de vista, de oyda, de
sciència, e que li fassen redre raon de la sua
35 sciència, de fama e de creensa. Car si simpla-
ment era demanat que no-n reta raon, és sem-
blant que sia mal demanat e ha hom a estar al
dit del testimoni, car no s'estén a als, sinó tan
solament a asò que-l testimoni a dit.*

40 *Emperò si el testimoni, levat denant lo júgie,
sobte de continent con d'éls se serà partit, ans
que parle ab les partz ne ab altres persones
que-l pogessen sobornar ne a altres fetz, se meta
d'anar ne de ffer sobre alcunes coses que li
45 fossen oblidades que no agés dites en son tes-
timoni, tornarà denant lo júgie per dir so que
avia oblidat e per lo sacrament que a fet, diga
que oblidat li era, deu ésser reebut alò que dirà,
e val aytant com so que ja avia dit.*

50 *Mas si al júgies serà dat interrogatori per lo
defenedor, e articles seran donatz per lo dema-
nador, e els júgies sobre alcun o alguns dels*

libre de la cort. E, feyta la renunciació, los jut-
ges deuen manar a l'escrivà que public los dits
dels testimonis e aquels publicats, deuen manar
a l'escrivà que-n do translat a les parts si-l ne
volen, e deuen-los assignar dia a disputar. La
qual publicació dels testimonis se deu fer en la
cort, e presents tots aquels qui en la cort són, e
presents les parts, o la una present e l'altra per
contumàcia absent. E si volrà dir contra los dits
dels testimonis o contra les persones e els dits,
que u pot fer, e per los jutges deuen-li ésser
assignades ses produccions a provar ço que diu
e aferma, e segons los feyts de què encolpa les
persones dels testimonis. E les raons de què
encolpa los testimonis deuen ésser tals que
eyles provades a eyl, puxen valer e aydar, e que
les persones, per ço que eyl provarà contra
eyles, pusquen ésser gitades d'aquel testimoni.
Car si les raons o ço que eyl posarà contra les
persones dels testimonis no eren tals que, eyles
provades, fossen gitades del testimoni, no-ls
deuen ésser reebudes, ne sobre aqueles preses
testimonis; car dret ne raó no vol que hom prov
ço que, aylò provat no valgués re.

4.11.6 *Los jutges que reeben los testimonis,
deuen-los demanar sobre aquel feyt en què
seran treyts per testimonis, e no sobr-altre. Car
si lo testimoni diu sinó sobre ço en què és treyt,
no val ne deu ésser escrit, ne re que diga oltra
ço [de] que és la demanda, no nou al demanat
ne val ne profita al demanador.*

*Deuen demanar los jutges encara los testi-
monis de temps, de loc, de vista, de oïda, de
sciència, e que façen redre raó de la sua sciència,
de fama, e de creença. Car si simplement era
demanat que no-n reta raó, és semblant que sia
mal demanat e ha hom a estar al dit del testi-
monni, car no s'estén a als, sinó tan solament a
açò que-l testimoni ha dit.*

*Emperò si-l testimoni, levat denant lo jutge,
sobte de continent con d'eyls se serà partit, ans
que parle ab les parts ne ab altres persones que
poguessen sobornar ne altres feyts, se meta
d'anar ne de fer sobre alcunes coses que li fos-
sen oblidades que no agués dites en son testi-
monni, tornarà denant lo jutge per dir ço que aurà
oblidat e per lo sacrament que ha feyt, diga [ço]
que oblidat li era, deu ésser reebut aylò que dirà,
e val aytant com ço que ja avia dit.*

*Mas si als jutges serà dat interrogatori per lo
defenedor, e articles seran donatz per lo dema-
nador, e els jutges sobre alcú o alguns dels ar-*

1 *articles o de l'enterrogatori no demanarà los*
testimonis, après publicacion dels testimonis,
si la part o demana, deven demanar los testi-
5 *monis sobre aquels capítols dels articles o de*
l'enterrogatori en què no foren demanatz; e so
que y diran val aitant con que de-bans avien dit,
e és aitant ferm que no-s pot revocar sinó axí
com so que d'abans avia dit.

10 *Veger, júgies ne escrivà, ans de la publicació*
dels testimonis, no deven donar còpia a les
partz de les atestacions o dels ditz dels testimo-
nis ne deven mostrar lo libre a les partz per
volentat que en éls sia tro sien publicatz o són
15 *aütz per publicatz per les partz, que digen de-*
nant los júgies e el veger e que renuncienc que
no volen plus testimonis donar, e aquels volen
que vàgien per publicatz; e en aquest cas, per
manament dels júgies, poden veer lo dit dels
testimonis o-n poden aver còpia si la'n volen.

20 *E totes cosas a provar basten II testimonis o*
plus, ab que no sien de mala fama, o carta pú-
blica, o testament, o tota altra derrera volentat,
en què aja II testimonis o plus.

25 *Si sobre alcun fet o fetz covén que amdues les*
partz ajen a provar, e és semblant als júgies
que-ls testimonis sien contraris los uns als al-
tres, la sentència se deu donar per aquels que
plus honestz són e mils dien la veritat.

30 *E«n» testimonis a reebre, e a produccions a*
donar, e a totes altres cosas a dir o a pronun-
tiar, e de posicions e de citacions e totes altres
coses que al plet se pertaynen, pot enantar la I
dels júgies ab lo veger ensems; exceptades tan
35 *solament sentències interlocutòries e defeniti-*
ves e resposta de plet, a les calz totz los júgies que
e-l plet són eletz deven ésser presentz con se
donen o-s pronuncient.

40 *En totz pletz o contraytz són reebutz testi-*
monis axí bén aquels que i són o y sobreven«en»
con aquels que i són apelatz o pregatz, asò tota
ora entés que testimoni d'oyda ren no val, jasia
so que fassa alcuna presumptió. Atressí sol I
testimoni, jasia so que comte tot lo fet e y sia
45 *estat present, no val, ne sentència per aquel tant*
solament no pot ésser donada, si doncs lo fet o

ticles o de l'enterrogatori no demanarà los testimonis, après publicació dels testimonis, si la part o demana, deuen demanar los testimonis sobre aquel capítol dels articles o de l'enterrogatori en què no foren demanats; e ço que diran val aytant com ço que dabans avien dit, e és aytan ferm que no-s pot revocar, sinó axí com ço [que] d'abans avia dit.

4.11.7 *Veguer, jutges ne escrivans, «ans»³ de la publicació dels testimonis, no deuen donar còpia a les parts de les atestacions o dels ditz dels testimonis ne deuen mostrar lo libre a les parts per volentat que en eyls sia, tro sien publicats, o són haüts per publicats per les parts, que diguen denant los jutges e el veger que renuncienc que no volen plus testimonis donar, e aquels volen que vagen per publicats; e en aquest cas, per manament dels jutges, poden veer lo dit dels testimonis e-n poden aver còpia si la'n volen.*

4.11.8 *A totes cosas a provar basten dos testimonis o plus, ab que no sien de mala fama, o carta pública, o testament, o tota altra derrera volentat, en què aja dos testimonis o plus.*

4.11.9 *Si sobre alcun feyt o feyts covén que abdues les parts ajen a provar, e és semblant als jutges que-ls testimonis sien contraris los uns als altres, la sentència se deu donar per aquels que plus honests són e mils dien la veritat.*

4.11.10 *A testimonis a reebre, e a produccions a donar, e a totes altres cosas a dir e a pronunciar e de posicions e de citacions e totes altres cosas que a pleyt se pertaynen, pot enantar la un dels jutges ab lo veger ensems; exceptades tan solament sentències interlocutòries e diffinitives e resposta de pleyt, a les quals tots los jutges que e-l pleyt són eletz deuen ésser presents con se donen e-s pronuncien.*

4.11.11 *En tots pleyts o contrayts són reebutz testimonis, axí bé aquels que y són o y sobrevenen com aquels que y són apelats o pregats, açò tota lhora és entés que testimoni d'oyda re no val, jassia ço que faça alcuna presumció. Atressí I testimoni, jassia ço que comte tot lo feyt e hi sia estat present, no val, ni sentència per aquel tan solament no pot ésser donada, si doncs lo feyt*

3. (4.11.7): Cal introduir "ans" d'acord amb els manuscrits A i B, que no apareix ni a C ni a les edicions, i que afecta el sentit del text.

1 plet no era de L sous o de menys, e que-l testi-
moní fos honest e no de mala fama, car ladoncs,
ab sacrament del principal que atressí fos hon-
5 est e no de mala fama mas no ab sacrament de
procurador, val lo dit del testimoni d'un sol, e
los júgies poden e deven condepnar lo demanat
tro a L sous e no a plus.

10 *Testimonis no deven ésser reebutz. E si són*
reebutz no deven valer ne aydar a aquel qui-ls
darà o-ls amenarà, so és saber aquels qui són
de ça casa pròpria ne méngien son pan, ne
erégies, ne ladres, ne robadors manifestz, ne
infamis, ne vil persona, ne criminós, ne aquel
15 *qui espera aver profit o don, si la sentència ce*
donava per aquel qui trau ne amena los testi-
monis, ne nul hom que don ne preste ne liure sos
diners a usures, ne atressí aquel qui reeb usures
d'usurés, ne sos advocatz, ne sos cosins dintre
20 *quart grau, si doncs en aquel grau o pus pruyme*
lo demanat no ere ab lo testimoni.

25 *Pare contra fil, muler contra marit, sogre*
contra son gendre o sa nora, o sogra contra son
gendre o so nora, no poden ne deven fer testi-
moní, ne-ls ne pot hom forçar ne destréyner
que-l fassen, e si-l fan, no val. Atressí e converso
no val.

Enemich capital no deu ne pot fer testimoni
contra son enemich ne y deu ésser reebut e, si
u fa, no val.

30 *Amic especial, per son amic especial ne a*
profit d'él, no pot fer testimoni e, si u fa, no val;
si doncs no u fa en testamentz o derrerres vo-
lentatz o cartes públiques, car ladoncs val lur
testimoni e deven ésser reebutz.

35 *Los testimonis totes hores deven fer e dir lur*
testimoni en dejun, si doncs necessitat no u fa
*fer car ladoncs lo pot hom pendre.*⁵

Los júgies o júgie deven diligentment dema-
nar los testimonis, e no sobornar.

4. En (4.11.11) suplim el que falta i s'afegeix posteriorment al marge, d'acord amb els manuscrits A i B. L'errada detectada a la fe d'errades de l'edició de 1539, va corregida a l'edició d'Oliver on s'afegeix tal com textualment diu la fe d'errades de 1539 "... de la part so és del principal..."

5. ... Salvo quod hoc quod dicitur in sexta-decima consuetudines que incipit "Los testimonis et cetera" scilicet quod testis ielunus debet deponere referatur tantum ad honestatem et non ad necessitatem... (4.11.16)

Els àrbitres assenyalen que l'obligació de dejuni dels testimonis no es redueixi a la necessitat, ans a l'honestedat. Les versions B i C eliminaran tota referència al dejuni que té un contingut moral i no jurídic.

o pleyt no era de L sous o de meyns, e que-l
testimoni fos honest e no de mala fama, car
ladonchs, ab sacrament [de la part ço és del
principal que atressí fos honest e no de mala
fama mas no ab sacrament]⁴ del procurador, val
lo dit testimoni d'un sol, e los jutges poden e
deuen condepnar lo demanat tro a L sous, e no
plus.

4.11.12 *Testimonis no deven ésser reebutz. E si són*
reebuts, no deven valer ne aydar a aquel qui-ls
darà o-ls amenarà, qui són de sa casa pròpria ne
mengen son pa, ne heretges, ne ladres, ne ro-
badors manifestz, ne infamis, ne vil persona, ne
criminós, ne aquel qui espera aver profit o don,
si la sentència se donarà per aquel qui trau ne
amena los testimonis, ne nuyl qui don ne preste
ne liure sos diners a usures, ne atressí aquel qui
reeb usures d'usures, ne sos advocatz, ne sos
cosins dintre quart grau, si doncs en aquel grau
o pus pruíxme lo demanat no ere ab lo testimoni.

4.11.13 *Pare contra fiyl, muyler contra marit, sogre*
contra son gendre o sa nora, o sogra contra son
gendre o sa nora, no poden ne deven fer testi-
moní, ne-ls ne pot hom forçar ne destréyner
que-l façen, e si-l fan, no val. Atressí e e con-
verso no val.

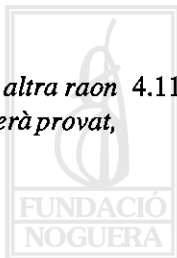
4.11.14 *Enemich capital no deu ne pot fer testimoni*
contra son enemich ne y deu ésser reebut e, si
ho fa, no val.

4.11.15 *Amich espetial, per son amich especial ne a*
profit d'eyl, no pot fer testimoni e, si u fa, no val;
si doncs no u fa en testament o derrerres volen-
tats o cartes públiques, car ladoncs val lur tes-
timoni e deven ésser reebutz.

4.11.16 *Los testimonis se poden pendre tots dies que*
feriats no sien, e totes hores.

4.11.17 *Los jutges o jutge deven diligentment dema-*
nar los testimonis, e no sobornar.

- 1 *Los testimonis qui són en derrerres volentatz, o en cartes e o en pletz o en altres contraitz, si ladoncs con fan lo testimoni o són escritz en l'escritz, en les cartes o derrerres volentatz, no* 4.11.18 *Los testimonis qui són en derrerres volentats, o en cartes o en pleyts o en altres contrayts, si ladoncs com fan lo testimoni o són escrits en les cartes o derrerres volentats, no són de mala fama, deuen ésser creegutz axí com a bons e a leyals, jasia so que depux se sien fetz infames o de mala vida.*
- 5 *són de mala fama, deven ésser creegutz axí com a bons e a leyals, jasia so que depux se sien fetz infames o de mala vida.*
- Menor de XIII ayns conplitz no és reebut ne deu ésser en testimoni reebut en fetz civils.* 4.11.19 *Menor de XIII ans complits no és reebut ne deu ésser en testimoni e reebut en feyts civils.*
- 10 *Ne menor atressí de XIII ayns conplitz en plet criminal no deu ésser reebut en testimoni. Mas si són majors de XX ayns conplitz, són e deven ésser reebutz, ab que no sien de mala fama en los criminals pleitz.*
- 15 *Per ça boca pròpria deu hom fer e dir son testimoni, e no per altres ne escrit alcun.* 4.11.20 *Per sa boca pròpria deu hom fer e dir son testimoni, e no per letres ne [per] escrit algú.*
- Si alcun vol provar fet civil per testimonis qui no són ⁶ (en altra) jurisdicció de Tortosa e són e estan en altre loc; o són delà de la jurisdicció e són en altra jurisdicció per lurs affers a ffer, la cort deu trametre letres al júgie d'aquel loch, e la demanada escrita, e articles, e enterrogatoris, si y són donatz, sobre què prenga los testimonis. E reebutz los ditz, sotz son segel o de la cort encloses, que ls trameta a la cort de Tortosa, la qual escriptura no requer hom ne demanda si la a feta escrivan públic o no; que tant solament a hom fe al segel d'aquel júgie o de la cort d'aquel loch.* 4.11.21 *Si algú vol provar feyt civil per testimonis qui no són de la jurisdicció de Tortosa e són e estan en altre loc; o són de la jurisdicció, e són en altra jurisdicció per lurs afers a fer, la cort deu trametre letres al jutge d'aquel loc, e la demanda escrita, e articles, e enterrogatoris, si hi són donats, sobre que prenga los testimonis. E reebutz los dits, sots son segel o de la cort encloses, que ls trameta a la cort de Tortosa, la qual escriptura no requer hom ni demana si la ha feyta escrivà public o no; que tan solament ha hom fe al segel d'aquel jutge o de la cort d'aquel loc.*
- 20 *Si alcun vol provar fet civil per testimonis qui no són ⁶ (en altra) jurisdicció de Tortosa e són e estan en altre loc; o són delà de la jurisdicció e són en altra jurisdicció per lurs affers a ffer, la cort deu trametre letres al júgie d'aquel loch, e la demanada escrita, e articles, e enterrogatoris, si y són donatz, sobre què prenga los testimonis. E reebutz los ditz, sotz son segel o de la cort encloses, que ls trameta a la cort de Tortosa, la qual escriptura no requer hom ne demanda si la a feta escrivan públic o no; que tant solament a hom fe al segel d'aquel júgie o de la cort d'aquel loch.*
- 25 *de la cort encloses, que ls trameta a la cort de Tortosa, la qual escriptura no requer hom ne demanda si la a feta escrivan públic o no; que tant solament a hom fe al segel d'aquel júgie o de la cort d'aquel loch.*
- 30 *En los fetz criminals nul hom per altre júgie no és, ne deu, ne pot ésser reebut a testimoni a ffer ne a dir, sinó tan solament per aquels júgies qui són eletz e l principal plet del crim, car aquels deven reebre totz los testimonis e no altres.*
- 35 *En los feyts criminals nuyl hom per altre jutge no és, ne deu, ne pot ésser reebut a testimoni a fer ni a dir, sinó tan solament per aquels jutges qui són eletz e l principal pleyt del crim, car aquels deuen reebre tots los testimonis e no altres.*
- Si alguns són parçoners d'alcun crim públich que per éls ensems sia fet, la una contra l'altre ne per él, no pot ne deu fer testimoni e, si u fa, no val. Ne la un l'altre d'aquel fet metex no pot acusar.* 4.11.22 *Si alguns són parçoners d'alcun crim públic que per eyls ensems sia feyt, la un contra l'altre ne per eyl, no pot ne deu fer testimoni e, si ho fa, no val. Ne la un [a] l'altre d'aquel feyt meteyx no pot acusar.*
- 40 *Si alcun per diners o per qual que altra raon fa fals testimoni, e assò leyalment li serà provat, lo seu testimoni nul valor no a.* 4.11.23 *Si alcú per diners o per qualque altra raó fa fals testimoni, e açò leyalment li serà provat, lo seu testimoni nuyla valor no ha.*

6. En 4.11.21, en lloc de: "en altra jurisdicció de Tortosa" cal rectificar, d'acord amb la versió dels manuscrits B i C: "qui no són de la jurisdicció de Tortosa, e són e estan en altre loc o són de la jurisdicció, e són en altra jurisdicció per lurs affers a ffer", perquè el text tingui sentit.

1 Si alcun serà provat que aja fet fals testimoni a demanda de la part contra qui l'aurà fet, deu ésser punit e condempnat a la part con leyalment li sia provat, en aitant com la part a perdut
5 per aquel fals testimoni, e reman infamis, e jamés no deu ne pot ésser reebut en testimoni, ne testimoni que fassa no val.

Si en altre fet exceptat aquest a negun serà provat de perjuri, no cau en pena.

10 Seynors, batles ne veger no poden fer testimoni contra alcun ciutadan de Tortosa ne del termen, ne contra negun habitador, ne per él ne contra él, ne contra altra persona que en la cort de Tortosa venga ne plet men. Alò metex c'és dels júgies que contra negun ne per alcun no poden fer testimoni ne poden ésser advocatz en aquel fet en què són júgies, emperò exceptat lo veger, que pot fer testimoni en aquels cases que ja denant són escritz.⁷

15 Con testimonis són jugiatz a alcun, lo primer dia que hom li assigna que prov es dia de vanar e aquel dia deu dir si provarà o no. E après aquel dia de vanar deu tres dies, si aver los vol, so és saber de ters en ters dia axí con hom ten
20 cort, en què amén totz los testimonis que són en la ciutat o e-l termen, per assignació que-ls júgies li'n deven fer, que en altra manera no valria, e si vol donar testimonis que sien de fora la jurisdicció de Tortosa dins les primers dues assignacions fetes per lo júgie en què dégia
25 provar, deu dir que a testimonis de fora la jurisdicció de Tortosa e e-l loc en què són. E als júgies secretament que l'altra part no u sàpia, deu nomenar e dir los testimonis qui són. E si
30 vol aver la quarta producció, deu-la aver, e deu-li ésser donada e assignada per los júgies ab aquela sollemnitat que dret y dóna, so és que él que deu jurar sobre quatre evngelis que él aquela quarta productió no demana per
35 malea ne per alongament, mas per son dret a conservar, e que aquels testimonis él no-s pot aver, e que y dóna obra que él que-ls (sic) aver, e no-ls poch aver. E si lo demanador falirà en plena probatió e demanarà que son adversari
40 prov, no deu ésser oyt, ans son adversari deu ésser absolt, feent sagrament que la demanda contra él feta no és vera, axí com los júgies li jugiaran.⁸

7. ... Juris dictam vero vicesimam quintam consuetudinem et alias usque ad finem rubrique sequentis approbant et reprobant ut in fine cuiuslibet continetur.

Quinquagesimam primam duodecimam quaterni que incipit "Seynors batles et cetera", reprobant quia impedit iusticiam. "Seynors, batles...", entre el costum 24 i 25, és reprovat pels àrbitres de 1277 i desapareixerà en els manuscrits B i C.

8. Quinquagesimam secundam que incipit: "Com testimonis et cetera", approbant usque ibi. "Però si-l demanador és juheu et cetera"; ex tunc reprobant eam.

4.11.24 Si [a] alcú sera provat que aja feyt fals testimoni a demanda de la part contra qui l'aurà feyt, deu ésser punit e condempnat a la part com leyalment li sia provat, en aytant com la part ha perdut per aquel fals testimoni, e roman infamis, e jamés no deu ne pot ésser reebut en testimoni, ne testimoni que faça no val. E deu ésser punit segons dret e si jura a seynor.

Si en altres feyts exceptats aquests a negú serà provat de perjuri, no-n cau en pena.

4.11.25 Con testimonis són jutgats a àlgú, lo primer dia que hom li assigna que prov es dia de vanar e aquel dia deu dir si provarà o no. E après aquel dia de vanar deu tres dies, si aver los vol, ço és a saber de terç en terç dia, en què amén tots los testimonis qui són en la ciutat o e-l termen, per assignació que-ls jutges li deuen fer, que en altra manera no valria, e si vol donar testimonis que sien de fora la jurisdicció de Tortosa, dins les primeres assignacions feytes per lo jutge en què deja provar, deu dir que ha testimonis de fora la jurisdicció de Tortosa e el loc en que són. E als jutges secretament que l'altra part no u sàpia, deu nomenar e dir los testimonis qui són. E si vol aver la quarta producció, deu-la aver, e deu-li ésser donada e assignada ab aquella sollemnitat que dret hi dóna, ço és que eyl deu jurar sobre IIII Evangelis que eyl aquela quarta producció no demana per malea ne per alongament, mas per son dret a conservar, e que aquels testimonis eyl no pot aver, e que y dóna obra que eyl que-ls pogués aver, e no-ls pot aver. E si lo demanador faylirà en plena probació e demanarà que son adversari prov, no deu ésser oït, ans son adversari deu ésser absolt, feent sagrament que la demanda contra eyl feyta no és vera, axí com los jutges li jutgaran.

1 *Però si lo demanador és jueu o sarray, con lo sacrament se deu fer, aquel o totz altres sacramentz que per xrestian se dégia fer per demanda que-l jueu o sarray fassa, deu exir lo jueu o sarray defora tota la cort e estar en loch que él no pusca'n veer lo xrestian con jurarà. E, fet lo sacrament, lo demanat deu ésser absolt per sentència dels júgies, jasia so que-l jueu no sia present o el sarray.*

5 *En fetz o pletz criminals e en aqueles que de crim o d'enjúria devalen, deven ésser forsatz totz los testimonis que e-l plet per la part són nomenatz ne ditz.* 4.11.26 En feyts e pleyts criminals e civils, deuen ésser forçats tots los testimonis que e-l pleyt per la part són nomenats ne dits.

10 *E, si per aventura no y volen venir a la primera vegada que manat los serà, ne a la segona, con moltes vegades s'esdevén, ab que aquel qui-ls trau a testimoni nomén los testimonis o-ls don escritz als júgies, no li corren productions, mas totes ores que-ls pusca aver, que deven* 15 *ésser preses e reebutz, que no li corre⁹ nula producció.* E, si per aventura no y volen venir a la primera vegada que manat los serà, ne a la segona vegada, com moltes vegades s'esdevé, ab que aquel qui-ls trau a testimoni nomén los testimonis o-ls do escrits als jutges, no li corren productions; mas totes hores que-ls pusca aver, que deuen ésser preses e reebuts, que no li corre nuyla producció.

20 *Alò metex s'és, e-ls fetz o pletz civils, d'aquels testimonis que i són apelatz o an feta promessió a la part que i faran testimoni, e depux no-l volen fer, car en altres causes en fetz civils nul testimoni no deu ne ésser forsatz que fassa testimoni sinó en aquestz sobreditz; ans si forsatz era per l'esgleya, per so que no fos vedat, volia fer lo testimoni, no deu ésser reebut a testimoni a ffer.*

Crestian prova contra jueu ab dos jueus, o ab I crestian e I jueu o plus. 4.11.27 Crestià prova contra jueu ab dos jueus, o ab un crestià e un jueu o plus.

25 *Atressí lo jueu prova contra el crestian ab dos crestians, dos jueus, o ab I crestian e jueu o plus.* 4.11.28 Atressí el jueu prova contra-l crestià ab dos crestians, o ab un crestià e un jueu o plus.

*Alò metex ç'és de crestià contra sarrayn, deu provar ab dos sarrayns o plus e sarray contra crestià ab dos crestians o plus.*¹⁰ 4.11.29 Crestià contra saray deu provar ab dos sarayns o plus, e saray contra crestià ab dos crestians o plus.

Els àrbitres aproven el costum fins a "Però si lo demanador és jueu", i a partir d'aquí el reproven. Efectivament, en els manuscrits B i C desapareix aquest paràgraf final.

Al començament del costum tot i que tots els manuscrits són concordats amb les edicions entenem que el text s'ha d'aclarir: "Com testimonis són jutgats a alcú, lo primer dia que hom li assigna que *prou es dia* deu anar..." que vol dir: "... lo primer dia que hom li assigna que *prov(i)*, est (aquest) dia deu anar..."

9. *Quinquagesimam terciam que incipit: "En feyts o pleyts et cetera", approbant quantum ad primam partem, quantum vero ad secundam partem ubi dicit "in civilibus non compellatur nisi in casibus ibi positis", reprobant eam quia celare veritatem peccatum est. Ideo dicunt quod etiam in civilibus indistincte compellatur.*

L'aproven quant a la primera part, i la fan indistintament aplicable a fets civils. I reproven la segona part perquè no es pot amagar la veritat.

Efectivament, en el text dels manuscrits B i C se suprimeix des de "Alò metex..." fins al final del paràgraf. Suplim "corre" (segons B i C) a la versió A.

10. Els costums 27, 28 i 29 apareixen al manuscrit A després del costum 37 (vegeu també 9.29.10)

Sexagesimam secundam que incipit: "Christià prova et cetera", approbant hoc salvo quod sicut christianus non convincit iudeum per solo christianos.

Ita iudeus non possit christianum convincere per solos iudeos. Se saltim equalitas servetur in hoc hinc inde.

Els àrbitres adapten el contingut d'aquests costums a la Carta de la Paheria de 1275, suprimint la prova amb dos jueus contra cristià (costum 28), de la mateixa manera que en el costum 27 no consta que els cristians, sols, puguin provar contra jueu.

Privilegis III número 31, Item 14, excloïa als cristians "Item utitur quod nullus christianus, admittitur contra iudeum in testem quacumque actione contra iudeum agatur tam reali quam etiam personali.

- 1 *Tot testimoni de crim e d'aquels qui són apelatz en los fetz civils que sien testimonis, deven ésser forsatz que fassen testimoni, e aquels qui an promés a la part que faran testi-* 4.11.30 *Tot testimoni de crim o de feyts civils deuen ésser forçats que facen testimoni,*
- 5 *moni, la qual forsa deu ésser feta en aquesta manera: que si per aventura no volran fer lo testimoni, que-l veger, per juy e per sentència dels ciutadans que seran en la cort o d'aquels qui seran júgies en aquel plet, ma-*
- 10 *nualment que-ls deu pendre e pugiar en la Çuda, e aquí tant tenir preses en la Çuda, so és per tota la Çuda, tro que fassen o vullen fer aquel testimoni.* ¹¹
- 15 *Testimoni ne nula altra persona no pot ésser tornat per nul hom a batala, ne a fferre calt ne fret, ne aiga calda ne freda, per so con en Tortosa no a batalla, ne pot ne deu ésser.* ¹² 4.11.31 *Testimoni ne nuyla altra persona no pot ésser tornat per nuyl hom a batayla, ne a ferre calt ne fret, ne aygua calda ne freda, per ço <com> en Tortosa no ha batayla, ne pot ne deu ésser.*
- 20 *Si en alcun capítol o alcun plet se donen testimonis, en la appellació sobr-aquel plet metex o capítol, testimonis no-s poden donar, si doncs alcun fet novel, del veyl devalant, que d'abans no fo ne poc ésser sabut per la part qui dar-los devia, no y venia; car ladoncs, sobr-* 4.11.32 *Si en alcun capítol, o [en] alcun pleyt se donen testimonis, en la appellació sobre aquel pleyt meteyx o capítol, testimonis no-s poden donar, si doncs alcun feyt noveyl, del veyl devalant, que d'abans no fos ne poc ésser sabut per la part que dar-los devia, no y venia; car ladoncs sobre aquel noveyl en la appeyllació, se poden dar testimonis.*
- 25 *Cartes pot hom trer totes ores a provar son enteniment tro a sentència e, après la sentència, tro a la sentència de la derrera appellació.* ¹³
- 30 *A provar totes coses, aquella forsa fan les cartes con los ditz dels testimonis o an los testimonis.* ¹⁴ 4.11.33 *A provar totes coses, aquella força fan les cartes com los testimonis.*
- 35 *Jasia so que-l defenedor contra qui és feta demanda no dégia provar, si per aventura él posa alcuna excepció, e li és negada per l'actor o demanador del principal, él és tengut de provar aquella excepció que posada ha en defeniment de si, per so com tot demanat, él posant* 4.11.34 *Jassia ço que-l defenedor contra qui es feyta demanda no deja provar, si per aventura él posa alcuna excepció, <e> li és negada per l'actor o demanador del principal, eyl [és] tengut de provar aquella excepció que posada ha en defeniment de si, per ço con tot demanat, eyl po-*

11. Quinquagesimam quartam que incipit: "Tot testimoni et cetera", approbant, ita quod per hunc modum compellantur omnes indistincte tam in civilibus quam in criminalibus causis, alias contineret peccatum et iusticia impediretur.

Els àrbitres l'aprovaran de manera que tots els testimonis, tant en causés civils com criminals, han de ser forçats a donar testimoni. I així passarà a B I C, que suprimiran les limitacions: apel·lacions en fets civils i promesa a la part; d'aquesta manera el costum quedarà tan extens com volen els àrbitres.

12. Quinquagesimam quintam que incipit: "Testimoni et cetera", approbant.

13. Quinquagesimam sextam que incipit: "Si alcun capítol et cetera", approbant.

14. Quinquagesimam septimam que incipit: "A provar totes et cetera", approbant.

1 *excepció, és demanador, e l'actor o demanador, en aitant con aquela excepció és posada contra él, és fet demanat o reus.* ¹⁵

ant excepció, és feyt demanador, e l'actor o demanador, en aytant com aquela excepció és posada contra eyl, és feyt demanat.

5 *Si alcun demana per la universitat de Tortosa o la defén, pot traure e donar en testimonis aquels de la universitat de Tortosa, no contrastant excepció que digen que aquels testimonis són d'aquela universitat e que no-ls hi deu traure.* ¹⁶

4.11.35 Si alcú demana per la universitat de Tortosa o la defén, pot traure e donar testimonis aquels de la universitat de Tortosa, no contrastant excepció que diguen que aquels testimonis són d'aquela universitat e que no-ls hi deu traure.

10 *Si alcun vol donar en testimoni advocat o procurador de son adversari, o alcun de la família de son adversari, liurament e sens contrast pot àquels donar en testimoni, si doncs aquels d'aquela família no són d'aqueles persones les quals, ja segons aquestes custumes, de testimoni a ffer són exceptatz, e deven ésser gitatz.* ¹⁷

4.11.36 Si alcú vol donar en testimoni advocat o procurador de son adversari, o alcú de la família de son adversari, liurament e sens contrast pot aquels [donar en testimoni, si doncs aquels] d'aquela família no són d'aqueles persones les quals, ja segons aquestes costumes, de testimonis a fer són exceptades, e deuen ésser gitades.

20 *Si alcun privat se clama de la universitat de Tortosa, pot dar e traure en ajuda de si en testimoni dels hòmens de la universitat de Tortosa. Item si la universitat de Tortosa se clama d'altra universitat, la universitat de Tortosa pot traure e donar en testimonis d'aquels d'aquela universitat de què ela-s clama.* ¹⁸

4.11.37 Si alcú privat se clama de la universitat de Tortosa, pot dar e traure en ajuda de si en testimoni dels hòmens de la universitat de Tortosa.

25 *Con testimoni deven fer jueus contra crestians o per xrestians, juren sobre la lig de Moysèn que·ls posa hom denant, axí com fan los xrestians, sobre quatre evvangelis.*

4.11.38 Con testimoni deuen fer jueus contra crestians o per crestians, juren sobre la lig de Moysèn, que·ls posa hom denant, axí com fan los crestians, sobre IIII Evangelis.

30 *Mas si jueu a a fer escondiment a xrestian o a ssarayn, juren los jueus, de V sous o de V sous a avayl, sobre la lig de Moysèn; de V sous en amunt juren sobre les malediccions, so és que tenen denant éls I bacín ab aiga e una candela ensesa. E lig·los hom les malediccions sobre lo cap; e là on diu que juren, respon que jura, e anant là on deven respondre «amén», que an a dir «jura amén». E les malediccions leztes a a·pagar la candela en l'aiga.* ¹⁹

Mas si jueu ha a fer escondiment a crestià o a saraf, juren los jueus, de V sous o de V sous a avayl, sobre la lig de Moysèn; e de V sous en amunt, juren sobre les malediccions. E lig·los hom les malediccions sobre·l cap; e là on diu que juren, responen que JURA, e aenant là on deuen respondre AMÉN, que an a dir AMÉN.

15. Quinquagesimam octavam que incipit: "Jassia açò et cetera", approbant. El manuscrit C remarca per nota marginal "per excipiendo efficietur actor"

16. Quinquagesimam nonam que incipit: "Si alcun demana et cetera", approbant.

17. Sexagesimam que incipit: "Si alcun vol et cetera", approbant.

18. Sexagesimam primam que incipit: "Si alcun privat et cetera", approbant.

Aquest costum, tot i ser aprovat pels àrbitres, perdrà, en les versions B i C, el paràgraf final referit a clams fets a un altra universitat.

19. Sexagesimam terciam que incipit: "Con testimoni et cetera", approbant excepto quod dicitur ibi de bacino aque et de candela accenssa in quo reprobant eam ne Deus in hoc videatur temptari.

És aprovada pels àrbitres exceptuant el que es diu de les malediccions amb la bacina d'aigua i la candela encesa.

1 *En testament o en derrera volentat basten II testimonis axí com desús és dit.* ²⁰

5 *Mas no deu ésser ne pot testimoni, femna, furiós, orat ne catiu, ne menor de XIII ayns, ne l'hereu d'aquel testament ne fideïcomissari general, ne fils que <sien> en poder del testador, ne aquels que dret ne gita.* ²¹

10 *Los júgies assignen III produccions a provar, so és III dies que hom tenga cort, als testimonis que són en la ciutat, so és de ters en ters dia, axí con se vénen contínuament les produccions e a dia que hom ten cort.*

15 *E les tres produccions passades, si aquel que afferma e dóna los testimonis demana la quarta producció, deu-la-y hom donar, ab sacrament que fassa que aquela quarta producció no demana por (sic) malea ne per alongament del plet, e aquels testimonis que vol donar en la quarta producció, no pot aver en les altres produccions, o que no sabia que sabessen ren e-l fet.*

20 *E si per aventura los testimonis no són en la ciutat, deven-los assignar dia a provar segons lo loch en què són los testimonis, luyn o prop.*

25 *E si per aventura los testimonis són femnes e són tals que vàgien a fform, al mercat per comprar ne per vendre, o a molín que molga blat, deven venir a la cort e aquí jurar axí com los hòmens.*

30 *Mas si són tals que no vàgien a fform, ne a mercat, ne a molín de blat, lo veger e els júgies deven anar a aqueles dones o femnes a lurs albercs e, aquí, que les fassen jurar e que prengen lurs ditz.*

35 *Atressí si són altres persones sí que sien hòmens o femnes, mas que sien malaltes o veyls que no pusquen venir a la cort, lo veger e los júgies deven là anar, e pendre lur sacrament e lurs ditz; e aquestz testimonis a pendre atressí los assigna hom dia de cort, con los altres. Mas*
40 *aprés que cort és tenguda per tot aquel dia, qual que ora al veger e als altres júgies plàcia, los poden pendre e deven, e a la part adversa assignar la ora per so que-ls végia jurar, si-s vol. E pus li an la ora assignada, él y sia, si-s vol, car*
45 *los júgies, pus li an la ora assignada e él hi és*

4.11.39 No deu ésser testimoni, femna, furiós, orat, ne catiu, ne menor de XIII ans, ne l'hereu d'aquel testament, ne fideïcomissari general, ne fiyls que sien en poder del testador, ne aquels que dret ne gita.

4.11.40 Los jutges assignen tres produccions a provar.

E les tres produccions passades, si aquel qui aferma e dóna los testimonis demana la quarta producció, deu-la-y hom donar, ab sacrament que faça que aquella quarta producció no demana per malea ne per alongament del pleyt, e que aquels testimonis, que vol donar en la quarta producció, no pot aver en les altres produccions, o que no sabia que sabessen re e-l feyt.

E si per aventura los testimonis no són en la ciutat, deuen-los assignar dia a provar segons lo loc en què són los testimonis, luyn o prop.

E si per aventura són femnes los testimonis e són tals que vagen al forn, o al mercat per comprar ne per vendre, o a molí que molga blat, deuen venir a la cort e aquí jurar axí com los hòmens.

Mas si són tals que [no] vagen a forn, ne a mercat, ne a molí de blat, lo veguer e els jutges deuen anar a aqueles dones o femnes a lurs albercs e, aquí, que les façen jurar e que prenguen lurs dits.

Atressí si són altres persones que sien hòmens o femnes, mas que sien malaltes o veyls que no pusquen venir a la cort, lo veguer e ls jutges deuen là anar, e pendre lur sacrament e lurs dits; e aquestz testimonis a pendre atressí los assigna hom dia de cort, com als altres. Mas après que cort és tenguda per tot aquel dia, qualche hora al veguer e als jutges plàcia, los poden pendre e deuen, e a la part adversa assignar la hora per ço que-ls veja jurar, si-s vol,

E pus li han la hora assignada, e eyl hi és o ne

20. Sexagesimam quartam que incipit: "En testament et cetera", approbant.

· El costum "En testament o en derrera volentat basten II testimonis axí com desús és dit", tot i que és aprovat pels àrbitre: desapareixerà en els manuscrits B i C.

21. Sexagesimam quintam que incipit: "Mas no deu et cetera", approbant.

1 o no y és, deven e poden pendre los testimonis
e lurs ditz, e val aitant con si dins en la cort
aqueu dia juraven e l'adversa part hi era pre-
sent; e per la absència d'él no-s pot ne-s deu
5 retardar, e és ferm e estable tot quant s'i fa.

Atressí a-y d'altres femnes que vénen a les
cases dels veyns de la cort, e aquí yxen lo veger
e els júgies e prenen lur sacrament e lur ditz, e
dien a la part que vàgia amb éls ensems e que-ls
10 végia jurar e, sí que i vàgia o no y vàgia, deven
e poden pendre lur sacrament e lur ditz. E
atressí, assò poden fer dementre la cort se ten
o de continent con la cort és partida, e val e és
ferm e estable so que s'i fa, sí que i sia present
15 sí que no y sia present, pus hom lo y a fet saber
que i sia.

A les altres femnes, és en volentat del veger
e dels júgies e en lur elecció si y volen anar o
no. Mas si éls hi volen anar, no u pot contrastar
20 la adversa part, e pus li an assignat que él y sia
e no y vol anar ne ésser, no contrastan la sua
absència, deven e poden pendre lur sacrament
e lurs ditz, e val e és ferm. E per tot aqueu dia
que cort se tenga, qual ora se vulen, los júgies
25 y poden anar e pendre, assignada la ora a la
part que i sia, si ésser y vol.

Atressí és elecció e en volentat dels júgies si
y xirà a pendre aqueles femnes que vénen per fer
testimoni a les cases dels veyns de la cort. E si
30 éls y volen exir, la adversa part y deu exir; e si
no y volen ésser, deven ésser forsades e des-
tretes que intren en la cort mentre que la cort
se ten, e aquí e-l mig de la cort, que juren; per
so car és raon que-ls testimonis deven venir
35 denant los júgies e no els júgies denant éls. E de
totz aquetz testimonis poden pendre lo sagra-
ment, axí con desús és dit. E pres e fet lo sa-
grament dels testimonis, depux cant volen los
júgies o de continent, poden pendre los ditz,
40 segons que a éls serà avinent, dins cort o fora
cort.²²

y és, deuen e poden pendre los testimonis e lurs
dits, e val aytant com si dins en la cort aqueu dia
juraven e la adversa part hi era present; e per la
absència d'eyl no-s pot n'és deu retardar, e és
ferm e estable tot quant s'i fa.

Atressí ha-y d'altres femnes que vénen a les
cases dels veyns de la cort, e aquí ixen lo veguer
e-ls jutjes e prenen lur sacrament e lurs dits, e
dien a la part que vaja ab eyls ensems e que-ls
veja jurar e, sí que y vaja o no y vaja, deuen e
poden pendre lur sacrament e lurs dits. E atressí,
açò poden fer dementre la cort se té o de con-
continent que la cort és partida, e val e és ferm e
estable ço que s'i fa, sí que y sia present sí que
no y sia present, pus hom lo y ha feyt saber que
y sia.

A les altres femnes, és volentat del veguer e
dels jutges e en lur elecció si hi volen anar o no.
Mas si éls hi volen anar, no u pot contrastar la
adversa part, e pus li han assignat que eyl que
y sia e no y vol anar ne ésser, no contrastan la
sua absència, deuen e poden pendre lur sagra-
ment e lurs dits, e val e és ferm. E per tot aqueu
dia que cort se tengua, qual hora se vuylen, los
jutges hi poden anar e pendre, assignada la hora
a la part que y sia, si ésser hi vol.

Atressí és [en] elecció e volentat dels jutges
si exiran a pendre aqueles femnes qui vénen per
fer testimoni a les cases dels veyns de la cort. E
si eyls hi volen exir, la adversa part hi deu exir;
e si no y vol ésser, val aytant com si hi era pre-
sent; e si els jutges no y volen exir deuen ésser
forçades e destretes que intren en la cort mentre
la cort se té, e aquí en la cort, que juren; per ço
com és raó que-ls testimonis deuen venir denant
los jutges, e no els jutges denant eyls. E de tots
aquests testimonis poden pendre lo sagra-
ment, axí com desús és dit. E pres e feyt lo
sagrament dels testimonis, depux can se volen
los jutges o de continent, poden pendre los dits,
segons que a eyls serà avinent, [dins cort o fora
cort].

22. Sexagesimam sextam que incipit: "Los jutges assignen et cetera", approbant.

El manuscrit C porta una llarga nota sobre "les dones que faran males feytes" i estableix la concordança amb 4.11.25. Finalment els manuscrits A i B acaben el paràgraf "dins cort e fora cort": el manuscrit C ho afegeix posteriorment marginat. La frase desapareix en les edicions.

- 1 *Totes les custumes de què hom dubta o pot dubtar, se proven, e-s deven e poden provar per los ciutadans de Tortosa dins en la cort de Tortosa, e són-ne creegutz per simpla e per plana paraula, sens sacrament, que no-n són tengutz de fer ne-n fan. E pus provada és per los ciutadans d'aquela, per les pars no pot ne deu ésser feta appellació e, si se'n fa, no val, ne pot, ne deu valer; car la custuma, pus provada és,*
5 *axí con desús és dit, tot enaxí és com si era dret escrit o lig escrita.* ²³

Si alcun sarrayn o jueu serà trobat jaent ab xrestiana, cascun del poble lo pot acusar sens pena, e pot-s'i provar lo fet aquel per xrestians tan solament. ²⁴

4.11.41 Si algú saray o jueu serà trobat jaent ab crestiana, cascun del poble los pot acusar sens pena, e pot-se provar lo feyt aquel per crestians tan solament.

23. **Primam Terclidecimi quaterni que incipit: "Totes les custumes et cetera", reprobant quia ut posita est contineret peccatum et iusticiam impediret.**

Aquest costum, reprovat expressament pels àrbitres, és un testimoni clar de l'existència de costums no escrits usats fins al 1272 a la cort de Tortosa que eren provats per plana paraula. Ja a 1262 o potser abans, els senyors es queixaven de tal costum (Vegeu *Privilegis III núm. 31, Item 16*. Vegeu també p. 134 nota 9 (3.1.7). D'acord amb l'arbitratge, desapareix en els manuscrits B i C, però, finalment, al menys des de 1399, els ciutadans obtindran dels sobirans que els confirmen tots els costums "escrits i no escrits", com volien abans de 1272.

24. **Secundam que incipit "Si alcun sarrahí et cetera", approbant.**

RÚBRICA 12
MÉS VAL ÇO QUE EN VERITAT S'ÉS FEYT,
QUE ÇO QUE FENTAMENT ÉS FEYT

1 *Rúbrica mes val so que en veritat és fet, que so que fentament s'és fet.¹*

5 *Esgardament deu ésser de tot hom e de veritat, que en los contraitz plus hi deu ésser gardada la veritat del contrait que no so que és fet fentament e contra veritat.*

10 *Un hom empeynora a altre una sua honor, o altres coses, e el creador volc que ja fos so que fos peynora, que la carta que d'aquén çe faya que digés de venda, e axí mudava la veritat del fet; que-l fet era I e la carta deya altre fet. On és costum que si hom pot provar la veritat, que la veritat que vayla, e la cosa fenta o fentament feta, que non vayla ren. Alò metex és entés en*
15 *totz los altres contraitz.*

20 *Qui reprovar vol carta en manera que la vula desfer o destruir, convén que u aja a ffer ab V testimonis que sien leyals o plus leyals que aquels de la carta, omni excepcione maiores. Si en la carta emperò no a mas II testimonis e l'escrivan, com si en la carta a més de II testimonis meyns de l'escrivan, covén que, segons que més testimonis a en la carta, que-n don més aquel qui reprovar la vol aquela carta.*

4.12.1 Esguardament deu ésser de tot hom e de veritat, que en los contrayts plus hi deu ésser guardada la veritat del contrayt que no ço que és feyt fentament e contra veritat.

4.12.2 Un hom enpeynora a altre una sua honor, o altres coses, e-l creador volc que ja fos ço que fos peynora, que la carta que d'aquén se faia que digués de venda, e axí mudava la veritat del feyt; que-l feyt era un, e la carta deia altre feyt. On és costum que si hom pot provar la veritat, que la veritat que vayla, e la cosa fenta o fentament feyta, que no vayla re. Aylò metex es entés en tots altres contrayts.

4.12.3 Qui reprovar vol carta en manera que la vuyla desfer o destruir, covén que u aja a fer ab V testimonis que sien leyals persones, axí leyals o plus leyals que aquels de la carta, e **omni excepcione maiores**. Si en la carta emperò no ha mas dos testimonis e l'escrivà, com si en la carta ha més de dos testimonis menys de l'escrivà, covén que, segons que més testimonis ha en la carta, que-n do més aquel qui reprovar la vol, aquella carta.

1. RÚBRICA: "MÉS VAL ÇO QUE EN VERITAT et cetera", approbant arbitrí consuetudines positas sub hac rubrica.

RÚBRICA 13

PER QUAL RAHÓ POT [HOM] DEMANAR PENYORA QUE AJA MESA A ALTRE

1 *Rúbrica per qual rahó pot hom demanar peynora que aja mesa a altre.*

5 *Creedor que ten alcuna cosa de son deutor en peynora, los fruitz que-n reeb o reebre pot, deu pendre en comte de son deute, levades les missions necessàries o útils, e aqueles que en carreres o en pontz a mellorar perquè hom vayga a la honor seran fetes, e aqueles que en aquella peynora per raon d'aquels fruitz aurà fetes o per raon de la peynora. E con serà pagat del tot, deu retre e deliurar la dita peynora a son deutor sens minva e peyorament de la cosa. E si la cosa per colpa del creedor era pigiorada, aquel pigiorament a restituir li deu retre e reffer axí con la cosa; que atressí és tengut e obligat d'aquel pigiorament a restituir al deutor, con és de la cosa a retre.*

20 *Covinença que és feta entre-l deutor e el creedor que si lo deute no li és pagat tro a aquel temps qu-entr-éls serà enprés, que-l creedor que pusca vendre o en alienar aqueles peynores que per raon d'aquel deute li seran meses en peynores o obligades, jasia so que-l termen sia passat, lo creedor és tengut e obligat d'aqueles peynores a retre e a restituir a son deutor, que lo deutor li pag aquel deute perquè les avia obligades o mes aqueles peynores. Si doncs lo creedor, però, après lo termen, aqueles peynores no avia venudes o alienades, car ladoncs no*

30 *li n'és tengut de reffer ne de restituir.*

35 *Si-l creedor pert les peynores que li seran meses sens colpa sua, no és tengut de restituir ne d'emenar aqueles peynores a son deutor. Mas si lo creedor en colpa-n serà, és tengut de reffer e de restituir aqueles peynores. Però lo creedor és tengut d'aqueles peynores de guardar e de conservar axí con les sues coses guarda e conserva. Mas si per cas d'aventura les perdrà, no n'és tengut ne obligat en ren, ladoncs con él*

4.13.1 Creedor que té alcuna cosa de son deutor en peynora, los fruyts que-n reeb o reebre pot, deu pendre en comte de son deute, levades les messions necessàries o útils, e aqueles que en carreres o en ponts a meylorar perquè hom vaja a la honor seran feytes, e aqueles que en aquella peynora o per raó d'aquels fruyts aurà feytes o per raó de la peynora. E com serà pagat del tot, deu retre e deliurar la dita peynora a son deutor sens minva e peyorament de la cosa. E si la cosa per colpa del creedor era peyorada, aquel peyorament li deu retre e refer axí com la cosa; que atressí és tengut e obligat d'aquel peyorament a restituir al deutor, com és de la cosa a retre.

4.13.2 Covinença que és feyta entre «el» deutor e el creedor, que si el deute no li es pagat tro a aquel tems que entr-eyls serà emprés, que-l creedor que pusca vendre o alienar aqueles peynores que per raó d'aquel deute li seran meses en peynores obligades, jassia ço que-l terme sia passat, lo creedor és tengut e obligat d'aqueles peynores a redre e a restituir a son deutor, ab que lo deutor li pac aquel deute per què les avia obligades. Si doncs lo creedor, après lo terme, aqueles peynores no avia venudes o alienades, car ladoncs no li n'és tengut de refer ne de restituir.

4.13.3 Si-l creedor pert les peynores que li seran meses sens colpa sua, no és tengut de restituir ne d'esmenar aqueles peynores a son deutor. Mas si lo creedor en colpa-n serà, és tengut de refer e de restituir aqueles peynores. Però lo creedor és tengut aqueles peynores de guardar e de conservar axí com les sues coses guarda e conserva. Mas si per cas d'aventura les perdrà, no n'és tengut ne obligat en re, ladoncs con eyl

1 *leyalment aja provat que per cas d'aventura les
aja perdudes.*

leyalment aja provat que él per cas d'aventura
les aja perdudes.

5 *Natural raon és e dreta que, pagat lo deute
al creador, que és solt e deliure lo vincle de la
obligació, e les peynores per lo creador que sien
restituïdes e redudes al deutor.*

4.13.4 Natural raó és e dreta que, pagat lo deute al
creedor, que és solt e deliure lo vincle de la
obligació, e les peynores per lo creador que sien
restituïdes e retudes al «deutor». ¹

1. RÚBRICA: “PER QUAL RAHÓ POT HOM et cetera”, approbant arbitri consuetudines sub hac rubrica.
Un error de totes les edicions des de l'edició princeps, fa que el “deutor” del final de 4.13.4 sigui erròniament “creedor”.

RÚBRICA 14

DE NON NUMERATA PECCUNIA

1 **Rubrica de non numerata peccunia.**¹

Si alcun fa carta de deute a altre per esperança que li liure aquel deute en què fos obligat en aquela carta, e el creedor aquel deute liurar no li volrà, lo deutor pot demanar aquela carta que li sia reduda e restituïda per lo creedor dintre II ayns après que la carta serà feta.

Mas si lo creedor qui ten la carta, dins dos ayns se vol clamar del deutor d'aquel deute que nombrat ne liurat no aurà, lo deutor li pot posar excepció, de **non numerata peccunia et doli**.

En qual que cas d'aquestz aja feta lo deutor renunciació a aquesta excepció **non numerata peccunia et doli**, la dita carta és ferma e estable, sens tot contrast que no li pot ésser fet per aquesta excepció ne per altra raon ne excepcion.

Si la dita renunciació en la carta no és, lo creedor deu provar que aja liuratz los diners que són contengutz en la carta al deutor e, si no u prova, per sentència dels ciutadans, deu ésser restituïda la carta al deutor.

Si dins dos ayns d'aquesta cosa serà feta qüestió ne demanda per neguna de les pars, car de dos ayns a enant la carta és ferma e estable, sí que i aja renunciació, sí que no n'hi aja.

Si alcun hom prometrà a altre a prestar diners o altra cosa, e serà emprés que d'aquel deute lo deutor fassa carta al creedor, e lo deutor aurà menada ab consentiment del creedor fer la carta a l'escrivà, segons que entr-éls emprés serà, lo creedor no-s pot excusar que no fassa aquel préstet; e si-n fa demanda lo deutor, pot-ne e deu-ne ésser forsat lo creedor d'aquel préstet a ffer.

Alò metex és entés de tot altre hom que promet metre e liurar cabal a altre o de restituir lo

4.14.1 Si alcú fa carta de deute a altre per esperança que [li] liure aquel deute en què s'és obligat en aquella carta, e el creedor aquel deute liurar no li volrà, lo deutor pot demanar aquella carta que li sia retuda e restituïda per lo creedor dintre dos ans après que la carta serà feyta.

Mas si lo creedor qui té la carta, dins dos ans se vol clamar del deutor d'aquel deute que nombrat ne liurat no aurà, lo deutor li pot posar excepció de **non numerata peccunia et doli**.

En qualque cas d'aquests aja feyta lo deutor aquesta renunciatió **non numerata peccunia et doli**, la dita carta és ferma e estable, sens tot contrast que no li pot ésser feyt per aquesta excepció, ne per altra raó ne excepció.

Si la dita renunciació en la carta no és, lo creedor deu provar que aja liurats los diners qui són contengutz en la carta al deutor e, si no u prova, per sentència, deu ésser restituïda la carta al deutor.

Si dins dos ans d'aquesta cosa serà feyta qüestió ne demanda per neguna de les parts, car de dos ans aenant, la carta és ferma e estable, sí que y aja renunciació, sí que no n'i aja.

4.14.2 Si algun hom prometrà a altre a prestar diners o altra cosa, e serà emprés que d'aquel deute lo deutor faça carta al creedor, e lo deutor aurà manada ab consentiment del creedor fer la carta a l'escrivà, segons que entre eyls emprés serà, lo creedor no-s pot excusar que no faça aquel préstet; e si-n fa demanda lo deutor, deu-ne ésser forçat «lo creedor» d'aquel préstet a fer.

Aylò meteyx és entés de tot altre hom qui promet metre e liurar cabal a altre o de restituir

1. RUBRICA DE NON NUMERATA PECCUNIA: aprobant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *don e és elecció del prometedor que promet a liurar lo cabal.*

5 *Confessió que sia feta per lo creador si aver agut e cobrat lo deute o part d'aquel o d'altres coses e, feta la confessió per aventura, jasia que él aja la confessió feta per fe que la cosa li fos liurada, con no u fos, e dins XXX dies après que aurà feta la confessió, pot posar e demanar aquella cosa o aquel deute, non contrastan la confessió sobredita, si doncs l'altre no provava qu'él agés pagat.*

10 *Passatz los dits XXX dies, la dita confessió és tenguda per vera, e no s'i pot posar la excepció de non numerata peccunia, ne altra.*

lo don, e és en elecció del prometedor qui promet a liurar lo cabal.

4.14.3 *Confessió que sia feyta per lo creador si aver aüt e cobrat lo deute o part d'aquel o d'altres coses e, feyta la confessió per aventura, jassia que eyl aja la confessió feyta per fe que la cosa li fos liurada, com no u fos dins XXX dies après que aurà feyta la confessió, pot posar e demanar aquella cosa o aquel deute, non contrastant la confessió sobredita, si doncs l'altre no provava que l'agués pagat.*

Passats los [dits] XXX dies, la dita confessió és tenguda per vera, e no s'i pot posar excepció de non numerata peccunia, ne altra.

RÚBRICA 15
**DE COMPENSATIONIBUS, ÇO ÉS D'AQUELES COSES
 ENTRE QUALS SE DEU FER COMPENSATIÓ**

1 *De compensationibus so es de quals coses e
 entre cals se deu fer compositió.*

*Compensatio est debiti et crediti inter se
 atributo.¹*

5 *Compensacions se fan de diners a diners, e de
 deute clar a clar; no de diners a coses, ne de
 coses a coses, ne de no clar a clar. On si són
 dues persones o plus, e la un deu a l'altre deu-
 tes, so és que cascun enfr-éls se dégien deutes,
 10 poden e deven fer compensació entr-éls de so
 que l'un «a l'»altre² deu, si per la I o per l'altre
 és demanada compensació quo ad correntes
 quantitates.*

15 *Si alcuna quantitat de diners o de mazmodi-
 nes o d'altre aver serà degut a alcun per raon
 de venda o d'altres contraitz, e aquel a qui serà
 degut aquel aver deurà a aquel qui el preu
 d'aquela cosa li deurà per alcuna raon alcuna
 20 quantitat d'aver, compensació entr-éls pot e deu
 ésser feta. És a saber que compensació no pot
 ne deu ésser feta, si doncs la una part contra
 l'altra no la demana o no la allega. Car no és
 raon que hom don a nul hom so que no demana.*

25 *En Johan deu a-n A. C sous, o plus o meyns;
 e-n Johan va-sse'n a I seu amic al qual lo dit A.
 deu C sous, per so que pusca fer compensació
 ab A; és costum que d'altruy deute no-n pot ne-n
 deu ésser feta compensació, jasia so que l'amic
 d'en Johan o vula ne u atorch.*

30 *Compensació no és reebuda ne-n deu ésser ne
 pot de deute, ne de nula cosa a comanda, ne de
 comanda a comanda.*

4.15.1 *Compensacions se fan de diners a diners, e
 [de] deute clar a clar; no de diners a coses, ne de
 coses a coses, ne de no clar a clar. On si són dues
 persones o plus, e la un deu a l'altre deutes, ço
 és que cascú enfre eyls se dejen deutes, poden
 e deuen fer compensació entre eyls de ço que
 l'un a l'altre deu, si per la un o per l'altre és
 demanada compensació.*

4.15.2 *Si alguna quantitat de diners o de mazmodi-
 nes o d'altre aver serà degut a algú per raó de
 venda o d'altres contrayts, e aquel a qui serà
 degut aquel aver deurà a aquel qui el preu d'a-
 quella cosa li deurà per alcuna raó alcuna quan-
 titat d'aver, compensació entre eyls pot e deu
 ésser feyta. És a saber que compensació no pot
 ne deu ésser feyta, si doncs la una part contra
 l'altra no la demana o no la allega.*

4.15.3 *En Joan deu a n' Arnau C sous, o pus o meyns;
 en Joan va-sse'n a un seu amic, al qual lo dit
 Arnau deu C sous, per ço que pusca fer com-
 pensació ab Arnau; és costum que d'altruy
 deute no-n pot ne-n deu ésser feyta compensa-
 ció, jasia [ço] que l'amic d'en Joan o vulla.*

4.15.4 *Compensació no és reebuda ne deu ésser ne
 pot de deute, ne de neguna cosa acomanada, ne
 de comanda a comanda.*

1. RUBRICA DE COMPENSACIONIBUS et cetera: approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

2. Suplim en el text A «a l'» d'acord amb els manuscrits B i C.

- 1 *Compensació pot ésser entre conpaynons, so
és de conpaynó ...; e encara compensació pot
ésser feta de procurador a part, pus que la vula
fer en nom d'aquel de qui és procurador. E si
5 per aventura la part volia compensar ab lo
procurador e el procurador no u volia fer, que-l
procurador ne pot e-n déu ésser forsat que la
fassa. E assò no s'entén que él sia tengut que
dels seus deutes fassa compensació, mas d'a-
10 quels per qui demana, ne en allò és fet procu-
rador.*
- Guillem devia a-n Berenguer X sous o plus o
menys, e-sdevén-se que per iniquitat del júgie
que G. fo absolt d'aquela demanda. A cap de
15 tempz lo dit Berenguer fo fet deutor del dit G.,
e el dit G. demana son deutor, e en Berenguer
sobredit allega compensació e demana d'aquel
deute de què lo júgie l'avía absolt G. És costum
que la compensació que-s pot fer e deu, con la
20 sentència de dues rayls que a obligació no-n
trenca mas la una, so és saber la civil, e-naxí
remàs la natural entegra e sancera.*
- Compensació, si s'esdevén que la I deute sia
clar e l'altre no, deu aver dos meses d'espay tan
25 solament aquel de qui és lo deute no clar, dins
los quals dos meses deu aver provat leyalment
e aver fet aquel deute no clar, clar: d'aquí enant
si no u a ffet, deu ésser condempnat.
Tot alongament remogut e tota excepció de
30 pagar aquel deute clar a la part.*
- Si alcun és fet deutor al fisch, e el fisch deu
ren a aquel deutor seu, a-y compensació loch,
axí com en privades persones.*
- 4.15.5 Compensatió pot ésser [feita] entre compay-
nons, ço és de compaynó a compaynó; e encara
compensatió pot ésser feyta de procurador a
part, pus que la vula fer en nom d'aquel «de»³
qui és procurador. E si per aventura la part volia
compensar al procurador e el procurador no u
volia fer, que-l procurador ne pot e-n deu ésser
forçat que la faça. E açò no s'entén que eyl sia
tengut que dels seus deutes faça compensació,
mas d'aquels per qui demana, ne en allò és feyt
procurador.
- 4.15.6 En Guillem devia a-n Berenguer X sous o pus
o meyns, esdevenc-se que per iniquitat del jutge
que en Guillem fo absolt d'aquela demanda. A
cap de temps lo dit Berenguer fo feyt deutor del
dit Guillem, e el dit Guillem demana son deute,
e en Berenguer sobredit allega compensatió e
demana d'aquel deute de què lo jutge l'avía
absolt Guillem. És costum que la compensatió
que-s pot fer e deu, con la sentència de dues rails
que ha obligació no-n trenca mas la una, ço és
a saber la civil, e enaxí remàs la natural entegra
e sancera.
- 4.15.7 Compensatió, si s'esdevé que la un deute sia
clar e l'altre no, deu aver dos meses d'espay tan
solament aquel de qui és lo deute no clar, dins
los quals dos meses deu aver provat leyalment
e aver feyt aquel deute no clar, clar: d'aquí enant
si no u ha feyt deu ésser condempnat.
- 4.15.8 Si algú és feyt deutor al seynor, e el seynor
deu re a aquel deutor seu, ha y compensatió loc,
axí com en privades persones.

3. (4.15.5): suplim "de" d'acord amb els manuscrits A i B.

RÚBRICA 16

DE USURIS, ÇO ÉS QUE NUYLES USURES LA CORT NO FORÇA QUE SIEN PAGADES

1 *De usuris so és que nules usores la cort no
forssa que sien pagades. ¹*

5 *Crestians, jueus ne serrayns, en Tortosa ne
en sos térmens, no deven prestar a logre ne a
usura, ne fer neguna barata en què aja ne sia
contenguda neguna usura, ne fer neguna altra
machinació per què·ls contraitz ne dégien
meyns valer. On si provat és contra alguns
que·ls contraitz sien usuraris, la cort no pot ne
10 deu forsar lo deutor sinó d'aytant solament a
pagar e a retre con lo cabal és. Car sobre las
usures ne sobre so que és oltra lo cabal que
prestat verament fo, o la cosa valia con lo prés-
tet o la barata fo feta valia, los júgies sentència
15 no y poden ne deven donar; e si donada y és, no
val ne deu valer ipso iure, ne la cort nula ex-
secució contra lo deutor² no pot fer, ne·l
creedor no pot ne deu retenir les cartes per
aquela raon, pus lo cabal li sia pagat. E si de-
20 manda li'n serà feta de les cartes, deu ésser per
sentència condempnat d'eles a retre, e deu-ne
ésser forsat e destret de retre.*

25 *Fermança que sia donada o deutor, en aitant
con són les usures ne el logre, no n'és tenguda
ne en ren obligada civilment ne naturalment.*

30 *Si alcun és obligat per altre deutor o fer-
mansa, e el ver deutor aquel deute, en lo termen
establit o assignat, no paga, e axí convén a
aquel qui per altre se serà obligat que per aquel
deute aja a donar ne a pagar usures, lo ver
deutor és tengut a aquel qui per él s'obliga que
li reffassa e li restituesca tot lo don que soffert
n'aurà, axí usures con altre don. ³*

4.16.1 *Crestians en Tortosa ne en sos térmens no
deuen prestar a logre ne a usura, ne fer neguna
barata en què aja ne sia contenguda neguna
usura, ne fer alcuna altra machinació per què·ls
contrayts ne degen meyns valer. On si provat és
contra alguns que·ls contrayts sien usuraris, la
cort no pot ne deu forçar lo deutor sinó d'aytant
solament a pagar e a retre com lo ver cabal és.
Car sobre les usures ne sobre ço que és oltra lo
cabal que prestat verament fo, o la cosa valia
con lo préstet o la barata fo feyta valia, los jutges
sentència no y poden ne y deuen donar; e si
donada hi és, no val ne deu valer, ne la cort nuyla
exsecutió contra lo deutor no pot fer, ne·l cree-
dor no pot ne deu retenir les cartes per aquela
raó, pus lo cabal li sia pagat. E si demanda li'n
serà feyta de les cartes, deu ésser per sentència
condempnat d'eyles a retre, e deu-ne ésser for-
çat de retre e destret.*

*Fermança que sia donada o deutor, en aytant
com són les usures ne el logre, no n'és tenguda
ne en re obligada civilment ne naturalment.*

4.16.2 *Si alcú és obligat per altre deutor o fermança,
e el ver deutor aquel deute, en lo terme establít
o assignat, no paga, e axí cové a aquel qui per
altre se serà obligat que per aquel deute aja a
donar ne a pagar usures, lo ver deutor és tengut
a aquel qui per eyl s'obliga que li refaça e li
restituesca tot lo don que soffert n'aurà, axí
usures com altre don.*

1. RÚBRICA DE USURES: Vicesimam secundam que incipit "Christians, juheus et cetera", approbant in omnibus quo ad christianos, quo ad iudeos et sarracenos reprobant eam ut maius malum evitetur, et hoc quo ad exercitium usurarum.

1. efectivament, a partir dels manuscrits B i C, s'exclouen els jueus i els sarraïns de la prohibició, per evitar mals majors.

2. Deutor: completem de deu al manuscrit A, d'acord amb els manuscrits posteriors.

3. Vicesimam terciam que incipit: "Si alcú és obligat et cetera", approbant.

RÚBRICA 17

DE DEPOSITO, ÇO ÉS DE COMANDA E DE COSES DE LES QUALS NO DEU ÉSSER FEYTA COMANDA

1 *Rúbrica de deposito, so és de comanda e de coses de les quals no deu ésser feta comanda.*¹

5 *Si algun reeb en comanda diners o altres coses, e retre no u volrà a aquel qui comanades les li aurà, de continent ne deu ésser forsat de retre per sentència dels ciutadans, sí que nula excepció ne compensació posar no pot.*

10 *Aquel qui comanda reeb d'altre e, con li serà demanada, no la volrà redre, e dirà o allegarà que no la pot redre ne a de què la reda, per juy dels ciutadans deu ésser pres e mes en preson dins clau sobre la tàvega, sens cadenes e altres liams, e deu aquí tant estar tro tota la comanda*
15 *aja reduda, si doncs no podia mostrar que per cas d'aventura la avia perduda.*

20 *Diferencia est inter mutuuum depositum et comodatum: Mutuum est quod consistit in pondere, numero et mensura e sic accipientis.*

Depositum est quod non sit accipientis nec debet uti eo si consignatu est.

Comodatum est quod non sit accipientis set potest uti eo.

25 *Qui reeb en comanda, so és depòsit, d'altre algunes coses movens, e sens colpa d'él se cremaran o ç'afolaran, o altre cas d'aventura en aqueles coses esdevindrà, no n'és tengut de restituir sinó de so que devés él ne remandrà, que alò deu restituir. Mas si per ampla colpa*
30 *sua que dolo comparantur, les coses desús dites eren perdudes o afolades axí con desús és dit, és tengut de restituir e d'emenar aqueles.*

Mas si per negligència les dites coses se perdien o qual que comanda, so és depòsit, se

4.17.1 *Si alcú reeb en comanda diners o altres coses, e retre no u volrà a aquel qui comanades les li aurà, de continent ne deu ésser forçat de retre per sentència, sí que nuyla excepció ni compensació posar no pot.*

4.17.2 *Aquel qui comanda reeb d'altre e, con li serà demanada, no la volrà redre, e dirà o allegarà que no la pot redre ne ha de què la reda, per juhiü deu ésser pres e mes en presó dins clau sobre la tàvega, sens cadenes e altres liams, e deu aquí tant estar tro tota la comanda aja reduda, si doncs no podia mostrar [que] per cas d'aventura la avia perduda.*

4.17.3 *Diferencia est inter mutuuum, depositum et comodatum. Mutuum est quod consistit in pondere, numero et mensura et fit accipientis.*

[Depositum est, quod non fit accipientis], uec debet uti eo si consignatum est.

Comodatum est, quod non fit accipientis sed potest uti eo.

4.17.4 *Qui reeb [en] comanda, ço és depòsit, d'altre algunes coses movents, e sens colpa d'eyl se cremaran o s'afolaran, o altre cas d'aventura en aqueles coses esdevindrà, no n'és tengut de restituir sinó <de> ço que devés eyl ne romandrà, que aylò deu restituir. Mas si per colpa sua les coses desús dites eren perdudes o affoylades, és tengut de restituir e d'esmenar aqueles.*

Mas si per negligència les dites coses se perdien, o qualque comanda, ço és depòsit, se

1. RUBRICA DE DEPOSITO et cetera: approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

El manuscrit A dóna dos definicions de dipòsit la primera de les quals es errònia i la suprimim. "Depositum est quod consistit in pondere numero e mensura e sic accipientis".

1 *perdia, aquel qui aqueles coses reeb en depòsit no n'és tengut en ren, si doncs él aqueles coses no reebrà a son reech e a ça ventura, car la-doncs n'és tengut e obligat.*

5 *Quia qui negligenti amico rem custodien-dam tradidit sue facilitati imputare debet.*

Aquel és dit depositari qui reeb les coses en comanda. On si lo depositari pert les coses que a él són meses en depòsit per cas d'aventura,
10 *tengut de restituir aqueles no és, ne en ren obligat no-n reman.*

Si diners o altre aver són comanatz a alcun en sac o en cuirassa o en altra cosa que sia segelada o consignada, lo depositari d'aquels
15 *no deu usar ne-ls deu aemprar e-nula manera e, si u fa, és tengut en acció de furt a aquel qui-ls hi a comanatz o mes en depòsit.*

Si doncs con reeb lo depòsit, <aquel qui lo dipòsit> fa, no li diu que-n pusca usar.

20 *Mas si los diners són comanatz nombran, o altre aver, o en pes, e no ligatz, segelatz ne consignatz, axí con desús és dit, lo depositari los pot usar e aemprar sens nula infàmia, ab que tan tost con li sien demanatz los restituesca*
25 *d'aquela metexa moneda, e d'aquela valor o d'aquel pes.*

Lo depositari, si no vol restituir lo depòsit ans que sentència li sia donada d'aquel a restituir,
30 *si condempnat ne serà per sentència, deu restituir de continent lo depòsit e él reman infamis.*

En F. comana a-n B. diners o coses o aver, e après que la comanda o depòsit fo feta aenant, lo dit B. comana al dit F. diners o aver o altres coses; e con en F. demana çon depòsit, en B. dix
35 *que-n fos feta compensació entr-éls, és costum que-l dit F. deu cobrar ça cosa que primer comanà, e en après deu redre lo depòsit al dit B.; per so con en depòsit no ven nula compen-sació.*

40 *Los béns del depositari tàcitament no són obligatz ne-n són tengutz, si doncs lo depositari espresament los ditz béns no obligava.*

Si aquel qui fa depòsit a alcuna persona, enans que-l depòsit li sia restituït, mor, e aquel
45 *fa moltz hereus, e cascun d'aquels hereus diu que és hereu en tot e enaxí vula aver tot lo de-*

perdia, aquel qui aqueles coses reeb en depòsit no n'és tengut en re; si doncs eyl aqueles coses no rebrà a son reec o sa ventura, car ladoncs n'és tengut e obligat.

4.17.5 *Aquel és dit depositari que reeb les coses en comanda. On si lo depositari pert les coses que a él són meses en depòsit per cas d'aventura, tengut de restituir aqueles no és, ne en re obligat no-n roman.*

4.17.6 *Si diners o altre aver són comanats a alcú en sac o en cuyraça o en altra cosa que sia segelada o consignada, lo depositari d'aquels no deu usar, ne-ls deu aemprar en nuyla manera e, si o fa, és tengut en acció de furt a aquel qui-ls hi ha comanats o meses en depòsit.*

Si doncs con reeb lo depòsit, aquel qui lo depòsit fa, no li diu qu-en pusca usar.

Mas si los diners són comanats nombran, o altre aver, o en pes, e no ligats, segelats ne consignats, axí com desús és dit, lo depositari los pot usar e aemprar sens nuyla infàmia, ab que tantost com li sien demanats los restituesca d'aquela metexa moneda, e d'aquela valor o d'aquel pes.

4.17.7 *Lo depositari, si no vol restituir lo depòsit ans que sentència li sia donada d'aquel a restituir, si condempnat ne serà per sentència, deu restituir de continent lo depòsit e él roman infamis.*

4.17.8 *En Francesc comana a-n Bernat diners o coses o aver, e après que la comanda o depòsit fo feyta aenant, lo dit Bernat comana al dit Francesc diners o aver o altres coses; e con en Francesc demana son depòsit, en Bernat dix que-n fos feyta compensatió entr-eyls, és costum que-l dit Francesc deu cobrar sa cosa que primer comanà, e en après deu redre lo depòsit al dit Bernat; per ço, con en depòsit no ve nuyla compensatió.*

4.17.9 *Los béns del depositari tàcitament no són obligats.*

4.17.10 *Si aquel qui fa depòsit a alcuna persona, enans que-l depòsit li sie restituït, mor, e aquel fa molts hereus, e cascú d'aquels hereus diu que és hereu en tot e enaxí vulla aver tot lo depòsit,*

1 pòsit, tengut de restituir no és a la I sol sinó a totz justatz.

5 Si dos o plus reeben depòsit d'altre, e el sennor del depòsit çe clama de la I, l'altre per alò no-s desobliga, ans pot anar e demanar contra aquel con faya contra-l primer. Mas si la I ret lo depòsit, l'altre és sobte deliurat.

10 Con alcun per nom d'altre comana alcuna cosa a altre, e aquel qui aquel depòsit o comanda fa és mort, lo depositari, so és aquel qui ten lo depòsit, ne i deu retre als hereus d'aquel lo depòsit, mas deu-lo retre a aquel per qui nom s'és fet lo depòsit o a sos hereus.

15 Con alcun reeb en depòsit o en comanda diners o aver o altres coses que sien, en nombre o en pes o en mesura, d'altre, e d'aquel depòsit compra camps, cases, honors o altres coses,

20 no a part alcuna ne la y pot demanar; mas lo depositari és tengut de continent de retre lo depòsit o comanda.

25 Con alcun per qual que contrait demana diners o altres coses mobles o per si metexes movens contra altre, e diu en comensament del plet que aqueles coses que él demana sien seqüestrades, so és que sien meses o comanades en poder d'alcun prohóm, lo júgie no-l deu oyr tro aja menat son plet e l'aja vençut per sentència e, après la sentència donada, deu-li ésser liurada, e l'altre deu ésser forçat e destret que la y liure.

35 Emperò si la cosa aquela és movent o que per si metexa-s mova, e con la demanda-s fa que aquela cosa sia seqüestrada, lo júgie deu guardar e conóixer, e a aquel qui aquella cosa ten de què és demanat, si és persona sospitosa que se n'anàs o se'n pogés anar ab la cosa, e aquel qui demana ne perdria son dret si la cosa aquela era desada o absentada. E si veu ne conex que aquel se n'anàs o se'n pogués anar ab la cosa,

40 en dan e en perjudici del demanador, lo júgie deu dir per sentència que lo demanat don bona fermansa o bona securitat que la cosa sia segura al demanador, si dret hi a, e que la tenga manifesta.

45 E, si la fermansa o la seguretat, axí con dit és, no pot o no vol donar, deu dir e jugar per sentència lo júgie que la cosa aquella sia se-

tengut de restituir no és a la un sol sinó a tots justats.

4.17.11 Si dos o plus reeben depòsit d'altre, e el sennor del depòsit se clamarà de la un, l'altre per allò no-s desobliga, ans pot anar e demanar contra aquel [axí] com faya contra-l primer. Mas si la I ret lo depòsit, l'altre és sobte deliurat.

4.17.12 Con alcú per nom d'altre comana alcuna cosa a altre, e aquel qui aquel depòsit o comanda fa és mort, lo depositari, ço és aquel qui té lo depòsit, no deu retre als hereus d'aquel lo depòsit, mas deu-lo retre a aquel qui per nom s'és feyt lo depòsit o a sos hereus.

4.17.13 Con alcú reeb en depòsit o en comanda diners o aver o altres coses que sien, en nombre o en pes o en mesura, d'altre, e d'aquel depòsit compra camps, cases, honors o altres coses, aquel qui aquel depòsit féu en aquels camps, vynes, cases, honors o altres coses, no ha part alcuna, ne la y pot demanar; mas lo depositari és tengut de continent de retre lo depòsit o comanda.

4.17.14 Can alcú per qual que contrayt demana diners o altres coses mobles o per si metexes movents contra altre, e diu en comensament del pleyt que aqueles coses que él demana sien seqüestrades, ço és que sien meses o comanades en poder d'alcun prohóm, lo jutge no deu oir tro aja menat son pleyt e l'aja vençut per sentència, e après la sentència donada, deu-li ésser liurada, e l'altre deu ésser forçat e destret que la y liure.

Emperò si la cosa aquela és movent o que per si metexa-s mova, e quan la demanda-s fa que aquella cosa sia seqüestrada, lo jutge deu guardar e conéixer, e aquel qui aquella cosa té de que és demanat, si és persona sospitosa que se n'anàs o se'n pogués anar ab la cosa, e aquel qui demana ne perdria son dret si la cosa aquella era desada. E si veu ne coneix que aquel se n'anàs o se'n pogués anar ab la cosa, en dan e en perjudici del demanador, lo jutge deu dir per sentència que lo demanat do bona fermança o bona securitat que la cosa sia segura al demanador, si dret hi ha, e que la tenga manifesta.

E si la fermança o seguretat, axí com dit és, no pot o no vol donar, deu dir e jutjar per sentència que [la cosa aquella]

1 *qüestrada, so és que sia mesa o comenada en
poder d'alcun prohom qui la tenga a feeltat
d'andues les partz tro lo plet sia fenit e acabat
e el júgie aja sentenciat a qui la don o la liure.*
5 *E de continent deu-la liurar a aquel per qui serà
jugiat o sentenciat que li sia liurada.*

10 *Si algun se clama d'altre d'alcunes coses
seens o movens de què ysca o pusca exir alcun
fruit o esplet e, penjant lo plet principal o aquel
de la apellació, lo demanador se tem que si
aquel esplet o fruit ven en poder del demanat
que sia despés e gastat per él, o consumat e a
él perdut, e demana que aquel esplet sia se-
qüestrat; e lo júgie conex o pot conóixer que-l
15 demanat sia aital com diu lo demanador, deu
dir e jugar per sentència que-l dit esplet o fruit
sia seqüestrat, so és mes, acomanat en poder
d'un prohom qui-l tenga a feeltat d'amdues les
partz tro lo plet sia fenit e acabat, e sentenciat
20 a qui deu ésser donat e liurat. E, la sentència
donada, que u liure'a aquel per qui serà sen-
tenciat que li sia donat e liurat.*

25 *E si per aventura alcun demanrà a altre al-
guna vyna, o camp, o olivar, o altra honor, en
què ans² que-l plet sia acabat o fenit aja esplet,
e aquel esplet covenga a recolir, a demanda del
demanador, lo veger ab los júgies d'aquel plet
covén que vàgièn a aquela honor, e que garden
aquel esplet quin és, e que l'estimen què val o-l
30 fassen estimar, enaxí que si lo demanador
guayna aquel plet, que atressí d'aquel esplet o
espletz li sia feta restitució e satisfacció.*

sia mesa o comanada a alcun prohom qui la
tenga a feeltat d'amdues les parts, tro lo pleyt
sia fenit e acabat, e el jutge aja sentenciat a qui
la do o la liure, e de continent deu-la liurar a
aquel per qui serà jutgat o sentenciat que li sia
liurada.

4.17.15 *Si alcú se clama d'altre d'alcunes coses
seents o movents de què isca o pusca exir alcun
fruyt o esplet e, penjant lo pleyt principal o
aquel de la apellació, lo demanador se tem que
si aquel esplet o fruyt ve en poder del demanat
que sia despés e guastat per eyl, o consumat e
a eyl perdut, e demana que aquel esplet sia
sequestrat; e lo jutge conex o pot conóixer qu-el
demanat sia aytal com diu lo demanador, deu
[dir] e jutjar per sentència que-l dit esplet o fruyt
sia seqüestrat, ço és mes o comanat en poder
d'un prohom qui-l tenga a feeltat d'amdues les
parts, tro lo pleyt sia finit e acabat, e sentenciat
a qui deu ésser donat e liurat. E la sentència
donada, que o liure a aquel per qui serà senten-
ciat que li sia donat e liurat.*

E si per aventura algun demanava a altre al-
guna viyna, o camp, o olivar, o altra honor, en
què abans que-l pleyt sia acabat o fenit aja es-
plet, e aquel esplet covenga a recolir, a demanda
del dema[nador], lo veguer ab los jutjes d'aquel
pleyt covén que vagen a aquela honor, e [que]
garden aquel esplet quin és, e que l'estimen
què val o-l façen estimar, enaxí que si lo dema-
nador guayna aquel pleyt, que atressí d'aquels
esplets li sia feyta restitució e satisfacció.

2. ans: corregim de mas, d'acord amb el manuscrit B (en el manuscrit C i les edicions, abans).

RÚBRICA 18 DE COMODATO

1 **Rubrica de comodato.**

En coses que són prestades, aital diligència deu aver aquel qui reeb la cosa en préstet con nul diligent hom ha en les sues coses. Mas si per cas d'aventura, al qual hom contrastar no pot, en les coses prestades esdevenia, so és saber de mort, sens colpa e engan que no y fassa ne y aja fet aquel qui aquel préstet aurà reebut, o de robadors, o d'enemics, o de foch, nafrayg o royna, o de fuita de servus que son seynor no garda ne fa guardar, aquel qui préstet aurà reebut, en aquestes cases sobreditz, si hi esdevenien, no n'és tengut ne obligat de fer restitució neguna, ne emena. ¹

15 **Comodatum, so és aquesta paraula comodatum vol aitant dir que alò és comodat, que sens loger e sens servii e de grat se fa, e que-s fa a profit major d'aquel qui-l pren que no fa a profit d'aquel qui-l fa.**

20 **Si alcun tramés son servu o son misàgie a algun hom que li prest alguna cosa, e aquel hom liurará aquella cosa a aquel servu o misàgie, e ans que aquella cosa venga en poder d'aquel qui-l servu o el misàgie aurà tramés, aquella cosa se perdrà, lo seynor del servu o del misàgie és tengut de restituir e d'emenar aquella cosa al seynor d'ela, so és a aquel qui la aurà prestada, si doncs aquella no és perduda per cas d'aventura. Alò metex s'és si la cosa ven en poder**
30 **d'aquel qui hi aurà tramés e-s pert en son poder.**

Si alcun hom presta a altre caval, roçín, mul, o mula, o altra bèstia, e en poder d'aquel qui la manleva mor, sens colpa o negligència sua, si-l contrari per lo seynor de la cosa no era leyal-

4.18.1 En coses que són prestades, aital diligència deu aver aquel qui reeb la cosa en préstet com nul diligent hom ha en les sues coses. Mas si per cas d'aventura, al qual hom contrastar no pot, en les coses prestades esdevenia, ço és a saber de mort, sens colpa e en engan que no y faça ne y aja feyt aquel [qui aquel] préstec aurà reebut, o de robadors, o de enemics, o de foc, naufrag o roïna, o de fuyta de servus que son seynor no guarda ne fa guardar, aquel qui-l préstet aurà reebut, en aquests cases sobredits, si hi esdevenia, no n'és tengut ne obligat de fer restitució neguna, ne emena.

4.18.2 **Comodatum est,**
ço que sens loger e sens servii, e de grat se fa, e que-s fa a profit major d'aquel qui-l pren que no fa a profit d'aquel qui-l fa.

4.18.3 Si alcú tramés son servu o son missatge a algun hom que li prest alguna cosa, e aquel hom liura aquella cosa a aquel servu o missatge, e ans que aquella cosa venga en poder d'aquel qui-l servu o el missatge aurà tramés, aquella cosa se perdrà, lo seynor del servu o del missatge és tengut de restituir e d'emmenar aquella cosa al seynor d'eyla, ço és a aquel qui la aurà prestada, si doncs aquella no és perduda per cas d'aventura. Aylò meteyx s'és si la cosa ve en poder d'aquel qui hi aurà tramés e-s pert en son poder.

4.18.4 Si alcú hom presta a altre cavayl, rocí, mul, o mula o altra bèstia, e en poder d'aquel qui la manleva mor, sens colpa o negligència sua, si el contrari per lo seynor de la cosa no era le-

1. RUBRICA DE COMODATO: aprobant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

En el manuscrit A la rúbrica apareix, erròniament, després del costum primer. Posem la rubricació al seu lloc d'acord amb el manuscrit B, mentre que el manuscrit C manté l'error de situació del manuscrit A, i posteriorment, el rectifica.

1 *ment provat, amb I sacrament que-n fassa, que*
per colpa o negligència sua no és mort, deu
ésser absol, e no n'és tengut de fer alcuna res-
5 *titució o emena. Mas si per colpa o per negli-*
gència sua mor, és tengut de restituir aquella
bèstia e d'emenar. So és que li'n deu reffer o
donar aitant bona con aquella o la estimació que
*valia.*²

10 *Qui ferrà estrayna bèstia enaxí que aquella*
sia debelitada o morta, o catiu d'altre que per
aquela ferida que hom li fassa sia debelitat o
mort, aquel qui aquella ferida aurà feta és tengut
d'emenar e de restituir aquella bèstia o catiu al
15 *seynor de qui és; so és que li'n deu emenar e*
restituir altra o altre aytan bon, o el preu que
valrà con la ferida pres, e aquella ferida o ferit
sia d'aquel que la ferida aurà feta.

20 *Com³ alcun presta a altre una bèstia, o catiu,*
o altra cosa, e en poder d'aquel qui reebé lo
préstet perdés, enaxí que convenc que-n fo
emena al seynor de la cosa, e en après lo seynor
de la cosa cobra aquella cosa o li venc en su
poder, és costum que deu retre aquel preu o
25 *estimació que reebut n'avia a aquel qui la*
emena li aurà feta o que li reda aquella cosa.

30 *Enperò és en albiri del seynor de qui la cosa*
era, de redre la estimació que reebuda avia, o
la cosa aquella a aquel qui l'avia presa en prés-
tet e perduda⁴. Car no és raon que nul hom per
la sua franchea o enseynament dégia aver dan.

35 *Qui reeb d'altre en préstet alcuna bèstia o*
altra cosa tro a cert loch que la pusca usar o
menar, si alcun don pren, sens colpa o negli-
gència d'él, no n'és tengut ne obligat que-n
fassa emena ne restitució alcuna.

40 *Mas si oltra aquel loch la mena, e axí fa*
contra la volentat del seynor de qui és aquella
cosa, si perex o-s pert, o alcun mal li ven per
qual que cas d'aventura, és tengut de restituir
e d'emenar al seynor d'aquela cosa, so és que
li don aitant bona o lo preu que valia con la pres
en préstet.

yalment provat, ab un sacrament que-n faça,
que per colpa o negligència sua no és mort, deu
ésser absol, e no n'és tengut de fer alcuna res-
titució o emena. Mas si per colpa o negligèn-
cia sua mor, és tengut de restituir aquella bèstia
e d'emmenar.

4.18.5 *Qui ferrà estrayna bèstia enaxí que aquella sia*
debilitada o morta, o catiu d'altre, aquel qui

aquela ferida aurà feyta és tengut d'emmenar
aquela bèstia o catiu al seynor de qui és; ço és
que li'n [deu] emenar o restituir altra o altre
aytam bo, o el preu que valrà con la ferida pres,
e aquella ferida o ferit sia d'aquel qui la ferida
aurà feyta.

4.18.6 *Com algú presta a altre una bèstia, o catiu, o*
altra cosa, e en poder d'aquel qui reebé lo préstet
perdés, enaxí que convenc que-n fés emena al
seynor de la cosa, e enaprès lo seynor de la cosa
cobra aquella cosa o li venc en son poder, és
costum que deu retre aquel preu o estimació que
reebut n'aurà a aquel qui la emena aurà feyta o
qui li retrà aquella cosa.

Emperò és en albiri del seynor de qui la cosa
era, de redre la estimació que reebuda n'avia o
la cosa [a] aquel qui la cosa avia presa en préstet
e perduda.

4.18.7 *Qui reeb d'altre en préstet alcuna bèstia o*
altra cosa tro a cert loc que la pusca [usar e]
menar, si alcun don pren, sens colpa o negli-
gència d'eyl, no n'és tengut ne obligat que-n
faça emena ne restitució alcuna.

Mas si oltra aquel loc la mena, e axí fa contra
la volentat del seynor de qui és aquella cosa, si
pereyx o-s pert, o alcun mal li ve per qual que
cas d'aventura, és tengut de restituir e d'em-
menar al seynor d'aquela cosa, ço és que li'n do
aytam bona o el preu que valia com la pres en
préstet.

2. El final del costum queda suprimit en els manuscrits B i C, tot i que la rúbrica havia estat aprovada íntegrament pels àrbitres

3. Al marge exterior hi apareix una *h*, d'època. La grafia *Hom* d'aquest manuscrit, que hem corregit *Com* d'acord amb l'edició prínceps, es manté en els altres dos manuscrits B i C.

4. Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament pels àrbitres, en els manuscrits B i C manca la frase final, mer raonament asseveratiu.

- 1 *En Pasqual devia a-n G. una quantitat de diners per alcun contrait o quaix o per alcun malefici o quaix, e el dit Paschal presta una bèstia o altres coses al dit G., e el sobredit G.* 4.18.8 *En Paschal devia a-n Guillem una quantitat de diners per alcun contrayt o quaix, o per alcun malefici o quaix, e el dit Paschal presta una bèstia o altres coses al dit Guillem, e el sobredit Guillem vol retenir aquela bèstia o aqueles coses a si prestades per raó d'aquel deute, és costum que retenir [no] les pot, ans les li deu tornar sens tot contrast. Alò metex s'és en depòsit o comanda.*
- 5 *vol retenir aquela bèstia o aqueles coses a ssi prestades per raon d'aquel deute, és costum que retenir no les pot, ans les li deu tornar sens tot contrast. Alò metex s'és en depòsit o comanda.*
- 10 *Si alcuna bèstia o altres coses són prestades, e per colpa o negligència són afollades o pijorades aquel qui les reebé en préstet, e él les ret axí folades o pigiorades, axí com són, no és semblan que aqueles coses sien redudes entregament, tro el dan, afolament o pijorament sia restituït e emenat.* 4.18.9 *Si alcuna bèstia o altres coses són prestades, e per colpa o negligència són affoyllades o pijorades d'aquel qui les reebé en préstet, e eyl les ret axí affoyllades o pijorades, axí com són, no és semblant que aqueles coses sien retudes entegrament, tro el dan o affoylament o pijorament sia restituït e emenat.*
- 15 *Lo hereu s d'aquel qui comanda, depòsit o préstet reeb(r)é, per la part que a de la heretat, se pot hom clamar d'él que restituesca al depositari o prestador o a sos hereus.* 4.18.10 *Lo hereu d'aquel qui comanda, depòsit o préstet reebé, per la part que ha de la heretat, se pot hom clamar d'eyl que restituescha al depositari o prestador o a sos hereus.*
- 20 *Però si él tenia tota aquela cosa prestada o comanada, de tot se pot hom clamar d'él e de tot és tengut a restitució e n'és obligat.*
- La propietat e la possessió retén en si tot hom qui presta o comana a altre bèsties o altres coses, enaxí que, devés aquel qui reeb lo préstet o la comanda, nul dret ne nula seynoria ne possessió no n'és transportat.* 4.18.11 *La propietat e la possessió retén en si tot hom qui presta o comana a altre bèsties o altres coses, enaxí que, devés aquel qui reeb lo préstet o la comanda, nuyl dret ne nuyla seynoria ne possessió no n'és transportat.*
- 25 *Si alcun hom presta a altre bèstia o altres coses tro a cert temps o a cert loch, e les li aurà liurades, revocar lo préstet no pot, ne cobrar aqueles coses, tro sia conplit lo servii d'aqueles coses, d'aquel temps o d'aquel loch.* 4.18.12 *Si alcun hom presta a altre bèstia o altres coses tro a cert temps, o a cert loc, e les li avia liurades, revocar lo préstec no pot, ne cobrar aqueles coses, tro sia conplit lo servii d'aqueles coses, d'aquel temps o d'aquel loc.*
- 30 *Mas si liurades no les li aurà, pot-se'n penedir e retenir les coses, que no les li liurarà si no-s vol.* 4.18.12 *Mas si liurades no les li aurà, pot-se'n penedir, e retenir les coses, que no les li liurarà si no-s vol.*
- 35 *Con alcun tramet a altre per seu misàgie metex, enap d'argent o altres coses de què l'aurà aemprat que li prest, e aquel misàgie jugarà o perdrà aqueles coses, <ans> que les aja meses en poder d'aquel qui aurà l'altre aemprat del préstet, aquel qui l'aemprament avia fet, no n'és tengut, per so con lo misàgie era d'aquel qui-l préstet faya, e devia saber si era bon ne leyal o altre, e deu saber e gardar a qui liura la sua cosa.* 4.18.13 *Can alcú tramet a altre per son missatge meteyx, anap d'argent o altres coses de què l'aurà aemprat que li prest, e aquel misatge jugarà o perdrà aqueles coses ans que les aja meses en poder d'aquel qui aurà l'altre aemprat del préstet, aquel qui l'aemprament avia feyt, no n'és tengut, per ço con lo missatge era d'aquel qui-l préstet faya, e devia saber si era bon ni leyal o altre, e deu saber e guardar a qui liura la sua cosa.*

5. Lo hereu: corregim del manuscrit A *He hereu*, d'acord amb el manuscrit C i l'edició prínceps. En el manuscrit B, *le hereu*.

RÚBRICA 19

DE MANDATO, ÇO ÉS DE MANAMENTS DITS E PRECS QUE SÓN FEYTS A ALCUNS DE FER ALCUNES COSES

- 1 *Rubrica de mandato so és de manamentz ditz e precs que són fetz a alcuns de fer alcunes coses.*¹
- 5 *Con alcun pledégia per son procurador, e la cosa aquela de què pledégien serà nafrada per lo procurador, lo seynor del plet o de la demanda a acció o demanda contra lo procurador.*
- 10 *Manament la cosa entegra, per mort del manador, feneyx; cosa entrega és, segons costum de Tortosa, tro el plet és comensat, en pletz és aquesta cosa entegra. Però si alcunes missions avia fetes lo procurador per lo plet o per raon del plet, enans que sabés la mort del manador,*
- 15 *los hereus d'aquel li'n són tengutz de reffer e de restituir.*
- Diligentment e ab gran diligència deu hom guardar los manaments que fetz li són; car si oltra lo manament fa, al seynor no nou ren.*
- 20 *Fermança que sia donada en plet, si alcuna cosa per aquela fermança paga, aquel per qui la fermança a feta, lo y deu tot emenar e restituir.*
- 25 *En volentat de cascun és que reeba manament d'altre o que no-l reeba, si no-s vol. Mas si-l reeb après del plet comensat, de necessitat és tengut que l'acap e l'aport a acabament; e encara, que ç'apel si lo seynor no és present o dins X dies no lo y a fet saber, e que sia en guisa*
- 30 *e en manera que-l seynor se pusca apelar e, assò fet, lo manament és fenit e la procuració.*
- Si lo demanador o el defenedor establex son procurador e, pasat alcun temps, n'establex*
- 4.19.1 Can alcú pledeja per son procurador, e la cosa aquela de què pledeja serà nafrada pel procurador, lo seynor del pleyt o de la demanda ha acció o demanda contra lo procurador.
- 4.19.2 Manament la cosa éntegra, per mort del demanador, feneyx; cosa éntegra [entrò el pleyt és començat, en pleyts és aquesta cosa éntegra]. Però si alcunes missions avia feytes lo procurador per lo pleyt o per raó del pleyt, enans que sabés la mort del demanador, los hereus d'aquel li són tenguts de refer e de restituir.
- 4.19.3 Diligentment e ab gran diligència deu hom guardar los manaments que feyts li són; car si oltra lo manament fa, al seynor no nou re.
- 4.19.4 Fermança que sia donada en pleyt, si alcuna cosa per aquela fermança paga, aquel per qui la fermança ha feyta, lo y deu tot emmenar e restituir.
- 4.19.5 En volentat de cascú és que reebe manament d'altre o que no-l reeba, si no-s vol. Mas si-l reeb après del pleyt començat, de necessitat és tengut que l'acap e l'aport a acabament; e encara, que s'appeyl si lo seynor no és present o dins X dies no lo y ha feyt saber, e que sia en guisa e en manera que-l seynor se pusca apellar e, açò feyt, lo manament és finit, e la procuració.
- 4.19.6 Si-l demanador o el deffenedor estableyx son procurador e, pasat algun temps, ne estableyx

1. RUBRICA DE MANDATO: approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

- 1 *altre, lo primer és revocat tàcite per l'establiment del derer.*
- altre, lo primer és revocat per l'establiment del derer.
- 5 *Si plet és entre-n F. e en P., e la sentència és donada per en F. e contenga en aquella que la cosa és sua, tàcitament és entés que no és d'en P.*
- 4.19.7 Si pleyt és entr-en Francesc e en Pere, e la sentència és donada [per en Francesc] e contengua en aquella que la cosa és sua, es entés que no és d'en Pere.
- 10 *Con lo procurador és absolt de la demanda que hom li fa axí com a procurador, tàcitament és absolt lo seynor d'aquela demanda.*
- 4.19.8 Can lo procurador és absolt de la demanda que hom li fa axí com a procurador, és absolt lo seynor de la demanda.
- 15 *Procurador que establít a plet no pot tolre lo poder al seynor de la cosa que no y sia, si ésser y vol, e amb él ensems lo plet menar, si-s vol, o per si metex, si per justa excusa o raon gitar lo'n pot.*
- 4.19.9 Procurador qui [és] establít a pleyt no pot tolre lo poder al seynor de la cosa que no y sia, si ésser hi vol, e ab él ensemps lo pleyt menar, si-s vol, o per si metex, si per justa excusa o raó gitar lo'n pot.
- 15 *Menor de XXV ayns en pletz no pot ésser procurador.*
- Menor de XX e V ans en pleyts no pot ésser procurador.
- 20 *Si dos o plus procuradors són ensems establítz, si la I comensa lo plet, melor és la sua condició que no és d'aquel qui no l'a comensat, car aquel qui-l plet no a comensat, no és procurador e aquel qui-l plet a comensat, és procurador e seynor del plet; si doncs en lo manament no era dit que no fos melor la condició de l'ocupant, so és d'aquel qui-l comensarà. Car ladoncs, aitan bén és procurador aquel qui no comensa lo plet con aquel qui-l comensa, e aitant val so que hom enanta ab la I con ab l'altre o amb amdosos ensems.*
- 4.19.10 Si dos o plus procuradors són ensemps establits, si la un comença lo pleyt, meylor és la sua condició que no d'aquel qui no l'ha començat, car aquel qui [pleyt] ² no ha començat, no és procurador e aquel qui-l pleyt ha començat, és procurador e seynor del pleyt; si doncs no era dit en lo manament que no fos la condició meylor d'aquel qui-l començarà. Car ladoncs, aytan bén és procurador aquel qui no comença lo pleyt com aquel qui-l comença, e aytant val ço que hom enanta ab la I com ab l'altre o ambdós ensems.
- 25 *En criminals pletz, procurador no y pot ésser ne lo y pot hom establir, sinó aqueles persones certes que-n dret són establides.*
- 4.19.11 En criminals pleyts, procurador no y pot ésser ne lo y pot hom establir, sinó aqueles persones certes que en dret són establides.

2. (4.19.10): cal notar que a totes les edicions falta *pleyt* que en canvi apareix a tots els manuscrits.

RÚBRICA 20

DE SOCIETATE, ÇO ÉS DE COMPAYNIA

- 1 **Rubrica de societate, so és de compaynia.** ¹
Aytant dura la compaynia quant lo consentiment entegre de les partz persevera.
- 5 *Compaynia feta entre alguns dura o deu durar tro aquel temps que la an feta, si doncs entr-éls no la revoquen.*
- 10 *Covinensa que sia estada entre compaynons feta que totz los guayns que éls faran en qual que manera sien partitz per aqueles partz de què éls se seran avengutz o empreses, si algun dels compaynons guayna alguna cosa per ladrónici, per roberia, per omecidi, per alcavoteria, o per nula cosa que sia légia e àvol de guaynar, aquela cosa no ven en partió ne y deu venyr, ne n'és tengut que-n don part a negun, ne demanada no li'n pot ésser ne deu. Cum delictorum turpis e feda societas reputetur e in pari causam turpitudinis melior est condicio possidentis.*
- 20 *Compaynies se poden fer a temps e a ores, e a ayns, e a meses, e axí con a-quels qui fan la compaynia plau; e poden assignar, levat lo cabal, e a cascun quyna part aja del guaayn.*
Pot-se fer encara que la I meta tot lo cabal e l'altre que no n'i meta jens, mas meta la persona qui percaç e guayn ab aquel cabal. E si mensió no y és feta del don ne del guaayn, mig per mig se deu partir entr-éls, levat lo cabal, tot lo guayn. E atressí deven aver la pèrdoa mig per mig.
- 30 *Quals que covinenses entr-éls són fetes, ab que justes sien, totes se deven seguir entr-éls e*
- 4.20.1 Aytant dura la compaynia com lo consentiment éntegre de les parts persevera.
- 4.20.2 Compaynia feyta entre alguns dura o deu durar tro a aquel teims que la an feyta, si doncs entre éls no la revoquen.
- 4.20.3 Compaynia ² que sia estada entre compaynons feyta que tots los guayns que éls facen en qual que manera, sien partits per aqueles parts de què éls se seran avengutz o empreses, si alcú dels compaynons guayna alguna cosa per ladrónici, per roberia, per omicidi, per alcavoteria, o per nuyla cosa que sia leja e àvol de guaynar, aquela cosa no ve en partició ni deu venir, ne n'és tengut que-n do part a negú, ne demanda no li'n pot ésser feyta ne deu.
- 4.20.4 Compaynós se poden fer a temps e a hores, e a ans, e a meses, e axí com a aquels qui fan la compaynia plau; e poden assignar, levat lo cabal, a cascú quiyna part aja del guayn.
Pot-se fer encara que la un meta tot lo cabal e l'altre que no n'i meta gens, mas meta la persona qui percaç e guayn ab aquel cabal. E si mensió no y és feyta del don ne del guayn, mig per mig se deu partir entr-eyls, levat lo cabal, tot lo guayn. Atressí deuen aver la pèrdoa mig per mig.
Qualsque covinences entre éls són feytes, ab que justes sien, totes se deuen seguir entr-eyls

1. RUBRICA DE SOCIETATE: approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

2. La paraula inicial de 4.20.3 és en el manuscrit B (com en A) "Covinença"; a partir de C serà "Companyia". També a partir de C queda suprimit el paràgraf llatí final, tant a 4.20.3 com a 4.20.5. El manuscrit C estableix per nota marginal la concordança de 4.20.5 amb 4.17.4.

- 1 *són fermes; e són tengudes e obligatz que les
seguesquen.*
*E·ls ne pot hom e deu forsar e destréyner de
seguir con demanda·n sia feta.*
- 5 *Cascun dels companynons deu aver aquella
diligència en les coses de la companynia, sol aver
en les sues coses pròpies, car la un companynon
no és tengut a l'altre sinó de engayn o d'ampla
colpa, car de negligència no és tengut. Nam qui
10 *parum diligentem sibi socium assumpsit de se
queri debet id est sibi imputari debet.**
- Si dos o tres o quatre o més fan companynia
a temps cert o no cert e la I d'aquels compay-
nons morrà, tan tost con la I és mort la con-
15 *panynia és fenida e solta. E si volen los altres que
remanen vius que la companynia sia e dur d'aquí
enant o entrò a cert temps axí com d'abans era,
la companynia entr-éls se deu renovar e confer-
mar e, si novelament no la confermen, no és
20 *companynia entr-éls, ans és solta e fenida.***
- e són fermes; e són tenguts e obligats que les
seguesquen.
- 4.20.5 Cascú dels compaynons deu aver aquella di-
ligència en les coses de la companynia, qual sol
aver en les coses pròpies sues, car la un com-
paynó no és tengut a l'altre sinó d'engan o
colpa, car de negligència no és tengut.
- 4.20.6 Si dos o III o IIII o més fan companynia a
tem·p>s cert o no cert, e la un d'aquels com-
paynons morrà, tantost com la un és mort, la
companynia és finida e solta. E si volen los altres
qui romanen vius que la companynia sia e dur
d'aquí enant e entrò a cert temps, axí com d'a-
bans era, la companynia entr-éls se deu renovar
e confermar e, si novelament no la confermen,
no és companynia entr-eyls.

RÚBRICA 21

DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET VENDITIONE

- 1 *De contrahenda emptione.*¹
- 10 *Contrait de compra e de venda és fet tan tost con les partz, so és lo comprador e el venedor, se són avengutz del preu.* 4.21.1 Contrayt de compra e de venda és feyt tantost com lo comprador e el venedor se són avenguts del preu.
- 5 *Venda e compra és acabada tan tost e perfecta con lo diner deu és donat e reebut; e enaxí que si la una de les partz penedir-se'n vol sens volentat de l'altra, la part que se'n penet, com clams sien fetz d'ela e plet se n'és comensat, deu pagar LX sous. E no per so meyns la venda és ferma e estable, que no-s pot desfer, ne rompre, ne trencar. Dels quals LX sous deu aver la seynoria, so és la cort, XX sous, e aquel qui consent a la venda e la a per ferma e demana* 4.21.2 *Venda e compra és acabada tan tost e perfecta, com lo diner deu és donat e reebut; e enaxí que si la una de les parts penedir-se'n vol sens volentat de l'altra, la part que se'n pinet, com clams són feyts d'eyla e pleyt se n'és començat, deu pagar LX sous. E no per ço meyns la venda és ferma e estable, que no-s pot desfer. Dels quals LX sous deu aver la cort XX sous e aquel qui consent a la venda e la ha per ferma, altres XX sous, e el comú de la ciutat altres XX sous.*
- 15 *que tenga altres XX sous, e el comú de la ciutat l'altres XX sous remanentz.*
- 20 *Diner deu se dóna de part a part, e és ferm e estable, e per persona migancera si-s vol, corredor o altra persona, e si negat serà per la una de les partz, con leyalment és provat, la venda és ferma, e estable e lo negant deu pagar LX sous axí con desús és dit.*² 4.21.3 *Diner deu se dóna de part a part, e és ferm e estable, e per persona migancera si-s vol, corredor o altra persona, e si negat serà per la una de les parts, com leyalment serà provat, la venda és ferma.*
- 25 *Les vendes e les compres se poden fer en tots locs. On si per aventura venda o compra serà feta no en aquels locs on són les possessions, honors o altres coses, no per so meyns la venda és ferma.* 4.21.4 *Les vendes e les compres se poden fer en tots locs. On si per aventura venda o compra se faya, no en aquels locs on són les possessions, honors o altres coses, no per ço meyns la venda és ferma.*
- 30 *E la compra, si-s fa enaxí con desús és dit e escrit.*
- 30 *Vendes o compres que-s fan en encant, axí d'oli, de catius, e de totes altres coses, pus que la verga, là on verga-s dóna e-s liura, és donada* 4.21.5 *Vendes o compres que-s fan en encant, axí d'oli, de catius, e de totes altres coses, pus que la verga, là on verga-s dóna, és liurada, o la cosa,*

1. RUBRICA DE CONTRAHENDA EMPCIONE: approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

2. Al final del costum 4.21.3, a partir del manuscrit B, hi manca la penalització "e lo negant deu pagar LX sous així com desús és dit".

El costum 4.21.3 fa referència a "diner deu" (repetida després: 4.21.5, 4.21.14 etc.) Segons el DECat. de Corominas, que remet a Oliver, és la "paga i senyal".

1 o la cosa, là on cosa se liura, és liurada, és ferma e estable axí com si diner deu y era donat, jassia so que diner deu no s'i don ne y sia la pena dels LX sous.

5 Tutor, curador, procurador, marmassor, ne negun que ayllens fetz ministre ne procur, dels béns aquels que aministre ne deu aministrar, per si ne per altra persona a obs de si, no deu ne pot conprar.

10 Alò metex s'és de les mulers d'aquetz sobre-ditz aministradós, e de lurs fils, so és saber d'aquels qui són en lur poder d'aquest aministradors.

15 En los béns que-l pare a los ususfruitz, lo fil aquels béns no pot vendre ne alienar, si doncs al pare no plau, e que i don son consentiment.

Alò metex s'és que-l pare aquels béns no pot vendre ne alienar, so és la propietat, sens consentiment e volentat del fil.

20 Con lo deutor dóna a son creedor cosa seent o movent, o que per si metexa és movent o-s pot moure, en paga del deute que li deu, és lo dit deutor tengut de evicció aitan bén com si li'n faya venda o alienació planament; que donació en paga, semblant és a compra e a venda.

30 Tot hom pot vendre la sua cosa a qui-s vol e fer d'aquela tota sa pròpia volentat, sí que la cosa aquela li sia venguda per successió o per altra raon de sos parentz o d'altres persones, sens contrast e embarc de sos parentz e sens requeriment que no-ls en farà, si no-s vol, ne a altra persona³, si doncs no són censals o aqueles que hom ten per altre a part o a cens.

35 En continent que la venda és feta e el diner deu és donat, o és feta en encant, axí com dit és, lo venedor no a acció ne demanda de la cosa a cobrar sinó acció de demanar los diners o el preu que aquí serà establí.

40 Si alcun compra d'altre servu o serva, catiu o cativa, caval o mul, o tota altra cosa que per si metexa-s mova e, mens de colpa o de triga del venedor, estant en son poder, mor, tot lo peril

là on cosa se liura, és liurada, és ferma e estable axí com si diner deu hi era donat; jassia ço que diner deu no s'i do ne y sia la pena dels LX sous.

4.21.6 Tutor, procurador, curador, marmessor, ne negun qui aylens feyts ministre ni procur, dels béns aquels que aministre ne deu aministrar, per si ne per altra persona a obs de si, no pot conprar.

Aylò meteyx s'és de les muylers d'aquests sobre-dits amministradors, e de lurs fyls, qui són en poder d'aquests aministradors.

4.21.7 En los béns que el pare ha los ususfruyts, lo fiyl aquels béns no pot vendre ne alienar, si doncs al pare no plau, e que y do son consentiment.

Aylò metex s'és que el pare aquels béns no pot vendre ne alienar, ço és la propietat, sens consentiment e volentat del fiyl.

4.21.8 Con lo deutor dóna a son creedor cosa seent o movent, o que per si metexa és movent, en paga del deute que li deu, és lo dit deutor tengut de evicció aytanbé com si li'n faya venda o alienació planament; que donació en paga, semblant és a compra e a venda.

4.21.9 Tot hom pot vendre la sua cosa a qui-s vol e fer d'aquela sa [pròpia] volentat,

si doncs no són censals o aqueles coses que hom té per altre a part o a cens.

4.21.10 En continent que la venda és feyta [e el diner deu és donat, o és feyta] en encant, axí com dit és, lo venedor no ha acció ne demanda de la cosa a cobrar, sinó acció de demanar los diners o el preu que aquí serà establí.

4.21.11 Si algú compra d'altri catiu o cativa, o caval o mul, o tota altra cosa que per si metexa-s mova e, meyns de colpa o de triga del venedor, estant en son poder, mor, tot lo peril e el reech e la

3. Tot i que la rúbrica s'aprova íntegrament, en els manuscrits B i C falta (a 4.21.9) el paràgraf intermedi: "Sí que la cosa aquela... ne a altra persona", realment innecessari.

1 e el reech e la ventura és del comprador, e pot demanar lo venedor lo preu.

5 *Pero si la cosa aquela mor per algun vici o malaltia que agés ans que la venda fos feta, lo comprador no sabent, lo peril e el reech e la aventura és tot del venedor, e lo comprador no és tengut ne obligat al preu a pagar; n-el ne pot hom ne deu destréyner ne forsar.*

10 *Si algun ven a altre camps o altres honors que sien riba mar, en riba del flum o d'alcun torrent, no és entés que li vena lo ús que les gens en anar, estar e venir o posar lurs coses, an o deven aver, ne d'alò sia lo venedor tengut de garenca.*

15 *Car les gens aqueles usanes an en les riberes d'alquels lochs o d'altres per què pas ayga que an en les carreres públiques, que nul hom no-ls ho pot ne deu vedar.*⁴

20 *Si algun hom ven a altre coses que no sien sues ans són d'altre, e après de la venda vendran a aquel venedor, per qual que raon que-n sia seynor, deu ésser forsat e destret, a demanda del comprador, que la cosa aquela li sia liurada al dit comprador con d'abans a aquella cosa a liurar, dementre él non n'era seynor, no-l ne pogés hom destréyner ne forsar que la liuràs; jasia so que sia tengut de reffer tot l'interesse al comprador.*

30 *Aprés que la venda és feta ab lo diner deu que i sia donat e pres, axí com desús és dit e escrit, e el liurament d'aquela cosa no sia feyt, no per so meyns tot peril, tot cas d'aventura e tot reech que i esdevenga és del comprador, e no pot contrastar la paga del preu que no la fassa, si doncs lo venedor no era en colpa o en triga d'aquela cosa a liurar. Car si lo venedor era en colpa o en triga d'aquela cosa a liurar al comprador, dementre és él en colpa o en triga d'aquela cosa a liurar, tot lo peril, cas d'aventura e tot lo reech és seu, e no li és lo comprador tengut del preu.*

45 *Con algun ven camps, o vynes, o altres honors, o en son testament o darrera volentat les lexa, o en altra manera les aliena, los fruyts que en los ditz camps o vynes o altres honors són,*

aventura és del comprador, e pot demanar lo venedor lo preu.

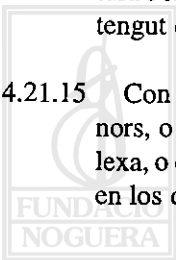
Però si la cosa aquela mor per algun vici o malaltia que agués ans que la venda fos feyta, lo comprador no sabent, lo peril e el reech e la aventura és tot del venedor, e lo comprador no és tengut ne obligat al preu a pagar.

4.21.12 *Si algú ven a altre camps o altres honors que sien riba mar e en riba de flum o d'alcun torrent, no és entés que li vena lo ús que les gens en anar, estar e venir o posar lurs coses, han o deuen aver, ni d'aylò sia lo venedor tengut de guarenca.*

4.21.13 *Si algun hom ven a altre coses que no sien sues, e après de la venda vendran a aquel venedor, per qual que raó que-n sia seynor, deu ésser forçat e destret, a demanda del comprador, que la cosa aquela li sia liurada al dit comprador com d'abans aquela cosa a liurar, dementre eyl no n'era seynor, no-l ne pogués hom destréyner ne forçar que la liuràs; jassia ço que sia tengut de refer tot l'interesse al comprador.*

4.21.14 *Aprés que la venda és feyta ab lo diner deu que y sia donat e après, axí com desús és dit e escrit, e el liurament d'aquela cosa no sia feyt, no per ço meyns tot [lo] peril, tot cas d'aventura e tot reech que y esdevengua és del comprador, e no pot contrastar la pagua del preu que no la faça, si doncs lo venedor no és en colpa o en triga d'aquela cosa a liurar. Car si lo venedor era en colpa o en triga d'aquela cosa a liurar al comprador, dementre que él és en colpa o en triga d'aquela cosa a liurar, tot lo peril, cas d'aventura e tot lo reech és seu, e no li és lo comprador tengut del preu.*

4.21.15 *Con alcú ven camps, o viynes, o altres honors, o en son testament o darrera volentat les lexa, o en altra manera les aliena, los fruyts que en los ditz camps, vynes, o altres honors són,*

4. També aquí (4.21.12), malgrat que la rúbrica s'aprova íntegrament, les versions posteriors suprimiran el paràgraf final que equipara riberes i carreres públiques quant a l'ús.

1 que no són cegatz, o colitz, o arrancatz, tan tost
com la venda o alienació és feta, o el testador
és mort, són del comprador o del legatari o
5 d'aquel a qui aitals coses són donades, si doncs
entr-éls altres covinençes no avia fetes o en-
preses.

*Per so con los fruits penjans e-ls arbres o
estans e-l camp que no són cegatz, part són dels
camps o de les honors.*⁵

10 Venda que sia feta entre algunes persones, si
confan lo contrait no és demanada fermança de
evicció o garençia, d'aquí enant lo venedor no
li n'és tengut de donar fermança ne altra segu-
15 retat al comprador, si doncs e-l comensament
del contrait no apareia alguna cosa per què fer-
mansa d'aquela cosa fos donada.

*Comensament de contrait és entés totes ores
tro que-ls diners o el preu sia pagat.*

20 Qui ven bèsties deu dir al comprador lo vici
o la malaltia que és en la bèstia, especialment,
e no n'i deu altres vicis mesclar, per so que
aquel que aurà ensems ab aquels, no pusca
passar.

25 Negun qui scientment ven a altre jàcenes,
biges vicioses, o bèsties malaltes⁶, vicioses o
morboses, o altres coses, e d'assò no certificarà
al comprador e que-l comprador aquesta ma-
laltia o vicis no sabia, tot lo don que per aquela
30 cosa lo comprador sostindrà o sofrerà, de tot li
és tengut lo venedor de restituir e d'emenar.

35 *Mas si per aventura les coses, per algun
d'aquestz vicis no nomenatz al comprador ne no
sabents per él, cauran, lo venedor és tengut al
comprador de retre lo preu, si-s vol lo compra-
dor, e deu les coses cobrar lo venedor axí caütes
con se seran.*

40 *Si bestiar perex per colpa de malaltia, o vici,
o morb de la bèstia o bèsties malaltes, lo con-
prador deu cobrar lo preu de les bèsties mortes
del venedor, si-l venedor sabia la malaltia e no
la dix al comprador, e el comprador, emperò, no
la sabia quia qui in dolo versantur ad dampna
est que extra rem sunt debet teneri.*

45 *Si per aventura lo venedor no-n sabia la ma-
laltia o els vicis de les coses sobredites e les*

que no són segats, o coyllits, o arrencats, tantost
com la alienació o venda és feyta, o el testador
és mort, són del comprador o del legatari o
d'aquel a qui aytals coses són donades; si doncs
entr-éls altres covinençes no avia feytes o em-
preses.

4.21.16 Venda que sia feyta entre algunes persones,
si com fan lo contrait no és demanada la fer-
mança de evicció o guarençia, d'aquí enant lo
venedor no li n'és tengut de donar fermança ne
altra seguretat al comprador, si doncs e-l co-
mençament del contrait no apareia alguna cosa
per què fermança d'aquela cosa fos donada.

4.21.17 Començament de contrait és entés totes ho-
res tro que-ls diners o el preu sia pagat.

4.21.18 Qui ven bèsties deu dir al comprador lo vici
o la malaltia que és en la bèstia, especialment,
e no y deu altres vicis mesclar, per ço que aquel
que aurà ensems ab aquels, no pusca passar.

4.21.19 Negú qui scientment ven a altre jàcenes, bi-
gues vicioses, bèsties malaltes, vicioses o
morboses, o altres coses, e d'açò no certificarà
al comprador o que-l comprador aquesta ma-
laltia o vicis no sabia, tot lo don que per aquela
cosa lo comprador sostindrà o sofferà, de tot li
és tengut lo venedor de restituir.

*Mas si per aventura les cases, per algun d'a-
quests vicis no nomenats al comprador ne no
sabuts per eyl, cauran, lo venedor és tengut al
comprador de retre lo preu, si-s vol lo compra-
dor, e deu les cases cobrar lo venedor axí caütes
com se seran.*

*Si bestiar pereyx per colpa de malaltia, o vici,
o morb de la bèstia o bèsties malaltes, lo com-
prador deu cobrar lo preu de les bèsties mortes
del venedor, si-l venedor sabia la malaltia e no
la dix al comprador, [e el comprador], emperò,
no la sabia.*

4.21.20 Si per aventura lo venedor no sabia la ma-
laltia o els vicis de les coses sobredites e les

5. (4.21.15): Les versions posteriors a A, prescindiran del paràgraf aclaridor que els fruits penjants formen part del camp.

6. malaltes: corregim de *en altres* del manuscrit A, d'acord amb totes les versions posteriors (4.21.19).

1 vendrà, no és tengut en plus lo venedor al con-
prador, sinó tant solament que reda el preu
d'aqueles que són vives e que él que cobre ses
bèsties malaltes vives. E les mortes van e són a
5 peril d'aquel en qui poder són mortes. E aques-
ta demanda deu-se posar e demanar dintre VI
meses, so és del dia de la compra tro a VI meses,
car d'aquí enant no val n'és pot posar.

10 *Compra ne venda sens cert preu que no i sia*
posat no val ren, ne-n són tengutz que la se-
gesquen, jasia so que les coses sien liurades al
comprador.

15 *Si alcun, scientment o no scientment, compra*
o loga d'altra persona les sues coses metexes,
aquela venda ne aquela logació no a fermetat
neguna, ne val ren.

20 *Con dos o plus an alcuna cosa comuna que*
no és partida entr-éls, seent o movent o que per
si metexa-s mou, la un d'aquels sens demanda
e requiriment, que no n'és tengut ne obligat
que-n fassa a l'altre o als altres, si no-s vol, pot
vendre, donar e alienar e fer totes ses volentatz
de la sua part, sens contrast e embarch dels al-
tres que no y poden fer ne deven.

25 *Guillem vené a-n R. alcuna cosa sots aquesta*
condició o covinensa: que aitant de preu con en
Johan dixés entr-éls que la cosa fos venuda, és
raon que si en Johan nomena e diu lo preu, que
en G. deu liurar la cosa a-n R.; e atressí en R.
30 *és tengut de donar e de pagar lo preu a-n G.; e*
la venda enaxí feta és ferma e estable per totz
temps e no-s pot revocar.

35 *Mas si en Johan aquel preu no deffenex, es-*
tablex o no nomena certa quantitat entre les
partz, per so com no-s vol o no pot per mort o
altres embargamentz que aurà, la venda no val
ne pot valer, ne la un contra altre per aquela
raon o aital venda o compra no a acció ne de-
40 *manda, per so con venda no és ne pot ésser sens*
preu cert establít.

Entre pare e fil que sia en son poder, nula
venda qu-entr-éls sia feta no val, ne pot ne deu
valer.

45 *Forment o tot altre blat, o vin, o oli, o totes*
altres coses semblantz a aquestes, espècies,
pregunta, fusta e al(ia)quitrà e totes altres coses
seentz o movens, o per si metexes movens, si

vendrà, no és tengut en plus lo venedor al com-
prador, sinó tan solament que reda el preu d'a-
queles que són vives, e que eyl que cobre ses
bèsties malaltes vives. E les mortes van e són a
peril d'aquel en qui poder són mortes. E aquesta
demanda deu-se posar e demanar dintre VI
meses, car d'aquí enant no val ni-s pot posar.

4.21.21 *Compra ne venda sens cert preu que no y sia*
posat no val re, ne són tengutz que la segues-
quen, jassia ço que les coses sien liurades al
comprador.

4.21.22 *Si algú, scientment o no scientment, compra*
o loga d'altra persona les sues cases metexes,
aquela venda ne aquela logació no ha fermetat
neguna, ne val re.

4.21.23 *Con dos o plus han alguna cosa comuna que*
no és partida entre éls, seent o movent o que per
si metexa-s mou, la I d'aquels, sens demanda e
requeriment, que no n'és tengut ne obligat que-n
faça a l'altre o als altres, si no-s vol, pot vendre,
donar e alienar e fer totes ses volentatz de la sua
part, sens contrast e embarch dels altres que no
y poden fer.

4.21.24 *En Guillem venc a-n Ramon alguna cosa sots*
aquesta condició o covinensa: que aytant de
preu com en Joan dixés entre éls que la cosa fos
venuda, és raó que si en Joan nomena e diu lo
preu, que en Guillem deu liurar la cosa a-n Ra-
mon; e atressí en Ramon és tengut de pagar lo
preu a-n Guillem; e la venda enaxí feyta és fer-
ma e estable per tots temps, e no-s pot revocar.

Mas si en Joan aquel preu no deffenex o es-
tablex, o no nomena certa quantitat entre les
parts, per ço com no-s vol o no pot per mort o
altres embargamens que aurà, la venda no val
ne pot valer, ne la I contra l'altre per aquela raó
o aytal venda o compra no ha acció ne demanda.

4.21.25 *Entre pare e fiyl que sia en son poder, nuyla*
venda que entre éls sia feyta, no val.

4.21.26 *Forment e tot altre blat, o vi, o oli, o totes*
altres coses semblantz a aquestes, espècies, pe-
gunta e fusta e alquitrà e totes altres coses seentz
e movens, o per si metexes movens, si alcú les

1 *algun les ven a altres e liurar no les li volrà,*
però que la venda sia feta segons la forma desús
dita, totz melloramentz o creximent del preu
que les dites coses, estant en poder del venedor
5 *faran, tot és del comprador, e li deu ésser donat,*
deliurat e refet per lo venedor, sens tot contrast
e enbarch que no y deu ésser ne pot ésser fet.

Car atressí lo dan si s'i esdevenia, és a peril
del comprador, plus la compra és feta. Axí tot lo
10 *guayn e el melorament pertayn a él, e-n pot fer*
demanda, e li n'és obligat lo venedor quia de
similibus idem debet esse iudicium e de simi-
libus ad similia procedendum est.

15 *Con algun ven los fruitz presentz o esdeve-*
nidors de les sues honors o possessions a altra
persona, no és entés que vena la delma ne la
primícia, ne censal, si jens n'i avia, ans lo con-
prador és tengut de pagar la delma e la primí-
20 *cia, e él e totz los seus béns són obligatz per la*
delma e la primícia a pagar, e el comprador deu
pagar al venedor tot lo preu sens tot minvament
e contrast.

Los venedors se guarden en assò, que a tals
persones venen los ditz fruitz, que sien segures,
25 *que bén pusquen pagar lo preu dels fruitz, e la*
delma e la primícia, si no él e les honors o
possessions romanen e són obligatz a l'esgleya,
fet primerament sacrament per los compradors
que no an de què pagar. E aquest sacrament fet,
30 *los seynors de les heretatz de continent deven*
pagar a l'esgleya la delma e la primícia, sens
tot contrast e embarch.

Comprador de ferràgie no dóna delma ne
primícia no paga. ⁷

35 *Si mare tua, o padastre, o altra persona,*
vendrà la tua cosa, tu forsat o per aventura no
sabent, la tua cosa potz cobrar del comprador
sens tota restitució que tu no li és tengut de fer
del preu ne de part d'aquel.

40 *Però si serà feta la venda en nom teu o d'éls,*
e tu auràs per ferm aquela venda o la fermaràs,
potz aver o demanar lo preu al comprador, si
pagat no l'a, o, si él l'a pagat, potz demanar e
cobrar lo preu d'aquels venedors, e enaxí és la
45 *venda ferma e estable.*

ven a altre(s) e liurar no les li volrà, però que la
venda sia feyta segons la forma desús dita, tots
meloramens o creximent del preu que les dites
coses, estant en poder del venedor faran, tot és
del comprador, e li deu ésser donat, deliurat e
refeyt per lo venedor, sens tot contrast.

Car atressí lo dan, si s'i esdevenia, és a peril
del comprador, pus la compra ha feyta. Axí tot
lo guayn e el meylorament pertayn a eyl, e-n pot
fer demanda, e li n'és obligat lo venedor.

4.21.27 *Con alcú ven los fruitz presents o esdeveni-*
dors de les sues honors e possessions a altra
persona, no és entés que vena la delma ne la
primícia, ni censal, si gens n'i avia, ans lo com-
prador és tengut de pagar la delma e la primícia,
e él e tots los seus béns són obligats per la delma
e la primícia a pagar, e el comprador deu pagar
al venedor tot lo preu sens tot minvament e
contrast.

Los venedors se guarden en açò, que a tals
persones venen los ditz fruitz, que sien segures,
que bé pusquen pagar lo preu dels fruitz, e la
delma e la primícia, si no eyl e les honors e
possessions romanen e són obligats a la esglea,
feyt primerament sacrament per los compra-
dors que no han de què pagar. E aquest sagra-
ment feyt, los seynors de les heretats de conti-
nent deuen pagar a la esglea la delma e la pri-
mícia, sens tot contrast.

4.21.28 *Si mare tua, o padastre, o altra persona,*
vendrà la tua cosa, tu forçat o per aventura no
sabent, la tua cosa pots cobrar del comprador
sens tota restitució que tu no li és tengut de fer
del preu ne de part d'aquel.

Però si serà feyta la venda en nom teu o d'éls,
e tu auràs per ferm aquela venda o la fermaràs,
pots aver o demanar lo preu al comprador, si
pagat no l'ha, o, si eyl l'a pagat, pots demanar
e cobrar lo preu d'aquels venedors, e enaxí és
la venda ferma e estable.

7. Tamen illam consuetudinem que incipit "Comprador et cetera", approbant si venditor solvit inde decimam alias reprobant eam quia contineret peccatum. Et est quarta consuetudo ad finem capituli.

Encara que no coincideixen les paraules inicials, la sentència es refereix a aquest costum, cosa que podem constatar no únicament perquè és el quart començant pel final, sinó també per la referència a la paga del delme: el costum exclòia del delme el comprador de ferratges mentre que els àrbitres volen que no es faci cap excepció i, per tant, posen la condició que el venedor pagui el delme en tot cas. Finalment, es resoldrà suprimir la frase final exclòent de delme.

1 *Con alcun ven a altre catiu o cativa, servu o
serva, caval o egua, mul o mula, o alguna altra
cosa en què sia algun vici o malaltia aparexent,
que quaix tot hom o pot veer e conéixer evi-
5 dentment, si veer o guardar o vol, jasia so que el
venedor diga que aquel vici no a, o, si l'a, que
no-n val meyns. On si per aventura lo catiu aurà
los uls afolatz, o serà orb, o aurà los uls blancs,
e dirà lo venedor que bons uls e bels ha e que
10 bén se'n veu, e el comprador assò pot veer o
conóixer e no u guardarà ne u volrà guardar, lo
venedor de ren no li n'és tengut, ne que cobre
lo catiu, ne-n tolga ren del preu, ne-n leyx; e enaxí
és de totz los altres membres con dels uls.*

15 *Car raon és que-l comprador se gart què fa ne
com compra, car pus él o altre, lo vici o la ma-
laltia pot veer, gart-se'n, si-s vol, si no, aja-y
don, que-l venedor no li n'és tengut de ren e
pagar que aytal lo volc comprar, et scienti et
20 volenti dolus non infertur.⁸*

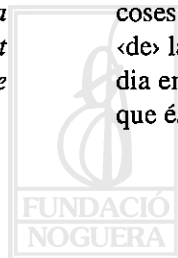
*Si alcun hom vendrà alcun censal que hom
tenga per él, tot lo cens del temps trespasat és
entés en la venda, axí bén com del temps esde-
venidor, que dins aquel ayn se dégia donar tro
25 al termen que-l cens se deu pagar: so és que si
algun hom ven I mazmodina censal, o diners e
altre censal, e él la vespra de Nadal en què
aquel cens se deuria pagar, lo dia de Nadal, so
és saber l'endemà d'aquela vespra lo cens se
30 deuria pagar lo dia, jasia so que mensió no-n sia
feta entr-éls, tot lo cens d'aquel ayn passat, pus
ans del dia que pagar se deu és feta la venda,
és entés e és del comprador, sí que-l venedor no
y pot ren demanar ne alcuna part no-n deu
35 prendre ne aver de tot aquel ayn, enfre-l qual lo
cens se deu pagar <e> és feta la venda; jasia so
que no remanga màs I dia o meyns del temps en
què-l cens se deu pagar, pus lo dia no és vengut
en què pagar se deu.*

40 *Mas los cens dels altres ayns passatz, jasia so
que no sia pagat, no és entés en la venda del cens.
Atressí, loger que alcun dégia de cases o d'al-
tres coses que aja logades no és entés en venda
que de la propietat se fassa, sinó tant solament
45 del dia enant que la compra aurà feta, que de
so qui és passat, reman devés lo venedor.⁸*

4.21.29 *Con alcú ven a altre catiu o cativa, caval o
egua, mul o mula, o alguna altra cosa [en] què
sia algun vici o malaltia apparexent, que quaix
tot hom o pot veer e conéixer evidentment, si
veer o guardar o vol, jassia ço que-l venedor
diga que aquel vici no ha, o, si l'ha, que no-n val
meyns. On si per aventura lo catiu aurà los uyls
affolats, o serà orb, o aurà los uyls blancs, e dirà
lo venedor que bons uyls e bels ha e que bé se'n
veu, e el comprador açò pot veer e conéixer e no
u guardarà ne u volrà guardar, lo venedor de re
no li n'és tengut, ne que cobre lo catiu ne-n
tolgua ren del preu, ne-n leyx; e enaxí és de tots
los altres membres com dels uyls.*

4.21.30 *Si alcun hom vendrà alcun sensal que hom
tengua per eyl, tot lo sens del temps trespasat
és entés en la venda, axí bé com del temps es-
devenidor, que dins aquel an se dega donar tro
al terme que-l sens se deu pagar: ço és, si alcun
hom ven una màzmodina sensal, o diners, o
altre sensal, e él la vespre de Nadal en què aquel
sens se deuria pagar, lo dia de Nadal, ço és a
saber l'endemà d'aquela vespra lo sens se deu-
ria pagar, jassia ço que menció no-n sia feyta
entre éls, tot lo sens d'aquel an passat, pus ans
del dia que pagar se deu és feyta la venda, és
entés e és del comprador, sí que-l venedor no y
pot ren demanar ne alcuna part no-n deu pendre
ne aver de tot aquel an, enfr-el qual lo sens se deu
pagar e és feyta la venda; jassia ço que no ro-
manga mas I dia o meyns del temps en què el
sens se deu pagar, pus lo dia no és vengut en què
pagar se deu.*

*Mas lo sens dels altres ans passatz, jassia ço
que no sia pagat, no és entés en la venda del sens.
Atressí, loger que alcú deja de cases o d'altres
coses que aja logades no és entés en venda que
<de> la propietat se faça, sinó tan solament del
dia enant que la compra aurà feyta, que d'açò
que és passat, roman devés lo venedor.*

8. També aquí es suprimeix, sense que la sentència en digui res, el paràgraf final del costum 4.21.29 merament justificatiu.

RÚBRICA 22
QUALS COSES NO DEUEN ÉSSER ALIENADES O DEUEN
ÉSSER ALIENADES

1 *Quales cosses no-n deven ésser alienades o
deven ésser alienades. ¹*

5 *Alienació de béns dotals o de coses obligades
per lo dot o per l'esposalici, si seran venudes per
lo marit e per la muler de qui foren aqueles
coses dotals, o que li són obligades per son
exovar o el crex, val la alienació, que no-s pot
desfer ne revocar si la muler és major de XXV
10 ayns, sens sacrament o renunciació d'ela, que
no y cal fer. Mas si és menor de XXV ayns e ela
no jura aquela alienació sobre santz IIII ev-
vangelis, pot revocar la alienació per benifeit
de *restitutio in integrum*. Mas si la jura, fet
lo sacrament, la alienació és ferma e estable,
15 que no-s pot revocar ne desfer per ela ne per
raon d'ela.*

20 *Compaynó o aquel qui aurà cosa comuna ab
altre, no pot alienar ça part de son compaynó o
d'aquel ab qui la cosa aurà comuna, sens vo-
lentat o consentiment d'aquel.*

25 *Si dos compaynons o plus, o altres persones,
auran o an catiu o cativa en comú o ensems, e
la un d'aquels lo volrà bategiar o li vorà donar
franchea, donant la part a son compaynó o
a aquels qui lo catiu o cativa an ensems o en comú
ab él, del preu que valrà aquel dia que-s ba-
tegiarà o li darà la franquea, no li poden vedar
ne contrastar que no-s bateg, o no sia franch;
la qual arbitració del preu deu ésser feta, si en-
30 tr-éls no-s n'avenen, a albiri de dos prohòmens
o plus cominals a les partz.*

*Dos compaynós o plus, o altres persones que
ajen alcuna cosa comuna, e la un alienarà
aquela cosa comuna, los altres presents e no*

4.22.1 Alienació de béns dotals o de coses obligades
per lo dot o per l'esposalici, si seran venudes per
lo marit e per la muler de qui foren aqueles coses
dotals, o que li són obligades per son exovar e
l'escrex, val la alienació, que no-s pot desfer ni
revocar si la muler és major de XX e V ans, sens
sacrament e revocació d'eyla, que no y cal fer.
Mas si és menor de XX e V ans e eyla no jura
aquela alienació sobre santz IIII Avangelis, pot
revocar la alienació per benifeyt de **restitutio-
nis in integrum**. Mas si ela jura, feyt lo sagra-
ment, la alienació és ferma e estable, que no-s
pot revocar ne desfer per ela ne per raó d'eyla.

4.22.2 Compaynó o aquel qui aurà cosa comuna ab
altre, no pot alienar la part de son compaynó o
d'aquel ab qui la cosa aurà comuna, sens vo-
lentat e consentiment d'aquel.

4.22.3 Si dos compaynons o plus, o altres persones,
auran o han catiu o cativa en comú o ensems, e
la I d'aquels lo volrà batejar o li volrà donar
franchea, donant la part a son compaynó o a
aquels qui l catiu o cativa han ensems o en comú
ab eyl, del preu que valrà aquel dia que el ba-
tejarà o li darà la franquea, no li poden vedar ne
contrastar que no-s bateg, o no sia franc; la qual
arbitració del preu deu ésser feyta, si entre éls
no-s n'avenen, a albiri de dos prohòmens o plus
cominals a les parts.

4.22.4 Dos compaynons o plus, o altres persones
que ajen alcuna cosa comuna, e la I alienarà
aquela cosa comuna, los altres presents «e» no

1. RÚBRICA QUALS COSES NO DEUEN ÉSSER ALIENADES: aprobant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *contradiens e lur part del preu prenentz, aquela alienació val e és ferma, e no-s pot revocar, e cascun es tengut de fer evicció de la sua part axí com si él avia feta la alienació.*

5 *Honors dotals o altres possessions, lo marit, a forsa de la muler, no le spot alienar, jasia so que a él sien donades en dot; ne que val alienació que d'aquen sia feta.*

10 *Lo creador pot alienar la peynora de son deutor, segons que la condició serà feta en la carta de la peynora, jasia so que el seynor no sia de la cosa, e val la alienació, e és ferma.*

15 *Pubils que an tutors o d'éls curadors², nula cosa de lurs béns alienar no poden, ne val la alienació.*

20 *E si per aventura aytals pubils o adultz pres- ten a negun diners ne altres coses, sents auctoritat de lurs tutors o lurs curadors, recobrar-les poden, per so com nula obligació entr-éls no a, ne aquels qui aytals diners o aitals coses reeben en préstet, en ren d'aquels no són fetz seynors ne-n guaaynen seynoria neguna.*

contradients e lur part del preu prenentz, aquela alienació val e és ferma, e no-s pot revocar, e cascú és tengut de fer evicció de la sua part axí com si eyl avia feyta la alienació.

4.22.5 Honors dotals o altres possessions, lo marit, a forsa de la muler, no les pot alienar, jassia ço que a eyl sien donades en dot; ne val alienació que d'aquén sia feyta.

4.22.6 Lo creador pot alienar la peynora de son deutor, segons que la condició serà feyta en la carta de la peynora, jassia ço que el seynor no sia de la cosa, e val la alienatió, e és ferma.

4.22.7 Pubils qui han tutors, o adolescents qui han curadors, sens auctoritat dels tutors o dels curadors, nulla cosa de lurs béns alienar no poden, ne val la alienació.

E si per aventura aytals pubils o adults pres- ten a negú diners ne altres coses, sens auctoritat de lurs tutors o lurs curadors, recobrar-les po- den, per ço car nuyla obligació entr-eyls no ha, ne aquels qui aytals diners o aytals coses reeben en préstet, en re d'aqueles no són feyts seynors ne-n guaynen seynoria neguna.

2. En els manuscrits i versions posteriors, en lloc de "o d'éls curadors" (manuscrit A), trobem "adoloscens qui an curadors" amb la qual cosa es perfila el sentit del costum que d'aquella manera quedava fosc: la protecció del costum es fa extensiva tant als infants que tenen tutor com als adolescents que tenen curador (4.22.7). Vegeu nota 4 (p.187, 4.2.10).

RÚBRICA 23

PER QUAL RAHÓ SE DEU VENDA DESFER O TRENAR

1 *Rúbrica per qual raon se deu venda desfer o
trenar.*¹

5 *Si ton pare vené cases o altres possessions,
per forsa o per paor, poden-se trenar e desfer
e revocar per sentència aqueles vendes, si tu
demandes que sien revocades o desfetes, per so
con no valen ne són fermes.*

10 *Tota cosa venuda, <e> és vist que és venuda
meyns de son preu, es pot desfer e retractar, si
és venuda meyns de la meytat del just preu.*

*Atressí-s pot retractar e desfer si és venuda
per més o altra la meytat més de just preu.*

15 *Elecció és, tota ora, del comprador de resti-
tuir la cosa o de complir lo just preu. Si doncs
especialment per éls no-n serà renunciat a
engan, altra de mitat just preu.*

20 *Meyns de la meytat del just preu és dit con la
cosa valia XX e ç'és venuda meyns de X² poc
o molt.*

*Més de la meytat del just preu és dit si la cosa
valia XX e ç'és venuda per més de XXX poc o
molt. Però la valor de la cosa deu ésser gardada
e-l temps que la venda fo feta e la çacon.*

25 *Tot hom qui enganna altre altra la meytat del
just preu, qual que venda sia, se deu retractar
si serà demanat. Mas si la venda serà feta altra
la meytat del just preu, e les partz o saben e-l
consenten, d'aquí enant aquella venda val e no-s
pot retractar.*

4.23.1 *Si ton pare vené cases o altres possessions,
per força o per paor, poden-se trenar e desfer
e revocar per sentència aqueles vendes, si tu
demanes que sien revocades o desfeytes, per ço
car no valen ne són fermes.*

4.23.2 *Tota cosa venuda, e-s vist que es venuda
meyns de son preu, es pot desfer e retractar, si
s'és venuda meyns de la meitat del just preu.*

*Atressí-s pot retractar e desfer si és venuda
per més altra la meytat més del just preu.*

*Elecció és, tota hora, del comprador de res-
tituir la cosa o de complir lo just preu. Si doncs
especialment per eyls no serà renunciat a engan,
altra meytat del just preu.*

4.23.3 *Meyns de la meytat del just preu és dit si la
cosa valrà XX sous e s'és venuda meyns de X
sous poc o molt.*

*Més de la meytat del just preu és dit, si la cosa
valia XX sous e s'és venuda per més de XXX
poc o molt. Però la valor de la cosa deu ésser
guardada e-l temps que la venda fo feyta e la saó.*

4.23.4 *Tot hom qui engan altri altra la meytat del
just preu, qualche venda sia, se deu retractar si
serà demanat. Mas si la venda serà feyta altra la
meytat del just preu, e les parts o saben e u
consenten, d'aquí enant aquella venda val e no-s
pot retractar.*

1. RÚBRICA PER QUAL RAHÓ SE DEU VENDA DESFER: *approbant arbitri consuetudines* positas sub hac rubrica.
2. A (4.23.3): corregim l'error evident del copista del manuscrit A que escriu XX em compts de X.

RÚBRICA 24 DE FIRES E DE MERCAT

1 *Rúbrica de fires e de mercat.¹*

5 *Tot ciutadan o habitador de Tortosa e de sos térmens pot anar francament e quítia, ab ces coses e ab ces mercadures, en tot loch a fires e a mercat, sens contradiment de nula persona.*

10 *Ten-se mercat en la ciutat de Tortosa lo divendres en cascuna setmana, si doncs festa no és colent, que con festa és, ten-se lo digous que és abans del divendres. E ten-se de la porta de l'açoch tro a la carniceria dels sarrayns.*

15 *En lo qual mercat poden los hòmens de Tortosa e de Tortosa sos térmens vendre totes lur coses o lurs mercaderies e comprar atressí francament e sens tota exacció, que aquí no són tengutz de donar a pes ne a mesura, ne a leuder, ne a nul hom, leuda, ne nul serviï, ne nula cosa, que no-ls deu ésser demanat ne pres; ne-n són tengutz de ren a donar, ans en totes coses són francs e liures e quitis. E encara, en qual que loc*
20 *ç'asigen o posen lur mercaderies, nul hom no-ls ne pot ne deu liurar, ne éls ne lur coses, tro lo mercat és tengut e passat, per so con en lo mercat nul hom no a loc sabut ne cert.*

4.24.1 *Tot ciutadà o habitador de Tortosa e de sos térmens pot anar franquament e quítia, ab ses coses e ab ses mercaderies, en tot loc a fires e a mercat, sens contradiment de nuyla persona.*

4.24.2 *Ten-se mercat en la ciutat de Tortosa lo divendres en cascuna setmana, si doncs festa no és colent, que quan festa és, ten-se lo diyous que és abans del divendres. E ten-se de la porta de l'açoch tro a la carniceria dels sarrayns.*

En lo qual mercat poden los hòmens de Tortosa e de sos térmens vendre totes lurs coses e lurs mercaderies e comprar atressí francament e sens tota exacció, que aquí no són tenguts de donar a pes ne a mesura, ne a leuder, ne a nuyl hom, leuda, ne nuyl serviï, ne nuyla cosa, que no-ls deu ésser demanat ne pres; ne-n són tenguts de re a donar, ans en totes coses són francs e liures e quitis. E encara, en qualque loc s'asiguen o posen lur mercaderies, nuyl hom no-ls ne pot ne deu levar, ne eyls ne lur coses, tro lo mercat és tengut e passat, per ço quan en lo mercat nuyl hom no ha loc sabut ne cert.

1. RÚBRICA DE FIRES I MERCATS: aprobant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

RÚBRICA 25
DE LOCATO ET CONDUCTO, ÇO ÉS DE LES COSES LOGADES E
D'AQUELES QUE SERAN PRESES A LOGUER

- 1 *Rubrica de locato conducto so és de coses logades e d-aquelos que seran preses a loguer.¹*
Logerium sive locatum est, so és con alcun loga la sua cosa a alcun e y és cert preu o cert loger establí. 4.25.1 **Logerium sive locatum est, ço és quan alcú loga la sua cosa² a alcú e y és cert preu o cert loguer establí.**
- 5 *Aquel és logador de qui és la cosa, e aquel conductor qui dóna lo loger.* 4.25.2 **Aquel és logador de qui és la cosa, e aquel conductor qui dóna lo loguer.**
- Nul hom no pot vedar al conductor que aque-la cosa que él ten o a logada, no pusca logar a*
10 *altre, si doncs entr-éls alcunes covinenses contràries a assò no eren fetes.* 4.25.3 **Nuyl hom no pot vedar al conductor que aquela cosa que eyl té o ha logada, no pusca logar a altri, si doncs entre éls alcunes covinençes contràries a açò no eren feytes.**
- “Per res minoris tacitur non obligatur”.
Viam veritatis ignora in conduccionibus non succedere existimans heredes conductoris.³*
- 15 *Los hereus en les coses conductes an axí loc de retenir eles e de pagar lo loger con avia aquel de qui éls són hereus.* 4.25.4 **Los hereus en les coses conductes han axí loc de retenir eyles e de pagar lo loguer com avia aquel de qui éls són hereus.**
- Qui la cosa sua metexa pren en conducció d'altre, lo contrait aquel no val re, ne pot ne*
20 *deu valer, ne és tengut al loger d'aquén promés a pagar.* 4.25.5 **Qui la cosa sua metexa pren en conducció d'altre, lo contrayt aquel no val re, ne pot ne deu valer, ni és tengut al loger d'aquén promés a pagar.**
- Qui la cosa sua o cases loga a alcun tro a cert temps, lo logador no pot gitar al conductor sinó per certs cases desús escrits e per sentència. So*
25 *és si les cases an obs a adobar o a reparar; o* 4.25.6 **Qui la casa sua o cases loga a alcú tro a cert temps, lo logador no pot gitar al conductor sinó per certs cases desús escrits e per sentència. Ço és: si les cases han obs a adobar o a reparar⁴; o**

1. RUBRICA DE LOCATO ET CONDUCTO: **aprobant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.**

2. (4.25.1): els manuscrits diuen *cosa*, tant a la rubricació com al primer costum, mentre que les edicions diuen *casa*. Això limita l'objecte del lloguer que, en les edicions, es redueix només a les finques urbanes, cosa certament desmentida pels costums subsegüents. Vegeu també 8.4.1 que distingeix: els *inquillinus* (urbans) dels *colonus* (rústics).

3. Entre els costums 4.25.3 i 4.25.4 falta tot un altre costum escrit en llatí “*Viam veritatis ignora...*” que emfasitza el subsegüent costum.

4. (4.25.6): El manuscrit C per nota a peu de plana distingeix entre reparacions voluntàries necessàries o no necessàries i es refereix a l'interdicte Salvià “*Per res minoris tacitur non obligatur*”. Al marge numera fins a 9 els casos contemplats, numeració que resulta errònia, i que es redueix a 7 -que separem dins del text per punt i coma.

1 *si per aventura lo conductor en aqueles cases*
faya coses que no fossen honestes, so és que
tengés aquí puteria o trixeria o enemichs d'aquel
de qui són les cases; o no volia pagar lo loger
5 *axí com promés aurà; o si per aventura les*
cases on él està, cayen o-s cremaven o per ayga
o per altre cas çe destrüien; o él no avent muler
e està ab altre o en poder d'altre, e pren muler;
o dóna a ça fila marit e que estia aquí ella; o
10 *esdevén depús aurà logades les cases en tanta*
de richea que aqueles on està no li poden bas-
tar. E en aquestz cases sobreditz pot lo logador
al conductor dir e destréyner qu'él pac d'aitant
con a estat en les cases, e que isca defora, que
15 *no y pot ne y deu aturar e, si u fa, és tengut de*
tot l'interesse, so és si-l ne gita, sinó en aquestz
cases sobreditz.

Cases que loch alcun d'altre, si per aventura
dins lo temps que logades les aurà, les lexa, és
20 *tengut de pagar tot lo loger d'aquel temps en*
què o entrò a quant les avia logades, so és saber.
axí del temps esdevenidor con del passat, al
seynor de les cases o a-quel qui les li avia lo-
gades.

25 *Però si les vol logar lo conductor a altre tro*
al temps que les li havia logades, pot-o ffer sens
tot contrast, ab que les loc a persones que sien
honestes, que i estien o les tengen, que i tengen
lurs coses.

30 *Assò observat que, fenit lo temps que les aurà*
logades, que deu retre les cases al logador.

E si per aventura les cases seran pijorades
per colpa del conductor o d'aquel a qui él les
aurà logades, deu reffer e emenar tot lo pigio-
35 *rament al logador, a albiri de júgie o de prohò-*
mens.

Atressí, si lo logador ans del temps acomia-
darà o gitarà son conductor de les cases, ans
d'aquel temps que les aurà logades, si no ro-
40 *mania màs I dia del temps, lo conductor no li és*
tengut del temps passat ne de l'esdevenidor que
li'n don ne li'n pac ren, ans si ren li n'a donat
o pagat, lo logador és tengut que tot que u reta
e lo y restituesca; e lo conductor a acció e de-
45 *manda contra lo logador de tot so que pagat li*
n'a, que lo y restituesca. Que no se'n pot def-
fendre, e a excepció de so que reman a pagar,
que no n'és tengut de ren a pagar en neguna
manera, exceptatz los cases sobreditz, nome-
50 *natz e escritz en lo sobiran pruxman títol.*

si per aventura lo conductor en aqueles cases
faya coses que no fossen honestes, ço és que
tengués aquí puteria o trixeria o enemichs d'a-
quel de qui són les cases; o no volia pagar lo
loger axí com promés aurà; o si per aventura
les cases on eyl està, cayen o-s cremaven o per
aygua o per altre cas se destruyen; o eyl no avent
muyler e està ab altre e en poder d'altre, e pren
muyler; o dóna a sa fiyla marit e que estia aquí
eyla; o esdevé depús que aurà logades les cases
en tanta de richea que aqueles on està no li po-
den bastar. E en aquests cases sobredits pot lo
logador al conductor dir e destréyner qu'él pac
d'aytant com ha estat en les cases, e que isca
defora, que no y pot ne y deu aturar e, si u fa, és
tengut de tot l'interesse, ço és si-l ne gita, sinó
en aquests cases sobredits.

4.25.7 *Cases que loga alcú d'altre, si per aventura*
dins lo temps que logades les aurà, les lexa, és
tengut de pagar tot lo loger d'aquel temps en
què o entrò [a quant].les aurà logades al seynor
de les cases, o a aquel qui les li aurà logades.

Però si les vol logar lo conductor a altre tro
al temps que eyl les avia logades, pot-ho fer sens
tot contrast, ab que les loc a persones que sien
honestes, que y estien o les tenguen, que y ten-
guen lurs coses.

Açò observat que, finit lo temps que les aurà
logades, que deu retre les cases al logador.

E si per aventura les cases seran pijorades per
colpa del conductor o d'aquel a qui eyl les aurà
logades, deu refer e emenar tot lo pijorament al
logador, a albiri de jutge o de prohòmens.

Atressí, si. <l> logador ans del temps acomia-
darà o gitarà son conductor de les cases, ans
d'aquel temps que les aurà logades, si no ro-
mania mas un dia del temps, lo conductor no li
és tengut del temps passat ni de l'esdevenidor
que li'n do ni li'n pac re, ans si re li n'ha donat
o pagat, lo logador és tengut que tot o reta e lo
y restituesca; e lo conductor ha actió e demanda
contra lo logador de tot ço que pagat li a, que lo
y restituesca. Que no se'n pot deffendre, e ha
excepció de ço que roman a pagar, que no n'és
tengut de re a pagar en neguna manera, excep-
tats los cases sobredits, nomenats e escrits en la
sobirana pruyxma títol.

1 Si algun loga bèstia a altre, lo logador és
tengut al conductor que li liure aquella bèstia e
que la y fassa tenir e aver tro aja-cabat lo viàgie
en què la avia logada, e lo conductor és tengut
5 de pagar al logador tot lo loger del viàgie, axí
del tornar com de l'anar, e de fer sos obs de la
bèstia e del troter en anant e en vinent, axí bèn
si él personalment no y torna cavalcant; jasia
so que cert preu sia posat per cascun dia, e tot
10 lo retorn és e deu ésser del conductor. Emperò,
si lo conductor aurà logada la bèstia tro a Lé-
rida o a Barcelona o en altres locs, o més aenant
o meyns, e ans que sia a jornada o a jornades
e volrà altra bèstia menar e lexar aquella, pot-o
15 ffer, mas és tengut de pagar a aquella d'aitant
con la aurà tenguda, e del tornar per jornades,
e de fer sos obs a la bèstia e a l'ome o troter
d'anar e de venir, d'aitant con aurà tenguda;
so és de mengiar e de beure, e de ferradures e
20 d'ostalàgie a la bèstia, e al troter de menjar e
de beure e d'ostalàgie.

Atressí, deu pagar lo conductor lo loger de
la bèstia e del troter, si bèn no la cavalga, mas
aurà-la logada e no la cavalcarà ne volrà ca-
25 valcar o no podrà, e la bèstia aquel dia o dies
vagarà per colpa del conductor. Assò entenem
en colpa per pus no reman per lo logador e
reman per lo conductor, que no vol o no pot
cavalcar, o no l'a a obs.

30 Totes les coses que-l conductor met en la casa
que a logada, però que sien sues, o en camp, o
en honor, o mas, e que aja logat, és obligat tà-
cítament al logador; e enaxí que mils e pus pri-
35 mer hi és que nul altre logador ne creador, en
aitant con lo seu loger és dementre les coses són
en les cases logades o en les possessions sobre-
dites. E lo logador, per sa pròpria auctoritat, pot
entrar en les dites cases o possessions e peynorar
les coses del conductor, e pendre e trer d'aquent,
40 e metre en altre loc qual que li plàcia, per aitant
con serà lo loger en aquel temps que entr-éls serà
enprés de pagar, o abans, si lo conductor
se volrà exir de les cases o dels locs sobreditz,
o si serà cargat de deutes e els creadors se cla-
45 maran d'él, o si vendrà en tanta de pobrea que
aqueles coses d'aquén tretes, el logador ne po-
gés perdre son dret.

Los logadors o bracers, axí cavadors com
50 altres e axí femnes con hòmens, qui logen les
lurs obres a dies o a temps cert, deven aver tot
lo loger per què-s logen sens tota minva, si fan

4.25.8 Si alcú loga bèstia a altre, lo logador és tengut
al conductor que li liure aquella bèstia e que la
y faça tenir e aver tro aja acabat lo viatge en què
la avia logada, e lo conductor és tengut de pagar
al logador tot lo loger del viatge, axí del tornar
com de l'anar, e de fer sos obs de la bèstia e del
troter en anant e en vinent, axí bé si eyl per-
sonalment no y torna cavalgan, com si hi torna
cavalgan; jassia ço que cert preu sia posat per
cascun dia, e tot lo retorn és e deu ésser del
conductor. Emperò, si lo conductor aurà logada
la bèstia tro a Lérida o a Barcelona, o en altres
locs, o més aenant o meyns, e ans que sia a
jornada o a jornades volrà altra bèstia menar e
lexar aquella, pot-ho fer, mas és tengut de pagar
aquella d'aytant com la aurà tenguda, e del tor-
nar per jornades, e de fer sos obs a la bèstia e a
l'home o troter d'anar e de venir, d'aytant com
la aurà tenguda; ço és de mengar e de beure, e
de ferradures e d'ostalatge a la bèstia, e al troter
de mengar e de beure e d'ostalatge.

Atressí, deu pagar lo conductor lo loger de
la bèstia, e el mengar d'eyla e del troter, si ben
no la cavalca, mas aurà-la logada e no la ca-
valcarà ne volrà cavalcar o no podrà, e la bèstia
aquel dia o dies vagarà per colpa del conductor.
Açò entenem en colpa pus no roman per lo
logador e roman per lo conductor, qui no vol o
no pot cavalcar, o no la ha obs.

4.25.9 Totes les coses que-l conductor met en la casa
que ha logada, però que sien sues, o en camp, o
en honor, o en mas, que aja logat, és obligat
tàcítament al logador; e enaxí qui mils e pus
primer hi és que nuyl altre logador ne creador,
en aytant com lo seu loger és dementre les
coses són en les cases logades o en les posse-
sions sobredites. E. <l> logador, per sa pròpria
auctoritat, pot <entrar> en les dites cases o pos-
sessions e peynorar les coses del conductor, e
pendre e trer d'aquén, e metre en altre loc qual-
que li plàcia, per aytant com serà lo loger en
aquel temps que entr-eyls serà emprés de pagar,
o abans, si lo conductor se vol exir de les cases
o dels locs sobredits, o si serà carregat de deutes
e els creadors se clamaran d'eyl, o si vendrà en
tanta de pobrea que aqueles coses d'aquén
treytes, el logador ne pogués perdre son dret.

4.25.10 Los logadors o bracers, axí cavadors com
altres e axí femnes com hòmens, qui loguen les
lurs obres a dies o a temps cert, deuen aver tot
lo loger per què-s loguen sens tota minva, si fan

1 *lo serviï a que·s són logatz o són aparelatz que·l fassen, e no roman per éls ne per colpa d'éls.*

Emperò si per aventura esdevén que vàgien los brasers, axí hòmens com femnes, a les honors o a la obra, que ans que·s prenguen a faena a ffer plourà, o per tempestate de vent, o de fret, o d'altre cas d'aventura, çe n'auran a tornar, lo conductor no·ls és tengut de ren a donar. Mas si comensaran a fer lur obra e, feent lur obra, plourà o farà d'aqueles tempestatz que·s n'àngien a tornar, deu·los donar lo conductor lo loger segons lo temps que aurà servit o la part del dia que aurà obrat.

15 *Atressí, és custuma en la muntayna e en la ribera del terme de Tortosa, dels pescadors e de lurs misatges.*

Los veyns de la carrera se poden clamar del logador de cases si·l conductor és de mala vida, o baralós, o tal persona que·ls veyns per los seus captenimens ne sien torbatz ne agreugiatz, e per sentència deu ésser forsat e destret que·l ne git; e el conductor deu pagar e·n deu ésser condempnat de pagar lo loger d'aitant com hy a estat. E encara se poden clamar del conductor, si él aital és, e d'aquén fer gitar per sentència, e no per so meyns pagarà lo loger d'aitant com les cases aurà tengudes.

30 *Si alcun hom loga catiu o cativa, serva o servu d'altre a ces obres a ffer, e l'ombrarà (sic), és tengut al seynor del catiu o del servu que li reta per acció de loger; atressí li és tengut per acció de furt. E aquestes accions amdues poden ententar contra lo conductor.*

35 *Qui loga catiu o bèstia d'altre o alcuna cosa semovent, so és que per si metexa se mova o·s pusca moure, e no la torna a aquel de qui la ha logada, deu ésser condempnat lo conductor en aquella cosa a restituir e a redre, si redre la pot; si no, deu ésser condempnat en la estimació de la cosa aquella, d'aitant com volrà jurar aquel qui la aurà logada, feta covinent tatxació per lo júgie.*

lo serviï a que·s són logats o són apareyllats que·l façen, e no roman per eyls ne per colpa d'eyls.

Emperò si per aventura esdevén que vagen los brasers, axí hòmens com femnes, a les honors o a la obra, que ans que·s prenguen a faena a fer plourà, o per tempestat de vent, o de fret, o d'altre cas d'aventura, se n'auran a tornar, lo conductor no·ls és tengut de re a donar. Mas si començaran a fer lur obra e, feent lur obra, plourà o farà d'aqueles tempestats que·s n'agen a tornar, deu·los donar lo conductor lo loguer segons lo temps que auran servit o la part del dia que auran obrat.

Atressí, és costuma en la muntayna e en la ribera del terme de Tortosa, dels pescadors e de lurs missatges.⁵

4.25.11 *Los veïns de la carrera se poden clamar dels logadors de cases si·l conductor és de mala vida, o baralós, o tal persona que veïns per los seus captenimens ne sien torbats ne agreugats, e per sentència deu ésser forçat e destret que·l ne git; e·l conductor deu pagar e deu ésser condempnat de pagar lo loguer d'aytant com hi ha estat. E encara se poden clamar del conductor, si él aital és, e d'aquén fer gitar per sentència, e no per ço meyns pagarà lo loguer d'aytant com les cases aurà tengudes.*

4.25.12 *Si alcun hom loga catiu o cativa d'altre a ses obres a fer, e l'emblarà, és tengut al seynor del catiu o del servu qu·él li reta per acció del loguer; atressí li és tengut de furt. E aquestes accions ambdues poden moure contra lo conductor.*

4.25.13 *Qui loga catiu o bèstia d'altre o alcuna cosa semovent, ço és que per si metexa se mova, e no la torna a aquel de qui la ha logada, deu ésser condempnat lo conductor en aquella cosa a restituir e a retre, si retre la pot; si no, deu ésser condempnat en la estimació de la cosa aquella, d'aytant com volrà jurar aquel qui la aurà logada, feyta covinent tatxació per lo jutge.*

5. El manuscrit C per nota a peu de plana relaciona el costum 4.25.10 amb 4.4.1.

També a peu de plana i referint-se al lloguer de falses mesures, distingeix a): "Qui *no scientment* loga o presta a altre mesures o alcuna altra cosa que no sien justes o fines, e aquel qui les ha preses a loguer o a préstet ne vendrà alcun don, no n'és tengut lo logador o·l prestador de *dolo malo*" (en relació a costums 2.13); b): de "*eo qui sciens*", del que ho fa conscientment, i remet en aquest cas a la RUBRICA DE COMODATO (Costum 4.18). Cal, finalment, relacionar el costum amb 9.14.

- 1 *Qui cosa logada o prestada a ssi, ven o aliena* 4.25.14 *Qui cosa logada o prestada a si, ven o aliena*
contra volentat del seynor de la cosa, deu pagar *contra volentat del seynor de la cosa, deu pagar*
en doble al seynor de la cosa lo ver preu que la *en doble al seynor de la cosa lo ver preu que la*
cosa valia. *cosa valia.*
- 5 *Si alcun gardià o altre hom reeb en comanda* 4.25.15 *Si alcun guardià o altre hom reeb en comanda*
d'alcun a gardar bèsties grosses o menudes, o *d'alcú a guardar bèsties grosses o menudes, o*
altres coses, e per colpa d'él ç'afolen, o-s pe- *altres coses, e per colpa d'eyl s'afolen, o-s pe-*
rexen, o-s destroxen, o-s perden, deu redre e *rexen, o-s perden, deu rete e restituir al seynor*
restituir al seynor d'aquela cosa que reeb en *d'aquela cosa que reeb en guarda, lo ver preu*
10 *garda, lo ver preu que la cosa valia con se pert* *que la cosa valia quan se pert o s'afoyla. Però*
o ç'afola. Però lo gardià tota ora deu aver lo *lo guardià tota hora deu aver lo loguer a si pro-*
loger a ssi promés, sí que la cosa no-s perda o-s *més, sí que la cosa no-s perda o-s perda.*
perda.

RÚBRICA 26

DE EMPHITEOTICO IURE, ÇO ÉS D'AQUELES COSES QUE SÓN DONADES A CENS O A PART

1 *Rúbrica de emphiteotico jure, so és d'aqueles coses que són donades.¹*

5 *Tot ciutadan o habitador de Tortosa e de son termen pot la sua cosa donar e establir a cens a qui-s vol. Els emphiteotz, so és aquels qui reeben d'altres alcunes coses a cens, poden-o donar o establir a altres, sens fadiga que no-n són tengutz de fer al seynor. Però si diners n'ixen d'entrada o per altra raon, deven-se'n posar ab lo ver seynor del loysme; car si ab lo ver seynor no se n'avén d'aquel loysme e negun frau y faya que él n'agés ren, per entrada ne per altra raon que ab lo ver seynor no se'n posàs, deu perdre tota la cosa que per él té que d'aquel censal sia.*

15 *Les condicions o covinenses que en les cartes són posades entre-ls seynors e-ls empiteots, en totes guises deven ésser fermes e tengudes e observades, sens tot contrast.*

20 *Qui retendrá lo cens per tres ayns complitz, sens volentat del seynor qui aquel sens pren, deu pagar lo cens dels tres ayns passatz, e deu perdre la cosa que ten a cens, per sentència; e depux, lo senor pot-las retenir o donar o establir a altre, sens tot contrast que nul temps no y pot ésser mogut.*

30 *Per loysme deu aver lo ver seynor ça part, segons que l'emphiteot se'n posa ab lo ver seynor, del preu de les vendes o de les peynores per què aqueles coses vendran o metran peynora los emphiteotz.²*

Mas si ab él no se'n posa, per costum deu

4.26.1 *Tot ciutadà o habitador de Tortosa e de son terme pot la sua cosa donar e establir a cens a qui-s vol. E els emphiteots, ço és aquels qui reeben alcunes coses a cens, poden-o donar e establir a altres, sens fadiga que no-n són teguts de fer al seynor. Però si diners n'ixen d'entrada o per altra raó, deuen-se'n posar ab lo ver seynor del loysme; car si ab lo ver seynor no se n'avén d'aquel loysme e negun frau hi fahia que eyl n'agués re, per entrada ne per altra raó que ab lo ver seynor no se'n posàs, deu perdre tota la cosa que per eyl té que d'aquel censal sia.*

4.26.2 *Les condicions o covinençes que en les cartes són posades entr-els seynors e-ls emphiteots, en totes guises deuen ésser fermes tengudes e observades, sens tot contrast.*

4.26.3 *Qui-s retendrá los cens per tres ans complits, sens volentat del seynor qui aquel sens pren, deu pagar lo cens dels tres ans passatz, e deu perdre la cosa que té a cens, per sentència; e depuyx, lo senyor pot-les retenir o donar o establir a altre, sens tot contrast que nul temps no y pot ésser mogut.*

4.26.4 *Per loïsme deu aver lo ver seynor sa part, segons que l'emphiteot se'n posa ab lo ver seynor, del preu de les vendes o de les peynores que per aqueles coses vendran o metran peynora los emphiteots.*

Mas si ab eyl no se'n posa, per custuma deu

1. RUBRICA DE IMPHITEOTICO IURE: approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

2. "Per què aqueles coses" del text A, és "que per aquelles coses", a les altres versions (4.26.4).

1 donar per loysme del desem tro al tertz, qual
que-l seynor se vulla.

5 Si alcun cens és donat a mazmodines o a
morabetins censals, plus no deu ésser pres ne
donat per mazmodines ne per morabetín cen-
sal, sinó aitant con mazmodines o morabetín
val per les taules dels cambiados. Emperò és
ellecció dels seynors que-n prenga mazmodines
o morabetins en or, si-s vol, o diners.

10 Tot emphiteota o censaler, si a plet ab lo
seynor per qui ten la cosa o lo seynor contra él,
o altre qui mova qüestió o demanda contra lo
censaler d'aquela cosa que él ten a cens, deu
ésser jutgat per les custumes que en la cort se
15 júgien; per so con en poder del seynor major,
so és del júgie que él hi deu establir o y establex,
se deu examinar tot lo fet e defenir, axí les
apelacions con lo principal, tro tot sia acabat,
e deu pledejar en qual loc dintre Tortosa on lo
20 seynor se vulla.³

25 Lo seynor del cens no deu recusar de son
emphiteota o censaler la paga del cens que no
la prenga, totes ores que l'emphiteota dins tres
ayns la y aport ne la y vula fer, jasia so que aja
cessat de pagar lo cens per tres ayns, mas no
que-ls tres ayns sien complitz; car si dins los tres
ayns, l'emphiteota aporta e paga o vol pagar lo
cens que aurà cessat de pagar, nul perjudici ne
nul encorriment no és fet a l'emphiteota que
30 perda ne degia perdre la cosa que ten a cens,
pus él, dins tres ayns complitz aurà cessat del
cens, ven aparelat de pagar.

35 Con passatz los tres ayns, si per totz los tres
ayns complitz aurà cessat del cens a pagar, que
no l'aurà pagat, deu perdre la cosa que ten a
cens; e no per so meyns deu pagar lo cens dels
tres ayns passatz.

40 Però si dins los tres ayns, qual que ora l'en-
phiteota porferrà la paga del cens al seynor, e
él no la volrà pendre, tot aitant val a l'enphi-
teota com si presa l'avia, quant a la cosa, que
no la deu perdre; con la paga no reman per él
e reman per lo seynor que no la vol pendre.

45 Paga o porferta de cens és aquela, con lo
seynor no la vol pendre, que l'emphiteota que la
deu posar e consignar en una taula que estia per

donar per loisme del deén tro al terç, qual que-l
seynor se vula.

4.26.5 Si alcun sens és donat a mazmodines o a
morabatins sensals, plus no deu ésser mes ne
donat per mazmodina ne per morabatí sensal,
sinó aytant com mazmodina o morabatí val per
les taules dels cambiadors. Emperò és elecció
del seynor que-n prenga morabatins o mazmo-
dines, si-s vol, o en diners.

4.26.6 Tot emphiteota o sensaler, si ha pleyt ab lo
seynor per qui té la cosa, o lo seynor contra eyl,
o altre mova qüestió o demanda contra lo sen-
saler d'aquela cosa que eyl té a sens, deu ésser
jutgat per les custumes que en la cort se jutgen;
per ço com en poder del seynor major, ço és del
jutge que él hi deu establir o y estableyx, se deu
examinar tot lo feyt e defenir, axí les appella-
tions com lo principal, tro tot sia acabat, e deu
pledejar en qual que loc dintre Tortosa, on [lo]
seynor se vula.

4.26.7 Lo seynor del sens no deu recusar de son
emphiteota o sensaler la paga del sens que no la
prenga, totes hores que l'emphiteota dins tres
ans la y aport ne la y vula fer, jassia ço que aja
cessat de pagar lo sens per tres ans, mas no
que-ls tres ans sien complitz; car si dins los tres
ans, lo emphiteota aporta e paga e vol pagar lo
cens que aurà cessat de pagar, nuyl perjudici ne
nuyl encorriment no és feyt a l'emphiteota que
perda ne dega perdre la cosa que té a sens, pus
eyl, dins tres ans, ve aparelat de pagar.

Con són passats los tres ans, si per tots los tres
ans complitz aurà cessat del cens a pagar, que
no l'aurà pagat, deu perdre la cosa que té a sens;
e no per ço meyns deu pagar lo sens dels tres ans
passats.

Però si dins los tres ans, qual que hora
l'emphiteota proferrà la paga dels sens al sey-
nor, e él no la volrà pendre, tot aytant val a
l'emphiteota com si pres l'avia, quant a la cosa,
que no la deu perdre; con la paga no roman per
eyl e roman per lo seynor que no la vol pendre.

Paga o porferta de sens és aquela, com lo
seynor no la vol pendre, que l'emphiteota que
la deu posar e consignar en una taula que estia

3. Per nota al marge (4.26.6), el manuscrit C remet el costum a la sentència de Flix per justificar el final "en qual que loc dintre Tortosa on lo seynor se vula" que és contrari a Costums i a l'establiment de la Cort de la Ciutat en un lloc únic i determinat, al menys des de la sentència de Jaume I de 1228 (vegeu MASSIP J. La gestació... pp. 79 ss.).

1 raon d'él, enaxí que, totes hores que-l seynor la
vulla pendre amb él o meyns d'él, la pusca
pendre. E l'emphiteota d'aquel encens (sic) no
deu gens pendre ne-n deu usar, pus la aurà
5 consignada ne posada en la taula, car, si ufaya,
no val ren la porferta ne és comte de paga, pus
él ne pren ne n'usa, e val aytant com si posada
ne consignada no l'avía.

Així con per loger o per pigiorament de la
10 cosa logada, totes les coses que són en la honor
o en les cases, que sien del conductor, són
obligades tàcitament al logador per lo loger, e
y és mils e primer que nul altre hom, e les pot
peynorar e retenir per lo loger.

15 Atressí, los fruytz e les rendes, e-ls espletz
penjans o estans en la cosa censal, e totes coses
que dins lo censal són, són obligatz al seynor del
cens, e per sa pròpria autoritat los pot peynorar
e retenir, per satisfacció de son cens, e per lo
20 pigiorament o el dan donat per colpa d'él en la
proprietat.

Qui ten a cens per altre alcuna cosa e aquest
emphiteota volrà donar o donarà a altre o al-
tres aquela metexa cosa, tota o partida, e lo
25 derer emphiteota la ven o la empeyna, deu-o
ffer saber a l'emphiteota per qui la cosa ten, e
en él fadigar si la'n vol retenir, segons que les
covinenses són empreses entr-éls. Mas tot lo
fermament e el loysme és del seynor major, sí
30 que la-s retenga l'emphiteota per aytant con
altre y don, sí que la compre altre, con él no la
vol retenir.

E el venedor o l'empeynorador d'aquest
loysme o fermament, deu-se'n posar ab lo sey-
35 nor major tota via.

Si seynor d'alcuna honor o de cases empa-
rarà a son emphiteota la cosa que ten per él a
cens o a part, l'emphyteota deu tenir l'empa-
rament tro li aja donada fermança que li'n fassa
40 dret de so que se'n clama en son poder, sí que-s
clam del cens o de la part, o del pigiorament de
la cosa, o d'alcuna de les convinenses que
entr-éls són empreses. E tota ora deu tenir l'em-
parament tro aja donada fermança convinent al
45 seynor que-n fassa dret en son poder de so que
se'n clama; e per aytantes vegades con li enpara
la cosa, deu tenir l'emparament tro aja donada
la fermança sobredita e, si no u fa, e fa contra
l'emparament, per cascuna vegada que empa-
50 rat li serà e él fa contra, deu pagar al seynor V

per nom d'eyl, enaxí que, totes hores que-l sey-
nor la vulla pendre ab eyl o meyns d'eyl, la pusca
pendre. E l'emphiteota d'aquel sens no-n deu
gens pendre ne-n deu usar, pus l'aurà consignat
ne posat en la taula, car, sy u faya, no val re la
proferta ne és comte de paga, pus eyl ne pren ne
n'usa, e val aytant com si posada ne assignada
no la avía.

4.26.8 Així com per loguer, o per pyjorament de la
cosa logada, totes les coses que són en la honor
o en les cases, que sien del conductor, són obli-
gades tàcitament al logador per lo loguer.

Atressí, los fruytz e les rendes, e-ls esplets
penjans o estans en la cosa censal, e totes les
altres coses que dins lo censal són, mentre que
de dins són, són obligats al seynor del cens, e per
sa pròpria auctoritat los pot peynorar e retenir,
per satisfacció de son cens, e per lo piyorament
o el dan donat per colpa d'eyl en la propietat.

4.26.9 Qui té a cens per altre alcuna cosa e aquest
emphiteota volrà donar o donarà a altre o altres
aquela metexa cosa, tota o partida, e lo derrer
emphiteota la ven o la empeynora, deu-ho fer
saber a l'emphiteota per qui la cosa té, e en el
fadigar, si la'n vol retenir, segons que les co-
vinences són empreses entre eyls. Mas tot lo
fermament e el loysme és del seynor major, sí
que la-s retengua l'emphiteota per aytant com
altre hi don, sí que la compre altre, com eyl no
la vol retenir.

E el venedor o l'empeynorador d'aquest loïs-
me o fermament, deu-se'n posar ab lo seynor
major tota via.

4.26.10 Si seynor d'alcuna honor o de cases empararà
a son emphiteota la cosa que té per eyl a cens o
a part, l'emphiteota deu tenir l'emparament tro
li aja donada fermança que li'n faça dret de ço
que se'n clama en son poder, sí que-s clam del
sens o de la part, o del piyorament de la cosa, o
d'alcuna de les convinences que entre eyls són
empreses. E tota hora deu tenir l'emparament
tro aja donada fermança convinent al seynor
que-n faça dret en son poder de ço que se'n
clama; e per aytantes vegades com li empararà
la cosa, deu tenir l'emparament tro aja donada
la fermança sobredita e, si no u fa, e fa contra
l'emparament, per cascuna vegada que emparat
li serà e él fa contra, deu pagar al seynor V sous,

1 *sous con leyalment sia provat contra él que a fet
contra los emparamentz.*

*Totes ores deu observar l'emparament fet a
él, so és a l'enphiteota, e per quantes vegades
5 li serà emparat, aytantes deu donar fermansa,
si no, deu tenir l'emparament, e si no-l ten, cau
en la pena de V sous per cascun enparament que
no tenga. ⁴*

10 *Tot seynor de la cosa que és donada a cens
o és logada, si l'emphiteota o el conductor
cessaran de pagar lo cens o el loguer e-l temps
entr-éls establít, lo seynor o el logador, per sa
pròpria autoritat, sens cort e sens veget, pot
15 peynorar e destréyner de pagar l'emphiteota o
el conductor, e tancar les portes, e enparar les
honors e els frutz e-ls espletz que en eles són, tro
aja compliment de paga de son cens o de son
loger. E no tan solament pot tancar les portes
on està l'emphiteota o el conductor, ans totes les
20 altres portes que-ls emphyteotz altres a qui él
aurà donat, tenen per él d'aquel censal o d'a-
quel loger. E jamás les portes no-s deven obrir
per nenguns, tro lo cens o el loger sia pagat o
ajen donada bona fermansa al seynor que-n
25 fassen dret en son poder. E si caen del plet,
deven donar e pagar V sous per pena al seynor.*

*Lo seynor de la cosa, si fa ne mou demanda
contra son emphiteota, axí en appellacions
com e-l principal, deu metre e posar lo júgie.
30 Però tota via tal persona que sia honesta e
meyns de sospita a la part; e deu pagar e fer
totes les messions del principal plet que covén
affer en lo júgie e en l'escrivà, e en les actes del
plet, tro a la primera sentència deffinitiva sia
35 donada.*

*La sentència donada, de les altres messions
que d'aquí enant çe fan, deu pagar aquel qui
s'apella.*

40 *Moltes vegades c'esdevén que és plet entre-l
seynor e l'emphiteota, o entre-n emphiteota e
altre e altre emphiteota o altres persones vel e
converso, de cosa censal o d'alcunes coses que
pertaynen o deven pertàyner a aquela cosa
censal e, en qual que manera lo plet sia, tota ora
45 e tota via ce deu menar en poder del seynor. E
él deu-hi establir e metre júgies, axí e-l princi-
pal con en les apelacions, e per aqueles se deven
examinar e deffinir e acabar. Per <ço> com*

quan leylament sia provat contra eyl que ha feyt
contra los emparaments.

4.26.11 *Tot seynor de la cosa que és donada a sens o
és logada, si l'emphiteota o el conductor ces-
saran de pagar lo sens o el loguer e-l temps
entr-éls establít, lo seynor o el logador, per sa
pròpria auctoritat, sens cort e sens veget pot
peynorar e destréyner de pagar l'emphiteota o
el conductor, e tancar les portes, e emparar les
honors e els fruyts e els esplets que en eyles són,
tro aja compliment de paga de son sens o de son
loguer. E no tan solament pot tancar les portes
on està l'emphiteota o el conductor, ans totes les
altres portes que-ls emphiteots altres, a qui él
aurà donat, tenen per eyl d'aquel sensal o d'a-
quel loguer. E jamás les portes no-s deven obrir
per neguns, tro lo sens o el loguer sia pagat o
ajen donada bona fermaça al seynor que-n
facen dret en son poder. E si caen del pleyt,
deven donar e pagar V sous per pena al seynor.*

4.26.12 *Lo seynor de la cosa si fa ni mou demanda
contra son emphiteota, axí en appellacions com
e-l principal, deu metre e posar lo jutge. Però
tota via tal persona que sia honesta e meyns de
sospita a la part; e deu pagar e fer totes les
messions del principal pleyt que covén a fer en
lo jutge e en l'escrivà, e en los actes del pleyt,
tro la primera sentència diffinitiva sia donada.*

*La sentència donada, les altres messions que
d'aquí enant se faran, deu pagar aquel qui
s'apella.*

4.26.13 *Moltes vegades s'esdevé que és pleyt entre-l
seynor e l'emphiteota, o entre emphiteota o al-
tres o altre emphiteota, o altres persones **vel e
converso**, de cosa censal o d'alcunes coses que
pertaynen o deuen pertàyner a aquella cosa cen-
sal, e en qual que manera lo pleyt sia, tota hora
e tota via se deu menar en poder del seynor. E
él deu metre e establir jutges, axí e-l principal
com en les appellacions, e per aquels se deu
examinar e diffinir e acabar. Per ço com aquesta*

4. Sense que la sentència arbitral en digui res, es prescindeix en el redactat últim del paràgraf final de 4.26.10, certament reiteratiu.

1 aquesta jurisdicció és salva e reman devés lo
seynor major axí con lo loysme e, feta appellació
per él o per los emphiteotes o per los altres, lo
seynor deu assignar e metre los júgies persones
5 honestes e no sospitoses.

10 Tota ora que l'emphiteota se vula, pot lezar
la cosa que ten a cens retén la carta al seynor
e pagan lo cens que deu del temps passat e
d'aquel que és a venir, si l'ayn aquel non era
acabat con él ret la carta. Car si no ret la carta
e no paga lo cens e passa de l'ayn vinent I dia
o més, axí bén és tengut de pagar de l'ayn que
ven, si bén s'o lexa con de l'ayn passat; e tota
15 via és semblant que él ten lo censal tro a retuda
la carta del censal.

20 En testament o en altra derrera volentat pot
hom lezar francament e deliure, a sos fils o al-
tres persones quals se vula, totes aqueles coses
que per altre ten a cens o a part. Però tota via
és entés, jasia so que l testament no n parle, que
la cosa aquela passe e va ab son càrrech en
aquela persona en qui trespassa. E aquels qui
aquesta cosa reeben per testament o derrera
volentat, si són dos o plus, que cascun és obligat
25 per lo tot de tot aquel en sens o aquella part a
pagar o a donar. E si ls uns pagaven la part a
éls esdevenent d'aquel cens o d'aquela part,
e ls altres no pagaven, e aquels qui no pagassen
cessen per tres ayns d'aquela lur part a pagar,
30 que no tant solament aquels qui no pagen per-
den e deven perdre la lur part, ans aquels qui
tota via an pagat la lur part del cens o de la part,
perden e deven perdre tota la lur part d'aquela
cosa, axí con si ren per aquels tres ayns no avien
35 pagat. Car, jasia so que ls hereus o els legataris
partesquen o entr-éls ç'avengan, que cascun
sàpia la sua part, no per so meyn lo seynor tot
lo seu sens o part a comunament sobre tot justat,
e en perjudici d'él la cosa no s partex ne s pot
40 partir, si doncs él no y dóna al partir son con-
sentiment e sa auctoritat.

E si al partir, si per encant o per tornes n'ixen
diners, lo seynor deu aver son loysme d'aqueles
tornes que fan los uns als altres d'aquela cosa.

45 Atressí, lo seynor pot emparar e tançar les
portes a totz, si la un o més no l pagen son cens
o sa part, per poc que li fala de son cens o de la
part, que li deven donar dels fruitz.

Però si la un pagava tot lo cens, los altres

jurisdicció es salva e roman devés lo seynor
major axí com lo loïsme, feyta appellatió per eyl
o per los emphiteotes o per los altres, lo seynor
deu assignar e metre los jutges persones hon-
nestes e no sospitoses.

4.26.14 Tota hora que l'emphiteota se vula, pot lezar
la cosa que té a cens, reten<v> la carta al seynor
e pagan<v> lo cens que deu del temps passat e
d'aquel que és a venir, si l'an aquel no era acabat
com él ret la carta. Car si no ret la carta e no paga
lo cens e passa de l'an vinent I dia o més, axí bé
és tengut de pagar de l'an qui ve, si bé s'o lexa
com de l'an passat; e tota via és semblant que
té lo censal tro ha retuda la carta del censal.

4.26.15 En testament o en altra derrera volentat pot
hom lezar francament e deliura, a sos fils o a
altres persones quals se vula, totes aqueles
coses que per altre té a cens o a part. Però tota
via és entés, jassia ço que l testament no n parle,
que la cosa aquela passa e va ab son càrrec en
aquela persona en què trespassa. E aquels qui
aquela cosa reeben per testament o derrera vo-
lentat, si són dos o plus, que cascú és obligat per
lo tot de tot aquel sens o aquella part a pagar o
a donar. E si uns paguen la part a éls esdevenent
d'aquel cens o d'aquela part, e els altres no pa-
gaven, e aquels qui no pagassen, cessen per tres
ans d'aquela lur part a pagar, que no tan sola-
ment aquels qui no paguen perden e deuen
perdre la lur part, ans aquels que tota via an
pagat la lur part del cens o de la part, perden e
deuen perdre tota lur part d'aquela cosa, axí
com si re per aquels tres ans no avien pagat. Car,
jassia ço que els hereus o els legataris partes-
quen o entr-eyls s'avenguen, que cascú sàpia la
sua part, no per ço menys lo seynor tot lo seu
sens o part ha comunament sobre tot justat, e en
prejudici d'eyl la cosa no s parteyx n-és pot
partir, si doncs eyl no y dóna al partir son con-
sentiment e sa auctoritat.

E si al partir, si per encant, [barata], o per
tornes n'ixen diners, lo seynor deu aver son
loïsme d'aqueles tornes que fan los uns als al-
tres d'aquela cosa.

Atressí, lo seynor pot emparar e tançar les
portes a tots, si la un o més no l paguen son cens
o sa part, per poc que li fayla de son cens o de
la part, que li deuen donar dels fruitz.

Però si la un pague tot lo cens, los altres

- 1 *descarrega e escusa, sens embargament que-l
seynor no-ls pot fer.*
- 5 *Enaxí con fils o altres persones an e poden
aver coses censals per testamentz o derrereres
volentatz, atressí aquels a qui pertayn la suc-
cessió ab intestat poden e deven aver les coses
censals o altres.*
- 10 *Totes ores és tengut l'enphiteot de mostrar
les cartes del censal o de part al seynor que les
vula veer, e d'aqueles donar treslat si-l ne vol,
ab que-ls se pac.*
- 15 *Atressí, si l'enfiteot pert⁵ la carta, lo seynor
li'n deu fer una sotz aqueles condiccions que la
prima és feita.*
- 20 *Lo seynor de la cosa donada a cens, jasia so
que en la carta de la donació del cens o de la
part no aja feta menzió que s'i retenga fatiga de
XXX dies, no per so meíns és entés que és cus-
tuma que lo seynor deu aver fadiga en la cosa
donada de XXX dies, après que per l'inphiteota
li és denunciát que la cosa vol vendre e que ja
és preu fet entr-él e lo comprador. Enfre-ls quals
XXX dies après que li és denunciát, deu aver lo
seynor acort si retendrà aquela cosa per lo preu
aquí fet o consentrà que pas en altre la venda.
E dins aqueles XXX dies, él deu dir si retendrà
o no; e si retén, deu pagar tot lo preu, que no-n
pot ne deu retenir loysme ne ferma(na)ment,
car per lo fermament que él fa con altre compra,
a lo seynor lo loysme. E si no vol retenir la cosa,
deu-o dir. E si no u vol dir, la venda feta, passa
e deu e pot passar al comprador ab qui lo ve-
nedor se serà posat del preu, e la vendaval e ten,
salvu emperò al seynor son cens e ça seynoria,
e son loysme e sa fadiga; e deu fermar la carta
de la venda e pendre son loysme.*
- 35 *E con desús sia dit, que tota via és entés que-l
seynor ha en la cosa e retén fadiga de XXX dies
con la dóna, jasia so que menzió no-n sia feta
en la carta de la donació, és entés e és custuma
que la retén, si doncs entr-éls no és feta covi-
nensa e enpreniment de menor fadiga, o que u
dóna sens tota fadiga. Però totes les covinenses
que són entre-ls seynors e-ls emphiteotz deven
ésser en les cartes de les donacions, car quals
que covinenses són empreses o fetes o con-*
- 4.26.16 *Enaxí com fiyls o altres persones han e poden
aver les coses sensals per testaments o derrereres
volentats, atressí aquels a qui pertayn la suc-
cessió ab intestat poden e deuen aver les coses
sensals o altres.*
- 4.26.17 *Totes hores és tengut l'emphiteot de mostrar
les cartes del censal o de part al seynor que les
vula veer, e d'aqueles donar traslat si-l ne vol,
ab que-l se pac.*
- 4.26.18 *Atressí, si l'emphiteot pert la carta, lo seynor
li'n deu fer una sotz aqueles condiccions que la
primera és feita.*
- 4.26.19 *Lo seynor de la cosa donada a cens, jassia ço
que en la carta de la donació del cens o de la part
no aja feyta menzió que s'i retenga fadiga de
XXX dies, no per ço meyns és entés que és cus-
tuma que lo seynor deu aver fadiga en la cosa
donada de XXX dies, après que l'emphiteota li
ha denunciát que la cosa vol vendre e que ja és
preu feyt entre eyl e lo comprador. Enfre-ls
quals XXX dies après que li és denunciát, deu
aver lo seynor acort si retendrà aquela cosa per
lo preu aquel feyt o consentrà que pas en altre
la venda. E dins aqueles XXX dies, él deu dir si
u retendrà o no; e si u retén, deu pagar tot lo preu,
que no-n pot ne-n deu retenir loïsmes ne ferma-
ment, «car per lo fermament» que eyl fa com
altre compra, ha lo seynor loïsmes. E si no vol
retenir la cosa, deu-ho dir. E si no u diu, la venda
feyta, passa al comprador ab qui lo venedor se
serà posat del preu, e la venda val e té, salvu
emperò al seynor son cens e sa seynoria, e son
loysme e sa fadiga; e deu fermar la carta de la
venda e pendre son loïsmes.*
- E, com desús sia dit, que tota via és entés
que-l seynor ha en la cosa e retén fadiga de XXX
dies quan la dóna, jassia ço que menzió no-n sia
feyta en la carta de la donació, e és entés e és
custuma que la retén, si doncs entr-eyls no és
feyta covinença e enpreniment de menor fadi-
ga, o que u dóna sens tota fadiga. Però totes les
covenençes que són entre los seynors e-ls emp-
hiteots deuen ésser en les cartes de les dona-
cions, car quals que covinençes són empreses o*

5. (4.26.18): "Atressí si-l confiteot pac" del ms. A, corregim per "si l'enfiteot pert", d'acord amb la resta de versions. El costum pren així el seu sentit.

1 *preheses en les cartes de emphiteosim, aqueles*
valen e deven e poden valer e no altres, e aque-
les deven ésser observades e tengudes per éls,
5 *que no-s poden ne deven revocar ne trencar; car*
aquest contrait és d'aytal natura que-s deu fer
ab cartes públiques, e si en altra manera-s fa,
no val ne pot ne deu valer, ans és axí con si fet
no era.

10 *Atressí és entés que, si en les cartes no fa*
mensió que s'i retén lo seynor fadiga, ferma-
ment ne loysme en cosa que és donada a cens
o a part tota via és entés que u retén, si doncs
en la carta no és feta mensió que lo y dóna sens
15 *fadiga ⁶ e sens fermament e sens loysme, car*
ladoncs no y a fadiga, fermament ne loysme.

20 *Qui alcuna cosa ten a cens o a part per alcun,*
e en aquela eleg altre seynor, sens volentat e
consentiment d'aquel seynor per qui la ten,
l'enphiteot pert e deu perdre aquella cosa, e
25 *torna de tot en tot a aquel seynor per qui la tenia*
o la ten, sens contrast, e deu e pot tornar.

30 *Emphiteota, si ven o enpeynora la cosa que*
per altre ten a cens o a part, sens consentiment
d'aquel seynor per qui la ten o sens sabuda, la
venda o l'enpeynorament no val res, ans lo
25 *seynor pot e deu cobrar aquella cosa e la pot*
donar o establir a altre qual que li plàcia o a ssi
retenir.

30 *Allò metex c'és e és entés, que si l'enphiteota*
dóna a altre aquella cosa que ten per altre, tot
o partida, e-n pren entrada, que se'n deu posar
ab lo seynor per qui la ten, ans que meta en
35 *possession aquel a qui u dóna ne la y liure.*

40 *Mas si pren la entrada e liura la cosa sens*
consentiment d'aquel seynor per qui u ten, él e
aquel a qui u dóna, perden aquella cosa e tot
l'altre que sotz aquel cens o part tenen, e deu
e pot tornar al seynor per qui la tenen. E él
45 *pot-la donar e establir a altre o retenir, a sos*
obs.

45 *Tot lo loysme que-s dóna o-s deu donar de*
vendes o d'enpeynoraments o d'entrades, són e
deven ésser del seynor major, sens tot contrast,
si doncs altres covinenses no eren fetes e po-
sades entre-ls seynors e-ls enphiteotz que ages-
sen part e-ls loysmes e e-ls fermamentz.

feytes o compreses en les cartes de emphiteo-
sim, aqueles valen e no altres, e aqueles deuen
ésser observades e tengudes per éls, que no-s
poden ne deuen revocar; car aquest contrayt és
d'aytal natura que-s deu fer ab cartes públiques,
e si en altra manera-s fa, no val ne pot ne deu
valer, ans és axí com si feyt no era.

Atressí [és] entés que, si en les cartes no fa
menció que s'i retén lo seynor fadiga, ferma-
ment ne loïsmen en cosa que és donada a cens o
a part tota via és entés que u retén, si doncs en
la carta no és feyta menció que lo y dóna sens
fadiga e sens fermament e sens loïsmen, car la-
doncs no y ha fadiga, fermanent ne loïsmen.

4.26.20 *Qui alcuna «cosa» té a cens o a part per alcú,*
e en aquella eleg altre seynor, sens volentat e
consentiment d'aquel seynor per qui la té,
l'emphiteot pert e deu perdre aquella cosa, e
torna de tot en tot a aquel seynor per qui la tenia
o la ten, sens contrast, e deu e pot tornar.

4.26.21 *Emphiteota, si ven o enpeynora la cosa que*
per altre té a cens o a part, sens consentiment
d'aquel seynor per qui la té e sens sabuda, la
venda o l'empeynorament no val res, ans lo
seynor deu e pot cobrar aquella cosa e la pot
donar e establir a altre o a si retenir.

4.26.22 *Allò metex s'és e és entés, que [si] l'emphi-*
teota dóna a altre aquella cosa que té per altre,
tot o partida, e-n pren entrada, que se'n deu po-
sar ab lo seynor per qui la té, ans que meta en
possession aquel a qui [u] dóna ne la y [liure].

Mas si pren [la] entrada e liura la cosa sens
consentiment d'aquel seynor per qui u té, eyl e
aquel a qui u dóna, perden aquella cosa e tot
l'altre que sotz aquel cens o part tenen, e deu e
pot tornar al seynor per qui la tenien.

Tot lo loïsmen que-s dóna o-s deu donar de
vendes o de peynoraments o d'entrades, són e
deuen ésser del seynor major, sens tot contrast,
si doncs altres covinenses no eren feytes e po-
sades entre-ls seynors e-ls emphiteots que
aguessen part e-ls loïsmes e e-ls fermaments. ⁷

6. (4.26.19): Corregim de *fatida* al manuscrit A, d'acord amb la resta de versions ha de dir, *fadiga*.

7. (4.26.22): Falta el final del costum que ratifica que els pactes s'han d'observar.

1 *Car ladoncs quals que covinenses entr-éls són, aqueles deven per éls ésser observades e tengudes e aqueles valen e deven valer.*

5 *Enphiteota, pus la fadiga a feta al seynor per qui ten a cens o a part alcuna cosa que vol vendre o enpeynorar, e ab lo conprador o ab aquel qui u pren se serà posat del preu, e li aurà dit e denunciat lo ver preu per aquela cosa ven o enpeynora, e els XXX dies de la fadiga seran passatz o meyns de XXX dies, si en les cartes meyns són de XXX dies, pus aquel temps de la fadiga és passat, si no la vol retenir o per aventura no vol dir si la retindrà o no, dins aquel temps de la fadiga, la venda o peynora passa*
10 *sens tota pena e contrast en lo conprador o en l'enpeynorador, que no y pot ne deu fer lo seynor qui deu pendre lo loysme, o l'altre, per aventura emphiteota, per qui la ten aquella cosa, pus en aquel qui deu aver la fadiga no la*
15 *vol retenir o no vol dir si la retindrà o no, pus lo temps de la fadiga és passat. Salvu emperò al seynor son loysme e son fermament e son dret d'aitant enfora que passa la venda o la peynora a tota passada, e deu e pot passar sens contrast.*

25 *Emperò dins lo temps de la fadiga, aquel qui la fadiga ha o deu aver, se pot retenir la cosa per aytant con l'altre y dóna e deu pagar lo preu al venedor e, d'aquí enant, pot-la retenir a sos obs, o donar o establir a altre.*

30 *Con desús sia dit que l seynor major deu aver tot lo loysme, si doncs altres covinenses no eren fetes entre éls e ls emphiteotz, és custuma que si algun hom dóna a altre a cens o a part alcuna cosa e, aquel qui la pren, que és dit emphiteota,*
35 *aquela cosa tota o partida darà o dóna a altre e retindrà aquí fadiga, e aquest segon o ters emphiteota aquela cosa vendrà o enpeynorará aquella cosa que ten e, feta la fadiga a aquel, e él, so és lo primer emphiteota, la stendrà o no*
40 *la retindrà, tot lo loysme és del seynor major; jasia so que la fadiga sia dels altres, e ab lo seynor major se'n deu hom posar del loysme, sens alcuna part que ls emphiteotz no deven aver, si doncs entr-éls altres covinenses no són*
45 *fetes. Car si fetes y són, deven ésser observades entr-éls sens contrast.*

4.26.23 *Emphiteota, pus la fadiga ha feyta al seynor per qui té a cens o a part alcuna cosa que vol vendre o empenyorar, e ab lo comprador o ab aquel qui u pren en peynora se serà posat del preu, e li aurà dit e denunciat lo ver preu per qui la cosa ven o empenyora, e els XXX dies de la fadiga seran passatz o meyns de XXX dies, si en les cartes meyns són de XXX dies, pus que l temps de la fadiga és passat, si no la vol retenir o per aventura no vol dir si la s retindrà o no, dins aquel temps de la fadiga, la venda o peynora passa sens tota pena e contrast en lo comprador o en l'empeynorador, que no y pot ne deu <fer> lo seynor qui deu pendre lo loïsme, o l'altre, per aventura emphiteota, per qui la té aquella cosa, pus <en> aquel qui deu aver la fadiga no la vol retenir o no vol dir si la s retindrà o no, pus lo temps de la fadiga és passat. Salvu emperò <al seynor> son loïsme e son fermament e son dret d'aytant enfora que passa la venda o la peynora a tota passada, e deu e pot passar sens contrast.*

4.26.24 *Emperò dins lo temps de la fadiga, <aquel qui fa la fadiga>, ha o deu aver e s pot retenir la cosa per aytant com altre y dóna e deu pagar lo preu al venedor e, d'aquí enant, pot-la retenir a sos obs, o donar o establir a altre.*

4.26.25 *Com desús sia dit que l seynor major deu aver tot lo loïsme, si doncs altres covinences no eren feytes entre éls e ls emphiteots, és custuma que <si> algun hom dóna a altre a cens o a part alcuna cosa e, aquel qui la pren, qui és dit emphiteota, aquela cosa tota o partida darà o dóna a altre e retindrà aquí fadiga, e aquest segon o terç emphiteota aquela cosa vendrà o empeynorará aquella cosa que té e, feyta la fadiga, aquel, ço és lo primer emphiteota, la s retindrà o no la s retindrà, tot lo loïsme és del seynor major; jasia ço que fadiga sia dels altres, e ab lo seynor major se'n deu hom posar del loysme, sens alcuna part que ls emphiteots no deuen aver, si doncs entr-éls altres covinences no són feytes.*

B. (4.26.25): "la s retindrà o no la s retindrà": corregim del manuscrit A "la stendrà o no la retendrà", d'acord amb els manuscrits B i C i les edicions posteriors.

1 *Usus fructori, o aquel qui ten alcunes coses a violari, pot aqueles coses que ha o deu aver, per totz sos dies o a temps cert a violari, o d'a-*
5 *quén deu aver los ususfruitz mentre que viva, o per temps cert donar aqueles coses a cens o a part, enaxí que aquella donació val e deu valer de totz sos dies. Mas, él mort, de continent és lo*
10 *ususfruit fenit o el violari, e les pot e les deu cobrar aquel de qui és la propietat ab tot los fruitz que en aquels coses són pendents o estants, no contrastant donació ne atorgament que n'aja fet lo usufructuari o aquel qui pren lo violari. Ne covinenses que sien fetes entr-éls en*
15 *prejudici del propietari no valen ne poden ne deven valer, que de continent que és mort, és fenit lo usufruit sens tot contrast, si doncs lo propietari no consentia o no avia consentit en la donació, que ladoncs passaria la donació segons qu-él auria consentit; per so con en qual*
20 *que manera lo usufructuari pert los ususfruitz, e-ls deu perdre. Tot atressí los pert e-ls deu perdre aquel qui per él o ten o u deu tenir, car en assò no a nul departiment, que aquel dret que a lo usufructuari, ha aquel qui per él o ten o d'él*
25 *o a pres, a cens o a part, e no plus en ren.*

4.26.26 Usufructuari, o aquel qui té alcunes coses a violari, pot aqueles coses que ha o deu aver per tots sos dies o a temps cert a violari, o d'aquén deu aver los ususfruyts mentre que viva o per temps cert, donar aqueles coses a cens o a part, enaxí que aquella donatió val e deu valer de tots sos dies. Mas, él mort, de continent és l'usufruyt finit o el violari, e les pot e les deu cobrar aquel de qui és la propietat ab tots los fruyts que en aqueles coses són pendents o estants, no contrastant donació ne atorgament que n'aja feyt l'usufructuari o aquel qui pren lo violari. Ne covinences que sien feytes entre éls en perjudici del propietari no valen ne poden ne deuen valer, que de continent que és mort, és finit l'usufruyt sens tot contrast, si doncs lo propietari no consentia o no avia consentit en la donació, que ladoncs passaria la donació segons que él auria consentit; per ço con en qualque manera lo usufructuari pert los ususfruyts, e-ls deu perdre. Tot atressí los pert e-ls deu perdre aquel qui per eyl o té o o deu tenir, car en açò no ha nul departiment, que aquel dret que ha l'usufructuari, ha aquel qui per eyl o té o d'eyl o ha pres, a cens o a part, e no plus en re.

30 *Tota ora que l'enphiteota ces de pagar lo cens per tres ayns conplitz, deu perdre la cosa que ten a cens o a part, sens altre contradict. Però si lo dit enphiteota, dintre aquels tres ayns, volria pagar lo cens, e el seynor no-l volia pendre o ç'absentava perquè no-l prengés ne l'inphiteota lo y pogés donar ne pagar, lo dit enphiteota, posan e cosignan lo cens dels ditz tres ayns, denant dos o tres testimonis, en una taula de cambi segura, enaxí que-l seynor totes ores que-l volgés pendre, lo pogés pendre aquel cens, d'aquí enant, ja fos so que-l seynor no agés pres aquel cens o no-l volgés pendre, no nou ren a l'enphyteota ne per aquella raon la dita cosa censal no pot ne deu perdre.*⁹

35 *Si cosa censal és donada en dot o en donació per núpries, és donada estimada, deu aver lo seynor segons aquel estimament lo loysme, mas no li n'és hom tengut que se'n fadic en lo seynor per favor del matrimoni, per so con més vegades les met hom per més que no val que no fa per meyns. E ab lo fermament que li donen segons*
40 *la estimació, basta al seynor, que no y pot als demanar; e encara per altra raon, que moltes vegades remandrien los matrimonis, que no vendrien a acabament, si los seynors en aquel cas avien fadiga.*

4.26.27 Si cosa censal és donada en dot o en donació per núpries, [o és donada estimada o no estimada]. Si és donada estimada, deu aver lo seynor segons aquel estimament lo loïsme, mas no li és hom tengut que se'n fadic en lo seynor per favor del matrimoni, e per ço can més vegades la met hom per més que no val que no fa per meyns. E ab lo fermament que li donen segons la estimació, basta al seynor, que no y pot als demanar; e encara per altra raó, que moltes vegades romandrien los matrimonis, que no vendrien a acabament, si los seynors en aquel cas avien fadiga.

45 *Mas si la cosa serà donada no estimada, lo*

Mas si la cosa serà donada no estimada, lo

9. El costum "Tota ora que l'enphiteota..." no apareixerà en els manuscrits posteriors tot i que la sentència aprova íntegrament la rubrica. Per aquest costum s'establia la possibilitat de consignar el cens de tres anys, evitant així la pèrdua del dret per part de l'emfiteuta morós.

1 *seynor d'aquel loysme no deupendre, ne lo y cal
fermar, ne fadiga en él no-n deu ésser feta.*

5 *Car liurament se pot donar sens fadiga e
loysme en dot o en donació per núpties no es-
timada ne apreyada tota cosa que hom tenga a
cens o a part, e sens tot serviü que hom no n'és
tengut de fer ne de donar.*¹⁰

10 *Emphiteota que ven la cosa censal a altre e
no a pagat lo cens, lo seynor és primer e mils en
aquel preu per què la cosa és venuda que nul
altre hom, e deu primer ésser pagat que nul
altre, per primer que sia de temps ne de dret; e
assò lo seynor pot tota via demanar e é(l)s mils
que totz los altres tro a fermada la carta de la
15 venda, car pus fermada ha la carta, tàcitament
a renunciat a son dret, que no-n pot fer demanda
contra lo comprador, mas reman la sua acció
contra lo venditor, so és contra l'enphyteota qui
per él lo tenia, si doncs entre-l seynor e el con-
20 prador altres covinences no n'eren enpreses.
Car ladoncs valen les covinenses.*

*Alò metex ç'és del suceydor dels emphyteotes
e dels seynors per qui hom o tenen.*

25 *Totes coses censals poden vendre los em-
phiteotz a tot hom a qui-s vulen, exceptatz
cavalers e hòmens religioses e esgleyes e cler-
ges.*¹¹

30 *Los XXX dies de la fadiga comensen a corre
al seynor d'aquela ora enant que l'emphiteota
li denunciarà que la cosa vol vendre e que li'n
dóna hom aytant de preu, e li diu si la'n vol él
retenir.*

35 *Lo term del cens a pagar contengut e establít
en les cartes, aquel dia tot que en les cartes és
contengut, és de l'emphiteota e, per tot aquel
dia, lo seynor no pot destréyner ne agreugiar
l'enphyteota, ne u deu fer.*

40 *Seynor qui retén la co[sa] sensal per aytant de preu com hom hi dóna, o per més o per meyns segons
que se'n posarà ab l'emphiteota, deu tot lo preu pagar a l'enphyteota, que no-n pot ne-n deu ren retenir
per loysme, ne per fermament, ne per nula altra raon.*¹²

seynor d'aquén loïsme no deu pendre, ne lo y cal
fermar, ne fadiga en él no-n deu ésser feyta.

4.26.28 *Emphiteota qui ven la cosa censal a altre e no
ha pagat lo cens, lo seynor és primer e miyls en
aquel preu per què aquela cosa és venuda que
nuyl altre hom, e deu ésser primer pagat que
nuyl altre, per primer que y sia de temps ne de
dret; e açò «lo seynor» tota via pot demanar e és
mils que tots los altres tro ha fermada la carta
de la venda, car pus fermada ha la carta, tàci-
tament ha renunciat a son dret, que no-n pot «fer»
demanda contra lo comprador, mas romans la
sua acció contra lo venedor, si doncs entre-l
seynor e el comprador altres covinences no eren
empreses.*

Allò meteyx s'és del successor dels emphi-
teots e dels seynors per qui u tenen.

4.26.29 *Totes coses «sensals» poden vendre los em-
phiteots a tot hom a qui-s vulen, exceptats ca-
valers e hòmens religioses e esgleyes e cler-
gues.*

4.26.30 *Los XXX dies de la fadiga comencen a córrer
al seynor d'aquela hora aenant que l'emphiteota
li denunciarà que la cosa vol vendre e que li'n
dóna hom aytant de preu, e li diu si la'n vol él
retenir.*

4.26.31 *Lo terme del cens a pagar contengut e establít
en les cartes, aquel dia tot que en les cartes és
contengut, és de l'emphiteota e, per tot aquel
dia, lo seynor no pot destréyner ne agreviar l'em-
phiteota, ne u deu fer.*

10 . El costum 4.26.27 del manuscrit A, és incomplet a les versions posteriors. I així passa a les edicions.

El manuscrit C porta encara una nota final aclarint que l'estimació "loco precii succedit" també en el contracte d'emfiteusi.

11. L'excepció que fa el costum 4.26.29 cal relacionar-la amb 1.1.21.

12. El costum "seynor qui retén..." no apareixerà en les posteriors versions tot i que la rúbrica havia estat aprovada íntegrament.

1 *Tot allò que és contengut e emprés en les coses*
censals, allò metex és entés e és custuma en totes
les altres coses, que en neguna manera són do-
nades ne establides a certa part de fruitz, o de
5 *serviis, o d'altres tributz o guaayns.*

Exarichs veyns, so és d'aquels que éls o lurs
antecessors remangen en la ciutat de Tortosa
con so pres, ne totz aquels qui d'aqueles he-
retatz tenen, que aquels exarichs veyns reten-
10 *gen en la preson de la ciutat, no són tengutz que*
mostrens les cartes de les honors, ne com hi són
ne com no; ne les honors no·ls poden ésser
emparades per aquel qui part y pren per raon
d'exariquia; ne si emparament hi és fet, no val,
15 *ne n'és tengut que tenga, ne·n cau en pena. E si*
per aventura entre·l seynor e son exarich serà
plet ne demanda, que·l seynor la demanda
deu·se termenar et examinar e acabar en poder
de alcaldi dels sarrayns, axí e·l principal com
20 *en les apelacions, e totes demandes que per*
raon de la exariquia vela sia moguda ne feta
entr·éls, que·l seynor mova contra son exarich.

25 *Mas si lo exarich mou demanda contra lo*
seynor, deu·se examinar e determenar en la cort
dels xristians, e portar a acabament.

4.26.32 *Tot allò que és contengut e emprés en les*
coses censals, allò meteyx és entés e és custuma
en totes les altres coses, que en neguna [manera]
són donades ne establides a certa part de fruyts,
o de serviis, o d'altres tributz o guaayns.

4.26.33 *Exarics veyls, ço és aquels qui éls o lurs*
antecessors romangueren en la ciutat de Tortosa
quan se pres, ne tots aquels qui d'aqueles he-
retatz tenen, que aquels exarics veyls retengue-
ren en la presó de la ciutat, no són tengutz que
mostren les cartes de les honors, ni con hi són
ni con no; ne les honors no·ls poden ésser em-
parades per aquel qui part hi pren per raon d'e-
xarequia; ne si emparament hi és feyt, no val, ne
n'és tengut que·l tengua, ne·n cau en pena. E si
per aventura entre·l seynor e son exarich serà
pleyt ne demanda, que·l seynor la demanda deu
fer termenar e examinar e acabar en poder de
l'alcayt dels sarrayns, axí e·l principal com en
les appellacions, e totes demandes que per raó
de la exarequia veyla sien mogudes ne feyta
entre éls, que·l seynor mova contra son exarich.

Mas si lo exarich mou demanda contra lo
seynor, deu·se examinar e determenar en la cort
*dels crestians, e portar a acabament.*¹³

13. Al manuscrit C apareix un final abreviat que pot admetre la lectura: "e portar a acabament, pels jutges".

LLIBRE CINQUÈ

RÚBRICA 1

DE ARRES E D'ESPOUSALICIS

1 *Incipit liber quintus. Rúbrica de arris e d'esposalices, so és d'arres e d'espoalices.*

5 *Matrimoni que-s fa per paraules de present, si el marit pren ab sa muler C sous o C mazmodines o plus o meyns, lo marit li deu fer escrex o donació per núpties a la muler, la meytat de la quantitat desús dita, so és que si pren C mazmodines o C sous, deu-li fer escrex o donació per núpcies de L mazmodines o de L sous,*
10 *segons que prena dels seus béns. Si li fa escrés tota via del ters més:*

So és, aytant con pren en exoar, és custuma que li'n fa més la meytat de la quantitat que y pren, so és que si pren C sous li fa L sous de crex,
15 *e assò fa segons la quantitat tota via que pren.*

E si pren cases o honor ab la muler en exovar o en dot, si n'és feta vera estimació del preu que valen, lo marit li da o li deu fer son es<crex> o donació per núpcies, segons la estimació, axí
20 *con si-n prenía diners o mazmodines o morabetins. So és la meitat de so(n) que-n pren, axí com desús és dit.*

25 *Mas si estimació no serà feta de les cases ne de les honors, en aquest cas escrex o donació per núpcies se fa entr-éls, segons que se'n posen*

5.1.1 *Matrimoni que-s fa per paraules de present, si el marit pren ab sa muler C sous o C mazmodines o més o meyns, lo marit li deu fer escrex o donatió per núpcies a la muler, la meytat de la quantiat desús dita, ço és que si pren C mazmodines o C sous, deu-li fer escrex o donació per núpcies de L mazmodines o de L sous, segons que prena dels seus béns. Si li fa escreyx tota via del terç més ¹.*

E si pren cases o honor ab la mulyer en exovar, si n'és feyta vera estimació del preu que valen, lo marit li fa son escreyx o donatió per núpcies, segons la estimació, axí com si hi prenía diners o mazmodines [o morabatins].

Mas si estimació no serà feyta de les cases ne de les honors, en aquest cas escreyx o donació per núpcies se fa entr-eyls, segons que-s n'ave-

1. EXPLICIT LIBER QUARTUS. INCIPIT QUINTUS. RUBRICA DE ARRIS et cetera: **Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rúbrica.**

Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament desapareix a 5.1.1. el segon paràgraf: "So és aytant com pren en exovar..." segurament perquè no aclareix res, tenint en compte que parla de l'escreix incrementat en un terç, i introduint el terme "exovar". Ja Oliver posava una nota perquè no entenia el paràgraf en la versió que ell coneixia (Edició prínceps). Tampoc l'afegit del text A contribueix a l'aclariment del text. En aquest primer costum i després en tot el llibre, es parla a la versió A de "dot o exovar", en les versions successives es suprimirà un dels dos termes normalment "dot".

1 o n'avenen. E assò desús dit és entés en les
femnes vèrgens o punceles, e no en les viuves;
car en les femnes viuves no és lo marit tengut de
fer escrex a la muler, ne la muler al marit, sinó
5 segons que-s n'avenen entr-éls. Ne se'n posen
del crex o donació per núpcies, alò val e deu
valer e no-s pot ne deu revocar ne trencar.

Dot és aquel que la muler aporta o dóna al
marit en temps de núpcies. Escrex o donació per
10 núpcies és aquel que el marit fa o dóna a la
muler del seu propi, en temps de núpcies o
depux lo matrimoni estant entr-éls. On si per
aventura lo marit fa algun crim, o alguna altra
cosa, per què los béns del marit ç'an a minvar
15 ne afeblir, lo dot e l'escrex o donació per núp-
cies deu e és salvu a la muler que, per ren que-l
marit fassa, lo dot ne l'escrex o donació per
núpcies, ne les altres coses de la muler, perafer-
nals o altres, que contra l'exovar e l'escrex ha,
20 no li deu hom ne pot, minvar ne tolre. Car per
ren que-l marit fassa, la muler ne ren que ela
aja, perafernal o altre, no és obligat ne tengut,
si doncs ela no u ferma, segons que ja aenant
és declarat e dit.

25 Si lo marit obliga [en] temps del contrait del
matrimoni, so és en temps de les núpcies, a la
muler, per lo dot e per lo crex, certa cosa, so és
alguna cosa seent certa e assignada que vala en
aquel temps aitant con fa lo dot e l'escrex, los
30 altres béns del marit per aquel dot e per l'escrex
no són obligatz a la muler; si doncs aquela cosa
assignada e obligada no-s pigiorava. Car la-
doncs, en aitant con aquel pigiorament seria,
són e remanen obligantz a la muler los altres
35 béns del marit.

Si la muler aporta o dóna al marit, en temps
de núpties, coses seens per son exovar o per son
dot, aqueles deven ésser salves a la muler per
son dot e per son exovar, que-ls altres béns del
40 marit no-n són obligatz; si doncs aqueles coses
no-s pigioraven o no s'eren pigiorades per
colpa o per negligència del marit. Car ladoncs
per aquel pigiorament e per lo crex són e re-
manen totz los béns del marit obligatz a la mu-
45 ller.

nen. E açò desús dit, és entés en les fembres
vèrgens, e no en les viudes; car en les viuves no
és lo marit tengut de fer escrex a la muler, ne la
muler al marit, sinó segons que-s n'avenen entre
éls. ²

5.1.2 Dot és, aquel que la muler aporta o dóna al
marit en temps de núpcies. Escrex o donació per
núpcies és aquel que-l marit fa a la muler o dóna
del seu propi, en temps de núpcies o depuis lo
matrimoni estant entr-eyls. On si per aventura
lo marit fa algun crim, o alguna altra cosa, per
què los béns del marit s'an a mirvar ne a afeblir,
lo dot e l'escrex o donació per núpcies ne altres
coses de la muyler, parafarnals o altres, que
oltra l'exovar e l'escreyx ha, no l'en deu hom
ne pot, mirvar ne tolre.

5.1.3 Si lo marit obliga en temps de núpcies a la
muyler per lo dot e per lo crex, certa cosa que
vaylla en aquel temps aytant com fa lo dot e
l'escreyx, los altres béns del marit per aquel dot
e per l'escreyx no són obligats a la muler; si
doncs aquela cosa assignada e obligada no-s
peyorava. Car ladoncs, en aytant com aquel
peyorament serà, són e romanen obligats a la
muyler los altres béns del marit.

5.1.4 Si la muyler aporta o dóna al marit, en temps
de núpcies, coses seents per son exovar, aqueles
deven ésser salves a la muyler per son exovar,
que-ls altres béns del marit no-n són obligats; si
doncs aqueles coses no s'eren peyorades per
colpa o per negligència del marit. Car ladoncs
per aquel peyorament e per l'escreyx són e ro-
manen tots los béns del marit obligats a la mu-
yler.

2. El final de l'últim paràgraf de 5.1.1 "ne se'n posen del crex..." falta també a les versions B i C. El mateix passa en el costum següent. Finals en tot cas reiteratius que no canvien el costum.

1 *Atressí, si lo marit, ab consentiment de la*
muler e ab volentat, o no ab consentiment ne ab
volentat, ven aqueles coses ne aliena, que la
muler li aurà aportades, són los béns del marit
5 *obligatz a la muler per lo dot o per l'exovar.*

Si lo marit, oltra lo dot e l'escrex que a quel
dot se deu fer e és custuma que-l deu fer, dóna
nula cosa, poca o gran, a la muler en temps de
núpcies, e a lo crex o als que li don, met o fa
10 *metre en les cartes de les núpcies, en aquel*
temps que-l matrimoni se fa, val <e> és ferma
aquela donació, axí com fa lo crex acostumat,
e els béns del marit són-ne axí béns obligatz a
la muler con són per lo dot o exovar e per altre
15 *crex que li deu fer, segons que és custuma.*

Coses donades en dot que són en pes o en nom
o en mesura, de tota ora d'aquí enant, són e
estan a rech e a peril del marit, que per aquesta
raon li són donades, que él les pusca usar a ssa
20 *volentat e, cant que-l matrimoni se partisca o*
per mort o per divorci, lo marit és tengut de
restituir a la muler o a sos hereus la cosa aquela
que presa n'aurà, so és consemblant cosa d'a-
quela, d'aquel lignàgie e d'aquela valor, e
25 *d'aquela qualitat e d'aquela natura.*

Coses que sien donades al marit en dot, es-
timades, solt lo matrimoni, és elecció del marit
o de sos hereus de restituir aqueles coses a la
muler o a sos hereus, o el preu estimat per què
30 *les aurà preses, les dites coses. E atressí, deu-li*
pagar l'escrex, sens aqueles coses, dels seus
béns propis.

Mas si les coses són donades al marit no es-
timades, en dot o en exovar, solt e partit lo ma-
35 *trimoni, la muler o sos hereus deven cobrar*
aqueles coses de son marit o de sos hereus ab
l'escrex a ela fet per lo marit.

E en qual que cas se sia d'aquetz, si les dites
coses se són pigiorades per colpa o per negli-
40 *gència del marit, lo marit o sos hereus deven*
restituir aquel pigiorament o meynsvalensa a la
muler o a sos hereus, oltra les coses sobredites,
e són axí bé obligatz los béns del marit a la
muler per lo pigiorament con són per les coses

Atressí, si lo marit, ab consentiment de la
muyler o ab volentat, o no ab consentiment ni
ab volentat, ven aqueles coses o aliena, que la
muler li aurà aportades, són los béns del marit
obligats a la muler per lo dot.³

5.1.5 Si lo marit, oltra lo dot e l'escreyx que a aquel
dot se deu fer, dóna nulla cosa, poca o gran, a
la muyler en temps de núpcies, e a l'escreyx o
als que li do, met o fa metre en les cartes de les
núpcies, en aquel temps que-l matrimoni se fa,
val e és ferma aquela donació, axí com fa lo
creyx acostumat, e els béns del marit són-ne axí
bé obligats a la muyler com són per lo dot e per
altre creyx que li deu fer, segons que és costum.

5.1.6 Coses donades en dot que són en pes o en
nòmbre o en mesura, tota hora d'aquí enant, són
e estan a reec e a peril del marit, que per aquesta
raó li són donades que eyl les pusca usar a sa
volentat e, quan que-l matrimoni se partisca o
per mort o per divorci, lo marit és tengut a la
muyler o a sos hereus de restituir la cosa aquela
que presa n'aurà, ço és consemblant cosa d'a-
quela, d'aquel liynatge e d'aquela valor, e d'a-
quela qualitat e d'aquela natura.

5.1.7 Coses que sien donades al marit en dot, es-
timades, solt lo matrimoni, és elecció del marit
o de sos hereus de restituir aqueles coses a la
muler o a sos hereus, o el preu estimat per què
les aurà preses, les dites coses. E atressí, deu-li
pagar l'escreyx, sens aqueles coses, dels seus
béns propis.

Mas si les coses són donades al marit no es-
timades, en exovar, solt e partit lo matrimoni,
la muyler o sos hereus deuen cobrar aqueles
coses de son marit o de sos hereus ab l'escrex
a eya feyt per lo marit.

En qualque cas se sia d'aquests, si les dites
coses se són piyorades⁴ per colpa o per negli-
gència del marit, lo marit o sos hereus deuen
restituir aquel peyorament o meynsfalença a la
muyler o a sos hereus, oltra les coses sobredites,
e són axí bé obligats los béns del marit a la
muyler per lo peyorament com són per les coses

3. Els costums 5.1.4 i 5.1.5 exemplifiquen, al final del costum, l'eliminació d'un dels dos termes "exovar" en el binomi "lo dot o exovar".

4. En el costum 5.1.7 i successius el manuscrit fa una confusió reiterada (i corregida en alguna ocasió) *penyorades* per *pijorades* ho corregim sempre, per ser evident confusió del copista, encara que no ho fem constar cada vegada.

1 a restituir, con de tot sia él tengut e obligat de restituir.

Muler, nula cosa no pot conseguir en los béns del marit, ne en guaayn ne en melorament que-l marit aja fet, fassa, ne farà, sinó tant solament son dot o exovar e son crex, si doncs en les cartes de les núpcies o de l'espoalici no és contengut e enprés; car ladoncs segons les covinençes de les cartes se deu seguir entr-éls.

10 Con per so si s'esdevén que ela ensems ab lo marit fa nul contrayt de compres o de vendes o d'altres contraitz, e el nom de la muler en les compres o els altres contraitz sia posat e intitulat, tota ora e tota via és entés que tot <és> fet dels béns del marit e comprat, e que la muler no y a ren donat, ne pagat, ne mes del seu propri, sinó tot dels béns del marit, si doncs ela o sos hereus no provaven leyalment que ela del seu propri hi agés ren donat, ne pagat, ne mes, deu e ha part en la cosa aquela, **pro rata solucionis**.

Exceptat assò, que pot venir a successió e-ls béns del marit mort entestat, defalcent els devalantz, los ascendens e els conlaterals, ans que nul altre fisch o altre.

25 Fet leyalment contrayt de matrimoni, si lo marit o la muller o amdui se moren ans que carnalment se sien conegutz o ajustatz, nul escrex o donació per núpties per lo marit ne per sos hereus no deu ésser donat ne pagat a la muller ne a sos hereus.

Allò metex ç'és si-l matrimoni se partex per qual que raon ans que-s sien conegutz carnalment.

35 *Despeses necessàries e útils fetes per lo marit en les coses dotals o per les coses dotals a cobrar, solt e partit lo matrimoni per mort o per divorci, lo marit o sos hereus deven e poden aqueles cobrar e retenir de les coses dotals.*

40 *Puncela neguna, ne vídua, ne altra femna, contra ça volentat no deu ésser forçada per nula persona de pendre marit.*

45 *Si muller, per pobrea que aja, no dóna o no pot donar dot o exovar al marit en temps de núpties, e el marit la pendrà per muller que no li farà carta d'espoalici ne de donació per núpcies, e mor lo marit enans que ela avent alscons successors, la muller deu aver la quarta de totz los béns que-l marit aurà e tendrà en*

a restituir, com de tot sia él tengut e obligat de restituir.

5.1.8 Mulyer, nulla cosa no pot conseguir en los béns del marit, ne en guaayn ne en meyllorament que-l marit aja feyt sino tan solament son exovar e son escreyx, si doncs en les cartes de les núpcies no és contengut e emprés; car ladoncs segons les covinençes de les cartes se deu seguir entr-eyls.

On per ço si s'esdevé que eyla ensems ab lo marit fa nuyl contrayt de compres o de vendes o d'altres contrayts, e el nom de la muler en les compres o els altres contrayts sia posat e intitulat, tota via és entés que tot és feyt dels béns del marit e comprat, e que la muler no y ha re donat, ne pagat, ne mes del seu propri, sinó tot dels béns del marit, si doncs eyla o sos hereus no provaven leyalment que eyla del seu propri hi agués pagat.

Exceptat açò, que pot venir a successió e-ls béns del marit mort entestat, daffallentes els devalantz, los ascendents e els collaterals, ans que nuyl altre fisc o altre.

5.1.9 Feyt leyalment contrayt de matrimoni, si lo marit o la mulyer o amdui se moren ans que carnalment se sien conegutz o ajustatz, nuyl escreyx o donació per núpcies per lo marit ne per sos hereus no deu ésser donat ne pagat a la muler ne a sos hereus.

Allò metex s'és si-l matrimoni se partex per qualque raó ans que-s <sien> conegutz carnalment.

5.1.10 Despeses necessàries e útils feytes per lo marit en les coses dotals o per les coses dotals a cobrar, solt o partit lo matrimoni per mort o per divorci, lo marit o sos hereus deuen e poden aqueles cobrar e retenir de les coses dotals.

5.1.11 Punceyla neguna, ne viuda, ne altra fembra, contra sa volentat no deu ésser forçada per nulya persona de pendre marit.

5.1.12 Si mulyer, per pobrea que aja, no dóna, o no pot donar exovar al marit en tem<p>s de núpcies, e el marit la pendrà per mulyer que no li farà carta d'espoalici ne de donació de núpcies, e mor lo marit enans que ella avent alguns successors, la mulyer deu aver la quarta part de tots los béns que-l marit aurà e tenrà en temps de la sua mort.

1 *temps de la sua mort, so és la quarta part de totz*
los béns, sens alcuna minva. Mas si li farà carta
a la muller en temps de núpcies, de poc o de
molt, la muller no pot ren demanar e·ls béns del
5 *marit, sinó tant solament so que en aquela carta*
és contengut.

Matrimoni que sia fet entre algunes perso-
nes, si mor lo marit o la muller ans que carnal
ajustament sia fet entr-éls, si lo marit a pres tot
10 *lo dot o exovar o partida d'aquel, deu aquel*
restituir e pagar als hereus de la muller sens
escrex o donació per núpcies, que no·ls és tengut
de donar ne de pagar, sinó tan solament lo dot
o l'exovar que pres aurà e reebut. E per lo dot
15 *o exovar aquel, són totz los béns del marit*
obligatz, e an e poden aver contra él acció e
demanda.

Mas si l'ajustament serà o és fet entr-éls
carnalment, los hereus de la muller, si ela mor
20 *abans que·l marit, poden demanar, aver e con-*
seguir la meitat de tot lo crex que·l marit avia
fet a la muller, axí bén con lo dot e l'exovar que
aurà o ha reebut; jasia so que él l'exovar o el
dot no aja reebut ne pres, ne partida d'aquel.

25 *E si per aventura lo marit mor enans que la*
muller, la muller pot demanar, e aver e con-
seguir tot lo crex, sens alguna minva, dels béns
e dels hereus del marit; lo qual creix tot deu
aver e tenir de totz los dies de ça vida. E après
30 *la mort d'ela, la meitat del dit creix deu tornar*
als hereus del marit o a·quel o a·quels a qui él
la volrà jaquir, e de l'altra meitat, pot fer la
muller tota ça volentat, axí con de l'exovar.

E de la meitat del creix que deu tornar als
35 *hereus del marit o a·quels qui él o lejarà, deu*
ben assegurar que·ls ditz hereus o aquels a qui
lo marit la lejarà, la ajen e la pusquen cobrar.

E assò s'entén là on fils no a d'aquel marit
e de la muller. Mas si fils hya, aquela meitat que
40 *deuria ésser dels hereus si fils no y avia, és tota*
d'aquels fils, que·l pare no la pot lejar a nula
persona. Car tan tost com lo matrimoni·s fa, lo
marit ne fa donació en les cartes de les núpcies
als fils d'él, en ela procreatz, de la dita meitat
45 *de l'escreix. E de l'altra meitat fa donació a la*
muller a sses volentatz.

E atressí deu ben assegurar als fils aquela lur
meitat del creix con d'ela·l reeb, con faria als
hereus si fils no y avia. La qual seguritat, sí
50 *que·s don als fils o que·s don als hereus o a*

Mas si li farà carta a la muyler en temps de núpcies, de poc o de molt, la muller no pot ren demanar e·ls béns del marit, sinó tan solament ço que en la carta és contengut.

5.1.13 *Matrimoni que sia feyt entre algunes perso-*
nes, si mor lo marit o la muyler ans que carnal
ajustament sia feyt entr-eyls, si lo marit ha pres
tot l'exovar o partida d'aquel, deu aquel resti-
tuir e pagar als hereus de la muyler, sens escreyx
o donació per núpcies, que no·ls és tengut de
donar ne de pagar, sinó tan solament l'exovar
que aurà reebut. E per l'exovar aquel, són tots
los béns del marit obligatz, e han e poden aver
contra él acció e demanda.

Mas si l'ajustament és feyt entre eyls carnalment, los hereus de la muyler, si eyla mor enans que·l marit, poden demanar, aver e conseguir la meytat de tot lo creyx que·l marit avia feyt a la muyler, axí bé com l'exovar que aurà o ha reebut; jassia ço que eyl l'exovar no aja reebut ne pres, ne partida d'aquel.

E si per aventura lo marit mor enans que la muyler, la muyler pot demanar, e aver e conseguir tot lo creyx, sens alguna mirva, dels béns e dels hereus del marit; lo qual creyx tot deu aver e tenir de tots los dies de sa vida. E après la mort d'eyla, la meytat del dit creyx deu tornar als hereus del marit, o a aquel o a aquels a qui eyl la volrà jaquir, e de l'altra meytat, pot fer la muyler tota sa volentat, axí com de l'exovar.

E de la meytat del creyx que deu tornar als hereus del marit, o a aquels a qui eyl o lejarà, deu bé assegurar que·ls ditz hereus o aquels a qui lo marit la lejarà, la ajen e la pusquen cobrar.

E açò s'entén là on fiyls no ha d'aquel marit o de la muyler. Mas si fiyls hi a, aquela meytat que deuria ésser dels hereus si fiyls no i avia, és tota d'aquels fiyls, que·l pare no la pot lejar a nula persona. Car tantost com lo matrimoni·s fa, [lo marit ne fa donació en les cartes] de les núpcies als fiyls d'eyl, en eyla procreats, de la dita meytat del creyx.

E atressí deu bé assegurar als fiyls aquela meytat lur del creyx can eyla·l reeb, com faria als hereus si fiyls no y avia. La qual seguretat, sí que·ls do als fiyls o que·ls do als hereus o a

1 *aquels a qui él o lejarà, deu ésser bona e bas-*
tant que la pusquen cobrar sobte après de la
mort de la muller.

5 *E no tant solament la muler deu assegurar a*
ssos fiys d'ela e d'él aquela meitat que-ls donà
e-l temps del contrait del matrimoni, ans si
passarà a ssegones núpcies, tan tost con pas a
ssegones núpcies, deu assegurar a ssos fiys
l'altra meitat del creix que-l marit li avia do-
10 *nada a totes çes volentatz. E tot so que-l marit*
li aurà donat en temps de núpties o d'abans ne
depuix, o lextat en testament, tot o deu assegurar
a ssos fiys que u cobren e u pusquen cobrar tant
tost con ela sia morta, no contrastant so que diu
15 *en les cartes o e-ls testamentz, con diu que-l*
marit lo y dóna o lo y lexa a totes ces volentatz.
Cor no és raon que altres infantz o altres per-
sones sien rics dels béns d'altruis pares e sos
fiys propis ne sien minves, e per so com la mare
20 *fa enjúria a ssos fiys convolan e passant a altre*
matrimoni. ⁶

Alò metex és entés e és del marit que passa
a ssegones núpties, de tot so que la muller li don
en temps de núpties o en altres donacions o en
25 *testamentz o derrereres volentatz, que tot sens*
alcuna minva deu tornar als fiys del marit en la
muller procreatz, sobte après de la mort del
marit, e-n són als fiys totz sos béns obligatz. Mas
no és tengut que-n don altra seguritat ne fer-
30 *mansa, que aital dret e aital custuma és en lo*
marit com és en la muller en aquest cas, enfora
de la seguritat.

Con desús sia dit del creix covén que parlem
assí què o com del dot o de l'exovar, segons que
35 *és custuma. És custuma que si la dona aporta*
dot o exovar al marit e lo y prometa a donar, e
ans que l'exovar sia pagat, o tot o partida, morrà
lo marit, jasia so que pusca demanar l'escreix
tot, no pot demanar lo dot o l'exovar sinó aitant
40 *con n'aurà pagat. Car de so que no aurà pagat,*
los hereus del marit li'n poden fer compensació,
e ela és tenguda que u reeba en compensació.
Que no li'n són d'als tengutz ne obligatz.

45 *Alò metex ç'és e és entés si la muller mor ans*
que-l marit, que-ls hereus d'ela no poden pus
demanar, sinó so que ella pot demanar si ela fos
viva e el marit mort. Que d'als no-ls és hom
tengut ne obligatz. ⁷

5. Falta en B i C "que la pusquen cobrar sobte après de la mort de la muller".

6. Falta en B i C el paràgraf "cor no és raon que altres infants... passant a altre matrimoni" paràgraf que no afegeix res al text, perquè és merament corroboratiu.

7. Falta en B i C "que no li són d'als tengutz e obligatz" en el punt anterior i aquí. Frase que se suprimeix per reiterativa.

aquels a qui eyl o lejarà, deu ésser bona e bas-
tant. ⁵

E no tan solament la muyler deu assegurar a
sos fiys d'eyla e d'eyl aquela meytat que-ls
dóna e-l temps del matrimoni, ans si passarà a
segones núpcies, tantost com hi pas, deu asse-
gurar a sos fiys l'altra meytat del creyx que-l
marit li avia donat a totes ses volentats. E tot ço
que-l marit li aurà donat en temps de núpcies o
d'abans o depuyx, o lextat en testament, tot o deu
assegurar a sos fiys que o cobren e u pusquen
cobrar tantost com eyla sia morta, no contras-
tanç ço que diu en les cartes o e-ls testaments,
quan diu que-l marit lo y dóna o lo y lexa a totes
ses volentats.

Allò metex és entés e és del marit que passa
a segones núpcies, de tot ço que la muyler li do
en temps de núpcies o en altres donacions o en
testaments o derrereres volentats, que tot sens
alguna mirva deu tornar als fiys del marit en la
muyler procreats, sopte après de la mort del
marit, e-n són als fiys tots sos béns obligats.
Mas no és tengut que-n do altra seguritat ne
fermança, que aytal dret e aytal costum és en lo
marit com és en la muyler en aquest cas, enfora
de la seguritat.

Com desús sia dit del creyx, cové que parlem
ací queocom de l'exovar, segons que és costum.
És costum que si la dona aporta exovar al marit
e lo y prometrà a donar, e ans que l'exovar sia
pagat, o tot o partida, morrà lo marit, jassia ço
que pusca la muler demanar l'escreyx tot, no pot
demanar l'exovar sinó aytant com n'aurà pagat.
Car d'açò que aurà pagat, los hereus del marit
l'en poden fer compensació, e eyla és tenguda
que o reeba en compensació.

Allò meteyx s'és si la muyler mor ans que-l
marit, que-ls hereus d'eyla no poden pus de-
manar, sinó ço que eyla pot demanar si eyla fos
viva e el marit mort.

1 Mas si per aventura los amics de la dona,
pare o freres, o altres persones, maridaran lur
filla o lur sor o lur parenta, e tot lo fet e les
covinenses del dot o de l'exovar e de la quan-
5 titat serà o és entre-l marit e los parens o amics
de la dona de donar l'exovar e de pagar, segons
que entr-éls serà enprés, si lo marit mor ans que
la muller, la muller pot e deu demanar tot son
dot o son exovar als hereus del marit, axí com fa
10 l'excreix, que neguna excepció no li poden posar
com l'exovar no és pagat, ne que éla l'aja a
demanar a aquels qui-l promeseren, e per lo dot
o exovar e per lo creix són a la muller totz los
béns del marit obligatz. E si per aventura mor
15 la muller enans que lo marit, los hereus d'ela
an totz los béns del marit obligatz axí com ella
avia, e tota acció e demanda que ella avia.

Assò exceptat que, si los hereus d'ela són
aquels qui promeseren lo dot e-l deven pagar,
20 que-l marit o sos hereus poden amb éls fer
compensació d'aitant con reman a pagar del dot
o de l'exovar, sens tot contrast e excepció que
no y poden contra posar.

25 Lo dot que s'és donat en possessions, solt lo
matrimoni, les coses aqueles o possessions de
continent deven ésser restituïdes e redudes a la
muller o a sos hereus.

Si dot serà donat en coses que estan en pes
o en nombre o en mesura, la muller ne sos he-
30 reus no poden ne deven demanar, ne forsar, ne
destréyner lo marit ne sos hereus que paguen lo
dot ne l'escreix dins I ayn e I dia. Però en qual
que cas d'aquetz dos sobreditz, sí que sia en
possessions, o en coses que estan en pes o en
35 nombre o en mesura, e los hereus no pagen o no
vullen pagar la muller, dementre ren del dot ne
del creix remanga devés éls, que no-l paguen o
no-l vulen pagar, deven fer sos obs a la muller
de mengiar e de beure, e de vestir e de calsar a
40 la muller, e I misàgie, si en vida de son marit
tenien misàgie o sirventa, mas que fés lurs fae-
nes covinentment e temprada, e pagar la sol-
dada de la sirventa. Mas si no tenient sirventa
o altre misàgie, no li són tengutz que éls li ten-
45 guen sirventa ne que fassen sos obs a sirventa
que ela tenga. Per esters són-li tengutz los he-
reus que amb éls ensems e en l'alberch de son
marit li fassen son obs, e axí ben de lit com

Mas si per aventura los amichs de la dona,
fiyla o lur sor o lur parenta, e tot lo feyt e les
covinences de l'exovar e de la quantitat serà o
és entre-l marit e los parens o amichs de la
dona de donar l'exovar e de pagar, segons que
entre éls serà emprès, si lo marit mor ans que la
muyler, «la muyler» pot demanar tot son exovar
als hereus del marit, axí com fa l'escreyx, que
neguna excepció no li pot posar com l'exovar
no és pagat, ne que eyla l'aja a demanar a aquel
qui-l promeseren, e per l'exovar e per lo creyx
són a la muller tots los béns del marit obligats.
E si per aventura mor la muller enans que-l mar-
rit⁸, los hereus d'eyla an totz los béns del marit
obligats, axí com eyla avia, «e tota acció e de-
manda que eyla avia».

Açò exceptat que, si los hereus d'eyla són
aquels qui promeseren lo dot o-l deuen pagar,
que-l marit o sos hereus poden ab eyls fer com-
pensació d'aytant com roman a pagar de l'exo-
var, sens tot contrast.

5.1.14 Lo dot que és donat en possessions, solt lo
matrimoni, les coses aqueles o possessions de
continent deuen ésser restituïdes e retudes a la
muyler o a sos hereus.

Si dot serà donat en coses que estan en pes o
en nombre o en mesura, la muyler ne sos hereus
no poden demanar ne destréyner lo marit ne sos
hereus que paguen lo dot ne l'escreyx dins I ayn
e I dia. Però en qualque cas d'aquests dos so-
bredits, sí que sia en possessions, o en coses que
estan en pes o en nombre o en mesura, e los
hereus no paguen o no vullen pagar la muyler,
mentre re del dot ne del creyx romanga devés
eyls, deuen [fer] sos obs a la muller de menjar e
de beure, e de vestir e de calçar a la muyler, e
a I missatge, si en vida de son marit tenien mis-
satge o serventa que feés lurs faenes covinent-
ment e temprada, e pagar la soldada de la ser-
venta. Mas si no tenen serventa o altre missatge,
no li són tengutz que eyls li tenguen serventa ne
que facen sos obs a serventa que eyla tenga. Per
esters són-l'en tengutz los hereus que ab eyls
ensems o en alberch de son marit li facen sos
[obs], e axí bé de lit com d'altres coses axí com
a eyla pertayn segons les riqueses del marit e

8. Al manuscrit B apareix ratllat: "E si per aventura mor la muller enans que el marit los hereus d'ela an totz los béns del marit obligatz", evident error ja que deixaria de contemplar el cas de premort de la dona.

1 *d'altres coses axí com a ela tayn segons les ríchees del marit e segons que el marit la tenia en sa vida.*

5 *Mas si per aventura ela no-s volia aturar amb éls e s'exia de l'alberch, si doncs no u faya per mal solàs que éls li agessen, no li són tengutz del mengiar, ne del beure, ne del jaure, que li'n donen gens dementre ela estia defora l'alberch. E no tan solament li deven fer sos obs dins l'an e-l dia, axí con dit és, ans d'aquí enant tota via mentre que ren remanga a pagar del dot e de l'exovar e del creix.*

15 *Però és electió dels hereus que, dins l'ayn, la poden pagar si-s volen e, la paga feta, d'aquí enant no li són tengutz de fer sos obs en ren, ans reebuda tota ça paga, sens tot contrast deu exir de lur alberch e de lur estatge.*

20 *Les vestedures de lana, axí com és capa, o mantel, e gonela, e cot, e salvacòs, li són tengutz de fer, dins tres dies que-l marit és mort, de daniel e no d'altre drap, si no-s volen, dins tot l'ayn e dia; e les altres vestedures, so és saber camises, e sàvenes, e çapates, e calces, segons que a ela pertayn, e a la sirventa segons altres*
25 *sirventes o axí com ab la sirventa se'n posaran. De les vestedures de daniel, si és d'estiu, deu aver cot ab pena, e d'ivern deu aver salvacors ab pena. E l'ayn e el dia aquel passat que és dit ayn de plor, los hereus del marit de continent,*
30 *si dins l'ayn e dia no la an pagada, deven-li'n fer vestedures, però que sien de drap negre, segons que a ela tayn ne les ríchees habunden del marit. E e per tot assò són a la muler totz los béns del marit obligatz.*

35 *Mas si per aventura los béns del marit no habunden als deutes e al dot e a l'escreix que él deurà a pagar, que pagatz los deutes ren no y sobra, no li és hom tengut de fer sos obs, ne ren a donar per raon de sos obs, ne de la sir-*
40 *venta a ffer, mas si ren y sobrà, d'alò li deu hom fer sos obs mentre bast, tro ela sia pagada.*

45 *Los béns del marit, con axí són carregatz de deutes, lo marit mort, se deven vendre, e la muller deu ésser primerament que totz los altres pagada de tot son dot e de l'escreix. Si doncs ela no avia fermades les cartes del deute, e era vist evidentment al veger e a la cort que-ls béns no bastassen; car ladoncs, con axí és vist evidentment, los béns se deven vendre, e el preu*
50 *posar en una taula segura, que-s pagen los deutes en què ella a ffermat e aquels deutes que i foren abans que ella ab cartes, si negun n'i a primer que ela. E aquels deutes pagatz, del*

segons que-l marit la tenia en sa vida.

Mas si per aventura eyla no-s volia aturar ab eyls e s'exia de l'alberch, si doncs no ho faya per mal solaç que eyls li aguessen, no li són tenguts del mengar, ne del beure, ne del jaure, que li donen gens dementre eyla estia defora l'alberch. E no tan solament li deuen fer sos obs dins l'an e el dia, axí com dit és, ans d'aquel a enant tota via mentre que re romanga a pagar de l'exovar ne de l'escreix.

Però és elecció dels hereus que, dins l'an, la poden pagar si-s volen e, la paga feyta, d'aquí enant no li són tenguts de fer sos obs en re, ans reebuda «tota» sa paga, sens tot contrast deu exir de lur alberch e de lur estatge.

Les vestedures de lana, axí com és capa, o manteyl, e goneyla, e cot, e salvacors, li són tenguts de fer, dins tres dies que-l marit és mort, de daniel e no d'altre drap, si no-s volen, dins tot l'an e dia; e les altres vestedures, ço és saber camises, sàvenes, e çabates, e calces, segons que a eyla pertayn, e a la serventa segons altres serventes «o» axí com ab la serventa se'n posaran. De les vestedures de daniel, si és d'estiu, deu aver cot ab pena, e d'ivern deu aver salvacors ab pena. E l'an e el dia aquel passat qui és dit an de plor, los hereus del marit de continent, si dins l'an e dia no la han pagada, deuen-li fer vestedures, però que sien de drap negre, segons que a ela tayn, ne les ríchees habunden del marit. E per tot açò són a la muler tots los béns del marit obligatz.

Mas si per aventura los béns del marit no habunden als deutes e al dot e a l'escreix que él deurà pagar, que pagatz los deutes re no y sobra, no li és hom tengut de fer [sos] obs, ne de re donar per raó de sos obs, ne de la serventa a fer, mas si re hi sobrà, d'aylò deu-li hom fer sos obs, mentre bast, tro eyla sia pagada.

Los béns del marit, quan axí són carregatz de deutes, lo marit mort, se deuen vendre, e la muller deu ésser primerament que tots los altres pagada de tot son dot e de l'escreix. Si doncs ela no avia fermades les cartes del deute, e era vist evidentment al veger e a la cort que-ls béns no basten; car ladoncs, quan axí és vist, los béns se deuen vendre, e el preu deu ésser posat en una taula segura, que-s paguen los deutes en què eyla [ha] ffermat e aquels deutes que y foren abans que eyla ab cartes, si negú n'i ha primer que eyla. [E aquells deutes pagatz, del romanent

1 remanent deu ela primerament ésser pagada,
enaxí que axí con les coses se vendran, don e
pac hom a ela lo preu, sens tot alongament e
contrast.

5 Los béns del marit són obligatz a la muller
per lo dot e per lo creix, en tal guisa e tan for-
ment que dels ditz béns no la pot hom gitar ne
desexir si doncs primerament no la pagen. E
dementre ela no és pagada, tota via ten e pos-
seeix ela totz los béns per raon de su (sic) obli-
gació, que ren no pot hom vendre, alienar, ne
enpeynorar, ne liurar a altre, si doncs lo preu
per què-s vendran o s'alienaran no fa hom dir
e pagar a ela, e tota via pot ella contrastar lo
15 liurar si doncs no fan dir lo preu a ela.

Lo dot, dementre que-l matrimoni és e après
del matrimoni solt per I ayn e I dia, deu e pot
tenir e posseir lo marit, e totz los fruitz que
d'aquén yxiran ne seran d'aquel reebutz ne
20 aütz, és egualtat e raon que sien del marit per
la carga del matrimoni a sustituir. Car aquel
deu aver lo profit que la carga del matrimoni
sostén, e aquels fruitz són seus axí com cosa sua
pròpria, que de ren no n'és tengut a nula per-
25 sona.

E no tant solament lo marit fa aquestz fruitz
sobreditz seus e són seus, ans si per aventura
alcunes coses seran liurades al marit per lo dot,
per los amics o parentz de la muller, enaxí que-l
30 marit los tenga tro lo dot li sia pagat, sí que sien
seens o movens, los fruitz d'aqueles coses són
e deven ésser del marit tro que l'àngien pagat, sí
que nul temps no-ls hi poden ne deven metre en
paga, ne-n poden fer amb él compensació e nula
35 guisa, si doncs entr-éls d'altra guisa no era
enprés o posat, ne lo y poden metre en usura.
Per so con la carga del matrimoni és gran e de
gran missió.

Con alcunes coses de què frutz ysquen són
40 liurades a l'espós ans que prena sa muller en
la fas de l'esgleya, jassia so que matrimoni sia
fet entr-éls per paraules de present, los fruitz
que d'aquén yxen són e deven ésser comtatz e-l
dot e anaditz e aquels se deven anadir e créxer
45 ab l'altre dot. Si doncs la esposa o els parentz
d'ela, enans que él la prena en fas d'esgleya, no
li'n fayen donació; per so con tota donació
que-s fassa entre l'espós e l'esposa ans que-l

deu ella] primerament ésser pagada, enaxí [que]
con les coses se vendran, do hom e pac a eya
lo preu, sens tot contrast e alongament.

5.1.15 Los béns del marit són obligats [a la muller]
per lo dot e per lo creyx, en tal guisa e tan for-
ment que dels ditz béns no la pot hom gitar ne
desexir si doncs primerament no la paguen.
Dementre eya no és pagada, tota via té e po-
seeix eya tots los béns per raó de sa obligació,
que re no-n pot hom vendre, alienar, ne empey-
norar ne liurar, si doncs lo preu per què-s ven-
dran o s'alienaran no fa hom dir e pagar a eya,
e tota via pot hom contrastar lo liurar si doncs
no fan dir lo preu a eya.

5.1.16 Lo dot dementre que-l matrimoni és e après
del matrimoni solt per un an e I dia, deu e pot
tenir e posseyr lo marit, e tots los fruyts que
d'aquén exiran ne seran d'aquel reebuts ne
aguts, és egualtat e raó que sien del marit <per
la carga del matrimoni a sostenir. Car aquel deu
aver lo profit⁹ qui la carga del matrimoni sosté,
e aquels <fruyts> són seus axí com cosa sua
pròpria, que de re no és tengut a nulla persona.

E no tan solament lo marit <fa> aquestz fruyts
sobredits seus, ans si per aventura algunes <co-
ses> seran liurades al marit per lo dot, enaxí
que-l marit les tenga tro lo dot li sia pagat, sí que
sien seents o moven<ts>, los fruyts d'aqueles
coses són del marit tro que l'ajen pagat, sí que
nuyl temps no-ls poden metre en paga al marit,
ne-n poden fer ab eyl compensació en nuyla
guisa, si doncs entre éls d'altra guisa no era
emprés o posat, ne lo y podien metre en usura.

5.1.17 Quan algunes coses de què fruyts isquen són
liurades al marit ans que prena sa muller en la
faç de la esgleya, jassia ço que matrimoni sia per
paraules de present, los fruyts que d'aquén ixen,
deuen ésser contatz e-l dot e anadits. Si doncs la
esposa o els parents d'ela, enans que eyl la prena
en faç de la esgleya, no li'n faien donatió; <per
ço car tota donació> que-s faça entre l'espós e la
esposa ans que-l matrimoni sia feyt en faç d'es-
glea, val.

9. A 5.1.16 suplim el text de C segons els manuscrits A i B, tot i que el sentit no s'altera.

1 *matrimoni sia fet en fas de l'esgleya, val e deu e pot valer.*

5 *Totes les vestedures que les mullés auran en temps de la mort dels maritz, ne sàvenes ne altres joyes, sí que los maritz les les ajen fetes o altres persones, són de les mulers, sens contrast e enbarch dels hereus del marit que no y poden fer ne deven, si los maritz moren enans que les mulers.*

10 *Mas si les mulers moren enans que lurs maritz, totes les vestedures e les sàvenes e totes les joyes que·ls maritz auran fetes, ne donades, ne fetes fer a les mulers, totes són et deven ésser dels maritz. Sí que les mulers no poden fer donació ne testament ne altra alienació ne volentat sens consentiment e volentat dels maritz.*

20 *E si per aventura en temps de núpcies lo marit metrà alcuna part en les vestedures nupcials, e la muller morrà ans que el marit, los hereus de la muller són tengutz de restituir al marit o a sos hereus, per sou e per liura, de so mes que aurà en les vestedures, d'aytant con valran les vestedures e segons que auran costat, entre car so que·l marit y aurà mes e so que ela*
25 *o sos parens y auran mes, se deu tot a somar, e lo preu que valran les vestedures, deu-se partir entr·éls per sou e per liura.*

30 *Totes les coses que la muller aport al marit en temps de núpcies, oltra lo dot, a après las núpcies, axí drapes de lit con altres coses, són e romanen devés la muller, e ela·n pot fer ça volentat, e la possessió e la propietat és e roman devés la muller, si aqueles coses són ne estan e·l temps del matrimoni solt, que no·s sien,*
35 *usan, guastades et consumades, e ela pot·les e deu cobrar sens tot contrast aytals con són; que hom de negun consumament o guastament que ajen pres, en tot o en partida, no li·n deu hom ren reffer ne emenar, si doncs no eren consumades, o gastades, o venudes, o despeses per lo*
40 *marit o per colpa del marit; car ladoncs los maritz o lurs hereus ne són tengutz e obligatz de restituir o d'emenar.*

45 *Dit és desús de matrimoni que·s fa ab dot o ab exovar. An aquest títol és contengut d'aquel matrimoni que·s fa sens cert dot¹¹, e·s fa mig per*

5.1.18 *Totes les vestedures que les muylers auran en temps de la mort dels marits, ne sàvenes ne altres joyes, sí que los marits les los ajen feytes o altres persones, són de les muylers, sens tot contrast dels hereus del marit, si los marits moren enans que les muylers.*

Mas si les muylers moren enans que·ls marits, totes les vestedures e les sàvenes e totes les joyes que·ls marits auran feytes ne donades a lurs muylers, totes són e deuen ésser dels marits.

E si per aventura lo marit metrà en temps de núpcies alguna part en les vestedures nupcials, e la muyler morrà ans que·l marit, los hereus de la muyler són tengutz de restituir al marit o a sos hereus, per sou e per liura, de ço que aurà mes en les vestedures, d'aytant com valran les vestedures e segons que auran costat, entre ¹⁰ ço que·l marit hi aurà mes e so que eya o sos parents hi auran mes, se deu tot a ssumar, e lo preu que valran les vestedures, deu-se partir entr·eyls per sou e per liura.

5.1.19 *Totes les coses que la muyler aport al marit en temps de núpcies, oltra lo dot, e après les núpcies, axí draps de lit com d'altres coses, són e romanen devés la muyler, e ela·n pot fer sa volentat, e la possessió e la propietat és e roman devés la muyler, si aqueles coses són ne estan e·l temps del matrimoni solt, que no sien, usan, guastades e consumades; e ela pot·les e deu cobrar sens tot contrast aytals com són; que hom de negun consumament que agen pres, en tot o en partida, no li·n deu hom re refer ne emenar, si doncs no eren consumades, o guastades, o venudes, o despeses per lo marit, o per colpa del marit; car ladoncs los marits o los hereus ne són tengutz e obligats de restituir e d'esmenar.*

5.1.20 *Dit és desús de matrimoni que·s fa ab exovar. En aquest títol és contengut d'aquel matrimoni que·s fa sens cert dot, e·s fa mig per mig, lo qual*

10. El manuscrit C (5.1.18), suprimeix (al nostre entendre correctament) el mot que fa obscur el manuscrit A "car", que al manuscrit B es converteix en "car so que auran costat entre", versió que passa a les edicions i dificulta el correcte enteniment del costum.

11. El marge del manuscrit B, costum 5.1.20, va una nota d'època "els yermanats que... (matrimo)ni mig per mig..." per cridar l'atenció sobre el costum.

1 mig, lo qual matrimoni és comparat a conpaynia
e a ajermanament. On si aytal matrimoni-s fa,
an lo marit e la muller tot cant han, ne nul temps
esperen a aver ne a guaynar, mig per mig, duran
5 lo matrimoni entr-éls; e cascun pot fer ça vo-
lentat de la sua meitat axí com de cosa sua
pròpria, sens contrast e enbarch de nula per-
sonal, sol enperò lo matrimoni per mort o per
altra raon.

10 Les coses aqueles que són entr-éls, o deven
ésser mig per mig, són aqueles que, pagatz totz
los deutes que amduy ensemps auran manlevatz
ne que amdui se seran obligatz, o que-l marit
per si metex auran manlevatz, o que la muller
15 en necessàries de si o de son alberch aurà
manlevatz, que-l marit no y sia, o s'y hés o yg
era, e no lo volia fer los necessaris a ela ne a son
alberch, o si ela serà mercadera o tenera, con-
sentén son marit, aurà ren menlevat o conprat,
20 remandran ne seran en comú, o a éls pertaynen
o deven pertayner per alguna raon, e han e de-
ven aver, pagatz totz aquestz deutes sobreditz,
mig per mig.

Mas si per aventura lo marit s'obligarà per
25 altre, la part de la muller no deu metre ne pagar
ren en aitant con él per altre s'obliga. E totes
ores que él pac ren per altre, ne pot e-n deu ça
muller atrestan levar; en lo qual atrestant lo
marit no a part alcuna, ne ren que él dégia
30 d'aquel atrestant, no-s deu pagar ne n'és obligat
en ren, si doncs ela no l'a fermat.

Atressí si la muller per altre s'obligarà ne
manlevarà ren, sinó en aqueles cases sobreditz
la part del marit no n'és en ren obligada, ans
35 la levarà lo marit o sos hereus con lo matrimoni
sia solt per mort o per altra raon entr-éls. Ne
dementre lo matrimoni dur, lo marit ne la mu-
ller no poden ésser forsatz ne destretz, ne u de-
ven ésser que ren pagen de ren en què la muller
40 se sia obligada per altre, ne de ren que manleu,
sinó en los cases desús nomenatz. Mas, solt lo
matrimoni, ela és tenguda de pagar e obligada,
de la sua part tant solament o de la sua meytat.

E si per aventura lo marit farà donació de dot
45 o altra donació a fil o a fila o a ltra persona, la
muller ne deu atrestant levar de comú dels béns
que amdui auran per mig, con lo matrimoni solt
entr-éls per mort o per altra raon, o si el marit
abandonava sos béns a sos creedors per deutes,
50 en los quals per altres persones se fos obligat,
en què sa muller no agés fermat ne-s fos obli-
gada; e aquel atrestant deu ela aver e levar
primer que nul altre, e el marit ne sos hereus en

matrimoni és comparat a conpaynia e a ager-
manament. On si aytal matrimoni-s fa, han lo
marit e la muyler tot quant han, ne nuyl temps
esperen a aver ne a guaynar, mig per mig, durant
lo matrimoni entr-eyls; e cascú pot fer sa vo-
lentat de la sua meitat axí com de la sua cosa
pròpria, sens contrast e embarch de nuyla per-
sona, solt emperò lo matrimoni per mort o per
altra raó.

Les coses aqueles que són entr-eyls e deuen
ésser mig per mig, són aqueles que, pagats tots
los deutes que amdui ensemps auran manlevats
ne en què amdui se seran obligats, o que-l marit
per si meteyx aurà manlevats, o que la muyler
en necessàries de si o de son alberc aurà man-
levats, que-l marit no yc sia, o si yc és o y era,
e no volia fer les necessàries a ela «ne a son
alberc, o si ella» serà mercadera o tenera, con-
sentent son marit, aurà re manlevat o conprat,
remandrà ne serà en comú, o a eyls pertaynen
ne deuen pertayner per alguna raó, e han e deuen
aver, pagats tots aquestz deutes sobredits, mig
per mig.

Mas si per aventura lo marit s'obligarà per
altre, la part de la muyler no deu metre ne pagar
re en aytant com él per altre s'obliga. E totes
hores que él pac res per altre, ne pot e-n deu sa
muyler atrestant levar; en lo qual atrestant lo
marit no ha part alguna, ne re que eyl deja d'a-
quel atrestant, no-s deu pagar ne n'és obligat en
re, si doncs eyla no l'ha fermat.

Atressí, si la muyler per altre s'obligarà ne
manlevarà re, sinó en aqueles coses sobredites,
la part del marit no-n és en re obligada, ans la
levarà lo marit o sos hereus quan lo matrimoni
sia solt per mort o per altra raó entr-eyls. Ne
dementre lo matrimoni dur, lo marit ne la mu-
yler no poden ésser forçats ne destrets, ne o
deuen ésser que ren paguen de re en què la mu-
yler se sia obligada per altre, ni de re que man-
leu, sinó en los cases desús nomenats. Mas, solt
lo matrimoni, ela és tenguda de pagar de la sua
part tan solament o de la sua meytat.

E si per aventura lo marit farà donació de dot
o altra donació a fyil o a fiyla o a altra persona,
la muyler ne deu atrestant levar de comú dels
béns que abduy auran mig per mig, can lo ma-
trimoni sia solt entr-eyls per mort o per altra raó,
o si el marit abandona sos béns a sos creedors
per deutes, en los quals per altres persones se fos
obligat, en què sa muyler no agués fermat ne fos
obligada; e aquel atrestant deu eyla aver e levar
primera que nuuyla altra persona, e-l marit ne

1 *aquel atretant no an part, ne la'n poden aver ne demanar.*

Solt emperò lo matrimoni sobredit, per mort o per altra raon, cascun ha la sua meitat o tota
5 *la sua volentat, que la un, sí que l'altre sia mort o que amdui sien vius, mas lo matrimoni sia solt, no pot ne deu mengiar, ne vestir, ne usar, la part de l'altre. E si lo marit morrà ans que la muller, de IX dies enant, deu viure la muller de la sua*
10 *part pròpria et el marit atressí tempradament et convinent.*

E si la muller se volrà vestir o-s vistrà de negre o d'altra guisa, deu fer vestir de la sua part o meitat, sens alcuna part que la meitat del
15 *marit ne sos hereus no y deven metre, ne-ls ne deu hom ne pot forçar.*

Totes les vestedures que-l marit o la muller en aytal matrimoni auran, són de cascun, so és a saber, les vestedures que-l marit aurà en
20 *temps de la solutió o partió del matrimoni per mort o per altra raon, són del marit o de sos hereus. Atressí, totes les vestedures et sàvenes que la muller aurà, són sues o de sos hereus, enaxí que la uns contra los altres no-n poden ne*
25 *deven fer demanda que vengen en comú ne y ajen part alcuna.*

E en aquest matrimoni de mig per mig no és gardat qui aporta més ne meyns, en temps de núpries ne depux, a l'altre en aquesta conpaynia o ajermanament; ne la un contra l'altre no-s pot ne-s deu defendre ne guardar que, solt e fenit lo matrimoni, tot, segons que desús és dit e contengut, cont an, en qual que manera no partesquen mig per mig, per molt que aport la un, ne l'altre per poch que aport, ne excepció la un contra l'altre no-n pot posar que no-n partesquen mig per mig. Pus la conpaynia o ajermanament és fet ne-s fa en temps de les núpries, e cascun ne pot fer francament e liura tota sa
30 *volentat sens enbarch e contrast de l'altre e de tota altra persona, per tots temps.*
40

sos hereus en aquel atretant no han part, ne la'n poden aver ne demanar.

Solt emperò lo matrimoni sobredit, per mort o per altra raó, cascú ha la sua meytat a tota la sua volentat, que la I, sí que l'altre sia mort o que abduy sien vius, mas lo matrimoni sia solt, no pot ne deu menjar, ne vestir, ne usar, la part de l'altre. E si lo marit morrà ans que la muyler, de IX dies enant, deu viure la muyler de la sua part pròpria e el marit atressí tempradament e convinent.

E si la muyler se volrà vestir o-s vestrà de negre o d'altra guisa, deu-se vestir de la sua part o meytat, sens alguna part que la meytat del marit ne de sos hereus no y deuen metre, ne-ls ne deu hom ne pot forçar.

Totes les vestedures que-l marit o la muyler en aytal matrimoni auran, són de cascú, ço és saber, les vestedures que-l marit aurà en temps de la solució o partició del matrimoni per mort o per altra raó, són del marit o de sos hereus. Atressí, totes les vestedures e sàvenes que la muyler aurà, són sues o de sos hereus, enaxí que los uns contra los altres no-n poden fer demanda que venguen en comú ne y ajen part alguna.

5.1.21 En aquest matrimoni de mig per mig no¹² és esguardat qui aporte ne meyns ne més, en temps de núpries ni depuys, a l'altre en aquesta conpaynia o en germanament; ne la un contra l'altre no-s pot defendre ne guardar que, solt lo matrimoni, tot, segons que desús es dit, quant han, en qualque manera no partesquen mig per mig, per molt o per poc, que aport la un ne l'altre, ne excepció la un contra l'altre no pot posar que no-s partesquen mig per mig. Pus la conpaynia o ajermanament és feyt en temps de les núpries, e cascú ne pot fer francament tota sa volentat sens embarc e contrast de l'altre e de tota persona, per tots temps.

12. Al començament de 5.1.21 el manuscrit C, certament per error, posa un *ne* on ha de dir *no* com a la resta dels manuscrits: "no és esguardat".

RÚBRICA 2

SI LA MULER A QUI LO MARIT LEXA USUSFRUYTS PENDRÀ ALTRE MARIT

1 *Rúbrica si la muller a qui lo marit lexa usus-*
fruitz e pendrà altre marit.

5 *Marit que lexa usdefruitz a ssa muller en les*
sues coses o de les pues coses, e la muller passa
o convala a ssegones núpties, de continent con
ela passa a ssegones núpcies, pert aquel usde-
fruitz; jasia so que diga que·ls hi lexa de totz sos
dies, e torna als fils del marit o d'ela o altres si
10 *hi són o a sos hereus del marit, so és aquel us-*
defruitz que ella deuria pendre si marit no pre-
nia, jasia so que aquels que aurà reebutz sien
seus e fassa seus, que de ren no n'és tenguda
que·n fassa restitució d'aitantz con n'aurà
15 *preses ne reebutz tro passa a ssegones núpties.*
Alò metex és si fa drut.

Muler que sens sentència d'esgleya, so és de
bisbe o de son loctinent², se partex de son marit
per raon que sia aültra o fornicadriu, deu per-
dre la donació per núpcies, so és tot crex que·l
20 *marit li aurà fet ne donat en temps de núpties o*
d'abans ne depux, e totes les altres coses que del
marit ten ne poseix, si doncs lo marit en après
o depux no la reconciliava a ssi, so és que torn
amb ella, car ladoncs gaayna ela ço que perdut
25 *avia. Per ço con par e és ver que lo marit li a*
perdonat la onta e el gréugie e el mal que feit
li avia.

30 *E no tant solament pert so qu·e·l primer cas*
és dit, que el dot o exovar lo marit no li és tengut
de redre ne de restituir duran lo matrimoni,
jasia so que él no estia amb ella ne la vulla
cobrar, ne nul temps ela ne sos hereus, lo marit
no poden destréyner ne forçar ne sos hereus; si

5.2.1 *Marit qui lexa usdefruyts a sa muler en les*
sues coses e la muyler passa a segones núpcies,
de continent pert aquel usdefruyts; jassia ço que
diga que·ls lexa de tots sos dies e torna als
hereus del marit,¹

jassia ço que aquels que aurà reebuts sien
seus.

Allò meteyx s'és si fa drut.

5.2.2 *Muyler qui sens sentència d'esglea se partex*
de son marit per raó que sia aültra o fornicadriu,
deu perdre tot l'escreyx que·l marit li aurà feyt
d'abans ne depuyx, e totes les altres coses que
del marit té ne posseyx, si doncs lo marit depuyx
no la·s reconciliava a si, car ladoncs guayna eyla
ço que perdut avia.

E no tan solament pert ço que e·l primer cas
és dit, que l'exovar lo marit no li és tengut de
retre duran lo matrimoni, jassia ço que eyl no
estia ab eyla ne la vulla cobrar, ne nuuyt temps
eyla ne sos hereus, lo marit no poden destréyner
ne forçar, ne sos hereus; si doncs eyl d'aquel vici

1. RÚBRICA SI LA MULLER et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rúbrica.**

Al primer paràgraf de 5.2.1, falta al manuscrit B "ja sia ço que diga que·ls hi lexa de tots sos dies et torn als hereus del marit" per evident error, en un intent de remodelar i aclarir el costum de la versió A, text que s'incorpora al manuscrit C i edicions successives canviant a les edicions *hi per //*.

2. El costum 5.2.2 aclareix en A qui dóna sentència eclesiàstica "el bisbe o son loctinent", expressió que desapareixerà en les versions posteriors.

1 *doncs é l d'aquel vici duran lo matrimoni no usa*
o no a usat, com ladoncs, con leyalment sia
provat que é l d'aquel vici us o aja usat duran
lo matrimoni, és tengut de restituir lo dot o
5 *l'exovar tan solament.*

Femna que pren marit dins l'ayn e l dia après
que son marit serà mort, ipso iure, per tot lo
creix o donació per núpties que l marit mort li
aurà fet ne donat, e totes les altres coses que l
10 *marit mort li aurà donat ne jaquit, en testament*
o altra derrera volentat, e torna als fils del
marit mort si n'i a e, si no n'hy a, torna als
hereus o a sorsscessors (sic) del marit mort,
sens tot contrast e enbarch.

15 *Femna que après l ayn de la mort de son*
marit quan que quan fa fornicació o adulteri,
deu perdre lo usdelfruitz o el violari que ha
sobre ls béns del marit mort, sí que li sien lexatz
o donatz per lo marit; e encara pert totz los
20 *altres beneficis que l marit mort li a feitz ne*
donatz, o per raon d'él ha, los quals ela ten ne
posseix, exceptat lo creix, lo qual deu tenir de
sos dies, e après de la mort d'ela, deu tornar als
fils del marit en ela procreatz, si n'i a; e sobte
25 *que consent ne fa aquel adulteri o fornicació,*
deu assegurar als fiyls aquels tot lo creix, per
fermançes covinentz e bastans. E si fiyls no y avia
d'aquel matrimoni, deu assegurar la meytat del
creix als hereus del marit o a aquels a qui lo
30 *marit la lexarà aquela meitat; mas a ela no deu*
remanir ne pot, per lexa que li'n sia feta, ne
donació, aquesta meitat.

Con alcun hom mor e reman la muler ab fiyls
o fil d'él en ela procreatz, e ela serà tutriu d'a-
35 *quels fiyls o en qual que orra (sic) manera tendrà*
los béns d'aquels fiyls, et ela après de l ayn e l
dia passa o convola a ssegones núpties, totes les
coses que ten, ne ha o posseex dels fiyls, de con-
tinent los deu retre e restituir als fiyls les coses
40 *que ten ne ha o posseex dels fiyls, e d'aquí enant*
los «fills» no deu tenir. E encara aqueles coses
que l marit a la muller dita dóna en temps de
núpties o en donació entre vius o li lexa en tes-
tament o en altra derrera volentat, après de la
45 *mort d'ela, deven tornar als fiyls del marit en la*
muler procreatz, sens tota excepció et contrast.
Emperò ela totes aqueles coses sobredites deu
tenir e aver e posseir de totz sos dies o segons
que é l lo y aurà donat o jaquid, sens contrast e
50 *embarch d'altre, donant ela sufficient seguritat*

duran lo matrimoni no usa o no ha usat, car
ladoncs, can leyalment sia provat que eyl d'a-
quel vici us o aya usat duran lo matrimoni, és
tengut de restituir l'exovar tan solament.

5.2.3 Fembra qui pren marit dins un an e un dia
après que son marit serà mort, pert lo creyx que l
marit mort li aurà feyt ne donat, e totes les altres
coses que l marit mort li aurà donat ne jaquit en
testament oltra derrera volentat, e torna als he-
reus o successors del marit mort, sens tot con-
trast.

5.2.4 Fembra que après un an de la mort de son
marit quan que quan fa fornicació o adulteri,
deu perdre los usdelsfruyts o el violari que ha
sobre ls béns del marit mort, sí que li sien lexats
o donatz per lo marit; e encara pert tots los altres
beneficis que l marit mort li ha feyts ne donatz,
o per raó d'eyl ha, los quals eyla té ne posseyx,
exceptat lo creyx, lo qual deu tenir de sos dies,
e après de la mort d'eyla, deu tornar als fiyls del
marit en eyla procreatz, si n'i ha; e sobte que
eyla consent ne fa aquel adulteri o fornicació,
deu assegurar als fiyls aquels tot lo creyx, per
fermançes covinentz e bastans. E si fiyls no
i avia d'aquel matrimoni, deu assegurar la
meytat de l'escreyx als hereus del marit o a
aquels a qui lo marit la lexarà aquela meytat;
mas a eyla no deu romanir ne pot, per lexa que
li'n sia feyta, ne donació, aquesta meytat.

5.2.5 Quan algun hom mor e roman la muyler ab
fiyls d'eyl en eyla procreatz, e ela serà tutriu
d'aquels fiyls o en qual que altra manera tendrà
los béns d'aquels fiyls, e eyla après d'un ayn e
l dia passa a segones núpcies, totes les coses que
té, ne ha o posseyx dels fiyls, de continent les
deu retre als fiyls, e d'aquí enant los fiyls no deu
tenir. E encara aqueles coses que l marit a la
muyler dita dóna en temps de núpcies e en do-
nació entre vius o li lexa en testament o en altra
derrera volentat, après de la mort d'eyla, deuen
tornar als fiyls del marit en la muyler procreatz,
sens tota excepció e contrast. Emperò eyla totes
aquestes coses sobredites deu tenir e aver e
posseir de tots sos dies, o segons que eyl lo y
aurà donat o jaquit, sens tot contrast o embarc
d'altre, donant eyla sufficient seguritat als fiyls
que, après la sua mort o d'aquel temps tro a

1 *als fils que, après de la sua mort o d'aquel temps*
tro a quant li serà donat o jaquid, sens minva
et pigiorament, torn als fils d'él en ela pro-
creatz. Però totz los fruitz que d'aquén ixiran
5 *ne seran perçebutz, són de la muler, a totes ses*
volentatz, sens contrast e embarch.

Donació feta per núpcies, si fil no y a, si lo
marit mor entestat o que no la lex a neguna
persona certa, deu tornar als pus pruxmes del
10 *marit, segons que en les cartes fetes entre-l*
marit e la muller és contengut, d'aitant con lo
marit se reté en aqueles donacions, que torn a
sos pruxmes o a quel a qui él o lexaà per pa-
raula o per escrit.

15 *Si la muller mor, e reman lo marit viu, e a fils*
d'aquela muller, totes aqueles coses que desús
són dites i nomenades e escrites de la muler,
deven ésser tengudes e observades en lo marit,
si passa o convola a ssegones núpties; car
20 *aquela custuma és en lo marit que és en la mu-*
ller, exceptat que-ls fils e totes les lurs coses
remanen e són en poder del marit, per so con él
és leyal aministrador, no contrastant con él
passa a ssegones núpcies.

quant li serà donat o jaquit, sens minva o pe-
jorament, torn als fiyls d'eyl en eyla procreats.
Però tots los fruyts que d'aquén exiran ne seran
percebuts, són de la muyler, a totes ses volen-
tats, sens contrast e embarc.³

5.2.6 *Donació feyta per núpcies, si fiyl no y lia, si*
lo marit mor entestat o que no la leyx a neguna
persona certa, deu tornar als pus proïsmes del
marit, segons que en les cartes feytes entre-l
marit e la muler és contegut, d'aytant com lo
marit se reté en aqueles donacions, que torn a
sos proïsmes o a aquel a qui eyl o lexaà per
paraula o per escrit.

Si la muyler mor, e roman lo marit viu, e ha
fiyls d'aquela muyler, totes aqueles coses que
desús són dites de la muler deuen ésser tengudes
e observades en lo marit, si passa a segones
núpcies; car aquela costum és en lo marit que és
en la muyler, exceptat que-ls fiyls e totes les lurs
coses romanen e són en poder del marit, per ço
car eyl és leyal amministrador, no contrastant
con eyl passa a segones núpcies.

3. El manuscrit C, per nota marginal, relaciona el costum amb 5.1.13 i 6.4.18, entre d'altres.

RÚBRICA 3

DE DOTIS PROMISSIONE ET DE IURE DOTIUS

1 *Rubrica de dotis promissione et jure dotium*¹.

5 *Nul dret ne nula custuma no veda que la muller no-n pusca donar totz sos béns e dot o exovar a son marit.*

Mare no deu ésser forssada de donar dot o exovar a ssa fila; ne el pare, a fforsa de la muller, dels béns de la muller no pot ne deu donar dot ne exovar a ssa filla.

10 *Fila a qui lo pare o la mare aurà donat dot o exovar en son matrimoni, depux no pot demanar plus a son pare ne a ssa mare, ne a ssos hereus, sinó aprés de la mort del pare o de la mare, si faran testament e alcuna cosa li lexaran compliment de legítima, si no basta entre*
15 *la lexa e el dot a compliment de legítima; mas pot demanar lexa, si per éls li serà feta en testament o en derrera volentat.*

20 *Si lo pare o la mare moren abintestatz, ladoncs la dita fila pot venir a successió ab los jermans o ab los fils dels jermans, si los jermans són mors, comtat primerament a la part d'ela lo dot e les vestedures, so és lo preu que costaren les vestedures nupcials que ela aurà aüdes*
25 *en temps que li foren donades; a la qual successió deu venir, levatz e pagatz totz los deutes que-l pare o la mare deven o devien en temps de lur mort.*

30 *Les mulers, de totz los béns parafarnals que són oltra l'exovar o dot, poden fer tota lur volentat, axí com de lur cosa pròpria, sens consentimén et volentat del marit. E sens contrast e enbargament que-ls maritz no y poden fer.*

5.3.1 Nuyl dret ne nuyla costuma no veda que la muyler no puxa donar tots sos béns en exovar a son marit.

5.3.2 Mare no deu ésser forçada de donar exovar a sa fiyla; ne el pare, a força de la muyler², «dels béns de la muller» no pot ne deu donar exovar a sa fiyla.

5.3.3 Fiyla a qui lo pare o la mare aurà donat exovar en son matrimoni, depux no pot demanar [pus] a son pare [ne a sa mare], ne a sos hereus, sinó aprés de la mort del pare o de la mare, si faran testament e alguna cosa li lexaran [a] compliment de legítima, si no basta entre la lexa e el dot a compliment de legítima; mas pot demanar [lexa], si per eyls [li] serà feyta en testament o en derera volentat.

Si lo pare o la mare moren ab intestat, ladoncs la dita fiyla pot venir a successió ab los germans o ab los fiyls dels germans, si los germans són morts, comtat primerament a la part d'eyla lo dot e les vestedures, ço és lo preu que costaren les vestedures nupcials que eyla aurà aüdes en temps que li foren donades; a la qual successió deu venir, levats e pagats tots los deutes que-l pare o la mare devien en temps de lur mort.

5.3.4 Les muylers, de tots los béns parafarnals que són oltra l'exovar, poden fer tota lur volentat, axí com de lur cosa pròpria, sens consentiment e volentat del marit.

1. RUBRICA DE DOTIS PROMISSIONE: *Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rúbrica.*

A notar, com ja hem assenyalat, la supressió d'un dels termes de la dualitat "dot o exovar" en els manuscrits B i C.

2. Tant el manuscrit A com el manuscrit B especifiquen "dels béns de la muller" (5.3.2), però no el manuscrit C, ni tampoc les edicions. Ho corregim: efectivament, el pare li pot donar exovar dels seus béns.

1 *Si lo pare o la mare donen marit a lur fila e
és tengut en la carta dotal que amdui li donen
aquel dot o exovar que en la carta és contengut,
5 tota ora és entés que dels béns del marit és exit
aquel dot o exovar, si doncs especialment no
era contengut en la carta, o-s prova leyalment
per testimonis que la mare, dels seus propis
béns, li dóna, o tot o partida, car en allò valria.
10 O si lo pare e la mare no avien mig per mig cant
han, car ladoncs, pus amdui són en la carta,
amdui fan la donació comunalment, e és entés
que amdui o donen egualment.*

15 *Mas si lo pare tot sol és en la carta dotal, no
és entés que la mare y don ren del seu e, fenit
lo matrimoni d'él e d'ela, pot ela levar e deu,
atretant com lo marit n'aurà donat a ssa filla.*

20 *A fforsa del marit, e el marit vivent, la muler
no pot ne deu donar a ssos fils ne a ssos files lo
dot seu o crex, en dot ne en donació per núpties
ne en altra donatió, e si u fa, no val ne pot valer,
ne deu, aital donació mentre que-l marit sia viu.*

5.3.5 *Si lo pare o la mare donen marit a lur fiyla e
és contengut en la carta dotal que amduy li do-
nen aquel exovar que en la carta és contengut,
tota hora és entés que dels béns del marit és exit
aquel exovar, si doncs especialment no era
contengut en la carta, o-s provava leyalment per
testimonis que la mare, dels seus propis béns,
li dóna, o tot o partida, car en allò valria. O si lo
pare o la mare no avien mig per mig quant han,
car ladoncs, pus amdui són en la carta, amdui
fan la donació cominalment, e és entés que
amduy o donen egualment.*

*Mas si lo pare tot sol és en la carta dotal, no és
entés que la mare hi do re del seu e, finit lo ma-
trimoni d'eyl o d'eyla, pot-ne eyla levar e deu,
atretant com lo marit n'aurà donat a sa fiyla.*

5.3.6 *A força del marit, e el marit vivent, la muyler
no pot donar a sos fiyls ne a ses fiyles lo dot seu
o creyx, en dot ne en donació per núpcies ne en
altra donatió, e si o fa, no val ne pot valer.*

RÚBRICA 4
DE DONATIONS QUE SERAN FEYTES ENTRE MARIT E MULER
ESTANT LO MATRIMONI

1 *Rúbrica de donacions que seran fetes entre
marit e muller estant lo matrimoni.¹*

5 *Donació que sia feta entre marit e muler de-
pús lo matrimoni és fet o acabat, en fas de
l'esgleya, estant lo matrimoni, no val. Mas
conferma's e-s pot confermar per testament o
altra darrera volentat. Encara-s conferma per
10 la mort del donador, si la donació en la mort o
d'abans no la aurà revocada, o altra volentat
del donador contra a aquela donació no apar-
rà, que parega que volc revocar la dita donació.
Car aital donació no trespasa sobte a aquel a
qui és feta sinó après de la mort del donador.²*

15 *Donació que és feta entre marit e muler, es-
tant lo matrimoni e durant, si lo donador so-
breviu a aquel a qui lo aurà donada e la vol
revocar, pot-o fer, e no val ne pot ne deu valer.*

20 *Si muler d'alcun, per sa art o per ses obres,
o per trebayls honest, o ab los béns del marit
estant en son matrimoni, guaynarà o guayna
alguna cosa, tot lo guayna a son marit e a obs
del marit, e tot és del marit, exceptat aquel
matrimoni en què és feta conpaynia o ajerna-
ment, car ladoncs, quisque guaayn alguna
25 cosa, en qual que manera o guaayn que honesta
sia, a amdui o guayna. E a amdui s'aplega, e
amdui o an e u deven aver mig per mig, e és
comú entr-amdui.*

30 *Si a la muller d'alcun, estant en matrimoni,
alguna heretat pervendrà, per testament o*

5.4.1 *Donació que sia feyta entre marit e mulyer
depús lo matrimoni és feyt o acabat, en faç
d'esglea, estant lo matrimoni, no [val]. Mas
conferma-s per testament o altra darrera volen-
tat. Encara-s conferma per la mort del donador,
si la donació en la mort o d'abans no la aurà
revocada, o altra volentat del donador contrària
a aquela no aparrà, que parega que volc revocar
la dita donació.*

5.4.2 *Donació que és feyta entre marit e mulyer,
estant lo matrimoni e durant, si lo donador
sobreviu a aquel a qui la aurà donada e la vol
recobrar³, pot-o fer, e no val.*

5.4.3 *Si mulyer d'alcú, per sa art o per ses obres,
o per trebayls honests, o ab los béns del marit
estant en son matrimoni, guaynarà alguna cosa,
tot o guayna a son marit, exceptat aquel matri-
moni que és feyta compaynia o agermanament,
car ladoncs quisque guayn alguna cosa, en
qualque manera o guayn que honesta sia, a
amduy o guayna.*

5.4.4 *Si a la mulyer d'algú, estant en matrimoni,
alguna heretat pervendrà, per testament o abin-*

1. RÚBRICA DE DONACIONS: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rúbrica.*

2. (5.4.1): Falta el final, merament reiteratiu, que diu que donacions entre marit i muller no són efectives sinó *post mortem*.

3. Al final de 5.4.2 el manuscrit C diu *recobrar* en comptes de *revocar*, sense que això alteri el sentit del costum.

1 *abintestat, o alguna cosa a ela, per justa et honesta raon, entre vius serà donada, lo marit seu en aytals donacions neguna cosa no guayna, si doncs mig per mig no avien, axí con dit és; ne*
5 *y deu ne y pot ren aver ne demanar. Ne encara ela forsada, so és la muller forsada, lo marit aqueles coses no prenga ne alguna cosa d'aqueles, ne si a aqueles coses, en alguna cosa no-s meta ne s'i mescle.*

10 *Si emperò lo marit, durant lo matrimoni, pervindrà ad inòpia, so és a fretura, per alcun cas d'aventura, sens colpa d'él esdevinent, ladoncs la muller d'aquel, debet lo marit e els*
15 *fiils e les files, si éls als no an, de les rendes o fruitz d'aqueles coses e de son exovar sustestant (sic) e proveer ensems ab ela, la substància e la propietat d'aqueles coses, e del dot e de l'escrex, remanent a ela salva e entrega.*

Mas si la muller, veent e sabent e no contradicent lo marit, se metrà e-s mesclarà o pendrà
20 *aquels béns o aqueles coses que la muller, oltra son dot o exovar, ha o aurà après del matrimoni contrait entr-éls, axí con és dit desús, o d'abans, dels quals béns, tots o alguns d'aquels, ela no*
25 *aurà donatz ne establitz a son marit en dot ne en exovar, o si la muller aquela per sa pròpia volentat aquels béns a son marit liurarà per sso que-l marit aquels béns aministre e procur e que devés si los tenga, aquels béns a son marit o*
30 *coses durant lo matrimoni entr-éls, los fruitz d'aquels béns o d'aqueles coses tan naturals con endu<s>trials, e els sens e les rendes o quals que us plàcia altres cens o loger o pensions, los quals lo marit pendrà ne reebrà o aurà pres ne*
35 *reebut, nunca ne nul temps lo marit no n'és tengut a la muller ne a sos hereus, ne obligat de ren a restituir ne a menar. Ne contra él no li'n poden ne deven fer alguna demanda ne qüestió.*

testat, o alguna cosa a ela, per justa e honesta raó entre vius serà donada, lo marit en aytals donacions neguna cosa no guayna, si doncs mig per mig no avien, axí com dit és.

Si emperò lo marit, durant lo matrimoni, pervindrà a inòpia, ço és a freytura, per algun cas d'aventura sens colpa d'eyl, <ladoncs> la muyler d'aquel, deu lo marit e els fiyls e les fiyles, de les rendes o fruyts d'aqueles coses e de son exovar sustentar e proveyr ensemps ab eyla, la substància e la propietat d'aqueles coses e del dot e de l'escreyx, romanent a eyla salva e éntegra.

Mas si la muyler, veent e sabent e no contradicent lo marit, se metrà o-s mesclarà o pendrà aquels béns e aqueles coses que la muyler, oltra son exovar, ha o aurà pres del matrimoni contrayt entr-eyls, axí com és dit desús, o d'abans, dels quals béns, tots o alguns d'aquels, eyla no aurà donats ne establits a son marit en exovar, o si la muyler aquela cosa per sa pròpia volentat aquells béns a son marit liurarà;

los fruytz d'aquells béns axí naturals com industrials e els sens e les rendes o loguer que lo marit pendrà ne reebrà o aurà pres ne reebutz, lo marit no n'és tengut a la muller ne a sos hereus, ne obligat de re a restituir ne a eménar.

RÚBRICA 5

EN QUAL MANERA SIA DEMANAT L'EXOVAR, FENIT LO MATRIMONI O FEYT DIVORCI O DEPARTIMENT

1 *Rúbrica en qual manera sia demanat l'exovar, fenit lo matrimoni o fet divorci o departiment.* ¹

5 *Sens dubte és que aqueles coses que són donades extimades al marit per lo dot o exovar, si hi són, e el marit o els hereus del marit se volen, que la muller o sos hereus que les an a cobrar per la estimació que foren meses e en les cartes de les núpcies és contengut; o, si-s vol, lo marit*
10 *o sos hereus, poden-li dar la estimació per què les reeberen. Però si les coses li reten, són-li tengutz de restituir lo pigiorament que les coses auran pres, si lo marit o sos hereus d'aquel pigiorament són en colpa o en negligència, sens*
15 *tot contrast.*

Mort lo marit, la muller dintre I ayn e I dia, que és dit ayn de plor, no pot demanar lo dot ne l'crex, si los hereus o els successors del marit li fan totz sos necessaris covinentment, e segons
20 *que el marit los hi faya dementre que era viu, enfora de les vestedures que li deven fer e li són tengutz de fer, segons que ara aenant és contengut en la custuma; però ela, tro lo dot e l'escrex li és pagat, de tot reman e és en possessió dels béns del marit.*
25

Epassat l'an e dia, la muller pot demanar son dot e son escrex, e no per so menys, jasia so que ela deman o fassa demanar son dot e son escrex, los hereus o successors del marit li deven fer
30 *totes ces necessàries covinentment, axí com dit és desús, dementre que ren del dot ne de l'escrex reman a pagar; e encara ela reman e és tota via en possessió dels béns tro de tot sia pagada.*

35 *Atressí, morta la muller, los hereus o successors d'ela no poden demanar l'exovar ne*

5.5.1 *Sens dupte és que aquelles coses que són donades estimades al marit per l'exovar, si hi són, e el marit o els hereus del marit se volen, que la muller o sos hereus que les an a cobrar per la estimació que foren meses e en les cartes de les núpcies és contengut; o, si-s vol, lo marit o sos hereus poden-li dar la estimació per què les reeberen. Però si les coses li reten, són-li'n tengutz de restituir lo pejorament que les coses auran pres, si lo marit o sos hereus d'aquel pejorament són en colpa o en negligència.*

5.5.2 *Mort lo marit, la muller dins I ayn e I dia, que és dit ayn de plor, no pot demanar lo dot ne l'escrex, si los hereus o los successors del marit li fan totz sos necessaris covinentment, e segons que l marit los li faya mentre que era viu, enfora de les vestedures que li deuen fer, segons que ja aenant és contengut en la custum; però ela, tro lo dot e l'escrex li és pagat de tot, roman e és en possessió dels béns del marit.*

E passen l'ayn e dia, la muller pot demanar son dot e son escrex, e no per ço meyns, jassia ço que ela deman son dot e son escrex, los hereus o successors del marit li deuen fer totes ses necessàries covinentment, axí com dit és desús, mentre que re del dot ne de l'escrex roman a pagar; e encara ela roman e és tota via en possessió dels béns tro de tot sia pagada.

Atressí, morta la muller, los hereus o successors d'ela no poden demanar l'exovar ne

1. RÚBRICA EN QUAL MANERA SIA DEMANAT et cetera: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rúbrica...*

1 *l'escreix de la muller tro l'ayn e l dia sia passat*
après de la mort d'ela, si doncs possessions no
estimades no eren donades en dot; car ladoncs
con possessions no estimades són dades en dot,
5 *de continent, fenit lo matrimoni, los hereus o*
successors de la muller les poden demanar e
cobrar, sens contrast del marit e enbarch de nul
hom.

10 *Atressí la muller, si lo marit mor ans que ela*
e li aurà dades al marit coses no estimades, fenit
lo matrimoni, les pot ela e les deu cobrar, sens
tot contrast.

Durant lo matrimoni, la muller no pot ne deu
demanar ne cobrar lo dot ne l'escreix o donatió
15 *per núpties, ne les coses que seran dades en dot;*
si doncs lo marit no venia a pobrea, o-s faya o
esdevenia orat, o no comensava a mal usar e a
degastar la sua substància, o el marit fugia a la
muler, sens colpa de la muller, e no li faya ses
20 *necessàries segons son poder covinentment,*
car ladoncs la muller pot demanar e cobrar lo
dot e la donació feta a ela per núpties o les coses
donades per lo dot.

25 *Però la muller, dels fruytz del dot e del crex*
donades per lo dot, deu fer sos necessaris a ssi
e a sos fils e a son marit mentre que basten,
salvant però a ela la propietat o substància del
dot e de l'escreix. Sens negun minvament.

30 *Si alcuna femna mort havent fils o files co-*
muns d'ela e de son marit, lo marit deu tenir los
fils e les files e tot so que éls auran per successió
de lur mare o per altra raon ne d'altres per-
sones, si doncs los fils e les files emancipatz no
són. E són totz los fruytz del pare, axí com cosa
35 *sua pròpria, e deu fer a éls totes lurs necessaris*
covinentment, segons son poder, del seu propri,
sens minva de la propietat o substància dels
fils e de les files; per so con lo pare és tengut als
fils e a les files que emancipatz no sien, de donar
40 *e de fer totes lurs necessaris e alimentz del seu*
propri, sí que ls fils ajen re o no ayen ren.

Però si ls fils ne les files són emancipatz, lo
pare no deu tenir los béns dels fils ne de les files
ne fa los fruytz seus.

l'escreix de la muller tro un ayn e un dia sia
passat après de la mort d'ela, si doncs posses-
sions no estimades no² eren donades en dot; car
ladoncs can possessions no estimades són dades
en dot, de continent, fenit lo matrimoni, los he-
reus o successors de la muller les poden dema-
nar e cobrar.

Atressí³ la muler, si lo marit mor ans que ela
e li aurà dades al marit coses no estimades, fenit
lo matrimoni, les pot ela e les deu cobrar, sens
tot contrast.

5.5.3 *Durant lo matrimoni, la muller no pot dema-*
nar ne cobrar lo dot ne l'escreix o donatió per
núpcies, ne les coses que seran dades en dot; si
doncs lo marit no venia a pobrea, o faya o es-
devenia orat, o no comensava a mal usar e a
deguastar la sua substància, o el marit fugia a la
muler, sens colpa de la muller, e no li feya ses
necessàries segons son poder covinentment, car
ladoncs la muller pot demanar e cobrar lo dot e
la donació feyta a ela per núpcies o les coses
donades per lo dot.

Però la muller dels fruytz del dot e del crex,
deu fer ses necessàries a si e a sos fils e a son
marit mentre que basten, salvant però a ela la
propietat o substància del dot e de l'escreix.

5.5.4 *Si alguna fembra mor avent fils o files co-*
munes d'ela e de son marit, lo marit deu tenir los
fils e les files e tot ço que éls auran per successió
de lur mare o per altra raó ne d'altres persones,
si doncs los fils o les files emancipatz no són.
E són totz los fruytz del pare, axí com cosa sua
pròpria, e deu fer a els totes lurs necessàries
covinentment, segons son poder, del seu propri,
sens mirva de la propietat <o> substància dels
fils e de les files; per ço car lo pare és tengut als
fils e a les files que emancipatz no sien, de donar
e de fer totes lurs necessàries e alimentz del seu
propri, sí que els fils ajen re o no ajen re.

Però si ls fils o les files són emancipatz, lo
pare no deu tenir los béns dels fils ne de les files
ne fa los fruytz seus.

². Notem aquest "no" en els manuscrits A i B, que no passa a C ni a les edicions, i que en realitat és innecessari perquè aquí no té significació negativa.

³. En el manuscrit B "Après sí", expuntuat, que substituïm per *atressí*, d'acord amb el manuscrit A.

1 *En qual que cas se sia, si el pare ven a pobrea,*
o la mare, los fils emancipatz los deven fer lus
necessaris, si an de què, exceptades les files, si
5 *són maridades e no an béns parafernals, que*
ladoncs no li són tengudes de fer lurs neces-
sàries; per so con no an mas lo dot e els maritz
los tengen, que eles no y an poder. Mas si béns
parafernals an, són tengudes als pares e a les
10 *mares pobres de fer lurs necessàries mentre que*
*basten los béns parafernals.*⁴

Alò metex és entés dels pares e de les mares
que són tengutz als fils e a les files emancipatz,
si són pobres, de fer lurs necessàries, si doncs los
15 *fils o les files no són tals persones que·ls po-*
guessen affaynar e guaynar, e per avolea e per
flaquea de lurs persones no·s volguessen af-
faynar ne treballar.

Lo pare no pot demanar ne cobrar nul me-
lorament que fassa o aja fetz e·ls béns dels fils
20 *que no són emancipatz, ne de les files; per so*
con par que lo y aja volgut donar e él d'aquén
aja preses e pren los ususdelsfruitz.

Totes covinenses que sien fetes en cartes
nupcials, que leyals sien, se deven observar e
25 *tenir. E deven ésser observades e tengudes sens*
tota exceptió.

Tolt e fenit lo matrimoni per mort de la muler,
lo marit, als hereus o successors de la muler, no
deu ésser condempnat sinó en aitant con fer pot,
30 *aüta o aguda raon que·l marit no fretur o en so*
que, per sa mala aministració o per sa colpa de
mal usar o de gastar, auria perdut.

Aquel marit és entés que no deu ésser con-
dempnat sinó en aitant com fer pot, axí com dit
35 *és, con lo marit és tal persona que afaynar ne*
treballar no·s pot, o ai tant d'onrament que l'a-
faynar personament li tornàs a desonor, o no a
usat de fer faena de sa persona manvés.

Car ladoncs, si d'aquestes persones no és,
40 *deu ésser condempnat de pagar lo dot tot e*
l'escrex, si a de què pagar. E si no a de què
pagar, reman obligat e, totes ores que aja de
què pagar, deu pagar, e·l ne pot hom convenir
e forsar e destréyner.

45 *Femna que sia cargada de deutes, si tant*
quant ha, dóna en dot o en exovar a son marit,
és tengut lo marit de respondre als creadors e

5.5.5 *En qualque cas se sia, si el pare ve a pobrea,*
o la mare, los fils emancipatz los deuen fer lurs
necessàries, si an de què, exceptades les files,
si són maridades e no an béns parafernals, que
ladoncs no li són tengudes de fer lurs neces-
sàries; per ço car no an mas lo dot e els maritz
les tenguen, que eles no y an poder. Mas si béns
parafernals an, són tengudes als pares e a les
mares pobres de ffer lurs necessàries.

Alò metex és entés dels pares e de les mares
que són tengutz als fils e a les files emancipatz,
si són pobres, de ffer lurs necessàries, si doncs
los fils o les files no són tals pressones que·s
poguessen afaynar e guaaaynar, e per avolea e
per flaquea de lurs persones no·s volguessen
affanar ne atrebaylar.

5.5.6 *Lo pare no pot demanar ne cobrar nul me-*
lorament que fassa o aja fetz e·ls béns dels fils
que no són emancipatz, ne de les files; per ço car
par que los ly aga volgut donar e él d'aquén aya
preses e pren los ususdelsfruitz.

5.5.7 *Totes covinençes que sien feytes en cartes*
nupcials, que leyals sien, se deuen observar e
tenir.

5.5.8 *Solt e fenit lo matrimoni per mort de la muler,*
lo marit, als hereus o successors de la muller, no
deu ésser condempnat sinó en aytant com fer
pot, aguda raó que·l marit no freytur o en so que,
per sa mala aministració o per sa colpa de mal
usar o de guastar, auria perdut.

Aquell marit és entés que no deu ésser con-
dempnat sinó en aytant con fer pot, quan lo
marit és tal persona que affanar ne treballar no·s
pot, o a tant d'onrament que l'affanar perso-
nalment li tornàs a desonor, o no a usat de fer
faena de sa persona manvés.

Car ladoncs, si d'aquestes persones no és,
deu ésser condempnat de pagar lo dot tot e
l'escreix, si ha de què pagar. E si no a de què
pagar, roman obligat e, totes ores que aja de què
pagar, deu pagar, e·l ne pot hom convenir e
forsar.

5.5.9 *Fembra que sia cargada de deutes, si tot quant*
ha, dóna en exovar a son marit, és tengut lo marit
de respondre als creadors e de pagar tot ço que

4. (5.5.5): El manuscrit A diu "mentre que basten los béns parafernals", limitació que desapareix en els textos posteriors.

1 *de pagar tot so que ela dégia ab cartes públiques mentre que aqueles coses basten, no contrastant si-l marit no u sabia o u sabia, que ela fos axí cargada de deutes.*

5 *En aquest cas la muller ne sos hereus no poden al marit ne a sos hereus demanar del dot, sinó aytant com devés lo marit ne remandrà d'aqueles coses, pagatz totz los deutes sobre-ditz, ne de l'escreix no poden demanar, sinó*
10 *d'aytant con del dot reman devés lo marit, lo ters més.*

Enaxí que si remanen devés lo marit C sous, que és lo creix L sous, e enaxí deu-se seguir segons que-l dot és poc o molt, que segons la
15 *quantitat del dot deu ésser lo creix, més lo ters de les coses que devés lo marit romanen.*

Si al marit seran liuratz alguns béns per lo dot o exovar de sa muller en aquesta forma: que él que tenga los ditz béns, honors o altres possessions, obligatz o en peynora per lo dit dot, e
20 *prenga e reeba totz los fruitz que d'aquén yxiran, tro tot lo dot o exovar sia pagat al marit, no feta entr-éls menció que-ls prenga en paga de son exovar ne en engoyda, és entés e és custuma que no van en paga ne los i poden metre en paga*
25 *de l'exovar. Mas los marit fa totz los fruitz seus per raon de la carga del matrimoni. E nul temps no lo y poden comtar per usura ne per logre, ne-ls hi pot hom metre en paga ne fer conpen-*
30 *sació ab lo marit, si doncs altres covinenses no seran fetes entre-éls. Car lardoncs, segons les covinenses se deu seguir, e les covinenses deven ésser observades entr-éls e tengudes.*

Si alcuna femna ha en comú ab alcun hom o
35 *femna cases, honors, o possessions, o altres coses, e ela la sua part darà a son marit en dot o en exovar, no estimades, e lo marit vendrà a partió ab aquel ab qui la femna o avia en comú, deu pendre la part de sa muller e aquella tenir e*
40 *aver, e fa totz los fruitz seus dementre que-l matrimoni dur, si són los béns tals que partir se pusquen e-s partexen, e en ren aquella part partida per colpa ne per negligència del marit, no-s deu pigiorar ne destruir.*

5. ... salvo quod dicunt super nona consuetudine huius tituli que incipit: "Femna que sia et cetera" Idem fore observandum si debitum uxoris probent per testes idoneos quod fieri super instrumentum publicum probaretur. I així s'afegirà "o que es puxa provar per testimonis pertinents", després de "ab cartes públiques".

6. El costum 5.5.10 porta en el manuscrit A un terme poc intel·ligible *engoyda*. Entenem que el text primitiu, base del ms. A podria dir *engonyada* o *engonyanada* (collita d'enguany). El costum estableix dues formes de rebre el dot: 1) amb els béns lliurats al marit com a tal dot (els fruits dels quals fa seus per la carga del matrimoni). 2) amb els fruits (procedents dels béns obligats pel dot), acumulats fins a cobrir la quantitat del dot. I per fer-ho d'aquesta segona manera, s'ha de fer explícitament perquè és contrària a la lògica dotal, en la qual el marit fa seus els fruits (engonyades?) per la carga del matrimoni.

ela deja ab cartes públiques, o que-s puxa provar per testimonis covinentz ⁵, mentre que aquelles coses basten, no contrastant si-l marit no u sabia o u sabia, que ela fos axí cargada de deutes.

En aquest cas la muller ne sos hereus no poden al marit ne a sos hereus demanar del dot, sinó aytant con devés lo marit ne romandrà d'aqueles coses, pagatz totz los deutes sobre-ditz, ne de l'escreix no poden demanar, sinó d'aytant con del dot roman devés lo marit.

5.5.10 Si al marit seran liuratz alguns béns per l'exovar de sa muller en aquesta forma: que él que tenga los ditz béns, honors o altres possessions, obligatz en peynora per lo dit dot, e prenga e reeba totz los fruitz que d'aquén ixiran, tro tot l'exovar sia pagat al marit, no feyta entre éls menció que-ls prenga en paga de son exovar (ne en...) ⁶, és entés e és costum que no van en paga, ne los i poden metre en paga de l'exovar. Mas lo marit fa totz los fruitz seus per raó de la carga del matrimoni,

si doncs altres covinençes no seran feytes entr-éls.

5.5.11 Si alguna fembra a en comú ab algun hom o fembra cases, honors, o possessions, o altres coses, e ela la sua part darà a son marit en exovar, no estimades, e lo marit vendrà a partió ab aquel ab qui la fembra o avia en comú, deu pendre la part de sa muller e aquella tenir e aver, e fa totz los fruitz seus dementre que-l matrimoni dur, si són los béns tals que partir se pusquen e partesquen, e en re aquella part partida per colpa ne per negligència del marit, no-s deu peyorar ne destruir.

1 *Mas si les coses són tals que no-s poden partir*
sens dan e naframent de les partz, e covén
aqueles enfr-éls a encantar per so com partir
no-s poden, e l'encant fet a bona fe e sens en-
5 *gany, e remandrà la part de la femna a aquella*
persona que les coses avia comunes, e el marit
pendrà los diners d'aquela part de ça muller,
segons que les coses seran estimades e encan-
tades entr-éls, lo marit no és tengut ne obligat,
10 *él ne sos, béns a la muler, sinó d'aitanta de*
quantitat con l'encant serà e-n vendrà a la sua
part, e segons aquesta quantitat dels diners que
el marit pendrà, li deu fer l'escreix e no de plus.

15 *Matrimoni que per colpa o per engan del*
marit se partesca per sentència, partit lo ma-
trimoni e fet divorci entr-éls, la muler de con-
tinent pot demanar e cobrar lo dot o exovar e
tot lo creix, e el marit deu ésser condempnat en
tot, no contrastan si bén s'és pobre e allega
20 *pobrea, que-l marit no deu usar de privilegi al*
qual és vengut contra per engan o per colpa sua.

25 *E si per aventura lo dot és donat en coses*
seentz sens nul reteniment, si estimades no són,
de continent aqueles coses deven ésser resti-
tüides e redudes a la muler, solt o fenit, lo ma-
trimoni, o a sos hereus.

30 *Si lo marit ha alcuna art o alcuna scència on*
se pusca proveer e fer sos obs a ssi metex, re-
tenir no-s pot alcuna cosa del dot ne de l'es-
creix, e és tengut que-l redde e-l restituesca als
hereus de la muler, que no pot allegar aquella
exceptió que el marit no és tengut sinó en aitant
com fer pot, aüra raon que no fretur, ne nula
altra exceptió.

35 *Si coses no estimades són dades en dot al*
marit, de continent la donatió feta, totz los fruitz
o espletz són del marit e totz los melloramentz
que per él o per raon d'él y seran fetz, so és la
estimació dels meloramentz per él o per raon
40 *d'él fetz.*

45 *Si alcun creximent se fa a les coses seentz que*
són donades al marit en dot no estimades per
al·lovió d'ayges, tot lo creximent aquel pertayn
e és de les coses e és tot de la muler o de sos
hereus.

Atrassí, si mirvament ven a les coses, aquel
mirvament tot o so que-s seran pigiorades,

Mas si les coses són tals que no-s poden partir
sens don de les partz, e cové aquelles enfre éls
a encantar per ço car partir no-s poden, e l'en-
cant feyt a bona fe e sens engan, e romandrà la
part de la fembra a aquella persona que les coses
avia comunes, e el marit pendrà los diners d'a-
quella part de sa muler, segons que les coses
seran estimades entre éls, lo marit no és tengut
ne obligat, él ne sos béns, a la muller, sinó
d'aytanta quantitat con l'encant serà e en ven-
drà a la sua part, e segons aquesta quantitat dels
diners que-l marit pendrà, li deu fer l'escreix.

5.5.12 *Matrimoni que per colpa o per engan del*
marit se partesca per sentència, partit lo ma-
trimoni e feyt divorci entre éls, la muller de
continent pot demanar e cobrar l'exovar e tot lo
creix, e el marit deu ésser condempnat en tot, no
contrastant si bé s'és pobre e allega pobrea,
que-l marit no deu usar de privilegi.

5.5.13 *E si per aventura lo dot és donat en coses*
seentz sens nul reteniment, si estimades no són,
de continent aquelles coses deuen ésser resti-
tuydes e redudes a la muler, solt e fenit lo ma-
trimoni, o a sos hereus.

5.5.14 *Si lo marit a alguna art o alguna sciència on*
se puscha proveyr e fer sos ops, retenir no-s pot
alguna cosa del dot ne de l'escreix, e és tengut
que-l redde e-l restituesca als hereus de la mu-
ller, que no pot allegar aquella exceptió que-l
marit no és tengut sinó en aytant com fer pot,
aguda raó que no freytur, ne nulla altra exceptió.

5.5.15 *Si coses no estimades són dades en dot al*
marit, de continent la donatió feyta, totz los
fruitz o-ls espletz són del marit e totz los mi-
loramentz que per él o per raó d'él i seran feytz,
ço és la estimació dels miloramentz per él o per
raó d'él fetz.

5.5.16 *Si algú creximent se fa a les coses seentz que*
són donades al marit en dot no estimades per
al·lovió d'aygües, tot lo creximent aquel pertayn
e és de les coses e és tot de la muller o de sos
hereus.

Atrassí, si mirvament ve a les coses, aquel
mirvament tot e so que-s seran peyorades,

1 *pertayn a la muler que per allevió d'ayga y venga.*

5 *Catives o serves que són dades al marit en dot no estimades, si per aventura auran fils o files estant lo matrimoni, són e crexen a la muler o a sos hereus e no al marit; per so com lo peril de les catives o de les serves donades en dot no estimades pertayn e és de la muler, e per so con lo part no és ne pot ésser dit fruit.*

10 *Mas si bestiar o bèsties grans o pochés seran donades, en dot no estimades, los fils o files, scilicet fetus, e totz los altres fruitz que d'aqueles vengan o ysquen, són del marit.*

15 *Però si alcuna d'aqueles bèsties donades en dot no estimades, morran, los caps de les mortes, so és totes aqueles que morran, deven ésser refetes e restituïdes d'aquels fils o files que y naxeran, so és d'aquel fetus, mentre jens n'ia àgia, que no-s deven minvar a la muler si d'aquels fils ne files ya, e lo sobrepús deu ésser del marit, jasia so que tot lo peril d'aqueles bèsties sia de la muler.*

25 *Apellació de dot no pot (...) ne deu ésser, so és aquest nom de dot. Car dot no pot ésser sens matrimoni, ne donació per núpties no pot ne deu ésser sens dot, si doncs lo marit no-n volia fer donació a la muler especial.*

On per so, là on matrimoni no és ne no pot ésser, dot no y és ne y pot ne deu ésser dita.

30 *Femba que don en dot o en exovar propietat d'alcunes coses nua a son marit, e lo usdelsfruitz d'aquella propietat nua són d'altre, e per algun cas aquel usdelsfruitz serà fenit e serà consolidat a la propietat aquella, tantost con los usdelsfruitz és fenit e és consolidat a la propietatz, és del marit, jasia so que d'aquel usdefruitz no li fos feta «menció can la» donatió se fo al marit.*

40 *Socurriment és al pare e a la mare que, con la fila mor entestada, so és sens testament, no avent fils ne altres devalantz o descendentz, que tot lo dot e l'escreix e altres béns totz que aja, són e tornen al pare e a la mare, si amdui són vius con la fila mor; e si la I és viu e l'altre mort,*
45 *atressí són e tornen a aquel qui és viu.*

pertayn a la muller que per alluvió d'aygua i venga. ⁷

5.5.17 *Catives o serves que són dades al marit en dot no estimades, si per aventura auran fils o files estant lo matrimoni, són e crexen a la muller o a sos hereus e no al marit; per ço car lo peril de les catives o les serves donades en dot no estimades pertayn e és de la muller, e per ço car lo part no és ne pot ésser dit fruit.*

5.5.18 *Mas si bestiar o bèsties grans o poques seran donades en dot, no estimades, los fils o files ⁸ e totz los altres fruitz que d'aquelles venguen o isquen, són del marit.*

Però si alguna d'aquelles bèsties donades en dot no estimades, morran, los caps de les mortes deuen ésser refeytes e restituïdes d'aquels fils o files que y naxeran, que-s no-s deuen mirar a la muller si d'aquells fils ne files i a, e lo sobrepús deu ésser del marit, jassia ço que tot lo peril d'aquelles bèsties sia de la muler.

5.5.19 *Apellació de dot no pot ésser dita entre aquelles pressones que matrimoni no pot ne deu ésser, ço és aquest nom de dot. Car dot no pot ésser sens matrimoni, ne donatió per núpcies no pot ne deu ésser sens dot, si doncs lo marit no-n volia fer a la muller donatió special.*

5.5.20 *Fembra que do en exovar propietat d'algunes coses nua a son marit, e lo usdelsfruitz d'aquella propietat nua són d'altre, e per algun cas aquel usdelsfruitz serà fenit e serà consolidat a la propietat aquella, tantost com lo usdelsfruitz és fenit e és consolidat a la propietatz, és del marit, jassia ço que d'aquel usdelsfruitz «no» fos feyta menció can la donatió se féu al marit. ⁹*

5.5.21 *Socurriment és al pare e a la mare que, can la fila mor entestada no avent fils ne altres devalantz, que tot lo dot e l'escreix e altres béns totz que aja, són e tornen al pare e a la mare, si amduy són vius quan la filla mor; e si la un és viu e l'altre mort, atressí són e tornen a aquel qui és viu.*

7. El costum 5.5.16 no s'ha transcrit al manuscrit C per error.

8. En el costum 5.5.18 falta, en les versions posteriors a A, la precisió "scilicet fetus", (després de "fills o filles").

9. El final del costum (5.5.20), té una variant a partir de C: "no fos feyta menció" (de l'usufruit) que en el manuscrit B resulta afirmativa per ommissió del "no" (error del copista). La variant ens sembla notable perquè aclareix el text del manuscrit A, incomplet.

1 *Enans de matrimoni fet, si alcunes coses són donades en dot al marit estimades, acabat lo matrimoni, so és en faz de l'esgleya, és axí con si comprat o avia e és vera venda e vera compra.*

5 *Però si, ans del matrimoni acabat, les coses aqueles o part d'aqueles periran o-s destroyran per algun cas, lo perill pertayn e és de la femna.*

Mas acabat lo matrimoni o núpcies en faz de l'esgleya, axí con dit és, si les coses són movens, de tot en tot és lo perill del marit, e si són seents, lo perill atressí és del marit, si per colpa o per negligència d'él se perden ne-s destroyren, per aquesta raon que, si venda condicional se fa o és feta e, penjan la condició, la cosa perex ne-s destroy o-s pert, la venda no val ne és venda.

Coses no estimades dades en dot o en exovar, après que-l matrimoni és acabat, so és que les núpties són fetes en faz de l'esgleya, estimatió que d'aquí enant ne sia feta entre-l marit e la muller no val, ne pot ne deu valer, per so car és semblant que fos donatió.

En qual que manera sia feta estimatió de les coses donades o promeses en dot o en exovar, ans que-l matrimoni sia acabat, axí com dit és, entre l'espòs e l'esposa o lurs amics, val aquella estimació e deu valer sens tota exceptió, enaxí que meynsvalensa o mésvalensa que en aquella estimació sia feta, no nou a aquella estimació, ne el contrait o la estimació de les coses nul temps no-s pot ne-s deu revocar sí que vayla més o meyns.

5.5.22 *Enans de matrimoni feyt, si algunes coses són donades en dot al marit estimades, acabat lo matrimoni, ço és en faz d'esglea, és axí con si comprat o avia e és vera venda e vera compra.*

Però si, ans del matrimoni acabat, les coses aquelles o part d'aquelles periran o-s destroyran per algun cas, lo perill pertayn e és de la fembra.

*Si les coses són moventz de tot en tot és lo perill del marit, e si són seentz, lo perill atressí és del marit, si per colpa o per negligència d'ell se perden o-s destroyren, per aquesta raó que, si venda condicional se fa o és feyta e, penjan la condició, la cosa perex o-s destroy o-s pert, la venda no val.*¹⁰

5.5.23 *Coses no estimades dades en exovar, après que-l matrimoni és acabat, ço és que les núpcies són feytes en faz d'esglea, estimació que d'aquí enant ne sia feyta entre-l marit e la muller no val, per ço car és semblant que fos donatió.*

5.5.24 *En qualque manera sie feyta estimació de les coses donades o promesses en exovar ans que-l matrimoni sia acabat, axí com dit és, entre l'espòs e l'esposa o lurs amics, val aquella estimació sens tota exceptió, enaxí que més valença o meyns valença que en aquella estimació sie feyta, no nou a aquella estimació, ne el contrayt o la estimació de les coses nuyl temps no-s pot ne-s deu revocar sí que vayla més o meyns.*

10. El costum 5.5.22 és diferent en les tres versions (manuscrits A, B i C). Si ens atenem a l'expressió textual, el primer paràgraf tot i que comença "Enans del matrimoni", és el que es refereix a la situació ("acabat lo matrimoni") de les coses donades en dot "enans". És el segon paràgraf el que es refereix a "ans del matrimoni".

El manuscrit A introduirà un impertinent: "Mas acabat lo matrimoni", per iniciar el tercer paràgraf. En prescindiran B i tots els textos successius, perquè, en definitiva, estava ja dit en el primer paràgraf.

Seguim les redaccions i aclarirem el text:

El manuscrit A:

a) Ans del matrimoni, la responsabilitat és de la dona, (segon paràgraf).

b) Després del matrimoni, la responsabilitat és del marit, distingeix però:

b') si els béns són movents de tot en tot, lo perill és del marit.

b'') si els béns són seents només és responsable el marit per culpa o negligència. I això redueix la responsabilitat pre i post matrimonial del marit. Tampoc es correspon amb el concepte de venda condicional que ve a continuació, que suposa no haver-se "acabat" el matrimoni, pendent per tant la condició, i entra en contradicció amb el primer paràgraf en què afirma que "acabat lo matrimoni... es com si comprat ho havia".

Manuscrit B:

a) Ans del matrimoni responsable la dona, exceptuat però:

a') Si son béns movents, la responsabilitat és del marit, receptor de les coses estimades.

a'') Si són béns seents, la responsabilitat serà també del marit en cas de culpa o negligència.

b) S'entén que després del matrimoni la responsabilitat és tota del marit segons el primer paràgraf del costum "així com si comprat ho havia". És el que ens sembla coherent.

Manuscrit C:

a) Ans del matrimoni la responsabilitat és de la dona, a excepció dels béns movents, en què serà del marit només si hi ha culpa o negligència per part d'ell. I això resulta restrictiu perquè el text (certament facsimilat i, per tant, menys fiable) deixa de dir "E si són seents, lo perill atressí és del marit".

b) Després del matrimoni és així com si comprat ho havia.

Entenem que les edicions han quedat confoses, per desconexedores del text B, l'únic que les podia aclarir.

RÚBRICA 6

DE TUDORIA QUE SERÀ DADA PER LO DEFFUNT EN TESTAMENT O EN CODICIL, E DE TOTZ ALTRES TUDORS

1 *Rúbrica de tutoria que serà dada per lo defunt en testament o en codicil e de totz altres tutors. ¹*

5 *Tres tuteles són: la primera és testamentària, la segona és legítima, la tersa és dativa. On con la testamentària és, neguna de les altres no an loch; defalcent aquesta testamentària, ven la legítima, la qual an e deven aver egualment los pus pruxmes parentz que·ls pubils an, si·s vol que sien de part de pare, si·s vol que sien de part de mare, ab que sien sufficiens, però als pus sufficiens deu ésser confirmada; e aquesta estant, no a loch la dativa. Mas defalcent la tutela legítima ven la tutela dativa, la qual se dóna per juy e per sentència dels ciutadans.*

15 *Però là on a mare o àvia e defayl la tutela testamentària, no contrastant la legítima tutela ne la dativa, si eles volen aver la tutela, primerament e enans que la tutela legítima ne la dativa venguen ne pusquen ésser, deu a eles ésser confirmada sens tot contrast; so és saber, si mare y a, a la mare, e si mare no y a, a l'àvia, però eles, si pus és en los béns dels pubils que no són los béns d'elles, deven donar fermansa covinent e bastant **rem pupilli salvam fore**.*

30 *E a la vegada, jasia so que·ls béns de la mare o de la àvia sien plus e més que no són los béns dels pubils en la confirmació, si als ciutadans que seran en la cort serà vist e conegut que deven dar la fermansa si volen que la tutoria los sia confirmada, deven dar la fermansa bastant e covinent.*

35 *Los tutors legítims deven donar fermansa **rem pupilli salvam fore**, totes ores que les tutories los sien dades o confirmades, e obligar lurs béns.*

5.6.1 *Tres tuteles són: la primera és testamentària, la segona és legítima, la terça és dativa. On quan la testamentària és, neguna de les altres no han loch; deffalcent aquesta testamentària, ve la legítima, la qual han e deuen aver egualment los pus pruxmes parentz que·ls pubils han, si·s vol que sien de part de pare, si·s vol que sien de part de mare, ab que sien sufficiens, però que al pus sufficient deu ésser confirmada; e aquesta estant, no ha loch la dativa. Mas deffalcent la tutela legítima ve la tutela dativa, la qual se dóna per juhü.*

*Però là on ha mare o àvia e deffal la tutela testamentària, no contrastant la legítima tutela ne la dativa, si el·s volen aver la tutela, primerament e enans que la tutela legítima ne la dativa venguen ne pusquen ésser, deu a helles ésser confirmada sens tot contrast; ço és a saber, si mare y ha, a la mare, e si mare no y ha, a la àvia, però helles, si pus y és en los béns dels pubils que no són los béns d'elles, deuen donar fermança covinent e bastant **rem pupilli salvam fore**.*

E a la vegada, jassia çò que·ls béns de la mare o de la àvia sien més que no són los béns dels pubills en la confirmació, si als ciutadans que seran en la cort serà vist que deuen dar la fermança si volen que la tutoria los sia confirmada, deuen dar la fermança bastant e covinent.

5.6.2 *Los tutors legítims deuen donar fermança **rem pupilli salvam fore**, totes hores que les tutories los sien dades o confirmades, e obligar lurs béns.*

1. RÚBRICA DE TUDORIA et cetera: Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rúbrica.

1 *Los tutors datius, és en conexensa dels ciu-*
tadans que seran en la cort, si deven dar fer-
mansa o no, e ladoncs, segons la conexensa
d'èls, an a dar la fermansa e obligar lurs béns,
5 *o no donar fermansa² mas obligar lurs béns.*

Tutor testamentari o legítim o datiu, si és
donat a moltz pubils, e la un d'aquels ven a etat
de XIII ayns, si mascle és, e si femna és e ven
a etat de XII ayns, en aquestz qui aquesta es-
10 *tat² vénen és fenida la tutela. E jassia so que la*
tutela sia fenida en aquestz, no per so meyns és
e reman tutor dels altres que són menors de les
etatz sobredites tro vénen a aqueles etatz.

Pare en son testament o en sa derrera vo-
15 *lontat pot donar e establir a sos fils, sí que-ls*
fassa hereus, sí que-ls fassa legataris, tutors e
curadors ensems, o tutors tant solament e, als
majors de XII ayns si són femnes e de XIII ayns
si són mascles, pot donar e establir curadors
20 *sens confirmació del veger e dels ciutadans,*
que en negun d'aquestz cases no y és requesta
ne demanada. E valen les tuteles e les curacions
axí fetes sens tot contrast.

Persona neguna menor de XXV ayns, tutor ne
25 *curador ésser no pot, car tot hom qui deu estar*
en aministració o en curació d'altre e per altre
ç'a a governar, sots si no deu ne pot aver altres
a qui él aja a governar ne aministrar, ne tutela
ne cura d'altres no li deu ne pot ésser donada
30 *ne confirmada.*

Tot tutor o curador tantost com la tutela o
la cura li és donada, deu fer enventari de totes
les coses dels pubils com dels adultz o adolo-
cens ab escrivan públic e ab II o ab III testi-
35 *monis, e presens los parentz o amics dels pubils*
qui sàpien o dégien saber les coses dels pubils
o adultz e, encara més, si la heretat del defunt
és cargada de deutes, deu apelar los creadors
e els legataris, e assignar dia o dies, e dir e
40 *denunciar que él vol fer enventari, e que y sien,*
si ésser y volen, e presens éls, deu fer l'enven-

5.6.3 *Los tudors datius, és en conexença dels ciu-*
tadans que seran en la cort, si deuen dar fer-
mança o no, e ladoncs, segons la conexença
d'èls, han a dar la fermança e obligar lurs béns,
o no donar fermança mas obligar lurs béns.

5.6.4 *Tutor testamentari o legítim o datiu, si és*
donat a moltz pubills, e la un d'aquels ve a edat
de XIII ans, si mascle és, e si fembra és de XII
ans, en aquestz qui en aquesta edat vénen és
fenida la tutela. E jassia ço que la tutela sia
fenida en aquestz, no per ço meyns és e roman
tutor dels altres qui són menors de les edatz
sobredites tro vénen en aquelles edats.

5.6.5 *Pare en son testament o en sa derrera voluntat*
pot donar e establir a sos fills, sí que-ls faça
hereus, sí que-ls faça legataris, tutors e cura-
dors, ço és si són de edat menor, si-s vol los pot
donar e establir a aquells tudors e curadors
ensems, o tudors tan solament, e als majors de
XII ans, si són fembres, o de XIII ans, si són
mascles, pot donar e establir curadors sens
confirmació del veguer e dels ciutadans, que en
negú d'aquestz cases no y és requesta ne de-
manada ne y és necessària.

5.6.6 *Persona neguna menor de XXV ans, tutor ne*
curador ésser no pot, car tot hom qui deu estar
en aministració o en curació d'altre e per altre
s'a a governar, sots si no deu ne pot aver altres
a qui hell aja a governar³ ne aministrar, ne tutela
ne cura d'altres no li deu ne pot ésser donada ne
confirmada.

5.6.7 *Tot tutor o curador, tant tost com la tutela o*
la cura li és donada, deu fer enventari de totes
les coses dels pubills o dels adults o adolescents
ab escrivà públic e ab II o ab III testimonis, e
presents los parents o amics dels pubills qui
sàpien o degen saber les coses dels pubills o
adults e, encara més, si la heretat del deffunt és
cargada de deutes, deu appellar los creadors e-ls
legataris, e assignar dia o dies, e dir e denunciar
que ell vol fer enventari, e que y sien, si ésser
y volen, e presents ells, deu fer enventari. Però

2. En el costum 5.6.4 el text A dóna estat per edat, cosa que no altera, però, la comprensió del text.

3. Els texts de C i B porten en el costum 5.6.6 la frase "sots si, no deu ne pot aver altres a qui hell aja a governar" que desapareixerà a partir de C i a les edicions. És una precisió que recalca la intenció del costum, però el fet de suprimir-la no en canvia res.

1 *tari. Però pus assignat e dit los aurà lo dia e els*
dies que él vol fer inventari, e y seran in nomine
dei presens éls, fassa l'inventari. Mas si no y
5 *seran o no y volen ésser, él no ces ne deu cessar*
que no fassa l'inventari e vàgia aenant e fas-
sa'l, que basta si a él, pus los o a fet saber, e que
i sien, si ésser y volen.

Mare ne àvia ne nula femna, no pot ne deu
10 *assignar ne donar en testament ne en altra*
derrera voluntat, tutor ne curador a ssos fils ne
a ssos nétz, per so con femna no a en son poder
fils ne nétz.

Con tutors en testamentz o en derrerres vo-
15 *lentatz no són donatz ne establitz als pubils, per*
juy e per sentència dels ciutadans, la cort deu
forsar e destréyner los pus pruxmes dels pubils
ab que sien sufficiens e bastans que sien tutors
dels pubils. E si per aventura los pus pruxmes
20 *dels pubils no seran sufficiens, deu forsar e*
destréyner los altres parentz dels pubils que
sien sufficiens e bastans. Car, mentre que pa-
rentz ajen los pubils que sien sufficiens e bas-
tans, que la cort pusca forsar e destréyner, ne-
25 *gun altre no deu ésser forsat ne destret que*
reeba la tutoria. Mas si parentz sufficiens e
bastans no auran, la cort, en aquest defalimnt,
deu forsar e destréyner I prohóm o II de la ciu-
tat, segons que éls conexaran si n'i a obs més
30 *de I, que a la tutela e als pubils sien pus útils e*
pus profitables que sia tutor dels pubils e, vula
o no, que la ha a rebre, si doncs justa e raonable
escusa no a segons que dret vol. Car segons dret
són les excuses.

Tutor o curador per si metex, neguna cosa
35 *seent dels pubils ne dels adultz, no pot ne deu*
donar ne establir a cens ne a partz per totz tems,
jasia so que u pusca donar e establir mentre la
tutela o la cura dura.

Pubils ne adultz sens lurs tutors o curadors
40 *no poden ne deven estar en juy e, si u fan, ren*
que amb éls sia fet no val. Ne pot ne deu valer
ren ipso iure.

Demanda que sia feta contra alcun pubil, axí
45 *bé(ns) de coses seens com de deutes o de coses*
movens, lo tutor de continent deu respondre per
él en juy, e menar lo plet, axí con faria lo pubil
si era de perfecta etat, e so que amb él se fassa,
val e deu valer e és ferm.

pus assignat e dit los aurà lo dia o els dies que
ell vol fer inventari, e y seran presentz hells faça
l'inventari. Mas si no y seran o no y volen ésser
hells, no ces ne deu cessar que no faça l'inven-
tari e vage aenant e faça-l, que basta-li a hell, pus
los o ha feyt assaber, e que y sien, si ésser y
volen.

5.6.8 *Mare ne àvia ne nuyla fembra, no pot ne deu*
assignar ne donar en testament ne en altra der-
rera voluntat, tutor ne curador a sos fills ne a sos
néts.

5.6.9 *Quan tutors en testaments o en altres derrerres*
volontats no-n són donatz ne establitz als pu-
bills, per juhü, la cort deu forçar e destréyner los
pus pruxmes dels pubills ab que sien sufficiens
e bastants que sien tutors dels pubills. E si per
aventura los pus pruxmes no-n seran sufficiens
e bastants, deu forçar e destréyner los altres
parents dels pubills que sien sufficiens e bas-
tants. Car, mentre que parents agen los pubills
que sien sufficiens, que la cort pusca forçar ne
destréyner, negun altre no deu ésser forçat ne
destret que reeba la tutoria. Mas si parents suf-
ficients no auran, la cort, en aquest defalimnt,
deu forçar I prohóm o II de la ciutat, segons que
hells conexeran si n'i ha obs més de I, que a la
tutela e als pubills sien pus útils, e pus profi-
tables que sia tutor dels pubills e, vuyla o no, que
la ha a rebre, si doncs justa e raonable escusa
no ha, segons que dret vol.

5.6.10 *Tutor o curador per si metex, neguna cosa*
seent dels pubills ne dels adultz, no pot donar ne
establir a cens ne a parts per tots temps, ja sia ço
que pusca donar e establir mentre la tutela o la
cura dura.

5.6.11 *Pubills ne adults sens lurs tutors o curadors*
no poden estar en juhü e, si o fan, re que ab hells
sia feyt no val.

5.6.12 *Demanda que sia feyta contra algun pubil,*
axí bé de coses seents con de deutes o de coses
movents, lo tutor de continent deu respondre
per hell en juhü, e menar lo pleyt, axí com faria
lo pubil si era de perfeyta edat, e ço que ab ell
se faça, val e és ferm.

1 *E si demanda serà feta contra adult o ado-*
locent de neguna cosa seent o movent, o de
deutes, o d'alcuna cosa, lo adult, present son
5 *curador, deu respondre al plet, e menar son*
plet, e tot so que amb èl és o serà fet val e és ferm
e estable.

E si per aventura lo adult, curador no aurà
o no-l volrà aver, e per algun contra èl serà feta
ne moguda demanda o qüestió, èl forsat, deu-li
10 *ésser donat curador tant solament a aquel plet,*
ab lo qual curador èl deu respondre e menar son
plet, e so que amb èl és fet, val e és ferm. Car en
altres coses lo adult no pot ne deu ésser forsat
que aja curador, pus no-l vol, sinó als pletz e a
15 *les demandes que contra èl són mogudes ne*
fetes, car ladoncs lo pot hom e deu forsar e
destréyner.

Fenida tutela o cura per la persona del pubil
o de l'adult, no poden aquels tutors o curadors,
20 *ne deven, en plet ne en als, respondre per los*
ditz pubils ne adultz, ne-l ne pot hom convenir en
ren, ne fer contra èls demanda, ans los adultz
deven respondre e defendre e demanar lurs
accions e lurs demandes.

25 *De mala aministració no tant solament ne*
són tengutz e obligatz los tutors e els curadors
ans o són lurs hereus atressí tengutz e obligatz.

30 *Dos tutors o plus donatz a alcun pubil, si la*
I d'aquestz tutors a plet contra aquel pubil, lo
dit tutor pot-se clamar de sos contutors o con-
tutor, e aquels deven e poden defendre lo dit
pubil.

35 *Però si lo dit pubil no a altres tutors sinó*
aquel qui a clams del pubil, deu ésser donat
curador, per juy e per sentència dels ciutadans,
a aquel pubil, tant solament a aquel plet; lo qual
curador deu respondre a aquel plet, e menar e
defendre lo pubil en aquel plet tant solament.

40 *Curadors e tutors, axí femnes com hòmens,*
són tengutz, fenida la tutela o la cura, de redre
comte de totes les coses e de la aministració dels
pubils.

Lo pubil, sens auctoritat de son tutor, no pot
obligar ne enpeynorar sos béns.

5.6.13 *E si demanda serà feyta contra l'adult o ado-*
lescent de neguna cosa seents o movents, o de
deutes, o d'alguna cosa, lo adult, present son
curador, deu respondre al pleyt, e menar son
pleyt, e tot ço que ab hell és o serà feyt, val e és
ferm.

E si per aventura lo adult, curador no aurà o
no-l volrà aver, e per algun contra ell serà feyta
o moguda demanda o qüestió, hell forçat, deu-li
ésser donat curador tansolament a aquell pleyt,
«ab lo qual curador eyl deu respondre y menar
son pleyt»⁴, e ço que ab hell és feyt, val e és ferm.
Car en altres coses lo adult no pot ne deu ésser
forçat que age curador, pus no-l vol, sinó als
pleyts e a les demandes que contra hell són
mogudes ne feytes.

5.6.14 *Fenida tutela o cura per la persona del pubill*
o de l'adult, no poden aquells tutors o curadors,
ne deuen, en pleyt ne en als, respondre per los
ditz pubills ne adults, ne pot hom convenir en
re ne fer contra ells demanda, ans los adults
deuen respondre e deffendre e demanar lurs
accions e lurs demandes.

5.6.15 *De mala aministració no tant solament ne són*
tengutz e obligats los tudors e els curadors ans
o són lurs hereus atressí tengutz e obligats.

5.6.16 *Dos tutors o plus donats a algú pubill, si la I*
d'aquests ha pleyt contra aquell pubill, lo dit
tutor pot-se clamar de son tutor o contutor, e
aquells deuen e poden deffendre lo dit pobill.

Però si lo dit pubill no ha altres tutors sinó
aquell qui a clams del pubill, deu ésser donat
curador, per juhü, a aquell pubill tant solament
a aquell pleyt; lo qual curador deu respondre a
aquell pleyt, e menar e deffendre lo pubill en
aquell pleyt tant solament.

5.6.17 *Curadors e tutors, axí fembres con hòmens,*
són tengutz, fenida la tutela o la cura, de redre
comte de totes les coses e de la aministració dels
pubills.

5.6.18 *Lo pubill, sens auctoritat de son tutor, no pot*
obligar ne enpeynorar sos béns.

4. El text B dins el costum 5.6.13 prescindeix de la frase: "ab lo qual curador ell deu respondre y menar son pleyt", que no canvia el sentit del costum, però que reapareixerà a la versió C i a les edicions.

- 1 *Mut ne sort de tot en tot, no pot ésser tutor ne curador.* 5.6.19 Mut ne sort de tot en tot, no pot ésser tutor ne curador.
- 5 *Los fils e els hereus dels tutors o dels curadors, per raon de successió de lur pare, per so con éls eren tutors o curadors, no poden ésser tutors ne curadors d'aquels pubils o adultz de què lur pare era tutor o curador.* 5.6.20 Los fills o els hereus dels tutors o dels curadors, per raó de successió de lur pare, per ço car ells eren tutors o curadors, no poden ésser tutors ne curadors d'aquells pubills o adults de qui lur pare era tutor o curador.
- 10 *Si alcun hom dóna o establex tutor o curador a ssos fils e dirà enaxí: «do a mos fils aytal hom tutor o curador», en aquest mot «mos fils», enaxí bén y són enteses les files com los fils, e enaxí bén és tutor o curador de les files com dels fils, com en aquesta paraula «mos fils» s'entén files e fils e els pòstumos; que la apelació del masculí conceb lo femení set non en converso.* 15 5.6.21 Si algun hom dóna o establex tutor o curador a sos fills e dirà enaxí: DO A MOS FILLS AYTAL HOM TUTOR O CURADOR, en aquest mot MOS FILLS, enaxí bé y són enteses les filles com los fills, e enaxí bé és tutor o curador de les filles con dels fills, car en aquesta paraula MOS FILLS s'entén fills e filles e els **postumus**; que la appellació del masculí conceb lo femení **sed non e converso**.
- 20 *Testador que establex tutor a son fil e no nomena el nom del fil, és entés que a totz los altres fils lo fa tutor e no tant solament aquels fils és entés que l'establex tutor que a en son poder, ans si alguns, per aventura, de sos fils són catius, e ixen e tornen del catiu, aquels són en aquella tutela e y són enteses.* 5.6.22 Testador qui establex tutor a son fill e nomena la nom del fill, és entés que a totz los altres fills lo fa tutor e no tant solament a aquells fills és entés que l'establex tutor que ha en son poder, ans si alguns, per aventura, de sos fills són catius, e ixen e tornen del catiu, aquells són en aquella tutela e y són enteses.
- 25 *Los tutors deven demanar los deutes e totz los altres béns e profitz dels pubils, e no-ls deven minvar, ne donar, ne alienar, ne fer transacció neguna per què los béns del pubil pusquen minvar, car si o fa no perjudica al pubil.* 5.6.23 Les tutors deuen demanar los deutes e tots los altres béns e profits dels pubills, e no-ls deuen mirvar, ne donar, ne alienar, ne fer transacció neguna per què los béns del pubill pusquen mirvar, car si o fa no perjudica al pubill.

RÚBRICA 7
DE EXCUSACIONE TUTORUM VEL CURATORUM

- 1 **De excusacione tutorum vel curatorum.** ¹
Veger e batle se poden excusar de tutoria e de curation si-s volen. 5.7.1 Veger e batle se poden excusar de tutoria o de curació si-s volen.
- 5 Atressí se poden excusar aquells que an LXX anys o plus. 5.7.2 Atressí, se poden excusar aquells qui han LXX ans o pus. ²
- Qui governa o aministra III tutelas o III curacions leyalment se pot excusar, que no n'és tengut de reebre plus, si no-s vol, ne-l ne pot hom forçar ne destréyner. 5.7.3 Qui governa o aministra III tuteles o III curacions leyalment se pot excusar, que no n'és tengut de reebre plus, si no-s vol ne-l ne pot hom forçar ne destréyner.
- 10 Item. Tot hom que aja V infantz o plus se poden excusar de tutela e de cura, que no n'és tengut que-n reeba jens si no-s vol ne-l ne pot hom forçar. 5.7.4 Item, tot hom que aja V infants o pus se pot excusar de tutela e de cura que no n'és tengut que-n reeba gens si no-s vol ne-l ne pot hom forçar.
- 15 Item, pobrea excusa tot hom, que no serà si no-s vol tutor ne curador, so és saber aquella pobrea car hom no pot viure sens trebal de ça persona, enaxí que feent e aministrant tutelas o curacions perdria, que no-s podria trebalar en sos fetz e vendria a pobrea; e mal acorre ne ajuda a altre que tot son trebayl aja obs necessari. 5.7.5 Item, pobrea excusa tot hom, que no serà si no-s vol tutor ne curador, ço és aquella pobrea car hom no pot viure sens trebayll de sa persona, enaxí que feent o aministrant tuteles o curacions perdria, que no-s poria trebayllar en sos feyts e venria a pobrea; e mal acorre ne ajuda a altre qui tot son trebayl aja obs necessari. ³
- 20 Moltz són ditz e nomenatz, dos o plus. On si per aventura dos tutors o curadors o plus seran en una tutela o en una cura, e la un d'aquells morrà ad ans que la tutela o cura sia fenida, en loc del mort no n'i pot hom ne deu metre altre, ans la tutela o la cura reman a aquells que plus e sobreviven. 5.7.6 Molts són dits e nomenats, II o pus. On si per aventura II tutors o curadors o pus seran en una tutela o en una cura, e la un d'aquells morrà ans que la tutela o cura sia fenida, en loc del mort no n'i pot hom ne deu metre altre, ans la tutela o la cura roman a aquells qui pus e sobreviuen.

1. RUBRICA DE EXCUSACIONE TUTORUM ET CETERA: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rúbrica.**

2. A notar, en el costum 5.7.2, que tots els manuscrits concorden en l'edat que excusa la tutoria, 70 anys, i no obstant això, les edicions la redueixen a 60 anys.

3. Quant al concepte de pobre, vegeu 1.1.18.

- 1 *Pubils ne adultz no poden fer ne moure qüestió alcuna ne demanda contra lurs tutors o lurs curadors, tro que la tutela o la cura sia fenida, si doncs los tutors o els curadors no n'eren*
5 *remogutz de la tutela o de la cura pro sospitosos; car ladoncs de continent poden moure demanda contra éls.*
- Les coses mobles del pubil o de l'adult que, si hom les estogiava, estogian ç'afolarien, axí com és vin, blat, oli e totes altres coses que*
10 *afolar o destruir se poden, e ç'afolen e perexen movens, se poden vendre e alienar per los tutors o curadors a bona fe e sens engan, e és ferm e estable, e so que n'aurà, deu-o metre e posar en*
15 *utilitat e en profit dels pubils o dels adultz.*
- Pubil és dit, mascle del dia de la sua nativitat tro que a XIII ayns conplitz, e femna tro que a XII ayns conplitz.*
20 *Adult és dit de XIII ayns conplitz ensús, tro que a XXV ayns con és mascle; e femna de XII ayns conplitz ensús tro a XXV ayns.*
- Axí con hom dóna als adultz curador con lo demanen, atressí dóna hom curador als furiosos e als oratz e als pròdigos, so són deguastadors de lurs béns, jasia so que no-l demanen,*
25 *e éls forsatz, los pot hom e deu donar curadors, mal lur grat, per juy e per sentència dels ciutadans, los quals curadors se deven obligar e lurs béns de ben e leyalment aministrar la cura*
30 *sobredita.*
- Aquels defalexen ésser tutors o curadors, so és que no són tutors ne curadors, qui de la tutela o de la cura són remogutz axí con a sospitosos, o-s poden excusar per justa e raonable excusa*
35 *que sien remogutz de la tutela o de la cura.*
- Vendes o alienacions no poden ésser fetes per los tutors ne per los curadors, de coses seentz, o rendes, o censal, dels pubils ne dels*
40 *adultz, si doncs no u fan per deutes que dégien o per fam dels pubils e dels adultz que en altra manera no-s pusquen sostentar. O si les coses aqueles no eren tals e tan dampnoses als pubils e als adultz que més o quaix més y agués hom a metre e a despendre en les coses que no és la*
45 *renda, o si doncs no eren coses que fossen aparellades de caure e els pubils o-ls adultz no avien altres coses ab que sens gran dampnatge d'éls se pogessen adobar, o si l'adob era tan*
- 5.7.7 *Pubills ne adults no poden fer ne moure qüestió alguna ne demanda contra lurs tutors o lurs curadors, tro que la tutela o la cura sia fenida, si doncs los tutors o els curadors no n'eren remoguts de la tutela o de la cura per sospitosos; car ladoncs de continent poden moure demanda contra hells.*
- 5.7.8 *Les coses mobles del pubill o de l'adult que, si hom les estojava, estojan s'affolarien, axí con és vi, blat, oli e totes altres coses que affollar o destruir se poden, e s'affollen e perexen movens, se poden vendre e alienar per los tutors o curadors a bona fe e sens engan, e és ferm, e ço que n'aurà, deu-o metre e posar en utilitat e en profit dels pubills o dels adults.*
- 5.7.9 *Pubill és dit, mascle del dia de la sua nativitat tro a XIII ans complits, e fembra tro que ha XII ans complits.*
Adult és dit de XIII ans complits ensús, tro que ha XXV ans, quan és mascle; e fembra de XII ans complits ensús tro que ha XXV ans.
- 5.7.10 *Axí con hom dóna als adults curador quan lo demanen, atressí dóna hom curador als furiosos e als orats e als pròdigos, ço són degastadors de lurs béns, jassia ço que no-l demanen, e hells forçats, los pot hom e deu donar curadors, mal lur grat, per juhü, los quals curadors se deuen obligar e lurs béns de bé e leyalment aministrar la cura sobredita.*
- 5.7.11 *Aquells deffalexen ésser tutors o curadors qui de la tutela e de la cura són remogutz axí con a sospitosos, o poden escusar per justa e raonable excusa que sien remogutz de la tutela o de la cura.*
- 5.7.12 *Vendes o alienacions no poden ésser feytes per los tutors ne per los curadors, de coses seents, o rendes, o sensal, dels pubills ne dels adults, si doncs no u fan per deutes que degen o per fam dels pubills e dels adults que en altra manera no-s pusquen sustentat. O si les coses aquelles no eren tals e tant dampnoses als pubills e als adults que més o quayx més y agués hom a metre e a despendre en les coses que no és la renda, o si doncs no eren cases que fossen apareyllades de caure e-ls pubills e-ls adults no avien altres coses ab que sens gran dampnatge d'ells se poguessen adobar, o si l'adob era tan*

1 *gran que més costàs l'adob que no valgessen les*
cases con fossen adobades. Car ladoncs, en
aquestz cases, valen les vendes e les alienacions
5 *que són fetes a bona fe e sens engan, e per juy*
e per sentència dels ciutadans, que assò deven
veer e conéxer, que per los tutors o curadors són
fetes o alienades.

gran que més costàs l'adob que no valguesen les
cases quan fossen adobades. Car ladoncs, en
aquests cases, valen les vendes e les alienacions
que són feytes a bona fe e sens engan, e per juhü,
que per los tutors o curadors són feytes o alie-
nades.

LLIBRE SISÈ

RÚBRICA 1

DE SERVUS QUI FUGEN E DE FURTZ

1 *Explicit liber V. Incipit liber VI.*

*Rubrica de servis fugitivis et furtis*¹

5 *La fuita dels servus o dels catius, per qual que raon se sia, a lurs seynors no deu ésser dampnosa.*

6.1.1 La fuyta dels servs o dels catius, per qual raó se sia, a lurs seynors no deu ésser dampnosa.

10 *Si alcun servu o catiu fug a son seynor, e el seynor a sospita que sia en alcun alberch de la ciutat ne de son termen, e demana que-n sia fet encerquament per les cases on ha sospita, per juy e per sentència dels ciutadans, lo veguer deu anar a aqueles cases e deu aquí fer entrar, si les cases són de xristians o de jueus, dos prohòmens xristians qui deven-lo trer e liurar a son seynor.*

6.1.2 Si alcú catiu fug a son seynor, e el seynor a sospita que sia en alcú alberch de la ciutat ne de son terme, e demana que-n sia fet encerquament per les cases on a sospita, lo veguer deu anar a aqueles cases, e deu aquí entrar ab alguns dels veyns crestians o dels ciutadans, qui en aquel loc seran presentz. E si per aventura éls no y volrran entrar, lo veguer, feyta en éls I fadiga, pot aquí entrar² ab qualssevol, e cercar l'alberch bé e diligentment, e si y troben lo catiu, deuen l'en trer e liurar a son seynor. E açò entenem sia que les cases sien de crestians, sia que sien de jueus.

15 *E si les cases són de sarrayns, lo seynor del servu o el catiu deu anar a l'alcayt, e l'alcayt deu anar aquí e deu fer entrar aquí II xristians e II sarrayns qui diligentment encerquen aqueles cases, e a bona fe e sens engan, e si troben*

Mas si les cases són de sarrayns, deu-y entrar lo veguer ab II crestians e ab II sarrayns, los quals li deu liurar l'alcayt; e si l'alcayt no-ls li volia de mantinent liurar, lo veguer, feta en él I fadiga, pot aquí entrar ab qualssevol, e fer tot

1. EXPLICIT QUINTUS. INCIPIT SEXTUS. RUBRICA DE SERVIS FUGITIVIS: approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica...

2... salvo quod dicunt super secunda consuetudine huius modi capituli que incipit "Si alcun servu o catiu et cetera" quod in quolibet casu in ipsa consuetudine contentu vicarius intret domum cum civibus vel sine civibus si vicini vocati per vicarium nolint intrare.

Així es rectificará en B i C "amb alguns dels veïns cristians o dels ciutadans qui en aquel loc seran presents. E si per aventura ells no hi voldran entrar, lo veguer, feta en ells una fadiga, pot aquí entrar". (Encara que al text B apareixerà ratllat posteriorment).

1 *aquí lo servu o el catiu, deven-lo'n trer e liurar a son seynor.*

5 *Servu ne catiu que sia emblat a negun, en qual que loch lo trob son seynor, lo pot cobrar d'aquel qui-l posseex; sens lo preu del catiu, que no n'és tengut de donar ne de pagar a aquel qui-l ten ne-l posseex, ne nula altra cosa no li n'és tengut de donar, si doncs aquel qui-l ten no deya que l'agés trobat, e fos ver; car ladoncs li deu donar mig morabetí, del flum d'Ebre tro al riu d'Uldecona, per trobes, e del riu d'Uldecona tro al riu de Xúquer II morabetins.*

15 *Lo seynor de qual que cosa que sia emblada a contra lo ladre tres accions o demandes, so és saber: reyvendicatió, e condició furtiva, e acció de furt, manifest o no manifest. La pena de la acció del furt manifest és en quatre dobles, sens la cosa; e la pena del furt no manifest és en dues dobles, sens la cosa.*

20 *Qui rem alienam contractat in vito domino furtum comititur, furtum sine affectu furandi non comititur.*⁴

25 *Deutor qui embla la cosa que aurà liurada en peynora a son creador, deu ésser condempnat a son creador, en restitució d'aquela cosa, e encara és tengut de acció de furt, manifest o no manifest, segons que-l fa. Mas no és tengut que-n sostenga pena corporal.*

30 *Ladronici o furt ne roberia no-s pot fer sinó de coses mobles, o que per si metexes se moven.*

35 *Seynor de coses qui li són enblades les pot e deu cobrar de tot posseidor, sens preu o altra cosa que no li n'és tengut de donar ne de pagar; jasia so que-l posseidor o aja conprat o per algun altre títol li sia vengut.*

40 *Per aventura si alcun, d'alcun ladre o d'altra persona qui no sia ver seynor d'alcuna cosa, públicament aquela cosa comprarà e a bona fe, si en après ven lo ver seynor e provarà aquela cosa ésser sua leyalment, sens tot preu la deu*

zo que damunt és dit, com les cases són de crestians o de jueus.

6.1.3 *Servu o catiu que sia emblat a negú, en qualque loc lo trop son seynor, lo pot cobrar d'aquel qui-l posseex, sens lo preu del catiu, que no n'és tengut de pagar ni de donar a aquel qui-l té ni-l posseex; ne nuyla altra cosa no li n'és tengut de donar, si doncs aquel qui-l té no deya que l'agés trobat, e fos ver; car ladoncs li deu donar mig morabatí, del flum d'Ebre tro al riu d'Uldicono per trobes, e del riu d'Uldicono tro al riu de Xúquer II morabatins.*³

6.1.4 *Lo seynor de qualque cosa sia emblada a contra lo ladre III accions, zo és a saber: rey vendicatio, e conditio furtiva, e actió de furt, manifest o no manifest. La pena de la actió del furt manifest <és> en quatre dobles, sens la cosa; e la pena del furt [no] manifest és en dues dobles, sens la cosa.*

6.1.5 *Deutor qui embla la cosa que aurà liurada en peynora a sson creador, deu ésser condempnat a sson creador, en restitució d'aquela cosa, e encara és tengut de acció de furt, manifest o no manifest, seguons que-l fa. Mas no és tengut que-n sostengua pena corporal.*

Ladronici o furt o roberia no-s pot fer sinó de coses mobles, o qui per si metexes se mouen.

6.1.6 *Seynor de coses que li són [emblades] les pot e deu cobrar de tot posseidor, sens preu o altra cosa que no li n'és tengut de donar ne de pagar; jassia zo que-l posseidor o aja conprat o per altre títol li sia vengut.*

6.1.7 *Per aventura si alcú, d'algun ladre o d'altra persona que no sia ver seynor d'alcuna cosa, públicament aquela cosa comprada e a bona fe, si en après ve lo ver seynor e provarà aquela cosa ésser sua leyalment, sens tot preu la deu e*

3. Hem de notar aquí el final de 6.1.3, amb la referència al Xúquer pel que fa a la troba de moros. Ja destacàvem en un altra ocasió l'existència del pergami de AMT *Privilegis V núm 5* (datat a 1243). La norma prové d'Usatges (que es mou dins els límits Nord-Llobregat - Francolí), passa a la Carta de Població de Tortosa (que es mou dins els límits Francolí - Ebre - Uldecona) i, des de la carta de 1243 (que es mou dins els límits Ebre - Uldecona - Túrria) al nou límit del manuscrit A (que es mou entre Ebre - Uldecona - Xúquer), on queda ja fixada la progressió de la conquesta dins del text *Costums*, que no tindria ulterior modificació, cosa que ens permet de datar-ne la redacció entorn de la conquesta de Cullera. (Vegeu MASSIP J.: *La gestació de Costums...* pp. 225 ss. Tortosa 1983).

4. Entre 6.1.4, i 6.1.5, el text A porta un costum en llatí que desapareix en els textos posteriors. Ens sembla complementari en introduir el matís "fet d'amagat del seynor"; i en aclarir que no hi ha furt sense voluntat d'ocultar.

1 e la pot cobrar; no contrastant la compra que
aqueu n'a feta, ne nula alienació que d'aquén
sia feta, sens volentat del ver seynor o sabuda;
jasia so que·l comprador pusca mostrar aqueu
5 qui la cosa aquela li aja venuda.

Furtz o ladronicis, o roberies, o enjúries do-
mèstiques, so és que·s fan per mulers, o per fils
o files, o servus, serves, catius o catives, o ser-
vens d'alcun, o per altra compayna, o per nétz
10 o per nétes, per nebotz o nebodes, escolans o
altres dexebles, axí mascles com femnes, que
sien de la compayna d'alcun o en ça deciplina,
deven ésser castigatz e represes per lo seynor
d'aquels, o per lurs maestres, o per lurs pares
15 o lurs mares, o lurs avis o àvies, e no per ne-
gunes altres persones, seynor, cort, ne altres, si
doncs lurs seynors o lurs maestres que no·ls
volgessen castigar e se'n volgessen clamar a la
cort e aquí pendre lur dret e menar lur plet, car
20 en aquest cas a loc la cort, pus éls se'n clamen,
e éls no·ls volen castigar.

Lo castigament que·ls seynors o els maestres
deven fer és, que deu ésser temprat e sens naf-
rament de les persones; exceptatz los servus o
25 serves, catius o catives, en les quals lur seynor
poden régeament castigar, assotar, e cremar ab
çagín, e a les vegades ab naframent de les per-
sones, sens mort.

Lo seynor pot cobrar son catiu fugitiu o altra
30 cosa per si metexa movent d'aquél qui per raon
de furt lo çelarà, o en altra manera malicio-
sament lo çelarà o lo magarà. E el celador aital
o l'amagador deu donar et ésser condempnat
al seynor del catiu o de l'altra cosa, en lo catiu
35 aqueu o l'altra cosa, a restituir e en altre aytan
bon o aytan bona cosa o e·l preu que·l catiu o
la cosa valrà, per pena del malefici, sens con-
trast, con provat li sia leyalment.

Fil que sia en poder de pare, so és que no sia
40 emancipat, si pren nula cosa dels béns del pare
sens volentat d'él, e alò darà a alcuna putana,
o a ssa enamorada, o a altra persona, lo pare
o pot tot cobrar, sens tot preu e serviï que no
n'és tengut de fer ne de donar.

la pot cobrar; no contrastant la compra que
aqueu n'a feyta, ni nuyla alienatió que d'aquén
sia feyta, sens volentat del ver seynor o sabuda;
jasia zo que el comprador pusca mostrar o no
mostrar aqueu qui la cosa aquela li aja venuda.

6.1.8 Furtz o ladroniçis, e roberies, o enjúries do-
mèstiques, zo és que·s fan per mulers o per fils
o files, catius o catives, o sirven<t>s d'alcú, o per
altra compayna, o per nétz o nétes, o per nebotz
o nebodes, escolans o altres dexebles, axí mas-
cles com femnes, que sien de la compayna
d'alcun o en sa disciplina, deuen ésser castigatz
e represes per lo seynor d'aquels, o per lurs
maestres, o per lurs pares o lurs mares, o lurs
avis o àvies, e no per negunes altres pressones,
seynor, cort, ne altres, si doncs los lurs seynors
o lurs maestres que éls no·ls volgessen casti-
gar, e se'n volgessen clamar a la cort e aquí
pendre lur dret, car en aquest cas a loc la cort,
pus éls se'n clamen, e éls no·ls volen castigar.

Lo castigament que·ls seynors o·ls maestres
deuen fer és, que deu ésser temprat e sens naf-
rament de les persones; exceptatz los catius o
catives, en les quals lurs seynors poden régea-
ment castigar, azotar, o cremar ab sagí, e a la
veguada ab naframent de les persones, sens
mort e sens mutilament de membre.⁵

6.1.9 Lo seynor pot cobrar son «servu» fugitiu o
altra cosa per si metexa movent d'aquél qui per
raó de furt lo i çelarà, o en altra manera mali-
ciosament la çelarà o la amaguarà. E el celador
aytal e l'amagador deu donar e ésser condemp-
nat al seynor del catiu o de l'altra cosa, en lo
catiu aqueu o altra cosa, a restituir e en altre
aytan bo o aytan bona cosa o e·l preu que·l catiu
o la cosa valrà, per pena del malefici, sens
contrast, con provat li sia leyalment.

6.1.10 Fil qui sia en poder de pare, zo és que no sia
emancipat, si pren nuyla cosa dels béns del pare
sens volentat d'él, e alò darà a alcuna putana, o
a ssa enamorada, o a altra persona, lo pare o pot
cobrar, sens tot preu e serviï que no n'és tengut
de fer ne de donar.

5. Dicunt eciam super nona consuetudine que incipit "Furt o ladronicis et cetera" ut in fine eiusdem consue<tudine> ubi dicit "sens mort" addatur "et sine mutilacione membri".

l, efectivament, així s'afegirà a B i a C: "e sens mutilament de membre".

- 1 *Catius o catives que-s batejen ab volentat o*
sens volentat de lurs seynors, per aquel bap-
tisme no són francs ne alforres, ans remanen e
són en poder de lurs seynors o de lurs hereus,
5 *axí com d'abans eren, e-ls poden vendre e alie-*
nar a qui-s volen, exceptatz jueus e sarrayns.
- Si xristian a fil o fila de sarrayna, sua o d'al-*
tre, aquel fil o fila, a forsa del seynor de la
sarrayna, deu ésser bategiat.
- 10 *Mas si lo xristian serà seynor d'aquela ser-*
rayna, la criatura aquela deu ésser francha e
alforra de tot en tot. Mas si no serà seynor de
la sarrayna aquela, jasia so que l'enfant a forsa
de son seynor dégia ésser bategiat, l'enfant
15 *aquel reman en aquela servitut de son seynor*
que la sarrayna era en aquel temps que-l parí
e l'enfant nasqué.
- Catiu o cativa de jueu o de juya que-s bateg,*
ab volentat o sens volentat de son seynor, ipso
20 *iure, és fet franch e quiti e alforre de son seynor;*
però deu donar a aquel qui son seynor és estat,
XII sous de moneda currible en Tortosa.
- Per so con dura cosa e léygia seria que*
aquels qui reemutz són per la gràcia de Jesu-
25 *xrist e per la sua preciosa sanc, fossen deten-*
gut e preses en preson ne en vincle de jueus ne
en neguna servitut.
- Si alcuna cativa de jueu o de juya s'enpreyna*
de xristian, la criatura aquela deu ésser bate-
30 *giada, e ésser francha e alforra e quítia après*
del bapisme, sens tot contrast; e aquela cria-
tura ne hom per ela, no n'és tengut de donar nul
preu.
- Servu o serva d'alcun, si fa matrimoni, re-*
35 *man e és sotz poder e seynoria e servitut de son*
seynor, axí com d'abans era.
- Si alcun enpreyna la sua sarrayna, la cria-*
tura aquela deu ésser de continent bategiada,
e après del bapisme és francha, quítia e alforra,
40 *ipso iure.*
- 6.1.11 *Catius o catives que-s batejen ab volentat o*
sens volentat de lurs seynors, ⁶ per aquel batis-
me no són franchs ni alforres, ans romanen e són
en poder de lurs seynors o de lurs hereus, axí
com d'abans eren, e-ls poden vendre e alienar
a qui-s volen, exceptatz jueus o sarrayns.
- 6.1.12 *Si crestià a fil o fila de sarrayna, sua o d'altra,*
aquel fil o fila, a força del seynor de la sarrayna,
deu ésser batejat.
Mas si-l crestià serà seynor d'aquela sarray-
na, la criatura aquela deu ésser francha e alforra
de tot en tot. Mas si no serà seynor de la sarrayna
aquela, jasia ço que l'enfant a força de son sey-
nor dega ésser batejat, l'enfant aquel roman en
aquela servitut de son seynor que la sarrayna era
aquel temps que-l parí e l'enfant nasqué.
- 6.1.13 *Catiu o cativa de jueu o de juya que-s bateg,*
ab volentat o sens volentat de son seynor, aytan
tost <com és batejat>, és francha e quiti e alforra
de son seynor; però deu donar a aquel qui son
seynor és estat, XII sols de moneda currible en
Tortosa. ⁷
- 6.1.14 *Si alcuna cativa de jueu s'enpreynarà de*
crestià, la criatura aquela deu ésser bategada, e
ésser francha e alforra e quítia après del bap-
tisme, sens tot contrast; e aquela criatura ne hom
per ela no és tengut de donar nul preu.
- 6.1.15 *Servu o serva d'alcú, si fa matrimoni, roman*
e és sotz poder e seynoria e servitut de son sey-
nor, axí com d'abans s'era.
- 6.1.16 *Si algú enpreynarà la sua sarrayna, la [cria-*
tura] aquela deu ésser de continent bategada, e
après del baytisme és francha, quítia e alforra.

6. El manuscrit A és manifestament incomplet a l'inici de 6.1.11. Els textos posteriors B i C el complementaran: "que-s batejen, ab volentat o sens volentat de lurs seynors", aclariment que ja consta de fet a 6.1.13, on es contempla la condició de jueu però no la de sarraí.

7. En el costum 6.1.13, només el text C i les edicions supliran "ipso iure" del text A per "aytan tost com és batejat". D'altra banda, ja des de la versió B, es perd el paràgraf final justificatiu i moralitzant referit a la redempció per Jesucrist.

- 1 *E la mare roman serva e cativa com d'abans era, ans de part.*
- 5 *Emperò si algun ha de ça serva bategiada enfant, l'enfant de continent deu ésser bategiat; et, ipso iure, l'enfant e la mare són francs e alforres e deliures de tota servitut, e són de lur dret.*
- 10 *Sarrayna preynada de xristian, enans que aja parit no deu ésser venuda ne alienada a jueu ne a ssarrayn, mas tan tost com l'enfant sia nat, deu ésser bategiat, e reman l'enfant en poder de son seynor, e és servu, e poden depux vendre e alienar la sarrayna a qui-s volen, mas no l'enfant, sinó a xristian.*
- 15 *Tot ladre que sia pres en ladronici, pot lo seynor de la cosa emblada tenir en son poder pres lo dit ladre, tro tota la cosa que per lo ladre, en aquela saon o en altra, li aurà emblada, si provar lo y pot o él o atorga, e la sua cosa cobrada, deu-lo redre e liurar a la justícia de la cort; del qual ladre la cort deu aver la quinta part, per justícia, de so que-l ladronici valrà e de la pena, segons que-l clam ne serà fet.*
- 20 *E si per aventura aquel qui-l ladre pendrà en lo ladronici, a la justícia de la cort no-l redrà, o redre no-l volrà, o no podrà, deu pagar la quinta part de so que-l ladronici val tant solament, e no de la pena del ladronici, car tot enaxí-n deu pagar con si él simplement demanava la cosa emblada a si ésser restituïda o el preu que valrà, per so con elecció és d'aquel qui fa la demanda, que pot fer e eléger qual demanda-s vol, si-s vol reyvendicione vel condicione furtiva vel accione furti.*
- 6.1.17 *Emperò si alcú ha de sa serva batejada enfant, l'enfant en continent deu ésser batejat; e l'enfant e la mare són [franchs] e alforres e deliures de tota servitut, e són de lur dret.*
- 6.1.18 *Sarrayna preynada de xrestia, enans que aja parit, no deu ésser venuda ne alienada a jueu ni a sarray, mas tan tost com l'enfant sia nat, deu ésser batejat, e roman l'enfant en poder de son seynor, e és servu, e poden vendre e alienar la sarrayna a qui-s volen, mas no l'enfant, sinó a crestia.*
- 6.1.19 *Tot ladre qui sia pres en ladronici pot lo seynor de la cosa emblada tenir en son poder pres, tro aja cobrada tota la [sua] cosa que-l ladre, en aquela saó o en altra, li aurà emblada, si provar lo y pot o él o atorgua, e la sua cosa cobrada, deu-lo retre e liurar a la justícia de la cort; del qual ladre la cort deu aver la quinta part, per justícia, de ço que-l ladronici valrà e de la pena, segons que-l clam ne serà fet. ⁹*

8. Hem d'assenyalar al text B que el mot *criatura*, que apareix interliniat a 6.1.16, era originàriament *cativa*. Al segon paràgraf diu *quítia* on les altres versions diuen *cativa*. Ho corregim, i ho fem constar en ambdós casos perquè pot semblar dubitatiu, com si en el moment de la redacció del ms. B no fos del tot clara la situació de la mare serva.

9. ... *usque ad ultimam consuetudinem* que incipit "Tot ladre que sie pres et cetera"... *Predictam vero ultimam consuetudinem aprobant usque ibi ubi dicit* "Et si per aventura aquel qui-l ladre et cetera"; *ex tunc ad finem reprobant eam*. Efectivament els textos de B i C suprimeixen tot el final del costum 6.1.19.

RÚBRICA 2

EN QUAL GUISA GERMANS DEUEN TORNAR EN PARTICIÓ LOS BÉNS QUE AJEN AÜTZ DEL PARE NI DE LA MARE, ÉLS ESTANTS VIUS, APRÉS LA MORT DEL PARE O DE LA MARE

1 *Rúbrica de collationibus, so és saber en qual*
guisa germans deuen tornar en partió sos béns
que auran agutz del pare o de la mare, éls
estantz vius après la mort del pare o de la
5 *mare. ¹*

Si la I dels jermans guaaynarà alcuna cosa
ab los béns paternals o maternals ans que ven-
gen a partió, après de la mort del pare o de la
mare, tot lo guaayn que-n farà és tengut e obli-
10 *gat que-u torn e u meta en comú ab los béns*
paternals o maternals, e que sia partit egual-
ment per fraresca, axí con los altres béns; e axí
bén cascun ne deu e pot aver ça part e sa fra-
resca axí con los altres.

15 *Mas si per sa art, o per lexa, o per ça sciència,*
o per donacions que li sien fetes, o per neguna
altra raon, sens los béns del pare o de ça mare,
guaaynarà o conquerrà o aurà nula cosa, tot és
seu propri e a sa volentat, que no n'és tengut ne
20 *obligat que-n torn ren, ne-n meta en comú ne-n*
don alcuna part a sos jermans, ne els germans
no i poden ne deven fer contra él alcuna de-
manda ne acció.

Con alcunes coses seentz o moventz o que per
25 *si metexes se mouen, per testament o darrera*
volentat o per qual que altra raon, pervenen a
fil familias o a fila, lo pare d'aquels, los deu
reservar e salvar la propietat sens neguna
minvansa, enaxí que re no-n pot ne-n deu alie-
30 *nar ne vendre. Emperò los usdelsfruytz d'aque-*
les coses, totz són del pare de tota ça vida, e a
él pertaynen mentre que-ls fils o les files aurà
o tindrà en son poder.

35 *Mas si lo pare, lo fil o la fila que en son poder*
és, emanciparà o l'alogarà ² en matrimoni, de

6.2.1 *Si la u dels germans guaaynarà alcuna cosa*
ab los béns paternals o maternals ans que ven-
gen a partió, après de la mort del pare o de la
mare, tot lo guaayn que-n farà és tengut e obligat
que u torn e u meta en comú ab los béns pater-
nals o maternals, e que sia partit egualment per
fraresca, axí com los altres béns; e axí bé cascú
ne deu e pot aver sa part e sa fraresca axí com
él.

Mas si per sa art, o per lexa, o per sa sciència,
o per donacions que li sien fetes, o per neguna
altra raó, sens los béns del pare o de la mare,
guaaynarà o conquerrà o aurà nuyla cosa, tot és
seu propri e a sa volentat, que no n'és tengut ni
obligat que-n torn re, ni u meta en comú, ne-n do
alcuna part a ssos germans, ni-ls germans no
poden ni deuen fer contra él alcuna demanda ne
actió.

6.2.2 *Con alcunes coses seens o movents, o que per*
si metexes se mouen, [són lexades] per testa-
ment o darrera volentat o per qualque altra raó,
a fil familias o a fila, lo pare d'aquels, los deu
reservar e salvar la propietat sens neguna min-
vança, enaxí que re no-n pot ni-n deu alienar ni
vendre. Emperò los usdelsfruytz d'aqueles
coses, totz són del pare de tota sa vida, e a él
pertaynen mentre que-ls fils o les files aurà o
tindrà en son poder.

Mas si lo pare, lo fil o la fila que en son poder
és, emanciparà o lagarà en matrimoni, de con-

1. RUBRICA DE COLLACIONIBUS et cetera: *Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica.*

2. En 6.2.2, *alogar* o *allogar* pot ser, segons DCVB, 'donar en matrimoni'.

1 continent totes les dites coses, sens retiment
dels usdefruit, **pleno iure**, deu restituir e
deliurar al fil o a la fila per qui les ten.

5 Enaxí que, d'aquel dia enant, lo pare lo us-
delsfruit no a, ne deu ne pot aver ne retenir en
les coses sobredites, ne neguna altra cosa d'a-
quén pendre no deu, ne aver.

10 Pare no pot reebre usdefruitz ne nula altra
cosa en aqueles coses que reg o regina dóna a
fil famílias o a fila, ne en ren que fil famílias
guayn en ost, ne en cavalgades, ne en fet d'ar-
mes, ne en offici d'avocatió, ne en offici de
megia, ne en ren que guayn tinent escola per
mostrar a altres.

15 Usdefruitz, lo pare no pot aver en aqueles
coses que a fil famílias és lexat o donat sotz
condició que·l pare en aqueles coses usdefruitz
no aja.

20 Ne encara pare no pot aver usdefruitz en
aquel usdefruitz que·l pare prenía e devia pen-
dre, e·ls ha lexats o donatz a son fil famílias
dient que sien seus e que él d'aquí enant no·ls
vol pendre.

25 Item. Pare usdefruitz no pot aver, ne deu, en
aquela part que pertayn a fil famílias dels béns
que·l pare aurà partitz ab aquel fil famílias, que
a éls eren pervengutz d'alcun jerman o jermana
del fil famílias.

30 Item. Pare no a, ne deu, ne pot aver usdefruitz
en alcuna heretat que sia lexada o donada al fil
famílias, si el fil famílias pren la heretat e el
pare li enbarga e li contrasta que no la prenga,
e li'n ven contra.

35 Fils famílias són exitz e deliuratz de poder de
lurs pares con són emancipatz per lo pare, o el
pare és mort, o con lo fil o la fila, so és saber,
con lo fil pren muller o la fila marit, ab volentat
e ab gràcia de lur pare, que, si contra volentat
del pare, lo fil fa matrimoni, no tant solament
40 él és e reman en poder del pare, ans sos fils e
sos néts són e remanen en poder del pare o totz
los altres d'aquel fil descendentz. Mas la fila és
e reman en poder de son pare, ela tant solament,
que sens volentat del pare fa matrimoni.

3. En 6.2.3: Sobra sos, interliniat en B, que no contribueix a aclarir el sentit: "... reg o regina dóna a [sos] fil famílias...". I, per tant, l'eliminam.

4 Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament, en els textos B i C se suprimeix el final de 6.2.5.

tingent totes les dites coses, sens reteniment de
l'usdefruit, deu restituir e deliurar al fil o a la
fila per qui les té.

Enaxí que, d'aquel dia enant, lo pare, los us-
delsfruitz no a, ni deu ni pot aver ni retenir en
les coses sobredites, neguna altra cosa d'aquén
pendre no deu, ni aver.

6.2.3 Pare no pot reebre usdefruitz ni nuyla altra
cosa en aqueles coses que reg o regina dóna
a³ fil famílias o a fila; ni en re que fil famílias
guaayn en ostz, ni en cavalcades, ni en feyt
d'armes, ne en offici d'avocatió, ni en offici de
metgia, ni en re que guaayn tinent escola per
mostrar a altres.

6.2.4 Usdefruitz, lo pare no pot aver en aqueles
coses que a fil famílias és lexat o donat sotz
condició que·l pare en aqueles coses usdefruitz
no aja.

6.2.5 Ne encara pare no pot aver usdefruitz en
aquel usdefruitz que·l pare prenía e devia pen-
dre, e·ls a lexatz o donatz a son fil famílias
dient que sien seus e que él d'aquí enant no·ls
vol pendre.⁴

6.2.6 Pare no deu ni pot aver usdefruitz en alcuna
heretat que sia lexada o donada al fil famílias,
si el fil famílias pren la heretat e el pare li o
enbarga e li contrasta que no la prenga, e li'n
ve contra.

6.2.7 Fils famílias són exitz e deliuratz de poder de
lurs pares com són emancipatz per lo pare, o el
pare és mort, o com lo fil o la fila, zo és a saber,
com lo fil pren muller o la fila marit, ab volentat
e ab gràcia de lur pare, que, si contra volentat del
pare, lo fil fa matrimoni, no tant solament él és
e roman en poder del pare, ans sos fils e sos néts
romanen en poder del pare e totz los altres d'a-
quel fil descendents. Mas la fila és e roman en
poder de son pare, ela tant solament, que sens
volentat del pare fa matrimoni.

RÚBRICA 3

QUALS PERSONES DEUEN FER TESTAMENT O NO, O QUALS LO DEGEN TENIR, AQUEL TESTAMENT, O NO

1 *Rúbrica quals pressones pusquen fer testament.*

5 *Aquestz assí nomenatz e contengutz són aquels qui no poden fer testamentz, so és saber mascle menor de XIII ayns conplitz, femna menor de XII ayns conplitz. Item, fil famílias no pot fer testamentz per moltz ayns que aja, sens volentat de son pare, ne encara ab volentat ne ab consentiment de son pare, nisi de castrense pecculio vel quasi, car d'aquel (pot), contra volentat del pare, pot fer testament o derrera volentat.*

10 *Item, furiós ne orat, prodigus, so és aquel prodigus a qui és vedat de ministrar sos béns, ne mut ne sort naturalment de tot en tot, si doncs la sordea o la mudea accidentalment no·ls era venguda et sabien letres, e éls de lur man l'escrivien, car ladoncs pot fer testament.*

15 *Item, nul hom dampnat o condempnat a mort no pot fer testament. Item, ne aquels qui dubten de lur estament, so que no saben si són francs o servus o si són pares famílias o fils famílias.*

20 *Item, ne aquels qui són condempnatz de famós crim, axí com és crim que és contra natura o d'altres famosos crims -so és herécgie-; ne môngie ne canôngie reglar; ne aquel qui fa crim de lesa majestat.*

25 *Totes les altres persones, aquestes sobredites exceptades, poden fer testament.*

30 *Si alcun hom fa son testament o derrera volentat, e en aquel establex hereu rey o altre seynor, o esgleya o religió, o altre qual que·s plàcia, tota ora que·s vula, pot fer altre testament e establir altres hereu o hereus, e el derrer val, e és ferm e estable, e revoca lo primer o*

6.3.1 *Aquestz ací nomenatz e contengutz són qui no poden fer testaments zo és a ssaber; mascle menor de XIII [ayns] conplitz, femna menor de XII ans conplitz. Item, fil famílias no pot fer testament per moltz ans que aja, sens volentat de son pare, ni encara ab volentat ne ab consentiment de son pare, nisi de castrense pecculio vel quasi, car d'aquel, contra volentat del pare, pot fer testament o derrera volentat.*

Item, furiós ni orat, prodigus, zo és aquel prodigus a qui és vedat d'aministrar sos béns, ni mut ne sort naturalment de tot en tot, si doncs la sordea o la mudea accidentalment no·ls era venguda e sabien letres, e éls de lur mà l'escrivien, car ladoncs pot fer testament.

Hom dampnat o condempnat a mort per tal crim que·ls béns seus degen ésser confiscatz ¹, no pot fer testament. Item, ne aquels qui dupten de lurs estaments, zo és que no saben si·s són francs o servus, o si són pares famílias, o fils famílias;

ne mônge, ne canonge reclar.

Totes les altres persones, aquestes sobredites exceptades, poden fer testament.

6.3.2 *Si alcú hom fa son testament o derera volentat, e en aquela establex hereu rey o altre seynor o esglea o religió o altre qual que us plàcia, tota hora que·s vula, pot fer testament e establir altres hereu o hereus, e el derrer val e revoca lo primer. Jasia zo que·s contengua en éls que no*

1. RÚBRICA QUALS PERSONES PUSQUEN FER TESTAMENT: Decimamnonam que incipit "Aquests ací nomenats et cetera" approbant, salvo quod dampnati ad mortem possint testari nisi de tali crimine fuerint condempnati propter quod bona eius debeant confiscari.

Així es modificarà textualment en B i C. "per tal crim que·ls béns seus deguen ésser confiscats" compresos en aquesta generalització els crims que venien individualitzats al final del costum, i que ara desapareixeran: crim famós, crim contra natura, heretgia, lesa majestat.

1 primers, e-ls destrúix, que no valen ren. Jasia
so que sien fetz ab sacrament e contenga en éls
que no pusquen fer altre testament ne mudar
5 altra volentat, ne encara si diu que, si altre-n fa,
que no vala, lo derrer val e és ferm e estable e
revoca totz los primers, jasia so que no fassa
mensió del primer o dels primers, ne de nules
condicions o paraules qu-e-l primer o primers
sien.

10 Con és contesa entre-ls hereus quals d'éls
deu tenir lo testament en son poder, aquel qui
pus feel e melor serà, aquel deu tenir lo testa-
ment.

15 Emperò si són hereus femna o hom, tota ora
és entés que-l mascle, si és discreta persona,
que aquel lo deu tenir, enaxí que tota ora ne don
o-n fassa còpia a sos cohereus e als legataris,
con lo volran, autenticada o no autenticada, ab
que la pagen aquels qui la volran aver de so que
20 costarà de fer.

Atrassí, lo testament los deu mostrar e trer en
plet, si obs l'an e d'aquel ajudar e valer.

25 Fil o fila que nascha après que-l testament és
fet, e en aquel testament no sia feta mensió
d'aquel fil o d'aquela fila, romp aquel testa-
ment e ven a successió ab los altres jermans
per eguals partz que ja eren natz; e jasia so que-l
testament sia rot, quant a la instituto, que ven
per eguals partz ab sos jermans, totes les altres
30 coses qu-e-l testament són escrites, fermes e
estables són e remanen per totz temps.

Testament que sia fet per algun, estant en
captivitat, no val ne pot valer nul temps.

35 Los derrers testamentz leyalment fetz valen e són fermes e estables e rompen los primers si bèn són fetz
ab sacramentz, jasia so que en lo derrer no fassa revocatió del primer, ne alcuna mensió de ren que sia
ne diga el primer no sia feta e-l derer. ⁵

2. Vicesimam que incipit "Si alcun fa et cetera": **Approbant, salvo quod dicitur ibi ut valeat testamentum ultimum, non obstante quod in ipso testamento iurasset nunquam condere aliud testamentum. Et in hoc reprobant eam quia continet peccatum.**

Les versions B i C modificaran el costum afegint al final "e açò s'entén quan lo primer no és fet ab sacrament". I suprimint la referència contrària "Jasia so que sien fets ab sacrament". Sense adaptar-se, però, a la voluntat arbitral que donava com a pecaminós un jurament que defraudaria a l'últim beneficiari testamentari en fer prevaldre el primer testament. El canvi, per tant, no canvia res. És la lluita per mantenir les clàusules "ad cautelam" i similars.

3. Vicesimam primam que incipit "Com és contesa et cetera" **Approbant.**

4. Vicesimam secundam que incipit "Fill o filla et cetera" **Approbant. Et eciam subsequentem que incipit "Testament et cetera".**

5. Vicesimam terciam que incipit "Los derrers testaments et cetera" **Approbant, salvo quod dicitur ibi ut valeat ultimum testamentum non obstante quod primum testamentum vallatum sit iuramento. Et in hoc reprobant eam quia continet peccatum.**

"Los derrers testaments..." tot i que els àrbitres l'aproven "salvo quod dicitur valeat ultimum testamentum non obstante quod primum..." Però en B i C desapareixerà íntegrament el costum, que entraria en contradicció amb-6.3.2. (vegeu nota 2).

pusquen fer altres testaments ne mudar altra
volentat, ne encara si diu que, si altre-n fa, que
no vala, lo derer val e revoca totz los primers,
jasia zo que no faça mentiú del primer o dels
primers, ni de nuyles conditions o paraules
qu-e-l primer o primers sien.

E açò entenem, com lo primer no és fet ab
sacrament. ²

6.3.3 Con és contesa entre-ls hereus qual d'éls deu
tenir lo testament en son poder, aquel qui pus
feel e melor serà, deu tenir lo testament.

Emperò si són hereus femna e hom, tota
hora és entés que-l mascle, si és discreta per-
sona, que aquel lo deu tenir, enaxí que tota hora
ne do o-n faça còpia a ssos cohereus e als lega-
taris, com lo volrran, autenticada o no autenti-
cada, ab que la pagen aquels qui la volran aver
de ço que costarà de fer.

Atrassí, lo testament los deu mostrar e trer en
plet, si obs l'an e d'aquel ajudar e valer. ³

6.3.4 Fil o fila que nasqua après que-l testament és
fet, e en aquel testament no ssia feta menció
d'aquel fil o d'aquela fila, romp aquel testa-
ment e ve a successió ab los altres germans qui ja eren
natz; e jasia zo que-l testament sia rot, quant a
la institutió, que per eguals partz «ha» ab sos
germans, totes les altres coses qu-e-l testament
són escrites, fermes e estables són e romanen
per totz temps.

6.3.5 Testament que sia fet per algú, estant en
captivitat, no val ni pot valer nuyl temps. ⁴

RÚBRICA 4

DE ORDINACIÓ DE TESTAMENTS

- 1 *Rúbrica de ordinacion de testamentz.*
En totz testamentz o codicils o altres derrereres
volentatz, basten dos testimonis, meyns de
l'escrivà. Si més n'i vol hom metre, sia la ellec-
5 tió lur del més a metre.
- En tot testament, pot lo testador establir son
hereu o sos hereus quals que-s vula, ab que sien
persones que de testamentz pusquen pendre.
Encara si en son testament departirà sos
10 béns, pot-o fer e departir que no y farà ne y
establirà hereu ne hereus, si no-s vol, e val aquel
testament e és ferm e estable per totz temps, que
no-s pot rompre ne revocar, per so con és cus-
tuma que testament sens establiment o insti-
15 tució de hereu, que val e és ferm. Car conplida
volentat és del testador que pot totz sos béns
departir a qui-s vol e lexar en testament o en
codicils o en derrereres volentatz, sens institució
de hereu o ab institució, qual que li plàcia², sens
20 contrast e embarch de nula persona.
Item encara, és custuma que tot hom o tota
femna pot establir (e)³ deu hereu en son tes-
tament, e val aital testament e és ferm.
- Si el testament és fet segons la custuma, e le
25 hereu sia tal persona que pusca ésser hereu, per
rescrit de príncep ne de nula altra persona,
trencar ne rompre no-s deu, ne pot.
- Tot hom o femna pot donar en son testament
o codicil o derrera volentat a son servu o serva
30 e a catiu o a cativa, libertat e franquea.
- 6.4.1 En totz testaments o codicils o altres dereres
volentatz, basten II testimonis, meyns de l'es-
crivà. Si més n'i vol hom metre, sia electió lur
dels més a metre. ¹
- 6.4.2 En tot testament, pot lo testador establir he-
reu o hereus quals que-s vula, ab que sien per-
sones que de testament puxen pendre.
Encara si en son testament departirà sos béns,
pot-o fer e departir que no y farà ne y establirà
hereu ni hereus, si no-s vol, e val aquel testament
e és ferm e estable per totz temps, que no-s pot
rompre ni revocar, per zo car és custuma que
testament sens establiment o institució d'ereu,
que val e és ferm,
sens contrast e embarc de nuyla persona.
Item encara, és custuma, que tot hom o tota
fempna pot establir Déu, hereu en son testa-
ment, e val aital testament e és ferm.
- 6.4.3 Si el testament és fet segons la custuma, e
l'ereu sia tal persona que pusca ésser hereu, per
rescrit de príncep ni de nuyla altra persona,
trencar ni rompre no-s deu, ni pot.
- 6.4.4 Tot hom pot donar en son testament o codicil
o derera volentat a son catiu o cativa, libertat o
franquea.
E açò entenem en los catius crestians; car si
no són crestians ni-s volen fer crestians roma-

1. RÚBRICA DE ORDENACIÓ DE TESTAMENTS: *Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica,...*
Recordem respecte a 6.4.1 que *Privilegis III núm 31* (Item 22) admetia un sol testimoni en l'atorgació de darrereres voluntats, cosa que la senyoria considerava insuficient i a la qual ja s'oposava en la dècada anterior a la sentència de Costums.

2. Suprimida en 6.4.2 la reiteració final referida a la llibertat del testador, amb o sense institució d'hereu, encara que no en faci menció la sentència.

3. La (e) del manuscrit A s'afegirà dubitativament al text B però no passarà ni a C ni a les edicions, que diuen clarament "pot establir Déu". A Tortosa no és necessari establir hereu (com acaba de dir el paragraf precedent) i és contradictori, per tant, dir: "pot e deu establir hereu". Tampoc no tindria sentit el final "e val aital testament e és ferm".

nen en servitut, ço és que no poden ni deuen usar de la libertat tro que-s sien batejatz. ⁴

1 *Si alcun testament és fet leyalment, segons la*
custuma, e après que-l testament serà fet, lo
testador esdevén mut o orat o sort, o a altra
malaltia de la qual o per la qual a vegades pert
5 *son seyn, lo testament és e reman ferm e estable.*

Testimonis que són meses en testamentz o en
derreres volentatz deven ésser hòmens e no
femnes.

10 *Testament o derrera volentat que-l testador*
fassa on escrivan públic no sia present, davant
dos testimonis mascles o plus, après de la mort
d'aquel testador, dintre VI meses, aquels testi-
monis deven venir denant lo veger e el veger
15 *deu-hi éléger II prohòmens que sien júgies, de-*
nant los qual júgies, e el veger present, e ncarà
I escrivan públic de la ciutat, qual se vula, de-
ven dir e manifestar la volentat e l'ordenament
del defunt, e el dia en lo qual lo testador ordenà
la sua volentat, e el dia en què mort I. E l'es-
20 *crivàn deu tot assò escriure, e tot l'ordenament*
e la manifestatió, axí com éls la faran, e el dia
que aquesta manifestatió çe farà. La qual vo-
lentat o ordenatió deven jurar aquels marmas-
sors o testimonis enaxí ésser ver com éls o dien
25 *e u manifestan; e el sacrament d'aquestz testi-*
monis, deu atressí escriure l'escrivà. E aquest
testament o derrera volentat pot fer e escriure
tot escrivan públic de la ciutat, aquel que-ls
marmassors vulen; e val aital testament, vo-
30 *lentat o ordinació enaxí feta, e és ferm e estable*
per totz temps, que no-s pot revocar ne desfer.

Testament que sia fet en escrit per escrivan
públic, al ters dia après de la mort del testador
se deu publicar.

35 *Libertatz se poden dar en testamentz o altres*
derreres volentatz o en cartes públiques, e
valen e són fermes e estables per totz temps. ⁶

6.4.5 *Si alcú testament és fet leyalment, segons la*
custuma, e après que-l testament serà feyt, lo
testador esdevé mut o orat o sort o altra malaltia
de la qual o per la qual a vegades pert son sen,
lo testament és e roman ferm e estable.

6.4.6 *Testimonis qui són meses en testamens o en*
derreres volentatz, deuen ésser hòmens e no
fempnes.

6.4.7 *Testament o derrera volentat que-l testador*
faça on escrivà públic no sia present, davant II
testimonis mascles o pus, après de la mort d'a-
quel testador, dintre VI meses, aquels testi-
monis deuen venir denant lo veguer e el veguer
deu-i éléger II prohòmens que sien jutges ⁵, de-
nant los quals jutges, e el veguer present, e
encara I escrivà públic de la ciutat, qualsevula,
deuen dir e manifestar la volentat e l'ordena-
ment del defunt, e el dia en lo qual lo testador
ordenà la sua volentat, e el dia en què morí. E
l'escrivà deu tot açò escriure, e tot l'ordenament
e la manifestació, axí com éls la faran, e el dia
que aquesta manifestació se farà. La qual vo-
lentat o ordenatió deuen jurar aquels marmes-
sors o testimonis enaxí ésser ver com éls o dien
e u manifesten; e el sacrament d'aquestz testi-
monis, deu atressí escriure l'escrivà. E aquest
testament o derera volentat pot fer e escriure tot
escrivà públic de la ciutat, aquel que-ls mar-
massadors vulen; e val aytal testament, volentat o
ordinació enaxí feta, e és ferm e estable per totz
temps, que no-s pot revocar ni desfer.

6.4.8 *Testament que sia fet en escrit per escrivà*
públic, al ters dia après de la mort del testador
se deu publicar.

4. ... salvo quod dicunt ad quartam consuetudinem que incipit "Tot hom o femna et cetera" quod libertas relicta in testamento servo vel serve non valeat nisi servus ille vel serva baptizatus sit vel baptizari velit. Et donech baptizatus fuerit non fruatur libertate.

Fa menció de 6.4.4 on s'afegirà en les versions B i C tot un paràgraf per fer la salvetat de la sentència que redueix el benefici als serfs cristians (o que es volen fer cristians), especificant que no gaudiran de llibertat fins que es bategin.

5. En la versió C (i així passa a les edicions) se suprimeix la referència a l'elecció pel veguer de dos prohoms per jutges, davant dels quals es produeix el testimoni del testament fet, on no hi ha escrivà públic. Es tracta del testament sacramental, més extens a Tortosa que a Barcelona, però no recollit en la compilació. (Vegeu MASSIP J. "Els Costums de Tortosa", *Documents Jurídics de la Història de Catalunya*. Barcelona, 1992).

6 Encara que els àrbitres no en faran cap menció, desapareix en B i C el paràgraf: "Libertatz...", segurament perquè consideren que és reiteratiu i que pot donar lloc a confusions (vegeu 6.4.4).

- 1 *Marmassors, nula cosa del defunt, no poden
ne deven aver, si doncs lo testador no-ls o ha
lexat.*
- 5 *Los marmassors establitz per lo testador po-
den ésser marmassors e testimonis; si lo testa-
dor los eleg per testimonis e per marmassors.
Item, l'escrivàn del testament o darrera volen-
tat pot ésser escrivàn e marmassor, si lo
testador lo y eleg.*
- 10 *Mas los marmassors no poden ren del defunt
retenir ne comprar, per si ne per neguna altra
persona per si entreposada, et si **contra factum**
fuerit ipso iure nullum est.*
- 15 *Cascun et cascuna pot fer en ça darrera
volentat e ordenar de totes les sues possessions
e de les sues coses e de totz los seus béns tota
ça volentat, sens tot contrast, si-s vol que u lex
a sos fils o altres persones, ab escriptura e sens
scriptura o en qual que manera él se volrà; e és
20 ferm e estable per totz temps ab que no fassa en
prejudici d'altre.*
- 25 *Pot encara ses cases e sos estàgies e ses
possessions melorar e abtar e examplar, e en alt
levar aital con se vula, e fer merletz e torres e
voltes, e en qual manera él plàcia, obrar e fer
molins, si-s vol d'ayga, si-s vol de sanc, o si-s vol
de vent; e fer forns a son pan a coure; e fer
alcapç a sos catius o d'altres a tenir; e mor-
moles⁷, e pous e çaffaregs, e cénies, e céquies;
30 e encara tot so que a cascun o a cascuna li
plaurà ne li serà semblant*
- 35 *que fer o dégia ne u vula; e tenir cadenes o
altres presons en què pusca, si-s vol, tenir ços
catius o sos servus de si e d'altres, tenir en-
cadenatz e preses.*
- 40 *Testament o darrera volentat val e és ferm e
estable, jasia so que no y instituesca ne y sia
establit hereu, enaxí emperò que-ls marmassors
establitz o eletz pagen dels béns del defunt totz
los deutes e les lexes, e complesquen la volentat
del defunt.⁸*
- 6.4.9 Marmessors, nuyla cosa del deffunct, no po-
den ni deuen aver, si doncs lo testador no-ls o a
lexat.
- 6.4.10 Los marmessors establitz per lo testador po-
den ésser marmessors e testimonis, si lo testa-
dor los eleg per testimonis e per marmessors.
Item, l'escrivà del testament o derera volen-
tat pot ésser escrivà e marmessor, si-l testador
lo y eleg.
Mas los marmessors no poden re del defunct
retenir ne comprar, per si ne per neguna altra
persona per si entreposada, e si o fan, no val re.
- 6.4.11 Cascú pot fer en sa derera volentat e ordenar
de totes les sues possessions e de totz los seus
béns tota sa volentat, sens tot contrast, si-s vol
que u lex a sos fils o a altres persones, ab es-
criptura o sens escriptura o en qualque manera
él se volrà; e és ferm e estable per totz tems ab
que no u faça en perjudici d'altre.
- Pot encara ses cases e sos estatges e ses pos-
sessions milorar e aptar e examplar, e en alt
levar aytant com se vula, e fer merletz e torres
e voltes, e en qualque manera a él plàcia, obrar,
e fer molins, si-s vol d'aygua, si-s vol de sanc,
o si-s vol de vent; e fer forns a son pa a coure;
e fer alcapç a ssos catius o d'altres a tenir; e
pous, e çaffaregs, e çénies, e céquies; e encara
tot ço que a cascú plaurà [ne li serà semblant]
fer, ne bastir, e fet e bastit, derrocar e desfer,
segons que li plaurà, ne li serà semblant que fer
o dega ne u vula; e tenir cadenes o altres presons
en què pusca, si-s vol, tenir sos catius o sos
servus de ssi e d'altres, tenir encadenatz e pre-
ses.

7. El manuscrit A abans de "pous", "cénies" etc. parla de "mormoles" que en B ja desapareix, deixant però l'espai per a aquesta paraula, poc intel·ligible, i que ja no tornarà als textos successius. Es tracta segurament d'un arcaisme per indicar l'aigua que brolla, distingint-la de la dels pous. Encara el manuscrit B interlinia "ne li serà semblant" (que desapareix en les versions posteriors), per intentar igualar el text al del manuscrit A, i això provocarà una repetició a la línia següent: "serà serà semblant", que persistirà a les edicions.

8. El costum "Testament...", referit a la validesa del testament sense institució d'hereu, no passa a B ni a C (es considera suficient el que queda dit a 6.4.2).

1 Moltz testamentz fetz per alcun, per alcuna e per diverses temps, lo derrer val e és ferm e estable per
totz temps, sens tota excepció que contra aquel no-s pot posar per neguna condició, ne per paraules ne
sagramentz que sien fetz en lo primer, per so com la volentat de l'hom o de la femna és ambolatòria tro
la ànima o l'esperit li és exit del cors, si doncs espressament en lo derrer testament o darrera volentat
5 no confermava lo primer testament, e ladoncs no val axí com a primer, mas val per la confirmació del
derer.⁹

Qui vol fer testament, en la ordinació o con
la aurà ordenat, deu-hi apelar dos testimonis e
l'escrivan públic e val e és ferm e estable per
10 totz temps. Però si-s vol, pot-hi apelar e metre
plus de dos testimonis cantz se vula e pot-lo fer,
si-s vol, ab hereu e sens hereu.¹⁰

Si testador establex alcun hereu, pot fer substi-
titut a aquel en aquesta forma: «establesch
15 Johan hereu meu; e si no pren la heretat o no
la pot pendre o no la vol pendre, so és que diga
que no vol ésser hereu, substituex-li Bernat». En aquest cas si Johan pren la heretat, la substi-
tució de Bernat és morta e no val ren. Mas si
20 Johan no prenia la heretat o no la podia pendre,
o no la volrà pendre, val e és ferma la substi-
tució de Bernat et vocatur vugaris.

Si alcun fa son testament, e en aquel establex
fil que sia en son poder hereu, e sia lo fil, si és
25 mascle menor de XIII ayns complitz, e si és
femna menor de XII ayns, pot-li substituir altra
persona, sotz aquesta forma: «establesch R., fil
meu, hereu. E si él per aventura morrà enfre la
pupilar etat¹²,

30 ...la heretat ven al substitut e esclou o gita
fora la mare e totz los altres parentz, sine ali-
qua parte».

Mas si no mor dintre la pupilar etat e passa
aenant, la substitució és nula e no val res. E
35 aquesta pupillar substitució pot fer lo pare e no
la mare, per so con lo pare a sos fils en poder,
e no la mare. E com digem del fil, si negú lo fa

6.4.12 Qui vol fer testament, en la ordenació o com
l'aurà ordenat, deu-i apellar II testimonis e
l'escrivà públic; e val e és ferm e estable per totz
temps.

6.4.13 Si testador establex alcú hereu, pot fer substi-
titut a aquel en aquesta forma: ESTABLESC JOAN
HEREU MEU; E SI NO PREN LA HERETAT O NO LA
POT PENDRE O NO LA VOL PENDRE ÇO ÉS QUE
DIGA QUE NO VOL ÉSSER HEREU, SUBSTI-
TOESC-LI BERNAT. En aquest cas, «si Joan pren
la heretat, la substitució de Bernat és morta e no
val re. Mas» si Joan no prenia la heretat, o no la
podia pendre, o no la volrà pendre, val e és
ferma la substitució de Bernat.¹¹

6.4.14 Si alcú fa son testament, e en aquel establex
fil qui sia en son poder hereu, e sia lo fil, si és
mascle menor de XIII ans complitz, e si és
fempna, menor de XII ans, pot-li substituir altra
persona, sotz aquesta forma: ESTABLE<S>C RA-
MON, FIL MEU, HEREU; E SI ÉL PER AVENTURA
MORRÀ ENFRE LA PUPIL·LAR ETAT, SUBSTI-
TUESC-LI GUILLEM. Si lo fil aquest pren la he-
retat e mor dintre la pupil·lar etat, la heretat ve
al substitut, e esclou o gita fora la mare e totz los
altres paren<t>s, que no poden en aquels béns
nula part demanar.

Mas si no mor dintre la pupil·lar etat e passa
aenant, la substitució és nulla e no val re. E
aquesta pupil·lar substitució pot fer lo pare e no
la mare, per ço car lo pare a sos fils en poder, e
no la mare. E con diguem de fil, si negú lo fa

9. Et reprobant quartadecimam consuetudinem huiusmodi captuli que incipit "Molts testaments et cetera". Els àrbitres la reprovei i desapareix, per tant, a partir de B i C.

10. 6.4.12 : des de "Però si-s vol" fins al final, desapareix en les versions B i C, sense que la sentència en digui res.

11 El text C (costum 6.4.13) perd la frase: "si Joan pren la heretat la substitució de Bernat és morta e no val re, mas..." (si Joan no prenia la heretat...), amb la qual cosa el text que passa a les edicions és incomplet.

12. El manuscrit A és incomplet en el primer paràgraf de 6.4.14, i així ho indiquem.

1 hereu, alò metex és entés de la fila, e aitan bén és substituït en la legítima del fil o de la fila con és en los altres béns del pare.

5 Per aquesta raon, con lo fil o la filla és en tal hedat que no poden fer testament ne hereu establir, et vocatur ista pupillaris expressa; e en aquesta se poden entendre dos testamentz I del pare en so que fa la institució e altre del fil en so que li fa la substitució al fil o fila.

10 Encara pot en altra manera testador fer substitució, so és saber, en aquesta forma: «establesch F., fil meu, hereu, e quant quant él muira sens enfant de layal cònjugie -o qual que cal altra condició él hi volrà posar e-l testament-, substituesch-li Paschal». E aital substitució dura tota ora, tro que-l fil sia mort meins de fils o fil, o aquela condició que él hi posarà sia complida.

20 Lo testador no pot agreugiar son legatari, sinó en aitant con li lexa en son testament.

25 Femna que aja aütz II maritz o plus, pot donar o lezar en sa derrera volentat a qual se vol dels fils, sí que sien del primer matrimoni, sí que sien del segon, ço que-s vol de son dot o dels béns parafernals si n'ha, ab que los altres fils ajen lur legítima.

30 Donació que a la femna sia feta per núpties, o donat en altra guisa o lezat per lo marit, deu ésser e tomat tot als fils d'aquel marit que l'haurà donat o lezat.

35 Subscripcions que sien fetes en testamentz o en altres cartes, axí com a testimoni o a marmassor o a júgie, per sa man pròpria o per man d'escrivan públich; e aquest qui aquesta subscripció aurà feta o en nom de qui per l'escrivan serà feta, alcun dret ha, o avia, o devia aver en aqueles coses qu-e-l testament ne en les cartes seran contengudes, o per raon d'aqueles coses, aquela subscripció a aquel qui la aurà feta o per nom de qui hi serà feta, prejudicar en ren no li pot ne deu, si doncs él ab certa scència no faya aquella subscripció, o la fa fer, sotz aquesta forma: «*signum talis qui hoc laudo et firmo*». Car aital subscripció no és feta en forma de
45 testimoni, ans és feta axí com d'aquel qui li don

hereu, alò metex és entés de la fila, e aytambé és substituït en la legítima del fil o de la fila com és en los altres béns del pare.

E per aquesta raó, com lo fil o la fila és en tal estat que no pot fer testament ni hereu establir.

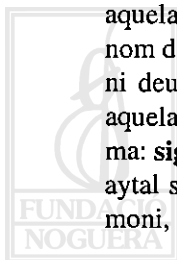
6.4.15 Encara pot en altra manera testador fer substitució, ço és a saber, en aqueta forma: ESTABLESC FERRER, FIL MEU, HEREU, E QUANT QUE QUANT ÉL MUYRA SENS ENFANT DE LEYAL CONJUGE -o qualque altra condició él i volrà posar e-l testament- SUSTITUESC-LI PASCUAL. E aytal substitució dura tota ora, tro que-l fil sia mort meyns de fils o fil, o aquela condició que él i posarà sia complida.

6.4.16 Lo testador no pot agreviar son legatari, sinó en aytant con li lexa en son testament.

6.4.17 Femna que aja aütz II maritz o pus, pot donar o lezar en sa derera volentat a qualsevol dels fils, sí que sien del primer matrimoni, sí que sien del segon, ço que-s vol, de son dot o dels béns parafernals, si n'a, ab que los altres fils ajen lur legítima.

6.4.18 Donació que a la femna sia feyta per núpties, o donat en altra guisa o lezat per lo marit, deu ésser e tornar tot als fils d'aquel marit, qui-l li aurà donat o lezat.

6.4.19 Subscriptions que sien feytes en testaments o en altres cartes, axí com a testimoni o a marmessors o a jutge, per sa mà pròpria o per mà d'escrivà públich; e aquest, qui aquesta subscripció aurà feta o en nom de qui per l'escrivà serà feta, alcú dret a, o avia, o devia aver en aqueles coses, que e-l testament ne en les cartes seran contengudes, o per raó d'aqueles coses, aquela subscripció a aquel qui la aurà feta o per nom de qui serà feta, prejudicar en re no li pot ni deu, si doncs él ab certa sciència no feya aquella suscripció, o la fa fer, sotz aquesta forma: *signum talis qui hoc laudo et firmo*. Car aytal subscripció no és feta en forma de testimoni, ans és feyta axí com d'aquel qui li dóna

1 *sa auctoritat a aquel contrait o testament; e en aquest cas perjudica a aquel qui la fa.*

5 *Con no sia alcuna cosa e-l món que tant sia deguda als hòmens com és la derrera volentat lur, que sia ferma e estable per totz temps e jamás no-s pusca revocar per nul hom.* ¹³

10 *On per assò pare e mare, levatz primerament e pagatz lurs deutes, e lurs injúries restitüides, totz lurs béns, en testamentz o en altres derrereres volentatz, poden partir e lezar e donar a lurs fils de leyal matrimoni, o altres persones, quals que us plàcien, que de testament pusquen pendre, per eguals partz o com se volen; salva emperò la legítima dels fils, e si fils no y a, dels ascendentz, si hi són.*

20 *Cascun testador deu ésser creegut dels deutes e dels tortz que ten, ne deu, ne confessa, en son testament o en sa derrera volentat, que deu ne ten de tortz; e els hereus aquesta cosa no deven ne poden escrutar ne contrastar si fils no són, e si són fils, no u deven escrutar ne contrastar, ne u poden fer, si doncs no aparia evidentment o quaix evidentment que lo pare alò confessava o atorgava en frau e engan d'èls.*

25 *Pare e mare no pot defraudar sos fils legítims de la legítima. Legítima és dita la tersa part dels béns del pare o de la mare, pagatz primerament totz los deutes que deven, e restitüides les injúries que tenen, la qual lo pare ne la mare obligar no poden ne deven, ne negun gréugie en aquela no·ls poden fer ne posar. De les dues partz remanentz poden fer tota lur pròpria volentat e donar e lezar a qui·s volen ne·ls plàcia, fils o altres. La qual terça part tota entregament deven aver IIII fils o meyns, e partir per eguals partides o partz, o I la deu aver tota, si plus no n'i a.*

40 *De IIII fils a amunt, quantz que sien, deven aver la meytat de totz los béns de pare o de la mare, per dret e deute de natura, e aquela deven aver per eguals partz. E de l'altra meytat, pot lo pare e la mare fer tota lur pròpria volentat, sens tot contrast. **Universus quatuor et infra dant***

13. "Con no sia..." fins al final del paràgraf desapareix en B i C, sense constància; es tracta només de fer émfasi en la importància de la derrera volentat.

14. **Et addunt ad fi decime septime consuetudine** que incipit "Cascun testador et cetera..." vel per errorem. I així es farà afegint "o per errada" a les versions B i C.

També aquí el text "...si fils no són e si són fils no u deven escrutar ni contrastar..." (ne u poden fer...) es perdrà a partir del manuscrit C, si bé el text no queda alterat en el seu sentit.

sa auctoritat a aquel contract o testament; e en aquest cas perjudica a aquel qui la fa.

6.4.20 Pare e mare, levatz primerament e pagatz lurs deutes, e lurs injúries restitüides, totz lurs béns, en testamens o en derrereres volentatz, poden partir e lezar a lurs fils de leyal matrimoni, o a altres persones, quals que us plàcien, que de testament pusquen pendre, per eguals partz o com se volen; salva emperò la legítima dels fils, e si fils no y a, dels ascendents, si i són.

6.4.21 Cascun testador deu ésser creegut dels deutes e dels tortz que té, ne deu, ne confessa, en son testament o en sa derrera volentat; e els hereus aquesta cosa no deuen ni poden escrutar ni contrastar, si fils no són, e si són fils, no u deuen escrutar ni contrastar, ne u poden fer, si doncs no aparia evidentment o cuax evidentment que lo pare alò confessava o atorgava en frau o en engan d'èls. O per errada. ¹⁴

6.4.22 Pare o mare no pot defraudar sos fils legítims de la legítima. Legítima és dita la terça part dels béns del pare o de la mare, pagatz primerament totz los deutes que deuen, e restitüides les injúries que tenen; la qual lo pare o la mare obligar no poden ni deuen, ni negú greuge en aquela no·ls poden fer ni posar. De les II partz remanentz poden fer tota lur pròpria volentat, e donar e lezar a qui·s volen ne·ls plàcia, fils o altres. La qual terça part tota éntegrament deuen aver IIII fils o meyns, e partir per eguals partides o partz, o I la deu aver tota, si pus no n'i a.

De IIII fils a amunt, quantz que·s sien, deuen aver la meytat de totz los béns del pare o de la mare, per dret e deute de natura e aquela deuen aver per eguals partz. E de l'altra meytat, pot lo pare e la mare fer tota lur pròpria volentat, sens contrast.

1 *natis iura trientem semissem vero dant natis
quinque vel ultra.*

5 *Fil o fila a qui lo pare aurà lexat o donat o
la mare compliment de legítima en coses seenz
o en movenz o en alcuna cosa certa e triada, los
altres jermans o hereus o successors en nula
manera no deven ésser trebalatz per él ne con-
tra éls no pot fer demanda ne moure per raon
dels béns remanentz, ne en los altres béns no pot
10 venir en comú ne ren demanar, car elecció és
del pare o de la mare que tota ora que-s vula a
son fil o a ssa fila que-ls pot lexar o donar lur
legítima, ab que complidament la-ls don o la-ls
lex, en diners o en altra peccúnia o en una cosa
15 certa e determenada o en dues o en plus, ab que
basten a la legítima ¹⁵, que no pot dir lo fil ne la
fila: «no vul so que mon pare m'a lexat o donat,
mas val l'aver per tot e de cascuna cosa vul ma
part poca o gran, axí com me pertanga».*

20 *Mas si per aventura li lexa cosa certa per
legítima a son fil o a sa fila e aquela cosa certa,
sí que sia en diners o en altres coses seens o
movens, no basta a la sua legítima, deve<n> aver
compliment de legítima dels béns de son pare
25 o de la mare; so és saber en la propietat dels
béns que són e estan e-l temps de la mort del
pare o de la mare, mas no dels espletz de la mort
a enant vinentz. E aquel compliment de legítima
deu aver e pot lo fil o la fila e-ls béns del pare
30 o de la mare, si-s vol per totz los locs e de totz
los béns del pare o de la mare, jasia so que si
complidament o compliment de legítima li lexa,
en alò que lo y lexa o deu pendre e no en als; e
d'alò-s deu tenir per pagat, que no la pot de-
35 manar per totz locs.*

*En legítima deu ésser com tot dot o donatió
feta per núpties o donatió feta per raon de mort,
o altres lexes que són fetes en derrerres volen-
tatz.*

40 *Testadors que lexen certa quantitat d'aver o
de diners per sos tortz a desfer; e après de la
mort aparexeran plus de tortz e d'enjúries que
no són aquels diners o aquella quantitat que-ls
testadors hi auran lexada, so és que aquella
45 quantitat no basta a aquels tortz e aqueles in-*

6.4.23 *Fil o fila, a qui lo pare o la mare aurà lexat o
donat compliment de legítima en coses seens o
en movens o en alcuna cosa certa e triada, los
altres germans o hereus o successors, en nuyla
manera no deuen ésser trebalatz per él, ni contra
éls no pot fer demanda ni moure per raó dels
béns remanens, ni en los altres béns no pot venir
en comú, ni re demanar; car electió és del pare
o de la mare que, tota ora que-s vula, a son fil o
a ssa fila que-ls pot lexar o donar lur legítima,
ab que complidament la-ls do o la-ls lex, en di-
ners o en altra peccúnia, o en I cosa certa o de-
termenada, o en II o en pus, ab que basten a la
legítima; que no pot dir lo fil e la fila: NO VUL
ÇO QUE MON PARE M'A LEXAT O DONAT, MAS
VUL-LA AVER PER TOT, E DE CASCUNA COSA VUL
MA PART, POCA O GRAN, AXÍ COM ME PERTAN-
GA.*

6.4.24 *Mas si per aventura li lexa cosa certa per
legítima a son fil o a la fila e aquela cosa certa,
sí que sia en diners o en altres coses seen<t>s o
moven<t>s, no basta a la sua legítima, deu aver
compliment de legítima dels béns de son pare
o de la mare; ço és a ssaber en la propietat dels
béns que són e [seran] ¹⁶ e-l temps de la mort del
pare o de la mare, mas no dels espletz de la mort
aenant vinents. E aquel compliment de legítima
deu aver e pot lo fil o la fila e-ls béns del pare
o de la mare, si-s vol per totz los locs e de totz
los béns del pare o de la mare, jasia zo que si
complidament o compliment de legítima li lexa,
en alò en què lo y lexa o deu pendre e no en als;
e d'alò se deu tenir per pagat, que no la pot de-
manar per totz locs.*

*En legítima deu ésser contat dot o donatió
feyta per núpcies o donatió feyta per raó de mort
o altres lexes que són fetes en derrerres volen-
tatz.*

6.4.25 *Testadors lexen certa quantitat d'aver o de
diners per sos tortz a desfer; e ssi après de la
mort aparexeran plus de tortz o d'injúries que
no ssón aquels diners o aquella quantitat que-ls
testadors i auran lexada, zo és que aquella quan-
titat no basta a aquels tortz e a aqueles injúries*

15. Una vegada més notem la supressió al final de 6.4.22 del text llatí justinià. I la repetició al manuscrit A del paràgraf "ab que complidament...que basten a la legítima", error del copista, que subsanem (6.4.23).

16. 6.4.24: el manuscrit B canvia *estan*(que apareix ratllat) per *seran*.

1 júries a restituir, los hereus d'aquels testadors,
aprés de la mort dels testadors, quant que de
pus hi sia oltra aquela quantitat, deven pagar
e restituir als clamans aquels plus, con sia
5 provat leyalment per los demanatz aquel plus.

Si secretament vol fer negun son testament
que neguna persona no sàpia que sia escrit, pot
l'escriure de ça man pròpria, si sab escriure, o-l
pot fer escriure a l'escrivan públic; e pot-lo
10 ligar e embolgar en drap, e segelar ab son segel,
o sens drap e segelar, enaxí que en la jusana
part del testament que romanga espay, pusquen
fer dos testimonis lurs subscripcions o plus, si
plus n'i vol aver de testimonis; e deu dir a
15 aquels testimonis que él los prega que sien tes-
timonis d'aquel testament seu o derrera volen-
tat. Et con testament o derrera volentat és feit,
axí con desús és dit, la subscription dels testi-
monis deu dir enaxí: «*ego talis rogatus a tali me*
20 *subscribo pro teste et signum meum appono*».
Et assò deu fer lo testimoni ab la sua pròpria
man. E aital testament o derrera volentat, fet
enaxí con desús és dit, és ferm e estable per totz
temps, jasia so que ls testimonis no ajen ren vist
25 ne oyt de so que dins és escrit. E aquest testa-
ment o derrera volentat enaxí fet, deu ésser fet
ab die e ab ayn e ab kalenar.

Testador, si lexa la sua cosa pròpria a alcun
e, après que-l testament aurà fet, lo testador
30 aquel la cosa vendrà o alienarà, o en qual que
manera la seynoria d'aquela cosa trasportarà
en altra persona, a tolta e desfeta aquela lexa,
que jamés no la pot demanar a quel legatari ne
al detenedor ne a l'hereu; e no per so meyns en
35 les altres coses val lo testament e és ferm.

Si alcun fa son testament no avent fils ne files
de leyal matrimoni, ne alcun dels devalantz, ne
pare ne mare, ne alcun de la regla dels ascen-
dentz o pugiantz, pot en son testament o en ça
40 derrera volentat ordenar e fer tota sa pròpria
volentat de totz los seus béns o de partida, en
qual que manera o en qual que condició a él
plaurà ne-s volrà, sens tot enbarch et contrast;
per so com cascun a plen poder e plena licència
45 e franca d'ordenar les sues coses a sa pròpria
volentat e segons que a él plaurà, sens contra-
diment e enbarch de jermans e de germanes e de
totes altres persones.

Qui sens fils de leyal matrimoni o altres de-
50 valantz mor, avent pare o mare o altres ascen-

a restituir, los hereus d'aquels testadors, après
de la mort dels testadors,

deven pagar e restituir als clamants, aquel
plus, con sia provat leyalment per los deman-
nants aquel plus.

6.4.26 Si secretament vol fer negú son testament
que neguna persona no sàpia que sia escrit,
pot-lo scriure de ssa mà pròpria, si sap escriure,
o-l pot fer escriure a un escrivà públic; e pot-lo
ligar e embolcar en drap, e segelar ab son segel,
o sens drap segelar, enaxí que en la jusana part
del testament que romanga espay, en lo qual
espay pusquen fer II testimonis lurs subscrip-
tions o plus, si plus n'i vol aver de testimonis;
e deu dir a aquels testimonis que él los prega que
sien testimonis d'aquel testament seu o derrera
volentat <que> és fet, axí com dessús és dit. La
subscriptió dels testimonis deu dir axí: **ego talis
roguatus a tali me subscribo pro teste et sig-
num meum apono**. E açò deu fer lo testimoni
ab la sua pròpia mà. E aytal testament o derrera
volentat, fet enaxí com dessús és dit, és ferm per
totz temps, jasia ço que ls testimonis no n'ajen
re vist ne oït de ço que dins és escrit. E aquest
testament o derrera volentat enaxí fet, deu ésser
fet ab dia e ab an e ab calenar.

6.4.27 Testador, si lexa la sua cosa pròpria a alcú, e
aprés que-l testament aurà fet, lo testador aquela
cosa vendrà o alienarà, o en qualque manera la
seynoria d'aquela cosa trasportarà en altra
persona, a tolta e desfeta aquela lexa, que jamés
no la pot demanar a quel legatari, ne al deteni-
dor ni a l'hereu; e no per ço meyns en les altres
coses val lo testament e és ferm.

6.4.28 Si alcú fa son testament no aven<t> fils ne files
de leyal matrimoni, ni alcú dels devalans, ni
pare ni mare, ni alcú de regla dels ascendens o
pugans, pot en son testament o en sa derrera
volentat ordenar e fer tota sa pròpria volentat de
totz los seus béns o de partida, en qualque ma-
nera o en qualque condició a él plaurà ni volrà,
sens tot embarg e contrast; per ço car cascú a
plen poder e plena licència e francha de ordenar
les sues coses a ssa pròpria volentat, segons que
a él plaurà, sens contradiment e enbarch de ger-
mans e de germanes e de totes altres persones.

6.4.29 Qui sens fil de leyal matrimoni o altres de-
valans mor, aven<t> pare o mare o altres

1 dentz, pagatz los deutes e les enjúries sues res-
tituïdes, en la ordinació de son testament o
derrera volentat, almeyns deu lexar als ascen-
dentz sobreditz la tersa part de totz los seus
5 béns.

Mas si lo testador, fils de leyal matrimoni
avia, no és tengut de lexar alcuna cosa als as-
cendens si no-s vol, però là on fils ne files no a,
los nétz e les nétas o els besnétz e axí dels altres
10 tenen loc de fils e de files.

Testador qui fa son testament o derrera vo-
lentat e en aquel establex hereus seus o altres,
so és saber fils o altres o substitutz e en aquel
testament o derrera volentat lexarà que sa mu-
15 ler sia dona e poderosa dels seus béns, és entés
que ela que-ls deu procurar e aministrar, salva
la substància enaxí que-l seu dot e l'escreix o la
sua part, si parsonera és, que tot ensems estia,
que ela ren del dot ni de l'escreix no-n leu ne-n
20 traga. E dels fruytz o espletz o rendes que de tot
exiran que ela que aja son menjar e son beure
e son vestir e ses necessàries o obs ensems ab
sos fils, e el sobrepús deu salvar e és tenguda
que-n reda compte.

25 Alimentz, con són lexatz a alcuna persona en
testament o en altra derrera volentat, és entés
que li lexa menjar e beure, e vestir e calçar, e
estàgie convinentment, segons que a la persona
pertayn.

30 Aprés que la heretat sia presa per los hereus,
los ditz hereus deven tenir lo testament e donar
als marmassors trelat, si-l ne volen, per so que
mils e sens dubte sia seguida la volentat del
defunt.

35 Si testament o derrera volentat serà fet ab sacrament del testador e depuxes muda son testament o sa
derrera volentat, lo derer val e és ferm e anul-la e destroex lo primer, *ipso iure*.¹⁹

ascendents, pagatz los deutes e les injúries
sues restituïdes, en la ordenació de son testa-
ment o derrera volentat, almeyns deu lexar als
ascendents sobreditz la terça part de totz los
seus béns.¹⁷

Mas si lo testador, fils de leyal matrimoni
avia, no és tengut de lexar alcuna cosa als
ascendents, si no-s vol; però là on fils ne files
no a, los nétz e les nétas o els besnétz e axí dels
altres tenen loc de fils e de files.

6.4.30 Testador qui fa son testament o derrera vo-
lentat, e en aquel establex hereus fils o altres, o
substitutz, e en aquel testament o derrera vo-
lentat lexarà que sa muler sia dona e poderosa
dels seus béns, és entés que ela que-ls deu pro-
curar e aministrar, salva la substància; enaxí
que-l seu dot e l'escreix, o la sua part, si «par-
çonera»¹⁸ és que tot ensems estia, que ela re del
dot ni de l'escreix no-n lev ni-n traga. E dels
fruytz o espletz o rendes que de tot exiran, que
ela que aja son menjar e son beure e son vestir
e ses necessàries o obs, ensems ab sos fils, e el
sobrepús deu salvar, e és tenguda que o reda
comte.

6.4.31 Aliments, con són lexatz a alcuna persona en
testament o altra derrera volentat, és entés que
li lexa menjar e beure, e vestir e cauçar, e es-
tatge covinentment, segons que a la persona
pertayn.

6.4.32 Aprés que la heretat sia presa per los hereus,
los ditz hereus deuen tenir lo testament e donar
als marmessors trelat, si-l ne volen, per ço que
mils e sens dupte sia seguida la volentat del
deffunct.

17. Una nota a C diu: "De constitutione Regine Eleonoris incipientis "Primerament..." Sub Titulo "De fills e pares preterits..." Constitucions de Catalunya 6.3) que, efectivament, salva la legitima dels ascendents.

18. Notem en el costum 6.4.30 un error que es porta des del text B i que passa a totes les edicions: *persona per parçonera* ('particip'), i així ho corregim.

19. Et tricesimam quintam consuetudinem que incipit "Si testament et cetera" in eo quod in talibus earum dicitur ultimum testamentum prevalere priori testamento iurato. In aliis reprobant eas.

Efectivament el costum desapareix a partir del text B. Un cop més es tracta de si preval o no el testament amb jurament (6.3.2) sobre l'últim i per això s'elimina el costum.

1 *Si dos o plus marmassors e exsecutors són en*
I testament o derrera volentat e la I d'aquels
mor, en loc del mort, cor ne altre no n'i poden
metre altre. Però si totz són vius e presens, la
5 *I sens volentat de l'altre o dels altres no pot*
enantar en la exsecusció del testament ab que
éls ésser hi vulen. Mas si alguns són presentz
e·ls altres són absens, si·ls absentz, citatz per
lurs commarmassors, no y poden venir o no y
10 *volran venir, per los presens deu ésser la vo-*
lentat del defunt menada a exsecutió, e és ferm
so que per éls és fet, e estable.

Si totz són presentz, e·ls uns volen complir la
volentat del defunt, e·ls altres no, aquels que
15 *complir-la volen, jasia so que no sia mas I, ha*
o han poder complit de complir la volentat del
defunt, e és ferm so que fa. Car la volentat del
testador és aytal que tot lo poder dóna a aquels
qui volen seguir la sua volentat, e no a aquels
20 *qui seguir no la volen, ne complir so que él ma-*
na.

Femna no pot usar offici de marmassoria ne
pot ésser marmassor, e si contra factum fuerit
pro nichilo habeantur.

6.4.33 *Si dos o plus marmessors o exssecutors són*
en I testament o derrera volentat, e la I d'aquels
mor, en loc del mort, cort ni altre, no n'i poden
metre altre. Però si totz són vius e presen<t>s, la
I sens volentat de l'altre o dels altres no pot
enantar en la exsecutió del testament, ab que éls
ésser i vulen. Mas si alguns són presen<t>s, e·ls
altres són absen<t>s, si·ls absen<t>s, citatz per
lurs conmmarmessors, no y poden venir o no y
volrran venir, per los presents deu ésser la vo-
lentat del deffunt menada a execució, e és ferm
*ço que per <éls> és fet.*²⁰

Si totz són presens, e·ls uns volen complir la
volentat del defunt, e·ls altres no, aquels qui
complir-la volen, jasia ço que no sia mas I, a o
an poder complit de complir la volentat del de-
fundt, e és ferm ço que fa. Car la volentat del
testador és aytal que tot lo poder dóna a aquels
qui volen seguir la sua volentat, e no a aquels qui
seguir no la volen, ne complir ço que él mana.

6.4.34 *Femna no pot usar offici de marmessoria ni*
pot ésser marmessor.

20. Una nota del manuscrit C referida als marmessors presents (quan no hi són tots), estableix la majoria en l'acord i, si hi ha empat, elegeix "l'ordinari" ('jutge ordinari'): "**SI discordant statur majori parte et si sunt equales ordinarius elegit**".

RÚBRICA 5

EN QUAL MANERA SIEN FETZ HEREUS

1 *Rúbrica de heredibus instituendis, so és en qual manera sien fetz hereus.*

5 *Tot hom pot establir son hereu qui-s vol, axí persona que no conega con persona que conega, si-s vol estrayn, si-s vol privat.*

10 *Con alcun establex hereu en son testament en certa cosa, so és saber, en unes cases o en I camp, o en altra cosa certa, o quantitat de peccúnia, e dels altres béns mentiú no fassa o altre hereu no y establezca, o farà mentiú d'alcuna partida dels béns mas no de totz, és entés que aquel que en aquella certa cosa establex hereu, és e deu ésser hereu de tots los béns seus que remanen, que no aurà partitz, ne assignatz, ne feta mentiú.*

Per aquesta raon con és natural raon e gran egualtat que negun testador no-n deu ne pot morir en part testat e en part entestat. ²

20 *Si dos hereus o plus són establitz en I testament, e la I mor ans que prenga la heretat, o la heretat no pot o deu pendre, o no la vol pendre, la part que a él devia pertàyner és de sos cohereus, so és d'aquels que en aquels testament o derrera volentat, ensems ab él, són establitz hereus. Mas si lo testador diu axí: «qual que qual d'en P. o d'en R. morrà ans que la heretat ajen presa, lo sobrevivent, so és aquel que viurà, sia mon hereu»; si amdosos viven e prenen la heretat, amdui són hereus, o plus, si plus n'i avia establitz.*

6.5.1 Tot hom pot establir son hereu qui-s vol, axí persona que no conega com persona que conega, si-s vol estrayn, si-s vol privat. Ab que sia catòlic e tal persona que pusca pendre de testament. ¹

6.5.2 Con alcú establex hereu en son testament en certa cosa, ço és a ssaber, en unes cases o en I camp, o en altra cosa certa, o quantitat de peccúnia, e dels altres béns mentiú no-n faça o altre hereu no y establezca, o farà mentiú d'alcuna partida dels béns mas no de totz, és entés que aquel «que» en aquella certa cosa establex hereu, és e deu ésser hereu de tots los béns seus que remanen, que no aurà partitz, ni assignatz, ni feta mentiú.

6.5.3 Si dos hereus o pus són establitz en I testament, e la u mor ans que prenga la heretat, o la heretat no pot o no deu pendre, o no la vol pendre, la part que a él devia pertàyner és de sos cohereus, ço és d'aquels qui en aquel testament o derera volentat, ensems ab él, són establitz hereus. Mas si lo testador diu axí: QUALQUE QUAL D'EN PERE O D'EN RAMON MORRÀ ANS QUE LA HERETAT AJEN PRESA, LO SOBREVIVENT, ÇO ÉS AQUEL QUI VIURÀ, SIA MON HEREU; si ambdós viuen e prenen la heretat, amduy són hereus, o pus, si plus n'i avia establitz.

1. RUBRICA DE HEREDIBUS INSTITUENDIS et cetera: *Approbant omnes consuetudines positas sub hac rubrica, salvo quo addunt ad primam consuetudinem huiusmodi capituli dummodo catholicum instituat et capacem.*

I efectivament els manuscrits B i C afegiran, i així passarà a les edicions, "ab que sia catòlic e tal persona que pusca pendre de testament".

2. L'últim paràgraf justificatiu (i procedent del principi romà *nemo pro parte testato...*) desapareix a les versions posteriors.

1 Si algun en son testament establex hereu fil
seu, que sia de adulteri o de incestuós o nefan-
díssim, so és que l'aja agut de fila o de nieta (sic)
o de besnéta, o de qual que us plàcia del de-
5 valant grau, o del pugiant, axí com és mare o
àvia, etcètera, o del de costat grau, axí com
jermana, nebota, tia, cosina jermana et prima,
o altra parenta tro al quint grau, so és del grau
col-lateral, o algun d'aquestz aitals sobreditz
10 farà alguna lexa; aytal institució o legat no val,
ans los pos pruxmes del deffunt lo y poden tot
tolrre axí com a persona no digna, e an acció
contra él e demanda.

Si pare o mare en son testament establex fil
15 o fila hereu, e en aquel testament manarà, que
si lo dit fil o fila morrà sens fils de leyal ma-
trimoni, que aquels béns en què-l fa hereu, tor-
nen a l de sos jermans o de ses jermanes o altra
persona estrayna o privada, tan tost com aquel
20 hereu, si és mascle e a XIII ayns, e si és femna
e a XII ayns complitz, evaneix aquella substitució
e és vana e no neguna quant a la legítima. Mas
quant als altres béns o coses, dura la substitució
tota via, si aquel hereu mor meins de fils de leyal
25 matrimoni.

Però si aquest fil, que axí és agreugiat per
aquela substitució o restitució, pren muller le-
yalment, e fa a aquella donació per núpties d'a-
queles coses que són en la substitució, (a) se-
30 gons la honestat e la qualitat de les persones,
quant en aquella donació és rot lo vincle de la
substitució. Alò metex s'és de la fila, si d'aquels
béns vinclatz dóna al marit en dot, segons la
honestat e la qualitat de les persones.

35 Mas si lo testador establex altra persona
hereu, que no sia fil o fila, e en don que-l tes-
tament manarà que si él morrà sens fil o fils de
leyal matrimoni, que torn la heretat a altra
persona certa, lo vincle aquel o substitució val
40 tota ora, tro la condició sia complida, sinó tant
solament en la quarta part, la qual ha e pot
retenir e fer tota la sua volentat; per raon com
és establitz hereu. Totz aquels són hereus es-
trayns qui no són en poder del testador.

45 ***Luxta illud res que subjacent restitucioni vel vinculo alienari vel obligarii prohibentur: nisi date fuerint in dotem vel donacionem propter nuptias secundum qualitatem et honestatem personarum matrimonium contrahencium, vel nisi heres institutus et iusus restituere esset ad eo pauper quare non haberet alias unde possit comode sustentari, et hoc intelligendum in filiis et non in aliis personis scilicet hoc auctenticum supradictum.***³

3. Sense que la sentència en digui res, els manuscrits B i C, en comptes del paràgraf "luxta illud...", porten una nota: B, *Hoc est compendiosa...* i C, "la sobredita costum és de compendiosa substitució".

6.5.4 Si alcú en son testament establex hereu fil
seu, qui sia de adulteri o de incestuós o nefan-
díssim, ço «és» que l'aja aüt de fila o de néta o
de besnéta, o de qualque us plàcia del devalant
grau, o del pujant, axí com és mare o àvia, et-
cètera, o del costat grau, axí com és germana,
neboda, cosina germana e prima, o altra parenta
tro al quint grau, zo és del grau col-lateral, o a
alcú d'aquestz aytals sobreditz farà alguna lexa;
aytal institució o legat no val, ans los pus prux-
mes del defunct li u poden tot tolrre axí com a
persona no digna, e an acció contra él e de-
manda.

6.5.5 Si pare o mare en son testament establex fil
o fila hereu, e en aquel testament manarà, que
si lo dit fil o fila morrà sens fils de leyal ma-
trimoni, que aquels béns en què-l fa hereu, tornen
a l de sos germans o de ses germanes o a altra
persona estrayna o privada, tantost com aquel
hereu, si és mascle e a XIII ans, e si és femna
e a XII ans complitz, evanex aquella substitució,
e és vana e no neguna quant a la legítima. Mas
quant als altres béns o coses, dura la substitució
tota via, si aquel hereu mor meins de fils de
leyal matrimoni.

Però si aquest fil, qui axí és agreuiat per
aquela substitució o restitució, pren muller leyal-
ment, e fa a aquella donació per núpties d'a-
queles coses que són en la substitució, segons la
honestat e la qualitat de les persones, quant en
aquela donació és rot lo vincle de la substitució.
Alò metex s'és de la fila, si d'aquels béns vin-
clatz dóna al marit en dot, segons la honestat e
la qualitat de les persones.

Mas si lo testador establex altra persona he-
reu, que no sia fil o fila, e en aquel testament
manarà que si él morrà sens fil o fils de leyal
matrimoni, que torn la heretat a altra persona
certa, lo vincle aquel o substitució val tota ora, tro
la condició sia complida, sinó tant solament en
la quarta part, la qual a e pot retenir e fer tota la
sua volentat; per raó car és establitz hereu. Totz
aquels són hereus estrayns, qui no són en poder
del testador. **Hoc est compendiosa.**

1 *Si alcun hereu ha substitut, après de la mort*
del testador, deu fer lo hereu inventari de totz
los béns del deffunt, e cascuna de les coses que
5 *són en la heretat, deu escriure nomenadament,*
per so que si la substitutió avia loc qual que
temps, que evidentment fos cert e manifest quals
coses deu aver lo substitut. E encara, que lo
hereu no pogés degastar ne consumir, a tort e
10 *sens raon, aqueles coses que són obligades e*
vinclades de restituir ab substitut.

Però si après la mort del testador e enans que
aja loc la substitució, l'ereu consuma ne de-
gasta malament y sens raon les coses sobredites
o les ven o les aliena, lo substitut o pot cobrar
15 *sobre la condició complida que serà posada e-l*
testament dels detenidors posseydors d'aque-
les coses, sens preu e alcuna ren, que no n'és
tengut de donar ne de pagar als detenidors o
posseydors d'aqueles coses, tot aitant com l'e-
20 *reu n'aurà venut ne alienat o consumat o altra*
la legítima que a él ne pertayn.

E aquel comprador o detenidor d'aqueles
coses, deu ésser reffert e restituit per l'ereu lo
preu per què aqueles coses aurà conprades, et
25 *tot alò que per raon d'aqueles coses auran do-*
nat ne pagat.

6.5.6 Si alcú hereu a sustitut, après de la mort del testador, deu fer l'ereu inventari de totz los béns del defunt, e cascuna de les coses que són en la heretat, deu escriure nomenadament, per ço que si la substitutió avia loc qualque tem

s que evidentment fos cert e manifest quals coses deu aver lo substitut. E encara, que l'ereu no pogés deguastar ne consumir, a tort e sens raó, aqueles coses que són obligades e vinclades de restituir al substitut.

Però si après la mort del testador, e enans que aja loc la substitució, l'ereu consuma ni degasta malament e sens raó les coses sobredites, o les ven o les aliena, lo substitut o pot cobrar sobre la condició complida que serà posada e-l testament sens preu e alcuna re, que no n'és tengut de donar ne de pagar als tenidors o posseydors d'aqueles coses, tot aytant com l'ereu n'aurà venut ni alienat o consumat, oltra la legítima que a él ne pertayn.

E a aquel comprador o detenidor d'aqueles coses, deu ésser reffert e restituit per l'ereu lo preu per què aqueles coses aurà conprades, e tot alò que per raó d'aqueles coses aurà donat ni pagat.

RÚBRICA 6
DE JURE DELIBERANDI, ÇO ÉS DEL TEMPS QUE AJEN DELIBERATIÓ
SI SERAN HEREUS O NO

1 *Rúbrica de jure deliberandi, so és del temps que ajen deliberatió si seran hereus o no.*

5 *No és dubte que si el fil, après de la mort del pare, paga alcuna part dels deutes que son pare devia, e és hereu establí, no pot dir ne aver deliberatió sobre la heretat d'aquí enant, si la reebrà o no; que ipso iure tan tost con los deutes comensa a pagar, s'establí hereu en aquella part que son pare l'avia establí hereu en son testament. Idem est in extraneo herede quod de filio.*

15 *Axí con nul hom no deu ésser forsat per altre de comprar ne de vendre, ne de donar ne de reebre donació que altre li vula fer, si no-s vol, ne de fer negun contrait, atressí no deu ésser forsat ne-l pot hom forsar que prenga ne reeba heretat d'altre, ne que sia hereu d'altre, si no-s vol.*

20 *Heres defuncti, tan tost con pren la heretat del defunt ne-s mescla en la heretat, si inventari no fa, s'obliga e és obligat, él e tots sos béns, de pagar e de satisfer tots los deutes e les lexes del defunt.*

25 *Mas, si fa inventari, no és obligat ne tengut, sinó en aitant solament con basten los béns del defunt.*

Legatari de defunt no és obligat als deutes ne a les lexes del defunt a pagar. Mas si la heretat

6.6.1 No és dupte que si el fyl, après de la mort del pare, paga alcuna part dels deutes que son pare devia, e és hereu establí, no pot dir ne aver deliberació sobre la heretat d'aquí enant, si la reebrà o no; que tantost com los deutes comença «a» pagar, s'establí hereu en aquella part que son pare l'avia establí hereu en son testament. E aquel dret metex és en l'ereu estrayn, que és e-l fiyl. ¹

6.6.2 Axí com nuyl hom no deu ésser forçat per altre de comprar ni de vendre, ni de donar ni de reebre donació que altri li vula fer, si no-s vol, ni de fer negun contrayt, atressí no deu ésser forçat que prenga ni reeba heretat d'altre, ni que sia hereu d'altres, si no-s vol.

6.6.3 Hereu, tantost com pren la heretat del defunt ni-s mescla en la heretat, si inventari no fa, s'obliga e és obligat, eyl e tots sos béns, de pagar e de satisfer tots los deutes e les lexes del defunt.

Mas, si fa inventari, no és obligat ni tengut, sinó en aytant solament com basten los béns del defunt.

6.6.4 Legatari de defunt no és obligat als deutes ne a les lexes del defunt a pagar. Mas si la heretat

1. RUBRICA DE JURE DELIBERANDI et cetera: Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica. Traduït el final llatí en B i C "e aquel dret metex és en l'hereu estrany que és e-l fill".

A PARTIR D'AQUESTA RÚBRICA I FINS A LA B.1.11 EL TEXT DE LA SEGONA COLUMNA JA ÉS ORIGINAL EN EL MANUSCRIT C I PER TANT DEIXEM EL MANUSCRIT B PER TORNAR AL MANUSCRIT C.

1 del defunt no basta als deutes a pagar, los
creedors del deffunt poden fer e moure deman-
da contra lo legatari, per raon d'aqueles coses
qu-e-l testament li seran lexades, si les aurà
5 preses ne reebudes, ne les ha ne les ten embar-
gades, ne les contrasta als creedors; per aques-
ta raon, que mellor e primera és la condició dels
creedors qui pledégien de don a esquivar, que
dels legataris qui pledégien per lur lexes a
10 guaaynar.

Inventari deu comensar lo hereu o successor,
aprés de la mort del testador, dins XXX dies, e
que l'acab oltra aquestz XXX dies, dins LX dies;
e enaxí són XC dies dins los quals l'inventari
15 deu ésser acabat. E d'aquí enant és tengut de
pagar e sattsifer los deutes e les lexes e els tors
e les enjúries del deffunt, que no se'n pot de-
fendre ne escusar que no sia tengut e obligat, si
demanda ne qüestió n'és feta contra él ne mo-
20 guda, ne d'aquí enant no pot dir ne posar que
altre alongament li sia donat; e assò és entés
con lo hereu o el successor són presentz.

Mas si lo hereu o el successor són absents, tan-
tost con a él ven a ssaber la mort del defunt, e
25 són presentz e-l loc on són les coses, deu co-
mensar son inventari dins XXX dies e acabar
dins LX dies, oltra los XXX dies sobreditz; e no
és qüestió si en la fin dels XXX dies lo comensa
o e-l comensament, que basta que dins los XXX
30 dies lo comens.

Mas si per aventura, aprés que l'inventari
aurà comensat, qual que ora ans que l'aja
acabat, él se mesclarà en les coses a aministrar,
venén o alienan o despenén aqueles, tan tost
35 con él comensa enaxí usar de les coses del de-
funt, és tengut de respondre als creedors e als
legataris del defunt, e pert lo benifeit de l'en-
ventari, quant al benefet dels XC dies, que no
pot posar ne al-legar que compliment d'aqueles
40 endúcies de XC dies li sia donat, ne d'aquí enant
sia alongat.

E deu-se comensar l'inventari denant los
legataris e denant los creedors e, si ésser no y
volen o no poden, deu-se comensar e acabar
45 denant prohòmens. E en comensament de la
carta deu fer l'escrivà l'onrat seynal de creu e,
en aprés, lo nom de l'hereu, e depux totes les
coses, poches e grans, que són en la heretat

del defunt no basta als deutes a pagar, los cree-
dors del defunt poden fer demanda contra lo
legatari, per raó d'aqueles coses que e-l testa-
ment li seran lexades, si les aurà preses ni ree-
budes, ni les ha ni les embarga, ni les contrasta
als creedors; per aquesta raó, que miylor e pri-
mera és la condició dels creedors qui pledegen
de don a esquivar, que dels legataris qui plede-
gen per lurs lexes a guaynar.

6.6.5 Inventari deu començar l'ereu o successor,
aprés de la mort del testador, dins XXX dies, e
que l'acab oltra aquels XXX dies, dins LX dies,
e enaxí són XC dies, dins los quals l'inventari
deu ésser acabat. E d'aquí avant deu pagar los
deutes e les lexes e-ls torts e les injúries del de-
funt, perquè no se'n pot defendre ni escusar que
no sia tengut e obligat, si demanda ni qüestió
n'és feyta contra eyl ne moguda, ne d'aquí avant
no pot [dir] ni posar que altre alongament li sia
donat; e açò és entés com l'ereu o el successor
són presents.

6.6.6 Mas si l'ereu o-l successor són absents, tan-
tost com a él ve a saber la mort del defunt, e són
presentz e-l loc on són les coses, deu començar
son inventari dins XXX dies e acabar dins LX,
oltra los XXX dies sobreditz; e no és qüestió si
en la fi dels XXX dies lo comença o e-l co-
mençament, que basta que dins los XXX dies lo
començ.

Mas si per aventura, aprés que l'inventari
aurà començat, qualche hora ans que eyl l'aja
acabat, él se mesclarà en les coses a aministrar,
venen<tb> o alienan<tb> o despenen<tb> aqueles,
tantost com eyl comença enaxí usar de les coses
del defunt, és tengut de respondre als creedors
e als legataris del defunt, e pert lo benifeit de
l'inventari, quant al benefeyt dels XC dies, que
no pot posar ni al-legar que compliment
d'aqueles indúcies de XC dies li sia donat, ne
d'aquí enant sia alongat.

6.6.7 E deu-se començar l'inventari denant los
legataris e denant los creedors e, si ésser no y
volen o no poden, deu-se començar e acabar
denant prohòmens. E en començament de la
carta deu fer l'escrivà l'onrat seynal de la creu
«e, en aprés, lo nom de l'hereu», e puyx totes les
coses, poques o grans, que són en la heretat,

1 *seens e movens e totz los deutes e les lexes que-l defunt deu, e els deutes que són degutz al defunt.*

5 *Tutor o curador, sí que sia testamentari, sí que sia datiu, de continent, so és dins XXX dies après que la tutoria o cura auran reebuda, deu comensar de fer inventari e, dins LX dies passatz après d'aquels primers XXX dies, deu aver fet e acabat l'inventari. E axí són XC dies, que fan III meses. E dins aquestz tres meses pus que*
10 *inventari comensa e-l fenex, no és tengut de respondre a nul hom que per raon d'aquela tutela o cura se clam d'él, ne-l ne poden forsar ne destréyner.*

seents e movents, e tots los deutes e les lexes que-l defunt deu, e els deutes que són deguts al defunt. ²

6.6.8 Tutor o curador, sí que sia testamentari, sí que sia datiu, de continent, ço és dins XXX dies après aquela tudoria o cura aurà reebuda, deu començar de fer inventari e, dins LX dies passats après aquels XXX dies, deu aver feyt e acabat l'inventari. E axí són XC dies, que fan III meses. E dins aquests tres meses que l'inventari comença e-l feneyx, no és tengut de respondre a nuyl hom qui per raó d'aquela tutela o cura se clam d'eyl, ni-l ne poden forçar ni destréyner.

2. El manuscrit C relaciona, per nota, 6.6.7 amb 5.6.7.

RÚBRICA 7 D'AQUELS QUI NO VOLEN ÉSSER HEREUS

1 *Rúbrica de hereditate repudianda, so és d'aquels qui no volen esser hereus.*

5 *Si és certa cosa que alcun se sia abstengut que no-s sia mesclat en la heretat paternal o maternal, los creadors ne-ls legataris del defunt no-s poden ne deven clamar d'él, jasia so que él estia en les cases o en les coses del defunt axí com a logador o guarda, o per qual que us plàcia altra raon justa.*

10 *Si menor que no aja tutor o curador, pren la heretat que li sia lexada en testament o que li dégia venir per successió, renunciar no pot, d'aquí enant, que no sia hereu e que no sia tengut de respondre axí com ha hereu.*

15 *Atressí, si renuncia a la heretat, so és que diga que no la vol, d'aquí enant no pot dir que él vol la heretat axí com a hereu o a successor, ne la pot demanar.*

20 *Hereu que sia establít en tota la heretat o en partida, d'aquela cosa en què és establít hereu, no pot dir ne rebugiar que sia hereu en partida e que no sia hereu en partida. Mas convén que tota la rebug o tota la retenga.*

25 *Menor que aja tutor o curador, si per si metex, so és sens auctoritat de son tutor o de son curador, rebúgia heretat que li sia lexada en testament o que a él dégia venir per successió, aquel rebugiament a él no nou ren.*

30 *Atressí, si la reeb que sia dampnosa, sens auctoritat de son tutor o de lo curador, no li nou ren.*

6.7.1 Si és certa cosa que alcú se sia abstengut que no-s sia mesclat en la heretat paternal o maternal, los creadors ni-ls legataris del defunt no-s poden ni deuen clamar d'eyl, jassia ço que eyl estia en les cases o en les coses del defunt, axí com a logador o guarda, o per qualque us plàcia altra raó justa.

6.7.2 Si menor que no aja tutor o curador, pren la heretat que li sia lexada en testament o que li deja venir per successió, renunciar no pot, d'aquí avant, que no sia hereu e que no sia tengut de respondre axí com a hereu.

Atressí, si renuncia a la heretat, ço és que diga que no la vol, d'aquí avant no pot dir que eyl vol la heretat axí com a hereu o a successor, ne la pot demanar.

E açò entenem si doncs no demanava benefici de restitució, la qual cosa pot fer en cascú d'aquests cases. ¹

6.7.3 Hereu que sia establít en tota la heretat o en partida, d'aquela cosa en què és establít hereu, no pot dir ne rebugiar que eyl sia hereu en partida e que no sia hereu en partida. Mas convé que tota la rebug, o tota la retenga.

6.7.4 Menor qui aja tutor o curador, si per si meteyx, ço és sens auctoritat de son tudor o de son curador, rebuja heretat que li sia lexada en testament o que a eyl deja venir per successió, aquel rebugiament a eyl no nou re.

Atressí, si la reeb que sia dampnosa, sens auctoritat de son tutor o de son curador, no li nou re.

1. RUBRICA DE HEREDITATE REPUDIANDA: *Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica, salvo quod modo quod dicitur in secunda consuetudine que incipit "Si menor et cetera" reservant minori beneficium restitutionis.*

Efectivament B i C afegiran un paràgraf a 6.7.2, reservant el dret del menor a demanar el benefici de restitució.

RÚBRICA 8

D'AQUELS A QUI LES HERETATS SÓN TOLTES AXÍ COM HA NO DIGNES PERSONES

1 *Rúbrica d'aquels a qui les heretatz són toltes així com no dignes persones. ¹*

5 *Alcun hereu o successor, jassia so que no véngie la mort d'aquel de qui és hereu o successor, la heretat no pert, ne li deu ésser tolta ne pot, axí com no digna persona, si ben c'és la mort manifesta o no manifesta.*

10 *Pare ne mare, ne negun dels ascendentz, no poden deseretar lurs fils ne lurs files, ne neguns dels devalans axí con no dignes persones, sinó en aquestz cases desotz escritz. Los quals cases són XIII.*

15 *Lo primer cas és aquestz per què pare o mare e los ascendens poden deseretar lurs fils e lurs files e els devalantz, so és saber si alcun fil o fila, o dels devalantz, pren son pare o sa mare, o alcun dels ascendens, per los cabels, o met la man en éls iradament, o-l desmintrà denant altres persones.*

20 *Lo segon cas és aquest, si li fa greu enjúria o greu desonor.*

25 *Lo ters cas és aquest, si l'acusarà de fetz criminals, exceptat de crim de lesa majestat o d'eretgia, o si l'acusarà d'alcuna greu offensa que fassa contra la ciutat on él habita; que per aquesta raon no poden ésser deseretatz los fils ne les files ne alcun dels devalantz.*

30 *Lo quart cas és aquest, si fan sorters ne devins ne metziners, ne si van ne acompaynen ne-s fan conpaynons d'aitals persones.*

Lo quint cas és aquest, si machinarà o darà obra per què-l pare o la mare o alcun dels ascendents muyra.

35 *Lo VI cas és aquest, si, a tort e sens raon et calumpniosament, mou ne met en plet son pare*

6.8.1 *Alcun hereu o successor, jassia ço que no venja la mort d'aquel de qui és hereu o successor, la heretat no pert, ni li deu ésser tolta ni pot, axí com a no digna persona, si ben s'és la mort manifesta o no manifesta.*

6.8.2 *Pare ne mare, ne negú dels ascendents, no poden deseretar lurs fiyls ne lurs fiyles, ni negú dels devalants axí com no dignes persones, sinó en aquestz cases desots escrits. Los quals cases són XII.*

Lo primer cas és:

si alcun fiyl o fiyla, o alguns davalants pren son pare o sa mare, o alguns dels ascendents, per los cabeyls, o met la mà en eyls iradament, o-ls desmenta denant altres persones.

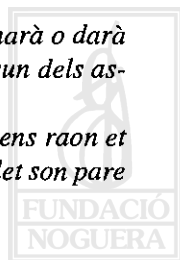
Lo segon cas és: «si li fa greu injúria, o greu desonor».

«Lo tercer cas és»: si l'acusarà de feyts criminals, exceptat de crim de lesa magestat o de eretgia, o si l'acusarà d'alcuna greu offensa que faça contra la ciutat on él abita; que per aquesta raó no poden ésser deseretats los fiyls o les fiyles, ne alcú dels devaylants.

Lo quart cas és: si-s fan sorters ni devins ni metziners, ne si-s acompaynen n'es fan conpaynons d'aytals persones.

Lo quint cas és: si maxinarà o darà obra, per què-l pare o la mare o alcú, dels descendens muyra.

Lo VI cas és: si, a tort, mou ni met en plet son pare ni sa mare, ni alcú dels ascendents, e-l

1. RÚBRICA D'AQUELLS A QUI HERETATS et cetera: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *ne sa mare, ne alcun dels ascendens, o el plet sia tal que gran dampnàgie per aquel plet soffiren.*

Lo VII cas és aquest, que si per aventura alcun dels ascendens és pres per deute que dégia,
5 *e prega alcun dels devalantz que li fassen fermansa o s'obligen per él, et no u vol fer; e assò entén-se en los devalantz que sien mascles e no en les femnes.*

Lo VIII cas és, si alcun dels devalantz veida
10 *o dóna obra, per fet o per dit, a alcun dels ascendens, que no fassa testament ne pusca ordenar les sues coses.*

Lo IX cas és aquest, si alcun dels devalans çe fa juglar o bataler ab bèsties, contra volentat
15 *del pare o d'aquel ascendent de qui él deuria aver la heretat; si doncs lo pare o alcun dels ascendens a qui él deuria succeir no són o no usen d'aquela art metexa, que ladoncs no-l pot deseretar per aquela raon.*

20 *Lo X cas és aquest, si la fila menor de XXV ayns no vol consentir al pare que la vol maridar e li vol donar dot, segons son poder, ans ama ela més luxuar e estar e ésser ab hòmens luxuriosos.*

25 *Lo XI cas és aquest, que si alcun dels devallans jau e ha afer ab la muler o marit o drut o druda d'alcun dels ascendents, d'aquel a qui deuria succeyr, que aquel lo-n pot deseretar.*

Lo XII cas és aquest, que si alcun dels ascendens és catiu, e els pus pruxmes devalans, a qui pertayn la successió, no-l ne volen trer e-l lexen aquí morir, éls no feén lur poder, ipso iure són deseretatz, e ven la successió als altres
30 *aprés d'aquels pus pruxmes.*

35 *Lo XIII cas és aquestz, si los ascendens són catòlichs e els devalantz són herégies o rene-gatz o sarrayns o jueus.*

Lo XIII cas és aquest, si alcun dels ascendentz és orat, e-ls devalantz a qui pertayn la successió no-l volran proveer en lurs necessàries, feta a éls monició que u fassen e no u volen fer, ipso iure sunt exheredati, e pertayns
40 *als altres aprés d'aquestz pus pruxmes.*

Los fils e les files, o-ls altres devalans, poden
45 *deseretar lurs pares e lurs mares e-ls altres ascendens a qui pertangués la successió, si éls morien entestatz, en VII cases.*

pleyt sia tal que gran dampnatge per aquel pleyt soffiren.

Lo VII cas és: que si per aventura alcú dels ascendents és pres per deute que deja, e prega a alcú dels devalants que li façen fermaça e s'obliguen per eyl, e no u vol fer; e açò entén-se en los devalants qui sien mascles e no en les fembres.

Lo VIII cas és: si alcú dels devalants veda o dóna obra, per feyt o per dit, a alcú dels ascendents, que no faça testament ne pusca ordenar les sues coses.

Lo IX cas és: si alcú dels devallants se fa juglar o batayler ab bèsties, contra volentat del pare o d'aquel ascendent de qui eyl devia aver la heretat; si doncs lo pare o alcú dels ascendents a qui eyl devia succeir no són o no usen d'aquela art metexa, que ladoncs no-*<l>* pot deseretar per aquela raó.

Lo X cas és: si la fiyla menor de XXV ans no vol consentir al pare que la vol maridar e li vol donar dot, segons son poder, ans ama ela mes luxuriar e estar ab hòmens luxuriosos.

Lo XI cas és: que si alcú dels devallants jau, e ha a fer ab la muylar o marit o drut o druda dels ascendents, a qui deuria succeir, que aquel lo-n pot deseretar.

Lo XII cas és: que si alcú dels ascendents és catiu, e els pus pruyxmes davallants, a qui pertayn la successió, no-l ne volen trer e-l lexen aquí morir, éls no feén lur poder, **ipso jure** són deseretats, e ve la successió als altres aprés d'aquests pus pruyxmes. ²

6.8.3 Los fiyls o les fiyles, o altres davayllants, poden deseretar lurs pare o lurs mares e els altres ascendents a qui pertangués successió, si éls morien entestats, en VII cases.

2. La sentència aprova tota la rúbrica I, no obstant això, en B i C (6.8.2) apareixen només 12 casos (encara que C anuncia XIII casos al començament del costum). Falta des de "Lo XIII" fins al final. i així passarà a les edicions.

(El manuscrit A repeteix, per error del copista, el cas VI. Ho corregim.)

1 *Dels quals és lo primer, si el pare o alcun dels ascendens acusen alcun dels devalans d'alcun crim; exceptatz aqueles coses damunt són ditz, so és saber, en crim de lesa majestat o d'eregia,*
5 *o si faya ren contra la ciutat on està, de què a la ciutat pogés venir gran dampnàgie.*

Lo segon, si el pare o alcun dels ascendens machinen la mort dels devalantz, per venim o per altra manera.

10 *Lo ters, si los ascendens jaen ab la muler o ab la druda dels devalantz.*

Lo quart, si los ascendens veden als devalans que no fassen testament d'aqueles coses de què poden fer testament.

15 *Lo quint, si alcun dels devalantz és orat o furiós, e el pare lo pot fer garir, e no n'a cura, o alcun dels ascendens.*

Lo VI és, si-l fel és catiu, e els ascendents lo poden trer e no-l ne volen trer.

20 *Lo VII és, si el fil és catòlich, e els ascendens són herégies o renegats, o jueus o sarrayns, ipso iure sunt ex heretati.*

Los fils que no deven succeir a lur pare ne a lur mare, jasia so que sien establitz hereus en
25 *testamentz, e la heretat los dégia ésser toltà e dégia ésser dels pus pruxmes dels testadors, són aquestz aülterins e incestuoses e nefandinis, e deu-los ésser toltà, sens tot contrast, axí con persones no dignes, e que no poden aver ne*
30 *pendre per lexa ne per heretat de lur pare ne de lur mare. Et ipso iure la lexa no val ne la heretat, si per aventura seran establitz per éls hereus.*

Aülterín és dit aquel qui és nat o nada de mulerat o de maridada, e l'aurà d'altra femna, o ela d'altre hom, meins de son marit o de sa muller; jasia so que aquela de qui l'aurà sia solta, o él sia sol e ela aja marit, o si l'om a muler e la femna a marit, e d'éls serà nat alcun
40 *fil o fils.*

Incestuós o nefandini és aquel qui és nat o fet de pare e de sa fila e converso, e de tot ascendent ab devalant e converso, e de tot collateral tro al quint grau; la qual successió o lexa a
45 *aquestz aitals toltà, de continent deu pervenir als pus pruxmes del defunt.*

Dels quals és lo primer: si-l pare o alcú dels ascendents accusen alcú dels devallants d'alcun crim; exceptats aquels cases que damunt són ditz, ço és a saber, el crim de lesa magestat o de eretgia, e si fan re contra la ciutat on estan, de què a la ciutat pogués venir gran dampnatge.

Lo segon: si pare o alcú dels ascendents matxinen la mort dels devayllants, per verí o per manera altra.

Lo tercer és: si los ascendents jaen ab la mulyer o ab la druda dels devallants.

Lo quart és: si los ascendents veden als devallants que no facen testament d'aqueles coses de què poden fer testament.

Lo quint és: si alcú dels devallants és orat o furiós, e-l pare-l pot fer garir, e no n'a cura, o alcú dels ascendents ³.

Lo VI cas és: si-l fiyl és catiu, e-ls ascendents lo-n poden trer e no-l ne volen trer.

Lo VII cas és: si-l fiyl és catòlich, e-ls ascendents són «heretges» o renegats, o jueus o saraïns, ipso jure són deseretats.

6.8.4 Los fiyls qui no deuen succeir a lur pare ni a lur mare, jassia ço que sien establitz hereus en testaments, e la heretat los deja ésser «tolta», e deja ésser dels pus pruyxmes del testador, si són aquestz adulterins e incestuoses e nefandins, deu-los ésser toltà, sens tot contrast, axí com a persones no dignes, e que no poden aver ni pendre per lexa ni per heretat de lur pare ni de lur mare.

Aülteri és dit aquel qui és nat o nada de mulyerat o de maridada, e l'aurà d'altra femna, o eyla d'altre hom, meyns de son marit o de sa mulyer; jassia ço que aquella de qui l'aurà sia solta, o eyl sia solt e eyla aja marit, o si l'om ha mulyer e la femna ha marit, e d'eyl serà nat alcun fiyl o fills.

Encestuós o nefandis és aquel qui és nat o feyt de pare e de sa fiyla, e e converso, e de tot ascendent ab devayllant e e converso, e de tot collateral tro al quint grau; la qual successió o lexa [a] aquestz aitals toltà, de continent sens tot contrast, deu pervenir als pus pruyxmes del defunt.

3. Un error (segurament la lectura de *as*(cendents) com si fos l'abreviatura de *ds*(cendents) des del ms. C fins a les edicions, fa que *ascendents* del text A i B, es converteixi en *descendents*. Ho corregim.

1 *Fil natural és dit aquell qui és nat de solt e de solta, e entr-éls podrie ésser matrimoni, e aital fil, con no y són descendens o ascendens, ne collaterals, ne muller, con lo pare mor entestat,*
5 *ven en successió dels béns del pare en la sexta part; e aquela no li pot hom tolre axí com a no digna persona. La qual sexta part deu partir ab sa mare egualment per mig, si viva és.*

E aquest fil aytal pot fer e establir lo pare hereu, o en altra manera donar totz los seus béns en testament o donacions; e atressí, si no-s vol, e fa testament, no li lexarà ren ne li darà. Ne aital fil no pot venir contra lo testament de son pare, jasia so que pusca venir a successió
10 *dels béns totz de la mare, morta entestada, sí que sia aital fil o altre qui esset vulgo conceptus.*

Fils naturals se poden legitimar e són legítims si-l pare e la mare se volen, prenén la un a l'altre en marit e en muller, e és fet entr-éls matrimoni per verba de presenti, jasia so que
20 *no la aja presa en faciem ecclesie.*

E encara són legítims e poden venir a successió, si el pare, con dóna muller a son fil natural o marit a la fila natural, e en les cartes de les núpties l'apellarà fil, e no dirà fil natural o fila natural.
25

Allò metex c'és si, en son testament o en plet denant júgie, l'apela fil e no y anadeix natural.

30 *Fil natural e legítim és dit aquell qui és de marit e de muler, on, si aital fil naix estant lo pare en casa o dins X meses que-l marit serà partit de son alberch on és la muler, és presumpció que és d'aquel matrimoni, so és d'aquel marit.*
35

Mas si après de X meses naix, que-l marit serà partit de son alberch, no és presumpció ne és d'aquel marit.

Però si la muller a fil o fila, e pot ésser provat leyalment que-l marit no pogués enjenrar, so és que fos castrat, I caste natus, o espadó, so és que no a colons, que hom los li a toltz, o és de freda natura, que no pot jaure ab femna, o serà maleficiat, so és ligat, que ab la muller no pot
40 *jaure, o serà detengut de tan gran malaltia que no pot jaure ab femna, e per tant de temps que X meses o plus seran passatz, aital fil no és*
45

6.8.5 *Fiyl natural és dit aquell, qui és nat de solt e de solta, e entre eyls poria ésser matrimoni, e aytal fiyl, quan no y ha descendents o ascendents, ni collaterals, ni muyler, quan lo pare mor entestat, ve en successió dels béns del pare en la VIa part; e aquella no li pot hom tolre axí com a no digna persona. La qual VIa part deu partir ab sa mare egualment per mig, si viva és.*

E aquest fil aytal pot fer e establir lo pare hereu, o en altra manera donar tots los seus béns en testament o donacions; e atressí, si no-s vol, e fa testament, no li lexarà re ni li darà. Ne aytal fiyl no pot venir contra lo testament de son pare, jassia ço que pusca venir a successió dels béns totz de la mare, morta entestada, sí que sia aytal fiyl o altre qui esset vulgo conceptus.

Fiyls naturals se poden legitimar e són legítims si-l pare e la mare volen pendre la un a l'altre en marit o en muyler, e és feyt entr-eyls matrimoni per verba de presenti, jassia ço que no la aja presa en faç d'esglea.

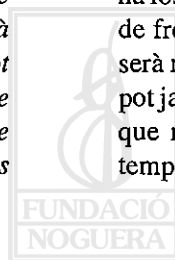
*Encara són legítims e poden ven venir a successió, si-l pare, quan dóna muyler a son fiyl natural o marit a sa fiyla natural, e en les cartes de les núpcies l'apellarà fiyl, e no dirà fiyl natural o fiyla natural.*⁴

Allò meteyx és si, en son testament o en pleyt denant jutge, l'apella fiyl e no y anadeyx natural.

6.8.6 *Fil natural e legítim és dit aquell qui és de marit e de muyler, on, si aytal fiyl nayx estant lo pare en casa o dins X meses que-l marit serà partit de son alberc on és la muyler, és presumpció que és d'aquel matrimoni, ço és d'aquel marit.*

Mas si après de X meses nayx, que-l marit serà partit de son alberch no és presumpció ni és d'aquel marit.

Però si la muyler ha fiyl o fiyla, e pot ésser provat leyalment que-l marit no pogués engenrar, ço és que fos castrat, o espadó, ço és que no ha los compa-n-yons, que hom los li a toltz, o és de freda natura, que no pot jaure ab fembra, o serà maleficiat, ço és ligat, que ab la muyler no pot jaure, o serà detengut de tan gran malautia que no pot jaure ab sa muyler, e per tant de temps que X meses o pus seran passatz, aytal

4. Una nota al marge de 6.8.5 destaca el cas: "cum quis nominatur simple a patre filius efficietur legitimus in successione etiam si sit naturalis". És a dir, si el nomena simplement *fill* i no afegeix *natural*.

1 *pressumptió que sia d'aquel matrimoni, so és d'aquel marit. E tanquam ab indigna persona successio sibi auferatur a proximioribus mortui.*

5 *Fil adoptiu o arrogat, los quals són ditz legítims, poden venir a successió ensems ab los altres fils del matrimoni; e aquela successió no·ls pot ésser toltá axí com a no digna persona, si doncs lo testador no l'avia emancipat o no*
10 *l'avia deseretat per justa raon. Mas si fils o fil del matrimoni no y avia, o no l'avia emancipat o deseretat per justa raon, pot venir a la successió axí com si era son fil de matrimoni.*

fiyl no és presumpció que sia d'aquel matrimoni, ço és d'aquel marit. E en aquest cas la successió del marit, si mor, deu ésser dels «pus» pruyxmes parents.

6.8.7 *Fiy l adoptiu o «arrogat»⁵, los quals són dits legítims, poden venir a successió ensems ab los altres fiyls de matrimoni; e aquela successió no·ls pot ésser toltá axí com a no digna persona, si doncs lo testador no l'avia emancipat, o no l'avia deseretat per alguna justa raó. Mas si fiyls o fiyl del matrimoni no y avia, o no l'avia emancipat o deseretat per justa raó, pot venir a la successió, axí com si era son fiyl de matrimoni.*

5. El manuscrit C diu, erròniament, *atorgat* per *arrogat* i ho corregim.

RÚBRICA 9
DE LES LEXES QUE SERAN FEYTES PER LO TESTADOR
DE LEGATIS

1 *Rúbrica de legatis, so és de les lexes que seran fetes per lo testador. ¹*

5 *Legatum est donatio quedam a defuncto intestio vel ultima voluntate relicta e ab herede prestanda.*

10 *Aquel qui, après que aurà fet son testament, les coses lexades metrà en peynora o les obliga a altre, ça volentat no a mudada, e le hereu deu-les reembre e liurar als legataris après de la mort del testador.*

Clara cosa és e certa en los fideïcomissos, esse pus fermes les derrereres volentatz que les primeres.

15 *Alcun que lex en son testament axí: «si alcuna fila naix de ma muller, que és preyns, lo meu hereu li don C sous». Si per aventura pus files naxen d'aquel preynat, és entés que a cascuna lexa C sous, e lo hereu deu donar a cascuna fila d'aqueles C sous.*

20 *Si lo testador, la cosa de son hereu lexa a alcuna persona, si lo dit hereu pren la heretat d'aquel testador après de la mort d'aquel, lo dit hereu, aquela cosa sua lexada a altre per lo testador, deu donar e deliurar omni occasione remota al legatari a qui serà lexada.*

25 *Alò metex c'és si lo testador lexa a alcun alguna cosa que no sia sua, lo hereu és tengut e obligat que compre aquela cosa, e que la don e la liure al legatari, si vendre lo y volen, per ço que valrà ne-n trobaria hom, si la cosa volien<vendre>. Mas si la cosa no li volran vendre, o él en altra manera, que raon sia, no la pot aver, deu donar e pagar al legatari aitan de preu con la cosa valria, si vendre-la volien.*

6.9.1 *Aquel qui, après que aurà feyt son testament, les coses lexades metrà en peynora o les obligarà a altre, sa volentat no ha mudada, e l'hereu deu-les reembre e liurar als legataris après de la mort del testador.*

6.9.2 *Clara cosa és e certa en los fideicomissos, ésser pus fermes les derrereres volentats que les primeres.*

6.9.3 *Alcú qui leyx en son testament axí: SI AL-CUNA FIYLA NAYX DE MA MUYLER, QUE ÉS PREYNS, LO MEU HEREU LI DO C SOLS. Si per aventura pus fiyles naxen d'aquel prenyat, és entés que a cascuna lexa C sous, e l'hereu deu <donar> a cascuna fiyla <aquels> C sols.*

6.9.4 *Si lo testador, la cosa de son hereu lexa a alcuna persona, si lo dit hereu pren la heretat d'aquel testador après la mort d'aquel, lo dit hereu, aquela cosa sua lexada a altre per lo testador, deu donar e deliurar sens tota excepció al legatari a qui serà lexada.*

Allò meteyx s'és si lo testador lexa a alcú, alguna cosa que no serà sua, l'hereu és tengut e obligat que compre la cosa aquela, e que la do e que la liure al legatari, si vendre-la volen, per ço que valrà ne-n trobaria hom, si la cosa volien vendre. Mas si la cosa no li volran vendre, o eyl en altra manera, per qual que raó sia, no la pot aver, deu donar e pagar al legatari aytant de preu com la cosa valria, si vendre-la volia.

1. RUBRICA DE LEGATIS et cetera: *Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica...* Desapareixerà, però, la definició de llegat, en llatí, que encapçala la rúbrica.

1 *Testador qui a mols servus o catius d'un nom, e un d'aquels, nomenan per son nom, lexa a algun e no seynala qual d'èls lexa, és elecció que darà qual se vula d'aquel nom.*

5 *Mas si l'ereu, aquel servu o catiu no vol donar al legatari ne liurar, e serà condempnat l'ereu per sentència de la cort que él que-l don e-l liure, e él aquel contradex de liurar e de donar, és la elecció d'aquí enant del legatari, que pendrà qual se vula d'aquel nom.*

10 *Però si lo testador a moltz servus o catius, e lexa I d'aquels a alguna persona, no nomenan aquel ne assignant lo dit catiu en altra manera, ladoncs és la ellecció del legatari que prenga dels migans qual se vol, mas no dels melors ne des menors, si no-s vol d'aquels menors.*

20 *Alcuna cosa que sia lexada a dos o a plus conjuntament, so és saber en aquesta manera: «a P. e a R. lex I catiu o caval» o altra cosa assignada, los legataris deven aquela cosa reebre. Mas si l'un d'aquels legataris la sua part pendre no vol, aquella part se creix a l'altre colegatari seu.*

25 *Alò metex c'és en totes coses que conjuntament són lexades a alguns.*

30 *Lexa que sia feta a algun ab aquesta disjuntiva, vel o aut, és elecció de l'hereu de donar qual se vula d'aqueles coses que són lexades al legatari, so és en aquesta forma: «lex a-n P. unum cavallum vel mulum vel unum cativum aut unum asinum».*

35 *Però, si enans que la elecció sia feta, una d'aqueles coses mor, l'ereu deu donar al legatari aquella cosa que serà viva d'aqueles lexades, e assò és entés de totes coses que sien lexades ab aquesta disjuntiva vel o aut.*

40 *Si-l testador diu en son testament axí: «lex a-n G. unes cases», e no assignarà quals, e aquel testador a moltes cases, és elecció de l'hereu que don e liure al legatari aqueles cases que él se vula, ab que sien d'aqueles que avia lo testador, si doncs lo legatari no podia provar lo contrari, car ladoncs segons que provaria deu aver.*

45 *Mas si lo testador lexa camp e no especifica qual, la lexa no val, per so com serà escarn que l'ereu podria donar al legatari I camp que no auria mas I palm.*

50 *Mas si lo testador assigna cert camp, o una cafiçada o quarterada, o altra mesura de terra,*

6.9.5 *Testador qui a molts catius o servus d'un nom, e I d'aquels, nomenan per son nom, lexa a alcú e no seynala qual d'eyls lexa, és elecció de l'hereu que darà qualsevulla d'aquel nom.*

Mas si l'ereu, aquel servu o catiu no volrà donar al legatari ni liurar, e serà condempnat l'ereu per sentència de la cort que eyl que-l do e-l liure, e eyl aquel contradex de liurar e de donar, és la elecció d'aquí enant del legatari que pendrà qualsevulla d'aquel nom.

Però si lo testador ha molts servus o catius, e lexa I d'aquels a alguna persona, no nomenan aquel ne assignan lo dit catiu en altra manera, ladoncs és elecció del legatari que prenga dels migans qualsevol, mas no dels miylors ni dels menors, si no-s vol d'aquels menors.

6.9.6 *Alcuna cosa que sia lexada a dos o a plus conjuntament, ço és a saber, en aquesta manera: A PERE E A RAMON LEYX UN CATIU O CAVAYL, o altra cosa assignada, los legataris deven aquela cosa reebre. Mas si la un d'aquels legataris la sua part pendre no vol, aquella part se creyx a altre colegatari seu.*

Allò meteyx s'és en totes coses que conjuntament són lexades a alguns.

6.9.7 *Lexa que sia feyta a alcú ab aquesta conjuntiva, vel o aut, és elecció de l'hereu de donar qualsevulla d'aqueles coses que són lexades al legatari, ço és en aquesta forma: LEYX A-N PERE UNUM CAVALLUM VEL MULUM VEL UNUM CAPTIVUM, AUT ASINUM.*

Però, si enans que la elecció sia feyta, una d'aqueles coses mor, l'ereu deu donar al legatari aquella cosa que serà viva d'aqueles lexades; e açò és entés de totes coses que sien lexades ab aquesta disjuntiva, vel o aut.

6.9.8 *Si-l testador diu en son testament axí: LEYX A.N GUILLEM UNES CASES, e no assignarà quals, e aquel testador ha moltes cases, és elecció de l'hereu que do al legatari aqueles cases que eyl se vulla, ab que sien d'aqueles que-l testador avia, si doncs lo legatari no podia provar lo contrari, car ladoncs segons que provaria deu aver.*

Mas si lo testador lexa camp e no especifica qual, la lexa no val, per ço car seria escarn, que l'ereu poria donar al legatari I camp que no auria mas I palm.

Mas si lo testador assigna cert camp, o una cafiçada o quarterada, o altra mesura de terra,

1 val la lexa e l'ereu és tengut que la liure al legatari.

5 *Si alcun lexa en son testament a alguna persona grex de ovelles o d'altre bestiar, gros o menut, si, après del testament fet, aquel grex d'aquí enant, après que-l testament sia fet, per mort o per altre cas, minva de tot en tot o en alguna partida, l'ereu és tengut e obligat al legatari de donar o de liurar aitant com d'aquel grex y serà romàs viu, e no de plus.*

10 *Atressí, si après del testament fet, aquel greix creix, so és per nexensa de fils que ajen, l'ereu és tengut e obligat al legatari de donar e de liurar aquel grex de bestiar e tot lo creximent que aquel greix aurà fet, sens tot contrast; per aquesta raon que qual que cosa creix o descrox a la cosa lexada, tot lo profit o creximent, e tota la minva o don d'aquela cosa pertayn al legatari.*

15 *E si per aventura lo dit greix de tot en tot peria o moria, l'ereu no és tengut ne obligat al legatari de ren a donar ne a liurar per raon d'aquela cosa*

25 *Testador que creu lexar cosa estrayna a altre, e és sua, val la lexa, e deu ésser donada e deliurada al legatari per aquesta raon quod plus valet quod in veritate est contra quod in opinione.*

30 *Item si alcun testador lexa estrayna cosa creent que sia sua, no val aquela lexa, ne l'ereu no és tengut ne ² obligat d'aquela cosa a donar ne a liurar al legatari...*

35 *pot provar que-l testador sabia que aquela cosa era estranya et non sua, l'ereu és tengut e obligat al legatari de donar e de liurar aquela cosa, si vendre la y volen, sinó lo preu que la cosa aquela a bona fe valrà.*

40 *Si alcun testador en son testament fa lexa a altre en aquesta forma: «don o lex a-n P. totz los meus servus o totz los meus catius», no tant solament en aital lexa són entesos los servus o los catius, ans totes les serves o les catives que él ha, són enteses en aital lexa o donació. Per aquesta raon car sots lignàgie masculí és entès lo femení e non e converso. Et quia dignius est*

val la lexa e l'hereu és tengut que la liure al legatari.

6.9.9 *Si alcú lexa en son testament a alguna persona folc d'oveyles o d'altre bestiar, gros o menut, si après del testament feyt, aquel folc, per mort o per altre cas, minva de tot en tot o en alguna partida, l'ereu és tengut e obligat al legatari de donar o deliurar aytant com d'aquel folc hi serà «romàs» viu, e no de plus.*

Atressí, si après aquel testament feyt, aquel folc creix, ço és per nexença de fils que ajen, l'ereu és tengut al legatari de donar e deliurar aquel folc de bestiar e tot lo creximent que aquel aurà feyt, sens tot contrast; per aquesta raó, que qualque cosa creyx o descrox a la cosa lexada, tot lo profit e creximent, e tota la minva o don d'aquela cosa pertayn al legatari.

6.9.10 *Testador qui creu lexar cosa estrayna a altre, e és sua, val la lexa, e deu ésser donada e deliurada al legatari.*

Mas si alcun testador lexa estrayna cosa, creent que sia sua, no val aquela lexa, ne l'ereu no és tengut ne obligat d'aquela cosa a donar ne a liurar al legatari; que per aventura si el testador sabés que fos estrayna, no la li lexara. Emperò si-l legatari pot provar que-l testador sabia que aquela cosa era estrayna e no sua, l'ereu és tengut e obligat al legatari de donar e de liurar aquella cosa, si vendre la y volen, sinó lo preu que la cosa aquela a bona fe valrà.

6.9.11 *Si alcún testador en son testament fa lexa a altre en aquesta forma que: DO O LEYX A-N PERE TOTS LOS MEUS SERVUS E TOTS LOS MEUS CATIUS, no tan solament en aytal lexa són enteses los servus o los catius, ans totes les serves o les catives que eyl ha són enteses en aytal lexa o donació. Per aquesta raó, car sots linaatge masculí és entès lo femení, e non e converso.³*

2. 6.9.10: El paràgraf del ms. A, a partir de "obligat..." i fins al final, és encabít en lletra més menuda en un espai insuficient i queda, finalment, incomplet.

3. Es manté el final llatí en 6.9.11 "e non e converso" (al manuscrit B "e non e contra"). I s'elimina la frase llatina subsegüent que tracta de justificar com el masculí comprèn el femení.

1 *masculinum quam femininum vel homino
quam femina.*

Con lo testador no a fils, e lexa a alcuna
persona que «sia» preyns los seus béns, sots
5 aquesta condició: «establesch aytal femna, que
és preyns, hereu meu, enaxí que, si ela a fil
mascle, aja aquel fil les dues pars de tota la mia
heretat, e la mare la remanent tersa part».

Mas si la femna aquela a dos fils d'aquel
10 preynat, és entés que cascun d'aquels fils ha e
deu aver la tersa part de tota la heretat, e lur
mare la remanent tersa part. Però si d'aquel
preynat ix fil e fila, d'aquela heretat se fan VII
partz, de les quals VII partz, ha lo fil mascle les
15 IIII partz, e lur mare, les dues partz, e la fila, la
setena part; e enaxí, segons la volentat del tes-
tador, lo fil a lo doble més que la mare e la mare
lo doble més que la fila.

Si alcun establesch altre en son testament he-
20 reu sots condició, la qual és enpossíbel, que
ésser no pot, e sots légia conditió, la qual és
contra bonos mores, val la institució de l'hereu
e la conditió per nulla reputatur.

Alò metex és en les lexes e en los fideicomis-
25 sos.

Mas si la conditió és tal que ésser pusca, e
que sia honesta atressí, e alcun, sots aquesta
condició, és establít hereu, o li serà feta lexa o
fideïcomís, l'ereu aquel o el legatari o el fideï-
30 comissari deven complir la condició, segons
qu'e-l testament és contengut, si la heretat volen
aver o la lexa o-l fideïcomís.

Lexa o fideïcomís feita sots condició o dia
cert o no cert, l'ereu o aquel que la lexa o el
35 fideïcomís deu pagar, deu donar bona ferman-
sa al legatari o al fideïcomissari que, vinent la
conditió o el dia cert o no cert, que don e liure
al legatari la lexa o al fideïcomissari lo fideï-
comís.

6.9.12 Can lo testador no ha fiyls, e lexa a alcuna
persona que sia preyns los seus béns, sots
aquesta condició: ESTABLESCH AYTAL FEMBRA,
QUE ÉS PREYNS, HEREU MEU, ENAXÍ QUE, SI
EYLA HA FIYL MASCLE, AJA AQUEL FIYL LES
DUES PARTS DE TOTA LA MIA HERETAT, E LA
MARE LA REMANENT TERÇA PART.

Mas si la femna aquela ha II fiyls d'aquel
preynat, és entés que cascú d'aquels fiyls ha e
deu aver la terça part de tota la heretat, e lur mare
la remanent terça part. Però si d'aquel preynat
ix fiyl e fiyla, d'aquela heretat se fan VII parts,
de les quals VII parts, ha lo fiyl mascle les IIII
parts, e lur mare, les dues parts, e la fiyla la
<setena> part; e enaxí, segons la volentat del
testador, lo fiyl ha lo doble més que la mare, e
la mare <lo doble> més que la fiyla. ⁴

6.9.13 Si alcú establesch a altre en son testament
hereu sots condició, la qual és inpossíbil, que
ésser no pot, o sots leja condició, la qual és
contra bonos mores, val la institució de l'hereu,
e la condició és axí com si no y fos posada.

Allò metex és en les lexes e en los fideico-
missos.

Mas si la condició és tal que ésser pusca, e que
sia honesta atressí, e alcú, sots aquesta condició,
és establít hereu, o li serà feyta lexa o fideico-
mís, l'ereu aquel o el legatari o-l fideicomissari,
deuen complir la condició, segons que e-l tes-
tament és contengut, si la heretat vol aver o la
lexa o-l fideïcomís.

6.9.14 Lexa o fideïcomís feyta sots condició o dia
cert o no cert, l'ereu o aquel qui la lexa o-l fi-
deïcomís deu pagar, deu donar bona fermança
al legatari o al fideïcomissari que, vinent la
condició o el dia cert o no cert, que do al legatari
la lexa o al fideïcomissari lo fideïcomís.

4. El text que arriba als nostres dies a través del manuscrit C i de les edicions és erroni.

Tant el text A com el text B i el C, concorden en el primer cas: fill 2/3, mare 1/3. El fill dobla a la mare si és baró. En el segon cas (2 fills barons) A i B concorden i C esdevé ambigu en dir 1/3 a cada fill i a la mare "lo remanent de la terça part", com si restés menys d'un terç. Però és en el tercer cas quan es produeix la major divergència: Si la duplicat del part és fill i filla es fan 7 parts: 4/7 per al fill, 2/7 per a la mare en tots tres manuscrits, que discrepen en establir la part de la filla: A, lògicament 1/7; B, equívocament, el fill "les quatre parts" (4/7) la mare "les dues parts" (2/7) i la filla "la terça part", error que passarà a C i a les edicions. Error que no aclareix el final del costum en B i C, que especifiquen que així el fill té el doble que la mare i "la mare més que la filla". Només el manuscrit A diu finalment que el fill ha de tenir el doble del que rep la mare, i la mare "lo doble més que la filla" (4/7 el fill, 2/7 la mare i 1/7 la filla). I així ho rectificuem. Si realment fóra una intenció de canviar la part de la filla en redaccions posteriors més modernes, no queda en la forma actual modificada la proporció, sinó la denominació certament errònia; en cap cas la filla pot haver el terç.

1 *E si per aventura la fermansa donar no volrà,*
deu ésser la lexa o el fideïcomís al legatari o al
fideïcomissari donat e deliurat. Emperò donant
bona fermansa per éls a l'hereu o a quel que la
5 *lexa o el fideïcomís deu donar que, si la condició*
no venia o el dia cert o no cert, que él, en pau
e sens contrast, rete o torn aquela lexa o aquel
fideïcomís.

Si l'ereu és tengut de donar servu o serva, o
10 *catiu o cativa, o altra cosa que pusca perir o-s*
pusca destruir o perdre, si mort o-s pert aquela
cosa, o-s destrueix, l'ereu no és tengut de fer
neguna emena ne restitució, si doncs él no era
15 *en colpa de la mort, o del periment o destruï-*
ment d'aquela cosa, o la cosa li era demanada
per lo legatari o fideïcomissari e éls no la'ls
volc donar ne liurar; car ladoncs per cascun
d'aquestz cases, l'ereu és tengut e obligat de
donar e de pagar lo preu que la cosa valia.

20 *Un hom fo son testament o sa derrera volen-*
tat, en la qual fo lexa a alcun hom o femna d'aur
o d'argent, o d'altres coses moventz o seentz,
sotz aquesta condició: que, après que'l legatari
aquel moria, restituís aquela cosa a altra per-
25 *sona, lo primer legatari en sa vida és seynor*
d'aquela cosa, e aquela cosa pot cobrar e aver
de tot hom qui la tenga ne la posseesca, jasia so
que él no la pusca vendre ne alienar, que d'a-
quén sia feta, si doncs car si la venia ne la alie-
30 *nava ipso iure non valet.*

Ans après de la mort d'aquel, lo segon lega-
tari la pot cobrar e aver, sens tot preu ne esti-
mació, de tot hom qui la tenga ne la posseesca;
no contrastant venda ne alienació que d'aquén
35 *sia feta, si doncs no-s faya ab consentiment e*
volentat del segon legatari.

Testador que totz los seus béns dóna ne par-
tex en lexes e, fetes totes aqueles lexes en son
testament, establex son hereu, lo davandit he-
40 *reu deu reebre e defalcas la quarta part de*
cascuna lexa. Car dura cosa e légia seria que
l'ereu fos enganat del profit de la successió.

Mas si lo dit testador, en son testament no
faent ne establex hereu, fa plus de lexes que les
45 *sues facultatz ne los seus béns no basten, per*
sou e per liura, deu ésser tolt, minvat e defalcas
a cascun dels legataris de les lurs lexes, de tot
aitant con són més les lexes que no són les fa-
50 *cultatz o coses o béns, axí de coses movens com*
de coses seentz que a-alcun sien lexades e de

6.9.15 *E si per aventura la fermança donar no volrà,*
deu ésser la lexa o-l fideïcomís al legatari o al
fideïcomissari, donat e deliurat. Emperò donant
bona fermança per eyls a l'hereu o a aquel qui
la lexa o el fideïcomís deu donar que, si la con-
dició no venia o el dia cert o no cert, que él, en
pau e sens contrast, reta e torn aquela lexa o
aquel fideïcomís.

6.9.16 *Si l'ereu és tengut de donar catiu o cativa, o*
altra cosa que pusca perir o-s pusca destruir, si-s
mor o-s pert aquela cosa, o-s destroyx, l'ereu no
és tengut de fer neguna emena ni restitució, si
doncs eyl no era en colpa de la mort, o del pe-
riment o destruïment d'aquela cosa, o la cosa li
era demanada per lo legatari o fideïcomissari e
eyl no la'ls volia donar ni liurar; car ladoncs per
cascú d'aquests cases, l'ereu és tengut e obligat
de donar lo preu que la cosa valia.

6.9.17 *Can lo testador lexa a alcú coses movents o*
seents, sotz aquesta condició: que quan que'l
legatari muyra, restituësca aquela cosa a altra
persona, lo primer legatari en sa vida és seynor
d'aquela cosa, e aquela cosa pot cobrar e aver
de tot hom qui la tenga ni la posseesca, jassia ço
que eyl no u pusca vendre ne alienar.

Ans après de la mort d'aquel, lo segon legatari
la pot cobrar e aver, sens tot preu ne estimació,
de tot hom qui la tenga ne la posseesca; no
contrastant venda ne alienació que d'aquén sia
feyta, si doncs no-s faya ab consentiment e vo-
lentat de son legatari.

6.9.18 *Testador qui totz los seus béns dóna o parteyx*
en lexes e, feytes totes aqueles lexes en son
testament, establex son hereu, lo davant dit he-
reu deu reebre e defalcas la quarta part de cas-
cuna lexa.

Mas si lo testador, no feent hereu, fa pus de
lexes que les pues facultatz no basten, per sou e
per liura, deu ésser defalcas a cascun dels lega-
taris de les lurs lexes, aytant com són més les
lexes, que no són les facultatz.

1 *diners. E axí deven ésser minvades e defalcades les lexes que són lexades a pies causes, com a locs religiosos, com a esgleyes o venerabiles locs, com d'altres lexes, per sou e per liura.*

5 *Però si en lo testament a establít hereu, primerament deu levar l'ereu la quarta part sua, e tot lo remanent deu-se partir per les lexes, per sou e per liura, segons que·ls béns o facultatz basten, axí com dit és desús.*

10 *En testament que sia lexat o alcun camp o vyna o altra cosa seent o movent, mort lo testador, lo legatari pot pendre aquela cosa per sa pròpria auctoritat, non demanat ne request lo hereu.* ⁶

15 *Si alcuna cosa estrayna, so és que no sia del testador, és lexat a alcun, e el legatari aquel a qui és lexada aquela cosa, la compra, viu lo testador, lo hereu d'aquel testador, après de la mort del testador, és tengut e obligat al dit legatari de redre e de pagar e de restituir lo preu que aquella cosa, a bona fe e sens engan, li aurà costat.*

20 *Mas si per aventura ex causa lucrativa, so és per raon que la aja guaynada o que li sia donada o per altre lexada, lo hereu del testador sobredit no li és tengut ne obligat del preu que la cosa valrà a pagar ne a restituir, ne de nula ren a donar per aquella cosa. Ne·n pot ésser forsat ne destret.*

Però si en lo testament ha establít hereu, primerament deu levar l'ereu la quarta part sua, e tot lo remanent deu-se partir per les lexes, per sou e per liura, segons que·ls béns o facultats basten, axí com dit és desús. ⁵

6.9.19 Si alcú lexa a altre cosa que no sia sua, e aquel a qui és lexada aquella cosa, la compra, viu lo testador, l'ereu, après la mort del testador, és tengut al legatari de pagar e de restituir lo preu, que aquella cosa, a bona fe e sens engan, li aurà costat.

Mas si per aventura aquella cosa pervenc al legatari sens preu, ço és que li fos donada o per altre lexada, l'ereu del testador sobredit no li és tengut del preu que la cosa valrà a pagar ne a restituir, ni de nuulla cosa re a donar per aquella cosa.

5. *Reprobant eciam quod dicitur in consuetudine precedenti sequenti que incipit "Testador qui tots et cetera" scilicet quod de legatis ad pias causas adducatur falcidia in aliis reprobant eam*, (error per "in aliis approbant eam", donat que la reprovació s'especifica respecte a "causes pies" i la resta queda).

6. ... *excepta consuetudine penultima que incipit "Com lo testador en testament et cetera" quam reprobant ex toto*.
Entre 6.9.18 i 6.9.19 existeix, efectivament, un penúltim costum (si bé encapçalat "En testament" i no "Com lo testador..."), que no apareixerà en les redaccions successives.

RÚBRICA 10
**DE INTESTATIS, ÇO ÉS D'AQUELS QUI MOREN SENS TESTAMENT
QUE NO HAN FEYT**

1 *Rúbrica de in«te»statis, so és d'aquels qui moren sens testament que no auran fet. ¹*

5 *Persona que mor abintestat, so és que de sos béns no fa ne a fet testament ne neguna derrera volentat, la successió de totz sos béns, pagatz los deutes, e les injúries del defunt de tot en tot restituïdes, pertayn e ven als fils e a les files seus; e si fils no y a, als nétz, si y són; e, si aquestz no y són, d'aquí enant ven dretament als descendens.*

10 *Mas si negun de regla o línea dels devalans no y ha, ven e pertayn la successió als ascendens. Primerament ven al pare e a la mare, e si d'aquels no y a, ven als altres ascendens qui pus prusmes sien; salvant, però, que si aquest defunt ha jerman o jermana o jermans, la successió aquesta se deu partir entre·l pare e la mare e els jermans del defunt per eguals parts, si són totz aquestz jermans fils d'aquel pare e*

20 *d'aquela mare que és lo defunt. Defalent aquestz ascendentz, ven e pertayn la successió als collaterals, so és a jermans e a germanes e a fils dels jermans mors, o germanes, que són fils d'un pare e d'una mare.*

25 *Defalentz aquestz jermans mortz, atressí d'un pare e d'una mare, e fils d'aquels jermans mortz, atressí d'un pare e d'una mare, ven e pertayn la successió als jermans e a les germanes del mort que sien d'un pare o d'una mare,*

30 *que sien de leyal matrimoni.*

6.10.1 Can alcú mor abintestat,

la successió de tots sos béns, pagats los deutes, e les injúries del defunt restituïdes, pertayn als fiyls seus; e si fiyls no y ha, als néts; e si aquestz no y són, d'aquí enant «ve» dretament als descendents.

Mas si negú de regla dels devallants no y ha, pertayn la successió als ascendents. Primerament ve al pare e la mare, e si d'aquels no y ha, ve als altres ascendents qui pus pruxmes sien; salvant, però, que si aquest defunt ha germà o germana o germans, la successió aquesta se deu partir entre·l pare e la mare e·ls germans del defunt per eguals parts, si són tots aquestz germans fils d'aquel pare e d'aquela mare del defunt. ²

Deffalents aquestz ascendents, pertayn la successió als collaterals, ço és a germans e als fiyls dels germans morts, qui són fiyls d'un pare e d'una mare.

«Defallents aquels germans e fills d'aquels,

pertayn la successió als germans qui sien d'un pare e d'una mare», que sien de leal matrimoni.

1. RUBRICA DE INTESTATIS et cetera: Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rúbrica.

2. En el manuscrit C, per nota, a 6.10.1: "succeyxen ensemps lo pare e la mare e los germans al que premor aut defuncto ad Tertulianum. Hic est consuetudo".

1 *E aquestz defalentz, ven e pertayn als altres collaterals, so és de la línea de costat qui són pus pruxmes en grau.*

5 *Defalentz totz aquestz d'aquestes regles sobredites, ven e pertayn la successió a la muler del defunt, si abans que ela prena marit, ela pendrà la heretat.*

10 *Allò metex és observat de la heretat de la muller que ven e pertayn al marit, axí con fa la heretat del marit mort abintestat a la muler. E en totes coses en aquesta successió és observat e-l marit ço que és observat en la muller si la muller mor entestada.*

15 *Defalentz totz aquetz sobreditz, ven e pertayn la successió del mort abentestat al fisch.*

20 *On per so que dubtansa dels graus ne de les regles sobredites no pusca ésser nada ne d'aquí enant no pusca nàxer: en lo primer grau dels ascendens o pugians, pare e mare. Lo segon grau és avi e àvia. Lo ters proavus, proàvia. Lo quart abavus, abàvia. Lo quint grau és atavus, atàvia. Lo VI grau és tritavus e tritàvia. Lo primer grau és, dels descendens o devalans, fil e fila. Lo segon és nét e néta. Lo ters és pronepos, proneptis. Lo quart grau és abnepos, abneptis. Lo quint grau és atnepos, atneptis. Lo VI grau és trinipos, trineptis.*

25 *In colateralí línea: lo primer grau és frater e soror. Lo segon grau és fil e fila de jerman e de jermana, e jerman e jermana del pare e de la mare. Et vocantur isti qui sunt fratres patris et masculi: patruus, et femine: amite. Illi vero qui sunt fratres matris masculi dicuntur avunculi et femine matertere. In*

30 *tercio gradu est nepos e neptis, so és nét e néta del frare e de la jermana e nepos e neptis patris magni et amite magne et avunculi magni e matertere magne, so és nét e néta de l'avoncle e de la tia, de part de pare e de mare. In quarto pronepos proneptis fratris et sororis propatruus, proavunculus, proamita, promatertera. In quinto abnepos abneptis fratris et sororis atpatruus, atavunculos atamita, atmat*

35 *En la regla o el grau dels descendens o devalans, ven la successió dretament tro a la fin del segle.*

En lo grau o en la regla dels collaterals, so és d'aquels qui vénen de costat, ven la successió tro a X graus conplitz. D'aquí enant, si d'aquestz no troba hom, ven la muller o el marit axí com desús és dit e escrit.

40 *E totz aquestz defalentz, ven la successió al fisch.*

E aquests defallents, pertayn als altres collaterals qui són pus pruxmes en grau.

Deffallents tots aquests, pertayn la successió a la muyler del defunt, si abans que eyla prena marit, eyla pendrà la heretat.

Allò meteyx és observat de la heretat de la muyler que pertayn al marit, axí com fa la heretat del marit a la muyler. E en totes coses, en aquesta successió, és observat al marit, ço que és observat en la muyler, si la muyler mor entestada.

Deffallents tots aquests sobredits, ve e pertayn la successió del mort abintestat a la seynoria.

6.10.2 En la regla dels descendents pertayn la successió al pus pruyxmes en qualque grau sia, luy o prop.³

En la regla dels collaterals, ve la successió tro a X graus complits. E entenem que-ls graus en aquest cas se comten segons dret civil. D'aquí enant, si d'aquests no troba hom, ve la muyler o el marit.

E aquests defallents, la seynoria, axí com desús és dit.

2. bis. Tot i que els àrbitres aproven simplement tota la rúbrica, els textos B i C suprimiran en 6.10.1 tota la part final referida als graus i massa prolíxa, fins "tro a Adam si vivia". Canviaran també les referències al fisc per "seynoria". Així es detectarà també en la documentació de l'arxiu quan es reprodex el costum (vegeu per exemple AMT, *Comú IV, núm. 28*, foli 22 v.).

3. Els descendents en els textos B i C (6.10.2) arribaran "als pus pruxmes en qualque grau sia lluy o prop", mentre que en el text A s'arriba "tro a la fi del segle", tot i que "segle" l'hem d'interpretar no com espai de cent anys, sinó com "mon" (vegeu per exemple 3.1.28).

1 *Mort lo pare o la mare abintestat, si lexen fil
o fila, lo qual tant solament viva una ora après
de la mort del pare o de la mare, aquel fil o fila
succeex e-ls béns de pare o de la mare mortz
5 abintestatz. E aquel fil que axí viu una ora o
plus, és successor del pare o de la mare.*

*E si el pare o la mare sobreviu a aquel fil, so
és que més viva que aquel fil o aquela fila, e
aquel fil mor entestat, no avent fils ne files ne
10 jermans, ven e pertayn a aquel pare o aquela
mare tota la successió, sens tot contrast.*

*Emperò si aytal fil, con aquest traya hom del
ventre de ça mare, que hom la obrís o per altra
forma que él n'isqués viu e la mare fos morta,
15 o fos viva mas lo fil o la fila visqués més que ela,
lo dit fil o fila succeex e-ls béns de la mare. ⁵*

6.10.3 Mort lo pare o la mare abintestat, si lexen fiyl
o fiyla, lo qual tan solament viva una hora après
de la mort del pare o de la mare, aquel fiyl o fiyla
succeex e-ls béns del pare o de la mare mortz
abintestats.

E si-l pare o la mare sobreviu a aquel fiyl, e
aquel fiyl mor entestat, no avent fiyls ne fiyles
ne germans, pertayn a aquel pare o a aquela
mare tota la successió, sens tot contrast. ⁴

4. Una nota a 6.10.3 indica al marge del manuscrit C: "Et sic non obstante Const. Cat. Genrli. que incipit impuberibus" (Constitucions Generals de Catalunya 6.2).

5. Finalment en 6.10.3 desapareix, també en B i C, el paràgraf final "Emperò si aytal fil...".

RÚBRICA 11

DE COSES DUPTOSES, ÇO ÉS, QUANT COVINENÇES SÓN FEYTES ENTRE MARIT E MULER EN TEMPS DE NÚPCIES QUE-S DEUEN COMPLIR APRÉS LA MORT

1 *Rúbrica de coses duptoses.*¹

Marit e muller, si en naufrayg o en altre cas d'aventura, perexen o moren amdosos, és semblant e és presumptió que la muller morí primera que-l marit, e los hereus o successors de la muller poden demanar als hereus o successors del marit, lo dot o l'exovar, e les covinenses que en les cartes dotals foren fetes en temps de lurs núpcies. Per aquesta raon és presumptió que enans morí la muller que-l marit.

10 *Liberi sunt qui ex legitimo matrimonio sunt orti.*

Si lo pare, ab lo fil mayor de XIII ayns, perexen o moren per naufrayg o per ruína o per altre cas d'aventura, sens testament que-l pare no aurà fet, és presumció que-l pare, axí com a pus feble, morí enans que-l fil; e enaxí la heretat del pare, qui és semblant et presumptió que primer sia mort, ab la heretat del fil, de qui és presumptió que derer sia mort, és e deu tornar als hereus o successors del fil sens tot contrast.

25 *Però si el fil menor de XIII ayns perex ab lo pare en naufrayg o en altre cas d'aventura, axí con dit és, és presumptió que-l fil, axí con pus feble, morí ans que-l pare; e enaxí la heretat del fil axí com a primer mort, ab la heretat del pare, derer e en après mort, deu tornar als hereus o successors del pare.*

30 *Testador qui fa lexa sotz aquesta forma: «a I de mos cosins qui primer pugiarà o serà sus*

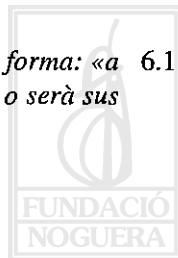
6.11.1 *Marit e muyler, si en naufrag o en altre cas d'aventura, perexen o moren amdosos, és presumció que la muyler morí primera que-l marit, e-ls hereus o successors de la muyler poden demanar al hereus o successors del marit, lo dot o l'exovar, o les covinences que en les cartes dotals foren feytes en temps de lurs núpcies.*

6.11.2 *Si lo pare, ab lo fiyl major de XIII ans, perexen o moren per naufrag o per ruína o per altre cas d'aventura, sens testament que-l pare no aurà feyt, és presumció que-l pare, axí com a pus feble, morí enans que-l fiyl; on axí, la heretat del pare com la heretat del fiyl,*

deu tornar als successors del fiyl, sens tot contrast.

Però si-l fiyl menor de XIII ans perex ab lo pare en naufrag o en altre cas d'aventura, axí com dit és, és presumció que, axí com pus feble, morí lo fiyl enans que-l pare; on axí, la heretat del fiyl com la heretat del pare, deu tornar als successors del pare.

6.11.3 *Si testador fa lexa sotz aquesta forma: A I DE MOS COSINS, QUI PRIMER PUJARÀ EN LA COSTA*

1. RÚBRICA DE COSES DUPTOSES: *Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica.*

1 *en la costa de l'Amatrach -o altra condició qual se vula posarà-, qui primer o farà, C morabatins li lex o li don».*

5 *Mas si dos cosins amdui ensems púgien en aquel loch o complexen la condició, no val la lexa ne la I ne l'altre no la pot demanar, per so con la I la embarga a l'altre. Però si la I púgia enans que l'altre o complex la condició, val aital lexa, en aquest cas jusan prusman dit.*

DEL'ALMATRAC, C MORABATINS LILEX O LIDO.

E amdui ensems pugen en aquel loc, no val la lexa, ne la I ni l'altre no la pot demanar, per ço car la I la embarga a l'altre. Però si la I puja enans que l'altre, val aytal lexa, en aquest cas jusà pruyxma dit.

LLIBRE SETÈ

RÚBRICA 1

DE PRESCRIPCIONS

1 *Rúbrica de prescripcions.¹*

5 *Si alcun tenrà e posseyrà, per just títol, e a bona fe, e sens demanda que alcun no li'n fassa, per tres ayns contínuament complitz, presentment d'aquel qui li fa la demanda, alcuna cosa moble, guayna'n seynoria, e pot-ne posar exceptió de prescriptió contra lo demanador, si lo demanador és major de XXV ayns.*

7.1.1 Si algú tenrà e posseirà, per just títol, e a bona fe, e sens demanda que algú no li'n faça, per tres ans contínuament complits, present aquel qui li fa la demanda, alguna cosa moble, guayna'n seynoria, e pot-ne posar exceptió de prescripció contra lo demanador, si lo demanador és major de XXV ans.

10 *Contra pubil o adolescent o altra persona mayor de XXV ayns, si presentment no és, prescripció de III ayns no li nou, que no pusca demanar cosa moble a él pertaynén que altre tenga o posseesca.*

7.1.2 Contra pubil o adolescent o altra persona major de XXV ans, si present no és, prescripció de tres ans no li nou, que no pusca demanar cosa moble a eyl pertaynent que altre tenga o posseesca.

15 *Sens sentència, negun no deu perdre la possessió o tenon de cosa moble o de seent, ne-n deu ésser gitat forsat per altre.*

7.1.3 Sens sentència, negú no deu perdre sa possessió o teneó de cosa moble o de seent, ne-n deu ésser gitat forçat per altre.

20 *Si és cosa moble o que per si metexa-s mova, aquela que en juy és demanada, e el posseydor és persona sospitosa, per so que engan ne frau no s'i pusca fer, aquela cosa, per juy e per sentència, deu ésser mesa e comanada en poder d'un prohóm de la ciutat que aquela tenga a feeltat del posseydor e del demanador, tro lo plet sia posat o li sia jugiat o absolt a qui lo don.*

Si és cosa moble o que per si metexa-s mova, aquela que en juhii és demanada, e el posseïdor és persona sospitosa, per ço que engan ne frau no s'i pusca fer, aquella cosa deu ésser mesa en poder d'om prohóm de la ciutat que la tenga a feeltat del posseïdor e del demanador, tro li sia jutgat a qui la do.

25 *E el demanador, enans que la cosa sia mostrada al veger ne als júgies, deu dir los seynals de la cosa e fer escriure; e los seynals ditz e escritz, el veger, per juy e per sentència dels*

E el demanador, enans que la cosa sia mostrada al veguer ne als jutges, deu dir los seynals de la cosa; e los seynals dits e escrits, el veguer

1. EXPLICIT LIBER SEXTUS INCIPIT SEPTIMUS. RÚBRICA DE PRESCRIPCIONS et cetera: Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica...

1 ciutadans, deu-la fer aportar denant si e els
júgies amagadament, que-l demanador no la
végia ne la pusca veer.

5 E la cosa vista per lo veger e per los júgies,
e gardatz los seynals, deven-los fer escriure totz
los seynals que la cosa ha. E vitz los seynals e
escritz, e la cosa, si lo defenedor vol cobrar la
cosa, deven-la retre e dèliurar, enaxí que don
10 bona fermansa que la cosa tenga, enaxí que
totes ores que-l veger e els júgies la vulen veer,
que la pusquen veer, e mostrar als testimonis
que-l demanador donarà o traurà a son enten-
niment a provar, e que no la traurà de la ciutat
15 ne y farà neguna maestria en desar ne en als,
e que si contra él serà dada la sentència, que la
tornarà en poder del veger e dels júgies, que-n
pusquen fer exsecució. E liurar a la part que
demana aquela cosa, si son enteniment aurà
provat.

20 Però lo veger e els júgies, ans que la cosa
aquela mostren als testimonis, deven reebre
totz los ditz dels testimonis e, reebutz totz los
ditz d'un en I dels testimonis, deven-li mostrar
aquela cosa mesclada ab d'altres de son sem-
25 blant, e éls que végièn e garden si la conexerà
ne la assignarà.

E denant la I testimoni, no deven mostrar a
l'altre testimoni la cosa aquela, que la I pendria
manera de l'altre. E enaxí, cosa no provada,
30 podria-s provar.

Si algun se met per sa pròpria auctoritat en
cases o en honor o en possessions d'altre, lo
seynor d'aquela cosa absent o ignorant, jassia
que la cosa aquela aja tenguda e posseida per
35 XXX ayns o plus, no val aquela possessió, si
sens algun just títol la ha tenguda ne posseida.

Si algun serà mes en possessió de cosa seent,
40 **causa rey servande**; per juy e per sentència dels
ciutadans, si aquel a qui és tolta la possessió,
ven dintre un an, és oït sobre la possessió.

2.... salvo quod dicunt super terciã consuetudine que incipit "Sens sentència et cetera" quod lata sentència per cives et per vicarium, execucio fiat per vicarium attamen.

El costum 7.1.3 és aprovat pels àrbitres amb la precisió que donada sentència per veguer i ciutadans "execucio fiat per vicarium attamen". I així a B i C desaparareix la menció expressa dels jutges en l'execució, com vol la sentència, ja que l'execució és exclusiva del veguer. No com el juí i la sentència que són dels ciutadans ni que s'hagi suprimit, per innecessària, la menció expressa "per juí e per sentència dels ciutadans". En aquest costum el text C és incomplet, hi introduïm al final del tercer paràgraf el que falta, segons B.

(Al marge de 7.1.3, al manuscrit B, va la referència a la "Rúbrica del quint" (1.5.8) que allí porta la referència inversa. Vegeu nota 14 de la dita rúbrica).

[deu]-la fer aportar denant si e els jutges
amagadament, que-l demanador no la veja ne la
pusca veer.

E la cosa vista per lo veguer e per los jutges,
e guardats los seynals, deuen fer escriure tots los
seynals que la cosa ha. E açò feyt, si lo defene-
dor vol cobrar la cosa, deuen-la-li retre, enaxí
que do bona fermaça que la cosa tenga, enaxí
que totes hores que-l veguer e els jutges la vulen
veer, que la pusquen veer, e mostrar als testi-
monis que-l demanador donarà a son enten-
niment a provar, e que no la traurà de la ciutat, ne
y farà neguna maestria en desar ne en als, e que
si contra eyl serà dada la sentència, que la tor-
narà en poder del veguer, «que-n pusca fer exe-
cució».

Però lo veguer e els jutges, ans que la cosa
aquela mostren als testimonis, deuen reebre tots
los dits dels testimonis e, reebutz tots los dits
d'un en I dels testimonis, deuen-li mostrar
aquela cosa mesclada ab d'altres de son sem-
blant, e él que veja e quart si la conexerà ne la
assignarà.

E denant la I testimoni, no deuen mostrar a
l'altre testimoni la cosa aquela, que la I pendria
manera de l'altre.

7.1.4 Si algú se met per sa pròpria auctoritat en
cases o en honors o en possessions d'altre, lo
seynor d'aquela cosa absent o ignorant, jassia
ço que la cosa aquela aja tenguda e posseida per
XXX ans o pus, no val aquela possessió, si sens
algun just títol la ha tenguda ne posseida.

7.1.5 Si algú serà mes en possessió de cosa seent,
causa rei servande, si aquel a qui és tolta la
possessió, ve dins un an, és oït sobre la posses-
sió.

1 *Mas si per aventura dintre un an no ven,*
aquest qui mes és en la possessió, és fet ver
posseydor e lo demanat, cant que venga, nul
5 *temps no deu ésser oyt sobre la possessió, sinó*
tant solament sobre la propietat.

En la ciutat de Tortosa ne en son termen, nul
hom no pot allegar prescripció en negunes
coses seens, si no a posseyt per espay de XXX
ayns e ab just títol.

10 *Atressí ç'és en acció personal, que nul hom*
no se'n pot defendre, si doncs lo demanador no
a calat, so és que a cessat per espay de XXX ayns
contínuament, que no a demanat. Mas los XXX
ayns passatz, pot-se'n defendre.

15 *Emphiteota, ne parsoner, ne logador, ne nu-*
la altra persona que en nom d'altre posseex, nul
temps contra lo ver seynor no poden posar ne
allegar prescripció, ne al ver seynor nul temps
no nou ne pot noure.

20 *Negun que a bona fe compra d'alcuna per-*
sona, o per altre títol la ha o la reeb, sí per
donació com per testament o altra raon o quals
que us plàcia títol, cosa que sia emblada, ro-
25 *bada o per forsa posseyda, nul hom no-n pot*
posar ne allegar nul temps nula prescripció.

Marit duran lo matrimoni, si ven ne aliena les
coses que li són donades en dot no estimades,
e après d'aquela alienatió feta, durarà lo ma-
30 *trimoni per XXX ayns o plus, solt lo matrimoni,*
la muller demana aquela cosa al posseydor e el
posseydor posa o vol posar contra la muller
prescriptió de XXX ayns, aquela prescriptió no
val.

35 *E no li pot aidar, per so com alcuna pres-*
criptió no pot noure contra los negligens que no
saben qual és lur dret, e encara per altra raon,
que la muller duran lo matrimoni son dot o la
*cosa demanar no pot.*³

40 *Alò metex és observat en totz aquels que, si*
volien demanar, no poden demanar, penjant la
condició o dia cert o no cert, los quals poden
demanar après que la condició és passada o el
dia cert o no cert.

Mas si per aventura dins Ian no ve, aquest qui
mes és en la possessió, és feyt ver posseïdor, e
lo demanat, quan que venga, nul temps no deu
ésser oït sobre la possessió, sinó tan solament
sobre la propietat.

7.1.6 En la ciutat de Tortosa ne en son terme, nuul
hom no pot allegar prescripció en negunes coses
seents, si no ha posseït per espay de XXX ans,
e ab just títol.

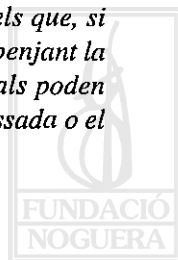
7.1.7 Atressí s'és en acció personal, que nuul hom
no se'n pot deffendre, si doncs lo demanador no
ha callat per espay de XXX ans contínuament,
que no ha demanat. Mas los XXX ans passats,
pot-se'n defendre.

7.1.8 Enphiteota, ne parçoner, ne logador, ne nuyla
altra persona que en nom d'altre posseex, nuul
temps contra lo ver seynor no poden posar ne
allegar prescripció, ne al ver seynor no nou ne
pot noure.

7.1.9 Hom, qui a bona fe compra d'alguna persona,
o per altre títol la ha e la reeb, si per donació com
per testament o altra raó o qualche us plàcia
títol, cosa que sia emblada, robada, o per força
posseïda, no pot posar ni allegar nuul temps
prescripció.

7.1.10 Marit, si durant lo matrimoni, ven o aliena les
coses que li són donades en dot no estimades,
e après d'aquela alienació feyta, durarà lo ma-
trimoni per XXX ans o per pus e, solt lo ma-
trimoni, la muyler demana aquela cosa al pos-
seïdor, e el posseïdor posa contra la muyler
prescripció de XXX ans, aquela prescripció no
val.

Allò metex és observat en tots aquels que, si
volien demanar, no poden demanar, penjant la
condició o dia cert o no cert, los quals poden
demanar après que la condició és passada o el
dia cert o no cert.

3. El costum 7.1.10 sense que els àrbitres ho mencionin, perd un paràgraf merament justificatiu referit als negligents i a la impossibilitat de la muller de demanar son dot durant el matrimoni.

RÚBRICA 2

DE SENTÈNCIES E DE INTERLOCUTÒRIES DADES E DE ACTES E DE CITACIONS

1 *Rúbrica de sentències e interloquòries da-*
des e de actes e de citacions.

5 *Manifesta (sic) cosa és a totz que, fetz los*
clams al veger, axí de pletz civils com de cri-
minals, lo dit veger per sa pròpria auctoritat,
per si o per son sayg, o per altre que port lo libre
sagramental de la cort o el baston del sayg, pot
manar a aquel de què hom se clama que sia a
la cort e, vengut a la cort e aiüt son juy e fermat
10 *dret de la fermansa, lo veger, per sa pròpria*
auctoritat, per si o per son sayg

7.2.1 Feyts los clams al veguer, axí de pleyts civils com de criminals, lo dit veguer per sa pròpria auctoritat, per si o per son sag, pot citar lo demanat una vegada, dues, e tres. Mas la IIIa citació peremptòria e totes les altres que depuys se seguexen e-l pleyt, deu fer per si o per son sag jurat, axí com dit és, per sentència dels jutges, qui en aquel pleyt seran elets. E el veguer o el sag són creguts per lur plana paraula, per ço car son jurats. ¹

e per altre que port lo libre o el baston del sayg, pot citar lo demanat e el demanador, si lo demanat se vol ne-n fa demanda per tres vegades, que sien a la cort e són-ne creegutz d'aquestes tres citacions, qui-s que les fassa, per sa plana paraula. E la quarta, qui-s que la fassa d'aquestz sobreditz, deu-se fer
15 *per sentència dels ciutadans que seran en la cort, e deu-se fer ab I testimoni sí que-s fassa a la persona, sí que-s fassa a l'alberch. E totes les altres citacions se deven fer per sentència dels júgies que e-l plet són eletz per júgies en aquela demanda ne assignatz, mas no-s fan ab testimonis, que aquel qui les fa, n'és creegut per sa plana paraula; exceptada la quarta peremptòria, que s'asigna per sentència a oir,*
20 *que aquela-s fa ab I testimoni e és-ne creegut aquel qui la fa e el testimoni per plana paraula. E per so les altres citacions no-s fan ab testimoni ne ab testimonis com no porten pena ninguna, mas fan-se per boca de júgie, exceptades les tres citacions primeres, que fa lo veger o fa fer, axí com dit desús e escrit.*

25 *Totes les sentències deffinitives e interlocu-*
tòries, juys e tot lo coniximent del plet, axí en
apellacions com en los principals, e totz los
examinamentz dels pletz se fan, e-s dien e-s

7.2.2 Totes les sentències difinitives e interlocutòries, juhiis e tot lo coneximent del pleyt, axí en appellacions com en los principals, e tots los examinauens dels pleyts, e totes les pronun-

1. RUBRICA DE SENTENCIIS et cetera: Vicesimam septimam que incipit "Manifesta cosa és et cetera". Approbant salvo quod omnes citaciones, tam ille que fiunt ad solum mandatum vicarii quam ille que fiunt iudicio iudicum fiant et possint fieri per sagionem iuratum et credatur ei sine alio teste. Et non credatur super aliqua citacione alicui nisi sit iuratus sive portet librum sacramentale sive et baculum sagionis. Et quantum ad ista reprobant consuetudinem, in aliis approbant.

Els àrbitres aproven el costum 7.2.1, salvat que només es poden fer citacions pel veguer o pel saig i no per altre que no és creïble, portí o no el llibre o el bàstó del saig. Així es recollirà en B i C, que modificaran el text adequadament.

1 *pronuncien per boca dels ciutadans de Tortosa*
e són dels ciutadans de Tortosa, lo veger estant
present, mas no ren dient ne pronunciant. Ver
és que él, lo veger, eleg los júgies e-l plet, qual
5 *que-s sia, o e-ls pletz. Per so que sien assignatz*
e sabutz qui són júgies en cascan plet.

Citació e manament que sien a la cort, fa lo
veger personalment o el sayg, per manament
d'él, portan lo baston, o per altra persona
10 *portant lo libre sacramental de la cort o portant*
lo baston del sayg, aüt manament del veger.

O-s fan per letres, observada tota ora la dis-
tància o luynansa del loch.

Certa cosa deu ésser a tot hom que sentència
15 *en què no és contenguda condempnació o ab-*
solutió, que és vana e no neguna, e no val ren,
ipso iure.

Si alcun serà citat per tres vegades, e la
quarta peremptòria, per juy dels ciutadans, que
20 *aparega o venga a la cort per son plet a menar,*
e enantar e fer compliment de dret al demana-
dor, e lo demanat no aparexerà ne vendrà a la
cort respondre e menar son plet, per si ne per
procurador sufficient, lo demanador deu ésser
25 *mes en possessió, causa rey servande, de la*
cosa demanada, si la cosa és real.

Mas si serà la acció personal, deu ésser mes
en possessió dels béns del demanat, causa rey
servande pro mensura debiti declarati vel ma-
30 *leficii declarati. Los quals béns en la real acció*
demanatz, deu tenir per I ayn; e aquels en què
seran mes en possessió, de la acció personal,
pro mensura debiti declarati vel maleficii de-
clarati, deu tenir per tres meses.

35 *E si per aventura lo demanat vendrà dins*
aquestz I ayn o dins aquestz tres meses, e volrà

ciacions fan e-s dien per los ciutadans de Tor-
tosa, lo veguer estant present ab eyls, mas no
pronunciant. E és ver que-l veguer eleg los jut-
ges e-l pleyt, qualque sia, o e-ls pleyts. ²

7.2.3 Manament que sien a la cort, fa lo veguer
personalment o el sag per manament d'eyl.

O-s fan per letres, observada tota hora la
distància o la luynança del loc. ³

7.2.4 Sentència en què no és contenguda con-
dempnació o absolució, no val re. ⁴

7.2.5 Si algú serà citat per tres vegades, e la quarta
peremptòria, que venga a la cort per fer com-
pliment de dret al demanador, e lo demanat no

vendrà per si ne per procurador sufficient, lo
demanador deu ésser mes en possessió, **causa**
rey servande, de la cosa demanada, si la acció
és real.

Mas si serà personal, deu ésser mes en pos-
sessió dels béns del demanat, **casa rey servan-**
de, segons que és la quantitat de la demanda.
Los quals béns en la acció real demanats, deu
tenir per I an; e aquels en què seran mes en
possessió, de la acció personal, deu tenir per tres
meses.

E si per aventura lo demanat vendrà dins I an
o dins tres meses, e volrà menar son pleyt, pot-o

2. Vicesimam octavam que incipit "Totes les sentències et cetera". **Approbant luxta tenorem composicionis seu composicionum que sunt inter dominacionem et cives.**

I, efectivament, els textos B i C no diuen que plets i sentències "són dels ciutadans" però sí que es pronuncien per ells, present el veguer que elegeix els jutges del plet però no es pronuncia.

(*Privilegis IV núm 36* (foli 26 v.) transcriu el costum en la forma definitiva). Es regula i restringeix l'excessiva pretensió dels ciutadans que sobre 1260 (*Privilegis III núm 31*, ítem 33) pretenien que "el veguer no pot fer res ni desfer sinó així com los hòmens de Tortosa volen".

Una nota marginal al manuscrit C estableix la relació de 7.2.2. amb 3.1.26 pel que fa a jutges delegats. Vegeu també 7.7.20 (nota 9, pàg. 365).

3. Vicesimam nonam que incipit "Citació e manament et cetera". **Approbant, salvo quod semper huiusmodi citaciones fiant per nuncium, iuratum ut dictum est in prima consuetudine huiusmodi capituli.**

Els àrbitres exclouran del costum 7.2.3 tota persona que no sigui el veguer o el saig per fer citacions, com quedava ja dit a 7.2.1.

4. Tricesimam que incipit "Certa cosa és et cetera". **Approbant**

1 menar son plet, que u pot fer e és oyt. Mas de la possessió no cobra jens tro-l plet sia passat.

E, si-l guaayna, ret-li hom ça possessió, e si no, reman devés aquel qui posseex e n'és estat mes en possessió *causa rei servande*. E assò és en la acció real.

Mas en la acció personal atressí, pus citat serà lo demanat la quarta peremptòria, e apparrà dins los tres meses, e menarà son plet, és oyt e pot menar son plet e portar a acabament. Mas no cobra la possessió entretant tro el plet sia acabat e fenit.

E si guayna el plet, és-li retuda la possessió e; si no-l guaayna, deven-se vendre aqueles coses e, del preu, pagar lo demanador. E si aqueles no basten, deven vendre dels altres béns tantz, per juy e per sentència, tro que aquel demanador sia pagat de tot en tot.

E si per aventura lo demanat en acció real, dins l'ayn, no aperexerà ne menarà son plet, lo demanador és fet ver posseydor, e d'aquí enant lo demanat no és oyt sobre la possessió, mas sobre la propietat és oyt e pot demanar.

De la acció personal, si dins tres meses no aparex, per juy dels ciutadans, deven-se vendre aqueles coses de què serà mes en possessió, e del preu, deu ésser pagat lo demanador. E si aqueles coses no basten a la pagada, per juy dels ciutadans, deven ésser preses per lo veger tantz dels altres béns del demanat, e venutz, tro el demanador sia pagat complidament. E per so com lo demanat no aparex, per si ne per procurador sufficient, a respondre ne a menar son plet, e és contumàs, és aiüt e pres axí com si era confés e avia atorgada la demanda. E deu ésser satisfet al demanador de tota ça demanda sens tot contrast.

Totes les sentències axí enterlocutòries com diffinitives e totz los determenamentz dels pletz, se deven pronunciar e enantar, e totes les exsecutions fer, sens costa e messió de les partz, enaxí que nul servii no-n deu ésser donat ne promés a veger ne a júgies ne a altres, per raon ne per nom d'éls. E si ren los n'és donat, ne éls o an reebut o fet reebre, o n'an promessió reebuda o feta reebre, fan so que no deven e pot-

fer. Mas de la possessió no cobra gens, tro el pleyt sia passat.

E si-l guaayna, ret-li hom sa possessió, e si no, roman devés aquel qui posseeyx. E açò en la acció real.

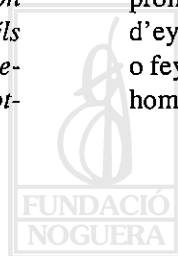
En la acció personal atressí, si-l demanat aporta dins los tres meses e vol menar son pleyt, pot-o fer. Mas no pot cobrar la possessió tro lo pleyt sia acabat.

E si guayna el pleyt, és-li reduda la possessió; e si no-l guaayna, deuen-se vendre aqueles coses e, del preu, pagar lo demanador. E si aqueles no basten, deuen vendre dels altres béns tantz, tro aquel demanador sia pagat de tot en tot.

E si per aventura lo demanat en acció real, dins l'an, no apparrà ne menarà son pleyt, lo demanador és feyt ver posseydor, e d'aquí enant no és oit lo demanat sobre la possessió, mas sobre la propietat.

De la acció personal, si dins tres meses no appareyx, deuen-se vendre aqueles coses de què serà mes en possessió, e del preu, deu ésser pagat lo demanador. E si aqueles coses no basten a la paga, deuen ésser venutz tantz dels altres béns del demanat, tro lo demanador sia pagat complidament. Car lo demanat, pus no apparex per si ne per procurador sufficient, és contumax, e és aiüt, en aquest cas, axí com si era confés, e avia atorgada la demanda.⁵

7.2.6 Totes les sentències, axí interlocutòries com diffinitives, e tots los determenamentz dels pleyts, se deuen determenar e enantar, e totes les exsecutions fer, sens cost e messió de les parts, enaxí que nul servii no deu ésser donat ne promés a veguer ne a jutges ne a altres, per raó d'eyls. E si res los n'és donat, ne éls o han reebut o feyt reebre, fan ço que no deuen e pot-los-ne hom reptar. E si res los n'és promés, no-n poden

5. Tricesimam primam que incipit "Si alcú serà citat et cetera". **Approbant.** El manuscrit C anota al marge: "Secundum jus romanum"...

1 *los-ne hom reptar. E si ren los n'és promés no-n poden forsar ne destréyner lo prometedor, ne acció ne demanda no n'an contra él, ne la'n poden aver.*

forçar ne destréyner lo prometedor, ne acció ne demanda no han contra eyl. ⁶

5 *Totes les sentències diffinitives o enterlocutòries se deven donar e pronunciar dins la cort e a dia de cort, e aquela ora en què hom deu tenir cort, car si no són axí pronunciades no valen ren, ipso iure, si doncs ab volentatz de les partz no-s faya. Exceptades sentències enterlocutòries de què hom s'és apelat, que defora cort e encara a dia que hom no deu tenir o deu tenir cort, se poden donar, e menar, e pronunciar, e valen e són fermes sens contrast.*

7.2.7 *Totes les sentències diffinitives o interlocutòries se deuen donar e pronunciar dins la cort e a dia de cort, car si no són axí pronunciades, no valen re, si doncs ab volentat de les parts no-s faia. Exceptades sentències interlocutòries de què hom s'és appellat, que fora cort se poden donar e pronunciar, e valen e són fermes, sens contrast.* ⁷

15 *Elecció és dels júgies que poden pronunciar e donar sentències deffinitives o interlocutòries ab escrit e sens escrit, e valen e són fermes.*

7.2.8 *En les demandes que no són més de dos morabatins, poden los jutges enantar e pronunciar sentències diffinitives e interlocutòries sens escrit, e són fermes.*

Però si la part o les partz les volen en escrit, deven-les donar en escrit e, fermades de lur man, pagan a cascun dels júgies per son fermament XII diners e al veger altres XII diners.

Mas si les demandes són majors de II morabatins, deuen tot lo procés metre en actes e donar sentències en escrit; e si la part vol aver la sentència en forma pública, deu-la aver, e és tenguda de donar a cascú dels jutges per son fermament XII diners, e al veguer XII diners.

20 *Mas si no les volen les partz en escrit o la part, no-n són tengutz de ren a donar ne-ls ne pot hom forsar. Mas los júgies, sí que sien júgies del principal, sí que sien júgies de appellació, deven recitar la sentència als altres júgies de la appellació, totes ores que per éls ne sien requestz ne demanatz, sens tot servü e contrast.*

Mas la part que no la vol en forma pública, no-ls és tengutz de re a donar. ⁸

30 *En la cort de Tortosa no-s fan actes, si doncs les partz ne volen e demanen que i sien fetes. Car ladoncs, con les partz o volen e u demanen que i sien fetes, les poden fer e-s deven fer. Mas si la I part les vol fer*

6. Tricesimam secundam "Totes les sentències et cetera". **Approbant.**

7. Tricesimam terciam que incipit "Totes les sentències diffinitives et cetera". **Approbant, salvo quod super interlocutoriis a quibus est appellatum non procedatur diebus feriatis cum omni die non feriata curia debeat teneri ut dictum est supra.**

La sentència vol precisar que la cort ha d'actuar tots els dies no feriatos, i, per tant, l'apellació d'interlocutòries podrà fer-se fora cort, però no en dies feriatos. I així es redactarà.

Privilegis IV núm 36, foli 27, transcriu el costum.

8. Tricesimam quartam que incipit "Elecció és dels jutges et cetera". **Approbant, salvo quod sententia et processus totus semper redigantur in scriptis si causa fuerit ultra duos aureos, alias non valet sententia nec super processu credatur iudicibus nisi quatenus probaverint per legitima documenta.**

Els àrbitres fan obligatòria l'escripturació a partir de demandes ultra 2 morabatins de quantia. El text C deixa a l'àrbitri dels jutges escripturar les demandes "que no són més de dos morabatins" (les edicions diran "que no són majors"). El text B diu "que són menors".

El cas és idèntic a 1.4.11 (vegeu allí nota 15, pàg. 43).

1 e no l'altra, poden-s'i fer, mas no-n pot hom forsar aquel qui no les vol fer que ren li pach, si no-s vol,
o si treslat no-n volia, car ladoncs deu pagar del treslat tant solament covinenment e no de plus. ⁹

5 Tot so que és notat o escrit e-l libre de la cort ne en les notes dels escrivans públics, axí deven
ésser preses e tengudes per veres, con si eren
cartes públiques. 7.2.9 Tot ço que és escrit e-l libre de la cort o en les
notes dels escrivans públics, axí deu [ésser] pres
per ver, com si era carta pública. ¹⁰

10 En la cort de Tortosa, e-l plet principal ne en
les appellacions, nules depeses ne mesions que
s'i fassen, no s'i pagen ne s'i refan, de part a
part ne a altre. 7.2.10 En la cort de Tortosa no-s paguen ne-s refan
despeses, e-l pleyt principal, de part a part; mas
e-l pleyt de les appellacions, la part vençuda
deu refer les despeses a la part que aurà
vençut. ¹¹

15 Item, en la cort de Tortosa, don, ne greuge, ne messions, que sien promeses a refer, en cartes o meyns
de cartes, per deutes que dégien, no-s refan ne-s pagen ne ç'esmenen, jasia so que-l termen sia passat
e el deute no sia pagat axí com an promés en les cartes. Jasia so que si pena hi és posada -que si no paguen
axí con an promés, que donen per pena C sous o més o menys-, que la deven pagar; si no pagen segons
que an promés que deven pagar la pena, si no atenen so que an promés -si, segons que dret vol, la pena
hi és posada-; e-n són tengutz de pagar la pena. Mas no don ne gréugie ne messions que sien promeses
a refer per deute que dégien, jasia so que no pagen al termen o segons que promés an.

20 Atressí en totz contraitz on pena és posada,
se paga, si no atenen so que promés an, si la
pena és posada segons que dret vol, e-n són
tengutz e obligatz de pagar aquels qui la pro-
meten a donar. 7.2.11 En tots contrayts on pena és posada, se deu
pagar, si no atenen ço que promés an, si la pena
és posada segons que dret vol, e no en frau
d'usures. ¹²

25 Si sentència serà acordada per los ciuta-
dans, e el veger per aventura no y vol ésser al
donar de la sentència e s'ixirà de la cort, o no
7.2.12 Si sentència serà acordada per los ciutadans,
e el veguer per aventura no y volrà ésser al donar
de la sentència, o si hi és present, no y vol con-

9. Tricesimam quintam que incipit "En la Cort et cetera". Repprobant si causa sit ultra duos aureos quia impeditur iusticia et lites ex litibus oriuntur cum labilis sit memoria hominum.

El costum desapareix com a reprovat efectivament, si bé queda inclòs en l'anterior pel que fa als drets a pagar per tenir la sentència en forma pública, en demandes ultra dos morabatins.

10. Tricesimam sextam que incipit "Tot ço que és et cetera". Approbant.

11. Tricesimam septimam que incipit "En la Cort de Tortosa et cetera". Approbant in causa principali, in causa vero appellacionis reprobant eam. In qua fiat condempnacio expenssarum, alias iusticia impidiretur.

Els àrbitres exclouen les apel·lacions, en què es farà expressa condemna en costes, i així ho recullen els manuscrits B i C.

Paeria i Veguer II núm 58 (foli 36 v.), transcriu el costum amb pagament en efecte de despeses per la part vençuda en l'apel·lació. Però un establiment datat a 8 de maig de 1365 (fols 38-40) estableix: "... a enant tota persona que sia condemnada et vençuda en lo pleyt principal, axien demanant com en defenent, sia condemnada et aja et sia tenguda de refer, restituir et esmenar totes messions et despeses del pleyt principal com de les apel·lacions, ja sia provehit segons Costums de Tortosa si doncs justes raons no havia de pledejar; e açò sia comanat a discreció dels jutjants". L'establiment es feia per 10 anys.

12. Tricesimam octavam que incipit "Item en la Cort". Repprobant eam in omnibus, excepto quod dicitur ibi de pena promissa et approbant consuudinem dummodo pena non sit aposita in fraudem usurarum.

Efectivament el costum immediat al 7.2.10, desapareix en les versions posteriors, excepte en el punt final que es converteix en 7.2.11, quan hi ha pacte de penalització, mentre no sigui en frau d'usures.

1 volrà amb éls ésser present con la sentència se
darà, per so con él deu ésser amb éls ensems e
present, los ciutadans, no per so meyns, poden
donar e pronunciar la sentència, sí que él hy sia
5 absent, sí que i sia present, o sí que i contradiga
o no y contradiga, o sí que no y vula ésser o que
vula ésser, e és ferma e estable, sens tot con-
trast, axí con si era present e y consentia.

Però tota via que él hi vula ésser, hi deu ésser,
10 e no-s deu donar si él no és present e amb éls
ensems.

Contra aquels qui són absentz de què hom se
clama, e és loc sabut on són, si lo demanador
o vol ne u demanda, lo veger li deu fer letres, en
15 les quals li deu manar que venga, e que li asigna
lo dia, e aquel dia que li assignarà, que sia dia
de cort e que-l dia que sia tal e tan covinent,
segons que serà lo loch prop o luyn, que él hi
puscha ésser, si venir pot sens peril de sa per-
20 sona; e en les letres deu ésser contengut lo
manament que él li mana que aquel dia que sia
dia de cort, que él que sia sens pena dels LX
sous. E assò s'entén con aquest manament se fa
dels veyns de la ciutat, car en aquels s'entén lo
25 manament, e que les letres li sien denant lestes
e denant dos testimoniis.

E si no ven al dia assignat, cau en pena de LX
sous axí con si era en la ciutat e li era fet lo
manament e él no apareia, per si o per son pro-
30 curador sufficient, que fos a la cort fer compli-
ment de dret al demanador. E fetz III manamentz
axí com aquest desús és contengut, e él no vol
venir e aparer, lo demanador deu ésser mes en
possessió de la cosa demanada o **pro mensura**
35 **debiti declarati vel maleficii declarati**.

E no per so meyns, lo demanat és tengut e
obligat de pagar LX sous de cascun manament
axí fet. Però en les terces letres, en què serà lo
ters manament, deu ésser contengut e declarat
40 que, si no ven, que metrà hom lo demanador en
possessió dels seus béns **causa rei servande**,
segons que desús és contengut.

Mas si lo demanat és estray -so és que fassa
son estatge en altra terra- e lo demanador se

sentir, los ciutadans, no per ço meyns, poden
donar e pronunciar la sentència,

e és ferma sens tot contrast, axí com si y era
present o y consentia.

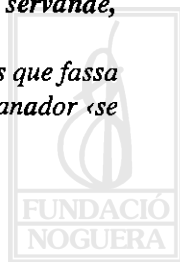
Però totavia que eyl hi vula ésser, hi deu ésser,
e no-s deu donar si eyl no y és present e ab
eyls ensemps.¹³

7.2.13 Si aquel de qui hom se clama és absent, e és
en loc sabut, si lo demanador o vol e u demana,
lo veguer li deu fer letres, en les quals li deu
manar que venga, e que li assigne dia, que no sia
feriat, tal e tan covinent, segons que serà lo loc
prop o luyn, que eyl hi pusca ésser, si venir pot
sens peril de sa persona; e en les letres deu ésser
contegut que eyl aquel dia [hi] sia, sots pena dels
LX sous. E açò s'entén quan aquest manament
se fa als veïns de la ciutat, e que les letres, que
li sien denant lestes e denant dos testimoniis.

E si no ve al dia assignat, cau en pena de LX
sous, axí com si era en la ciutat e li era feyt lo
manament e eyl no apareia, o per si o per son
procurador sufficient, per fer compliment de
dret al demanador. E si feyts tres manaments,
axí com aquest que desús és contengut, eyl no
vol venir e aparer, lo demanador deu ésser mes
en possessió de la cosa demanada, o en pos-
sessió dels seus béns, segons que la demanda
serà gran o poca.

E no per ço meyns, lo demanat és tengut e
obligat de pagar LX sous de cascú manament
axí feyt. Però en les terces letres, en què serà lo
terç manament, deu ésser contengut e declarat
que, si no ve, que metrà hom lo demanador en
possessió dels seus béns, **causa rei servande**,
segons que desús és contengut.

Mas si lo demanat és estrayn, ço és que faça
son estatge en altra terra, e lo demanador se

13. Primam vicesimi primi quaterni que incipit "Si sentència serà et cetera". Approbant.
Una nota marginal al manuscrit C destaca el costum: "Com val sentència en absència del veguer donada".

1 *clamarà d'alcuna possessió o d'alcuna cosa*
que sia en Tortosa, e l'estrany citat per tres ve-
gades, però que la cosa sia tal que n la cort de
5 *Tortosa dégia fer dret, jasia so que aquest es-*
tray no càgia en pena de LX sous, per lo ma-
nament que li serà fet que venga respondre al
demanador. Fetz III manamentz segons que
desús són declaratz, e no volrà venir ne aparer
10 *per si o per son procurador sufficient respone-*
dor, e fer dret d'aquela demanda que contra él
volen moure, lo demanador deu ésser mes en
possessió, causa rey servande, segons que serà
la demanda, e segons que desús és dit e decla-
15 *és dit, se deu fer per juy e per sentència dels*
ciutadans de Tortosa.

clamarà d'alguna possessió o d'alguna cosa que
sia en Tortosa, tal que la cort de Tortosa ne deja
fer dret, e l'estrany citat tres vegades, axí com
dit és, no volrà venir ne comparar per si o per
procurador sufficient, ne fer dret de la demanda
que contra eyl mouen, jassia ço que eyl no caia
per açò en pena de LX sous,

lo demanador deu ésser mes en possessió,
causa rei servande, segons que serà la deman-
da e segons que desús és dit e declarat. E tots
aquests manaments, e tot ço que desús és dit, se
deu fer per juhü e per sentència dels ciutadans.¹⁴

14. *Secundam que incipit "Contra aquells et cetera".* **Approbant.**
Una llarga nota marginal al manuscrit C estableix la relació entre 7.2.13 i 1.6.10.

RÚBRICA 3
**DE EXECUTIONE REI IUDICATE, ÇO ÉS EN QUAL GUISA DEU ÉSSER
DONADA EXECUTIÓ DE SENTÈNCIES**

1 *Rubrica de exsecutione rey iudicate, so és
en qual guisa deu ésser menada exsecutió de
sentènties.*

5 *Sentència diffinitiva donada, de la qual hom
no ç'és apelat, passatz los X dies après que la
sentència serà donada, deu ésser menada a
execució sens tot contrast; en los quals X dies
se deu comtar lo dia en què la sentència és do-
nada, e pux d'aquí enant tro los X dies sien
10 passatz.*

15 *Sentència diffinitiva, si és donada entre al-
cuns, si la cosa jugiada no és renovelada per
algun contrait, passatz los X dies, lo condemp-
nat deu ésser peynorat, si és donada en pec-
cúnia o en coses movens que sien absentades
per la part, que-l veger ne la part no les puschen
trobar, e de peynores bastantz que del preu
pusca ésser satisfet al demanador; e aqueles
peynores de continent deven ésser venudes e
20 alienades, e el preu tot donat al demanador, tro
que sia pagat e satisfet.*

25 *Mas si és donada en coses seentz, o en coses
movens que-s pusquen trobar, de les coses
seentz passatz los X dies, lo demanador deu
ésser mes en possessió de la cosa demanada per
lo veger, per sentència dels ciutadans. Si és
altra cosa movent, deu ésser tolta e presa per
lo veger del condempnat e liurada al demana-
dor, però tota via per sentència dels ciutadans.*

30 *E si lo condempnat no a béns seentz ne mo-
ventz, e li seran deutes degutz, lo veger per
sentència dels ciutadans, deu fer liurar tantes*

7.3.1 Sentència diffinitiva donada, de la qual hom no s'és appellat, passats los X dies après que la sentència serà donada, deu ésser menada a exsecució, sens tot contrast; en los quals X dies, se deu comtar lo dia en què la sentència és donada, e puy d'aquí enant tro los X dies sien passats. ¹

7.3.2 Sentència diffinitiva, si és donada entre alguns, si la cosa jutjada no és renovellada per algun contrayt, passats los X dies, lo condempnat deu ésser peynorat, si és donada «en pecúnia» o en coses movents que sien absentades per la part, que-l veguer ne la part no les pusquen trobar, e de peynores bastants que del preu pusca ésser satisfeyt al demanador; e aqueles peynores de continent deuen ésser venudes e alienades, e el preu tot donat al demanador, tro que sia pagat e [sa]tisfeyt.

7.3.3 Si sentència és donada en coses seents, o en coses movents que-s pusquen trobar, dins ² los X dies, lo demanador deu ésser mes en possessió de la cosa demanada, e si és altra «cosa» movent, deu ésser liurada al demanador.

E si lo condempnat no ha béns seents ne movents, e li seran deutes deguts, lo veguer, per sentència dels ciutadans, deu fer liurar tantes de

1. RUBRICA DE EXEQUICIONE REI IUDICATE ET CETERA. Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica.

Una nota marginal al manuscrit C relaciona 7.3.1. amb 9.22.16.

2. En el costum 7.3.3. només el text C diu *dins* els 10 dies. A i B, i les edicions *passats* els 10 dies.

1 *de cartes al demanador d'aquel demanat, e*
forsar e destréyner totz aquels qui ren deven al
condempnat, e fer liurar e pagar tant tro que sia
5 *pagat lo demanador; e assò és là on fermansa*
personalment no és donada de fer compliment
de dret.

10 *Car là on fermansa ha, si lo demanat no a*
coses moventz (...)³ de la fermansa, e les ven
hom tro lo demanador és pagat de tota ça de-
manda, e atressí de les seens, là on no a moventz.

15 *Totes les sentències que són donades en fetz civils, se deven menar a exsecutió per lo veger, e si el*
veguer no les vol menar e exsecució o no u pot fer, feta fadiga en él per tres vegades, lo batle de Moncada
no u vol fer o no pot, feta fadiga en él per tres vegades, lo batle del Temple o el comanador deven-les
menar a exsecució. E si lo batle del Temple o el comanador no les volen menar a exsecució o no u poden
20 *fer, los ciutadans, feta fadiga e-l comanador o e-l batle del Temple per tres vegades, les poden e les deven*
menar a exsecutió e acabament per so que a negun no-n sia perit son dret.

Totes les sentències de fetz criminals deu e pot lo veger menar a exsecució con són donades per los
ciutadans. E si lo veger no les vol menar a exsecució, o no pot, los ciutadans les deven e poden menar
a exsecució, sens contrast e enbargament de nula persona.⁴

20 *Sentència que ipso iure non tenet, no deu*
ésser menada a exsecutió, ne feta alcuna ex-
secutió, ne deu aver nom de sentència.

25 *Ipsa iure és dita sentència que no val ne no*
ten, con en la dita sentència ha espressa error
e és jugiada contra custuma, enaxí que si-l júgie
diu que major de XXV ayns generalment deu
ésser restituït en totes coses, o menor de XIII
ayns pusca fer testament, o en tot fet a provar,
que bast I testimoni.

30 *Sentència dicitur ipso iure nulla con error*
de compte és contengut en la dita sentència;
enaxí que si diu el júgie: «com a nós sia cert que
B. sia tengut a-n Johan de pagar X sous d'una
part, e d'altra XX sous», e el júgie diga: «jo-l
35 *condampne en LX sous». E encara sentència*
dicitur nulla si serà donada contra alcuna
custuma de la ciutat o contra usàgie de Barce-
lona que-ls ciutadans usen o contra dret.

40 *O si serà donada ans de plet comensat, o*
contra alcun que no sia citat leyalment segons
la custuma de la ciutat, o si serà donada contra

cartes al demanador d'aquel demanat, e forçar
e destréyner tots aquels qui re deuen al con-
dempnat, e fer liurar e pagar tant tro que sia
pagat lo demanador; e açò és là on fermaça
personalment no és donada de fer compliment
de dret.

Car là on fermaça ha, si lo demanat no ha
coses movents, sobte pren hom les coses mo-
vents de la fermaça, e les ven hom tro lo de-
manador és pagat de tota sa demanda; e atressí
de les seents, là on no ha movents.

7.3.4 *Sentència que no té e és nulla, no deu ésser*
menada a exsecució, ne deu aver nom de sen-
tència.

Aquela «sentència» és nulla, que és donada
contra costum o usatge en aquest libre escrit⁵,
o contra dret. E açò és, quan la errada és espres-
sada en la sentència; axí com si era jutjat per
algú, que major de XXV ans generalment deu
ésser restituït en totes coses; o menor de XIII
ans pusca fer testament; o en tot feyt a provar,
que bast I testimoni.

Atressí, és nulla aquela sentència en la qual
error de comte és contenguda; enaxí, que si diu
el jutge: COM SIA CERT QUE BERENGUER ÉS
TENGUT A·N JOAN DE PAGAR X SOUS D'UNA
PART, E D'ALTRA XX SOUS, JO·L CONDEMPNE EN
LX SOUS.

Atressí, és nulla, si és donada ans de pleyt
començat, o contra algú que no sia citat leyal-
ment, o si serà donada contra

3. El darrer paràgraf del costum 7.3.3 en el manuscrit A és incomplet.

4. *Excepta quarta consuetudine que incipit. "Totes les sentències et cetera". Quam approbant secundum determinacionem duodecime consuetudinis primi quaterni que incipit "Item an los Ciutadans et cetera".* Efectivament el costum desapareix en les versions posteriors perquè ja estava dit en 1.1.10 qui són els executors i en quin ordre.

5. *Et excepto quod dicunt supra quinta consuetudine que incipit. Sentencia que ipso iure et cetera". Quod si sententia lata sit contra consuetudinem vel usaticum vel contra iura et ab ea non sit legitime appellatum, nichilominus teneat sententia nisi error in ipsa sententia exprimat. Et hoc dicunt ne lites fiant inmortales.*

El costum precisa més encara que la sentència arbitral, afegint al segon paràgraf: "contra costum o usatge *en aquest libre escrit*", ja des del text B. I concreta "quan la errada *és espresada en la sentència*", com volen els àrbitres, perquè els plets no es facin eterns.

1 *les coses jugiades en altra sentència, de la qual hom no-s sia apellat, o sia passada en cosa jugiada.*

5 *En cosa jugiada és dit que és posada sentència per trespasament de X dies après que és donada e, dins aquels X dies, no-s n'és hom apelat, o encara, si dintre aquels X dies, per les partz la dita sentència serà confirmada expressament, o encara si a la appellació feta, serà renunciat per aquel qui-s n'és apelat.*

10 *O encara si, dins l'ayn après que serà apelat, no portarà la sentència a acabament aquel qui-s serà apelat, si doncs no reman per colpa del júgie que no-l pusca hom aver, aquel qui s'és apelat, tenent lo veger a prop que lo y aja, però deu-se a tal apelar, que hom lo pusca aver o forsar e destréyner e aquels que deu.*

20 *Si alcun demana a altre alguna cosa, la qual diu a ssi pertàyner per raon de donatió o de compra, o per lexa, o per altra raon, tamen dicat causam e nominet, e no pot provar causam qua petit, lo demanat serà absolt per sententiam si, en après, aquel demanador demana aquella cosa metexa per altra acció, mas no per aquella per què aja a demanat, e no li pot ésser contrastat per exceptió que-l demanat pos per raon de l'altra demanda en què sentència fo donada, ne per aquella sentència, per so con él demana per novella acció e no per la primera.*

30 *Con alcun demana a altre alguna cosa dient que pertayn a él, e assò no pot provar, e lo demanat serà absolt; e en après que la sentència serà donada, lo demanador guayna la seynoria d'aquela cosa que d'abans demanava, de la qual lo demanat és absolt per sentència, no li pot ésser contrastat per lo demanat ne li pot posar ne deu exceptió de re iudicada, con lo demanador, après que aquella sentència fo donada e pronunciada e lo demanat fo absolt,*

40 *guayna la seynoria d'aquela cosa del ver seynor.*

Ladoncs pot ésser posada exceptió de re iudicada, e contrasta al demanador, que no pot demanar ne conseguir son enteniment, cum

les coses jutjades en altra sentència, de la qual hom no-s sia apellat, o sia passada en cosa jutjada.

7.3.5 En cosa jutjada és passada ⁶ sentència per trespasament de X dies, si dins aquels X dies, n'és hom apellat; o encara, si dins aquels X dies, per les parts la dita sentència serà confirmada expressament, o encara si la appellació feyta, serà renunciat per aquel qui n'és apellat.

O encara si, dins l'an après que serà apellat, no portarà la sentència a acabament aquel qui-s serà apellat; si doncs no roman per colpa del jutge que no-l pusca hom aver, aquel qui s'és apellat, tenent lo veger a prop que lo y aja, e deu-se a tal apellar, que hom lo pusca aver e forçar e destréyner.

7.3.6 Si algú demana a altre alguna cosa, la qual diu a si pertàyner per alguna raó certa e expressada; e no pot provar la raó per què demana ésser vera, e per açò lo demanat serà absolt per sentència, si en après, aquel metex demana aquella cosa metexa per altra raó, deu ésser oït, e no li pot ésser contrastat per excepció, que-l demanat pos per raó de la altra demanda en què sentència fo donada, ne per aquella sentència, per ço car eyl demana per noveyla acció, e no per la primera.

7.3.7 Quan algú demana a altre alguna cosa dient que pertayn a él, e açò no pot provar, e lo demanat serà absolt; e en après que la sentència serà donada, lo demanador guayna la seynoria d'aquela d'aquel qui era ver posseidor, lo demanat no li pot posar excepció de cosa jutgada.

Ladoncs pot ésser posada exceptió de cosa jutjada, quan la demanda fa e és entre aqueles metexes persones, e d'aquela cosa metexa. On

6. El costum (7.3.5) diu, ja a partir del text B, *passada per posada* (com deia el text A). "En cosa jutjada és dit que és *posada* sentència...", es converteix en "En cosa jutjada és *passada* sentència".

1 *idem corpus sive eadem res permanant que*
petita sit vel eadem quantitas et eadem causa
petendi et heredem persone que nisi omnia
5 *concurrant, exceptio rei iudicate non obstat*
agenti.

Si algun demana contra altre C sous, los
quals diga que li aja comanatz e, per so com lo
demanador assò provar no pot, lo avversari és
absolt, si après que la sentència sobr-aquela
10 demanda fo donada, lo demanador demana a
aquel metex demanat, demana C sous per raon
de préstet o per altra raon, no li contrasta
aquela exceptió de re iudicata, per so con él no
demana per aquela raon sobre què la sentència
15 fo donada, mas per altra raon novela.

Hom no pot vedar a negun que no pos e no us
de moltes exceptions o defensions, jasia so que
sien diverses e sobre una demanda posades.

20 Qui exceptió posa, no és semblant que
atorch l'enteniment de l'avversari.

Si his qui non dum heres erat hereditatem
pecierit et adversarius absolutus fuerit per
sententiam et postea idem heres factus here-
ditatem pecierit exceptione rey iudicate non
25 submovebitur.

si una d'aquestes tres coses n'era meyns, no
auria loc la davant dita excepció.

7.3.8 Si algú demana a altre C sous per raó de
comanda e, per ço car lo demanador açò provar
no pot, lo avversari és absolt, si après aquel
demanador demana aquel meteyx demanat C
sous, per raó de préstet o per altra raó, no li
contrasta excepció de cosa jutjada, per ço car
eyl no demana per aquela raó sobre que la sen-
tència fo donada, mas per altra raó noveylla.

7.3.9 Hom no pot vedar a negú que no pos e no us
de moltes exceptions o deffensions, jassia ço
que sien diverses, e sobre una demanda posades.

7.3.10 Qui exceptió posa, no és semblant que atorc
l'enteniment de l'avversari.

RÚBRICA 4

DE RE INTER ALIOS JUDICATA, ÇO ÉS, A SABER A AQUELES PERSONES NO NOU LA COSA QUE ENTRE ALTRES PERSONES SERÀ JUTJADA

1 *Rubrica de re inter alios iudicata, so és a
quals persones no nou la cosa que entre altres
persones serà jugiada. 1*

5 *Aqueles coses que són jugiades entre alguns,
a aqueles persones qu-e-l juy no foren, profit ne
don no-ls ne pot ne deu venir.*

10 *Júgies que són eletz en una cosa, d'altres
coses no poden conéxer sinó d'aquela e d'a-
queles coses que a-quela cosa pertaynen, prin-
cipalment o incidenment.*

15 *Aquesta forma deu ésser observada en los
pletz de les persones privades; que sentència
que sia donada d'aquel qui no sia son júgie no-l
liga ne-l costreyn, so és que no l'obliga ne deu
ésser menada ad exsecutió, si doncs les partz no
consenten en lo dit júgie tacite vel espresse.*

20 *Si són dos o tres júgies o plus, e cascun dóna
sa sentència, e són diverses, neguna d'aqueles
sentències no val, ne pot ne deu valer. Mas si
són dos júgies, e la I ab lo veger darà una sen-
tència, so és que-l veger consentrà amb él e
l'altre atressí darà ça sentència, val aquela que
darà aquel júgie ab qui lo veger serà e consen-
trà, e l'altra no val; e tota via que-ls júgies sien
de par nombre, val la sentència en què lo veger
serà e consentrà.*

30 *Mas si los júgies seran tres o de nombre no
par, val la sentència que serà donada per los
més júgies, e assí no fa ren lo consentir del ve-
ger, ne y val ren; so és que si los júgies seran
tres e los dos s'acordaran en I sentència, e lo
ters júgie s'acordarà en altra, e el veger con-
sentrà amb él, val la sentència dada e pronun-*

7.4.1 D'aqueles coses qui són jutjades entre al-
cuns, a aqueles persones que al juhií no foren,
profit ne don no-ls ne pot ne deu venir.

7.4.2 Judges que són eletz en una cosa, d'altres
coses no poden conéxer, sinó d'aquela e d'a-
queles coses que a aquella cosa pertaynen, prin-
cipalment o incidentment.

7.4.3 Aquesta forma deu ésser observada en los
pleyts de les persones privades; que sentència
que sia donada d'aquel qui no sia jutge no-l liga
ne-l costreyn, ne deu ésser menada a exsecutió,
si doncs no consenten les parts en lo dit jutge,
tacite vel espresse.

7.4.4 Si són dos o tres jutges o pus, e cascú dóna sa
sentència, e són diverses, neguna d'aqueles
sentències no val. Mas si són II jutges, e la I ab
lo veguer darà una sentència, e l'altre atressí
darà sa sentència, val aquella que darà aquel
jutge ab qui lo veguer serà e consentrà, e l'altra
no val; e totavia que-ls jutges sien de par nom-
bre, val la sentència en què lo veguer serà e
consentrà.

Mas si los jutges seran tres o de nombre no
par, val la sentència que serà donada per los més
jutges, e açí no fa re lo consentir del veguer, ne
y val re; ço és, que si los jutges seran tres e los
dos s'acordaran en una sentència, e lo terçer
jutge s'acordarà en altra, e el veguer consentrà
ab eyl, val la sentència dada e pronunciada per

1. RUBRICA DE RE INTER ALIOS IUDICATA et cetera. Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *ciada per los dos júgies, e l'altra donada per lo*
ters juge, jasia so que·l veger consenta ab él, no
val, ne pot ne deu valer. E enaxí tota via que·ls
5 *júgies sien de nombre no par, per mols que sien,*
val la sentència que per los més júgies serà ne
és donada, car, en aquest nombre no par, tota
ora és gardat lo nombre dels més júgies e no del
veger, ne y fa ren.

10 *Si los dretz dels pledegians són escurs, tota*
via que axí sia, la sentència deu ésser donada
contra lo demanador, per so con semblant és
que pus favorables són los demanatz que·ls de-
manadors, e els júgies deven ésser plus enclins
a absoldre que a condempnar.

15 *Si dos júgies seran eletz en I plet, e [la] un,*
enans que·l plet sia acabat, se morrà, es mudarà
en altra terra per estar, o serà en loch que hom
no·l pot aver, so és en lonc viàgie o malalte de
20 *longa malaltia, lo veger, a demanda de la part*
o de les partz, per juy dels ciutadans, n'i pot
eléger altre.

En àrbitres se segex en altra manera, que si
la I dels àrbitres mor, la jurisdicció del viu és
morta, e l'albitri és fenit.

los dos jutges, e l'altra donada per lo terç jutge,
jassia ço que·l veguer consenta ab eyl, no val.

7.4.5 Si los drets dels pledejants són escurs ², la
sentència deu ésser donada contra lo demana-
dor, per ço car pus favorables són los demanats
que·ls demanadors, e els jutges deuen ésser pus
enclins a absoldre que a condempnar.

7.4.6 Si dos jutges seran eletz en un pleyt, e la I,
enans que·l pleyt sia acabat, se morrà, o·s mu-
darà en altra terra per estar, o serà en loc que
hom no·l pot aver, ço és en lonc viatge o malalte
de longa malautia, lo veguer, a demanda de la
part o de les parts, per juhiï, n'i pot eléger altre.

7.4.7 En àrbitres se segueyx en altra manera, que
si la I dels àrbitres mor, la jurisdicció del viu és
morta, e l'arbitri és finit. ³

2. El text C diu, per error, *escrits per escurs*, i ho corregim.

3. Assenyalem també la petita variant de 7.4.7. On A i C diuen "la jurisdicció del viu és morta" B diu "la jurisdicció de l'altre...". Les edicions que parteixen del text de la família C confonen *viu* per *un* i fan el text menys clar: "La jurisdicció de l'*un* és morta".

RÚBRICA 5

SI PER FALSES CARTES O PER FALSES TESTIMONIS SERÀ PROVAT

1 *Rúbrica si per falçes cartes o per falces testimonis serà jugiat.¹*

5 *No és vedat a nul hom de reprovar falces testimonis o falces cartes, los quals son adversari amena o trau en juy. Però si la sentència és donada e les dites falces cartes o falces testimonis non són reprovatz, la sentència val e és ferma. Mas si d'aquela sentència serà apelat e en la appellació serà provat que la dita sentència*
10 *fo donada per raon de falçes testimonis o de falçes cartes, aquela sentència primera donada no val ne és ferma.*

15 *Alò metex ç'és si apelat no serà d'aquela sentència e la sentència serà pasada en cosa jugiada² mas no serà la sentència menada ad exsecució e, ans que la sentència sia menada ad exsecutió, la part contra qui serà donada sentència per falces testimonis o per falçes cartes provarà que la dita sentència fo donada per*
20 *raon de falces testimonis o de falçes cartes, la sentència aquela no val, ne és ferma, ne deu ésser menada ad exsecució. E con diu, o per falces testimonis, és entés que ls testimonis en aquel plet fo corrumput, e dix falsia en son dit*
25 *e so que ver no era; car lo testimoni podria ésser fals, e en son dit diria veritat, e no seria subornat ne corrumput, e enaxí que éls diguessen veritat en lurs ditz, la sentència no seria donada per raon de falces testimonis.*

30 *Mas qui vol reprovar que la sentència sia donada per falces testimonis o per falces cartes, covén que dintre I mes que assò dirà, que u aja reprovat, car, d'aquí enant, no deu ésser escoltat ne li deu ésser donada nula dilatió a*

7.5.1 No és vedat a nul hom de reprovar falses testimonis o falses cartes, los quals son adversari amena o trau en juhii. Però si la sentència és donada, e les dites falses cartes o falses testimonis no són reprovats, la sentència val e és ferma. Mas si d'aquela sentència serà appellat, e en la appellació serà provat que la dita sentència fo donada per raó de falses testimonis o de falses cartes, la sentència primera no val.

Allò metex s'és si appellat no-s serà d'aquela sentència,

mas ans que la sentència sia menada a exsecució, la part contra qui serà donada provarà que la dita sentència fo donada per raó de falses testimonis o de falses cartes, la sentència aquela no val, ne deu ésser menada a exsecució.

E quan diu, o per falses testimonis, és entés que l testimoni en aquel pleyt fo corrumput, e dix falsia e ço que ver no era; car lo testimoni poria ésser fals, e en son dit dirà veritat, e no serà subornat ne corrumput, e enaxí la sentència no seria donada per raó de falses testimonis.

Mas qui vol provar que la sentència sia donada per falses testimonis o per falses cartes, cové que dins I mes que açò dirà, que o aja provat, car, d'aquí enant, la sentència és ferma per tots temps.

1. RÚBRICA DE FALSES CARTES et cetera. Vicesimam primam que incipit: "No és vedat et cetera". **Approbant.**

2. El costum 7.5.1, ja en el text A, ha estat corregit (com s'esdevé també a 7.3.5) de *posada* en *pasada* ("pasada en cosa jugiada").

1 *reprovar, e si dins I mes no reprovat, la sentència reman e és ferma e estable per totz temps.*

5 *E no tant solament si-s n'és apelat, o la sentència encara no és menada ad exsecució, pot reprovar, ans encara, si la sentència era menada ad exsecució, e la part tenia so sobre què la sentència serà donada per falces cartes o per raon de falçes testimonis, pot reprovar los ditz testimonis e les falçes cartes.*

10 *E assò reprovat, deu e pot cobrar la cosa aquela sobre què la sentència fo donada, del tenidor o posseïdor d'aquela, no contrastant la sentència donada ne menada ad exsecució ne lo liurament de la cosa; e aquest reprovament deu ésser fet dins I mes, així con desús ja és dit.*

15 *E nengun qui assò vol reprovar, covén que, dins tres ayns après que la sentència serà donada, venga a la cort e comens lo dit plet a menar e, depús l'aurà comensat, que dins I mes aja reprovat, si no, d'aquí enant, los III ayns passatz, no deu ésser oyt ne escoltat, ne pux nul temps no-n pot fer demanda ne-n pot ne deu moure nula acció, e és ferm tot so qu-e-l dit plet és estat fet e sentenciat. Car lo dret e la nostra*
20 *custuma no volen que nul hom aja guaayn ne*
25 *profit d'engan ne de falsia.*

E no tan solament si n'és appellat, o si la sentència encara no és menada a exsecució, pot provar, ans encara, si la sentència era menada a exsecució pot [re]provar los dits dels testimonis e les falses cartes.

E açò reprovat, deu e pot cobrar la cosa aquella sobre què la sentència fo donada, del tenidor o posseïdor d'aquela, no contrastant la sentència donada ne menada a exsecució; e aquest reprovament deu ésser feyt dins I mes, axí com desús ja és dit.

E aquel qui açò vol reprovar, cové que, dins tres ans après que la sentència serà donada, venga a la cort e començ lo dit plet a menar e depús l'aurà començat, que dins I mes aja reprovat, si no, d'aquí enant, los tres «ans» passatz, no deu ésser oït ne escoltat, e és ferm tot ço que e-l dit plet és estat feyt e sentenciat.

RÚBRICA 6 DE CONFESSIS

1 *Rubrica de confessis.*¹

Confessió que sia feta en juy, lo júgie alre no y pot fer ne deu sinó que don sa sentència, e prejudica a aquel qui fa la confessió ab aquesta distinció, però, que la fassa en juy e denant son adversari o son procurador, e que sia aquel qui la fa, major de XXV anys, car si menor era, la confessió no valria ren meyns de la auctoritat de son tutor o de son curador; e la cosa que

10 confessa que sia certa e no dubtosa o no certa.
E encara, que sia contra si e no per si.
E encara, que la fassa ab franca volentat e no per paor.

E encara, que sia tal la confessió que no sia contrària a dret o a natura, so és, que si alcun que sia franch confessa en juy que sia servu, o menor de XIII anys o que no aja genitàlia vel testiculos, e confessa que aja fet aülteri.

20 O encara, si confessa negun que aja l'om mort, que és viu.

O que és mort per mort natural e per malaltia, e él confessa que l'a él mort.

E encara, que no sia pròdigus o orat.

25 E encara que aquella confessió que no contenga error de fet; que, si la error de fet era provada, no valria la confessió.

30 La qual confessió, si enaxí és feta con desús és dit, prejudica a aquel qui la fa, sí que la fassa a demanda del júgie ... e per demanda de la part adversa.

Si alcun confessa en juy cosa no certa, deu ésser forsat per lo júgie que confés cosa certa e clara.

7.6.1 Si confessió és feyta en juhii, lo jutge alre no pot fer ne deu, sinó que do la sentència, e prejudica a aquel qui fa la confessió ab aquesta distinció, però, que la faça en juhii e denant son adversari o son procurador, e que sia aquel qui la fa, major de XXV ans, car si menor era, la confessió no valria re meyns de la auctoritat de son tutor o de son curador; e la cosa que confessa que sia certa, e no duptosa ni no certa.

E encara, que sia contra si e no per si.

E encara, que la faça ab franca volentat e no per paor.

E encara, que sia tal la confessió que no sia contrària a dret o a natura, ço és, que si algú qui sia franc confessa en juhii que sia servu, o menor de XIII ans o que no aja genitàlia, e confessa que aja feyt adulteri.

O encara, si confessa que aja l'om mort, qui és viu.

O que és mort per mort natural e per malaltia, e eyl confessa que l'a eyl mort.

E encara, que no sia pròdig o orat.

E encara, que aquella confessió que no contenga error de feyt; que, si la error de feyt era provada, no valria la confessió.

La qual confessió, si enaxí és feyta com desús és dit, prejudica a aquel qui la fa, sí que la faça a demanda del jutge, sí que la faça sens demanda del jutge, e per demanda de la part adversa.

7.6.2 Si algú confessa en juhii cosa no certa, deu ésser forçat per lo jutge que confés cosa certa e clara.

1. RUBRICA DE CONFESSIS: Approbant arbltri omnes consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *Altra confessió hi a que és feta fora de juy e* 7.6.3
val, si raonable és, e no pot ne deu ésser re-
vocada, so és a ssaber confessió que és feta
5 *denant escrivans públic e és mesa en carta pú-*
blica.

Item confessió que és feta defora juy, val e és
ferma, si és feta denant II testimonis o plus, que
sien eletz o pregatz per la part qui fa la con-
fessió, que n sien testimonis.

10 *Car dura cosa és e no digna que aquel qui per*
la sua pròpria boca a confessat denant testi-
monis, que venga contra so que él ha confessat
e atorgat. ²

Altra confessió hi ha que és feyta fora de juhü
e val, si raonable és, e no pot ne deu ésser re-
vocada, ço és a saber, confessió qui és feyta
denant escrivà públic e és mesa en carta pública.

Item, confessió que és feyta defora juhü, val
e és ferma, si és feyta denant II testimonis o pus,
que sien elets o pregats per la part que fa la
confessió, que n sien testimonis.

2. Tot i ser aprovada la rúbrica íntegrament, en 7.6.3 desapareix el paràgraf final, merament justificatiu.

RÚBRICA 7
**DE APPELLATIONIBUS ET TEMPORIBUS APPELLATIONIS ET DE
PROCESSU APPELLATIONIS**

1 **Rubrica de appellationibus et temporibus
appellationis et de processu appellationis.**¹

5 *Aprés que la sentència és donada diffinitiva,
se deu hom apelar dins espay de X dies primers
vinientz (sic), e aquel qui s'apella deu-se apelar
a dos ciutadans de Tortosa o a plus, los quals
deu nomenar per lur propri nom; car, si no u
faya axí con desús és dit, que ren no-n fayla,
seria tot enaxí con si appellat no s'era.*

10 *Però si de continent dirà, con la sentència és
donada: «apel-me», e no nomenarà a qui, son
adversari pot dir e fer forsar al veger e als
júgies que nomén a qui ç'apela, e fer assignar
dia que men ça apelació, que no aurà l'espay
de X dies.*

15 *Alò metex ç'és en la segona appellació; les
quals appellacions se deu menar ab aqueles
sollempnitatz que-s mena lo plet principal. E
tota appellació de sentència diffinitiva deu ésser
20 acabada e determenada dins I ayn per la part
qui ç'apela, e si no u fa, passa en cosa judgiada,
si doncs no remania per colpa de júgies, que no
y volgessen o no y pogessen enantar e dur a-
cabament. Però que aquel qui ç'apela sia dili-
25 gent, e no remanga per él ne per alongament
d'él, que la sentència de la appellació no sia
fenida e acabada.*

30 *Aquela metexa raon ç'és en la segona appe-
llació que és en la primera, però son adversari,
si-s vol, la y farà menar la primera e la segona
apelació, totz dies que cort tengen, tro sia do-
nada la sentència, que nul alongament no li deu
ésser donat ne assignat.*

35 *Car él, qui d'abans era fet fugidor, és fet
encalsador e no és raon que aquel qui deu
encalçar que fúgia ne-s gaudesca, e com deym
que dins I ayn deu ésser determenada si no*

7.7.1 *Aprés que la sentència és donada diffinitiva,
se deu hom appellar dins espay de X dies pri-
mers vinents, e aquel qui s'apella deu-se ape-
llar a dos ciutadans de Tortosa o a pus, los quals
deu nomenar per lur propri nom; car si no o faya
axí com desús és dit, que re no-n fayla, seria tot
axí com si appellat no s'era.*

*Però si de continent dirà, quan la sentència és
donada: APPEL-ME, e no nomenarà a qui, son
adversari pot dir e fer forçar al veguer e als
jutges que nomén a qui s'apella, e fer assignar
dia que men sa appellació, que no aurà l'espay
de X dies.*

*Allò metex s'és en la segona appellació; les
quals appellacions se deuen menar ab aqueles
solempnitats que-s mena lo pleyt principal. E
tota appellació de sentència diffinitiva deu ésser
acabada e determenada dins I an per la part
qui l'apella; e si no ho fa, passa en cosa jutjada,
si doncs no romania en culpa dels jutges, qui no
y volguessen o no y poguessen enantar. Però
que aquel qui s'apella sia diligent, e no ro-
manga per eyl ne per alongament d'eyl, que la
sentència de la appellació no sia fenida e aca-
bada.*

*Aquela metexa raó s'és en la segona ap-
pellació, que és en la primera. E qualque part se
vula, farà menar la primera e la segona appe-
llació, tots dies que cort tenguen, tro la sentèn-
cia sia donada, que nuyl alongament no y deu
ésser donat ne assignat.*

1 RUBRICA DE APPELLACIONIBUS: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

1 *passa en cosa jugiada, és per so com aquel per*
qui la sentència és donada no a cura que-s men
ne venga a-cabament dins l'ayn. Mas, si-s vol,
5 *qual que part se vula, la pot fer menar totz dies*
de cort tro sia acabada e, si als júgies és just,
poden-la donar totes ores que-s vulen après que
la apellació an reebuda.

10 *Certa cosa és e manifesta (sic) que pus hom*
s'és apelat los júgies del principal plet, jasia so
que la apellació no reeben, negun prejudici no
deu ésser fet per éls a la apellació, ans totes
aqueles coses que eren con la sentència fos do-
nada són en aquel testament que d'abans eren
con la sentència fo donada.

15 *Aquels qui pledégien se poden apelar ab es-*
critz e sens escritz en los civils pletz o e-ls cri-
minals que civilment són demanatz a diners a
pagar. Car de pletz criminals que són demanatz
20 *o vengiansa de mort o de trencament de men-*
bres, apellació no-s fa ne-n deu ésser feta ne la
poden fer.

25 *De tot fet o enquisició çe fa, se pot hom ape-*
lar, axí con fan e-ls pletz civils o e-ls criminals
que civilment a pena de diners són ententatz e
menatz.

30 *Sentències que sien donades per correptió de*
diners, so és que-ls júgies sien conremputz per
diners que-ls sien datz ne promeses, no són ne-
gunes, ne aquel contra qui seran donades no
són tengutz que-s n'apelen, si provar o poden,
ne-ls nou en ren si no-s n'apelen, si dicta cor-
ruptió poden provar.

Apellació no pot ésser feta de sentència que
sia donada per contumàcia, so és contumax

7.7.2 *Certa cosa és e manifesta que pus hom s'és*
apellat, los jutges del principal pleyt, jassia ço
que la apellació no reeben, negú prejudici no
deu ésser feyt per eyls a la apellació, ans totes
aqueles coses que eren quan la sentència fo do-
nada, [són en aquell estament que d'abans eren,
quan la sentència fo donada.] ²

7.7.3 *Apellació que no sia feyta en escrit no val,*
si la cosa en què hom és condempnat val més de
dos morabatins.

Emperò si-l condempnat de mantinent, quan
ha oïda la sentència, diu que s'appella, val aytal
apellació, jassia ço que no [sia] feyta en es-
crit ³; *e-ls jutges deuen fer escriure en les actes*
en qual manera la part aquela s'apella de pa-
raula, encontinent oïda la sentència. E és a saber
que no solament se pot hom apellar en los
pleyts civils, ans encara en los criminals, en los
quals l'acusador s'a a obligar a pena de talió.

7.7.4 *De tot feyt on enquisitió se fa, se pot hom*
apellar axí com fan e-ls pleyts civils o e-ls
criminals.

7.7.5 *Sentències que sien donades per diners, ço és*
que-ls jutges sien corruputs per diners que-ls
sien dats o promeses, són nulles, e aquels contra
qui seran donades no són tengutz que-s n'ape-
llen, si provar poden la corrupció.

7.7.6 *Aquel qui és absent per contumàcia no-s pot*
apellar de sentència que sie donada contra eyl,

2. El manuscrit C, per nota, relaciona 7.7.2 amb 3.1.6 "Sequens consuetudo est... Liber III et incipit Apellacione interposita..."

3. Salvo quod dicunt super tercia consuetudine que incipit. "Aquells que pledejen et cetera". Quod appellacio sine scriptis non valeat in causis que excedunt duos aureos nisi forte quis incontinenti lata sententia viva voce appellaret et tunc eciam scribatur hoc in actis. Dicunt etiam quod in causa accusationis ubi accusator obligat se ad penam tallionis licitum sit utriusque parti appellare sicut in causis civilibus alias contineret peccatum.

El costum 7.7.3 es modifica (d'acord amb el que s'ha establert a 7.2.8): invaliden l'apel·lació no feta per escrit en quanties de més de 2 morabatins i validen l'apel·lació verbal immediata a la lectura de la sentència, que s'ha de fer constar en l'acta "ni que no siga feta per escrit". Ho destaquem perquè així ho deien els textos B i C, però l'edició d'Oliver perd el no i, amb ell, el sentit de l'expressió.

1 *no-s pot apel·lar si la sentència serà donada contra él ne per él.*

si doncs no venia après la sentència, lo jutge seent encara en aquel loc on seia quan jutga ⁴, car ladoncs se pot appell·lar. E açò entenem d'aquel qui per presumpció de dret és dit contumaç, ço és que citat no comparec, car aquel de qui és cert que verament és contumaç, ço és, que citat respòs que no y iria, en nuyl cas no-s pot appell·lar.

5 *No tant solament aquel qui ç'apela deu menar la sentència de què s'és apelat a acabament, ans si aquel si ç'apela, depús que apelat se serà, morrà, los hereus seus o successors deven menar la dita sentència a acabament o deven pagar e restituir tot so en què fo condempnat aquel qui ç'apela.*

7.7.7 No tan solament aquel qui s'appella deu menar la appellació a acabament, ans si aquel appellat se morrà, los hereus seus o successors deuen menar la dita appellació a acabament, o deuen pagar ço en què fo condempnat aquel qui s'appella.

10 *Sentència que és donada contra dos o plus, si la appellació és pronunciada que és justa la appellació e que és ben apelat e mal pronunciat, no tant solament ajuda a aquels qui ç'és apelat, ans ajuda a totz aquels qui en aquella sentència foren condempnatz e no fo per éls apelat axí ben com a aquel qui ç'apela.*

7.7.8 Si sentència és donada contra dos o pus, e la I d'aquels s'apella, e la appellació és pronunciada justa, no tan solament ajuda a aquel qui s'és appellat, ans ajuda a tots aquels qui en aquella sentència foren condempnats, jassia ço que no fos per eyls appellat.

Cascuna part en un fet que sentència sia donada, se pot apel·lar dues vegades, e no plus.

7.7.9 Cascuna part en un feyt que sentència sia donada, se pot appell·lar II vegades, e no pus.

20 *Atressí, cascun enfiteot o parsoner se pot apel·lar dues vegades al seynor de qui ten a cens o a part, de tota sentència que contra él sia donada.*

7.7.10 Atressí, cascú emphiteot o parçoner se pot appell·lar II vegades al seynor de qui té a cens o a part, de tota sentència que contra eyl sia donada.

25 *E el seynor, atressí, se pot apel·lar dues vegades, si contra él serà donada; però lo seynor, jasia so que hom a él s'apel o que él ç'apel ⁵, hi deu metre júgie sufficient e no sospitós ne tengut de si de parentesch ne d'amistat, <que> per dret ne pusquen ésser gitatz.*

E el seynor, atressí, se pot appell·lar dues vegades, si contra eyl serà donada; però lo seynor, jassia ço que hom a eyl s'appel, hi deu metre jutge sufficient e no sospitós ne tengut de si de parentesch ne d'amistat, que per dret ne pusquen ésser gitats.

30 *Tot hom és dit contumax qui per tres vegades serà citat peremptori e no vol venir a la cort ne menar son plet. E si tres vegades és citat, los*

7.7.11 Tot hom és dit contumaç qui per tres vegades serà citat, [o per una qui per tres sia terme] ⁶ peremptori, e no vol venir a la cort ne menar son

4. *Sextam vero consuetudinem que incipit: Appellatio et cetera*⁸. *Approbant in vero contumace dicentes ut flicte contumax possit appellare si venerit iudicibus sedentibus adhuc pro tribunali alias contineret peccatum.*

Els àrbitres afegixen l'apel·lació del contumaç a condició que es faci acudint quan els jutges estan "seent" encara en el lloc del tribunal. El costum precisa que tal benefici s'aplica només al presumpcte contumaç (que no ha comparegut a temps) però no al ver contumaç (que citat s'ha negat a comparèixer).

5. El costum 7.7.10 suprimeix, per innecessària, l'expressió "o que él ç'apel" perquè és evident que ell procurarà posar jutge adequat en la pròpia apel·lació. El que faltava al text A i apareix en els successius és un *que* al final "*que per dret ne pusquen ésser gitats*".

6. Només en el text C apareix, i marginada, la frase "o per una qui per tres sia terme...". Aquesta frase s'incorporarà a les edicions. Amb això es contraposa a les tres citacions normals, una citació única i vàlida per a les tres, que és la peremptòria, aclarint així el text dels manuscrits A i B.

1 *júgies d'aquí enant poden pronunciar lur sentència en contumàcia d'aquel qui serà per tres vegades citat, e d'aquela sentència no-s pot apelar lo contumax.*

5 *O si per aventura vendrà a la cort e no volrà respondre al júgie, o si hi vendrà e se n'irà, que no volrà fer dret, ladoncs lo júgie pot donar la sentència en contumàcia d'él. Car atressí és dit contumax si ven a la cort e no vol respondre e*
10 *si hi ven e se'n va, que no vol fer dret a son adversari.*

E de sentència que per aytal contumàcia sia donada, no-s pot hom apelar; e és raon que hom no se'n pusca apelar, car major meinspreu és
15 *dels júgies e de la cort si negun ven a la cort e no vol respondre, o si hi ven e se'n va, que no vol fer dret a la part, que no és con és citat e no vol venir. On de sentències que per aytals contumàçes sien donades no-s pot hom apelar ne,*
20 *si s'apela, no val la appellació.*

Apelar no-s pot hom de sentència que per 7.7.12 *arbitres sia donada.*

Totes les appellacions que sien fetes, se deven 7.7.13 *menar e defenir e acabar dintre en la cort de*
25 *Tortosa, e no en altre loch, si doncs les partz no-s n'acordaven ensems ab lo veger e ab los júgies, car ladoncs se poden menar e determenar e acabar defora la cort.*

De sentència que sia donada contra alcun, si 7.7.14 *simplement se n'apela no especificant los capítols o els cases en què serà condempnat, és entés que s'apela de totz aquels capítols en què serà condempnat.*

30 *Però la part que no ç'apela a-quest melorament per benefici d'aquela appellació, que pot demanar aquel plus que demanava en lo qual lo júgie no avia condempnat son adversari, jasia so que l'adversari ç'apelàs e no él.*

40 *Nul hom no-s pot <apelar> ⁷ de la exsecució ne de l'exsecutor de la sentència, si doncs lo exsecutor en la exsecució no faya contra la custuma escrita, o contra lo usàgie, si lo usàgie hi a loc, o contra dret, on no agés custuma ne los usàgies que nós usam.*

pleyt; els jutges d'aquí enant poden pronunciar lur sentència en contumàcia d'él.

O si per aventura vendrà a la cort e no volrà respondre al jutge, o si y vendrà e se n'irà, que no volrà fer dret, ladoncs lo jutge pot donar la sentència en contumàcia d'él.

E de sentència que per aytal contumàcia sia donada, no-s pot hom appellar, car major meynspreu és dels jutges e de la cort si negú ve a la cort e no vol respondre, o si y ve e se'n va, que no vol fer dret a la part, que no és [quan és] citat e no ve.

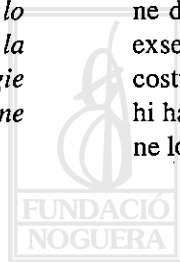
Appellar no-s pot hom de sentència que per arbitres sia donada.

Totes les appellacions que sien feytes, se deuen menar e deffenir dins en la cort, e no en altre loc, si doncs les parts no-s n'acordaven ensems ab lo veguer e ab los jutges, car ladoncs se poden menar e determenar defora la cort.

De sentència que sia donada contra algú, si simplement se n'appella, no especifican<t> los capítols o els cases en què erà condempnat, és entés que s'apella de tots aquels capítols en què serà condempnat.

Però la part que no s'appella, ha aquest melorament per benefici d'aquela appellació, que pot demanar aquel plus que demanava, en lo qual lo jutge no avia condempnat son adversari, jassia ço que l'adversari s'appelàs e no eyl.

Nuyl hom no-s pot appellar de la exsecució ne de l'exsecutor de la sentència, si doncs lo exsecutor en la exsecució no faïa contra la custuma escrita, o contra lo usatge, si lo usatge hi ha loc, o contra dret, là on no agués costum ne los usatges que nós usam.

7. (7.7.15): Completam en el text A l'errada del copista que es deixa el mot *appellar* i fa intel·ligible el costum.

1 *Manifestament atorga la sentència donada
contra él, aquel qui demana dilació o alonga-
ment a fer la paga de so que serà condempnat,
o a liurar la cosa en què serà condempnat a
5 restituir, e per so no-s pot apelat con aquela
dilatió o alongament demana. E si se'n serà
apelat d'aquela sentència, pus la dilacion a
demanada, no val aquela appellatió. Ne pot ne
deu valer.*

10 *Establit procurador a plet a menar per lo
seynor de qui és lo plet, lo dit procurador és
tengut e obligat de tot lo plet a menar entró a
la sentència diffinitiva; e si per aventura la
sentència serà donada contra él, és tengut e
15 obligat que-s deven apelat. Mas la appellació
feta, no és tengut ne obligat de menar la appe-
llació, si no-s vol, ne-l ne pot hom forsar.*

*Però aquel procurador, sempre que la ape-
llació aurà feta, és tengut e obligat que-n deu
20 denunciar al seynor del plet, si-s vol, que men
la appellació o se'n lex, que él d'als no és tengut
si no-s vol.*

*De sentència diffinitiva que sia donada con-
tra alcun, aquel contra qui serà donada pot
25 renunciar a la appellació, si-s vol, per so con
cascun pot renunciar a son dret.*

*De tota enterlocutòria se pot hom apelat, si-s
sent agreuiat d'aquela. Però la apelació feta,
contínuament deu-la menar, e de continent deu
30 nomenar aquels a qui s'apela, e dintre tres dies,
la appellació deu ésser determenada e pronun-
ciada e deu ésser menada. E-s pot menar defora
cort e dins cort, e pronunciar axí defora cort
com dins cort. E aquel qui s'apela, totz dies deu
35 estar denant lo veget, e amonestar lo veget que
li aja los júgies e la part; e deu estar aparellat
tota ora denant lo veget, que si-ls júgies vénen
que men sa appellació, en guisa e en manera que
no remanga per él, ne per ren que él hi aja a fer
40 ne a dir, que no-s don.*

*E si per aventura los júgies no auran plen
consel que la pusquen dir, o no la volran dir o
s'absentaran, o auran a ffer tals affers que no
y podran ésser, e per raon dels júgies covendrà
45 que s'along, per raon d'aquestes raons sobre-
dites o d'altres, que per raon dels júgies se
fassa. Tota via e totz dies aquel qui s'és apelat,
deu ésser denant lo veget dins aquels tres dies,
e d'aquí enant tro que la enterlocutòria sia
50 pronunciada, aparellat de menar aquela e d'oír*

7.7.16 *Manifestament atorga la sentència donada
contra eyl, aquel qui demana dilació o alonga-
ment a fer la paga de ço que serà condempnat,
o a liurar la cosa en què serà condempnat a
restituir, e per ço no-s pot appellat quan aquela
dilació o alongament demana. E si se'n serà
appellat d'aquela sentència, pus la dilació ha
demanada, no val aquela appellació.*

7.7.17 *Procurador establít a pleyt a menar, és tengut
e obligat de tot lo pleyt a menar tro a la sentència
diffinitiva; e si per aventura la sentència serà
donada contra él, és tengut e obligat que-s deu
appellat. Mas la appellació feyta, no és tengut
ne obligat de menar la appellació, si no-s vol.*

*Però sempre que la appellació auran feyta, és
tengut e obligat que o deu denunciar al seynor
del pleyt, si-s vol, «que men» la appellació o se'n
leyx, que él d'als no és tengut.*

7.7.18 *Aquel qui s'és appellat, pot renunciar a la
appellació, si-s vol, per ço car cascú pot renun-
ciar a son dret.*

7.7.19 *De tota interloquòria se pot hom appellat,
si-s sent agreuiat d'aquela. Però la appellació
feyta, deu-la menar contínuament, e de con-
tinent deu nomenar aquels a qui s'appella, e dins
tres dies, la appellació deu ésser determenada.
E pot-se menar e determenar defora cort e dins
cort. E aquel qui s'appella, tots dies deu estar
denant lo veget, e amonestar lo veget que
li aja los júges e la part; e deu estar apparellat,
que si-ls jutges vénen, que men sa appellació,
en guisa e en manera que no romanga per eyl,
ne per re que eyl hi aja a fer ne a dir, que no-s
do.*

*E si per aventura los jutges no auran ple
conseyt que la pusquen dir, o no la volran dir o
s'absentaran, o auran tals afers que no y poran
ésser, e per raó dels jutges covendrà que s'a-
long, aquel qui s'és appellat,*

*deu ésser denant lo veget tots dies, tro que
la interloquòria sia pronunciada, apparellat de
menar aquela e d'oír la*

1 *la pronunciació, que no remanga per él ne per*
ren que él dégia fer ne dir, que no-s don. Car si
reman per él que no fassa tot so que damunt és
5 *dit, passatz los tres dies, la enterlocutòria passa*
en cosa jugiada e no se'n pot apelar ne a loc que
aquela d'aquí enant pusca menar, e deu enan-
tar sobre-l principal.

Los júgies an poder de longar la enterlocu-
tòria per raon, a la vegada, con no an plener
10 *consel, o si eren éls de tals affers enbargatz,*
aquí no pogessen de veure sens gran don d'éls.
E con axí són affaenatz los júgies, en loc d'aquel
o d'aquels, deu-se apelar a altre, e deu-ne ésser
15 *forsat con sia cert de l'affaenament a la cort. E*
si no u vol fer, deu hom enantar sobre-l prin-
cipal.

Però si per aventura los júgies no y volran
ésser, con moltes vegades s'esdevén, deven-ne
ésser forsatz e destretz e peynoratz, per sentèn-
20 *cia dels ciutadans, d'aitant con val la demanda*
del plet principal.

E en aquest cas, con no y volen venir ne ésser
los júgies, però que sien tals que-l veger los
pusca aver e forsar, no corren aquels tres dies
25 *a l'apela<nt>, mas d'aquel dia enant que-ls po-*
drà aver, corren aquels tres dies, e dins aquels
se deu determenar, si doncs no y venien los
cases sobreditz.

E dementre està, que-l veger no pot aver
30 *aquels júgies que enaxí ha a fforsar, aquel qui*
s'apela deu ésser e estar totz dies denant lo
veger aparelat de menar sa apelació a-caba-
ment, e amonestar e dir al veger que li aja los
júgies, que él és aparelat. E si assò no fa, la
35 *enterlocutòria passa en cosa jugiada e deu*
enantar sobre-l principal, no contrastant aque-
*la apel·lació.*⁸

E el veger deu aver los júgies e la part ad-
versa sens messió e despesa e costa d'aquel qui
40 *s'és apelat.*

De totes les sentències que són donades en la
cort de Tortosa, s'apela hom als ciutadans de
Tortosa, sí que sien donades entre ciutadan e
ciutadan, sí que sien donades entre ciutadan o
45 *habitador de Tortosa e de son termen e hom*
estrayn.

pronunciació; que no
romanga per eyl ne per re que eyl deja fer ne dir,
que no-s do. Car si roman per eyl que no faça ço
que damunt dit és, passats los tres dies, la in-
terlocutòria passa en cosa jutjada e deu enantar
sobre-l principal.

Los jutges an poder d'alongar la interlocu-
tòria per raó, a la vegada, quan no han plen
conseyl, o si eren eyls de tals afers embargats,
aquí no poguessen de veure sens gran don
d'eyls. E quan axí són afaenats los jutges, en loc
d'aquel o d'aquels, deu-se appellar a altre, e
deu-ne ésser forçat quan sia cert de l'afaena-
ment a la cort. E si no o vol fer, deu hom enantar
sobre-l principal.

Però si per aventura los jutges no y volran
ésser, deuen-ne ésser forçats e destrets e pey-
norats d'aytant com val la demanda del plet
principal.

En aquest cas, can no y volen venir los jutges,
però que sien tals que-l veguer los pusca aver e
forçar, no corren aquels tres dies a l'appellant;
mas d'aquel dia enant que-ls porà aver, corren
aquels tres dies, e dins aquels se deu determe-
nar, si doncs no y venien los cases sobredits.

E el veger deu aver los jutges e la part ad-
versa, sens tota messió d'aquel qui s'és appe-
llat.

7.7.20 De totes les sentències que són donades en la
cort de Tortosa, s'apella hom als ciutadans de
Tortosa, a dos o a tres, sí que sien donades entre
ciutadà e ciutadà, sí que sien donades entre
ciutadà o habitador de Tortosa o de son terme
e hom estrayn.⁹

8. En el costum 7.7.19 (sense que la sentència en digui res) i des d'el ms. B, falta el paràgraf "E dementre està... aquela apel·lació".

9. *Ultimam autem consuetudinem que incipit "De totes les sentències et cetera" approbant salva compositione de Flix.*
La nova redacció determina el nombre de ciutadans per a l'apel·lació: dos o tres, segons que la causa sigui entre ciutadans o entre

- 1 . Sí que sien donades entre la seynoria e els ciutadans o ciutadan, o habitador, o estrayn, de totz los pletz e de totes demandes que són mogudes per la seynoria, sí que sien mogudes per la seynoria, sí que sien mogudes per los ciutadans o habitants de Tortosa e de sos térmens, sí que sien mogudes per hòmens estrayns o contra éls, per seynoria o per altres.
- 5 De totes sentències que sien donades on apelacion se fassa ne-s dégia fer, ç'apelen als ciutadans de Tortosa, a II o a tres, axí ben si apela la seynoria con tots los altres de tota demanda que fassen ne moven contra algun o alguns, e de totes sentències que contra él són donades, si se'n vol apelar ne vol menar la apellació. E en nul loc de la ciutat ne del termen de Tortosa no-s pot ne-s deu menar plet, sinó en la cort de la ciutat e, si u fa, no val, ne pot ne deu valer, ren que fet y sia ne comensat, exceptat de les
- 10 enterlocutòries qui primerament se donen en la cort e en la apellació se determenen e-s poden determenar defora la cort, e a dia que hom no tenga cort; e exceptat plet de jueus que, si sacrament s'i deu fer per éls, deu-se jugar en la cort e fer a la sinagoga, e pendre testimonis jueus a la sinagoga, e tot l'als en la cort.

ciutadà i estrany. Així es recull també en *Privilegis IV núm. 36*, foli 27, que transcriu el costum. La resta del costum desapareix en les versions successives B i C, perquè fa referència a la senyoria, i els àrbitres diuen que s'ha d'atendre a la composició de Flix.

El manuscrit C, per nota, estableix el jutge d'apel·lació per al cas de jutge delegat: si és delegat de Príncep, l'apel·lació es fa al Príncep ("A delegato principis appellatur ad Principe"), si és subdelegat, l'apel·lació es fa al delegat (... "e a subdelegato Istius appellat ad ipsus delegatus quo non videntur concor..."). (Vegeu també 3.1.26, 7.2.2 i 9.22.16).

RÚBRICA 8

D'AQUELS QUI ABANDONEN LURS BÉNS O PODEN ABANDONAR O LEXAR

1 *Rúbrica d'aquells qui abandonen sos béns.*

Aquels qui lurs béns abandonen a lurs creadors, per aquel abandonament no són deliuratz ne desobligatz dels deutes, que no·ls ajen a pagar, totes ores que u ajen ne hom los o pusca trobar. Mas aquest benefici d'abandonament los val a assò, que pus abandonat an, que hom per aquel deute, en aquela saon que abandonarà, no pot hom ne deu metre en preson ne pugiar en la Çuda. E si abandonarà en la cort, sobre què·l creador se sia clamat d'él, si·l creador se vol, de continent que·ls seus béns a abandonatz, deu jurar que no a de què pagar, e totes ores que u aja ne Déus lo y don a guacynar, levat son vestir e son menjar, que u pagarà al creador. E, si abandonarà defora la cort, deu abandonar denant lo veger e dos o tres prohòmens, per so que·l veger li man que sia a la cort lo primer dia que venga que cort se dégia tenir e·s tenga, per so que fassa lo sacrament axí com desús és dit, si·l creador lo vol pendre. E el veger li pot e li deu fer lo manament que sia a la cort.

*E, depux aquest sacrament aurà fet, totz meses ne pot lo creador aver del deutor aquel qui aurà abandonat I sacrament, segons que desús és dit; e aquest sacrament deu-se fer per sentència dels ciutadans, e so que d'assí defayl **require retro** en la usansa de la cort, e aquest sacrament deu-se fer e·l mig de la cort denant tuit.*

7.8.1 Aquells qui lurs béns abandonen a lurs creadors, per aquel abandonament no són deliurats ne desobligats dels deutes, que no·ls ajen a pagar, totes ores que o ajen ne hom los ho pusca trobar. Mas val a açò, que pus abandonat han, que hom per aquel deute, en aquela saó que abandonarà, no·l pot hom [ne deu] metre en presó ne pujar en la Çuda. E feyt l'abandonament en la cort, tots quants béns li pusca hom trobar, tro sus a la camisa, deuen ésser liurats al creador ¹. E si·l creador se vol, decontinent deu jurar que no ha de què pagar, e totes ores que o aja, ne Déus lo y do a guaynar, levat son vestir e son menjar, que o pagarà al creador.

E depús aquest sacrament aurà feyt, tots meses ne pot lo creador aver d'eyl I sacrament, [segons que desús és dit; e aquest sacrament] deu-se fer per sentència dels ciutadans, enmig de la cort, denant tuyt.

1. RÚBRICA D'AQUELS QUE ABANDONEN LURS BÉNS: *Approbant arbitri omnes consuetudines positas sub hac rubrica, hoc intellecto in prima consuetudine huius capituli quod tempore cessionis fiat exequcio in omniibus bonis debitoris etiam usque ad camisiam set in bonis atquisitis post cessionem habeatur extimacio ne egeat prout in consuetudine continetur. Et hoc modo approbant omnes consuetudines que locuntur de hac materia, alias reprobant eas.*

Tal com diu la sentència, s'afegeix en les redaccions successives que l'execució comporta el lliurament de tots els béns "tro sus a la camisa".

1 Deutor qui per engan e per falsia, dién e feynén que no an de què pagar, aduu e aporta son creador a composició, o per deutes que dégia, fug e eix de la ciutat, jasia so que abandon
5 los seus béns o no·ls abandon e, après que la composició o transacció aurà feta ab son creador, aparexerà evidentment que él pot pagar aquel deute, no contrastant aital composició o transacció o covinensa, deu ésser forsat e destret de pagar lo deute tot que devia a son creador,
10 ans que la composició, transacció o covinensa fos feta. E encara, si renunciat avia a aquesta custuma, que no li tenga prou ne li pusca valer al deutor, ne noure al creador.

7.8.2 Deutor, qui per engan e per falsia, dien«t» e feynen«t» que no ha de què pagar, aporta son creador a composició, o per deutes que dege, fug e ix de la ciutat, sia que abandon los seus béns o no·ls abandon e, après que la composició o transacció aurà feyta ab son creador, apparrà evidentment que él pot pagar aquel deute, no contrastant aital composició o transacció o covinença, deu ésser forçat e destret de pagar lo deute tot que devia a son creador, ans que la composició, transacció o covinença fos feyta. E encara, si renunciat avia a aquesta costum, que no li tenga prou ne pusca valer al deutor, ne noure al creador.

RÚBRICA 9

DE BÉNS QUE SÓN POSSEÏTS PER AUCTORITAT DE JUTGES

1 *Rúbrica dels béns que són posseïtz per auctoritat dels júgies in civile est quod po(s)tulas.*

5 *Contra tota raon és que l dels creadors sia forsat de reebre la possessió dels béns de son deutor, e que d'aquels béns aja a pagar los altres creadors.*

10 *Con la muler o els creadors o altres persones són meses en possessió dels béns del marit o de lurs deutors, per aquesta possessió no se'n guayna la seynoria dels ditz béns.*

15 *Si alcun, per juy e per sentència dels ciutadans, és mes en possessió dels béns de son adversari causa rey servande vel pro mensura debiti vel malefici declarati, o per lexes o legatz, nul hom nula forsa no·ls deu fer ne nul contrast, que légia cosa seria que aquels que són meses en possessió, si la cort e los prohòmens no·ls defansava e no·ls mantenian estant en lur possessió, la qual cosa la cort e els*

20 *prohòmens deven deffendre e aidar, e mantenir e vedar poderosament a aquels qui la forsa ne el contrast feessen, e no·ls en deu ésser donat leer; car no és raon ne egualtat que so que és fet raonablement sia contrastat e meynspreat*

25 *per aquels que mal volen fer ni usar.*

30 *Si alcun hom que sia obligat a deutes, fa son testament, e aquel testament establex son hereu, e aquel hereu atressí és obligat a deutes, los creadors del testador poden demanar que·ls béns del testador no sien mesclatz ne meses ab los béns de l'hereu.*

7.9.1 *Contra tota raó és que un dels creadors sia forçat de reebre la possessió dels béns de son deutor, e que d'aquels béns aja a pagar los altres creadors.*

7.9.2 *Quan la muyler o els creadors o altres persones són meses en possessió dels béns del marit o de lurs deutors, per aquesta possessió no se'n guayna la seynoria dels ditz béns.*

7.9.3 *Si algú, per sentència, és mes en possessió dels béns de son adversari, causa rei servande, o per lexes, o legats, o per altra raó, nuyl hom nuyla força no li deu fer ne nuyl contrast, ans la cort e·ls prohòmens <lo> deuen deffendre en la possessió, e mantenir e vedar poderosament que força ne contrast no li sia feyt.*

7.9.4 *Si algun hom que sia obligat a deutes, fa son testament, e en aquel testament establex son hereu, e aquel hereu atressí és obligat a deutes, los creadors del <testador> ¹ poden demanar que·ls béns del testador no sien mesclats ne meses ab los béns de l'hereu.*

1. RÚBRICA DE BÉNS QUE SON POSSEÏTS ET CETERA: **Approbant arbitri omnes consuetudines positivas sub hac rubrica.**
La rúbrica és aprovada íntegrament: Cal notar que en 7.9.4, on les edicions a partir de la família del manuscrit C diuen "los creadors del testament", els manuscrits A i B diuen "los creadors del testador", que és la forma correcta, i així ho transcrivim.

- 1 *E, si són mesclatz ne meses, poden demanar*
que·n sien separatz e departitz, e triatz e assign-
natz, per so que cascun dels creedors sàpia los
5 *béns de son deutor, e els creedors de la I deutor*
no sia pagat dels béns de l'altre. E s'i podria fer
engan que aquel qui deuria ésser pagat no seria
pagat e aquel qui no deuria ésser pagatz seria
pagat, e enaxí podria'n ésser grant trebal e
gran confusió entr-éls.
- 10 *La qual separació o departiment se pot de-*
manar que sia feta dins V anys après de la mort
del testador; e·s deu fer si és demanat, e no
d'aquí enant.

E si hi són mesclats ne meses, poden demanar que·n sien separats e departits, e triats e assignats, per ço que cascú dels creedors sàpia los béns de son deutor, e els creedors de la I deutor no sien pagats dels béns de l'altre.

La qual separació o departiment se pot demanar que sie feyta dins V anys après de la mort del testador; e·s deu fer si és demanat, e no d'aquí enant.

RÚBRICA 10

DEL PRIVILEGI DE LA SENYORIA

1 *Rúbrica de privilegi de fisch. ¹*

5 *Lo fisch, si son deutor li aurà donat en paga, per lo deute que li deu, lo deute que sos deutors li deven, no-l pot demanar sinó al termen que aquels deutors avien emprés ab lo deutor del fisch, per aquesta raon car negun no pot trans-
portar en altre ne donar plus de dret qu-él no a.*

10 *Lo fisch no pot ne deu aver, ne pendre, ne emparar, béns de nul hom, per mal que fet aja, sens juy e sentència dels ciutadans de Tortosa. So és a entendre, que nula cosa no pot ne deu aver de nul hom sens juy e sentència dels ciutadans, en aqueles coses que sien que él pot demanar.*

15 *Si alcun hom obligarà a altre totz sos béns presentz e esdevenidors e en après per alguna raon obligarà atressí totz sos béns al fisch, primerament deu ésser pagat lo creador que-l fisch. Per aquesta raon qui prior est tempori
20 *pocior est iure.**

7.10.1 Si alcú és deutor a la seynoria, e per aquel deute li dóna en paga ço que-ls altres li deuen, la seynoria no pot demanar aquels deutes sinó al terme que aquels deutors avien emprés ab lo deutor de la seynoria, car negú no pot trans-
portar en altre pus de dret que eyl no ha.

7.10.2 La seynoria no pot ne deu pendre ne emparar béns de nuyl hom, per mal que feyt age, sens juhii dels ciutadans de Tortosa.

Si doncs no era eretge o no avia feyt crim del qual degés ésser jutgat en la Çuda, segons la sentència de Flix. ²

7.10.3 Si algun hom obligarà a altre tots sos béns presents e esdevenidors, e en après per alguna raó obligarà atressí tots sos béns a la seynoria, primerament deu ésser pagat lo creador que la seynoria. ³

1. RÚBRICA DE PRIVILEGI DE FISCH: Sextamdecimam que incipit "Lo fisc et cetera". **Approbant.**

En tota la rúbrica, el *fisch* serà canviat per *la senyoria*, mot que expressa més adequadament la relació senyoria-ciutat en el moment de l'escripturació de Costums.

2. Decimam septimam que incipit "Lo fisch no pot et cetera". **Approbant, excepto crimine hereses et salva compositione de Flix.**

L'únic canvi que es produeix d'acord amb l'arbitratge és l'excepció d'heretgia i crims que s'hagin de jutjar segons la sentència de Flix.

Comú IV núm. 28 (folis 24-25), en causa sobre béns vagants, transcriu els costums 7.10.1 i 7.10.2 en la forma definitiva.

3. Octavamdecimam que incipit: Si alcun hom et cetera". **Approbant.**

LLIBRE VUITÈ

RÚBRICA 1

DE FORÇA E VIOLÈNCIA QUE SERÀ FEYTA A ALGÚ

1 *Explicit liber VII, incipit liber VIII. Rúbrica de forsa o de violència que serà feta a alcun ¹.*

5 *Leer és e poder a tot hom de defendre çà possessió, la qual leyalment ten e posseex, en totes maneres que él defendre les pusca.*

Certa cosa és si aquels qui per forsa són gitatz de lur possessió que y deven ésser restituïtz.

10 *Los hereus emperò d'aquel qui la forsa a feta, no-n són tengutz sinó d'aytant con d'aquela cosa a éls és pervenguda; e aquesta demanda o enterdit pot hom posar dins I ayn que la forsa és feta.*

15 *Si alcun mou plet contra altre, e aquel qui mou o fa la demanda aurà despulat o forsat aquel contra qui fa la demanda d'alcuna possessió o d'alcuna altra cosa, lo demanat, so és aquel qui és despulat, no és tengut de respondre al demanador tro que l'aja restituït d'aquela cosa on lo tenia despulat.*

20 *Si alcun se clama d'altre que li aja feta roberia o forsa, o donat alcun don, o li aja feta*

8.1.1 Leer e poder és a tot hom de defendre sa possessió, la qual leyalment té e posseeyx, en totes maneres que él defendre la pusca.

8.1.2 Certa cosa és [si] aquels qui per força són gitats de lur possessió, que deuen ésser restituïts.

Los hereus emperò d'aquel qui la força ha feyta, no són tenguts sinó d'aytant com d'aquela cosa a éls és pervenguda; e aquesta demanda o enterdit pot hom «posar» dins I an que la força és feyta. Quant a la pena, car quant a la cosa, demanar pot tro a XXX ans. ²

8.1.3 Si algú mou pleyt contra altre, e aquel qui fa la demanda [aurà despuylat o forçat aquel contra qui fa la demanda] d'alguna possessió o d'alguna altra cosa, lo despuylat no és tengut de respondre al demanador tro que l'aja restituït d'aquela cosa on lo tenia despuylat.

8.1.4 Si algú se clama d'altre que li aja feyta roberia o força, o donat algun don, o li aja feyta

1. EXPLICIT LIBER SEPTIMUS INCIPIT OCTAVUS. RÚBRICA DE FORÇA E DE VIOLÈNCIA et cetera: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

2. Hoc excepto ut quod in secunda consuetudine que incipit "Certa cosa et cetera" dicitur de anno habeat locum si agitur

1 *enjúria alcuna, con aquel demandador qui de la roberia o de la forsa o del don o de la enjúria aurà provat aquela cosa a ssi ésser feta, jasia assò que no-u prou tot, mas*

5 *prova'n alcuna partida, per confessió de son adversari o per testimonis, aquel qui-l mal aurà fet o donat deu ésser condemnat al demanador, e el demandador deu ésser creegut de la roberia tota o de la forsa o del don donat o de*
10 *la injúria que a presa, e demana per son sacrament, primerament leyalment feta taxació e trempadament per los júgies.*

És tengut aquel qui de possessió gita altre per forsa, de restituir los fruitz totz que d'a-
15 *quela cosa pren o fa pendre; e encara totz aquels fruitz que aquel que gitat és de la possessió pogra pendre, si él aquela possessió tengés.*

20 *Comprador qui per forsa és gitat d'aquela cosa que compra, contra lo venedor, d'aquela forsa que altre li fassa, no-n pot fer demanda, si doncs lo venedor especial covinensa no li n'a feta*

25 *que, si altre li'n faya forsa, que él que li'n fos tengut, e ladoncs és-li'n tengut, mas ha ça demanda contra aquel qui la forsa li a feta.*

30 *No tan solament és tengut aquel qui gita altre de possessió d'alcuna cosa a retre la possessió, ans encara és tengut de totz los frutz e les rendes, e a totes les altres coses a restituir que aquel ne pogra aver agudes e reebudes si de la possessió no fos gitat.⁴*

35 *Si alcun hom mana a nul hom de la sua companya que gitàs per forsa alcun hom de ça possessió, o aquel per sa pròpria auctoritat lo'n gitarà, e lo seynor per ferm o aurà, axí n'és tengut lo seynor com si él o avia fet personalment, per so com <ho> a manat o aüt per ferm,*

ad penam ubi vero ad rem agetur duret triginta annis, alias contineret peccatum.

Els àrbitres aclariran "un any quant a la pena, car quant a la cosa demanar pot tro a 30 anys".

3. Dicunt eciam super tercia consuetudine que incipit "Si alcú se clamarà et cetera" quod ex quo quis violenciam sibi illatam probaverit super rebus amissis credatur suo iuramento taxacione iudicum precedente. In aliis reprobant eam.

Els àrbitres aclareixen que, provada la violència, és cregut el perjudicat sota jurament, feta la taxació pel jutge. I reproven la resta del costum.

4. Encara que la sentència no en diu res, falta la segona part del costum 8.1.6. Amb un apart que comença Ço en lloc de No (l'error és del que posa les inicials al marge originàriament i no del que fa les caplletres).

injúria alguna, quan aquel demandador de la roberia o de la força o del don o de la injúria aurà provat aquella cosa a si ésser feyta, jassia ço que no o prov tot, mas

prova la violència, feyta primerament taxació, està hom a sacrament d'aquel qui les coses avie perdudes sobre aqueles coses perdudes.³

8.1.5 *És tengut aquel qui de possessió gita a altre per força, de restituir tots los fruyts que eyl d'aquela cosa pren o fa pendre; e encara totz aquels fruyts que aquel qui gitat és de la possessió pogra pendre, si eyl aquela possessió tengés.*

8.1.6 *Comprador qui per força és gitat d'aquela cosa que compra, contra lo venedor, d'aquela força que altri li fa, no-n pot fer demanda, si doncs lo venedor especial covinença no l'en ha feyta.*

8.1.7 *Si algun hom mana a nuyl hom de la sua companya que gitàs per força algun hom de la sua possessió, o aquel per sa pròpria auctoritat lo'n gitarà, e son seynor per ferm o aurà, axí n'és tengut lo seynor com si él o avia feyt personalment, per ço car ho a manat o agut per ferm.*

1 *quia qui per aliud facit per se facere videtur. E enaxí pot-se clamar d'aquel seynor per aquesta forsa que feta li és per accionem sive interdictum unde vi.*⁵

5 *Aquest enterdit o acció unde vi a loc con algun és gitat de sa possessió per forsa; e aquel qui gita n'és, deu provar dues coses, so és saber, la possessió que él que la tengés, e que hom per forsa que·l n'a gita, que nul hom no pot ésser gitat de possessió si e·l temps de la ejecció él no posseya.*

10 *E encara a loch aquest enterdit, <si> hix de la possessió no ab cor ne ab volentat que la vula lezar, ans vol que sia en sos béns, e ven altre e intra en aquella possessió, e el seynor tornan e volén intrar en sa possessió, e no·l vol reebre.*

15 *Encara ha loc aquest enterdit unde vi si algun és en sa possessió, e veu venir hòmens armatz contra él, e fug, e aquels intren en aquella possessió e la's retenen.*

20 *Per dues guises pot hom cobrar ça possessió, si algun ne gita altre per forsa...*⁶

25 *Aquest de continent és entés, con aquel qui era en la possessió e·l n'an gita per forsa, e él no avén cura d'altres fets ne d'altres negocis, e ajusta amics e parentz e armes qu·él ne pusca regitar e, feent assò en assò, jurcava I mes e plus.*

30 *O la pot cobrar, ça possessió, cascun elégia qual se vol.*

Aquest enterdit unde vi, con és demanat en juy, nula pena no dóna ne nula infàmia no aporta ne dóna.

35 *Con algun per sa folia gita altre de possessió d'alcuna cosa, e la possessió serà demanada, que aquella cosa li sia restituïda e la pena que dret y dóna, si aquel qui fa la forsa avia dret en aquella cosa, deu-lo perdre, e deu restituir la cosa a aquel a qui l'avia tolta, e·l deu tornar en ça possessió.*

8.1.8 Aquest entredit ha loc quan algú és gitat per força de sa possessió; e aquel qui gita n'és, deu provar dues coses, ço és a saber, la possessió que eyl que la tingués, e que per força lo n'age hom gita de possessió, que nul hom no pot ésser gita de possessió, si e·l temps de la ejecció eyl no posseïa.

Encara ha loc aquest enterdit, si ix de la possessió, no ab cor ne ab volentat que la vula lezar, ans vol en sos béns, e ve altre e entra en <aquela> possessió, e el seynor tornan<t> e volen<t> entrar en <sa> possessió, e no·l vol reebre.

8.1.9 Encara ha loc aquest enterdit *unde vi* si algú és en sa possessió, e veu venir hòmens armats contra eyl, e fug, e aquels entren en aquella possessió, e la's retenen.

8.1.10 Per dues guises pot hom cobrar sa possessió, si algú ne gita altre per força e él, de continent, torna e·n gita aquel qui·l n'a gita, e la cobra per força.

Aquest de continent és entés, quan aquel qui era en la possessió e·l n'an gita per força, e él no haven<t> cura d'altres feyts ne d'altres negocis, e ajusta amics e parents e armes qu·él ne puxa regitar e, feent açò en açò, jurcava I mes o pus.

O la pot cobrar en juhü e per sentència.

8.1.11 Aquest enterdit *unde vi*, quan és demanat en juhü, nuulla pena no dóna ne nuulla infàmia no aporta.

8.1.12 Quan algun per sa felonia gita altre de possessió d'alguna cosa, e la possessió serà demanada, que aquella cosa li sia restituïda e la pena que dret i dóna, si aquel qui fa la força avia dret en aquella cosa, deu-lo perdre, e deu restituir la cosa a aquell a qui la avia tolta, e·l deu tornar en sa possessió.

5. També a 8.1.7 falta, a partir de B, la segona part del costum, justificativa de la primera.

6. El costum 8.1.10 és incomplet en A; és complet, però, a partir del text B, que afegeix al recobrament per força "de continent" (és a dir, immediatament), el recobrament "en juhü i per sentència".

1 *Mas si dret en aquella cosa no avia, deu res-*
tituir a aquel a qui la cosa avia tolta, e tornar
en ça possessió, e deu ésser condempnat, oltra
la cosa, en altra aitan bona o en la estimació
5 *d'aitant de preu con aquella cosa valia con fo la*
forsa. E aquesta pena no naix de l'enterdit, mas
naix de la constitutió de la lig: si quis in tantam
furoris pervenerit audaciam.

10 *Si alcun és gitat de possessió per altre per*
forsa, pública vel o privada, aquel qui de la
possessió serà gitat per forsa, si-s vol, pot acu-
sar aquel qui-l n'a gitat de forsa pública o pri-
vada.

15 *Forsa pública és dita con se fa ab armes.*
Privada és dita con se fa senes armes et debent
finiri causam infra biennium scilicet instan-
*cia.*⁷

15 *Aquest enterdit unde vi és dret e útil; dret és*
donat al seynor; e l'enterdit útil és donat a
aquel qui posseex, axí con a quaix seynor.

Mas si dret en aquella cosa no avia, deu res-
tituir a aquell a qui la cosa avia tolta, e tornar en
sa possessió, e deu ésser condempnat, oltra la
cosa, en altra aytan bona o en la estimació
d'aytant de preu com aquella cosa valia quan fo
la força. E aquesta pena naix de la constitució
de la lig: si quis in tantam furoris pervenit
audaciam.

8.1.13 Si algun és gitat de possessió per altre per
força, pública o privada, aquel qui de la pos-
sessió serà gitat per força, si-s vol, pot acusar
aquel qui-l n'a gitat «per força» pública o priva-
da.

Força pública és dita quan se fa ab armes.
Privada és dita quan se fa sens armes.

8.1.14 Aquest enterdit **unde vi** és dret e útil; dret és
donat al seynor; e l'enterdit útil és donat a aquel
qui posseix, axí com a «quayx» seynor.

7. Penultimam vero que incipit Si alcú és gitat et cetera⁷ reprobant in eo quod dicitur in fine scilicet quod Instancia per lapsum bienni finiatur. In aliis approbant eam.

Els àrbitres reproveu el límit d'un bienni per donar per finida la instància. I aproven la resta.
En la darrera frase en llatí, corregim al ms. A *biennium* de *biennium*.

A PARTIR DE 8.1.12 I FINS A 8.7.10 TORNEM. PER AL TEXT EN RODÓ, AL MANUSCRIT B PERQUE EL MANUSCRIT C ÉS FACSIMILAT.

RÚBRICA 2

DE INTERDICTO UTI POSSIDETIS ET UTROBI

1 **Rubrica de interdiccio uti possidetis et utrobi.**

5 *Interdictu uti possidetis és e a loc en coses seens. Interdictu utrobi, en coses movens. E cascun d'aquestz se dóna a retenir possessió. E lo dret enterdit és donat al ver seynor de la cosa.*

10 *Lo útil enterdit és donat al quaix seynor de la cosa. E dóna's contra aquels qui enbargen a algun d'usar ça possessió. E aquest enterdit s'entén en dues guises: que aquel qui veda usar a algun ça possessió, o la veda expressament o la veda tàcitament.*

15 *Espressament és con él diu que posseex, e veda a l'altre que no posseesca. Tàcitament és dit con calant e no dient ren, li veda a algun que no cav, ne semble, ne plant, ne laure, ne obre en sa possessió, ne y hedifich ren. E aquest és aquel enterdit uti possidetis, se dóna en altra manera, so és que si algun a, e dóna's en les coses seens et est prohibitorium axí com desús és dit. ¹*

20 *Encara aquest enterdit uti possidetis se dóna en altra manera, so és que si alguna cosa és feta en paretz o en cases d'altres, pot hom demanar que aqueles coses enaxí obrades e fetes, que-n sien remogudes e desfectes e toltes.*

30 *La condempnació d'aquest enterdit se fa en aital manera que no-s fa en la propietat de la cosa, mas fa's a retenir la possessió, so és pronuncio tali ut retineat possessionem talis rey, si aquel qui posseex o per què-s dóna la sentència non possidet ab aversario suo tempore litis contestate non vi non clam non precario.*

35 *Interdictum utrobi és en les coses mobles e dóna's en aquella forma que fa lo sobiran enterdit uti possidetis; aquestz dos enterditz uti*

8.2.1 **Interdit uti possidetis** és e ha loch en coses seents. Enterdit **utrobi**, en coses movents. E cascun d'aquestz se dóna a retenir possessió. E lo dret entredit és donat al ver seynor de la cosa.

Lo útil entredit és donat al quaix seynor de la cosa. E dóna-s contra aquells que embarguen a algú d'usar sa possessió. E aquest enterdit s'entén en dues guises: que aquel qui veda usar a algú sa possessió, o la veda expressament, o la veda tàcitament.

Espressament és quan ell diu que ell posseex, e veda a l'altre que no posseesca. Tàcitament és dit quan, callan<tb> e no dien<tb> re, li veda a algú que no cav, ne semble, ne plant ne laure, ne obre en sa possessió, ne y hediffic ren.

Encara aquest enterdit **uti possidetis** se dóna en altra manera, ço és, que si alguna cosa és feyta en paretz o en cases d'altres, pot hom demanar que aquelles coses enaxí obrades e feytes, sien remogudes e desfeytes e toltes.

La condempnació d'aquest enterdit se fa en aytal manera que no-s fa en la propietat de la cosa, mas fa-s a retenir la possessió, e-l jutge diga: TROB QUE AYTAL HOM POSSEEX, E DIC QUE POSSEESCA, SI DONCS NO POSSEYA PER FORÇA, O AMAGADAMENT, O PER PRECS.

8.2.2 **Interdictum utrobi**, és en les coses mobles, e dóna's en aquella forma que fa lo sobiran enterdit **uti possidetis**; aquestz dos enterditz **uti**

1. RUBRICA DE INTERDICTO UTI POSSIDETIS: **Approbant arbitri quod ponitur sub hac rubrica.**

Aprovada la rúbrica íntegrament, hi ha un paràgraf que desapareix, suposem que per evitar un text fosc, possiblement error del copista.

1 *possidetis et utrobi* an differència ab lo enterdit *unde vis*, en tres guises.

5 La primera, que lo enterdit *unde vi* demana restitució de la possessió, e per aquestz dos enterditz és demanat que i sia defesa la possessió.

Item, *unde vi* repugna contra lo posseidor que-n sia gitat, e per aquestz és demanat que sia defés e retengut en la possessió.

10 Item, *interdictum unde vi* vengia e demana que sia feita vengiança de la cosa passada, e aquestz defenen la forsa present e esdevenidora que no sia feta.

15 E deu ésser certa cosa a tot hom que aquest enterdit *uti possidetis et utrobi* és doble, que axí-l pot demanar la una part com l'altra. E és encara annal, so és que dins l'ayn que aquesta cosa comens, negun vedar a altre la possessió, que <deu> comensar lo plet, que d'aquí enant no
20 a loc e és prohibitori et retentori.

possidetis et utrobi han differència ab lo enterdit *unde vi*, en tres guises:

La primera, que lo enterdit *unde vi* demana restitució de la possessió, e per aquestz dos enterditz és demanat que sia deffesa la possessió.

Item, *unde vi* repugna contra lo posseïdor que-n sia gitat, e per aquestz és demanat que y sia defés e retengut en la possessió.

Item, *interdictum unde vi* venja e demana que sia feyta venjança de la cosa passada, e aquests deffenen la força present e esdevenidora que no sia feta.

E deu ésser certa cosa a tot hom que aquest enterdit *uti possidetis et utrobi* és doble, que axí-l pot demanar la una part com l'altra. E és encara annal, ço és que dins un an que aquesta cosa comens, negú vedar a altre la possessió, que deu començar lo plet, que d'aquí enant no ha loch e és prohibitori e retentor.

RÚBRICA 3 DE PRECARIO INTERDICTO

1 *Rubrica de preca(rio) interdiccio.*

Precarium est quod precibus imprecatum conceditur utendum, so és que si alcun prega a l'altre, que él en nom d'aquel tenga alcuna cosa que pusca usar, e aytal possessió com aquesta, qui's que la tenga, tant tost com és demanada per aquel qui les pregeries obeex o per son hereu, deu ésser restituïda. E a aquesta differència entre comodatum et precarium quod comodatum non deu ésser redut ne restituïr a aquel qui fa lo comodatum, tro a fer lo servii al qual fo feyt lo comodatum; e lo precarium, de continent que és demanat deu ésser restituït. E dóna's aquest enterdit de precario, contra aquel qui reeb la possessió de precario, e contra son hereu, e és perpetual e restitutori.

E encara's dóna no tant solament en les coses pròpies ans atressí's dóna per les coses estraynes; so és saber, que si alcun ten peynora d'altre, e deutor vendrà e-l pregarà que li liure aquella peynora, e la i liurarà, lo creedor, per aquest enterdit, la pot cobrar.

Item, si prega alcun son amic que li manleu alcuna cosa d'altre e aquest que la manleva, la liura a aquest qui-l n'a pregat, aquest manlevador pot demanar la possessió d'aquella cosa manlevada, e no el seynor.

Mas aquel seynor d'aquella cosa pot demanar la possessió per aquest enterdit contra aquel qui la cosa manleva d'él, <e> contra son hereu. E pot atressí demanar reyvendicione.

E encara aquest enterdit se dóna contra aquels qui la cosa reeberen, e contra lurs hereus, e feeren alcun engan per què la cosa no posseschen e no agen; e aquesta cosa deu ésser restituïda aital e aitan bona com era e-l temps que fo manlevada, o-n deu ésser restituït lo preu que en aquel temps valia, si la cosa era afollada ne pigiorada.

8.3.1 **Precarium est, quod precibus impetratum conceditur utendum:** ço és que si algú prega a altre que en nom d'aquell tenga alcuna cosa que pusca usar, e aytal possessió com aquesta, quisque la tenga, tan tost com és demanada per aquel qui les pregàries obeeix, o per son hereu, deu ésser restituïda. E aquesta differència és entre **comodatum** e **precarium**: **quod comodatum** no deu ésser redut ne restituït a aquell qui fa lo **comodatum**, tro ha fait lo serviy al qual fo fait lo **comodatum**; e lo **precarium**, de continent que és demanat deu ésser restituït. E dóna-s aquest enterdit de **precario**, contra aquell qui reeb la possessió de **precario**, e contra son hereu, e és perpetual e restitutori.

Encara-s dóna no tant solament en les coses pròpies ans atressí-s dóna per les coses estraynes; ço és a ssaber, que si algun ten peynora d'altre, e son deutor vendrà e-l pregarà que li liure aquella peynora, e la li liura, lo creedor, per aquest enterdit, la pot cobrar.

Item, si prega algun son amic que li manleu alcuna cosa d'altre, e aquest qui la manleva, la liura a aquest que-l n'a pregat, aquest manlevador pot demanar la possessió d'aquella cosa manlevada, e no el seynor.

Mas aquell seynor d'aquella cosa pot demanar la possessió per aquest ' enterdit, contra aquell qui la cosa manleva d'ell, e contra son hereu. E pot atressí demanar **rei vindicatione**.

Encara aquest enterdit se dóna contra aquells qui la cosa reeberen, e contra los hereus, e feeren algun engan per què la cosa no possesquen e no agen; e aquesta cosa deu ésser restituïda aital e aytam bona com era e-l temps que fo manlevada, o-n deu ésser restituït lo preu que en aquell temps valia, si la cosa era affollada ne peyorada.

1. RUBRICA DE PRECARIO INTERDICTO: **Approbant arbitri quod ponitur sub hac rubrica.**

Cal anotar que la possessió "per aquest enterdit" (com diu en A i es repeteix després fins a les edicions), en el manuscrit B és la possessió "d'aquest enterdit", expressió menys correcta.

RÚBRICA 4 DE SALVIANO INTERDICTO

1 **Rubrica de Salviano interdicció.**

Inquilinus dicitur de possessionibus civitatis. Colonus dicitur de possessionibus agrorum.

5 *Salvian interdit és annal e de guaynar possessió, e dóna's al logador e a son hereu dretament contra aquell qui loga la cosa, so és contra aquell qui reeb la cosa en loger. E aital logador com aquell és dit colonus, e entén-se d'aqueles coses e possessions qui són defora la ciutat.*

10 *Útil enterdit salvian se dóna al logador e a son hereu. E és dit enquilinus aquell qui reeb a loger cases e altres possessions que són dins la ciutat.*

15 *Encara és donada al logador acció salviana e no és donada a altre creador. Encara és donada al logador acció quasi salviana, so és ypothecària axí com a tot altre creador.*

20 *Per aquest enterdit salvian són demanades totes les peynores que són obligades espresament o tàcita; so és la possessió d'aqueles coses *in vecta et illata*, so és que són meses ne aportades e en la honor, sabent lo logador,*
25 *jasia so que'n sien tretes, e encara d'aqueles que són en les honors que són defora la ciutat et hic intelligit de colono con de inquilino aliter se herat.*

Inquilinus dicitur de possessionibus civitatis. Colonus dicitur de possessionibus agrorum.

8.4.1 *Salvian enterdit és annal e de guaynar possessió, e dona-s al logador e a son hereu dretament contra aquell qui reeb la cosa en loger. E aital logador com aquell és dit colonus, e entén-se d'aqueles coses e possessions que són de fora la ciutat.*

Útil enterdit salvian se dóna al logador e a son hereu, contra l'inquilí e son hereu. E és dit enquilí, aquell qui reeb a loger cases e altres possessions que són dins la ciutat.

Encara és donada al logador acció salviana, e no és donada a altre creador. Encara és donada al logador acció ypothecaria axí com a tot altre creador.¹

Per aquest enterdit salviana són demanades totes les peynores que són obligades espresament o tàcita; ço és, la possessió d'aqueles coses que són meses ne aportades en la honor, sabent lo logador, jasie ço que sien tretes, e encara d'aqueles que són en les honors que són defora la ciutat.

1. RUBRICA DE SALVIANO INTERDICTO: *Approbant arbitri quod ponitur sub hac rubrica.*

A pesar de l'aprovació íntegra de la rúbrica, al costum B.4.1., en la redacció A, va la denominació: "l'acció quasi Salviana" que desapareix a partir de B.

RÚBRICA 5

DE PEYNORES QUE SERAN MESES A ALGÚ

1 *Rúbrica de peynores que seran mes(es) a
alcun.*

5 *Certa cosa és que-l deutor no pot minvar ne
afollar la condició del creador venén ne donan
ne alienant a nula persona les sues coses.*

10 *Axí com lo creador no és tengut d'emenar ne
de restituir les peynores que per cas d'aventura
pert, enaxí és tengut e deu ésser forsat e destret,
si per engan seu o per colpa o per mala guarda
se perden e s'afolen o guasten.*

15 *Tot hom qui vol fer paga a altre, e el creador
pendre no la vol, lo deutor se'n deu anar a la
cort e, denant tota la cort, deu posar son fet e
dir al veger e als prohòmens que són en la cort,
que él és aparellat e vol pagar son creador, e
que él no-l vol pendre; e per juy dels ciutadans
e per sentència, ab lo veger ensems, deven-se
comanar aquels diners o aquel deute en un loc
segur e consignar, e d'aquí enant que-l deutor,
20 aquels diners o aquel deute no meta ne torn en
son ús. E si enaxí o fa, lo deutor és solt de la
obligació de tot lo deute ipso jure e de les usu-
res, si usures y a, axí bén de les passades, si les
consigna, con de les esdevenidores, que d'a-
25 quel dia enant no-n darà gens.*

*Pero si reebrà aquels diners ne aquel deute,
és semblant que no vol fer la paga, e reman e és
obligat axí com d'abans era, ans de la consig-
nació.*

30 *Si a-alcun són algunes coses obligades de son
deutor, e après que lo deutor aquella obligació
aja feta, per qual que cas és fet deutor de la
seynoria, toitz los seus béns són obligatz per*

8.5.1 *Certa cosa és que-l deutor no pot minvar ne
afollar la condició del creador.*

8.5.2 *Axí com lo creador no és tengut d'esmenar
ne de restituir les peynores que per cas d'aventura
pert, enaxí és tengut, si per engan seu o per
colpa o per mala guarda se perden o s'afollen o-s
guasten.*

8.5.3 *Tot hom qui vol fer paga a altre, e el creador
pendre no la vol, lo deutor se'n deu anar a la cort
e, denant tota la cort, deu posar son fait e dir al
veguer e als prohòmens qui seran en la cort, que
ell «és» aparellat e vol pagar son creador, e que
ell no o vol pendre; e per juy deuen-se comanar
aquells, diners o aquell deute en un loc segur,
e conssignar, e d'aquí enant que-l deutor,
aquells diners ' no meta ne torn en son ús. E si
enaxí o fa, lo deutor és solt de la obligació de tot
lo deute e de les usures, si usures i ha, axí bén
de les passades, si les consigna, com de les es-
devenidores.*

*Però si recobra aquells diners e aquell deute,
és semblant que no vol fer la paga, e roman e és
obligat axí com d'abans era, ans de la consig-
nació.*

8.5.4 *Si a algun són algunes coses obligades de son
deutor, e après que lo deutor aquella obligació
aja feita, per qualque cas és feyt deutor de la
seynoria, toitz los seus béns són obligatz per*

1. RÚBRICA DE PENYORES QUE SERAN et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.**

El manuscrit B deixa de consignar a 8.5.3 (després de "aquels diners"), "o aquel deute", precisió reiterativa. El paràgraf següent: "Però si recobra aquels diners o aquel deute" rectifica l'error del ms. A ("reebrà" per "recobra") a partir del ms. B.

1 *qual que raon a la dita seynoria, lo primer
creedor o creadors són primers en la obligatió,
e deven ésser primers pagatz. Per aquesta raon
que qui prior est tempore pocior est iure.*

5 *Cases o altres possessions o coses que sien
a algun obligades, si-l creador pren tanz dels
fruitz d'aquelles coses que-l preu d'aquells fruitz
o el loger basten a la paga d'aquel deute, los
deutors ipso iure són absoltz e deliuratz de la
10 obligatió d'aquel deute, e poden demanar e
cobrar la carta del deute, si jens n'i a, e la
peynora que-l creador tenga per aquel deute. E
el creador, d'aquí enant, no a acció ne demanda
contra aquel deutor o deutors, e no pot vendre
15 ne alienar les peynores que per aquel deute
tenga.*

*Si tot lo deute no és pagat al creador, per poc
que-n remanga, pot retenir la carta lo creador,
que no és tengut ne obligat que la reta, e pot
20 vendre les peynores, si jens ne ten ne li són
obligades.*

*Nul hom, per sa pròpria auctoritat, no pot
peynorar altre per deute que li dégia, exceptat
a cavalier; que, si cavalier és deutor a altre ne
25 obligat, e no vol pagar son creador, que-l dit
creedor, après que-s serà fadigat una vegada al
veger e no-l farà pagar o no podrà, que-l dit
creedor, per sa pròpria auctoritat, que pot
peynorar lo cavalier de quals que coses li pusca
30 trobar, e encara de son cavall o de son mul, o de
sa cavalgadura, on que la trob, sens embarc e
contrast d'alcuna persona.*

*Creedor, si lexa la carta del deute a son
deutor en testament o en codicils o en sa darrera
35 voluntat, és entés que li lexa tot lo deute que en
aquella carta és contengut, e la peynora, si
peynora hy a, e tota la obligatió que és en la
carta, jasia so qu-e-l testament o e-l codicil o
darrera voluntat no sia contengut sinó tant
40 solament la carta.*

*Allò metex és entés si-l creador ret la carta del
deute a son deutor, és entés que l'absolv de tota
la obligatió d'aquella.*

qualque raó a la dita seynoria, lo primer creador
o creadors són primers en la obligació, e deuen
ésser primers pagatz.

8.5.5 *Cases o altres possessions o coses que sien a
algú obligades, si el creador pren totz los fruitz
d'aquelles coses, que-l preu d'aquells fruitz o
el loger basten a la paga d'aquell deute, los
deutors són absoltz e deliuratz de la obligació
d'aquell deute, e poden demanar e cobrar la
carta del deute, si gens n'i ha, e la peynora que-l
creedor tenga per aquel deute. E el creador,
d'aquí enant, no ha acció ni demanda contra
aquel deutor o deutors, e no pot vendre ne alie-
nar les peynores que per aquel deute tenga.*

8.5.6 *Si tot lo deute no és pagat al creador, per poc
que-n romanga, pot retenir la carta lo creador,
e pot vendre les peynores, si gens ne té ne li'n
són obligades.*

8.5.7 *Nuyl hom, per sa pròpria auctoritat, no pot
peynorar altre per deute que li deja, exceptat a
cavaller; que, si cavalier és deutor a altre ne
obligat, e no vol pagar son creador, que-l dit
creedor, après que-s serà fadigat una vegada el
veguer e no-l farà pagar o no podrà, que-l dit
creedor, per sa pròpria auctoritat, que pot pey-
norar lo cavalier de qualsque coses li puxa tro-
bar, e encara de son cavall o de son mul, o de sa
cavalgadura, on que la trop, sens embarc e
contrast de tota persona. ²*

8.5.8 *Creedor, si lexa la carta del deute a son deutor
en testament o en codicils o en sa darrera vo-
lontat, és entés que li lexa tot lo deute que en
aquella carta és contengut, e la peynora, si pey-
nora i ha, e tota la obligació que és en la carta,
jasia açò que e-l testament o e-l codicil o en la
darrera voluntat no sia contengut sinó tant so-
lament la carta.*

*Allò metex és entés si-l creador ret la carta del
deute a son deutor, és entés que l'absolv de tota
la obligatió d'aquella.*

2. El costum 8.5.7 té el seu origen en la carta pobla de 1149 on apareix el costum amb la possibilitat de pignorar a cavalier el seu cavall o mul. Emprant els mateixos termes textuais, i sobretot determinant que s'ha de fer una sola fadiga i no tres com pretenia el Temple en manipular la carta quan adquirí la senyoria de la ciutat. (MASSIP J.: "La Carta de Població de Tortosa i el Temple" *Primeres Jornades sobre els ordes Religioso-Militars*. Montblanc 1985 (en premsa), i MASSIP J. "La innovació de l'Administració de Justícia entre la conquesta de Tortosa i la Població de Vinaròs (1148-1241)" *III Congrés d'Història del Maestrat (Vinaròs 1991)* (en premsa). Vegeu també MASSIP, J.: *La Gestació* ..., pp. 73 i següents.

1 Tots los creadors que són enans del matrimoni que alcun fassa e an espressas obligacions, són primers e abans e-ls béns del marits que les mulers.

5 *Espressa obligació és dita si lo deutor diu en carta que fassa: «oblig-vos totz los meus béns especialment o generalment».*

10 *Tàcita obligació és dita con aquell qui s'obliga no diu ne especifica: «oblig-vos los meus béns espressament ne generalment», axí con és aquell qui promet a donar dot per alcuna femna que, jasia so que-ls seus béns no oblich, per so com promet a donar lo dot, és entés que obliga totz los seus béns tàcitament per lo dit dot a pagar.*

15 *Atressí aquell qui reeb lo dot, jasia so que, en la carta o meyns de carta, no oblich los seus béns per lo dot a restituir, és entés que tàcitament obliga totz los seus béns per lo dot e per lo creix d'aquel a restituir. E la muller, après del matrimoni contrait, és primera e mils e-ls béns del marit, jasia so que la obligatió sia tàcita, que nul altre creador que y sia après del matrimoni per expressa obligatió que aja. E encara és mils e primera que negun creador que el marit ans del matrimoni agés, de què lo marit no aja feta carta.*

20 *Exceptat que si per aventura alcun vendrà mul o mula, camp o vyna, o altra honor, o altra cosa qual que sia, e remandrà tot lo preu a pagar o partida, e el marit d'aquel preu, de tot o de partida, farà carta al venedor³, aquela cosa per aquell preu li obligarà specialment, aquell venedor o creador serà mils e primer, en aquella cosa, que la muller ne nul altre creador, per primer que sia de temps ne de dret, sens tot contrast e embarc de nula persona.*

25 *Alò metex s'és si alcun, de sos béns propis, en refectió de cases, de leyns o de barques, o en mellorament de les honors del marit, metrà sos diners ne son aver, o en la sepultura del marit ne en so que pertayn a la sepultura, que i és mils e primer que la muller ne nul altre creador.*

30 *Deutor que no paga son creador al termen entr-éls és enrés ne establít, e el dit deutor*

8.5.9 Tots los creadors que són enans del matrimoni que algú faça e han espresses obligacions, són primers e abans e-ls béns dels maritz que les mullers.

Espressa obligació és dita si lo deutor diu en carta que faça: OBLIG-VOS TOTZ LOS MEUS BÉNS ESPECIALMENT E GENERALMENT.

Tàcita obligació és dita quan aquell qui s'obliga no diu ni especifica OBLIG-VOS LOS MEUS BÉNS SPECIALMENT NE GENERALMENT, axí com és aquell qui promet a donar dot per alguna fembra, que jassia açò que-ls seus béns no oblig, per ço car promet a donar lo dot, és entés que obliga totz los seus béns tàcitament per lo dit dot a pagar.

Atressí aquell qui reeb lo dot, jasia açò que, en la carta o meyns de carta, no oblig los seus béns per lo dot a restituir, és entés que tàcitament obliga totz los seus béns per lo dot e per lo creix d'aquel a restituir. E la muller, après del matrimoni contrayt, és primera e mils e-ls béns del marit, jasia ço que la obligatió sia tàcita, que nul altre creador que i sia après del matrimoni per expressa obligació que y aja. E encara és mils e primera que negun creador que el marit ans del matrimoni agués, de què lo marit no aja feta carta.

Exceptat que si per aventura algú vendrà mul o mula, camp o viyna, o altra honor, o altra cosa qualque sia, e romandrà tot lo preu a pagar o partida, e el marit d'aquell preu, de tot o de partida, farà carta al venedor, e aquella cosa per aquell preu li obligarà especialment, aquell venedor o creador serà mils e primer, en aquella cosa, que la muller ne nul altre creador, per primer que sia de temps.

Allò meteix s'és si algú, de sos béns propis, en reffectió de cases, de leyns o de barques, o en meylorament de les honors del marit, metrà sos diners ne son aver, o en la sepultura del marit ne en ço que pertayn a la sepultura, que y és mils e primer que la muller ne null altre creador.

35 *Deutor que no paga son creador al termen entr-ells emprés ne establít, e el dit deutor*

8.5.10 Deutor que no paga son creador al terme entr-ells emprés ne establít, e el dit deutor dóna

3. Suprimim en A (8.5.9) per error de transposició del copista: "...o creador serà mils e primer en..." (abans de "aquella cosa per aquell preu..."). El text B diu: "e aquella cosa per què aquell". El text C i les edicions usen la forma que adoptem per més correcta. "e aquella cosa per aquell preu li obligarà especialment, aquell venedor o creador serà mils e primer en aquella cosa que la muller ne nul altre...". Al final d'aquest mateix paràgraf, el ms. A, a més a més de "per primer que sia de temps", diu "ne de dret", que no apareix en les versions successives (considerat innecessari en virtut del principi *qui prior est tempore potior est jure*)

1 *dóna al dit⁴ «creedor, ab carta o meyns de*
carta, leer e plen poder que si ell no paga al dit»
termen que él que pusca vendre o enpeynorar
o alienar per sa pròpria auctoritat tants dels
5 *seus béns tro que sia pagat de tot son deute lo*
dit creador, segons la covinensa entr-éls en-
presa, pot enantar en la venda, peynora o alie-
natió, sens contrast e enbarch de nula persona,
feta fadiga al deutor si no-l vol pagar, e és ferm
10 *e estable per totz temps.*

Mas si per aventura la dita covinensa entr-éls
no és empresa ne feta, e el creador vol enantar
en les peynores que sien venudes en la cort,
covén que la venda que-s fassa per juy e per
15 *sentència dels ciutadans, segons que és conten-*
gut en la rúbrica de la usansa de la cort. Atressí,
si-s vol lo creador, jasia so que li sia donada per
lo deutor auctoritat, pot-o vendre ab la cort.

Creedors que són e-ls béns del marit derrers
20 *que la muler, poden e deven-se pagar dels béns*
del marit, enaxí que totz los béns del marit se
venen e, del preu, don hom tant a la muler tro
que sia pagada del dot e de l'escreix, e el so-
brepús que prengen éls. O si-s volen los cree-
25 *dors que pagen la muler del lur propri de son*
dot e de son creix, e ela que-ls absolva e-ls de-
liure totz los béns del marit que ela ne ten, e la
obligatió, e-ls don son loc.

Coses que són obligades ab cartes a molts
30 *creedors e en diverses temps, qui primer d'a-*
quels serà de temps, aquell és primer en la obli-
gatió e-s deu primer pagar. Però totes les coses
se deven vendre e el preu posar en una taula
segura, sens contrast del primer o primers
35 *creedors e enbarch de nula persona e, per juy*
e per sentència dels ciutadans, deven-se pagar
axí con primers seran, mentre bast lo preu de
les dites coses.

Tot hom és primer en béns d'altre, que sia
40 *creedor ab carta, e l'altre sia meyns de carta;*
Enaxí que si no avia mas I dia que la carta fos
feta del deute, e de l'altre deute sens carta avia
XX ayns o plus ans, e primer és aquell de la carta
que no és aquell meyns de carta, per molt de
45 *temps que aja que-l préstet sia fet.*

Mas si totz los creadors són meyns de carta,
en aquestz meyns de carta no és esgardat pri-

4. Un altre típic cas d'homoioteleuton (8.5.10): "creedor ab carta o menys de carta, leer e plen poder que, si ell no paga el dit..." s'ha, de suplir al text A.

Al final del mateix paràgraf hem de suplir *no-l* (com diu el text A), en totes les versions posteriors, perquè canvia el sentit de la frase ("no-l vol pagar").

al dit creador, ab carta o meyns de carta, leer e plen poder que, si ell no paga al dit terme, que ell que pusca vendre o enpeynorar o alienar per sa pròpria auctoritat tants dels seus béns tro que sia pagat de tot son deute lo dit creador, segons la covinença entr-ells empresa, pot enantar en la venda, peynora o alienació, sens contrast e embarch de tota persona, feyta fadiga e-l deutor si «no-l» vol pagar, e és ferm per totz temps.

Mas si per aventura la dita covinença entr-ells no és empresa ne feyta, e el creador vol enantar en les peynores que sien venudes en la cort, covén que la venda que-s faça per juy. Atressí, si-s vol lo creador, jasia ço que li sia donada per lo deutor auctoritat, pot-o vendre ab la cort.

8.5.11 *Creedors que són e-ls béns del marit derrers*
que la muler, poden e deuen-se pagar dels béns
del marit, enaxí que totz los béns del marit se
venen e, del preu, do hom tant a la muler tro que
sia pagada del dot e de l'escreyx, e el sobrepús
que prenguen ells. O si-s volen los creadors que
paguen la muler del lur propri de son dot e de
son escreix, e ella que-ls absolva e-ls deliure tots
los béns del marit que eyla-n té, e la obligatió,
e-ls don son loch.

8.5.12 *Coses que són obligades ab cartes a moltz*
creedors e en diverses temps, qui primer d'a-
quells serà de temps, aquell és primer en la
obligatió e-s deu primer pagar. Però totes les
coses se deuen vendre e el preu posar en una
taula segura, sens contrast del primer o primers
creedors e enbarch de tota persona e, per juy,
deuen-se pagar axí com primers seran, mentre
bast lo preu de les dites coses.

Tot hom és primer e-ls béns d'altre, que sia
creedor ab carta, e l'altre sia meins de carta.
Enaxí que si no avia mas un dia que la carta fos
feyta del deute, e de l'altre deute sens carta avia
XX ayns o pus, ans e primer és aquell de la carta,
que no és aquell meyns de carta, per molt de
temps que aja que-l prest sia feyt.

Mas si totz los creadors són meins de carta,
en aquestz meyns de carta no és guardat pri-

- 1 *meria de temps, mas les coses venudes e el preu reebut, per juy e per sentència, que-s deven pagar totz los creadors, per sou e per libra, cascun segons son deute.*
- 5 *Tot creador pot obligar a altra persona les peynores que a él són obligades per son deutor, e pot-las obligar e metre peynora per aytant de peccúnia o d'aver com a él és degut, jasia so que assò entr-éls no sia enprés ne covengut. Enaxí emperò que-l dit creador se deu guardar que a tal meta aqueles peynores e liure, que totes ores que son deutor lo pach e vula cobrar e aver.*
- 10 *E si per aventura entretant se perdien, lo dit creador és tengut de restituir e de emenar tot lo preu que les dites peynores valien, si doncs no-s perdien per cas d'aventura, al qual cas hom contrastar no pot.*
- 15 *Si algun enpeynora a altre alguna cosa, e és enprés entr-éls que, si lo deutor no paga a son creador lo dit deute per què les peynores a meses, al dia entr-éls enprés e assignat, que la peynora sia encorreguda, e que jamás no la pusca reebre. Si deutor après del termen paga son creador, o li consigna e comana en loc segur la paga, si él no la vol pendre, la covinensa ne l'empreniment entr-éls enprés no val, ne pot ne deu valer; e no contrastant la dita covinensa, lo dit deutor pot e deu cobrar la sua cosa, mal grat de son creador. Sens contrast e enbarch d'alguna persona.*
- 20 *Peynora que sia obligada a algun, si lo deutor la vol reebre ans del temps entr-éls establít, pagan lo deute a son creador, pot cobrar la sua peynora totes ores que-s vula ans del termen, no contrastant aquell dia assignat a la paga ne entr-éls enprés.*
- 25 *Covinensa que sia feta entre-l deutor e el creador, que-l creador se pach de son deute de les rendes e dels fruitz d'aqueles peynores que ten, és entés que si alcunes messions él fa en aqueles peynores o per raon d'aqueles ne per raon dels fruitz, que aqueles primeres se'n deven levar, e el sobrepús so que-n sobrarà, deu reebre e aver en paga; jasia so que de les messions o despeses entr-éls no-n sia feta mensió ne nul enpreniment.*
- 30 *Lo deutor, con no a de què pagar sos deutes, e mor, dels béns seus li deven ésser fetz totz sos*
- 35 *meria de temps, mas les coses venudes e el preu reebut, per juy, que-s deuen pagar totz los creadors, per sou e per liura, cascun segons son deute.*
- 8.5.13 *Tot creador pot obligar a altre les peynores que a ell són obligades per son deutor, per aytant com a ell és degut, jassia çò que açò entr-ells no sia enprés ne covengut. Enaxí emperò que-l dit creador se deu guardar que a tals meta aqueles peynores e liure, que totes hores que son deutor lo pach e vulla cobrar ses peynores, que les pusca cobrar e aver.*
- E si per aventura entretant se perdien, lo dit creador és tengut de restituir e d'esmenar tot lo preu que les dites peynores valien, si doncs no-s perdien per cas d'aventura, al qual cas hom contrastar no pot.*
- 8.5.14 *Si algú peynora a altre alguna cosa, e és enprés entr.ells que, si lo deutor no paga a son creador lo dit deute per què les peynores ha meses, al dia entr-ells enprés e assignat, que la peynora sie encorreguda, e que ja més no la pusca reebre. Si lo deutor après del terme paga son creador, o li consigna e comana en loch segur la paga, si ell no la vol pendre, la covinença ne l'empreniment entr-ells enprés no val, ne pot ne deu valer; e no contrastant la dita covinença, lo dit deutor pot e deu cobrar la sua cosa, malgrat de son creador.*
- 8.5.15 *Peynora que sia obligada a algú, si lo deutor la vol reembre ans del temps entr.ells establít, pagan lo deute a son creador, pot cobrar la sua peynora totes hores que-s vulla ans del terme, no contrastant aquell dia assignat a la paga entr-ells enprés.*
- 8.5.16 *Covinença que sia feta entre-l deutor e el creador, que-l creador se pach de son deute de les rendes e dels fruitz d'aquelles peynores que tén, és entés que si algunes messions ell fa en aquelles peynores o per raó d'aquelles ne per raó dels fruitz, que aquelles primeres se deuen levar, e del sobrepús que-n sobrarà, deu reebre e aver en paga; jasia çò que de les messions e despeses entr-ells no sia feyta mensió ne null enpreniment.*
- 8.5.17 *Lo deutor, quan no ha de què pagar sos deutes, e mor, dels béns seus li deuen ésser feits totz*

1 *obs en la sepultura, no contrastant creedors*
que él aja, ne la minva que él ha con los seus
béns no basten als deutes a pagar, per so com
la sepultura és primera e-ls béns que nul cree-
5 *dor.*

10 *Los mortz e-ls osses de mort deven ésser* 8.5.18 *Los mortz e-ls oços dels mortz deuen ésser*
soterratz, sens contrast de deute que degés o
d'usures que agés preses, o alcun malefici de
què agés fet, de què no agés estat condempnat
en aquel temps a mort, exceptat crim d'ereche-
gia, que aquels no deven ésser soterratz, ans si
són soterratz, deven ésser dessoterratz.

15 *Un deutor deu a molts creedors de diverses* 8.5.19 *Un deutor deu a molts creedors de diverses*
temps deutes. Si los segons creedors se volen,
poden pagar al primer creador so que li és degut,
e él és tengut a éls, totes aqueles peynores que
ten de son deutor liurar, e totes les obligacions
e les accions e els dretz que él ha contra
20 *lo deutor ne els seus béns, és tengut de donar e*
de liurar als ditz segons creedors, e fer d'aquén
cartes, si les ne volen, e no pot ne deu rebugiar
la paga, ne pot contrastar les peynores, que no
les reta a aquels creedors, e (que) encara que
no-ls don tot son loc e son dret, e sa acció.

25 *Qui moltes peynores ten en peynora de son* 8.5.20 *Qui moltes peynores té en peynora de son*
deutor per I deute, lo creador no és tengut ne pot
ésser forsat ne destret de retre neguna de les
peynores a son deutor per molta quantitat que
li sia pagada de son deute, si doncs la paga de
30 *tot son deute no li és feta complidament.*

Car ladoncs, tota la paga reebuda, és solta
la obligatió e deu retre les peynores.

35 *Lo creador ans del termen enprés ab son* 8.5.21 *Lo creador ans del terme emprés ab son deutor,*
no pot vendre les peynores a ssi obligades.
Emperò, après del termen enprés, les pot vendre
o enpeynorar o alienar.

40 *Con sobre deutes o altres coses seran fetes* 8.5.22 *Quan sobre deutes e altres coses seran feites*
tres monitions, per clams que alcun ciutadan o
veyn de Tortosa aja d'algun hom estrayn, a la
cort d'aquel loc on lo hom estrayn és ciutadan
o habitadors, e compliment de dret fer no li
volran, aüta la fadiga de dret, per juy e per
sentència dels ciutadans, és donada licència e

5. Salvo quod dicunt super octavadecima consuetine que incipit "Los mortz et cetera" ut omnes debeant sepelliri nisi in casu ibi excepto et preterquam in aliis casibus in iure canonico exceptis.

Tal com vol la sentència, s'exclouen, a més a més, els altres casos previstos en el dret canònic.

1 solta de peynorar al dit ciutadan o veyn de
Tortosa, de peynorar les coses d'aquel loc d'on
serà aquel hom estrayn, sens contrast e enbarch
de nula persona, seynor ne altre, que no poden
5 fer en la licència o solta a donar, ne en les
peynores que no sien fetes.

Les quals peynores, con les ha fetes, deu
presentar al veger e els ciutadans, e totes de-
mostrar e tenir de manifest aitant de temps com
10 la cort conexerà, e depux deven ésser venudes
per juy e per sentència dels ciutadans, e el preu
deu ésser pagat e deliurat al clamador e pey-
norador, aitant com és la sua demanda, e la
messió que ha feta feén les tres fadiges, a co-
15 neguda de la cort, e les messions que farà en la
peynora a fer ne a tenir convinents. Però no deu
ne pot peynorar sinó aytant com és la demanda
e aqueles despeses sobredites. E no deu peyno-
rar, ne pot, bestiar menut, mentre que altres
20 peynores trob ne pusca peynorar.

Exceptat que nul hom no pot peynorar ne deu
nul prohom ne ren que él men ne port ab si, que
vàgia en misageria de la universitat de la ciutat
o del loch on él es ciutadan o habitador, mentre
25 que la missageria dura anant ne vinent.

o veín de Tortosa les coses d'aquell loc on serà
aquel hom estrayn, sens contrast e embarc de
tota persona, seynor ne altre, que no poden fer
en la licència o solta a donar, ne en les peynores
que no sien feytes.

Les quals peynores, quan les ha feytes, deu
presentar al veger e als ciutadans, e totes de-
mostrar e tenir de manifest aytant de temps com
la cort conexerà, e depuix deuen ésser venudes
per juy, e el preu deu ésser donat e deliurat al
clamador e peynorador, aytant com és la sua
demanda, e la messió que ha feta feen< > les tres
fadigues, e les messions que farà en la peynora
a fer ne a tenir convinents, a coneguda de la cort.
Però no deu ne pot peynorar sinó aytant com és
la demanda e aquelles despeses sobredites. E no
deu peynorar bestiar menut, mentre que altres
peynores trop ne pusca peynorar.

Exceptat que nuyl hom no pot peynorar ne
deu nuyl prohom ne re que eyl men ne port ab
si, que vaja en missatgeria de la universitat de
la ciutat o del loc on eyl és ciutadà o habitador,
mentre que la missatgeria dura, anan< > ne
vinen< >.

RÚBRICA 6

DE FIDEIUSSORIBUS, ÇO ÉS DE FERMANCES

1 *Rubrica de fideiussoribus so és saber de fermançes.*

5 *Si alcun és demanat denant lo veger d'alcuna cosa que-l defenedor se'n pogés menar o portar, e li serà jutjat que d'aquela cosa don fermansa de dret, e él no la dóna o no la vol o no pot donar, per so que dret se'n segesca, aquela cosa deu ésser de continent, per sentència dels ciutadans qui en alò seran júgies eletz, seques-*
10 *trada, so és que sia mesa en poder d'un prohóm qui aquela feelment ' tenga per les partz e per lo veger, en tal manera que dret se'n segesca, e no peresca a neguna de les partz.*

15 *La fermansa no tant solament és él obligat, si los seus béns a obligatz per aquella fermansa que fa, ans son hereu e totz los seus béns és obligat e reman. E si no obliga los seus béns, los seus béns, ne son hereu ne els seus béns, no remanen obligatz.*

20 *No pot demanar alcuna cosa la fermansa ne aquel qui obliga per altre deutor, a aquel qui-ls a mes en fermansa per deute o principal deutor, si doncs primerament lo creador a qui s'és obligat no ç'és clamat d'él, o peynora a clams*
25 *del creador no li a donada, o el deute per clams que d'él sien fetz no a pagat, o no aurà estat per V ayns en la obligatió, o per sentència no serà condempnat, o lo deutor no comensarà a destruir e gastar los seus béns, o no s'ixirà de la*
30 *terra per raon de habitar en altre loch.*

35 *Car si aquestes coses y seran, o la una d'aquestes qual se vol, ladoncs poden demanar e clamar del deutor que pach aquel deute o-ls git d'aquela fermansa o d'aquela obligatió, e-l ne poden forçar e destréyner e, si se'n clamen, deu-n-ésser condempnat.*

8.6.1 Si algú és demanat denant lo veger d'alguna cosa que-l defenedor se'n pogués menar o portar, e li serà jutjat que d'aquela cosa do fermança de dret, e eyl no la dóna, o no la vol o no la pot donar, per ço que dret se'n seguesca, aquella cosa deu ésser de continent, per sentència, mesa en poder d'un prohóm, qui aquella feelment tenga per les parts e per lo veger, en tal manera que dret se'n seguesca, e no peresca a neguna de les parts.

8.6.2 La fermança no tant solament és obligat, si los seus béns ha obligatz per aquella fermança que fa, ans son hereu e totz los seus béns és obligat e roman. E si no obliga los seus béns, los seus béns, ne son hereu ne els seus béns, no romanen obligatz.

8.6.3 No pot demanar alguna cosa la fermança ne aquell qui s'obliga per altre deutor, a aquel qui l'ha mes en fermança per deute o per principal deutor, si doncs primerament lo creador a qui s'és obligat no s'és clamat d'ell, o peynora a clams del creador no li ha donada, o el deute per clams que d'eyl sien fetz no ha pagat, o no aurà estat per V ayns en la obligació, o per sentència no serà condempnat, o lo deutor no començarà a destruir e gastar los seus béns, o no s'ixirà de la terra per raó d'abitar en altre loch.

Car si aquestes coses i seran, o la una d'aquestes qualsevol, ladoncs poden demanar e clamar del deutor, que pach aquell deute, o-ls git d'aquela fermança o d'aquela obligació, e-l ne poden forçar e destréyner e, si se'n clamen, deu-ne ésser condempnat.

1. RUBRICA DE FIDEIUSSORIBUS: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

A 8.6.1 corregim l'error del copista que escriu *seebient* per *feelment* en el text A, subsanat en els textos posteriors.

1 *Con lo deutor se absenta e defug que-l creedor no pot aver avinentea que-s clam d'él, ladoncs se pot clamar de la fermansa e destréyner e forçar qu-él pach, però, la fermansa. Si-s vol,*
5 *pot demanar endúcies que li sien donades per cercar e per amenar lo deutor que pach aquel deute e que-s pac delant él, e que-l gart de don; e deu-li ésser atorgat, e donades endúcies covinents segons loc on serà lo deutor, luyn o*
10 *prop.*

E aquestes endúcies deven ésser donades ans que de la demanda sia fermat de dret, car pus dret a fermat, a per ferm lo clam e, tàcitament, a renunciat a-queles endúcies. E assò s'entén
15 *tant solament de fermanses, e d'aqueles fermanses que s'obligen fermanses los uns per los altres e als altres.*

E dementre lo deutor pusquen trobar en la ciutat ne en sos térmens, los creedors no-s poden ne-s deven clamar de les fermanses, ne forçar ne destréyner, n-éls en són tengutz de respondre.

De les fermanses que-s fan en la cort és entés en altra manera e segons que ja és escrit en la
25 **RÚBRICA DE FET DE LA CORT.**

Totes ores que-l creedor se clam de son deutor de tot lo deute o de partida, sí que-l deman tot o-n deman partida, que diga que ja li n'és pagada partida, e lo deutor dirà qu-él n'a pagat
30 *de tot o de partida, e diu que no u vol provar e que u posa en fe del creedor, lo creedor deu jurar segons que-l deutor posarà, que li n'a pagat o de tot o de partida, no contrastant si tot lo creedor a carta del deute e demana tot lo deute.*

35 *Femna, ne vil persona, ne menor de XXV ayns, fermansa que fassen per altre no val ne és ferma, ne-ls ne pot hom forçar ne destréyner que-n pagen ren, si doncs la femna no era mercadera,*

car ladoncs quant a ela, val.

2. Excepto quod in quarta consuetudine "Con lo deutor et cetera" dicitur scilicet quod fide iussor non potest conveniri quamdiu principalis reperitur in Civitate vel terminis Dertuse quam dicunt debere intelligi ubi fideiussor non renunciavit beneficio nove constitutionis. Ubi enim renunciavit, bene potest conveniri alias fieret contra pacta et sic contineret peccatum.

A partir del text B, efectivament, segons l'arbitratge, s'afegeix "si doncs no havien renunciat al benefici de Novella Constitució, car ladoncs la fermaça no-s podria excusar".

3. Et excepto quod dicitur in sexta consuetudine que incipit "Femna et cetera" ubi dicitur quod mulier non potest fidelubere et si fecerit non obligatur quod dicunt esse verum nisi renunciaverit Velleyano et nisi in allis casibus et in iure expressis, alias multi possent decipi et sic contineret peccatum.

Encara avui l'article 321 de la Compilació de Dret Civil català ho recull així. El costum 8.6.6. afegirà al text A, com volen els àrbitres,

8.6.4 *Quant lo deutor se absenta o deffuig que-l creedor no pot aver avinentea que-s clam d'ell, ladoncs se pot clamar de la fermaça, e destréyner e forçar qu-él pach, però, la fermaça. Si-s vol, pot demanar endúcies que li sien donades per cercar e per amenar lo deutor que pach aquell deute, e que-s pac denant ell, e que-l guart de don; e deu-li ésser atorgat, e donades endúcies covinents segons lo loch on serà lo deutor, luyn o prop.*

E aquestes endúcies deuen ésser donades ans que de la demanda sia fermat dret, car pus dret ha fermat, ha per ferm lo clam e, tàcitament, ha renunciat a aquelles indúcies. E açò s'entén tan solament d'aquelles fermaçes que s'obliguen los uns per los altres.

E dementre lo deutor pusquen trobar en la ciutat ne en sos térmens, los creedors no-s poden ne deuen clamar de les fermances, n-éls en són tengutz de respondre, si doncs no avien renunciat al benefici de Novella Constitució, car ladoncs la fermaça no-s poria excusar. ²

De les fermaçes que-s fan en la cort, és entés en altra manera e segons que ja és escrit en la **RÚBRICA DEL FET DE LA CORT.**

8.6.5 *Totes hores que-l creedor se clam de son deutor de tot lo deute o de partida, sí que-l deman tot o deman partida, que diga ja li n'és pagada partida, e lo deutor dirà qu-él n'a pagat de tot o de partida, e diu que no o vol provar e que u posa en fe del creedor, lo creedor deu jurar segons que-l deutor posarà, que l'en ha pagat o de tot o de partida, no contrastant si tot lo creedor ha carta del deute e demana tot lo deute.*

8.6.6 *Fembra, ne vil persona, ne menor de XXV ayns, fermaça que fassen per altre no val ne és ferma, ne-ls ne pot hom forçar ne destréyner que-n paguen ren, si doncs la fembra no era mercadera, o no avia renunciat a Velleyà, o d'aquells altres cases no y avia que són continguts en dret, car ladoncs quant a ella, val. ³*

- 1 *Usufructuari és tengut de donar fermansa que torn e restituesca la propietat de la cosa al seynor de la cosa, fenitz los usosdelsfruitz.*
- 5 *Passat lo termen que dégia ésser feta la paga, la fermansa, si paga aquell deute en què s'és obligat fermansa al creedor, pot demanar e clamar d'aquell deutor per qui s'obliga fermansa, jasia so que él no fes la paga per manament ne per pregeries del deutor.*
- 10 *Dos hòmens o plus qui fan fermansa per algun o alguns, cascun tant solament és tengut e obligat de pagar ça part tant solament e no plus, si donques cascun no s'obligava per tot en carta, o no era estat enprés entr-éls, senes carta, que cascun fos tengut per lo tot, o no renuntiaven a les pístoles diví Adrian.*
- 15
- 8.6.7 Usufructuari és tengut de donar fermaça que torn e restituescha la propietat de la cosa al seynor d'aquella cosa, fenit lo usufruyt.
- 8.6.8 Passat lo terme que deja ésser feta la paga, fermaça, si pague aquell deute en què s'és obligat la fermaça al creedor, pot demanar e clamar d'aquell deute per qui s'obliga fermaça, jasia ço que ell no feés la paga per manament ni per pregeries del deutor.
- 8.6.9 Dos hòmens o pus qui fan fermaça per algú o alguns, cascú tant solament és tengut e obligat de pagar sa part tant solament e no pus, si doncs cascú no s'obligava per tot en la carta, o no era estat emprès entr-ells sens carta, que cascú fos tengut per lo tot, o no renunciaven a les pístoles diví **Adriani**.

20 *Deutors qui són obligatz cascun per lo tot e són presents, so és que sien en la ciutat o en son termen, cascun no és tengut que pac sinó la sua part, so és aquella part que li'n ven, jasia so que ajen renunciat espressament a benefeit de nova constitutió e a benifeit de departén acció. Mas si los uns són defora la ciutat e son termen, aquels qui són en la ciutat e en son termen són tengutz e obligatz de pagar tot lo deute complidament, e sens contrast e tota triga e tota exceptió posada per éls. Atressí si los uns no avien de què pagar e ls altres avien de què pagar, fet sacrament que no an de qué pagar, jasia so que sien presentz, no contrastant la presèntia, aquels qui an de què pagar són tengutz de pagar tot lo deute, sens tota excusació. ⁴*

- 25 *Totes exceptions e defensions que pertaynen al principal deutor, pertaynen a la fermansa que per él s'és obligada, e a totes altres persones que per lo deutor principal se sien obligades.*
- 8.6.10 Totes les excepcions e les deffensions que pertaynen al principal deutor, pertaynen a la fermaça que per ell s'és obligada, e a totes altres pressones que per lo deutor principal se sien obligades.

30 *Enaxí que, si lo deutor principal ha excepció de convinensa a él feta de no demanar, aquella metexa ç'a aquell qui per él ç'és obligat o la fermansa. Item si el deutor principal se pot defendre per sentència de què sia absolt, atressí se'n pot defendre aquell qui per él ç'és obligat e la fermansa.*

35 *Àlò metex és en excepció **quod metus causa**, e excepció d'engan, e en totes altres excepcions que al deutor principal poguessen aydar.*

⁴o no avia renunciat a Velleià, o d'aquelles altres cases no hi avia que són continguts en dret".

En aquest mateix costum deixen de consignar al començament a partir de les edicions, "per altre", en l'expressió "Fembra ne vil persona, ne menor de 25 anys, fermansa que fassen *per altre*".

4. **Et excepto quod reprobant decimam consuetudinem que incipit** "Deutors que són obligats et cetera". Efectivament el costum desapareix en les versions posteriors a partir del text B.

1 *Excepcions, emperò, que pertaynen al deu-*
tor principal per raon de privilegi de ça per-
sona, no pertaynen a la fermansa, ne aquels qui
5 *per aquel principal se són obligatz; so és saber*
que, si menor de XXV ayns fa alcun contrait ab
alcuna persona contra costum o forma de dret,
el menor se defén e-s pot deffendre per son
privilegi, so és per la menor edat; la qual cosa,
10 *la fermansa o aquel qui per él s'és obligat, no*
pot fer, per so con aquel qui fa lo contrait ab lo
menor e-n pren fermansa, pus o fa per esgar-
dament de la fermansa o d'aquel qui per él
s'obliga, e que a él nē sia conservat son dret,
15 *que no fa per raon del menor, qui-s pot defendre*
per son privilegi.

Aquel metex dret deu ésser observat en tota
fermansa qui s'obliga per persona privilegia-
da, que no-s pot obligar cum effecta.

20 *Encara són altres persones privilegiades les*
quals no deven ésser condempnades sinó en
aítant con fer poden habita racione ne egeant,
so és saber, marit e muler entre ssi, pare e fil
entre ssi, jendre e sogre e sogra entre ssi, sogre
25 *e sogra e nora entre ssi, padró e libert entre ssi,*
e compaynons de totz lurs béns entre ssi, e
encara aquel qui per sa pròpria franchea
s'obliga de donar alcuna cosa a alcun.

Excepcions, emperò, que pertaynen al deutor principal per raó de privilegi de sa pressona, no pertaynen a la fermaça, ne a aquells qui per aquell principal se són obligatz; ço és a ssaber que, si-l menor de XXV ayns fa algun contrayt ab alcuna pressona contra costum o forma de dret, el menor se deffèn e-s pot deffendre per la menor edat; la qual cosa, la fermaça o aquell qui per ell s'és obligat, no pot fer, per ço car aquell qui fa lo contrayt ab lo menor e-n pren fermaça, pus o fa per esguardament de la fermaça o d'aquel qui per ell s'obliga, e que a ell ne sia conservat son dret, que no fa per raó del menor qui-s pot deffendre per son privilegi.

Aquell metex dret deu ésser observat en tota fermaça qui s'obliga per pressona privilegiada, que no-s pot obligar, que la obligació valya.

Encara són altres pressones privilegiades les quals no deuen ésser condempnades sinó en aytant com fer poden, agut esguardament per lo jutge que no agen fretura segons lur valor, ço és saber, marit e muller, pare e fill, gendre e sogre e sogra, sogre e sogra e nora, padró e liberts, compaynons de totz lurs béns, e encara aquell qui per sa pròpria franquea s'obliga de donar alguna cosa a algú.

RÚBRICA 7
DE PAGUES COM DEUEN ÉSSER FEYTES,
SIVE DE SOLUCIONIBUS

1 *Rúbrica de pagues, com deven ésser fetes,*
sive de solutio(n)ibus.

En elecció e en poder és del deutor, con deu
moltz deutes per diverses temps manlevats a l
5 *creedor, que si paga alcuna quantitat a son*
creedor, que pot dir e eléger de qual deute fa la
paga aquella.

10 *Mas si lo deutor assò no diu con fa la paga,*
la elecció que era del deutor és del creedor de
dir de continent con pren la paga de qual deute
que diu e eleg lo creedor.

15 *E si per aventura con aquella paga-s fa, la l*
ne l'altre lur volentat no espresen, és entés que
aquella paga és feta que del pus perilós deute e
del pus fexuch que aquel deutor deu, ab sagra-
ment o ab pena, o del qual pus degués ésser
agreugiat.

20 *Manifesta cosa és lo deutor ésser absolt de*
la obligació, con sollempnament a comanat e
consignat tot lo deute que deu, si-l creedor
pendre no-l volia, enaxí que la consignatió
aquella sia feta en tal loc e tan segur, que totes
ores que-l creedor vula pendre ne aver la sua
25 *paga, que la pusca aver. E pendre de continent*
sens tot enbarch e alongament.

Deutor qui paga a altra perssona a forsa de
son creedor o no sabent lo deute que a él deu,
no és absolt ne deliure de la obligatió del deute.

30 *Emperò si-l creedor mana a son deutor que*
pac aquel deute a altra persona, e la paga fa lo
deutor, o sens manament de son creedor farà la

8.7.1 **Tollitur autem omnis obligacio, solucione**
ejus quod debetur. ¹

8.7.2 En elecció e en poder és del deutor, quan deu
molts deutes per diverses temps manlevatz a un
creedor, que si paga alcuna quantitat a son
creedor, que pot dir e eléger de qual deute serà
la paga aquella.

Mas si lo deutor açò no diu quan fa la paga,
la electió que era del deutor és del creedor.

E si per aventura quan aquella paga se fa, la
un ne l'altre lur volentat no espresen, és entés
que aquella paga és feyta del pus perillós deute
e del pus fexuc que aquel deutor deu, ab sagra-
ment o ab pena, o del qual pus degués ésser
agreuiat.

8.7.3 Manifesta cosa és lo deutor ésser absolt de la
obligació, quan sollempnament ha comanat e
consignat tot lo deute que deu, si-l creedor pen-
dre no-l vol, enaxí que la consignació aquella sia
feyta en tal loc e en tan segur, que totes hores
que-l creedor vulle pendre la sua paga, que la
pusca aver.

8.7.4 Deutor qui paga a altra persona a força de son
creedor o no sabent lo deute que a ell deu, no és
absolt ne deliure de la obligació del deute.

Emperò si-l creedor mana a son deutor que
pac aquel deute a altra persona, e la paga fa lo
deutor, o sens manament de son creedor farà la

1. RÚBRICA DE PAGUES: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica...*

Destaquem que a l'inici de la rúbrica apareix a partir de B un text llatí (8.7.1) no consignat en A, cosa que sorprèn, donat que són els textos llatins del ms. A els que solen expurgar-se de les versions posteriors, i no a la inversa.

1 *paga, e el creedor la aurà per ferma, lo deutor és absolt e deliure de la obligació del deute.*

5 *Deutor que fa paga al procurador de son creedor a aquella paga a pendre o a demanar, lo dit deutor, la paga feta, és absolt e deliure de la obligació d'aquel deute, axí con si al creedor personalment la agés feta e pagada.*

10 *Si alcun fa paga per alcun deutor al creedor, jasia so que-l deutor no u sàpia o-n sia forsat, és absolt e deliure lo deutor e tot altre que per él en aquel deute fos obligat.*

15 *Alò metex ç'és si la fermansa fa la paga del deute al creedor, que él e el deutor o deutors són absoltz e deliures de la obligació d'aquel deute. Però la fermansa qui aquesta paga aurà feta, a acció e demanda contra lo deutor o deutors per *accionem negociorum gestorum vel per accionem mandati*.*

20 *Con lo deutor ten la carta del deute que él dégia, és presumpció que-l deute sia pagat e que él que sia absolt de la obligació, si doncs lo creedor no provava que él agés perduda la carta, o que li fos estada enblada, o altres cas d'aventura hi fos esdevengut per què él agés cobrada la carta e fos venguda en poder del deutor.²*

25 *Obligació és tolt e absolta per innovació en aquesta forma, que sia dit, con la innovació so fa, que la primera obligació sia solta e no tenga. Car, si dit no era, los primers deutors no serien absoltz d'aquella obligació e los segons deutors serien e són obligatz.*

30 *Venda o donació de deute pot ésser feta a forsa del deutor o no sabent lo deutor. On si per aventura lo creedor ven o dóna a alcun son deute o li dóna totes çes accions, lo deutor del deute no és tengut de donar ne de pagar al comprador sinó aitant com él hi a donat per compra, so és aitant de preu con a él costa ne y a pagat e, del sobrepús, lo deutor és absolt e desobligat *ipso iure*. Alò metex ç'és si la donació és feta, so és que-n sien donatz diners o alcun preu e en la carta sia contengut que li'n fa donatió per so que pusca aver tot lo deute, e d'aital donació lo deutor no n'és de pus tengut sinó con*

paga, e-l creedor la aurà per ferma, lo deutor és absolt e deliure de la obligació del deute.

8.7.5 Deutor qui fa paga al procurador de son creedor a aquella paga a pendre, lo dit deutor, la paga feyta, és absolt e deliure de la obligació d'aquel deute, axí com si al creedor personalment la agués feyta e pagada.

8.7.6 Si algú fa paga per algun deutor al creedor, jassia ço que-l deutor no o sàpia e-n sia forsat, és absolt e deliure lo deutor e tot altre que per él en aquell deute fos obligat.

Allò metex s'és si la fermansa fa la paga del deute al creedor, que eyl o el deutor o deutors són absoltz e deliures de la obligació d'aquel deute. Però la fermansa qui aquesta paga aurà feyta, ha acció e demanda contra lo deutor o deutors, **per *accionem negociorum gestorum, vel per accionem mandati***.

8.7.7 Obligació és tolt e absolta per innovació en aquesta forma, que sia dit, con la innovació se fa, que la primera obligació sia tolt e no tenga.

8.7.8 Venda o donació de deute pot ésser feyta a forsa del deutor o no sabent lo deutor. On si per aventura lo creedor ven o dóna a algú son deute, e li dóna totes ses accions, lo deutor del deute no és tengut de donar ne de pagar al comprador sinó aytant com él li ha donat per compra,

2. "...con lo deutor et cetera" **ut furtis et maliclis obvietur. Et servetur decetero jus comune**. La sentència no diu que reprovava el costum "con lo deutor", però a continuació diu: **Item reprobant, donant-la, per tant, també com a reprovada**. La reprovada per evitar furts i accions malicioses i perquè ja serveix el dret comú.

1 seria si comprat l'avia, e aital donació axí feta és dita fenta.

5 Si lo deutor paga son creedor ans que denunciat li sia per aquel creedor que él n'aja feta donació o venda a altre, o enans que el comprador o donatari, so aquel a qui la donació sia feta, l'àgia fet citar nomenadament al veuger per aquel deute, és absolt de la obligació d'aquel deute, e de re no és tengut ne obligat al comprador o al donatari. Però lo comprador o el donatari an acció e demanda contra aquel creedor, d'aytant com pres n'a ne reebut per aquella venda o per aquella donació.

15 Mas si la denunciatió li serà feta per lo creedor que él a venut o donat aquel deute, o el comprador o el donatari li auran fet citar al veuger per aquel deute nomenadament, e él depuyx paga al creedor sobredit, lo dit deutor no és solt ne desobligat d'aquel deute, ans és e reman obligat al comprador o al donatari, e és tengut de donar e de pagar a éls aytant com a éls costa, no contrastant aquella paga que-l dit deutor a feta al creedor.

25 Si moltes persones són obligades en deute ne en altres coses, e entre aqueles persones són marit e muler obligatz o deutors, lo marit e la muler ensems ambdui són contats per una persona, e entr-amdui no deven ésser forsats ne destrets que pagen sinó per una persona. Possem, en Martín, e en Pere, e en Johan, e en Ramon e sa muler, tots ensems deven C sous; d'aquests C sous, si-ls altres an de què pagar, en Ramon ne sa muler no són tengutz de pagar, sinó XXV sous. Con amdui marit e muler, segons custuma de Tortosa, no són contats sinó per una persona tant solament. ⁴

enaxí emperò, si pot provar que la venda o la donació sia fenta, o feyta en frau. ³

8.7.9 Si lo deutor paga son creedor ans que denunciat li sia per aquell creedor que ell n'age feta donació o venda a altre, o enans que-l comprador o donatari fo a aquell a qui la donació sia feyta, l'aja feyt citar al veuger nomenadament per aquell deute, és absolt de la obligació d'aquell deute, e de re no és tengut ne obligat al comprador o al donatari. Però lo comprador o el donatari han acció e demanda contra aquell creedor, d'aytant com pres n'a ne reebut per aquella venda o per aquella donació.

Mas si la denunciació li serà feyta per lo creedor, que eyl ha venut o donat aquel deute, o el comprador o el donatari l'auran feyt citar al veuger per aquel deute nomenadament, e ell depuyx paga aquell creedor sobredit, lo dit deutor no és solt ne desobligat d'aquel deute, ans és e roman obligat al comprador o al donatari, e és tengut de donar e de pagar a ells aytant com a ells coste, no contrastan aquella paga que-l dit deutor a feyta al creedor.

8.7.10 Si moltes persones són obligades en deute o en altres coses, e entre aquelles persones són marit e muller obligatz o deutors, lo marit e la muller ensems abduy són contatz per una persona, e entre abduy no deuen pagar sinó per una persona. Posan<tb>, e en Marti, e en Pere, e en Joan, e en Ramon e sa muller, totz emsems deuen C sols; d'aquests C sols, si-ls altres han de què pagar, en Ramon e sa muller no són tengutz de pagar sinó XXV sols.

3. Item reprobant quod dicitur in nona et in decima consuetudine scilicet quod si creditor vendat debitum quod debitor non teneatur solvere emptori nisi precium pro quo ipse emit, Immo de residuo sit ipso iure absolutus nisi ipse debitor probaret talem vendicionem fictam esse vel factam in fraudem, in quo casu dicunt servandum quod in consuetudine continetur.

També reproven, i així es fa constar en els costums 8.7.8 i 8.7.9, el fet que si el creedor ven el deute, el deutor no és obligat a més del que el comprador ha pagat per ell. Exceptuant si es feia en frau. Cosa que en definitiva no queda del tot clara en la nova redacció.

4. És notable el final del costum 8.7.10 que a partir de la redacció B serà suprimit, i que es refereix al fet que marit i muller no es compten sinó per una persona segons Costums de Tortosa.

RÚBRICA 8 DE EVICCIONS

1 Rúbrica de eviccions.¹

5 *Certa cosa és e sens dubte, que-l venedor és tengut e obligat al comprador de evicció e de garençia; jasia so que ren no li n'aja promés e-l contrait de la venda, d'abans ne depux.*

8.8.1 *Certa cosa és e sens dubte, que-l venedor és tengut e obligat al comprador de evicció e de garençia; jasia ço que re no l'en age promés e-l contrayt de la venda, d'abans ne depuyx.*

Si doncs lo comprador no sabia que la cosa a eyl venuda fos d'altre, que ladoncs lo venedor no li és tengut de garençia, si doncs no la li'n promés especialment.²

10 *En venda, nul hom no és tengut de donar fermansa, si doncs dementre lo contrait se fa, o d'abans que-l contrait çe fassa no la a promesa de donar, car ladoncs, si promés o a, és*
15 *tengut e obligat que don la fermansa que sia covinent, si doncs él ladoncs no a assignada la persona, car si él a assignada la persona e el comprador a dit que la reebrà, és tengut que la reeba e, si aquela no pot aver, deu-la donar*
sufficient.

8.8.2 *En venda, nul hom no és tengut de donar fermaça, si doncs dementre que-l contrayt se fa, o d'abans que-l contrayt se faça no la a promesa de donar, car ladoncs, si promés o ha, és tengut e obligat que do la fermaça que sia covinent, si doncs eyl ladoncs no ha assignada la persona, car si ell ha assignada la persona y el comprador ha dit que la reebrà, és tengut que la reebe e, si aquella no pot aver, deu-la donar*
sufficient.

20 *Mas si per aventura, sí que la aja assignada e no assignada, e la cuidava aver e no la pot aver, ab que per malea no u fassa ne u diga, fet sagrament per lo venedor que él no u fa per*
25 *malea ne per machinació de més preu a aver, o per servii ne per plaer que altre-n vula fer, lo sagrament fet, deu cobrar çà cosa.*

Mas si per aventura, sí que la age assignada o no assignada, e la cuidava aver e no la pot aver, ab que per malea no o faça o no o diga, feyt sagrament per lo venedor que eyl no ho fa per malea ne per machinació de més preu a aver, o per servii ne per plaer que a altre ne vuyla fer, lo sagrament feyt, deu cobrar sa cosa.

Emperò és elecció del comprador que la retenga si-s vol, o que reta la cosa, que a als no és obligat. E si ret la cosa, e i a feta menxió de
25 *mengiar e de beure, deu-la cobrar ans que reta la cosa.*

Emperò és electió del comprador que la retenga si-s vol, o que reta la cosa, que a als no és obligat. E si ret la cosa, e y ha feyta messió de menjar e de beure, deu-la cobrar ans que reta la cosa.

Sens dubte és que, si-l comprador denuncia al venedor que d'aquela cosa que él li a venuda,

8.8.3 *Sens dubte és que, si-l comprador denuncia al venedor que d'aquela cosa que eyl li a venuda,*

1. RÚBRICA DE EVICCIONS: Approbant arbitri consue positas sub hac rubrica.

2. Salvo quod primam consuetudinem que incipit: "Certa cosa és et cetera" dicunt habere locum nisi emptor sciat rem esse alienam. In hoc enim casu venditor non tenetur ei de eviccionē nisi expresse promittat.

Fan excepció, i així consta en els textos successius, que si el comprador sabia que la cosa comprada era d'un altre, el venedor no li és tingut ni obligat d'evicció o garençia si no ho ha promés expressament.

A PARTIR D'AQUESTA RÚBRICA I FINS A 8.11.10, EL TEXT RODÓ ÉS EL FACSIMIL C, PER IMPOSSIBILITAT D'UTILITZAR EL MS. B, GREUMENT MUTILAT.

1 lo vol hom metre en plet, o ja lo y met, ans que-l
plet sia comensat, e el dit venedor no-l ne vol
deffendre, és-li tengut de eviccions e de totes les
despeses que fassa e-l plet o per raon del plet
5 covinentz, e axí per la evicció com per les des-
peses, són obligatz tots los béns del venedor al
comprador.

E no tant solament se pot hom clamar del dit
venedor per aquesta raon, ans axí e aitanbén se
10 pot clamar de la fermansa, e li n'és tenguda e
obligada, jasia so que aquela fermansa no sia
feta denunciatió del dit plet. Car denunciació
ne requer ne demana que sia feta a la fermansa,
sinó tant solament al venedor o a sos hereus.

15 Comprador, si no denuncia al venedor o a
son hereu lo plet que hom li mou o li vol moure
de la cosa comprada, si serà vençut d'aquel
plet, nula acció ne demanda no a contra lo ve-
nedor ne sos hereus, ne contra la fermansa, per
20 raon de evicció ne per raon de les despeses que
fetes aurà e-l dit plet.

Atressí, si lo comprador contumax, que no
serà o no volrà ésser e-l juy de la cosa compra-
da, o serà present e serà vençut del plet per
25 injúria del júgie, jasia so que-l venedor e la
fermansa sien absents³, lo comprador nul recors
ne nula demanda ne acció no a contra-l venedor
ne la fermansa,

30 ne li'n són tengutz ne obligatz de evicció al
comprador, de nula forsa que per raon de la
cosa comprada li sia feta.

Tot venedor és tengut de evicció al compra-
dor d'aquela cosa comprada que li ven ne li
cambia sua pròpria o aliena, si la venda o el
35 cambi fa per nom de si e axí com de cosa sua,
jasia so que no li aja promesa d'aquén fer evic-
ció.⁴

40 Mas si alcun ven alcuna cosa en nom d'altre,
axí com és tutor o curador o procurador, aquel
no és tengut de evicció, si doncs él espressament
no li prometia o no-s n'obligava.

Tot comprador deu ésser defez per lo venedor
sotz aquel júgie on és aquela cosa de què és lo
plet.

3. "Sien absents" del text A (8.8.4) es converteix a les edicions en "sien *absolts*" (no és verificable en B). El text A queda fosc en fer un sol paràgraf on les edicions separen: "Atressí lo venedor ne la fermansa...".

4. Després del costum 8.8.4 desapareix sense que l'arbitratge en digui res el costum "Tot..." (no es pot verificar en el text B).

da, lo vol hom metre en pleyt, o ja lo y met, ans
que-l pleyt sia començat, y el dit venedor no-l ne
vol deffendre, és-li tengut de evicció e de totes
les despeses que faça e-l pleyt o per raó del pleyt
covinents, e axí per la evicció com per les des-
peses, són obligats tots los béns del venedor al
comprador.

E no tan solament se pot hom clamar del dit
venedor per aquesta raó, ans axí e aytambé se
pot clamar de la fermança, e l'en és tenguda e
obligada, jassia ço que a la fermança no sia feta
denunciatió del dit pleyt.

8.8.4 Comprador, si no denuncia al venedor o a son
hereu lo pleyt que hom li mou o li vol moure de
la cosa comprada, si serà vençut d'aquell pleyt,
nulla acció ne demanda no ha contra lo venedor
ne sos hereus, ne contra la fermança, per raó de
evicció ne per raó de les despeses que feytes
aurà e-l dit pleyt.

Atressí, si lo comprador serà contumax, que
no serà o no volrà ésser e-l juy de la cosa com-
prada, o serà present e serà vençut del pleyt per
injúria del jutge, jassia ço que-l venedor e la
fermança sien absolts, lo comprador nul recors
ne nula demanda ne acció no ha contra lo ve-
nedor ne la fermança.

Atressí, lo venedor ne la fermança no són
tenguts ne obligats d'evicció al comprador, de
nulla força que per raó de la cosa comprada li
sia feyta.

8.8.5 Si algun ven alguna cosa en nom d'altre, axí
com és tutor o curador o procurador, aquel no
és tengut de evicció, si doncs eyl espressament
no la prometia, o no se n'obligava.

8.8.6 Tot comprador deu ésser deffès per lo vene-
dor sotz aquel jutge on és aquela cosa de què és
pleyt.

1 *Creedor, si ven les peynores que li són obli-*
gades iure creditoris, no és tengut ne obligat al
comprador de evicció, si él és primer e mils en
aqueles peynores, e a melor dret que nul altre
5 *creedor o altre hom que aquí mogés demanda,*
si doncs él en la venda no s'era obligat, o no
avia promés de fer evicció, o si él sabia que
aqueles peynores eren d'altre e no d'aquel qui
les li obliga, car ladoncs n'és tengut e obligat,
10 *e-l ne pot hom demanar.*

Cosa que sia venuda e liurada al comprador,
si enans que-l preu sia pagat hix demanador qui
deman aquella cosa a ssi restituir, o aparrà
manifestament que aquel qui vené la cosa és
15 *cargat tant de deutes que-ls seus béns no bàs-*
tent a aquels deutes a pagar, lo comprador no
és tengut de pagar aquel preu al venedor, si
doncs lo venedor no li dóna fermansa o fer-
mançes sufficientz d'aitant com val aquella cosa
20 *que aurà comprada, que li salven aquella cosa*
e-l ne garden de dan.

Però lo venedor se pot clamar d'aquel qui
aquel enbarch fa al comprador, que vàgia a
enans, e que diga e deman e mostre quin dret ha
25 *en aquella cosa, e si demanar ne demostrar no*
u vol, la cort, per juy e per sentència dels ciu-
tadans, deu-lo'n forsar e destréyner; e si és
vençut o dintre X dies en son plet no vol enantar,
atressí deu ésser forsat que defenesca aquel
30 *enbarch e aquella demanda al comprador, o*
ferm la carta de la venda e lou e atorç la venda
e lexa aquella demanda e, si fer no u vol, deu
ésser pres e detengut pres en la Çuda tant tro
aja fermada la carta de la venda.

35 *E és a entrende que-ls màrgiens e els parats*
que són entre honors d'alcuns o enmig de ho-
nors d'alcuns, tota hora són e deven ésser de les
honors sobiranes, o d'aqueles que són pus altes
les unes que les altres.

40 *Creedor que ven algunes coses a ssi obliga-*
des a algun iure creditoris, per so que del preu
d'aqueles coses a él sia satisfet e pagat e-ls
temps que la <pa>ga deu pendre, deu donar e
liurar al comprador totz sos dretz e totes çes
45 *accions reals e personals que a él pertaynen e*
deven pertàyner en aqueles coses, e contra lo
deutor e totz los seus béns.

Si la cort, per juy e per sentència dels ciu-
tadans, a clams d'algun creedor e en contumà-
50 *cia del deutor e en defalimient de comprador,*

8.8.7 *Creedor, si ven les peynores que li són obli-*
gades iure creditoris, no és tengut ne obligat al
comprador de evicció, si eyl és primer e miyls
en aquelles peynores, e ha meylor dret que nuyl
altre creedor o altre hom que aquí mogué de-
manda, si doncs eyl en la venda no s'era obligat,
o no avia promés de fer evicció, o si eyl sabia que
aqueles peynores eren d'altre e no d'aquel qui
les obligà, car ladoncs n'és tengut e obligat, e-l
ne pot hom demanar.

8.8.8 *Cosa que sia venuda e liurada al comprador,*
si enans que-l preu sia pagat hix demanador que
deman aquella cosa a si restituir, e aparrà ma-
nifestament que aquel qui vené la cosa és tan
cargat de deutes, que-ls seus béns no basten a
aquels deutes a pagar, lo comprador no és tengut
de pagar aquel preu al venedor, si doncs lo ve-
nedor no li dóna fermança sufficient d'aytant
com val aquella cosa que aurà comprada, que-l
ne garden de don.

Però lo venedor se pot clamar d'aquel qui
aquel embarc fa al comprador, que vage a enans,
e que diga e mostre quin dret ha en aquella cosa,
e si mostrar no o vol, la cort per juhii deu-lo
forçar, o si és vençut, o dins X dies en son plet
no vol enantar, que defenesca aquel embarc e
aquela cosa al comprador, o ferm la carta de la
venda,

e si fer no o vol, deu ésser pres e detengut en
la Çuda tant tro aje fermada la carta de la venda.

E és a entendre que-ls màrgens e-ls parats que
són entre honors d'alguns o enmig d'onors
d'alcuns, tota hora són e deuen ésser de les ho-
nors sobiranes, o d'aqueles que són pus altes
que les altres.

8.8.9 *Creedor qui ven algunes coses a si obligades*
a algú, iure creditoris, per ço que del preu
d'aqueles coses a eyl sia satisfeyt e pagat e-l
temps que la paga deu pendre, deu donar e liurar
al comprador tots sos drets e totes ses accions
que a eylls pertaynen en aqueles coses, e contra
lo deutor e tots los seus béns.

8.8.10 *Si la cort, per juhii, a clams d'algú creedor,*
en contumàcia del deutor y en defayliment de
comprador, darà alguna cosa al dit creedor en

1 *darà alcuna cosa al dit creador en paga de son*
deute, taxat lo preu e estimat segons albitre de
júgie, la dació aquela és ferma e estable per totz
temps, que no-s pot revocar, pus l'ayn e l dia és
5 *passat, per lo deutor ne per sos hereus, ne per*
nul altre hom. E jasia so que-l veger e els júgies
aquela cosa li donen en paga de son deute, per
tot alò no s'obligen ne són obligatz ne tengutz
de garència a ffer. Però nul creador per primer
10 *que sia ne per melior dret que aja, no pot re-*
tractar ne desfer la venda, que totz temps val e
és ferma.

Si aquel creador o sos hereus, o aquel qui
aquela cosa tendrà e posseyrà, pus aquel cree-
15 *dor és mils e primer que no és aquel a qui la cosa*
fo donada en paga, volrà donar ne pagar lo
preu per què aquela cosa li serà donada en pa-
ga; e feta la paga, o restituïda la cosa al primer
creedor, aquel derrer creador qui aquest preu
20 *aurà pagat o la cosa aurà restituïda a aquel*
primer creador, ha tot son dret e totes ses ac-
cions complidament contra son deutor e totz sos
béns, axí con d'abans avia, ans que la cosa li fos
donada en paga; però elecció és d'aquel cree-
25 *dor derrer que, reïda e restituïda la cosa que li*
fo donada en paga, o pagat lo preu per què li fo
donada en paga, pus l'altre a melior dret que él
e és primer.

Alò metex ç'és en totes vendes que per juy e
30 *per sentència dels ciutadans çe fan en la cort,*
que la venda no-s pot retractar per nul creador,
per primer que sia, pus lo comprador o el cree-
dor qui venut o aurà, volen pagar e redre aquel
preu per què la cosa fo venuda, que nul temps
35 *no-s pot revocar, ans és ferma e estable per totz*
temps.

Exceptat assò, que si lo deutor de qui la cosa
serà donada en paga a son creador, o el cree-
40 *dor, la aurà feta comprar a altre de son aver,*
sí que sia de son deute o d'altre aver, que pot
cobrar la cosa aquela si-s vol, ab que pac pri-
merament lo deute per què la cosa ç'és venuda.

Però lo comprador fa seus e són seus totz los
fruitz que d'aquén aurà reebutz... e aurà fetes
45 *messions en la cosa, axí con de laurar, o de*
reparar, o d'adobar, deu cobrar aqueles en-
sems ab lo preu.

E con dit sia desús que-l veger ne els júgies
no s'obligen ne són obligatz de evicció, és cert
50 *e ver que-l creador que aytal venda fa iure*
creditoris, e pren lo preu, jasia so que don tot
son dret e son loch al comprador, si-l comprador
o demana, deu-li assegurar al comprador que, si

paga de son deute, taxat lo preu y estimat segons
arbitre de jutge, la donació aquela és ferma per
tots temps, que no-s pot revocar, pus un an e un
dia és passat, per lo deutor ne per sos hereus, ne
per nuyl altre hom,

per tot aylò no s'obliguen ne són obligats ne
tenguts de guarèntia a fer. Però nuyl creador per
primer que sia ne per meylor dret que aja, no pot
retractar ne desfer la venda, que tots temps val
y és ferma.

Si aquel creador o sos hereus, o aquel qui
aquela cosa tendrà o posseyrà, pus aquel creador
és mils e primer que no és aquel a qui la cosa fo
donada en paga, volrà donar ne pagar lo preu per
què aquella cosa que li serà donada en paga; e
feyta la paga, o restituyda la cosa al primer
creedor, aquel derrer creador qui aquest preu
aurà pagat o la cosa aurà restituïda a aquel pri-
mer creador, ha tot son dret e totes ses actions
complidament contra son deutor y tots sos béns,
axí com d'abans avia, ans que la cosa li fos do-
nada en paga; pero electió és d'aquel creador
derrer que reda e restituesca la cosa que li fon
donada en paga, o pae lo preu per qui li fo do-
nada en paga, pus l'altre ha meylor dret que eyl
e és primer.

Aylò metex és entés en totes vendes que per
juhí se fan en la cort, que la venda no-s pot
retractar per nuyl creador, per primer que sia,
pus lo comprador o el creador qui venut o aurà,
volen pagar e redre aquel preu per què la cosa
fo venuda, que nuyls temps no-s pot revocar, ans
és ferma per tots temps.

Exceptat açò, que si lo deutor de qui la cosa
serà donada en paga a son creador, o el creador,
la aurà feyta comprar a altre de son aver, sí que
sia de son deute o d'altre aver, que pot cobrar
la cosa aquela si-s vol, ab que pac primerament
lo deute per què la cosa és venuda.

Però lo comprador fa seus los fruits que d'a-
quén aurà reebuts, e si fruyts no aurà reebuts, e
aurà feytes messions en la cosa, axí com de
laurar, o de reparar, o d'adobar, deu cobrar
aqueles ensems ab lo preu.

E com dit sia desús que-l veguer ne els jutges
no s'obliguen ne són obligats de evicció, és cert
e ver que-l creador qui aytal venda fa **iure cre-**
ditoris, e pren lo preu, jassia ço que do tot son
dret e son loc al comprador, si-l comprador o
demana, deu-li assegurar al comprador que, si

1 *nengun altre y era mils e primer que él, que él*
que li reda e li restituesca aquel preu que d'él
per aquela cosa aurà reebut, sens contrast e
dilació e exceptió alcuna, e assò que li deu as-
5 *segurar sufficientment.*

Infant ans que sia nat, segex la conditió de la
mare. On si la mare és venuda ne liurada al
comprador e, depux, altre met lo comprador en
plet d'aquela, e n'és vençut lo comprador, l'en-
10 *fant encara no nat, axí bén és vençut d'aquel*
infant que encara no és nat, com és de la mare
Mas si enans que-l plet sia comensat, l'infant
nax, jasia so que sia vençut de la mare, no és
vençut del fil ne és entés que-l dégia aver ne
15 *l'aja guaaynat, ne-l pot demanar nul temps*
aquel qui a guaaynat lo plet de la mare ideo
quia partus non intelligitur in fructu et est iam
*discretus et separatus a ventre matris.*⁵

20 *Però, si depús lo plet serà comensat, l'infant*
naix, si guaayna la mare, atresí-s guaayna
aquel infant.

25 *E el comprador, si aurà denunciat al venedor*
lo plet que hom li vol moure d'aquela mare, pot
convenir e demanar contra-l venedor, axí bén
del fil con de la mare, e n'és tengut e obligat lo
venedor al comprador de evicció e de garençia.

Acció ex emptio pertayn al comprador e a
sos hereus contra lo venedor e sos hereus.

30 *Acció ex venditio pertayn al venedor e a sos*
hereus, contra lo comprador e sos hereus.

On, si alcuna cosa és comprada, e d'aquela
cosa altre lo'n met en plet, e d'aquel plet serà
vençut, lo comprador no tant solament pot de-
manar lo preu per què comprà la cosa, ans tot
35 *alò que la cosa valrà e-l temps que li serà*
evicta, so és e-l temps que-l plet li serà guaay-
nat, pot e deu demanar e cobrar del venedor, e
el venedor, del preu e de so que pus valrà, él e
totz los seus béns ne són tengutz e obligatz.

40 *Vinciment que sia fet a alcun, en tot o en*
partida, de la cosa que aurà comprada d'altre,
lo comprador, en aitant con serà vençut, se pot
clamar e pot cobrar del venedor lo preu de tota
la cosa, si tota és vençuda, o de partida, se
45 *partida n'és vençuda.*

5. Et salvo quod dicunt super undecima consuetudine, que incipit "Infant et cetera" quod ille qui evincit matrem in iudicio possit agere ad filium natum antequam mater peteretur non obstante quod in ipsa consuetudine continetur.

Es modifica el text A (8.8.11) d'acord amb la sentència, (aquell que venç a la mare, pot demanar el fill nat ans que fos demandada la mare no obstant el costum), s'afegeix a partir del text C "si doncs l'infant no demana així com la mare, la qual cosa pot demanar" i se suprimeix tot el final, que en cap cas admetia tal demanda, i això ho justificava al·legant el precepte "ideo quod partus non intelligitur in fructu..."

nuyl altre y era miyls ne primer que eyl, que eyl
li reda e li restituesca aquel preu que d'eyl per
aquela cosa aurà reebut, sens contrast e dilació
e excepció alguna, e açò que li deu assegurar
sufficientment.

8.8.11 Infant, ans que sia nat, segueyx la condició de
la mare. On si la mare és venuda ne liurada al
comprador e, depuyx, altre met lo comprador en
pleyt d'aquela, e n'és vençut lo comprador,
l'enfant encara no nat, axí bé és vençut d'aquel
infant qui encara no és nat, com és de la mare.
Mas si enans que-l pleyt sia començat, l'infant
nayx, jassia ço que sia vençut de la mare, no és
vençut del fiyl, si doncs l'infant no demana axí
com la mare, la qual cosa pot demanar, ne és
entés que-l dege aver, ne l'age guaaynat.

Però, si depús lo pleyt serà començat, l'en-
fant nayx, si guaayna la mare, atressí guaayna
aquel infant.

E el comprador, si aurà denunciat al venedor
lo pleyt que hom li vol moure d'aquela mare, pot
covenir e demanar contra-l venedor, axí bé del
fiyl com de la mare, e n'és tengut e obligat lo
venedor al comprador de evicció e de garençia.

8.8.12 **Actio ex emptio**, pertayn al comprador e a
sos hereus, contra-l venedor e sos hereus.

Actio ex venditio, pertayn al venedor e a sos
hereus, contra-l comprador e sos hereus.

On, si alguna cosa és comprada, e d'aquela
cosa altre lo'n met en pleyt, e d'aquel pleyt serà
vençut, lo comprador no tan solament pot de-
manar lo preu per què compra la cosa, ans tot
aylò que la cosa valrà més, e-l temps que li serà
evicta,

e-ls seus béns són-ne tengutz e obligatz.

E açò que desús és dit que, si-l comprador era
vençut en tota la cosa comprada, que pot de-
manar e deu cobrar lo preu que li costa aquela
cosa e tot aylò que més valrà e-l temps que li serà
evicta,

1 *Mas si partida és venguda pro indiviso, lo*
comprador pot demanar lo preu d'aitant com
aquela cosa vençuda valia. Mas posem que en
aquela cosa venuda sia alcuna partida molt
5 *bona e preciosa o molt vil, lo comprador pot*
demanar e cobrar del venedor segons la valor
d'aquela cosa o segons la viltat, qual que sia.
E li n'és tengut e obligat lo venedor e sos he-
reus.

10 *Pare que dóna a sa fila alcunes possessions*
en dot, si aqueles, per aventura, en algun temps,
per plet, seran vençudes al jendre, lo dit jendre
pot demanar e cobrar de son sogre no tant
solament del preu per què li fo mes, ans o pot
15 *fer d'aitant com la cosa val en aquel temps que*
li és venguda.

Atressí, si la muler dóna a son marit en dot
alcunes possessions, e aqueles per plet seran
toltes e vençudes al marit, la muler li n'és ten-
20 *guda e obligada de evicció, si oltra lo dot a béns*
parafernals. «Mas si béns parafernals»⁶ no a,
la evicció evanex e és vana, e el marit enaxí no
pot ren demanar a la muler. Ideo inanis est
accio petitoris qua excludit inopia debitoris.

25 *Però si les possessions li són dades estima-*
des al marit, lo marit és absolt e desobligat
d'aquela estimació e del creix que per aquela
estimació féu a la muler, e d'aquí enant no li
n'és tengut.

30 *Plet que és entre alcuna persona e el com-*
prador d'alcuna cosa, sobre aquela cosa com-
prada, e el dit comprador dirà al demanador
que en ça fe o posa, que jur, si lo demanador
jura, e fet lo sacrament per sentència o menys
35 *de sentència, a a deliurar aquela cosa al de-*
manador, lo venedor qui fo d'aquela cosa no és
tengut ne obligat al comprador de evicció ne de
ren. Per so con per lo seu fet metex fo con-
dempnat o ac la cosa a retre.

40 *En testament foren hereus establitz e la I d'alquels hereus, presentz los altres cohereus seus, vené totz*
los béns d'aquela heretat, e tot lo preu que d'aquén hac, partit ab sos cohereus segons que a cascun ne
taynia, e cascun pres e reebé sa part d'aquel preu. E la venda feta, altra persona mes en plet lo comprador
d'aquela heretat e guaaynà-la, e vençé lo comprador lo dit venedor, e totz sos cohereus són tengutz e
obligatz de evicció al dit comprador, so és saber cascun per sa part, que presumpció és que cascun li
45 *vené ça part, pus cascun pres sa part del preu, e ac per ferma la venda tàcitament e no y contradixeren.⁷*

axí meteyx sia entés si ere vençut en partida d'aquela cosa, e no en tota, ço és que pot demanar lo preu d'aquela partida, e ço que més valrà, agut esguardament de la valor d'aquela partida. E aço és tengut e obligat lo venedor e sos hereus.

8.8.13 *Pare qui dóna a sa fiyla algunes possessions en dot, si aqueles, per aventura, en algun temps, per pleyt, seran vençudes al gendre, lo dit gendre pot demanar e cobrar de son sogre no tan solament del preu per què li fo mes, ans o pot fer d'aytan com la cosa val en aquel temps que li és venguda.*

Atressí, si la muyler dóna a son maryt en dot algunes coses e possessions, e aqueles per pleyt seran toltes e vençudes al maryt, la muyler li n'és tenguda e obligada de evicció, si oltra lo dot ha béns parafernals. Mas si béns parafernals no ha, la evicció evanex y és vana, y el marit enaxí no pot demanar re a la muyler.

Però si aqueles possessions li són dades y estimades al maryt, lo maryt és absolt e desobligat d'aquela estimació del creyx que per aquela estimació féu a la muyler.

8.8.14 *Pleyt que és entre alguna persona e l comprador d'alguna cosa, sobre aquella cosa comprada, e l dit comprador dirà al demanador que en sa fe o posa, que o jur, si lo demanador jura, e feyt lo sacrament per sentència o meyns de sentència, ha a deliurar aquella cosa al demanador, lo venedor qui fo d'aquela cosa no és tengut ne obligat al comprador de evicció, ne de re.*

6. El manuscrit C supleix l'error del manuscrit A (8.8.13) i completa la frase "mas si béns parafernals... (no ha)".

7. Es suprimeix el costum posterior a 8.8.14, sense que la sentència en digui res, i la part final de 8.8.15.

- 1 *Sens dubte és que venedor d'alcuna cosa, si la vol cobrar après que la venda aurà feta, de què él és tengut e obligat de evicció, o atressí la fermansa que él aurà donada de salvetat, qui*
- 5 *la deu salvar e defendre, aquela cosa volrà cobrar per qual que raon, lo comprador, per excepció doli mali, los pot remoure de lur enteniment, e no·ls n'és tengut ne obligat de redre la cosa ne de restituir.*
- 10 *Car légia cosa e contra raon és que aquels qui la cosa deven salvar e defendre contra tot hom éls la vulen revocar e vengen contra so que éls an fet e tractat. Quia que d'eviccione tenet accio ipsumque agentem repellit exceptio.*
- 15 *Si alcun, per sa gran benigneia o per sa gran franchea o per esguardament de pietat, donarà alcuna cosa en dot per alcuna femna, a la qual él no era tengut de dotar si no·s volia, e aquela cosa en alcun temps serà vençuda e guaynada*
- 20 *per alcuna raon a aquel qui la aurà presa, o serà donada, lo donador no és tengut en ren ne obligat de evicció.*
- Donador de neguna evicció no és tengut de la cosa que dóna, si doncs él especialment no*
- 25 *s'i obliga.*
- Tota defensió que ha lo venedor, deu e pot aver lo comprador.*
- Si per error del júgie e per pegea, so és que no sia savi, és vençut en plet lo comprador d'alcuna cosa que aja comprada, lo venedor de ren no li n'és tengut ne obligat de evicció; que la enjúria que per los júgies és feta al comprador no deu tornar en don del venedor.*
- 8.8.15 Sens dupte és que·l venedor d'alguna cosa, si la vol cobrar après que la venda aurà feyta, de què eyl és tengut e obligat de evicció, o atressí la فرمانça, que eyl haurà donada de salvetat que la deu salvar e defendre, aquela cosa volrà cobrar per qualque raó, lo comprador, per **excepció doli mali**, los pot remoure de lur enteniment, e no·ls n'és tengut ne obligat de retre la cosa ne de restituir.
- 8.8.16 Si algú per sa gran benigneia, o per sa gran franquea o per esguardament de pietat, donarà alguna cosa en dot a alguna fembra, a la qual eyl no és tengut de dotar si no·s volia, e aquella cosa en algun temps serà vençuda e guaynada per alguna raó a aquel qui la aurà presa, o serà donada, lo donador no és tengut en re ne obligat de evicció.
- 8.8.17 Donador de neguna evicció no és tengut de la cosa que dóna, si doncs eyl espressament no s'i obliga.
- 8.8.18 Tota defensió que ha lo venedor, deu e pot aver lo comprador.
- 8.8.19 Si per error del jutge o per peguea, ço és que no sia savi, és vençut en pleyt lo comprador d'alguna cosa que aja comprada, lo venedor de re no li és tengut ne obligat de evicció; car la injúria que per lo jutge és feyta al comprador, no deu tornar en don del venedor.

RÚBRICA 9

DELS AFFIYLAMENTS E DE EMANCIPACIONS

1 *Rúbrica de afillaments e de emancipacions. ¹*

Tot hom que pusca enjenrar o a fils o a files, o n'aja agutz, pot fer fil adobtiu o fila qual que persona a él plàcia, en presència de la cort, sens carta, o sens presència de la cort, ab carta e si-s vol, en son testament pot-li lexar tot cant ha e fer hereu, ab que lex la legítima al fils seus, si n'a. E si fils no a o alcun dels devalantz, a a lexar la legítima al pare e a la mare, si-ls ha, o als ascendens si pare ne mare no a.

10 *Si aquest pare qui aquest fil adobtiu aurà, mor entestat, que no aja descendents ne ascendents, pagades les sues enjúries e los seus deutes, aquest fil o fila adobtiu succesex en tots los seus béns e hés son hereu.*

Mas si a descendens, ven amb éls en successió per eguals partz. E si descendens no a, ven en successió ab los ascendens per eguals partz.

20 *E aquest pare aital pot desafilar al fil o fila adobtiu, per justa raon, en son testament. Encara-l pot desafilar denant la cort, sens justa raon, ab que li salve en sa mort la sua legítima.*

25 *Pot-lo amancipar, si-s vol, denant la cort, e encara, sens presència de la cort, ab carta, o donant a aquel muler o, si és fila, marit.*

Pus que-ls fils són amancipatz, no poden ne deven ésser forsatz ne destretz que tornen en poder de lur pare.

30 *Si-l pare malament, contra tota pietat, contracta sos fils, deu ésser forsat e destret que-ls amancip.*

Nul hom no pot adobtar altre en fil que sia major de dies que él metex, per so con adobtiu

8.9.1 *Tot hom qui pusca enjenrar o ha fiyls o fiyles, o n'aja aüts, pot fer fiyl adoptiu o fiyla, en presència de la cort, sens carta, o sens presència de la cort, ab carta, e si-s vol, en son testament pot-li lexar tot quant ha e fer hereu, ab que leyx la legítima als fiyls seus, si n'ha. Si fiyls no ha o alguns dels devaylants, ha a lexar la legítima al pare e a la mare, si-ls ha, o als ascendents.*

Si aquest pare qui aquest fiyl adobtiu aurà, mor entestat, que no aja descendents o ascendents, pagades les sues injúries e-ls seus deutes, aquest fiyl o fiyla adobtiu suceyx en tots los seus béns y és son hereu.

Mas si ha descendents, ve ab eyls en successió per eguals parts. E si descendents no ha, ve en successió ab los ascendents per eguals parts.

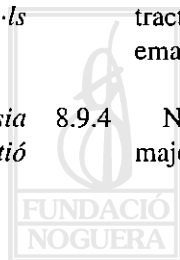
E aquest pare aital pot desaffiylar al fiyl o fiyla adoptiu, per justa raó, en son testament. E encara-l pot desaffiylar denant la cort, sens justa raó, ab que li salvu en sa mort la sua legítima.

Pot-lo emancipar, si-s vol, denant la cort, e encara sens presència de la cort, ab carta, o donant a aquel muyler o, si és fiyla, marit.

8.9.2 *Pus que-ls fiyls són emancipatz, no poden ne deven ésser forçatz ne destrets que tornen en poder de lur pare.*

8.9.3 *Si-l pare malament, contra tota pietat, contracta sos fiyls, deu ésser forçat e destret que-ls emancip.*

8.9.4 *Nuyl hom no pot adoptar altre en fiyl que sia major de dies que eyl meteyx, per ço car adopció*

1. RÚBRICA DE AFILLAMENTS: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.*

1 *deu semblar natura, car gran maravela seria e gran escarn e contra raon que nul fil sia major de dies que el pare.*

5 *Mas qui altra vol aobtar en fil, covén que aquel qui vol aver fil adobtiu, que sia major de XVIII ayns, car si menor és no pot ne deu adobtar altre en fil ne en fila.*

Femna nó pot adobtar altre en fil ne en fila, per so con femna fil ne fila no a en son poder.

10 *Totz aquels qui són en poder de lur pare, mort lur pare, són fetz de lur poder e són de lur dret.*

deu semblar natura, car gran maraveyla seria e contra raó que nuyl fiyl sie major de dies que el pare.

Mas qui altre vol adoptar en fiyl, covén que aquel qui vol aver fiyl adoptiu, que sia de VIII ans major. ²

Fembra no pot adoptar altre en fiyl ne en fiyla, per ço car fembra fiyl ne fiyla no ha en son poder.

8.9.5 Tots aquels que són en poder de lur pare, mort lo pare, són feyts de lur poder, e són de lur dret.

2. Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament, trobem en 8.9.4 una variant important: On el text A diu 18 anys, a partir del text C diu 8 anys, evident error que passa a totes les edicions: en parlar de l'adoptant A diu: "que sia major de XVIII anys, car si menor és no pot ni deu adobtar altre en fil ne fila".

El text C diu: "que sia de VIII anys major" es tracta del text facsímil i la lectura pot ser "devuit anys major", el fet però és que les edicions (derivades del llibre de la cadena) diuen VIII. Una altra lectura podria ser: que siga 8 anys major que l'adoptat, sempre, però, que l'adoptant tingui una edat mínima (que no fixaria el text) i que per complir amb la voluntat legal ("deu semblar natura") ens portaria entorn dels 18 anys del manuscrit A.

RÚBRICA 10

D'AQUELS QUI SÓN REEMUTS O ESCAPATS DE PODER DE LURS ENEMICS

1 *Rúbrica d'aquels qui són reebutz o escapatz de poder de lurs enemics.*¹

5 *Si alcun reem altre ab son aver de poder de sos enemics², so és de catiu, e aquel qui serà exit o reebut de catiu vol pagar lo preu o la quantitat per què l'auran tret de catiu, a aquel qui-l n'aurà tret o a sos hereus, de continent, la paga feta, deu ésser absolt e quit de poder d'aquel qui-l n'aurà tret. E si no vol pendre la paga, deu-la posar e consignar en una taula que sia segura, en tal manera que, totes ores que aquel vula pendre sa paga, en pau e sens contrast la pusca pendre e, assò fet, deu ésser forsat e destret aquel qui l'aurà tret de catiu que l'absolva e-l deliure. Per juy e per sentència dels ciutadans.*

20 *Tota femna franca que sia presa per sos enemics, si alcuna persona la trau o la reem d'aquel catiu, e après que la aurà reebuda e-n caurà d'alcun infant, jasia so que pusca retenir la mare tro que la reesó li sia pagada, no pot ne deu retenir l'infant per aquela reeson, ne-l dit infant de ren no li és tengut ne obligat.*

25 *Alcuna persona que sia presa per sos enemics e per qual que raon serà exida e deliurada d'aquela preson, deu cobrar totz los seus béns en aquel testament que eren los béns con aquela persona fo presa, no contrastant nula prescripció que sia correguda ne passada depús ela fo presa tro que fo deliurada e solta de la preson.*

8.10.1 *Si algú reem altre ab son aver de poder de catiu, e aquel qui serà reemut de catiu vol pagar lo preu o la quantitat per què l'auran tret de catiu, a aqueyl qui-l n'aurà tret o a sos hereus, de continent, la paga feyta, deu ésser absolt e quit de poder d'aquel que-l n'aurà tret. E si no vol pendre la paga, deu-la posar e consignar en una taula que sia segura, en tal manera que, totes hores que aquel vula pendre sa paga, en pau e sens contrast la pusca pendre e, açò feyt, deu ésser forçat e destret aquel qui l'aurà tret de catiu que l'absolva e-l deliure.*

8.10.2 *Tota fembra franca que sia presa per sos enemichs, si alguna persona la trau o la reem d'aquel catiu, e après que la aurà reemuda e-n caurà d'algun infant, jassia ço que pusca retenir la mare tro que la reencó li sia pagada, no pot ne deu retenir l'infant per aquela reencó, ne-l dit infant de re no li és tengut ne obligat.*

8.10.3 *Alguna persona que sia presa per sos enemichs, e per qualque raó serà exida e deliurada d'aquela presó, deu cobrar tots los seus béns en aquel estament que eren los béns quan aquela persona fo presa, no contrastant nuyla prescripció que sia correguda ne pasada depús eyla fo presa tro que fo deliura e solta d'aquela presó.*

1. RÚBRICA D'AQUELLS QUI-S SÓN REEMUTS: *Approbant arbitri consue-tudines* positas sub hac rubrica.

També la rúbrica 10 és aprovada íntegrament. En la rubricació, el text de C porta un error *aqueles* per *aquels*, que parteix del costum anterior 8.9.5 que també diu: "Totes aqueles que són en poder de lur pare" per "tots aquells".

2. Més significativa és la supressió al mateix començament de 8.10.1 de "de sos enemics" en el text on A diu: "Si alcun reem a altre... de poder de sos enemics ço és de catiu", en què s'elimina, per tant, l'expressió pejorativa i la redempció pot ésser feta de qui el tingui captiu, sense qualificació de si és o no enemic.

RÚBRICA 11 DE DONACIONS

1 *Rúbrica de donacions. 1*

5 *Si alcun dóna a altre, e li liura, les cartes de les compres dels servus o de catius, és entés que li dóna los catius o els servus que són contengutz en aqueles cartes, e enaxí a acció e demanda en aqueles contra lo donador o el posseidor d'aquels per accionem in rem.*

10 *Nul hom no sabent o forsat, no és entés que don ren. On si per aventura alcun fa carta a algun de donació, en la qual sia contengut que él dóna alguna cosa, de la qual él no cogità en son cor nul temps ne-n fo enteniment que aquela cosa donàs, jassia so que él aja feta subscripció de sa man pròpria en la dita carta, la donació*
15 *aquela no val res, per so que més val so que és veritat que no fa so que fentament o sens veritat és en escriptura.*

20 *Tota dona pot, estant en son matrimoni, fer donació entre vius de son dot e de son creix a tot hom, però no li pot liurar, per so con lo marit n'és seynor del dot e de l'escreix mentre que-l matrimoni dura.*

25 *Donació que és feta en frau, lo donador, si de la donació se vol penedir ne la vol revocar, no se'n pot penedir ne la pot revocar,*
car no és bella cosa ans és frau e engan que negun aja donada alguna cosa e pux la donàs a altre, e pux a altre, e enaxí enganaria cascun e dolus vel fraus nemini patrocinari debet.

30 *Francha cosa e deliura és a tot hom, que pot donar los seus béns a qui-s vol, sens embarc e contrast de nula persona, sens ensinuació que*

8.11.1 Si algú dona a altre, e li liura, les cartes de les compres o dels servus o de catius, es entés que li dóna los catius o els servus qui són conteguts en aqueles cartes, y enaxí ha acció e demanda en aquels contra lo donador o el posseidor d'aquels per actionem in rem.

8.11.2 Nuyl hom, no sabent o forçat, no és entés que do res. On si per avenura algú fa carta a algú de donació, en la qual sia contengut que eyl dóna alguna cosa, de la qual eyl no cogità en son cor nuyl temps ne-n fo en enteniment que aquela cosa donàs, jassia ço que eyl aja feyta subscripció de sa mà pròpria en la dita carta, la donació aquela no val re, per ço que més val ço que és veritat que no fa ço que fentament o sens veritat és en escriptura.

8.11.3 Tota dona pot, estant en son matrimoni, fer donació entre vius de son dot «e» de son escreyx a tot hom, però no-l li pot liurar, per ço car lo marit n'és senyor del dot e de l'escreyx mentre que-l matrimoni dura.

8.11.4 Donació que és feyta en frau, lo donador, si de la donació se vol penedir ne la vol revocar, «no se'n pot penedir, ne la pot revocar.»

8.11.5 Franca cosa e deliura és a tot hom, a qui dret no o vet, que pot donar los seus béns a qui-s vol, sens embarc e contrast de tota persona, sens

1. RÚBRICA DE DONACIONS: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.*

Aprovada la rúbrica íntegrament pels àrbitres, cal notar que en 8.11.4 es perd el final del text A, merament explicatiu, però en el text facsimilar C quedà carent de sentit, ja que es suprimeix des de la conclusió "no se'n pot penedir...". No passa a les edicions i així ho suplím.

1 no n'és tengut de fer a cort ne a nula persona,
jassia so que aquels béns púgien més de V morabatins quant se vol, enaxí emperò que-ls descendens si n'a, o ascendens en defalimient de descendens, no y sien defraudatz de lur legítima.

Cosa que sia donada o escambiada o per altre títol sia alienada, exceptada venda ², per lo contrait fet, si la traditió de la cosa no y és feta, no passa la seynoria en lo prenén o accipient lo contrait.

Neguna cosa que sia en plet o sia litigiosa, no pot ne deu ésser venuda ne donada ne en altra manera alienada, car si u era, ren que fet ne sia no val res, ne pot ne deu valer, ans és axí com si ren fet no y avia. E aquel qui la cosa vendrà, donarà o alienarà, deu donar al demanador, per pena, aitant com la cosa val, e deu menar lo plet de la cosa contra él mogut mentre dur e portar a acabament, sí que-l perda, sí que-l guaayn.

E si el reebedor de la cosa sabia o sab, con lo contrait se fa, que la cosa aquela és plet o era litigiosa, deu donar per pena al demanador aytant con la cosa val, e la cosa deu tornar e estar en aquel estament que era enans que-l contrait fos fet.

Però si no sabia o no sab que la cosa fos en plet ne litigiosa en temps del contrait, e no a pagat lo preu, no li deu ésser ne pot demanat, ne él no és tengut ne obligat de pagar aquel preu. E si lo preu avia pagat, a acció e demanda del preu, e-l pot demanar e cobrar d'aquel ab qui fo lo contrait, ab lo ters. Encara que li pot demanar d'aitant con aquel preu és per pena, per so con la cosa que era en plet e litigiosa li avia venuda. Mas seynor ne altre hom, per aquesta raon, no pot ne deu fer demanda, sinó aquestes persones sobredites. E si u fan, no val ren ne li n'és hom tengut ne obligat.

40 Donació que sia feta d'alcuna cosa e no sia liurada, si enaprés aquel donador d'aquela metexa cosa fa donació a altre, e él li liura la cosa, lo derrer donatari, so és aquel a qui la cosa és liurada, és fet e és seynor de la cosa.

ensinuació que no és tengut de fer a cort ne a nuylla persona, jassia ço que aquels béns puguen més de V morabatins quant se vol. Enaxí, emperò, que-ls descendents si n'ha, o ascendents en deffayliment de descendents, no y sien defraudats de lur legítima.

8.11.6 Cosa que sia donada o escambiada o per altre títol sie alienada, per lo contrayt feyt, si la tradició de la cosa no és feyta, no pasa la senyoria en lo prenent lo contrayt.

8.11.7 Nenguna cosa que sia en pleyt o sia letigiosa, no pot ne deu ésser venuda ne donada ne en altra manera alienada, car si o era, re que feyt ne sia no val re, ne pot ne deu valer, ans és axí com si re feyt no y avia. E aquel qui la cosa vendrà, donarà o alienarà, deu donar al demanador, per pena, aytan com la cosa val, e deu menar lo pleyt de la cosa contra eyl mogut mentre que dur, e portar a acabament, sí que-l perda, sí que-l guayn.

E si-l reebedor de la cosa sabia o sab, quan lo contrayt se fa, que la cosa aquela és en pleyt o era letigiosa, deu donar per pena al demanador aytan com la cosa val, e la cosa deu tornar e estar en aquel estament que era enans que-l contrayt fos feyt.

Però si no sap que la cosa fos en pleyt ne letigiosa e-l temps del contrayt, e no ha pagat lo preu, no li deu ésser demanat, ne eyl no és tengut de pagar aquel preu. E si lo preu avia pagat, ha acció e demanda del preu, e-l pot demanar e cobrar d'aquel ab qui feu lo contrayt ab lo terç. Encara que li pot demanar d'aytant com aquel preu és per pena, per ço car la cosa que era en pleyt e letigiosa li avia venuda. Mas seynor ne altre hom, per aquesta raó, no pot ne deu fer demanda, sinó aquestes persones sobredites.

8.11.8 Donació que sia feyta d'alguna cosa e no sia liurada, si enaprés aquel donador d'aquela metexa cosa fa donació a altre, e eyl li liura la cosa, lo derrer donatari, ço és aquel a qui la cosa és liurada, és feyt e és seynor de la cosa.

2. Excepto quod dicunt super sexta consuetudine que incipit "Cosa que sia et cetera" quod non debet inde, excipi contra-actus vendicionis ne sit contrarium duodecime consuetudine noni quaterni posite sub rubrica de rei vendicatione.

Els àrbitres (8.11.6) anul·len l'excepció de la venda perquè es contradia amb 3.8.2 (on ells mateixos han excepcionat la donació de pare a fill, però no la venda, que allí es vincula a la tradició) El costum 8.11.13 matisarà encara la donació de pare a fill "estan en la patria potestat".

- 1 *Donació que és feta per algun de la cosa moble o seent o semovent, o de qual que us plàcia cosa o dret en la qual sia contengut donació causa mors, so és que diga: «con jo aital don a vós n'aital après de la mia mort aital cosa», aquesta donació aital après, de la mort del donador, comensa a-ver forsa e vigor.*
- 5 *Però lo donador pot aital donació revocar e desfer totes ores que-s vula ne li plàcia, e encara per sola volentat o per simples paraulas o que diga: «penet-me'nt (sic) d'aital donació», e enaxí és no neguna.*
- 10 *E encara, aital donació no val si la persona a qui és feta la donació mor enans e primer que-l donador de la cosa. So és que aquel qui fa la donació.*
- 15 *Contensó que sia sobre propietat d'alcuna cosa, si vedat los és a-quels qui contenen per juy e per sentència dels ciutadans que aquí no lauren ne fassen ren, negun no y deu entrar ne laurar ne fer ren, tro que la contesa sia fenida entr-éls, per juy e per sentència dels ciutadans, o per posa que-n sia entr-éls feta.*
- 20 *Tot ciutadan o habitador de Tortosa e de sos térmens pot, en la casa o on se vol, teynir draps de lin e de lana e de seda, o lana o lin o seda, o filat de lana o de lin o de seda, ab tota tinta que él se vula ne li plàcia, sens contrast e embargament de nula persona.*
- 25 *Si amic o amiga, que volgarment són ditz drut o druda, se prometen entr-éls alguna cosa a donar, ab cartes o sens cartes, aital promessió feta entr-éls no val, ne pot ne deu valer. Mas si la cosa promesa li serà donada e liurada, lo donador ne el liurador no la poden revocar ne cobrar nul temps.*
- 30 *Pare, si dóna a son fil, estant en la pàtria potestat, francament e absoluta alguna cosa, aital donació no val ne pot valer, si doncs per la mort del pare no és confirmada tàcitament o espressa.*
- 35 *Cascun pot donar sa part a qui-s vol de la cosa comuna, jasia so que la cosa comuna no sia partida.*⁴
- 8.11.9 Donació que és feyta per algú de cosa moble o seent o movent, o de <qualque us plàcia cosa o dret en la>³ qual sia contengut donació **causa mortis**, que diga: COM YO AYTAL, DO A VÓS N'AYTAL, APRÉS DELA MIA MORT, AYTAL COSA, aquesta donació aytal, après de la mort del donador, comença a aver força e vigor.
- Però lo donador pot aytal donació revocar e desfer totes hores que-s vula ne li plàcie, e encara per sola volentat o per simples paraules, o que diga: PENET-ME'N D'AYTAL DONACIÓ, e enaxí és no nenguna.
- E encara, aytal donació no val si la persona a qui és feyta la donació mor enans e primer que-l donador de la cosa.
- 8.11.10 Contençó que sia sobre propietat d'alguna cosa, si vedat los és a aquels qui contenen per juhü, que aquí no lauren ne facen re, nengú no y deu entrar ne laurar ne fer re, tro que la conteçó sia fenida entr-eyls, per juhü o per posa qu-en sia entr-eyls feyta.
- 8.11.11 Tot ciutadà o habitador de Tortosa e de sos termes pot, en la casa o on se vol, teynir draps de li o de lana o de seda, o lana o li o seda, o filat de lana o de li o de seda, ab tota tinta que él se vula ne li plàcia, sens contrast e embargament de tota persona.
- 8.11.12 Si drut o druda se prometen entre éls alguna cosa a donar, ab cartes o sens cartes, aital promessió feyta entr-ells no val. Mas si la cosa promesa li serà donada, lo donador ne el liurador no la poden cobrar nul temps.
- 8.11.13 Pare, si dóna a son fiyl, estant en pàtria potestat, francament e absoluta alguna cosa, aytal donació no val, si doncs per la mort del pare no és confirmada tàcitament o espressa.

3. Suplim al text de 8.11.9 "qual que us plàcia cosa o dret en la", que falta en el facsímil C.

4. Tot i que la rúbrica és aprovada íntegrament, en les versions definitives falta el costum "Cascun pot donar sa part..." del text A.

A PARTIR DE 8.11.11, EL MS. C TORNA A SER ORIGINAL, I A AQUEST PERTANY LA RESTA DEL TEXT DE LA SEGONA COLUMNA.

- 1 *Negun que dóna a altre alguna cosa, o la li ven, o la li aliena, e en aquella cosa se retén usdelsfruitz, jasia so que no li liure ne li fassa estipulació de liurar la cosa, és entés e és que*
5 *la li a liurada e-l n'a mes en possessió. Pus que en la cosa aquella s'a retengutz lo usdelsfruitz.*
- Major de XXV ayns, e totz aquels a qui no és entredita aministració o alienació dels seus béns, poden fer donació purament o **ob causam**,*
10 *o simplement, o ob condició, o sub modo vel causa mortis, a qui-s vulen ne-ls plàcia. E encara menor de XXV ayns pot fer donació per núpcies e donar dot o exovar.*
- Donació pot ésser feta e vendició o alienació e tot altre contrait, exceptada estipulació, si-s vol, sien les persones presentz, si-s vol, sien absentz, e si-s vol que sien conegudes o no conegudes. Pot-se fer encara entre absentz, per cartes e per letres, e per missàgies, ab que les*
15 *partz y cosenten.*
20 *E encara si la donació és feta sens carta e sens escrit, val la donació, ab que provar se pusca leyalment.⁵*
- Donador és obligat e tengut a liurar la cosa per él donada o justa estimació per aquella.*
25 *per él donada o justa estimació per aquella.*
- Donació que sia feta sots condició **vel causa vel modo**, si aquel a qui-s fa la donació no complex la donació o la **causa vel modo**, pot cobrar e deu la cosa per él donada, sens contrast e excepció.*
30 *contrast e excepció.*
- 8.11.14 Negú qui dona a altre alguna cosa, o la li ven, o la li aliena, e en aquella cosa se reté usdelsfruitz, jassia ço que no la li liure ne li faça estipulació de liurar la cosa, és entés que la li ha liurada e-l n'a mes en possessió.
- 8.11.15 Major de XX e V ans, e tots aquels a qui no és entredita aministració o alienació dels seus béns, poden fer donació purament o **ab causam**, o simplement, o **ob condicionem**, o **sub modo vel causa mortis**. E encara menor de XX e V ans pot fer donació per núpcies e donar exovar.
- 8.11.16 Donació pot ésser feyta e vendició e alienació e tot altre contrayt, exceptada estipulació, si-s vol, sien «les persones» presents, si-s vol, sien absents, e si-s vol que sien conegudes o no conegudes. Pot-se fer encara entre absents, per cartes e per letres, e per missatges, ab que les parts hi consinten.
- 8.11.17 Donador és obligat e tengut a liurar la cosa per eyl donada, o justa estimació per aquella.
- 8.11.18 Donació que sie feyta sots condició **vel causa vel modo**, si aquel a qui-s fa la donació no complex la condició o la **causa vel modo**, pot cobrar e deu la cosa per él donada, sens contrast e excepció.

5. També a 8.11.16 es suprimeix la donació "sens carta e sens escrit".

LIBRE NOVÈ

RÚBRICA 1

QUALS PERSONES PODEN ACUSAR O NO ACUSAR

- 1 *Explicit liber VIII incipit liber IX*
Rúbrica quals persones poden acusar o no
acusar.
- 5 *Pus que hom a renunciat a la acusació, altra vegada no pot usar d'aquí enant d'aquela acusació.*
- 9.1.1 Pus que hom ha renunciat a la acusació, altra vegada no pot usar d'aquí a avant d'aquela acusació.
- Nul hom no pot acusar altre per procurador.*
- 9.1.2 Nuyl hom no pot acusar altre per procurador. ¹
- 10 *Qui accusar vol altre, deu-se escriure, so és obligar ab escrit e personalment que estia en presó² a pena de talió, e no deu ésser criminós, mas hom de bona fama. E aquela inscripció o obligació és entesa enaxí que, si él no prova so de què acusa l'altre, que deu pendre e sustenir*
- 15 *aquela pena que l'acusat deuria pendre e sustenir si provat li era lo crim de què és estat acusat e n'era condempnat per sentència.*
- 9.1.3 Qui vol acusar altre, deu-se escriure, ço és obligar ab escrit e personalment que estia en persona a pena de talió, e no deu ésser criminós, mas hom de bona fama. E aquela scripció o obligació és entesa enaxí que, si él no prova ço de què acusa l'altre, que deu pendre e sustenir aquela pena que l'acusat deuria pendre e sustenir si provat li era lo crim de què és estat acusat e n'era condempnat per sentència.
- Senyor, ne batle ne veger, ne nul altre hom que offici aja ne tenga de seynoria, acusació*
- 20 *criminalment ne civilment no poden fer per si*
- 9.1.4 Seynor, ne batle ne veger, ne nuyl altre hom qui offici aja ne tenga de seynoria, acusació criminalment ne civilment ne poden fer per si

1. EXPLICIT LIBER OCTAVUS ET INCIPIT NONUS. RÚBRICA QUALS PERSONES et cetera:

La sentència no menciona el primer costum, que passa sense variants.

Duodecimam que incipit: "Null no pot et cetera". **Approbant.**

2. Terciamdecimam que incipit: "Qui accusar vol et cetera". **Approbant.**

El costum 9.1.3, tot i que és aprovat pels àrbitres, té una variant tant al text C com a les edicions: *persona*, on el text A diu *preso*. Ens sembla un error del copista del manuscrit A, on potser hi havia un signe d'abreviatura perquè la lectura sigui "presso-na", com ho corregeixen els textos posteriors. Així constava ja en *Privilegis III núm. 31* (Item 2): "qui se ad penam Talionis subscribatur" en la dècada anterior a l'escripturació pels notaris Tamarit i Gil de Costums de Tortosa.

1 *metex ne per neguna altra persona entreposada per éls, ne per neguna enjúria que feta sia, per so con éls usarien o seria semblant que usassen dos officis, so és offici de seynor e de*
5 *acusador, so que ésser no pot ne deu.*

Accusador deu ésser un tan solament e no molts, car moltz una persona no poden accusar d'un crim. Mas I pot accusar molts, si moltz són estatz a I malefici a ffer.

10 *Item, pendén una accusació de l'accusat, no per so meyns altres lo poden accusar d'altres crims.*

A accusació o a denuntiatió o enquisició d'omey, primerament hi deven ésser reebutz los pruxmes parentz, si presentz són, que·ls estrayns, si la accusació o denunciació o enquisició fer volen.

15 *E si mols són los parentz, primerament hi deven ésser reebutz aquels qui pus prúxmens són en grau, si fer o volen. E si són en I grau deven·hi ésser reebutz, si fer la volen, los pus honestz e melors.*

E si neguns parents no y són, deu·hi ésser tota altra persona reebuda, si doncs no és persona vil, e assò, si és vil, deu ésser en coneguda dels ciutadans, si lo crim és públic.

Les acusacions se deven fer e·s fan, les partz presents e no absents.

30 *Si ans que la sentència sia donada mor l'accusat, tota la accusació, quant al crim e quant als seus béns, és morta, enaxí que·ls hereus o successors d'aquels no són tengutz de ren, si doncs alcuna cosa d'aquel crim en poder d'éls no venia, car ladoncs són tengutz d'aquela cosa*
35 *a restituir e no d'als.*

meteyxs ne per neguna altra persona entreposada per éls, si doncs no volien demanar e perseguir enjúria que fos feyta a éls o als lurs, que ladoncs poden·ho fer. ³

9.1.5 Accusador deu ésser un tan solament e no molts, car moltz una persona no poden accusar d'un crim. Mas un pot accusar molts, si moltz són estatz a un malefici a fer.

Item, <pendent> ⁴ una accusació de l'accusat, no per ço meyns altres [lo] poden accusar d'altres crims.

9.1.6 A <a> accusació o a denunciació o a inquisició d'omey, primerament hi deuen ésser reebuts los [pus] ⁵ pruxmes parents, si presents són, que·ls estrayns, si la accusació o denunciació o inquisició fer volen.

E si són en un grau, deuen·[hi] ésser reebuts, si fer·la volen, los pus honests e millors.

E si neguns parents no y són, deu·[hi] ésser tota altra persona reebuda, si doncs no és persona vil, e açò, si és vil, deu ésser en coneguda dels jutges, [si] lo crim és públic.

9.1.7 Les acusacions se deuen fer e·s fan, les parts presents e no absents.

9.1.8 Si ans que la sentència sia donada mor l'accusat, tota la accusació, quant al crim e quant als seus béns, és morta, enaxí que·ls hereus o successors d'aquels no són tengutz en res, si doncs alguna cosa d'aquel crim en poder d'éls no venia o·l pleyt no era contestat, exceptats crims d'eretgia, o de lesa magestat, que no són fenits per la mort. ⁶

3. Quartamdecimam que incipit: "Senyor ne batle et cetera" dicunt quod dominus baiulus, vicarius et quilibet officialis possint per se accusare si suam vel suorum iniuriam prosequantur. Et quantum ad hoc reprobant consuetudine. quia alias impediretur iusticia. In aliis approbant.

Els àrbitres aproven el costum, amb la salvetat que puguin perseguir la injúria feta als senyors o als seus. I així s'introdueix a les versions posteriors. Una nota marginal del manuscrit C recorda que així era previst en la Sentència de Flix.

4. Quintamdecimam que incipit: "Acusador et cetera". Approbant.

El costum 9.1.5 té un error a partir del text C i a totes les edicions: *poden* el que en A era *pendén*. Això obliga a Oliver a posar una nota explicativa a peu de plana. La lectura en A és correcta "Item pendén una acusació... no per ço menys altres lo poden acusar..."

5. Sextamdecimam que incipit: "Acusació, denunciació et cetera". Approbant.

El text C (9.1.6) afegeix *pus* abans de "pruxims parents".

Decimamseptimam que incipit "Les acusacions et cetera". Approbant.

6. Octavamdecimam que incipit: "Si ans que la sentència et cetera" Approbant, si lis non est contestata, preterquam in

- 1 *Si alcun és absolt d'alcuna accusació de crim per sentència dels ciutadans o de son júgie, d'aquí enant per aquel crim no-l pot nul hom*
5 *accusar, ne denuntiatió ne enquisició no y deu ésser feta, per so con de un crim moltes accusacions no deven ésser fetes ne denunciacions ne inquisicions, sobre aquella persona metexa.*
- 10 *Hereus ne successors no són tengutz de vengiar la mort d'aquels de qui són hereus o successors si no-s volen, ne-n deven perdre la successió ne-n caen en pena neguna. Emperò si vengiar-la volen, deven-o fer per accusació o per denuntiatió o per inquisició, e no d'altra manera, per so com no pertayn a nul hom que*
15 *prenga vengiança d'altre sinó per les maneres sobredites.*
- 20 *Denunciació és entés con el veger ab los ciutadans, sens altra persona, fa la inquisició per sola la denuntiatió.*
La enquisició és entesa con aquel qui fa la denuntiatió vol ésser a menar la enquisició e donar testimonis e fer totes altres coses que a la inquisició pertaynen.
- 25 *Dels crims, los uns són públics e ls altres privatz. Privatx són aquestz, so és saber, ladronissos o furtz, roberies, e dons, e enjúries. Públics són dels quals és donada execució so és de què pot fer accusació o demanda tot hom del poble.*
30 *Item, dels públics crims, los uns són capitals, so aquels qui deven ésser condempnatz a pena de sang; los altres són no capitals, per los quals los accusatz deven ésser punitz a pena de diners.*
35 *Los quals crims públics se deven provar plus clarament que-l sol no luu e-l mig dia * ne és clar com pus clar pot ésser.*
- 9.1.9 Si alcú és absolt d'alcuna acció de crim per sentència de son jutge, d'aquí enant per aquel crim no-l pot nul hom acusar, ne denunciació ne enquisició no y deu ésser feyta, per ço car d'un crim moltes accusacions no deuen ésser feytes ne denunciacions ne enquisicions, sobre aquella persona metexa. Si doncs no-s provava que y agués aüda collusió. ⁷
- 9.1.10 Hereus ne successors no són tengutz de vengiar la mort d'aquels de qui són hereus o successors, ne deuen perdre la successió ne caen en pena neguna. Emperò si venjar-la volen, [poden]-o fer per accusació o per denunciació, o per inquisició, e no d'altra manera, per ço car no pertayn a nul hom que prenga venjança d'altre sinó per les maneres sobredites.
- 9.1.11 Denunciació és entés quan lo veguer ab los ciutadans, sens altra persona, fan la inquisició per sola denunciació que al veguer és feyta.
Inquisició és entesa com aquell qui fa la denunciació vol ésser a menar la inquisició, e a donar testimonis e fer totes altres coses qui a la inquisició pertaynen.
- 9.1.12 Dels crims, los uns són públics e los altres [privats]. Privats són aquestz, ço és a saber, ladronicis, furts, roberies, e dans, e injúries. Públics són de què pot fer accusació o demanda tot hom de poble.
Item, dels públics crims, los uns són capitals, ço és aquels qui deuen ésser condempnats a pena de sanc; los altres són no capitals, per los quals los accusats deuen ésser punits a pena de diners.
Los quals crims públics se deuen provar clarament.

crimimbus hereses et lese magestatis in quibus duobus casibus reprobant eam.

Efectivament, a partir del text C s'introduirà, com volen els àrbitres, "abans de plet contestat i exceptats crims d'eretgia o de lesa magestat..."

7. Decimam nonam que incipit: Si alcú és absolt et cetera". **Approbant, nisi collusio probaretur.**
D'acord amb la sentència arbitral, 9.1.9 afegeix a partir de C la prova de col·lusió com a excepció.

8. Vicesimam que incipit: "Denunciació és entés et cetera". **Approbant.**

Vicesimamprimam que incipit: "Tot hom pot acusar et cetera". **Approbant.**

Vicesimamsecundam que incipit: "Hereus ni successors et cetera". **Approbant.**

Vicesimam terciam que incipit: "Dels crims et cetera". **Approbant.**

L'ordre dels costums en l'arbitratge és divers: en primer lloc va el 9.1.11, i a continuació 9.1.13, 9.1.10 i 9.1.12.

Només a 9.1.12 trobem una variant a notar, la redacció definitiva suprimeix una dita popular, inconvenient en un text jurídic: "plus clarament que-l sol no luu e-l mig dia".

1 *Tot hom pot accusar en crim públic a qui no és vedat. Vedat és a les femnes, si doncs no acusen la enjúria de lurs fils, o de lurs pares, o de lurs mares, o de germanes, o de cosín jermans, car en aquestz cases hi poden e i deven ésser reebudes, si eles se volen.*

Menor de XIII ayns no pot accusar.

Item, ne mut no pot accusar, ne persona que sia infamis.

10 *Item, ne encara no pot accusar aquel que a preses diners, que fassa acusació o no fassa acusació.*

Item, ne aquel qui serà estat subornat de fer fals testimoni.

15 *Item, los libertz no poden accusar lurs padrons o lurs padrones.*

Item, ne aquels que an meyns de L morabertins en sus béns no poden accusar.

20 *Però aquestz desús ditz, jasia so que-ls sia vedat d'acusar en crims públics, si volen perseguir lur enjúria pròpria o mort de lurs pruxmes, poden-o fer, e no-ls és vedat, ab que si menor és de XIII ayns, que u fassa ab auctoritat de son tutor.*

25 *Item, compaynó no pot accusar son compaynó ne aquel qui és participant ne parsoner d'aquel crim en què serà accusat l'altre.*

30 *Item, jerman o jermana no pot accusar son jerman ne sa jermana per leu crim, si doncs greu crim no era.*

35 *Servu ne catiu no pot accusar nul hom, per so com no a persona d'estar en juy, sinó en aquestz III cases que-s segexen: Lo primer si alcun amaga o tuda testament o condicils en què li fos lexada libertat. Lo segon és d'aquel qui fa falsa moneda. Lo ters és d'aquel qui pot accusar aquel qui mata son seynor.*

40 *Accusatz poden ésser reglarment hòmens e femnes e majors de XIII ayns. E majors de X ayns poden ésser accusatz si atendment (sic) que conegen con fan mal e con feren ben.*

45 *Encara poden ésser accusatz vius, mas no mors, per so con l'acusat és mort, lo crim és fenit. Iuxta illud que mortuo peccatore extinguitur peccatum, exceptat en crim de heresia e crim de lesa majestat, qui poden ésser*

9.1.13 *Tot hom pot accusar en crim públic a qui no és vedat. Vedat és a les femnes, si doncs no acusen la injúria de lurs fiyls o de lurs pares, o de lurs mares, o de germans, o de cosins germans, car en aquestz cases hi poden e y deven ésser reebudes, si elles se volen.*

Menor de XIII ans no pot accusar.

Item, ne mut no pot accusar, ne persona qui sia infamis.

Ne encara no pot accusar aquel qui ha preses diners que fassa acusació, o que no faça acusació.

Ne aquel qui serà estat sobornat de fer fals testimoni.

Item, los liberts no poden accusar lurs padrons o lurs padrones.

Item, ne aquels qui han meyns de L morabertins en sos béns, no poden accusar.

9.1.14 *Però aquestz desús ditz, jassia ço que-ls sia vedat d'acusar en crims públics, si volen perseguir lur injúria pròpria o mort de lurs pruxmes, poden-o fer, e no-ls és vedat, ab que si menor de XIII ans, que u faça ab auctoritat de son tutor.*

Item, compaynó no pot accusar son compaynó, ne aquel qui és participant ne parsoner d'aquel crim ⁹ en què serà accusat l'altre.

Item, germà o germana no pot accusar son germà o sa germana per leu crim, si doncs greu crim no era.

Servu ne catiu no pot accusar nul hom, per ço car no ha persona d'estar en juhii, sinó en aquestz tres cases que-s seguxen: Lo primer, si alcú amaga o tuda testament o codicils en què li sia lexada libertat. Lo segon cas és d'aquel qui fa falsa moneda. Lo terç cas és d'aquel qui pot accusar aquel qui mata son seynor.

9.1.15 *Accusatz poden ésser regularment [h]òmens e femnes, e major de XIII ans. E majors de X ans poden ésser accusatz si han enteniment que conegen quan fan mal e quan fan bé.*

9. Vicesimam quartam que incipit: "Item germà et cetera". **Approbant.**

A partir del text C el costum (9.1.14) no comença "Item germà..." sinó dos apartats abans. S'introdueix, a més a més, una variant que en el text A era un text clar i ara es fa obscur, referida al companyó. Diu el text A que no pot acusar el company, ni el partícep "d'aquel crim en què serà acusat l'altre", text que, a partir de C, diu: "ni qui serà acusat d'altre crim". Ho corregim d'acord amb el ms. A.

1 *accusatz en vida e en mort. Item, servu no pot ésser accusat en pena peccuniària, mas pot ésser accusat a mort e a perdiment de membres.*¹⁰

5 *L'acusat pot posar sos excepccions dilatòrias, ans de plet comensat, e peremptòries, après de plet comensat, si neguna n'a, e fer totes coses que pusca a son dret a conservar.*

10 *Tot crim en què certa pena no a posada en aquest libre, deu ésser punit e determenat a albir e conexensa dels ciutadans e per juy e per sentència dels ciutadans de Tortosa.*

15 *En les demandes dels crims, perex la instància del juy fenits II ayns del dia del comensament del plet a enant, so és del dia que-l plet se comensa tro a II ayns complitz e, passatz, perex la instància del juy.*¹²

20 *Si alcun serà accusat per alcun crim e serà pugiat en la Çuda e mes en preson, e l'acusador cessarà, que no menarà el plet ne-l volrà menar-lo, lo veger deu aquel amenar en la cort, dient e protestant si aquel qui l'a acusat ne altres volen menar aquela acusació. E assò deu fer per tres dies que hom tenga cort e a dia de cort. E si aquel acusador o altre vol menar la acusació, pot-o ffer e portar a acabament.*

25 *Mas si dins aquels III dies, aquel acusador ne altre no volran menar aquella acusació, los III dies passatz, per juy e per sentència dels ciutadans, aquel accusat deu ésser absolt de tot so per què era accusat, exceptat de coltel tret, si tret l'aurà, de què la seynoria pot demanar LX sous e no ren plus, car de totes les altres coses deu ésser absolt e de tota pena e altres*

9.1.16 *L'acusat pot posar ses excepccions dilatòries ans del pleyt començat, e peremptòries après del pleyt començat, si neguna n'a, e fer totes coses que pusca a son dret a conservar.*

9.1.17 *Tot crim en què certa pena no ha posada en aquest libre o en dret comú¹¹, deu ésser punit e determenat a albir e a conexença dels jutges.*

9.1.18 *Si alcú serà accusat d'alcun crim, e serà pujat en la Çuda e mes en presó, e l'acúsador cessarà, que no menarà el pleyt ne-l volrà menar, lo veguer deu aquel menar en la cort, dient e protestant si aquel qui l'a accusat ne altres volen menar aquella acusació. E açò deu fer per tres dies que hom tenga cort. E si aquel acusador o altre vol menar la acusació, pot-ho fer e portar a acabament.*

Mas si dins aquels dies, aquel acusador ne altre no volran menar aquella acusació, los tres dies passats, per juhií, aquel accusat deu [ésser] absolt de tot ço que era accusat, exceptat de coltel tret, si tret l'aurà, de què seynoria pot demanar LX sous. Salv emperò ço que és en la Composició, aquí hon diu ENCARA CONSENTIREN¹³, car de totes les altres coses deu ésser absolt e de tota pena e altres coses deliurat, sens tot contrast.

10. **Vicesimam quintam que incipit: "Accusats poden ésser et cetera".** **Approbant.**

Pel que fa a 9.1.15, a partir del text C i sense que l'arbitratge en digui res, es suprimeix el final del costum respecte a l'acusació contra morts o serfs. El manuscrit C porta una nota marginal a l'inici del costum: "Ad incipit Acusats poden ésser..." rectificatòria de la inicial que és errònia (una L i no una A) i que, a més a més, està fora de lloc.

11. **Vicesimam sextam que incipit: "L'acusat et cetera".** **Approbant.**

Vicesimam septimam que incipit: "Tot crim et cetera". **Approbant, nisi super illis criminibus certa pena sit statuta in iure.** Els àrbitres aproven el costum, però afegiran, i així constarà en les versions posteriors, el dret comú (a més de Costums), abans de l'albir del jutge.

12. **Vicesimam octavam que incipit: "En les demandes et cetera".** **Approbant.**

Tot i que el costum és aprovat desapareixerà en les versions de C i en les posteriors.

13. **Vicesimam nonam que incipit: "Si alcun serà et cetera".** **Approbant, salvo quo dicitur in composicione que incipit "Pateat Universis et cetera", ibi: "Item consenserunt quod notorie et publice delinquentes et cetera".**

Efectivament, els textos a partir de C introduiran la salvetat, referida a la Composició de Josà. També C, per nota marginal, destaca el darrer paràgraf: "Optimmam consuetudinem pro captis".

1 *coses deliure, sens tot contrast e embarch.*

5 *Però si-l veger no l'amenava per aquels III dies a la cort, o no u volia fer, a instància d'alcun dels ciutadans, los ciutadans de continent lo deven fer avalar, sens tot contrast e alongament. E si per aventura no u volia fer, ren no deu ésser enantat en la cort, ne y deu hom enantar, en aquel dia ne en altres, tro que aquel sia amenat en la cort e sia seguit son dret. E veger*
10 *ne batles no poden ne deven embargar ne contrastar que no venga a la cort e, si u fan, no val ne deu valer, e ren en la cort no-s deu ne pot enantar en altres fets tro aquel sia avelat e amenat en la cort.*

Però si-l veguer no l'amenarà per aquels tres dies a la cort, o no u volia fer, a instància d'algú dels ¹⁴ ciutadans de continent lo deuen fer avalar, sens tot alongament e contrast. E si per aventura no u volia fer, ren no deu ésser enantat en la cort, ne y deu hom enantar, en aquel dia ne en altres, tro que aquel sia amenat en la cort e sia seguit son dret. E veger ne batles no poden ne deuen embargar ne contrastar que no venga a la cort e, si o fan, no val ne deu valer, e res en la cort no-s deu [enantar] en altres feyts tro aquel sia avallat e amenat en la cort.

14. En el paràgraf final del text on A diu: "... a instància d'alcun dels ciutadans, los ciutadans de continent", el text C diu: "a instància d'algú dels ciutadans, de continent" i les edicions "a instància d'algú, los ciutadans de continent". Les edicions acaben deixant la instància a qualsevol, sigui o no ciutadà.

RÚBRICA 2

DE FORÇA FEYTA A FEMNES, DE FORNICATIÓ E DE ADULTERIS O ESPONCELADES O ESVERGENADES

1 *Rúbrica de forsa feta a femnes, de fornicació o d'aülteris, o espuncelades o desvergenades.*

5 *Qui forsarà femna verge e la desflorarà, e ella o sos amics d'aquela forsa e esvahiment se clamaran, aquel qui la forsa a feta, si és de çà valor, deu-la pendre per muler, o donar tan bon hom con él és, en marit.*

10 *Però si él val molt més que ela, deu-li tant del seu que ela pusca aver aitan bon marit con ela pogra aver ans que aquela forsa agés presa. E si assò no faya, o no volia fer, o no u pot fer, l'om qui aquesta força aurà feta, deu perdre es cap.*

15 *E no tant solament n'és tengut aquel qui la forsa ha feta, e obligat a assò, ans totz aquels qui aquesta forsa li auran aydada a ffer e y seran amb él ne són tengutz e obligatz axí bén con aquel qui l'aurà desflorada. Però complén aquel qui la forsa aurà feta, o altre per él, o la un d'aquels qui estat y seran, los altres deven*
20 *ésser absolts e deliures.*

Femna que aja marit, si alcun la forsa, ela clamant e provant la forsa, aquel qui la forsa aurà feta, deu ésser penjat en tal manera que muira.

25 *Qui forsarà femna que no sia maridada ne sia verge, per la forsa que aurà feta li deu donar tant del seu que-n pusca aver e pendre marit de la valor d'ela, si doncs ela no era putana pública, e assò deu ésser fet per sentència e per*
30 *conexensa dels ciutadans. Emperò, si no aurà què li don per la dita forsa feta, estia tant pres dins en la tàvega tro aja pagat so que li serà jugiat.*

9.2.1 *Qui forçarà femna verge o la desflorarà, e ella o sos amics d'aquela força e svaiment se clamaran, aquel qui la força ha feyta, si és de sa valor, deu-la pendre per muyller, o donar tam bon hom ' com él és, en marit.*

Però si él val molt més que ella, deu-li donar tant del seu, que eyla pusca aver aytam bon marit com ella pogra aver ans que aquella força agués presa. E si açò no faia, o no u volia fer, o no u pot fer, l'om qui aquesta força aurà feyta, deu perdre lo cap.

E no tan solament n'és tengut aquel qui la força ha feyta, e obligat a açò, ans tots aquels qui aquesta força li auran aydada a fer e y seran ab él, ne són tengutz e obligatz, axí bé com aquel qui la aurà desflorada. Però complen<t> aquel qui la força aurà feyta, o altre per él, o la <un> d'aquels qui estats hi seran, los altres deuen ésser absolts e deliures.

9.2.2 *Femna qui aja marit, si algú la força, eyla clamant e provant la força, aquel qui la aurà feyta, deu ésser penjat en tal manera que muyra.*

9.2.3 *Qui forçarà femna que no sia maridada ne sia verge, per la força que aurà feyta li deu donar tant del seu que-n pusque aver e pendre marit de la valor d'eyla, si doncs ella no era putana pública, e açò deu ésser feyt per sentència. Emperò, si no aurà què li do per la dita força feyta, estia tant pres dins la tàvega tro aja pagat ço que li serà jutgat.*

1. RÚBRICA DE FORÇA FEYTA et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.**

Aprovada íntegrament la rúbrica, notem que en el costum 9.2.1. el manuscrit C diu, com A, "tan bon *hom* com él és en marit". Però les edicions perden el mot *hom*.

1 *Si alcun està ab seynor e menja son pan e pren soldada d'él o està en cosiment del seynor o pren benifet d'alcun de menjar, que estia en son alberch d'aquel qui fa lo benifeit, e ajustament carnal aurà ab la muler d'aquel seynor, o ab sa fila, o ab sa néta, o ab sa germana, o ab sa parenta que sia en lo quart grau ab lo seynor, o la se'n menarà per raon que la prenga per muler, deu ésser penjat o deu perdre lo cap en tal guisa que muira.*

Aquela metexa pena deu sostenir si dins l'ayn après que's serà partit d'aquel seynor fa aquestz crims desús ditz o l d'aquestz crims.

15 *Si alcun és pres en aüülteri ab muler d'altre, jasia so que él aja muler o no, nula pena no merex si doncs lo marit d'ela no l'acusava.*

20 *Car ladoncs, si'l marit de la dita femna ab qui serà pres en l'aüülteri l'acusa, deu ésser corregut per la ciutat tot despulat sens tota vestidura e nuu e assotat corrent per la ciutat del coyl de sen Johan tro fora la porta de Vinpeçol.*

25 *Mas no deu soffrir altra pena en sa persona ne en ses coses. E aquest corrimet per la ciutat en qual que cas sia fet e totes les altres justícies se deven fer de dia e no de nit.*

Alò metex s'és de la femna, si serà acusada per lo marit, que'n sia feta aquela metexa justícia que serà feta de l'hom con hi és pres e n'és acusat per lo marit.

30 *Ladoncs és dit que és fet aüülteri, si amdui són trobatz jaentz e-l lit, o lo hom serà vist que's lev del lit, ela remanent en aquel lit, o levant atressí del lit ab él emsems o ans d'él.*

35 *Si jueu o sarrayn seran trobatz jaentz ab xrestiana, lo jueu o el sarrayn deven ésser tiragasats e rossegats e la xrestiana deu ésser cremada en guisa e en manera que muiren, e aquesta accusació pot fer tot hom del poble senes pena de talió ne d'altra.*

40 *Exceptat que si la femna era forsada, o él anava vestit axí com a xrestian on ela fos enganada, que ladoncs ela no deu soffrir pena e él deu ésser tiragassat.*

45 *Si alcun acusa alguna femna o d'alcun hom dién e posant contra ela o contra él que és estat*

9.2.4 *Si algú està ab seynor, e menge son pa, e pren soldada d'él, o està en cosiment del seynor, o pren benifeyt d'alcú de menjar, que estia en son alberch d'aquel qui fa lo benifeyt, e ajustament carnal aurà ab la muyler d'aquel seynor, o ab sa fiyla, o ab sa néta, o ab sa germana, o ab sa parenta que sia en lo quart grau ab lo seynor, o la se'n menarà per raó que la prenga per muyler, deu ésser penjat, o deu perdre lo cap.*

Aquela metexa [pena] deu sostenir, si dins un an après que serà partit d'aquel seynor, fa aquestz crims desús dits.

9.2.5 *Si algú és pres en adulteri ab muler d'altre, jassia ço que él aja muler o no, nulla pena no mereyx si doncs lo marit d'eylla no l'acusava. Car ladoncs si'l marit de la dita femna ab qui serà pres en aüülteri l'acusa, deu ésser corregut per la ciutat, tot despulat sens tota vestidura, e açotat, del coyl de Sen Jouan tro fora la porta de Vinpeçol. Mas no deu soferir altra pena en sa persona ne en ses coses. E aquest corrimet per la ciutat en qualque cas sie feyt, e totes altres justícies, se deuen fer de dia, e no de nit.*²

Allò metex s'és de la femna, si serà acusada per lo marit, que'n sia feyta aquela metexa justícia com serà feyta de l'hom quan és pres e n'és acusat per lo marit.

9.2.6 *Ladoncs és dit que és feyt aüülteri si abdui són trobatz jaent e-l lit, o l'hom serà vist que's lev del lit, ella remanent en aquel lit, o levant atressí del lit ab él ensems o ans d'él.*

9.2.7 *Si jueus o sarayns seran trobatz jaent ab xrestiana, lo jueu o el sarayn deven ésser tiraçats e rocegats, e la xrestiana deu ésser cremada, en guisa e en manera que muyren. E aquesta acusació pot fer tot hom de poble, sens pena de talió ne d'altra.*

Exceptat que si la fembra era forçada, o él anava vestit axí com a xrestian on ela fos enganada, que ladoncs ela no deu sofrir pena e él deu ésser tiraçat.

9.2.8 *Si alcú acusa alguna femna o alcun hom, dién e posant contra ela o contra él que és estat*

2. Costum 9.2.5: En tot cas Furs no posa la pena d'assots sinó únicament el corrimet, però, en canvi, Costums de Lleida sí.

1 *alcavot de ça muler, o de sa fila, o de neguna
altra persona que sia conjunta de l'accusador
tro al quart grau, con leyalment sia provat
contra él o ela que enaxí sien estatz alcavotz,
5 tota nua o nuu, cavalcant en un àsen, e assotan,
deven ésser corregutz per la ciutat, tenent un
ferre per la lenga que pos de part en part, e
cridant lo sayg: «qui aytal farà, aital pendrà».*
Raptum comitit qui florem virginittatis pue-
10 *lle remittentis violenter eripit.*

*Nul hom no pert ne deu perdre vestedures ne
altres coses per nul crim de què sia acusat ne
condempnat, si doncs no és condempnat a mort
e que muira. Car ladoncs, con és condempnat
15 a mort, e mor penjan o tiragassan, o en altra
manera, les vestedures totes, e el coltel, e la
corrègia, e les çapates, e tot so que porta, ex-
ceptat diners, són e deven ésser dels saygs.*

alcavot de sa muyler, o de sa fiyla, o de neguna
altra persona que sia conjunta de l'accusador
tro al quart grau, quan leyalment sia provat
contra él o ela que enaxí sien estatz alcavots, tota
nua o nuu, cavalcant en un ase, e açotan<†>,
deuen ésser <correguts>³ per la ciutat, tenent un
ferre per la lenga que li pas de part a part, e
cridan lo sayg: QUI AYTAL FARÀ, AYTAL PEN-
DRÀ.

9.2.9 Nuyl [hom] no pert ne deu perdre vestedures
ne altres coses per nuyl crim de què sia acusat
ne condempnat, si doncs no és condempnat a
mort e que muyra. Car ladoncs, con és con-
dempnat a mort, e mor penjan<†> o tiraçan<†>, o
en altra manera, les vestedures totes, e-l coltel,
e la correja, e les çabates, e tot ço que porta,
exceptats diners, són e deuen ésser dels sags.

3. També en 9.2.8 el manuscrit C diu *açotats* (per *correguts*), error que no passa a les edicions. Al final del costum el text llatí "*Raptum comitit...*" que en A va com a costum diversa, desapareix en les versions successives.

RÚBRICA 3 DE CRIMINE FALSI

1 **Rubrica de crimine falsi.**

Certa cosa és e manifesta, que fa públic crim aquel qui cela ne embla testamentz o cartes públiques.

9.3.1 Certa cosa és e manifesta, que fa públic crim aquel que cela ne embla testaments o cartes públiques.

5 *Negun pintor no pos argent per or, ne nula color per altra, e si u fa, deu perdre tota la messió que feyta aurà en aquella obra.*

9.3.2 Negun pintor no pos argent per aur, ne nulla color per altra, e si o fa, deu perdre tota la messió que feyta i aurà en aquella obra.

10 *E alò metex se deu observar en totz los altres officis, que no deu hom metre I per als, ne vendre una cosa per altra, e si u fan, deven perdre tota la obra.*

E alò metex se deu observar en tots los altres officis, que no deu hom metre un per als, ne vendre una cosa per altra, e si o fan, deuen perdre tota la cosa.

15 *Argentés o altres menestrals, si de les coses a él liurades, emblaran o retendran o y mesclaran ren, sens volentat del seynor, deven ésser preses e punitz axí com a ladres.*

9.3.3 Argenters o altres menestrals, si les coses a éls liurades, emblaran o retendran o y mesclaran re, sens volentat del seynor, deuen ésser preses e punits axí com a ladres.

Nul hom no pot ne deu fer segel ne bula, sinó per manament d'aquel qui la fa fer, e si u fa, axí com a falsari deu ésser punit.

9.3.4 Nuyl hom no pot ne deu fer segell ne bolla, sinó per manament d'aquel qui la fa fer, e si u fa, axí com a falsari deu ésser punit. ¹

20 *Un vin, pus que cridat és per la ciutat, no deu ésser cregut lo preu, dementre que jens de vin aja en aquella bóta. Lo preu, bé-l pot minvar, mas no créxer, ne neguna mescla, pus que cridat és, no y deu fer, ne metre ayga, ne y deu mesclar altre vin, si doncs no és d'aquela sabor e d'aquela color, ne deven fer cridar un vin e vendre altre. E qui contra assò farà, deu pagar per pena V sous per cascuna d'aqueles coses. E atressí, sotz aquela pena de V sous, deu tenir les mesures dretes e leyals, dels quals V sous*
25 *deu aver la cort lo ters, e el comú l'altre ters, e l'acusador lo ters remanent.*

9.3.5 En vi, pus que cridat s'és per la ciutat, no deu ésser cregut lo preu dementre que gens de vi aja en aquella bóta. Lo preu, bé-l pot minvar, mas no créxer, ne neguna mescla, pus que cridat és, no y deu fer, ne metre aygua, ne y deu mesclar altre vi, si doncs no és d'aquela sabor e d'aquela color, ne deuen fer cridar un vi e vendre altre. E qui contra açò farà, deu pagar per pena XXX sous per cascuna d'aqueles. E atressí, sots aquela pena, deu tenir les mesures dretes e leyals, dels quals XXX sous, deu aver la cort lo terç, « el comú l'altre terç », e l'acusador l'altre romanent, si n'i aurà; si no, aquel terç sia de la cort.

1. RUBRICA DE CRIMINE FALSI: Quadragesimam que incipit: "Certa cosa és et cetera". Approbant.

Quadragesimam primam que incipit: "Negun pintor et cetera". Approbant.

Quadragesimam secundam que incipit "Argenters et cetera". Approbant.

Quadragesimam terciam que incipit: "Null hom et cetera". Approbant.

Els àrbitres aproven sense variacions els quatre primers costums.

1 *Alò metex ç'és en la farina, e poden e deven ésser forsatz que la venen segons lo preu que primer y posaren.*

Allò metex és en la farina, e poden e deuen ésser forçats que la venen segons lo preu que primer hi posaran. E la exsecució d'aquestes coses se façe per lo veguer e·ls ciutadans en·sems. E si·ls ciutadans, requests una vegada en la cort per lo veguer, no y volran ésser, faça-o lo veguer per si metex; e si·l veguer, request una vegada, no y volrà ésser, façen-o los ciutadans per si. ²

5 *Qui sens volentat de rey fa neguna moneda, o la fa fer, o la falça, deu ésser penjat sençs tot remey. Atressí, qui falsa moneda fabricarà o farà fabregar, sens tot remey sia penjat. ³*

9.3.6 Qui sens volentat del rey fa neguna moneda, o la fa fer, o la falsa, deu ésser penjat sens tot remey.

10 *Creedor qui fa alcun frau ab son deutor, enaxí que·l deutor, après d'aquel frau fet, ven la cosa a aquel creedor obligada, al comprador no nou ren, mas aquels qui fan aquela falsia deven ésser punitz e condempnatz, si clamçs són fetz.*

9.3.7 Creedor qui fa algun frau ab son deutor, enaxí que·l deutor, après d'aquel frau feyt, ven la cosa a aquel creedor obligada, al comprador no nou re, mas aquels qui fan aquela falsia deuen ésser punits e condempnats, si clams ne són feyts.

15 *Pena de falçaris és aquesta, que deven donar a la part a qui fan la falsia lo doble, so és dos tantz que la cosa no val, de què serà feta la falcia; exceptatz aqueles coses en què ja és certa e determenada la pena, que en aquela tant solament deven ésser condempnatz, e no en plus.*

9.3.8 Pena de falsari és aquesta, que deuen donar a la part a qui fan la falsia, la dobla, ço és dos tant que la cosa no val, de què serà feyta la falsia; exceptades aqueles coses en què ja és certa e determenada la pena, que en aquella tant solament deuen ésser condempnats, e no en plus

2. Quadragesimam quartam que incipit: "En vi et cetera". **Approbant.** Et quia propter modicitatem pene homines sunt prompiores ad delinquendum, dicunt arbitri quod qui contrafecerit solvat triginta solidos pro quolibet excessu, de quibus dominatio habeat terciam partem, universitas terciam partem, et accusator si fuerit aliam terciam partem, alias dominatio habeat duas partes ut sic iusticia melius exerceatur. Execucio autem hulus pene fiat simul per vicarium et cives semel requisiti in curia noluerint interesse fiat per vicarium tamen. Et si vicarius semel requisitus noluerit interesse fiat tamen per cives.

Els àrbitres introdueixen variants a 9.3.5, recollides en les versions a partir del text C.: 1) La quantia de la penalització s'incrementa de 5 a 30 sous perquè la massa modicitat de la pena fa als homes més promptes a delinquir. 2) La destinació del terç a la senyoria quan no hi hagi acusador. 3) Tot el final del segon paràgraf sobre qui (i en quin ordre) fa les execucions.

3. Quadragesimam quintam que incipit: "Qui sens volentat et cetera". **Approbant.**

Quadragesimam sextam que incipit: "Creedor et cetera". **Approbant.**

Quadragesimam septimam que incipit: "Pena de falsaris et cetera". **Approbant.**

El final de 9.3.6 s'elimina. Se suposa que la falsedat està ja expressa en la primera part, tot i que és distingible "falsejar" (una moneda autèntica) de "falsificar" (fer-la de nou). Els dos següents s'aproven sense variacions.

RÚBRICA 4 DE INJÚRIES

1 *Rubrica de injuriis.*

Enjúria és e deu ésser punida peccuniarment o criminalment en aquella [que] pena no és establida segons l'usàgie del comte de Barcelona, a albiri e per sentència dels ciutadans, e segons la dignitat e la qualitat de les persones e el loc en què la enjúria és dita o feta.

Injúria és qui a altre cridarà traydor o bare, cugús, ladre, perjur, putana, corregut, aültre, renegat, o altres coses semblantz a aquestes, jasia so que sia ver o no. Si aquel qui la enjúria a dita, no vol jurar que él aqueles paraules a dites per mal cor e per mala volentat, o a dit e no per veritat que-n sàpia, deu ésser condemnat segons albiri e conexensa dels prohòmens de la cort per sentència dels ciutadans, si clams per la part ne seran fetz. E aquela pena deu ésser de la part contra qui serà dita.

Injúria que sia feta a muler d'alcun o dita, no tant solament la muler a acció e demanda contra aquel qui la injúria a feta o dita, ans lo marit e el pare de la muler an acció e demanda contra él, e-ls n'és tengut e obligat a cascun.

Feta injúria a servu o a catiu, xrestian o sarrayn, o dita, aquel servu o catiu ninguna acció ne demanda no a contra aquel qui li a feta

9.4.1 Enjúria és e deu ésser punida peccuniarment «o criminalment» en aquella «que» pena «no» és establida segons l'usatge del comte de Barcelona o per dret comú, a albiri de jutge per sentència, segons la dignitat e la qualitat de les persones e el loc en què la injúria és dita o feyta. ¹

9.4.2 Enjúria és, qui a altre crida traydor o bare, cuguç, ladre, perjur, putana, corregut, aültre, renegat, o altres coses semblants a aquestes, jassia ço que sia ver o no. Si aquel qui la injúria ha dita no vol jurar que él aqueles paraules ha dites per mal cor e per mala volentat, o ha dit e no per veritat que-n sàpia, deu ésser condemnat segons albiri e conexença dels prohòmens de la cort, per sentència dels ciutadans, si clams per la part ne seran feyts. E aquella pena deu ésser de la part contra qui serà dita.

9.4.3 Enjúria que sia feyta a muyler d'alcú o dita, no tant solament la muyler ha acció e demanda contra aquel qui la injúria ha feyta o dita, ans lo marit e el pare de la muler an acció e demanda contra él, e-ls n'és tengut e obligat a cascú.

9.4.4

1. RUBRICA DE INIURIIS: **Quadragesimam octavam que incipit: "Injúria és et cetera".** **Approbant nisi certa pena statuta sit in iure.**

El costum 9.4.1 ha quedat alterat des del text C fins ara, sense tenir en compte el que els àrbitres diuen:

En primer lloc el text A diu "...en aquella que pena no és establida segons Usatge...", per tant es refereix al cas en què no hi ha pena certa ja establida a Usatges (i els àrbitres afegiran "o per dret comú"). La redacció correcta seria: "... En aquella injúria que pena no és establida segons l'Usatge... o dret comú"; i només en aquell cas es deixa a albiri del jutge. A partir del text C el que quedarà a arbitri del jutge és aplicar Usatges de Barcelona o dret comú, i això ens sembla erroni: "en aquella pena que és establida segons Usatge del Comte de Barcelona o per dret comú, a albiri del jutge".

1 *ne dita la injúria, per so com no a persona d'estar en juy.* ²

5 *Emperò si al dit servu o catiu serà feta enjúria, so és saber que li segudirà sang, o li trencarà os, o li farà nafra o blavura, o li tolrà o li afolarà membre, o-l ferrà en onta de son seynor o de sa dona, lo seynor o la dona a acció e demanda contra lo malfeytor e li n'és tengut e obligat.*

10 *Mas si al servu o catiu seran dites paraules enjurioses o feta leu injúria, ab que no sia feta en onta de son seynor o de sa dona, neguna acció no-n pot néxer al seynor ne a la dona ne al servu o catiu.*

15 *Si a jueu ne a sarrayn són dites paraules enjurioses o contomelioses, nula acció ne demanda no-n nax al jueu ne al sarrayn ne a la seynoria per so con són vils persones.* ³

20 *Acció d'enjúria se dóna dins I ayn que és feta so és que dins I ayn après que sia feta o dita que aja posada sa demanda, car, l'ayn passat, no a loc que d'aquí enant ne pos demanda.*

25 *Seynor o maestre qui fer atrempadament sos sirventz o sos dexebles corregén, o-ls dirà paraules enjurioses, nula acció ne nula demanda no-n nax als sirventz ne als dexebles ne-ls en són obligatz.*

30 *Si a infàmia d'alcun és fet libel famós o dishonest, so és saber, cobles o altres àvols dictatz, per infàmia d'alcun, si és ja fet e él lo recitarà, o per aventura per so com s'albir qui l'a fet o, <a>quel (a) fet, en loc públic lo gitarà per so que aquela infàmia venga a les oreles del poble, e aquel per lo poble serà cantat o recitat, deu*
35 *ésser condempnat peccunialment a aquel de qui la dita infàmia és dita ne feta.*

Injúria que està en fet, deu ésser punida per arbitri e per sentència dels ciutadans de Tor-

Si a serv o a catiu serà feyta enjúria, ço és a saber, que li sacudirà sanc, o li trencarà os, o li farà nafra o blavura, o li tolrà o li affollarà membre, o-l ferrà en onta del seynor o de sa dona, lo seynor o la dona ha acció o demanda contra lo malfeytor, e li n'és tengut e obligat.

Mas si al servu o catiu seran dites paraules injurioses o feyta leu injúria, ab que no sia feyta en onta de son seynor, o de sa dona, neguna acció no pot néxer al seynor ne a la dona ne al servu o catiu.

[Si a juheu ne a sarrayns són dites paraules enjurioses o contomelioses nulla acció ne demanda non nax al juheu ne al sarrayn ne a la senyoria per ço com són vils persones.]

9.4.5 *Acció d'injúria se dóna dins un an que és feyta, car, l'an passat, no ha loc que d'aquí enant ne pos demanda.*

9.4.6 *Seynor o maestre qui ferà tempradament sos servents o sos dexebles corrigén<t>, o-ls dirà paraules injurioses, nula acció ne nula demanda no nax als servents ne als dexebles, ne-ls en són obligatz.*

9.4.7 *<S>i a infàmia d'alcú és feyt libell famós o desonest, ço és a saber, cobles o altres àvols dictatz, per infàmia d'algú, si és ja feyt e él lo recitarà, o per aventura per ço que hom no s'albir qui l'a feyt o, aquel feyt, en loc públic lo gitarà per ço que aquela infàmia vengua a les oreyles del poble, e aquel per lo poble serà cantat e recitat, deu ésser condempnat pecunialment a aquel de qui la dita infàmia és dita ne feyta.*

9.4.8 *Injúria que està en feyt, de la qual no és certa pena establida en aquest libre o en dret,* ⁴ *deu*

2. Primam vicesimi septimi quaterni que incipit: "Enjúria és et cetera". **Approbant.**

Secundam que incipit: "Injúria et cetera". **Approbant.**

Terciam que incipit: "Feyta injúria et cetera". **Approbant salvo quod si iniuria illata servo corporalis fuerit semper detur accio domino ne iusticia pereat.**

Aprovats sense esmenes 9.4.2 i 9.4.3, sí que és esmenat 9.4.4 que perd el primer paràgraf referit a serfs cristians o sarrayns.

3. Quartam que incipit: "Si a juheu et cetera". **Approbant.**

I no obstant això, els àrbitres aproven el següent costum que desapareix a les edicions: es tracta de la injúria feta de paraula a jueu o sarraí. El manuscrit C posa el text a peu de plana amb una crida que el resituaria després de 9.5.4. A les edicions ja no apareixerà.

4. Quintam que incipit: "Acció d'injúria et cetera". **Approbant.**

Sextam que incipit: "Seynor o maestre et cetera". **Approbant.**

- 1 *tosa, si doncs no és tal la pena que ja sia certa e determenada en aquest libre, per los usages o per altra manera.*
- 5 *Injúria que sia dita ne feta al marit, la muler no-n pot fer demanda, ne acció a ela no-n nax. Per aquesta raon: que les mulers deven ésser defeses per los maritz e no los maritz per les mulers.* ⁵
- 10 *Furiós, orat, menor de XIII ayns que no sia doli capax, injúria no poden fer, car aquestz aitals enjúria poden sustenir, mas no fer.*
- 15 *Si per manament d'alcun serà feta ne dita enjúria a alcun, aquel qui la diu e la fa, e aquel qui u a manat, amdui ne són tengutz, e cascun ne deu ésser punit e condempnat *accione injuriarum*.*
- Acció d'enjúria no passa en hereu del demanador ne del demanat, jasia so que plet ne sia comensat.*
- 9.4.9 Enjúria que sia dita o feyta al marit, la muller no-n pot fer demanda, ne acció a ela no-n nax.
- 9.4.10 Furiós, orat, menor de XIII ans qui no sia **doli capax**, enjúria no poden fer, car aquestz aytals injúria poden sostenir, mas no fer.
- 9.4.11 Si per manament d'alcú serà feyta injúria a altre, aquel qui la diu e la fa, e aquel qui u ha manat, amdui ne són tengutz, e cascú ne deu ésser punit e condempnat.
- 9.4.12 Acció d'injúria no passa en hereu del demanador ne del demanat, jassia ço que pleyt ne sia començat.

Sextam que incipit: "Senyor o maestre et cetera". **Approbant.**

Septimam que incipit: "Si infàmia et cetera". **Approbant.**

Octavam que incipit: "Injúria et cetera". **Approbant, nisi certa pena sit statuta in iure.**

Aprovats pels àrbitres 9.4.5, 9.4.6, 9.4.7 i 9.4.8, tornen a introduir en aquest últim cas el dret comú. I així es farà a partir de C. En tot cas canvien *ciudadans per jutges* (efectivament els jutges són electes entre els ciudadans), i ometen, en 9.4.5 la reiteració del significat "dins d'un any".

5. **Nonam que incipit:** "Injúria que sia et cetera". **Approbant.** Deixen però el paràgraf justificatiu del text A, que no passa a les versions posteriors.

Decimam que incipit: "Furiós et cetera". **Approbant.**

Undecimam que incipit: "Si per manament et cetera". **Approbant.**

Duodecimam que incipit: "Acció d'injúria et cetera". **Approbant.**

Els àrbitres aproven la resta fins al final de la rúbrica, i s'eliminarà només el llatí de 9.4.11.

RÚBRICA 5 DE QUESTIONIBUS, ÇO ÉS, DE TURMENTS

1 *Rubrica de questionibus, so és de tormentz.*

En la ciutat de Tortosa ne en sos térmens no-s fa negun turment per nul crim poc ne gran, si doncs los prohòmens de la ciutat, ensems ab la seynoria, no s'acorden que s'i fassa per algun crim perpetrat o fet, car éls totz ensems acordatz, ladoncs çe fa lo turment. Emperò primerament que y sien tals endicis que aporten certes presumpcions e violentes.

10 *Negun no pot ne deu ésser posat a turment, que sia de bona fama. Mas hòmens de mala fama e que sien vils persones, axí con són bastaix, e bevedors, embriachs, e tavents, o servus, o hòmens trixadors, jugadors, e prestadors de joc, que contínuament estan sobre joch e presten a uns e a altres XI per XII a joch, e alcavots e alcavotes, e altres semblantz. Aquests aitals són posatz a turment con són encolpats d'alcun crim e los endicis són tals que aporten certes presumpcions violentes.*

25 *Qual que cosa aquel que és e-l turment diga estant e-l turment, no val ne li nou ren, si doncs après que és devalat del turment e a estat, què o com, meyns del turment alò metex no deya e confermava.*

9.5.1 En la ciutat de Tortosa ne en sos térmens no-s fa negun turment per nul crim poc ne gran, si doncs los prohòmens de la ciutat, ensems ab la seynoria, no s'acorden que s'i faça per algun crim perpetrat o feyt, car éls tots ensems acordats ¹, ladoncs, se fa lo turment. Emperò primerament que y sien tals endicis que aporten certes presumpcions e violentes.

9.5.2 Negú no pot ne deu ésser posat a turment, qui sia de bona fama. Mas hòmens de mala fama e que sien vils persones, axí com són bastayxs, e bevedors, enbriacs, «e tavens» ², o servus, o hòmens tritxadors, jugadors, e prestadors de joc, qui contínuament estan sobre joc e presten uns a altres XI per XII a joc, e alcavots, e altres semblants a aquests. Car aquests aytals són posats a turment quan són encolpats d'algun crim e los indicis són tals que aporten certes presumpcions e violentes.

9.5.3 Qualque cosa aquel qui és e-l turment diga estant e-l turment, no val ne li nou re, si doncs après que és devallat del turment e ha estat, què o com, meyns del turment allò metex no deya e confermava.

1. RUBRICA DE QUESTIONIBUS et cetera: Tercliamdecimam que incipit: "En la ciutat et cetera". **Approbant**, nisi in villibus personis ut in sequenti consue(tudine).

Una nota marginal al manuscrit C, referida a 9.5.1 aclareix: **hoc verbum** "tots ensemps acordats..." **non valet dispositio seu voto majoris partio civium nisi omnes cives concordaverunt...** Nota molt limitativa, per tant, ja que exigeix unanimitat i no simple majoria de ciutadans, per acordar el turment. Acaba amb una referència poc clara al llibre VI (suposem que és 6.1.8).

Quartamdecimam que incipit: "Negú no pot et cetera". **Approbant**.

Quintamdecimam que incipit: "Qualque cosa et cetera". **Approbant**.

2. Els àrbitres segueixen aprovant la rúbrica 5 costum per costum. Cal notar en 9.5.2 l'evolució del text A "e tavents" que en C és "en tavenes" i a les edicions "en tavernes". És lògic dir "bevedors embriachs" però afegir "en tavernes" resulta inadmissible sobretot a partir d'una copulativa e (i no en). Com diu DCVB *tavants* és forma analògica a partir de *tavà/tave*, forma tortosina del nom de l'insecte *tàvec*, mot que pot tenir també un significat incert (com diu el mateix DCVB) però despectiu aplicat a persones: 'paràsit', per exemple. En definitiva "vils persones" com demanaven els àrbitres que constés ja des de 9.5.1 (In villibus personis ut in sequenti consuetudine).

Paeria i veguer II núm. 14, que al·lega el costum en una causa sobre aplicació de Costums i no d'Usatges, transcriu 9.5.1 i 9.5.2 en la forma definitiva sense aclarir "embriacs en tavenes" (o "embriacs e tavents").

- 1 *Plus de VI vegades negun no deu ésser pugiat en turment. E deven-lo-y pugiar en tal forma que no li destruesquen lurs membres, ne per aquel turmén que soferrà pusca morir. E en*
- 5 *cascuna vegada, deu-hi estar a albiri dels júgies, e segons que a éls serà vist de la qualitat de la persona. E deu-hi pugiar per tres dies: e lo primer dia una vegada tant solament, e el segon dia II vegades, e el ters dia tres vegades.*
- 10 *E deven-li posar e·ls peus o en les espatles aquel pes que·ls júgies conexeran, segons la qualitat de la persona.*
- Per testimoni a fer, negun no deu ésser posat a turment.*
- 15 *Menor de XXV anys no pot ne deu ésser posat a turment.*
- En nul cas enquisió ne turmén no-s fa en Tortosa ne en son termen, sinó en aquels X capítols que són contengutz en la carta de la*
- 20 *composició feta entre·n Galart de Josa, comanador de Tortosa, procurador de frare A. de Castelnou, maestre en Aragon e en Cataluyna, e dels frares del Temple, e dels ciutadans de Tortosa, anno dominice incarnationis*
- 25 *MCCLXX secundo.*
- Tot hom pot pendre son parent, que sia furiós o orat, per sa pròpria auctoritat, e aquel tenir pres en ferres o en altra preson tro aja cobrat lo sen o sia mort, per so que no don mal ne don*
- 30 *a nula persona ne a coses; e per mal que fassa, no deu ésser punit l'orat o furiós, ne pugiat a turment.*
- 9.5.4 *Plus de VI vegades negú no deu ésser posat en turment. E deuen-lo-y pujar en tal forma que no li destruesquen sos membres, ne per aquel turment que soferrà pusca morir. E en cascuna vegada, deu-hi estar a albiri dels jutges, e segons que a éls serà vist de la qualitat de la persona. E deu-hi pujar per tres dies: e lo primer dia una vegada tant solament, e el segon dia dues vegades, e el terç dia tres vegades. E deuen-li posar e·ls peus o en les espatles aquel pes que·ls jutges conexeran, segons la qualitat de la persona.*
- 9.5.5 *Per testimoni a fer, negú no deu ésser posat a turment.*
- 9.5.6 *Menor de XV ans³ no pot ne deu ésser posat a turment.*
- 9.5.7 *En nuyl cas inquisició ne turment no-s fa en Tortosa ne en son terme, sinó en aquels IX capítols que són contengutz en la carta de la composició feyta entre en Guallart de Josà, comanador de Tortosa, procurador de frare Arnau de Castellnou, maestre en Aragó e en Cataluyna, e dels frares del Temple, e dels ciutadans de Tortosa, anno, dominice incarnationis MCCLXX secundo.*
- 9.5.8 *Tot hom pot pendre son parent, que sia furiós o orat, per sa pròpria auctoritat, e aquel retenir pres en ferres o en altra presó tro aja cobrat lo sen o sia mort, per ço que no [don] mal ne don a nula persona ne a coses; e per mal que faça, no deu [ésser] punit l'orat o furiós, ne pujar a turment.*

3. Sextam-decimam que incipit: "Plus de sis et cetera". **Approbant.**

Decimam septimam que incipi: "Menor de quinze anys et cetera". **Approbant.**

Octavamdecimam que incipit: "Per testimoni et cetera". **Approbant.**

Decimam nonam que incipit: "En null cas et cetera". **Approbant.** (Vegeu 9.25 i 9.26).

Vicesimam que incipit: "Tot hom pot et cetera". **Approbant.**

En l'aprovació dels 5 últims costums no hi fan variants els àrbitres, però apareixen les següents: El canvi d'ordre de 9.5.5. i 9.5.6; i, sobretot, en 9.5.6. (actual), la rebaixa de l'edat per poder ser sotmès a turment, de 25 en el text A a 15 en el text C i successius. (Per tenir un terme comparatiu, *Furs* l'estableix en 18 anys).

RÚBRICA 6

DE DENUNCIATIÓ DE NOVELLA OBRA

1 *Rúbrica de denunciació de novela obra.*

Denuntiatió de novella obra·s fa per gitament de tres pedretes poques. E en gitament de cascuna pedra que deu dir: «denunciï nos novela obra». E deu-les gitar cascuna per si, o·s fa per sentència dels ciutadans. Qual se vula pot eléger lo denunciador, que el veger per sentència dels ciutadans que diga: «jo us man que vós aquesta obra no fassatz tro sia vist entre vós e denunciador qui melor dret hi aja». E en continent, aquel qui fa la obra, pot donar fermança de desfer e destruir aquella obra que él aquí a feta ne farà, si sentenciat serà contra él, e tornar en aquel estament que d'abans era, ans que él hi obràs. E enaxí pot obrar e hedificar aquí, e bastir. E deu-la desfer e tornar e·l primer estament ab ses pròpies messions e despeses, si sentenciat serà contra él.

Però si fermança donar no volrà, deu cessar d'aquella obra, que ren no y fassa per tres meses après que denunciat li serà, enfre·ls quals lo denunciador deu comensar ça demanda. E si dintre aquestz III meses no la comensa, d'aquí enant no a loc la denuntiatió, e aquel qui obrava, pot obrar sa obra, si·s vol, no contrastant la denunciació sobredita.

Però si lo denunciador volrà dar fermança, dient que él posseex, o qu·e·l seu se fa aquella obra, e que él ne farà dret, e el denunciat, atressí, volrà donar fermança dient que él posseex o que seu és, e que él ne farà dret e que obrarà, lo veger, per juy e per sentència dels ciutadans deu pendre la fermança de cascun e, presa la fermança, deu manar a cascun que

9.6.1 Denunciació de novella obra se fa per gitament de tres pedretes poques. E en gitament de cascuna pedra deu dir: DENUNCIU-VOS I NOVELLA OBRA. E deu-les gitar cascuna per si, e·s fa per sentència. Qualsevula pot eléger lo denunciador, que el veger per sentència dels ciutadans que diga: JO US MAN QUE VÓS AQUESTA OBRA NO FAÇATS TRO SIA VIST ENTRE VÓS E·L DENUNCIADOR QUI MEYLLOR DRET HIAJA. E en continent, aquel qui fa la obra, pot donar fermança de desfer e de destruir aquella obra, que él aquí ha feyta ne farà, si sentenciat serà contra él, e tornar en aquel estament que d'abans era, ans que él hi obràs. E enaxí pot obrar e hedificar aquí, e bastir. E deu-la desfer e tornar e·l primer estament ab ses pròpies messions e despeses, si sentenciat serà contra él.

Però si fermança donar no volrà, deu cessar aquella obra, que res no y faça per tres meses après que denunciat li serà, enfre·ls quals lo denunciador deu comensar sa demanda. E si dintre aquests tres meses no la comensa, d'aquí enant no ha loc la denunciació, e aquel qui obrava, pot obrar sa obra, si·s vol, no contrastant la denunciació sobredita.

Però si lo demanador volrà donar fermança, dient que él posseex, o que e·l seu se fa aquella obra, e que él ne farà dret, e el denunciat, atressí, volrà donar fermança dient que él posseex e que seu és, e que él ne farà dret e que obrarà, lo veger, per juhii e per sentència, deu pendre la fermança de cascú e, presa la fermança, deu manar a cascú que aquí no toc, ne obre, ne cav,

1. RÚBRICA DE DENUNCIACIÓ et cetera: Vicesimam primam que incipit: "Denunciació et cetera". **Approbant.**

Vicesimam secundam que incipit: "Si alcú fa et cetera". **Approbant.**

Vicesimam terciam que incipit: "Qui hediffici antich et cetera". **Approbant.**

Aprovada la rúbrica 6 costum per costum, no trobem cap variació notable.

En 9.6.1, en la fórmula de denúncia, on A diu "denunciï nos novela obra" a partir del text C dirà "denunciu vos..."

1 *aquí no toc, ne obre, ne cav, ne arrabàs, ne fassa nula obra tro sia vist de qui deu ésser aquella cosa, o qui deu aquí obrar.*

5 *E assò fet, lo veguer de continent ab III o IIII dels prohòmens o més, si més ne vol menar, deu anar là, sobre so de què contenen, e deven veer la cosa e tot so per què contenen, e lo dret de cascuna part. E, tot assò vist e gardat, deu-se seguir so que per sentència d'aquels prohòmens serà jutjat ne pronunciat e menat ad exsecució, sens tot contrast e embarch de les parts e de nul hom.*

15 *Si alcun fa obra nova en loc públic, qui-s vol o a qual que plàcia dels ciutadans o dels habitants de Tortosa, li pot denunciar, segons que desús és dit, que él aquí no fassa obra nova. Que raon és que la cosa pública aja mols defenedors. E molts la poden denunciar, e defendre que obra nova en loc públic no-s fassa.*

20 *Qui hedific antich restaura, no és entés que fassa obra nova. E enaxí, denuntiatió en aitals hedificis loc no a.*

ne y arabaç, ne y faça nulla obra tro aja vist de qui deu ésser aquella cosa, o qui deu aquí obrar.

E açò feyt, lo veguer de continent ab dos o ab tres pròmens deu anar là, sobre ço que contenen, e deuen veer la cosa e tot ço per què contenen, e lo dret de cascuna part. E, tot açò vist e gardat, deu-se seguir ço que per sentència d'aquels prohòmens serà jutjat e pronunciat e menat a exsecució, sens tot contrast e enbarc de les parts e de null hom.

9.6.2 Si alcú fa obra nova en loc públic ², qui-s vol o qualque us plàcia dels ciutadans o dels habitants de Tortosa, li pot denunciar, segons que desús és dit, que él aquí no faça obra nova. Que raó és que la cosa pública aja molts deffenedors.

9.6.3 Qui edifici antic refà ³, no és entès que faça obra nova. E enaxí, denunciació en aytals edificis loc no ha.

2. En tot cas notem el concepte d'obra nova en lloc públic (9.6.2) i l'acció pública per defensar el que és de tothom.

3. A 9.6.3 trobem una primera al·lusió al "valor històric-artístic" de l'edifici antic, en no acceptar denúncia d'obra nova.

RÚBRICA 7 DE NAUFRAG E D'ENCANT

1 *Si per ocasió de tempestat de mar o de vent,*
dins los térmens de la ciutat de Tortosa arriben
naus, leyns ne barches o altre navili, e perexen
5 *ne-s trenquen, ne an a gitar lurs avers e lurs*
mercaderies, o perén e trencan les naus, galees,
leyns, e les barches e l'altre navili, la fusta, ne
la exàrcia, ne les mercaderies, o los altres avers
o coses, per mar o per terra, s'escapen ne vénen
10 *a terra, o van per la mar, són e deven ésser a*
lurs seynors salves e segures, e sens tot preu e
loger los deven ésser restituïdes e retudes en-
tegrament e sens tota minva, salvant tota ora
son trebal. Per so con, en Tortosa ne en sos tér-
15 *mens, naufrag no a per què seynor ne altre ne*
pusca ne n dégia ren aver ne demanar ne pendre.
E qui ren del naufrag se retendrà ne amagarà, en
dan e en minva dels perillatz o naufragatz, deu
ésser condemnat e punit axí com a ladre.

20 *Nauxer, en neguna cosa no és tengut, si per*
forsa de mar o de vent o de cursaris o de mals
hòmens, son leyn perex, ne és robat, ne les coses
que aquí són, són robades e perdudes.

25 *Galea ne nul altre leyn armat que intra en*
cors contra sarrayns, de qual que terra sia, no
dóna neguna cosa per ribàgie ne per l'encant
que ic tenga, sí que sia de Tortosa o d'altra
terra, e jasia so que no aja armat en Tortosa ne
en sos térmens.

9.7.1 *Si per ocasió de tempestat de mar o de vent,*
dins los térmens de la ciutat de Tortosa arriben
naus, leyns ne barques o altre navili, e perexen
ne trenquen, ne han a gitar lurs avers ne lurs
mercaderies, o perexen o trenquen les naus,
galees, leyns, e les barques ne altre navili, la
fusta, ne la exàrcia, ne les mercaderies, o los
altres avers o coses, per mar o per terra, s'es-
campen ne vénen a terra, o van per la mar, són
e deuen ésser a lurs seynors salves e segures, e
sens tot preu e loguer los deuen ésser restituïdes
éntegrament e sens tota minva, salvant tota hora
son trebayl. Per ço can, en Tortosa ne en sos
térmens, naufrag no ha per què seynor ne altre
ne pusca ne deja re aver ne demanar ne pendre.
E qui re del naufrag se retendrà ne amagarà¹, «en
dan» ne en minva dels periyllatz o naufragatz,
deu ésser condemnat axí com a ladre.

9.7.2 *Nauxer, en neguna cosa no és tengut, si per*
força de mar o de vent o de cossaris o de mals
hòmens, son leyn pereyx, ne és robat, ne les
coses que aquí són, són robades e perdudes.

9.7.3 *Galea ne nuyl altre leyn armat que entra en*
cors contra sarrayns, de qualque terra sia, no
dóna neguna cosa per ribatge ne per encant que
y tenga, sí que sia de Tortosa o d'altra terra,
jassia ço que no aja armat en Tortosa ne en sos
térmens.

Aquesta costuma és sospesa, e neguna de les
parts no-s deu créxer ne mirvar per ella en sa
possessió ne en sa propietat. Mas cascú aja

1. RÚBRICA DE NAUFRAGI et cetera: Vicesimam quartam que incipit: "Si occasió et cetera". **Approbant.** Al marge de la rúbrica el manuscrit C anota: "dels cosaris".

Vicecimam quintam que incipit: "Nauxer en neguna guisa et cetera". **Approbant.**

Aprovada la rúbrica 7 costum per costum, l'única variant que trobem al text C és al final de 9.7.1, on ha de dir "en dan ne en minva", el text C deixa de consignar "en dan". *Comú IV núm. 28 (foli 25)* en un procés sobre béns vacants del segle XV el transcriu íntegrament i fa constar, com a les edicions posteriors, "en dan".

aquel ús e aquel dret que avia lo dia que-s feu lo compromés de les costumes. ²

1 *La paga de l'encant dels corsaris tota via*
contén en si ... los X dies passatz de l'encant,
poden peynorar a los corsaris, sens veger e
5 *cort, als compradors de lurs catius e de lurs*
coses; so és saber, aqueles que d'éls auran
comprades, totes ores que les troben defora los
alberchs d'aquels qui les an comprades, sens
pena nenguna, e vendre e alienar, e és ferma
10 *tota venda que-n fassen, axí con si les fayen ab*
auctoritat de la cort.

E si aqueles coses que auran comprades no
basten a la paga o són dins los alberchs d'aquels
qui les an comprades, lo veger, no esperant dia
de cort, per sentència dels ciutadans, deu-les
15 *fer trer dels alberchs a l o a dos ciutadans que*
i entren.

E liurar als corsaris e fer vendre no esperant
dia de cort e, si aqueles no basten, fer liurar
tantes de les altres coses dels compradors que
20 *basten a la paga complidament, sens tot serviï*
que no li'n deu ésser dat ne per él demanat.

Si alcun, en encant, ven sarrayn o sarrayna,
no és entés que i vena l'aljuba ab què-s ven en
l'encant, ne diners o aver, si-l tenia amagat.

25 *Sarrayn o sarrayna que sens encant se vena,*
és entés que totes les vestedures que ab si porta
e els ferres, e les sàvenes, e encara totes ves-
tedures, capa, o altres que sien a ús e a serviï
del sarrayn o de la sarrayna, jasia so que ab si
30 *no les port e sien romases en casa, e encara*
calces, e sabates, e corrégia, si les ha, és entés

9.7.4 *La paga de l'encant dels cossaris tota via*
contén en si X dies. Los X dies passats de l'en-
cant, poden peynorar los cossaris, sens veguer
e cort, als compradors de lurs catius e de lurs
coses; ço és a saber, aqueles que d'éls auran
comprades, totes hores que les troben defora los
alberchs d'aquels qui les an comprades, sens
pena neguna, e vendre e alienar, e és ferma tota
venda que-n façen, axí com [si] la fayen ab
auctoritat de la cort.

E si aqueles que auran comprades no basten
a la paga o són dins los alberchs d'aquells que les
han comprades, lo veguer, no esperant dia de
cort, per sentència deu-les trer dels alberchs ab
los ciutadans ensems. E si-ls ciutadans, requests
una vegada per lo veguer, no y volran entrar ab
él, entre-y lo veguer per si. E si-l veguer, request
per los ciutadans una vegada, no y volrà entrar
ab éls, entren-hi los ciutadans per si ³.

E liuren als cossaris tantes de les coses dels
compradors que basten a la paga complida-
ment, sens tot serviï que no li'n deu ésser donat
ne per él demanat.

9.7.5 *Si algú, en encant, ven saray o sarrayna, no és*
entés que y vena l'aljuba ab què-s ven en l'en-
cant, o diners o aver, si-l té amagat.

9.7.6 *Sarray o sarrayna que sens encant se vena, és*
entés que totes les vestedures que ab si porte e
els ferres, e les sàvenes, e encara totes vestedu-
res, capa, o altres coses que sien a ús e a serviï
del sarray e de la sarrayna, jassia ço que ab si no
les port e sien romases en casa, e encara calçes,
e çabates, e correja, si les ha ⁴, *és entés e són en*

2. Vicesimam sextam que incipit: "Galea et cetera", dicunt arbitri quod per istam consuetudinem non ecrescat nec decrescat aliquid alicui in possessione vel proprietate, set utraque pars possideat prout possidebat tempore quo compromiserunt in eos salva utriusque parti questione proprietatis.

En 9.7.3 els àrbitres fan constar la dificultat d'arribar a un acord dient que les parts posseeixin el que tenien en el temps del compromís, salvada la propietat de cada part. El que no diuen els àrbitres és "aquesta costum és sospesa" com els textos a partir de C. El text A, anterior a l'arbitratge, no porta, naturalment, cap afegit al text del costum, que, tot i que no és reprovat, sembla que sí que és suspès.

3. Vicesimam septimam que incipit: "La paga et cetera". **Approbant, ita quod vicarius intrèt domum cum civibus. Et si cives presentes requisiti semel intrare noluit, intrèt vicarius cum quibus voluerit ne iusticia pereat.**

El costum 9.7.4 introduirà, segons volen els àrbitres, que el veguer entri amb els ciutadans i, si els ciutadans no ho volen, entri el veguer per si. Però afegiran encara, sense que la sentència ho digui, que, inversament, si el veguer no hi vol entrar hi entrin els ciutadans per si.

4. Vicesimam octavam que incipit: "Si alcú et cetera". **Approbant.**
Vicesimam nonam que incipit: "Sarrahi et cetera". **Approbant.**
Tricesimam que incipit: "Item de les bèsties et cetera". **Approbant.**

1 e són en la venda, jasia so que mensió no n'í aja
feta, si doncs lo venedor e-l contrait de la venda
non ho exceptava, car ladoncs no s'í entendrien.

5 *Item, de les bèsties de cela, fren e cabestre,
e cela ab què va a cavalcar, e albardan e sa
exàrcia de l'albarda, e estríngol, e monil, si l'a,
si doncs non o excepten.*

10 *Catiu o cativa, caval o rossi, egua, mul o
mula, àsen o somera, bou o vaca, o tot altre
bestiar que vena sens encant, que no l'ajen
amenatz de terra de sarrayns, o amenatz, mas
no corsaris ne de cavalgada, que se'n tenga
encant, lo venedor no n'és tengut al comprador
de malaltia ne de vici aparexent, o que tot savi
15 comprador pogés e sabés veer con lo comprà.*

*Mas si lo vici o la malaltia no és aparexent
ne-s pot veer, e el venedor ne el comprador no
u saben e-l temps de la venda, pus que provat
serà que aquel vici o malaltia hi era ans de la
20 venda, lo venedor és tengut al comprador de tot
aitan a restituir al comprador con la cosa aque-
la val, menys per lo vici o per la malaltia.*

*Però si-l venedor lo vici o la malaltia sabia
e-l temps de la venda e no u dix al comprador
25 nomenadament, aquel vici o malaltia, sens al-
tres ajustamentz d'altres malalties o vicis, com
él sia tengut de dir lo vici o la malaltia, és tengut
e obligat al comprador de reffer e de restituir
tot lo preu que él n'avia reebut, sens contrast.
30 E deu cobrar ça cosa, e encara emenar al com-
prador lo dan e la messió que en la cosa aurà
feta.*

*Mas si lo comprador sabia lo vici o la ma-
laltia, jasia so que-l comprador no lo y dixés, lo
35 venedor al comprador no li és tengut ne obligat
de redibició ne de nula altra cosa, e val la venda
e és ferma.*

40 *Los sarrayns que amenen o aporten los cor-
saris, e venen en encant, o els cavalcadors, són
tengutz d'aquesta redibició o d'aquest tornar,
si enans que sien pagatz de l'encant, los pot
ésser provat que en lur poder dels corsaris o
dels cavalcadors agessen aquest vici o aquesta
malaltia.*

Tricesimam primam que incipit: "Catiu o cativa et cetera". Approbant.

Tricesimam secundam que incipit: "Vici aparexent et cetera". Approbant.

Tricesimam terclam que incipit: "De tot encant et cetera". Approbant.

Tricesimam quartam que incipit: "Tota cosa et cetera". Approbant.

Aprovats individualment els restants costums de la rúbrica notem en el tex C: 9.7.6 deixa de consignar per error "és entés e són en la venda"; i l'omissió en 9.7.10 "de l'oli" per evident error del copista.

la venda, jassia ço que menció no n'í aja feyta,
si doncs lo venedor e-l contrayt de la venda non
o exceptava, car ladoncs no s'í entendrien.

9.7.7 *Item, de les bèsties de sella, fre e cabestre,
sella ab què va a cavalgar, e ab albarda e sa
exàrcia de la albarda, e estríngol, e manil, si l'ha,
si doncs non o excepten.*

9.7.8 *Catiu, cativa, cavayl o rocí, egua, mul o mula,
ase o somera, bou o vaca, o tot altre bestiar que-s
vena sens encant, que no l'ajen amenat de terra
de sarraïns, o amenats, mas no cossaris ne de
cavalcada, que se'n tenga encant, lo venedor no
n'és tengut al comprador de la malaltia ne de
vici apparexent, o que tot savi comprador po-
gués e sabés veer quan la comprà.*

*Mas si lo vici o malaltia no és aparexent ne-s
pot veer, e el venedor ne el comprador no u
saben e-l temps de la venda, pus que provat serà
que aquel vici o malatia hi era ans de la venda,
lo venedor és tengut al comprador de tot aytant
a restituir al comprador com la cosa aquela val,
menys per lo vici o per la malautia.*

*Però si-l venedor lo vici o la malaltia sabrà e-l
temps de la venda, e no u dix al comprador no-
menadament, aquel vici o malaltia, sens altres
ajustaments d'altres malalties o vicis, com él sia
tengut de dir lo vici o la malaltia, és tengut e
obligat al comprador de refer e de restituir tot
lo preu que él «n»'avia reebut, sens tot contrast.
E deu cobrar sa cosa, e encara esmenar al com-
prador lo dan e la messió, que en la cosa o per
la cosa aurà feyta.*

*Mas si lo comprador sabia lo vici o la ma-
laltia, jassia ço que-l venedor no lo y dixés, lo
venedor al comprador no li és tengut ne obligat
de redibició ne de nulla altra cosa, e val la venda
e és ferma.*

*Los sarraïns que amenen o aporten los cor-
saris, e venen en encant, o els cavalcadors, són
tengutz d'aquesta redibició o d'aquest tornar, si
enans que sien pagats de l'encant, los pot ésser
provat que en lur poder dels corsaris o dels ca-
valcadors aguessen aquest vici o aquesta ma-
laltia.*

1 *Totz los altres ne són tengutz e obligatz, si*
dins VI meses après de la compra comensaran
lur plet de menar, quant a la redibició, e d'aquí
5 *enant no. Quant a allò que-l venedor és tengut*
al comprador en aitant com la cosa val meyns
per lo vici o malaltia a restiuir, a loc, si dins I
ayn lo comprador comensarà son plet a menar
après que la compra aurà feta.

Vici aparexent és: jeperut denant o detràs, e
10 *seynals de nafres, orbetat, rancayós, lagaynós,*
herniós, peu o man o altre membre tolt, o dents
perdues, lebrosia o meseleria, e tyna, e royna,
e totes altres coses semblantz a aquestes apa-
rexents.

15 *Malaltia o vici no aparexent és: repropri,*
morbum caducum, corrensa de ventre o de
sang, mut, sort o altres coses no aparexents
semblants a aquestes.

De tot encant és entés que a espay de X dies
20 *a pagar, sinó d'oli d'olivar, de figueral, e de la*
delma que-s pagen de l'oli a Nadal, e dels fi-
guerals a sen Michel, e de les altres coses axí
con entr-éls és emprés, si doncs con tenen l'en-
cant no dien adés a pagar.

25 *Tota cosa que en encant sia venuda, e la cosa*
liurada o la verga, ab volentat d'aquel qui la fa
 vendre, jasia so que diner deu no s'i don, la
 venda és ferma e estable axí con si diner deu hi
30 *era donat, car venda d'encant no requer diner*
deu.

Tots los altres ne són tenguts e obligats, si
dins VI meses après de la compra començaran
lur pleyt de menar, quant a la redibició, e d'aquí
enant no. Quant a allò que-l venedor és tengut
al comprador en aytant com la cosa val menys
per lo vici o malaltia a restiuir, ha loc, si dins
un an lo comprador començarà son pleyt a menar
après que la compra aurà feyta.

9.7.9 Vici apparexent és: geperut denant o detràs,
e senyals de nafres, orbetat, rancaylós, lagay-
nós, erniós, peu o mà o membre tolt, o den-
t-s perdues, lebrosia o meselleria, e tyna, e totes
altres coses semblants a aquestes apparexents.

Malaltia o vici no aparexent és: repropri,
morbum caducum, corrença de ventre o de
sanc, mut, sort, o altres coses no apparexents
semblants a aquestes.

9.7.10 De tot encant és entés que ha d'espay X dies
a pagar, sinó d'oli d'olivar, de figueral, e de la
delma, que-s page <de l'oli> a Nadal, e dels fi-
guerals a Sent Michel, e de les altres coses axí
com entre éls ensemps és emprés, si doncs quan
tenen l'encant, no deyen adés a pagar.

9.7.11 Tota cosa que en encant sie venuda, e la cosa
liurada o la verga, ab volentat d'aquel qui la fa
 vendre, jassia ço que diner deu no s'i do, la
 venda és ferma e estable axí com si diner deu hi
era donat, car venda deu quan no requer diner
deu.

RÚBRICA 8 DELS BATLES E DEL VEGUER

1 *Rúbrica dels batles e de veger.*

Veger e batles deven ésser catòlics, e no herégies, ne jueus, ne sarrayns; e deven ésser d'entegra fama, e deven cobeegiar justícia e leyeltat, deven viure honestament e no deven nula persona nafrar de fet ne de paraula. Nafrar de fet és entés con lo aonta en persona ne li fa perdre les sues coses, a tort e sens raon. Nafrar de dit és entés con dien a tort e sens raons paraules enjurioses ne menases.

Deven redre a cascun son dret. On si algun veger ne batle, corruptut per diners o per prec, o per amiatat, o per parentesch, o per promessa que sia feta a él o a altre per él o en nom d'él, fa neguna cosa que sia contra costuma, ne contra dret, ne contra justícia, deu ésser punit segons que dret vol, e gitat de l'officiï. Car dura cosa és e légia que de là on deu exir justícia, nasca injustícia. E atressí és dura cosa e sol-ne esdevenir molt mal e molt mal esdeveniment pledegiar sotz enic e corruptut ne sospitosos veger ne batle. E si cas s'esdevén, que batle ne veger ne altra persona, loc de seynor tinent, raona ne dóna patrocini ne ajuda a neguns dels pledegians, que la part contra qui raonarà o darà patrocini que li pot dir que se'n cal e que no-l raon. E dementre él hi parle ne y raon, ren no és tengut ne-l pot hom forçar que respona al plet, ne-l men, ne y enante en ren.

9.8.1 *Veger e batles deuen ésser cathòlics, e no heretges ne juheus ne sarràins, e deuen ésser d'entegra fama, e deuen cobeegar justícia e lealtat, e deuen viure honestament e no deuen nula persona nafrar de feyt ne de paraula. Nafrar de feyt és entés quan lo aonta en persona, ne li fa perdre les sues coses, a tort e sens raó. Nafrar <de> dit és entés quan dien a tort e sens raó o altres paraules enjurioses ne menaces.*

Deuen redre a cascú son dret. On si alcú veguer ne batle, corruptut per diners o per prec, o per amiatat, o per parentesc, o per promessa que sia feyta a él o a altre per él en nom d'él, fa neguna cosa que sia contra costuma, ne contra dret, ne contra justícia, deu ésser punit segons que dret vol, e gitat de l'offici ¹. Car dura cosa és e leja que dellà on deu exir justícia isqua injustícia. E atressí és dura cosa e sol-ne esdevenir molt mal e molt mal esdeveniment, pledejar sots enic e corruptut ne sospitós veguer ne batle. E si cas s'esdevé, que batle ne veguer ne altra persona, loc de seynor tenent, raona ne dóna patrocini ne ajuda ² a neguns dels pledejants, que la part contra qui raona o dóna patrocini, que li pot dir que se'n cayl e que no-l ne raon. E dementre que él hi parle ne hi raon, res no és tengut ne-l pot hom forçar que respona al plet, ne-l men, ne y enante en re.

1. RÚBRICA DELS BATLES E DELS VEGUERS: Tricesimam quintam que incipit: "Veger e batles et cetera". **Approbant.** Aprovat pels àrbitres l'únic costum de la rúbrica 8. Una nota marginal al manuscrit C aclareix que la suspensió s'ha de fer "per superiores, non per cives."

2. La nota remet també a 9.25.15, equiparant el cas del final del costum referit a patrocini o ajut, al de veguer i jutjes sospitosos, de la RUBRICA DE INQUISICIONE.

RÚBRICA 9

DELS NOTARIS E DE LUR OFFICI

1 *Rúbrica de notaris e de lur ofici.*

5 *Offici de notari públic és ésser leyal e secret en totes coses que él públicament escriva. Deu fer testamentz e cartes de totz contraitz e, oltra son maltret ne son trebayl, per loger e per salari de les cartes, no deu pendre, però, en guisa e en manera que viure'n puscha, e deu fer totes les cartes e actes que hom vula que fassa. E no deu rebugiar neguna, ne fer ne dir per què les aja a rebugiar, ne-n deu murmurar. On si él no vol fer so que a l'offici pertayn, deu ésser privat e gitat de l'offici. Car notari és dit servu públic, no que sia servu, mas per so con servex e deu servir a tot lo poble que a él vulan aemprar per testamentz a ffer, e per actes e per cartes de totz contraitz, pagan e donan lo loger de son trebayl.*

20 *Tot veyn o ciutadan de Tortosa e de son termen pot ésser notari sens requeriment, que no n'és tengut de fer a seynor, ne a batles, ne a veger, ne als ciutadans, ne a nul hom, e sens sacrament que no n'és tengut de fer, ne n'és tengut de ren a donar ne a servir a nul hom, ne nul hom no li pot contrastar que no comens e no us de son ofici totes ores que a él plàcia, mas deu estar continuadament notari, que no deu vagejar çà ne là.*

9.9.1 Offici de notari públic és [e deu ésser] leyal e secret en totes coses que él públicament escriva. Deu fer testaments e cartes de tots contraitz e, oltra son maltret e trebayl, per loger ' o per salari de les cartes, «ne deu pendre, però, en guisa e en manera que viure'n puscha, e deu fer totes les cartes» e actes que hom vulla que faça. E no-n deu rebujar neguna, ne fer ne dir per què aqueles aja a rebujar, ne deu murmurar. On si él no vol fer ço que a l'offici pertayn, deu ésser gitat e privat de l'offici. Car notari és dit servu públic, no que «sia» servu, mas per ço car serveyx e deu servir a tot lo poble que a él vullen aemprar per raó de son offici.

9.9.2 Tot veí o ciutadà de Tortosa e de son terme qui volrà ésser escrivà en Tortosa, venga a la cort, e sia examinat per lo veguer e per los ciutadans qui seran a aquela ora en la cort e, si-s trobe que sie covinent, jur allí en presència del veguer e d'aquels ciutadans que bé e leialment usarà l'offici d'escrivania e, encontinent, sens algun servií, lo veguer e els dits ciutadans donen-li auctoritat d'usar l'offici damunt dit. E açò tot sie escrit e-l libre de la cort. E aquest qui aquesta auctoritat reebrà, sia tengut de donar a l'escrivà de la cort XII diners per aquesta escriptura. E açò s'entena no tant solament als esdevenidors ans encara a aquels qui ara aquest offici usen en la ciutat de Tortosa. En altra ma-

1. RÚBRICA DE NOTARIS et cetera: Tricesimam sextam que incipit: "Officiū de notariī et cetera". **Approbant.**

En la transcripció de 9.9.1 el text C fa una errada notable en transcriure "per lo veguer" en comptes de "per loguer", però encara, a continuació, el copista va de *cartes* a *cartes* deixant mancat el sentit del text, i així passarà a les edicions. Falta el text A, que restituïm: "ne deu pendre però en guisa e en manera que viure-n puscha e deu fer totes les cartes" per indicar la moderació en el cobrament. (Furs serà més explícit establint un aranzel (9.19).

nera, les cartes feytes per éls d'aquí enant no agen neguna valor. ²

1 *Notaris o escrivans no deu posar ne metre en*
les cartes ayn de la encarnació de nostre Seynor
ne dia, sinó tant solament en què los contrahens
5 *fan lurs contraitz, testamentz o actes. Car si*
altre dia ne altre ayn passat y posaven, deven
ésser punitz e condempnatz axí com a falsaris.

9.9.3 Notaris o escrivans no deuen posar ne metre en les cartes ayns de la encarnació de nostre Seynor ne dia, sinó aquel ³ tan solament en què los contraents fan lurs contrayts, testaments o actes. Car si altre dia ne altre an passat hi posaven, deuen ésser punits e condempnats axí com a falsaris.

10 *Tot escrivan e tot altre hom pot tenir escola*
francament e quítia, e mostrar de qual que
sciència él sàpia ne vula mostrar, sens tot con-
trast.

9.9.4 Tot escrivà e tot altre hom pot tenir escola francament e quítia, e mostrar de qual sciència él sàpia, ne vula mostrar, sens tot contrast.

15 *En totes les cartes, testamentz o actes, deven*
posar e metre los escrivans, e en totes les notes
que d'aquí enant çe faran, o els notaris, lo nom
del testador e dels marmassors e el nom dels
contrahens e dels pledejans, e la cosa sobre què
lo contrayt o el plet és fet, e la quantitat o preu,
e les renunciacions, a les quals les partz espe-
cialment renunciaran, car l'escrivà los deu fer
entendre les renunciacions que són mester e
20 *necessàries en la carta segons lo contrait. E si*
éls hi volen renuntiar, deu-hi metre la renun-
tiació, si no, no n'i deu jens metre, car negun,
si no-s vol, no deu ésser forsat a renuntiar a ren
que son dret sia.

9.9.5 En totes les cartes, testaments o actes, deuen posar e metre los escrivans, e en totes les notes que d'aquí enant se faran, o els notaris, lo nom del testador e dels marmessors e el nom dels contraents e dels pledejants, e la cosa sobre què lo contrayt o el pleyt és feyt, e la quantitat o preu, e les renunciacions

que són mester e necessàries en la carta, segons lo contrayt. E si éls hi volen renunciar, deu-hi metre la renunciació, si no, no n'i deu gens metre, car negú, si no-s vol, no deu ésser forçat a renunciar a ren que son dret sia.

25 *Deu-hi metre e posar l'ayn de la encarna-*
ció, so és lo dia de senta Maria del mes de mars,
e el dia en què-l contrait se fa, o el testament, o
les actes, e dos testimonis o plus que sien pre-
sents, e el nom dels testimonis escriure, e el nom
30 *de la ciutat, là on diu: «quod est actum in ci-*

Deu-hi metre e posar l'an de la encarnació, ço és, lo dia de sancta Maria del mes de març, e el dia on aquell contrayt se fa, o el testament, o les actes, e dos testimonis o plus que sien presents, e el nom dels testimonis escriure, e el nom de la ciutat, là on diu: "Quod est actum in

2. Tricesimam septimam que incipit: "Tot vehí et cetera". Repprobant ut posita est quia continet et impedit iusticiam. Set dicunt quod ille qui voluerit esse tabellio veniat ad curiam et examinetur per vicarium et cives et si ydoneus repertus fuerit, iuret ibi in presencia vicarii et civium quod bene et legaliter tabellionatus officium exercebit. Et incontinenti sine aliquo servicio vicarius et cives dent el auctoritatem exercendi officium supradictum. Et hoc totum scribatur in libro curie. Et iste qui recipit huiusmodi auctoritatem teneatur dare scriptori curie duodecim denarios pro huius scriptura. Et hoc dicunt debere exercendi non solum ad futuros set etiam ad illos qui nunc huius officio utuntur in civitate Dertuse, alias instrumenta per eos ex nunc confecta nullius sint valoris.

Les variants més importants, però, apareixen a 9.9.2 (que reproven tal com està), introduint examen d'aptitud, jurament de fidelitat i pagament de la credencial. A més a més de la retroactivitat de la normativa del cas. (Per aquesta rúbrica. Vegeu MASSIP J. "Els notaris a Costums de Tortosa" dins *Estudis sobre Història de la Institució notarial a Catalunya* en honor de Raimon Noguera (Fundació Noguera, Barcelona 1988).

Vegeu també *Privilegis III núm. 31*, (item 27), on es cita (com a reprovable) el costum en què s'establia, abans de l'arbitratge, que escrivans, corredors, i saig no juraven.

3. Tricesimam octavam que incipit: "Notaris et cetera". **Approbant.**

Tricesimam nonam que incipit: "Tot scrivà et cetera". **Approbant.**

Quadregesimam que incipit: "En totes les cartes et cetera". **Approbat.**

Quadregesimam primam que incipit: "Notari públic het cetera". **Approbant.**

Quadregesimam secundam que incipit: "Los scrivans et cetera". **Approbant.**

Aprovats els següents costums, notem en 9.9.3 que el text C i successius supleixen *aquel* en referir-se a la data, en el text A: "...dia sinó (aquel) tan solament en què...", aclarint el sentit, donat que la data és fefaent i per tant no se'n pot posar més que una: la real.

1 *vitae Dertuse anno dominice incarnationis et*
cetera». E deu escriure, en los testamentz e en
les cartes públiques, son seynal e son nom, e el
loc d'on és notari. E si alcuna enterlinadura, o
5 *rasura, o emenadura hi aurà, deu-la escriure*
après que son nom aja escrit, so és saber: «Sig-
num talis notari Dertuse qui hoc scripsit cum
litteris vel dictionibus suprapositis vel rasis et
emendatis vel cum raso in tali linea ubi dicitur
10 *sic et sic, die et anno quo supra vel prenotatis».*

Emperò si l'escrivà fa escriure les cartes o
els testamentz a altra persona, l'escrivà o no-
tari deu escriure en la dita carta la sua subs-
cripció, entre l'espai que és entre-l seynal d'a-
15 *quel qui la escriu, e la tenor de la carta, enaxí:*
«Signum talis notari publici Dertuse qui hoc
scribi jussit vel fecit». E aquel que primerament
del notari la escriu, deu fer son seynal en
aquesta forma: «Signum talis qui hoc scripsit
20 *mandato talis notarii publici Dertuse, die et*
anno prenotatis vel quo supra». Aytals cartes
e testamentz, o codicils, o inventaris, e totes
altres enaxí fetes, an valor e fermetat axí e aytan
bén con si l'escrivà pròpiament ab la sua man
25 *les avia escrites.*

Públic notari deu ésser major de XXV anys
e no menor. E pot fer cartes per tot lo termen de
Tortosa, axí com dins la ciutat, e totes coses que
a l'offici de la escrivania pertaynen, reebre e
30 *escriure.*

Los escrivans, con moren o s'ixen de la ciutat
per fer en altre loc son estàgie o sa residència
personal, deven lexar lurs notes, e lurs memo-
rials, e lurs cartes, closes, a altre escrivan o
35 *notari públic de la ciutat qui, en loch d'aquel*
notari absent, pusca fer les cartes e metre en
forma pública. E deu-ne fer, aquel qui reebrà
les notes, mensió en son seynal, sotz aquesta
forma: «Signum talis notari Dertuse qui hoc
40 *scripsit pro ut in notulis talis notari cuondam*
mortui vel absentis inveni die et anno preno-
tatis». E aytals cartes an valor e fermetat, aytan
bén con si lo primer notari les agés fetes e meses
en pública forma.

Los notaris, nul temps ne en nul loch ne per
nula raon o ocasió, aqueles notes que éls noten
ne escriptures que fan en secret, no són tengutz
ne deven ésser forsatz que les mostren ne les
45 *manifesten a nula persona, sinó a aqueles per-*

civitate Dertuse: Anno dominice incarnatio-
nis, et cetera”. E deu escriure, en los testaments
e en les cartes públiques, son seynal e son nom,
e el loc d'on és notari. E si alguna interlineadura
o rasura, emenadura hi aurà, deu-la escriure
après que son nom aja escrit, ço és a saber,
enaxí: “**Signum talis qui hoc scripsit cum li-**
tteris vel dictionibus suprapositis vel rasis et
emendatis, vel cum raso in tali linea ubi di-
citur, sic et sic, die et anno quo supra, vel
prenotatis.”

Emperò si l'escrivà fa escriure les cartes o els
testaments a altra persona, l'escrivà o notari deu
escriure en la dita carta la sua subscripció, entre
l'espai que és entre-l seynal d'aquel qui la es-
criu, e la tenor de la carta, enaxí: “**Signum talis**
notari publici Dertuse qui hoc scribi jussi vel
feci.” E aquel qui per manament del notari la
escriu, deu fer son seynal en aquesta forma:
“**Signum talis qui hoc scripsi, mandato talis,**
notari publici Dertuse, die et anno prenotatis
vel quo supra”. E aytals cartes, o testaments,
o codicils, o inventaris, e totes altres cartes e
escriptures enaxí feytes, han valor e fermetat
axí e aytambé com si l'escrivà pròpiament ab
la sua mà les avia escrites.

9.9.6 *Públic notari deu ésser major de XX e V ans*
e no menor. E pot fer cartes per tot lo terme de
Tortosa, axí com dins la ciutat, e totes coses que
a l'offici de la escrivania pertaynen, reebre e
escriure.

9.9.7 *Los escrivans, quan moren o ixen de la ciutat*
per fer en altre loc son estatge o sa residència
personal, deuen lexar lurs notes, e lurs memo-
rials, e lurs cartes, closes, a altre escrivà o notari
públic de la ciutat qui, en loch d'aquel notari
absent, pusca fer le cartes e metre en forma pú-
blica. E deu-ne fer, aquel qui reebrà les notes,
menció en son seynal, sotz aquesta forma: “Sig-
num talis, notari Dertuse, qui hoc scripsi pro
ut in notulis talis notari, quondam mortui vel
absentis inveni, die et anno prenotatis.” E
aytals cartes an valor e fermetat, aytambé com
si lo primer notari les agés feytes e meses en
pública forma.

9.9.8 *Los notaris, null temps ne en nul loch ne per*
nuyla raó o ocasió, aqueles «notes» que eyls
noten o escriptures que éls fan en secret, no són
tengutz ne deuen ésser forçats que les mostren
ne les manifesten a nulla persona, sinó a aqueles

1 *sones qui lo secret an fet. E los contrahens*
deven saber con fan fer les cartes que és cus-
tuma que no poden, de les coses que tenen per
5 *altre a sens o a part, vendre, donar, alienar ne*
lexar nula cosa seent a cavalers, ne a sens, ne
a nul hom d'orde clerge ne altre, que aytal
venda, donació o alienació o lexa que-s fassa,
no val ne deu ne pot valer nul temps.

10 *E si per aventura alcun los vendrà, o-ls do-*
narà, o-ls alienarà, o-ls lexarà alguna cosa
seent de les coses damunt d'ites, no val ne és ferm
ne estable.

15 *Lexa que sia feta o donació en testament ne*
en codicil als notaris qui aquels testaments o
codicils reebbran o faran, val e és ferma e la
poden pendre e aver e retenir, sens tota pena.

20 *Notaris que fassen falsia en lurs officis ne en*
lurs escriptures, deven ésser punitz e con-
dempnats axí com a falsaris; e encara deven
ésser privat e gitats de l'offici de l'escrivania,
per tots temps, sens tot remey e esperansa que
jamés no y tornen ne y pusquen tornar.

25 *Item los notaris personalment deven pendre*
lo fermament de les dones, per so que frau ne
engan no s'i pusca fer ne machinar, ne fermar
la sirventa en loc de la dona, ne una persona per
altra.

30 *Si pleyt serà contra lo notari per raon de son*
offici, deu-ne fer dret en la cort de la ciutat de
Tortosa a aquel qui d'él se clama, e aquí ple-
degiar e respondre, e oyr sentència o sentèn-
cies. E si allega alcun privilegi, en continent
deu ésser gitat e privat de l'offici, per juy e per
35 *sentència dels ciutadans, sens tota esperansa*
que jamás no y torn.

persones que lo secret an feyt. E los contraents
deuen saber com fan fer les cartes: que és cos-
tuma que no poden de les coses que tenen per
altre a sens o a part, vendre, donar, alienar ne
lexar nulla cosa seent a cavallers, ne a sents, ne
a null hom d'orde, clerge ne altre; que aytal
venda donació o alienació o lexa que-s faça, no
val, ne deu ne pot valer null temps.

E si per aventura alcú los vendrà, o-ls donarà,
o-ls alienarà, o-ls lexarà alguna cosa seent de les
damunt dites, no val ne és ferm ne estable.

Quant a açò, que éls o puxen retenir, mas si-ls
és donat o lexat, deuen-o vendre a persones no
vedades, salvu lo dret del seynor en fadiga e en
altres coses, e poden retenir lo preu. ⁴

9.9.9 *Lexa que sia feyta o donació en testament o*
en codicil als notaris qui aquels testaments o
codicils reebbran o faran, val és ferma e la poden
pendre e aver e retenir, sens tota pena.

9.9.10 *Notaris qui façen falsia en lurs officis o en*
lurs escriptures, deuen ésser punits e condemp-
nats axí com a falsaris; e encara deuen ésser
privats e gitats de l'offici de la escrivania, per
tots temps, sens tot remey e esperansa que ja-
més no y tornen ne y pusquen tornar.

Los notaris personalment deuen pendre los
fermaments de les dones, per ço que frau ne
engan no s'i puxa fer ne machinar, ne fermar la
serventa en loc de la dona, [ne] una persona per
altra.

9.9.11 *Si pleyt serà contra lo notari per raó de son*
offici, deu-ne fer dret en la cort de la ciutat de
Tortosa a aquel qui d'él se clamarà, e aquí ple-
dejar e respondre, e oir sentència o sentèn-
cies. E si allega alcun privilegi, en continent deu é-
sser gitat e privat de l'offici, per juhii e per sen-
tència, que més no y torn. Exceptat-ne clergue,
qui no y pot renunciar. ⁵

4. *Primam vicesimi noni quaterni que incipit: "Los notaris et cetera".* *Approbant preterquam in donacione que si de talibus rebus fiat personis hic nominatis, valent non quod huius persone rem sibi donatam retineant. Immo teneantur eam vendere personis non prohibitis salvo iure principalls tam in faticca quam in aliis, et possunt sibi precium retinere.*

El costum 9.9.8 és modificat substancialment pels àrbitres quant als béns seents que es tenen a cens, dels quals es negava tota possibilitat de vendre, donar o alienar a clergues o cavallers, i que ara, pel que fa a donacions, seran vàlides, no retenint els béns però sí percebent-ne el preu, una vegada venuts, a persones no vedades. (Vegeu MASSIP, J.: "Els Notaris a Costums de Tortosa..." Barcelona 1988).

5. *Secundam que incipit: "Lexa que sia feyta et cetera".* *Approbant.*

Terciam que incipit: "Notariis et cetera". *Approbant.*

Quartam que incipit: "Si pleyt serà et cetera". *Approbant, salvo privilegio clericorum.*

Els àrbitres introdueixen una excepció (9.9.11) en la renúncia a privilegis per part dels notaris que són posats en juí: els clergues notaris que no poden renunciar al seu privilegi de clergues, (i això els fa més immunes). Furs són també en això més expeditius (9.19.4), exclouen, simplement, els clergues de l'ofici de notari.

RÚBRICA 10

DELS CORREDORS E DE LUR OFFICI, E DE ÇO QUE DEUEN PENDRE DE LES COSES QUE VENDRAN O CRIDARAN

1 *Rúbrica dels corredors e de lur offici, e de so
que deven pendre de les coses que vendran o
cridaran.*

5 *Totz los officis són leyls en si metexs e bons.
On per so com per vils persones, e mols guayns
que per occasion dels officis éls fan e donen
obra que-s fassen, los officis que són justz e
bons, són tengutz en dubte e-n vénen a meyns-
preu. On deven saber los corredors que lur of-
10 fici és públic, e són persones públiques, e éls axí
com a persones públiques deven servir a tot
hom que per raon d'aquel offici los aja obs ne
mester. E no-n deven dir de no, ne deven rebu-
giar, ne fer, ne dir, ne murmurar, en ren per què
15 aquel qui mester ne obs l'a per raon de son
offici, no-l pusca aver a son serviï de tot so que
pertayn a l'offici de la corredura. E si contra
aquestes cosses o una d'aquestes fa ne diu, de
continent, sens tot remei e sens tota esperansa
20 que jamés no y torn, deu ésser privat e guitat per
totz temps d'aquel offici, que no n'us ne jamés
no-n pusca usar. La qual acusatió pot fer de tot
hom del poble qual que us plàcia.*

25 *Emperò, si per aventura algun corredor, en
alcuna cosa de son offici, falcia alguna o engan
farà, o més de preu que no és taxat per alguna
cosa a vendre ne a cridar, pendrà ne demanarà,
axí com a falçari sia condempnat e gitat de son
offici, que nul temps no y pusca tornar, ne d'a-
30 quel d'aquí enant no pusca usar.*

*Fermanses deven donar los corredors que
d'aqueles coses que-ls són liurades a vendre
que sien salves, enaxí que les coses o el preu
d'aqueles pusquen aver e cobrar lurs seynors,*

9.10.1 Tots los officis són leyls en si metexs e bons.
On per ço com per vils ¹ persones e molts
guaayns que per occasió dels officis éls fan e
donen obra que-s facen, los officis que són justs
e bons, són tengutz en dubte e-n vénen a meyns-
preu. On deven saber los corredors que lur offici
és públic, e són persones públiques, axí com a
persones públiques deven servir a tot hom qui
per raó d'aquel offici los aja obs ne mester. E no
deuen dir de no, ne deuen rebujar en re per què
aquel qui mester ne obs l'a per raó de son offici,
no-l pusca aver a son serviï de tot ço que pertayn
a l'offici de la corredura, de què aquel corredor
usa. E si contra aquestes coses [o] una d'aques-
tes fa ne diu, de continent, sens tot remey, deu
ésser privat e gitat per tots tem

s

 d'aquel of-
fici, que no us ne jamés no pusque usar. La qual
acusació pot fer tot hom del poble.

Emperò, si per aventura algun corredor, en
alcuna cosa de son offici, falcia alguna o engan
farà, o més de preu que no és taxat per alguna
cosa a vendre ne a cridar, «pendrà» ne demanarà,
axí com a falsari sia condempnat e gitat de son
offici, que nul temps no y pusca tornar, ne
d'aquel d'aquí a avant no pusca usar.

9.10.2 Fermanses deven donar los corredors que
d'aqueles coses que-ls són liurades a vendre que
sien salves, enaxí que les coses o el preu d'a-
queles pusquen aver e cobrar lurs seynors, e que

1. RÚBRICA DELS CORREDORS: Quintam que incipit: "Tots los officis et cetera". Approbant.

El text A ofereix una variant, que no passarà ni a C ni a les edicions, al començament de 9.10.1: "vils persones" que passarà a ser "tals persones" en un intent d'atemperar el text, quan el que diu realment és que en tots els oficis hi ha vils persones que porten al menyspreu de l'ofici i cal, per tant, prendre mesures. Ho deixem, per tant, com el text A, que és la versió correcta.

1 *e que no les pusquen perdre, ne éls no se'n
pusquen anar ne fugir ab les coses ne ab lo preu.*

5 *Los corredors deven cridar públicament
totes les coses que hom los darà ne·ls comanarà
a cridar. E si fer no u volen, per totz temps
deven ésser privatz e gitatz de l'offici de cor-
reduria.*

10 *Los corredors deven tenir, cridar, e vendre,
tots los encantz que hom ten o vol tenir en
Tortosa, axí de catius, com de robes, com de
fruitz, com de totes altres coses de què hom vula
tenir ne vendre en encant. E axí a dies de festes
con d'altres dies, que no y deven dir de no, ne
u deven rebugiar ne contradir, ne deven trobar
15 ocasion per què no u fassen. E si contra assò
faran, deven ésser privatz e gitatz de l'offici de
la corredura, sens tot remey e esperansa de
tornar.*

20 *Tot ciutadan o habitador de Tortosa e de son
termen, e no altre, pot ésser corredor, sens
sagrament que no n'és tengut de fer, ne denun-
tacion no és tengut que n'fassa, en cort ne de-
fora cort, a seynor de Tortosa ne a negun ciu-
tadan. Ne nul hom no·ls ho pot contradir ne
25 vedar que no usen del dit offici totes ores que a
éls plàcia, ab que bén e leyalment n'usen e u
fassen.*

30 *Però deven cridar totz los bans, e·ls establi-
ments, e totes les altres coses que la seynoria,
ensem ab los prohòmens de la ciutat, vulen
cridar ne fer cridar públicament, sens tot preu
e servii que no·ls n'és hom tenguts de donar ne
de fer, ne éls no u deven demanar ne pendre. E
35 si contra assò fan, deven ésser preses e deten-
gutz preses en la Çuda, aitant com als prohò-
mens de la ciutat plàcia, e depux deven ésser
privatz e gitats de l'offici per tots temps.*

*Atressí deven cridar tot consel que·ls ciuta-
dans vulen fer ne tenir, sens tot preu e servii que*

éls no les pusquen perdre, ne éls no se'n pus-
quen anar ne fugir ab les coses ne ab lo preu.

9.10.3 Los corredors deuen cridar públicament, aquels qui han offici de cridar, totes les coses que hom los darà ne·ls comanarà a cridar. E si fer no ho volen, per tots temps deuen ésser privats e gitats de l'offici de corredura.

9.10.4 Los corredors deuen tenir, cridar, e vendre, tots los encants que hom té e vol tenir en Tortosa, axí de catius, com de robes, com de fruitz, com de totes altres coses de què vulla tenir ne vendre encant. E axí a dies de festes com d'altres dies, que no y deuen dir de no, ne u deuen rebugiar ne contradir, ne deuen trobar ocasió
<per>què no u facen. E si contra açò faran, deuen ésser privats e gitats de l'offici de la corredura.

9.10.5 Tot ciutadà o habitador de Tortosa e de son terme, e no altre, pot ésser corredor. Mas deu venir a la cort, e en presència del veguer e dels ciutadans qui aquí seran, si conexeran que y sie covinent, jur que bé e lealment ús d'aquel offici. Lo qual sagrament feyt, sie-li donada auctoritat, sens algun servii. E açò tot sie escrit e·l libre de la cort, per la qual escriptura, aquel qui jurarà, do a l'escrivà de la cort II diners. E açò s'estén e no tan solament a aquels qui an a venir, ans encara als presents. ²

9.10.6 Però deuen cridar tots los bans, e·ls establi-
ments, e totes altres coses que la seynoria, en-
samps ab los prohòmens de la ciutat, vulen
cridar ne fer cridar públicament, sens tot preu
e servii que no·ls n'és hom tengut de donar ne
de fer, ne éls no u deuen demanar ne pendre. E
si contra açò fan, deuen ésser preses e detenguts
preses en la Çuda, aytant com als prohòmens de
la ciutat plàcia, e depux deuen ésser privats e
gitats de l'offici per tots temps.

Atressí deuen cridar tot conseyl que·ls ciu-
tadans vulen fer ne tenir, sens tot preu e servii

2. Sextam que incipit: "Fermances deuen et cetera". **Approbant.**

Septimam que incipit: "Los corredors et cetera". **Approbant.**

Octavam que incipit: "Los corredors et cetera". **Approbant.**

Nonam que incipit: Tot ciutadà et cetera". **Approbant, salvo quod ille qui voluerit esse corredor, antequam utatur officio veniat ad curiam et in presència vicarii et civium si eum ad hoc ydoneum reputaverint iuret quod bene et legaliter dictum officium exequatur, quo prestito detur ei auctoritas sine alioquo servicio et hoc totum scribatur in libro curie pro qua scriptura ille qui iuraverit teneatur dare scriptori duos dénarios. Et hoc extendatur non solum ad futuros set etiam ad presentes.**

1 *hom no·ls n'és tengut de fer ne de donar, sotz la pena sobredita.*

Tot corredor deu cridar honors, cases, leyns, e barques, e totes altres coses que hom vula vendre o no vendre, que hom vula fer cridar a dies, aitantz de dies com a hom plàcia que les vula fer cridar, e tot dia, per tota la ciutat, ab que hom li don per cascun dia I diner; e no·n deu plus demanar.

10 *Atressí deu cridar per tota la ciutat vin, e totes coses que desigen cridar, bèn e leyalment, enaxí que no deu cessar tro que per tota la ciutat les aja cridades. E si contra fan, deven ésser gitatz e privatz de l'offici, sens tot remey.*

15 *Tot corredor que vena robes, les deu emparar de tot hom qui les li vula dar a vendre, e les deu portar a vendre per la ciutat, e si les ven, deu·lo'n hom pagar segons que la roba val e segons la taxacion de la cisa de la corredura.*

20 *E si no la ven, no li'n deu hom, per molt que la tenga, ne él no·n deu ren pendre ne demanar. E si u fa, és tengut per fals, e deu ésser condepnat axí com a falsari.*

25 *Mercader, durant l'offici de la corredura, negun corredor ésser no pot ne deu, ne machinació neguna no deu fer ne dir que él aja part; ne prenga per si ne per altre neguna part de neguna mercaderia que él vena ne sia corredor, ne de què altre sia corredor. Ne parsoner en nula fet de mercaderia no pot ne deu ésser, con per aytals fetz con aquestz, los mercaders et tot venedor e comprador, si los corredors en ren n'eren parsoners, podrien ésser e són enganatz e defraudatz, con voracitat, cobeia de mal guayn, deu ésser reffrenada e luynada de totes coses.*

35 *Per estés, los corredors deven ésser leyls e feels en lur offici, que per amor ne per serviï ne per promissió que·ls en sia feta, so que ésser no*

que hom no·ls n'és tengut de fer ne de donar, sotz la pena sobredita. E tota via sia entés dels corredors qui han offici de cridar.

9.10.7 *Tot corredor deu cridar honors, cases, leyns, barques e totes altres coses que hom vula vendre o no vendre, que hom vula fer cridar a dies, aytants de dies com a hom plàcia que les vula fer cridar, e tot dia, per tota la ciutat, ab que li do per cascun dia, I diner; e no deu plus demanar ne pendre.*³

Atressí deu cridar per tota la ciutat vi, e totes coses que degen cridar, bé e leyalment, enaxí que no deu cessar tro que per tota la ciutat les aja cridades. E si contra açò fan, deuen ésser privats e gitats de l'offici, sens tot remey.

9.10.8 *Tot corredor que vena robes, les deu emparar de tot hom qui les li vulla donar a vendre*⁴ *per la ciutat, e si les ven, d·eu·lo'n hom pagar segons que la roba val e segons la taxació de la sisa de la corredura.*

E si no la ven, no li'n deu hom re donar, per molt que la tenga, ne él deu re pendre ne demanar. E si u fa, és tengut per fals, e deu ésser condepnat axí com a falsari.

9.10.9 *Mercader, durant l'offici de corredura, negun corredor ésser no pot ne deu, ne machinació no deu fer ne dir que él aja part; ne prenga per si ne per altre neguna part de neguna mercaderia que él vena ne sia corredor, ne de què altre sia corredor. Ne parçoner en nuyl feyt de mercaderia no pot ne deu ésser, quan per aytals feyts com aquestz, los mercaders e tot venedor e comprador, si los corredors en ren eren parçoners, podrien ésser e són enganats e defraudats, com voracitat, cobeia de mal guayn, deu ésser reffrenada e luynada de totes «coses».*⁵

Per esters, los corredors deuen ésser leyls e feels en lur offici, que per amor ne per serviï, ne per promissió que·ls en sia feyta, ço que ésser

La nùbrica segueix aprovant-se costum per costum. A 9.10.5 els àrbitres introdueixen l'exigència de condicions d'idoneïtat, jurament davant la cort, i pagament per la inscripció com a corredor. Com van fer amb els notaris, la obligació de complir els requisits es fa retroactiva.

No fan menció de l'actual costum 9.10.6 perquè el text formava part del costum anterior.

3. Al final del primer paràgraf 9.10.7 el text C afegeix "ne pendre".

4. Decimam que incipit: "Tot corredor et cetera". **Approbant.**

Undecimam que incipit: "Tot corredor et cetera". **Approbant.**

Notem en 9.10.8. que al manuscrit C falta al començament "e les deu portar a vendre", que en realitat no canvia el sentit del paràgraf.

5. Duodecimam que incipit: "Mercader durant et cetera". **Approbant.**

Al text C falta el mot *coses* al final del primer paràgraf.

1 *deu, no deven plus declinar a la I que a l'altre. E per tots e per sengles, axí estrayns com a privat, deven ésser leyals e feels.*

5 *Però tota ora, primerament e sobre totes coses, deven cercar lo profit e la utilitat dels mercaders de Tortosa e de totz los ciutadans e habitants de Tortosa, sens dan d'altre, e fadigar en éls primerament de ren que ajen a vendre ne a comprar, si u volen vendre ne retenir ne comprar. Car si leyals e feels no eren o no són en lur offici, axí com desús és dit deven ésser punitz e condempnatz axí com a falçaris.*

15 *E nul hom no deu usar de dos officis, en los quals se fa e-s pot seguir gran falsia e gran engan, axí con és que corredor sia mercader, e corredor ne mercader, atressí, que sia mercader e corredor.*

Carga de pebre, dóna de corredura VI diners.
Carga de comín, IIII diners.
20 *Carga de batahalua, IIII diners.*
Carga de citoval, VI diners.
Carga de cera, VI diners.
Carga d'alum çuquereyn, IIII diners.
Carga de tot alum, IIII diners.
25 *Carga de gíngebre, VI diners.*
Carga de caynela, VI diners, e sis-s ven a liures, meala meala la libra.
Carga de girofle, VI diners, e si-s ven a liures, meala meala la libra.
30 *Carga de lacca, VI diners. ⁷*
Carga de breyl, VI diners.
Carga de paper, VI diners.
Carga d'espich, e de nous noscades, e de nous d'exarc, VI diners; si-s ven a libras, meala la libra.
35 *Carga d'argent viu, VI diners.*
Carga de verméló, VI diners.
Carga de gala, IIII diners.
Carga de galengal, VI diners.
40 *Carga de pebre lonc, VI diners.*
Carga d'indi, VI diners.
Carga d'orpiment, VI diners.
Carga de corayl, VI diners.
Carga de grana, VI diners.

no deu, no deuen pus declinar a la una part que a l'altra. E per tots e sengles, axí estrayns com privats, deuen ésser leyals e feels.

Però tota hora, primerament e sobre totes coses, deuen encercar lo profit e la utilitat dels mercaders de Tortosa e de tots los ciutadans e habitants de Tortosa, sens dan d'altre, e fadigar en éls primerament de ren que ajen a vendre ne a comprar, si u volen vendre ne retenir ne comprar. Car si leyals e feels no eren o no són en lur offici, axí com desús és dit, deuen ésser punitz e condempnatz axí com a falsaris.

E nul hom no deu usar de dos officis, en los quals se faça e-s pot seguir gran falsia e gran engan, axí com és que corredor sia mercader e corredor ne mercader, atressí, que sia mercader e corredor.

9.10.10 AQUESTA ÉS LA SISA DEL PREU QUE-LS CORREDORS DEUEN PENDRE DE TOTES LES COSES QUE CORREN E VENEN. ⁶

Carga de pebre, dóna de corredura VI diners.
Carga de comí, IV diners.
Carga de batafalua, IV diners.
Carga de citoval, VI diners.
Carga de cera VI diners.
Carga d'alum çuquereyn, IV diners.
Carga de tot alum, IV diners.
Carga de gínebre, VI diners.
Carga de caneyla, VI diners; e si-s ven a liures, mealla mealla la liura.
Carga de giroflé, VI diners; e si-s ven a liures, mealla mealla la liura.

Carga de breil, VI diners.
Carga de paper, VI diners.
Carga d'espich, e de nous noscades, e de nous d'exarc, VI diners; e si-s venen a liures, mealla mealla la liura.
Carga d'argent viu, VI diners.
Carga de vermeylló, VI diners.
Carga de gala, IV diners.
Carga de galangal, VI diners.
Carga de pebre lonc, VI diners.
Carga d'indi, VI diners.
Carga d'orpiment, VI diners.
Carga de corayl, VI diners.
Carga de grana, VI diners.

6. RÚBRICA AQUESTA ES LA SISA DEL PREU et cetera: *Approbant arbitri quod ponitur sub hac rubrica.* Els àrbitres segueixen aprovant costum per costum, però notem que el que avui a partir del text C és 9.10.10, els àrbitres ho aproven com si fos una nova rúbrica. De fet, porta el títol destacat i el text A deixa un ample espai blanc com per prevenir la rubricació. La sisa —com la lleuda (9.19)— no sofreix variacions de massa entitat. Assenyallem les del manuscrit C.

7. Falta al ms. C i a les edicions "Carga de lacca, VI diners".

1 *De C canes de drap de li, de cànem, e de canebàs, VI diners.*

Carga de coton, VI diners e és la arrova de XXX llibres.

5 *Carga de lin, III meales, o meala del quintar.*

Carga d'encens, VI diners.

Carga de mosquet, VI diners.

Carga de goma, III diners.

Carga de sucre, VI diners.

10 *Carga de roses e de violes, III diners.*

Dotzena de cordovans, I diner.

Carga de çafrà, XII diners.

Tota pessa de drap de color, levat presset vermeyl, VI diners.

15 *Presset vermeyl, XII diners.*

Tot drap de Fransa, III diners la pessa.

Valenchines, II diners.

Bruides, II diners.

Cartres, II diners.

20 *Avinyonenchs, II diners.*

Berragan, II diners.

Blanc de Narbona, II diners.

C [c]anes de terlís, VI diners.

Bala de totes teles de Borgoyna, VI diners.

25 *C d'aynines, III diners.*

C de cabrits, II diners.

C de conils, I diner. E bala, VI diners.

Peça de drap de Lérida, II diners.

Cavayl, XII diners.

30 *Rossí o mul o palafrén, VI diners.*

Egua, III diners.

Polí cavalín, VI diners.

Ase e bou, cascun, II diners.

Carga de cassa fístola, IIII diners.

35 *Carga de classa, III diners.*

Kafís de roudor, I diner.

C de boquines, IIII diners.

Tracha de curs de bous, II diners.

Quintar de lana, I meala.

40 *Carga de cleda, I diner; e sia la arrova ab tara de XXXIIII llibres.*

C de moltonines, IIII diners.

Miler de enaps, V diners.

Miler de boix, I meala.

45 *Carga de regalícia, III diners.*

Carga d'amenles, IIII diners; sia la arrova de XXXII llibres.

De C canes de drap de li, de cànem, e de canabaç, VI diners.

Carga de cotó, VI diners; e és la arrova de XXXVI liures.⁸

Carga de li, III mealles, o meala meala del quintar.

Carga d'ensens, VI diners.

Carga de mosquet, VI diners.

Carga de goma, III diners.

Carga de súquer, VI diners.

Carga de roses e de violes, IV diners.

Dotzena de cordoans, I diner.

Carga de safrà, XII diners.

Tota peça de drap de color, levat <presset vermeyl> [VI diners].

Presset vermeyl, XII diners.

Tot drap de França, III diners la peça.

Valenxines, II diners.

Bruydes, II diners.

Xartres, II diners.

Avinone <n>chs, II diners.

Berragans, II diners.

Blanc de Narbona, II diners.

C canes d'esterliç, VI diners.

Bala de totes teles de Burguyna, VI diners.

C d'aynines, III diners.

C de cabrits, II diners.

C de conils, I diner. <E bala, VI diners>.⁹

Peça de drap de Leyda, II diners.

Cavayl, XII diners.

Roçí o mul o palafré, VI diners.

Egua, III diners.

Pulí cavaylí, VI diners.

Ase e bou, cascú, II diners.

Carga de cassia fístola, IV diners.

Carga de classa, III diners.

Kafiç de roudor, I diner.

C de boquines, IV diners.

Traça de cuyrs de bous, II diners.

Quintar de lana, <una> meala.

Carga de cleda, I diner; e sia la arrova ab tara de XXXIV liures.

Centenar de moltonines, IV diners.

Miller de enaps, V diners.

Miller de boys, una meala.

Carga de regalícia, III diners.

Carga d'amelles, IV diners; e sia la arrova de XXXII liures.

8. L'arrova de 30 lliures és en C de 36 lliures. (Però no en les edicions, en què torna a ser de 30 lliures).

9. Falta en C "e bala VI diners".

- 1 *Bala de fustanis, VI diners.*
Carga d'arròs, III diners.
Sach d'avelanes, I diner.
Carga de rógia, VI diners; la arrova sia de
5 *XXX libres.*
Carga d'orchica, II diners; la arrova, XXX
libres.
Carga de çabon, II diners.
Carga de blanc, III diners.
- 10 *Catiu o cativa, VI diners.*
Miler d'anguiles, I diner.
Carga de peix salat, I diner.
Carga d'uruga, II diners.
Carga d'oli de linós, II diners.
15 *D'oli d'olives, IIII cànters per I diner.*
Kafiz de forment, o d'ordi, o d'avena, o de
mil, e de tota vianda que-s mesura, kafiz, I diner.
Carga de ros de bótes, III diners.
Caxa de vidre, IIII diners.
20 *Quintar de ploma, I meala.*
Quintar de tot metayl, I meala.
Quintar de ferre, de plom, d'estayn, d'acer
e d'almàrtrech, I meala.
Quintar de borra, I meala.
25 *Quintar d'estopa, I meala.*
Quintar de carn salada, de formàgie, de
sagín, de sèu e de dàtils, I meala.
Carga de corns, II diners.
Quintar de cànem obrat o a obrar, I meala.
30 *De IIII esportes de figes, I diner.*
De IIII esportes de pregunta, I diner.
De IIII esportes de quitrà, I diner.
De III jerres de toynina, I diner.
Quintar de mel, I meala.
35 *Carga de fustet, I diner.*
De IIII quintars d'azebib, I diner.
Quintar d'erba colera, I meala.
Carga de cofoyl, I meala.
Carga de sosa, I meala.
40 *Carga de pèl de boch, I diner.*
De IIII esportes de sardina, I meala.
Carga de sofre, III meales.
C de bèsties menudes, XII diners.
De X quintars de tea, I diner.
45 *De dozena de fusta, I meala.*
- Bala de fustanis, VI diners.*
Carga d'aroc, III diners.
Sach d'avelanes, I diner.
Carga de roja, VI diners; e sia la arrova de
XXX liures.
Carga d'orxica, II diners; e sia la arrova de
XXX liures.
Carga de sabó, II diners.
Carga de blanc, III diners.
- Catiu o cativa, VI diners.*
Miller d'anguiles, I diner.
Carga de pex salat, I diner.
Carga d'uruga, II diners.
Carga d'oli de linós, II diners.
Oli d'olives, IV canters per I diner.
Kafiz de forment, d'ordi, o d'avena, o de miyl,
o de tota vianda que-s mesura, <kafiz>¹⁰, I diner.
Carga de ros de bótes, III diners.
Carga de vidre, IV diners.¹¹
Quintar de ploma, una meala.
Quintar de tot metayl, una meala.
Quintar de ferre, de plom, d'estayn, d'açer e
d'almàrtrech, una mealla.
Quintar de borra, una mealla.
Quintar d'estopa, una mealla.
Quintar de carn salada, de formatge, de sagí,
de sèu, de dàtils, una mealla.
Carga de corns, II diners.
Quintar de cànem obrat o a obrar, I mealla.
De IV sportes de figues, I diner.
De IV sportes de pregunta, I diner.
De IV sportes <de quitrà> I diner.¹²
De IV gerres de toynina, I diner.¹³
Quintar de mel, una mealla.
Carga de fustet, I diner.
De IV quintals d'atzebib, I diner.
Quintar d'erba colera, una mealla.
Carga de cofoyl, una mealla.
- Carga de pèl de boc, I diner.*
De IV sportes de sardina, una mealla.
Carga de sofre, III mealles.
Cent de bèsties menudes, XII diners.
De X quintars de tea, I diner.
De XII de fusta, una mealla.

10. Introduím *kafiz* com al text A, que és el tipus de mesura a què es fa referència i no un altre.

11. La caixa de vidre del manuscrit A és en C *carga de vidre*. Però no en les edicions que tornen al text A.

12. "De IV sportes...", només A precisa "de quitrà".

13. En el manuscrit C "IIII Gerres de toynina" (i no III com en el manuscrit A).

1 *De heretat que-s vena, de C mazmodines, XII diners.*

De tot leyn qui-s vena, de C libres, II sous.

De C quartés de vin, I diner.

5 *De robes qui-s venen en encant tro a C sous, II diners per libra. E de C sous en amunt, so és si oltra C sous púgia l'encant, de la primera libra tro a la darrera, I diner per libra.*

Caxa de cendatz, VI diners.

10 *Quintar de cadars, III diners.*

Quintar de ceda, VI diners; e si-s ven a libres, I meala per libra.

*Centenar de tabacs, II diners.*¹⁴

Centenar d'escudeles, I diner.

15 *Faix de lances, e són VI dozenas, III diners.*

Faix d'escones, e són XII dotzenas, II diners.

Centenar de carabases seques, I diner.

Centenar de canades, II diners.

Centenar de congres, III diners.

20 *Dotzena de galotxes, I meala.*

Dotzena grossa de corrégies, II diners.

Dotzena de jerres, I diner.

Marc d'argent, I diner.

C torneses grosses, I diner.

25 *C libres de moneda, III diners.*

Dotzena de pàrgens, I meala.

C arroves de farina, III diners.

Dotzena de flaçades, III diners.

Dotzena d'aztores, I diner.

30 *Dotzena de saques o de sachs, I diner.*

Corredor de vin no prena de II ampoles de vin que crit sinó I diner.

Leu[d]a no-n sia presa de nul comprador, estrayn o privat.

35 *Lo venedor don aytant de reva com de corredura, segons la forma sobredita.*

40 *Per leyn a noliegjar, so és de leyn, que-l seynor del leyn aja C libres de nòlit d'aquela moneda on farà cap, don lo seynor del leyn de corredura II sous, e el mercader altres II sous.*

De heretat que-s vena, de C mazmòdines, XII diners.

De tot leyn qui-s vena, de C liures, II sous.

De C quarters de vi, I diner.

De robes que-s venen en encant tro a C sous, II diners per liura. E de C sous en amunt, ço és oltra C sous puja l'encant, de la primera liura tro a la darrera, I diner per liura.

Caxa de <cendatz>, VI diners.

Quintar de cadaç, IV diners.

Quintar de seda VI diners; e si-s ven a liures, mealla mealla per liura.

C de cabaçes, II diners.

Centenar d'escudeyles, I diner.

Fayx de lançes, e són VI dotzenes, III diners.

[Fayx d'azcones, e són XII dotzenes, II diners].

C de carabaces seques, I diner.

C de can[ad]es, II diners.

C de congres, III diners.

Dotzena de galotxes, una mealla.

Dotzena grossa de <corregies>¹⁵, II diners.

Dotzena de gerres, I diner.

Marc d'argent, I diner.

C torneses grosses, I diner.

C liures de moneda, IV diners.

Dotzena de pàrgens, una mealla.

C arroves de farina, III diners.

Dotzena de flaçades, III diners.

Dotzena d'aztores, I diner.

Dotzena de sachs o de saques, I diner.

Corredor de vi no prena de dues ampoles de vi que crit sinó I diner.

Reva¹⁶ no sia presa de nul comprador, estrayn o privat.

Lo venedor do aytant de reva com de corredura, segons la forma sobredita.

9.10.11 *Per leyn a noliegjar, ço és de leyn, que-l seynor del leyn aja C liures de nòlit d'aquela moneda on farà cap, don lo seynor del leyn de corredura, dos sous, e el mercader altres dos sous.*¹⁷

14. "Centenar de tabacs" del manuscrit A, que en C serà "de cabaçes" (en les edicions "de cabaçes"). *Tabacs* en el sentit de 'cistells' (castellà *canastilla*).

15. *Corrégies* des de C serà *galotxes*. Error evident que corregim.

16. *Leuda* del text A passarà a ser, a partir de C, *Reva*.

17. La sentència no menciona 9.10.11 perquè el dóna per aprovat amb el 9.10.10, que es refereix a tota la rúbrica.

RÚBRICA 11

DE GUIATGES E DE TREVES DONADES DE PART A PART

1 *Rúbrica de guiatge e de treves donades de part a part.*

5 *Tot ciutadan pot guiar tota persona que algun malefici o malafeta aja feta en Tortosa ne en son termen, segons que és contengut en aquella rúbrica que contén e diu **QUALS PERSONES O QUALS COSES POT HOM PENDRE PER SA PRÒPRIA AUCTORITAT E SENS JUY.***

10 *Si alcun cavaler o altra persona volrà intrar en Tortosa ne en son termen, e tenrà en reguart alcun ciutadan o habitador de Tortosa ne de son termen, ans que assegurat l'àgia a conoxensa dels ciutadans e de la cort de Tortosa, que no li fassa mal en persona ne en coses, per si ne per*
15 *altre, per negun engín, ne per neguna art, ne per neguna ocasió, en Tortosa ne en son termen no deu entrar ne hom no lo y deu lexar entrar, ans li deu ésser vedat de tot en tot.*

20 *Si alcun ten en regart a altre, e aquel qui és en lo reguart vol fer compliment de dret, deman aquesta custuma en la rúbrica del quint e de les penes que són jugiades per los ciutadans, com deu assegurar e què deu fer.*³

Treves e pau perpetual que sien fetes o feta entre alguns, tota ora és entés que són fetes a bona fe e sens engan e sens tot mal engín. Qui

9.11.1 *Tot ciutadà pot guiar tota persona que alcú malefici o malafeyta aja feyta en Tortosa ne en son terme, segons que és contengut en aquella rúbrica que contén e diu: **QUALS PERSONES E QUALS COSES POT HOM PENDRE PER SA PRÒPRIA AUCTORITAT E SENS JUHIÏ.** E aquesta costum deu-se entendre segons aquela.*¹

9.11.2 *Si alcun cavayler o altra persona volrà entrar en Tortosa ne en son terme, e serà en reguart d'alcun ciutadà o habitador de Tortosa ne de son terme, ans que assegurat l'aja a conexença dels ciutadans e de la cort de Tortosa, que no li faça mal en persona ne en coses, per si ne per altre, ne per negun engan, ne per neguna art, ne per neguna ocasió, en Tortosa ne en son terme no deu entrar ne hom no lo y deu lexar entrar, ans li deu ésser vedat.*

*Lo ciutadà que-s tembrà del cavayler, assegurant primerament que faça dret al cavaler.*²

9.11.3 *Treves o pau perpetual que sien feytes o feyta entre alguns, tota hora és entés que són feytes a bona fe e sens engan e sens tot mal engiyn. Qui*

1. RÚBRICA DE GUIATGE et cetera: Quintamdecimam que incipit: "Tot ciutadà et cetera". Approbant ut supra dixerunt in rubrica in hac consuetudine allegata.

Els àrbitres fan constar, quant al guiatge de què es parla, que s'ha d'entendre en la forma i manera en què queda regulat en 1.8.3.

2. Sextamdecimam que incipit: "Si alcun cavaller et cetera". Approbant dummodo civis firmet stare iuri. I així s'afegirà a partir del text C.

3. Decimam septimam que incipit: "Si alcú en reguart et cetera". Approbant et ibi dixerunt.

La sentència considera el costum 9.11.2 en dos costums "Si alcun cavaller" i "Si alcú en reguart", del qual fa la precisió que l'aproven segons el que ja van dir a la RÚBRICA DEL QUINT. El costum desapareixerà ja a partir de C, donat que es remet expressament a 1.5.

1 *contra fa, és tengut de treves trencades, so és*
que és e reman traydor a la part. E tota pena que
i sia mesa ne posada per les partz, pot-se de-
5 *manar e pendre per la part a què a hom forfeit*
ne és vengut contra. E aquel o aquels qui fan o
an fet contra, són tengutz e obligatz a la pena
a pagar a la adversa part. E no per so meyns,
la pena pagada, remanen traydors per totz
10 *temps a la part a qui les treves avia donades o*
avia feta la pau perpètua.

E si clamar se'n volrà de treves trencades, o
de pau trencada, pot demanar e conseguir tot
lo dampnàgie que pres ne soffert n'aurà. Enpe-
rò, si don és donat en coses, deven ésser en do-
15 *ble condempnats.*

contra fa, és tengut de treves trencades, ço és
que roman traydor a la part. E tota pena que y
sia mesa ne posada per les parts, pot-se demanar
e pendre per la part a què ha hom forfeit ne és
vengut contra. E aquel o aquels qui fan o han
feyt contra, són tengutz e obligats a la pena a
pagar a la part adversa. E no per ço meyns, la
pena pagada, roman traydor per tots temps a la
part a qui les treves avia donades o avia feyta la
pau perpetual. E açò és entés, si li done dan de
persona a persona.⁴

E si clamar se'n volrà de treves trencades, o
de pau trencada, pot demanar tot lo dampnatge
que pres ne soffert n'aurà. Emperò, si dan és
donat en coses, deuen ésser en doble condemp-
nats.

4. Octavamdecimam que incipit: "Treves e pau et cetera". **Approbant.**
Pel que fa a 9.11.13, aprovada sense esmenes, porta en C una variant que passa a les edicions "e açò és entés si li done dan de persona a persona".

RÚBRICA 12
DE BATAYLLES, ÇO ÉS, QUE NO S'IC DEUEN FER

1 *Rúbrica de batayles so és que no s'ic deven fer.*

Batayles en la ciutat de Tortosa no a, ne y deven ésser, ne s'i fan, ne s'i deven fer.

9.12.1 Batayles en la ciutat de Tortosa, no ha, ne y deuen ésser, ne s'i fan, ne s'i deuen fer. 1

1. RÚBRICA DE BATALLES: Decimamnonam que incipit: "Batalles et cetera". Approbant.

RÚBRICA 13

DE FORNS, E MOLINS, E BAYNS, E DE TORRES, E DE MASES, QUE CASCUN CIUTADÀ POT FER DINS LO SEU, E AYTAN GRAN E AYTAN ALT COM SE VOLRÀ

1 *Rúbrica de forns, e de molins, e de bayns, e de torres, e de mases, que cascun ciutadan pot fer dins lo seu, e aitan gran e aitan alt con se volrà.*

5 *Tot hom pot fer o fer fer e-l flum d'Ebre, e en altres aygües, e en ses honors, e en ses possessions, francament e quítia, molins, forns, e bayns, sens tota servitut e contrarietat de ne-guna persona.*

10 *Poden encara fer nores, e çuts, e céquies, e pexeres, on pusquen pendre les ayges per tots locs a regar lurs honors e lurs possessions, que-l flum d'Ebre ne les altres aygües no les pusquen destruir ne les se'n pusquen menar, ne afoliar,*
15 *ne pigiorar.*

Tot blat deven molre los moliners a la vintena, so és que, de XX arroves, que-n deven pendre I. E deven retre les XIX al seynor del blat, franques e quites.

20 *Los forners deven coure lo pan, so és saber, XXX pans per I. So és que-l seynor del pa deu cobrar los XXX pans quitis; e si-n cremen ne n'afolen negun, ne panada, ne casola, ne ren que hom los liure que meten en forn per coure,*
25 *deven-o tot emenar. Mas per casola o per panada ren no-n deven pendre.*

9.13.1 *Tot hom pot fer o fer fer e-l flum d'Ebre, e en les altres aygües, e en ses honors, e en ses possessions, francament e quítia, molins, forns, e bayns ¹, a son propri ús e no a als, quant als forns e bayns, sens tota servitut e contrarietat de ne-guna persona.*

Poden encara fer nores, çuts, e céquies, e pexeres, on pusquen pendre les aygües per tots locs regar lurs honors e lurs possessions, e defendre, atressí, lurs honors e lurs possessions ², que flum d'Ebre ne les altres aygües no les pusquen destruir, ne les pusquen menar, ne afoylar, ne <pejorar>.

9.13.2 *Tot blat deuen molre los moliners a la XXa. ³, ço és que, de XX arroves, que-n deuen pendre una.*

9.13.3 *Los forners deuen coure lo pa, ço és a saber, XXX pans per un. Ço és que-l seynor del pa deu cobrar los XXX pans quitis, e si-n cremen ne n'affoylen negú, ne panada, ne caçola, ne re que hom los liure que meten e-l forn per coure, deuen-ho tot emenar. Mas per caçola o per panada re no-n deuen pendre.*

1. RÚBRICA DE FORNS E DE MOLINS: Vicesimam que incipit: "Tot hom pot fer et cetera". *Approbant quod furnus et balnea non possunt facere nisi ad proprios usus.* A partir de C s'introdueix la variant com vol la sentència "a son propi ús e no a als, quant als forns e banys".

2. El text C aclarirà el del manuscrit A afegint: "e defendre atressí lurs honors e lurs possessions". Finalment corregim *pejorar*, error evident per *pejorar*.

3. Vicesimam primam que incipit: "Tot blat et cetera". *Approbant.*
A notar en 9.13.2 un error material comès des de l'edició prínceps, on la vintena es converteix en desena en posar X per XX, suprimint el final que en els textos A i C diu clarament: "e deuen retre les XIX al seynor del blat..."

1 *Moliners que reeban blat a pes, d'aquel pes
metex que és lo blat, deven retre la farina que
d'aquel blat serà exida, e no-l deven cambiar,
ne fer nula mescla, ne nula machinació ne frau
5 en pesar, ne en als no deven fer per què la farina
ne el blat a son seynor vala meyns ne-n sia de-
fraudat. E qui contra assò farà, deven ésser
punitz e condempnatz axí con a falsaris, so és
que o emenen en doble.*

10 *Nul hom, de bayns que fassa en ça honor ne
en çes cases, no deu pendre loger de nul hom qui
en aquels ce bayn ne éls vulen que s'i bayn, ne
loger negun no li'n deven, ne poden donar nul
loger. Per so con los bayns en què loger se deu
15 donar ne pendre per baynar, són de la univer-
sitat de Tortosa, e tot loger que per baynar se don
ne-s dégia donar ne pagar, deu ésser donat e
pagat a aquel qui ten los bayns de la universitat.*

20 *E tots los ciutadans e habitants de Tortosa
e de son termen que per baynar ajen a donar ne
a pagar loger, per baynar, se deven baynar als
bayns de la universitat, e aquí pagar, e no en
altres bayns.*

25 *E aquí e-ls bayns de la universitat deven
baynar tot hom, ab son misàgie, per una meala
e entre-l seynor e son misàgie no deven dar sinó
una meala; e si va tot sol, atressí deu dar una
meala.*

30 *Tota dona ab sa cirventa o misàgie que men,
sí que sia seu o no seu, pus que ab ela va per
servir ela, e ab son enfan, si l'a, que sia VII ayns
en avayl, no deu dar mas una meala; so és que,
con la dona ab son misàgie e ab l'infant, si l'a,
con tots tres sien baynats, deu donar una meala.
35 Atressí si tota sola hi va e-s bayna, deu pagar
una meala.*

40 *E els ditz bayns deven tenir tans de cups que
los vinents aquí que no fassen portar lurs con-
ques o no les an, ajen bastament d'aquels cups
a lur baynar. E deven ésser nédeus e trempats
a baynar; e bastament d'ayga calda e freda, que
conplidament n'ajen bastament a lur volentat.
E tots dies deven ésser aparellats per baynar tot
45 hom e tota femna qui aquí-s vula baynar, de nit
e de dia.*

9.13.4 *Moliners qui reeben blat a pes, d'aquel pes
meteyx que és lo blat, deuen retre la farina que
d'aquel blat serà exida, e no-l deuen cambiar, ne
fer nula mescla, ne fer nulla machinació ne frau
en pesar, ne en als no deuen fer per què la farina
ne el blat a son seynor valla meyns ne sia de-
fraudat. E qui contra açò farà, deuen ésser pu-
nits e condempnats axí com a falsaris, ço és que
o emenen en doble.*

9.13.5 *Nuyl hom⁴, de bayns que faça en sa honor ne
en ses cases, no deu pendre loguer de nuyl hom
que en aquels se bayn ne éls vulen que s'i bayn,
ne loguer negú no li'n deuen ne poden donar.
Per ço quan los bayns en què loguer se deu donar
ne pendre per baynar, són de la ciutat de Tor-
tosa.*

E tots los ciutadans e habitants de Tortosa
e de son terme qui per baynar ajen a donar ne a
pagar loguer, se deuen baynar als bayns de la
universitat, e aquí pagar, e no en altres bayns.

E aquí e-ls bayns de la universitat deuen
baynar a tot hom, ab son missatge, per una
mealla, e entre el seynor e son missatge no
deuen dar sinó una mealla; e si va tot sol, atressí
deu dar una mealla.

E tota dona ab serventa o missatge que men,
sí que [sia] seu o no seu, pus que ab ella va per
servir e ela, e ab son infant, si l'ha, que sia de
VII ans en aval, no deu dar mas una mealla; ço
és, quan la dona ab son missatge e ab l'infant,
si l'ha, quan tots tres sien baynats, deu donar
una mealla. Atressí, si tota sola hi va e-s bayna,
deu pagar una mealla.

E els ditz bayns deuen tenir tants de cups que
los vinents aquí que no facen portar lurs con-
ques o no les han, ajen bastament d'aquels cups
a lur baynar. E deuen ésser los bayns nédeus e
temprats a baynar; e bastament d'ayga calda e
freda, que conplidament n'ajen e bastament a
lur volentat. E tots dies deuen ésser aparellats
per baynar tot hom e tota fembra, qui aquí-s vula
baynar, de nit e de dia.⁵

4. Vicesimam secundam que incipit "Los fornors et cetera". Approbant. Vicesimam terciam que incipit: "Los moliners et cetera". Approbant. Vicesimam quartam que incipit: "Null hom et cetera". Approbant.

5. Font Rius J. M. analitza el document de *Privilegis III núm 31*, i els seus corresponents de l'ACA (pergamins de R. Berenguer IV núm. 224 i de Jaume I núm. 1726) en "Las Redacciones Iniciales de Usos y Costumbres de Tortosa". Allí hi ha en la versió B un text en què els bayns s'atribueixen al Temple en oposició als de P. Jordà i això es considera tant contra el comú de la ciutat com contra la senyoria. (*Costums de Tortosa...* 1979 pàg. 56).

RÚBRICA 14

DE PA DE LES FLEQUERES QUI ÉS DE PES MENOR, E DE LES MESURES QUE SÓN PUS MINVES QUE NO DEUEN

1 *Rúbrica del pa de les flequeres que és de menor pes, e de les mesures que són pus minves que no deven.*

5 *Les flequeres deven fer lo pan que fan a vendre, bon e leyal, e de dret pes, e deven comprar bona farina e bela, e no juyosa, ne terrosa, ne cruxent. E a qual que preu que compren, deven guaaynar II diners en la arrova e no plus, con lo pan és cuyt. Enaxí que si val la arrova*
10 *XIIII diners de farina, dóna'ls-hi hom II diners de guayn; e comta'ls hom a XVI diners, e enaxí ven-ne per cascuna dinada II libres de pan cuit. E d'aquí enant, a qual que preu compren, juylos hom a cascuna arrova de farina II diners.*
15 *On si compren a XII diners la arrova de la farina, pesa'ls hom lo pan cuit de la arrova a raon de XIIII diners, e axí de cascuna arrova, per moltes o per poques que-n pasten. E si falsia en lo pes del pan és trobada, la flequera deu*
20 *pagar per pena V sous a la seynoria, e pert la fogassa que és nàquissa ne de meyns pes tant solament. E si no a de què pac los V sous, deu estar e-l costel que és al cap del mael veyl tenent*
25 *ab los arcs d'en Bonràs Despug, de ora de tèrcia tro ora de migdia, tota nua sens camisa, exceptat que pot tenir la camisa entorn de les anches e de les cuxes, per so que hom no li pusca veer çes vergoynes o ses natures.*

30 *Lo pan de les flequeres deu regonéxer lo veger ab II o tres prohòmens de la ciutat. E aquels prohòmens deven-lo pesar, present lo veger tant solament, que nul altre hom de la seynoria, batle ne batles, ne nul altre, no y són ne y deven ésser, ne el veger no deu ne pot pesar, ne nula*
35 *ora no ten lo pes, mas tota ora deven los prohòmens pesar e tenir lo pes e, al pendre del pan,*

9.14.1 *Les flequeres deuen fer lo pa que fan a vendre, bo e leyal, e de dret pes, e deuen comprar bona farina e bella, e no juylosa ne terrosa ne cruxent. E a qual que preu que compren, deuen guaynar II diners en la arrova e no plus, quan lo pa és cuyt. Enaxí que si val arrova de farina XIIII diners, dona'ls-hi hom II diners de guayn; e conta'ls hom a XVI diners, e enaxí ven-ne per cascuna dinerada, II libres de pan cuyt. E d'aquí enant, a qual que preu compren, juy-n los hom a cascuna arrova de farina II diners. On si compre<n> a XII diners la arrova de la farina, pesa'ls hom lo pa cuyt de la arrova a raó de XIIII diners, e axí de cascuna arrova, per moltes o per poques que-n pasten. E si falsia en lo pes del pa és trobada, la flequera deu pagar per pena V sous a la seynoria, e pert la fogaça que és nàquiza ne de meyns pes tan solament. E si no ha de <què> pac los V sous, deu estar al costel qui és e-l cap del mael veyl tinent ab los arcs d'en Borraç Deçpuyg, de hora de tèrcia tro a hora de migdia, tota nua sens camisa, exceptat que pot tenir la camisa entorn de les anques e de les cuxes, per ço que hom no li puxa veer ses vergoynes o ses natures. ¹*

9.14.2 *Lo pa de les flequeres deu regonéxer lo veger ab dos o tres prohòmens de la ciutat. E aquels prohòmens deuen-lo pesar, present lo veger tan solament, que nul altre hom de la seynoria, batle ne batles, ni nul altre, no y deu ésser, e-l veger no deu pesar, mas los ciutadans. E si troben lo pa naquic, deuen condempnar la flequera en los V sous. E lo veger pot*

1. RÚBRICA DEL PA DE LES FLEQUERES et cetera: Vicesimam quintam que incipit: "Les flequeres et cetera". *Approbant.*

1 con lo volen pesar ne regonéxer, lo deven pen-
dre los prohòmens e liurar al sayg o a quel hom
que-l veger se vula, tro són al loc on lo pesen.
E con éls l'an pesat e regonegut e-l troben na-
5 quis, deven la flequera condempnar en los V
sous de la pena.

Però si la flequera lo vol veer pesar, deven-
lo-y denant pesar e mostrar, ans que sia destre-
treta de pagar ne forçada. E per mígia unça ne
10 per meyns que la fogassa sia trobada de meyns
pes, no deu ésser condempnada en los V sous,
mas oltra mígia unça de meyns pes, deu ésser
condempnada e punida. E tots los V sous de la
pena són de la cort per raon de la compositió de
15 Flix. E aquest regonixement e pesar del pan, se
pot axí ben fer con són fèries de messes e de
venemes con en altre temps

de l'ayn; los quals prohòmens poden pendre
lo pan dins casa e dins los forns e defora, on
20 que-l troben, que-l veger ne sayg no y deven ne
y poden intrar.

Si en les mesures del vin, ne de l'oli, ne del 9.14.3
blat, e les unçes, e les liures, e els marchs, e les
arroves ne els quintars, serà trobada falcia, que
25 sien minves, so és que sien menors ne majors
que no deven ésser, lo seynor d'aqueles deu
donar, per cascuna que sia menor ne major, per
pena V sous, dels quals ha la cort la tersa part
e el comú de la ciutat l'altra tersa part e l'a-
30 cusador o el trobador la remanent tersa part.

E con aquestes mesures ne liures volen que
sien regonegudes, lo veger apela e demana una
gran partida dels prohòmens de la ciutat en la
cort e a dia de cort, posant e dient denant éls si
35 volen ne-ls par bon que sien regonegudes les
mesures ne les liures, o què-ls en par. E si a
aqueles prohòmens és vist ne semblant que fer se
dégia, aüit lur acort e lur consel, responen-li
segons que-ls és semblant. E, si-ls és semblant
40 que bon sia, responen que: «hoc». E el veger
diu, doncs: «què, deytz, jugiatz-me què fassa»,

entrar ab los ciutadans e-l forn o en l'alberch on
és lo pa que volen pesar. E si-ls ciutadans no y
volen anar o no y volen pesar, lo veguer pus los
n'aurà requests una vegada aqueles ciutadans,
qui aquí seran presents, pot fer totes aquestes
coses sobredites per si tan solament o ab sa
compayna.

Però si la flequera lo vol veer pesar, deuen-
lo-y denant pesar e mostrar, ans que sia destreta
de pagar ne forçada. E per mija onça o per
meyns que la fogaçà sia trobada de meyns pes,
no-n deu ésser condempnada en los V sous, mas
oltra mija onça de meyns pes, deu ésser con-
dempnada e ponida. E tots los V sous de la pena,
són de la cort, per raó de la compositió de Flix.
E aquest regonixement e pesar del pa, se deu axí
ben fer quan són fèries de messes e de venemes
com en altre temps. ²

[Qualque temps e] qualque hora serà vist al
veguer e als ciutadans que degen regonéxer les
mesures del vi e de l'oli e del blat, e les unces
e les liures, e-ls marchs, ni les arroves, ni-ls
quintars, regoneguen-o lo veguer e-ls ciutadans
ensems. E si-ls ciutadans, requests una vegada
en la cort, no y volran anar ni ésser, lo veguer
per si o regonega. E si-l veguer, request una
vegada per los ciutadans, no y volrà anar ni ésser,
los ciutadans per si o regoneguen.

2. Primam vicesimi noni quaterni que incipit: "Lo pan de les flequeres et cetera". Approbant, salvo quod vicarius intret cum civibus. Et si cives presentes requisiti semel per eum nollent intrare vel nollent ponderare panes quod vicarius possit intrare cum familia sua et panes ponderare. Et in eo defectu exligere penam.

Els àrbitres introdueixen en 9.14.2 la possibilitat que el veguer, negligents els ciutadans, pugui actuar per si "amb els seus" pesant el pa i penalitzant el frau. I així passarà al text C | a les edicions.

També introdueixen que el veguer faci un sol requeriment. Finalment, ja des del text A, es remet a la sentència de Flix pel que fa a la pena pecuniària, que és de la cort, però no diu, a diferència de la sentència de Flix, que, negligents cort i prohoms, són els propis senyors qui castiguen i esmenen.

1 e éls dien e responen: «e nós vos deym per juy
e per sentència que u regonegatz», e liuren-li
dos o tres prohòmens que vàgien amb él e que
prengen les mesures, e les liures, e les arroves,
5 e els marcs, e els quintars, e les unçes, dins
cases e defora, on que les troben, e con tot o an
pres, éls apelen plus dels prohòmens de la ciutat
e elegen dos o tres prohòmens de la ciutat; e
elegen o aquels qui les an preses e, denant éls
10 e éls presens, que nul hom de la seynoria no y
és ne y deu ésser, seynors, batles ne altres, sinó-l
veger, regonexén-les.

E d'aqueles que troben falçes ne nàquisses
condampnen los seynors d'aqueles en V sous
15 per pena, per cascuna que falsa sia ne nàquissa,
dels quals V sous ha la cort a la tersa part e lo
comú de la ciutat l'altra tersa part e l'acusador
o el trobador la remanent tersa part.

Però con les an totes regonegudes, deu-les
20 hom regonéxer denant éls, ans que sien forsatz
ne destrets de pagar, e no-ls ne pot hom ne deu
forsar de pagar ne d'als tro que sien regone-
gudes denant éls. E totes les mesures falçes o
nàquisses de fust, deven ésser cremades en la
25 plassa denant tuit; e totes les altres trencades.
E les liures, unçes, marcs, arroves e quintars,
trencats e pessegiaz e gitats e-l mig del rech.

Los teners e les teneres deven guaynar e-l
cafiç de l'ordi e de la avena, e e-l cànter de l'oli,
30 en cascun, XII diners e no plus. E si hom de-
mana que li sia mesurada barcela entrega, si la
vol entrega, deven-la-y liurar ab barcela e no
ab almut. E si contra aquestes coses fan, o
contra una d'aquestes, deven pagar e donar per
35 cascuna vegada per pena, V sous, e deven-ne
ésser condempnatz e punits per juy e per sen-
tència dels ciutadans en pagar los V sous, dels
quals V sous ha la cort lo ters, e lo comú de la
ciutat, l'altre ters, e el trobador o l'acusador,
40 lo ters remanent.

E en tot cas que serà trobat fals pes, o falses
mesures tenir, pac per pena XX sous, dels quals
los ciutadans ajen lo terç, e l'acusador lo terç,
e la seynoria lo terç. E si no y ha acusador, la
seynoria aja les dues parts.³

Però quan les an totes regonegudes, si los
seynors d'aqueles volen e demanen que, denant
éls, sien regonegudes, deu-les hom regonéxer
denant éls, ans que sien forçats ni destrets de
pagar, tro que sien regonegudes denant éls. E
totes les mesures falses ne nàquices de fust,
deuen ésser cremades en la plaça, denant tuyt;
e totes les altres trencades. E les liures, onçes,
marchs, arroves e quintars, trencats e pecejats
e gitats e-l rech.

9.14.4 Los teners e les teneres deuen guaynar e-l
kafiç de l'ordi «e de la avena, e e-l cànter de
l'oli», en cascú, XII diners e no pus. E si hom
demana que li sia mesurada barcela éntegra,
deuen-la-y liurar ab barcela e no ab almut. E si
contra aquestes coses fan, o contra una d'aques-
tes, deuen pagar e donar per cascuna vegada per
pena, V sous, e deuen-ne ésser condempnats per
juhiï en pagar los V sous, dels quals V sous, ha
la cort lo terç, e lo comú de la ciutat, l'altre terç,
e-l trobador o l'acusador, l'altre terç romanent.

3. *Secundam que incipit: "Si les mesures et cetera".* *Approbant, salvo quod quodcumque et quotienscumque vicario et civibus videbitur recognoscant simul pondera et mensuras et cives in curia requisiti semel per vicarium noluerint interesse vicarius per se recognoscat et e contra si vicarius requisiti semel per cives interesse noluerit ipsi cives per se recognoscant et in omni casu qui falsa pondera vel falsas mensuras tenerint solvat pro pena viginti solidos de quibus cives habeant terciam partem et accusator si fuerit terciam partem, alias due partes sunt dominacionis et si contra in consue posita sunt contraria hiis que dicta sunt eam quia impeditur iusticia.*

També en 9.14.3 els àrbitres introdueixen l'acció del veguer amb els ciutadans o del veguer sol o dels ciutadans sols segons la negligència dels uns o de l'altre. I així constarà des del text C. El costum 9.4.13 estableix també 20 sous de penalització (i no 5 com el text A) atribuïts per terços a ciutadans, seynoria, i acusador.

1 *Abambut de coure o de lauton deven los teners o teneres mesurar l'oli als compradors, e no ab altres embutz. E si contra fan, totz los altres embutz de mesurar oli deven ésser tren-*
5 *catz e pessegiaz.*

Pan fret, que sia d'un dia a altre o depús, no-s pesa e, si tant és que-s pes e hom lo troba naquis ne de meyns pes, no-n cau en pena de V sous ne d'altra; mas tot pan blanch qu-e-l dia sia cuit,
10 *per tot aquel dia se pot e-s deu pesar e, si és naquis e de meyns pes, cau en pena de V sous la flequera, segons que desús és dit. Ne nul pan fret ne fresch que no sia blanc no-s pesa.*⁴

Los fariners e tots aquels que venen farina,
15 *deven fer e vendre als compradors I arova e plus, e mija arrova, e VIII llibres, si-s volen los compradors, que no se'n poden excusar ne defendre. E poden-ne e deven ésser forsatz los venedors, e destrets, que u fassen sens tot embarch. E pus auran cridada o oberta la farina a vendre, deven-la tota vendre a aquel preu al qual la auran cridada o oberta.*

e no a major; bé la poden vendre a menor si-s volen. E tota la farina que sia cridada o oberta
25 *en nul obrador, o ostal, o casa, que sia d'un hom o de dos o de més que sien conpaynons, que deu ésser venuda per lo preu que serà cridada o oberta, que sia en saques, sí que sia en orri.*⁵

9.14.5 *Abambut de coure o de lautó deuen les teneres mesurar l'oli als compradors, e no ab altres ambuts. E si contra fan, tots los altres ambuts d'oli deuen ésser cremats e pecejats.*

9.14.6 *Los fariners e tots aquels qui venen farina, deuen fer e vendre als compradors I arrova e plus, e mija arrova, e VIII lliures, si-s volen los compradors.*

E deuen ésser forçats los venedors, pus auran cridada o oberta la farina, a vendre a aquel preu al qual la auran cridada o oberta.

4. Terciam que incipit: "Los teners et cetera". **Approbant.**
Quartam que incipit: "Abambut de coure et cetera". **Approbant.**
Quintam que incipit: "Los fariners et cetera". **Approbant.**

Aprovats sense variants la resta de costums de la rúbrica, es deixa de consignar "Pan fret..." que, juntament amb el que no és blanc, s'exclou del control de pes.

5. La possibilitat de vendre a preu més baix, del text A, queda ara, pel que sembla, exclosa a partir del text C.

RÚBRICA 15

D'OFFICI DE PES E DE MESURES, E DE QUINA QUANTITAT DEUEN ÉSSER, E DE LA GOA DELS LEYNS

- 1 *Rúbrica d'offici de pes e de mesures, de quina quantitat deven ésser, e de la goa dels leyns.*
- 5 *Lo quarter del vin de Tortosa és e deu ésser de XXIII libras. La liura a en si XII unces. March a VIII onçes. La arrova de la pera o de ferre, o qual que sia que arrova sia, ha XXXII libras.* 9.15.1 *Lo quarter del vi de Tortosa, és e deu ésser de XXIII libras. La liura ha en si XII onçes. March ha en si VIII onçes. La arrova de la pedra o de ferre, o qualque sia que arrova sia, ha XXXII liures.*
- 10 *Lo quintar ha CXXVIII libras, e són III arroves.* 9.15.2 *Lo quintar ha CXXVIII liures, e són III arroves.*
- Cànter d'oli de Tortosa ha XLIII libras meins tersa.* 9.15.3 *Cànter d'oli de Tortosa ha XLIII liures meyns quarta.*¹
- 15 *En lo cànter ha VIII cadafs. En lo cadaf ha VIII màquiles. En la màquila ha VIII unces. E e-l cadaf V libras e III unces.* 9.15.4 *En lo cànter ha VIII cadafs. E en lo cadaf ha VIII màquiles. E en la màquila ha VIII onçes. [E el cadaf ha V libras e III onçes].*²
- 20 *La cana de Tortosa és e deu ésser de VIII palms e I polgada, segons que és seynalada e-l primer pilar com hom entra en la seu de sancta Maria a man dreta, e segons que és seynalada en la paret prot (sic) lo portal major de senta Maria, a man dreta, com hom intra devés lo fossar.* 9.15.5 *La cana de Tortosa és e deu ésser de VIII palms e una pollegada, segons que és seynalada e-l primer pilar com hom entra en la seu de Madona sancta Maria, a man dreta, segons que és seynalada en la paret per lo portal major de sancta Maria, a man dreta, com hom entra de fora devés lo fossar.*
- La goa dels leyns de Tortosa és e deu ésser de tres palms e ters de cana.* 9.15.6 *La goa dels leyns de Tortosa és e deu ésser de tres palms e terç de cana.*
- 25 *Cafis de Tortosa és de XXV barceles. La qual barcela deu aver dintre la taula en alt, ab les ferradures desús posades, un palm e* 9.15.7 *Kafiç de Tortosa és de XX e V barceles.*³ *La qual barcela deu aver dintre la taula en alt, ab les ferradures desús posades, un palm e mig*

1. RÚBRICA D'OFFICI DE PES: Aprobant arbitri ea que ponitur sub hac rubrica.

Aprovada tota la rúbrica, hem de notar a 9.15.3 que "menys *terça*" es converteix a partir del text C en "menys *quarta*".

2. El costum 9.15.4, a partir de les edicions, perd l'equivalent del cadaf "ha V libras e III onçes" que en C apareix marginat.

3. A les edicions, la descripció del cafis de Tortosa s'inclou en 9.15.6, quan als manuscrits figura com a costum independent, i en tot cas s'ha d'incloure en 9.15.7, ja que es defineix a continuació la barcella.

1 *mig e ters de quarteron de palm en totes les quatre taules de la barcela, que són per los costatz de la barcela.*

5 *Lo sòl de la barcela, dintre en la barcela, de taula a taula, és e deu ésser a totes parts de si, un palm e mig meyns I quartó de quarteron de palm.*

10 *La boca de la barcela és e deu ésser, dintre en la barcela, de taula a taula, en la ora de la barcela de un palm e quarteron de quarteron de palm. La qual barcela deu ésser ferrada per totes les ores de la barcela de lates de ferre, e una lata de ferre deu passar a trevés, per mig de la barcela, que tenga e sia fermada de la una*
15 *ora de la barcela tro en l'altra.*

20 *E l mig del sòl de la barcela és e deu ésser una verga de ferre redona fínada, que pug e tenga tro a la lata del ferre que va en través a la barcela, e sia aquí ficada e fermada en tal manera que no se'n pusca partir e que sostenga la lata travessada, que no-s pusca enclinar ne bexar.*

25 *De la qual barcela se deven fer VI parts, que són ditz VI almutz, en guisa e en manera que cascun dels almutz correntz contenga en si la VI part de la barcela.*

Item la barcela deu contenir en si, III cutrols, que cascun tenga en si con sia corrent la tersa part de la barcela e no meyns ne més.

30 *Atressí ha y mig almut, que deu contenir en si la dotzena part de la barcela e no més ne meyns, e deu ésser corrent.*

9.15.8 *La quartera de la calç e de l'aljebes ha en si tres barceles corrents e VIII quarteres fan cafiç.*

35 *La quartera de la sal ha e contén en si III barceles corrents e XI quarteres són e fan cafiç.*

9.15.9 *Los peses, balanses e calastons de la ciutat de Tortosa e de son termen, deven ésser bons e leyals e afinatz.*

40 *Tot ciutadan o habitador de Tortosa e de son termen pot fer, e fer fer, e tenir en son alberch e defora, totes mesures de vin e d'oli, de formén, d'ordi, d'avena, de mil, de tot legum, e de totes fruites e totes altres mesures e peses, e balanses, e calastons, e liures, marcs, unces, arroves*
45 *e miges arroves, e miges unces e oytaves, e totz altres pesals en què hom pusca e dégia ren pesar, e quarterons, e argens, e quintars ... per si*

e de terç de quarto de palm en totes les IIII taules de la barcella, que són per los costats de la barcella.

Lo sòl de la barcela, dintre en la barcela, e de taula a taula, és e deu ésser a totes parts de si, un palm e mig meyns un quarto de quarto de palm.

La boca de la barcella deu ésser, dintre la barceyla, de taula a taula, en la hora de la barcella un palm de quarto e de quarto de palm. La qual barcella deu ésser fassida per totes les hores de la barcella de lates de ferre, «una lata de ferre» deu passsar per mig de la barcela, que tenga e sia fermada de la una ora de la barcella tro en l'altra.

E e l mig del sòl de la barcella deu ésser una verga de ferre redona ficada, que pug éntegra tro a la lata del ferre que va en través a la barcella,

que sostenga la lata travessada que no pusca enclinar ne baxar.

De la qual barcella se deuen [fer] VI parts, que són dits VI almutz, e ha en comte en si VI almutz, e en guisa que cascú dels VI almutz contenga en si sisena part de la barcella.

D'altra part la barcella deu contenir en si, tres cutxols que cascú tenga en si, quan serà corrent, la terça part de la barcella, e no meyns ne més.

Atressí, a-y mig almut, que deu contenir en si la dotzena part de la barcella, e no meyns ne més, e deu ésser corrent.

9.15.8 *La quartera de la calç e de l'algeps ha en si tres barcelles corrents; e VIII quarteres fan kafiç.*

La quartera de la sal ha e conté en si, tres barcelles corrents; e XI quarteres fan kafiç.

9.15.9 *Les peses, balances e calastons de la ciutat de Tortosa e de son terme, deuen ésser leyals e afinats.*

9.15.10 *Tot ciutadà o habitador de Tortosa e de son terme pot fer, e fer fer, e tenir en son alberch e defora, totes mesures de vi, d'oli, de forment, d'ordi, d'avena, de miyl e de tot legum, e de totes fruytes, e de totes altres mesures e peses, balances, arroves, e miges arroves, e calastons, e liures, marchs, onçes e miges onçes, e huytaves, e quarterons, e argens e quintars, e tots altres pesals, en què hom pusca o deja re pesar*

1 *metex e per sa pròpria auctoritat. E en aqueles, pesar e mesurar a ssi e a altre, e axí bèn a estrayn con a privat, e aqueles pesos e mesures logar, e el loger pendre, e aquel fer seu.*

5 *E tots aytants e aytantes con ne vula fer, ne fer fer, ne tenir a obs de si e d'altres estrayns ne privat, e totes ores que-s vula ne li plàcia, sens embargament e contrast de nula persona, seynor ne altre, ne és tengut que-n fassa neguna denunciatió a nula persona.*

10 *E pot pendre e fer aquela mesura o mesures, e peses, e liures, e arroves, unçes, marchs, canes e totes altres mesures o peses, calastons e balanses de qual que veyn a él mils plàcia que u vulen pendre, sens servii, que no n'és tengut de fer a seynor ne a altre en nula guisa, e sens tota servitut, que aquí nul hom no pot aver.*

La libra de la carn fresca e salada deu aver XXXVI unçes 9.15.11

20 *La libra de tot peix, fresch o salat, XVI unces.*

La libra de seda crua, XIII unçes.

La libra de grana fresca tro sia ben seca, XIII unçes.

25 *Totes les altres libres, de què-s que-s sien, deven ésser e són de XII unçes.* 9.15.12

Lo march és e deu ésser de VIII unçes.

La unça és de XVI argentz.

30 *L'argens és e deu ésser de pes de CCCXLIX grans de mil sech e blanch, e no de pus ne de meyns.*

35 *Kafiz de forment és e deu ésser de XXV barceles rases, de ferre a fferre; però per tot juyn, de forment novel e d'ordi, XXIII barcelles de blat novel per cafiz. Passat juyn donen tota via XXV barceles rases. Però lo comte del cafiz a diners se comta del preu, qual que sia, a rraon de XXIII barceles, per so com la XXV barcela se dóna per tornes al cafiz. E enaxí val la barcela aytantes meales çon lo cafiz se ven a sous; on, si el cafiz val XVI sous, la barcela, XVI mealas e enaxí va tot lo comte.* 9.15.13

Kafiz d'ordi atressí-s mesura, com lo forment, a XXV barceles, e liura's cascuna barcela I dit 9.15.14

per si metex o per sa pròpria auctoritat. E en aqueles⁴, pesar, e mesurar a si e a altre, e axí bé a estrayns com a privats, e aqueles peses o mesures logar, e el loger pendre, e aquel fer seu.

E tots aytants e aytantes com ne vula fer, ne fer fer, ne tenir ab obs de si ne d'altres estrayns e privats, e totes hores que-s vula ne li plàcia, sens embargament e contrast de nulla persona, seynor ni altre, no és tengut que-n faça deguna denunciació a nulla persona.

E pot pendre e fer aquela mesura o mesures, o pes, o liures, o arroves, onçes, marchs, canes, e totes altres mesures o peses, calastons, e balances de qualque a éls més plàcia, que-n vula pendre, sens servii, que no és tengut de fer a seynor ne a altre en nuulla guisa, e sens tota servitut, que aquí nuul hom no pot aver.

La liura de la carn fresca o salada deu aver XXXVI onçes.

La liura de tot pex, fresch o salat, deu aver XVI onçes.

La liura de seda crua deu aver XIII onçes.

La liura de grana fresca tro sia be secca, XIII onçes.

Totes les altres liures, de què-s que sien, deuen ésser e són de XII onçes.

Lo march és e deu ésser de VIII onçes.

La onça és de XVI argençs.

L'argenç és e deu ésser de pes de CCCXL e IX grans de myl sec e blanc, e no de pus ni de meyns.

Kafiz de forment deu ésser de XXV barceles rases, de ferre a ferre; però de tot juyn, de forment novel se mesura a barcelles corrents; e dóna hom de forment⁵ e d'ordi, XXIII barceles de blat novel per kafiz. Passat guyn, donen hom tota via XXV barceles rases. Però lo comte del kafiz a diners se comta del preu, qualque-s sia, a raó de XXIII barcelles, per ço car la XXV barcela se dóna per tornes al kafiz. E enaxí val la barcela aytantes mealles com lo kafiz se ven a sous; o<n> si-l kafiz val XVI sous, la barcela val XVI mealles, e enaxí ha tot lo comte.

Kafiz d'ordi atressí-s mesura, com lo forment, a XXV barceles, e liura's cascuna barcela

4. (9.15.10): repeteix *aqueles*, i així passa a les edicions. Ho corregim segons el text A.

5. (9.15.13): consigna, a partir del text C, després de "forment novel": "se mesura a barcelles corrents e dona hom de forment..." Text que falta en el manuscrit A.

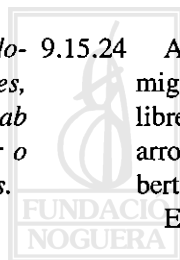
- 1 *a través sobre les lates del ferre que són sobre les barceles. E, per tot juyn, d'ordi novel donen XXIII barceles corrents per cafís. D'aquí enant, XXV barceles, axí com dit és desús.*
- 5 *Kafiz d'avena se mesura e-s donen XXV barceles corrents per cafís, ab una recalcada per cascuna barcela, que-s fa ab abdosos los puyns.*
- 10 *Los almutz de l'ordi e de l'avena, en cascun, deu aver e contén en si la VIa part de la barcela, e no més ne meyns.*
- Kafiz de mil e de panís se mesura e-s donen XXIII barceles corrents per kafiz.*
- 15 *Kafiz de ciurons e de tot altre legum se mesura e-s donen XXIII barceles corrents per kafiz.*
- 20 *Kafiz de nous e d'avelanes e de castaynes e de tota altra fruyta seca que mesura requer, se mesura e-s donen XXIII barceles corrents per kafiz.*
- 25 *Aquesta és la ordinació de les arroves de la ciutat de Tortosa de quantes liures són, segons los avers; e deven ésser con de moltes coses, axí con són avers de levants e d'alres coses moltes, que són les arroves de XXX libes, e de moltes altres, de XXXII libes e de més.*
- La arrova d'aquests avers que-s seguexen, deu ésser de XXX libes tro al seynal dejús escrit.*
- 30 *Primerament, grana porgada és la arrova de XXX libes, e dóna-la una çarpelera.*
- Pebre porgat, de XXX libes.*
- Indi porgat, e dóna-la una çarpelera.*
- Gingebre porgat.*
- 35 *Comín porgat.*
- Gala porgada.*
- Encens gros porgat.*
- Màstec porgat.*
- Clavel de jerofle.*
- 40 *Nous noscades d'exarch.*
- Safran de VI libes en amunt, dóna çarpelera.*
- Canela.*
- Garangal.*
- Citoval.*
- un dit a través sobre les lates del ferro que són sobre les barceles. Per tot juyn, d'ordi novell, donen XXIII barceles corrents per cafiç. D'aquí enant, XXV barceles, axí com dit és desús.
- 9.15.15 *Kafiç d'avena se mesura e-s dóna XXV barceles corrents per cafiç, ab una recalcada per cascuna barcela, que-s fa ab abdosos los puyns.*
- 9.15.16 *Los almutz de l'ordi e de la avena, en cascú, deu aver comte en si la VIa. part de la barcela, e no més ne meyns.*
- 9.15.17 *Kafiç de miyl se mesura e-s dóna a XXIII barceles per cafiç, e paniç, axí metex, e tot a corrent.*
- 9.15.18 *Kafiç de ciurons e de tot altre legum se mesura e-s dóna a XX e IIII barceles corrents per cafiç.*
- 9.15.19 *Kafiç de nous e d'avelanes e de castaynes e de tota altra fruyta seca que-s mesura requer, se mesura e-s donen XXIII barceles corrents per cafiç.*
- 9.15.20 *Aquesta és la ordenació de les arroves de la ciutat de Tortosa de quantes libes són, segons los avers; e deuen ésser de moltes coses, axí com són avers de levant e d'alres coses moltes, que són les arroves de XXX libes, e de moltes altres, de XXXII e de més.*
- 9.15.21 *La arrova d'aquests avers que-s seguexen, deu ésser de XXX libes tro al seynal dejús escrit.*
- 9.15.22 *Primerament, grana porgada és de XXX liures, e dóna-la una sarpallera.*
- Pebre porgat, de XXX libes.*
- Indi porgat, e dóna-la una sarpallera.*
- Gingebre porgat.*
- Comí porgat.*
- Gala porgada.*
- Ensens gros porgat.*
- Màstec porgat.*
- Clavel de girofle.*
- Nous noscades e d'exarc.*
- Safrà, de VI libes en amunt, dóna sarpallera.*
- Caneyla.*
- Galangal.*
- Citoval.*

1	<i>Pebre lonch.</i>		Pebre lonc.
	<i>Cera.</i>		Cera.
	<i>Alum, so és tot alum.</i>		Alum, ço és, tot alum.
	<i>Lacha.</i>		Lacca.
5	<i>Breyl.</i>		Breyl.
	<i>Espich.</i>		Espic.
	<i>Vermelon.</i>		Vermeyló.
	<i>Argent viu, dóna çarpelera.</i>		Argent viu, dóna sarpallera.
	<i>Orpiment.</i>		Orpiment.
10	<i>Coton.</i>		Cotó.
	<i>Mosquet.</i>		Mosquet.
	<i>Tota goma.</i>		Tota goma.
	<i>Sucre .</i>		Sucre.
	<i>Roses.</i>		Roses.
15	<i>Violes.</i>		Violes.
	<i>Regalícia.</i>		Regalícia.
	<i>Rógia.</i>		Roja.
	<i>Orchica.</i>		Ortxica.
	<i>Dàtils.</i>		Dàtils.
20	<i>Erba colera.</i>		Erba colera.
	<i>Sofre.</i>		Soffre.
	<i>Cadars.</i>		Cadaç.
	<i>Seda tinta.</i>		Seda tinta.
	<i>Tota seda cuita.</i>		Tota seda cuyta.
25	<i>Caxa ffistola.</i>		Càcia fístola.
	<i>Classa.</i>		Classa.
	<i>Fustet.</i>		Fustet.
	<i>Tro assí són les arroves de XXX llibres; e aquestes que-s segexen són de XXXII llibres.</i>		Tro açí són les arroves de XXX llibres; e aquestes que-s seguexen són de XXXII llibres.
30	<i>Primerament, bathahaluá, XXXII llibres.</i>	9.15.23	Primerament, batafalua, XXXII llibres.
	<i>Sabon.</i>		Sabó.
	<i>Blanc.</i>		Blanc.
	<i>Oli de linós.</i>		Oli de linós.
	<i>Oruga.</i>		Oruga.
35	<i>Congres.</i>		Congres.
	<i>Tot peix fresch e salat.</i>		Tot pex fresc e salat.
	<i>Amenles.</i>		Amenles.
	<i>Arròs.</i>		Arroç.
	<i>Farina.</i>		Fava. ⁶
40	<i>Forment.</i>		Forment.
	<i>Figes.</i>		Figes.
	<i>Pances.</i>		Panses.

E a l'esporta, *oltra assò, si palmes hy a, donen miga arrova; e si a cobertor e no palmes, VIII llibres. E enaxí deu pesar l'esporta ab palmes VIII arrovas e miga, e ab cobertor o meyns de cobertor VIII arrovas e VIII llibres. Estayn e tot altre metayl.*

9.15.24 A l'esporta, *oltra açò, si palmes hi ha, donen miga arrova; e si cobertor e no palmes, VIII llibres. Enaxí deu pesar l'esporta ab palmes VIII arroves e mija, e ab cobertor o meyns de cobertor VIII arroves e VIII llibres. Estayn e tot altre metayl.*

6. (9.15.23): On el text A diu *farina* a partir de C diu *fava*.

1	<i>Borra.</i> <i>Carn fresca e salada.</i> <i>Sagín.</i> <i>Sèu.</i>	<i>Borra.</i> <i>Carn fresca e salada.</i> <i>Sagí.</i> <i>Sèu.</i>
5	<i>Cànem obrat.</i> <i>Pegunta.</i> <i>Sosa.</i> <i>Alquitrà.</i> <i>Mel.</i>	<i>Cànem obrat.</i> <i>Pegunta.</i> <i>Sosa.</i> <i>Alquitrà.</i> <i>Mel.</i>
10	<i>Pèl de boch.</i> <i>Ros de bótes, XXXII libras</i> <i>Ploma.</i> <i>Ferre e</i> <i>asser.</i>	<i>Pèl de boc.</i> <i>Ros de bótes, XXXII libras.</i> <i>Ploma.</i> <i>Ferre.</i> <i>Accer.</i>
15	<i>Coure.</i> <i>Lauton.</i> <i>Teya.</i> <i>Mantega.</i> <i>Alcarayula.</i>	<i>Coure.</i> <i>Lautó.</i> <i>Tea.</i> <i>Mantega.</i> <i>Alcaravya.</i>
20	<i>Alquena.</i> <i>Carbon.</i> <i>Tota ortalissa.</i>	<i>Alquena.</i> <i>Carbó.</i> <i>Tota ortaliga.</i>

Tro ací és la arrova de XXXII libras. ⁷

	<i>D'aquí enant són les arroves que-s seguexen, 9.15.25</i> <i>segons que desús és escrit.</i>	<i>D'aquí enant són les arroves que-s seguexen,</i> <i>segons que dejús és escrit.</i>
25	<i>Lin, e cànem, e estopa, són de XXXIII libras.</i> <i>Lana de XXXVI libras.</i> <i>Cleda, XXXIII libras, tara comtada.</i> <i>Formàgie, XXXV libras.</i> <i>Cofol, XXXVI libras.</i>	<i>Li, cànem e estopa, són de XXXIII liures.</i> <i>Lana de XXXVI libras.</i> <i>Cleda, XXXIV libras, tara comtada.</i> <i>Formatges, XXXV libras.</i> <i>Cofoyl, XXXVI libras.</i>

7. (9.15.25): a partir de C, aclareix "tro ací és la arrova de 32 lliures..." cosa que no fa A (perquè, de fet, ja s'ha dit en 9.15.22).

RÚBRICA 16

DELS CARNICERS E DE LES TAULES ¹

1 *Rúbrica de carnicers e de pescadors.*

En les taules de la carniceria de la ciutat, que son devés l'esgleja de sancta Maria, se deuen vendre moltons, e vaques, e bous, cabrits e aynels, porcs, e truyges sanades tant solament.

Tota salveyna se pot vendre atressí en aquestes taules sobredites, e en les altres taules, qualsevol e quant que-ls plàcia.

10 *En les altres taules que són de l'altre lats e són apelades taules dels boccs, se deven vendre les carns dels boccs, e de les cabres, e de les oveles, e de trúgia que no sia sanada, e tota altra carn lobada o morteyna.*

15 *Tota carn mesela e corumpuda o malsana, en les taules sobredites ne en altre loc de la ciutat, no deu ésser posada ne venuda; mas continent, sy y venia, ne deu ésser gitada e portada al rech, e aquí, sens tot alongament, gitada.*

20 *En les taules que són de prop lo portal de la ciutat, devés lo vayl, se poden vendre totes carns, exceptades meseles o corumpudes o malsanes, que aquí ne en altre loc no-s poden ne-s deven vendre.*

25 *Los ventres, e totes les altres menuderies que ixen dels ventres de les bèsties, se deuen vendre e-s poden, en les taules que són denant les taules dels bochs, e en les taules prop la portal de la ciutat; exceptades les corades e els caps dels*
30 *moltons, que poden vendre en les taules dels moltons.*

En la dita carniceria nula bèstia no deven degolar ne obrir, ne nula sutzura gitar.

9.16.1 *En les taules de la carniceria de la ciutat, que són devés l'esgleja de sancta Maria, se deuen vendre moltons e vaques, bous, cabrits e aynels, porchs, e truges sanades tan solament.*

Tota salvatgina se pot vendre atressí en aquestes taules sobredites, e en les altres taules, qualssevol, e quals e quant que-ls plàcia.

En les altres taules que són de l'altre lats e són appellades taules de boccs, [se deuen vendre les carns del bochs] e de les cabres e de les oveyles e de truja que no sia sanada, e tota altra carn lobada o morteïna.

Tota carn mesella e corumpuda o malsana, en les taules sobredites ne en altre loc de la ciutat, no deu ésser posada ne venuda; mas de continent, si hi venia, ne deu ésser gitada e portada al rec, e aquí, sens tot alongament, gitada.

9.16.2 *En les taules que són prop lo portal de la ciutat, devés lo vayl, se poden vendre totes carns, exceptades meselles o corumpudes o malsanes, que aquí ne en altre loc no-s poden ni-s deuen vendre.*

Los ventres, e totes altres menuderies que ixen dels ventres de les bèsties, se deuen vendre e-s poden, en les taules <que són denant les taules> ² dels boccs, e en les taules prop lo portal de la ciutat; exceptades les corades e els caps dels moltons, <que-s poden vendre en les taules dels moltons>. ³

En la dita carniceria nuula bèstia no deuen degollar ni obrir, ni nulla sutzura gitar.

1. RÚBRICA DE CARNICERS E DE PESCADORS et cetera: **Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.** Retolada "de carnicers i de pescadors", el text C diu més correctament "dels carnicers i de les taules..." L'error però passarà a les edicions.

2. Trobem a faltar, per error, en C (9.16.2) "que són denant les taules" si bé ho introduïm seguint les edicions.

3. Falta també en C "que poden vendre en les taules dels moltons".

1 *En les taules del moltons e dels boccs, si per*
aventura alcun hom estrayn e privat amenerà
moltons o boccs per vendre aquí als carnicers,
e no se'n podrà amb éls avenir, e éls volran
5 *vendre a menut los moltons e els boccs, los car-*
nicers deven-los logar taules aytantes con obs
n'ajen; e si no u volen fer, lo veger ab los
prohòmens poden e deven-los los assignar e
liurar taules bastans, éls donant a éls loger
10 *covinent.*

Negun jueu, carn que en le dites taules se
vena o-s dégia vendre, no deu degolar, ne la
man dintre les bèsties meti.

15 *Item les carns no deven ésser farcides, ne en*
nula manera inflar. E el carnicer qui contra
farà o farà fer, deu perdre la carn inflada o
farcida e donar encara per pena V sous; de la
qual carn e dels sobredits V sous, ha la seynoria
lo ters, e el comú de la ciutat lo ters, e el tro-
20 *bador o l'acusador l'altre ters remanent.*

Los carnicers deven dir e nomenar als com-
pradors de quyna bèstia és. E si serà demanat
si és primal, si no u és, deven dir que no; e si és
primal, deven dir que hoc, e no deven vendre
25 *una carn per altra. E leyalment e sens engan e*
minva neguna deven donar als compradors a
cascun son dret e sa raò. E deven ésser leyls
e feels en lur offici, e fer leyaltat a totz cels que
amb éls an afer, sí que nula machinació no y sia
30 *feta per què éls puniment ne altra pena poges-*
son aver ne sostenir. E deven donar a tot hom
de la carn, de qual que loc lo comprador ne
vula, e aytanta con ne volrà lo comprador.

35 *Tot ciutadan o habitador de Tortosa e de son*
termen, pot vendre carns salades o salpreses,
e tota cassa, e tota volateria, en qual que loc él
se vula ne li plàcia, en la ciutat o defora la
ciutat.

40 *Tota carn salvina se deu vendre a II diners*
la libra, e no plus, exceptat porc senglar mas-
cle, que poden e deven vendre a III diners la
libera e no plus. E aquels qui la vendran, si
contra assò fan, deven donar per pena V sous,
dels quals V sous ha la seynoria lo ters, e l'altre
45 *ters lo comú de la ciutat, e el ters remanent ha*
lo trobador o acusador.

Breladors, cassadors, paradors, ne aquels
qui trahen nius d'olcels (sic) de res que pren-

9.16.3 *En les taules dels moltons e dels boccs, si per*
aventura alcun hom estrayn o privat amenerà
moltons o boccs per vendre aquí als carnicers, e
no se'n podrà ab éls avenir, e ells volran vendre
a menut los moltons e ls boccs, los carnicers
deuen-los logar taules aytantes con obs n'agen;
e si no u volen fer, lo veguer ab los prohòmens
poden e deuen assignar taules abastans, éls do-
nant a éls loguer covinent.

9.16.4 *Negun jueu, carn que en les taules se deja*
vendre, no deu degollar, ni la mà dintre les
bèsties metre.

Item, carns no-s duen ésser fassides, ni en
niuyla manera inflar. E l carnicer qui contra farà
o farà fer, deu perdre la carn inflada o farcida,
e donar encara V sous per pena; de la qual carn
e dels sobredits V sous, ha la seynoria lo terç,
e el comú de la ciutat lo terç, e lo trobador o
l'accusador l'altre terç romanent.

9.16.5 *Los carnicers deuen dir e nomenar als com-*
pradors la carn de quyna bèstia és. E si ls serà
demanat si és primal, si no u és, deuen dir que
no, e si és primal, deuen dir que hoc, e no duen
vendre una carn per altra. E leyalment e sens
engan e minva neguna deuen donar als com-
pradors a cascú son dret e sa raó. E deuen ésser
leyals e feels en lur offici, e fer leyaltat a totz cels
qui ab éls han a fer, sí que nulla machinació no
hi sia feyta per què eyls puniment ne altra pena
poguessen aver ne sostenir. E deuen donar a tot
hom de la carn, de qual loc lo comprador ne
vulla, e aytanta com ne volrà lo comprador.

9.16.6 *Tot ciutadà o habitador de Tortosa e de tot*
son terme, pot vendre carns salades o salpreses,
e tota caça, e tota volateria, en qualque loc se
vulla, en la ciutat o defora la ciutat.

9.16.7 *Tota carn salvatgina se deu vendre a II diners*
la liura, e no pus, exceptat porc senglar mascle,
que pot hom vendre a III diners la liura. E aquels
qui l vendran, si contra açò fan, deuen donar per
pena V sous, dels quals V sous ha la seynoria lo
terç, e l'altre terç lo comú de la ciutat, e el terç
romanent ha lo trobador o l'accusador.

9.16.8 *Brelladors, caçadors, paradors, ne aquels qui*
traen nius d'ocels, de res que prenguen, en

1 *guen en qual que loc que sia a nula persona no-n
són tengutz de part a donar ne de fer alcun
servii, si doncs lo seynor de la honor no li de-
nuntiava primerament que él no vol ne quer que
5 él d'aquí enant entre en sa honor, que sia en-
però laurada, per brelar, ne per cassar, ne per
parar, (ne per par) ne per nius a trer, car la
denuntiatió feta, tot cant depux hi presés, no
seria seus, mas del seynor de la honor.*

10 *E assò s'entén de les honors que són laura-
des, car de les terres hermes no u poden ne de-
ven vedar ne contradir, ans francament e sens
tot contrast e embargament d'alcun poden (e)
brelar, e cassar, e parar, e nius trer, sens part
15 e sens tot servii, que no-n són tengutz de donar
ne de fer. E pot culir grana, espart, e reudor, e
tayn, e eybal (sic), tot hom francament e quítia
sens servii e contrast.*

qualque loc que sia, a nulla persona no són ten-
guts de part a donar ne de fer alcun servii, si
doncs lo seynor de la honor no li denunciava
primerament que él no vol que d'aquí enant
entre en sa honor, que sia laurada, per brelar,
ni per caçar, ni per parar, ni per nius a trer, car
la denunciació feyta, tot quant depuyx hi presés,
no seria seu, mas del seynor de la honor.

E açò s'entén de les honors que són laura-
des⁴, car de les terres hermes no poden vedar ne
contradir, ans francament e sens tot contrast e
embargament d'alcú poden brelar, e caçar, e
parar, e nius trer, sens part e sens tot servii, que
no-n són tengutz de donar ni de fer. E pot fer
grana e espart, e roudor, e tan, e herba, tot hom
francament e que sia sens servii <e> contrast.

4. (9.16.8): fa referència a les honors que són *laurades* i, per tant, cal posar-ho en relació amb 1.1.7.

RÚBRICA 17 DELS PESCADORS

1 Rúbrica dels pescadors.

Los pescadors, francament e quítia, poden pescar en la mar e en totes les aygües, dolces e salades. E qual que cosa que prengen és lur pròpria e-n poden fer çes volentats, francament e quítia, sens part e serviï alcun, que no-n són tengutz de donar a nul hom, exceptat de so que prenen en los estayns, o de la sal que fan, de què són tengutz de donar la novena part. E poden lo peix vendre en tot loc on se vulen de la ciutat.

Però són tengutz, a tot hom que del peix vula comprar, que li'n venen aitant com ne vula comprar, poc o molt, e d'aquel que-l comprador vula.

15 Emperò, si lo pescador o pescadors auran venut lo peix en gros, e alcun o alguns dels ciutadans sobrevendran a la venda o al liurament del peix, e-n volen aver part, si sobrevenen a la venda con se fa lo preu o el mercat del peix, pot-ne aver e deu sa part, per nombre de persones que aquí seran al comprar que part ne vulen. Però que sien persones que parega que-n vulen e pusquen comprar, e no infants ne femnes, ne hom que per si metex no pusca pagar sa part.

25 Mas si sobrevendran al liurament del peix, so és, con lo venedor lo liura al comprador, o sobrevendrà con lo mercat se fa del preu, mas no que-n vula part per nombre de persones, mas a son menjar, tot ciutadan que i sobrevinga en aquest dos cases, o en sa (sic) un d'aquest, ne pot pendre aitant con n'a obs a son menjar e de son alberch. O si és majordom, aitant con n'an obs aquels de qui és majordom, si el peix basta, tro que-l peix és pesat e tot liurat al comprador, sens contrast e embarch dels venedors e del

9.17.1 Los pescadors, francament e quítia, poden pescar en la mar e en totes les aygües, dolces e salades. E qual que cosa hi prenguen és lur pròpria, sens part e serviï alcú, que no són tenguts de donar a nul hom, exceptat de ço que prenen en los estayns, o de la sal que fan, de què són teguts de donar la novena part. E poden lo pex vendre ' en tot loc on se vulen, en la ciutat.

Però són tenguts a tot hom qui del pex vula comprar, que li'n venen aytant com ne vulla comprar, poc o molt, e d'aquel que-l comprador vulla.

Emperò, si lo pescador o pescadors auran venut lo pex en gros a alcú o a alguns, e alguns de la ciutat sobrevendran a la venda o al liurament del pex, e-n volen aver part, si hi sobrevenen a la venda quan se fa lo preu, o el mercat del pex, pot-ne aver e deu sa part, per nombre de persones que aquí seran al comprar qui part ne vulen. Però que sien persones qui parega que-l vulen e pusquen comprar, e no infants ne femnes, ne hom qui per si metex no pusca pagar sa part.

Mas si sobrevendran al liurament del pex, ço és, quan lo venedor lo liura al comprador, o sobrevendrà quan lo mercat se fa del preu, mas no que-n vula part per nombre de persones, mas a son menjar, tot ciutadà que y sobrevinga en aquests dos cases o en la un d'aquests, ne pot pendre aytant com n'a obs a son menjar o a son alberch. O, si és majordom, aytan com n'an obs aquel de qui és majordom, si-l pex basta, entrò que-l pex és pesat e tot liurat al comprador, sens contrast e embargament dels compradors, que

1. RÚBRICA DELS PESCADORS: *Approbant arbitri quod ponitur sub hac rubrica.*

*Comú, IV, núm. 163, foli 1, transcriu 9.17.1 d'un llibre en pergamí conservat a la casa de la ciutat. Es tracta segurament del manuscrit de la "Cadena" i el text és exactament el mateix del manuscrit C, excepte el final del primer paràgraf de 9.17.1, on diu *pendre* per *vendre* ("e poden lo peix *pendre*". El trasllat és de 1446).*

1 compradors, que no y poden fer ne deven. E
assò cascun ciutadan pot fer per sa pròpria
auctoritat, que de nul hom no li deu ésser defés
ne contrastat, e n'a acció e demanda contra tot
5 hom que lo y contrastàs.

Tot ciutadan o habitador de Tortosa que sia
defora de la ciutat, en qual que loc del termen
de la ciutat, si s'encontra ab pescadors o ve-
nedors de peix, sí que porten en barcha o en
10 bèstia, se pot pendre del peix que porten, per sa
pròpria auctoritat, aitant com n'àgia obs a son
menjar e d'aquels qui aquí són aquel dia, sens
defensió e contrast que nul hom no li'n deu fer
ne pot, pescador ne altre.

15 E són-li'n tenguts, feta estimatió entr'èls
cant pot pesar, de donar e de pagar d'aitant con
vendrà l'altre que li reman en la ciutat, per
cascuna libra, esgardada la qualitat del peix,
si val més o meyns.

20 De continent lo comprador, si és hom d'a-
quel pescador se torna o que no li vol ren creure
per sospita de mala paga, deu-li lo comprador,
si el peix vol aver, liurar tantz de diners o de
peynores que·l pescador o el venedor sia segur
25 que planament aja tot lo preu del peix que él
pendrà.

Tot ciutadan o habitador de Tortosa per sa
pròpria auctoritat pot entrar en les barques del
peix con són vengudes ab lo peix, e triar del peix
30 de qual que li plàcia, aitant con n'a obs ne
mester. E aquel triat e pres, pot-lo portar e fer
portar a la taula e al pes on se ven, e aquí fer
pesar al pescador.

35 Los pescadors e tots los venedors del peix
deven ésser leyals e feels en lur offici, e donar
a cascun dels compradors tot lur dret, sens tota
minva e sens tota machinació e frau, que aquí
no fassen, en pesar ne en altra cosa.

no y poden fer. E açò cascun ciutadà pot fer per
sa pròpria auctoritat, que de nuyl hom no li deu
ésser defés ne contrastat, e n'ha acció e de-
manda contra tot hom qui li o contrastàs.

9.17.2 Tot ciutadà o habitador de Tortosa qui sia
defora la ciutat, en qualque loc del terme de la
ciutat, si s'encontra ab pescadors o venedors de
pex, sí que·l porten en barcha o en bèstia, se pot
pendre del pex que porten, per sa pròpria auc-
toritat, aytant com n'aja obs a son menjar e
d'aquels qui aquí són aquel dia, sens defensió
e contrast que nuyl hom no li'n deu fer, pescador
ni altre.

E són-li'n tenguts, feyta estimació entre els
quant pot pesar, de donar e de pagar d'aytant
com vendrà l'altre que li roman en la ciutat, per
cascuna liura, esguardada la qualitat del pex, si
val més o meyns.

De continent lo comprador, si és hom de qui
el pescador se tema ² o qui no li vol res creure
per sospita de mala paga, deu-li lo comprador,
si·l pex vol aver, liurar tants de diners o de
peynores, que·l pescador o·l venedor sia segur
que planament aja tot lo preu del peyx que él
pendrà.

9.17.3 Tot ciutadà o habitador de Tortosa, per sa
pròpria auctoritat, pot entrar en les barques del
pex quan són vengudes ab lo pex, e triar del pex
de qualque li plàcia, aytant com n'a obs. E aquel
triar, e puyx pot-lo portar e fer portar a la taula
e al pes on se ven e aquí fer pesar al pescador.

9.17.4 Los pescadors e tots los venedors del peyx
deuen ésser leyals e feels en lur offici, e donar
a cascú dels compradors tot lur dret, sens tota
machinació e frau, que aquí no facen, en pesar
ni en altra cosa.

2. (9.17.2): El text A diu "pescador se torna" on C i les edicions diuen "se tema", cosa que sembla evident error del copista en A.

RÚBRICA 18

DELS DRAPERS E DE LA SISA DEL DRAP

1 *Rúbrica de cisa de tots draps e dels drape(r)s.*

Los drapers, jasia so que no·n sien demanatz per los compradors, totes ores que draps venen e tragen venals, deven dir e·n són tegutz que digen la natura dels draps.

5 *Emperò si·ls vendran los draps, que sartres no y sien, o sartre, al vendre, e vendran una natura de draps per altra, e serà a vist e conegut, per sartres a per altres persones, qual drap que no és de la natura per què l'an venut, lo draper, sens tot contrast e embarch, deu cobrar lo drap aquel, e és tengut al comprador de retre los diners que preses n'aurà.*

10 *E si <gens> ² no n'a preses, lo comprador, retén lo drap al draper, no és tengut ne obligat de pagar los diners, però que sia cert e ver que·l drap no és d'aquela natura per què l'an avenut. Mas si l'aurà venut per bon, e per ben fet, e per sancé, e·l drap serà tylat de la pessa o serà devés lo comprador, lo draper és tengut e obligat al comprador per les sarcidures o per plapes sy hi són, o grans malfetures, de lexar o de retre del preu a coneguda de sartres o de drapers, e lo drap reman devés lo comprador. E els sartres o els drapers deven taxar e minvar del preu, segons lur conexensa e segons la meisvalensa del drap comprat per la raon sobredita.*

30 *Cana leyal deven tenir los drapers. E si per aventura los drapers vendran draps que·ls sartres no prengen aquels, e pres lo drap al comprador, no serà ben liurat ans li'n serà liurat meyns de son dret, de continent, sens tot contrast, deu ésser restituït e emenat al comprador per lo draper tot lo defaliment sens minva neguna.*

9.18.1 Los drapers, jassia ço que no sien demanats per los compradors, totes hores que <draps> ¹ venen o tragen venals, deuen dir e·n són tenguts que diguen la natura dels draps.

Emperò si·ls vendran los draps, que sartres no y sien al vendre, e vendran una natura de draps per altra, e serà vist e conegut, per sartres o per altres persones, que·l drap no és d'aquela natura per què l'an venut, lo draper, sens tot contrast e embarc, deu cobrar lo drap aquel, e és tengut e obligat al comprador de retre los diners que preses n'aurà.

E si gens n'a preses, lo comprador, reten(t) lo drap al draper, no és tengut ne obligat de pagar los diners, però que sia cert e ver que·l drap no és d'aquela natura per què l'an venut. Mas si l'auran venut per bo, e per bé fort, e per sancer, e el drap serà tinyat de la peça, o serà devés lo comprador, lo draper és tengut e obligat al comprador per les sarcidures o per plapes, si y són, o grans malfeytures, de lexar o de retre del preu a coneguda dels sartres o de drapers, e lo drap roman devés lo comprador. E els sartres o els drapers deuen taxar e minvar del preu, segons lur conexença e segons la meynsvalença del drap comprat per la raó sobredita.

9.18.2 Cana leyal deuen tenir los drapers. E si per aventura los drapers vendran draps que·ls sartres no prenen aquels, e pres lo drap al comprador, no serà bé liurat, de continent, sens tot contrast, deu ésser emenat e restituït al comprador per lo draper tot lo defalliment sens minva neguna.

1. RÚBRICA DE CISA E DEL DRAPS E DE LES DRAPERIES. Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica. Corregim en 9.18.1 el text C que, per error, diu *sien* on ha de dir *draps*.

2. Corregim en el text A on diu *sens* i ha de da dir *gens* d'acord amb C i textos successius.

1 Si sartre o altra persona reeb draps o vestedures a sarcir o a adobar, e aquels o aqueles s'afollaran en son poder, que rates les menjaran, o s'i ençutzaran per oli o per altra liquor,
5 que meyns ne valen, o taylan aqueles vestedures, per colpa de si, afollarà, o guastarà, o canviarà les vestedures o els draps que reebuts aurà, és tengut e obligat a aquel de qui les vestedures o els draps reebutz aurà, de restituir
10 e d'emenar de tot aytant con les vestedures costaren de draper; e los altres draps o vestedures deven emenar e restetuir segons que valien con él(s) les reebé.

Són tengutz los mercaders de tot drap de cisa
15 que sia travessat, e obligatz als drapers que-l fassen de longea del major drap d'aquela metexa draperia, que-s sia venut, ab aquels ensems.
Atressí, tot drap que mercader ne reebedor no sia, que-l mercader que-l deu cobrar sens tot
20 contrast e embarc, no contrastant lo diner deu, si tot s'i és donat, ne el reebiment de drap que-l draper avia reebut e fet.

Si bala entrega de draps és comprada, e el comprador, al deligar o desensarpellar de la bala,
25 lo mercader és tengut e obligat al comprador de donar lo feltre o la sarpelera, o V sous, qual que al mercader mils plàcia. Però que la bala sia entrega axí con és venguda, que no y aja cambiament d'altres draps d'altra bala ³,

30 jassia so que compliment de bala compre, no s'i entén lo feltre ne la sarpelera ne els V sous.

Item, és tengut de donar camisa a tot drap de color e a altre drap que camisa aja, o de donar II sous al comprador, qual se vula lo mercader.

35 Aquesta és la cisa dels draps que-s venen en Tortosa.

Primerament, pessa d'estamfort d'Arràs o de retint deu aver de lonch XIX canes e miga.

D'exalons e sentomés, XII canes e miga.

40 Tot drap de Prohins o d'Ipre, XI canes e miga.

Tot drap de Gant o de Doàs, XII canes.

9.18.3 Si sartre o altra persona reeb drap o vestedures a sarçir o a adobar, e aquels o aqueles s'afollaran en son poder, que rates les menjaran o s'i ensutzearan per oli o per altra liquor, que meyns ne valla, o taylan aqueles vestedures, per colpa de si, affoyllarà, o guastarà, o canviarà les vestedures o els draps reebuts aurà, és tengut de restituir o d'emenar de tot aytant com les vestedures costaren de drap; e los altres draps o vestedures deuen emenar e restituir, segons que valien quan él les reebé.

9.18.4 Són tenguts los mercaders de tot drap de sisa que sia travessat, e obligats als drapers que facen de longea del major drap d'aquela metexa draperia, que-s sia venut, ab aquels ensems.
Atressí, tot drap que mercader ni reebedor no sia, que-l mercader que-l deu recobrar sens tot contrast e embarc, no contrastant lo diner deu, si tot s'i és donat, ni el reebiment del drap que-l draper avia reebut e feyt.

9.18.5 Si bala éntegra de draps és comprada, e-l comprador és al deligar e desensarpellar de la bala, lo mercader és tengut e obligat al comprador de donar lo feltre ab la sarpallera, o V sous, qualque al mercader mils plàcia. Però que la bala sia éntegra axí com és venguda, que no y aja cambiament d'altres draps d'altra bala, que pus d'altres draps d'altra bala cambia lo comprador, que trau d'aquela, e met-hi d'altra bala,

jassia ço que compliment d'aquela bala compre, no s'i entén lo feltre ni la sarpallera ni-ls V sous.

És tengut de donar camisa a tot drap de color o a altre drap qui camisa aja, o de donar al comprador II sous, qualsevulla lo mercader.

9.18.6 Aquesta és la çisa dels draps que-s venen en Tortosa.

Primerament, peça d'estanfort d'Arraç o de retint deu aver de lonc XIX canes e miga.

D'exalons e sentomers, XII canes e mija.

Tot drap de Proïns o d'Ipre, XI canes e mija.

Tot drap de Gant o de Duax, XII canes.

3. El text C i successius, en 9.18.5, introdueix un terme aclaridor que no està en A, segurament per error del copista: "que pus d'altres draps d'altra bala cambia lo comprador, que trau d'aquela e met-hi d'altra bala...".

- 1 *Presset vermeyl, XV canes e quarta.*
Drap de Rom, X canes.
Drap de Doy, VI canes e miga.
Cubertes d'Ippe.
- 5 *Blanc de Narbona, VI canes.*
Lombardesch, XI canes e quarta.
Florentins, XII canes.
Berregans no an cisa ne-s venen a canes, mas de cap a coa.
- 10 *Valenxines, XI canes e miga.*
Bruides poques, VIII canes.
Bruides majors, XII canes.
Totes biffes se venen a canes.
Cambrayns, estafortis, pelosos e angleses,
- 15 *sayes d'Arràs, e totes teles, se venen a canes.*
Saya de Luà.
Saya de Biam.
Tiritaynes.
Papalenges.
- 20 *Drap de Lérida, IX canes.*
Fustans, se venen a caps, e deu aver lo cap III canes e miga.
- 25 *Les emenes dels draps se fan enaxí, que-l mercader deu donar al comprador, per travesadura de presset vermeyl, V sous.*
Item, de tot altre drap de color, III sous.
Item, d'exalon, II sous.
- 30 *Item, de tot altre drap que no sia de color e vayla la cana aital de preu com d'exalon, dóna II sous.*
- Item, de tot altre drap que no vala tant la cana con d'exalon, XII diners.*
- 35 *Item, de totes taxadures, o sarcidures, o malfetures, però que-l drap sia mercader, fa emena lo venedor al comprador, segons que se'n poden amdui avenir; e si ambdui no se'n poden avenir, segons que-ls corredors o altres drapers y taxaran.*
- 40 *Item, los mercaders són tenguts de nomenar la natura dels draps als compradors, e de fer totes aqueles coses que-ls drapers són tenguts a aqueles qui d'èls los compren.*
- 45 *Lo canar dels draps deven fer los corredors ab los drapers, e no los mercaders, so és que-ls corredors deven liurar als drapers los draps en*
- Presset vermell, XV canes e quarta.
Drap de rom, XII canes.
Drap de Doy, VI canes e mija.
Cubertes d'Ippe. XI canes e quarta.
Blanc de Narbona, VI canes.
Lombardesch, XI canes e quarta.
Florentins, XII canes.
Berregans no han cisa ne-s venen a canes, mas de cap a coa.
Valenxins, XII canes e mija.
Bruydes poques, VII canes.
Bruydes majors, XII canes.
Totes bifes se venen a canes.
Cambrayns, estanfortis, peloses, angleses, sayes d'Arraç, e totes teles, se venen a canes.
Saya de Luà.
«Saya de Biam».
Tiritaynes.
Papalenges.
Drap de Leyda, XX canes.
Fustanis, se venen a caps, e deu aver lo cap III canes e mija.
- 9.18.7 Les esmenes dels draps se fan enaxí, que-l mercader deu donar al comprador, per travesadura de presset vermell, V sous.
Item, de tot altre drap de color, III sous.
Item, d'exaló, II sous.
- 9.18.8 De tot altre drap que no sia de color e valla la cana ayant de preu com d'exaló, dóna II sous.
- 9.18.9 De tot altre drap que no vaylla tant la cana com d'exaló, XII diners.
- 9.18.10 Item, de totes taxadures, sarcidures o malfetures, però que-l drap sia mercader, fa emena lo venedor al comprador, segons que se'n poden abduy avenir; e si abdui no se'n poden avenir, segons que-ls corredors o altres drapers y taxaran.
Item, los mercaders són tenguts de nomenar la natura dels draps als compradors, e deuen fer totes aqueles coses que-ls drapers són tenguts a aquels qui d'èls los compren.
- 9.18.11 Lo «canar»⁴ dels draps deuen fer los corredors ab los drapers, e no los mercaders, ço és que-ls corredors deuen liurar als drapers los draps en

4. Corregim en 9.18.11 el text C que, per error, diu "Lo cano" (i així passa a les edicions) on ha de dir, com A, "Lo canar".

1 *loc dels mercaders, sens tocament que no y de-*
ven fer los mercaders, mas tant solament o de-
ven veer, si ésser y volen, e los drapers, per-
5 *sonalment, deven reebre o fer reebre qual*
que·ls plàcia.

Tot draper pot ésser cambiador e draper tot 9.18.12
ensems si·s vol.

10 *Tot ciutadan o habitador de Tortosa pot és-* 9.18.13
ser draper e cambiador, e tot offici aver, qual
que li plàcia, amb aquels ensems o sens aquels,
e d'aquels usar e obrar a sa pròpria volentat e
segons son poder, sens contrast de nula per-
sona, però deu d'aquels usar e obrar leyalment.

loc dels mercaders, sens tocament que no y
deuen fer los mercaders, mas tan solament o
deuen veer, si ésser-hi volen, e los drapers,
personalment, deuen reebre o fer reebre quals
que·ls plàcia.

Tot draper pot ésser cambiador e draper tot
ensems, si·s vol, o draper o cambiador, si·s
vol.⁵

Tot ciutadà o habitador de Tortosa pot ésser
cambiador e draper, e tot offici aver, qualche li
plàcia, ab aquels ensems o sens aquels, e d'a-
quels usar e obrar a sa pròpria volentat e segons
son poder, sens contrast de nuyla persona, però
deu d'aquels obrar e usar leyalment.

5. En 9.18.12 apareix, a partir de C, una reiteració innecessària: "o draper o cambiador si·s vol".

RÚBRICA 19 DE LES LEUDES

1 *Los ciutadans e tots los habitants de Tortosa e de son termen, són francs e quitis e deliures de tota lezda, de tot peàgie, de mesuràgie, e pes, e de tota altra exacció de servitut, que*
5 *no-n són tenguts de donar ne de fer a nula persona.*

En aquesta metexa franchea són e deven ésser los jenoveses e los pissans, que sien de Jònova e de Pisa e de lur territori e de tot lur destret. Emperò, si dubte és o serà entre-ls leuders e alcun o alguns ciutadan o ciutadans o habitants o abitador de Tortosa e de son termen, per raon de leuda d'alcunes mercaderies, o de cabal que-ls leuders digessen que-ls ciutadans o habitants de Tortosa portassen o tengessen d'òmens estrayns, de quals degessen aver leuda, los ciutadans o-ls habitants de Tortosa e de son termen ne deven ésser cregutz per lur plana paraula e sens sacrament. Que nul embarch ne contrast no-ls deu ésser fet, ne emparament, en éls ne en lurs coses.

Però si alcun o alguns és provat o serà provat lo contrari, so és que tenga mercaderies o cabal d'òmens estrayns, de què dégia ésser donada leuda o alcun dret a la seynoria, deven ésser punits e condempnatz en la leuda a pagar e axí con a ladres manifestes en la pena.

Tots los altres mercaders, si doncs privilegi no an, són tenguts de donar e de pagar de lurs coses e de lurs mercaderies aquesta leuda dejús escrita, e no plus.

*Primerament, de carga de pebre, II sous.
Carga de comí, II sous.*

9.19.1 Los ciutadans e tots los habitants de Tortosa e de son terme, són francs e quitis e deliures de tota leuda, e de tot peatge, e de mesuratge, e de pes, e de tota altra exacció de servitut, que no són tenguts de fer ni de donar a nuylla persona.

En aquesta metexa franchea són e deuen ésser los genoveses e los pissans, qui sien de Génova e de Pisa e de lur territori e de tot lur destret. Emperò, si dupte és o serà entre-ls leuders e alcú o alguns ciutadà o ciutadans o habitants o abitador de Tortosa o de son terme, per raó de leuda d'alcunes mercaderies, o de cabal, que-ls leuders diguessen que-ls ciutadans e-ls habitants de Tortosa portassen o tenguessen d'òmens estrayns, de qui deguessen aver leuda, los ciutadans o-ls habitants de Tortosa o de son terme deuen fer fe ¹ d'aquela cosa per sacrament.

E si a alcú o a alguns serà provat lo contrari, ço és que tenga mercaderies o cabal d'òmens estrayns, de què deja ésser donada leuda o alcun dret a la seynoria; deuen ésser punits e condempnats en la leuda a pagar axí com a ladres manifestes.

Tots los altres mercaders, si doncs privilegi no han, són tenguts de donar e de pagar de lurs coses e de lurs mercaderies aquestes leudes dejús escrites, e no plus.

Primerament, de carga de pebre, II sous.
Carga de comí, II sous.

1. RÚBRICA DE LES LEUDES: Decimam nonam que incipit: "Los ciutadans et cetera". Approbant, hoc excepto quod si inter pedegerios et alios mercatores contencio fuerit super mercaturis an debeant solvere leudam vel pedagium an non, non credatur mercatoribus eciam si cives sint, sine iuramento.

El text de 9.19.1 és modificat d'acord amb la sentència i, on el text A deia que els ciutadans eren creguts per plana paraula, a partir de C diu "deuen fer fe d'aquela cosa per sacrament", és a dir que no seran creguts sense jurament. (Vegeu també Font i Rius dins *Costums de Tortosa. Estudis 1979, Apèndix Documental* pàg. 57, ítem 9).

Privilegis I, núm. 57 (foli 19), que transcriu el costum, ratlla la frase "que els ciutadans e-ls habitants de Tortosa portassen o tenguessen d'òmens estrayns, de qui deguessin" en un intent de resumir el costum, i canvia "deuen fer fe" per "deuen fer". *Host I*, núm. 17 (pergamí) transcriu el costum sense taxadura però diu "fer fer", error que confon: "fer fe" es refereix al sacrament ("fe-faent").

1 Carga de bathahalua, II sous.
 Carga de citoval, II sous.
 Carga de cera, II sous.
 Carga d'alum suquereyn, II sous.
 5 Carga d'alum de ploma, II sous.
 Carga d'alum de Castela, II sous.
 Carga de gingebre, II sous.
 Carga de caynela, II sous.
 Carga de girofle, II sous.
 10 Carga de laca, II sous.
 Carga de paper, II sous.
 Carga de breyl, II sous.
 Carga d'espich, II sous.
 Carga de nous noscades, II sous.
 15 Carga de nous d'exarch, II sous.
 Carga d'argent viu, II sous.
 Carga de vermeló, II sous.
 Carga de gala, II sous.
 Carga de galengar, II sous.
 20 Carga de pebre lonc, II sous.
 Carga d'indi, II sous.
 Carga d'orpiment, II sous.
 Carga de corayl, II sous.
 Carga de grana, II sous.
 25 Carga de drap de lin, II sous.
 Carga de coton, II sous.
 Carga de lin adobat, II sous.
 Carga d'ensens, II sous.
 Carga de màstech, II sous.
 30 Carga de goma, II sous.
 Carga de sucre, II sous.
 Carga de roses, II sous.
 Carga de violes, II sous.
 Trocel de cardona (sic), II sous.
 35 Carga de çafra, II sous.
 Trocel de tota draperia, II sous.
 Trocel de terlís, II sous.
 Bala grossa de teles, II sous.
 Bala grossa d'aynins, II sous.
 40 Bala grossa de cabrits, II sous.
 Leyn cubert, per estaca, II sous.
 Carga de tota mercaderia, II sous.

Bala grossa de conils, II sous.
 Caval, per leuda, XX sous.
 45 Palafrén, VII sous.
 Rossí, V sous.
 Mul o mula, II sous.
 Egua, XII diners.
 Barca ab timó, XII diners.
 50 Polín cavallín, XII diners.
 Carga de caxa fístola, XII diners.
 Carga de classa, XII diners.

Carga de batafalua, II sous.
 Carga de citoval, II sous.
 Carga de cera, II sous.
 Carga de alum suquereyn, II sous.
 Carga de alum de ploma, II sous.
 Carga de alum de Castella, II sous.
 Carga de gingebre, II sous.
 Carga de caneyla, II sous.
 Carga de gerofle, II sous.
 Carga de lacca, II sous.
 Carga de paper, II sous.
 Cargade breil, II sous.
 Carga d'espich, II sous.
 Carga de nou noscada, II sous.
 Carga de nou d'exarc, II sous.
 Carga d'argent viu, II sous.
 Carga de vermeyló, II sous.
 Carga de gala, II sous.
 Carga de galangal, II sous.
 Carga de pebre lonc, II sous.
 Carga d'indi, II sous.
 Carga d'orpiment, II sous.
 Carga de coral, II sous.
 <Carga de grana, II sous.>
 Carga de drap de li, II sous.
 Carga de cotó, II sous.
 Carga de li adobat, II sous.
 Carga d'encens, II sous.
 Carga de màstec, II sous.
 Carga de goma, II sous.
 Carga de çucre, II sous.
 <Carga de roses, II sous.>
 Carga de violes, II sous.
 Trosseyl de cordovà, II sous.
 Carga de safrà, II sous.
 Trosseyl de tota draperia, II sous.
 Trosseyl de terliç, II sous.
 Vala grossa de teles, II sous.
 Bala grossa d'aynins, II sous.
 Vala de cabrits grossa, II sous.
 Leyn cubert, per estaca, II sous.
 Carga de tota mercaderia, II sous.

Bala grossa de conills, II sous.
 Cavayl, per leuda, XX sous.
 Palafrè, VII sous.
 Rocí, V sous.
 Mul o mula, V sous.
 Egua, XX diners.
 Barca ab timó per estaca, XII diners.
 Pollí cavallí, XII diners.
 Carga de cassia fístola, XII diners.
 Carga de classa, XII diners.

1	<i>Mug de roudor, III sous.</i> <i>Ndau o leyn ab gàbia, I mazmodina.</i> <i>Centenar de boquines, XVIII diners.</i> <i>Quintar de lana, VI diners.</i>		<i>Muyg de roudor, III sous.</i> <i>Nau o leyn ab gàbia, una mazmodina.</i> <i>Centenar de boquines, XVIII diners.</i> <i>Quintar de lana, VI diners.</i>
5	<i>Faix de moltonines, XVIII diners.</i> <i>Carga de boix obrat, XVIII diners.</i> <i>Miler de enaps, XVIII diners.</i> <i>L boquines, IX diners.</i> <i>Carga de lana, XVIII diners.</i>		<i>Fax de moltonines, XVIII diners.</i> <i>Carga de boyx obrat, XVIII diners.</i> <i>Miller d'anaps, XVIII diners.</i> <i>L boquines, VIII diners.</i> <i>Carga de lana, XVIII diners.</i>
10	<i>Carga de regalícia, XII diners.</i> <i>Carga d'amenles, XVIII diners.</i> <i>Parella de draps de fustanis, XII diners.</i> <i>Carga de ris, XII diners.</i> <i>Carga d'avelanes, XII diners.</i>		<i>Carga de regalícia, XII diners.</i> <i>Carga d'amenlons, XVIII diners.</i> <i>Parella de drap de fustanis, XII diners.</i> <i>Carga de ris, XII diners.</i> <i>Carga d'avellanes, XII diners.</i>
15	<i>Carga de rògia, XII diners.</i> <i>Carga de sabon, XII diners.</i> <i>Carga d'alum d'Alap, XII diners.</i> <i>Carga de blanc de lavar, XII diners.</i> <i>Dona jueu, XII diners.</i>		<i>Carga de roja, XII diners.</i> <i>Carga de sabó, XII diners.</i> <i>Carga d'alum d'alap, XII diners.</i> <i>Carga de blanc de lavar, XII diners.</i> <i>Dona jueu, XII diners.</i>
20	<i>Carga d'orchica, XII diners.</i> <i>Traca de curs de bous, X diners.</i> <i>Miler de boix d'astela, VIII diners.</i> <i>Sàrrya d'angiles o de peix salat, VIII diners.</i> <i>Carga d'uruga, VIII diners.</i>		<i>Carga d'artheyca, XII diners.</i> <i>Traca de cuys de bous, X diners.</i> <i>Miller de <boyx> d'asteyla, VIII diners.</i> <i>Sàrrria d'anguiles o de pex salat, VIII diners.</i> <i>Carga d'uruga, VIII diners.</i>
25	<i>Sac d'avelanes, VIII diners.</i> <i>Carga d'oli de linós, XII diners.</i> <i>Carga de vidre de mirayls, que són III quintars, VI diners.</i> <i>Mul o mula que s'ic vena, XII diners.</i>		<i>Sac d'avellanes, VIII diners.</i> <i>Carga d'oli de linós, XII diners.</i> <i>Carga de vidre de mirals, que són tres <quintars, VI diners>.</i> <i>Mul o mula que-s vena, XII diners.</i>
30	<i>Emina de forment, VI diners.</i> <i>Sester de forment, VI diners.</i> <i>Emina de ciurons, VI diners.</i> <i>Quartera de ciurons, II diners.</i> <i>Emina de linós, VI diners.</i>		<i>Amina de forment, VI diners.</i> <i>Cester de forment, II diners.</i> <i>Amina de ciurons, VI diners.</i> <i>Quartera de ciurons, II diners.</i> <i>Amina de linós, VI diners.</i>
35	<i>Sester de linós, II diners.</i> <i>Emina d'ordi e de tot legum, III diners e meala.</i> <i>Carga d'arròs, VI diners.</i> <i>Carga d'alum de volcam, VI diners.</i>		<i>Cester de linós, II diners.</i> <i>Amina d'ordi e de tot legum, IV diners e meayla.</i> <i>Carga d'arroç, VI diners.</i> <i>Carga d'alum de bolcam, VI diners.</i>
40	<i>Quintar de ploma, III diners.</i> <i>Quintar de coure, III diners.</i> <i>Quintar de borra, III diners.</i> <i>Bacon de carn salada, III diners.</i> <i>Barca meyns de timó per estaca, III diners.</i>		<i>Quintar de ploma, III diners.</i> <i>Quintar de coure, III diners.</i> <i>Quintar de borra, III diners.</i> <i>Baccó de carn salada, III diners.</i> <i>Barcha meyns de timó per estaca, III diners.</i>
45	<i>Quintar de dàtils, III diners.</i> <i>Quintar de sagín, III diners.</i> <i>Quintar de sèu, III diners.</i> <i>Bou per passàgie, III diners.</i> <i>Carga de corns de bocs o de moltons, III diners.</i>		<i>Quintar de dàtils, III diners.</i> <i>Quintar de sagí, III diners.</i> <i>Quintar de sèu, III diners.</i> <i>Carga de corns de bous o de moltons, III diners.</i>
50	<i>Quintar de cànem obrat o a obrar, III diners.</i> <i>Quintar de formàgie, III diners.</i>		<i>Quintar de cànem obrat o a obrar, III diners.</i> <i>Quintar de formatge, III diners.</i>

1 *Drap d'Avynó, IIII diners.*
Drap de Lérida, IIII diners.
Drap de Jénova, IIII diners.
Quintar d'estayn, IIII diners.
5 *Quintar de metal, IIII diners.*
Quintar de lauton, IIII diners.
Esporta de figes d'Alacant, III diners.
Esporta de figes de Màleca, IIII diners.
Esporta de figes de Dénia, III diners.
10 *Esporta grossa de figes de Tortosa, III di-*
ners.
Esporta de figes de Malorca, II diners.
Esporta de pega, III diners.
Odre d'oli, III diners.
15 *Quintar de gleda, II diners.*
Jerra d'oli, II diners.
Jerra de toynina, II diners.
Odre d'alquitrà, II diners.
Quintar de mel, II diners.
20 *Quintar de fustet, II diners.*
Quintar de plom, II diners.
Quintar d'atzebib, II diners.
Quintar d'erba cuquera, II diners.
Quintar de caca de cera, II diners.
25 *Quintar d'erba colera, IIII diners.*
Quintar de ferre obrat, IIII diners.
Quintar de cofol, IIII diners.
Quintar de sosa, II diners.
Quintar d'estópia (sic), II diners.
30 *Quintar de pèl de boc, II diners.*
Miler de sardina salada, I diner.
Quintar de sofre, II diners.
Porch per passàgie, I diner.
Bèstia menuda, I meala per passàgie.
35 *Grob de vidre, II enaps, con inc passa.*
Pessa de drap de Fransa, con s'ic ven, IIII
diners.
Drap d'Arràs pelós, con si'c ven, IIII diners
la pesa e no deu dar leuda, si doncs hom es-
40 *trayn no-l traya defora.*
Quintar de terra de Canagon, I diner.
Forcada de ferre unes ab altres, III diners.
Quintar de cendra clavelada, II diners.
Tot vidre qui-s ven en la vila dóna lo XXVén.
45 *Centenar d'ampoles con passen per la mar,*
lo XXVén.
Gran de carabassa o de cogombres o
d'albudeques, lo quintar II diners.
Miler d'enaps de bruch cavatz, XVIII di-
50 *ners.*
Amenles ab clovel, I diner.
Bala de peliceria obrada, II diners.

Drap d'Aviynó, IIII diners.
Drap de Lérida, IIII diners.
Drap de Génova, IIII diners.
Quintar d'estayn, IIII diners.
Quintar de metayl, IIII diners.
Quintar de lautó, IIII diners.
Asporta de figes d'Alacant, IIII diners.
Asporta de figes de Màleca, IIII diners.
Asporta de figes de Dènia, IIII diners.
Asporta grassa de figes de Tortosa, III di-
ners.
«Asporta de figes de Malorca, II diners».
Asporta de pega, III diners.
Odre d'oli, III diners.
Quintar de cleda, III diners.
Gerra d'oli, II diners.
Gerra de toynina, II diners.
Odre d'alquitrà, II diners.
Quintar de miyl, II diners.
Quintar de fustet, II diners.
Quintar de plom, II diners.
Quintar d'atzebib, II diners.
Quintar d'erba cuquera, II diners.
Quintar de craça de cera, II diners.
Quintar d'erba colera, IIII diners.
Quintar de ferre obrat, IIII diners.
Quintar d'alcofoyl, IIII diners.
Quintar de sosa, II diners.
Quintar d'estopa, II diners.
Quintar de pèl de boc, II diners.
Miller de sardina salada, I diner.
Quintar de sofre, II diners.
Porc, per passatge, I diner.
Bèstia menuda, per passatge una mealla.
Grop de vidre, II enaps, quan hic passa.
Peça de drap de França, quan sic ven, IIII
diners.
Drap d'Araç pelós, quan sic ven, IIII diners
la peça, e no deu dar leuda si doncs hom estrayn
no l-ic traya de fora.
Quintar de terna de camagon, I diner.
Forcada de ferre, unes ab altres, III diners.
Quintar de cendra clavellada, II diners.
Tot vidre, qui-s ven en la vila, dóna lo XX e
Vle.
Centenar d'ampoles, quan passen per la mar,
lo XXVle.
Gra de carabaça o de cogombres, o d'albu-
deques, lo quintar II diners.
Miller de anaps de bruc cavats, XVIII diners.
«Amenles ab clovoll, I diner».
Bala de peliceria obrada, II diners.

1 *Nul hom, per aquesta leuda sobredita, no a
retorn, exceptades aquestes coses sobredites.
Per los hòmens estrayns, nul passàgie ne nula
leuda no-s dóna ne deu ésser donada, ne de-
5 manada, exceptatz hòmens de Lérida e de Ça-
ragossa, que no són sotzmeses a aquesta leuda,
mas donen altra leuda, e an retorn, segons que
és contengut en les lurs cartes e en lur conpo-
sitió.*

9.19.2 Nuyl hom, per aquesta leuda sobredita, no ha
retorn, exceptades aquestes coses sobredites.
Per los hòmens estrayns, nuyl passatge ne nuyla
leuda no-s dóna ne deu ésser donada ne dema-
nada, exceptats hòmens de Lérida e de Çarago-
ça, qui no són sotzmeses a aquesta leuda, mas
donen altra leuda, e han retorn, segons que és
contengut en les lurs cartes, e en lur composi-
ció. ²

2. Tricesimi quaterni que incipit: "Null hom et cetera". **Approbant. Sicut in instrumentis et compositionibus continetur.**

En AMT apareixen aquestes composicions: *Lleida núm. 45*, segle XIV, és un "Trasllat de les lleudes que es paguen en Lleida" (amb el repartiment monestir-Temple-Rei). Tortosa paga mitja lleuda.

Comú I, núm. 110, foli 28, transcriu la taula de lleudes, afegint al final el que paguen els sarraïns (segons que siguin o no de Tortosa) i encara un petit apartat per a "lothom de Morella". A continuació ve la lleuda que donen els homes de Lleida (foli 31 v.) de les mercaderies que passen per Tortosa.

València núm. 3 (pergamí) és un trasllat fet l'any 1276 de la lleuda pactada per les homes de València l'any 1252 entre el rei Jaume el Temple i Guillem de Montcada. El mateix document el trobem a *Privilegis II*, núm. 42 (pergamí) en un trasllat posterior: sembla que la redacció de 9.19.2 (donat que no menciona València) és anterior a 1252.

RÚBRICA 20
DE ESTABLIMENTS E DE BANDIMENTS E DE LES CRIDES DE LA
CIUTAT E DEL TERME DE TORTOSA

1 *Rúbrica dels establimentz e dels bandimentz
e de les crides de la ciutat e del termen de
Tortosa.*

5 *Tots los establiments que en Tortosa ne en tot
son termen se fan ne-s deven fer, se fan per los
ciutadans de Tortosa e per lo batle del Temple
e per batle de Moncada. Car si lo consentiment
dels ciutadans no y era, o del batle del Temple
10 o de Moncada, no és establiment ne-s pot fer, ne
és dit nomenat establiment, e ren que s'i fes no
val ne pot valer ipso jure, ne nul hom no-n cau
ne cauria en nula pena.*

15 *Totes les penes que són posades ne pagades
ne lexades per los ditz establimentz, se partexen
en aquesta forma: que-l ters n'a la seynoria, e
el comú de la ciutat l'altre ters, e el ters remanent
ha l'acusador o el trobador. Exceptatz dels
establiments e de les penes dels bans de les honors,
20 que la seynoria n'a lo ters, e el seynor de
la honor l'altre ters, e l'acusador o el trobador
lo ters remanent.*

25 *Los bandiments que-s fan en Tortosa ne en
sos térmens, se fan per juy e per sentència dels
ciutadans, present e estant ab éls ensems lo
veger. E los dits ciutadans dien e escarexen al
corredor en qual manera crit aquel bandiment
o establiment.*

9.20.1 Tots los establiments que en Tortosa ne en tot son terme se fan ne-s deuen fer, se fan per los ciutadans de Tortosa, e per lo batle del seynor rey ¹. Car si lo consentiment dels ciutadans no hi era, o del batle, del seynor rey no és establiment ne-s pot fer, ne és dit ne nomenat establiment, e re que s'i feés no val, ne-n cauria hom en pena.

9.20.2 Totes les penes que són posades ne pagades ne lexades per los dits establiments, se partexen en aquesta forma: que-l terç n'a el comú de la ciutat, e l'altre terç la seynoria, e el terç remanent ha l'acusador o el trobador. Exceptats dels establiments e de les penes e dels bans de les honors, que la seynoria n'a lo terç, e el seynor de la honor l'altre terç, e l'acusador o el trobador lo terç remanent.

9.20.3 Los bandiments que-s fan en Tortosa ne en sos térmens, se fan per juhii e per sentència dels ciutadans, e present e estant ab éls ensems lo veguer. E los dits ciutadans dien e esclarexen al corredor en qual manera crit aquel bandiment o establiment. ²

1. RÚBRICA DE ESTABLIMENTS et cetera: **Approbant arbitri consue tudines** positas sub hac rubrica.

Privilegis III, núm. 31 (Ítem 32), en la dècada anterior al text A, recull la pretensió dels homes de Tortosa: "que siniors no poden fer establiments sens voluntat d'éls... et si es fa... en deuen aver lo terç".

El text C porta, en 9.20.1, una variant que notem perquè suposa l'escripturació del manuscrit després de 1294: es parla del batlle del senyor rei en comptes dels Batlles del Temple i Montcada. Cosa que no passarà a les edicions, procedents d'un altre manuscrit.

2. **Excepto quod dicunt in tercia consue tudine** huius capituli que incipit: "Los bandiments et cetera" quod sacramentum stabilimenti seu bandimenti fiat preconii per aliquem de civibus ut in consuetudine continetur, si tamen factum fuerit per alium dicunt quod nichilominus valeat stabilimentum et bandimentum. Et in hoc reprobant consue tudine quia alias posset impedire iusticiam.

Tal com vol la sentència, el text de 9.20.3 es reduirà, ja des del manuscrit C, per evitar l'exclusió del veguer i la invalidació consegüent de l'escariment.

1 *E nul altre hom, veger ne altre, no deu ne pot*
escarir lo bandiment o establiment al corredor
sinó los ciutadans. E si o faya, no val, ne pot ne
5 *deu valer, e els ciutadans poden e deven fer*
cessar e vedar (de) al corredor que no fassa
aquela crida.

Tota crida que en Tortosa ne en sos tèrmens
se fa ne-s fassa, deu-se fer e cridar per manament
de la seynoria e dels prohòmens de la
10 *ciutat, que en altra manera no s'ic pot fer ne*
deu, exceptat que si-ls prohòmens volen fer
cridar e apelar consel, que ladoncs lo corredor
crida per tota la ciutat: «Via tuit al consel». E
assò crida lo corredor per manament dels
15 *prohòmens de la ciutat.*

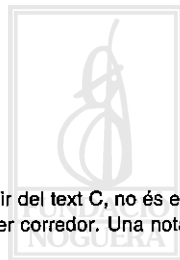
Les quals crides totes deven fer e cridar los
corredors, sens tot serviï e loger, que no li'n deu
ésser donat ne éls no-l ne deven pendre. Ex-
ceptat, atressí, que, si alcun ciutadan o habi-
20 *tador de Tortosa e de son termen, e de tota altra*
persona, per si metex o per les sues coses, vol
fer cridar o cridar per si metex, que u pot fer per
sa pròpria auctoritat, sens embarc e contrast,
donant e pagant al corredor la corredura ja
25 *assignada.*

Si alcun és bandit per alcuna malafeita que
aja feta, o sia encolpat que feta la aja, e per
espay de XXX dies après que la crida per la
ciutat l'aurà cridat, que, si él dins XXX dies no
30 *aparrà aperelat de dret a fer de malafeta de què*
l'an encolpat, que serà tengut per aquel mal-
fetor de so que l'encolpen, e él, dins aquels XXX
dies, no apparrà personalment aparelat de dret
a ffer de tot so que l'encolpen, d'aquí enant, los
35 *XXX dies passats, és tengut e obligat axí com si*
avia confessada planament que él agés feta
aquela malafeta, en poder de júgie que aquí en
aquel plet fos elet. E d'aquí enant, sobre-quela
malafeta feta, no y cal donar testimonis ne altra
40 *prova.*

9.20.4 Tota crida que en Tortosa ne en sos tèrmens se fa ne-s faça, deu-se fer e cridar per manament de la seynoria e dels prohòmens de la ciutat, que en altra forma no s'i pot fer ni deu, exceptat que si els pròmens volen fer cridar e appellar conseyl, que ladoncs lo corredor crida per tota la ciutat: VIA TUYT AL CONSEYL. E açò crida lo corredor per manament dels prohòmens de la ciutat.

Les quals coses sobredites deuen fer e cridar los corredors, sens tot serviï e loger, que no-ls en deu ésser donat ne éls no-l ne deuen pendre. Exceptat, atressí, que, si alcun ciutadà o habitador de Tortosa e de son terme e tota altra persona, per si meteyx e per les sues coses, vol fer córrer³ o cridar per si meteyx, que o pot fer per sa pròpria auctoritat, sens embarc e contrast, donant e pagant al corredor la corredura ja assignada.

9.20.5 Si alcú és bandit per alcuna malafeyta que aja feyta, o sia encolpat que feyta la aja, e per espay de XXX dies après que la crida per la ciutat l'aurà cridat, que, si él dins XXX dies no apparrà apparellat de fer dret de la malafeyta de què l'an encolpat, que serà tengut per aquel malfeytor de ço que l'encolpen, e él, dins aquels XXX dies, no apparrà personalment apparellat de dret a fer de tot ço que l'encolpen, d'aquí enant, los XXX dies passats, és tengut e obligat axí com si avia confessada planament que él agués feyta aquela malafeyta, en poder de jutge que aquí en aquel pleyt fos elet. E d'aquí enant sobre aquela feyta mala, no y cal donar testimonis ne altra prova.⁴

3. El canvi a 9.20.4 de *cridar* per *córrer* a partir del text C, no és en absolut necessari, ja que no es tracta d'una repetició sinó de dues maneres de fer la crida: per si mateix o per corredor. Una nota al manuscrit C recorda que les crides són ja regulades en la Sentència de Flix.

4. *Ultimam consuetudine* que incipit: "Si alcú és bandit et cetera". *Approbant usque ad X* que incipit: "Açò emperò entés et cetera" a quo loco usque ad finem reprobant eam quia et per fraudes que possent fieri impeditur iusticia.

- 1 Assò enperò entés si él és dins lo termen de Tortosa, car par que qui dins lo termen és, en la ciutat és, e qui dins la ciutat és ne dins lo termen, par que dégia saber e sàpia e aja entés so que tots los altres aen entés o pogren aver entés si·s volgessen. Mas si él, con la crida·s fa, dins la ciutat ne el termen no és, e assò podrà provar él leyalment que él en Tortosa ne en tot son termen no era con aquela crida·s
- 5 fo d'él, ans provarà que era en altre loc defora la ciutat e tot son termen, tant tost con és vengut, li corren los XXX dies. E si él no apar axí com desús és dit dins XXX dies, aparelat de dret, a fer de tot so de què l'avien encolpat, és pres e tengut axí con si él pròpriament avia confessat que él aquela malafeta agés feta, e en poder de júgie, e d'aquí enant no y cal donar mas la sentència condampnatòria per los júgies que aquí seran elets o són elets, per aquela regla que diu que *in confitentibus nullum sunt partes iudicis*.
- 10 E no y cal altre fer mas donar la sentència tant solament; e la sentència donada, menar a exsecusió e·ls seus béns si la acusació és pecuniària. E d'aquela sentència nul hom no·s pot apelar.

Finalment es suprimeix, com volen els àrbitres, des de "açò..." fins al final perquè podria haver-hi frau. I es canvia, erròniament, *prova per persona* a partir de les edicions.

RÚBRICA 21

DE RERUM DIVISIONE ET DE ACQUIRENDO RERUM DOMINIO

1 **Rubrica de rerum divisione e de acquirendo dominio.**

5 *Per so con totes les coses deven ésser sots seynoria de hom, e la seynoria de les coses no deu ésser incerta, so és no certa, és a saber, que hom guayna seynoria de coses sots aquests cases desús escrits.*

10 *Primerament per ocupació. So és que, si algun pren bèsties feres, o aus feres, o peix, los quals naxen en terra, e en l'air, e en la mar, los quals són de fera natura, e no són en béns de nul hom, natural raon és que aquel qui·ls pren, que·n sia seynor. E no és differència si·ls pren en loc que sia seu o que sia d'altre, si doncs primerament vedat no li era per lo seynor del loc que no y intràs.*

15 *Item, inventione, so és per trobes; que, si algun, per cas d'aventura, trobarà tresor en honor estrayna, e a·ssò no aja donada obra per encantament o conjuraments, la meitat és del trobador, e l'altra meitat és del seynor de la honor. Alò metex s'és de peyres precioses, si nengun les trobarà. Emperò si·l tresor o les peyres precioses són trobades en montaynes o en altres locs que honor no sia de negun, la meytat és del trobador e l'altra meitat és de la seynoria. E d'assò lo trobador és creegut ab un sacrament que·n fassa cant és so que a trobat o no a trobat. Mas si lo tresor o les peres precioses algun e·l seu loc trobarà, tot és seu propi, sens demanda que negun no y pot fer.*

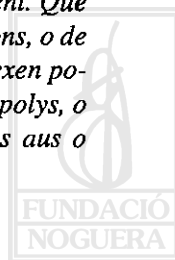
30 *Item, ex nativitate, so és per nexement. Que si de bestiar d'algun, o d'oches, de paons, o de galines, o d'altres aus domèstiques, nexen polins, jònecs, aynels, cabrits, porcels, o polys, o oculins, o anedons, o coloms, o altres aus o*

9.21.1 Per ço com totes les coses deuen ésser sots seynoria de hom, e la seynoria de les coses deu ésser certa ¹, és a saber, que hom guayna seynoria de coses sots aquests cases dejús escrits.

Primerament, per ocupació. Si algú pren bèsties feres, o aus feres, o pex, los quals naxen en terra, e en l'àer, e en la mar, les quals són de fera natura, e no són en béns de nul hom, natural raó és que aquel que·ls pren, que·n sia seynor. E no és diferència si·ls pren en loc que sia seu o que sia d'altre, si doncs primerament vedat no li era per lo seynor del loc que no y entràs.

Item, inventione, ço és per trobes; que si algú per cas d'aventura trobarà tresor en honor estrayna, e a açò no aja donada obra per encantament o conjuraments, la meytat és del trobador, e l'altra meitat del seynor de la honor. Allò metex s'és de peres precioses, si negun les troba. Emperò si el tresor o les peres precioses són trobades en muntaynes o en altres locs que honor no sia de negú, la meytat és del trobador e l'altra meytat és de la seynoria. E d'açò és creegut lo trobador ab un sacrament que·n face quant és ço que ha trobat. Mas si lo tresor o les peres precioses alcú e·l seu loc trobarà, tot és seu propi, sens demanda que negú no y pot fer.

Item, per neximent. Que, si «de» bestiar d'al·cú, o d'oques, o de paons, o de gallines, o d'altres aus domèstiques, nexen poylins, jònecs, aynels, cabrits, o poyls, o ocolins, o anedons, coloms, o d'altres aus o bèsties, o de la cativa

1. RUBRICA DE RERUM DIVISIONE: Approbant arbitri ea que posita sunt sub hac rubrica.

Aprovada íntegrament la rúbrica detectem alguna variant: en 9.21.1, a més a més de suprimir les introduccions en llatí, canvia l'expressió negativa "no deu ésser incerta" (la senyoria) per una altra de positiva "deu ésser certa", cosa que no n'altera el sentit.

1 bèsties, o de la cativa o serva ixen fiyls, són d'aquels qui són seynors d'aqueles coses de què són exits e els an parits.

Item, per alluvione, so és per amagat creximent. Que si forsa d'ayga a la honor d'alcun creix terra o la y aporta, aquel creximent o aquella terra que axí hi és aportada o lexada poc a poc, que hom no pot conéxer d'on s'i és venguda ne d'on és, és del seynor d'aquella honor tot aquel creximent, quant que sia. Però si arbres o ceps o plantes aquella allevió en honor d'altre aportarà, són d'aquel e remanen de qui la alluvió los a preses e aportats, tro que rayls ajen meses e-l loc on són venguts, que-l seynor de qui la alluvió los pres, los ne pot portar e fer tota sa volentat. Mas si enans que-l seynor de qui foren los prenga e-ls vula pendre, auran meses rayls e-l loc on són venguts, són d'aquels de qui són los locs on auran meses rayls.

20 Ínsula, so és exequina que-s fassa enmig del flum, és d'aquels qui an les honors dessà e delà del flum, que-s tenen ab la riba del flum, so és que cascun hi a frontera... e-l flum de lonc en lonc del flum. Mas si la dita ínsula és més de la una part del flum que de l'altra, so és que és pus prop de la una riba del flum que de l'altra, la sobredita ínsula és d'aquels de qui són les honors qui són prop d'aquella riba, e segons que cascun d'aquels hi a frontera en la riba del flum, deu aver part d'aquella ínsula o algezira o exequina.

30 Si forssa de l'ayga del flum partex honor d'alcun, e la una part roman là on s'està e l'altra fa en forma d'ínsula, o l'aiga-s muda, que partex la honor, so és que-n reman part là on s'era, e part que-s tén ab la terra que-l flum a delenquida, tota via reman e és seynor d'aquella terra aquel qui d'abans n'era seynor, e tot creximent que lo flum d'aquí enant fassa a aquella honor o locs partits, atressí és seu e-l fa seu sens tot contrast.

40 Item, si alguna ínsula tén lo cap ab una de les honors que són en aquel loc, e no-s tén ab ninguna de les altres honors, per gran ne per longa ne per ampla que sia, la dita ínsula e tot lo creximent que fa ne farà, és d'aquel de qui és la honor ab qui tén aquel cap.

Item, ex captione. So és que si alguna cosa pren hom de sos enemics, so és que sia justa

o serva ixen fiyls, són d'aquels qui són seynors d'aqueles coses de què són exits e-ls han parits.

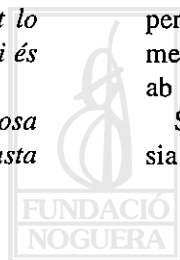
Item, per amagat creximent. Que si força d'aygua a la honor d'alcú crex terra o la y aporta, aquel creximent o aquella terra que axí y és aportada o lexada poc a poc, que hom no pot conéxer d'on s'i és venguda ne d'on és, és del seynor d'aquella honor tot aquel creximent, quant que sia. Però si arbres o ceps o plantes aquel alluvió en honor d'altre aportarà, són d'aquel e romanen de qui la alluvió los ha preses e aportats, tro que rayls ajen meses e-l loc on són venguts, que-l seynor de qui l'alluvió los pres, los ne pot portar e fer sa volentat. Mas si enans que el seynor de qui foren, los prenga o-ls vula pendre, auran meses rayls e-l loc on són venguts, són d'aquel de qui són los locs on auran meses rayls.

Ínsula, ço és, exequina que-s faça en mig de flum, és d'aquels que han les honors deçà e delà del flum, que-s tenen ab la riba del flum, ço és que cascú hi a frontera e guayna sa part en la ínsula, segons que ha frontera ² e-l flum de lonc en lonc del flum. Mas si la dita ínsula és pus prop de la una riba del flum que de l'altra, la sobredita ínsula és d'aquels de qui són les honors que són prop de la riba, e segons que cascú d'aquels hi han frontera en la riba del flum, deu aver part d'aquella ínsula o algezira o exequina.

Si força de l'aygua del flum partex honor d'alcú, e la una part roman là on s'està, e l'altra en forma d'ínsula, o l'aygua-s muda, que partex la honor, ço és que roman part là on se era, e part que-s tén ab la terra que-l flum ha delenquida, tota via roman e és seynor d'aquella terra aquel qui d'abans n'era seynor, e tot creximent que lo flum d'aquí enant faça a aquella honor e locs partits, atressí és seu.

Item, si alguna ínsula té lo cap ab una de les honors que són en aquel loc, e no-s té ab ninguna de les altres honors, per gran ne per longa ne per ampla que la dita ínsula sia, e tot lo creximent que fa ne farà, és d'aquel de qui és la honor ab qui té lo cap.

Si alguna cosa pren hom de sos enemics que sia justa guerra, axí com és de sarraïns ab los

2. Pel que fa a l'ínsula, el text C aclareix: "e guanya sa part en la ínsula segons que ha frontera".

1 guerra, axí com és de sarrayns ab los quals lo
seynor rey a gerra, aquel n'és seynor qui aque-
les coses o persones pren.

5 **Item, traditione.** Si alcun liura a altre per
venda o per donatió o per altre títol, alguna
cosa, aquel a qui la cosa és liurada és fet seynor
d'aquela cosa; enaxí, emperò, que aquel qui la
10 cosa liura sia de perfeta etat, e franca persona,
e que no sia orat ne foriós, e el contrait sia tal
que sia consonant a dret, e encara aquel qui la
cosa liura sia ver seynor de la cosa; car nul hom
en altre no pot trespassar ne liurar plus de dret
ne de seynoria, sinó aytant com él a.

15 **Item, per hedificatió o per plantació o per**
sembrament. So és que si alcun en la mia plassa
o en la mia honor ren hedifica o bastex, o planta
o sembra, tan tost com lo hedifici és fet, o la
planta o la sement o la honor a mes rayls, de
continent pertayn a mi, de qui és lo solament o
20 la honor, unde versus; quicquid plantatur,
seritur vel in hedificatur, omne solo cedit,
radices si tamen egit.

25 **Item, usucapione,** so és que si alcun reeb
alguna cosa d'altre, moble, per just títol e a
bona fe, e d'aquela cosa aurà contínua pos-
sessió per tres ayns, guayna'n seynoria; enaxí,
emperò, que la cosa no sia emblada ne tolta a
altre, ne posseya per forsa, car ladoncs nula
seynoria d'aquela cosa per aquela usucapió no
30 guaayna.

35 **Item, encara guaayna hom seynoria de cosa**
seent per prescripció de XXX ayns. Enaxí,
emperò, que aquel que la cosa aurà posseya
per XXX ayns, aja just títol, so és de compra, o
de donació, o de cambi, o de tot altre just títol;
e encara, que el liurador que aja bona fe, que
creega que él sia ver seynor d'aquela cosa, e el
reebedor que creega alò metex, que aquel sia
40 ver seynor; e encara, que aja contínua posses-
sió per los dits XXX ayns; e encara, que no sia
posseya per forssa. E la cosa aquela que no sia
sacra ne religiosa ne pública, ne de pobil. Car
en aquests cases aitals nula cosa no pot ésser
prescrita.

45 **Item, guaayna hom seynoria per arrogació,**
so és que si alcun que sia de son dret e no sia
en poder d'altre, es dóna en fil a altre, los béns
d'aquest fil aytal trespassen e-s muden en sey-

quals lo seynor rey a guerra, aquel n'és seynor
qui aqueles coses o preson«e»s pren.

9.21.2 Si alcú liura a altre per venda o per donació
o per altre títol, alguna cosa, aquel a qui la cosa
és liurada és feyt seynor d'aquela cosa; enaxí,
emperò, que aquel que la cosa liura sia de per-
feta edat, e franca persona, e que no sia orat ne
furiós, e el contrayt sia tal que sia consonant a
dret, e encara aquel qui la cosa liura sia ver
seynor de la cosa; car nuyl hom en altre no pot
trespassar ne liurar plus de dret ne de seynoria,
sinó aytanta com él n'a.

Item, per edificació o per plantació o per
sembrament. Ço és que si alcú en la mia plaça
o en la mia honor re edifica o bastex, o planta
o sembra, tantost com lo edifici és feyt, o la
planta o la sement ha meses rayls, de continent
pertayn a mi, de qui és lo solament o la honor,
unde versus; quidquid plantatur, seritur vel
edificatur, omne solo cedit, radices si tamen
egit.

Item, usucapcione, ço és, que si alcú reeb
alguna cosa d'altre, moble, per just títol e a bona
fe, e d'aquela cosa aurà contínua possessió per
tres ans, guayna'n seynoria; enaxí, emperò, que
la cosa no sia emblada ne tolta a altre, ne pos-
seyda per força, car ladoncs nuylla seynoria
d'aquela cosa per aquela usucapió no guayna.

9.21.3 **Item, encara guaayna hom seynoria de cosa**
seent per prescripció de XXX ans. Enaxí, em-
però, que aquel que la cosa posseya aurà per
XXX ans, aja just títol, ço és de compra, o de
donació, o de cambi, o de tot ³ altre just títol; e
encara, que el liurador que aja bona fe, que
creega que él sia ver seynor d'aquela cosa, e el
reebedor que creega allò metex que aquel sia
ver seynor; e encara, que aja contínua possessió
per aquels dits XXX ans; e encara, que no sia
posseydor per força. E la cosa aquella que no sia
sacra ne religiosa ne pública, ne de pubill. Car
en aquests cases aytals, nuula cosa no pot ésser
prescripta.

Item, guayna hom seynoria per arrogació, ço
és que si alcú qui sia de son dret e no sia en poder
d'altre, es dóna en fiyl a altre, los béns d'aquest
fiyl aytal trespassen e-s muden en seynoria

3. Detectem en 9.21.3 un error a partir de les edicions *dot* per *tot*. Deixem, naturalment *tot*, que és la forma correcta i la que apareix en els manuscrits.

1 *noria d'aquel pare que a reebut e elet per pare arrogatiu.*

5 *Item, monestir guaayna seynoria en los béns d'aquel môngie o canóngie que en aquel monestir se met.*

Item, guaayna hom seynoria de béns altruyts per successió, so és per testament o abintestat.

10 *Item, guaayna hom seynoria de coses e d'obligacions que a son servu o a son catiu seran liurades o lexades, donades o promeses. Car qui ab lo catiu o servu fa contrayt, en què lo catiu no és obligat, ab lo seynor lo fa, e totes les coses que-l catiu o el servu ha, totes són del seynor, car negun que él sia posseyt per altre,*
15 *ren no pot ne deu posseyr.*

20 *Tot hom guaayna obligatió per son servu, o per fil que aja en son poder, o per franca persona o per estrayn servu que hom posseex a bona fe.*

Per servu propri, so és saber, si alcuna cosa li és promesa a donar, o li és lexada, o la a comprada, o li n'és feta donació, o qual que contrait fa obligatori, so és que nul hom s'oblig al servu per qual que contrait, lo seynor del servu o pot demanar axí con sua cosa pròpria.

30 *Per lo fil famílias, guaayna lo pare de qual que cosa li sia donada o lexada o promesa, o la aja conprada, o per qual que contrait al fil famílias pervenga estant en poder del pare, guaayna lo pare lo usdelsfruits, emperò la propietat és e reman al fil famílias.*

35 *Per francs hòmens e per estrayns servus, los quals posseex alcun a bona fe, guaayna lo posseydor qual que cosa per lurs obres éls guaaynen o ab les coses del dit posseydor, tot o guaaynen al posseydor sobredit.*

40 *Item, guaayna hom per procurador, so és que si alcun procurador compra alcuna cosa en nom de mi, o la reeb per qual que contrayt en nom de mi, e la cosa li sia liurada, jasia so que él no la liure a mi, guaayné jo la seynoria e la propietat e la possessió, etiam me ignorante.*

45 *Item, si a-lcun procurador meu serà alcuna cosa estipulada o promesa a dar o a fer, jo-n guaayn acció e excepció.*

d'aquel pare que él ha reebut e elet per pare arrogatiu.

Item, monestir guayna seynoria en los béns d'aquel monge o canonge que en aquel monestir se met.

Item, guayna hom seynoria de béns altruyts per successió, ço és per testament o abintestat.

Item, guaayna hom seynoria de coses o de obligacions que a son servu o a son catiu seran liurades o lexades, donades o promeses. Car qui ab lo catiu o servu fa contrayt, en què lo catiu no és obligat, ab lo seynor lo fa, e totes coses que-l catiu o el servu ha, totes són del seynor, car negú que él sia posseït per altre, re no deu posseyr.

9.21.4 *Tot hom guayna obligació per son servu, o per fiyl que aja en son poder, o per franca persona, o per estrayn servu que hom posseex a bona fe.*

Per servu propri, ço és saber, si alcuna cosa li és promesa a donar, o li és lexada, o la ha comprada, o li n'és feyta donació, o qualque contrayt fa obligatori, ço és que nuyl hom s'oblic a servu per qualque contrayt, lo seynor del servu o pot demanar axí com cosa sua pròpria.

Per lo fiyl famílias guayna lo pare de qualque cosa li sia donada o lexada o promesa, o la aja comprada, o per qualque contrayt al fiyl famílias pervenga estant en poder del pare⁴, «guanya lo pare» lo usdelsfruyts, emperò la propietat és e roman al fiyl famílias.

Per francs hòmens e per estrayns servus, los quals posseex alcú a bona fe, guayna lo posseydor qualque cosa per lurs obres eyls guaaynen o ab les coses del dit posseydor, tot o guaynen al posseydor sobredit.

9.21.5 *Item, guaayna hom per procurador⁵, «ço és que si algú procurador» compra alcuna cosa en nom de mi, o la reeb per qualque contrayt en nom de mi, e la cosa li sia liurada, jassie ço que él no la liure a mi, guayne yo la seynoria e la propietat e la possessió, etiam me ignorante.*

9.21.6 *Item, si alcú procurador meu serà alcuna cosa estipulada o promesa a dar o a fer, yo-n guayn acció e excepció.*

4. En 9.21.4 completem el text C, on falta "guanya el pare" (com diu A i les edicions) per tenir sentit.

5. En 9.21.5 falta també la frase "ço és que si algun procurador", que està en A i en les edicions però no en C.

1 *Item, si lo meu procurador, o tudor o curador*
del pubil o adolescent, la sua cosa, axí con a mia
o axí con de son pubil o adolescent, liura a altre
5 *en nom de mi, o en nom de son pubil o de son*
adolescent, la alienació aquela no val, ne-l dit
procurador, o tudor o curador, no pert la sua
seynoria.

Totes les places de la ciutat, dintre e defora,
so és dintre la ciutat e tot son termen, e els murs,
10 *e els vayls, e les barbacanes, e les carreres, e*
els çenders, e les aiges, e los aygaduits, leynes
e fustes, e pedres, moles, guix e cals, carbon,
pastures, ribes e muntaynes, casses e pesche-
15 *ries, prats o boschs, muntz e plans, intrades et*
exides, herbes, rambles e arenals, e flums e
totes lurs ribes, e ponts de pedra e de fust, e tot
lo passàgie d'aquels, fonts, basses d'ayges e els
ports, e la mar, e totes les ribes o ribàgies de la
20 *mar, públics són e a comun públic ús, e a profit*
de la cosa pública, per tots temps, són deputats
e establitz, sens contrast e embargament que nul
hom no y pot ne y deu fer.

9.21.7 *Item, si lo meu procurador, o tudor o curador*
de pubil o adolescent, la sua cosa, axí con a mia
o axí com de son pubil o adolescent, liura a altre
en nom de mi, o en nom de son pubil, o de son
adolescent, la alienació aquela no val, ne-l dit
procurador, o tutor o curador, no pert la sua
seynoria.

9.21.8 *Totes les places de la ciutat, dintre e de fora,*
ço és dintre la ciutat, e tot son terme, e els murs,
e els vals, e les barbacanes, e les carreres, e els
senders, e les aygües, e los ayguadyts, leynes
e fustes e pedres, moles, guix e calç, carbó,
pastures, riberes, e muntaynes, caces e pesque-
ries, prats e boscs, munts e plans, entrades e
exides, erbes, rambles, e arenals, e flums e totes
lurs ribes, e ponts de pedra e de fust, e tot lo
passatge d'aquels, fonts, basses d'aygües e els
ports, e la mar, e totes les ribes o ribatges de la
mar, públics són e a comú e a públic ús, e a profit
de la cosa pública, per tots temps, són deputats
e establits, sens contrast e embargament que
nyl hom no y deu fer.

Aquesta costuma deu ésser entesa segons que
la primera costuma d'aquest libre és adobada,
que comença ANTIGA.

E açò és entés que tot hom qui en sa honor ha
ni aurà basses o céquies que no exagüen, e s'i
podrexen les aygües, e per ço l'ær n'és peyor,
e la ciutat meyns sana, que sia tengut d'escurar,
tota hora que obs sia d'escurar, aqueles basses
e aqueles céquies, e-n sia forçat.⁶

6. Excepto que dicitur in ultima consuetudine de muris, vallibus et barbicanis quod dicunt intelligendum iuxta determinationem positam supra in prima consuetudine huius libri. Item dicunt in eadem quod illi qui habent in suis honoribus bassas vel cequias ex quibus non deriventur aque quia in state aque putrefiunt redditur minus sana, teneantur eas purgare semel in anno et ultra et quotienscumque necesse fuerit. Et ad hoc per vicarium et cives compellatur.

Els àrbitres fan afegir un paràgraf final remetent el costum al primer de la rúbrica primera (1.1.1). I afegixen també l'obligació sanitària d'escurar sèquies i basses.

RÚBRICA 22
DE VERBORUM SIGNIFICACIONE

- 1 *Si dominus, rem que sibi furto aberat, ignorans emit, recte dicitur, res ei abesse esset si postea id ita esse scierit: quare videtur res ei ita abesse, cui precium abest, et ideo, licet rem*
5 *habeat, nichominus potest agere contra furem, ut ei precium rei et interesse restituat.*
- 9.22.1 *Si dominus, rem que sibi furto aberat, ignorans emerit, recte dicitur, res ei abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quare videtur res ei ita abesse, cui precium abest, et ideo, licet rem habeat, nichilominus potest agere contra furem, ut ei precium rei et interesse restituat.*
- Verbum hoc, si quis, tam masculos quam feminas comprehendit.*
- 9.22.2 *Verbum hoc, si quis, tam masculos quam feminas comprehendit.*
- Ius est ars boni et equi, cuius merito, iustum ab iniusto, equum ab iniquo, licitum ab illicito, separamus, unicuique quod suum est dando.*
- 10 *Ius est ars boni et equi, cuius merito, iustum ab iniusto, equum ab iniquo, licitum ab illicito, separamus, unicuique quod suum est dando.*
- 9.22.3 *Jus est ars boni et equi, cuius merito, iustum ab iniusto, equum ab iniquo, licitum ab illicito, separamus, unicuique quod suum est dando.*
- Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate astringimur ad aliquid dandum, solvendum vel faciendum, secundum consuetudinem nostre civitatis.*
- 15 *Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate astringimur ad aliquid dandum, solvendum vel faciendum, secundum consuetudinem nostre civitatis.*
- 9.22.4 *Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate astringimur ad aliquid dandum, solvendum vel faciendum, secundum consuetudinem nostre civitatis.*
- Accio est, ius persequendi in iudicio quod sibi debetur.*
- Exceptio est accionis exclusio, vel defensio, per quam reus defenditur ab actore.*
- 20 *Accio est, ius persequendi in iudicio quod sibi debetur.*
Exceptio est accionis exclusio, vel deffensio, per quam reus defenditur ab actore.
- 9.22.5 *Accio est, ius persequendi in iudicio quod sibi debetur.*
Exceptio est accionis exclusio, vel deffensio, per quam reus defenditur ab actore.
- Replicatio est, exceptionis exclusio, per quam actor exceptionem rei excludit.*
- 9.22.6 *Replicatio est, exceptionis exclusio, per quam actor exceptionem rei excludit.*
- Principes vel aliquis bona concedendo, videtur obligationes sive acciones concedere, quare appellacione bonorum, obligationes, acciones sive debitorum continentur.*
- 25 *Principes vel aliquis bona concedendo, videtur etiam obligationes sive acciones concedere, quare appellacione bonorum, obligationes, acciones sive debitorum nomina, continentur.*
- 9.22.7 *Princeps vel aliquis bona concedendo, videtur etiam obligationes sive acciones concedere, quare appellacione bonorum, obligationes, acciones sive debitorum nomina, continentur.*
- Verba alienationis, continentur pignoris obligatio vel dacio in imphiteosim, licet verum dominum penes dantem remaneat.*
- 9.22.8 *Verbo alienationis, continentur pignoris obligatio vel dacio in imphiteosim, licet verum dominium penes dantem remaneat.*

1. RUBRICA DE VERBORUM SIGNIFICACIONE: Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.

- 1 *Minus solutum intelligitur esset si nichil* 9.22.9 *Minus solutum intelligitur, etiam si nichil*
esset solutum. *esset solutum.*
- Hec dicio pluris ad munusculam refertur.* 9.22.10 *Hec dicio pluris ad munusculam sumam*
refertur.
- 5 *Bona intelliguntur cuiusque deducto* 9.22.11 *Bona intelliguntur cuiusquisque deducto*
ere alieno supersunt. *ere alieno supersunt.*
- Armorum appellatio, non solum escutas et* 9.22.12 *Armorum appellatio, non solum scuta et*
gladios et galeros significat, sed fustes et la- *gladios et galeros significat, sed fustes et*
pides et omnem materiam qua quis alii nocere *lapides et omnem materiam qua quis alii*
potest. *nocere potest.*
- 10 *Verbo victus continentur, que esui et potui* 9.22.13 *Verbo victus continentur, que esui et potui*
et caltui corporis necessaria sunt, et vestes et *et caltui corporis uecessaria sunt, et vestes et*
calciamenta et habitatio. *calciamenta et habitatio.*
- Pervenisse ad te recte dicitur, quod per te ad* 9.22.14 *Pervenisse ad te recte dicitur, quod per ad*
alium pervenit. *alium pervenit.*
- 15 *Dampnum imperfectum est, quod nondum* 9.22.15 *Dampnum imperfectum est, quod non-*
factum est, set quod futurum veremur. *dum factum est, sed quod facturum vere-*
mur.
- 20 *Diffinitiva sententia tunc transi in rem iu-* 9.22.16 *Diffinitiva sententia tunc transire in rem*
dicatam, videtur, cum infra decem dies non *iudicatam, videtur, cum infra X dies non*
apellatur ab ea, vel cum consensu partium *appellatur ab ea, vel cum consensu parcium*
confirmatur, vel cum pars apellantis prose- *confirmatur, vel cum pars apellantis pro-*
cuta non est apellationem ab ea sententia *secuta non est appellationem ab ea sententia*
factam, infra tempus quo prosequi eam debet, *factam, infra tempus quo prosequi eam de-*
vel cum lata iuste per contumaciam reperitur, *bet, vel cum lata iuste per contumaciam re-*
et ita cum tempus transiuit si quod est in sen- *peritur, et ita cum tempus transivit, si quod*
tentia comprehensum quo satisfieri debeat, *est in sententia comprehensum quod satis-*
25 *iudicatis est omnino exsecutioni mandanda.* *fieri debeat, iudicatis est omnino exsequeutioni*
mandanda.
- Ab ordinario e delegato a principe execucioni mandatur sentetia quam tulerunt Sed delegatus ab*
ordinario suam sententiam non exequatur sed exsecucioni ordinarius eam mandat. Delegatus tamen
potest mandare ordinario ut suam sententiam exsequatur. Quam exsequi ordinarius debet licet eam
30 *iniuste noverit esse latam. Ordinarii sunt et dicuntur cives dertusenses.* ²

2. Excepta consuetudine penúltima que incipit: "Ab ordinario" quam reprobant ut ambiguum et sive cives sint ordinarii sive delegati, serventur instrumenta et compositiones que super dandis iudicialis et aliis sunt inter eos et dominacionem Dertuse. La rúbrica 22 l'aproven íntegrament, només excepcionen, després de 9.22.16, el costum que, efectivament, serà suprimit a partir de C, per ambigu, i d'acord amb les composicions. Pel que fa a la relació Costums-Furs en aquest costum, vegeu A. IGLESIAS "Las Costums de Tortosa i los Fori de València" (pàg.215) dins *Costums de Tortosa. Estudis. Tortosa* (1979). Quant a la referència a jutges delegats, vegeu també 3.1.26 i 27, 7.2.2 i 7.7.20.

1 *Con la appellació és feta, e l'apelador alar-*
garà de menar sa apelació, e no la volrà menar
dintre el temps que menar se deu, ans serà ne-
5 *gligent, que no volrà menar ça appellació, e*
enaxí enganablement alongarà, que no volrà
pagar les coses jugiades, e els júgies de la
apellació, ad instància de la adversa part, de-
10 *ven citar lo appelant leyalment per tres vega-*
des, segons que ja és dit en aquest libre; e si el
citad no volrà comparar ne menar sa appellació,
los júgies de la appellació, sens tot alongament,
deven e poden donar lur sentència, jasia so que
15 *denant éls, sobre aquela appellació, plet no sia*
comensat, per so que basta que el plet principal
per les pars sia plet comensat.

9.22.17 *Con appellació és feyta, e l'appellador alar-*
garà de menar sa appellatió, e no la volrà menar
dintre el temps que menar se deu, ans serà ne-
gligent, que no volrà menar sa appellació, e
enaxí enganablement alongarà, que no volrà
pagar les coses jutgades de la appellació, ad
instància de la adversa part, deuen citar lo ape-
llant leyalment per tres vegades, segons que ja
és dit en aquest libre; e si el citad no volrà com-
parer ne menar sa appellatió, los jutges de la
apellació, sens tot alongament, deuen e poden
donar lur sentència, jasia ço que denant éls,
sobre aquela appellatió, pleyt no sia començat,
per ço que basta que'l pleyt principal per les
parts sia pleyt començat. ³

3. Una nota al manuscrit C relaciona 9.22.17 amb 7.7.11: “Vide per hoc consuetudine que incipit “tot hom és dit contumax” RUBRICA DE INQUISICIONE.

RÚBRICA 23
DE REGULIS JURIS ¹

1	<i>In omnibus obligationibus, in quibus dies certa et expressa non ponitur, statim debetur, et statim potest peti peccuniam vel res debita.</i>	9.23.1	In omnibus obligacionibus, in quibus dies certa et expressa non ponitur, statim debetur, et statim potest peti peccunia vel res debita.
5	<i>Nemo qui condemnare non potest nec absolvere potest.</i>	9.23.2	Nemo, qui condemnare non potest, absolvere potest.
	<i>Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habet.</i>	9.23.3	Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habet.
	<i>Non debet quis melioris condicionis esse quam actor suus a quo ius in eum transit.</i>	9.23.4	Non debet quis melioris condicionis esse, quam actor suus a quo jus in <eum> ² transit.
10	<i>Nemo plus comodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit.</i>	9.23.5	Nemo plus comodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit.
	<i>Non videntur consentire qui errant; nichil enim est tam contrarium consensui, quam error qui per imperitiam detegit.</i>	9.23.6	Non videntur consentire qui errant nichil enim ³ est tam contrarium consensui, quam error qui impericiam detegit.
15	<i>Regula est, que rem que est breviter narrat.</i>	9.23.7	Regula est, que rem que est, breviter narrat.
	<i>Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.</i>	9.23.8	Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.
	<i>Secundum naturam sunt, comoda, cuiusque rei, eum sequi, quem secuntur incomoda.</i>	9.23.9	Secundum naturam est, comoda, cuiusque rei, eum sequi, quem sequuntur incomoda.
20	<i>Quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.</i>	9.23.10	Quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

1. RUBRICA DE REGULIS IURIS: Approbant arbitri que ponuntur sub hac rubrica.

2. En 9.23.4 detectem un error: A diu *in eum* i a partir de C es convertirà en *meum*.

3. I en 9.23.6 on A i C diuen "nichil enim" a partir de les edicions diu "nec etiam".

- 1 *Quod ab inicio viciosum est, non potest tractu temporis convalescere.* 9.23.11 **Quod ab inicio viciosum est, non potest tractu temporis convalescere.**
- Nemo ex consilio obligatur.* 9.23.12 **Nemo ex consilio obligatur.**
- 5 *His videtur fecisse, qui mandavit fieri, vel qui nomine sui factum ratum habuit.* 9.23.13 **Is videtur fecisse, qui mandavit fieri, vel qui nomine sui factum ratum habuit.**
- Non solent, que habundant, viciare scripturas.* 9.23.14 **Non solent, qui habundant, viciare scripturas.**
- Qui dolo desierit possidere, pro possidente dampnatur; quia dolus pro possessione est.* 9.23.15 **Qui dolo desierit possidere, pro possidente dampnatur; quare dolus pro possessione est.**
- 10 *Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt et consentiunt.* 9.23.16 **Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt et consentiunt.**
- Quicquid astringent de obligationis causa dictum est, id nisi palam et nominatim verbis appareat, obmissum intelligendum est.* 9.23.17 **Quidquid astringent de obligationis causa dictum est, id nisi palam et nominatim verbis appareat, obmissum intelligendum est.**
- 15 *Hoc fructum nomine continentur, quod iustis sumptibus deducticis super est.* 9.23.18 **Hoc fructuum nomine continentur, quod iustis sumptibus deductis super est.**

RÚBRICA 24

DE PUBLICIS IUDICIS

1 *Rubrica de publicis iudicis.*

1 *Juys públichs, los uns són capitals e los altres*
no capitals. So és que·ls capitals són de mort,
e·ls no capitals són pecuniaris. Los quals púb-
5 *lichs juys són donats a venjansa, e no·s poden*
demanar en forma de acció, mas en forma
d'acusació.

E en aquests públichs juys tot hom qui ac-
cusar vol altre a·s a escriure a pena de talió. E
10 *que estia pres axí con l'acusat; e en aquestes*
accusacions no deu ésser ne pot ésser reebut
seynors, ne batles, ne veger, ne nula persona
per éls ne en loch d'éls, ne per machinació d'éls
no y deven ésser reebuts ne posats ¹,

15 *e qual que pena peccuniària d'aquén yscha,*
és custuma de Tortosa que és tota de l'acusa-
dor.

E si·s vol l'acusador, la accusació pot jaquir
e tornar en civil acció, o se'n pot partir de tot
20 *en tot, si·s vol, sens pena neguna, que no·n deu*
aver la una part ne l'altra.

Exceptat que si en forma d'accioni se fa la
demanda, so és que la acció sia peccuniària, tan
tost com lo clam és fet, jasia so que·l demanador
25 *se lex de la demanda, la seynoria pot fer de-*
manda de la justícia, segons la quantitat de la
demanda. E si plet no y és comensat per lo de-
manador, la seynoria pot lo plet comensar ab
lo demanat, e menar lo plet, e aportar a sen-
30 *tència per raon de la justícia. E si serà provat*
contra lo demanat leyalment, so és segons que
dret vol, los júgies que i seran elets e·l plet,
deven donar sentència sobre la justícia segons
que a éls serà vist. Però és elecció de la seynoria
35 *que no vol provar ne menar lo plet, que pot*

9.24.1 *Juïis públics, los uns són capitals e los altres*
no capitals. Ço és que·ls capitals són de mort,
e·ls no capitals són peccuniaris. Los quals púb-
lichs juïis són donats a venjança, e no·s poden
demanar en forma de acció, mas en forma
d'acusació.

E en aquests públics juïis tot hom qui ac-
cusar vol a altre ha a escriure a pena de talió. E
que estia pres axí com l'acusat;

e qualche pena peccuniària d'aquén isca, és
costuma de Tortosa que és tota de l'accusador.

E si·s vol l'acusador, la accusació pot
jaquir e tornar en civil acció, o se'n pot partir de
tot en tot, si·s vol, sens pena neguna, que no·n
deja aver la I^a part ne l'altra.

Exceptat que si en forma d'acció se fa la
demanda, ço és que la acció sia peccuniària,
tantost con lo clam és feyt, jassia ço que·l de-
manador se lex de la demanda, la seynoria pot
fer la demanda de la justícia, segons la quantitat
de la demanda. E si pleyt no y és començat per
lo demanador, la seynoria pot lo pleyt començar
ab lo demanat, e menar lo pleyt, e aportar a
sentència per raó de la justícia. E si serà provat
contra lo demanat leyalment, ço és segons que
dret vol, los jutges que y seran elets e·l pleyt,
deuen donar sentència sobre la justícia, segons
que a éls serà vist. Però és elecció de la seynoria
que si no vol provar ne menar lo pleyt, que pot

1. RUBRICA DE PUBLICIS IUDICIIS: Primam consuetudine huius rubricae que incipit "Juhs publicis et cetera". Approbant salvo eo quod dixerunt super quartadecima consue viginti sexti quaterni que incipit "Senyor ne balle et cetera" et est sub hac RÚBRICA QVALS PERSONES PODEN ACUSAR O NO.

Aprovada la rúbrica, fan salvetat de senyors i batlles, i en suprimiran la referència íntegra, probablement perquè entenen que queda dit en 9.1.4. Una nota al marge del manuscrit C relaciona 9.24.1 amb Lex Julia de vi.

1 demanar que-l demanat que vaja a enant, e que
jur per sentència dels ciutadans que él no a fet
alò de què era demanat, pus que clams foren fets
d'él, o poden menar lo plet, qual que-ls plàcia,
5 e portar a acabament quant a lur justícia. Car
si clams no-n són fets, nula demanda la seynoria
d'aquel ne contra aquel no pot fer.

Qui machinarà mort de príncep, so és saber,
del rey o de sos fils, deu morir. E encara, après
10 de la sua mort, pot ésser accusat e, per sentèn-
cia dels ciutadans, deu ésser condemnat, e els
béns seus deven ésser confiscats e tols als he-
reus. La qual *Lex Iulia maiestatis* e-nul altre
cas en Tortosa no s'estén ne a loc, e aquesta
15 accusació sobredita pot fer tot hom del poble.

És altre crim que és contra natura, si alcun
hom usa de luxúria ab altre hom, que deu perdre
el cap, enaxí que muira.

Si alcun hom ociu o mata a altre, e acusat ne
20 serà, e serà provat contra él, si doncs justa ex-
cusatió no a, lo matador deu ésser penjat en tal
manera que muira, per sentència dels ciuta-
dans.

Alò metex ç'és e aquela pena deu sostenir qui
25 ab verí o ab metzines, o per altres encanta-
ments, ociu ne mata a altre, però és elecció de
l'accusador que-l pot acusar a mort, o a la pena
de l'omecidi en diners.

Dues forces són: la una és pública e l'altra
30 privada. La pública-s fa ab armes, e aquel qui
la forsa fa ab armes, deu perdre la meitat dels
seus béns; la qual meitat deu ésser de la part qui
la forsa aurà presa, ladoncs con la accusació
aurà provada.

demanar que-l demanat que vaja enant, e que jur
per sentència dels ciutadans que él no ha feyt
allò de què era demanat, pus que clams foren
feyts d'él, o poden demanar lo pleyt, qual qu-els
plàcia, e aportar a acabament quant a lur justí-
cia. Car si clams no-n són feyts, nulla demanda
la seynoria d'aquel ne contra aquel no pot fer.

9.24.2 Qui machinarà mort de príncep, ço és saber,
del rey o de sos fiyls, deu morir. E encara après
de la seua mort, pot ésser accusat e, per sentència
dels ciutadans, deu ésser condemnat, e els béns
seus,deuen ésser confiscats e tols als hereus. La
qual *Lex Julia maiestatis*, ha e pot aver loc en
la ciutat o el terme de Tortosa, no tan solament
en aquests cases sobredits, ans ha e pot aver loc
en tot altre cas espresat e contengut en dret. ²

9.24.3 És altre crim que és contra natura, si alcun
hom usa de luxúria ab altre hom, que deu perdre
lo cap, enaxí que muira.

9.24.4 Si alcun hom ociu o mata a altre, e acusat ne
serà, e serà provat contra él, si doncs justa ex-
cusatió no ha, lo matador deu ésser penjat en tal
manera que muyra, per sentència dels ciuta-
dans.

Allò metex s'és, e-n aquella pena deu sostenir,
qui ab verí o ab metzines, o per altres encan-
taments, ociu ne mata a altre, però és elecció de
l'accusador que-l pot acusar a mort, o a la pena
de l'omecidi en diners.

9.24.5 Dues forces són: la una pública, e l'altra
privada. La pública-s fa ab armes, e aquel qui fa
la força ab armes, deu perdre la meytat dels seus
béns; la qual meytat deu ésser de la part que la
força aurà presa, ladoncs com l'accusador aurà
provada de la força a si ésser feyta. ³

2. Super secunda consue·tudine que incipit "Qui machinarà et cetera" dicunt arbitri crimen lese magestatis posset comiti in civitate Dertuse non solum in casibus expressis in consue·tudine set eciam in omne casu expressa in iure. Et sic reprobant consue·tudine quia per eam iusticia impediretur.

També en 9.24.2 adaptaran el costum, que reduïa el crim de lesa majestat exclusivament al cas contemplat, ampliant-lo als casos previstos en dret.

Paeria i veguer II, núm. 14 (foli 3), que transcriu el costum, ho fa en la forma definitiva.

Una nota marginal del manuscrit C destaca que el costum és contra la Composició de Josà i la Sentència de Flix, per quant "fuit adjudicata iurisdicció domini regi vel dominus Dertuse", en certs casos (entre els quals aquest) en què la jurisdicció correspon no als ciutadans ni al Temple i al senyor de Montcada sinó al rei "senyor de Catalunya", segons la sentència de Guerau de Palou.

3. Terciam que incipit: "És altre crim et cetera". **Approbant.**

Quartam que incipit: "Si alcun hom et cetera". **Approbant.**

Quintam que incipit: "Dues forses et cetera". **Approbant.**

Aprovats els costums successius, trobem una variant en 9.24.5 en què afegeix al final del paràgraf "de la força a si ésser feta", aclariment no necessari al nostre entendre, però que apareix ja en el text C.

1 *La privada forsa se fa sens armes, e aquel qui
la fa, deu perdre lo ters de tots los seus béns. Lo
qual ters deu aver aquel qui la forsa aurà presa,
5 con d'aquén fassa accusació contra aquel qui
la forsa aurà feta e aurà provada la forsa a si
ésser feta.*

*E'n aquests dos cases, lo forsat deu cobrar la
possessió de la cosa de què li sia feta la forsa,
no contrastant la pena desús posada, e enaxí
10 aurà la cosa e la pena, e la deu aver e cobrar.*

*Però si aquel qui la forsa fa, no a res, deu
ésser punit e condemnat a abiri dels ciutadans
que usen la cort.*

15 *Si alcun per engan embla persona franca o
serva, o catiu o cativa, o per aventura lo reebrà
en sa casa, per so que'l cel con serà en fuita, o
serà furtat o enblat per aquella raon, que sos
amics de la franca persona o el seynor del servu
o del catiu o de la cativa los perden, con serà
20 provat contra él, deu ésser rossegat e puix
penjat en guisa que muira. E tot hom del poble
pot fer aquesta acusació sens escriptió de si, e
sens pena de talió, e de tota altra pena. E en
aquest cas se pot provar per xrestians tant
25 solament, que no y a mester sarrayn ne jueu,
contra jueus o contra sarrayns, e contra xres-
tians.*

30 *En les acusacions peccuniàries, levada la
condempnació que deu aver la part, oltra la
condempnació que deu aver la part, deu aver la
seynoria lo quin per justícia dels altres béns del
condempnat, con sia sentenciat per los ciuta-
dans.*

La privada força se fa sens armes, e aquel qui
la fa deu perdre lo terç de tots los seus béns; lo
qual terç deu aver aquel qui la força aurà presa,
con d'aquén faça acussació contra aquel qui la
força aurà feyta e aurà provada la força a si ésser
feyta.

E en aquests dos cases, lo forçat deu cobrar
la possessió de la cosa que li serà feyta la força,
no contrastant la pena desús posada, e enaxí
aurà la cosa e la pena, e la deu aver e cobrar.

Però si aquel qui la força fa, no ha res, deu
ésser punit e condemnat a albiri dels ciutadans
qui usen la cort.

9.24.6 Si alcú per engan enbla persona franca o
servu, o catiu o cativa, o per aventura la reebrà
en sa casa, per ço que'l cel com serà en fuyta, o
serà furtat o enblat per aquella raó, que sos amics
de la franca persona o el seynor del servu o del
catiu o de la cativa los perden, com serà provat
contra él, deu ésser rocegat e puys penjat en
guisa que muyra. E tot hom del poble pot fer
aquesta acusació sens escriptió de si, e sens
pena de talió, e de tota altra pena. E en aquest
cas se pot provar per xrestians tan solament, que
no y [han] mester sarraí ne jueu, contra juheus
o sarayns, e contra crestians.

9.24.7 En les acusacions peccuniàries, levada la
condempnació que deu aver la part, oltra la
condempnació que deu aver la part, deu aver la
seynoria lo quint per justícia, dels altres béns del
condempnat, com sia sentenciat per los ciuta-
dans. ⁴

4. Sextam que incipit: "Si alcú per engan et cetera". **Approbant.**
Septimam que incipit: "En les accions et cetera". **Approbant.**

RÚBRICA 25

DE INQUISICIONE NOVEM CASIBUS PACIARIE

1 Rubrica de inquisitione.

Per so con los mals fetz no deven passar senes pena, e la pena de un sia refrenament e temor de molts.

5 En per aysò, en nom de Jhesuxrist, sia manifesta (sic) cosa a totz e memòria, axí als presentz com als devenidors, a esquivar molts mals que podrien esdevenir, e moltz que ja heren estatz fetz de qui plena veritat no podrà
10 ésser trobada ne sabuda. E fos contra Déu e contra justícia, e se'n seguís mala fama per les terres, ja fos so que-ls ciutadans en colpa no-n fosen, ab consentiment e ab volentat de la seynoria de Tortosa, primerament apelat lo nom de
15 Jhesuxrist, feta compositió entre-ls ciutadans de Tortosa e la davandita seynoria que fos feta enquisió en les coses esdevenidores amagades, per so que justícia pogés ésser seguida en la dita ciutat sobre VIII capítols dejús escritz e
20 nomenatz. Enaxí que, cal que pena de la dita e per la dita enquisitió exiria, la cosa per què la enquisió serà feta, ab la pena que dejús serà escrita, a la part qui-l mal aurà pres, per la part qui-l mal aurà fet o fet fer, sia jugiada e donada.

25 Lo primer capítol és aquest de homeys o de homicidis que seran fetz amagadament; que si tant solament són xrestians que no ajen dignitat sinó tant solament lo baptisme, l'omeyer deu pagar XLII morabetins e, si a alcuna dignitat,
30 LXIII morabetins.

9.25.1 Per ço com los mals feyts no deuen passar sens pena, e la pena de I sia a enfrenament e a temor de molts.

Emperaçò, en nom de Jhesuxrist, sia manifesta «cosa» a tots e memòria, axí als presen«ts» com als esdevenidors, a esquivar molts mals que podrien esdevenir, e molts que ja eren estats feyts de què plena veritat no podia ésser trobada ne sabuda. E fos contra Déu e contra justícia, e se'n seguís mala fama per les terres, ja-s fos ço que-ls ciutadans en colpa no-n fossen, ab consentiment e ab volentat de la seynoria de Tortosa, primerament appellat lo nom de Jhesuxrist, feyta compositió entre-ls ciutadans de Tortosa e la davant dita seynoria que fos feyta enquisitió en les coses esdevenidores amagades, per ço que justícia pogués ésser seguida en la dita ciutat sobre IX capítols dejús escrits e nomenats. Enaxí que, qualque pena de la dita e per la dita inquisitió exirà, la cosa per què la inquisitió serà feita, ab la pena que desús serà escrita, a la part que mal aurà pres, per la part que mal aurà feyt o feyt fer, jutgada e donada.

9.25.2 Lo primer capítol és aquest d'homeys e de homicidis que seran feyts amagadament; que si tant solament són xristians que no ajen nuyla dignitat sinó tan solament lo bapisme, lo homeyer deu pagar XLII morabatins, e si ha alguna dignitat, LXII morabatins,
e per ciudadà, LXXXIII morabatins.²

1. RUBRICA DE INQUISICIONE: *Approbant arbitri ea que ponuntur sub hac rubrica, salvís exceptis que in compositionibus et specialiter in instrumento paciærie continetur.*

La rúbrica, aprovada íntegrament, comprèn en la sentència també la 26 i, en el text C, s'adverteix, ja des de la rubricació, el que els àrbitres volen: que s'atenguin a la carta de la Paeria: "Rúbrica de inquisicione novem casibus paciærie".

Tot el costum 9.25.1 fa referència solemne a la "composició" sobre inquisicions que és la Composició de Josà (1272) ni que es pugui entendre la de la Paeria (1275), a la qual s'adapta el text A, certament anterior a 1275. (Vegeu 9.5.7, on es dóna el lloc i la data de la Composició de Josà pels nou capítols d'inquisició. Vegeu també nota 11 p. 491).

2. El costum 9.25.2, afegeix, a partir de C, "e per ciudadà LXXXIII morabatins".

El manuscrit C, per nota marginal, estableix les concordances amb la RUBRICA DE PUBLICIS JUDICIS (9.24) o amb 1.1.14: "Quo

- 1 *Lo segon capítol, forces o violències de femnes o a femnes; la pena d'aquestes violències és ja posada en la rúbrica de forsa feta a femnes, la pena LXXXVIII morabetins.* 9.25.3 Lo segon capítol, forces o violències de femnes o a femnes; la pena d'aquestes violències és ja posada en RÚBRICA DE FORÇA FEYTA A FEMNES.³
- 5 *Lo ters capítol, de foch a metre acordadament, que deu pagar la dobla del dan que aurà fet, e donar a la part. E si no és mes acordadament, deu reffer lo dan tant solament. E aquest no acordadament és com mes foc e-l seu o en* 9.25.4 Lo terç capítol, de foc a metre acordadament, que deu pagar la dobla del dan que aurà feyt, e donar a la part. E si no és mes acordadament, deu refer lo dan tan solament. E aquest no acordadament és com mes foc e-l seu o en garriga, no creent que feés mal a negú.
- 10 *garriga, no creén que fes mal a negun.*
- Lo quart capítol, de tales, males fetes en arbres, e en vynes, e en blatz segatz o a segar, amagadament e acordadament; la pena és axí con del foch a metre.* 9.25.5 Lo quart capítol és, de tales e malesfeytes en arbres e en viynes, e en blats segats o a segar, amagadament e acordadament; e la pena és axí com de foc a metre.
- 15 *Lo quint capítol, de furtz o de ladronices, e de rapines o roberies; la pena és segons que és contenguts en la rúbrica dels furts e dels ladronics.* 9.25.6 Lo quint capítol és, de furts o de ladronics, e de rapines o roberies; la pena és segons que és contengut en la RÚBRICA DELS FURTS E DELS LADRONICIS.⁴
- Lo VI capítol, de trencamentz o d'esvaymens de cases. Per cascun trencament o esvayment de cases, XX sous, e per esvayment d'onor, X sous. E és esvayment si forciument, per mal a ffer e que lo y fassa, intrarà en casa o en honor d'alcun, o y gitarà pera ne coltel ne negun li-* 9.25.7 Lo sisén capítol, de trencaments o d'esvayments de cases. Per cascun trencament o esvayment de cases, C sous⁵, e per esvayment d'honor, X sous. E és esvayment si forciument, per mal a fer e que lo y faça, entrarà en casa o en honor d'alcú, o y gitarà pera ne coltel ne negun linyatge d'armes, o-n ferrà en la porta de les cases.
- 20 *nàgie d'armes, o-n ferrà en la porta de les cases.*
- Lo setén capítol, de falsa carta feta acordadament; la pena és ...* 9.25.8 Lo VII capítol, de falsa carta feyta acordadament; la pena és...⁶
- Lo VIII capítol, de mort o occiment de bestiar, menut o gros, o altres bèsties, que sie fet magadament e acordadament; la pena és de la dobla ab la cosa, e si no-s fa acordadament mas per cas d'aventura, deu emenar la cosa simplement aitant con valia.* 9.25.9 Lo VIII capítol, de mort o occiment de bestiar, menut o gros, o altres bèsties, que sie feyt amagadament o acordadament; la pena és de la dobla ab la cosa, e si no-s fa acordadament mas per cas d'aventura, deu emenar la cosa simplement aytant com valia.

ad oc... derogatum per... "Ès costuma..." RÚBRICA DE L'ORDENAMENT DE LA CIUTAT, posterior per tant a l'acord de 1279 pels homeïns, que tornen a la pena corporal. (Vegeu 1.1.14).

3. El costum 9.25.3, establia al manuscrit A la mateixa pena que de l'homicidi de ciutadà. El manuscrit C, però, remet a 9.2 RÚBRICA DE FORÇA FETA A FEMNES...

4. El costum 9.25.6, fa referència a una inexistente rúbrica de furts i de ladronics: el tema és tractat en dos rúbriques 6.1 (furts) i 8.1. En definitiva el que ocorre és que l'antiga RUBRICA DE INQUISICIONE s'està adaptant a la carta de la paeria i als pactes posteriors.

5. El costum 9.25.7, canvia també el text A on deia "XX sous" (per esvayment de cases) i l'augmenta a "C sous" i així passarà a les edicions.

Una nota marginal al manuscrit C adverteix: "vide declarationis instr. in DE SALINES ET DE SALINERS" (9.28.2)... "En banys".

6. El costum 9.25.8 queda incomplet ja des de el text A.

També el manuscrit C adverteix per nota "Vide super hoc... de crimine falsi (9.3) de moliners... de forns e de molins"... 9.3.8 estableix la pena de falsari (en la *dobla*) que pot suplir el text incomplet aquí. Si be la nota marginal de C especifica "C mazmodines".

1 *Lo IX capítol e el derrer és de esvayment o*
trencament de camins. La pena són tres dobles
meys de la cosa, so és, per tres vegades aytant
con valrà la cosa que li aurà tolt. E no per so
5 *meys deu emenar e restituir tot l'altre dan que*
aurà donat ne fet, axí de nafres e de ferides com
d'altres coses, e homey, s·y és fet.

És a ssaber que, si per alguns dels sobreditz
IX capítols serà feta denulciació al veger o no;
10 *e si feita serà, e el denunciador vol provar la*
enquisió, los júgies no-s deven entremetre ne
poden pus testimonis reebre en la enquisió,
sinó aquels tant solament que denuntador dar
o menar volrà.

15 *E si per aventura el denunciador provar no*
volrà, los júgies, per lur offici, deven pendre'n
testimonis sobr-aquel fet que denunciat los serà
dels ditz IX capítols, segons que lur conexensa
e lur arbitri serà, no nomenan als testimonis la
20 *persona qui el mal aurà fet, mas tant solament*
lo malefici e la persona que pres l'aurà, e els
testimonis que digen si saben la presona qui
aquel malefici aurà feit; car no és de júgie que
dégia preparar o preposar via ne carrera als
25 *testimonis que digen ren sinó so que saben. E*
per so car dret reprova multitud de testimonis
e la refrena, los ditz júgies, de XL testimonis a
enant, no poden ne deven pendre en cascun dels
capítols davanditz, e d'aqueles persones de la
30 *encontrada on aquel malefici sia feit; car no*
par ne és semblant que en altre loc sia trobada
la veritat sinó en aquels on lo malefici és feit.
Però si en altre loc avia testimonis que ren y
sabessen, que i deven ésser preses e reebutz.

35 *E lo dit denunciador deu donar son capítol*
en escrit al veger sobre qual vol-o demanar que
sia feta enquisió. E en continent, après que·ls
juges sien ordenatz, per juy d'aqueles júgies,
dintre la cort, denant totz aquels que i seran a
40 *dia de cort e a ora, deven jurar que él a pres*
aquel don que·n son capítol a posat, e dir la cosa
e la estimació d'ela e que, per oy, desgrat o
mala volentat, loger o promessió, o per forsa
que li sia feta d'alcun que fassa la dita denun-
45 *tiatió, él a aquest fet o denuntiatió no ven sinó*
per sa pròpria volentat, e per so con lo feit axí
és e e·l capítol sobredit és posat si Déus li aju-

9.25.10 *Lo IX capítol o el derrer és de esvayment* ⁷
de camins. La pena són tres dobles meys de la
cosa, ço és, per tres vegades aytant com la cosa
valrà que li aurà tolt. E no per ço meys deu
emenar e restituir tot l'altre dan que aurà donat
ne feyt, axí com de nafres e de ferides com
d'altres coses, e homey, si y és feyt.

9.25.11 *És a saber que, si per alguns dels sobredits IX*
capítols serà feyta denulciació al veguer o no;
e si feyta serà, e el denunciador volrà provar la
inquisió, los jutges no-s deuen entremetre ne
poden pus testimonis reebre en aquela inquisi-
ció, sinó tan solament aytants com lo denun-
ciador dar o menar volrà.

9.25.12 *E si per aventura el denunciador provar no*
volrà, los jutges, per lur offici, deuen pendre
testimonis sobre aquel feyt que denunciat los
serà dels ditz IX capítols, segons que lur cone-
xença e lur arbitri serà, no nomenan als testi-
monis la persona que·l mal aurà feyt, mas tan
solament lo malefici e la persona que pres l'aurà
e els testimonis que diguen si saben la persona
que aquel malefici aurà feyt; car no és de jutge
que deja preparar o proposar via ne carrera als
tesimonis que diguen re sinó ço que saben. E per
ço car dret reprova multitud de testimonis e la
refrena, los jutges ditz, de XL testimonis aenant,
no poden ne deuen pendre en cascú dels capítols
davant ditz, e d'aqueles persones de la encon-
trada on aquel malefici sia feyt; car no par ne és
semblant que en altre loc sia trobada veritat sinó
en aquel [loc] on lo malefici és feyt. Però si en
altre [loc] avia testimonis que re hi sabessen,
que y deuen ésser preses e reebutz.

E lo dit denunciador deu donar son capítol en
escrit al veguer, sobre·l qual vol demanar que
sià feyta enquisió e encercament. Après que·ls
jutges sien ordenatz, per juhü [d'aqueles jutges]
dintre la cort, denant tots aquels que y seran a
dia de cort e a la hora, deu jurar que él ha pres
aquel don que en son capítol ha posat, e dir la
cosa e la estimació d'eyla, e que, per hoy, des-
grat o mala volentat, loguer o promessió, o per
força que li sia feyta d'alcú que faça la dita de-
nunciació, eyl a aquest feyt o denunciació no ve,
sinó per sa pròpia volentat, e per ço, quan lo feyt
axí és, com e·l capítol sobredit és posat, si Déus

7. 9.25.10 A partir de la versió C desapareix la menció a "trencament de camins" que figura en A.

Una nota marginal del manuscrit C parla de la "invasió ab armes e sens armes" i es remet a Lex Julia de Vi i a la RUBRICA DE PUBLICIS JUDICIS (9.24) amb la menció "deportationis pena et alio non mortis".

1 *darà e aquestz santz IIII evvangeliis, denant el posatz corporalment.*

5 *Item si alcun malefici serà feit dels IX capítols sobreditz, e alcun denuntiar-o volrà al ve-
ger o lo y denuntiarà, que digà al ve-
ger la malafeita, e la manera e el loc en què serà feit, com
aurà trobat o vist o u sab; e aquest no fa sa-
grament.*

10 *Item és entés que la seynoria ne nul hom ti-
nent lur loch, denuntiatió no pot fer ne encara
acusació no pot fer, de nul fet civil o criminal.* ⁸

15 *Los testimonis deven ésser aquels que sien
d'entrega fama e de bona, e no enemichs, ne
aqueles persones que dret gita de testimonis, e
deven jurar enaxí com desús és escrit. So és
saber, que per amor ne per desamor, per forsa
ne per paor, que servii ne promessió de servii
no-ls n'és fet, ne esperen aver, mensòngia no y
diran, mas tant solament per Déu diran plena
20 veritat de so que sabran ne auran vist, ne els
júgies los demanaran, si Déus li ajudarà e
aquestz santz IIII evvangeliis denant el posatz
e corporalment tocatz.*

25 *Però lo testimoni de qual que la cosa él dirà,
no li sia reebuda ne escrita, sinó tant solament
sobre-aquel malefici en què serà tret per testi-
moni; car si o farà, no vala ren, així con si escrit
e dit no era, sinó tant solament sobre-l malefici
en què farà testimoni.*

30 *Can la primera denuntiatió serà feta al ve-
ger, lo dit ve-ger, dintre la cort, a dia e ora de
cort, davant totz, deu ordenar sobre-aquela de-
nuntiatió dos júgies dels ciutadans de Tortosa,
d'aquels que ladoncs en la cort presents seran,
35 que fassen la enquisició, él present, a bona fe
e leyalment. Los davantditz ve-ger e júgies deven
jurar per juy dels altres ciutadans, qui seran
aquí presentz e declarans lo sacrament, que éls
bén e feelment fassen la dita enquisició e la
40 júgien, segons lur sient, ab lo ve-ger, segons que
dit és.*

8. Et salvo quod illa consuetudine que incipit "Es entés que la senyoria et cetera" intelligatur iuxta determinaciones factam per eos supra in quartadecima consuetudine. Vicesimí sexti quaterni que incipit "Senyor ne batle et cetera". (9.1.4) Et est sub RÚBRICA QUALS PERSONES PODEN ACUSAR et cetera...". Et si aliqua sub hac rubrica posita sunt contra tenorem compositionum et instrumenti paciarie reprobant eam.

Les dificultats posades als senyors per acusar fan que els àrbitres insisteixin en la necessitat d'atemperar-se als pactes, reprovant allò que s'oposà a les composicions i en particular a la carta de la Paeria. Finalment se suprimeix el paràgraf final de 9.25.13 referit a la senyoria, que en A era costum diferent.

9. En 9.25.14 se suprimeix "per Déu", en un intent més de laïcitzar el text. (Encara que a C s'afegeixi al marge).

li ajudarà e aquestz santz IIII evvangeliis, denant el posats e tocats corporalment.

9.25.13 *Item si alcun malefici serà feyt dels IX ca-
pítols sobredits, e alcú denunciar-ho volrà al
veguer [o lo y denunciarà, que diga al ve-
ger] la malafeyta, la manera e el loc en què serà feyt,
com ho aurà trobat, o vist, o u sap; e aquest no
fa sacrament.*

9.25.14 *Los testimonis deuen ésser aquels qui sien
d'entegra fama e de bona, e no enemichs, ne
aqueles persones que dret gita de testimoni, e
deuen jurar axí com desús és escrit. Ço és saber,
que per amor ne per desamor, per força, ne per
paor e que servii ne promessió no li n'és feyt ne-l
n'esperen a aver, mençongua no y diran, mas
tan solament [per Déu] diran plena veritat de ço
que sàpien ne auran vist, ne els jutges los de-
manaran, si Déus li ajudarà e aquestz santz IIII
avangelis, denant el posats e corporalment to-
cats.*

Però lo testimoni de qualque cosa él dirà, no li sia reebuda ne escrita, sinó tan solament sobre aquel malefici en què serà feyt per testimoni; car si o farà, no valrà re, axí com si escrit o dit no era, sinó tan solament sobre-l malefici en què farà testimoni.

9.25.15 *Con la primera denunciació serà feyta al ve-
guer, lo dit ve-ger, dintre la cort, a dia e a hora
de cort, davant tots, deu ordenar sobre aquela
denunciació II jutges dels ciutadans de Tortosa,
d'aquels que ladoncs en la cort presents seran,
que facen la inquisitió, él present, a bona fe e
leyalment. Los davant ditz ve-ger e jutges
deuen jurar per juhií dels altres ciutadans, qui
seran aquí presents e declaran-
ts lo sacrament, que eyls bé e feelment facen la dita inquisitió e
la jutgen, segons lur scient, ab lo ve-ger, segons
que dit és.*

1 *E los ditz veger e júgies, fet lo sacrament,*
deven fer la enquisició e reebre testimonis. Los
testimonis reebutz, o segons lur vigares o entrò
al nombre sobredit, deven apelar aquel contra
5 *qui feta serà la enquisició, que venga publicar*
sos testimonis; e si-n volrà treslat dels ditz, que-l
ne prenga e que puxa dir contra los ditz e contra
les persones e contra los júgies, si sospitosos li
seran. E si sentència condempnatòria serà da-
10 *da contra él, en tot o en partida, que se'n pusca*
apelar als ciutadans de Tortosa, segons que és
acustumat d'apelar d'altres fetz, dues vegades,
exceptat que no s'apel a pare, ne a fil, ne a frare,
ne a nebot, avoncle, ne a cosín jernà.

15 *La condempnatió deven dir los júgies en*
aquesta forma; que primerament sia condemp-
nat en diners o peccuniàriament, segons les
penes dejús escrites, si pagar los podrà, e, si no,
sia'n feta pena corporal, segons que és custuma
20 *de Tortosa o, en defalimient de la custuma, se-*
gons que als ciutadans serà vist e conegut.

Emperò ans que la sentència, sia absolutòria
o condempnatòria, se don, lo veger deu apelar
e amenar a la cort totz cantz ciutadans trobar
25 *podrà. E aquels vengutz a la cort, denant éls,*
deu-se legir tot lo procés de la enquisició. E els
davandits ciutadans examinant tot lo feit, los
ditz júgies deven pronuntiar la sentència se-
gons lo consel que auran agut dels ditz ciuta-
30 *dans tant solament.*

E és a ssaber que, si aquels ciutadans que en
la cort seran, no volran ésser júgies en la in-
quisició damuntdita, lo veger los deu amonestar
dintre en la cort e dia e ora de cort, per tres dies
35 *que cort se tenga, que éls que fassen aquela*
enquisició, que sien júgies e fassen la inquisició.

E los dits veguer e jutges, feyt lo sacrament,
deuen fer la inquisició e reebre testimonis. Los
testimonis reebuts, o segons llur vijares¹⁰ o entrò
al nombre sobredit, deuen appellar aquel contra
qui serà feyta la inquisitió, que venga oir ¹¹ pu-
blicar sos testimonis; e si-n volrà treslat dels
dits, que-l ne prena, e que puxa dir contra los dits
e contra les persones e contra los jutges, si sos-
pitosos li seran. E si sentència condempnatòria
serà dada contra él, en tot o en partida, que se'n
pusca appellar als ciutadans de Tortosa, segons
que és acostumat d'appellar d'altres feyts, dues
vegades; exceptat que no s'apell a pare, ne a
fiyl, ne a frare, ne a nebot, ne a oncle, ne a cosín
germà.

9.25.16 *La condempnació deuen dir los jutges en*
aquesta forma; que primerament sia condemp-
nat en diners o peccuniàriament, segons les pe-
nes dejús escrites, si pagar los podrà, e, si no,
sia-n feyta pena corporal, segons que és cos-
tuma de Tortosa o, en defalimient de la costuma,
segons que als ciutadans serà vist e conegut.

9.25.17 *Emperò ans que la sentència, sia absolutòria*
o condempnatòria, se don, lo veguer deu appe-
llar e amenar a la cort tots quants ciutadans
trobar porà. E aquels vengutz a la cort, denant
éls, deu-se legir tot lo procés de la inquisitió. E
éls davant dits ciutadans examinen tot lo feyt,
los dits jutges duen pronunciar la sentència,
segons lo conseyl¹² que auran agut dels ciuta-
dans tan solament.

9.25.18 *E és a saber que, si aquel ciutadans que en la*
cort seran, no volran ésser jutges en la inquisició
damuntdita, lo veger los deu amonestar dintre
en la cort, a dia e a ora de cort, per tres dies que
cort-se tengua, que éls que façen aquella inqi-
sició, que sien jutges e facen la inquisició, lo

10. (9.25.15): *vigares* (ms. A) o *vijayres* (ms. C), arcaisme per *parer* (DCVB). *Privilegis IV*, núm. 36 (fols 27 v. 28v.) que transcriu el costum usa el terme *vijayres* com totes les edicions.

11. També aquí es recull la petita variant *oir* abans de *publicar* que apareix ja a partir del manuscrit C. *Privilegis IV*, núm. 36, que transcriu el costum, diu també *oir*.

En tot cas cal destacar que ha quedat encastat un text anterior a la Carta de la paeria a la qual contradia quant a la forma de nomenament, nombre i ofici dels paers. I així es posarà de manifest en les relacions entre la ciutat i el sobirà, i aquesta contradicció, entre altres llocs, queda recollida a *Cort Secular* núms. 6 i 12 (1328-1331) quan es tracta de nomenar jutges i paers. (Vegeu MASSIP J. *La Gestació de...* pag. 102 i seg.). Una nota a peu de plana del manuscrit C així ho corregeix: els 2 jutges dels presents en la cùria, s'han d'entendre, per a les inquisicions, 4 paers, per un any i electes per l'Ascensió. Vegeu Introducció p. XXIV.

Encara un altra nota del manuscrit C aclareix a 9.25.15: "dels coltells i altres inquisicions, de la sentència dels paers ningú no es puxa apelar".

12. (9.25.17): Una nota marginal al manuscrit C aclareix: No es pot condempnar ne absoldre sense el consell vulgarment dit de Paeria de la Ciutat, segons la Composició de Josà "encara consentiren" i una vegada "la inquisició facta" que siguin jutjats.

1 *E si éls per aventura negligens seran, que fer no
la vullen, en aquel cas e en aquella enquisició,
lo veger ab lo batle del Temple e de Moncada
que la pusquen fer aquella enquisicion, e punir los
5 malfeitós segons que dit e escrit és desús. E si
per aventura los ciutadans que seen en la cort
de Tortosa amonestaran lo veger per tres dies
en què cort sia tenguda, que élanant en la in-
quisició ab los ciutadans, sobre la denuntiatió a él
10 feta e él serà negligent, que no y enant o no y
vula enantar, en aquel cas e en aquella denun-
tiatió, los ditz ciutadans, per lur pròpria auc-
toritat, pusquen fer la enquisitió e condempnar
los malfeitors e punir, segons que damunt és dit;
15 e qual que cosa d'aquén exirà, sia dels ditz
ciutadans, enaxí que la seynoria ne el veger de
ren que n'isca nula par no ajen.*

*Totz los enquisidors, en qual que cas se sia,
deven jurar davant aquels qui seran en la cort
20 que éls bén e feelment fassen la inquisitió e la
jugen, segons que dit és, per juy e per sentència
dels ciutadans de Tortosa; so és saber, prime-
rament, que jugen segons les Custumes escrites
de Tortosa e, en defalimient d'aqueles, segons
25 aquels Usàgies que an acostumat d'usar de
Barcelona e, en defalimient de les Custumes e
d'aquels Usàgies sobreditz, segons dret civil e
comú.*

*Et si per aventura comensada serà la in-
30 quisició, sobre no certa persona, e feent la enqui-
sició, serà a els enquisidors cert e clar de la
persona que aquel mal aurà fet, lo veger, per juy
d'aquels enquisidors, que prena aquella pre-
sona e que la amén en la plassa, denant los
35 prohòmens, e el veger denuntiiit aquella mala-
feita als prohòmens. E per juy d'aquels prohò-
mens, don fermansa de la malafeita, o pug en
la Çuda en quala presó que ls prohòmens ju-
gieran, d'aqueles tres presons que són en la
40 Çuda, e axí com costumad és e a estat, si clams
ne fossen fetz. E si après de la presó de l'en-
colpat, voran més testimonis pendre d'aquels
que depús la preson serà feta, volran donar, e
45 dels júgies a remoure, sia segit segons que de-
sús és escrit en lo primer paragraf que comen-
sa: « Item si sobre certa persona e nomenada
serà feta enquisició ». E de totes les altres coses*

veguer ab lo batle del Temple e de Muncada
que la pusquen fer aquella inquisició, e punir los
malfeytors, segons que dit e escrit és desús. E
si per aventura los ciutadans qui seen en la cort
de Tortosa amonestaran lo veger per tres dies
en què cort sia tenguda, que él enant en la in-
quisitió ab los ciutadans sobredits, la denun-
ciació a él feyta, e él serà negligent que no y
enant o no y vula enantar, en aquel cas e en
aquela denunciació, los ciutadans dits, per lur
pròpia auctoritat, pusquen fer la inquisició e
condempnar los malfeytors e punir, segons que
damunt és dit; e qual que cosa d'aquén exirà, sia
dels davantdits ciutadans, enaxí que la seynoria
ne el veger de re que n'isca nuulla part no
n'ajen.

Tots los inquisidors, en qual que cas sia,
deven jurar davant aquels qui seran en la cort,
que éls bé e feelement facen la inquisició e la
jutgen, segons que dit és, per juhü e per sen-
tència dels ciutadans de Tortosa; ço és saber,
primerament, que jutgen per les Costumes es-
crites de Tortosa e, en deffalimient d'aqueles,
segons aquels Usatges que an costumad de
Barcelona d'usar, e en deffalimient de les Cos-
tumes e d'aquels Usatges sobredits, segons dret
civil e canònic.¹³

9.25.19 *E si per aventura començada serà la inquisi-
tió sobre no certa persona, e feent la inquisició,
serà als inquisidors cert e clar de la persona que
<aquel mal> aurà feyt, lo veger, per juhü d'a-
quels inquisidors, que prena aquella persona, e
aquela amén en la plaça, denant los prohòmens,
e el veger denunciu aquella malafeyta als prò-
mens. E per juhü d'aquels prohòmens, don
fermança d'aquela malafeyta, o pug en la Çuda
e estia en aquella presó, tant tro que ls prohò-
mens jutgaran, d'aqueles tres presons que són
en la Çuda, e axí com costumad és e ha estat, si
clams ne fossen feyts. E si après de la presó de
l'encolpat volran més testimonis pendre d'a-
quels de qui presó serà feyta, volran donar, e
dels jutges a remoure, sia seguit segons que
dejús és escrit en lo primer paràgraf qui co-
mença: "Item; si sobre certa persona e moneda
serà feyta enquisició". E de totes les altres coses*

13. Cal encara anotar en 9.25.18, al final del costum, el canvi inexplicat de "dret civil o comú" com deia al text A per "dret civil e canònic" com diu a partir de C.

Paeria i veguer II, núm. 14 (foli 2), que el transcriu, ho fa també en la versió "dret civil e canònic".

Una nota marginal del manuscrit C fa referència a la Composició de Josà "GJ. Comendador Dertuse" i també a "Consuetudines Dert. Usalcis . Barc..." i encara "in defecto omnium de jure comune..."

1 a menar e reprovar e apelar segons qu-e-l dit paragraf són escrites, e contra les persones e els ditz dels testimonis, axí d'aquels que seran presos con contra aquels que depux daran.

5 Item si sobre certa persona e nomenada serà feta la inquisitió en los casos sobreditz, primerament denunciatió feta e clamosa insinuatió, lo veger, per juy d'aquels enquisidors que eletz y seran a aquella enquisitió a fer, deu dir e diga al denunciador si vol provar él en aquella enquisitió. E si dirà que hoc, los enquisidors deven pendre aquels testimonis que-l denunciador amenarà e no plus; e los enquisidors sobre-ls ditz d'aquels testimonis donen sentència absolutòria o condempnatòria, segons que la qualitat del fet o requer. E si dirà que él no vol menar la inquisitió ne donar testimonis, lo veger, per juy dels enqueridors, fassa escriure la renuntiatió d'aquel, e fassa citar o cit aquel que serà encolpat del crim; e los ditz enqueridors, ab lo veger, deven donar a l'encolpat los capítols o dir per paraula a él sobre què volen fer enquisició contra él; e sempre jur l'encolpat de dir veritat en aquel fet, de so que hom lo demanarà. E los enqueridors ab lo veger present, reeben sa confessió e meten-la en escrit. E si l'encolpat, los capítols contra él posatz, totz o part, negarà, lo veger, per juy dels enqueridors, cit los testimonis que sien de bona fama e no sien enemics seus ne d'altrement sospitosos, segons que dret vol, e en presència de l'encolpat juren aquels testimonis dir veritat, segons que en los altres fetz an acostumat de jurar. E reebutz totz los ditz, sien publicatz, present lo criminós o son procurador, e sia-li'n donat treslat, si-l vol, del nom dels testimonis e dels ditz, pagan l'encolpat un diner a l'escrivà per cascut testimoni gran o poch; e aja leer e poder de defendre-s'i per si metex o per altres persones.

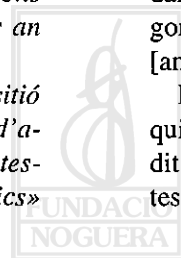
40 E si sentència defenitiva serà donada contra él o enterlocutòria que-s pusca apelar als ciutadans de Tortosa e menar ses apelacions, segons que en los altres feitz civils los ciutadans an acostumat de menar lurs appellacions.

45 E alò metex sia entés con serà feta enquisitió sobre no certes persones, que desús és dit, d'aquel versset aval on és contengut, cit: «los testimonis que sien de bona fama e no enemics»

a menar, e a reprovar, a appellar, segons que e-l dit paràgraf són escrites, e contra les persones e els dits dels testimonis, axí com d'aquels qui seran preses contra aquels que depuyx daran.

9.25.20 Item si sobre certa persona e nomenada serà feyta inquisició en los cases sobredits, primerament denunciació feyta e clamosa insinuació, lo veguer, per juhii d'aquels inquisidors qui eletz hi seran a aquella inquisitió a fer, deu dir e diga al denunciador si vol provar él aquella inquisició. E si dirà que hoc, los inquisidors deuen pendre aquels testimonis que-l denunciador amenarà e no pus; e los inquisidors sobre els dits d'aquels testimonis donen sentència absolutòria o condempnatòria, segons que la qualitat del feyt o requer. E si dirà que él no vol menar la inquisició ne donar testimonis, lo veguer, per juhii dels inquisidors, faça escriure la renunciació d'aquel, e faça citar o cit a aquel qui serà encolpat del crim; e los dits enquisidors, ab lo veguer, deuen donar a l'encolpat los capítols o dir per paraula a eyl sobre què volen fer enquisició contra él; e sempre jur l'encolpat de dir veritat en aquel feyt, de ço que hom lo demanarà. E los inquisidors, ab lo veguer present, reeben la confessió e menten-la en escrit. E si l'encolpat, los capítols contra él posatz, tots o part, negarà, lo veguer, per juhii dels enquisidors, cit los testimonis que sien de bona fama e no sien enemics seus ne d'altrament sospitosos, segons que dret vol, e en presència de l'encolpat juren aquels testimonios dir veritat, segons que en los altres feyts an costumatz de jurar. E reebuts tots los dits, sien publicatz, present lo criminós o son procurador, e sia-li'n donat treslat, si-s vol, dels noms dels testimonis e dels dits, pagan l'encolpat I diner a l'escrivà, per cascut testimoni gran o poc; e aja leer e poder de defendre-s'i per si metex o per altres persones. E si sentència deffinitiva serà donada contra él o enterlocutòria, que-s pusca appellar als ciutadans de Tortosa e menar ses appellacions, segons que en los altres feyts civils los ciutadans [an a]costumat de menar lurs appellacions.

E alò metex hi sia entés com serà feyta inquisició sobre no certes persones, que desús és dit, d'aquel versset a aval on és contengut "E los testimonis que sien de bona fama e no ene-

1 etcètera tro assí. On per so, con trista cosa és
e légia, e en los pletz grans dons ne solen es-
devenir, pledegiar sutz sospitós júgie, los en-
colpatz senpre que éls seran certz que enquisi-
5 ció se fa contra éls, en quals que loc del plet,
entrò a la sentència definitiva, o sàpien. Sobre
que u sàpien e no depuix, pusquen recusar los
enqueridors, o totz o partida, si li seran sospi-
tosos, donan éls les raons de los sopitós suffi-
10 ciens segons que dret vol. Les quals provades,
lo veger elégia-y altre o altres júgies no sospi-
tosos en loc d'aquels qui seran remogutz per
sopitosos, e aquels menen e porten e deffenes-
quen la dita enquisitió per sentència sobre-l
15 procés que serà enantat, e aquel que éls enan-
taran pus y seran eletz.

Atrassí pusca dir contra les persones dels
testimonis e contra lur ditz, e reprovar contra
éls segons que dret vol e requer.

20 En tres maneres pot hom anar contra altre, 9.25.21
so és saber, per acció, o per accusatió, o per
denunciació en què dégia ésser feta enquisitió.
Per acció, con alcun demana que alcuna cosa
li sia donada o feta. Per accusatió, a vengiansa.
25 Per denunciatió, per què-s fa enquisitió per of-
fici de júgie.

So és, aquela persona que denúntia és certa,
e denuncia contra certa persona, e ladoncs, o él
vol menar la enquisitió o no; si la vol menar, los
30 júgies no y poden ne deven amenar ne pendre
plus testimonis sinó aquels que-l denunciador
amenarà, e els testimonis en aquest cas deven
jurar en presència d'ambdues les parts.

Si aquel denunciador no vol menar aquella
35 enquisició, los júgies, tots los testimonis que
pendran deven fer jurar, present la part contra
qui-s fa la enquisició.

Mas si la enquisició se fa contra no certa
persona, ladoncs los júgies per lur offici, ab lo
veger ensems, deven e poden pendre, per lur
40 pròpia auctoritat e per lur offici, tots quants
testimonis pusquen pendre ne trobar tro al
nombre sobredit de XL.

Tot hom qui serà condempnat per la enqui- 9.25.22
sició ... , emena de ladronici o de tots los altres
capítols de què-s deu fer enquisitió, si emblarà
45 en diners o en coses valens tro a V sous, ab la
pena que dret y dóna, per cascun sou deu pen-

mic¹⁴ etcetera, tro ací. On per ço, com trista
cosa és e leja, e en los pleyts grans dans ne solen
esdevenir, pledejar sutz sospitós jutge, los en-
colpats sempre que éls seran certs que inquisi-
ció se fa contra éls, en qualque loc del pleyt,
entrò a sentència diffinitiva, o sàpien. Sopte que
u sàpigen e no depuyx, pusquen recusar los
inquiridors, o tots o en partida, se li seran sospi-
tosos, donan< t> éls les raons de les sospites
sufficien< t>s, segons que dret vol. Les quals
provades, lo veguer elega-y altre o altres jutges
no sospitoses en loc d'aquels qui seran remo-
guts per sospitoses, e aquels menen e porten e
defenesquen la dita enquisitió per lur sentència
sobre-l procés que serà enant, e aquel que éls
enantaran pus hi seran elets.

Atrassí pusca dir contra les persones dels
testimonis e contra lurs dits, e reprovar contra
éls segons que dret vol e requer.

En tres maneres pot hom anar contra altre, ço
és a saber, per acció, o per accusació, o per de-
nunciació en què deja ésser feyta inquisició. Per
acció, com alcú demana que alcuna cosa li sia
donada o feyta. Per accusació, a venjança. Per
denunciació, per què-s fa enquisició per offic
de jutge.

Ço és, que la persona que denuncia és certa,
e denuncia contra certa persona, e ladoncs, o él
vol menar la enquisició o no; si la vol menar, los
jutges no y poden in deuen amenar ni pendre
plus testimonis sinó aquels que-l denunciador
amenarà, e els testimonis en aquest cas deuen
jurar en presència d'ambdues les parts.

Si aquel denunciador no vol menar aquella
inquisició, los jutges, tots los testimonis que
pendran, deuen fer jurar, present la part contra
qui-s fa la inquisició.

Mas si la inquisició se fa contra no certa
persona, ladoncs los jutges per lur offici, ab lo
veguer ensems, deuen e poden pendre, per lur
pròpia auctoritat e per lur offici, tots quants
testimonis pusquen pendre ni trobar tro a nom-
bre sobredit de XL.

14. La referència que fa 9.25.20 "E los testimonis que sien..." s'ha d'entendre a 9.25.14.

Al final del costum es parla dels paers sospitosos. Una nota marginal del manuscrit C precisa que es pot recórrer al veguer i batlle: "so és a saber... si per algun dels sobredits VIIIll casos... se vol menar recurs contra els paers sospitosos... al batlle i veguer..."

1 *dre, si no a de què fassa la emena, sengles as-*
sots. E si de V sous en amunt, tro a XV sous, deu
córrer la ciutat, tot nuu en brages, lo sayg él
assotan e cridan: «qui aital farà aital pendrà».

5 *E si de XV sous en amunt, tro a XXX sous, deu*
ésser seynat e-l front ab ferre calt, e tot nuu en
brages deu córrer la ciutat, lo sayg él assotan
e batén e cridan: «qui aital farà aital pendrà».
E si de XXX sous en amunt tro a LX sous em-
10 *blarà, o coses valents, deven-li ésser toltes les*
oreles, e tot nuu, en brages, deu córrer la ciutat
penjan les oreles al coyl en una corda, e el sayg
él batén e cridan: «qui aital farà atal pendrà»,
e deu ésser gitat de la ciutat.

15 *E si de LX sous en amunt, en diners o en coses*
valents, emblarà tro a C sous, deu perdre la
man dreta. De C sous en amunt, si seran enblats
en diners o en coses valents, deu ésser penjat en
guisa que muira.

20 *E no tant solament en lo capítol del ladronici*
se deu seguir aquesta pena, si no a de què pa-
gar, e de restituir lo mal que fet aurà o donat o
fet fer, ans en tots los altres capítols, axí de la
pena com de la cosa, deven sofrir les penes
25 *sobredites, segons les quantitats sobredites, si*
no an de què pusquen fer la emena.

E si tant és que en partida pusca fer la emena
e en partida no, segons so que remandrà e se-
gons la quantitat, deu sofrir la pena sobredita
30 *e deu-li ésser minvat de la pena, segons que*
pagarà ne restituirà de la cosa e de la pena.

E assò segex-se e és entés tant solament en
los fets de què deu ésser feta enquisitió, segons
que és contengut en la Carta de la Composició.

sou deu pendre, si no ha de què faça la emena,
sengles açots. E si de V sous a amunt, tro a XV
sous, deu córrer la ciutat, tot nuu en bragues, lo
sayg él açotan<t> e cridan<t>: QUI AYTAL FARÀ,
AYTAL PENDRÀ.

Si de XV sous amunt, tro a XXX, deu ésser
senyalat e-l front ab ferre calt, e tot nuu en bra-
gues deu córrer la ciutat lo sayg, él açotan<t> e
baten<t> e cridan<t>: QUI AYTAL FARÀ, AYTAL
PENDRÀ. E si de XXX sous a amunt tro a LX
sous emblarà, o coses valents, deuen-li ésser
toltes les oreyles, e tot nuu, en bragues, deu
córrer la ciutat penjan<t> les oreyles al coyl en
una corda, e el sayg, él baten<t> e cridan<t>: QUI
AYTAL FARÀ, AYTAL PENDRÀ; e deu ésser gitat
de la ciutat.

E si de LX sous a amunt, en diners o en coses
valents, emblarà tro a C sous, deu perdre la mà
dreta. De C sous a munt, si seran emblats en
diners o en coses valents, deu ésser penjat en
guisa que muira.

E no tan solament en lo capítol de ladronici
se deu seguir aquesta pena, si no ha de què pa-
gar, e de restituir lo mal que feyt aurà o donat
feyt fer, ans en tots los altres capítols, axí de la
pena com de la cosa, deuen sofrir les penes
sobredites, segons les quantitats sobredites, si
no han de què pusquen fer la emena.

E si tant és que en partida pusca fer la emena
e en partida no, segons que romanrà e segons la
quantitat, deu sofrir la pena sobredita, e deu-li
ésser minvat de la pena, segons que pagarà ne
restituirà de la cosa e de la pena.

E açò seguex-se e és entés tan solament en los
feyts de què deu ésser feyta enquisició, segons
que és contegut en la Carta de la Composició
e de la Paeria. E si en aquest títol avia alguna
cosa contra les cartes de les Composicions o de
la Paeria, re no val; mas aqueles Composicions
deuen ésser servades.¹⁵

¹⁵ Finalment 9.25.22, a partir del text C i com diu la sentència, afegeix la referència a la Carta de la Paeria i referma que si hi ha contradicció entre el text i les composicions, especialment la de la paeria, són les composicions les que valen.

Una nota marginal del manuscrit C estableix concordances: "Concordat cum... consue-tudine". Si sobre certa persona" (9.25.20) i així mateix "Concordat "RÚBRICA ORDENAMENT DE LA CIUTAT" (1.1).

Per a la Rúbrica 9.25 vegeu CERDÀ RUIZ FUNES J. "La inquisición en costums de Tortosa" dins *Costums de Tortosa. Estudis*. (Tortosa (1979)).

RÚBRICA 26

**AQUESTES SÓN LES PENES SOBRE CASCÚ DELS IX CAPÍTOLS
DENANT ESCRITS ¹**

1 *Aquestes són les penes sobre cascun dels nou capítols denant escritz.*

5 *Primerament, si homicidi serà provat per forma d'enquisició, si doncs aquel qui fetz l'aurà no l'avia fet en defensió de si o per altra justa raon, si solament crestian és aquel qui serà mort, e franca persona, pac per homicidi aquel qui l'aurà mort XLII morabetins, e oltra assò lo quint a la seynoria per justícia.*

10 *Si serà ciutadan lo mort, pac l'omeyer LXX-XII morabetins, e oltra assò lo quint a la seynoria per justícia, si doncs no-l matava en defeniment de son cors o per altra raon justa. E totes aquestes penes sobredites són <dels> parentz dels mortz, d'aquels a qui pertayn la successió o d'aquels a qui éls donar-o volran.*

9.26.1 Primerament, si homicidi serà provat per forma d'inquisició, si donchs aquel qui feyt l'aurà no l'avia feyt en deffensió de si o per altra justa raó, o si solament crestià és aquel qui serà mort, e franca persona, pac per homicidi aquel qui l'aurà mort XLII morabatins, e oltra açò lo quint a la seynoria per justícia.

9.26.2 Si serà ciutada lo mort, pac l'omeyer LXX-XIII morabatins, e oltra açò lo quint a la seynoria per justícia, si doncs no-l matava per defeniment de son cors o per altra raó justa. E totes aquestes penes sobredites són dels <parents dels> morts, d'aquels a qui pertayn la successió o d'aquels a qui éls donar-o volran.

1. La rúbrica 9.26, no es refereix més que al primer dels casos, homicidi, i no als 9 com anuncia. Ja hem dit, d'altra banda, que ni al text A ni al C apareix tal rúbrica, que en la primera edició es destaca pel titular sense dir que és rúbrica. Respectem però la forma que Oliver i Foguet han difòs, tot i la incompleta i poc útil formulació d'una rúbrica 26 que no respon al contingut.

Recordem el que diem en la introducció (p. XXIV ss.) sobre aquesta rúbrica i l'anterior escrites dins el ms. A a l'unic plec que no du reclam, i sembla certament introduït a conseqüència de la Carta de la Paeria (12-V-1275) per modificar-ne la redacció. En realitat la premsa fa que l'adaptació no sigui ni correcta ni completa, i així quedarà definitivament.

RÚBRICA 27

ISTI SUNT USUS ET CONSUETUDINES ET USUS MARIS, QUIBUS UTUNTUR HOMINES DERTUSENSES

1 *Iste sunt consuetudines et usus maris, quibus utuntur homines dertusensis.*

Per so con pus digna cosa és hom que nula cosa qu-e-l mon sia, ésser devant totes coses, primerament covén que parle hom dels hòmens que de les altres coses. On és certa cosa e manifesta que és custuma de Tortosa que si nul hom ç'adobarà ab còmit de galea o d'altre leyn armat, e l'om aquel adobat fugirà e volrà fugir, que no volrà seguir lo viàgie, lo seynor de la galea o del leyn armat pot aturar aquel hom e pendre e retenir. Mas aquel pres e retengut, deu-lo presentar al veger e, per juy e per sentència dels ciutadans, deu-li ésser liurat, que él que tenga pres e ferrat en tal guisa que fugir no li pusca. E con moga de Tortosa, deu-lo metre en la galea o e-l leyn, e aquí tenir ferrat e pres tro sia exit defora-l Grau de Tortosa e en loc que no-n pusca exir. E exit defora-l Grau, deu-lo desferrar, però que sia ja en tal loc que no-n pusca exir ne d'aquén fugir.

Emperò si la galea o el leyn armat serà partit de la ciutat, so és, de la Riba del Rech de la ciutat, e alcun hom d'aquels adobats li fugirà, per sa pròpria auctoritat, lo còmit o seynor de la galea o del leyn lo pot pendre e metre en son leyn, e aquí tenir pres tant tro sia en loch que no li pusca fugir, ab que no-l trob dins la ciutat. Car si dins la ciutat lo troba, pot-lo pendre e aturar, mas deu-lo presentar al veger, e fer segons que desús és dit. E assò s'entén e-l comensament del viàtgie, tro que la galea o nau o altre leyn armat sia exit del Grau de Tortosa. Mas con la galea,

9.27.1 Per ço com pus digna cosa és hom que nulla cosa que e-l món sia, e deu ésser denant totes coses, primerament cové que parle hom dels hòmens que de les altres coses. On és certa cosa e manifesta que és costuma de Tortosa que si nuyl hom s'adobarà ab còmit de galea o d'altre leyn armat, e l'hom aquel fugirà o volrà fugir, que no volrà seguir lo viatge, lo seynor de la galea o del leyn armat pot aturar aquel hom o pendre e retenir. Mas aquel pres e retengut, deu-lo presentar al veguer e, per juhiü e per sentència dels ciutadans, deu-li ésser liurat, que él que-l tenga pres e ferrat en tal guisa que fugir no li pusca. E con «moga»¹ de Tortosa, deu-lo metre en la galea o e-l leyn, e aquí tenir ferrat e pres, tro sia exit defora-l Grau de Tortosa e en loc que no pusca fugir. E exit fora-l Grau, deu-lo desferrar, però que sia ja en tal loc que non pusca exir ne d'aquén fugir.

Emperò si la galea o el leyn armat serà partit de la ciutat, ço és, de la Riba del Rec de la ciutat, e alcun hom d'aquels adobats li fugirà, per sa pròpria auctoritat, lo còmit o seynor de la galea o del leyn lo pot pendre e metre en son leyn, e aquí tenir pres tant tro que sia en loc que no li pusca fugir, ab que no-l trop dins la ciutat. Car si dins la ciutat lo trobava, pot-lo pendre e aturar, mas [deu]-lo presentar al veguer, e fer segons que desús és dit. E açò s'entén e-l començament del viatge, tro que la galea o nau o leyn armat serà exit del Grau de Tortosa ².

1. RUBRICA DE CONSUETUDINES ET USIBUS MARIS QUIBUS UTUNTUR HOMINES DERTUSE. Approbant arbitri ea que ponuntur sub hac rubrica.

Tot i que la rúbrica és aprovada integrament, trobem variants algunes de les quals ens semblen prou importants.

9.27.1 A partir d'un error del text C, on diu l'aja ha de dir *moga*, com el text A.

2. Inversament, es detecta ja des del text A un error subsanat a partir de C en suprimir "Mas com la galera o nau o leny armat sia exit del Grau de Tortosa..." perquè segueix referint-se a mentre és dins. La dificultat està en aclarir aquest costum propi de Tortosa, no procedent del cos de Barcelona d'on neixerà el consolat: es tracta d'un ordenament de tres ports, dos al riu (la Riba de Rec, a Tortosa,

1 o nau, o leyn armat, serà exit del Grau de Tortosa, los armadors on que troben aquel hom que serà fuit, lo poden pendre e aturar e retenir. E aquel pres e aturat, de continent deven-lo presentar al veher e, aquel presentat al veher, per
5 juy e per sentència dels ciutadans, deu pagar la dobla de tot so que aquel hom fuit aurà pres del còmit o el còmit li aurà fet liurar.

Mas si la dobla no volrà pagar o no podrà
10 pagar, per juy e per sentència dels ciutadans, deu ésser mes en la Çuda, e aquí estar dins clau e sobre l'alcapç, tro que la galea o el leyn armat sien venguts e tornats del viàgie, e d'aquí enant tro que aja pagat. Si lo còmit volrà fer altre
15 viàgie, e trobarà altre còmit que meta galea o leyn armat contra sarrayns, pot-lo menar o liurar aquel o altre per so que li deu, tant tro sia pagat d'aquela dobla. Car, on que-l trob, lo còmit a acció e demanda contra lo fuyg o la
20 fermansa, si fermansa n'a, que-l principal ne la fermansa no se'n poden excusar ne defendre. Però si lo fuit o la fermansa pagaran o volran pagar la dobla, no és tengut lo fuit que-l segesca en altre viàgie, ne-l pot liurar a altre que-l men en negun viàgie.

Mas si per aventura alcun remandrà, per
malaltia o per mort o per minvament de membres que aja perduts o debilitats, o per altra
justa raon, deven retre simplament lo principal
30 o la fermansa tot so que n'aurà reebut al còmit. E el còmit, de tot so que d'él auran reebut, pot demanar e cobrar e convenir del principal o de la fermansa, de qual que-s vula, que no se'n poden excusar ne defendre la fermansa ne el
35 principal, e an acció o demanda contra aquels, axí bén contra la fermansa com contra lo principal, e axí bén pot hom convenir la fermansa com lo principal, e qualsevol primer.

E si per aventura con lo còmit de la galea o
40 del leyn armat serà en Espayna ab sa galea o ab son leyn armat, e trobarà aquel qui li serà fuit en altre leyn armat o-n altre loc, depús que serà en son viàgie, on que-l trob, lo pot pendre e metre en son leyn, per sa pròpria auctoritat,
45 sens tota pena, e no li deu ésser defés per nul hom, e pot-lo tenir pres tant tro que sia pagat de la dobla.

Los armadors on que troben aquel hom qui serà fuit, lo poden pendre aturar e retenir. E aquel pres e aturat, deuen-lo presentar al veguer, per juhii e per sentència dels ciutadans «deu pagar la dobla de tot ço que aquel hom fuyt aurà pres del còmit e el còmit li aurà feyt liurar.

Mas si la dobla no volrà pagar o no porà pagar, per juhii e per sentència dels ciutadans», deu ésser mes en la Çuda, e aquí estar dins clau e sobre l'alcapç, tro que la galea o el leyn armat sien venguts e tornats del viatge, d'aquí enant tro que aja pagat. E si lo còmit volrà fer altre viatge, e trobarà altre còmit que meta galea o leyn armat contra sarrayns, pot-lo menar o liurar a aquel o a altre per ço que li deu, tant tro sia pagat d'aquela dobla. Car, on que-l trop, lo còmit ha acció e demanda contra lo fuyt o la fermança si fermança n'i ha, que-l principal ni la fermança no se'n poden excusar ne defendre. Però si lo fuyt o la fermança pagaran o volran pagar la dobla, no és tengut lo fuyt que-l seguesca en altre viatge, ne-l pot liurar a altre que-l men en negun viatge.

Mas si per aventura alcun romanrà, per malaltia o per mort o per minvament de membres que aja perduts o debilitats, o per altra justa raó, deuen retre simplament lo principal o la fermança tot ço que aurà reebut al còmit. E el còmit, de tot ço que «d'él» aurà reebut, pot demanar e cobrar e convenir del principal o de la fermança, de qualque-s vulla, que no se'n poden excusar ne defendre la fermança ne el principal, e han acció e demanda contra aquels, axí bé contra la fermança com contra lo principal, e axí bé pot hom convenir la fermança con lo principal, qualsevol primer.

E si per aventura lo còmit de la galea o del leyn armat serà en Espayna ab sa galea o ab son leyn armat, e trobarà aquel qui li serà fuyt en altre leyn armat o en altre loc, depús que serà en son viatge, on que-l trop, lo pot pendre e metre en son leyn, per sa pròpria autoctoritat, sens tota «pena», e no li deu «ésser» deffés per nuyl hom, e pot-lo tenir pres tant tro sia pagat de la dobla.

i el Grau, a Amposta), i un a la mar (el Port Fangós). Es tracta de determinar quan el còmit pot retenir el mariner fugitiu o l'ha d'entregar al veguer. I la redacció no queda molt clara. Sembla, però, que: 1) si el prenen dins la ciutat l'han d'entregar i l'empresonaran a la Suda fins que pagui el doble del perjú o al retorn del viatge 2) si al prenen a la Riba de rec, l'han d'entregar al veguer, però, una vegada jutjat, el retornen perquè el portin pres fins a sortir del Grau on no pugui escapar. 3) si el prenen una vegada la embarcació "moga de Tortosa" (de l'últim port, Port Fangós), els còmits el poden retenir pres per sa pròpia autoritat, fins que estiguin on no pugui escapar.

1 *Lo còmit de la galea o del leyn armat, si de-*
mentre él serà en son viàgie tro sia tornat dins
lo Grau de Tortosa, li serà fet ladronici per
5 *alcun de sos mariners o de sos nauxers, pot-lo*
pendre e destréyner tro que li aja restituït so que
li aurà enblat.

Mas no és tengut lo còmit, si no-s vol, sí que
cobre la sua cosa o no la cobre, que-l liure a la
justícia de la cort, ne la cort contra lo ladre
10 *atressí no pot moure qüestió ne demanda, si*
doncs lo còmit novelament no-s clamava al ve-
ger. Car ladoncs pot fer demanda de la sua
justícia, so és, del quint tant solament de so en
què és condepnat lo ladre, per juy e per sen-
15 *tència dels ciutadans.*

Mas pus lo mariner ç'és adobat ab lo còmit
e-l vol seguir, lo còmit no-l pot lexar, si doncs
tot son loger no li paga, ne el mariner no-s pot
desexir ne partir del còmit que no l'aja a seguir
20 *e-l viàgie, pus él lo vula menar e pagar son*
loger, pus que adobat ç'és ab lo còmit.

E con desús sia dit que-l pot pendre e tenir
pres tro aja restitució de la dobla, és entés si al
torn de son viàgie lo troba, car si a l'entrar del
25 *viàgie lo troba e-l pren, e-l mena ab si, e segex*
lo viàgie, al torn, és escàpol lo mariner fuit, que
no és tengut de restituir sinó tant solament del
don, so és saber, d'aitant més com aurà donat
o li covenc a donar a altre mariner que adobàs
30 *en loc d'aquel.*

La dobla s'entén que és tengut de pagar lo
mariner fuit, totes ores que él fúgia en nul loc
de terra de xrestians, o ndins terra de xrestians
lo còmit pot trobar e adobar altre hom en loc
35 *d'aquel; d'aquí enant és tengut e obligat al don*
e al gréugie que-l còmit sofferà per aquela
fuita.

Mas la fermansa, nul temps no és tenguda ne
obligada sinó tant solament de la dobla, en qual
40 *que loc fúgia lo mariner, ne d'als contra él no*
pot ésser feta demanda.

Con moltes vegades sia trebal entre-ls sey-
nors dels leyns e de les naus e els mercaders, e
els mariners, e els pelegrins, e en la mar aja
45 *costumes e usances per si metexes, per les quals*
plets que sien entr-éls ç'an a determenar e a
defenir, són posades en aquest libre les custu-
mes de Tortosa de la usansa de la mar e de la
ribera e de les convinenses fetes entr-éls.

50 *Peregrín és dit tot hom qui va sens merca-*
deria e dóna nòlit o loger de la sua persona per

9.27.2 *Lo còmit de la galea o del leyn armat, si de-*
mentre eyl serà en son viatge tro sia tornat dins
lo Grau de Tortosa, li serà feyt ladronici per
alcun de sos mariners o de sos nauchers, pot-lo
pendre e destrényer tro li aja restituït ço que li
aurà emblat.

Mas no és tengut lo còmit, si no-s vol, sí que
cobre la sua cosa o no la cobre, que-l liure a la
justícia de la cort, ne la cort contra lo ladre
atressí no pot moure qüestió ne demanda, si
doncs lo còmit noveylament no-s clama al ve-
guer. Car ladoncs pot fer demanda de la sua
justícia, ço és, del quint tan solament de ço en
què és condepnat lo ladre, per juhiü e per sen-
tència dels ciutadans.

Mas pus lo mariner s'és adobat ab lo còmit
e-l vol seguir, lo còmit no-l pot lexar, si doncs
tot son loger no li paga, ne-l mariner no-s pot
desexir ne partir del còmit que no l'aja a seguir
e-l viatge, pus él lo vulla menar e pagar son
loger, pus que adobat s'és ab lo còmit.

E com desús sia dit que-l pot pendre e retenir
pres tro aja restitució de la dobla, e és entés si
al torn de son viatge lo troba, car si a l'entrar del
viatge lo troba e-l pren, e-l mena ab si, e
seguin<t> lo viatge, al torn, és escàpol lo mariner
fuyt, que no és tengut de restituir sinó tan so-
lament del don, ço és a saber, d'aytant com aurà
donat o li covenc a donar a altre mariner que
adobàs en loc d'aquel.

La dobla s'entén que és tengut de pagar lo
mariner fuyt, totes hores que él fuja en nul loc
de terra de xrestians o dins terra de xrestians, lo
còmit pot trobar e adobar altre hom en loc d'a-
quel; d'aquí a enant és tengut e obligat al don e
al greuge que-l còmit sofferà per aquela fuyta.

Mas la fermança, nul temps no és tenguda
ne obligada sinó tan solament de la dobla, en
qualque loc fuja lo mariner, ne d'als contra él no
pot ésser feyta demanda.

9.27.3 *Com moltes vegades sia trebayl entre els*
seynors dels leyns e de les naus e els mercaders,
e els mariners, e els pelegrins, e en la mar aja
costumes e usances per si metexes, per les quals
pleyts que sien entre eyls s'an a determenar e a
deffenir, són posades en aquest libre les cos-
tumes de Tortosa de la usança de la mar e de la
ribera e de les convinenses e avinences feytes
entre éls.

Peregrí és dit tot hom qui va sens mercaderia
e dóna nòlit o loger de la sua persona per ço que

1 so que hom lo port en son leyn o en ça nau o en
ça barca, là on él ha son preposament d'anar.

Mercader és aquel qui no dóna loger o nòlit
de la sua persona, mas de les mercaderies que
5 porta o fa portar.

Mariner és aquel qui és logat del seynor de
la nau o del leyn, e és tengut de fer lo serviï de
la nau o del leyn o de la barcha.

10 Con lo seynor vol comensar de fer la nau o
el leyn o la barcha, deu dir als parsoners de quin
gran ne quiynes midas, ne de quantes goes lo
faran, ne quant aurà e-l plan e quant en sentina,
e quant obrirà ne quant aurà de lonch.

E si assò fa entenenent als parsoners, són-li
15 tenguts de fer aquela part que cascun li aurà
promesa de fer, sens tota excusació que fer no-n
deven ne poden.

E si los parsoners atendre no volen o no po-
den, la covinensa que al seynor del leyn auran
20 feta de fer e de complir cascun ça part, lo sey-
nor del leyn pot manlevar a usura o-n altra
forma, segons que podrà, a bona fe, sobr-aquel
qui la part li aurà promesa de fer, enaxí que
aquel prometedor és tengut e obligat al seynor
25 del leyn de tot lo deute que manlevarà per
aquela part a complir, e de tot lo logre o usura
o barata que per aquela quantitat (que) man-
levarà, darà ne pagarà, sens tota excusa e
contrast.

30 Alò metex és si-l fa menor qu-él no-ls aurà dit
ne dat a entendre, per so con par ver que qui
molt promet a atendre, que atena e complexca
lo meyns. Atressí com par ver e és, que-l seynor
del leyn no comensarà a ffer aquela obra si no
35 fos per fe e per esperansa d'aquels que la pro-
mesa li feren de fer part e-l dit leyn.

Si farà lo seynor del leyn major lo leyn que
als parsoners no aurà dit, en pus los parsoners
no deven ésser forsatz ne destretz que meten ren
40 de lur, ne y fassen part, sinó en aqueles mesures
que-ls avia dades a entendre. E si ren dels
parsoners aurà pres, de continent los o deu

hom lo port en son leyn o en sa nau o en sa barca,
là on él ha son proposament d'anar.

Mercader és aquel que no dóna loguer o nòlit
de la sua persona, mas de les mercaderies que
porta o fa portar.

Mariner és aquel qui és logat del seynor de la
nau o del leyn, e és tengut de fer lo serviï de la
nau, o del leyn, o de la barca.³

9.27.4 Com lo seynor vol començar de fer la nau o
el leny o la barca, deu dir als parçoners de quin
gran ne de quines midas, ne de quantes goes la
farà, ne quant aurà en ample⁴ ne quant en cen-
tina, e quant obrirà ne quant aurà de lonc.

E si açò <fa> entenenent als parçoners, són-li
tenguts de fer aquela part que cascú li aurà
promesa de fer, sens tota excusació que fer no
deuen ne poden.

E si los parçoners atendre no volen o no po-
den, la covinença que al seynor del leyn auran
feyta de fer e de complir cascú sa part, lo seynor
del leyn pot manlevar a usura o en altra forma,
segons que podrà, a bona fe, sobre aquel qui la
part li aurà promesa de fer, enaxí que-l prome-
tedor aquel és tengut e obligat al seynor del leyn
de tot lo deute que manlevarà per aquela part a
complir, e de tot lo logre, o usura o barata que
per aquela quantitat manlevarà, darà ne pagarà,
sens tota excusa e contrast.

9.27.5 Allò metex s'és si-l fa menor que no-ls aurà
dit ne dat a entendre, per ço com par ver que qui
molt promet a atendre, que atena e complexca
lo menys. Atressí, com par <ver> e és, que el
seynor de leyn no comensarà de fer aquela obra
si no fos per fe e per esperança d'aquels qui la
promesa li feeren de fer part al dit leyn.

Si farà lo senyor del leyn major lo leyn que
als parçoners no aurà dit, en pus los parçoners
no deuen ésser forçats ne destrets que meten re
del lur, ne y façen part, sinó en aqueles mesures
que-ls avia dat a entendre. E si re dels parçoners
aurà pres, de continent los o deu retre e restituir,

3. A partir de 9.27.3, comencen les correspondències, bé que parcials, amb el Llibre del Consolat de Mar. I no oblidem que és la primera vegada que trobem els Costums de Mar de Barcelona en un text d'època, tardarem un segle encara a trobar el Llibre del Consolat de Mallorca. (Vegeu per a les correspondències *Llibre del Consolat de Mar* edició a cura de Germà Colon Barcelona 1981).
9.27.3 es correspon a Consolat de Mar 46/46 bis/113

4. (9.27.4): Cal notar que el manuscrit C diu "en ample" quan el text A diu "el plan" i les edicions "en pla".
Es correspon a Consolat de Mar 47/48.

1 *retre e restituir, sens tot contrast e alongament*
que-l seynor no y pot fer ne deu, si-ls parsoners
o volen cobrar, si doncs lo maestre les mesures
no errava, e per errada del maestre, ab que la
5 *errada, emperò, sia vera, lo dit leyn no era*
major. Car ladoncs, los parsoners són tenguts
e obligatz de pagar lur part, sens contrast; car
en aquest cas no és volentat del seynor mas
errada ... errada del maestre no deu comprar
10 *lo seynor.*

Si-l maestre qui fa lo leyn, major farà lo leyn
que-l seynor del leyn amb él no aurà emprés, si
doncs assò no fa ab consentiment del seynor,
deu perdre tots los jornals que él en sa pròpia
15 *persona aurà fets en aquel creximent, e deu*
pagar la meitat d'aquel creximent d'aitant com
costarà més per aquel creix, so és saber, la
meitat de la messió d'aquel creximent.

20 *Lo maestre, si n'és demanat, és tengut de dir*
a cascadun dels parsoners del leyn les mesures
que a empreses de fer ab lo seynor del leyn, e
encara deu-los dir si fa fort obra o fleba.

25 *Los parsoners no poden encantar ab lo sey-*
nor del leyn ne-l poden aportar a encant, tro lo
leyn ha fet viàgie; mas, del primer viàgie fet
aenant, poden amb él encantar, si-s volen.

30 *Però si alcun dels parsoners venia la sua part*
a altre, lo comprador atressí no-l pot aportar a
encant tro que-l leyn a fet viàgie; per aquesta
raon con lo seynor del leyn qui molta fadiga e
gran trebayl e gran don aurà soffert e-l leyn a
fer, e si él no fos, lo leyn no fóra fet, n'isca sens
alcun profit.

35 *Allò metex ç'és del seynor del leyn, que no pot*
encantar ab los parsoners tro que-l leyn aja fet
viàgie.

40 *Lo seynor del leyn deu metre l'escrivà bona*
persona e leyal e verdadera, e que no sia son
parent. E deu-lo fer jurar denant los mariners
o els mercaders o denant testimonis, que so que
en poder li ven que sia salvu, e él, que deu ésser
leyal e feel e vertader al seynor del leyn, e de sos
compayns, e als mercaders, e als mariners, e als
pelegrins. Deu l'escrivan tenir lo cartoral, e tot

sens tot contrast e alongament qui-l seynor no
y pot fer ne deu, si-ls parçoners o volen cobrar,
si doncs lo maestre les mesures no errava, e per
errada del maestre, ab que la errada del maestre,
emperò, sia vera, lo dit leyn no era major. Car
ladoncs, los parçoners són tenguts e obligats de
pagar lur part, sens tot contrast; car en aquest cas
no és volentat del seynor mas errada del maes-
tre, e la errada del maestre ⁵ no deu comprar lo
seynor.

Si-l maestre qui fa lo leyn, major farà lo leyn
que-l seynor del leyn amb él no aurà emprés, si
doncs açò no-s fa ab consentiment del seynor,
deu perdre tots los jornals que él en sa pròpia
persona aurà feyts en aquel creximent, e deu
pagar la meytat d'aquel creximent d'aytant com
costarà més per aquel creix, ço és a saber, la
meytat de la messió d'aquel creximent.

Lo maestre, si n'és demanat, és tengut de dar
a cascadun dels parçoners del leyn les mesures que
han empreses de fer ab lo seynor del leyn, e
encara deu-los dir si fa fort obra o febla.

9.27.6 *Los parçoners no poden encantar ab lo seynor*
del leyn ne-l poden aportar a encant, tro lo leyn
ha feyt viatge; mas, del primer viatge feyt a-
enant, poden ab él encantar, si-s volen.

Però si alcú dels parçoners venia la sua part
a altre, lo comprador atressí no-l pot aportar a
encant tro que-l leyn age feyt viatge; per aquesta
raó com lo seynor del leyn qui molta fadiga e
gran trebayl e gran don aurà soffert e-l leyn a fer,
e si él no fos, lo leyn no fóra feyt, n'isca sens
alcun profit. ⁶

9.27.7 *Allò metex s'és del seynor del leyn, que no*
pot encantar ab sos parçoners tro que el leyn aja
feyt viatge. ⁷

9.27.8 *Lo seynor del leyn deu metre l'escrivà bona*
persona e leyal e verdadera, e que no sia son
parent. E deu-lo fer jurar denant los mariners o
els mercaders o denant testimonis, que ço que
en poder li ve que sia salv, e él, que sia leal e feel
e vertader al seynor del leyn, e de sos compay-
nons, e als mercaders, e als mariners, e als pe-
legrins. Deu tenir l'escrivà lo quartoral, e tot ço

5. A partir de C es corregeix l'error material del ms. A que omet "e la errada del maestre", afegit a C.
(9.27.5): Es correspon a Consolat de Mar 49/50/51/52.

6. (9.27.6): Es correspon a Consolat de Mar 55/56.

7. (9.27.7): Es correspon a Consolat de Mar 56

1 so que e-l dit cartoral escriurà, deu escriure
sotz aquel sacrament que feta, e que e-l cartoral
ren no escriurà, si dons no u fa presents amdues
5 les parts, e si amdues no lo y dien o no lo y an
dit; exceptades les messions e les despeses, les
quals covenga a fer on offici del leyn e per lo
ley n e els mariners. Car si en falsia era trobat
l'escrivan, deu ésser punit axí con a falsari.
L'escriptura que serà o és escrita e-l cartoral
10 del leyn, deu ésser escrita tota per man de
l'escrivan que aurà jurat, e que no sia ab
dampnatures ne ab entrelinis, ne en altra forma
canselada ne corrupada. E aital escriptura
axí feta, ha hom fe, e deu ésser creeguda axí con
15 a carta pública.

Al carregar e al descarregar del leyn deu ésser
l'escrivan present, e deu escriure ço que s car-
rega e-s descarrega, car si alcuna cosa d'a-
20 queles coses qu-e-l cartoral són escrites se
perdia, lo seynor del leyn e el dit leyn són ten-
gutz e obligatz de menar e de restituir tot so
qu-e-l cartoral serà trobat escrit que perdut sia.
Car per aital pèrdoa com aquesta, si no y basta
25 lo nòlit, se deu vendre el leyn e, del preu, pagats
primerament los mariners de lurs loguers e de
lurs necessaris, se deu restituir e emenar tot so
que és perdut al seynor de la cosa perduda, e el
seynor de la cosa que serà perduda ha acció e
30 demanda contra lo seynor del leyn e contra lo
ley n.

L'escrivan pot e deu comprar ferramenta, e
vianda, e sàgoles, e totes coses que sien neces-
sàries al leyn e als mariners, exceptada l'exàrcia
del leyn.

35 Tota la messió de mengiar e de beure e les
altres messions que per lo leyn o per neces-
sàries del leyn ne dels mariners aurà feta ne feta
fer ne li covendrà de fer.

40 A l'escrivan deu ésser donat del nòlit del leyn,
pergamín, e paper, e tinta, e sabates, aitanes
con mester n'àgia, faén e usant l'offici del leyn,
tro és tornat del viàgie, oltra son loguer.

que e-l dit cartoral escriurà, deu escriure sots
aquel sacrament que feyt ha, e que e-l cartoral
re no escriurà, si doncs no u fa presents amdues
les parts, o si ambdues <no>⁸ lo y deyen o no lo
y an dit; exceptades les mesions e despeses, les
quals covenga a fer en offici del leyn e per lo
ley n, e els mariners. Car si en falsia era trobat
l'escrivà, deu ésser punit axí com a falsari.
L'escriptura que serà o és escrita e-l cartoral del
ley n, deu ésser escrita tota per mà de l'escrivà
qui aurà jurat, e que no sia ab dampnatures ne
ab entrelinis, ne en altra forma cancellada ne
corrupada. E aital escriptura axí feyta, ha
hom fe, e deu ésser creeguda axí com a carta
pública.

9.27.9 Al carregar e al descarregar del leyn deu ésser
l'escrivà present, e deu escriure ço que s car-
rega e-s descarrega, car si alcuna cosa d'aque-
lles coses que e-l cartoral són escrites se perdrà,
lo seynor del leyn e el dit leyn són teguts e
obligats d'esmenar e de restituir tot ço que e-l
cartoral serà trobat escrit que perdut sia. Però
per aital pèrdoa com aquesta, si no y basta el
nòlit, se deu vendre el leyn e, del preu, pagats
primerament los mariners de lurs loguers e de
lurs necessaris, se deu restituir e esmenar tot ço
que és perdut al seynor de la cosa perduda; e el
seynor de la cosa que serà perduda ha acció e
demanda contra lo seynor del leyn e contra lo
ley n.

9.27.10 L'escrivà pot e deu comprar ferramenta,
vianda, e sagoles, e totes coses que sien neces-
sàries al leyn e als mariners, exceptat la exàrcia
del leyn.⁹

9.27.11 Tota la messió de menjar e de beure e les
altres messions que per ^{9bis} lo leyn o per neces-
sàries dels leyn ne dels mariners aurà feyta ni
feyta fer ne li convenrà de fer.

9.27.12 A l'escrivà deu ésser donat de nòlit del leyn,
pergamí, e paper, e tinta, e çabates, aytantes
com mester n'aja, faen<t> e usan<t> l'offici del
ley n, tro és tornat del viatge, oltra son loguer.¹⁰

8. (9.27.8): En el text C falta un "no" que afegim perquè el text tingui sentit. Es correspon a Consolat de Mar 57/ 60.

9. (9.27.9) i (9.27.10). Es corresponen a Consolat de Mar 58.

9 bis. Corregim de *per que*.

10. (9.27.11, 12, 15, 16 i 17): Es corresponen a Consolat de Mar 60.

1 *Roba, armes, ne altres coses que mariners* 9.27.13
porten ne meten e-l leyn a aparelament de ça
persona e a defeniment de si e del leyn, jasia so
que nòlit no sia donat ne pres. E tot so que-l
5 *mariner porta per son pont, de què no dóna*
nòlit, lo seynor del leyn és tengut de gardar e de
salvar e de restituir e d'emenar, si ren se'n pert,
axí com és tengut al mercader e axí com si
prenia nòlit, ab que-l mariner pusca provar
10 *que-e-l leyn o aja mes, jasia so que no-n prena*
nòlit ne l'escrivan no y sia estat present, car
l'escrivan se deu entremetre de tot so que,és
donat nòlit e y deu estar present. De les coses
que-ls mariners donen nòlit és entés enaxí com
15 *de les coses dels mercaders e de les mercade-*
ries de què-s dóna nòlit.

20 *Lo seynor del leyn deu pendre per loger de* 9.27.14
ça persona seguén lo leyn, II logers. Un loger,
so és saber dels melors, que él donarà a aquels
qui amb él iran a loger, e I loger dels cominals.
E aytant portar pot e deu per son pont com fan
aquels II qui amb él van, so és saber, I dels
melors, e altre dels cominals.

25 *L'escrivan del leyn deu retre comte e n'és* 9.27.15
tengut e obligat de retre comte al seynor del
leyn e als parsoners totes ores que li demanen.
E el dit escrivà deu ésser de bona fama e no de
mala. Car si l'escrivan era encriminat de qual
30 *que crim, enans que fos purgat de aquel crim,*
lo seynor del leyn no-l deu menar ne pot ésser
escrivan, sí que sia parent o no parent. Però
l'escrivan, si és parent del seynor del leyn, no
pot ne deu ésser escrivan, ne el seynor del leyn
no-l pot menar per escrivan, si doncs no u fa ab
35 *volentat dels parsoners del leyn e dels merca-*
ders, lo qual comte deu retre de continent com
lo viàgie és acabat.

40 *L'escrivan deu tenir lo cartoral; e deu retre* 9.27.16
comte axí als parsoners del leyn com al seynor
del leyn totes ores que comte-n vulen oir, sí que
sia en l'escrivania del leyn, sí que-n sia defora.
E dins un ayn après que serà defora l'escri-
vania, si-ls parsoners lo'n volen pendre, e no
45 *remanga per él, e d'aquí enant no n'és tengut*
de tot so que aurà reebut de nòlit, ne comprat,
ne venut, ne donat, ne despés. Però pus una
vegada o dues aurà retut comte al seynor del
leyn e als parsoners, és absol e deliure d'aquí

Roba, armes, ne altres coses que mariners
porten ne meten e-l leyn o appareylament de sa
persona e a deffeniment de si e del leyn, jassia
ço que nòlit no-n sia donat ni pres. E tot ço que-l
mariner porta per son pont, de què no dóna nòlit,
lo seynor del leyn és tengut de salvar e de guar-
dar e d'esmenar, si res se'n pert, axí com és
tengut al mercader e axí com si-n prenia nòlit,
ab que-l mariner pusca provar que e-l leyn o aja
mes, jassia ço que no-n prena nòlit ni l'escrivà
no y sia estat present, car l'escrivà se deu en-
trametre de tot ço que és donat nòlit e y deu estar
present. De les coses que-ls mariners donen
nòlit és entés enaxí com de les coses dels mer-
cadors e de les mercaderies de què-s donen nòlit.

Lo seynor del leyn deu pendre per loguer de
sa persona seguenç lo leyn, II loguers. Un
loguer, ço és a saber dels mellors, que él donarà
a aquels qui ab eyl iran a loguer, e un loguer dels
cominals. E aytant pot portar e deu per son pont
com fan aquels II qui ab él van, ço és a saber, I
dels meyllors, e altre dels cominals.

L'escrivà del leyn deu retre comte al seynor
del leyn e als parçoners totes hores que-l li de-
manen. E el dit escrivà deu ésser de bona fama.
Car si l'escrivà era encriminat de qualque crim,
enans que fos purgat d'aquel crim, lo seynor del
leyn no-l deu menar ne pot ésser escrivà, sí que
sia parent o no parent. Però l'escrivà, si és pa-
rent del seynor del leyn, no pot ni deu ésser
escrivà, ne-l seynor del leyn no-l pot ni deu
menar per escrivà, si doncs no u fa ab volentat
dels parçoners del leyn e dels mercaders, lo qual
comte deu retre com lo viatge és acabat.

L'escrivà deu tenir lo cartoral; e deu retre
comte axí als parçoners del leyn com al seynor
del leyn totes hores que comte-n vullen hoir, sí
que sia en l'escrivania del leyn, sí que sia de-
fora. E dins un an après que serà defora l'es-
crivà, si-ls parçoners lo'n volen pendre, e no
romanga per eyl « d'aquí enant no n'és tengut »
de tot ço que aurà reebut de nòlit, ni comprat, ni
venut, ni donat, ne despés. Però pus una vegada
o dues aurà retut comte al seynor del leyn e als
parçoners, és absol e deliure d'aquí enant, que

1 *enant, que no és tengut de retre comte, amb que
leyal comte aja retut, o si-s serà fadigat en éls
e no-n volran oir comte.*

5 *Lo seynor del leyn pot pendre de cascun
mercader o pelegrín o parsoner o mariner, e
retenir peynores per lo nòlit e per les avaries,
per sa pròpia auctoritat, tals que sien bastants
al nòlit e a les avaries, e no n'és tengut de redre
ne de restituir tro sia pagat tot lo nòlit e les
10 avaries a l'escrivàn.*

15 *Lo seynor del leyn és tengut e obligat de
guardar e de salvar lo mercader e el pelegrín
e tot hom que vàgia e-l seu leyn, e d'ajudar e de
defendre contra tots hòmens de son poder, e de
tenir lo nech contra corsoris e contra tots hò-
mens qui mal li volgessen fer.*

20 *Alò metex se deu fer de totes les coses dels
mercaders e dels pelegrins, e deu-les-li salvar
e guardar segons son poder, a bona fe e sens
engan.*

25 *E deu fer jurar los mariners e els nauzers, e
els penesos e els parsoners que amb él van, de
guardar e de salvar e de defendre los mercaders
e els pelegrins, ab totes les lurs coses, segons
lur poder, a bona fe e sens engan; e de celar, e
de negar a tots lurs enemics ne qui mal les vula
fer. E que digen veritat en los contraits que sien
entre-ls mercaders e-ls pelegrins e el seynor del
leyn.*

30 *En lo sacrament que l'escrivàn fa al seynor
del leyn, deu ésser contengut que no lex la caxa
uberta en què està lo cartoral, ne les claus
d'aquela caxa nul hom no tenga sinó él, e que
les port ab si e no les lex en nul loch.*

35 *Lo seynor del leyn e els nauzers deven-se bén
ormegiar a salvament del leyn e de totes les
coses e mercaderies que són e-l leyn. E els
nauzers deven tenir lealtat axí bén als mer-
cadors e als pelegrins con al seynor del leyn, axí
40 com és dit desús, e fer lo serviï del leyn al pus
tost que pusquen, sens nula trigansa. No deven
estibar ne metre neguns avers en loc que-s po-
gessen baynar ne sien perillosos d'altre dan a
pendre ne aver.*

no és tengut de retre <comte>, ab que leyal comte
aja retut, o si-s serà fadigat en eyls e no-n volran
oir comte.

9.27.17 *Lo seynor del leyn pot pendre cascun mer-
cader o pelegrí o parçoner o mariner, e retenir
peynores per lo nòlit e per les averies, per sa
pròpia auctoritat, tals que sien bastants al nòlit
e a les averies, e no n'és tengut de retre tro sia
pagat tot lo nòlit e les averies a l'escrivà.*

9.27.18 *Lo seynor del leyn és tengut de guardar e de
salvar lo mercader e el pelegrí e tot hom qui vaja
e-l seu leyn, e d'ajudar e defendre contra tots
hòmens de son poder, e de tenir lo neg contra
cosaris e contra hòmens qui mal li volgessen
fer.*

Allò metex se deu fer de totes les coses dels
mercaders e dels pelegrins, e deu-les-li salvar
e guardar segons son poder, a bona fe e sens
engan.

Deu fer jurar los mariners e els nauzers, e-ls
peneses e els parçoners qui ab él van, de guardar
e de salvar e defendre los <mercaders>¹¹ e els
pelegrins, ab totes lurs coses, segons lur poder,
a bona fe e sens engan; e de celar, e de negar a
tots lurs enemics ne qui mal los vula fer. E que
diguen veritat en los contrayts que són entre-ls
mercaders e-ls pelegrins e el seynor del leyn.

9.27.19 *En lo sacrament que l'escrivà fa al seynor del
leyn, deu ésser contengut que no lex la caxa
uberta en què està lo cartoral, ne les claus d'a-
quela caxa nul hom no tengua sinó él, e que les
port ab si e no les lex en nul loc.*¹²

9.27.20 *Lo seynor del leyn e els nauzers deuen-se bé
ormegar a salvament del leyn e de totes les coses
o mercaderies que són e-l leyn. E els nauzers
duen tenir lealtat axí bé als mercaders e als pe-
legrins com al seynor del leyn, axí com dit és
desús, e fer lo serviï del leyn al pus tost que
puxen, sens nulla trigança. No deuen estibar ne
metre neguns avers en loc que-s poguessen
baynar ne perillosos d'altre dan a pendre ne
aver.*

11. (9.27.18): Hem de subsanar l'error a partir de C que diu *mariners* per *mercaders*. Són els mercaders i els pelegrins que han de ser defensats pels nauzers. Es correspon a Consolat de Mar 61/62.

12. (9.27.19): Es correspon a Consolat de Mar 59.

1 Encara lo seynor del leyn és tengut de moltes
d'altres coses als mercaders, que si los avers o
mercaderies que són meses e-l leyn se baynen
5 per cuberta, o per murada, o per arbres, o per
centina, o per timonera, o per embrunal, o per
porta, o per metre en loc que sia dubtant, o per
poc crostam per so que no sia ben estayn, lo
seynor del leyn deu emenar e restituir tot lo
10 dampnàgie que·ls mercaders prengen en lurs
avers ne·ls pelegrins, e és-ne tengut lo seynor
del leyn e el leyn. E si el nòlit no y basta, deu-
se'n vendre el leyn e, del preu, levat lo loger
primerament dels mariners e les necessàries,
15 deu-se restituir e emenar tot lo dampnàgie als
mercaders e als pelegrins, sens tot contrast dels
parsoners del leyn, mentre que bast. E si·l nòlit
ne el preu del leyn no basten a aquel dampnàgie
a restituir, lo seynor del leyn e tots los seus béns
20 són e romanen obligats als mercaders e als pe-
legrins de tot lo defaliment, e els mercaders e
els pelegrins an acció e demanda contra él e
contra tots los seus béns.

9.27.21 Aver o mercaderies que·s baynen al cargar
o al descarregar, de dampnàgie que i prengen, lo
25 seynor del leyn ne leyn no són tenguts ne obli-
gats en ren.

9.27.22 Lo seynor del leyn, present l'escrivà, deu
reebre l'aver dels mercaders e dels pelegrins a
la Riba del Rech de la ciutat, a la murada del
30 leyn, e-l deu fer estibar aitant com conegen
que·l leyn ne pusca portar, que segurament e
sana pusca anar e passar per lo flom, en tal
manera que no·s pusca assiure. Però si los
mercaders volran que, oltra so que al seynor del
35 leyn serà vist, que·n port, los mercaders deven
aver ab lur messió tantes de barches que, on que
el leyn segés, de continent pogés aleugiar e
passar.

40 Del sobreplús de les mercaderies que el leyn
no pusca portar, que segurament pogés passar,
los mercaders deven aver barches en què, ab lur
messió, fassen portar lurs coses e lurs merca-
deries tro fora del Grau o dins, là on lo leyn sia
ne pusca cargar segurament, que·l seynor del
45 leyn ne els parsoners, per raon del leyn, no y són
tenguts ne obligats de ren a metre. E totes les

Encara lo seynor del leyn és tengut de moltes
altres coses als mercaders, que si los avers o
mercaderies que són meses e-l leyn se baynen
per cuberta, o per murada, o per arbres, o per
centina, o per timonera, o per embrunal, o per
porta, o per metre en loc que sia duptant, o per
ço que no sia ben estayn per poc crostam, lo
seynor del leyn deu emenar e restituir tot lo
dampnatge que·ls mercaders prenguen en lurs
avers ne·ls pelegrins, e és-ne tengut lo seynor
del leyn e el leyn. E si el nòlit no y basta, deu se'n
vendre el leyn e, del <preu>¹³, levat lo loger
primerament dels mariners e les necessàries,
deu-se restituir e emenar tot lo dampnatge als
mercaders e als pelegrins, sens tot contrast dels
parçoners del leyn, mentre que bast. E si el nòlit
ne el preu del leyn no basten a aquel dampnatge
a restituir, lo seynor del leyn e tots los seus béns
són e romanen obligats als mercaders e als pe-
legrins de tot lo defaliment, e els mercaders e els
pelegrins han acció e demanda contra él e contra
tots los seus béns.

9.27.21 Aver o mercaderies que·s baynen al cargar
o al descarregar, de dampnatge que y prenguen, lo
seynor del leyn ne el leyn no·n són teguts ne
obligats en re.¹⁴

9.27.22 Lo seynor del leyn, present l'escrivà, deu
reebre l'aver dels mercaders e dels pelegrins a
la Riba del Rec de la ciutat, a la murada del leyn,
e deu fer estibar aytant com conega que·l leyn
ne puxa portar, que segurament e savia pusca
anar e passar lo flum, en tal manera que no·s
pusca asiure. Però si·ls mercaders volran, oltra
ço que al seynor del leyn serà vist, que port, los
mercaders deuen aver ab lur messió tantes de
barques que, on que·l leyn sigués, de continent
pogués aleviar e passar.

Del sobreplús de les mercaderies que el leyn
no pusca portar, que segurament pogués passar,
los mercaders deuen aver barques en què, ab lur
messió, façen portar lurs coses e lurs merca-
deries tro fora del Grau <o> dins, là on lo leyn sie
ne pusca cargar segurament, que el seynor del
leyn ne els parçoners, per raó del leyn, no són
tenguts ne obligats de re a metre. E totes les

13. (9.27.20): Cal assenyalar aquí l'errada a partir de C "e que·l prouer" que ha de ser, com diu clarament A, "e del preu". Es correspon a Consolat de Mar 63/64/65.

14. (9.27.21): Es correspon a Consolat de Mar 72.

1 *messions o avaries, los mercaders són tenguts,*
e els mariners, e el seynor del leyn, per les sues
mercaderies, de pagar lur part per raon de
5 *quintarades, e axí de lurs ponts com de les altres*
mercaderies, que negun d'assò no-s pot escusar
ne defendre que no pac sa part per raon de
quintarades; si doncs cascun no volia fer les
sues avaries apartadament per son aver, car
10 *ladoncs no és tenguts la un a l'altre que pac en*
les avaries de l'altre. Però totes les mercade-
ries que-l leyn a portades o tretes defora-l Grau,
són germanes d'aqueles que-l leyn no a por-
tades ne tretes defora.

15 *Quant a les avaries que deven pagar per*
raon de quintarades, enaxí, so és saber que
comta hom totes les avaries e, fet comte de totes
les avaries, fa hom comte de totes les quinta-
rades e, fet comte de totes les quintarades, axí
20 *d'aqueles que-l leyn a portades e tretes defora*
com d'aqueles que les barques an portades tro
al leyn, comta hom que-n ven per quintar. E
enaxí cascun paga sa part de les avaries per
quintarades.

25 *Lo seynor del leyn ab sos mariners, con les*
barches són defora-l o dins Grau, al lats del
leyn, deven les mercaderies pendre e trer de les
barches e metre e-l leyn, e estibar, sens alcuna
messió e despesa dels mercaders. E general-
30 *ment los mercaders són tenguts de fer totes les*
avaries que per raon de lurs mercaderies an a
fer, de la Riba del Rech tro fora-l Grau, que sien
al latz del leyn, e de la casa tro a la Riba del
Rech, e entrò són dins lo leyn, e entrò són partitz
35 *del Grau o de Port Fangós; exceptat lo car-*
regar, que-l seynor del leyn ab sos mariners
que, pus l'aver és al lats del leyn, que-l deu
pendre e trer de les barches e metre en son leyn
e estibar, sens costa e messió dels mercaders.

40 *Tot leyn que venga al Grau de Tortosa, de*
qual que pars él venga, e sia leyn que sia co-
vinent a l'entrar del Grau, e ja con moch de là
on cargà, moch per venir a Tortosa e per entrar
e-l Grau, e él no pusca entrar e-l Grau per lo
45 *càrrech que ten, tro sia aleugiat, lo seynor del*
leyn o els mercaders logaran barcha o barques

messions o averies, los mercaders són tenguts,
e-ls mariners, e el seynor del leyn, per les sues
mercaderies, de pagar lur port per raó de quin-
tarades, e axí de lurs ponts con de les altres
mercaderies, que negun d'açò no-s pot escusar
ni deffendre que no pac sa part per raó de quin-
tarades; si doncs cascú no volia fer ses averies
apartadament per son aver, car ladoncs no és
tengut la un a l'altre que pac en les averies de
l'altre. Però totes les mercaderies que-l leyn ha
portades o treytes de fora-l Grau són germanes
d'aqueles que-l leyn no ha portades ne treytes
defora.

Quant a les averies que deuen pagar lur part
enaxí, ço és a saber que comta hom les averies
per raó de quintarades e, feyt comte de totes les
avaries, fa hom comte de totes les quintarades;
e, feyt comte de totes les quintarades, axí d'a-
queles que-l leyn ha portades e treytes defora
com d'aqueles que les barques han portades tro
al leyn, comta hom que-n ve per quintar. E axí
cascú paga sa part de les averies per quinta-
rades.

Lo seynor del leyn ab sos mariners, con les
barques són de fora-l Grau o dins, al lats del
leyn, deuen les mercaderies pendre e trer de les
barches e metre e-l leyn, e estibar, sens alcuna
messió e despesa dels mercaders. Eguament ¹⁵
los mercaders són tenguts de fer totes les averies
que per raó de les mercaderies an a fer, de la
Riba del Rec tro fora-l Grau, que sien al lats del
leyn, e de la casa tro a la Riba del Rec, e entrò
són dins del leyn, e en són partits del Grau o de
Port Fangós, exceptat lo carregar, que-l seynor
del leyn ab los mariners, que pus l'aver és al lats
del leyn, que deu pendre e trer de les barques e
metre en son leyn e estibar, sens costa e messió
dels mercaders.

9.27.23 *Tot leyn que venga al Grau de Tortosa, de*
qualsque parts él venga, e sia leyn que sia co-
vinent a l'intrar del Grau, e ja com moc de là on
carregà, e «moc» per venir a Tortosa e per intrar
al Grau, «e-l leyn no pusca entrar al Grau» per lo
càrrec que té, tro sia aleviat, lo seynor del leyn
o-ls mercaders logaran barca o barques per ale-

15. (9.27.22 i 9.27.23): Són costums que es refereixen a l'especial configuració dels tres ports de Tortosa: segons el nivell del riu i la mida dels vaixells, aquests poden arribar a la Riba de Rec al Grau o han de restar a Port Fangós. I així l'estiba i la descàrrega, segons les necessitats i la responsabilitat del còmit, són a càrrec d'ell o dels mercaders. No hi ha, per tant, correspondències amb Consolat de Mar.

Notem a 9.27.22, que a partir dels texts A i C, ha arribat a les edicions "e generalment" al nostre entendre per interpretació d'una abreviatura, que ha de dir "egualment" i així ho transcrivim a la segona columna. (Vegeu MASSIP J. La gestació... 1984).

1 per aleugar lo leyn, per so que mils puscha
entrar e-l Grau. En totes les avaries que-s faran
per les mercaderies per raon d'aquel aleugiar,
deu lo seynor del leyn pagar lo quart, e els
5 mercaders e aquels de qui són les mercaderies
deven pagar les tres parts, les quals tres parts se
deven pagar... enaxí per lo peril que és, axí bén
al leyn con a les mercaderies.

Però con lo leyn és aleugiat e és dintre el Grau
10 en loc segur, si los mercaders volen tornar les
coses aqueles dins en leyn per so que vengen en
Tortosa mils o pus segures e-l leyn que no farien
en les barques, lo seynor del leyn deu aqueles
reebre e metre ab sos hòmens dins son leyn, e
15 aqueles bé guardar e salvar, e ab lo leyn aportar
tro en Tortosa, si tanta d'aiga és que fer o
pusca. Mas si l'ayga és seca, que-l leyn no pusca
pugiar, deu-les portar mentre pugiar pusca.
E si-ls mercaders volen esperar tro que-l leyn
20 pusca pugiar, que no-n volen trer lurs merca-
deries, lo seynor del leyn no les ne pot gitar, si
doncs ab la sua messiò no les ne faya pugiar, e
deu-les guardar e salvar tro que-ls mercaders les
an reebudes ab son cost e ab sa messiò. Però és
25 leer al seynor del leyn que les ne pot trer e fer
pugiar tro en Tortosa, ab son cost e ab sa
messiò, si fer o vol, totes ores que-s vulla.

Mas les mercaderies tornades e-l leyn depús
és aleugiat e intrat e-l Grau, o no tornades, e los
30 mercaders les se'n volen pugiar, e no volen
esperar que-l leyn les ne pug, pus lo seynor del
leyn és parelat de reebre aqueles e de tornar e-l
leyn, e de guardar e de salvar, e de pugiar en son
leyn con temps sia ne aja bastament d'aiga que
35 pugiar pusca. De negunes avaries que-ls mer-
cadars fassen d'aquí enant, depús lo leyn serà
aleugiat e intrat dins lo Grau, e el seynor del
leyn aparelat de tornar les mercaderies en son
leyn e de pugiar aqueles con temps ne saon sia,
40 lo seynor del leyn no és tengut ne obligat de
metre alcuna part ne ren en aqueles avaries que
seran fetes depús lo leyn és dintre el Grau en loc
salvador e segur.

Mas si per aventura lo leyn és tan gran que,
45 sens peril o semblant de peril, no pot entrar e-l
Grau, e vendrà a Port Fangós, o serà covinent
a l'entrar del Grau e él empendrà ab sos merca-
dars que no intrarà e-l Grau, que defora vol estar,
lo seynor del leyn és tengut de desestibar,

viar lo leyn, per ço que mils pusca entrar e-l
Grau. E totes les averies que faran per les mer-
caderies per raó d'aquel aleviar, deu lo seynor
del leyn pagar lo quart, e els mercaders e aquels
de qui són les mercaderies deuen «pagar» les tres
parts, les quals tres parts se deuen pagar per
quintarades. Per ço les averies se deuen pagar
enaxí, per lo perill que és, axí bé al leyn com als
mercaders.

Però com lo leyn és aleviat e és dintre el Grau
en loc segur, si los mercaders volen tornar les
coses aqueles dins e-l leyn per ço que vinguen
en Tortosa mils e pus segures e-l leyn que no
farien en les barques, lo seynor del leyn deu
aqueles reebre e metre ab sos hòmens dins son
leyn, e aqueles guardar e salvar, e ab lo leyn
aportar en Tortosa, si tanta d'aygua és que fer
o pusca. Mas si l'aygua és secua, que-l leyn no
pusca pujar, deu-les pujar mentre pujar pusca.
E si-ls mercaders volen esperar tro que-l leyn
pusca pujar, que no-n volen trer les mercaderies,
lo seynor del leyn no les ne pot gitar, si doncs
no les ne faya pujar ab la sua messiò, e deu-les
guardar e salvar tro que-ls mercaders les han
reebudes ab son cost e ab sa messiò. Però és leer
al seynor del leyn que les ne pot [trer e] fer pujar
tro en Tortosa, ab son cost e ab sa messiò, si
fer-o vol, totes hores que-s vulla.

Mas les mercaderies tornades e-l leyn depús
és aleviat e intrat e-l Grau, o no tornades, e los
mercaders les se'n volen pujar, e no volen es-
perar que-l leyn les ne pug, pus lo seynor del
leyn és aparelat de reebre aqueles e de tornar e-l
leyn, e de salvar e de guardar, e de pujar en son
leyn com temps sia ne aja bastament d'aygua
que pujar¹⁶ pusca. De negunes averies que-ls
mercaders facen d'aquí enant, depús lo leyn
serà aleviat e intrat dins lo Grau, el seynor del
leyn aparellat de tornar les mercaderies en son
leyn e de pujar aqueles con temps ne saó sia, lo
seynor del leyn no és tengut ne obligat de men-
tre alcuna part ne re en aqueles averies que seran
feytes depús lo leyn és dintre el Grau en loc
salvador e segur.

Mas si per aventura lo leyn és tant gran que,
sens peril o semblant de peril, no pot entrar e-l
Grau, e vendrà a Port Fangós, serà covinent a
l'entrar del Grau e él empendrà ab sos merca-
dars que no intrarà e-l Grau, que defora vol estar,
lo seynor del leyn és tengut de «des»estibar e de

16. També a 9.27.23 suprimim un *no* (pujar *no* pusca) que només apareix a les edicions i que canvia el sentit recte de la frase. Finalment, al mateix costum, el text A diu correctament "desestibar i descargar" on, a partir de C, dirà "destibar i de cargar".

1 e de descarregar lo leyn, e de metre les mercaderies en aqueles barches o leyns que·l mercader aurà aparelades de reebre son aver; les quals, los mercaders deven aver ab lur messió e despesa, que·l seynor del leyn no és tengut ne obligat que i meta ren, que basta al seynor del leyn que desestib son leyn, e·l descarrech, e que carrech les mercaderies en les barques o e·ls leyns que·ls mercaders volran. E les mercaderies cargades en les barques, d'aquí enant, de peril ne de dampnàgie que i esdevenqués, ne d'avaries que fer-se'n degien ne se'n fassen, no n'és en ren, ne y deu pagar ne metre ren, ans és solt e deliure de tot.

15 E si mercader no aurà ab les mercaderies, ne misàgie, e seran comanades a la fe del seynor del leyn, lo seynor del leyn deu fer d'aqueles so que faria del seu, que d'als no és tengut ne obligat. E totes averies que per aqueles mercaderies fassa de què·l mercader sia tengut de pagar, li deven ésser restituïdes e pagades per lo mercader, e pot retenir tantes de les mercaderies per aquela raon, per sa pròpia auctoritat, tro basten a aqueles averies, que no és tengut de retre tro que sia pagat.

Lo seynor del leyn és tengut al mercader que li port la persona sens nòlit, e servicial o servicials, e sa caxa, e son lit, e ça roba de jaure e de vestir, e compliment de vianda que sia necessària al viàgie e bastant, e tot son macerés. Mas si·n porta tanta que parega que n'aja a revendre, d'aquela del revendre deu pagar nòlit lo mercader.

Item, és custuma de Tortosa que, si el seynor del leyn a noliegat de sos mercaders la meitat del càrrech de son leyn o oltra la meytat, e adobat sos hòmens la meitat o la major forsa, e aurà comensat a cargar son leyn, e el mercader volrà remanir del viàgie e no y volrà anar o no y volrà metre son aver, e el leyn no serà mogut de l'estaca de Riba del Rech, lo mercader és tengut de donar e de pagar la meitat del nòlit que li donava tro al loc on volia anar. E pagan la meitat del nòlit, pot remanir del viàgie e trer son aver del leyn si lo y avia mes; que de re als no és tengut lo mercader al seynor del leyn sinó de la meytat del nòlit, e enaxí pot remanir él e son aver, e·l pot trer del leyn, si mes lo y avia.

Atressí lo seynor del leyn és tengut e obligat a sos mariners de donar e de pagar la meitat del

«des»cargar lo leyn, e de metre les mercaderies en aqueles barques o leyns que·l mercader aurà aparellades de reebre son aver; les quals, los mercaders deuen aver ab lur messió e despesa, que·l seynor del leyn no és tengut ne obligat que y meta re, que basta al seynor del leyn que desestip son leyn, e·l descarrec, e que carrec les mercaderies en les barques o e·ls leyns que·ls mercaders volran. E les mercaderies cargades en les barques, d'aquí enant, del peril ne del dampnatge que hi esdevengués, ne de averies que fer s'i deguessen ne se'n fan, no és en re, ne deu pagar ne metre re, ans és solt, quiti e deliure de tòt.

E si mercader no aurà ab les mercaderies ne missatge, e seran comanades a la fe del seynor del leyn, lo seynor del leyn deu fer d'aqueles ço que faria del seu, que d'als no és tengut ne obligat. E totes averies que per aqueles mercaderies faça de què·l mercader sia tengut de pagar, li deuen ésser pagades e restituïdes per lo mercader, e pot retenir tantes de les mercaderies per aquella raó, per sa pròpia auctoritat, tro basten a-queles averies, que no és tengut de retre tro que sia pagat.

Lo seynor del leyn és tengut al mercader [que li port] la persona sens nòlit, e son servicial e servicials, e sa caxa, e son lit, e sa roba de jaure e de vestir, e compliment de vianda que sia necessària al viatge e bastant, e tot son merç. Mas si·n porta tanta que paregua que n'aja a revendre, d'aquela del revendre deu pagar nòlit lo mercader.

Item, és costuma de Tortosa que, si·l seynor del leyn ha noliegat de sos mercaders la meytat del càrrec de son leyn o oltra la meytat, e ha adobat sos hòmens la meytat o la major força, e aurà començat a cargar son leyn, e·l mercader volrà romanir del viatge e no y volrà anar o no y volrà metre son aver, e el leyn no serà mogut de l'estaca de Riba del Rec, lo mercader és tengut de donar e de pagar la meytat del nòlit que li donava tro al loc on devia anar. E pagan la meytat del nòlit, pot romanir del viatge e trer son aver del leyn si lo y avia mes; que de re als no és tengut lo mercader al seynor del leyn sinó de la meytat del nòlit, e axí pot romanir él e son aver, e·l pot trer del leyn, si mes lo y ha.

Atressí lo seynor del leyn és tengut e obligat a sos mariners de donar e de pagar la meytat del

1 *loger que promés los avia a tots quants n'avia*
adobats. Car pus él pren la meitat del nòlit, deu
donar e pagar a sos marines la meitat del loger
tant solament. E axí com él aconsegeix e guaay-
5 *na la meitat del nòlit, atressí los mariners*
aconsegexen e guaaynen la meitat de lur loger.
Però si-l leyn serà mogut de l'estaca, e lo mer-
cader volrà remanir del viàgie ab son aver o-l
volrà trer del leyn, si mes lo y avien, lo seynor
10 *del leyn a guaynat tot son nòlit que promés li*
era, e els mariners tot lur loger, e enaxí és ler
e plen poder del mercader que pot remanir ab
son aver del viàgie, pagant tot lo nòlit.

Però és entés dels mariners que guaaynen lur
15 *loger tot, si el leyn reman del viàgie per raon*
d'aquel aver. Mas si no reman del viàgie, e es-
pera altre mercader, lo seynor del leyn que port
en loc d'aquel, los mariners atressí deven aver
lur part d'aquel nòlit, cascun segons que pren
20 *loger. E deven atressí aver tot lur loger atressí*
sens tota minva si lo seynor del leyn, en loc
d'aquel aver remàs del viàgie, leva a altre aver
d'altres mercaders.

Emperò si aquel mercader qui traurà aquel
25 *aver del leyn o no lo y volrà metre, de continent,*
sens tot alongament, en loc d'aquel aver y volrà
metre atretant d'altre aver, pot-o ffer, que-l
seynor del leyn no li pot demanar nòlit d'aquel
que reman, ne els mariners ne poden demanar
30 *part. E lo mercader deu donar per aquel aver*
que metrà en loc de l'altre aitant de nòlit com
donava del primer, e deu-ho en guisa fer que-l
seynor del leyn no n'aja pus de destrich ne de
lagui sinó axí com avia o podia aver de l'altre
35 *aver primer.*

Mas si lo seynor del leyn o el mercader, per
emparament del seynor de terra o per vet que
sia fet en la terra, o per temor de leyns armats
que sien d'enemics o de mals hòmens, ab que sia
40 *ver, d'on podrien venir en gran dampnàgie de*
perdre l'aver e el leyn o lurs parsoners, auran
a remanir del viàgie, lo mercader no és tengut
de donar nul nòlit ne part d'aquel al seynor del
leyn, ne el seynor del leyn no és tengut a sos
45 *mariners de donar nul loger ne part d'aquel, ne*
és tengut al mercader que-l segesca en aquel
viàgie ne en altre, si no-s vol. E enaxí los uns
són solts dels altres sens pena, si tot s'i és po-
sada, e altre don o interesse.

50 *Mas si lo seynor del leyn, meyns de la meitat*
de son càrech e meis de la meitat de sos mari-

loguer que promés los avia a tots quants n'avia
adobats. Car pus él pren la meytat del nòlit, deu
pagar e donar a sos mariners la meytat del lo-
guer tan solament. Axí com él aconseguex e
guayna la meytat del nòlit, atressí los mariners
aconseguxen e guaaynen la meytat de lur lo-
guer. Però si-l leyn serà mogut de l'estaca, e lo
mercader volrà romanir <del viatge> ab son aver,
e-l volrà trer del leyn, si mes lo y avien, lo seynor
del leyn ha guaaynat tot son nòlit que promés li
era, e-ls mariners tot lur loguer, enaxí és leer e
plen poder del mercader que pot romanir ab son
aver del viatge, pagan<t> tot lo nòlit.

Però és entés dels mariners que guaaynen lur
loguer tot, si el leyn roman del viatge per raó
d'aquel aver. Mas si no roman del viatge, e es-
pera altre mercader, lo seynor del leyn <que
port> en loc d'aquel, los mariners atressí deuen
aver lur part d'aquel nòlit, cascú que pren lo-
guer. E deuen atressí aver tot lur loguer sens tota
minva si lo seynor del leyn, en loc d'aquel aver
romas del viatge, leva altre aver d'altres mer-
caderies.

Emperò si aquel mercader qui traurà aquel
aver del leyn o no li volrà metre, de continent,
sens tot alongament, en loc d'aquel aver hi volrà
metre atretant d'altre aver, pot-ho fer, que-l
seynor del leyn no li pot demanar nòlit d'aquel
que roman, ne els mariners no poden demanar
part. E lo mercader deu donar per aquel aver que
metrà en loc de l'altre aytant de nòlit com do-
nava del primer, e deu-ho en guisa fer que-l
senyor del leyn no n'aja pus de destric ne de
lagui sinó axí com avia o podia aver de l'altre
aver primer.

Mas si lo seynor del leyn o el mercader, per
emparament del seynor de terra o per vet que
sia feyt en la terra, o per temor de leyns armats
que sien de enemics o de mals [hòmens], ab que sia
ver, d'on podrien venir en gran dampnatge de
perdre¹⁷ l'aver e-l leyn o lurs parsoner<t>s, auran
a romanir del viatge, lo mercader no és tengut
de donar nul nòlit ne part d'aquel al seynor del
leyn, ne el seynor del leyn no és tengut a sos
mariners de donar nul loguer ne part d'aquel,
ne és tengut al mercader que-l seguesca en aquel
viatge ne en altre, si no-s vol. E enaxí los uns
són solts dels altres sens pena, si tot s'i és posada,
e altre don o interesse.

Mas si lo seynor del leyn, meyns de la meytat
de son càrrec e menys de la meytat de sos ma-

17. (9.27.24): Es correspon a Consolat de Mar 77.

(9.27.25 i 9.27.26): Notem que on diu *perdre* des del manuscrit C, ha de dir (com en el text A) *perdre*.

1 *ners, aurà adobats, e lo mercader son aver no
aurà mes e-l leyn, ne part d'aquel, e volrà re-
manir del viàgie ne y volrà anar, ne metre son
aver noliegat e-l leyn, pot remanir, e no és tengut
5 que lo y meta, mas és tengut a tot lo don e lo
interesse que-l seynor del leyn n'aurà soffert. E
lo seynor del leyn a-n acció e demanda contra-l
mercader de tot lo dampnàgie e l'interesse que
sofert n'a, que-l mercader no se'n pot defendre
10 ne escusar, si doncs no y ere(n) un dels cases
sobredits per què se'n poden excusar.
E els mariners atressí consequen lur part,
aquels que adobatz aurà segons que pren loger.*

15 *Furt o ladronici que sia fet e-l leyn depús les
coses o-ls avers són e-l leyn, lo seynor del leyn
és tengut de restituir e d'emenar tot so que
emlat ne furtat y serà a aquel de qui serà la
cosa que serà emblada, per so con el seynor del
leyn deu guardar e salvar totes les coses que en
20 son leyn són ne y aurà reebudes.*

25 *Lo mercader deu pagar lo nòlit al seynor del
leyn segons que amb él enpendrà e les covi-
nenses seran empreses entr-éls.*

30 *Lo seynor del leyn deu portar al mercader les
quintarades que amb él aurà enprés que li port,
sens tota minva, e axí bén d'aquel de qui aurà
poc nòlit com d'aquel de qui aurà gran nòlit,
que no se'n pot excusar ne defendre. E axí bén
deu posar en bon loc les mercaderies de què
35 aurà poc nòlit com aqueles de què a gran nòlit.
E si no u fa, e prenen dampnàgie per raon del
loc que no serà bon e segur, lo seynor del leyn
és tengut e obligat al mercader de restituir e
d'emenar tot lo dampnàgie que les coses auran
pres en aquel loc, e n'és obligat él, e el leyn, e
40 totes les sues coses.*

*Però si-l mercader volia plus metre de quin-
tarades que no aurà empreses ab lo seynor del
leyn, lo seynor del leyn no li n'és tengut ne
obligat de reebre ne de portar, si no-s vol o ab
45 él no se'n posa novelament, sinó tant solament
aqueles de què serà enprés e parlat entr-éls.*

50 *Exàrtia que promet lo seynor del leyn als
mercaders de portar en son leyn, deu aver e
portar en son leyn, e no la deu vendre ne alie-
nar, si doncs no ufaya per milor, tro que-l viàgie*

riners, aurà adobats, e lo mercader no aurà mes
son aver e-l leyn, ne part d'aquel, e volrà ro-
manir del viatge ne y volrà anar, ne metre son
aver, noliegat e-l leyn, pot romanir, e no és ten-
gut que lo y meta, mas és tengut a tot lo dan e
l'interesse que-l seynor «del leyn» n'aurà sof-
fert. E lo seynor del leyn ha acció e demanda
contra lo mercader de tot lo dampnatge e l'in-
teresse que soffert n'a, que-l mercader no se'n
pot deffendre ni escusar, si doncs no y ere I dels
cases sobredits per què se'n poden escusar. E els
mariners atressí consequen lur part, aquels
que adobats aurà segons que-n pren loguer.

9.27.27 *Furt o ladronici que sia feyt e-l leyn depús les
coses o-ls avers són e-l leyn, lo seynor del leyn
és tengut de restituir e d'emenar tot ço que
emlat ni furtat hi serà a aquel de qui serà la cosa
que serà emblada, per ço com el seynor del leyn
deu guardar e salvar totes les coses qui en son
leyn són ne y aurà reebudes.*

9.27.28 *Lo mercader deu pagar lo nòlit al seynor del
leyn segons que ab él empendrà e les covinen-
ses seran empreses entr-eyl«s».*

Lo seynor del leyn deu portar al mercader les
quintarades que ab eyl aurà empreses que li port,
sens tota minva, e axí be d'aquel de qui aurà poc
nòlit «com d'aquel de qui aurà gran nòlit», que
no se'n pot excusar ne deffendre. E axí bé deu
posar en bon loc les mercaderies de què aurà poc
nòlit com aqueles de què aurà gran nòlit. E si no
u fa, e prenen dampnatge per raó del loc que no
serà bo e segur, lo seynor del leyn és tengut e
obligat al mercader de restituir e d'emenar tot
lo dampnatge que les coses auran pres en aquel
loc, e n'és obligat él, e el leyn, e totes les sues
coses.

Però si-l mercader volia pus metre de quin-
tarades que no aurà empreses ab lo seynor del
leyn, lo seynor del leyn no li n'és tengut ne
obligat de reebre ni de portar, si no-s vol o ab eyl
no se'n posa noveylament, sinó tan solament
aqueles de què serà enprés e parlat entr-ells. ¹⁸

9.27.29 *L'axàrcia que promet lo seynor del leyn als
mercaders de portar en son leyn, deu aver e
portar en son leyn, e no la deu vendre ne alienar,
si doncs no u faia per meyllor, tro que-l viatge*

18. (9.27.27): Es correspon a Consolat de Mar 79.

(9.27.28): Es correspon a Consolat de Mar 86/86 bis.

1 *és acabat, ne deu gitar neguns dels mariners
que aurà adobats de son leyn sens volentat dels
mercaders; e deu fer pesar tots los avers que pes
demanen e an obs a pesar a sos mariners.*

5 *Lo dit seynor del leyn pot fer conservàgie ab
altre seynor del leyn, gran o poch, si los mer-
cadors lo y volen consentir; e deu esperar los merca-
dors là on fan cap o no y fan cap, mas
deven-i intrar segons les covinenses entr-éls
10 empreses.*

*Gyt que s'agés afer per fortuna de mal temps
o per paor de cosaris, primerament deu co-
mensar e gitar lo mercader, o y deu tenir la man
si l'aver és tal que él sol no-l pot gitar. E la-
15 doncs, con lo git és acordat, pot-se fer d'aitant
con conegen e a éls sia vist que-l leyn salvar se
pusca. E tota via deven gitar la plus vil cosa, si
fer se pot, e el seynor del leyn deu metre en aquel
git, per sou e per liura, aitant con tot lo leyn val,
20 e tots los mercaders atressí dels avers que seran
estorts e de les coses, per sou e per liura, d'ai-
tant com valen, deven metre lur pars en aquel
git.*

*Si el <leyn>, per fortuna de temps, ven a terra
25 e romp, enaxí que totes les mercaderies se
perden o són aütes per deliquides o quaix de-
lenquides, lo mercader no és tengut al seynor
del leyn de donar nul nòlit.*

*Mas si per aventura lo mercader s'entreme-
30 trà d'aqueles mercaderies a serquar e, per cura
e diligència d'él, aydant a él lo seynor del leyn
e sos mariners, lo seynor del leyn deu aver son
nòlit, per raon de milers, d'aitant con ne tro-
barà ne n'estorsaran, levat primerament so
35 que-n daran per lo trobar. De so que remandrà,
deu aver nòlit per raon de milers.*

*Emperò si lo seynor del leyn ab sos mariners
no y daran obra ne ajuda a serquar aqueles
coses, e el mercader per cura e per diligència
40 d'él, o per loguer, o per part que-n darà o-n
prometrà a altres persones, trobarà ne cobrarà
alcuna d'aqueles coses, de ren que-n cobre ne
n'estorsa, no és tengut ne obligat al seynor del
leyn que li'n don nòlit, ne per milers, ne per
45 altra raon. Car par que, pus él no y volc aidar*

és acabat, ne deu gitar negun dels mariners que
aurà adobats de son leyn <sens> volentat dels
mercaders; e deu fer pesar tots los avers que pes
demanen e an obs a pesar a sos mariners.

Lo dit seynor del leyn pot fer conservatge ab
altre seynor de leyn, gran o poch, si los mercaders
lo y volen consentir; e deu esperar los merca-
dors là on fan cap o no y fan cap, mas deuen-hi
entrar segons les covinences entre éls empre-
ses.¹⁹

9.27.30 *Git que s'agués [a fer] per fortuna de mal
temps o per paor de corssaris, primerament deu
gitar e començar lo mercader, o y deu tenir la mà
si l'aver és tal que él <sol>²⁰ no-l pot gitar. E
ladoncs, com lo git és acordat, pot-se fer d'ay-
tant quant conegen e a eyls serà vist que-l leyn
salvar se pusca. E tota via deuen gitar la pus vil
cosa, si fer se pot, e el seynor del leyn deu metre
en aquel git, per sou e per liura, aytant com lo
leyn val, e tots los mercaders atressí dels avers
que seran estorts e de les coses, per sou e per
liura, d'ayant com valen, deuen metre lur part
en aquel git.*

9.27.31 *Si el leyn, per fortuna de temps, ve a terra e
rompen, enaxí que totes les mercaderies se
perden o son aüdes per derenclides o quax de-
renclides, lo mercader no és tengut al seynor del
leyn de donar nul nòlit.*

Mas si per aventura <lo mercader s'entreme-
trà>²¹ d'aqueles mercaderies a cercar e, per cura
e per diligència d'él, aydant a él lo seynor del
leyn e sos mariners, lo seynor del leyn deu
aver son nòlit, per raó de millers, d'ayant com
ne trobarà ne n'estorçran, levat primerament ço
que-n daran per trobar. De ço que-n romandrà,
deu aver nòlit, per raó de millers.

Emperò, si lo seynor del leyn ab sos mariners
no y daran obra o ajuda a cercar aqueles coses,
e-l mercader per cura e per diligència d'eyl, o
per loguer, o per part que-n darà o-n prometrà a
altres persones, trobarà o cobrarà alguna de les
coses, de re que cobren ne n'estorça, no és ten-
gut ne obligat al seynor del leyn que li'n do
nòlit, ne per millers, ne per altra raó. Car par
que, pus él no y volc aydar ne donar obra al

19. (9.27.29): Es correspon a Consolat de Mar 92/93.

20. (9.27.30): Corregim, d'acord amb el text A sol on C i lès edicions diuen *loc*. Es correspon a Consolat de Mar 95/96/98/99.

21. (9.27.31): Suplim en C "lo mercader s'entrometrà". Es correspon a Consolat de Mar 195.

1 *ne donar obra al trobar ne al serquar, que per delenquit o aja e que no-n vol ren aver, car si ren ne volgés aver, en lo trobar e e-l serquar donarà consel e obra e ajuda.*

5 *Si el leyn estarà sobre-ls ferres o serà en via de son viàgie e, per fortuna de temps, lo seynor del leyn e els mercaders s'acordaran que-n vàgien en terra, e entr-éls enpendran que-l leyn e-ls avers sien jermans, o sobr-assò vendran en terra, estima hom l'aver que era e-l leyn e el leyn*
10 *què valia e, fet comte de tot so que costa l'aver, e feta estimatió del leyn, partex hom tot so que-n serà restaurat, axí de les mercaderies com del leyn e de les exàrcies e de tot so que era del leyn,*
15 *per sou e per liura, sens tot contrast que no y poden fer l'uns ne-ls altres.*

Però és entés que l'aver comta hom, si és en miga carrera o meyns de mília carera de son viàgie, per so que costa; si és oltra mília carera, comta hom les mercaderies al git, segons
20 *que-s vendran aqueles que-s vendran e-s restauraran là on faran cap per raon de descarregar. E aquest paragraf, però, jasia so que assí sia posat, s'entén tant solament en lo git que fan per*
25 *fortuna de temps con van per la mar, e no en altre cas.*

Si lo leyn vendrà en terra per fortuna de temps o per algun cas d'aventura, e el leyn se trencarà o romprà, e l'aver se restaura, és
30 *elecció del seynor del leyn que pot demanar son nòlit per milers d'aitant com l'aver aurà portat en son leyn, segons lo nombre dels milers que eren en tot lo viàgie tro là on devien anar. O pot dir e demanar que él vol portar l'aver en altre*
35 *leyn, però que-l leyn sia covinent, tro là on l'avia promés de portar, e que-n vol aver tot son nòlit: és leer e plen poder al seynor del leyn que u pot fer e-l pot portar, sens contrast e embarc del mercader, ab que no trich molt d'aver aquel*
40 *altre leyn ne de moure aquén. E aquel trigar és entés de VIII tro a XV dies que aja aüt lo leyn e sia partit d'aquén, si doncs temps no li vedava lo moure, o altre empayment.*

Si leyn algun, per fortuna de temps o per altre
45 *cas d'aventura, ab lo càrech que tendrà en si,*

trobar ne al cercar, que per derencit o aja que non volc re aver, car si re ne volgués aver, en lo trobar e el cercar donarà conseyl e obra e ajuda.

9.27.32 *Si el leyn estarà sobre-ls ferres o serà en via de son viatge e, per fortuna de temps, lo seynor del leyn e els «mercaders»²² s'acordaran que-n vagen en terra, e entr-éls empendran que-l leyn e-ls avers sien germans, e sobr-açò vendran en terra, estima hom l'aver que era en lo leyn, e el leyn què valia e, feyt comte de tot ço que costa l'aver, e feyta estimació del leyn, partex hom tot ço que-n serà restaurat, axí de les mercaderies com del leyn e de les exàrcies e de tot ço que era del leyn, per sou e per liura, sens tot contrast que no y poden fer los uns ne-ls altres.*

Però és entés que l'aver comta hom, si és en mija carrera o en meyns de mija carrera de son viatge, per ço que costa; si és oltra mija carrera, comta hom les mercaderies al git, segons que-s vendran «aqueles que-s vendran» e-s restauraran là on faran cap per raó de descarregar. En aquest paràgraf, però, jassia ço que açò sia posat, s'entén tan solament en lo git que fan per fortuna de temps com van per la mar, e no «en» altre cas.

9.27.33 *Si lo leyn vendrà en terra per fortuna de temps o per algun cas d'aventura, e el leyn se trencarà o-s romprà, e l'aver se restaurarà, és elecció del senyor del leyn que pot demanar son nòlit per millers d'aytant com l'aver aurà portat en son leyn, segons lo nombre dels millers que eren en tot lo viatge tro là on devien anar. O pot dir e demanar que él vol portar l'aver en altre leyn, però que-l leyn sia covinent, tro là on l'avia promés de portar, e que-n vol aver tot son nòlit: és leer e plen poder al seynor del leyn que o pot fer, e el «pot» portar, sens contrast e embarc del mercader, ab que no tric molt d'aver aquel altre leyn ne de moure aquén. E aquel trigar és entés de VIII tro a XV dies que aja aüt lo leyn e sia partit d'aquén, si doncs temps no li vedava lo moure, o altre empayment.²³*

9.27.34 *Si algun leyn, per fortuna de temps o per altre cas d'aventura, ab lo càrech que tendrà en si,*

22. (9.27.32): Tornem a trobar des del text C *mariners* per *mercaders*, que corregim.

23. (9.27.33): Es correspon a Consolat de Mar 195.

1 vendrà en terra e l'aver e el leyn tot se restaurarà. Mas [si] lo leyn se secudirà e-s cascarà o alguna cosa s'i romprà, mas pot-se adobar e levar d'aquén, e el seynor del leyn vol adobar
 5 de continent son leyn e seguir e fer son viàgie, pot-o fer, e els mercaders són-li tenguts d'esperar e de seguir lo viàgie ab totes les mercaderies, o li deven pagar tot son nòlit axí com si-ls agés portats là on volien anar e avien fet lur
 10 prepòsit d'anar, ab que de continent e contínuament adob son leyn e fassa son viàgie.

Con leyn està sobre-ls ferres e ten poca exàrcia, los mercaders poden dir e demanar al seynor del leyn que li'n don plus, en guisa e en
 15 manera que-l leyn e l'aver sia segur e-s pusca salvar, e él de continent deu-o ffer. E si per aventura él no u volia fer, jasia so que-n sia tengut e sia en colpa com no u fa, los mercaders poden pendre de la exàrcia del leyn e donar
 20 tanta tro a éls sia vist que-l leyn e l'aver sia segur, que-l seynor no y deu metre contrast ne fer nul embarch. E, si nul embarch ne contrast y fa, o él no dóna de l'exàrcia (sic) con los mercaders lo y i dien e obs e necessitat y sia, e
 25 per defaliment, com lo leyn no serà ben ormejat, pus l'exàrcia sia e-l leyn ne en loc on pendre la pusquen, e-ls mercaders e les coses del leyn pendran nul dampnàgie, de tot és tengut e obligat lo seynor del leyn, e totes les sues coses, e
 30 el leyn, d'emenar e de restituir als mercaders e als pelegrins, sens tot contrast, tot aitant com ne perden ne sostenguen de dampnàgie.

Tota covinensa que-l mercader fassa al seynor del leyn, ab que sia escrita en cartoral del
 35 leyn o en carta pública, val e li deu ésser atesa per lo mercader.

Alò metex s'és meyns de carta o del cartoral, si complidament se pot provar. Alò metex s'és del seynor del leyn al mercader.

40 Si mercader promet a donar quintarades al seynor del leyn, e per qual que cas compliment no li darà o no u podrà fer, de so que promés li aurà, és tengut de pagar lo nòlit, axí bén d'a-

vendrà en terra, e el leyn e l'aver tot se restaura. Mas si lo leyn se sacudirà o-s cascarà o alguna cosa s'i romprà, mas pot-se adobar e levar d'aquén, e el seynor del leyn vol adobar de continent son leyn e seguir e fer son viatge, pot-ho fer, e els mercaders són-li tenguts d'esperar e de seguir lo viatge ab totes les mercaderies, o li deuen pagar tot son nòlit, axí com si-ls agués portats là on volien anar e avien <fet> lur <propòsit> d'anar, ab que de continent e continuament adob son leyn e faça son viatge.

9.27.35 Com leyn està sobre-ls ferres e té poca exàrcia, los mercaders poden dir e demanar al seynor del leyn que li'n do plus, en guisa e en manera que-l leyn e l'aver sia segur e-s pusca salvar, e él de continent deu-ho fer. E si per aventura él no o volia fer, jassia ço que-n sia tengut e-n sia en colpa com no u fa, los mercaders poden pendre de la exàrcia e de donar tanta tro a éls sia vist que-l leyn e l'aver sia segur, que-l seynor no y deu metre contrast ni fer nuyl embarc. E si nuyl embarc ni contrast hi fa, o él no dóna de la exàrcia com los mercaders li u deien e obs e necessitat hi sia, e per defaliment, com lo leyn no serà bé ormejat, pus l'exàrcia sia e-l leyn ni en loc on pendre la pusquen, e els mercaders e les coses del leyn pendran nuyl dampnatge, de tot és tengut e obligat lo seynor del leyn, e totes les sues coses, e el leyn, d'emenar e de restituir als mercaders e als pelegrins, sens tot contrast, tot aytant com ne prenguen ²⁴ ni-n sostenguen de dampnatge.

9.27.36 Tota covinença que-l mercader faça al seynor del leyn, ab que sia escrita e-l cartoral del leyn e en carta pública, val e li deu ésser atesa per lo mercader.

Alo metex s'és sens carta o del cartoral, si complidament serà provat. Allo metex s'és, del seynor del leyn al mercader.

9.27.37 Si-l mercader promet a donar quintarades al seynor del leyn, e per qualque cas compliment ²⁵ no li darà o no u podrà fer, d'açò que promés li aurà, és tengut de pagar lo nòlit, axí

24. (9. 27. 35): Al final del text A diu *perden* on segons C i les edicions ha de dir *prenguen*.

25. (9.27.36, 37): Corregim a 9.27.37 *complidament* que només va en C per *compliment*, lectura que ens sembla més correcta. Es corresponen a Consolat de Mar 102.

1 *queles que no metrà com d'aqueles qu-i metrà, al seynor del leyn sens contrast.*

5 *Los mercaders són tenguts, tantost com lo leyn a feta vela fora-l Grau, de dir e de manifestar al seynor del leyn e a l'escrivà si nula cosa a mesa més e-l leyn que no en covinensa. E d'aquela cosa que aurà mesa més, deu donar de nòlit aytant com ne darà aquela cosa que sia e-l leyn que més ne don.*

10 *Car si aquella cosa no manifestava axí com dit és, e aquella cosa se perdía o s'afolava, lo seynor del leyn no n'és tengut ne obligat. E si aquella cosa serà trobada là on faran cap, lo seynor del leyn o l'escrivan poden retenir*
15 *aquela cosa, e demanar e pendre nòlit aytant con ne darà aquella que més don de nòlit en aquel viàgie.*

20 *Mercaderies o robes que no sien escrites e-l cartoral o no sien manifestades al seynor del leyn o a l'escrivà, si git s'i faya, e aqueles en aquel git anaven, són perdudes al seynor de qui són, que-l seynor del leyn ne nul hom no li'n són tenguts de fer emena ne restitutió, ne él no pot fer demanda que li'n sia feta emena.*

25 *Lo seynor del leyn és tengut de donar ayga al mercader e a son servicial o servicials, e als pelegrins, dementre que seran amb éls e-l viàgie.*

30 *Mercaderies o altres coses que sien carregades en algun leyn, si el seynor d'aqueles mercaderies o coses abandonarà al seynor del leyn aqueles coses o mercaderies per lo nòlit, jasia que no basten al nòlit, lo mercader ne-l seynor de les coses no és tengut al seynor del leyn de ren als, ne obligat, ans és de tot en tot absolt e quití.*
35 *Emperò si lo mercader aurà de diverses coses o mercaderies e-l leyn, e les unes no valran lo nòlit e les altres valran més de nòlit, lo mercader a pagar tot lo nòlit al seynor del leyn o li a abandonar totes les mercaderies que el*

40 *Emperò si lo mercader aurà de diverses coses o mercaderies e-l leyn, e les unes no valran lo nòlit e les altres valran més que-l nòlit, lo mercader ha a pagar tot lo nòlit al seynor del leyn, o li ha a abandonar totes les mercaderies que-l leyn*

bé d'aqueles que no metrà com d'aqueles que metrà, al seynor del leyn sens contrast.

9.27.38 *Los mercaders són tenguts, tantost com lo leyn a feyta vela fora-l Grau, de dir e de manifestar al seynor del <leyn> e a l'escrivà si neguna cosa ha mes e-l leyn que no ha en covinença. E d'aquela cosa que aurà més mesa, deu donar de nòlit aytant com ne darà aquela cosa que sia e-l leyn que més ne do.*

Car si aquella <cosa> no manifestava axí com dit és, e aquella cosa-s perdía o s'affollava, lo seynor del leyn no n'és tengut ne obligat. E si aquella cosa serà trobada là on faran cap, lo seynor del leyn o l'escrivà poden retenir aquella cosa, e demanar e pendre nòlit aytant com ne darà aquella cosa que més do de nòlit en aquela vegada.

9.27.39 *Mercaderies o robes que no sien escrites e-l cartoral o no sien manifestades al seynor del leyn o a l'escrivà, si git s'i faya, e aqueles en aquel <git>²⁶ anaven, són perdudes al seynor de qui són, que-l seynor del leyn ne nul hom no li són tenguts de fer emena ne restitutió, ne él no pot fer demanda que li sia feyta esmena.*

9.27.40 *Lo seynor del leyn és tengut de donar aygua al mercader e a son servicial o a servicials, o als pelegrins, dementre que seran ab éls e-l viatge.²⁷*

9.27.41 *Mercaderies o altres coses que sien carregades en alcun leyn, si el seynor d'aqueles mercaderies o coses abandonarà al seynor del leyn aqueles coses o mercaderies per lo nòlit, jassia ço que no basten al nòlit, lo mercader ne-l seynor de les coses no és tengut al seynor del leyn de re als, ne obligat, ans és de tot en tot absolt e quití.*

Emperò si-l mercader aurà diverses coses o mercaderies e-l leyn, e les unes no valran lo nòlit e les altres valran més que-l nòlit, lo mercader ha a pagar tot lo nòlit al seynor del leyn, o li ha a abandonar totes les mercaderies que-l leyn

26. (9.27.39): Corregim "en aquel git", com el text A, on C i les edicions diuen "en aqueles hi", cosa que no té sentit. Es correspon a Consolat de Mar 100/115.

27. (9.27.40): Es correspon a Consolat de Mar 116.

1 *ley n aurà portades sues, axí bèn aqueles que
valran més del nòlit, com aqueles que valran
meys; e enaxí les unes ajuden a les altres.*

5 *Lo seynor del leyn, con a reebut son nòlit dels
mercaders, e pagats sos mariners, e fetes les
avaries o messions, e pagat si metex e sos nau-
xés de lur loger, tot so que li reman del nòlit ne
li sobra, pot emersar e comprar mercaderies o
cambi, segons que a él serà vist e segons sa
10 conexensa. E, el viàgie fet, deu donar a cascun
sa part d'aqueles mercaderies o cambi; segons
que cascun aurà part e-l leyn, de continent e
sens tot alongament.*

15 *Mas con lo leyn serà là on aurà fet cap per
raon de descarregar, posem que·l leyn mourà de
Tortosa e ab son càrrech irà a Jénova o a Tunis,
o en qual que altre loc vos plàcia, e con serà
aquí e aurà son nòlit reebut, irà en altre loch o
noliegiarà son leyn per fer altre viàgie o vià-
20 gies, ans que torn en Tortosa, pot trametre so
que li sobrarà del nòlit, emersat o a emersar o
en cambi per altre leyn e per hom que sia o
parega leyal e bastant a sos compaynons o
parsoners d'aquel leyn, e va a reech e a fortuna
25 e a ventura dels ditz parsoners. O u pot portar
ab si, si·s vol, e emersar, e ab aquel mercader
a profit de sos parsoners, segon son sen e sa
conexensa, a bona fe e sens engan, tro sia tornat
en Tortosa a reech e a peril e a ventura de sos
30 parsoners. E él vengut e tornat en Tortosa,
gardant Déus él e lo dit nòlit o mercaderies de
cascun viàgie, de continent deu donar a cascun
ça part, segons que part aurà e-l leyn, axí de tot
lo nòlit que aurà reebut com de tot lo guaayn
35 que amb aquel aurà fet, entegrament e a bona
fe, o de les mercaderies o cambi que aportarà,
sens quart diner e part altra del guaayn, que él
no-n deu aver, ne pendre, ne levar de les lurs
pars, per trebayl de ça persona ne per altra
40 raon.*

*Los ponts dels mariners o nauzers e de si
metex, deu donar e portar franchs e quitis de
nòlit, en anant e en vinent, segons que él amb
éls s'avendràn ne-s posarà de quantitat e d'als.*

aurà portades sues, axí bé aqueles que valran
més del nòlit, com aqueles que valran meyns;
e-naxí les unes ajuden a les altres.

9.27.42 Lo seynor del leyn, com ha rebut son nòlit
dels mercaders e ha pagats sos mariners, e fey-
tes les averies o messions, e ha pagat si metex
e els nauzers de lur loguer, tot ço que li roman
del nòlit ni li sobra, <pot> merçar o comprar²⁸
mercaderies o cambi, segons que a él serà vist
e segons sa conexença. E, el viatge feyt, deu
donar a cascú sa part d'aqueles mercaderies o
cambi, segons que cascú aurà part e-l leyn, de
continent e sens tot alongament.

Mas com lo leyn serà là on aurà feyt cap per
raó de descarregar, posem que·l leyn mourà de
Tortosa e ab son càrrec irà a Génova o a Toniç,
o en qualque altre loc vos plàcia, e quan serà
aquí e aja son nòlit reebut, irà en altre loc o
noliejarà son leyn per fer altre viatge o viatges,
ans que torn en Tortosa, pot trametre ço que li
sobrarà de nòlit, emerçat o a emerçar o en cambi
per altre leyn o per hom qui sia o parega leal e
bastant a sos compaynons o a sos parçoners
d'aquel leyn, e va a reec e a fortuna e a ventura
dels ditz parçoners. O u pot portar ab si, si·s vol,
e-merçar, e ab aquel mercadejar a profit de sos
parçoners, segons són sen e sa conexensa, a
bona fe e sens engan, tro sia tornat a Tortosa a
reec e a peril e a ventura de sos parçoners. E él
vengut e tornat en Tortosa, guardan-~~t~~ Déus, él
e lo nòlit o mercaderies de cascun viatge de
continent deu donar a cascú sa part, segons que
part aurà e-l leyn, axí de tot lo nòlit que aurà
reebut, com de tot lo guaayn que ab él aurà feyt,
éntegrament e a bona fe, o de les mercaderies o
cambi <que aportarà>, sens quart diner <e>, part
altra del guaayn, que él no deu aver ni pendre
ni levar de les parts, per trebayl de sa persona
ni per altra raó.

9.27.43 Los ponts dels mariners e nauzers e de si
metex, deu donar e portar franchs e quitis de nò-
lit, en anant e en vinent, segons que éls ab éls
s'avendràn ne-s posaran de quantitat ne d'als.

28. (9.27.42): Corregim de C i de les edicions *en per pot*, retornant al text A "pot merçar e comprar mercaderies..."

1 *Los mercaders són tenguts de donar e de* 9.27.44
pagar lo nòlit al seynor del leyn, d'aquela mo-
neda que correrà là on éls avien levat viàgie per
fer cap e descargar lurs mercaderies; si doncs
5 *entr-éls d'altra manera no era dit e espresat de*
donar altra moneda, o si per cas d'aventura no
venien en altre loch on fassen cap e descar-
gassen, car ladoncs aurien a fer segons que
entr-éls çe n'avendrien.

Los mercaders són tenguts de donar e de pa-
gar lur nòlit al seynor del leyn, d'aquela moneda
que correrà là on éls avien levat viatge per fer
cap e descarregar lurs mercaderies; si doncs
entre eyls d'altra manera no era dit e espresat
de donar altra moneda, o si cas d'aventura no y
venia en altre loc on feessen cap e descarre-
guassen, car ladoncs aurien a fer segons que
entre eyls se n'avendrien.²⁹

29. (9.27.44): Una nota marginal del manuscrit C destaca el costum perquè fa referència a la moneda en què es paga el nòlit: "quo moneta debent solvi pro nauleo dominis lignorum".

RÚBRICA 28

DE SALINERS E DE LES SALINES

1 *Rúbrica de les salines hi dels salinés.*

5 *Les salines, XV dies part Pascha, deven ésser partides entr-els habitants de Tortosa per alberchs, per eguals parts partexen tots los lochs per alberchs de les salines que són e-ls térmens de Tortosa. Enaxí emperò que aquel que pendrà part per alberch, servesca la sua part, que no la pot donar a altre ne fer alcuna machinació que a altre la don ne per altra la prenga, per so*
10 *que aja dues parts, con negun no y deu aver sinó una part tant solament, e aquela que la servesca personalment e, si contra assò fan, no val, ne pot, ne deu valer, e és axí com si fet no era. E si d'assò serà contesa entre-ls duos o tres*
15 *prohòmens ab lo veger ensems, per manament dels altres prohòmens de la ciutat que són en la cort, van là a les salines, los quals an plen poder, ab II o ab III dels pescadors saliners, que parteschen totes les obres de les salines, segons que a éls serà vist e conegut, e tot so que éls ne faran ne-n fan per tot aquel ayn, és ferm e estable, e no-s pot revocar.*

25 *En bayns, ne forns, ne molins de terra, ne en taverna, ne negun loc on vin se vena, ne en hostaleria, si per aventura si entr-aquels que*

9.28.1 Les salines, XV dies part Pasqua, deuen ésser partides entre-ls habitants de Tortosa per alberchs, per eguals parts part«eix»en tots los lochs per alberchs de les salines ¹ qui són e-l terme de Tortosa. Enaxí emperò que aquels qui pendran part per alberch, servesca la sua part, que no la pot donar a altre ne fer alcuna machinació que a altre la do ² ne per altre la prengua, per ço que aja dues parts, car negú no y deu aver sinó I part tan solament, [e aquella que la servesca personalment] e, si contra açò fan, no val. E si d'açò serà contesa, entre II o III prohòmens ab lo veguer ensems, per manament dels altres prohòmens de la ciutat qui són en la cort, van là a les salines, los quals han plen poder, ab II o ab III dels pescadors saliners, que partesquen totes les obres de les salines, segons que a éls serà vist e conegut, e tot ço que éls ne faran ne-n fan per tot aquel an, és ferm e estable, e no-s pot revocar.

9.28.2 En bayns, ne en forns, ne en molins d'olives, ne [molins] de terra ³, ni en taverna, ni en nuyl loc on vi se vena, ni en hostaleria, si per aventura

1. RÚBRICA DE LES SALINES E DELS SALINERS: *Approbant arbitri consuetudines positas sub hac rubrica.*

La rúbrica és aprovada íntegrament. 9.28.1 el trobem transcrit en algun procés de l'Arxiu: *Batllia III*, núm. 78, foli 26 v., que segueix la versió A i diu "partexen tots lqs llocs... de les salines"; rectifiquem així la versió del text C i les edicions que deien "parten tots los llocs... dels saliners".

2. *Comú IV*, núm. 163, foli 2, que la transcriu, rectifica l'error de les edicions "que a altre la done" i que ha de dir "que a altre la do ne per altre la prenga". També el transcriu *Salines*, núm. 10 (foli 4).

3. 9.28.2 que és un costum que, amb els següents, ha estat acumulat a la rúbrica però no té res a veure amb salines, és incorrecte en la redacció de les edicions. Tant A com C (en aquest últim corregit al marge) diuen "molins de terra" (per contraposició a "molins de nau" com diu a 3.13.10). Si bé C introduirà "molins d'olives ne casals [molins] de terra" i així ho deixem, suprimint *casals*, que no té sentit.

1 aquí són o posen serà contrast, ne barayla, ne
seran fetes ferides, ne enjúries, ne nafres, a
neguns d'aquests que aquí faran o pendran al-
cuna enjúria o ferides o naffres, per lo seynor
5 o seynors de qui són aquests locs sobredit, no-ls
pot ésser feta demanda ne qüestió d'esvayment,
ne an acció ne demanda contra éls ne an, ne
poden, ne deven aver; e si per éls ne serà mo-
guda demanda, no val, ne pot valer, ne deu.

10 Mas si per aventura algun que sia defora
aquests lochs sobredits, per sa leugeria o per sa
folia, e per sa ira o per sa volentat, entrarà en
un d'aquests locs, e aquí ferrà negun o nafrarà,
o alguna enjúria farà, per lo seynor o seynors
15 d'aquests locs, pot ésser feta qüestió e demanda
de l'esvayment, axí com si avia esvayt algun
alberch de la ciutat; so és saber, de XX sous.

E aquel esvaydor, si demanda serà feta con-
tra él d'aquel esvayment, deu ésser condemp-
20 nat en XX sous a donar e a pagar al seynor del
loch esvayt. E no per so meyns deu donar, pus
clams ne seran fetes e serà provat contra él le-
yalment l'esvayment per él fet a la seynoria, III
sous per justícia.

25 Tutor o curador, si jaurà ab alguna d'aque-
les pubiles o adultes que él aurà en tutela o en
sa cura, enaxí emperò que carnalment la conega
o jaga amb ela, si provat serà contra él le-
yalment a demanda de la part, reman e és in-
30 famis ipso iure, e deu donar a la pubilla o a
l'adulta les dues pars de tot quant a, e en aque-
les deu ésser condempnat per juy e per sentèn-
cia dels ciutadans. E que sia gitat de la ciutat
e de tots sos térmens, per tots temps.

35 Item és custuma de Tortosa que, si el veger
covendrà anar al Grau de Tortosa per escor-
colar leyens o barches que vagen en terra de
sarrayns o en altres pars, que porten algunes
coses vedades o que sien en sospita que les
40 porten, en altre loch, per alguns affers, lo veger
covendrà anar, lo veger, per juy e per sentèn-
cia dels ciutadans, deu anar là, ab II o ab III dels
prohòmens ciutadans de Tortosa, per escor-

entre aquels qui aquí són o posen serà contesa
o baraylla, ni [seran feytes] ferides, ni enjúries,
ni nafres, a negú d'aquests que aquí faran o
pendran alguna injúria o ferides o nafres, per lo
seynor o los seynors de qui són aquests locs
sobredits, no-ls pot ésser demanda feyta ni
qüestió d'esvayment, ni acció ni demanda con-
tra eyls no poden aver; e si per eyls ne serà
moguda demanda, no val.

Mas si per aventura alcú qui sia defora aquels
locs sobredits, per sa leugeria o per sa follia, o
per sa ira o per sa volentat, entrarà en I d'aquests
locs, e aquí ferrà negú o nafrarà, o alguna injúria
farà, per lo seynor o-ls seynors d'aquels locs,
pot ésser feyta qüestió o demanda d'esvaïment,
axí com si avia esvaït negun alberc de la ciutat;
ço és a saber, de C sous.

E si a aquel esvaïdor demanda serà feyta
d'aquel esvayment contra él, deu ésser con-
dempnat en C sous a donar e a pagar al seynor
del loc esvaït. E no per ço menys deu donar, pus
clams ne seran feytes e serà provat contra él
leyalment l'esvaïment per él feyt a la seynoria,
XX sous per justícia.

9.28.3 Tutor o curador, si jaurà ab algunes d'aqueles
pubilles o adultes que él aurà en tutela o en sa
cura, enaxí emperò que carnalment la conega e
jaga ab eylla, si provat serà contra eyl leyalment,
a demanda de la part, roman e és infamis ipso
jure⁴, e deu donar a la pubilla o a la adulta les
dues parts de tot quant ha, e en aqueles deu ésser
condempnat per juhií e per sentència dels ciu-
tadans. E que sia gitat [de la ciutat] e de tots sos
térmens, per tots temps.

9.28.4 És custuma de Tortosa que, si-l veger coven-
drà a anar al Grau de Tortosa per escorcoyllar
leyens o barques que vagen en terra de sarrayns
o en altres parts, que porten algunes coses ve-
dades o que sien en sospita que les porten, o en
altre loc, per alguns afers, lo veger covendrà a
anar, lo veguer o deu dir als ciutadans qui aquel
dia seran en la cort, que elegen II prohòmens o
III qui vagen ab lo veguer, e-ls ciutadans e-l

El manuscrit C porta al marge una nota en llatí que adverteix la relació amb 9.25.7 per al cas de ferides que es puniran segons la RÚBRICA D'INQUISICIONS. Videtur observare De Inquisitione cap. VI.

Observem finalment com, en el cas d'esvaïment, s'incrementa la condemna de 20 a 100 sous, i la part de la senyoria, de 4 a 20 sous.

4. També per nota al marge de 9.28.3 el text C observa "hoc non concordat cum jure, cum jus majorem penam imponat tutori vel curatorii corruptori".

1 *colar los leyns e les barches. E aquels prohò-*
mens que aquí iran, deven escorcolar o fer es-
5 *corcolar los leyns e les barches e fer trer d'a-*
quén totes les coses vedades o fer seguir la
sentència que ls ciutadans auran donada. Per
aquels affers o per altres, deu fer sos obs a ssi
e als prohòmens davandits que amb él iran, de
menjar e de beure, tro sien tornats en la ciutat
10 *de Tortosa, de les rendes e de les justícies de la*
cort.

veguer tots ensemps entren en la barcha o el leyn, e traguén-ne les coses vedades. E si ls ciutadans, una vegada requests per lo veger, no volran eléger en continent II o III, o aquels qui hi seran elets, no y volran anar e alongaran, lo veguer hi vaja e entre en la barcha o el leyn, e traga-n ço que trer ne deurà, e açò no li deu ésser vedat per negú.⁵

5. **Excepto quod dicunt super consuetudine ultima que incipit: "Ès costuma et cetera", quod si vicarius habet ire extra civitate ad gradum vel ad alium locum prout in consuetudine continetur denunciaret hoc civibus qui illa die fuerint in curia et ipse si ire voluerint teneatur incontinenti eligere duos vel tres qui vadant cum vicario. Et tam ipsi quam vicarius intrent barcham sive lignum et abstrahant que fuerint abstrahenda. Si autem cives semel per vicarium requisiti noluerint eligere incontinenti illos duos vel tres vel illi electi ire distulerint vicarius vadat et intret cum quibus voluerit et faciat quecumque fuerint facienda non obstante condicione cuiusquam, alias impediretur iusticia.**

Finalment, 9.28.4 és modificat per la sentència en el sentit de regular l'anada del veguer al Grau acompanyat de 2 o 3 ciutadans per entrar junts a les barques sospitoses, però si els ciutadans no elegeixen els 2 o 3 prohoms, el veguer pot elegir qui vulgui per actuar amb ell. D'altra manera s'impediria la justícia. El costum incorpora el que diu la sentència, reduint el fet a l'anada al Grau (la sentència era més ampla) "vel ad alium locum" ...).

Acabat el text de la rúbrica 28 al manuscrit C diu immediatament: "Sequitur carta comitis Barchinone que est in quatuor quaternis". Després de la carta que seguiria a la rúbrica 28, segons el text i que actualment apareix al foli 132 del ms. C (Apendix 1), van els usatges 1, 2 i 3, i el començament del 4; i la transcripció acaba: "et cetera et sunt retro". La rúbrica 29 comença amb l'usatge 4. Sembla, doncs, que ens trobem davant d'un trasbals de textos del manuscrit del qual copia C, per adaptar-se a la nova rúbrica d'Usatges, que és la 29.

RÚBRICA 29
**HE SUNT CONSUETUDINES BARCHINONE QUIBUS UTUNTUR
HOMINES DERTUSENSES**

1 *Isti sunt usatici barchinone quibus utuntur
cives dertusensis.*

5 *Si quis interfecerit vicecomitem vel vulne-
raverit sive in aliquo deshonoraverit, emendet
eum sicut duos comitores. Et comitores sicut
duos vasvasores (sic).*

10 *De vasvasore qui quinque milites habet, pro
morte eius emendetur LX uncies auri cocti. Et
per plagam XXX uncia. Et si plus habuerit
milites, crescat compositio secundum nume-
rum militum.*

15 *Militem vero qui interfecerit, detur in
compositione XII uncias auri. Qui vero vul-
neraverit, tam pro una plaga quam pro multis,
emendet ei uncias VI.*

*Si quis se miserit in aguayt, et considerate
mente requisierit militem et cum fuste cederit
eum, et per capillos traxerit eum, quia mag-
num dedecus, est, emendet illum per mortem.*

20 *Si autem aliter quis quolibet, ictu indig-
nans, cederit militem cum pugno vel calce,
sive cum petra vel fuste, si sine sanguine erit,
dentur tres uncie. Si vero sanguis exierit de
corpore quatuor uncie dentur; de capite quin-
que, de facie VI uncie. Si autem inciderit in
membris, suis ita ut debilis appareat, emende-
tur per mortem. Si vero fuerit captus et in ferris
vel in escassa missus, per mediam mortem sit*

9.29.1 *Si quis interfecerit vicecomitem vel vul-
neraverit sive in aliquo deshonoraverit,
emendet eum sicut duos comitores. Et co-
mitores, sicut duos valvasores.*

*De valvasore qui quinque milites habet,
pro morte eius emendentur LX uncie auri.
Et per plagam, XXX uncie. Et si plus ha-
buerit milites, crescat compositio secundum
numerum militum.*

*Militem vero qui interfecerit, det in
compositione XII uncias auri. Qui vero vul-
neraverit, tam pro una plaga quam pro
multis, emendet ei uncias VI.*²

9.29.2 *Si quis se miserit en aguayt, et considera-
tamente requisierit militem et cum fuste ce-
derit eum, et per capillos traxerit eum, quia
magnum dedecus, est, emendet illum per
mortem.*

*Si autem aliter quis quolibet, ictu indig-
nans, cederit militem cum pugno vel calce,
sive cum petra vel fuste, si sine sanguine erit,
dentur tres uncie. Si vero sanguis exierit de
corpore IIII uncie dentur; de capite V; de
facie VI uncie. Si autem inciderit membris,
suis, ita ut debilis appareat, emendetur per
mortem. Si vero fuerit captus et in ferris vel
in escassa missus, per mediam mortem sit*

1. RÚBRICA 29. El manuscrit A rubrica amb el nom de "Isti sunt Usatici Barchinone quibus utuntur cives dertusensis" mentre C rubrica: "He sunt consuetudines Barchinone quibus utuntur homines dertusensis".

La sentència no parla de la rúbrica 29 i passa directament a la següent; de fet s'havia pactat que els ciutadans posarien per escrit els usatges que no tenien vigència a Tortosa. Finalment el que es va fer es posar com una rúbrica més els usatges que eren vigents a Tortosa. Es redueixen a 14 costums referits a dret penal dintre del cos més arcaic d'usatges.

Paeria i veguer II, núm. 14 (foli 3) fa referència a la rúbrica amb el mateix títol i amb la indicació que segueixen 14 capítols que contenen els usatges.

2. Si prenem per base l'edició de *Los Usatges de Barcelona*, de F. Valls i Taverner, (Barcelona 1984), els usatges de la rúbrica 29 es corresponen als *Usatici Barchinone*: (9.29.1): Usatge 4 i 5.

1 *emendatus. Requisitus et cesus vel vulneratus,*
sive in tavega missus, vel pro redempcionem
districtus, sit per mortem emendatus. Si so-
5 *lummmodo captus et custoditus et nullam ca-*
lumpniam vel contumeliam passus, nec longo
tempore retentus, emendetur per aliscariam et
per hominaticum, aut per talionem si videtur
sibi esse similis. Et si maior est ille qui ceperit
10 *quam qui captus fuerit, liberet ei militem de*
suo valore, qui faciat ei aliscariam et homi-
naticum, aut recipiat talionem.

15 *Miles vero qui habuerit duos ad homines*
milites locatos de suo honore, et tenuerit
unum de familia sua, tota ista compositio
supradicta sit ei vel pro eo facta in duplo.

20 *Aguayt e encals de cavalerio e assalt de*
castello emendetur per hominaticum et per
aliscariam; sicut visum fuerit iudicanti qui
iudicaverit illam curam (sic). Filius militis
emendetur ut pater usque ad XXX annos.
Deinde ut rusticus, si non erit miles factus.
Miles vero, si cavaleriam dimittit, dum eam
tenere possit, nullo modo iudicetur nec emen-
25 *detur sicut miles. Cavaleriam satis dimittit, qui*
cavalum et arma non habet, nec feuum de
milite tenent, e in cavalcatas non vadit, nec ad
placitos et curias, sicut miles nisi senectus
eum detinuerit.

30 *Cives autem et burgenses, sint inter se pla-*
citati atque iudicati et emendati, sicut milites.

35 *Rusticus interfectus vel alius homo qui nu-*
llam habeat dignitatem preter quod xristianus
est, emendetur per VI uncias. Plaga quoque,
uncias duas. Debilitatio et cedes emendetur
per legem secundum solidos denariorum.
Captio vero posquam habuerit ei quis emen-
datum malum quod ei fecerit quando illum
apprehenderit sit emendata ita illa, ut de suo
40 *avere donat ei tantum, ut faciat jurare per*
hominem de suo valore, et desonorem quem ei
ferit (sic); amplius ei emendare non debet, si

emendatus. Requisitus et cesus vel vulne-
ratus, sive in tavega missus, vel pro redemp-
cione dstrictus, sit per mortem emendatus.
Si solummodo captus et custoditus et nullam
calumpniam vel contumeliam passus, nec
longo tempore retentus, emendetur per alis-
cariam et per hominaticum, aut per talio-
nem si videtur sibi esse similis. Et si major est
ille qui ceperit quam qui captus fuerit, libe-
ret ei militem de suo valore, qui faciat ei
aliscariam et hominaticum, aut recipiat ta-
lionem.

Miles vero qui habuerit duos milites ad
homines locatos de suo honore, et tenuerit
unum de familia sua, tota ista compositio sit
*ei vel pro eo facta in duplo.*³

9.29.3 *Aguayt e encalç de cavallers, assalt de cas-*
tello, emendetur pro hominaticum et per
aliscariam; sicut visum fuerit iudicanti qui
iudicaverit illam causam. Filius militis
emendetur ut pater usque ad XXX annos.
Deinde ut rusticus, si non erit miles factus.
Miles vero, si cavalleriam dimittit, dum eam
tenere possit, nullo modo iudicetur nec
emendetur sicut miles. Cavalleriam satis di-
mittit, qui cavallum et arma non habet, nec
fevum de milite tenet, et in cavalcatas non
vadit, nec ad placitas et curias, sicut miles
*nisi senectus eum detinuerit.*⁴

9.29.4 *Cives autem et burgenses, sint inter se*
placitati atque iudicati et emendati, sicut
*miles.*⁵

9.29.5 *Rusticus interfectus vel alius homo qui*
nullam habeat dignitatem preter quam
xristianus est, emendetur per VI uncias.
Plaga quoque, uncias II. Debilitatio et cedes
emendentur per legem secundum solidos
denariorum. Captio vero postquam habue-
rit ei quis emendatum malum quod ei fecerit
quan<do> illum aprehenderit sic emendata
ita illa, ut de suo avere donet ei tantum, ut
faciat ei iurare per hominem de suo valore,
et deshonorem quem ei fecit, amplius ei

3. (9.29.2): Usatge 6

4. (9.29.3): Usatge 7, 8 i 9.

5. (9.29.4): Usatge 10. L'Usatge 11 fa referència a jueus, que a Tortosa tenen el seu propi estatut.

1 *in ipsa die qua fuerit captus vel in crastinum fuerit dimissus.*

5 *Sin autem et plus erit retentus, et in escassa vel in ferris sive in tavega missus, vel in quocumque vinculo aut in custodia retentus, per singulos dies et noctes, singulos sex solidos accipiat in compositione. Pro ligatis manibus et pedibus, X solidus ei dentur.*

10 *Si quis aliquem percusserit in faciem, pro alapa solidos quinque. In pugno vel calce sive cum petra vel fuste, solidos decem; et si sanguis inde exierit, solidos XX.*

15 *Si per capillos quis acceperit aliquem com (sic) una manu, det ei solidos V. Et si cum duabus, solidos XX.*

Per decalvationem, XL solidos.

20 *Si quis aliquem quolibet ictu indignans in corpore presumpserit percutere, per singulas percussiones que non apparent, singulos solidos. De illis que apparuerint, duos solidos pro unamquaque. Et si sanguis inde exierit solidos V. Pro osse fracto in corpore, L solidos.*

25 *Si feriendo aut traendo aliquem iratus de ore vel naribus fecerit sanguinem exire, XX solidos ei donet in compositione.*

Si quis impulerit aliquem cum una manu, solidos unum et, cum duabus, solidos duos. Si ceciderit in terra, solidos quatuor ei donet.

30 *Si quis aliquem spuierit in faciem, emendet ei solidos XX aut stet ei ad talionem.*

35 *Et si quis alicui criminalem foliam dixerit, et eam illi probare noluerit vel non potuerit, aut iuret illi per sacramentum quod illam foliam per iram dixit et non per veritatem quam inde sciret, aut emendet ei tantum quod per illam foliam perderet, si vera esset.*

emendare non debet, si in ipsa die qua fuerit captus vel in crastinum fuerit dimissus.

Si autem et plus erit retentus, et in escaça vel in ferris sive in tavega missus, vel in quocumque vinculo aut in custodia retentus, per singulos dies et noctes, singulos VI solidos accipiat in compositione. Pro ligatis manibus et pedibus, X solidos ei dentur. ⁶

9.29.6 *Si quis aliquem percusserit in faciem, pro alapa solidos V, pro pugno vel calce seu petra vel fuste, solidos X; et si sanguis inde exierit, solidos XX.*

Si per capillos quis acceperit aliquem cum uua manu, det ei solidos V. Et si cum duabus, solidos X. Et si ceciderit in terra, solidos XV. Qui vero per barbam, solidos XX.

Per decalvationem, XL solidos. ⁷

9.29.7 *Si quis aliquem quolibet ictu indignans in corpore presumpserit percutere, per singulas percussiones que non appareant, singulos solidos. De illis que apparuerint, II solidos pro unaquaque. Et si sanguis inde exierit, solidos V. Pro osse fracto in corpore, L solidos.* ⁸

9.29.8 *Si feriendo aut trahendo aliquem iratus de ore vel naribus fecerit sanguinem exire, XX solidos ei donet in compositione.*

Si quis impulerit aliquem cum una manu, solidos unum. Cum duabus, solidos duos. Si ceciderit in terra, solidos IIII ei donet.

Si quis aliquem spuierit in faciem, emendet ei solidos XX aut stet ei ad talionem.

Et si quis alicui criminalem folliam dixerit, [et] eam illi probare noluerit vel non potuerit, aut iuret illi per sacramentum quod illam folliam per iram dixit et non per veritatem quam inde sciret, aut emendet ei tantum quod per illam folliam perderet, si vera esset. ⁹

6. (9.29.5): Usatge 13 i 15.

7. (9.29.6): Usatge 14. Aquí notem que mentre l'edició de Valls i Taverner parla de *descavalcationem* ('descavalgar') *Costums de Tortosa* diu *decalvationem* ('arrancament de cabells'), com és lògic en el context del costum. L'edició de Bastardas diu també *decalvationem* i la versió catalana *per decalvació*, correctament.

El text A, a més de tassar en XX sous (quan C ho farà en X) agafar pels cabells amb les dues mans, deixa de consignar: "Et si ceciderit in terra solidos XV. Qui vero per barbam solidos XX"

8. (9.29.7): Usatge 17.

9. (9.29.8): Usatge 17, 18, 19 i 20. L'Usatge 21 fa referència a sarraïns que a Tortosa tenen el seu propi estatut.

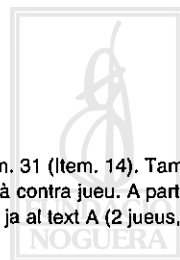
- 1 *Una quaque mulier sit emendata secundum valorem viri sui. Sed si virum non habet vel habuit, secundum valorem patris sui vel fratris (emendetur).* 9.29.9 **Unaquaque mulier sit emendata secundum valorem viri sui. Sed si virum non habet vel habuit, secundum valorem patris sui vel fratris emendetur.** ¹⁰
- 5 *Statuerunt equidem prelibati principes, ut si contencio venerit aut placitum surrexerit inter judeos et xristianos, sufficient ex utraque parte duo testes ad comprobanda eorum negocia, videlicet unus xristianus, et alter* 9.29.10 **Statuerunt equidem prelibati principes, ut si contencio venit aut placitum surrexerit inter iudeos et xristianos, sufficient ex utraque parte duo testes ad comprobanda eorum negocia, videlicet unus xristianus, et alter**
- 10 *judeus. Ita tamen quod si probaverint per xristianis, testificentur ambo et iuret judeus; si probaverit per judeis, similiter ambo testificentur, et iuret xristianus.*
- 15 *Statuerunt etiam idem principes et cognoverunt esse bonam fidem, ut omnes homines postquam quemlibet habuit salutatum vel osculatum nullo ingenio aliquid ipsa die forifaciant. Si vero quod absit fecerint sine aliquo interdictio illam forifaturam cui habuerint* 9.29.11 **Statuerunt etiam iidem principes et cognoverunt esse bonam fidem, ut omnes homines postquam quemlibet habuit salutatum vel osculatum nullo ingenio aliquid ipsa die forifaciant. Si vero quod absit fecerint sine aliquo interdicto [illam forifaturam cui habuerint factam redigant et emendent].** ¹²
- 20 *factam redigant et emendent.*
- 25 *Similiter nempe statuerunt ac bonum usaticum esse laudaverunt, ut si quis cum alio hospitaverit vel comederit septem sequentibus diebus, ab illius dampno se absteineat; ut per aliquod ingenium aliquam forifaturam nullo modo ei faciat, neque per seniore suum, neque per amicum, neque per se ipsum, quod si evenerit, ubi faciat redigat cui fecerit, et emendet sine enganno.* 9.29.12 **Similiter nempe statuerunt ad bonum usaticum esse laudaverunt, ut si quis cum alio hospitaverit vel comederit septem sequentibus diebus, ab illius dampno se absteineat; ut per aliquod ingenium aliquam forifaturam nullo modo ei faciat, neque per seniore suum, neque per amicum, neque per se ipsum, quod si evenerit, ubi faciat redigat cui fecerit, et emendet sine enganno.** ¹³
- 30 *Constituerunt igitur, ut si quis cum alio hyerit vel fuerit sive in via sive in domo, sive in agro, seu in alio quolibet loco, si aliquis eum requisierit, vel aliquid de suo tollere voluerit, adiuvet eum inde prout melius possit, sine enganno contra cunctos et contra seniores suos; et nullam ex hoc pertimescat calumpniam, et senior suus nullo modo possit eum* 9.29.13 **Constituerunt igitur, ut si quis cum alio ierit vel fuerit sive in via sive in domo, sive in agro, seu in alio quolibet loco, si aliquis eum requisierit, vel aliquid de suo tollere voluerit, adiuvet eum inde prout melius possit, sine enganno contra cunctos et contra seniores suos; et nullam ex hoc pertimescat calumpniam, et senior suus nullo modo possit eum**

10. (9.29.9): Usatge 22.

11. (9.29.10): Usatge 129. Vegeu *Privilegis III*, núm. 31 (Ítem. 14). També 4.11.27 i 4.11.28. En el primer cas, en la dècada dels 1260, sembla que no s'admetia cap testimoni de cristià contra jueu. A partir de la carta de la paeria (1275) els testimonis poden ser jueus o "cristians ensemps amb jueus". I així es recull ja al text A (2 jueus, o 1 cristià i 1 jueu, com deia *Usatges*).

12. (9.29.11): Usatge 130.

13. (9.29.12): Usatge 131.

1 *reptare in aliquo de hominaticos neque de sacrament, transgresso.*

5 *Si quis alicui homini jactaverit lanseam vel sagetam, vel petram, seu aliquorum armorum genus, si eum in aliquo leserit; emendet ei malum quod fecerit. Quod si illum consequi non poterit, per sola presumptione qua iactaverit, aut stet ei ad talionem sub ipso eodem pavore, aut emendet ei secundum unius plagie medietatem. Et si armata manu <eum> requisierit, si non vulneraverit, sed tantumdem scutum vel vestimenta inciderit vel in terra descendere vel cadere fecerit, similiter emendetur ei per mediam plagam. E és custuma de Tortosa que la elecció és d'aquel qui fa la emena, si pagarà la miga plaga o estarà a talió.*

20 *En aquestz usàgies se contén la custum de Tortosa, enaxí que la seynoria, nula pena per aquestz usàgies demanar no pot, sinó la quinta part d'aitant com serà condempnat lo demanat; per so com la seynoria en Tortosa ne en sos térmens, de nul crim públic o privat, no a ne pot ne deu fer contra alcun demanda ne accusatió, sinó tant solament lo quint de les condempnations en què alcun serà condempnat de so on clams seran fets peccuniàriament. E els sous són entesos de la moneda currible en Tortosa, e no d'altra moneda.*

reptare in aliquo de hominatico neque de sacramento transgresso. ¹⁴

9.29.14 *Si quis alicui homini jactaverit lanceam vel sagitam, vel petram, seu aliquorum armorum genus, si eum in aliquo leserit; emendet ei malum quod fecerit. Quod si illum consequi non poterit, per solam presumptionem quare iactaverit, aut stet ei ad talionem sub ipso eodem pavore, aut det ei secundum unius plagie medietatem. Et si armata manu eum requisierit, si non vulneraverit, sed tantumdem scutum vel vestimenta inciderit vel in terra descendere vel cadere fecerit, similiter emendetur ei per mediam plagam. E és Costum de Tortosa que la elecció és d'aquel qui fa la emena, si pagarà la mija plaga o estarà a talió. ¹⁵*

9.29.15 *En aquestz Usatges se conté la Costum de Tortosa; enaxí, que la seynoria nuula pena per aquestz usatges demanar no pot, sinó la quinta part d'aytant com serà condempnat lo demanat; per ço car la seynoria en Tortosa ne en sos térmens, de nuyl crim públic o privat, no ha ne pot ne deu fer contra algú demanda ne accusació, sinó tan solament lo quint de les condempnacions en què alcú serà condempnat de ço on clams seran feyts peccuniarment. E els sous són enteses de la moneda corrible en Tortosa, e no d'altra moneda.*

14. (9.29.13): Usatge 132.

15. (9.29.14): Usatge 58.

Vegeu també per a aquesta rúbrica J. BASTARDAS: *Usatges de Barcelona*. Fundació Noguera 1984.

RÚBRICA 30
HOC EST SACRAMENTUM JUDEORUM

9.30.1

- 1 Jueu, jures a mi que no mentràs, ans veritat diràs. JUR.
Jures per Déu Pare tot poderós, qui féu lo cel, e la terra, e la mar, e totes coses que en aquells són. JUR.
Jures per aquel qui dix: PER MI METEX JURARETS¹ E NO PERJURARETS² LO NOM DEL DÉU VOSTRE. JUR.
Jures per aquel qui a la mar terme posà dien: ENTRÓ ACÍ VENDRÀS. JUR.
- 5 Jures per aquel lo qual lo primer archàngel gità del cel. JUR.
Jures per les órdenes del cel, e per la compaynia dels àngels e dels archàngels que estan davant nostre Seynor. JUR.
Jures per aquel qui demostrà los abís e feu tremolar los puigs. JUR.
Jures per los trons e per les seynories, e per los principats del cel, e per les potestats de cherubín e
- 10 seraphín. JUR.
Jures per aquel qui lo primer home Adam en paraís establí. JUR.
Jures per aquel qui-l sacrifici d'Abel reebé, e Chaym aquel sacrifici a Abel dreturer maldix. JUR.
Jures per aquel qui Noé ab sa muller e ab tres fiyls, e ab les tres muylers, e ab les bèsties e les volateries, e ab totes les altres coses, que en l'arca, e-l temps del diluvi deynà salvar, per lo qual cascun liniatge fos
- 15 restaurat. JUR.
Jures per aquel qui de Sem, fiyl de Noé, lo poble de Israel deynà restaurar e los patriarches elegí. JUR.
Jures per aquel qui luità³ ab Jacob, e aquel tocanç la cuxa de Jacob feu-lo rancaylar, e dix a aquel:
NO SERÀS APPELLAT JACOB, MAS ISRAEL. JUR.
Jures per Jacob, e per los XII fiyls d'él, ço és Rubén, Judàs, Isachar, Gad, Aser, Zabulon, Neptalín,
- 20 Dan, Symeon, Leví, Josep, e Benjamín. JUR.
Jures per aquel, qui Josep deliurà de la mà de sos frares, e aquel gran seynor féu en los uyys de pharaó, per ço que per él la casa d'Israel fos salvada de fam. JUR.
Jures per l'entrament de Egipte, e per la nunciació veyla, que ja avia dita Jacob alçs seus fiyls. JUR.
Jures per aquel lo qual trobà la fiyla de pharaó, lo qual eylla nodrí, nomenat Moysés. JUR.

1. RÚBRICA 30, al manuscrit C i a les edicions: *Hoc est sacramentum iudeorum*; a la Sentència: *Formam iuramenti iudeorum que inferus ponitur approbant arbitri preter id quod in ultimo paragrafo que incipit: "Lo juheu com hom et cetera", ponitur scilicet de thora de bacino aque et de candela inessa que omnia et alia que sequuntur usque ad finem. reprobant ut iam supra in alio loco dixerunt.*

Estranyament, el jurament dels jueus no apareix al manuscrit A, si bé ho fa a la sentència arbitral, cosa que vol dir que el manuscrit en paper en què es basa la sentència, tan idèntic al manuscrit A com hem vist, no és en aquest punt igual. La sentència reprova el final, d'acord amb el que ja tenien dit referent a la candela i la safata d'aigua a 4.11.38.

De fet l'única vegada que a l'arxiu històric de Tortosa apareix el jurament és a *Comú II*, núm. 52 i en la forma llatina aprovada a Girona el 20 de febrer de 1242. És un document que sembla adventici a l'arxiu, tot i que apareix amb el seu número actual al catàleg de 1574, i que no respon al jurament que el text C porta com a rúbrica final. El document de *Comú II*, duu una data errònia tant al catàleg com a la còpia en pergami: 26-II-1242; però la còpia és simple, sense cap autoritat, amb una lletra i una retolació no habituals al nostre Arxiu. És en definitiva l'usatge núm. 171 (vegeu edició de Valls Taberner) que hauria d'haver estat recollit dins la rúbrica d'Usatges. Finalment, com hem dit, no figura al text A i el text C en duu un altre que és el que apareixerà, lògicament, a les edicions.

2. Al text C falta *jurarets* per completar el sentit de la frase.

3. El text C diu *liurà* on les edicions diuen *luytà*, com sembla correcte.

- 1 Jures per aquel qui parlà Moysés en l'arbre, e dix 4: JO SÓN. JUR.
 Jures per lo seynal lo qual dóna Déus en la mà de Moysén, ço és a saber, la vergua. JUR.
 Jures per les X maraveyles que féu Moysés en Egipte. JUR.
 Jures per aquel qui deliurà lo poble d'Israel de poder de pharaó, e la mar los obrí. JUR.
- 5 Jures per la mannà que menjaren los fiyls d'Israel XL ans en lo desert, e per l'aygua treyta de la pera. JUR.
 Jures per los manaments que nostre Seynor Déus vos manà observar. JUR.
 Jures per aquel qui dix: IO SO DÉUS SEYNOR TEU E NO ÉS SINÓ MI. JUR.
 Jures per l'altar que Moysés hedificà de les XII pedres del testament, en lo qual altar offeria a **Atem**
- 10 sacrifici fiyl d'Israel. JUR.
 Jures per les taules de la lig veyla. JUR.
 Jures per lo tabernacle en lo qual offeria Aaron lo sacrifici, e per lo sant altar. JUR.
 Jures per los seynals, e per les X maraveyles que féu Déus en Egipte. Ço és, les aygües tornar en sanc, e atressí en ranas e en cinifes, e en totes cinomies, e en tota la terra mort, e en tot lo bestiar de Egipte,
- 15 e foc, lo qual Moysés escampà, e feytes naffres en tots, e estené la mà e-l seu cel, e el Seynor ploc foc, e arbuxó, e vengué lagosta sobre tots los egipcians, e foren feytes escuridats per tres dies en tota la terra d'Egipte, e feu los egipcians d'ome tro a la bèstia; e per lo càntic, lo qual cantà Maria ab sos fiyls d'Israel, ab tempes, per ço con lo Seynor deliurà aquels, e cobrí los egipcians de mar que aquí era; e per la glòria de nostre Seynor que aquí apparia. JUR.
- 20 Jures per lo temple, lo qual bastí Salamó a servií de nostre Seynor. JUR.
 Jures per lo Josué fiyl de Dun. JUR.
 Jures per tots los regs e per les santes dels ebreus, e per tot lo linyatge e el poble d'Israel. JUR.
 Jures per tots los ordenaments que nostre Seynor guardar e observar comanà a Moysés. JUR.
 Jures per aquestes prophetes; Samuel, Isayas, Jheremias, Ezechiel, Daniel, Osee, Joel, Amós, Abdias,
- 25 Jonàs, Micheas, Naum, Abacuch, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias, Moysés, Josué e David. JUR.
 Jures per aquestes prophetes e per tots los altres qui l'aveniment del fiyl de Déu pronunciaren. JUR.
 Jures per los sants apòstols qui aquel per tot lo segle preïcaren. JUR.
 Jures per Messias, qui és dit antecrist, lo qual vosaltres esperats. JUR.
 Jures per la **tora** e per la **mazula**, per **honoy**, **adonay**, **loe**, **ara**. JUR.
- 30 E si mentràs davaall sobre tu a **harul** aquests VII; **malelaiud**, e **zisur**, **harahym**, **arabezien**, **beranarben salobeé**, **solabelam** 5. AMÉN.
 Jures per tots aquests sants: **Perari**, **Agab**, **Arà**, **Bimilas**, **Filianna**, **Honager**, **Celo**, **Lamech**, **Azach**, **Laore**, **Faya Johàs**, **Boragran**, **Melat**, **Tuobe**, **Trach**, **Buscisma**, **Mucrinti**, **Azdde**, **Trahibemu**, **Sigun**, **Gramatum**, qui interpretatur 6 **Deus** qui feu lo cel e la terra. JUR.
- 35 Jures per aquel qui seu sobre cherubín, e els àngels no creents en infern pregon acabaçà. JUR.
- E si d'açò mentràs ab los malvats d'abís sies turmentat per **secula seculorum**. AMÉN.
 Jures per aquel qui dix: JO SÓN PRIMER E DERRER, E NEGÚ ALTRE NO ÉS SINÓ MI. JUR.
- Conjur-te, jueu, per tots los sants que són e-l cel e en la mar, e en la terra e sots la terra. E conjur-te, per la sinagoga en la qual tu ores, e per tots los predicaments que as jurat ne oït «e per tota la tua memòria» 7
- 40 que si ver no jures, e d'açò mentràs, los teus cabeyls sien arrencats del teu cap. AMÉN.
 E la lum dels teus uyls perdes. AMÉN.
 Ab lo teu nas, alguna cosa no pusques olre. AMÉN.

4. El text C suprimeix *ab i //* sense que canviï el sentit "ab qui parlà Moyses en l'arbre e dix-li...".

5. El text C diu *solabelam* en lloc de *salabelam* com les edicions.

6. El text C diu *Gramatum* per *Bratamunt* i també: *interpretatur* on les edicions (des de 1539) diuen *interpretant*.

7. Falta a C "e per tota la tua memòria".

- 1 Unqua més o no torns alén. AMÉN.
Tota la tua memòria perdràs. AMÉN.
Ab la tua boca no pusques parlar. AMÉN.
Les tues mans te sequen. AMÉN.
- 5 Totes tes entramenes soferesquen tot mal e tota dolor. AMÉN.
Tot lo teu cors de mantinent de vérmens sia menjat. AMÉN.
E si alguns fiyls as, infern los sorbesca. AMÉN.
E aquells fiyls teus veges sorts, ranchallosos, e meseyls muyren. AMÉN.
E si mentràs, totes aquestes coses a tu venguen. AMÉN.
- 10 Encara sies estrayn e privat de la lum de la sinagoga. AMÉN.
E de la lig de Moysés, e de la observació del dissapte, e de la circumcisió, e de la purificació del segle,
e aqueles males ventures venguen sobre tu, axí com venc sobre aquels qui·l vedeyl en Oreb feeren. AMÉN.
Cremat sies de foch, axí com Sodoma e Gomorra foren cremats. AMÉN.
Viu te sobresca la terra, axí com sorbí Datan ⁸ e Abiron. AMÉN.
- 15 Condemnat sies de tota la lig de Moysés. AMÉN.
Venga sobre tu la maledicció, la qual donà nostre Seynor a la serpent qui Eva enganà. AMÉN.
E les malediccions d'Adam e d'Eva e de Chaym venguen sobre tu. AMÉN.
Si as vertut e perjures, no sies parçoner en les benediccions, les quals manà nostre seynor beneït sobre
lo mont de Garizmo, ans venguen sobre tu les malediccions que dites foren en lo pug de Eval. AMÉN.
- 20 Maleyt sies en la ciutat e en camp e en tot <loc> on sies; malit sia tot ço que has. AMÉN.
Malaït sies en anan e en tornan. AMÉN.
Malaït sia el dia en que fust nat, e la nuyt en que fust engendrat. AMÉN.
Lo dia aquel en lo qual t'infantà ta mare, sia tenebrós. AMÉN.
Trametrà nostre Seynor tu fam e set. AMÉN.
- 25 Trametrà nostre Seynor tot destruïment en tota obra que faces. AMÉN.
Trametrà nostre Seynor sobre tu tempesta, e febra, e frets, e foc ardent, e àer corruptut, e tota tempestat
te seguesca en tot loc on sies, entró que sies destrouit. AMÉN.
Ferra nostre Seynor la tua pensa e tot ço que has, e vajes palpan en mig del dia, axí con palpa orb en
escuredats, e la tua carrera no sia endreçada. AMÉN.
- 30 Tots temps sostengues calúmpnia, e sies premsut per violència, ne ajes qui te'n pusca deliurar. AMÉN.
La muller que as o aquela que auràs, altres hòmens ajen afer carnalment ab eylla, tu veent tot alò. AMÉN.
Cases bastesques, e en aqueles no esties. AMÉN.
Viyna plants, e del vi no pusques beure. AMÉN.
Lo teu bou sia sacrificat davant tu, e no menjaràs d'aquel. AMÉN.
- 35 Oveylles tues e àsens e altres bèsties que ajes, sien toltes a tu per tos enemichs. AMÉN.
Tot dia deffaliràs, e no sia fortea en la tua mà. AMÉN.
Lo fruyt de la tua terra e·ls trebayls e tots béns men uc poble que tu meyns coneixs. AMÉN.
Nostre Seynor firà a tu en pestilència, que unca més no pusques ésser guarit de la sola del peu tro al
cap. AMÉN.
- 40 Sement sembraràs en la terra e poc ne cuylliràs, e lagosts se menjaran. AMÉN.
Olives auràs en tes honors, e colir no les veuràs. AMÉN.
Fiyls e genres e fiyles auràs, e aquels e aqueles veuràs en captivitat. AMÉN.
Destruïment esdevendrà als arbres e als fruyts de la tua terra. AMÉN.
E si d'açò mentràs, nostre Seynor te confona tu e tota ta natura. AMÉN.
- 45 Los fiyls sien servus e adoraran Déus estrayns, los quals tu meyns coneixs. AMÉN.
Nunqua més tu ne aquels no ajats repòs, mas tots temps mal en tots locs. AMÉN.
E ajes temor de dia e de nit, e no ajes esperança en la tua vida. AMÉN.
Al matí diràs: QUI DARÀ A MI LA NUYT, per paor del teu cor; e a la nit diràs: QUI DARÀ A MI LO DIA, per
dolor que auràs. AMÉN.
- 50 Peresques ab Nathan e Abiron, los quals sorbí la terra vius. AMÉN.

8. El text C diu "Nathan" on les edicions diuen "Dathan".

- 1 Peresques axí con Sodoma e Gomorra. AMÉN.
Ages maledicció per tots temps en lo cors e en la tua ànima, e devals en infern viu. <AMÉN>.
Los teus dies sien feyts pocs e mals, e la tua vida sia turmentada en fam e en set e en tota mesquina.
AMÉN.
- 5 Tota dolor e tristea e pestilència e malaltia venga sobre tu. AMÉN.
La tua benedició e la oratió sia a tu en maledicció. AMÉN.
Malaït sia ton cap e tots los teus membres. AMÉN.
La tua lenga sia feyta muda, e els uyls teus sien feyts orbs, e les oreyles tues sordes. AMÉN.
Les tues mans sequen, los peus teus sien ranchayllosos, e detràs sien encorbats. AMÉN.
- 10 Malit sies durmén e vetlan<t>, jaen<t> e estan<t>, seen<t> e menjan<t>. AMÉN.
E sien malaïts tots los teus membres de la vèrtiç del cap tro a la unglà del peu. AMÉN.
Tota hora sies en poder del dyable, qui amén a tu en lo infern pus jusà, on foc més no és apagat, e vèrmens
no y moren. AMÉN.
E ab tota pena e ab tot turment crems en infern, **in secula seculorum**. AMÉN.
- 15 En lo dia del juhü; davant la cara de Déu, axí com aquesta candela és apagada, axí la tua anima sia
confusa, e d'aquí avant de tu no sia feyta alcuna memòria. AMÉN.
Ve-te'n sens pau, e jamés no ajes bé, mas tots temps ajes mal e la ira de Déu. AMÉN.

APÈNDIXS

1

LA CARTA DE L'ACAPTE DE LA CIUTAT DE TORTOSA.¹ (1149, novembre, 30)

A honor de Déu lo Pare omnipotent del Fil e del sant Esperit, [amén]. Jo en Ramon Berenguer, per la gràcia de Déu compte de Barchinona príncep de Aragó e marquès de Tortosa [e de Leyda].

Do a vós tots habitants de Tortosa e a tots los successors per tots temps en la ciutat de Tortosa, cases e casals, ors e ortals, camps e vinyes, laurades e hermes ab tots los seus pertinents en heretat pròpria, liura, francha, [e ingènua], e noble, axí com a cada u donaré per donacions mies e cartes les quals vos faré.

Don encara a vós munts e plans boschs e leynes a tots vostres usos propis axí de cases com de naus.

Don encara a vós prats e pastures e caçes, e ajats totes aquestes coses vós e tots los vostres successors après vós, liurament e franchament, ab [totes] les entrades e totes les exides sues axí com és haiit e contengut per terra del col de Balaguer entrò a Vayldiconà, e axí com va de la Rocha Folettera entrò a la mar.

Don encara a vós totes les aygües dolces e la mar a pescar e a navegar, exceptats los estayns e les salines en les quals a mi retench sola la novena.

Don sobre totes aquestes [coses] a vós que no donets en Tortosa leuda ne portatge ne passatge e que no faça [a vós] ne als vostres successors força alguna ni destret en les persones vostres o en les possessions, movents o no movents, ni per mi ni per persones a mi sotsmeses sinó ço que justícia [a mi] dictarà; la qual [justícia] tendrets e observarets segons les bones Custumes les quals davall done e escriure fiu. Totes les coses damunt escrites a vós entegrament don e fermament lou ensemps ab aquells estayns e les salines en les quals sola mia novena [a mi] retench.

Lo primer de costum de Tortosa és aquest:

A cel qui a altre serà deutor e al terme no-l volrà pagar, tro pel creador son clam a la cort sobre açò serà demostrat, lo deutor tot lo pleyt li restituescha e en après, aytant com costarà la quinta part del deute lo qual rendrà aytant del seu propi, aquèl meteyx deutor a la cort rendrà.

Aquel qui menaçant o erexent contra altre, colteyl o lança o espaa traurà, LX sols donarà a la cort o la mà dreita perdrà.

Aquel qui pendrà ladre en ladronici, tenga-l tant entrò cobre lo seu e puy a la justícia de la cort lo renda.

Peynores de deutors davant testimonis sien preses a terme. E si ladonchs no seran reemudes, après el

1. La versió catalana de la carta pobla, va retolada "Carta de l'acapte de la Ciutat de Tortosa". Si tenim en compte que *acapte* significa 'escriptura en què s'ha fet la investidura del féu' (Dicc. Labèrnia, 1865), sembla una denominació impròpia. En el cas de Tortosa, les donacions prenen amplitud i solemnitat. Per primera vegada, el sobirà de la casa de Barcelona, fa concessions que depassen en molt les que solien fer els senyors feudals en una carta pobla.

terme de X dies, si ladonchs no seran reemudes, agen plen leer aquels que [aque]lles tenran de les a vendre o d'enpeynorar, sens contrarietat e contrast.

E si alcun cavaller a alcun hom o fembra de Tortosa serà donador o deutor per si o per altre establí, [e al] terme no volrà rendre ço que deurà, pus que l'actor una vegada d'ell serà fadigat a la cort, peynor-lo d'aquí a avant de son cavayl o de son mul o de qualsque coses li trop sues que li plaurà, ab eyl o sens eyl; e aquell donador o deutor no li defena la peynora.

E aquel qui appellarà a altre cuguç o renegat o bare, e [en] aquela ora lo ferrà aquell a qui esta paraula aurà dita, neguna vengança o justícia no li-n faça hom.

Contençons o altres malafeytes que seran entre-ls habitants de Tortosa, sia leer als prohòmens de Tortosa adobar e pacificar entr-éls, si-s volran, enans que a la cort sien manifestades o a sagrament venguen.

Dels torts e de les malafeytes que feytes seran, pus que clam serà fet a la cort, fermen d'aquén dret e-l facen per juhí de la cort e dels prohòmens de Tortosa.

Per troba de sarrahí fugitiu que sia trobat de Tarragona tro al flum d'Ebre, I morabatí ne sia pres, e d'Ebre tro a Uyldechona II morabatins.

Totes les coses damunt dites a vós do franchament [e liura] e quítia, e sens vostre engan, e axí com és escrit, aquelles poderosament e fermament tingats e agats e per dret perpetual posseescats, salva la mia feeltat [en totes coses] e-ls meus drets. E d'aquí avant seré a vos bon governador e bon seynor e amaré per tots temps, e onraré e defensaré vostres persones e totes les vostres coses, en tot loc, per mi e per tots los meus, axí com a amichs cars.

Enadesch de rescaps a vós [que] per algun clam ni per algun reptir que a vós faça no façats ab mi bataylla ni ab algun seynor ni ab alcun batle de Tortosa. Totes aquestes coses don axí com és damunt declarat.

Nos tots habitants de Tortosa covenim a vós, seynor nostre, en Ramon comte, que siam a vos feels en totes coses.

Feyta aquesta carta [II kalendas december] lo dia de la festa de sent Andreu en l'ayn de [la encarnatió de] MCXLIX.

*Seynal d'en Ramon comte. *Seynal d'en Bn. de Tarragona archabisbe. *Seynal d'en G. de Barchinona bisbe. *Seynal d'en G.R. Seynal d'en P. Bertran. *Seynal d'en P. de Sentmenat. *Seynal d'en Bn. de Beylloch. *Seynal d'en Ponç de Cervera. *Seynal d'en G. de Copons batle del comte. *Seynal d'en Ponç escrivà qui aquesta carta escriisch.

Ans² que-ls Usatges fossen meses, solien los jutges jutgar que totes les malafeytes fossen per tots temps emenades, si no-s podien escusar, per negligència o per sagrament o per bataylla o per aygua freda o per calda. En axí deuen dir: "JUR A TU QUE AQUESTES MALAFEYTES QUE A TU FIU, AXÍ U FIU AQUELES AL MEU DRET E NO AL TEU MEYNSPREAMENT, E AQUELES A TU EMENAR NO DEIG PER DÉU E AQUESTS SANTS E ESTAR-NE A BATAYLLA O A UNA DE LES DAMUNT DITES JUDICES", ço és saber, d'aygua freda o calda.

Homicidi o cugúcia, que no-s poden escusar que no sien fets a meynspreament d'eyl, sien emendats e jutgats segons ligis e costumes.

Com lo seynor en R. Berenguer Veyl³, comte e marquès de Barchinona e d'Espayna subjungador⁴, viu e conech que en tots los pleys e-ls negocis d'aquela terra, les leys gòtiques no podien observar. Viu

2. Tot seguit de la Carta de Població, el ms. C comença amb els Usatges 1,2 i 3, inicia al 4, i acaba la transcripció amb la frase: **et cetera et sunt retro**, que ens remet a un altre lloc del manuscrit, com ho hem fet constar (nota 5, pàg. 519).

Encara en la part original del manuscrit C (folis 132-133), és al final del foli 133 quan comença a notar-se una variant en la lletra del manuscrit, amb la confirmació pontifícia del papa Honori.

3. El ms. C confon *Veyl* (Ramon Berenguer el Vell) i escriu *Vez-comte*, error que subsanem d'acord amb les versions de Valls i Taberner i Bastardas.

4. Hi ha una discrepància a continuació: on l'edició de Bastardas diu clarament en llatí **subjugator** (i la de Valls i Taberner **subrogator**), Bastardas, en la versió catalana, no ho té clar i diu que potser cal llegir *subjusticiador*, on Valls i Taberner llegeix clarament *subjugador* i el ms. C diu *subjungador*, tan prop del significat llatí de sotmetre i lligar, que és el significat final: "d'Espanya subjungador", (és a dir, de l'Espanya àrab que estava sotmetent). Trobem alguna altra vegada *Espanya*, amb el significat de l'Espanya àrab ("terra de sarrayns") o, per extensió, de les terres que no són del domini comtal (9.27.1).

encara molts clams e pleys que aqueles leys especialment no jutgaven, per loament e conseyl dels seus prohòmens ab la molt sàvia muler sua n' Almús, establí e mes Usatges ab los quals fossen tots los clams e les malafeytes destretament pledejades e jutgades e ordenades e emenades, car açò fo lo comte per auctoritat del Libre Judicial qui diu la principal elecció⁵ ha licència de fer leys, si justa noveletat o requer, e per discreció de real poder sia tractat en qual manera negoci sia manifesta per leys. E sola real potestat serà francha e leeriu de posar pena en pleys. E començen axí los Usatges.

Aquests són los Usatges de comunal ús *et cetera et sunt retro*.

5. També aquí ens sembla erroni el text C. Tant el text llatí de Valls i Taberner com el de Bastardas referit al Llibre Jutge, diuen "principalis eleccio licenciam habebit", ambdues versions, però, tradueixen "principalis" per la voluntat del príncep, que té elecció i llicència d'ajustar lleis, i així es fa legible el text de C: "el príncep haja elecció i llicència..." (vegeu VALLS I TABERNER, F.: *Los Usatges...* i BASTARDAS, J.: *Usatges...*)

2

CARTA POPULATIONIS DERTUSE.¹ (1149, novembre, 30)

Ad honorem Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus Sancti. Ego Raymundus Berengarii gratia Dei comes Barchinone, princeps Aragonensis, atque Ilerde et Tortose marchio.

Dono vobis omnibus habitatoribus Tortose, cunctisque successoribus vestris in perpetuum in civitate Dertuse, domos et casales, ortos et ortales, campos et vineas, cultos et heremos, cum omnibus eorum pertinenciis in hereditate propria libera francha et ingenua, sicut unicuique dabo per donativos meos² et cartas quas facturum sum vobis.

Dono etiam vobis montes, planos et boscos et lignamina ad omnes vestros usus proprios, tan domorum quam navium.

Dono etiam vobis prata et venaciones et paschua, et habeatis hec omnia vos et omnes successores vestri post vos libere et ingenue, cum omnibus ingressibus et egressibus, sicut habentur et continentur per terram de Colle Balagarii usque ad Vlldechona: et sicut pervadit de Rocha Foletera usque ad mare.

Dono iterum vobis aquas dulces et mare ad piscandum et navigandum, exceptis stagnis et salinis, in quibus retineo solam meam novenam.

Dono insuper omnibus vobis quod non donetis amodo in Tortosa, leudam <neque portaticum> atque³ passaticum, et quod non faciam vobis nec successoribus <vestris> 'aliquam forciam <vel districtum>⁵ in personis vestris, vel <in>⁶ possessionibus mobilibus et immobilibus, neque per me neque

1. La Carta Populationis Dertuse, que transcriu el manuscrit C es correspon a la versió templària, segons la nostra interpretació (Vegeu *La Gestació...* pp. 73 i seg., i Apèndix Documental pp. 297-304), si bé porta la signatura del comte i no la dels templers i té alguna altra variant que assenyalaré. Diu però *superius* on ha de dir *subterius*, que és la variant més notable de la versió templària.

Ocupa el foli 139v. i 140 i forma part, per tant, dels textos afegits al còdex original amb lletra més petita i descurada. La transcripció té variants possiblement degudes a la tardana escripturació més que a una altra causa. N'anotem les principals (remetem, en tot cas, a "La Carta de Població del territori de Tortosa" MASSIP, J.: *La Gestació...*, pp. 73 i seg.)

2. "Donativos meos" per "donationes meas" és un canvi minimitzador: la *donatio* és més solemne i el *donativum* pot ser interpretat com a "cosa que es promet" segons el Diccionari de Nebrija (edició 1764). El text es refereix a les donacions solemnes de cases, finques, etc. És l'apartat I a) de l'esquema que donem més avant. (Nota 18)

3. Introduïrem amb claudàtors angulars les omissions de la còpia del ms. C "neque portaticum". És una de les exempcions de l'apartat I b) de l'esquema que citem. A continuació el text C diu "atque" per "neque" passaticum.

4. Falta al ms. C *vestris*, i ho introduïm.

5. Falta al ms. C "vel districtum".

6. Falta al ms. C "in", i ho introduïm.

per personas michi subditas, nisi quod sola justicia mihi dictaverit, quam justiciam tenebitis et <ob>servabitis⁷ secundum bonos mores et Consuetudines quas superius vobis dedi et scribi feci. Omnia quoque subscripta⁸ vobis integritate dono et firmiter laudo, simul cum ipsis stagnis et salinis in quibus solam meam novenam retineo.

Primus siquidem modus Tortose civitatis hic est:

Quicumque alicui extiterit debitor, et ad terminum noluerit ei paccare postquam exactor querimoniam suam super hoc curie exposuerit, causam suam debitor integre ei restituat et postea quantum constaverit quinta <pars>⁹ illius debiti quod reddiderit, tantum de proprio suo idem debitor curie reddat.

Si quis etiam minando, vel irascendo contra <allium>¹⁰ cultellum vel ensem vel lanceam traxerit, LX solidos curie donet, aut manum dexteram perdat.

Qui autem prendiderit latronem in latrocinio, teneat eum donec sua recuperet, et postea illum ad justiciam curie <reddat>.¹¹

Pignera vero debitorum coram testibus accipiantur ad terminum, que si tunc non fuerint redempta, consignentur¹², inde post terminum X dies que si tunc redempta non fuerit, sit deinceps licitum eis qui tenuerint eam vendere vel impignorare sine alicuius contrarietatis obstaculo.

Et si quis miles alicui homini vel femine Tortose fuerit traditor¹³ vel debitor per se vel per alium, et statuto termino noluerit reddere quod debuerit, postquam actor semel fuerit de eo fatigatus ad curiam, pigneret deinde suum datorem vel debitorem de cavallo suo, aut de mulo, aut de quibuslibet rebus suis quas cum eo vel sine eo invenire potuerit, et ipse dator vel debitor pignus, ei non deffendat neque contendat.

Et si quis appellaverit alterum cucurbitam, hoc est cuguç, aut renegatum, aut baudatorem et eadem hora percusserit eum, <ille¹⁴ qui> hoc verbum protulerit nulla de eis vindicta vel justicia requiratur.

Contenciones vero et alia malefacta que fuerint infra habitatores Tortose, sit licitum probis hominibus abtare et pacificare ad invicem, si voluerint, antequam curie manifestentur vel ad sacramentum deveniant.¹⁵

De injuriis et malefactis que facte fuerint, postquam clamor fuerit factus ad curiam, firment inde directum, et faciant per iudicium curie et proborum hominum Tortose.¹⁶

De invencione vero fugitivi sarraceni qui inventus fuerit de Tarracona usque ad Iberum flumen,

7. El text diu servabitis per observabitis.

8. El text diu **subscripta** on la versió original diu **suprascripta**.

9. Falta **pars** i ho introduïm.

Després de **Primus siquidem modus...** comencen els Costums pròpiament dits, apartat II del nostre esquema. El primer es correspon a 1.5.1 (acció contra el deutor morós).

10. El text diu erròniament **pascendo** per "**irascendo**" (contra...). Ho corregim i afegim **allium** perquè tingui sentit, com als textos de AMT.

És el segon costum de la Carta i es correspon a 1.1.13 (amenança armada).

11. Falta **reddat**, i ho suplím.

És el tercer costum de la Carta i es correspon a 1.8.1 (lladre sorprès in fraganti).

12. El text diu **consignentur** per **conserventur**, que és el que apareix tant en la versió comtal com el la templària: és a dir, que poden **retenir** els béns per 10 dies, no **consignar-los**. És el quart costum de la Carta i es correspon a 1.3.14/15 (venda de penyores, reprovat a 1277)

13. El text diu **traditor** (com la versió templària) i no **dator** (com la comtal).

És el cinquè costum de la Carta i es correspon a 8.5.7 (Deute de cavaller).

14. El text diu erròniament **au<t>(?)** per "**ille qui**". Ho suplím.

És el sisè costum de la Carta i es correspon a 1.5.13 (Eximent per lesions quan la persona injuriada reacciona **ipso facto**; reprovat a 1277).

15. És el setè costum de la Carta i es correspon a 1.5.13 (Conciliació prèvia).

16. És el vuitè costum de la Carta i es correspon a 1.6.1 (Ferma de dret).

unus morabatinus accipiatur; et de Ibero usque ad Vlldechona duos. ¹⁷

Supradicta omnia vobis dono ffrancamente et libera et sine vestro enganno modo prescripto, ut ea potenter et firmiter teneatis et habeatis ac jura perpetua possideatis, salva in omnibus mea fidelitate et meis directis. Et amodo ero vobis bonus rector et bonus dominus, et amabo semper atque honorabo et defensabo personas vestras et omnia <vestra>, ubicumque per me et per meos omnes posse habuero, sicut meos propios et michi carissimos.

Addo iterum vobis quod per clamorem aut per ullum reptir quod vobis facerem non faciatis mecum batayam neque cum ullo seniore <aut bajulo> ¹⁸ de Tortosa.

Propter hec omnia dona superius comprehensa, nos omnes habitatores Tortose convenimus vobis domino nostro Raymundo comiti subscripto, ut simus vobis fideles in omnibus.

Facta ista carta II° kalendas decembris die festo sancti Andree, anno dominice incarnationis M.C.XXXX.VIII.

**Signum Raymundi, comitis. *Signum Bernardi terrachonensis archiepiscopi. *Signum Guillelmi barchinonensis episcopi. *Signum Guillelmi Raymundi. *Signum Petri Bertrandi. *Signum Petri Sancti Minati. *Signum Bernardi de Belloloco. *Signum Pontü de Cervera. *Signum Guillelmi de Copons bajuli comitis. *Signum Petri scribe, qui hoc scripsit die et anno prescripto.*

17. És el novè costum de la Carta i es correspon a 6.1.3 (Troba de sarraïns).

18. Falta "aut bajulu" i ho suplím.

És el desè costum de la Carta i es correspon a 1.1.12 i 9.12 (Prohibició de fer batalles).

Per a la millor comprensió del que diem, donem el nostre esquema (*La Gestació...*, pp.78 i seg.):

I a) Donacions (que passaran a Costums: 1.1.4; 1.1.6; 1.1.7; 1.1.8).

b) Exempcions (que passaran a Costums: 1.1.5 i 9.19.1).

II Costums pròpiament dits: Un grup de deu recollits a la Carta (i que consignem en les notes anteriors a partir de la 9).

CARTA POPULATIONIS VILLE ULLDECONE.¹ (1274, març, 21)

Noverint universi quod nos frater Berengarius de Almenara, humilis castellanus Emposte, consilio et voluntate fratris Bernardi de Salanova, comendatoris domus Bayalarum et fratris Raimundi Alberti, comendatoris domus Avinionis et fratris Arnaldi de Ribellis, comendatoris domus Ilerde et fratris Raymundi de Cribayno, comendatoris domus Cesarauguste et fratris Galcerandi Alberti, comendatoris castri Siscarii et fratris Galcerandi de Timor, comendatoris Sancti Petri de Calanda et de Casp et fratris Bernardi de Miravallibus, comendatoris Calataiubii et fratris Martini Lopiç de Sadava, comendatoris domus de Mallen, nec non et aliorum omnium fratrum congregatorum apud Empostam in capitulo generali, damus et concedimus vobis Deodato Gaçull, Arnaldo de Miralles, Berengario Asteller, juratis et Petro Ginerii, Johanni Texidor, Johanni Çalbiol, Petro Forcadelli, Berengario Forcadelli, Petro Ferrer, Vitali Pujades, Arnaldo Pastoris, Bernardo Fible, Arnaldo Portafogence, Bernardo Domenech, Johanni Vila, Nicholao Ermini, Guillelmo Estela ac universis populatoribus et habitatoribus castri ville de Uylldechona que nunch est presentibus et futuris, licenciam et liberam facultatem transferendi vos et villam et alia bona vestra ad locum qui dicitur dominicatura de la Foya et ibidem faciendi populacionem sive villam que nuncupetur Sanctiis Luchas de Uylldechona ad habitandum sub condicionibus inferius nominatis. Dicta autem dominicatura est sub dominio Hospitalis. Et affrontat, ex una parte subtus bassam que est in fundo orti et vadit usque ad marginem qui est supra el poachol de l'oliver, ex alia parte a sorte de Podio usque ad sortem d'en Vallmanya.

Predictam autem populacionem sic damus et concedimus vobis et vestris successoribus quem ad modum concessum est per cartam nobilis viri Raimundi de Muncada, domini quondam, dicti loci et Falconi de Stornell, quondam, castellani Emposte, predecessoribus nostris, et prout in instrumento confirmacionis Huchonis de Fullalquer, quondam, castellani Emposte continetur ad forum et Consuetudinem civitatis Dertuse. Dictam, autem, populacionem sic vobis concedimus ut eam habeatis liberam et ffrancham ad faciendum domos et corralia cuilibet ut in rem suam propriam et ad vendendum, dandum, impignorandum et alienandum cuicumque volueritis, exceptis militibus et sanctis, sine aliquo genere servitutis. Concedimus, inquam, vobis et vestris successoribus et aliis populatoribus

1. Ocupa el foli 140v i 141 del manuscrit C. Forma part dels textos afegits amb lletra diferent al còdex original. (Vegeu FONT I RIUS, J.Ma.: "Cartas de Población..." dins *Diplomatario...* pp. 482 i seg.)

qui nunc ibidem sunt vel pro tempore fuerint quod in causis, iusticiis et calonis sitis iudicati, conventi et reconventi ad bonos foros et Consuetudines civitatis Dertuse. Concedimus, eciam, vobis usum et aque austum putey nostri iuxta turrim. Item, concedimus vobis aquam rivi de Uylldechona de dicto loco noviter populando usque ad locum qui dicitur Cenia ubi magis eam accipere volueritis sine dampno tamen molendinorum nostrorum; et in istis molendinis non intelligimus molendinum de na Forcadella nec d'en Vidal Pujades. Item, concedimus vobis licenciam domos retinendi in castro quod nunc est et solum ipsarum et portandi ligna et lapides vel demitere cohopertas et hoc sit in voluntate vestra. Item, concedimus vobis illud quod super est de dominicatura nostra supradicta ultra limites dicte populacionis usque ad caminum Valencie, detur universis populatoribus fanechata per duodecim denariis censualibus, salva tamen fathica et firma et laudimio decimum denarium de toto precio. Item, concedimus vobis quod quilibet popullator habeat pro statica, sexdecim braces regales ex utroque latere, et quelibet braça contineat octo palmos regales. Et si quid remaneat, cum primi populatores receperint infra limites supradictos, illud possint habere et popullare alii qui venerint et voluerint populare. Retinemus autem in dicta concessione nobis et successoribus nostris ortum situm cum domibus suis, quemadmodum parietibus novis et antiquis est conclusum, que ad nostrum dominium et proprietatem retinemus. Retinemus etiam, nobis et nostris successoribus, jura omnia minorum et locum competentem ad ecclesiam et ciminterium. Et insuper duo statica et dimidium talia sicut vestra, pro mercato, platea, macello et operatoriis ad opus nostri ubi recipere voluerimus. Predictam autem, popullacionem, inquam, concedimus vobis ad consuetudines civitatis Dertuse sicut nobilis vir Raimundus de Muncada, quondam, Falco de Stornello, H. de Fullalquerio, quondam, castellani Emposte in suis donacionibus et confirmacionibus concesserunt.

Data Emposte XII Kalendas aprilis anno Domini Millesimo CCo LXXo tercio.

**Signum fratris Berengarii de Almenara. *Signum fratris Bernardi de Salanova. *Signum fratris Raimundi a Alberti, *Signum fratris Arnaldi de Ribellis. *Signum fratris Raymundi de Crebayno. *Signum fratris Galcerandi Alberti. *Signum fratris Galcerandi de Timor. *Signum fratris Bernardi de Miravallibus. *Signum fratris Martini Lopiç, supradictorum castellani et comendatorum predicta omnia concedimus et firmamus.*

Testes huius rei sunt: Guillelmus de Montealbano, Berengarius de Muncada, Petrus Andree, Matheo Cortina.

**Signum Guillelmi Taraschoni, notarii publici auctoritate domini regis Aragonum per totam iurisdictionem suam, qui, mandato dicti domini castellani et aliorum supradictorum fratrum, hoc scripsit et clausit loco, die et anno prefixis, cum litteris rasis et emendatis in XIa linea ubi dicitur «sexdecim».*

INSTRUMENTUM SENTENCIE DOMINI REGIS PETRUS.¹ (1199 gener, 1)

Ego Petrus Dei gracia rex Aragonum, et comes Barchinone assistentibus mihi Bernardo de Portella, Dalmacio de Crexello, Petro de Pulcrovisu, Eximino de Lucia, Petro Vincenti sacrista et Guillelmo de Duroforti, in causa que vertebatur inter templarios ex uno latere, et homines Dertuse ex alio latere, super judicatura quam homines Dertuse ad se ex toto pertinere dicebant; auditis inquam allegacionibus utriusque partis, et rationibus diligenter inspectis, cum consilio predictorum, nobilium, et discretorum virorum, et aliorum quam plurimum, talem inter eos sententiam profero. Si controversia fuerit aliqua inter dominos Dertuse et habitatores Dertuse, firmato directo in manu vicarii <Dertuse pronunciando judico, quod domini Dertuse cum quibus causam habuerint, constituent judices in causa illa, et faciant eam judicare de jure, et secundum rationem; si vero aliqua causa fuerit inter habitatores Dertuse, firmato directo in manu vicarii>² sicut fieri consuevit, causa illa ducatur³ per judicium curie et proborum hominum Dertuse sicut <in> instrumento habitatorum Dertuse ab avo nostro nobilissimo comite Barchinone quondam facto plenissime continetur. De hiis omnibus excipiuntur episcopus, et ecclesia, cum conventu et omnibus clericis suis et rebus eorum et familiis suis qui victum ab eis recipiunt; de hominibus autem laicis, qui possessiones ecclesie vel ecclesiarum <ad censsum>⁴ vel ad quartum, vel ad quintum, vel ad aliquam portionem, quam ecclesia de possessionibus prenominate percipiat, si contencio fuerit inter eos super ipsis possessionibus,

1. Vegeu MASSIP, J.: *La Gestació...* Pel que fa al contingut pp. 79 i seg. Per a la transcripció, *Apèndix Documental*, 4, pp. 310-312. El text va al foli 133 i 133v. del ms. C i és l'últim amb la lletra del còdex original.

2. Afegim el que falta al ms. C, d'acord amb la documentació de AMT que utilitzàvem en el nostre *Apèndix* citat. És un cas clar d'homoioteleuton.

3. El text del ms. C diu ducatur on ha de dir decidatur segons AMT.

4. El text C diu "ecclesie vel ecclesiarum" on els textos de AMT diuen "ecclesie et clericarum ad censum". Suplim "ad censum" i deixem "ecclesiarum" ni que el significat no sigui exactament el de "clericarum". Per a aquest text i el seu valor, vegeu *La Gestació...*, pp. 79 i seg. , i 3.6.2, nota 3, pàg. 149 d'aquesta edició.

*firmetur illa causa in potestate ecclesie, et decidatur per iudices ibi ab ecclesia constitutos; si autem ⁵ causa fuerit inter illos de aliis possessionibus, sive de aliis quibuscumque rebus, sive petitionibus, sive in rem, sive in personam, firmamentum ⁶ et iurisdictio pertineat ad curiam, et vicarium, sicut usque modo pertinere consuevit. De Gizberto autem, cum toto capite manso suo, et de filiis Juceff Corveylla cum toto capite suo manso, et de filiis Içach qui fuerunt regine veteris, cum toto capite manso suo, et de Avingalbo sarraceno, cum toto capite manso suo, sicut fieri consuevit nulla immutacio in eis penitus facta fiat. Datis Dertuse kalendas januarii, per manum Johannis Bartensis domini regis notarii, et mandato eius scripta, anno Domini M^o-C^o-XC^o-VIII°. *Signum Petri regis Aragonum, comitisque Barchinone. *Signum Petri Ausonensis sacriste et iudicis. *Signum Arnaldi de Castro-Bono vicecomite. *Signum Bernardi de Portella. *Signum Eximini de Lucia. *Signum Guillelmi de Granata. *Signum Petri de Tarrega. *Signum Johannis Bazenssis domini regis notarii.*

5. El text C diu autem on AMT diu vero.

6. El text C diu firmetur, on AMT diu firmamentum, i així ho corregim, com sembla correcte.

**CARTA CONFIRMATIONIS DOMINI PAPE CONSUEUDINUM
CIVITATIS DERTUSENSIS.¹ (1219, desembre, 15)**

Honorius episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis civibus dertusensis, salutem et apostolicam benedictionem. Iustis petencium desideriis, dignum est, nos facilem prebere consensum et vota que a rationis tramite non discordant, effectu prosequente complere. Ea propter, dilecti in domino filii, vestris iustis precibus inclinati, libertates et immunitates a clare memorie Raimundo comite barchinonensi, qui civitatem vestram de manibus eripuit paganorum, vobis pia et provida liberalitate concessas, sicut eas pacifice obtinetis, vobis auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere, vel ei ausu temerario contrahere. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursum. Datum Viterbii XVIII kalendas januarii, pontificatus nostri anno quarto.

1. Transcrita al foli 133v. del ms. C, és feta encara amb lletra d'època, una mica més gran que la del còdex original.

6

SENTÈNCIA DE FLIX.¹ (1241, maig, 8)

Les parts, emperò, en la nostra presència establides; aportades per la part de la universitat de Tortosa algunes cartes e altres documents, axí de scriptures de raonable costuma, segons que deien, com d'altres coses per les quals fermament aferma, com per donacions de prínceps, segons que en les cartes d'aquella contenir era vist, la entenció lur e la deffensió ésser fundada, com encara per altres coses; esguardades encara les raons e les allegacions e altres documents, per los quals la part del maestre, e dels frares, e del dit Guillem de Muntcada, la sua entenció fundada, semblantment aferma sobre totes coses universes e sengles de cascuna part demanades, axí de dret com de fait; diligentment examinat lo negoci après plena renunciació de les parts, de volentat d'aqueles e de exprés consentiment, sobre les coses damunt dites dugem arbitrador, e la nostra volentat sobre aquels articles declarada; lo qual arbitre fo per les parts en continent atorgat e confermat expressament, segons que sobre ls universes e sengles capítols daval espressats ferm e no revocable és haüt; lo qual, enperò, arbitre sobre aquels capítols nos pronunciam sots pena de MM morabatins en aur desús contenguda; la qual pagada, no per ço meyns ferm romanga lo compromés. E açò metex la volentat de les parts conferma.

Primerament, emperò arbitran, pronunciam, que ls hòmens de Tortosa, tan universes com sengles, al maestre e als frares qui per aquel hi seran establits en Tortosa, e a-n Guillem de Muntchada o al veguer d'aquels per nom d'éls e de tots lurs successors, en per tots temps fermen de dret en la Çuda, o en la ciutat de Tortosa, en qualque loc aquels seynors volran, qualque hora e quantes que vegades els volran reebre fermament, ço és saber de tots clams e demandes criminals sia-s que del crim civilment sien feytes, les quals aquels seynors contra los universes e sengles de la universitat de Tortosa per presones pròpies, sia-s maestre o comanador o per los frares, sia-s en Guillem de Muntcada per pròpia persona, sia-s per sos cavayllers o fils de cavayllers, qui sien fils de cavayllers e de dones, sia-s per los escuders, axí del temple com d'en Guillem de Muntcada, los quals contínuament menaran cavalcant, sia-s per los donats d'aquels Templers meteyxs en la lur taula contínuament menjans e usant draps dels frares a vestir, sia-s per mort o per greu nafra de lur compaynia, axí bé aquels mestres frares, comanadors o alguns tenents locs d'aquels, contra los universos e sengles de Tortosa, sia-s criminalment, sia-s civilment de crim duran proposadors. D'aquest nom emperò de compaynia, exceptam los troters, de la mort dels quals, arbitram,

1. La versió catalana de la sentència de Flix ocupa els folis 127 i 128 del ms. C. No hi ha variants notables respecte de la que publicava Oliver al vol. IV de la seva *Historia del Derecho...* pp. 491 i seg.

que-n sia feyt axí com de l'altra companynia de nafra. Emperò si seran nafrats o en qualque altra manera enjuriats, sian fermat dret en la cort de la ciutat dejús, e aquí se men lo plet. Encara que fermen a eyls dret en aquel loch meteyx, ço és a saber de la Çuda, si de les leudes o d'emparaments fets per raó de leudes; los quals emparaments los hòmens de Tortosa auran trencats sia-s de les rendes a aquels seynors tant solament pertaynens, vulen contra los universes e sengles proposar qüestió. De totes les altres qüestions, emperò, civilment posades per aquels seynors o per los veguers, fermen dret los hòmens en poder de la cort de Tortosa, no en la Çuda, mas en la ciutat dejús, axí como és tro açí acostumat, e aquí lo plet se men sots l'examinament de la cort de la ciutat. Sobre les qüestions, emperò, de les quals se ferma dret en la Çuda, axí com desús és escrit, sia menat lo plet dins los primers murs de la barbachana de la Çuda de Tortosa, dins la primera porta e prop d'aquela, axí com hom i ve de la ciutat a la Çuda, sots examinat del jutge, lo qual los seynors de Tortosa establiran en aqueles metexes. Lo qual jutge per los seynors de Tortosa sobre les qüestions damunt dites establí, per jus dret e feel juhií; primerament segons los Usatges de Barchinona, après segons raonables Custumes de la ciutat de Tortosa, o en altra manera, segons que costumats és estat entrò açí, departesca entre aquels ciutadans e los seynors de Tortosa, les desús dites criminals qüestions, sia-s de crim sia demanat «civilment».

Altra vegada arbitran deym, que los hòmens de Tortosa ajen barques de passatge, ab lo passatge franques e liures, axí que-ls seniors de Tortosa algun dret no y demanen en aqueles coses, a les quals perpetual calança posam, ne altres «no puguen» construir barches ne aver, per ocasió de les quals o rahó «la renda» de les barques de la universitat dels hòmens de Tortosa o lo dret d'aqueles, en alcuna cosa se nafràs. Ajen emperò los seynors de Tortosa e les lurs companynes, passatge en les barques de la ciutat e de Xerta franch e sens preu e sens despesa alcuna, aytambé en les coses com per les persones. E ajen e prenguen X mazmòdines cascun ayn per departiment de les dites barques; les quals mazmòdines la universitat de Tortosa a eyls assigne en loch segur e covinent on la recepció d'aquels perir no puscha.

Los bayns emperò a costroir e a refer los murs de la ciutat pertanguen als quals foren deputats; les rendes de les quals e les exides sien despeses en la fàbregua d'aqueles, segons a arbitre de II prohòmens de la ciutat qui aquels reeben, la negligència e la colpa de les quals sia correcta per la cort e per los prohòmens de la ciutat; posants calança a aquels seynors sobre aquels bayns e sobre els manaments d'aquels.

Item, arbitrant, pronunciam que-ls hòmens de Tortosa universes e sengles qui per especial donatió de reys e de seynors de terres en les montaynes posseexen, aqueles franchises e liures agen e posseesquen, per lur dret, en pau e quítiamet, e que les pusquen als colons o a quals qui-s vuylen dar, o ab qualque títol les laurades e no laurades per arbitre de lur volentat o logar aqueles; semblantment e les terres no laurades en aqueles montaynes per lur cura o per lurs despeses a nova cultura les han duytes, aqueles semblantment ajen e posseesquen franchises e liures e quíties; e aqueles aytambé pusquen donar o per volentat de lur arbitre a logar. Enaxí emperò que-ls colons, qui aqueles pendran a laurar si d'aqueles terres és feyta qüestió, en poder dels seynors qui aqueles terres donaran a laurar, fermen dret e davant eyls pledejen. Si, emperò, sobre altres coses entre els colons e els seynors, o entre aquels colons o entre colons e cascuns altres, qüestió naxerà, sia fermat dret en la cort de Tortosa, e aquí men-se lo plet. A aquels, emperò, qui ne per especial donatió ne per lur cura a cultura noveylla, terres aduran mas quayx per auctoritat pròpria a si dret prenien, no ajen res en aqueles; e a aquels hòmens sobre aqueles terres calança perdurable posam, si donchs per aventura aqueles no volien de noveyl laurar e adur a cultivament.

Item, arbitran, deym que com per manament de la cort de Tortosa per los deutors, penyores seran preses, aquela cosa sia observada de XIII dies, segons que entrò açí ha acostumat, enaxí que los seynors o lurs veguers no pusquen [quinta] o altra part demanar, per ço cor los deutors atorgans los deutes a la pagua costreynten, jassia ço que sia necessària ², après XIII dies, judicial constitutió o exsecució faedora.

Item, arbitran, deim que-ls hòmens de Tortosa justes e dretes ajen les mesures establides, axí en donar com en reebre.

Les flequeres, pan dret e de just pes façen, en les quals coses totes, si [en] algú o alguns serà trobada falsia, per la cort e per los prohòmens de la ciutat sia castigat; los quals, si negligens hi seran, la lur negligència e la colpa los seynors de Tortosa castiguen e esmenen, e prenguen d'aqueles flequeres que preses seran en la falsia, sens tot aminvament, ço que n'és costumats d'observar.

2. La versió del ms. C diu *necessària*, com ens sembla correcte, on la del text transcrit per Oliver diu *notòria*.

Jutgam encara, que la crida per nom dels seynors e dels prohòmens de la ciutat en les crides e en los bans e en les altres coses que pertaynen a l'offici de la crida, públicament crit; com per aquestes coses no paregua que als seynors sia perjudici.

Item, arbitran deïm que'l quaranté, lo qual los seynors han acustumat de pendre en farina e en blat, d'aquí a avant no prenguen ni algun dret hi demanen en aquela.

E els hòmens de Tortosa, pronunciam, que per dret no-n sien tenguts, com aparegua que sia introduyt en peryl d'ànimes. Açò metex en la acció que tolta vulgarment és nomenada o leuda, la qual los seynors de Tortosa assí per raó de bestiar injustament e sens rahó prenien. Semblantment arbitrans en les quals, ço és a saber, quarenté e tolta, a aquels seynors perpetualment «calança» posam, als hòmens de Tortosa sobre los manaments del quarenté e tolta dels seynors, perpetual calança posants.

Item, diguem, arbitran, que per troba de sarayns fugitius que són o han estat dels ciutadans de Tortosa, los seynors d'aquí a avant res no prenguen per trobes sobre ço que reebre n'an acustumat, a eyls calança posans.

Item, arbitran, pronunciam e declaram la volentat nostra que totes les injúries e les demandes e encara les qüestions, sien jaquides de la una part e de l'altra, les quals los seynors de Tortosa contra los universes e sengles de la universitat o la universitat contra eyls entrò en aquest present dia, moure per alcuna raon podien, e a aquels sobre aquestes coses perpetual calança posam, los universes e sengles de la universitat de Tortosa e los damunt dits seynors de les damunt dites injúries, qüestions o demandes de tot en tot absolvents.

Item, cor, per les damunt dites qüestions e demandes, los seynors de Tortosa en lo pleyt a seguir moltes, segons que hom diu, feeren despeses, la univesitat de Tortosa a aquels en DCC mazmòdines sentencialment condempnam.

Item, arbitran, deym que·ls seynors de Tortosa confermen, loen, e aproven als hòmens de Tortosa totes lurs franquees, costumens e donations, les quals per donacions de príncep, o prescripció longa entrò açí han aüt e tengut; salves les coses universes e sengles que desús són espressades. *Quod est actum VIII idus madii anno Domini MCCXL primo.*³

3. Per a l'anàlisi de la Sentència de Flix, vegeu MASSIP, J.: *La Gestació...* pp. 91 i seg.

COMPOSICIÓ DE FRARE GALART DE JOSÀ.¹ (1272, novembre, 16)

Manifesta cosa sia a tots; com pleyt fos estat longament² entre'l maestre de la cavalleria del Temple en Aragó e en Catalunya, e el noble baró en Ramon de Muntcada, e els frares de la cavalleria del Temple demanant de una part, e els ciutadans de la ciutat de Tortosa deffenent de l'altra, sobre ço, és a saber; que'l maestre e en Ramon de Muntcada e els frares damunt dits affermaven que'ls ciutadans de Tortosa usasen d'alcunes custumes a dret contràries, e per les quals la juridicció d'aquels maestre e d'en Ramon de Muntcada e dels frares de la cavalleria del Temple ere mirvada, e demanaven les custumes, les quals los dits ciutadans usaven, que fossen a éls donades; e segons aquestes coses e moltes d'altres e'l libel del maestre e d'en Ramon de Muntcada e dels frares del Temple ere vist contenir. Emperò sobre aquestes e les altres «coses» contengudes e'l libell e que d'aquel penge, frare Guaylard de Josà comanador de Tortosa e procurador del baró religiós frare A. de Castelnou maestre de la cavaylleria del Temple en Aragó e en Cataluyna, per auctoritat e manament especial del dit maestre, e del damunt dit en Ramon de Muntchada, de conseyl e d'assentiment de frare Bernat de Puigalt comanador de Miravet e lochtinent d'aquel maestre, lo dit maestre absent, e de frare R. de Vilalba comanador d'Orta, e de frare R. de Muntgrí, e de frare P. de Muntpalau, comanador de València, e de frare Dalmau de Seró, comanador de Montsó, e de frare A. de Casteyllveyl, comanador de Xivent, e de frare Domingo de Fraga, comanador d'Azchó, e de frare A. d'Odena, e de frare Berenguer de Sent Marçall, de la una part.

E en P. Jordà, e en G. Carbó, e en R. Guàrdia, procuradors síndichs e actors de la universitat de la ciutat de Tortosa, de l'altra; avent manament d'aquela universitat, a composició amigable vengueren, çó és a saber, en aquesta manera, que «en» totes e sengles causes peccuniaris o civils, lo veguer de Tortosa qui per temps serà elege II hòmens, ciutadans de Tortosa, qui determenen ab lo veguer aquel plet o plets, axí

1. La Composició de Josà ocupa el foli 124 i 125. del ms. C. És, per tant, dins la part original del còdex. No té variants notables respecte de la publicada per OLIVER (op. cit., pp.487 i seg.).

L'original llatí va dins el document num. 10 de l'Appendix documental del nostre *La Gestació...* pp. 334 a 336, Tortosa 1984.

2. *Longament* no figura en la versió del text d'Oliver.

com ça ab enrere és estat observat, e si d'aquela sentència donada per eyls la una de les parts se volrà apeyllar, apel-se a altres II ciutadans o a més d'aquela ciutat. E si la segona vegada la una de les parts se volrà appellar a altres dos ciutadans o a més d'aquela ciutat, s'apell; los quals ciutadans axí de la primera com de la segona appellació coneguen e jutgen ensemps ab lo veguer, axí com ça ab enrere és estat observat.

Item, volgren e consentiren les dites parts que totes les costumes, les quals los dits ciutadans an usades e usen, ³ los dits ciutadans en escrit donen aquelles als frares del Temple e a-n Ramon de Muntcada; e aqueles a eyls donades, sien reprovades totes aqueles costumes que peccat continguen en si, e per les quals justícia puxa ésser enbargada.

Item, encara, consentiren que-ls notoris e públics delinqüents, ço és los malfeytors sien preses per lo veguer e per él als ciutadans sien presentats e jutgats per los ciutadans, axí com és costum de fer, encara si no aprà negun acusador; e en après sien condemnats e ponits per lo veguer e pels ciutadans, axí com és acostumat de fer.

Encara volgren e consentiren que en los cases que-s seguexen sie feyta inquisició per lo veguer e per los ciutadans; ço és a saber, en omeys feyts, e en forçes e en violències feytes a femnes, en foch mes, en tales, e en maleficis d'arbres e de viynes e de blats, en furts e en rapines, e en trencaments de cases, e en carta falsa, e en bèsties grosses e menudes mortes, e en trencament e en esvayment de camí. E la inquisició feyta, sien jutgats e punits los malfeytors, axí com aquels veguer e ciutadans, en la inquisició meses ajen de consentiment dels altres ciutadans, de dret e de costum vist serà de fer.

Encara volgren e consentiren que en los casos en los quals serà feyta inquisició e en altres cases e feyts, en los quals serà enantat sens acusador, sien feytes les condemnacions peccuniàries e no corporals; sinó en aquel cas cant lo convic-t, ço és lo condemnat, no pusca pagar la pena establida, e en aquel cas sia feyta, d'aquell, justícia corporal.

Encara volgren e consentiren que les appellacions no sien feytes a persones sospitoses; enans consentiren les parts que hom no s'appel a paré ne a fiyl ne a frare ne a nebot ne aboncle ne a cosí germa, ne sia feyta inquisició per aquells.

Encara volgren e consentiren que-ls juhiis sien dels ciutadans de la ciutat de Tortosa exceptats los juhiis de la Çuda que són contenguts en la carta que fo feyta a Flix; e açò és entés que-l veguer sie ab eyls e jutge ensemps ab los ciutadans, e-n aquells emperò cases en los quals lo veguer ab aquells ciutadans ésser e jutgar ha acostumat.

Encara volgren e consentiren que-ls inquisidors sien elets per lo veguer d'aquells ciutadans qui vénen a la cort, e en presència del veguer e d'aquells tots qui seran en la cort juren aquels inquisidors bé e feelment fer la inquisició e jutgar ⁴ ab lo veguer segons lur scient; e si aquels ciutadans per lo veguer amonestats III vegades, enaxí que no sien feytes en I dia les amonestacions, mas sien feytes dins III dies, en los quals cort sia tenguda, e no volran fer la inquisició, que en aquest cas lo veguer ab los batles del Temple e de Muntcada pusca fer la inquisició e punir los malfeytors. Si emperò, lo veguer III vegades serà amonestat per los ciutadans que seen en la cort III dies, axí com desús és dit, no volrà enantar ab aquels ciutadans en la inquisició a fer, que en aquest cas, los ciutadans per els meteyxs puxen fer la inquisició e condemnar los malfeytors. E tota la condemnatió d'aquí feyta sie d'aquells ciutadans, enaxí que la Senyoria en aquel cas neguna cosa no aje. Encara volgren e consentiren que per quals que sie feyta inquisició, per los ciutadans tant solament o per lo veguer e els batles damunt dits, que en tot cas juren los inquisidors en presència de tots aquells qui seran en la cort que jutgaran e faran feelment la inquisició.

Encara volgren e consentiren que en tots los altres feyts devaylans d'aquests sien jutgats segons les Costumes escrites, e en defalliment d'aqueles sie jutgat segons los Usatges de Barchinona, los quals són acostumats de usar en la ciutat de Tortosa; emperò defayllent les Costumes e els Usatges, sie jutgat segons dret comú. Açò emperò que dit és de les inquisitiones a fer en los cases damunt dits, volgren les dites parts e consentiren que al temps passat no s'entene-se'n ne y fos entés.

3. En la versió del ms. C falta *meten*, que apareix a la versió transcrita per Oliver. És una precisió que suposa que cal posar les costums per escrit: la versió d'Oliver diu "...les Costums los quals los dits ciutadans han usades e usen, *meten* los dits ciutadans en escrit, e donen aqueles..." Mentre la versió del ms. C dona a entendre que ja estaven posades per escrit.

4. On la versió del text d'Oliver diu *jurar*, el ms. C diu, correctament, *jutgar*: és el que han de fer els inquisidors electes. Sobretot perquè no es pot "jurar segons lur scient". Una vegada més, sembla que pot ser un intent d'interpretació restrictiva de les facultats judicials dels ciutadans electes.

Açò fo feyt XVI kalendas de deembre, en l'ayn de la encarnació de nostre seynor MCCLXXII. *Senyal de frare Guayllart de Josà, comanador de Tortosa e procurador damunt dit. *Senyal d'en Ramon de Muncada. *Senyal de frare Bernat de Puygalt, comanador de Miravet, tinentloch del maestre de la caveyleria del Temple, damunt dit, aquel maestre absent. *Senyal de frare R. de Vilalba, comanador d'Orta. *Senyal de frare R. de Muntgrí. *Senyal de frare P. de Muntpalau, comanador de València. *Senyal de frare Dalmau de Seró, comanador de Monçó. *Senyal de frare A. de Casteyllveyll, comanador de Xivent. *Senyal de frare Domingo de Fraga, comanador d'Açchó. *Senyal de frare A. d'Oden. *Senyal de frare Berenguer de Sent Marçall damunt dits. *Senyal d'en P. Jordà. *Senyal d'en G. Carbó. *Senyal d'en R. Guàrdia, procuradors de la universitat de Tortosa, damunt dits. Nos tots qui açò loam, affermam e atorgam, e ls testimonis fermar pregam. *Senyal d'en P. Deçpuyg prior de la esgleya de Tortosa. *Senyal d'en R. Desprats. *Senyal d'en Gilabert Çanogera. *Senyal d'en P. Centeylles. *Senyal d'en Berenguer de Rosanes. *Senyal d'en B. d'Espareguera, cavayllers. *Senyal d'en Bernat, oficial de Leyda. *Senyal d'en G. Guiot, canonge de Tortosa. *Senyal d'en Bonafonat de Vayllebrera ciutadà de Leyda. *Senyal d'en G. Calbet, savi en dret. *Senyal d'en Johan Ferrer, savi en dret. *Senyal de n'A. Gartio, clergue de Tortosa. *Senyal d'en R. Gaylech. *Senyal d'en Johan Lopiç, testimonis damunt dits. *Senyal de n'Arnau, elet de Tortosa qui a aquestes damunt dites coses present fo. *Senyal d'en P. Deçpuig, prior de Tortosa qui a totes estes coses present fo. *Senyal d'en P. Jordà, procurador desús dit. *Senyal d'en R. Guàrdia, procurador damunt dit. *Senyal d'en Sabastià Desmàs, notari públic de Tortosa, qui aquesta carta escriví, e a totes les desús dites coses present fo en lo dia e en l'ayn desús dit ⁵.

5. Pel que fa a la Composició de Josà i al subsegüent compromís d'arbitratge, vegeu el nostre *La Gestació...* pàg. 99 i seg. Fem notar que el compromís de submissió a àrbitres (que en definitiva trau de les mans de la senyoria la decisió última sobre Costums) és de la mateixa data i porta els mateixos signants que la Composició.

CARTA DE LA PAERIA DE TORTOSA.¹ (1275, maig, 12)

A honor de Déu tot poderós, e de la sancta no departida Trinitat del Pare, e del Fil, e del Sant Esperit. Frare G. de Beylloch, per la misericòrdia de Déu de tota la cavaylleria del Temple maestre dellà mar e deçà mar, de conseyl e de consentiment dels frares comanadors del Temple dejús escrits, e el noble en R. de Muntcada; e en P. Jordà, e en G. Carbó, e en R. Garidell, e en Berenguer d'Alcarraç, e en R. Calderer, en R. Gaylech, e en P. Macip, e en P. Gil, síndichs e procuradors de tota la universitat de Tortosa, en nom propi e de tota la universitat ² volen e atorguen que aquela universitat, per cascun an, per tots temps en la festa de la Assensió de nostre Seynor, elege XVI pròmens bons e leylals, de cascuna parròquia de la ciutat ço és a saber, IIII, e açò feyt, apell a si lo veguer, qui per temps serà, e aquel veguer en continent d'aquels XVI nomenats per los ciutadans elige IIII, per cascuna parròquia, un. E el veguer abans que elige los damunt dits IIII jur als Sants Evangelis de Déu en poder del batle e d'en Ramon de Muntcada e en presència del batle del Temple e dels ciutadans, davayl en la ciutat alí on seran ajustats, que axí en eléger aquels IIII, com encara a fer, en les inquisitions, bé e feelment façe e es mene per tot aquel an, e els damunt dits IIII ciutadans elets per lo veguer, juren en presència del veguer e dels altres qui aquí seran que en les inquisitions e en totes les altres coses que a lur offici pertaynen, que bé e feelment s'i agen e-s menen; e d'aquí enant sien nomenats paers.

L'offici emperò dels paers està e s'estén en aquestes [coses]; ço és a saber, que en aquels cases en los quals pot e deu ésser feyta enquisició en la ciutat de Tortosa, segons la forma de la composició feyta entre la seynoria e la universitat de Tortosa, la qual composició començe, **COMPLEYT FOS ESTAT LONGAMENT** etcetera, aquels paers ensemps ab lo veguer façen les inquisitions bé e feelment, e enquiren encara contra tots aquels qui seran dits que agen treyts colteyls contra alcú o alguns en la ciutat de Tortosa, «en los térmens d'aquela ciutat»; e feyta la inquisició sobre els colteyls treyts, no sien publicats los dits dels testimonis, mas aquels paers per els meteyxs examinen lo dit dels testimonis, demanan< > als testimonis, si aquels qui seran dits coltels treyts, a ver si o auran feyt en defeniment lur o no, e segons açò condemnen o absolven, axí com a eyls mils serà vist. E en la inquisitió dels colteyls e en les altres inquisitions, de la sentència dels paers negú no-s pusca appeylar.

Encara volgren e atorguen que de les condempnacions dels coltels, la seynoria n'age les dues parts e els paers ajen la terça part per lur trebayl.

Encara volen e atorguen que de les condempnacions de les altres inquisitions que seran feytes, alcun

1. La Carta de la Paeria va als folis 125v a 127 del ms. C. No difereix de la publicada per Oliver (op. cit., pp.496 i seg.).

2. "sabentment e consellada" és una expressió del text d'Oliver, referida a la universitat de Tortosa, que no apareix al ms. C.

promovent e procurant la inquisició, que tota la condempnació aje aquel al qual lo dan serà donat o la injúria feyta; e no per ço meyns, oltra la dita condempnació, pac aquel qui condempnat serà la quinta, de la qual quinta la seynoria aje les tres parts ³ e·ls paers ajen la quarta part per lur trebayl.

Encara volen e atorguen que de les condempnacions d'aqueles inquisitions que seran feytes, negú no promovent o procurant la inquisició, neguna cosa no aje aquel al qual lo dan auran feyt, o la injúria feyta, mas tota la condempnació sia de la seynoria e dels paers, de la qual condempnació la seynoria aje les dues parts, e·ls paers la terça part per lur trebayl.

Volen encara e atorguen, que si per aventura alcú sera condempnador per ço com no porà pagar la pena peccuniària, segons que en la Carta de la Composició és contengut, ladonchs sie jutgat e condempnat per aquels paers e per los altres ciutadans, segons que en juhií de la sanch «és costum de fer».

Encara volen e atorguen que tots los ciutadans «e habitants» de Tortosa e de son terme juren al veguer e als paers, que salvu lo dret e la feultat de la seynoria, bé e feelment ajuden a éls en exeguir lur offici com per éls ne seran requests, e defenen aquels per tots temps, si alcun volrà éls offendre per nuyl temps per raó de l'offici de la paeria que auran tengut.

Encara si neguna inquisició serà començada per los dits paers, e dins l'an no serà menada a acabament, que·ls paers qui vendran apres d'éls sien tenguts de la inquisició complir. Volen encara e atorguen que les despeses ⁴, les quals los dits veguer e paers faran per raó de l'offici a eyls comanat, primerament sien levades de les condempnacions aqueles que pertayneran a la seynoria e als paers. Les presons emperò dels malfeytors e les execucions dels malefics sien feytes per lo veguer, axí com ça ab enrere és estat acostumat.

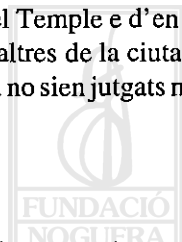
Encara volen e atorguen que·ls juheus no sien condempnats, si contra éls no serà provat per juheus o per crestians ab jueus ensemps, ne sien posats a turments sinó per presumpcions de jueus tan solament o per crestians e juheus ensemps. Encara volen e atorguen, que si alcú trague o merce blat de la ciutat de Tortosa o de sos térmens o altres mercaderies, les quals digue que sien sues, façe fe per sagrament que·l blat ne les mercaderies no trau o met, dels quals deja donar leuda; si emperò los leuders no volran en continent reebre sagrament, lo mercader deliurament tenga sa carrera, e atre tal si los leuders no són diligents a encercar e a demanar, si són aquí mercaderies de les quals dege ésser donada leuda, lo mercader no sie tengut a eyls de fer saber, mas liurament vage on se vuyla. Mas quant que torn, si·ls leuders diran que aquel mercader los aje emblada leuda, puxa·ho demanar, segons la carta de Flix, sinó en aquest cas cant lo mercader aurà jurat, e fo appareyllat de jurar, e els leuders no volgren reebre lo sagrament.

Encara volgren que·ls damunt dits façen inquisició de tots malefics que foren feyts d'aquel temps ençà que la composició fo feyta, de la qual desús és feyta menció.

Encara volen e atorguen que·ls paers enanten en les inquisitions contínuament e tots dies, sinó serà festa colent, o en altra manera temps feriat. Volen encara e atorguen, que jasia ço que·ls damunt dits IIII ciutadans sien paers e nomenats paers, l'offici d'éls no s'estén sinó a aqueles coses que desús són espressades.

Encara volen e atorguen que·ls cavayllers del Temple o del noble en Ramon de Muntcada, e els fiyls de cavayllers qui sien de lur companynia no sien jutgats per lo veguer ni per los paers damunt dits; mas si appar per les inquisitions feytes per aquels veguer e paers damunt dits, los cavayllers o fiyls de cavayllers ésser caeguts en aqueles coses sobre les quals deu ésser feyta inquisició, sien punits segons lo procés del veguer e dels paers per lo comanador de Tortosa, si seran de la companynia del Temple o per en Ramon de Muntcada si seran de sa companynia; e açò lo comanador de Tortosa e el noble en Ramon de Muntcada sien tenguts de fer.

Los altres, emperò, de la companynia del Temple e d'en Ramon de Muntcada sien jutgats e punits per lo veguer e per los paers, segons que els altres de la ciutat són acostumats de punir e de jutgar. Encara volen e atorguen que·ls sarayns de Tortosa no sien jutgats ne punits per lo veguer ne per los paers, damunt dits.

3. El text d'Oliver diu "la terça part" (a la Senyoria), on ha de dir, com el ms. C "les tres parts" (les tres quartes parts).

4. No apareix al ms. C la precisió *necessàries* que al text d'Oliver qualifica les "despeses" (del veguer i paers).

Açò fo feyt en Tortosa IIII idus de maig en l'ayn de la encarnació de Nostre Seynor de M. e CCLXXV ⁵. *Senyal de frare G. de Belloch, per misericòrdia de Déu de tota la cavaylleria del Temple maestre dellà mar e deçà mar. *Senyal del noble en Ramon de Muntcada. *Senyal de frare Bernat Despuigalt, comanador de Miravet, e tenent loc de maestre de la cavalleria del Temple en les parts d'Aragó e de Catalunya.

*Senyal de frare Dalmau de Seró, comanador de Tortosa. *Senyal de frare Guayllart de Josà, comanador de Monçó. *Seynal de frare A. de Timor, comanador de Barberà. *Seynal de frare R. de Vilalba, comanador d'Orta. *Senyal de frare de la Bastida, comanador de Cantaveylla. *Senyal de frare P. de Montpalau, comanador de València. *Senyal de frare Domingo de Fraga, comanador d'Açhó. *Senyal d'en P. Jordà. *Senyal d'en G. Carbó. *Senyal d'en R. Garidell. *Senyal d'en Berenguer d'Alcaraz. *Senyal d'en R. Calderer. *Senyal d'en R. Guaylech. *Senyal d'en P. Macip. *Senyal d'en P. Gil, síndichs e procuradors de la Universitat de Tortosa. Nos tots damunt dits, qui totes aquestes coses e sengles loam atorgam e fermam, e ls testimonis fermar pregam. *Senyal de n'Arnau per la gràcia de Déu bisbe de Tortosa. *Senyal del noble en G. R. de Muntcada. *Senyal del noble en Bernat de Monleó. *Senyal de frare A. de Ribeylles tinent loch del maestre de l'Espital en la Casteyllania d'Amposta. Senyal d'en P. Deçpuig, prior de Tortosa. *Senyal G. de Sentmenat, veguer de Tortosa. *Senyal d'en Ponç Çelom, sacristà de la esgleya de Tortosa. *Senyal d'en Gilibert Çanoguera, cavaller. *Senyal d'en G. de Pachs cavayller. *Senyal de maestre R. de Besuldo, canonge de Leyda. *Senyal d'en Domingo de Beltayl, savi en dret. *Senyal d'en Berenguer Pinyol. *Senyal d'en Pascual de Solsona. *Senyal d'en Bernat Deçpuig. *Senyal d'en Macià Carbó. *Senyal d'en G. Pelegrí. *Senyal d'en R. de Ripol. *Senyal d'en G. de Loricha. *Senyal d'en Gueraldo de Piera. *Senyal d'en Bernat Gascho. *Senyal d'en R. Desmàs. *Senyal d'en Johan de Menresa. *Senyal d'en P. de Comenge. *Senyal d'en Ferré de Móra. *Senyal d'en G. de Penedès, testimonis. *Senyal de frare G. de Bauvie, maestre del Temple. *Senyal d'en Sabastià Desmàs notari públic de Tortosa qui açò escrich, e a totes les damunt dites coses present fo en lo dia e en l'an desús dit.

5. Finalment, ens sembla important rectificar la data del text d'Oliver (1276) per la de 1275 com diu el text del ms. C i la documentació de l'Arxiu de Tortosa (*Privilegis*, II, 19, entre d'altres. Vegeu Massip, *La Gestació...* pp. 101 i seg. Tortosa 1984).

Í N D E X S

ÍNDEX ANALÍTIC

ABANDONAMENT

- 1.3.9, 15, 17
- 7.8
- Vegeu: ANIMAL. BÈNS. FAMÍLIA. GIT

ABSÈNCIA

- 1.3.9, 18 abandonament
- 6.6.6 de l'hereu
- 7.2.5, 13 citació judicial
- 7.7.6, 11 contumàcia
- 9.20.3, 5 bandiment
- Vegeu: DELICTE

ABSOLUCIÓ

- 1.3.6
- 1.4.7
- 2.18.3
- 7.4.5 jutges deuen ésser pus enclins a absoldre
- 9.23.2

ACCESSIÓ

- 3.9.5/4.21.15 fruits
- 3.9.9 fills
- 3.9.10 cries
- 3.11.21 arbres
- 9.21.1 naixement, al·luvió, illa, canvi de curs d'un riu
- 9.21.2 edificació, sembra, plantació

ACCIÓ

- 1.5.8 real (movent o semovent)
- 2.4.14 departida i Nova Constitució
- 2.11.7, 8 *negotiorum gestorum, actio mandati*
- 2.12.3 *metus causa*
- 3.2 de jactància
- 3.8. *de reivindicazione*
- 3.8.2 (possessió immobles)
- 3.15 (id. mobles) *ad exhibendum*
- 4.6 d'obligacions i d'accions
- 4.21.11 redhibitòria
- 4.25.9 de l'arrendador
- 6.1.4 *reivindicatio et condictio furtiva*
- 7.2.6 personal
- 8.1.2 possessòria
- 8.4 salviana
- 8.8.12 *ex emptio i ex venditio*
- 9.4.12 d'injúria
- 9.7.8 redhibitòria
- 9.22.5 definició
- 9.25.21

ACRÉIXER

- 6.5.3 dos o més hereus
- 6.9.6 dos o més legataris

ACUSACIÓ

- 1.3.6

- 1.5.13
- 1.6.10
- 2.9.2
- 4.10.6 adur en acusació (aportar)
- 4.11.41
- 9.1. quals persones poden acusar o no
- 9.24.1, 7
- 9.25.21 acció per (demanda), acusació (per venjança), denúncia (per inquisició)

ADMINISTRACIÓ

- 1.3.1 vegueria
- 2.9.15 procurador
- 4.6.3 tutor o curador
- 5.2.6 legal (dels béns del marit)
- 5.4.4 parafernals
- 5.6.17 dels pubills

ADOPCIÓ

- 6.8.7
- 8.9 dels afillaments i d'emancipacions
- 9.21.3 arrogació

ADULT

- 2.9.10
- 5.7.9
- 9.28.3
- Vegeu: MENOR. PUBILL

ADULTERI

- 5.2.2, 4 (aültra, fornicadriu)
- 6.8.4 fill adulteri
- 9.2.5, 6
- Vegeu: FILL

ADVOCAT

- 1.6.14 (prohom)
- 2.7. dels advocats
- 3.3. de començament de pleit
- 3.4.2, 5 d'ofici
- 4.11.36 testimoni

AGERMANAMENT

- 5.1.21 mig per mig
- 5.4.3 guany de la muller
- 9.27.32 marítim
- Vegeu: CONSERVATGE. MATRIMONI

AIGUA

- 1.1.8
- 1.2.4, 5 peixeres, abeuradors
- 3.10.1 rec, barbacana, vall
- 3.10.4 terrats
- 3.11 servitud d'aigües
- 3.11.3, 25, 30 fonts
- 3.11.5 pluvials
- 3.11.14 ayguaduit, cèquia, pou

- 4.21.12 riba de mar i de riu
- 6.4.11 cènia, mórmols, pous, safareig
- 9.13.1 banys, molins, nores, peixeres
- 9.21.1, 8 canvi de curs
- 9.27.40 en viatge per mar

AIXOVAR

- 4.6.7
 - 5.1.
 - 5.4.4
 - 5.5.
- Vegeu: DOT

ALBARÀ

- 8.5.12

ALBELLÓ

Vegeu: CLAVEGUERA

ALBIRI

Vegeu: ARBITRI

ALCAPS

- 6.4.11
- Vegeu: PRESÓ

ALCAVOTERIA

- 2.4.1
 - 4.20.3
 - 9.2.8
- Vegeu: VERGONYA PÚBLICA

ALFÒRRIA

- 2.3. alliberació del serf
 - 2.12.2 cartes d'alfòrria
 - 6.1.12 fill de sarraïna
 - 6.1.13, 14 captiu de jueu
- Vegeu: CAPTIU. FRANQUESA. MANUMISSIÓ

ALIENACIÓ

- 4.22.
- 5.1.4 del dot
- 5.3.6 del creix
- 5.5.11 béns comuns amb la dona
- 7.1.10 dot no estimat
- 8.11.3 donació entre vius del dot
- 9.22.8

ALIMENTS

- 2.5.6 transacció dels esdevenidors
- 2.11.3 fills, néts
- 2.11.5 dona
- 2.11.6 fillastres
- 3.1.10 serf (els pot demanar en juí)
- 4.2.3 fills
- 5.1.14 vídua
- 5.4.4 marit
- 5.5.4 fills no emancipats
- 5.5.5 pares
- 6.4.31 defineix aliments
- 9.22.13 definició

AL-LUVIÓ

- 5.5.16 coses donades en dot
 - 9.21.1 delinquir (deixar terra)
- Vegeu: ACCESSIÓ. DOMINI

AMENAÇA

- 1.1.13 coltell tret
- 1.5.14
- 2.12.2 capital

ANIMAL

- 1.2.1 bestiar
 - 1.8.2 bèstia exarrada
 - 3.9.10 fruits: (guaran)
 - 3.12.1 bestiar
 - 3.12.2 trampes: (piges, cepons)
 - 3.12.3 colomers, abellars (rets, llaços, ginys)
 - 3.12.10 natures de bèsties: (domèstica, fera, maseda)
 - 4.18.4 préstec
 - 4.18.5 ferida
 - 4.18.6, 7 dany
 - 4.18.9 esmena
 - 4.18.12 servei
 - 4.21.11 risc
 - 4.21.18, 19 vici
 - 4.25.8, 13, 14 lloguer
 - 5.5.18 dot
 - 9.7.7, 8 vici manifest o no
 - 9.16.2 carn salvatgina
 - 9.21.1 domèstic
 - 9.25.9 mort
- Vegeu: CAÇA. CARNISSER. PASTURA. VICI

ANY

- 5.1.14 pagament del dot i l'escreix
- 5.2.3, 4 de plor
- 5.5.2 reclamació del dot
- 5.5.10 enguany (engonyada)
- 9.9.3, 5, 7 de l'Encarnació

APEL·LACIÓ

- 1.1.9 ciutadans i veguer
- 2.2. d'aquells que seran apel·lats
- 3.1.6, 28
- 3.11.12 excepció: obra ruïnosa
- 4.11.32 testimoni en apel·lació
- 4.17.15
- 7.5. falsedat
- 7.7. procés d'apel·lació
- 7.7.5 jutges corruptes
- 7.7.12 no de sentència arbitral
- 9.6.1 obra nova
- 9.22.17
- 9.25.14, 15, 17, 20 en inquisició

ÀRBITRE

- 2.16 d'àrbitres
- 2.16.4 sentència, revocació
- 2.16.7 cessament
- 2.16.8 recusació
- 3.1.24 recusació de dret

- 7.4.7 mort d'àrbitre
- 7.7.12 no apel·lació de la sentència

ARBITRI

- 3.4.1 albir de jutge
- 3.12.9 del senyor del serf
- 3.12.10 del senyor de l'animal
- 6.1.8 delictes domèstics
- 9.1.17 judicial
- 9.4.1, 2 judicial
- 9.24.5 dels ciutadans en la cort
- 9.25.17 en inquisició

ARBRE

- 3.9.14 fesec, mort per cas fortuït
- 3.11.21 colindants
- 9.7.10 delmes (oli: Nadal, figural: Sant Miquel)
- 9.21.1 al·livió
- Vegeu: ACCESSIÓ. FUSTA

ARENA

- 1.1.8 extracció
- 1.2.4 grava, terra

ARMA

- 1.1.13 coltell, espasa, llança
- 1.3.6 retenció al pres
- 1.5.12, 15, 16 embarg
- 1.6.7 sarraïns
- 1.6.11 treure arma
- 9.2.9 pèrdua, condemnat a mort
- 9.10.10 llança, ascona
- 9.22.12 definició
- 9.27.13 de mariners
- 9.29.2, 14 qualsevol: llança, sageta, pedra

ARRENDAMENT

- 2.4.10, 18, 19 serveis
- 3.9.6 rústic
- 4.21.22 a sí mateix
- 4.25. de cases llogades
- 4.25.3 relloguer
- 4.25.7, 10 a temps cert: lloguer íntegre
- 8.4.1 interdicte Salvià (inquilinat colonat)
- Vegeu: ANIMAL. TREBALL

ARROGACIÓ

- 9.21.3
- Vegeu: ADOPCIÓ

ARROSSEGAR

- 9.2.7 rocegat
- 9.2.9 tiraçat

ARTESÀ

- 2.4.7 fusters, ferrers
- 2.17.6 draperia, corregeria
- 8.11.11 tintorer
- 9.3.2 pintor
- 9.3.3 argenter
- 9.3.4 gravador

- 9.13.1 moliner
- 9.13.3 forner

ASSEGURANÇA

- 1.8.3 de malfactor (una vegada a l'any)
- MARÍTIMA: (Vegeu CONSERVATGE)

ASSENTIMENT

- 1.4.13 hoc
- 9.25.20 hoc
- Vegeu: CONSENTIMENT

ASSIGNAR

- 3.1.1 dia
- 3.9.3 cosa per identificar-la

ASSOTS

- 2.8.7 infames
- 9.2.5 adúlter
- 9.2.8 alcavots
- 9.25.22 lladronici
- Vegeu: PENA. VERGONYA PÚBLICA

AUTORITAT

- 1.1.11 veguer
- 1.8 per sa pròpia autoritat i sens juí
- 2.9.8
- 2.11.3, 5 paterna
- 3.1.11, 12 paterna
- 4.7.3, 8, 9 marital
- 5.5.4
- 5.6.5
- 6.1.8 senyors, mestres, pares: (domèstica)
- 6.2.3, 7 paterna
- 9.21.4 del senyor

AVARIA

- 2.17.1, 2 despeses per conservació i danys a la mar
- 9.7.1
- 9.27.17, 22, 30, 32, 42
- Vegeu: GIT

BAN

- 1.5.9 batlles i ciutadans
- 1.5.10 penes
- 1.5.11 crida
- 9.10.6 corredors
- 9.20.3 bandiments
- Vegeu: BANDIMENT. CORREDOR. CRIDA

BANDIMENT

- 1.8.3 voluntari
- 9.20.3, 5 malfactor
- 9.25.22 inquisició
- 9.28.3 tutor violador
- Vegeu: ABSÈNCIA

BANYS

- 1.1.15 ingressos aplicats a refer muralles
- 3.13.10 indivisibles els comuns
- 9.13 de forns i molins i banys
- 9.28.2

BARÓ

- 2.4.11 bons barons

BATALLA

- 1.1.12 prohibides així com retar (arramir); ordalies
 - 4.11.31 no testimonis
 - 8.1.10 privada
 - 9.12
- Vegeu: TREVA. USATGES. VENJANÇA

BATLLE

- 1.3.13
 - 1.5.
 - 2.9.16
 - 5.7.1 excusa per a ser tutor
 - 9.1.4 no poden acusar
 - 9.8 dels batlles i del veguer
 - 9.20 establiments
- Vegeu: SENYOR. VEGUER

BÉNS

- 1.1.4 alodials
 - 1.2 comunals
 - 2.8.4 paterns
 - 3.13.3 paterns
 - 3.16.1 de joc
 - 4.1.2 despullament
 - 4.6.7 obligats al marit
 - 4.7.5 mig per mig
 - 4.26.32 censals
 - 5.1.14, 15 conjugals
 - 5.2 usufrut dels del marit
 - 5.3.4 parafernals
 - 5.4.3 guanys de la muller
 - 6.2 col·lacionables
 - 6.4.18 reservables
 - 6.5.4 restitució
 - 6.5.5 reservables
 - 7.1.9 imprescriptibles
 - 7.8 abandó de béns
 - 7.9 posseïts per autoritat del jutge
 - 9.21 divisió dels comuns
 - 9.21.3 de religiosos
 - 9.21.8 públics
 - 9.22.7, 11 *bona, bonorum* (accions, obligacions)
- Vegeu: ABANDONAMENT. COL·LACIÓ. PARAFERNALS

BENEFICI

- 4.17.15 fruit, esplet
 - 5.5.8 de competència
 - 6.6.1 de del·liberació
 - 6.6.3, 5, 6 d'inventari
- Vegeu: FRUIT

BRAÇATGE

- 4.25.10 bracer

CAÇA

- 1.1.7 franquesa de caçar
- 1.8.2 exarrada
- 3.12.2 trampes
- 3.12.3 abellars, colomers (furtiva)
- 9.16.6, 7 venda
- 9.16.8 amb reclam (brellador)
- 9.21.8 públic ús

CAMÍ

- 1.2.3, 5 antic, general, veïnal
- 3.11.5 carrera pública
- 4.13.1 carreres o ponts
- 9.25.10 inquisició: esvaïment de camí

CANVI

- 1.1.2 taula de canvi
- 2.17.6
- 4.26.5 taules
- 8.11.6
- 9.18.12 canviador o draper
- 9.27.42 marítim (costum de mar)

CAPACITAT

- 6.3.1 per fer testament
 - 6.4.2
 - 6.4.11 llibertat de disposar
 - 6.4.28
 - 6.5.1
 - 6.8.4 de succeir
 - 6.9.13
- Vegeu: TESTAMENT

CAPÍTOLS

- 5.1
- Vegeu: MATRIMONI

CAPTIU

- 1.9.1 cristià
- 1.10 jueu, sarraí, serf
- 2.2 apel·lació, emancipats i lliberts
- 2.3 alfòria
- 2.17.5, 6
- 3.1.9, 10 sentència en juí
- 3.9.9 no fruits
- 3.12.9 dany ocasionat per captiu
- 3.13.10 comuns (s'han d'encantar)
- 4.11.3, 39 no testimonis
- 4.22.3 en comú
- 6.1 que fugen i de furts
- 6.3.5 testament nul
- 6.4.4 llibertat per darrera voluntat
- 6.9.5, 11 disposició per testament
- 8.8.11 fill segueix la condició de la mare
- 8.10 redempció: (reemuts o escapats)
- 9.1.14 no pot acusar
- 9.4.4 injúries: acció del senyor
- 9.5.2 turment
- 9.7.8 encant
- 9.21.3, 4 adquisició de domini

CARNISSER

- 2.4.9 prohibició d'associació
- 9.16 de carnisser i pescadors

CÀRREGA

- 3.11.9, 10 carregament (parets)
- 4.10.5 de la prova
- 5.1.16 del matrimoni
- 9.27.21, 22, 23, 38 càrrega i descàrrega (naus)
- Vegeu: COSTUMS DE MAR

CARRER

- 1.1.2 de la ciutat i del terme
- 1.1.3 places
- 9.21.8 ús públic
- Vegeu: CAMÍ. PERILL. PLAÇA

CARTORAL

- 9.27.8, 16
- Vegeu: ESCRIVÀ

CASA

- 1.1.1, 2 junt al mur, frontera de la casa
- 1.1.4 franca i quitia
- 3.9.7, 11 usufruit
- 3.11.12 ruïnosa
- 5.7.12 adobar les dels pubills
- 6.4.11 darrera voluntat
- 7.1.4 casa de l'absent o ignorant
- 9.25.7 trencament o esvaïment de casa
- Vegeu: EDIFICACIÓ. RUÏNA

CAUCIÓ

- 1.4.3
- Vegeu: FIANÇA

CAVALLER

- 1.1.6, 12, 19 cavalleria antiga
- 1.1.19 paga al comú
- 1.2.2 no poden fer vedats
- 2.9.9 procuració
- 3.6.3 plets en la cort de Tortosa
- 4.8.6 préstec a cavaller
- 4.26.29 prohibida l'adquisició de censals
- 8.5.6, 7 penyora
- 9.11.2 guiatge
- 9.29.1, 2, 3, 4 usatges

CÈDULA

- 1.4.9 de veïnatge

CENS

- 4.21.30 venda
- 4.26 coses donades a cens o a part
- 4.26.9 subestabliment
- 4.26.5, 7, 15, 16, 31 pensió
- Vegeu: EMFITEUSI

CESSIÓ

- 7.8 en pagament
- Vegeu: BÉNS

CISA

- 9.10.10
- 9.18 cisa dels draps
- Vegeu: DRAP

CITACIÓ

- 1.1.9
- 1.3.2, 3, 6, 13, 14
- 1.5.5
- 3.1.1, 3
- 7.2.1, 3, 5, 13 peremptòria (4ª citació)

CIUTADÀ

- 1.1.1, 4, 5, 9
- 1.4.9, 13 veïnatge
- 1.4.14 definició
- 1.4.15 definició habitador
- 2.16.2 exclusió de la dona en arbitratge
- 3.1 jutges
- 7.2.12 sentència amb o sense consentiment del veguer
- 7.7.1 apel·lació en juí
- 9.19.1 franquesa de lleudes
- 9.25.19
- 9.29.4 usatge

CIVIL

- 1.1.9 judicis civils i criminals
- 4.2.8 responsabilitat del pubill
- 4.11.26, 30 testimonis en plet civil i criminal

CLÀUSULA

- 2.5.2, 8 penal
- 4.6.11 *rebus sic stantibus*
- 6.3.2 *ad cautelam*

CLAVEGUERA

- 3.10 de clavegueres, albellons, estremeres
- 3.10.1 rec, vall, barbacana

CLERGAT

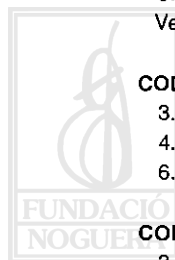
- 1.2.2 religiosos
- 1.5.14 bisbe
- 2.7.4 prevere o religiós no advocat
- 3.1.16, 29 reglar
- 3.6.1, 2 bisbe
- 4.26.29 no poden adquirir coses censals
- 5.4.1 en faç d'església
- 9.9.8, 11 no valen alienacions a clergues
- 9.21.2, 3
- Vegeu: USURA

CODICIL

- 3.9.11
- 4.11.8
- 6.4.1

COL·LACIÓ

- 3.13.3
- 6.2
- Vegeu: BÉNS

COMANDA

- 1.3.9 de béns abandonats
 - 4.15.4, 5 no compensació, però sí a soci o procurador
 - 4.17 *de deposito* (de comanda)
 - 9.27.23 naval
- Vegeu: COMPANYIA. COMPENSACIÓ. DIPÒSIT

COMERÇ

- 1.1.2 taules
- 1.1.17 llibertat de comerç
- 1.6.7
- 4.7.2 dones comerciants
- 4.24 de fires i de mercat
- 9.10.9 mercader no pot ésser corredor
- 9.19 lleudes

COMISSIÓ

- 9.10.10 comprador no paga cisa del preu
- Vegeu: CORREDOR

COMODAT

- 4.17.3 préstec gratuït
 - 4.18 *de comodato*
 - 8.3 diferència amb precari
- Vegeu: ANIMAL. COMANDA. COMPENSACIÓ

COMPANYIA

- 3.6.2 de clergues: (companyes legues)
 - 3.13.9, 11, 12 obligació de partir coses comunes
 - 3.14 companyons en pleit
 - 4.15.5 compensació entre copartíceps
 - 4.20 *de societate*
 - 4.22.2, 3, 4
 - 6.1.8 faltes domèstiques
 - 9.1.14 no acusar company
- Vegeu: DISCIPLINA. SOCIETAT

COMPAREIXENÇA

- 1.3.5
- 1.4.3
- 1.5.5 contumàcia
- 1.6.2
- 2.9.12 dispensat per dol
- 3.1.1
- 3.4.4 dispensat per malaltia
- 4.11.37 testimonis contra la universitat
- 7.2.13

COMPENSACIÓ

- 4.15.1 de deute: (clar a clar)
- 4.17.1, 2, 4, 8
- 4.18.8 no retenció de les coses en préstec

COMPOSICIÓ

- 2.5 de transaccions i composicions
 - 9.5.7 de Jossà (1.272)
 - 9.14.2 de Flix (1.241)
 - 9.25.22 cartes de les composicions i de la paeria
 - 9.27.13
- Vegeu: TRANSACCIÓ. PAERIA

COMPRA-VENDA

- 2.9.15 procurador
 - 2.12.3 *actio quod metus causa*
 - 4.6.1 penyores
 - 4.21 compra-venda
 - 4.22 quals coses no deuen ésser alienades
 - 4.23 venda se deu desfer o trencar
 - 4.26.21, 32 coses censals
 - 5.1.8, 20 béns conjugals
 - 5.5.11, 22 condicional
 - 5.6.23 béns de menors
 - 8.5.6, 10 penyores
 - 8.7.8, 9 de deute
 - 8.8.10 judicial
 - 9.7.7, 8 encant
 - 9.10.10 comissió
 - 9.14 de pa
- Vegeu: ANIMAL. FLUSTA. PA

COMPROMÍS

- 2.16.4, 7, 8 arbitratge
- Vegeu: ÀRBITRE

COMÚ

- 1.1.3 aprofitament comú
 - 1.1.18, 19, 22 paga al comú
 - 1.2 béns comunals
 - 1.5.10 terç del comú
 - 3.13.10 coses no divisibles
 - 4.21.23 coses divisibles
 - 5.5.11 participació donada en exovar
 - 9.3.5 terç del comú
 - 9.13.5 banys del comú
 - 9.20.2 terç del comú
 - 9.21.8 ús comú
- Vegeu: DIVISIÓ

COMUNITAT

- 3.11.6, 26 cosa comuna
 - 3.13 partició d'hereus
 - 4.26.15 cens
 - 9.21 divisió de la cosa comuna
- Vegeu: EMPRIU

CONCUBINAT

- 8.11.12 drut o druda

CONDEMNACIÓ

- 1.4.7 sentència
- 2.18.3 jurament
- 7.4.5 cosa jutjada

CONDICIÓ

- 2.4.17 impossible
- 4.2 *indebiti*
- 4.3 *ob turpem causam*
- 4.4 *ob causam datorum*
- 4.5 *furtiva et ex lege*
- 6.9.12, 13, 14 testamentària
- 8.11.18 en donació *vel causa vel modo*
- 9.23.4, 5 regles de dret

CONDOMINI

Vegeu: COMUNITAT

CONDUCCIÓ

4.25 *locato e conducto*

Vegeu: ARRENDAMENT

CONEIXEMENT

1.3.17 scient (coneixedor)

8.8.19 peguea (desconeixement, niciesa)

9.25.15 scient

CONFESSIÓ

2.4.4 confessió de part

2.18 sagraments

4.10.4 prova

4.11 de testimonis

4.14.3 de l'acreeador

7.6.2 en juí

7.6.3 extra judicial

9.30 jurament dels jueus

Vegeu: JURAMENT

CONFISCACIÓ

6.3.1

9.24.2 *lex Julia majestatis*

9.24.5 força pública

9.28.3 tutor infame

CONFRARIA

2.4.7 prohibida (carnissers, pescadors, muntaners, fusters, ferrers, pellicers, sabaters, corredors)

CONSELL

1.5.11 públic (a la claustra de la seu)

9.10.6 crida pel corredor sens preu

9.23.12 regla de dret

Vegeu: UNIVERSITAT

CONSENTIMENT

4.6.5 en obligacions

4.9.4 deutor a carta pública, venda i donació

5.1.13

6.2.7

6.3.1 per a testar fills família

6.6.2 de rebre herència

6.8.2 de filla menor de 25 anys

7.4.3 de les parts

8.11.6, 16

9.23.6, 8, 9, 16 regles de dret

CONSERVATGE

9.27.29, 30 marítim (associació a pèrdues)

Vegeu: ASSEGURANÇA. BÈNS. CONTRACTE

CONSIGNACIÓ

8.5.3

8.7.3 del deute

Vegeu: PAGAMENT

CONSTITUCIONS

1.11 de constitucions

9.25.18 ordre de prelació de fonts

Vegeu: USATGES

CONTRACTE

2.4 de covinences

2.12 per força o per por

2.14.4 menors de 25 anys

3.16 aleatori: (de joc)

4.4.2 innominat

4.7.1 dona junt amb marit

4.8.1 fill emancipat

4.12.1 fictici

4.26.26 aleatori (a violari)

5.1.20 cònjuges conjuntament

9.27 marítim

Vegeu: NÒLIT. OBLIGACIÓ. QUASI-CONTRACTE. RESCISSIÓ

CONTRADIR

1.1.8 embargament i contrarietat

2.9.13 plet continua si no contradeixen els hereus

3.11.10 contrastar

9.16.8 erm: no contradir caça

CONTUMÀCIA

1.5.5 multa per incomparescència

1.6.9

3.1.2

7.1.2

7.2.5 citació per 4ª vegada

7.7.6, 11 absent per contumàcia

8.5.22

Vegeu: ABSÈNCIA. CITACIÓ

CONVENI

2.3 sobre alfòria

2.4 de covinences

4.14.2 de préstec

4.26.19 fadiga de 30 dies

5.5.7 en carta nupcial

6.11 entre marit i muller

Vegeu: CONFRARIA. SOCIETAT

CORDA

9.27.23 marinera: (ségola, moch)

Vegeu: XÀRCIA

CORPORACIÓ

2.4.7, 8, 9 prohibides

Vegeu: CONFRARIA

CORPORAL

1.1.14 pena de mort

1.1.16 justícia corporal en la ciutat

Vegeu: PENA

CORREDOR

2.4.7 prohibeix associació

9.10 dels corredors

9.10.9 corredor no pot ésser mercader
9.20.3, 5 crida d'establiments i bandiments
Vegeu: BAN. COMISSIÓ. ENCANT

CÓRRER

2.8.7 *infamis* corregut per la ciutat
2.17.1 corriment d'enemics
9.2.5 adúlter (corriment per la ciutat)
9.25.22 condemnat per inquisició (corriment per la ciutat)
Vegeu: ASSOTS

CORRUPCIÓ

3.13.10 de la cosa (dany)
Vegeu: DANY

CORSARI

2.4.12 dret marítim: (que van a part)
9.7.3, 4 cors contra sarraïns
9.27.30 git per por de corsaris

CORT

1.1.2
1.2.1 el quint de la cort
1.3 de la usança de la cort
1.4 escrivà de la cort
1.5 veguer i ciutadans/cort i prohoms
1.6.10
1.9.5 sarraïns i jueus en la cort
2.3.2 veguer i cort
2.9.3, 12
2.16.4 judici d'àrbitres com judici en la cort
3.1.3 llibre de la cort
3.4.4
3.5 de feries que hom no té cort
3.16.2
4.21.2 cort: (senyoria)
5.6.5
6.1.8 cort
6.4.33 cort
7.2.9 llibre de la cort
7.7.20
8.11.5 cort
9.9.2
9.10.5 corredors examinats a la cort
9.14.3 control de mesures i pesos

COSA

1.1.10, 19 cosa jutjada
1.7.3 cosa litigiosa
2.16.3 cosa jutjada (sentència arbitral)
4.1 demanda de cosa certa (*si certum petatur*)
4.22 alienació de cosa
4.25.13 cosa movent
7.3.1, 2, 5 execució de sentència
7.4 *de re inter alios iudicata*
7.8.1
9.21 adquisició, divisió
9.21.8 cosa pública
9.22.16 cosa jutjada
Vegeu: BÉNS

COSTES

1.3.10, 11
1.4.6, 7, 8, 9
1.5 del quint
6.1.19 quint per justícia a la cort
7.2.6 gratuïtat
Vegeu: DESPESA

COSTUMS DE MAR (I DE RIU)

2.17.1, 2, 3
4.6.9
9.7.1, 2, 3, 4 de naufragi i encant
9.27 consuetuds i usos de mar
Vegeu: MAR. MARINER. NAU. NAUXER

CRÈDIT

4.6.6, 9 privilegiat
4.7.1 de la dona
4.10.4 darrera voluntat
5.1.14 preferent de la dona
8.5 de penyores
8.5.9, 11 privilegiat

CREDITOR

1.3.9
1.3.15 penyores, concurs de creditors
2.18.6 amb jurament
4.5.4 creador
7.8 abandonament de béns
8.7 de pagues (*de solutionibus*)
9.3.7 creditor que fa frau

CREIXEMENT

4.6.11 de quantitat deguda
5.5.16 en dot per al.luvió

CRIDA

1.5.11 no en bans fets a la claustra
9.10 dels corredors
9.14.6 de farina
9.20.4 per manament de la senyoria i dels prohoms
Vegeu: CORREDOR

CRIM

1.1.9 juís (ciutadans amb el veguer)
1.3.8 requeriment en recerca del criminal
2.9.2 causa criminal
2.9.7 exempció d'innocència
3.1.1, 14 causa criminal
4.11.22, 26, 30 testimonis
4.19.11 procurador
9.1.4, 12 crims públics i privats
9.3 de falsaris
9.24.1 juí públic
9.27.15 escrivà incriminat

CULTE

1.9.2 diumenges i festes
3.5 de feries que hom no té cort

CURATELA

- 2.15 curador
 - 4.2.10 autoritat del curador
 - 4.21.6 compra venda de béns administrats
 - 5.6 de tutoria
 - 5.7 excusació de curatela
- Vegeu: TUTELA

DANY

- 1.1.22 dany: (don)
- 1.2.4 navegació fluvial: (dampnatge)
- 1.5.14 afrontar: (ahontar)
- 2.17.1, 2 nauzer, taverner
- 3.9.12 malmetre: (afollar)
- 3.12 *de damno dato*
- 3.12.9 dany: (noxa)
- 3.13.13, 14 termes i fites
- 4.18.9 en cosa prestada
- 4.21.26
- 4.26.7 cens
- 6.9.9
- 8.8.19
- 9.1.14 fer malbé, malmetre: (tudar)
- 9.4.4 afront: (onta)
- 9.4.7 dolent, mal: (àvol)
- 9.7.1
- 9.22.15 dany previsible: (*infectum*)
- 9.23.4 regla de dret
- 9.25 capítols de la inquisició
- 9.27.26, 30, 32 don: (destric)
- 9.29 usatges

DEFENSA

- 1.1.1 defeniment de la senyoria i ciutadans
- 1.3.3, 11 en juí
- 2.9.3, 4 defensor o procurador
- 3.12.5 defensa pròpia
- 9.26.1, 2 defensa pròpia
- 9.29.12 defensa mútua

DEFRAUDAR

- 8.11.5 defraudar lleítima
 - 9.23.16 regla de dret
- Vegeu: LLEÍTIMA

DELEGAT

- 1.3.1 del veguer
- 3.1.26 jutge delegat de jutge ordinari
- 3.1.27 jutge delegat de príncep

DELIBERACIÓ

- 6.6.1 *de jure deliberandi*
- Vegeu: BENEFICI. HEREU

DELICTE

- 1.1.11 notori
- 2.12.1 violència
- 2.14.6 edat (9.1.15/9.4.10)

- 2.17.4, 5 responsabilitat civil
- 3.12.4 responsabilitat civil
- 3.12.5 excepció, defensa pròpia
- 3.12.6 *in fraganti*
- 3.12.7 cas fortuït
- 4.11.22 autoria (9.2.1/9.4.11)
- 6.1.8 domèstic
- 9.1.12 públic-privat (acció popular)
- 9.1.15 exempció de responsabilitat
- 9.4.6 exercici d'un dret
- 9.4.10 *doli capax*
- 9.5.8 bogeria
- 9.20.3, 5 absència
- 9.23.8 obediència deguda
- 9.24.1 de sang
- 9.25.19 no certa persona

DELIT

- 3.9.1 no profit
- Vegeu: DESPESA

DELMA

- 4.21.27
- Vegeu: FRUIT

DEMANAR (PREGUNTAR)

- 1.1.11 el veguer
- 2.18.2 escarir el jutge

DEMANDA

- 1.1.13 menar la demanda
- 1.2.1 demanador/demanar
- 1.3.2, 17 actor, clamador
- 1.4.3 part adversa
- 1.5.16 de coltell tret
- 1.7 no mudar el plet
- 2.10 no donar les demandes a més poderós
- 2.18.2, 5 jurament
- 3.6 jurisdicció
- 3.9.3 de cosa tota o partida
- 4.1 de deute *si certum petatur*
- 4.7 marit-muller/mare-fill
- 4.8 fill-pare/padró-llibert
- 9.1.8 contestació

DEMÈNCIA

- 3.1.9 orat, furiós, mut, sord, menor de 25 anys
 - 3.1.15 *mente captus*
 - 4.2.10 acció per recobrar
 - 4.11.39 no testimonis
 - 5.7.10 de curador de furiosos i pròdigs
 - 6.3.1 no poden fer testament
 - 6.4.5 sobrevinguda després de testar
 - 6.8.3 desheretament
 - 9.4.10
 - 9.5.8
 - 9.21.2 en adquisició de senyoriu
- Vegeu: FURIÓS

DEMOLICIÓ

- 9.6 obra nova
- Vegeu: OBRA NOVA. RUÍNA

DENÚNCIA

- 1.8.3 de mal factor
- 8.8.3 al venedor
- 9.6 d'obra nova
- 9.25 criminal, inquisició

DESAFILLAR

- 8.9.1 per justa raó
- Vegeu: FILL

DESHEREDACIÓ

- Vegeu: HERÈNCIA

DESISTIMENT

- 1.5.13
- 9.1.18 acusació criminal
- 9.24.1 en juís públics

DESNONAMENT

- 4.25.6, 7, 11
- 4.25.11 per queixa dels veïns

DESPESA

- 1.3.6, 10, 11 judicial
- 1.4.6, 7, 8, 9 judicial
- 1.5.5 condemna en despeses
- 2.11.5 del marit en la muller, no demandable
- 2.11.9 en negocis d'altri
- 3.9.1 necessàries, útils, voluntàries (delit)
- 4.2.3 necessàries en fill família
- 5.1.10 necessàries en cosa dotal
- 5.5.5 necessàries de pares a fills
- 6.4.30 de marit a muller
- 7.2.6 gratuïtat de costes

DESTERRAMENT

- Vegeu: BANDIMENT

DETENCIÓ

- 1.1.11 pel veguer
- 1.8.1 per tothom
- 9.25.19 en inquisició
- 9.29.5 il.legal

DEUTE

- 1.3.5 tercera presó (suda)
- 1.3.9 abandó de béns
- 2.4.13 condonació pressumpta
- 2.11.1 degut a altre
- 2.18.7 el jurament d'un deutor no nou al cocreditor
- 4.1 *si certum petatur*
- 4.2 *de conditione indebiti*
- 4.7 de dona casada i de fill
- 4.10.4 reconegut en testament
- 4.14 *de non numerata pecúnia*
- 5.5.9 de dona casada
- 6.4.21 reconegut en testament
- 7.9.4 separació dels béns de l'hereu
- 8.5.7 deute de cavaller
- 8.5.8 llegat de carta de deute
- 8.7 de pagues

9.7.11 diner deu

9.18.4 diner deu

9.22.9

DEVALLANT

- 5.1.8 parent
- Vegeu: PARENTESC

DIA

- 1.1.2 de dia ni de nit
- 2.4.19 (24 dies per mes) els muntaners
- 3.4.3 dilació per malaltia o viatge
- 3.5 de fèries
- Vegeu: ARRENDAMENT. FÈRIA. TREBALL

DIFAMACIÓ

- Vegeu: INJÚRIA

DIFUNT

- 3.7.5 béns del difunt

DILACIÓ

- 3.1 excepcions dilatòries
- 3.4 de dilacions
- 3.4.4 enantament
- 4.21.11 compra de semovents: (triga)
- 9.1.16 excepcions dilatòries
- Vegeu: EXCEPCIÓ

DIPÒSIT

- 4.15. 1, 4, 8
- 4.17 *de deposito* (diferència mutu, comodat)
- 4.17.6 segellat
- 4.17.10 mort del dipositant
- 4.18.4, 6, 7, 9, 12 d'animals
- 9.27.23 naval
- Vegeu: COMANDA

DISCIPLINA

- 6.1.8
- Vegeu: COMPANYIA

DIVISIÓ

- 1.1.3 partició amb mur de la ciutat
- 7.9.4 separació de béns
- 9.21 divisió de cosa comú
- Vegeu: COMÚ. OBLIGACIÓ

DIVORCI

- 5.1.6, 10
- 5.5.8, 12

DOBLE

- 3.12.1, 10 indemnització de danys
- 6.1.4 pena de furt
- 9.3.8 pena de falsari
- 9.25.9, 10 inquisició, pena
- 9.27.2 mariner, fugitiu, pena
- Vegeu: DANY

DOCUMENT

- 1.4.2 llibre de la cort
- 2.1 escriptures públiques, privades, comunes
- 4.10.1 proves
- 4.11.33 cartes
- 4.12 veracitat
- 7.5 falses cartes
- 8.11 cartes de donació

DOLÓS

- 2.13.3, 4 acció d'engany
- 3.3.2 frau i engany
- 4.9.3 *exceptioni... doli*
- 9.23.15 regla de dret

DOMICILI

- 1.5.7 mudar son domicili
- 6.1.2 veguer entra en domicili
- 9.25.7 violació de domicili
- 9.28.2 violació de domicili

DOMINI

- 1.1.6 terres
- 3.9.5, 9, 10 fruits
- 3.11.21 arbres
- 6.4.11 darrera voluntat
- 8.11.6, 10 tradició, juí
- 9.13.1
- 9.21 adquisició: (*inventio, alluvio, insula*)
- 9.22.8
- Vegeu: TRADICIÓ. TROBA

DONA

- 2.9.8 procuradora només per sos pares
- 2.11.5 marit contra els hereus
- 2.16.2 no pot ésser jutge, àrbitre, advocada
- 3.1.9
- 3.4.4
- 3.9.10 senyor del fruit qui ho és de les coses femenines
- 4.7.6, 8, 9 no demanda entre marit i muller
- 4.11.39 no testimoni
- 4.11.40 obligació de jurar a la Cort
- 5.1 arres i esponsalícis
- 5.2 usufructe vidual
- 5.5.22 dot estimat
- 5.6.21 masculí inclou, femení *sed non e converso*
- 6.1.8 delictes domèstics
- 6.4.17 dona que ha tingut dos o més marits
- 6.4.34 no marmessora
- 6.11.1 mort simultània de marit i muller
- 8.6.6 no fermances
- 8.9.4 no adoptant
- 9.1.13 no acusadora en crim públic
- 9.2 de força feta a femna
- 9.4.3 injúria a dones
- 9.22.2
- 9.29.9 usatge: *unaquaque mulier*

DONACIÓ

- 2.4.4 escriptura pública
- 2.6.2 per errada de compte

- 2.11.3 d'aliments
- 2.14.5 a fills emancipats
- 3.8.2 lliurament (excepte de pare a fill)
- 3.13.3 col.lacionable
- 4.22.1 *restitutionis in integrum*
- 4.26.22, 32 censals
- 5.1 per núpcies
- 5.2.3, 4, 6 separació, segones núpcies, mort del marit
- 5.4.1 entre marit i muller: confirmació per testament
- 5.5 *propter nupcias*
- 6.4.18
- 6.5.5 *propter nupcias* (compendiosa)
- 6.9.19 de coses legades
- 8.7.9 venda de donació
- 8.11 de donacions
- 9.9.9 donació a notari autoritzant

DOT

- 4.22.1, 5 alienació de dot
- 4.26.27 cosa censal
- 5.1.6, 14
- 5.2 segones núpcies
- 5.3 *de dotis promissione*
- 5.5 demanat, finit lo matrimoni
- 5.5.23, 24 estimat
- 6.4.17, 18 segones núpcies
- 7.1.10 no prescripció en alienació pel marit
- 8.5.9 penyora
- 8.8.13, 16 pèrdua en plet o per altra raó
- 8.11.3 alienació durant el matrimoni

DRAP

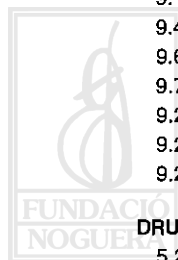
- 1.2.4 lavar, canejar, assecar
- 2.17.6 establir en comprar o vendre
- 5.1.14 de daniel (llana)
- 8.11.11 tenyir (lli, llana, seda)
- 9.10.4, 8 corredors
- 9.18 de la cisa i dels draps (arràs, valenxins, bruides)
- 9.18.5 bala de drap (desensarpellar)
- 9.18.10 sarcidures, tatxadures, malfetures
- Vegeu: VESTIDURA.

DRET

- 1.5.14 ferma de dret
- 4.10.2 dretament (directament)
- 4.21.5 possessió (verga)
- 8.5.18 canònic
- 9.1.17 costums, comú, albiri de jutge
- 9.4.1 Costums, Usatges, dret comú, albiri de jutge
- 9.6.1 obra nova (gitar tres pedretes)
- 9.7.11
- 9.22.3 definició
- 9.23.3 regla de dret
- 9.25.18 Costums, Usatges, civil, canònic

DRUT

- 5.2.1
- 6.8.2, 5
- 8.11.12 (amistançament)

DUBTÓS

1.4.2

6.11 de coses dubtoses

Vegeu: DONA. FILL. PARENTESC

EDAT

1.12.2 error de dret (menor de 25 anys)

2.14.1 restitució de menors

2.14.6 major de 10 anys (responsabilitat penal)

2.14.10, 12 major de 25/18 anys (responsabilitat civil)

3.1.15 menor de 25 anys

4.7.1 dona menor de 25 anys

4.10.6 testimonis majors de 20 anys

4.11.19 menors 14 anys.

4.11.39 menors 14 anys, femna, furiós, orat, captiu

4.19.9 no procurador menor de 25 anys

4.22.1 dona menor 25 anys *restitutio in integrum*

5.6.4, 5 tutoria menors

5.6.6 no tutor menor de 25 anys

5.7.2 excusa tutoria 60 anys d'edat

5.7.9 pubill: (14/12 anys). Adult (fins a 25 anys)

6.3.1 menors no poden fer testament

6.4.14 substitució de menors (testament)

6.5.5

7.1.1, 2 prescripció

7.3.4 sentència nul·la

8.6.6, 10 fermances

8.9.4 adopció

8.11.15 donació

9.1.13 acusació

9.1.15 acusats: (14/10 anys)

9.4.10 menor de 14 anys: (no *doli capax*)

9.5.6 turment no menor de 15 anys (25 l'any 1272)

9.9.6 notari (no menor de 25 anys)

Vegeu: INCAPACITAT. MENOR

EDIFICACIÓ

1.1.1, 2, 3, 4

3.11.9, 12, 18, 21 ruïnosa

6.4.11 per darrera voluntat

9.6.1, 2, 3 denúncia obra nova

9.21.2 en terreny alié

Vegeu: ACCESSIÓ. PARET. PEIXERA

EIXARIC

4.26.33 eixarics vells: (que romangueren en Tortosa)

Vegeu: EMFITEUSI. SARRAÍ

EMANCIPACIÓ

2.2.3, 4 plet (apel·lació, acció famosa)

2.5.7 transacció paterna

2.11.4 deutes del pare

2.14.5 donació paterna

4.8.1, 2 contracte

4.8.4 emancipació per casament

4.8.6 préstec

6.1.10

6.2.2

8.9 de emancipacions

Vegeu: FILL

EMBARGAMENT

1.5.7, 8 "empara" (retenció de béns)

4.6.9 cases i honors

8.5.7 de cavaller

8.8.8

EMFITEUSI

4.26 coses donades a cens o a part

Requisits: 4.26.4 llúisme

4.26.15 indivisibilitat

4.26.24 fadiga

Exclusió: 9.9.8 clergues, cavallers

Drets del Senyor: 4.26.8 fruits

4.26.9 laudemi

4.26.10 empar

4.26.11 tancar portes

4.26.12 nomenar jutge

4.26.19 retracte

4.26.33 eixaric

Obligacions del Senyor: 4.26.18 facilitar escriptura

Extinció: 4.26.7 no pagament per tres anys

4.26.20, 21 reconèixer altre senyor

Apel·lació: 7.7.10 al senyor per dos vegades

EMPRIU

1.1.6 ocupació de terres ermes: (aprisió, aprofitament)

ENCANT

9.7 de naufrag i d'encant

9.10.4 corredor

9.27.6

ENDÚCIES

6.6.6 indúcies (termini 90 dies)

8.6.4

Vegeu: TERMINI. TREVA

ENEMIC

2.16.8 enemistat

3.1.24 enemistat (jutges, àrbitres, assessors)

4.11.14 capital (testimoni)

8.10 reemuts o escapats de llurs enemics

ENGANY

2.13 del mal engany

2.14.1, 8 menor enganyat

3.3.2 frau

3.13.8 cohereus

9.23.16

ENSENYAMENT

2.11.6 a fillastres

6.2.3 beneficis del fill ensenyant

9.9.4 llibertat d'ensenyament

Vegeu: ADVOCAT. FILL. FRUIT

ENVÀ

1.1.2

3.11.2 finestres en envà

ERM

- 1.1.6 franquesa de cultivar
- Vegeu: EMPRIU.

ERROR

- 1.12.1 de fet
- 1.12.2 de dret
- 2.6 de errada de compte
- 2.7.2 d'advocats
- 2.13 mal engany
- 3.9.2 en el nom de la cosa
- 3.13.8 cohereus
- 8.8.19 judicial (o peguea, pec)
- 9.23.6 regla de dret: no consent qui erra

ESCREIX

- 4.6.7 obligats els béns del marit
- 4.7.1 obligats conjuntament marit i muller
- 5.1 arres i esponsallics
- 5.2 segones núpcies
- 5.5.3, 8 finit el matrimoni
- Vegeu: DONACIÓ.

ESCRITURA

- 1.3.10 cartes judicials
- 2.1 públiques, privades, comunes
- 2.4.16 contractes
- 3.13.7 cartes d'heretat
- 4.11.32, 33 prova
- 4.12.3 reprovar cartes
- 4.26.2, 17, 18 de censal
- 7.2.9 llibre de la cort
- 7.5 falses cartes
- 8.5.8 llegat de carta de deute
- 9.9.5 notarial
- 9.24.6 escriptura
- 9.25.8 falsa carta

ESCRIVÀ

- 1.3.9
- 1.4 escrivà de la cort
- 1.5.10
- 2.17.1 escrivà de la nau
- 4.9.3 clàusules de renúncia en escriptures
- 9.9 notaris
- 9.10.5 escriptura per ofici de corredor
- 9.27.8 escrivà de la nau
- Vegeu: ESCRITURA.

ESPECIFICACIÓ

- 2.13.3 de l'engany
- 3.9.4 de fusta aliena

ESTABLIMENT

- 1.5.9, 10, 11 ordenament dels establiments
- 1.5.10 terme d'un any
- 2.17.6 establir de mercader
- 4.26.32 cessió a part
- 9.10.6 ordenament
- 9.20.1, 2 ordenament

ESTERS

- 1.1.4 a més a més, altrament: (*preterea esters*)
- 9.10.9 altrament: (per esters)

ESTRANY

- 1.1.7 guiatge als mercaders estranys
- 3.1.31 clam per estrany de veí de Tortosa
- 3.8.8 possessió de coses estranyes
- 8.5.22 clam per veí de Tortosa contra estrany
- 9.7.1 cas de naufragi
- 9.19.1 lleudes

EVICCIÓ

- 2.9.15 procurador
- 3.13.2.6 cohereus
- 4.21.8, 16 pagament
- 8.1.6 força
- 8.8 de eviccions
- 8.8.16, 7 en donació no cap evicció

EXCEPCIÓ

- 2.2.1 famosa
- 2.9.7 en crim
- 2.16.4 judici arbitral
- 3.1.19 dilatòries i peremptòries
- 3.1.20 dilatòries, ans de plet començat:
 - a) declinatòries de plet
 - b) dilatòries de paga
- 3.1.21 peremptòries, després de plet començat
- 4.11.34
- 4.14 *de non numerata pecunia*
- 7.3.9, 10 de cosa jutjada
- 7.5.1
- 7.7 d'apel·lacions
- 9.1.16
- 9.22.5 acció / excepció: definició
- Vegeu: DILACIÓ. PECUNIA

EXCUSA

- 5.7 tutor i curador

EXECUCIÓ

- 1.1.10 ciutadans en defecte de veguer i batlles
- 1.1.16 criminal
- 1.3.9, 14, 15, 17 venda judicial
- 1.4.8
- 6.4.33 testamentària
- 7.2.5 de béns
- 7.3.2, 5 *rei judicata*
- 7.8.1 abandonament de béns
- 9.22.16 *de verborum significacione*

EXTINCIÓ

- 2.11.10 paga per altre
- 8.7 d'obligacions

FADIGA

- 4.26.19 dret del senyor del cens per 30 dies
- 8.5.22 requeriment a termini

FALSEDAT

- 1.12 *de falsa demonstrationes*
- 4.11.1 mentida (mensòngia)
- 4.12 veritat / falsedat
- 7.5 falses cartes o testimonis
- 8.7.8
- 8.11.2 (fentament)
- 9.3 *de crimini falsi* (pintor, argenter, moneder)
- 9.13 moliners
- 9.14.1, 3 pa, oli, vi, moneda
- 9.25.8 falsa carta (inquisició)
- 9.25.14

FAMÍLIA

- 4.7
 - 4.8
 - 5.2.2 abandó de família
- Vegeu: FILL.

FÉRIA

- 1.3.9 festa colent
 - 2.4.11 festa colent
 - 3.4.1 festa (dilació)
 - 3.5 de fèries que hom no te cort
 - 4.11.16 testimonis en dies no feriat
- Vegeu: DIA

FERMANÇA

Vegeu: FIANÇA

FERMETAT

- 4.10.3 nul.la
- Vegeu: SENTÈNCIA

FIANÇA

- 1.3.6, 7
- 1.5.3 per altre
- 1.6 fermances (satisdar)
- 2.4.14 Novella Constitució
- 2.9.11 satisdar fermança
- 2.14.2 de menor de 25 anys
- 3.1.31 d'home estrany contra veí de Tortosa
- 4.7.6 de dona
- 4.9
- 4.16.1, 2 en usures no obliga
- 4.19.4 en pleit
- 5.6.1, 3, 7 *rem pupili salvam fore*
- 6.9.14, 15 fermança al legatari
- 8.6 *de fideiussoribus* (de fermances)
- 8.8.3, 4 personal
- 9.6.1 en obra nova
- 9.10.2 dels corredors

FIDEÏCOMÍS

- 4.2.4 cobrament per error
- 4.6.8 béns obligats
- 6.9.14, 15, 16 sota condició, (fermança)

FILL

- 2.2 apel.lar en juf
- 2.4.5 conveni en béns del pare

- 2.11.4 deute del pare
- 2.11.6 despeses en fillastre
- 2.14.2 fiança pel pare
- 2.17.5 negoci del pare
- 3.1.11, 12, 13, *castrense peculii*, adventici
- 3.1.14 clam per crim
- 3.16.5 pèrdues del joc
- 4.2.3, 13 despeses necessàries, préstec
- 4.7 demandes entre pares i fills
- 4.8 demandes entre pares i fills
- 4.21.25 nul.litat de la venda entre pare i fill
- 5.5.5 despeses necessàries dels pares pobres
- 5.6.21 fill pòstum
- 6.1.10 béns del pare
- 6.2.3, 4, 5, 6 fruits del fill
- 6.3.1, 4 menors, pòstums
- 6.5.4 fill incestuos
- 6.5.5 (compendiosa) substitució hereditària
- 6.6 deliberació (hereus)
- 6.8.5 legitimació
- 6.8.4, 5, 6, 7 naturals, adulterins, incestuosos, adoptius
- 6.8.6 pressumpció de legitimitat
- 6.10.1 intestats
- 6.11.2 premort
- 8.8.11 ans de nèixer
- 8.9 afillaments i emancipacions
- 9.21.3, 4 béns dels fills

FIRA

- 4.24 de fires i de mercat

FISC

Vegeu: SENYORIA

FITA

- 1.1.6 afrontacions
- 3.9.3
- 3.13. 13, 14, 15 prescripció (30 anys)

FOC

- 2.17.1 causa d'exempció de responsabilitat
- 3.12.8 dany (espira)
- 4.1.2 no excusa al deutor
- 9.25.4 inquisició

FOLC

- 1.2 ramat, bestiar
 - 3.12.10 bèstia fera no fa folc
 - 6.9.9 en testament (grex)
- Vegeu: ANIMAL

FONT

- 3.11.25 font o pou
 - 9.25.18 de dret (Costums, Usatges, civil, canònic)
- Vegeu: AIGUA. POU

FORÇA

- 1.1.5 franquesa de forces
- 1.1.14 virtut, vigor
- 1.8.3 forfeitura
- 2.12 força o paor

3.2 demanda per força
3.12.7 excusa la culpa
8.1 força o violència
8.1.13, 14 pública o privada
9.2 de força feta a femnes
9.21.1 de riu
9.24.5 pública o privada
9.25.3 inquisició
9.25.7 inquisició
Vegeu: CONFISCACIÓ. INTERDICTE

FORN

1.1.8 de calç, teules, rajoles, argeps
3.13.10 comuns
6.4.11 per voluntat testamentària
9.13 de forns, molins, banys
9.14.1 de pa
9.28.2

FORTUNA DE TEMPS

2.4.18 contracte de treball
9.27.30, 34 nau que ve a terra, git
Vegeu: NAUFRAGI

FRANQUESA

1.1.5, 6, 7 impostos, cultivar, caça, pesca
2.2 del serf
2.3 conveni entre senyor i serf
Vegeu: ALFÒRRIA

FRAIRESCA

6.2.1 part de l' herència
Vegeu: HERÈNCIA

FRUIT

3.8.4 posseïdor de bona fe
3.9 usdefruit
3.11.21 collita de fruits
3.13.5 part en herència
4.17.15 collita (esplet)
4.21.15 pendents
5.2.5 usufruit vídua
5.5.4, 18 fruits del pare, fruits del marit
6.2.3 beneficis del fill: (advocat, armes, mestre, metge)
8.8.10 evicció
9.21.1 béns comuns
9.23.18 definició
Vegeu: ACCESSIÓ. BENEFICI. DELMA

FUGA

6.1 de serfs que fugen
Vegeu: ABANDONAMENT. CAPTIU

FURIÓS

3.1.15 no pot estar en juí (mut, orat, sord, *mente captus*)
5.7.10 curador
6.3.1 no pot fer testament

FURT

1.8.2
3.9.4 de fusta

3.12 de furt, rapinya
4.5.1, 2 condició furtiva
6.1 de furts
9.3.3 falsari
9.24.1 judicis no capitals
9.25.6 inquisició
Vegeu: ROBATORI

FUSTA

1.1.1 jàcena, cabiró
1.1.5 quarentè de la fusta
1.1.8 llenyams, pegunta
1.2.4 posar fusta en les riberes
2.4.22 tallar de lluna
3.9.4 aliena
3.11.9 permòdols, jàcenes: (àvol, frévol, gint)
3.11.31 jàcenes, files
4.21.19 venda
4.21.26 altres productes forestals
Vegeu: ARBRE. MITGERA

GARANTIA

3.7.1 possessió
4.21.12 guarencia
5.1.2, 4 dot, escreix, eixovar no obligats en garantia
8.1.1, 3, 10, 14 contra força i violència
8.2 *interdicto uti possidetis et utrobi*

GARRIGA

3.11.13 honor
Vegeu: LLAURAR

GERMÀ

6.2.1 col.lació
6.10.1 herència *ab intestat*
9.1.14 no pot acusar son germà

GESTIÓ

2.11 *de negociis gestis*

GINY

Vegeu: INDUSTRIA

GIT

1.1.6 pedra gitadora
2.4.10 gitament del servei
9.6.1 tres pedretes en obra nova
9.7.1 git en naufragi
9.14.3 mesures falses, gitades
9.25.7 inquisició
9.27.30 per fortuna de temps
9.27.32 arribada forçosa
Vegeu: AVARIA

GRAU

Vegeu: PORT

GREMI

2.4.7, 8, 9 prohibició
Vegeu: CONFRARIA

GUANY

5.4.3 muller en matrimoni
9.10.1 dels corredors

GUARDA

4.25.14 cosa llogada o prestada

GUERRA

8.1.10 per recobrar possessió
9.11.3 treves
9.29.11 usatge
Vegeu: BATALLA. TREVA. VENJANÇA

GUIATGE

1.8.3
9.11
Vegeu: TREVA

HABITADOR

1.4.15
Vegeu: CIUTADÀ. VEF

HERBA

1.1.5 herbatge (franquesa)
1.1.8 llibertat dins del terme de Tortosa
1.2 pastures
9.16.8 grana, espart, roudor, tan, herba

HERÈNCIA

1.2.3 heretat (propietat rústica)
2.8.4 infàmia
3.7 petició de herència
3.13 partició de herència
6.2.1 col.lació
6.3.2 rei, església
6.6 deliberació
6.7 renúncia
6.8 indignitat
6.10 intestada
Vegeu: TESTAMENT

HEREU

2.4.15 conveni entre hereus
4.1.1 pagament deutes del causant
4.18.10 restitució de dipòsits
5.2.3, 4 usufruït vidual
6.4 ordenació del testament
6.5 hereus
6.5.5 estrany (compendiosa)
6.6 *de jure deliberandi*
6.7 d'aquells que no volen ser hereus
6.8 indignes

6.9 legats
6.9.13 amb condició
6.10 intestats
Vegeu: ABSÈNCIA

HIPOTECA

4.6.3 tàcita
4.25.9 tàcita
4.26.8 tàcita
5.1
7.10.2, 3 senyoria no pot emparar hipoteca
8.5.4, 7, 9, 12 penyores

HOME

1.1.13, 14, 16
9.22.2

HOMICIDI

1.1.14 públic o amagat
9.1.6 denúncia
9.24.2, 4 mort de príncep, homicidi comú
9.25.2 homicidi ocult
9.26.1 inquisició
9.29.1 usatge

HONOR

1.1.7 llaurada
9.16.8 erma

HOSTALER

2.17 d'hostalers
4.25.8 hostalatge
9.28.2 hostaleria, taverna

IGNORÀNCIA

1.3.17 coneixedor: (scient)
1.12 de fet i de dret
8.8.19 ço és que no sia savi: (peguea)

ILLA

9.21.1 algezira, exiquina
Vegeu: ACCESSIÓ

IMMOBLE

1.1.19
1.6.6 coses seents
3.8 reivindicació
3.9 usufructe
4.9.3 camps, vinyes, olivars
4.17.15 coses seents
9.21.2, 3
Vegeu: BÉ

IMPOST

1.1.5, 18, 19 ciutadans, cavallers
1.1.20 jueus, sarraïns, clergues
1.1.21 béns provinents de cavallers i clergues

1.4.9
9.7.3 ribatge

IMPÚBER

5.7.9
9.4.10
Vegeu: EDAT

IMPUTABILITAT

8.7.2 de pagament
9.1.15 edat penal
9.4.10 no furiós, orat, menor 14 anys
Vegeu: PAGAMENT

INCAPACITAT

2.14.1, 4, 7, 10, 12 de menors
3.1.11, 12, 13 menor
3.1.15, 16, 17 dement, clergue regular, tutor
5.6.11, 13, 18 menor tutelat
6.3.1 incapacitat de fer testament (menor, mut, orat)
6.5.1 de rebre per testament

INDAGATÒRIA

9.25.14, 20 inquisició

INDEGUT

4.2 de *conditioe indebiti*
Vegeu: CONDICIÓN

INDEMNITZACIÓ

2.17.1 taverner, hostaler, mariner
3.9.7 perjudicis

INDÚSTRIA

2.4.8, 9 mercaders, pescadors, carnisers
2.17.6 establiment per altra persona
3.12.2 per a caçar: (giny)
6.4.11 agrícola
8.11.11 tintorer
9.3.2, 3, 4, 6 artesans (pintor, argenter, moneder)
9.13.1 forns, molins, banys

INFÀMIA

2.2.1 fills de lliberts
2.7.3 excepció per ser advocat
2.8 de quals coses és donada infàmia
4.11.12 en testimonis
6.5.4 en hereus (fill "nefandíssim")
9.1.13 infame no pot acusar
9.4.7 injúria
Vegeu: ASSOTS. CONFISCACIÓ

IN FRAGANTI

1.8.1 sense juí

INJÚRIA

3.12 de *injuriis*
9.4.1 de injúries

9.4.2 injúries: (bare, cogaç, renegat)
9.4.7 libel famós, cobles
9.4.12 acció d'injúria
9.29.8 usatge

INNOVACIÓ

1.13 no pendent o durant el plet

INQUISICIÓ

9.1.6 d'homicidi
9.25 de *inquisitione* (9 capítols)
9.26 penes
Vegeu: TORTURA

INSPECCIÓ

3.11.12, 18 casa ruïnosa
4.17.15 fruits pendents
9.6.1 obra nova

INSTRUMENT PÚBLIC

4.9.3 renúncia en instrument públic
4.10.1 prova
4.11.18 testimonis en instrument públic
4.12.1, 2 veracitat
7.2.9 llibre de la cort
8.11.2 en donació
Vegeu: ESCRIPTURA

INTERDICTE

Possessió:

Recobrar *unde vi* 8.1.2, 7, 9, 11, 13, 14
precarí 8.3

Retenir *uti possidetis*: (immobles) *utrobi* (mobles) 8.2

Adquirir *salviano* 8.4

Ruïna: 3.11.12, 18

Obra Nova: 9.6

INTERLOCUTÒRIA

7.2 sentència
7.7.19 apel·lació
Vegeu: SENTÈNCIA

INTERPRETACIÓ

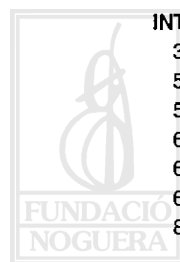
2.4.3 preval el darrer contracte
2.4.16 l'obscuritat afavoreix al receptor
9.22 de *verborum significacione*
9.23 de *regulis juris*

INTESTAT

3.13.3 regles
5.3.3 dot
5.4.4 a la dona en matrimoni
6.8.5 fills naturals
6.10 de *intestatis*
6.11.1, 2 presumció de premort
8.9.1 afillats

INTIMIDACIÓ

9.25.1 inquisició

INUNDACIÓ

- 9.21.1
- Vegeu: AIGUA

INVENCIÓ

- 9.21.1
- Vegeu: DOMINI. OCUPACIÓ

INVENTARI

- 5.6.7 de béns pel tutor
- 6.6.5 benefici d'inventari
- Vegeu: HERÈNCIA

INVIOLABILITAT

- 1.1.11 personal
- 1.3.8 de domicili
- 1.5.12 guiatge
- 6.1.2 de domicili
- 7.10.2 juí dels ciutadans

IRRETROACTIVITAT

- 1.11.1 de constitucions

JOC

- 3.16 de jugadors
- 9.5.2 tortura de vius persones

JORNALER

- 4.25.10
- 2.4.19, 20 muntaners

JUDICI

- 1.1.9 dels ciutadans
- 1.3 usança de la cort
- 1.6 usança en dret
- 1.8 pendre sense juí
- 3.1 *de judiciis*
- 7.2 de sentències
- 7.4 *de re inter alios iudicata*
- 9.24 *de publicis judiciis*
- Vegeu: ABSOLUCIÓ. BATLLE. PAERIA. VEGUER

JUEU

- 1.1.5 exclosos
- 1.1.14 exceptats jueus i sarraïns (homicidi)
- 1.1.15 inclosos jueus i sarraïns (banys de Tortosa)
- 1.1.20 paguen en comú
- 1.9 no serf cristià
- 1.10 serts que fugen
- 2.7.3 no advocats
- 3.6.4 fan dret en la cort de Tortosa
- 4.1.4
- 4.11.27, 28, 38, 41 testimonis (jueus / cristians)
- 6.1.2, 13, 14 captiu de jueu o sarraí
- 9.2.7 jueu o sarraí trobat amb cristiana
- 9.8 no veguer o batlle
- 9.16.4 carnisser
- 9.30 jurament dels jueus
- Vegeu: NOTARI. TESTIMONI

JURAMENT

- 1.3.1 del veguer
- 1.3.17 dels que abandonen llurs béns
- 1.4.13 llibre sacramental
- 2.18 de sacraments
- 2.18.2 de part a part
- 2.18.4 confés
- 4.1.4 no dels cristians en carta de deute
- 4.11.11 testimoni d'un sol no val
- 7.6.3 confessió fora de juí
- 9.10.5 dels corredors
- 9.30 dels jueus
- Vegeu: CONFESSIÓ

JURISDICCIÓ

General

- 3.6 dels jutges

Especial

- 1.1.14 del Temple i de Montcada
- 2.16.8 dels àrbitres
- 3.6.2 del bisbe
- 3.6.4 jueus en plets que mou la senyoria
- 4.26.6, 10, 12, 13 del senyor en emfiteusi
- 4.26.33 d'exarics
- 6.1.8 domèstica
- 7.7.10

JUST TÍTOL

- 9.21
- Vegeu: DOMINI

JUTGE

- 1.3.1, 12 elecció de jutge
- 1.4.2 procés de jutge
- 2.16 d'àrbitres
- 3.1.1, 8, 9 qui pot ser jutge
- 3.1.26, 27 delegat
- 3.6 jurisdicció dels jutges
- 4.11 testimonis judicials
- 7.2.2 ciutadans de Tortosa elegits pel veguer
- 7.2.12 sentència amb o sense consentiment del veguer
- 7.4.4 sentència per majoria
- 7.4.6 mort de jutge
- 7.7 jutge d'apel.lacions
- 9.25.12 en inquisició
- Vegeu: CIUTADÀ. PAERIA. RECUSACIÓ

LAGUI

- 9.27.26 destorb

LAT

- 3.11.17 edificació (costat)
- 9.27.22 de la nau
- Vegeu: EDIFICACIÓ

LAUDEMÍ

- Vegeu: EMFITEUSI

LESA MAJESTAT

- 1.6.9 excepció en la usança de les fermances
- 9.24.2 *Lex Julia Majestatis*
- Vegeu: CONFISCACIÓ. MORT

LESIÓ

- 4.23.2, 4 en el preu
- 9.2.7 (tirasar, rossegar)
- 9.4.4 (blavura, nafra, trincació)
- 9.25.22 (orelles, mà)
- 9.29.2, 3, 6, 8 corporal

LITIGANT

- 3.1.1

LITIS CONTESTATIO

- 1.4.3 llibre de la cort
- 1.6.6 fermances
- 1.7.3 no vendre dret fins a sentència
- 2.9.5 per procurador
- 3.2 no per força demanar ni acusar
- 3.3.1 començament de pleit
- 3.8.6 interromp termini
- 3.14.1 pluralitat d'actors/defenedors
- 4.11.10 actuació dels jutges

LLAURAR

- 1.1.6 terres ermes
- 1.1.7 honor llaurada
- 1.1.8 sembrat, equiparat a llaurat d'Amposta avall
- 1.2.1 pasturar llaurats
- 3.9.6 fruits del llaurador
- 3.11.13
- 8.2.1 interdicte *uti possidetis*
- 9.16.8 no caçadors en llaurats
- Vegeu: SEMBRAT

LLEGAT

- 4.6.8 de béns obligats
- 4.10.1
- 5.2.3, 4 segones núpries
- 6.4.16 agravi
- 6.4.27 venda de llegat
- 6.4.30 aliments
- 6.5.4, 5 nul.litat / condició
- 6.6.1, 6 deliberació / responsabilitat de l'hereu
- 6.9 *de legatis*
- 6.11.3 dubtós
- 8.5.7, 8 fruits / penyores / llegat de deute
- 9.9.9 al notari

LLEGÍTIMA

- 2.3.1 patró
- 5.3.3 complement de llegítima
- 6.4.14, 20, 22, 23, 24, 28, 29
- 6.5.5 nul.litat de llegítima
- 6.8.2, 3, 7 desheredament
- 8.9.1 dels afillats

Nota: Modificada per les Corts de 1585 i reduïda a 1/4

LLENGUA

- Vegeu: PLANA

LLENY

- 9.7.3 galera o altre lleny armat
- 9.27, 23 desestibar
- Vegeu: NAU

LLENYA

- 1.1.8
- Vegeu: FUSTA

LLEUDA

- 1.1.5 franquesa
- 9.19 de les lleudes

LLIBERT

- 2.2.2 apel.lació en juí
- 2.3.1 enfranquiment
- 4.8.3

LLIBERTAT

- 1.1.4 propietat lliure
- 9.9.4 d'ensenyament
- 9.10.9 incompatibilitats del corredor
- 9.15.10 pesos i mesures
- 9.18.13 d'exercir oficis
- Vegeu: ALFÒRRIA

LLINDA

- 3.13.14, 15 termes i fites
- 8.8.8 marges i parats
- Vegeu: FITA

LLOGUER

- Vegeu: ARRENDAMENT. TREBALL

LLUÏSME

- 4.26
- Vegeu: EMFITEUSI

LLUMS

- 3.11.1, 2, 20 servituds
- 3.11.17 vistes
- Vegeu: SERVITUD

MALALTIA

- 2.4.11 del servent
- 3.4.3, 4 dilació per malaltia
- 4.21.18 de l'animal
- Vegeu: ANIMAL. VICI

MALEFICI

- 1.1.11 presó per clam de malefici
- 1.3.8 entrada del malfactor en casa de ciutadà
- 1.8.3 malífeta (forfaytura)
- 2.8.1 mala feta
- 9.11.1 guiatge
- Vegeu: FORÇA

MALVOLENÇA

- 1.6.10 odi: (en oi)
- 3.1.1 mala voluntat: (per hoy)
- 9.25.12 oy

MANDAT

- 2.9.15 substitució de procurador
- 2.11 de *negociis gestis*
- 4.19 de *mandato*
- 9.21.5, 6, 7 procurador

MANUMISSIÓ

- 1.10 dels captius de sarraïns i captives dels jueus
- 2.3 enfranquiment
- 4.22.3 serf comú
- 6.1.12, 13, 14, 17
- 6.4.4 llibertat pel testament
- Vegeu: ALFÒRRIA

MANVÉS

- 5.5.8 amb les pròpies mans
- Vegeu: TREBALL

MAR

- 1.1.7 mar i aiguadolç
- 1.6.7 llibertat de mercaderia
- 2.17 de nauzers
- 4.6.9 penyora pel nòlit
- 8.5.9 penyora per refacció de barques
- 9.7.2 naufragi, corsaris
- 9.10.11 corredoria
- 9.15.6 mesures: goa (3 pams i 1/3 de cana)
- 9.19.1 lleudes (barca amb timó, per estaca)
- 9.21.8 ús públic
- 9.27 usos de mar i de riu
- 9.27.3 usança de la mar i de la ribera
- 9.27.4 parçoner
- 9.27.14 cominal

MARCA

- 1.1.17 impost
- 9.2.8 amb ferro per la llengua (pena)
- 9.25.22 croat, ferro calent al front... (pena)
- Vegeu: IMPOST. PENA

MARGE

- 3.13.14 arrencar
- 8.8.8 i parats (són de les honors més altes)
- Vegeu: LLINDA

MARINER

- 2.4.11, 12 servent, corsari
- 9.27.1, 2 còmit
- 9.27.3 mariner, peregrí, mercader, peneses
- 9.27.8
- 9.27.13 pont del mariner
- 9.27.18 jurament de defendre
- 9.27.26 paga pel senyor de la meitat del lloguer
- 9.27.29 el senyor no deu gitar mariner
- 9.27.43 franquesa dels ponts dels mariners

MARMESSOR

- 4.21.6 no pot comprar els béns que administra
- 6.4.7 jurament en testament sacramental
- 6.4.9 gratuït
- 6.4.10 pot ser-ho el notari
- 6.4.32 còpia del testament
- 6.4.33 no substitució
- 6.4.34 no dona

MAS

- 4.6.9
- 8.4 *colonus dicitur de possessionibus agrorum*
- 9.13 de torres i de mases

MATRIMONI

- 2.8.6 infàmia (ans de l'any de dol)
- 2.9.8 procuració
- 2.11.5 despeses durant el matrimoni
- 4.6.10 segones núpcies
- 4.7 demanda entre cònjuges
- 4.22.1 alienació de béns dotals
- 4.22.5
- 4.26.27 cosa censal donada en dot
- 5.1 arres i esponsalícis
- 5.1.12 sense captols
- 5.1.17 en faç d'església, de present
- 5.1.20 a totes passades
- 5.2 usufructe vidual
- 5.3 dot
- 5.4 donacions conjugals
- 5.4.3 mig per mig
- 5.5 dissolució de matrimoni
- 6.1.8 càstig domèstic
- 6.2.7 emancipació per casament
- 6.8.5 fill natural
- 6.10.1 hereta cònjuge en darrer lloc (intestat)
- 8.5.9, 11 creditors abans del matrimoni
- 8.7.10 en deute compten els dos per una persona
- 8.8.13 evicció
- 8.11.3 donació
- Vegeu: AIXOVAR. DEMANDA. DESPESA. DONA. DOT. ESCRIEX. QUARTA. RESTITUCIÓ

MENJARIES

- 1.1.17 coses de menjar (forment, farina, ordi)
- 4.2.2 en paga
- 4.5.4 deute
- 5.1.14 en dot
- 9.3.5 venda de vi i farina (falsedat)
- 9.14.5, 6 oli i farina
- Vegeu: PENYORA

MENOR

- 2.14 restitució de menor
- 5.6.6 menor de 25 anys no tutor ni curador
- 5.6.18 no pot obligar als seus béns
- 5.7.9 pubill (menor de 14/12 anys)
- 6.11.2 premorència (en cas dubtós)
- Vegeu: EDAT. INCAPACITAT

MERCADER

- 2.4.8 no aliances per alterar preus
- 2.17.6 interposició de persona per negociar
- 9.18.10 drapers (esmenes)
- 9.27.3, 18, 22, 23, 24, 25, 28, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44

MERCAT

- 4.24 de fires i de mercat
- 4.24.2 en divendres

MESURES

- 1.11.3 goa cana, cante
- 6.9.8 agrària
- 9.14 de pes menor
- 9.15.1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 20, 21, 22, 23, 24, 25 de pes
- 9.15.5, 6 de longitud (goa)
- 9.15.7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 de capacitat
- 9.15.10 llibertat de construir-les
- 9.15.12 micromesures (grans, argençs)
- 9.27.4, 28 en naus i càrrega

MILLORES

- 2.15.3 restitució de menor
- 4.21.26 del comprador (també danys)
- 5.5.6 no el pare dels béns del fill

MITGERA

- 1.1.1
 - 3.11.9, 10, 11 paret: (àvol, o frévol)
 - 3.11.10 paret fort: (bé e gint)
 - 3.11.24, 31 càrrega: (bigues, jàcenes, files, cabirons, permòdols)
- Vegeu: PARET

MOBLE

- 1.1.19 cavallers no paguen en comú per mobles
 - 3.9.3, 8 dret als fruits
 - 3.15 *ad exhibendum*
 - 4.9.3 *de peccunia constituta*
 - 4.17.15
 - 9.21.2
- Vegeu: USUCAPIO

MOLÍ

- 3.13.10 de nau i de terra
- 6.4.11 d'aigua, de sang, de vent
- 9.13.1, 4 de farina
- 9.28.2 d'olives

MONEDA

- 1.4.8 mazmodines contrafetes
- 1.5.1 sous, diners
- 1.11.3 de lig, de pes i de figura
- 3.1.4 morabatins
- 4.15.2 compensació de diners
- 6.1.13 sous moneda currible
- 9.3.6 moneda falsa
- 9.10.11 corredoria de nòlit
- 9.14.3 pena per falsetat de mesures
- 9.29 onça d'or, sous

MORT

- 1.1.14 homicidi (1.279)
- 1.3.5 presó dels jutjats a mort
- 1.6.8 acusat a mort o trencament de membre
- 2.9.13 mort del senyor del plet
- 3.12.6 mort de lladre armat (*in fraganti*)
- 4.3.1 promesa per fer homicidi (*ob turpem causam*)
- 4.20.6 del soci
- 6.3.1 testament de condemnat a mort
- 6.11 presumpció de premort
- 8.5.18 sepultura dels morts
- 9.1.8 del reu
- 9.2.4 decapitació
- 9.2.7 cristiana cremada/jueu o sarraí tiraçat
- 9.24.2 lesa majestat
- 9.24.4 homicidi, amb verí, o encantament
- 9.25.22 pena d'inquisició
- 9.26.1 excepció defensa pròpia
- 9.29.1 mort de valvassor

MUNTANYA

- 1.2.3, 4 ports: (deçà i dellà lo flum)
- 2.4.19, 20, 21 muntaners

MUT

- 3.1.9 no pot ser jutge
 - 5.6.19 no pot ser tutor ni curador
 - 6.3.1 no pot fer testament
 - 6.4.5 val testament anterior a la mudesa
 - 9.1.13 no pot acusar
- Vegeu: INCAPACITAT

MUTILACIÓ

- 1.1.13 del puny
 - 1.3.5 presó de la tàvega
 - 1.6.8 fermança en acusació amb trencament de membre
 - 9.25.22 inquisició
- Vegeu: PENA

MUTU

- 1.5.3
- 4.6.5 dissentiment
- 4.14.2 promesa
- 4.16.1 cristians no logre (usura)
- 4.17.3 contracte de mutu

NAU

- 2.17.1 nauzer
 - 3.9.4 fusta estranya
 - 9.15.6 la goa del leny
 - 9.19.1 lleuda per barca
 - 9.27.1 armador
 - 9.27.10 ferramenta, vianda, sàgoles
 - 9.27.18 ocult contra corsaris: (neg)
 - 9.27.21 coberta, murada, centina, timonera, embrunal
 - 9.27.22 càrrega excesiva: (assiuere)
- Vegeu: ESCRIVÀ. MARINER. NÒLIT. XÀRCIA

NAUFRAGI

- 2.17.1
- 4.1.2 despullament de béns
- 9.7.1, 2 el senyor no perd els béns
- 9.27.30 git
- 9.27.34 venir en terra, cascar, rompre
- Vegeu: MAR

NAUXER

- 2.17.1
- 9.27.4, 20

NEGLIGÈNCIA

- 1.5.14 de veguer i ciutadans

NÒLIT

- 4.6.9 obligació pel nòlit
- 9.10.11 dret del corredor
- 9.27.3, 17, 26, 28 contracte
- Vegeu: NAU

NOTARI

- 2.1.1, 3, 4 valor de les escriptures
- 4.1.4 no jurament de cristià a instància de jueu
- 4.9.3 renúncies en escriptura
- 4.11.18 testimonis creguts
- 4.12.3 revocació d'escriptura per testimonis
- 6.4.10, 19 pot ser marmessor
- 7.2.9 valor públic de les notes
- 9.9 dels notaris

NOVACIÓ

- 1.12.4 error de dret
- 2.4.5 no novació
- 4.6.11 obligacions succesives
- 7.4 *re inter alios judicata*
- 8.7.7 innovació d'obligació

NOXA

- Vegeu: DANY

NUL·LITAT

- 1.7.3 alienació de coses litigioses
- 2.3.1 testament de llibert
- 2.10.2 part de la cosa demanada (al jutge)
- 4.3.1 promesa en delicta
- 4.16.1, 2 usures
- 5.5.12 marit respon de l'eixovar
- 6.1.7 béns robats
- 7.2.4 sentència no condemnatòria ni absolutòria
- 7.3.4 no execució de sentència nul·la
- 7.7.5 jutge corrupte
- 8.11.12 promesa del drut o druda
- 9.23.11 per vici inicial

NÚPCIES

- 4.6.10 segones
- 5.2 segones
- Vegeu: MATRIMONI. VIUDETAT

OBEDIÈNCIA

- 9.23.8 regla de dret

OBLIGACIÓ

- 2.4.1, 8, 9 immorals o impossibles
- 2.4.6, 15 indivisibles
- 2.4.14 mancomunals
- 2.4.17 condicionals
- 2.5.2, 8 clàusula penal
- 4.2.2 de donar
- 4.4.1, 2 de fer
- 4.5.4 de domini
- 4.6 d'obligacions i d'accions
- 4.7 demanda entre marit-muller/mare-fill
- 4.8 demanda entre pare-fill/padró-llibert
- 4.9 per altre: (*de peccunia constituta*)
- 7.2.11 clàusula penal
- 8.5.8, 9 expressa - tàcita
- 8.8.13 desobligar
- 9.22.4 definició
- 9.23.1, 17 regles de dret
- Vegeu: CONTRACTE. CLÀUSULA. CONDICIÓ

OBRA NOVA

- 9.6.1 denúncia: (per tres pedretes)
- 9.6.3 no és obra nova refer edifici antic
- Vegeu: INTERDICTE

OCUPACIÓ

- 1.2.4 ribes, muntanyes, plans, torrents
- 3.12.2 piges, cepons, llaços, ginys
- 9.16.8 caçadors, brelladors, paradors
- 9.21.1 *inventione*

OFERTA

- Vegeu: CONSIGNACIÓ

OFICI

- 1.1.13 procediment d'ofici
- 2.8.2 remoció d'ofici públic
- 9.25 procediment d'ofici

ORDALIA

- 1.1.12 purgació d'aigua freda i caldal, i de ferro
- 4.11.31 no testimoni a ferro ni aigua calda
- Vegeu: BATALLA

ORDENAMENT

- 1.1 de la ciutat

PA

- 4.7.2 flequeres
- 9.3.5 farina
- 9.13.3 puja del pa (1/30)
- 9.14.1, 2 de pa de les flequeres (pa naquis)
- Vegeu: VERGONYA PÚBLICA

PAERIA

- 3.1.1 *de judicis*
- 9.25
- Vegeu: COMPOSICIÓ. INQUISICIÓ

PAGAMENT

- 2.6 d'errada de compte
- 2.11.4 pel fill no emancipat
- 4.2 *de conditione indebiti*
- 4.2.3 necessàries del fill família
- 4.2.10 pupil o incapaç
- 4.2.13 de préstec del fill família
- 4.5.3 carta d'absolució
- 4.5.4 a temps cert
- 4.13.4 dissolució de l'obligació
- 4.26.7, 11, 31 de cens
- 8.7.2 imputació de pagament

PARAFERNALS

- 4.6.7 obligació *tacite* dels béns del marit
- 4.7.1 no obligats als creditors del marit
- 5.1.2, 19 no obligats per crim del marit
- 5.3.4 no precisen consentiment del marit
- 5.4.3, 4 donacions no beneficien al marit (excepte en matrimoni mig per mig)

PARÇONER

- 3.13.12 obligació de vendre cosa comuna
- 9.27.5, 18, 42 en dret marítim
- Vegeu: PARTICIÓ

PARENTESC

- 1.6.13 fermança del tutor (excepte ascendent)
- 2.11.3 no refacció d'aliments (excepte tutors)
- 3.1.11 fill famílies
- 4.2.3 necessàries en fill
- 4.7 demandes entre pares i fills
- 4.8 demandes entre lliberts i padrons
- 4.11.13 no testimonis
- 4.21.7 no alienació béns en usufructe
- 4.21.28 consentiment en alienacions
- 5.1.8 béns del marit
- 5.2 vídua usufructuària
- 5.3 dot
- 5.4 donacions
- 5.5 eixovar
- 5.6.5 pare-fills
- 6.1.8 injúries domèstiques
- 6.2 col·lació entre germans
- 6.5.4 testament nul
- 6.10.2 intestat (fins a 10 graus col·laterals)
- 6.11.1 de coses dubtoses
- 8.9.3 maltracte
- 9.21.4 adquisició de domini
- 9.22.13 despeses necessàries

PARER

- 9.25.15 vigares

PARET

- 3.11.9, 19, 20 servituds (mitgera)
- 3.11.10 bastiment

- 3.11.31 jàcenes, cabirons, files, bigues
- Vegeu: CASA

PARTICIÓ

- 1.5.10 penes pecuniàries (1/3)
- 3.13 d'herència
- 4.26.15 de censos
- 6.2.1 entre germans
- Vegeu: PARÇONER

PAS

- 1.1.7 servitud de pas (pels estanys)
- 1.2.3 mudar carrera
- 3.11.5 prohibició de pas
- 3.11.7, 13 servitud forçosa de pas
- Vegeu: SERVITUD

PASTURA

- 1.1.8 llibertat excepte en llaurats
- 1.2 de les pastures
- 3.12.1, 2 dany al bestiar
- Vegeu: FOLC

PÀTRIA POTESTAT

- 1.6.13
- 2.2.3, 4 excepte *castrensi peculio vel quasi*
- 2.5.7 *transactio nul.la* (béns del fill)
- 2.14.5 nul.litat de donació dels pares
- 4.8.1, 4 emancipació
- 5.2.5 dona tutora
- 5.5.4 pare usufructuari
- 6.2.1 *frayresca*
- 6.2.4 excepció usufruit patern
- 6.2.7 emancipació per matrimoni
- 8.9 afillaments i emancipacions

PAU I TREVA

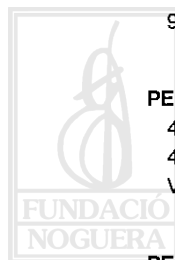
- 9.11.3 de guiatges i de treves

PECULI

- 3.1.11, 12, 13 *castrense/advertici*
- 4.21.7 pare usufructuari
- 5.5.6 millores
- 6.2.2 usufruit patern
- 6.3.1
- 9.21.4 peculi dels serfs o dels fills

PECÚNIA

- 4.9.3 *de peccunia constituta*
- 4.14 *de non numerata peccunia*
- Vegeu: IMMOBLE. MOBLE

PEIXERA

- 1.2.4 mur de defensa
- Vegeu: EDIFICACIÓ

PENA

Necessitat de: 9.25.21

Composició: 1.1.14 / 3.12.9 / 9.26.2

Extinció: un per tots: 9.2.1

perdó: 2.8.7 / 9.2.1

prescripció: 7.1 / 9.4.5

mort del reu: 9.1.8 / 9.4.12

9.2.1, 4, 7, 9 / 9.24.2, 3, 4, 6 / 9.25.22 capital

1.1.13, 14, 16 / 1.6.8 corporal:

2.8.7 croat

9.2.8 mutilació

9.25.22 flagelació, marca

1.1.16 / 1.8.1 / 6.4.11 / 9.2.3 / 9.10.6 presó

2.8.2, 5, 7 infàmia

9.1.3 / 9.29.14 talió

9.2.5 afflictiva

9.2.8 / 9.14.1 / 9.25.22 vergonya pública

9.9.11 / 9.11.6 càrrec públic

9.24.2, 5 confiscació

9.25.22 / 9.26 pecuniària

9.25.22 / 9.28.3 bandiment

9.29.2 voltes al castell: (aliscara)

Vegeu: ASSOTS. USATGES

PENSIÓ

Vegeu: CENS. EMFITEUSI

PENYORA

Drets: Acreedor 4.13.1 / 8.5.6, 13

Deutor 8.5.14, 15

Obligacions: Acreedor 4.13.2, 4 / 8.5.1, 20, 21

1.1.17 no penyorables menjaries

1.3.15 dels que abandonen els béns

3.16 de joc

4.13 quan pot hom demanar penyora

4.22.6 venda de penyora

4.26.4 en emfiteusi

5.5.9 responsabilitat del marit

8.5 de penyores

9.27.17

PERILL

1.1.2 de nit, de dia

Vegeu: CARRER

PESCA

1.1.7 franqueta de pescar

2.4.9 prohibició de fer convenis entre pescadors

9.17 dels pescadors

9.17.1 nové de la sal i del peix

9.21.8 aigües comunes

Vegeu: SAL

PLAÇA

1.1.3 de la ciutat

1.6.11 plaça dels Arcs del Bisbe

9.21.8 ús públic

Vegeu: CARRER

PLANA

2.7.2 pla, romanç: llengua

3.1.4, 6 paraula (jutges i prohoms): simple, mera

PLANTAR

9.21.2 en terreny aliè

Vegeu: ACCESSIÓ. EDIFICACIÓ. SEMBRAT

PLET

1.4.11 escrit / oral

1.7 de querimonia non mutanda

1.13 no innovació pendent o durant el plet

2.18.2 jurament de part a part

3.3 de començament de plet

8.8.14 evicció

9.9.11 contra notari

POBRE

1.1.18 blancs

5.4.4 inòpia, freytura

5.7.5 excusa tutoria

PODER

8.1.1 leer e poder

9.25.20 leer

9.27.23

PONT

1.1.2 cap del pont

9.27.13, 14, 22, 43 equip del mariner

POR

2.12 d'aquelles coses que algú fa per por

PORT

9.21.8 ús comú

9.27.1 Riba del Rec, Grau

9.27.22, 23 Port Fangós, Grau, Riba del Rec

9.28.4 Grau de Tortosa

POSA

1.3.2 transacció, composició

1.5.13

1.8.3

4.26.23, 25

8.11.10

Vegeu: TRANSACCIÓ. TREVA

POSSESIÓ

1.1.6 dels erms

3.7.1 de l'hereu

3.8.2, 3, 4, 5, 7, 8 bona i mala fe/prescripció

3.9.3, 4, 6, 7, 8 en l'usufruit

4.10.2 prova

4.21.5 lliurament (per verga)

5.5.2, 4 defunció del pare o de la mare

6.1.6

7.1.5, 6 un any *causa rei servande* /30 anys

7.2.5 incompareixença del demanat, *causa rei servande*

7.9.3 per sentència

8.1.1, 3, 10 defensa de la possessió
8.1.8 expulsió de la possessió
8.11.1 *per actionem in rem*
9.6.1 denúncia per tres pedretes
9.7.11 lliurament (per verga)
Vegeu: INTERDICTE

POU

3.11.14, 25, 29 servitud
3.13.10 comú
6.4.11 mormoles, safareigs, sèquies, sènies
Vegeu: AIGUA

PRECARI

4.18.4 restitució per culpa o negligència
8.3 *de precario interdicto*
Vegeu: COMODAT

PRELACIÓ

8.5.8, 10 prelació de crèdits
9.25.18 prelació de fonts
Vegeu: CRÈDIT. DRET

PREMORIÈNCIA

6.11 de coses dubtoses
Vegeu: FILL

PRESCRIPCIÓ

2.14.7 no menor
3.8.6, 7 30 anys
3.11.2, 21 vistes i llums/arbres
3.13.15 30 anys
4.14.3 confessió, 30 dies
7.1.6 immobles, 30 anys
7.9.2 no dóna senyoria determinada possessió
8.1.2 quant a la pena 1 any quant a la cosa 30 anys
9.21.3 adquisició de domini

PRESÓ

1.1.16 Suda
1.3.4, 5, 6, 7 Suda
1.5.14 sofa clau i cadena
2.8.1 tàvega, en ferres
4.17.2 tàvega
6.4.11 domèstica
Vegeu: PENA

PRÉSTEC

2.13.2 engany
3.16.2 de joc
4.2.8 pubill sense tutor
4.8.6 a fill família
4.14.2 promesa de préstec
4.18.13 pèrdua de l'objecte

PRESUMPCIÓ

2.4.13 d'absolució de deute

PREU

1.3.9 d'aquell que abandona els seus béns
1.5.2 estimació del preu

4.21.3, 10, 14 diner deu (a compte)
4.21.24 cert
4.23.2, 3, 4 just
9.7.11 idem (paga i senyal)

PRIVAT

1.1.1 privada (latrina)
2.1.1 escriptura
3.6.5 persona
4.6.2 no senyor d'homes
4.11.37 clams a la Universitat
4.15.8 senyor deutor

PROCEDIMENT

1.1.10, 11 civil/penal
1.3 de la cort de Tortosa
3.1.3 acció en juí
9.1.1, 9, 12 acusació
9.25.19 inquisitorial
9.29.10 usatges
Vegeu: EXECUCIÓ. INQUISICIÓ. OFICI. VERBAL

PROCURADOR

1.3.14 establert davant el veguer
2.9 de procuradors
2.9.2 no en certs plets criminals
2.9.5 absència: (el plet enanta com si hi fos)
2.16.2 no dones
4.11.36 testimonis
4.19.9, 10, 11 mandatari
4.21.6 administrador
Vegeu: MANDAT

PRÒDIG

5.7.10 degastador de llurs béns
6.3.1 no pot fer testament

PROFESSIÓ

2.4.8, 9 mercaders, pescadors, carnisers
2.17.6 draper, correger, hostaler
5.5.14 art o ciència
8.11.11 tintoreria
9.3.2 pintor i altres oficis
9.10.1 corredor
9.14.1, 4, 6 teners, fomers, etc.
Vegeu: CARNISSER. CONFRARIA

PROHOMS

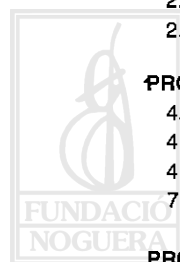
1.1.22
1.3.7 profemna
2.4.11 bons barons
2.16.2 profemna

PROMESA

4.4 *ob causam*
4.6.7 obligació *tacite* de béns per promesa
4.14.2 per carta
7.2.6 prometedor no obligat

PROPIETAT

1.1.4, 5, 6 alodial
1.6.10 possessió per sentència

1.8.1 delictes contra la propietat
3.11.21 arbres (perjudicant la propietat aliena)
3.12 delictes (furt)
4.5
4.18.11 retenció
5.5.20 nova propietat
6.1 de furt
8.1.4 roberia
9.3 falsedat
9.25 inquisició
Vegeu: DANY

PROVA

1.1.12 no batalla ni prova d'aigua o ferro
4.10 de proves
4.11.7 publicació
4.11.31 batalla, aigua, ferro
7.5 falsa
Vegeu: BATALLA. CONFESSIÓ. DOCUMENT. INSPECCIÓ. ORDALIA.
TESTIMONI

PUBILL

2.9.10 o adolescent
2.14.7 edat pupilar
4.2.10
4.22.7 o adolescents
5.6.11, 12 no poden estar en juí
5.7.9 (home: menor de 14 anys, dona menor de 12)
9.28.3 infàmia del tutor
Vegeu: EDAT. TUTELA

QUARTA

5.1.12 marital
6.5.5 Trebel·liànica (hereu estrany)
6.9.18 Falcídia (hereu)

QUASI-CONTRACTE

2.11.2, 3, 6, 8, 9, 12 *negociis gestis*
4.2.2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 13 pagament indegut

QUEVIURES

1.1.17 aportats a la ciutat
9.27.11
Vegeu: MENJARIES

QUINT

1.2.1 per tala de bestiar
1.5 del quint i de les penes
6.1.19 quinta part per justícia
9.26.1 inquisició
9.29.15 usatges

QUERIMÒNIA

1.7 *non mutanda*
Vegeu: PLET.

RAJOLES

Vegeu: FORN

RAPTE

9.2.4

RECONVENCIÓ

1.7.1, 2 en plet
2.9.6 a la demanda de procurador
3.1.31 en judicis

RECUSACIÓ

3.1.22, 23, 24 de jutge
9.25.20 inquisició
Vegeu: JUTGE

REDEMPCIÓ

2.2.1 de serf
2.3.1, 2 alforria
8.10 reemuts o escapats
8.10.2 fill de dona reemuda

REDHIBITÒRIA

9.7.8 acció per desfer la venda per defecte manifest
Vegeu: ACCIÓ

REGLES DE DRET

9.23

REIVINDICACIÓ

3.8 *de rei vindicatione*
4.5.2

REMISSIÓ

2.4.13 per entrega de la carta de deute
8.5.8 pressumpció de pagament de deute

RÈPLICA

9.22.6 definició

REPRENSIÓ

6.1.8 domèstica

REPRESÀLIA

1.1.17

REPUDI

5.2.2 de la dona
6.7 de l'herència

RESCISSIÓ

3.13.8 de particions
4.23 de contracte de compra-venda
7.5 de sentència

RESCRIT

6.4.3 de príncep (no trenca testament)

RESERVA

5.1.5, 13 de béns
5.2.1, 2, 6
5.5.4 de l'usufruit al pare

RESPONSABILITAT

Civil: 2.17.4, 5, 7, 8 / 3.12.4

Criminal: eximents: 2.12.1 / 3.12.1, 5, 6, 7 / 9.1.15

9.4.6, 10 / 9.5.8 / 9.23.8

extinció: perdó 2.8.7 / 9.2.1

mort 9.1.8 / 9.4.12 (excepte: 9.24.2)

prescripció 9.4.5

RESTITUCIÓ

1.6.3 de menors

1.12.2

2.14 de restitució dels menors

2.15.1, 2, 3 *in integrum*

2.17.1 nauzer, taverner, hostaler

3.8.3, 4 possessió de bona o mala fe

4.7.1 *in integrum*

5.2.2 de l'escreix

5.5.3, 12 del dot, eixover

6.5.5 (compendiosa)

8.1.3, 10 força

8.3 precari

RETENCIÓ

1.8.2 condre (retenir)

4.6.9 en lloguers

4.18.8 per deutes

6.5.4, 5 de béns dels fills

6.7.3 retenció o rebuig de l'herència

RETRACTE

1.12.1 per error en plet

3.13.8 en partició d'hereus

Vegeu: EMFITEUSI

RETRIBUCIÓ JUDICIAL

Vegeu: QUINT

REVA

9.10.10 (lleua, lleuda)

Vegeu: LLEUDA

REVOCACIÓ

5.4.2 donació entre marit i muller

6.3.2, 4 de testament

6.4.3, 5

RIBA

1.2.4 ribera de les aigües

4.21.12 de mar i de riu

9.21.8 riberes o ribatges

9.27.1 riba del rec

RIU

1.1.3 (flum d'Ebre)

1.2.4 peixeres, dics

6.1.3 d'Ulldecona, Xuquer

9.21.1 força de l'aigua del riu

Vegeu: PEIXERA

ROBATORI

1.8.1

3.12.6 mort de lladre

4.5 *de conditione furtiva*

4.20.3 d'un copartícep

6.1.5 robatori: béns mobles o semovents

6.1.8 domèstic

6.1.19 retenció del lladre

8.1.2, 4 força

9.27.27 en nau: (emblar)

Vegeu: FURT

RUÏNA

2.17.1 causa de restitució

3.11.12, 18 *minantur ruinam*

5.7.12 adobar en tutoria

Vegeu: CASA. INTERDICTE. OBRA NOVA

SAIG

1.3.1, 3, 11 al servei de la Cort

1.4.13

1.5.5

9.25.22 (inflingeix pena d'assots)

SAL

1.1.7 franquesa de fer sal

9.17.1 nové

9.28.1 de salines

Vegeu: PESCA

SANEJAMENT

Vegeu: EVICCIÓ

SARRAÍ

1.1.14 (1.279) excepció de sarraïns

1.1.20 paguen en comú

1.6.7 terra de sarraïns

1.9 no serf cristià

1.10 captius

2.7.3 no advocat

3.9.9 no són fruit

4.1.4 no obliguen a jurar els cristians

4.11.29, 38, 41 testimoni

4.26.33 eixarics vells

6.1.2, 12, 16, 18

9.2.7 força feta a cristiana

9.7.5, 6 venuts en encant

9.8 no veguer o batlle

Vegeu: JUEU. NOTARI. TESTIMONI

SEGELL

1.4.9 Temple, Moncada, Ciutat

1.4.10 de la Ciutat

9.3.4 fals

SEGREST

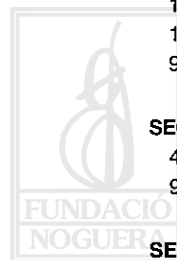
4.17.14 judicial (de coses)

9.24.6 de persones

SEMBRAT

1.1.8 honors d'Amposta avall

3.9.1 en terreny aliè

9.21.2 idem
Vegeu: ACCESSIÓ

SENTÈNCIA

1.1.9 de Flix
1.4 judicial
3.1.2 definitives o interlocutòries
7.2 de sentències i d'interlocutòries
7.2.4 nul.litat de sentència
7.2.12 ciutadans sols
7.3 *de executione*
7.3.4 nul.litat de sentència
7.4.3 no de jutge
7.5 falsedat de cartes o testimonis
7.7.5 corrupció de jutges
7.10.2 de Flix
9.14.2 de Flix
9.22.16 *de verborum significacione*
9.23.2 *de regulis iuris*
9.25 *de inquisitione*
Vegeu: APELLACIÓ. INTERLOCUTÒRIA

SENYOR

1.2.2
2.3 senyor
2.16.2 dóna amb dignitat de senyor
4.6.4 senyor
4.15.8 senyor
4.26.6, 9, 22 senyor major
6.1.2 senyor
9.19.1 lleuda

SENYORIA

1.1 senyoria
1.4.9 senyoria
1.5 senyoria
2.9.16
3.4.2 senyoria
3.6.4 senyoria
7.10 privilegi de la senyoria
9.8 veguer i batlles
9.24.1 senyoria
Vegeu: BATLLÉ. CORT. VEGUER

SEPARACIÓ

4.7.1 eixovar triat amb el marit
5.5.12 matrimonial
7.10.3 de béns
Vegeu: MATRIMONI

SERF

1.9
1.10
2.4.5
4.8.3 llibert

SERVENT

2.4.11, 18, 19
6.1.8

SERVITUD

1.1.4, 6 lliures de servitud
Rústiques: pas 1.2.3 / 3.11.13
aigua 3.11.14, 30
aqueducte 3.11.7
pou 3.11.29
Urbanes: altura 3.11.4
desaigüe 3.11.14, 22
llums 3.11.1, 2, 20
vistes 3.11.2, 17
mitgeres 3.11.9, 10, 11, 21, 24
3.11.1 per darrera voluntat o conveni
3.11.21 arbres
3.11.27, 28 confusió amb propietat
4.21.12 zona marítima i fluvial

SIGNIFICACIÓ

9.22 *de verborum significacione*

SOCIETAT

2.4.7 confraria
4.20 companyia
Vegeu: COMPANYIA. MAR

SODOMIA

1.8.1
9.24.3

SORTEIG

3.13.7 escriptures: entre els hereus i copartíceps

SUBHASTA

1.3.9 en diumenge o festa colent

SUBORN

7.5.1 testimoni fals
Vegeu: TESTIMONI

SUBROGACIÓ

2.10.1 no a més poderós (senyor, batlle)
2.11.1 deute degut a un altre
4.8.5
4.9.1, 2
8.5.19 diversos acreedors
8.7.8, 9 venda o donació de deute
Vegeu: PAGAMENT

SUBSTITUCIÓ

6.4.13, 14, 15 testamentària
6.5.3, 5 trencament del vincle o substitució

SUCCESSIÓ

1.3.18 dona casada
2.3.1 llibert
5.1.8 dona casada
Fills: 3.7.1 / 3.13.3 / 5.3.3
naturals 6.8.5
adoptius 6.8.7 / 8.9.1

3.7.4 / 6.6 / 6.7 successió
4.1.1 deutes
6.4 / 6.5 successió testada
6.10 successió intestada
9.23.3 regla de dret

SUDA

1.1.9 plets
1.3.4, 5 tàvega
9.1.18 pressó
9.25.19 inquisició
Vegeu: PRESÓ

TALA

1.2.1 dany (pasturatge)
9.25.5 dany (inquisició)

TALIÓ

1.6.8
9.1.3
9.29.14
Vegeu: PENA

TAULA

1.1.2
Vegeu: CANVI

TENDERS

1.9.2 jueus
2.17.6 obradors
4.7.2 dones teneres
9.3.5 vi, farina
9.14.3, 4, 5, 6 gra, oli, farina
9.18.10 drapers

TERMENS

1.1
1.2
Vegeu: FITA

TERMINI

3.4.1 extraordinari
4.11.25, 40 ordinari
4.14.3 30 dies
4.15.7 2 mesos
4.20.2 duració de societat
4.21.11 triga (termini)
4.26.7, 19, 23, 30 emfiteusi
5.5.2 any de plor
6.6.5 inventari per l'hereu (30, més 60 dies)
6.6.6 endúcies (90 dies)
7.1.5 possessió (1 any)
7.3.5 cosa jutjada als 10 dies de la sentència
8.6.4 fermances (endúcies)

TESTAMENT

2.3.1 romput
4.2.5 irri't, rot, fals
4.10.4 confessió en testament

5.6.1 tutela testamentària
6.3 fer testament
6.3.4 rescissió
6.3.5 nul.litat
6.4.1 nuncupatiu
6.4.7 sagramental
6.4.8 públic
6.4.11 llibertat de testar
6.4.26 ológraf, tancat
Vegeu: CAPACITAT

TESTIMONI

2.18.9 fals sagrament
4.10.1 testament
4.11 *de testibus*
6.4.1, 6, 10, 22, 26 testamentari
7.5 fals testimoni
9.25.12, 14, 21 inquisició
9.29.10 usatge
Vegeu: DONA. DEMÈNCIA. EDAT. JUEU. SARRAÍ

TINT

8.11.11 lli, llana, seda

TÍTOL

3.7.1 de possessió
3.13.7 cartes de l'heretat

TORRE

6.4.11 edificiació
9.13 de forns, molins, banys, torres, masos

TORTURA

9.2.8 ferro de part a part de la llengua
9.5 de turments
Vegeu: ASSOTS. PENA

TRADICIÓ

3.8.2 cosa venuda
8.11.6, 14 cosa donada
9.21.2 adquisició de domini

TRAMPA

3.12.2 piges, cepons, llaços, ginys
9.16.8 brellador (reclam)
Vegeu: CAÇA

TRANSACCIÓ

1.5.13 penal
1.8.3 penal
2.5 transaccions i composicions (civil)
7.8.2 civil
9.11.1 guiatge
9.24.1 penal (talió)
Vegeu: COMPOSICIÓ

TRANSPORT

2.17.1 responsabilitat nauixer
4.18.11 no senyoria en comodat
9.7.2 exepció (força de mar, vent, robatori)

- 9.10.11 fletament (nòlit)
- 9.27.3 peregrins, merç
- 9.27.22 despeses (estiba, Grau-Riba de Reg)

TRASLLATS

- 1.4.6 còpia
- 2.1.3 autenticats
- Vegeu: NOTARI

TREBALL

- 1.1.18 pobre
- 1.5.14 treballats i agraviats
- 2.4.10, 11, 18, 19 mosso, muntaner, servent, corsari
- 4.25.10 bracer, pescador
- 5.5.5 afanar ne treballar
- 5.5.8 deshonorós
- 5.7.5 pobre (que no pot viure sense treball)
- 9.9.4 ensenyament
- 9.10.1 ofici honorós
- 9.18.3 sastre
- Vegeu: ARRENOAMENTS. SERVENT. ARTESÀ

TREVA

- 1.8.3 posa
- 2.5.1 transacció o posa
- 8.6.4 endúcies
- 9.11.3 treva o pau perpetua
- 9.29.11 usatge
- Vegeu: BATALLA. GUERRA. VENJANÇA

TRIGA

- Vegeu: DILACIÓ

TROBA

- 6.1.3 de moros
- 9.21.1 tresor: (*inventione*)
- Vegeu: DOMINI

TUTELA

- 1.4.7 carta de l'escrivà
- 1.6.13 fermança
- 2.9.10 procuradors en tutela
- 2.11.3 despeses
- 2.15 tutor o curador
- 3.1.17 no tutor el sospitós en juí
- 4.2.10 *de condicione indebiti*
- 4.6.3 obligació
- 4.21.6 compra-venda de béns
- 4.22.7
- 5.2.5 tutriu
- 5.6 de tutoria
- 5.6.1, 2 *rem pupilli salvam fori*
- 5.6.1, 3 tutor datiu
- 5.6.6, 19 incapacitat
- 5.7 excusa
- 5.7.11, 12 remoció, alienació de béns
- 6.6.8 inventari
- 9.21.7 senyoria del tutor
- 9.28.3 infàmia

UNIVERSITAT

- 1.1.11, 22 malefici públic
- 1.1.14 pena de mort
- 1.1.15 banys
- 1.1.22 universitat de Tortosa
- 1.4.10 segell
- 4.11.35, 37 testimonis, clams
- 9.10.6 bans
- 9.13.5 banys
- 9.20.4 consell general

USATGES

- 7.7.15 apel·lació en cas contra usatge
- 9.4.1 injúria: pena segons usatge del comte
- 9.25.18 inquisició
- 9.29 usatges (costums de Tortosa)
- 9.29.2 aguayt, talió, aliscara, homenatge
- 9.29.5 detenció il·legal
- 9.29.6 decalvació

ÚSDEFRUIT

- 3.9 *de usufructu*
- 4.21.7 del pare
- 4.26.26 violari
- 5.2 vidual
- 5.5.20 del marit
- 6.2.2 del pare
- 6.2.3 no de donacions de Rei, peculí castrense
advocació, metgja, escola
- 8.6.7 fermança
- 9.21.4 del pare
- Vegeu: IMMOBLE

USUCAPIÓ

- 7.1.1 de 3 anys mobles
- 7.1.2 major de 25 anys
- 7.1.6 de 30 anys immobles
- 7.9.2
- 9.21.2, 3 mobles 3 anys/immobles 30 anys

USURA

- 1.5.3 únic cas que es paga logre
- 2.8.5 infàmia
- 3.6.1 jutja el bisbe
- 4.11.12 no val testimoni del que rep usura
- 4.16 *de usures*
- Vegeu: CLERGAT

VAGAR

- 3.1.28 vagant per lo segle
- 9.9.2 notari

VEGUER

- 1.1.2, 9, 10, 12, 13, 14 (per si eleix)
- 1.3 de la cort
- 1.3.13 no es deu entremetre més que escolte
- 1.4 ofici de l'escrivà

- 1.5 del quint
 - 1.6 de les fermances
 - 2.9.16 no pot ajudar les parts
 - 3.1 de judicis
 - 3.4.6 no pot donar dilació
 - 5.7.1 excusa tutoria
 - 7.2.3 manament per lletres
 - 7.4.4 vot de qualitat
 - 9.1.4, 11 no acusador (inquisició)
 - 9.8 de batlles i del veguer
 - 9.25.11 inquisició
- Vegeu: BATLLE.

VEÍ

- 1.2.5 veïnal
 - 1.3.13 estrangers
 - 1.4.9 veïnatge
 - 1.4.13 veí (estatge, casament)
 - 1.4.14 ciutadà (nat, o habitant per 10 anys)
 - 1.4.15 habitador (estatge principal)
- Vegeu: CIUTADÀ

VENJANÇA

- 8.1.10 guerra privada
 - 9.1.10 de mort
 - 9.24.1 juí públic
 - 9.29.11 usatge
- Vegeu: BATALLA. TREVA

VERBAL

- 1.3.11 saig fa dret (de 2 sous avall)
- 1.4.11 cort (menys de 2 morabatins)
- 3.1.4, 5, 6 jutge és cregut per plana paraula
- 7.2.8 jutge sentència definitiva (fins a 2 morabatins)

VERGONYA PÚBLICA

- 9.2.5 adúlter
 - 9.2.8 alcavoteria
 - 9.14.1 flequera
- Vegeu: ALCAVOTERIA. ASSOTS

VERITAT

- 4.12 més val ço que en veritat és fet que ço que fentament
- 8.7.8 fet en frau (fenta)
- 8.11.2 sens veritat (fentament)

VESTIDURA

- 1.5.12 pagament del quint (llevat son vestir)
 - 1.9.3, 4 dels jueus i sarraïns: (aldifara, aljuba, almexia)
 - 2.4.10 rebuts per soldada
 - 3.9.3 qui demana vestidures
 - 3.9.11 no usufruit
 - 3.13.10 no es poden partir
 - 5.1.14 pena, mantell, gonella, cot, salvadors
 - 5.1.18 a qui pertany solt el matrimoni
 - 7.8.1 tots els béns: (tro sus a la camisa)
 - 9.2.9 ningú pot perdre-la, excepte condemnat a mort
 - 9.7.6 venda de sarraí en encant
 - 9.18.3, 6 sisa dels draps
- Vegeu: DRAP. JUEU. PENA. SARRAÍ

VIANDA

- 9.27.10 l'escrivà del leny la compra
 - 9.27.22 port de la vianda
 - 9.27.24 merç
- Vegeu: XÀRCIA

VICI

- 4.21.18 o malaltia de bestiar
 - 4.21.19, 20 de jàcenes, bèsties o altres coses
 - 4.21.29 captiu, euga
 - 9.7.8 ocult
 - 9.7.9 aparent
 - 9.23.11 regla de dret
- Vegeu: ANIMAL

VIUDETAT

- 2.8.6 dona casada dins l'any de viudetat
 - 5.1.13, 14, 16, 17, 18
 - 5.2.6 donació per núpcies
 - 5.5.2 demanar dot i escrieix
- Vegeu: NÚPCIES

VIOLACIÓ

- 9.2.1 verge
- 9.2.2 casada
- 9.2.3 altra
- 9.28.3 pubilla

VIOLÈNCIA

- Vegeu: FORÇA

VISURA

- Vegeu: INSPECCIÓ

VITALICI

- 4.26.26 violari

XÀRCIA

- 9.7.1 cordam
- 9.7.7 exàrcia: (aparell de bèstia de sella)
- 9.27.10 ferramenta, sàgoles, vianda, exàrcia
- 9.27.29 exàrcia

ZONA MARÍTIMA

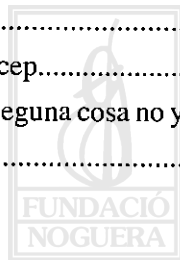
- Vegeu: SERVITUD

TAULA *

LLIBRE PRIMER

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.
	A Foli	B Foli	C Foli	
Prefatio.....	1	1	0 v.	1
1 De l'ordenament de la ciutat de Tortosa.....	2 v.	1 v.	1	4
2 De les pastures e del bovatge de la ciutat de Tortosa.....	8 v.	6 v.	3 v.	17
3 De la usança de la cort de Tortosa.....	9	-	4	19
4 De l'offici de l'escrivà de la cort.....	25	11	7	37
5 Del quint e de les penes que són jutgades per los ciutadans de Tortosa d'aquels qui són dampnats per alguns.....	30	16 v.	9	46
6 De la usança de les fermances que són dades al veguer quan ha vists clams per sentència dels ciutadans.....	38	21 v.	11 v.	58
7 <i>De querimonia non mutanda</i> ço és que hom no puxa mudar son pleyt.....	42	25 v.	13 v.	66
8 Quals persones e quals coses pot hom pendre per sa pròpria auctoritat e sens juhí.....	43	26 v.	13 v.	68
9 Que jueu ne sarray no aja servu cristià.....	44	27 v.	14	70
10 Dels juehus o catius sarrayns e dels servus qui fugen e van a les esgleyes.....	44 v.	28	14 v.	72
11 De constitucions.....	45	28 v.	14 v.	74
12 De ignorància de feyt e de dret e de <i>falsa de monstracione</i>	45 v.	29	14 v.	75
Rúbrica de rescrit de rey o de príncep.....	--	29 v.	--	-
13 Que pendent e durant lo pleyt que neguna cosa no y sia ennovada.....	46	29 v.	15	76

* La Taula va referida a les pàgines de l'Edició Crítica (E.C.): Donem també la correspondència amb els folis dels manuscrits; A (Consuetudines), B (Costums) i C (Biblioteca March).

LLIBRE SEGON

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.
	A Foli	B Foli	C Foli	
1 De mostrar en juhiï escriptures públiques o comunes o privades.....	46	31	15	77
2 D'aquels qui seran appellats en juhiï per sos fills emancipats o de liberts e dels fills dels liberts.....	47	31 v.	15 v.	80
3 De convinençes feytes entre seynor e servus sobre alfòrria.....	48	32 v.	15 v.	82
4 De covinences.....	49	33	16	84
5 De transaccions e de compositions.....	54	36	17 v.	93
6 De errada de compte.....	55 v.	37	18	95
7 Dels advocats.....	55 v.	37	18	96
8 De quals coses és donada infàmia a hòmens.....	56 v.	37 v.	18 v.	98
9 De procuradors.....	57	38	18 v.	99
10 Que nuyl hom no pusca donar les sues demandes a pus poderós de si en officis o en seynoria.....	61 v.	40 v.	20	106
11 <i>Sequitur de negociis gestis</i>	61 v.	41	20	107
12 D'aqueles coses que alcú farà per força o per paor.....	63 v.	42	21	110
13 De mal engan.....	64 v.	43	21	112
14 De restitució dels menors.....	64 v.	43	21 v.	113
15 Si tudor o curador serà e-Is feyts dels menors.....	67	45	22	118
16 De àrbitres.....	68	45 v.	22 v.	120
17 De nauers, de taverners e d'ostalers.....	70	47 v.	23 v.	124
18 De sagramens.....	71 v.	49	24	127

LLIBRE TERCER

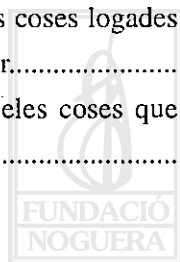
1 <i>De judiciis</i>	73 v.	55	25	131
2 Que negú per força no sia tengut de demanar ne d'acusar a altre <i>ante litem contestatam</i>	78 v.	60 v.	27	141
3 De comensament de pleyt.....	79	60 v.	27	142
4 De dilacions.....	79	61	27 v.	143
5 De feries que hom no té cort.....	80 v.	62	27 v.	146

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.
	A Foli	B Foli	C Foli	
6 De poder e de jurisdicció dels jutges, e de là on se deuen pledejar los pleyts, e el loc on deu ésser la cort, axí en criminals feyts com en civils.....	81 v.	63	28	148
7 <i>De petitione hereditatis</i>	82	63 v.	28	150
8 <i>De rei vindicatione</i> , ço és, com pot hom cobrar la sua cosa que altre té.....	83	64 v.	28 v.	152
9 <i>De usu fructu</i> , ço és, d'aquels que han de reebre fruyts d'aquela cosa e no han dret en la propietat.....	84	66	29	154
10 De clavegueres e d'albeylons e d'estremeres e d'aygues de canals.....	86 v.	69	30	158
11 De servituts e de parets, e d'altres coses.....	87	69 v.	30 v.	159
12 <i>De dampno dato, et de furtis rapinis et injuriis, et de servo corrupto</i>	95 v.	78 v.	34	171
13 De partitió de hereus e d'altres persones, <i>et finium regundorum</i>	98	81	34 v.	175
14 D'aquells qui seran compaynons d'aquel meteyx pleyt.....	100 v.	83 v.	36	179
15 <i>Ad exhibendum</i> , ço és d'aqueles coses mobles que són demanades que sien mostrades.....	100 v.	84	36	180
16 De jugadors e d'aquels qui presten a joc sobre peynores e sens peynores.....	101	84 v.	36	181

LLIBRE QUART

1 <i>Si certum petatur</i> , ço és si alguna cosa certa serà demanada.....	102	--	36 v.	183
2 <i>De conditione indebiti</i> , ço és si alcun deute serà pagat e no serà degut o ja l'avia pagat.....	102 v.	--	36 v.	185
3 <i>De conditione ob turpem causam</i>	104 v.	87 v.	37 v.	188
4 <i>De conditione ob causam datorum</i> , ço és d'alcuna covinença si és feyta en axí, si tu fas açò, jo-t daré açò o faré açò.....	105	88	37 v.	189
5 <i>De conditione furtiva et ex lege</i>	105 v.	88 v.	38	190

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.
	A Foli	B Foli	C Foli	
6 De obligations e d'actions.....	106 v.	89	38	192
7 Ne la muler per lo marit, ne lo marit per la muler, ne la mare per lo fil no sien demanats.....	109	93	39	196
8 Que fiyl per lo pare, ne lo pare per lo fiyl emancipat, ne libert per lo padró no sia demanat.....	110 v.	94	39 v.	199
9 <i>De peccunia constituta</i> , ço és d'aquels que s'obliguen per altre.....	111 v.	95	40	201
10 De proves, <i>seu de probationibus</i>	112 v.	95 v.	40 v.	203
11 <i>De testibus</i>	114	96 v.	41	206
12 Més val ço que en veritat s'és feyt, que ço que fentament és feyt.....	122 v.	101 v	44	218
13 Per qual rahó pot hom demanar penyora que aja mesa a altre.....	122 v.	102	44	219
14 <i>De non numerata peccunia</i>	123 v.	102 v.	44 v.	221
15 <i>De compensationibus</i> , ço és d'aqueles coses entre quals se deu fer compensatió.....	124 v.	103	44 v.	223
16 <i>De usuris</i> , ço és que nuyles usures la cort no força que sien pagades.....	125 v.	104	45	225
17 <i>De deposito</i> , ço és de comanda e de coses de les quals no deu ésser feyta comanda.....	126	104	45 v.	226
18 <i>De comodato</i>	128 v.	106	46 v.	230
19 <i>De mandato</i> , ço és de manaments dits e precés que són feyts a alguns de fer alcunes coses.....	130 v.	107 v	47 v.	233
20 <i>De societate</i> , ço és de compaynia.....	131 v.	108 v.	47 v.	235
21 <i>De contrahenda emptione et venditione</i>	132 v.	109	48	237
22 Quales coses no deuen ésser alienades o deuen ésser alienades.....	137 v.	113	50	244
23 Per qual rahó se deu venda desfer o trencar.....	138	114	50 v.	246
24 De fires e de mercat.....	138 v.		50 v.	247
25 <i>De locato et conducto</i> , ço és de les coses logades e d'aqueles que seran preses a loguer.....	139		51	248
26 <i>De emphiteotico iure</i> , ço és d'aqueles coses que són donades a cens o a part.....	141 v.		52	253

LLIBRE CINQUÈ

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.
	A Foli	B Foli	C Foli	
1 De arres e d'esponsalícis.....	149 v.	125	55 v	264
2 Si la muler a qui lo marit lexa usufruyts pendrà altre marit.....	158	133	59 v.	276
3 <i>De dotis promissione et de iure dotius</i>	160	135	60	279
4 De donacions que seran feytes entre marit e muler estant lo matrimoni.....	161	136	60 v.	281
5 En qual manera sia demanat l'exovar fenit lo matri- moni o feyt divorci o departiment.....	162	136 v.	61	283
6 De tudoria que serà dada per lo deffunt en testament o en codicil e de totz altres tudors.....	167	141 v.	63	290
7 <i>De excusacione tutorum vel curatorum</i>	170	145	64 v.	295

LLIBRE SISÈ

1 De servus qui fugen e de furtz.....	171 v.	147	65 v.	298
2 En qual guisa germans deuen tornar en partició los béns que ajen aüitz del pare ni de la mare, éls estants vius, après la mort del pare o de la mare.....	174 v.	149 v.	66 v.	303
3 Quals persones deuen fer testament o no, o quals lo degen tenir aquel testament o no.....	175 v.	150 v.	67	305
4 De ordinació de testaments.....	177	151 v.	67 v.	307
5 En qual manera sien fetz hereus.....	183 v.	157	70 bis.	317
6 <i>De jure deliberandi</i> , ço és del temps que ajen deliberatió si seran hereus o no.....	185 v.	158 v.	71	320
7 D'aquels qui no volen ésser hereus.....	187	160	71 v	323
8 D'aquels a qui les heretats són toltes axí com ha no dignes persones.....	187 v.	160 v.	72	324
9 De les lexes que seran feytes per lo testador <i>De</i> <i>legatis</i>	190 v.	163	73	329
10 <i>De intestatis</i> , ço és d'aquels qui moren sens testamento que no han feyt.....	194 v.	--	74 v.	335
11 De coses duptoses, ço és, quan covinençes són feytes entre marit e muler en temps de núpcies que-s deuen complir après la mort.....	196	166	75	338

LLIBRE SETÈ

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.
	A Foli	B Foli	C Foli	
1 De prescripcions.....	196 v.	167	75 v.	340
2 De sentències e de interlocutòries dades e de actes e de citacions.....	198 v.	168 v.	76	343
3 <i>De executione rei judicate</i> , ço és en qual guisa deu ésser donada executió de sentències.....	202 v.	171 v.	77	350
4 <i>De re inter alios judicata</i> , ço és a saber a aqueles persones no nou la cosa que entre altres persones serà jutjada.....	205	173 v.	78	354
5 Si per falses cartes o per falses testimonis serà provat.....	205 v.	174 v.	78 v.	356
6 <i>De confessis</i>	206 v.	175	78 v.	358
7 <i>De appellationibus et temporibus appellationis et de processu appellationis</i>	207	176	79	360
8 D'aquels qui abandonen lurs béns o poden abandonar o lexar.....	211 v.	179 v.	80 v.	367
9 De béns que són posseÿts per auctoritat de jutges.....	212	180	81	369
10 Del privilegi de la senyoria.....	212 v	180 v.	81	371

LLIBRE VUITÈ

1 De força e violència que serà feyta a algú.....	213	183	81	372
<i>De interdicto uti possidetis et utrobi</i>	215	184 v.	82	376
2 <i>De precario interdicto</i>	215 v.	185 v.	82 v.	378
3 <i>De salviano interdicto</i>	216 v.	186	82 v.	379
4 De peynores que seran meses a algú.....	216 v.	186 v.	83	380
5 <i>De fideiussoribus</i> , ço és de fermances.....	221	191	85	387
6 De pagues com deuen ésser feytes <i>sive de solutionibus</i>	223 v.	193 v.	86 v.	391
7 De eviccions.....	225 v.	195	87	394
9 Dels affiylaments e de emancipacions.....	230	--	89 v.	401
10 D'aquels qui són reemuts o escapats de poder de lurs enemics.....	231	--	89 v.	403
11 De donacions.....	231 v.	--	89 bis.	404

LLIBRE NOVÈ

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.	
	A Foli	B Foli	C Foli		
1	Quals persones poden acusar o no acusar.....	234	--	90	408
2	De força feyta a femnes, de fornicatió e de adulteris o esponcelades o esvergenades.....	236 v.	--	91 v.	414
3	<i>De crimine falsi</i>	238 v.	--	92	417
4	De injúries.....	239	--	92 v.	419
5	<i>De questionibus</i> , ço és, de turments.....	240 v.	--	93	422
6	De denunciatió de novella obra.....	241 v.	--	93 v.	424
7	De naufrag e d'encant.....	242 v.	--	93 v.	426
8	Dels batles e del veguer.....	244 v.	--	95	430
9	Dels notaris e de lur offici.....	245	--	95	431
10	Dels corredors e de lur offici, e de ço que deuen pendre de les coses que vendran o cridaran.....	247 v.	--	96	435
11	De guiatges e de treves donades de part a part.....	251 v.	--	98	442
12	De bataylles, ço és, que no s'ic deuen fer.....	252	--	98 v.	444
13	De forns e molins, e bayns, e de torres, e de mases, que cascun ciutadà pot fer dins lo seu e aytan gran e aytan alt com se volrà.....	252	--	98 v.	445
14	De pa de les flequeres qui és de pes menor, e de les mesures que són pus minves que no deuen.....	253	--	99	447
15	D'offici de pes e de mesures, e de quina quantitat deuen ésser, e de la goa dels leyns.....	255 v.	--	99 v.	451
16	Dels carnicers e de les taules.....	259	--	101 v.	457
17	Dels pescadors.....	260 v.	--	102	460
18	Dels drapers e de la sisa del drap.....	261 v.	--	102 v.	462
19	De les leudes.....	264	--	103 v.	466
20	De establiments e de bandiments e de les crides de la ciutat e del terme de Tortosa.....	266	--	105	471
21	<i>De rerum divisione et de acquirendo rerum domi- nio</i>	267 v.	--	105	474
22	<i>De verborum significacione</i>	271	--	106v.	479
23	<i>De regulis juris</i>	272	--	107	482
24	<i>De publicis iudicis</i>	272 v.	--	107 v.	484
25	<i>De inquisitione novem casibus paciarie</i>	274	--	108	487
26	Aquestes són les penes sobre cascú dels IX capítols denant escrits.....	280	--	111	496

Rúbrica	M a n u s c r i t s			E.C. Pàg.
	A Foli	B Foli	C Foli	
27 <i>Isti sunt usus et consuetudines et usus maris, quibus utuntur homines dertusenses.....</i>	280 v.	--	111	497
28 De saliners e de les salines.....	295	--	117	517
29 <i>He sunt consuetudines Barchinone quibus utuntur homines dertusenses.....</i>	296 v.	--	118	520
30 <i>Hoc est sacramentum judeorum.....</i>	--	--	119	525

APÈNDIXS

1. La Carta de l'acapte de la Ciutat de Tortosa.....	--	--	132	531
2. <i>Carta populationis Dertuse.....</i>	--	--	139 v.	534
3. <i>Carta populationis ville Ulldecone.....</i>	--	--	140 v.	537
4. <i>Instrumentum sentencie domini regis Petrus.....</i>	--	--	133	539
5. <i>Carta confirmationis domini pape Consuetudinum civitatis Dertusensis.....</i>	--	--	133 v.	541
6. Sentència de Flix.....	--	--	127	542
7. Composició de frare Galart de Josà.....	--	--	124	545
8. Carta de la paeria de Tortosa.....	--	--	125 v.	548

ÍNDIXS

Índex analític	553
Taula.....	584

